

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KIPÇAK TÜRKÇESİNDEN KIRIM TATARCASINA ANLAM
DEĞİŞMELERİ**

**Elmaz RUSTEMOVA
1230205219**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Vedat KARTALCIK**

ISPARTA 2014

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih: 30/6/2014

Enstitü Yönetim Kurulunun 18/ 6/2014 tarih ve 661 s sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Elmas Rustemova'nın "Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına Anlam Değişimleri" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 30/6/2014 tarihinde saat 14.0'da toplanmış ve adayın tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine

(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine

(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine

(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.**

oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman :	Yrd. Doç. Dr. Vedat KARTALCIK	
Üye :	Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Emine ATMACA	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum " Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına Anlam Değişimleri" adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Elmaz RUSTEMOVA

17.06.2014

(RUSTEMOVA, Elmaz, *Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına Anlam Değişimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2014)

ÖZET

Bu çalışmada, Tarihî Kıpçak Türkçesinden bugünkü Kırım Tatarcasına kadar söz varlığındaki değişimler ve anlam olayları tespit edilecektir. Elde edeceğimiz kelimeler Kırım Tatarcası için S. Useinov'un *Kırım Tatarca-Rusça, Rusça-Kırım Tatarca*, O. Zaatov'un *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya*, V. Mireev'in *Rusça-Kırım Tatarca* adlı Kırım Tatarcası Sözlükleri ile Tarihî Kıpçak Türkçesine ait Prof. Dr. Recep Toparlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, K. Grönbech'in *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Memlük Kıpçakçası Sözlükleriyle karşılaştırılacaktır. Anlam alanı değişmiş kelimeler etimoloji bakımından da incelenecektir. Bu inceleme için V.M. Nadelâyev'in *Eski Türkçe Sözlüğü*, T. Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, E.V. Sevortyan'ın *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, W. Radloff'un *Türk Lehçelerin Sözlüğü (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte)*, A. Tietze'nin *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâti*, H. Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anlam Değişimleri, Tarihî Kıpçak Türkçesi, Kırım Tatarcası, Tarihî Kıpçak Sözlükleri.

(RUSTEMOVA, Elmaz, *The Events of Meaning From Kipchak Turkish to Crimean Tatar*, Master Thesis, Isparta, 2014)

ABSTRACT

At this paper, will be identified the changes of vocabulary and the events of meaning from Historical Kipchak Turkish to Modern Crimean Tatar. The vocabularies that will be obtained, will be compared, the named of dictionaries for Crimean Tatar, S. Useinov's *Crimean Tatar-Russian, Russian-Crimean Tatar*, O. Zaatov's *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya*, V. Mireev's *Russian-Crimean Tatar* with Prof. Dr. Recep Toparlı's *Kipchak Turkish Dictionary* belongs to Historical Kipchak Turkish, K. Grönbech's *Kuman Dialect Dictionary*, Mamluk Kipchak dictionaries. The changed of vocabularies meaning area will be study in point of etymology. For this study will be used V.M. Nadelâyev's *Old Turkish Dictionary*, T. Gülensoy's *Etymologic Dictionary of Turkish Words*, E.V. Sevortyan's *Turkish Etimolojik Dictionary*, W. Radloff's *Turkish Dialect Dictionary (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte)*, A. Tietze's *Historical and Etymologic Turkish Dictionary*, H. Eren's *Turkish Etimolojik Dictionary*.

Keywords: Meaning Changes, Historical Kipchak Turkish, Crimean Tatar, Historical Kipchak Dictionaries.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TARANAN ESERLER VE KISALTMALARI.....	vii
DİĞER KISALTMALAR.....	viii
ÖN SÖZ.....	1
GİRİŞ	4
TARİHÎ DÖNEMLER VE SÖZ VARLIĞI.....	4
1. Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına Kadar Tarihî Dönemler	4
1.1. Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi	4
1.2. Kuman Dialekti	6
1.3. Memlûk Kıpçakçası.....	7
1.4. Ermeni Kıpçakçası	14
1.5. Bugünkü Kıpçak Türkçesi	16
1.6. Kırım Tatarcası.....	17
2. Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler	20

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL, DİL BİLİMİ, ANLAM BİLİMİ	458
1.1. Dil ve Dil Bilimi.....	458
1.2. Anlam Bilimi	464
1.2.1. Anlam ve Anlam Alanı	465
1.2.2. Kavram ve Kavram Alanı	466
1.2.3. Temel Anlam	468
1.2.4. Yan Anlam.....	469

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANLAM DEĞİŞMELERİNDE VEYA YAN ANLAMLARIN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN ANLAM OLAYLARI.....	472
2.1. Benzetme	472

2.2. Aktarma	473
2.2.1. Deyim Aktarması	474
2.2.2. Ad Aktarması	475
2.3. Çok Anlamlılık	477
2.4. Eş Anlamlılık	479
2.5. Alt Anlamlılık	480
2.6. Üst Anlamlılık	481
2.7. Parçalık – Parça – Bütün İlişkisi	482
2.8. Bütünlük	483
2.9. Eşgösterenlilik	483
2.10. Zıt Anlamlılık	486
2.11. Bağlam	487
2.12. Bağdaştırma	489

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANLAM DEĞİŞMELERİ	491
3.1. Anlam Değişmesi	491
3.1.1. Anlam Daralması	493
3.1.1.1. Kısmî Anlam Daralması	585
3.1.1.2. Özelleşme	595
3.1.2. Anlam Genişlemesi	597
3.1.2.1. Genelleşme	654
3.1.3. Mecazlaşma	657
3.1.4. Komşuluk	666
3.1.5. Eksiltme	667
3.1.6. Tabu ve Örtmece	669
3.1.7. Argo	676
3.1.8. Başka Anlama Geçiş	677
3.1.8.1. Yakın Anlama Geçiş	678
3.1.8.2. Uzak Anlama Geçiş	685
3.1.8.3. Zıt Anlama Geçiş	687
3.1.9. Anlam İyileşmesi	688
3.1.10. Anlam Kötüleşmesi	690
3.2. Anlam Değişmelerinin Sebepleri ve Gelişimi	691

SONUÇ	696
KAYNAKLAR	701
ÇALIŞMADA İNCELENEN KELİMELELER DİZİNİ	705
ÖZ GEÇMİŞ	715

TARANAN ESERLER VE KISALTMALARI

- ETS** : V.M. Nadelâyev, *Eski Türkçe Sözlük*
- KBS** : T. Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*
- KRT** : S. Useinov, *Kırım Tatarca-Rusça, Rusça-Kırım Tatarca Sözlük*
- KTS** : R. Toparlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*
- TDES** : E.V. Sevortyan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*
- TEL** : A. Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâtî*
- TES** : H. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*
- TLS** : W. Radloff, *Türk Lehçelerin Sözlüğü (Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte)*

DİĞER KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
Anl. Gen.	: Anlam Genişlemesi
Anl. Dar.	: Anlam Daralması
Anl. İyileş.	: Anlam İyileşmesi
Anl. Kötüleş.	: Anlam Kötüleşmesi
Ar.	: Arapça
BM	: Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati'tüTürk Ve'l-Kıfçak
BV	: Baytaratu'l-Vâzih
CC	: Codex Cumanicus
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
GT	: Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bi't-Türkî)
Hind.	: Hintçe
Isl.	: Slavca
krş.	: Karşılaştırınız
Moğ.	: Moğolca
Rus.	: Rusça
Far.	: Farsça
Hr.	: Hırvatça
İt.	: İtalyanca
İH	: El-İdrâk Haşiyesi
İM	: İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin
İN	: Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb
KF	: Kitâb Fi'l-Fıkh
KFT	: Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kısmî Anl. Dar.	: Kısmî Anlam Daralması
Kİ	: Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
KK	: El-Kavanînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati'tüTürkiyye
mec.	: Mecazî olarak
MG	: Münyetü'l-Guzât
MS	: Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî
RH	: Kitâb Fî Rıyâzâtî'l-Hayl
Rum.	: Rumca

- TA** : Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
- Tabu ve Ört.** : Tabu ve Örtmece
- TDK** : Türk Dil Kırumu
- TKAE** : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- TZ** : Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
- Uzak Anl. Geç.** : Uzak Anlama Geçiş
- Yak. Anl. Geç.** : Yakın Anlama Geçiş
- Yay.** : Yayınları
- Yun.** : Yunanca
- Zıt Anl. Geç.** : Zıt Anlama Geçiş

ÖN SÖZ

Doğadaki her şey gibi dil de değişir. Bu değişiklik dilin ses sisteminde olabileceği gibi anlam alanında da olabilir. Anlam değişimlerinin başlangıç noktasını oluşturan, doğal dillerde ve şivelerde ortaya çıkan anlam farklılıkları; kavramların dile yansması olan kelimelerde bazen anlam alanının genişlemesine, bazen kullanımdan düşme sonucu anlam alanının daralmasına ve bazen de anlam alanının değişmesine yol açar. Dil çok karmaşık bir gerçeklik olduğundan değişimler de aynı özelliği taşır. Dil, iletişim sırasında değişim etkenlerinin baskısı altına girer. Kullanıldığı ölçüde yeni durumlara, koşullara uyulanır. Başlangıçta kişisel olan değişimler toplumun onayına sunulur ve toplum tarafından benimsenen yenilikler kural olur, eski kurallar geçerliğini yitirir. Dil değişikliği bizi özellikle dil olgusunun açıklanmasına yardımcı olmasından dolayı ilgilendirmektedir.

Kırım, tarih boyunca birçok kültürün barındığı bir yarımadadır. Kırım Tatarcasının oluşmasında ve gelişmesinde Kıpçak kültürünün ve dilinin büyük önemi vardır. Günümüzde Kırım Tatarcası üzerinde yapılan gerek yazma eser, gerekse ağız araştırması çalışmalarının büyük bir çoğunluğu gramer ağırlıklıdır. Anlam bilimi ve kelimelerin anlamlarından hareketle yapılan söz varlığı çalışmaları neredeyse yok denecek kadar azdır.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatarcasına kadar söz varlığındaki değişimleri ve anlam olaylarını saptamaktır.

Çalışmamız, a) *Tarihî Dönemler ve Söz Varlığı* başlıklı giriş kısmından, b) *Dil, Dil Bilimi, Anlam Bilimi* c) *Anlam Değişmelerinde veya Yan Anlamların Gelişmesinde Etkili Olan Anlam Olayları* d) *Anlam Değişmeleri* olmak üzere üç ana bölümden ve 725 sayfadan oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş kısmında, Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına kadar tarihî dönemler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesi dönemi ve sonraki dönemlerde kullanılıp da günümüz Kırım Tatarcasında kullanılmayan kelimeler de ele alınmış ve sözlük şeklinde verilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde, anlam biliminin çıkış noktası olan dil bilimi ve onun da başlangıç noktası olan dil konuları "dil, dil bilimi, anlam bilimi" başlığıyla kısaca ele alınmıştır. Anlam bilimi, anlam ve anlam alanı, kavram ve kavram alanı, temel anlam, yan anlam ve yan anlamların gelişme yollarına değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, anlam değişimlerinde etkili olan anlam olayları: benzetme, aktarma (deyim aktarması, ad aktarması), çok anlamlılık, eş anlamlılık, alt anlamlılık, üst anlamlılık, parçalık~parça-bütün ilişkisi, bütünlük, eşgösterenlilik, zıt anlamlılık, bağlam ve bağdaştırma konularına yer verilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde, anlam değişmesi kavramı incelenmiş ve anlam daralması, özelleşme, kısmî anlam daralması, anlam genişlemesi, genelleşme, mecazlaşma, komşuluk, eksiltme, tabu, argo, başka anlama geçiş (yakın anlama geçiş, uzak anlama geçiş, zıt anlama geçiş), anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi terimleri, taradığımız kaynaklarda tespit ettiğimiz sözlüklerdeki örneklerden hareketle verilmeye çalışılmış ve incelenmiştir. Kelimelerin tek tek anlam bakımından incelendiği bu bölümde kelimelerdeki anlam gelişmeleri takip edilirken önceki bölümlerde verilen teorik bilgiler esas alınmıştır. Çalışmamızda alıntı kelimelere yer verilmemiştir. Son olarak anlam değişmelerinin sebepleri ve gelişimi üzerine durulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Ortaya konulan çalışma ile asıl hedeflenen, Kıpçak Türkçesinin bildiğimiz ve yazılı kaynaklarla takip edebildiğimiz dönemlerinden bugüne ve bugünkü Kırım Tatarcasına kadar kelime kadrosunda anlam bakımından meydana gelen değişikliklerin ortaya çıkarılmasına ve ileride yapılması temenni edilen Kırım Tatarcasının anlam bilimi sözlüğüne katkıda bulunabilmektir.

Kapsam ve Yöntem

Bu çalışmada, Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatarcasına kadar söz varlığındaki değişimler ve anlam olayları (anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kötüleşmesi, anlam iyileşmesi vb.) incelenmiştir. Elde ettiğimiz kelimeler Kırım Tatarcası için S.Useinov'un *Kırım Tatarca-Rusça, Rusça-Kırım Tatarca*, O. Zaatov'un *Polny Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya*, V. Mireev'in *Rusça-Kırım Tatarca* adlı Kırım Tatarcası Sözlükleri ile Tarihî Kıpçak Türkçesine ait Prof. Dr. Recep Toparlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, K. Grönbech'in *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, *Memlük Kıpçakçası* Sözlükleri karşılaştırılmıştır. Anlam alanı değişmiş kelimeler etimolojik açıdan da incelenmiştir. Bu inceleme için Prof. Dr. T. Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, A. Tietze'in *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâtî*, E.V. Sevortyan'ın *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* (Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü), V.M. Nadelâyev ve diğerlerinin *Drevnetyurkskiy Slovar* (Eski Türkçe Sözlük), Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* kullanılmıştır.

Çalışmamızın giriş kısmı hazırlanırken, Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına kadarki tarihî dönemler hakkında bilgi verilmiş ve Mustafa Öner'in *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, L.N. Gumilöv'un *Eski Türkler*, Hülya Kasapoğlu Çengel'in *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi*, Omeljan Pritsak'ın "Kıpçakça", Ahmet B. Ercilasun'un *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Mehmet Akalın'ın *Modern Lingüistiğe Giriş*, Janos Eckmann'ın "Memluk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", Gülnisa Aynakulova'nın "Ermeni Kıpçakları mı Gregoryen Kıpçaklar mı?", Recep Toparlı'nın *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin ve Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Jale Demirci'nin "Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi Çalışmaları", K. Useinov, E. S. Ganieva, N.S. Seydametova'nın *Qırımtatar Tili Fonetika, Leksikologiya, Frazologiya, Leksikografiya* kaynaklarından yararlanılmıştır.

Çalışmamızın *Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler* bölümü hazırlanırken son dönemde yayınlanmış olan, Recep Toparlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'ne başvurulmuştur. Sözlük şeklinde verilmiş olan bu bölüm iki kısımdan oluşturulmuştur: 1. *Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler* ve 2. *Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılmış olan ve Bugünkü Kırım Tatarcasında Aynı Anlamda Yaşayan Kelimeler*.

Çalışmamızın teori kısmının ele alındığı birinci ve ikinci bölümlerinde; Kaken Ahanov'un *Dil Biliminin Esasları*, Édil Ahmetov'un *Türki Tilderindegi Tabuv Men Evfemizmdler*, Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi*, Mehmet Akalın'ın *Modern Lingüistiğe Giriş*, Doğan Aksan'ın *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türkçenin Sözvarlığı, Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi, Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi*, Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Günay Karaağaç'ın "Dil ve Düşüncenin

Aldatıcılığı", "Eş Yazınlık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık", "Eski Türkçe'de '-Ş/-Ş-', -L/-L- > Y' Nöbetleşmeli Kök Alomorflar", "Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru-Yanlış Kavramı, Zeynep Korkmaz'ın, Gramer Terimleri Sözlüğü, İsa Kocakaplan'ın Açıklamalı Edebî Sanatlar, Necip Üçok'un Genel Dilbilim (Lengüistik), Berke Vardar'ın Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, yabancı kaynaklardan D.A. Cruse'nin Lexical Semantics, Alessandro Duranti'nin Linguistic Anthropology, William Fravley'in Linguistic Semantics, Pierre Guiraud'un Anlambilim, Geoffrey Leech'in Semantics, The Study of Meaning, John Lyons'un Semantics I, II ve Language and Linguistics, F. R. Palmer'in Semantics, Zdenek Salzman'ın Language, Culture And Society, An Introduction to Linguistic Antropology, Ferdinand De Saussure'nin Genel Dilbilim dersleri, Henriëtte De Swart'ın Introduction to Natural Language Semantiks, Stephen Ullmann'ın Semantics, An Introduction to The Science of Meaning kaynaklarından, Hülya Arslan Erol'un Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri çalışmasından ve Emine Atmaca'nın Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki değişimler ve Anlam Olayları basılmamış doktora tezinden yararlanılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde anlam değişmelerine uğramış kelimeler incelenmiştir. Kelimeleri incelerken metot olarak Hülya Arslan Erol'un ve Emine Atmaca'nın çalışmaları kullanılmıştır. İlk önce Kırım Tatarcası Sözlükleri Kıpçak Türkçesi Sözlükleriyle karşılaştırılmıştır. Anlamları değişmiş olan kelimeler ele alınmıştır. Bazı Kırım Tatarca kelimelerin Kıpçak Türkçesine göre yazılışları ve telaffuzları farklı oldukları halde her dil için ayrıca yazılmıştır. Çalışmamızın anlam bölümünde alıntı kelimelere yer verilmemiştir.

Araştırmanın Özgün Değeri

Günümüz Kırım Tatarcasının oluşmasında Tarihi Kıpçak Türkçesinin çok önemli bir rolü ve katkısı vardır. Bugüne kadar bu iki dilin anlam alanını ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu konu üzerinde yapılacak olan bu çalışma ilk olması hasebiyle orijinaldir.

Araştırmanın Yaygın Etki Katma Değeri

Bu araştırma alanında bir ilk olmasından dolayı önemlidir. Bugün Ukrayna ve Rusya arasında çekişmelere sahne olan Kırım coğrafyasında yaşayan üç yüz bine yakın Kırım Tatarının konuştuğu dili bakımından Tarihi Kıpçakçayla olan ilgisinin kelime anlamı bakımından ortaya çıkarılması, bu ilgiden yola çıkarak Kırım Tatarlarının tarihi kökleriyle bağlantılarının canlı tutulmasını sağlamak, sosyoloji ve tarih alanlarında kaynak oluşturmaktır.

Çalışmamız boyunca bilgilerini ve yönlendirmelerini eksik etmeyen, her konuda ve çalışmanın her aşamasında yardımcı ve yol gösterici olan, sonsuz desteğini esirgemeyen, insanî ve ahlakî değerleri ile de örnek edindiğim hocam Yrd. Doç. Dr. Vedat KARTALCIK'a sonsuz teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi tarafından desteklenmiştir. (3976-YL1-14) Başta rektörlük olmak üzere projeyi destekleyen Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi Başkanlığına teşekkür ederim.

Elmaz RUSTEMOVA

ISPARTA, 2014

GİRİŞ

TARİHÎ DÖNEMLER VE SÖZ VARLIĞI

1. Kıpçak Türkçesinden Kırım Tatarcasına Kadar Tarihî Dönemler

1.1. Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi

Tarihte Kıpçak sözü ilk olarak, G. Ramstedt tarafından 1909 yılında Moğolistan seyahati sırasında Selenga ırmağının güneyinde, Mogon Şine Usu vadisinde bulunduğu ve onun adlandırmasıyla Şine Usu Kitabesi olarak bilinen taş levhada geçmektedir. Uygur Kağanlığının kurucularından İl-itmiş Bilge Kagan'ın (747-759) mezarının bir parçası olduğu anlaşılan bu kitabede, "*türük kıpçak elig yıl olumış...*" ibaresi yer almaktadır. Yapılan son araştırmalarda, eski abidelerdeki *kıpçak* kavim adının, çeşitli siyasî ve tarihî sebeplerle *sir* kavim adı yerine geçtiği iddia edilmektedir. En azından VIII. asırdan beri bilinen, bu *kıbçak/kıpçak* adı dışında, aynı Türk topluluğu için, üçü yerli (Türkçe) ve dördü de yabancı olmak üzere toplam yedi ad tespit edilmiştir: **1.** Diğer Türk kavimlerinin kullandığı, İslâmî tarih ve coğrafya edebiyatında görülen ve daha sonraları Moğol ve Çin kaynaklarında da rastlanan *kıpçak*; **2.** Genellikle Bizans yazarları tarafından kullanılan ve nadiren Rus, Şark ve Latin kaynaklarında da görülen *kuman*; **3.** Daha çok Macarların benimsediği ve birkaç Arapça coğrafya kitabında da bulunan *kun* adları, yerli sözler iken; **4.** XI. asırdan beri, Rus metinlerinde bulunan *polovets*; **5.** Bremenli Adam'ın XI. asra ait Latince eserinde zikrettiği *palladi*; **6.** XIII. asır Orta Almanca ve Latince metinlerde görülen *valwen*; **7.** Urfalı Matthaios'un XII. asırdan kalmış Ermenice kitabında zikrettiği *xarteskh'n* adları da, komşuluk temaslarından sonra yapılmış birebir kelime tercümeleridir¹.

Başka bir çalışmada *kıpçak*, *kuman* adları ve bugünkü Kıpçak halklarından birinin adı olan *kumuk* sözü birleştirilmiştir. Böylece, Kıpçakların "sarı, açık renkli, sarışın" gibi sıfatlarla adlandırıldığını, belki bir asırdır tekrar eden Kıpçak adı hakkındaki literatür artık tamamen başka bir mecraya girmiş haldedir².

¹ Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay.:703, Ankara 1998, s. XVI.

² Mustafa Öner, age., s. XVI.

Kıpçaklar, tarih sahnesine IX.-XI. asırlar arasında, İrtiş boylarında Kimeklerle iç içe çıkmışlardır. Bunlar daha VIII.-IX. asır civarında Orta Asya'dan Urallara geçmiş ve burada üstünlük kurmuşlardır. Sonra onları Siriderya boylarında, Oğuzlarla yan yana ve Orta Asya'ya dağılmış halde görüyoruz. Kıpçaklar, Moğol istilâsından önce de Siriderya, İdil ve Don arasında, Kafkas ve Kırım dağlarında, Hazar'ın kuzey düzlüğü ile bugünkü Kazakistan'ın orta ve kuzey-batı kısmında yaşayıp pek çok Türk kavmi ile karışmışlar ve İran, Suriye, Rusya, Doğu Avrupa ve Bizans ile askerî, ticarî ve iktisadî ilişkiler kurmuşlardır. Önceleri "*mafazat al-guz*" (Oğuz bozkırı) diye bilinen topraklar da, artık XIII. asırda *deşt-i kıpçak* adıyla anılmağa başlanmıştır: Çin'den Don nehrine, Ural'dan Karadeniz'e kadar olan alana yayılan Kıpçaklar bu devirden sonra da büyük bir hareketlilik içindedirler. Daha ziyade Macar tarihçilerinin mesaisine borçlu olduğumuz yeni bilgilere göre, 1020 civarında, Batı Sibirya'da büyük bir Kimek-Kıpçak kavimler birliği vardır. Kuman (Macarca kun) kavim yapısının, Kunlar ve Sarıklar'ın yanı sıra en önemli üçüncü halkı olan Kıpçaklar bu devirde birleşmişler ve kaynaşmışlardır; sonraları çok meşhur olan *kuman* kavim adı da, işte bu devirde ortaya çıkmıştır. Bu devirde görülen Kuman-Kıpçak kavimler birliğinden evvel, Kuman halkı daha doğuda yaşarken, Sarı Uygurları yenip ülkelerini işgal etmişler ve bu halkın bir kısmını kendilerine bağlamışlardır. İşte bu Kuman-Sarı Uygur birleşmesi, X. asrın ikinci yarısında, Kıtaylar ve komşuları Kayların sıkıştırmasıyla, batıya, Oğuzların ve Karlukların topraklarına yönelmişlerdir. Bu göçün devamıyla, yukarıda zikredilen *Oğuz bozkırı*, artık, tarih kaynaklarında *Kıpçak bozkırı* olarak yer almaya başlayacaktır. Onların tarihte az görülen bu yürüyüşleri, XI. asırda Rus beyliklerine karşı kazandıkları bir dizi galibiyetten sonra, Karpatlara, Balkanlara kadar sürecektir. Böyle gelişen Kıpçak-Kuman varlığı, XIII. asrın sonlarına kadar, bu bölgenin tayin edici bir gücü olagelmıştır³.

Bilhassa XIII. asırda, Moğol akınları önünde, Avrasya bozkırlarında çok geniş bir alana yayılan Kıpçaklar, dinamik bir güç olarak komşu devletlerin bazen korkulu düşmanı ve bazen de güvenilir müttefikleri olmuşlarsa da çok parçalanmışlar ve tarihte, kendi adlarıyla anılan bir devlet bırakamamışlardır. Buna rağmen Altın Ordu ve onun devamı olan Kazan, Kırım, Kasım, Astırhan, Nogay, Sibir hanlıkları gibi devletlerden Mısır Memlûklerine kadar, Orta Çağda çok değişik bölgelerde görülen devletler içinde,

³ Mustafa Öner, age., s. XVII.

idarî ve sosyal bakımdan büyük rol oynayan bir güç olmuşlardır. Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Gurcistan gibi ülkelerin halkları içinde erimişler; fakat bu geniş alandan, günümüze kadar yer ve şahıs adlarında epey yekûn tutan izlerini ulaştırmışlardır. İşte Kıpçakların bu tarihî mukadderatından ötürü, Kıpçak Türkçesi de Avrasya'dan Orta Doğu'ya kadar, geniş bir bölgede, önemli bir edebiyat ve yazışma dili olmuştur⁴.

XIII. – XVII. yüzyıl Kıpçakçasının üç diyalekti vardır:

1. Kuman Diyalekti
2. Memlûk Kıpçakçası
3. Ermeni Kıpçakçası

1.2. Kuman Dialekti

Kuman-Kıpçaklar İslâm kaynaklarında Kıpçak, Batı kaynaklarında genel olarak *Cuman*, Rus kaynaklarında ise *Polovets* etnonimiyle adlandırılmışlardır. Başlangıçta, birbirlerine oldukça yakın iki ayrı topluluk olan Kumanlar ve Kıpçaklar, XIII. yüzyılda kurulan Kuman-Kıpçak federasyonunun ardından tek bir etnik grup hâline gelmiştir⁵.

Uygur dönemine ait Şine-Usu yazıtında Köktürkler için kullanılan ve tartışmalı olan *Tür(k) (Kı)bçak* ibaresi bir kenarda tutulursa, İslâm öncesi kaynaklarda *Kuman* ve *Kıpçak* etnonimlerine rastlanmaz. Kıpçak adı, ilk defa 1077'de kaleme alınan Divanü Lügâti't-Türk'te geçer. Kaşgarlı Mahmud'un, Divan'da Kıpçak adını Oğuzlarla birlikte sıkça zikretmesi, Kıpçakların, XI. yüzyıl Türk dünyasında önemli bir etno-lengüistik birlik olduğuna işaret etmektedir⁶.

Kuman-Kıpçaklar, tarih boyunca Avrasya, Doğu Avrupa ve Afrika'da çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. İslâm dünyasında Deşt-i Kıpçak, Batı dünyasında *Cumania/Comania* olarak adlandırılan bu bölge, Volga'dan Dinyeper'e hatta Balkanlara kadar uzanır. Kuman-Kıpçaklar, Batı Sibirya, Orta Asya, Güney Rusya, Doğu Avrupa, Macaristan ve Balkanlar'ın kuzeyi, Kafkasya, Kuzeydoğu Afrika'yı da içine alan bu

⁴ Mustafa Öner, age., s. XVII-XVIII.

⁵ L.N. Gumilöv, *Eski Türkler*, Türk. Terc. D. Ahsen Batur, Birleşik Yay., İstanbul 1999, s. 104.

⁶ Hülya Kasapoğlu Çengel, *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi*, Dil Araştırmaları, Sayı 10, Bahar 2012, s. 18 http://www.academia.edu/2348367/ERMENI_HARFLI_KIPCAK_TURKCESI (07.02.2014).

geniş coğrafyanın politik, ekonomik, kültürel hayatı ile etnogenezinde silinmez izler bırakmıştır⁷.

Kuman-Kıpçaklar, bu denli geniş bir coğrafyaya yayılmalarına karşın, kalıcı bir siyasî birlik kuramamış, bu nedenle ortak, standart ve sürdürülebilir bir yazı dili geleneği oluşturmamışlardır. Kaşgarlı Mahmud'un Kıpçakça ögelere yer verdiği Divanü Lügâti't-Türk dışında, 14. yüzyılın hemen başında (1303) Alman ve İtalyan din adamları tarafından Hristiyanlık inancını yaymak amacıyla Kırım'da Latin harfleriyle istinsah edilen **Codex Cumanicus**, Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçaklardan derlenen bir eser olarak Kıpçakça'yı en iyi temsil eden yazılı belgelerden biridir ve kültür tarihi açısından oldukça önemlidir⁸. Yazıldığı yer ve tarih belli olmayan bu eser anonimdir. Araştırmacılar, 13. yüzyılın sonu veya 14. yüzyılın hemen başında, Fransiskan tarikatine mensup Alman rahipler ve İtalyan tüccarlar tarafından yazıldığını tahmin etmektedirler. Kıpçak Türkçesine ait olan bu önemli eser, İtalyan ve Alman bölümü olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. 55 yaprak olan İtalyan kısmı; biri alfabe sırası, diğeri de konulara göre tasnif edilmiş olan iki sözlükten oluşmaktadır. 27 yaprak olan Alman kısmı ise, karışık bir biçimde, Almanca-Kıpçakça ve Lâtince-Kıpçakça sözlükleri içermektedir. Bu bölümde dinî metinler, atasözleri ve bilmece de yer almaktadır. Codex Cumanicus'un mevcut tek yazması Venedik'te bulunan Saint Marcus Kütüphanesi'ndedir. Kont Geza Kuun eserin tamamını, Lâtince çeviri ve açıklamalarla yayımlamıştır. Daimarkalı Türkolog K. Grönbeck bir cilt faksimile bir cilt de sözlük olmak üzere eseri tam yararlanılabilir bir biçimde yayımlamıştır. Radloff, W. Bang ve T. Kowalski gibi bilginler de eser üzerinde çeşitli araştırmalar yapmışlardır⁹.

1.3. Memlûk Kıpçakçası

Kıpçakların rehberliği altında büyük bir kavmî birlik meydana gelmiştir. Ancak bunlar siyasî bir birlik olarak ortaya çıkamamışlardır. Bunda, çok yayılmalarının tesiri büyük olmuştur. Kıpçakların, Mısır'da Memlûk Sultanlığı'nın gelişmesinde önemli rolleri olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Kıpçaklar kavim olarak çok yayılmışlar ve dağılmışlardır. Fakat Mısır'a kadar gitmelerinin sebebi başkadır. Zarûret zamanlarında pek çok Kıpçak çocuğunun köle olarak satılması suretiyle Kıpçaklar

⁷ Hülya Kasapoğlu Çengel, age., s. 19.

⁸ Hülya Kasapoğlu Çengel, age., s. 19.

⁹ Recep Toparlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay.: 835, Ankara 2003, s. V.

bilhassa XIII. ve XIV. asırlarda bütün Ön-Asya ve Mısır'a yayılmışlardır. Bunlar arasında yükselip kumandanlık, hatta sultanlık mevkilerine kadar gelenler olmuştur¹⁰. Memluk liderlerinden Sultan Baybars Moğol baskısı dalgalarını kırmayı başardı, ve hemen Mısır ve Suriye'de Memluk hakimiyetinin kurucusu oldu¹¹.

Kıpçak Türkçesi, Orta dönem Türkçesinin batı grubuna giren eski bir şivedir. Kıpçaklar, kendilerinden önce Doğu Karadeniz'e göç eden kavimleri de bünyelerinde toplayarak Batı Türkçesinin kuzey kanadını teşkil etmişlerdir¹².

Tam bir siyasî birlik kuramadığını belirttiğimiz Kıpçaklardan, elimizde eser olarak sadece Codex Cumanikus adlı bir dil malzemesi kalabilmiştir. Bunun dışında Kıpçakça asıl gelişmesini, Anadolu Türkçesi ve Çağatayca'ya nisbetle mahdut eserlerini, vatanından epeyce uzakta, aslında Batı Türkçesinin kuzey grubunu teşkil ettiği halde, güney grubunun yayıldığı sahadan daha da güneyde, Mısır'da ve bugün Yakın ve Orta-Doğu denilen ülkelerde meydana getirmiştir. Buna sebep olan göç, eskerisini çocuk ve gençlerin teşkil ettiği köle kabileleri şeklinde olmuştur. Ancak bu bölgeye gelip yerleşen Türkler, sâdece bu kölelerden ibaret olmamıştır. Türkmenlerden, hattâ Altın Ordu ve Harezmi bölgesinden gelenler de, dilde farklılık meydana getirecek kadar mühim bir yekûn tutmuşlardır. Bütün bu Türk boyları zamanla kuzeyde devam ettiremedikleri devlet ve medeniyeti bu yabancı diyar ve muhitte meydana getirebilmişlerdir¹³.

Memlûk devletinde, Türk sultanlarının başta bulunmaları ve hâkimiyetin Türklerde olması sebebiyle, Türkçeye karşı ilgi artmış. Bundan dolayı, Araplara Türkçeyi öğretmek için kitaplar yazılmıştır. Ayrıca başka sahalarda yazılan Türkçe eserler de itinalı bir şekilde istinsah ettirilmiş. Arapça ve Farsça'dan çeşitli konularda eserler tercüme ettirilmişdir¹⁴.

Memlûk-Kıpçak eserlerinin dili, Türk Dili tarihinde ayrı bir yer tutmaktadır. Göç şeklinde gelip yerleşen Türklerin muhtelif boylardan olması, bu sahada meydana getirilen eserlerin dilinin değişik olmasına sebep olmuştur¹⁵. Memlûk-Kıpçakçası

¹⁰ Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*, TDK Yay., Ankara 1992 s. 3.

¹¹ Omeljan Pritsak, "Kıpçakça", *Tarihî Türk Şiveleri*, (Ter: Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:161, Seri: IV – Sayı: A. 43, Üçüncü Baskı, Ankara 1998, s.112.

¹² Recep Toparlı, age., s. 3.

¹³ Recep Toparlı, age., s. 4.

¹⁴ Recep Toparlı, age., s. 4.

¹⁵ Recep Toparlı, age., s. 4.

metinlerinin dili bir bütünlük teşkil etmez. Eserler kendi dönemlerinin ölçünlü diliyle yazılmışlardır. Ancak dönem, Karahanlı'dan Çağatay'a bir geçiş dönemidir. Dolayısıyla dil, Harezmi-Kıpçak sahasındaki eserlerde istikrarlı bir bütünlük göstermez. Harezmi eserleri arasında farklılıklar olduğu gibi Harezmi sahası eserleriyle Memlük sahası eserlerinin dili arasında da bazı farklar vardır¹⁶. T. Halasi KUN Memlûk-Kıpçak eserlerinde kullanılan dili üç grup altında tespit etmiştir:

1. Asıl Memlûk-Kıpçakçası,
2. Asıl Oğuzca,
3. Oğuz-Kıpçak karışımı bir dil¹⁷.

Janos ECKMANN da Memlûk-Kıpçak eserlerinde kullanılan dili bazı ses ve şekil özelliklerine göre üç grup altında incelemektedir:

1. Asıl Memlûk-Kıpçakçası: Harezmi-Altın Ordu yazı diline çok yakın olan bu dil, ondan şu özelliklerle ayrılır:
2. Oğuz-Kıpçak karışık diyalekti. İki alt gruba ayrılır:
3. Osmanlıca: XV. yüzyılın ilk on yıllarından başlayarak aynı yüzyılın sonuna doğru Memlûk-Kıpçakçası yerini büsbütün Anadolu Türkçesine bırakmıştır. Sultan Kayıtbay, Muhammed bin Kayıtbay ve Kansu Gavri eserlerini bu dil ile yazmışlardır¹⁸.

Görüldüğü gibi, Halasi Kun'un ikinci grupta "Asıl Oğuzca" olarak belirttiği, Janos Eckmann'ın üçüncü grupta "Osmanlıca" olarak adlandırdığından farklı değildir¹⁹.

Memlûk-Kıpçakçası dil yadigârları şunlardır:

1. Sözlük ve Gramer Kitapları

Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrak Bu eser, Ebû Hayyan adlı berberî asıllı bir Arap dilcisi tarafından 712/1312 yılında Kahire'de yazılmıştır. Eser, biri lügat, diğeri de gramer olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Mevcut iki yazmasından biri İstanbul

¹⁶ Ahmet B. Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 2004, s. 403.

¹⁷ Omeljan Pritsak, "Kıpçakça" (Çev: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, TKAE Yay., Ankara, 1998, s.112.

¹⁸ Janos Eckmann, "Memluk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay., Ankara 1996, s. 67-69.

¹⁹ Recep Toparlı, age., s. 4-5.

Bayezid Kütüphanesi'nde, diğeri ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Eser, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu tarafından 1931 yılında yayımlanmıştır²⁰.

Kitab-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî Konyalı Halil bin Muhammed bin Yusuf tarafından 1245 yılında Mısır'da yazılan veya istinsah edilen bu eser, 76 sayfadan oluşmaktadır. Hollandalı doğubilimci Martin Theodor Houtsma, eseri 1894'te Almanca olarak yayımlamıştır. Eser son olarak, Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Sadi Çöğenli ve Doç. Dr. Nevzat Yanık tarafından yeniden hazırlanarak 2000 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır²¹.

Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l Lûgati't-Türkiyye Mukaddimesinde Kıpçak lehçesi ile yazıldığı ifade edilen bu gramer kitabı, 91 sayfadan ibaret olup 892 tarihinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Tek yazması İstanbul Bayezid Kütüphanesi'nde bulunan eser, önce T. Halası Kun tarafından 1942 yılında Budabpeşte'de, daha sonra da Besim Atalay tarafından 1945 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır²².

Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk fî Lûgati-Türk Ve'l-Kıfçak İçindeki bir kayıttan 1451 yılından önce yazıldığı anlaşılan bu eserin müellifi Cemâleddin Ebû Muhammed et-Türkî adlı bir Türktür. Arapça-Türkçe bir sözlük niteliğinde olan bu eserin tek yazması Paris Bibliothèque Nationale'dedir. 88 yapraktan ibaret olan yazma, isimler ve fiiller olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ananiasz Zajackowski eserin isimler bölümünü 1938, fiiller bölümünü de 1954 yılında Varşova'da yayımlamıştır²³.

El-Kavâninü'l-Küllîye li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye Yazarı bilinmeyen ve malzeme bakımından zengin bir muhtevası olan bu eser de Mısır'da yazılmıştır. Bu gramer kitabında fiil konusu diğer eserlere oranla daha geniş tutulmuştur. Mevcut tek yazması Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. 169 sayfadan ibaret olan eser, ilk defa Fuad Köprülü'nün önsözüyle Kilisli Rifat Bilge tarafından 1928 yılında neşredilmiştir. Daha sonra Macar Türkolog S. Telegdi, Kilisli Rifat Bilge'nin yayınına esas alarak eserin bir kısım özelliklerini ve fihristini Almanca olarak 1937 yılında yayımlamıştır. Eser son olarak, Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Sadi Çöğenli ve Doç. Dr. Nevzat Yanık

²⁰ Recep Toparlı, Recep Toparlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003, s. V.

²¹ Recep Toparlı, age., s. VI.

²² Recep Toparlı, age., s. VI.

²³ Recep Toparlı, age., s. VI.

tarafından yeniden hazırlanarak 1999 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır²⁴.

Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye Ananiasz Zejaczkowski tarafından ilim dünyasına tanıtılan bu sözlük, 24 yaprak olup Hüsrev bin Abdullah'ça istinsah edilmiştir. 1965 yılında Zejaczkowski tarafından neşredilen eser, dönemi içinde önemli bir yere sahiptir. Prof. Dr. Recep Toparlı, Türk Dil Kurumu Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi çerçevesinde eseri yayıma hazırlamıştır. Eser, Türk Dil Kurumu tarafından 2003 yılında yayımlanmıştır²⁵.

2. Fıkıh Kitapları

İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin Arapçadan satır altı olarak çevrilen bir eserdir. Yazılış amacı, melik ve sultanlara yol göstermektir. Mütercimi belli olmayan bu eserin müstensihî, berke İbn-i Berâküz İbn-i Kandûn İbn-i Ögü'dür. 29 kitap, 56 bap ve 93 fasıldan oluşan 498 sayfalık esere ait tekyazma, Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Eser üzerinde recep Toparlı tarafından doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, 1992 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır²⁶.

Kitâb fi'l-Fıkh Adından da anlaşılacağı gibi bu eser bir fıkıh kitabı olup, Arapça aslından satırlı olarak çevrilmiştir. Tamamı 266 yapraktan ibaret olan eserin eldeki tek yazması Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Doç. Dr. Recep Toparlı, eseri dil özellikleri bakımından inceleyerek 1993 yılında Atatürk Üniversitesi yayınları arasında yayımlanmıştır²⁷.

Kitâb fi'l-Fıkh bi'l-Lisâni't-Türkî Bu eser, 1421 yılında vefat eden Sultan Tatar'ın hazinesinde bulunduğundan, söz konusu tarihten önce yazıldığı tahmin edilmektedir. Müellifi ve yazıldığı yer belli değildir. Farklı fıkıh kitaplarından toplanan fetvaları içermektedir. Tek yazması İstanbul Millet Kütüphanesi'ndedir. Mehmet Emin Açar, eser üzerinde doktora çalışması yapmıştır²⁸.

Kitâb-ı Mukaddime-i Ebû'l-Leysi's-Semerkanî Bu dinî eseri, Semerkantlı Ebû'l-Leys, Kansu Gavri için Arapçadan çevirmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki

²⁴ Recep Toparlı, age., s. VI.

²⁵ Recep Toparlı, age., s. VII.

²⁶ Recep Toparlı, age., s. VIII.

²⁷ Recep Toparlı, age., s. VII.

²⁸ Recep Toparlı, age., s. VII.

yazması bilinen tek nüsha olup, Esenbay bin Sudun tarafından bilinmeyen bir tarihte istinsah edilmiştir. Eser, 47 sayfadır. Zajaczkowski 1959'da eserin dil özelliklerini, sözlüğünü, Arap ve Lâtin harfleriyle yazılmış metnini, 1962'de de faksimilesini yayımlamıştır. Yard. Doç. Dr. Recep Toparlı, eserle ilgili çalışmasını 1987 yılında yayımlamıştır²⁹.

Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât (Ziyâ'u'l-Ma'nevî) Tercümesi Fıkıh ile ilgili satır arası biçimde tercüme edilmiş olan eser İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eser üzerinde Jale Talân, Mukaddemetü'l-Gaznevi fi'l-İbâdât (Ziyâ'u'l-Ma'nevî) Tercümesi adlı yüksek lisans tezini Ankara'da 1987 yılında yapmıştı³⁰.

Şerhü'l-Menâr Tanınmış fıkıh âlimi İmam Neseî'nin eserinin Memlûk-Kıpçak Türkçesiyle yapılmış şerhidir. Eser, Bursa Orhan Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Eser üzerinde Erhan Aydın, Şerhü'l-Menâr Grameri (Giriş-Gramer-Metin-Bibliyografya), yüksek lisans tezini Ankara'da 1997 yılında yapmıştı³¹.

3. Edebî eserler

Kitâb Gülistân bi't-Türkî İranlı Şeyh Sâdî-i Şîrâzî'nin Gülistan adlı eserinin çevirisinden ibaret olan bu kitabın mütercimi Saraylı Seyfî'dir. Mütercim, kendinden de kimi eklemelerde bulunarak eserin tam bir çeviri havasına sokulmasını kısmen engellemiştir. 355 yapraktan ibaret olan eserin çeviri tarihi, 793/1391'dir. Bilinen tek yazması Hollanda'da Leiden Akademisi Kütüphanesi'ndedir. İhtiva ettiği zengin dil malzemesinden dolayı bu eser, sık sık ilim adamlarının dikkatini çekmiş, inceleme konusu yapılmıştır. Dr. Feridun Nafiz Uzluk bir ön sözle birlikte tıpkı basımını 1954. yılında yayımlamıştır. Ali Fehmi Karamanlıoğlu'nun 1967 yılında bu eser üzerinde hazırladığı doçentlik tezi, 1978'de Milli Eğitim Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır. Bu yayın, genişletilmiş biçimiyle Türk Dil Kurumu tarafından 1989 yılında yeniden basılmıştır. A. Bodrogligeti, eseri 1969 yılında Budapeşte'de yayımlamıştır. Prof. Dr. Emin Nadjib de iki cilt hâlinde hazırlamış olduğu eseri 1975 yılında Alma-Ata'da yayımlamıştır³².

²⁹ Recep Toparlı, age., s. VII.

³⁰ Jale Demirci, *Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi Çalışmaları*, s. 57-58.

³¹ Jale Demirci, agm., s. 58.

³² Recep Toparlı, age., s. IX.

4. Atçılıkla ilgili kitaplar

Baytaratu'l-Vâzih Bu eser, okçulukla ilgili olan Kitâb fî İlmi'n-nüşşâb gibi, Mahdum Tolu Bey'in isteği üzerine Arapçadan çevrilmiştir. Veterinerlikle ilgili çeşitli bilgileri içeren bu eserin iki yazması mevcuttur. Birincisi İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi'nde, ikincisi ise, Paris Bibliothèque Nationale'dedir. İlk kez Saadet Çağatay tarafından ilim dünyasına tanıtılan eser üzerinde Mehmet Emin Ağar bir doktora çalışması yapmıştır³³.

Münyetü'l-Güzât Eser, binicilik ve atçılıkla ilgili olup, Arapça aslından kimin çevirdiği ve çeviri yeri ve tarihi bilinmemektedir. Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'nde bulunan biricik yazması 115 sayfadır. 1970 yılında Ananiasz Zajaczkowski tarafından yayımlanan Münyetü'l-Guzât, daha sonra Mustafa Uğurlu tarafından yeniden hazırlanarak 1987'de Kültür Bakanlığı'na yayımlanmıştır. Kurtuluş Öztopçu da eseri 1989 yılında Harward Üniversitesi'nde yayımlamıştır. (Munyatü'l-Ghuzat, A 14th Century Mamluk-Kipchak Military Treatise: Münyetü'l-Guzat, 14. Yüzyıla ait Memlûk-Kıpçakçasıyla Yazılmış Askerî Bir Risale, Chicago 1989, Harward Üniversitesi, IV + 223 s.)³⁴

Kitâb fî Riyâzâtı'l-Hayl Eser, Farsçadan çeviridir. Mütercimi, çeviri yeri ve tarihi belli olmayan kitap at kullanma ile ilgilidir. Eldeki iki yazmasından biri İstanbul Bayezid Kütüphanesi'nde, diğeri ise Paris Bibliothèque Nationale'dedir. Eser üzerinde , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde iki bitirme çalışması yapılmıştır, Recep Şirin, eseri Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb ile birlikte inceleyerek üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır³⁵.

5. Okçulukla ilgili kitaplar

Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb Mahmud Tolu Bey'in isteği üzerine Arapçadan çevrilen bu eser okçulukla ilgilidir. Mevcut iki yazmasından biri İstanbul Bayezit Kütüphanesi'nde, diğeri de Paris Bibliothèque Nationale'dedir. Ananiasz Zajaczkowski,

³³ Recep Toparlı, age., s. IX.

³⁴ Recep Toparlı, age., s. VIII-IX.

³⁵ Recep Toparlı, age., s. VIII.

Paris yazmasını 1956 yılında Varşova’da yayımlamıştır. Recep Şirin, eseri Riyâzâtü’l Hayl ile birlikte inceleyerek üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır³⁶.

1.4. Ermeni Kıpçakçası

Ermeni Kıpçakçası ya da Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi Eski Kıpçakçaya giren ölü bir Türk dilidir³⁷. 11. yüzyılın ortalarında Ermeni Bagratlılar İmparatorluğu, Selçuklu akınlarına dayanamayıp çöktü. Bunun üzerinde Ermenilerin büyük bir bölümü göçtü ve Kırım’da kuvvetli bir cemaat teşkil etti. 13. ve 14. asırlarda buralarda çok önem taşımış olmalılar; çünkü Kırım yarımadası bu devirde Armenia Manga (Ermeni adası) veya Armenica Maritima (Ermeni denizi) diye adlandırılıyordu. Ermenilerin büyük merkezleri Kafa (Kefe/ Feodasiya), Solhat (Eski Qırım/ Starıy Kırım) ve bilhassa Sudak şehirleri idi³⁸.

Ermeni göçmenlerinin Kıpçaklarla devamlı teması onları yavaş yavaş Kıpçak dilini kilise dili ve resmî dil olarak kabul etmeye sevk etti.

Hristiyanlığın Gregoryen mezhebine mensup Ermeniler Orta Türkçe dönemine ait 16-17. yüzyıllarda batı Ukraynada Ermeni alfabesini kullanarak Kıpçak Türk dilinde meydana getirdikleri vakainameler (kronikler), dinî ve hukukî belgelerle bilinir. Ermeni Kıpçakçası Türk dili tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu edebî dilin 1559-1664 yıllarından kalma eserleri daha eski 12. yüzyılın Codex Cumanicus dilinin devamı niteliğindedir. Ses bilgisi ve gramer özellikleri bakımından bugünkü Kıpçak lehçeleri olan Karaimce, Kumanca, Urumca ve Kırım Tatarcası’yla büyük bir benzerlik göstermektedir. Ermeni harfleriyle yazılmış Kıpçakça metinleri, esas olarak Ermeni Kıpçak Kanunlar Mecmuası (Töre Bitiği) ve Mahkeme Usulü Kanunu’nun zabıtları oluşturmaktadır. Fakat bununla birlikte belediye meclis evrakları, mali senetler, vakayinameler (kronikler), sözlükler, dinî, edebî eserler ve muhtıralar olmak üzere çeşitli türlere de rastlanmaktadır. XVI-XVII. yüzyıllarda başta Lvov, Kamenets-Podolsk, Lutsk olmak üzere Ukrayna, Lehistan, Romanya, Moldovya, Kırım’daki vs. “Ermeni” olarak adlandırılan ahali tarafından oluşturulmuş bu zengin yazılı miras 1521-1669 yıllarında Ermeni alfabesiyle fakat Kıpçak dilinde düzenlenmiştir. Günümüze

³⁶ Recep Toparlı, age., s. VIII.

³⁷ Gülnisa Aynakulova, "Ermeni Kıpçakları mı Gregoryen Kıpçaklar mı?", Millî Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 84, s. 114-115 <http://www.millifolklor.com> (10.02.2014).

³⁸ Omeljan Pritsak, "Ermeni Kıpçakçası", (Çev: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, TKAE Yay., Ankara 1998, s.123.

kadar ulaşmış olan 112 yazılı eser yaklaşık 25-30 bin sayfaya ulaşmaktadır. Bu “Ermeni” kolonilerinin ahalisi, göçmenler tarafından başka dillerde yazılmış (Ermenice, Latince, Lehçe, Ukraynaca vs.) yazılı miras 1519’dan 1786’ya kadarki tarihî dönemi kapsamaktadır³⁹.

Ermeni-Kıpçakçası yadigârları olarak şu eserler anılabilir:

1559-1664 yıllarına ait Kamenez-Podolsk Ermeni cemaatına ait dosya ve evraklar (belediye meclisi evrakları). Bu belgeler 1943’e kadar Kiev’de, Ukrayna eski devlet arşivinde (Üniversite binasında) muhafaza edilmişlerdi. 32 cilt idiler ve bunlardan 4386 numaralı olanı da tamamıyla Kıpçakça idi. Bu hazineler 1944 yılında, Almanlar geri çekilirken, yangınların kurbanı oldu. 1930 yılında, Ukrayna İlimler Akademisi A. Krımskiy’nin talebelerinden birini, T.İ. Hrunin’i, Ermeni Kıpçakçası ile yazılmış Kiev evrakını işlemekle görevlendirilmişti. Çalışma oldukça hızlı yürüyordu. Hrunin, eski siyasî durumuyla ilgili olarak tutuklandığı zaman, aşağı yukarı 1933’te, bütün metinleri transkribe etmiş ve işlemişti. Çalışması müsadere edildi ve basılmadı. Şimdi Gorldovski Armağanı’nda (Moskova 1953) Hrunin’in eski 4 Ermeni Kıpçakçası evrağını (1559 yılından kalma), transkripsiyonu ve Rusça tercümesi ile ele alan bir makalesi neşr edildiğine göre: *Pamyatniki polovetskogo yazıka XVI veka*, Hrunin’in bütün monoğrafisinin muhafaza edilmiş olabileceği ümit edilebilir ki orijinalin değerine sahip demektir⁴⁰.

Sözünü ettiğimiz eserler Viyana Milli Kütüphanesi, Matenadaran Eski Elyazmalar Enstitüsü, Lehistan-Varşova Arşivi vs. gibi Avusturya, Hollanda, İtalya, Romanya, Rusya, Ukrayna, Ermenistan vs. olmak üzere dünyanın pek çok ülke ve kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir⁴¹.

Ermeni Kıpçakçası’nın söz varlığında Arapça, Farsça, Ermenice ve Slavca (Lehçe, Ukraynaca ve Rusça) kökenli alıntılar da bulunmaktadır. Bugün, Aleksandr Garkavets tarafından yayınlanmış *Kıpçakskoye Pismennoye Naslediye* (Kıpçakların Yazılı Mirası) adlı kitabı vardır. Bu kitap içerisinde Ermeni yazılı abidelerin metinlerini toplanılmıştır.

³⁹ Gülnisa Aynakulova, agm., s. 114-115.

⁴⁰ Omeljan Pritsak, agm., s.123-124.

⁴¹ Gülnisa Aynakulova, agm., s. 114-115.

1.5. Bugünkü Kıpçak Türkçesi

Kıpçak devleti olarak bir karakter kazanan Altın Ordu'nun yıkılması, aslında Kıpçak Türkçesinin yazı dili geleneğini de zayıflatmış oluyordu. Ondan sonra ortaya çıkan ve artık siyasî ve sosyal istikrarın bozulduğu hanlıklar devrinden ve 1552'de Kazan'ın işgali ile başlayan Rus hakimiyeti devrinden kalan edebî miras, daha çok sözlü edebiyat eserleri ile sınırlı kalmıştır. Daha X. asır başında İslâmiyeti kabul eden Bulgar devleti ve onu takiben, Moğol yayılmasıyla hakim olan Altın Ordu devleti ile çağının ötesinde bir medeniyeti yaşayan İdil - Ural ve Hazar - Bozkır bölgesi, artık XVI. asırdan itibaren, siyasî yayılmasını, Ortodoks Kilisesini arkasına alarak, ruhanî ve medenî bahanelerle süsleyen Rus devletinin toprağı olma yoluna girmiştir. Yeni başlayan bu tarih de, öncelikle Kıpçak Türkçesinin bitişi ve bu kavim adının, sadece dil tarihine ait bir terim olarak kalması sonucunu getirmiştir⁴².

Tarihi boyunca birbiriyle sıkı bağları olan ve hiç bir zaman birbirine kapalı kalmamış olan Türk lehçelerinin bu karakteri dolayısıyla tarihî yazı dilimizde *karışık dillilik* daima olmuş, fakat böylesine siyasî ve sosyal çalkalanma devrelerinde, lehçeler arasındaki geçişler, lehçe alıntıları daha da artmış görünmektedir. İşte Kıpçak edebî geleneğinin parçalanmasından sonra da, İdil-Ural ve Bozkır sahasındaki yazı dilinde, Çağatayca (*türkî til*) unsurlar artmaya başlamış ve daha sonra da bu tesir devam ederken, XIX. asır sonlarında, burada gelişen yazı dilinde Türkistan edebî dilinin payı büyük olmuştur. Bu sebeple bugünkü Kıpçak lehçelerinin tarihî geleneği içinde, eski Kıpçak Türkçesi kadar, Çağatay Türkçesinin payını da düşünmek gerekir; nitekim çalışmamız boyunca, gramer şekillerinin tarihi üzerinde de bunu tek tek tespit edeceğiz⁴³.

Bugün konuşulan veya XX. asır başından itibaren yazı dili olarak kullanılan Türk lehçelerini sınıflandırmak üzere, genellikle kabul edilmiş üçlü etnik tasnifte (*Oğuz; Karluk; Kıpçak*) Kıpçak lehçeleri geniş bir grup teşkil eder. Coğrafi tasnifte Kuzey-Batı Türkçesi veya bazen, sadece Batı Türkçesi, fakat çoğunlukla da Kuzey Türkçesi şeklinde adlandırılan bu grup, tarihî ve kavmî adlandırmalarda, hep Kıpçak grubu olarak kabul edilmiştir. Adı geçen Kıpçak grubuna dahil olan Türk lehçeleri şunlardır:

⁴² Mustafa Öner, age., s. XXI.

⁴³ Mustafa Öner, age., s. XXI-XXII.

I. Karadeniz-Hazar bölgesi:

- Karaim (Karay)
- Kırım-Tatar
- Karaçay-Balkar
- Kumuk

II. İdil-Ural bölgesi:

- Tatar
- Başkurt

III. Aral-Hazar bölgesi:

- Kazak
- Karakalpak
- Nogay
- Kırgız

Yukarıda zikredilen tarihî şartlar dolayısıyla, bu lehçelerin bugün yayıldığı alan, batıda Litvanya-Polonya bölgesinden başlayıp, doğuda, bugün Çin Halk Cumhuriyeti içinde bulunan Doğu Türkistan topraklarına kadar uzanmaktadır⁴⁴.

1.6. Kırım Tatarcası

Çağdaş Türk dünyası içinde en kalabalık grup Kıpçak grubudur. Kıpçak Türkleri, coğrafi, kültürel ve sosyal açıdan birçok müşterek unsuru bir arada bulundurlar. Bu Türk boylarının birçoğu aynı kavimden teşekkül etmiştir. Yine bütün bu boyların Kıpçak boyları olarak değerlendirilmesinde coğrafya, tarih ve dil birliğinin mühim rolü olmuştur. Kıpçak boylarının bir kısmı tarihte müstakil bir kavim adı, etnonim olarak geçmektedir (Tatar, Kırgız gibi). Bunun yanında asıl Kıpçak Türk kavminin bünyesinden çıkıp zamanla ayrı boy olarak meydana çıkmış Kıpçak Türk boyları da vardır.

Modern Türk dili alanında oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Kıpçak lehçeleri şunlardır:

1. Tatar Türkçesi
2. Kırım Tatar Türkçesi
3. Başkurt Türkçesi

⁴⁴ Mustafa Öner, age., s. XXII-XXIII.

4. Kırgızca
5. Kazakça
6. Karakalpakça
7. Nogay Türkçesi
8. Karaçay-Balkarca
9. Kumukça
10. Karaim Türkçesi

Kıpçak grubu içinde yer alan Kırım-Tatar Türkçesi veya Kırım Tatarcası Kırım'da yaşayan Kıpçak kökenli (Tatar, Nogay) Tatarların diline verilen addır. Kırım Tatarcası aynı zamanda Kırımçak adı verilen Kırım Yahudilerinin de dilidir⁴⁵.

Kırım Tatar milleti – X. asırda Volga-Dunay (İtil-Tuna) bozkırlarına gelip yerleşen türkî Kıpçak kabilelerinin bu ortalığa IV. asırda gelen türkî Hunnular, sonra Peçenekler, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Oğuzların türkî olmayan etnoslar ile karışmasından peyda olan, XII. asrın sonlarında şekillenen türkî millettir. IX. asırda oğuzlar ve bazı kıpçaklar Irak, İran ve Bizans tarafa, kıpçaklar ve bazı oğuzlar ise Volga ve Dunay taraflarına göç ettiler. Kıpçaklar iki gruptan oluşuyordu- Sarular ve Kumanlar. Sonkileri daha çok oğuzlaşmıştır⁴⁶.

Deşt-i-Kıpçak adını alan bölgede erleşen bu halk, Moğol istilâsına kadar bir devlet kuramadı. Buna rağmen, onların yazılı edebiyatları ve dilleri var olması şüphesizdir. Bu dil "Deşt tili" ve "Kırım tili" olarak adlandırılmıştır. 1220. senelerde, Mahmud Kırımlı "Yusuf ve Zuleyha" adlı manzum kıssasını yazarken şu dili kullandığı tahmin edilir. Moğollar Kırım'ı 1239 senede işgal ettiler. Onlar geldikleri zaman Kırım'ın türkî olmayan etnosların büyük bir kısmı artık türkîleşmişti. 1295-1303. yıllarında tertip edilmiş Codex Cumanicus sözlüğünde Kırım Kumanları kendilerine "Tatar halkı", dillerine de "Tatar dili" dedikleri kayd edilmiştir. Yedi kabileden oluşan Kıpçaklar, bir kabileye "Tatar" ismini vermişler⁴⁷.

Cingiz Han'ın torunu Batu, 1249 yılında Altın Ordu devletini kurarken, Kırımı da almıştır. Devletin resmî dili "deşt tili" oldu, Tohtamış, Timur Kutlug ve sonraki ordu hanları şu dilde yazmışlardı. Devlet evrakları ve edebî eserler arap ve uygur alfabesi ile

⁴⁵ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., *Qırımtatar Tili Fonetika, Leksikologiya, Frazeologiya, Leksikografiya*, Qırımdevoquvpedneşir neşriyatı, Aqmescit 2008, s. 4.

⁴⁶ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., age, s. 4.

⁴⁷ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., age, s. 5.

yazılmıştı. XIV. asrın sonlarında "deşt tili" Horezm yoluyla Orta Asya'ya yayılmıştı ve "çağatay tili" adını almıştır. "Altın Ordu edebiyatı" devrine ait olan bedî eserler- "Oğuzname", " Çingizname", "Miracname", "Muhabbetname", "Kıssas-ı Rabguzî", "Nehcü'l Feradis", "Hosrev ve Şirin" edebî deşt diline çeşit türkî lehçelerin leksik ve gramatik elementleri karışık beş çeşit dil ile yazılmıştır. Seyfî Sarayı'n "Gülistan bi't Türkî" eseri ise 1391 yılı Mısırda, Kırım kumanlarının lehçesi üstünlük gösteren "deşt dili" ile yazılı, sözlük terkibi Codex Cumanicus ile aynıdır. XIII.-XIV. asırlarda Mısır ve Suriye'de Kuman Kıpçakçası'nın bir sıra sözlükleri de tertip edilmişti. Kırım'ın Kuman-Kıpçak dilini XV. asırda Kırım'dan Ukrayna'ya göç eden ermeniler de XVII. asrın sonlarına kadar kendi aralarında konuşma, anayasa evrakları için ve din dili olarak kullanılmıştı⁴⁸.

Çağatay dili Kırım hanlığının devlet be edebî dili olarak XVI. asrın ortalarına kadar kullanılmıştı. Aynı zamanda, Osmanlı Türk dilinin şiddetli tesiri daha da artmıştı. Osmanlı Türk dili Kırım'ın yazı dili olarak XVIII. asrın sonuna (1783) kadar kullanılmıştı. Çağatay dili gibi Osmanlıca yazı dili de Kırım halkının konuşma dili değildi. 1783 yılı Rusya Kırım devletini yıkıp, zapt ettikten sonra, Kırım Tatarlar kocaman devletlerinin topraklarını Ruslara bırakıp hicret yolunu tutmuşlardı. 1883 senesinden "Terciman" gazetesini meydana getiren İsmail bey Gaspralı matbuat dili olarak Osmanlı devletinde tanzimat (1839) ve II meşrutiyet (1908) hareketlerin sonucunda moderleştirilmiş Osmanlı dilini seçmişti, ona Kırım Tatar halk dili, diğer Türkî diller, Rus ve Fransız dillerinden leksik ve bazı morfolojik elementleri eklemişti. 1905 seneden sonra Rusya eli altındaki Türkî milletler arasında kendilerin yerli millî edebî dillerini yaratma hareketleri başlamıştı⁴⁹.

Kırım ASSB'de 1924, 1927, 1929, 1934 seneleri edebî dil, alfabe ve imlâ meselelerine bağışlanmış konferanslar geçirilmişti. Üç şiveden oluşan Kırım Tatarca'nın orta yolak şivesi edebî dilin temel dialekti olarak 1924 senesi konferansta kabul ve tasdik edilmişti. 1924 senesi arap alfabesi ıslahat edilmişti. 1936-1941 yılları arasında Kırım'da "Kırım Tatar dilinin" ilmî temellerini kurma, kurallaştırma, okul derslikleri, terminoloji, imlâ ve tercümeli sözlükler tertip etme işlerinde U. Kurkçi, E.A. Kurtmollayev, A. Bakkal, A.İ. İslâmov, R.M. Mullina, A.N. Batırmurzayev ve diğerleri

⁴⁸ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., age., s. 5.

⁴⁹ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., age., s. 6.

faal iştirak etmişlerdi. 1944-1990. sürgün yılları, SSCB’de Türkoloji ilmin en gelişimli devrinde, Türkî milletlerin medeniyeti yükselen yarım asırlık devirde Kırım Tatar halkı ve dili artık kayboldu sayılıyordu, halk ilk, orta ve yüksek tasili Rus dilinde görmüştü, çalışmak, kazanmak, yaşamak, eğlenmek için ana dili gereksiz olup kalmıştı. Sadece 1969 senesi Taşkent Devlet Pedagoji Üniversitesi Filoloji fakültesi’nde Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı bölümü teşkil edilmişti, "Lenin bayrağı" gazetesi ve "Yıldız" dergisinin basılmasıyla, E.S. Akmollayev, A.M. Memetov, İ.A. Kerimov, A.S. İzidinova ve diğerleri, yaşlı dilcilerimiz Usein Kurkçı, Basır Gafarov’lar Kırım Tatar dili ve edebiyatı ile bağlı konularda ilmî araştırmalar yapmışlardı. 1990 seneleri Kırım Tatarlar ana topraklara dönmeye başlamışlardı. 1992 senesi 17-22 Haziran’da geçirilmiş "Kırım Tatar dili: latin harflerine geçme meseleleri" uluslararası konferansın kararları bugüne kadar gerçekleşmemiş⁵⁰.

Kırım Tatar dili Türkî dillerden biri olmasıyla birlikte, aynı zamanda kendi içersinde hem Oğuz hem Kıpçak unsurları birleştiren edebî bir dildir.

2. Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler

Çalışmamızın *Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler* bölümünü sözlük şeklinde verdik. Sözlüğü hazırlarken Tarihî Kıpçak Türkçesi döneminde ve Tarihî Kıpçak Eserlerinde olup da Kıpçak lehçelerinin birisi olan bugünkü Kırım Tatarcası’nda kullanılmayan kelimeleri ele aldık. Eski dönemlerde unutulmuş kelimelerin büyük bir bölümünün lehçelerde, ağızlarda yaşamaya devam etmesi yanında, dilimizin tarihî devirleri ile şiveleri arasındaki ilişkisinin devam ettiğini gösterebilmek amacıyla Derleme Sözlüğü’nü de çalışmaya dâhil etme ihtiyacı duyduk. Sözlüğü oluştururken Prof. Dr. Recep Toparlı’nın "Kıpçak Türkçesi Sözlüğü"nü Seyran Useinov’un "Kırım Tatarca – Rusça Sözlüğü" ile karşılaştırdık. Kelimelerin köken bilgisine girmedik, taradığımız kaynaklardaki şekillerine herhangi bir müdahalede bulunmadan olduğu gibi verdik. Tarihî Kıpçak Türkçesine ait eserlerde olup da bugün Kırım Tatar yazı dilinde kullanılmayan kelimelerin anlamlarını Tarama Sözlüğü’ndekiyle aynı ise çalışmamızın hacmini büyütmemek amacıyla tekrar yazmadık. Bununla birlikte, Tarihî Kıpçakça’da ve Kırım

⁵⁰ Useinov K., Ganiyeva E.S., Seydametova N.S., age., s. 7.

Tatarca'da aynı şekilde kullanılan ve anlamları değişmeyen kelimeleri de ele aldık. Sözlüğü iki kısma böldük: 1. kısımda Tarihî Kıpçak Türkçesinde kullanılan fakat bugünkü Kırım Tatarcasında kullanılmayan kelimeleri verdik; 2. kısımda ise hem Tarihî Kıpçak Türkçesinde hem de bugünkü Kırım Tatarcasında kullanılan ve anlam değişmelerine uğramayan kelimeler sırasını verdik.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılıp da Bugünkü Kırım Tatarcasında Kullanılmayan Kelimeler

A

a A! Ey! (KK, TZ) *krş.* ay

āb (I) *Far.* Su (GT)

āb (II) *Far.* Rivayete göre Hz. Âdem'in ekinini yiyen karga (İN)

aba Anne (Kİ)

‘abā *Ar.* Kaba kumaş, yünden yapılmış giysi (BV, GT)

abağa *Moğ.* Amca (CC)

abak (I) Put, suret (İM, TZ)

abak (II) Koku kutusu (TA)

abanūs *Ar.* Kerestesi siyah ve sert bir ağaç (İM)

abav Şaşma bildirir (TZ) *krş.* abay, abu

abay Şaşma bildirir (TZ) *krş.* abav, abu

‘abd *Ar.* Kul (Gİ, KF, KFT, MS)

‘abeş *Ar.* Boş, amaçsız (KF)

‘abher *Ar.* Nergis çiçeği (GT)

abışka Yaşlı, ihtiyar (CC, TA, TZ) *krş.* abuška

‘ābid *Ar.* Kul, ibadet eden (GT, İM, KF)

ablak *Ar.* Yuvarlak yüzlü (RH)

abraķ Kumaş (Kİ)

abramak Savunma, koruma (CC)

abraş *Ar.* Alaca benekli at, tüysüz yerlerinde uyuz gibi illeti olan at (RH)

abru Ahmak (TA)

abu Şaşma bildirir (TZ) *krş.* abav, abay

abuška Yaşlı, ihtiyar (CC) *krş.* abışka

‘āc *Ar.* 1. Fil dişi (GT) 2. Deve kemiği (KFT)

‘acāye *Ar.* Anası tarafından emzirilmeyen çocuk (BV)

‘acb *Ar.* Kuyruk sokumu (BV)

‘acemce *Ar.T.* Farsça (GT)

‘**acīb** Ar. Şaşılabak şey (GT)

‘**acībe** Ar. Alışılmış olmayan (BV)

‘**acīn** Ar. Hamur tutma (BV)

‘**acīz** Ar. Güçsüz, zavallı (Gİ, GT, KF, KFT)

acur Kurtlanmış (TZ)

‘**acuz** Ar. Sonu, ahir, her nesnenin dibi ve kökü (BV)

‘**acve** Ar. Medine hurması (İM)

‘**acz** Ar. Güçsüzlük, zavallılık (GT)

‘**acza** Ar. Dübürü büyük kadın (KF)

açı (I) 1. Acı (BV, CC, DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, İM, TA, TZ) **açı aş şap** (CC) **açı erbeke** turp (TA) **2.** Tuzlu (İM) **açı şu** tuzlu su (DM) **açı teñiz** tuzlu su, tuzlu deniz (DM, KK) **açı tiñiz** tuzlu su, tuzlu deniz (DM) **3.** Acı yoğurt (TZ)

açı (II) Üzücü, üzüntü veren, acı, keder (KF) *krş.* açığ, açuv (II)

açı (III) Aç, acıkmış olan (TZ) *krş.* aç (I), açık (II), aş (II)

açı- **1.** Acımak (BV) **2.** Bacakların arası sıcaktan kızarak yanmak (TZ)

açığ Üzücü, üzüntü veren, acı, keder (GT) *krş.* açı (II), açuv (II)

açığan- Ekşimek, acımak (CC)

açırgan- Acımak, acınmak (CC) **köñül açırganah** pişman olmak (CC)

açırgan- Pişman olmak (CC)

açıt- Acıtmak, acı vermek (Gİ, KF, TZ)

açkı Amca (TA)

açkuç Anahtar, kilit (CC, İM, TA)

açmak Açıklama, yorum (KFT)

açtur- Açtırmak (Kİ)

açuk (I) 1. Açık, örtülü olmayan (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MG, MS, RH) *krş.* açık (I). **2.** Keşfedilmiş, açık (İM) **3.** Bulutsuz, açık hava (İM) **4.** Fethedilmiş, ele geçirilmiş (İM) **5.** Aşikâr, meydanda, ortada (İM)

açuk (II) Çıplak (TA)

açuk (III) Kaygan, kayıcı (İM)

açuk (IV) Dağılmış (İM)

ad Ad, isim, lâkap, unvan (DM, KK) *krş.* ad, at (I)

‘**ad** Ar. Ad kavmi (Gİ, KF, MG)

ādāb Ar. Yol yordam, yol yöntem (GT)

adağ Ayak (Kİ) *krş.* ayağ, ayak (I), azak

ādāmī Ar. (< ādemī) İnsanoğlu (İM) *krş.* ādemī

adan- Ad verilmek, lâkap takılmak (İN, Kİ, TZ) *krş.* atan-

‘**adāvet** Ar. Düşmanlık (GT)

‘**āde** Ar. Âdet, görenek, alışılmış şey (BV, İM, KFT, MG, RH) *krş.* ‘âdet 1

‘**aded** Ar. Sayı, adet (Gİ, İM, KF)

‘**adel** Ar. Yük dengi (BV)

‘**adem** Ar. Yokluk (Gİ, GT)

ādem (I) Ar. İnsan, adam (Gİ, GT, İM, İN, KFT, RH, TZ) *krş.* ‘ağam, azam **ādemođlı** insan, insanoğlu (BV, MS)

ādem (II) Ar. Âdem peygamber (BV, KF)

āдеми Ar. İnsanoğlu (Gİ, GT, KF, RH) *krş.* ādāmī

‘**ades** Ar. Mercimek (BV, GT, İN)

‘**adl** Ar. Adalet, doğruluk, adaletli olma (Gİ, GT, KF)

‘**adllık** Ar.T. Adalet, doğruluk, adaletli olma (İM, KFT)

‘**adn** Ar. Bir cennet adı (İM)

‘**adū** Ar. Düşman (GT) *krş.* ‘adüv

‘**adüv** Ar. Düşman (GT) *krş.* ‘adü

afacān Ar. Far. (< āfet-i cān) Anı ölüm (İH)

‘**afif** Ar. İffetli, namuslu (Gİ, İM, KF)

afriyyūn Ar. Bir bitki adı (BV)

ağ- (I) Yükselmek, yukarı çıkmak (BM, Kİ, MG)

ağ- (II) Akmak (CC, İM) *krş.* ağ- (I), ağ-

āgāh Far. Uyanık, haberdar (BV,GT, İM, İN, RH)

ağaş- 1. Ağaç (DM, KK) *krş.* ağaç 1
2. Değnek, sopa, asa (KK, TZ) *krş.* ağaç 2

ağışlık Orman, ağışlık yer (DM) *krş.* ağışlık

āgāz Far. Başlama (GT) **āğğz kıl-** terennüm etmek (GT)

ağı (I) Zehir (TZ) *krş.* ağı, avu, uvu

ağı (II) Cömert, eli açık (Kİ) *krş.* ağı

ağı (III) Bir tür ipek (Kİ)

ağıl Ağıl, koyun ve keçi sürülerinin gecelediği çit ve duvarla çevrili yer (KFT, Kİ)

ağın- Yükselmek, yukarı çıkmak (CC, Kİ, TA) *krş.* ağınan-

ağınan- Yükselmek, yukarı çıkmak (CC) *krş.* ağın-

ağınğaç Merdiven (Kİ, TA) *krş.* ağınğış, ağınğuş

ağınğış Merdiven (CC) *krş.* ağınğaç, ağınğuş

ağınğuş Merdiven (CC) *krş.* ağınğaç, ağınğış

ağırılı Ağrı, acı, sancı (CC) *krş.* ağır (I), ağrığ 1, ağırılı, ağrık, ağrın-, arı (IV), avruk

ağırla- Ağırlamak, hürmet etmek, ikram etmek (CC,GT, İM, Kİ, KK, TA) *krş.* avurla- (I)

ağırlığ Kıymetli, değerli (BV)

ağırsıy Saygı (CC) *krş.* avursı

ağırsak Yün, iplik eğirilen iği ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen yarım küre ağaç (DM, TA, TZ) *krş.* ağırşak

ağışdır- Birlikte akıtmak (CC)

ağız- Akıtmak (Kİ)

ağlak Keçi yavrusu (Kİ) *krş.* avlak, oğlak (I), oğulak, ovlak, ulağ

ağlāl Ar. Boyna takılan zincirler, prangalar (Gİ, İM)

ağludaş Komşu (TA) *krş.* oğludaş

ağna- (I) Yere yatıp debelenmek (İM, Kİ, TA) *krş.* avna-, ığna-

ağna- (II) Anlamak (BV) *krş.* ağla- (II), aňla-

ağrı- Ağrımak, acımak (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, İN, RH) *krş.* ağır- (II), ağırur-, avur- (II)

ağrığ 1. Ağrı, acı, sancı (BM, İM) *krş.* ağırılı, ağır (I), ağırılı, ağrık, ağrın-, arı (VI), avruk **2.** Göz iltihabı (İM)

ağırılı Ağrı, acı, sancı (CC) *krş.* ağırılı, ağır (I), ağrığ 1, ağrık, ağrın-, arı (VI), avruk

ağrık Ağrı, acı, sancı (CC, KFT) *krş.* ağırılı, ağır (I), ağrığ 1, ağırılı, ağrın-, arı (VI), avruk

ağrın Ağrı, acı, sancı (BV) *krş.* ağırılı, ağır (I), ağrığ 1, ağırılı, ağrık, arı (VI), avruk

ağrıt- Acıtmak, ağrıtmak (GT, İM, Kİ, MG)

ağrıtıttur- Ağrıttırmak, ağrı çekmesini sağlamak (Kİ)

ağruğ Ağrılık, yol eşyası (Kİ)

ağrur- Ağrımak, acımak (CC) *krş.* ağır- (II), ağrı-, avur- (II)

ağsur- Aksırmak, hapşırmak (KFT) *krş.* ağısur-, ağısur-

ağul 1. Zihniyet, görüş tarzı (CC) **2.** Gönül (CC)

ağurçuk Satranç (Kİ)

ağurşak Yün, iplik eğirilen iği ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen küre ağaç (Kİ) *krş.* ağırsak

ağuzluğ At gemi (CC)

ağuz oğlan Süt emen çocuk (TA)

ağyār Ar. Yabancılar (GT)

ağ Ak, beyaz (CC) *krş.* ağ (I), ak

aḥ- (I) Akmak (CC) *krş.* ağ- (II), ak-

aḥ- (II) Yağma için akın yapmak (Kİ)

āḥar Ar. Başka, diğer (GT)

aḥça (I) Akça, beyazca (CC)

aḥça (II) Akçe, para (Gİ, KFT) *krş.* aḥşa, akça, akşa

‘ahd Ar. Yemin, ant, söz (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

aḥded Ar. Ahmak, uzun boylu (BV)

aḥkām Ar. Hükümler (İM, KFT, MG)

aḥlīk Beyazlık, aklık (CC) *krş.* aklık

aḥmak Ar. Ahmak, akılsız (GT, İM) *krş.* akmak

aḥmer Ar. Kırmızı (BV)

aḥres Ar. Dilsiz, konuşamayan (GT)

aḥsur- Aksırmak, hapsürmek (Gİ, KF, MS) *krş.* aḡsur-, aḡsur-

aḥşa Akçe, para (DM, KK) *krş.* aḥça (II), akça, akşa

aḥşam Akşam (BM, Gİ, GT, İM, KF) *krş.* akşam

aḥtar- Aktarmak, devirmek, yere yıkmak (GT) *krş.* aḥtur-, aḡdar-, aḡdur-, aḡtar-

aḥtur- Döndürmek, çevirmek, baş aşağı getirmek (BM) *krş.* aḥtar-, aḡdar-, aḡdur-, aḡtar-

aḥūr Far. Ahır, hayvan barınağı (BV, DM, TA)

aḥvel Ar. Şaşı (GT, RH)

aız Ağız (Kİ) *krş.* ağız, avuz (I)

‘aḡabe Ar. Yokuş, tepe (Gİ, İM)

āḡāl Ar. Ağaçtaki çatlak veya kurt yeniği (MG)

‘aḡār Ar. Para getiren mülk (İM)

aḡar- (I) 1. Yaşlanmak, saç sakal ağarmak (İM, KF) *krş.* aḡar- 1 2. Ağarmak, beyazlamak (KK) *krş.* aḡar- 2

aḡar- (II) Tan yeri açılıp aydınlanmak (İM) **aḡart-** Tan ağarmak (İM)

aḡdar- Aktarmak, döndürmek, baş aşağı getirmek (KF) *krş.* aḡtar-, aḡtur-, aḡdur-, aḡtar-

aḡdur- Aktarmak, döndürmek, baş aşağı getirmek (KF) *krş.* aḡtar-, aḡtur-, aḡdar-, aḡtar-

aḡı Cömert, eli açık (TA) *krş.* aḡı (II)

‘aḡıla (I) Ar. Akıllı kadın (İM)

‘aḡıla (II) Ar. Baba tarafından akraba (KFT)

aḡır Ar. Ok atarken yapılan hatadan dolayı elin yağır olması (İN)

aḡış- Bir yöne doğru birçok kimsenin koşması (Kİ)

akıt- Akıtmak (GT, İM, KFT, MG)

‘ākif Ar. İbadet için bir yere kapanan (GT)

‘aķīķ Ar. Kıymetli, kırmızı renkli taş (BV, İM)

‘aķīr Ar. Yaralanmış (BV)

‘aķķār Ar. Devaların aslı (BV)

akmak Akın, sel (TZ)

akmık Boza (DM)

aknuna Kağnı arabası (DM)

‘aķr Ar. Yara (MG)

akrın Yavaş, sakin, sessiz (CC, MG, TZ) *krş.* arķın, arķun (I)

akrın- Acele etmek (KK) *krş.* arķun-

akruk Kaçan beygirin yakalandığı ip, otlakla atın bağlandığı ip (Kİ, TA)

akşah Aksak, topal (CC, İM, KFT, Kİ, TZ) *krş.* akşak

akşıla Dar nesne (TZ)

akşur- Aksırmak, hapşırmak (BM, İM, Kİ, TA) *krş.* ağsur-, aħsur-

akşa Akçe, para (TZ) *krş.* aħça (II), aħşa, akça

aktar- Aktarmak, döndürmek, baş aşağı getirmek (Kİ, KK, TZ) *krş.* aħtar-, aħtur-, akdar-, akdur-

aktaran- Aktarılmak (TZ)

aktaş Köle (TZ) *krş.* aktaş

aktaşı Köle (TZ) *krş.* aktaş

akulaķaz Telli turna, alaca kaz (BM)

akvā Ar. Çok sağlam, kuvvetli (MG)

āl Ar. Soy sop, aile, sülâle (KF)

ala- Değiştirmek (TZ)

alaboğa Büyük deniz hayvanı (CC)

alabota Kaz ayağı (CC)

alabula Alaca bulaca (TZ)

alaça (I) Ala renkli, alaca (CC, DM, TA, RH) *krş.* ala (I)

alaça (II) Ala renkli at (Kİ) *krş.* ala (II)

alaçu Çörden çöpten yapılan küçük adî çadır, kulübe, baraka, evcik (İH) *krş.* alaçuk

alaçuķ Çörden çöpten yapılan küçük adî çadır, kulübe, baraka, evcik (CC) *krş.* alaçu

alağan Değişken (BV)

alak (I) Fikir ayrılığı (Kİ)

alak (II) Sarnıç, havuz (BM)

alak (III) Pekiştirme edatı (TZ)

alak- Fikirleri ayırlmak (Kİ)

ala kidiş Melez at (TA)

ālām Ar. Bayraklar, sancaklar (CC)

alar Onlar (GT, KK, TZ) *krş.* allar, anlar, onlar

ālāt Ar. Aletler (KFT)

ala yapışkan Balıkçıl (BM)

alça Alçak, aşağı, yüksek olmayan (BV) *krş.* alçak, alşak

alçal Ala renkli, çil (TA)

alçu (I) Alçı (KFT)

alçu (II) Bir tür yemiş (Kİ)

alda- Aldatmak, kadırmak (CC, GT, İM, KFT, Kİ, MG, TA, TZ) *krş.* yalda-

aldanıl- Aldanılmak, kandırılmak (KFT)

aldur- Aldırmak, kaptırmak (BV, Gİ, GT, İM, KF)

‘alef Ar. Hayvan yemi (BV, İM)

‘ale’l-ğafle Ar. Dalgınlıkla (KF)

‘alem Ar. Bayrak (BV, GT, İM, MG)

a‘lem Ar. En iyi bilen (Gİ)

‘alevī Ar. Hz. Ali’yi seven (İM, KFT)

‘aleyhi’l-la‘net Ar. "Allah’ın lâneti onun üzerinde olsun" anlamında bir söz (İM)

‘aleyke Ar. "Senin üzerine olsun" anlamında bir söz (İM)

algıg- Aşağılamak (TA)

algışlı Kutsal, aziz (CC)

alıg Korkak (TA)

alınçı Taşkın adam (Kİ)

alışdur- Alıştırmak (BV) *krş.* aluşdur-

alıştur- Değiştirmek (CC)

‘alîk (I) Ar. Hayvana bir defada verilen yem (BV, RH)

‘alîk (II) Ar. Sakız (BV)

alkış Alkış, sena, övgü; hayır dua (Kİ, TZ) *krş.* algış

alkışçı Alkışlayan, öven (MG)

all Ön taraf, bir şeyin önündeki yer (CC, GT)

‘allāme Ar. Çok bilen (GT)

allar Onlar (KK, TZ) *krş.* alar, anlar, onlar

alleyoh "Allah’a çok şükür" anlamında bir söz (CC)

almaçlık Alma işi (KFT)

almazlık Evlenmeme (CC)

almışı Para olarak değeri (TZ)

alp Kahraman, cesur, yiğit (Kİ, TA)

alpak yay Bir tür yay (İH)

alpavut Asker (CC, TZ)

alşak Alçak, aşağı, yüksek olmayan (DM, KK, TZ) *krş.* alça, alçak

alşaklık Alçak gönüllülük (Gİ) *krş.* alçaklık

alt Alt (TA) *krş.* alt

altaġu Altısı bir arada (Kİ)

altar Mihrap (CC)

altımış Altmış (sayı) (BM, CC, DM, GT, İM, KF) *krş.* altmış, alŧmıŝ, atmış

altın Altın (DM, TA) *krş.* altın, altun, altun

altınçı Altıncı, sarraf (RH) *krş.* altunçı

altın k ur Kılı  askısı, alt kemer (CC)

altımış Altmış (sayı) (TA) *krş.* altımış, altmış, atmış

altun Altın (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, TA) *krş.* altın, alt n, alt n

alt n Altın (KK, TA) *krş.* altın, alt n, altun

altun ı Altıncı, sarraf (CC) *krş.* altın ı

altunla- Bir şeye altın s rmek, yaldızlamak (İM)

altuz- Aldırmak, kaptırmak (Kİ)

alu (I) Alış (TZ)

alu (II) Borcunu  demeyen (Kİ)

 l  *Far.* Şeftali (TA)

alu  Alı , yaban  elma (BV)

alu  Hayvan esvabından olan şey,  rt , palan vb. (Kİ)

alu la- Palanı d zeltmek, hazırlamak (Kİ)

altuŝdur- Alıştırmak (KF) *krş.* alışdur

  m *Ar.* umum , genel (Gİ, İM, KF, KFT)

a m  *Ar.* K r, g zleri g rmeyen (GT, KFT)

 m c *Far.* Nişan tahtası, hedef (Kİ, MG) *krş.* oma , uma 

aman Meçe aġacı (TA)

am nlik *Ar.T.* aman verilmiş yer, g venli yer (KFT)

amaşe *Far.* (< hem ŝe) Daima, her zaman (CC) *krş.* hem ŝe

ambar *Ar.* (< anbar) Ambar (CC) *krş.* amb r

am    Dişilik organı (DM, Kİ, TA)

 meld r *Ar. Far.* İşi olan, hizmet eden, iş sahibi (GT, İH)

amen *Hr.* < *Ar.* (<  m n)  min,  yle olsun (CC) *krş.*  m n

am  r Yaġmur (CC) *krş.* yaġmur, yam r, yam r

am t- Eġilmek (TZ)

 m  *Ar.* G zs zl k, g zleri g rmeme (BV, İM)

 mil (I) *Ar.* İdare memuru, amir (GT)

‘āmil (II) Ar. Sebep (Gİ)

‘āmil (III) Ar. Bildiklerini uygulayan kişi (Gİ, KFT, RH)

‘āmil (IV) Ar. Vergi tahsiline memur kişi (KF)

‘āmiyy Ar. Cahil, okuma yazma bilmeyen (GT)

‘amm Ar. Amca, babanın erkek kardeşi (İM, KFT)

‘ammāl Ar. Devlet memurları, idareciler (GT)

‘amme Ar. Baş yarığının bir çeşidi (İM)

amrak (I) Sevgili, aziz (CC) **amrak bol-** âşık olmak (TA)

amrak (II) Eğilme (TZ)

‘amūd Ar. Direk, sütun (İM, İN)

an Hudut, sınır; iki tarla arasındaki dar yolcuk (İH)

aña Ona (BM, BV, Gİ, TA)

‘anak Ar. Yürüyüş, hayvan yürüyüşü (MG, RH)

anarı Öte taraf, ileriye doğru (İH) *krş.* anğaru

anayt- Böyle söylemek (CC)

‘anber Ar. Güzel koku (GT, İM)

ança O kadar, öylesine, öylece (CC, İM)

ançağına Biraz, azıcık (CC)

ançak Ancak, yalnız (BM, BV, CC, Gİ, İM, KF, Kİ, TZ)

ançık Merdiven (TZ) *krş.* anğıç

ançılaysın Onun gibi (İM)

anđa Orada (KK) *krş.* anda 1

anđan Ondan (KK) *krş.* andan (II)

and Ant, yemin (Gİ, İM, KF, TA) *krş.* ant

andavuk Onun gibi (Kİ)

andı Öyle, böyle bir (CC)

andı- Sabırsızlıkla beklemek, pusu kurmak (CC)

andur- Andırmak, hatırlatmak (TA)

anduz Andız otu, eskiden ilâç olarak kullanılan bir ot (İH) *krş.* antuz

anğaru Öteki taraf, ileriye doğru (BM) *krş.* anarı

anğı Akli az, salak kimse (İH)

anğıç Merdiven (TZ) *krş.* ançık

anğıt Anğıt kuşu (Kİ) *krş.* anıt

anı Onu (Gİ, KK)

anık Hazır, hazırlanmış (TZ) *krş.* anuk

anın Onun (TA) *krş.* anuñ

anınça Kadar, ...dığı sürece (CC)

anır (I) Pelikan kuşu (DM)

anır (II) Müddet, mühlet, süre (Kİ) *krş.* anur

anıt Angıt kuşu (İH, Kİ) *krş.* angıt

anıt- 1. Bir şey yapmayı tasarlamak, niyet etmek (İH) 2. Mücerret bir şeyi hazırlamak (İH)

anlar Onlar (BM, DM, Gİ, KF, Kİ, KK, MS, TA) *krş.* alar, allar, onlar

añlı Zeyrek, anlayışlı (TZ) *krş.* añlu

anlık eyle- Lâkırdıda tutulmak, sersem olmak (İH)

añlu Zeyrek, anlayışlı (Kİ) *krş.* añlı

añ mañ Şaşkın, şaşkınlık (MG)

anra- Haykırmak, inlemek (İH)

ansız Ansızın, birdenbire (Kİ) *krş.* ańsız, ansızın

ansızın Ansızın, birdenbire (CC) *krş.* ańsız, ansız

antat- Üzülmek, kederlenmek (Kİ)

antuz Andız otu, eskiden ilâç olarak kullanılan bir ot (İH) *krş.* anduz

anuķ Hazır, hazırlanmış (GT, İM, İN, Kİ) *krş.* anlık

anuķla- Hazırlamak (CC, Kİ)

anuķlan- Hazırlanmak (CC, İM, TA)

anul anul Ağır ağır, yavaş yavaş (İH)

anuñ Onun (Gİ, KK) *krş.* anın

anur Müddet, mühlet, süre (BM) *krş.* anır (II)

anuz *Far.* (< henüz) Henüz (CC) *krş.* hanuz, henüz

‘anzerūt *Ar.* Anzerut ağacı ve reçinesi (RH)

apostol *Hr.* havarî (CC)

apostolik *Hr.* havarîlik (CC)

appaķ Bembeyaz (DM, İM, Kİ, KK, RH) *krş.* apaķ

apraķ (I) Kumaş (TZ)

apraķ (II) Yıpranmış (TZ) *krş.* oprak

apraķ (III) Tanrı yayı, yeşil kuşak (TZ)

apsa Tabut (TZ)

apsaķ Telli kavak (CC)

aptal *Ar.* Aptal (TZ)

aptallan- *Ar. T.* Aptallanmak (TZ)

ar- Yormak, yorulmak, âciz bırakmak, kuvvetten düşürmek (BM, BV, CC, GT, İH, Kİ, TA, TZ)

‘arabî (I) *Ar.* Arap milletinin bir ferdi (BV, Gİ, İN, KFT, MG, MS)

‘arabî (II) *Ar.* Arapça (MG)

a‘rābī *Ar.* Çolde oturan Arap (GT, KF)

‘arabiyet *Ar.* Araplık (KFT)

a'rāf Ar. Cennet ve cehennem arasında tasavvur olunan yer (GT)

araķ Çok ince (KF)

'araķ Ar. Ter, terleme (GT)

araķlı Bir cins keten bezi (CC)

arala- (I) Parmaklarının arasını hilâllemek, aralamak (İM, KF) *krş.* ara- (II)

arala- (II) Arasını bulmak (KFT)

aralaş- Birbirine tutturmak (İM)

ārām Far. Dinlenme, rahat (GT)

aramaķlık Arama (KFT)

'aran (I) Ar. Bacak, but (BV)

'aran (II) Ar. Hararet (BV)

'aran (III) Ar. Bıcılğan otu (BV)

'aran (IV) Ar. Atın tabanında çıkan nasır (RH)

arasan Arslan (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, Kİ, RH, TZ) *krş.* arslan, aslan, astlan

araţma Heybe (DM) *krş.* artmak

arav Arı, temiz, pak, günahsız (CC) *krş.* arı (I), arıĝ, aru (I), aruķ (II), arov, uru

arçıla- Moğ. Tartışmayı kesmek (CC)

ard 1. Ard, arka, bir şeyin ardında kalan kısmı (DM, Gİ, KF, Kİ, MS) *krş.* art 1 2. Son (BV)

ardĝarı Arka, geri, arkaya, geriye (Gİ) *krş.* artķaru, atķaru, atķarı, atķarı

arduķ Ardıç ağacı (İH)

arfa Arpa (DM, KK) *krş.* arpa

arĝ Nehir, ırmak (BM) *krş.* arķ (III)

arĝaķ Dokunan bezin enliliĝine gerilen ipliĝi (İH)

arĝan Evcel köpek (BM)

arĝırmaķ Soyu iyi köpek (TZ)

arĝış Kervan kafilesi (İH)

arĝa Ark arka taraf (CC) *krş.* arķa (I)

arĝa- Acelesi olmak (CC)

arı (I) Arı, saf, temiz (CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, MG, MS, RH) *krş.* arav, arıĝ 1, arıķ (II), arov, aru (I), uru **arı tiröv** temiz hayat

arı (II) Buradan başlayarak, buradan itibaren (CC) **kök arı baķ-** göĝe doĝru bakmak (TZ)

arı (III) Namuslu, iffetli (CC)

arı (IV) Oraya (TZ)

arı (V) Arı, bal arısı (TA) *krş.* aru (II)

arı (VI) Ağrı, acı (BM) *krş.* aĝırılı, aĝrı (I), aĝrıĝ 1, aĝrıķ, aĝrık, aĝrın, avruk

arı- (I) Temizlemek, temiz olmak (BV) *krş.* aru-

arı- (II) Yorulmak (İM)

arıcı Temizleyici (KF)

arid- Temizlemek (KF, KFT) *krş.* arıt-, arut-

arıdıçı Temizleyici (KF)

arığ **1.** Arı, saf, temiz (BV, İM, Kİ) *krş.* arav, arı (I), arık (II), arov, aru (I), uru **2.** Kutsal, mübarek (İM) **3.** Güzel, hoş (İM)

arıgılık **1.** Münezzehlik (İM) **2.** Temizlik (İM) *krş.* arılık, arılık, aruvlîh

arılı Zayıf, cılız (CC) *krş.* arık (I), ark (II), aruk 1

arıkşuz Temiz olmayan (CC)

arık tak Çoban yıldızı, üç orion yıldızı (TZ) *krş.* aruk tak

arıl- Temizlenmek (Gİ, KF)

arıla- **1.** Ululamak, yüceltmek (MS) **2.** Berat etmek (CC) **3.** Temizlemek (Gİ, KF) *krş.* arula-

arılık Temizlik (Gİ, İM, MS) *krş.* arıgılık 2, arılık, aruvlîh

arılık Temizlik (Gİ, KF) *krş.* arıgılık 2, arılık, aruvlîh

arınıcı Temizlenen (KF)

arış Dokunacak bezin uzunluğuna gerilen iplik (İH)

arıt- **1.** Temizlemek (BM, BV, CC, Gİ, İM, KF, Kİ, MS, TZ) *krş.* arıd-,

arut **2.** Ayıklamak (İH) **3.** Kabuğunu soymak (TZ)

‘arız Ar. Bozukluk, kusur (KF)

‘arızî Ar. Sonradan olan, dıştan gelen, geçici (Gİ)

‘arif Ar. GT Arif, bilen.

‘ariyan Ar. Atın arka budunun yoğun eti (BV)

‘ariyet Ar. Ödünç (İM, KFT)

ark (I) Kol (GT)

ark (II) Zayıf, cılız (Kİ) *krş.* arılı, arık (I), aruk 1

ark (III) Nehir, ırmak (Kİ) *krş.* arg

arkalan- Dayanmak, güvenmek (MG)

arkalaş kıl- Yardım etmek (TA)

arkatak Küçük kafası ileriye doğru çıkık olan (Kİ)

arkın Yavaş, sakin, sessiz (MG) *krş.* akrın, arkun (I)

arkınlık Yüze gülme, müdara (İM)

arkırı Eğri, meyilli, eğri büğrü (CC) *krş.* arhuru, arkırı, arkuru

arküb Ar. Ökçe siniri (BV)

arkun (I) **1.** Yavaş, sakin, sessiz (BV, CC, Gİ, GT, İH, İN, KF, Kİ, MG, RH) *krş.* akrın, arkın **arkun yürü-** ayağını

köstekli gibi dolaştırarak bidî bidî yürümek (İH) **2.** Gizli, hafif (İM, MS)

arķun (II) Yaban aygırı ile evcil kısraktan olan at (BV)

arķun- Acele etmek (KK) *krş.* aķrın-

arķunlık (I) Yavaşlık, sakinlik (BV, İM)

arķunlık (II) Usulüne uygun olarak (İM)

arķunlık (III) Onurluluk, vakar, tevazu (İM) *krş.* arķunluk

arķunluk Onurluluk, vakar, tevazu (İM) *krş.* arķunlık (III)

arķunrak (I) Çok yavaş, yavaşça (BV)

arķunrak (II) Melezse (BV)

arķuri Eğri, meyilli, eğre büğrü (MG) *krş.* arķuru, arķrı, arķuru

arķuru Eğri, meyilli, eğri büğrü (İM) *krş.* arķuru, arķrı, arķuri

arla- Temizlemek (KF)

arlan- Kasılmak (TZ)

‘ārlanġan Ar.T. Şerefini, namusunu korumak için ağır başlı, azametli hareket eden kimse (İH)

armaġan Armaġan, hediye (BM, Kİ, TZ) *krş.* azman

armaķ Zahmet, meşakkat (TA)

arman Azmış, iri yarı *krş.* azman (I) (TZ)

armavu Tembel, üşenen (TA)

armūd Far. (< emrūd) Armut (CC, DM, GT, RH, TZ) *krş.* armut

arov Saf, arı, temiz (CC) *krş.* arav, arı (I), arıġ, arıķ (II), arı, aru (I), uru

arşın Bir dirsek uzunluğu (TZ) *krş.* arşun

arşun Bir dirsek uzunluğu (BM, BV, CC, DM, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, TA) *krş.* arşuin

arķ Arka, sırt (KK) *krş.* ard 2

arķ- Artmak, çoġaltmak (KK) *krş.* art-

artat- Bozdurmak, azdırmak (TZ)

artımaķ Temizlik, saflık (CC)

artım Çok, fazlasıyla (CC) *krş.* artum

artķan Fazlalık, kâr, arta kalan (CC)

artķaru Arka, geri, arkaya, geriye (BV, İM) *krş.* ardġarı, atķarı, atķarı

artuķ Artık, fazla, fazlalık (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, MG, RH, TA) *krş.* artık

artmaķ Heybe (CC) *krş.* araķma

artuķ- Artırmak (KFT)

artuķķı **1.** Fazla (Gİ, İN) **2.** Artıran, biriktiren (KF) **3.** Üstün (KFT)

artuķķılık Üstünlük (KFT)

artuqla- Artırmak (KFT)

artuqlu Artık, fazla (KFT)

artum Çok, fazlasıyla (CC) *krş.* artım

artunça Ardınca, ardı sıra (BM)

artur- Artırmak, çoğalmak (BM, BV, Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, TA) *krş.* artır 1

arturul- Artırılmak, fazlalaştırılmak (İM)

aru (I) Saf, temiz, arı (Gİ, KF, RH, TA, TZ) *krş.* arav, arı (I), arıg 1, arık (II), arov, uru

aru (II) Arı, bal, arısı (DK, TA, TZ) *krş.* arı (V)

aru- Temizlemek, temiz olmak (TZ) *krş.* arı- (I)

aruḳ 1. Zayıf, cılız (Gİ, GT, İM, Kİ, TA) *krş.* arıḳ, arık (I), arḳ (II)

2. Yorgun (BV)

aruqla- Zayıflamak (KFT, Kİ, RH) *krş.* arıqla-

aruḳ taḳ Çoban yıldızı (CC) *krş.* arık taḳ

arula- Temizlemek, temize çıkarmak (MG) *krş.* arıla- 3

arun Uzun, büyük yılan (DM)

arun- Temizlenmek (KF) *krş.* arın-

arut- Temizlemek (Gİ) *krş.* arıd-, arıt- 1

aruvlh Arılık, temizlik, kusursuzluk (CC) *krş.* arıgılık 2, arılık, arıluḳ

arvan Dişi deve (BM) *krş.* arvana

arvana Dişi deve (DM) *krş.* arvan

‘arza (I) Ar. Şiddet, kuvvet (BV)

‘arza (II) Ar. Himmet (KFT)

as Az, çok olmayan (RH) *krş.* az (I)

ās Ar. Mersin ağacı (İM)

aş- Asmak (BV, CC, İM, KFT, Kİ, MG, RH) *krş.* as-

a‘şāb Ar. Sinirler (BV)

‘aşabe (I) Ar. Kuvvet, şiddet (BV)

‘aşabe (II) Ar. Bir tek sinir (BV)

a‘sam Ar. Bir kolu ak olan at (RH)

āsān Far. Kolay (GT, İM, İN)

āsānlıḳ (I) Far.T. Kolaylık (BV)

āsānlıḳ (II) Far.T. Esenlik (BV, İM)

āsāyiş Far. Rahat, huzur (GT)

‘asel Ar. Bal (BV, GT, KFT)

a‘ser Ar. Solaklık, solak hayvan (RH)

‘aşfer Ar. Sarı, uçuk benizli (BV)

‘aşfūr Ar. Safran (BV)

‘aşıb Ar. Yaş ot (BV)

asıġ Fayda, yarar, kazanç (Kİ, TA)
krş. asıġ, aşşı, asu, azıġ (II), azık (II),
 ısıġ, ışıġ

asıġ Fayda, yarar, kazanç (CC) *krş.*
 asıġ, aşşı, asu, azıġ (II), azık (II), ısıġ,
 ışıġ

asın- Takınmak, kuşanmak (MG)

asır Düşün (CC)

‘āşī – Ar. İsyan eden, isyankâr (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS)

‘asib (I) Ar. Dolmuş bağırsak (BV)

‘asib (II) Ar. Kemiğin kırılması (BV)

‘aşıde Ar. Bulamaç (BV)

‘aşır Ar. Usare, öz (BV)

‘aşkūr Ar. Vücutta bir organ (BV)

aslam Faiz (İM)

aslan Aslan (DM) *krş.* araslan, arslan,
 astlan

aşlan Fayda, yarar, kazanç (Kİ)

aşlen Ar. Aslında, esasında (İM)

asmaġlık Asma (KFT)

asnu Nazlı (Kİ)

asnulan- Nazlanmak (Kİ)

asov Yardım, yardımcı (CC) **asov**

etiz- başa çıkmak (CC)

asrı Aşırı, çok, fazla, fazlasıyla (MG)
krş. asru, astrı, astru

asrov Himaye, koruma (CC)

asru Aşırı, çok, fazla, fazlasıyla (CC)
krş. asrı, astrı, astru

aşşı Fayda, yarar, kazanç (BM, KFT)
krş. asıġ, asıġ, asu, azıġ (II), azık (II),
 ısıġ, ışıġ **aşşı eyle-** kazanmak (BM)

aşşıla- Kâr etmek, kazanç, sağlamak
 (TZ)

astar Ölçü birimi (BV)

astılan Tefecilik, vurgunculuk,
 faizcilik (CC)

astın Alt, aşağı (GT) *krş.* ast

astlan Aslan (CC) *krş.* araslan, arslan,
 aslan

astlançı Aracı tüccar, tefeci (CC)

astrı Aşırı, çok, fazla, fazlasıyla (CC)
krş. asrı, asru, astru

astru Aşırı, çok, fazla, fazlasıyla
 (CC) *krş.* asrı, asru, astrı

asu Fayda, yarar, kazanç (TZ) *krş.*
 asıġ, asıġ, aşşı, azıġ (II), azık (II), ısıġ,
 ışıġ

‘ašā Ar. Akşam yemeği (GT)

aşag Aşağı (TA) *krş.* aşağı, aşağı aşak
 (I), aşağı, aşağıak

aşaga Aşağı (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.*
 aşağı, aşak (I), aşağı, aşağıak

aşağarak Aşağıca, dahha aşağı (BV)

aşak (I) 1. Aşağı (BV, İM, İN, KFT)

krş. aşağı, aşağıca, aşağı, aşağıca, aşağıca

2. Alçak (BM, TZ)

aşak (II) Miğfer, başlık (DM, TA)

krş. aşık (I)

aşak (III) Alçak gönüllü, mütevazı

(Kİ)

aşağa Aşağı (MG) *krş.* aşağı, aşağıca,

aşağı, aşak (I), aşağıca

aşağak Aşağı (BV) *krş.* aşağı, aşağıca,

aşağı, aşak (I), aşağıca

aşğak Baldır ile ökçe arasındaki

sinirler (TA)

aşı Mısır tanesi (CC)

aşı daşı Aşı boyası yapılan kan

kırmızısı taş (İH)

aşığ- Acele etmek (BV) *krş.* aşık- (I)

aşık (I) Miğfer, başlık (DM, TA) *krş.*

aşak (II)

aşık (II) Topuk kemiği, aşık (MG,

TZ) *krş.* aşuk

aşık (III) Akıntı (BV)

aşıklı Akıntılı (BV)

aşınğı yıl Geçen yıldan önceki yıl

(BM,Kİ) *krş.* aşnuğı yıl

aşı- Aldatmak, kandırmak (TZ)

āšikāre *Far.* Belli, meydanda, açık,

ortada (DM, Gİ, KF, İM) *krş.* āšikār,

āškāre, eşkere, işker

‘āšir *Ar.* Öşür toplayıcı (İM)

aşkak Sağ baldır (Kİ)

aşkar Doru at (RH)

aşnu Eski zaman, geçmiş zaman (Kİ)

aşnuğı yıl Geçen seneden önceki sene

(Kİ) *krş.* aşınğı yıl

‘aşr *Ar.* On ayet (İM)

‘aşrūn fī ‘aşrin *Ar.* Onar onar (Gİ)

aşşı Aşçı (KK)

aştık- İvmek, acele ettirmek (TZ)

aşuk Topuk kemiği, aşık (Kİ) *krş.*

aşık (II)

aşur- Aşırmak, geçirmek (BV, MG,

İN)

aşut Dağın aşılacak yolu, bel (İH)

aş At (DM, KK, TA) *krş.* at (II)

aş- Atmak, fırlatmak (TA) *krş.* at- 1

aşa Baba **aşa karındaşı** amca (BM,

TA) **aşa kız karındaşı** hala (BM). *krş.*

ata (I)

‘aşa *Ar.* Verme, bağış, ihsan (GT, İM,

KF)

ata- Ad vermek, unvan vermek, lâkap

takmak (TZ) *krş.* ada-, atta-, aya- (I)

atağ Havuz, sarnıç (BM)

‘atağ Ar. Serbest olma, izinli olma (KFT)

atalıh Üvey baba, babalık (CC) *krş.* atalık

atan- Ad verilmek, lâkap takılmak (TZ) *krş.* adan-

atana Ana rahminde çocuğun içinde gelişip yetiştiği ve doğumdan hemen sonra düşen parça (TZ) *krş.* etan, eten, orana

atar Ar. (< ‘at̄tar) Attar, baharatçı (CC) *krş.* ‘t̄tar

‘aṭas Ar. Yügen halkasının durduğu yerden burnuna kadar olan kısmı (BV)

ataş Adaş, aynı adda olanlar (CC, İM)

atım Adım, yürümek için yapılan ayak atışlarından her biri (TZ) *krş.* adım, atlam

‘aṭf Ar. Çevirme, döndürme (İM)

atın İğdiş edilmiş deve (Kİ)

atış Atış (İN)

atkarı Arka, geri, arkaya, geriye (TZ) *krş.* ardğarı, artkaru, atkarı

aṭkarı Arka, geri, arkaya, geriye (KK) *krş.* ardğarı, artkaru, atkarı

atlam Adım, yürümek için yapılan ayak atışlarından her biri (İM, İN, MG) *krş.* adım, atım

atlan- Ata binmek, at sürmek (CC, Kİ)

aṭlas Ar. Yüzü ipek, tersi pamuklu bir kumaş cinsi, atlas (GT)

atlı Adlı, isimli (İM) *krş.* atlığ (I)

aṭlı Atlı, süvari (GT) *krş.* atlığ (II)

atlığ (I) Adlı, isimli (İM) *krş.* atlı

atlığ (II) Atlı, süvari (BV) *krş.* aṭlı, atlu

atlu Atlı, süvari (KFT, Kİ, TA) *krş.* aṭlı, atlığ (II)

atmaça ṭoğan Atmaca (TA)

atmış Altmış (sayı) (TZ) *krş.* altımış, altmış, altmış

atov Ada, her yanı su ile çevrilmiş kara parçası (CC) *krş.* ada, atuv, otuv

aṭsız Adsız, adı olmayan (TA)

atsız barmağ Orta parmakla serçe parmak arasındaki parmak (İN, Kİ) *krş.* aḍsız barmağ, atsuz barmağ

atsuz barmağ Orta parmakla serçe parmak arasındaki parmak (İN) *krş.* aḍsız barmağ, atsız barmağ

atta- İsim vermek, unvan vermek, lâkap takmak (İM) *krş.* ada-, ata-, aya- (I)

attanıl- Ad verilmek, lâkap takılmak (İM)

‘attābī Ar. Bir kumaş veya giysi türü (TA)

‘aṭṭar Ar. Güzel kokulu şeyler satan dükkân (GT, İM, KFT)

aṭṭur Doru at (DM)

aṭuv Ada, her yanı su ile çevrilmiş kara parçası *krş.* ada, atov (BM)

auric (?) Çabuk, çevik (CC)

aut Zehire karşı kullanılan bir ilâç (Kİ)

av- 1. Hastayı tedavi etmek 2. Elle sürtüp ovmak (İM)

aval Ar. (< evvel) Başlangıç, kaynak (CC)

‘avām Ar. Halk, avam (GT, İM)

a‘vān Ar. Yardım edenler, yordakçılar (Gİ)

āvāz Far. Avaz, ses, seda (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KK, MG)

avçı Avcı (GT)

avçılar evi Çalıdan, ottan yapılmış küçük kulübe (İH)

avdaz Far. (< āb-dest) Abdest (KF, KFT, KK, MS) *krş.* avdes **avdaz al-** abdest almak (KK)

avdes Far. (< āb-dest) Abdest (Gİ) *krş.* avdaz

ave Hr. Havva (CC)

avğas Divit (TA)

aviç Avuç, el içi (GT) *krş.* avuç

avlağ Avlu, ağaçla, taşla çevrilmiş yer (İH)

avlavcı Avcı (TZ)

avlu Av yeri (Kİ) *krş.* avlak (I)

‘avn Ar. Yardım (KF)

avna- Yere yatıp debelenmek (TZ) *krş.* ağna- (I), ığna-

avrı Kat, yaprak şekilde olan para (TZ)

avriz Far. (< āb-rīz) Abdesthane (CC, TA)

avruk Ağrı (TZ) *krş.* ağırıh, ağrı (I), ağırığ 1, ağırıh, ağrık, ağrın, arı (VI)

avrun Süt (TA)

avrun- Ağrılanmak, sancılanmak (TZ)

‘avs Ar. Navek okunun bir başka adı (MG)

avsağ Kavak ağacı (TA)

‘avsec Ar. Yaban çileği, kızıl diken, geyik diken (BV)

avstır- Çene çalmak, gevezelik etmek (CC)

avu Ağı, zehir (TZ) *krş.* ağı (I), ağu, uvu

avuçla- Avuçlamak, avuçla almak (İM, İN)

avul- Elle ovulmak (İM)

avulan- Zehirlenmek (TZ)

avun- (I) Bir şeyle meşgul olmak (Kİ)

avun- (II) (Çocuk) ağlamaktan vazgeçmek (Kİ)

avundur- Avutmak, çocuğu ağlamaktan vazgeçirmek (TZ)

avur Ağır, hafif olmayan (TZ) *krş.* ağır (I)

avur- (I) Ağır olmak (TZ)

avur- (II) Ağırmak, acımak (TZ) *krş.* ağır-, ağırı- (II), ağırur-

avurçuğ Ağırlık merkezi (TZ)

avurla- (I) Ağırlamak, hürmet etmek, ikram etmek (CC, TZ) *krş.* ağırla-

avurla- (II) Çalmak (TZ)

avursı Saygı (CC) *krş.* ağırsıy

avurt Avurt (TZ)

avut- Çocuğu ağlamaktan vazgeçirmek (Kİ)

avuz (I) Ağız (CC, TZ) *krş.* ağız, aız

avuz (II) Deve ve koyunun ilk sütü (BM, TZ) *krş.* agüz

avuz (III) Maya, peynir veeya yoğurt mayası (BM)

avuzğün Azgın, yolunu şaşırmış (TZ)

ay- Söylemek, demek (BV, GT, İM)

ayaçuk Ayakçık (İM)

ayağ Ayak (BV, KK) *krş.* adak, ayak (I), azak

ayağış- Aynı yatakta ayakları diğerinin başına gelecek şekilde yan yana yatmak (CC)

ayağaş- Ellerini birbirine vurmak (BM)

‘ayāl Ar. Aile (KFT) *krş.* ‘ıyāl

‘ayān Ar. Ok atmanın kurallarından biri, hedefi veya nişanı gözlemek (İN)

ayan- Korunmak, esirgenmek (CC)

a‘yān Ar. GT İleri gelenler, eşraf, ekâbir.

ayanu Şımarık (Kİ)

āyāt Ar. Ayetler (Gİ, İM, KF)

‘ayblu Ar.T. Ayıplı, kusurlu (İM) *krş.* ‘ayblı

‘aybsuz Ar.T. Ayıpsız, kusursuz (RH)

ayd- Söylemek, demek (MS) *krş.* ayıt-, ayt- 1, eyid-, eyit-, eyt-, iyid-

aydınlığ Aydınlık, parlaklık (KF) *krş.* aydınlık

aygākla- 1. Bir kimse hakkında bilgi vermek (CC) 2. Birini şikâyet etmek (CC)

aygır Aygır, damızlık erkek at (BV, BM, DM, KK, RH, TA, TZ)

ayığlan- Sarhoşluktan ayılmak (BM) *krş.* ayıklan-, ayıl-

ayığ Ayık, ayılmış, sarhoş olmayan (TA) *krş.* ayık

ayık Ayık, ayılmış, sarhoş olmayan (KFT, TA, TZ) *krş.* ayığ

ayıklan- Sarhoşluktan ayılmak (TZ) *krş.* ayığlan-, ayıl-

ayıl Semer kolanı (TZ)

ayıl- Sarhoşluktan ayılmak (TZ) *krş.* ayığlan-, ayıklan-

ayın- Akli başına gelmek, ayılmak (İM)

ayınğcı İftira eden, müfteri (CC)

ayırila- Ayrılmak (BM, Kİ, TZ)

ayıt- Söylemek, demek (İM, MG, TA, TZ) *krş.* ay-, ayd-, ayt- 1, eyid-, eyit-, eyt-, iyid-

‘ayibe Ar. Eksiklik (BV)

‘ayilet Ar. Aile (KFT)

ayl Uçkur, kemer (CC)

ayla- (I) Çevirmek (TZ)

ayla- (II) Yapmak, etmek (Gİ) *krş.* eyle- (II)

aylandur- Döndürmek, çevirmek (MG) *krş.* aylandır-

aylı Gebe, hamile (CC) *krş.* aylı

aylu Gebe, hamile (TA) *krş.* aylı

ayman Kalbur, elek (TZ)

ayman- Utanmak, çekinmek (BV)

‘ayn (I) Ar. Arap alfabesinin 18. harfi (İM)

‘ayn (II) Ar. Göz (BV, GT)

‘ayn (III) Ar. Asıl, kendisi; aynı, tıpkı (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

‘ayn (IV) Ar. Pınar, kaynak (GT, KF)

ayna Cuma (CC)

ayna Far. (< āyine) Ayna (BM) *krş.* eyn

ayna- Rengi değişmek, rengi atmak (İH)

aynat- Oynatmak, değiştirmek (MG)

ayrak Yaban keçisi (TA)

ayrıç İki çatallı olan ok, yol, tahta vb. (Kİ)

ayrık Ayrı, başka, farklı (KK, TZ) *krş.* ayrı (I), ayruk (I), ayuk (I), eyrik

ayrılış- Ayrılışmak, ayrı hâle gelmek (TZ)

ayru Çatallanmış, iki çatal olan (MG) *krş.* ayrı (II)

ayruk (I) Ayrı, başka, farklı (BV, TA, TZ) *krş.* ayrı (I), ayrık, ayuk (I), eyrik

ayruk (II) Dağınık, ayrık (RH)

ayruk (III) Geri dönmez (TZ)

ayrul- Ayrılmak (İM) *krş.* ayru- 1

ayruluk – Ayrılık, başkalık (KFT) *krş.* ayruluk

ayruluk Ayrılık, başkalık (KFT, TZ) *krş.* ayrılık

‘ayş Ar. Yaşama, zevk alma (GT)

aytır- Söylemeye zorlamak (CC)

ay tolun Dolunay (TZ) *krş.* ay tolun

ay tolun Dolunay (TA) *krş.* ay tolun

ayuk (I) Ayrı, başka, farklı (Kİ) *krş.* ayrı (I), ayrık, ayruk (I), eyrik

ayuk (II) Leylek (BM)

ayvuğ Ceylân (BM) *krş.* ayvuk

ayvuğ Ceylân (BM, TA) *krş.* ayvuğ

‘ayyâr Ar. Hilekâr, dolandırıcı (GT)

az- Azmak, sapmak, şaşırmak *krş.* ez- (III) (BV, Gİ, GT, İM, MG, TA, TZ)

azaçuk Azçık (KFT, TA)

âzâdlu Far.T. Kurtulmuş, serbest (KFT) *krş.* âzâdlı, âzâdlık

âzâdsuz Far.T. Serbest bırakılmamış (KFT)

azağ Ayak (Kİ) *krş.* adağ, ayağ, ayak (I)

azam Ar. (< âdem) İnsan, adam (CC) *krş.* ‘ağam, âdem (I)

âzâr Far. Kırılma, incinme, incitme

azar- Far.T. Azalmak (TZ) (GT)

azaş- Yolunu şaşırmak, yoldan çıkmak (CC)

‘azâz (I) Ar. Bir tek lokma (BV)

‘azâz (II) Ar. Otlarken yanına geleni ısırın at (BV)

azdır- (I) Şaşırtmak, yoldan çıkarmak (MG, TZ) *krş.* azdur- (I)

azdır- (II) Azaltmak (TZ) *krş.* azdur- (II)

azdur- (I) Azdırmak, yoldan çıkarmak (Gİ, KF, KFT, MG) *krş.* azdır- (I)

azdur- (II) Azaltmak (BM) *krş.* azdır- (II)

‘azeb Ar. Bekâr erkek (GT)

‘azel Ar. Bir hastalık (BV)

a‘zel Ar. Kuyruğu kığır ve eğri olan at

azğân Kâfîr, sapık (İM) (RH)

azğar- Azdırmak, yoldan çıkarmak (GT)

azğunluk Azgınlık, azgın olma durumu, sapıklık (GT, İM) *krş.* azğunluk, azkunluk

azğunluk Azgınlık, azgın olma durumu, sapıklık (GT, KF) *krş.* azğunluk, azkunkluk

azı Azı diş (TZ) *krş.* azığ (II), azu

‘āzıb Ar. Azap çeken (KFT)

azığ (I) Azık, yiyecek, gıda (BV) *krş.* azış (I), azık (I), azuk (I)

azığ (II) Azı diş (TA) *krş.* azı, azu
azıgılı Vahşî (İM) **azıgılı kedik** yırtıcı av hayvanı (İM)

azığ tiş azı diş (İM)

azıh (I) Azık, yiyecek, gıda (CC) *krş.* azığ (I), azık (I), azuk (I)

azıh (II) Fayda, çıkar, kazanç (CC) *krş.* asığ, asıh, aşşı, asu, azık (II), ısıg, ışıg

azıhlı Faydalı, kârlı, kazançlı (CC)

azıl- Azılmak, azgın hâle gelmek (BV)

azırğa- Küçümsemek (TA)

‘azîmet (I) Ar. Tılsım ve dua, efsun (GT)

‘azîmet (II) Ar. Gayretle iş yapan (Gİ)

‘azîmet (III) Ar. Gitme, gidiş (KF, KFT)

‘azîzrek Ar.T. Çok kutsal, çok saygın (KFT)

azkunkluk Azgınlık, azgın olma durumu, sapıklık (MS) *krş.* azğunluk, azğunluk

‘azm Ar. Niyet ve hareket (GT)

azman (I) Azmış, iri yarı *krş.* arman (TZ)

azman (II) Yaşlı iken enetilmiş aygır (Kİ)

aznavur Yaramaz ahlâklı adam (İH)

‘azl Ar. Kovma, işinden çıkarma (İM, KFT)

azlık Az olma (İM)

azrak Azca, dahha az (BV)

azsın- Azımsamak (TA)

azu Azı diş (Gİ, KF, MG) *krş.* azı, azığ (II)

‘azud (I) Ar. Pazı (BV, İN, MG)

‘azud (II) Ar. Tokmak kemiği (BV)

azuk (I) Azık, yiyecek, gıda (GT, İM) *krş.* azığ (I), azıh (I), azık (I) **azuk beriçi** Rızık veren, Allah (BM) *krş.* ârzü beriçi

azuk (II) Aralık ayı (CC)

azuklan- Hazırlık yapmak (TA)

azuklandur- Yiyecek vermek, rızık vermek (İM)

B

ba Süt emen kısrak (TA)

bā Ar. Arap alfabesinin ikinci harfi (İM, KF)

babalağ Eyer kolonlarının geçirilen ince kayış (Kİ)

babtisma Hr. Vaftiz, isim verme (CC)

babuç Far. (< pā-büş) Papuç (Kİ, KK)

bāc Far. Vergi, bağ (GT)

baca (I) Delik (BM)

baca (II) Bir nevi pencere, tepe penceresi (BM, Kİ, TZ)

baçin Maymun (BM)

bād Far. Rüzgâr, yel (BV) *krş.* vad

bādām Far. Badem (CC, GT, TA) *krş.* beyam, pâyam

badanağ Yelve kuşu (TZ)

bādī'a Ar. Et kopmasıyla oluşan yara (KFT)

bad-baht Far. (< bed- baht) Bedbaht (CC) *krş.* bed-baht

bağa Kaplumbağa veya kurbağa (BM, GT, MG, TZ) *krş.* bağa, boğa (I)

bağacı Kıpçaktan gelen kamçıların çubuğu (Kİ)

bağana Çatal (TZ) *krş.* bağanak

bağanak Çatal (BV) *krş.* bağana

bağarsuğ Bağırsak (DM, GT, Kİ) *krş.* bağırsak (I), bavursık

bağatur Yiğit, bahadır, cesur (CC) *krş.* bahâdır, bahâdur

bāğ-bān Far. Bahçıvan (GT)

bağdādī Ar. Bağdat şehrine ait olan, Bağdatlı (KFT)

bağdādli Ar.T. Bağdatlı (KK)

bağdaş Bağdaş (oturuş şekli) (İN, KFT) **bağdaş oltur-** bağdaş kurup oturmak (TZ)

bağıl Ar. (< baḥīl) Kıskanç (CC) *krş.* baḥil, baḳıl

bağırçı Aşçı (CC)

bağırdak Beşik bağı (TA)

bağırsağan Deberan yıldızı (Kİ)

bağırsak (I) Bağırsak (TA) *krş.* bağırsuğ, bavursık

bağırsak (II) Ciğer (TA)

bağırtlak Bağırtlak, orta büyüklükte bir cins göçebe ördek (İH)

bağış Hediye, bağış (CC)

bāğī Ar. Haksızlık eden, zalim (GT, İM, KFT)

bağlu Bağlanmış (KFT) *krş.* bağlı

bağşış Far. (< baḥşīş) Bağış, bahşış (KFT)

baḥ- Bakmak (CC) *krş.* baḥ- 1

bahā *Far.* Paha, kıymet, değer (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, MG)

bahādır (< baḡatur) Yiğit, bahadır, cesur (İM) *krş.* bahādır

bahādırlık Yiğitlik, kahramanlık, cesurluk (KFT) *krş.* bahādırlık

bahādur (< baḡatur) Yiğit, bahadır, cesur (CC, DM, GT, KK, MG, TZ) *krş.* bahādır

bahādırlık Yiğitlik, kahramanlık, cesurluk (KK) *krş.* bahādırlık

bahālī *Far.T.* Paha biçilmez, pahalı (CC)

bahāne *Far.* Bahane, sebep, vesile (GT, MG, TZ)

bahāsız *Far.T.* Paha biçilmez (CC)

bahāyim *Ar.* Hayvanlar (GT)

bahışla- Hediye etmek (BM, İM, TA) *krş.* baḡıla-

baḡıl *Ar.* Hasis, cimri, kıskanç (GT, İM, KFT, İN) *krş.* baḡıl, baḡıl

baḡıllık *Ar.T.* Hasislik, cimrilik (Gİ, GT, İM, KF)

baḡr *Ar.* Deniz (GT, MG)

baḡş *Far.* Pay, hisse (BM, GT)

baḡşāş *Far.* Baḡışlama, lütuf, ihsan (GT)

ba‘īd *Ar.* Uzak, ırak (İM, MG)

bāḡa *Ar.* Demet, deste (İM)

baḡaḡıla- Baḡlamak, ip ile baḡlamak (BM) *krş.* baḡla- (II), balḡa-, bavla-, bayla-

baḡar- Baktırmak (BM)

baḡatur- Beklemek (TA)

baḡça *Far.* (< bāḡçe) Bahçe (CC, İH, TZ) *krş.* baḡça

baḡıl *Ar.* (<baḡıl) Kıskanç (CC) *krş.* baḡıl, baḡıl

baḡırçı Bakırcı (KFT, TA) *krş.* baḡırşı

baḡırgeli Havan (TZ)

baḡırşı Bakırcı (TA) *krş.* baḡırçı

baḡıs- Kokmak, bozulmak (Kİ) *krş.* baḡışat-

baḡışla- Saygı göstermek, hürmet etmek (TA)

bāḡī *Ar.* Ebedî, sonsuz (BV, Gİ, GT, İM, KF)

bāḡiye *Ar.* Geri kalan, artan (GT)

baḡḡ *Ar.* Bit (İM)

baḡlı *Far.T.* (< pāk-lı) Aziz, saygın (CC)

baḡmaḡlık Bakma, bakış (KFT)

bakraç Bakırdan yapma, üstünden kulplu bir şinik genişliğinde kap (İH)

bağşat- Kokmak, bozulmak (BM) *krş.* bakış-

bağşı Yazıcı (CC)

baktur- Baktırmak (BV) *krş.* baktır-

bağurdağ Boğaz deliği, gırtlak (Kİ) *krş.* boğurdağ

balacığ 1. Cıvcıv, piliç (CC) 2. Tecrübesiz genç kız (CC)

balanus Mum, bal mumu (Kİ) *krş.* balavası, balavuz

balavası Mum, bal mumu (DM) *krş.* balanus, balavuz

balavuz Mum, bal mumu (CC, TZ) *krş.* balanus, balavası

balçağ sap, kılıcın sapı (MG)

balçağla- Çamur sürmek (Kİ) *krş.* balçıkla-

balçıkla- Çamur sürmek (BM, TA) *krş.* balçağla-

balçuk Killi çamur, balçık (CC) *krş.* balçık, balşık

baldaran Baldıran otu (Kİ)

baldur Geçen sene, önceki sene (BM) *krş.* baltur, bıltır

baley Edebî, sonsuz (CC)

balğa- Bağlamak, demet, yapmak (CC) *krş.* bağla- (II), bağağla-,

bavla-, bayla-

baliğ Ar. Ergin, bulûğa ermiş (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

baliğa Ar. Buluğa ermiş kadın (İM)

balğı- Parlamak, ışıldamak (CC, Kİ)

balşık Balçık, killi çamur (DM, KK, TZ) *krş.* balçık, balçuk

balşıra- Kekre olmak, kekreleşmek (TZ) *krş.* balşıray-

balşıray- Kerke olmak, kekreleşmek (TZ) *krş.* balşıra-

balta Balta, nacak (DM, KK) *krş.* balta

baltacağ Küçük balta (Kİ)

baltıcağ Çekiç (CC)

baltır Baldır, bacağı dizden ayak bileğine kadar olan bölümü (DM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* baldır

baltur Geçen sene, önceki sene (BM) *krş.* baldur, bıltır

bālū‘a Ar. Kuyu (KFT)

baluğ Balık (CC) *krş.* balık

baluğla- Balık avlamak (CC)

bambuğ Pamuk (KF) *krş.* bamuğ, mamık, mamuğ, mamuğ, manbuğ, pambuğ, pamuk, panpuğ

bamuḡ Pamuk (DM, KK) *krş.*
bambuḡ, mamık, mamuḡ, mamuḡ,
manbuḡ, pambuḡ, pamuḡ, panpuḡ

ban (I) Sorgun ağacı (BV)

ban (II) Dam, çatı (BV)

ban- Batırmak (Kİ)

band *Far.* Bağ, kuşak (CC)

bandık Son derece hırs ve iştah
göstermek (İH)

banır- Bağırmak (İH)

banla- Ezan okumak (BM, Kİ) *krş.*
benkle-

banlaş- Barış yapmak (TA)

bapas *Rum.* Rum din reisi, rahip (CC)
krş. papas, papaz

bār *Far.* Yük (GT)

bararark Pudra (DM)

baraş- Arası düzelmek, barışmak
(KK)

baraştır- Arasını düzeltmek,
barıştırmak (KK)

barbaḡ *Far.* Kopuza benzer bir saz
(GT)

barça Hep, bütün (BV, CC, Gİ, GT,
İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS,
RH, TZ) *krş.* barça

barçın İpekli kumaş (Kİ) *krş.* berçin

bārid *Ar.* Soğuk (BV)

barlı Kıpçak kabilelerinin biri (Kİ)

barlu Varlıklı, zengin (CC, Kİ, TA)

barmaḡ Parmak (BV, DM, Gİ, GT,
İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG,
MS, RH, TA) *krş.* parmaḡ

barmaḡla- Parmaklamak, parmakla
göstermek (TA)

barma suluḡ Yolculuk için su (Kİ)

bars *Far.* Yaban kedisi, pars (BM,
DM, İM, Kİ, KK, TA) *krş.* pars

barşa Hep, bütün (DM) *krş.* barça

barṭıl *Ar.* Rüşvet, rüşvet olarak alınan
şey (GT, KFT) *krş.* birṭıl

baş- (I) Basmak, ezmek (TA) *krş.*
bas- (I)

baş- (II) Doldurmak (TA)

basa Bundan başka, ...den fazla,
bundan dolayı, diğer taraftan, ancak,
illâ (BM, CC, DM, Kİ, TZ)

basāḡı kūn Yarından sonraki gün
(Kİ) *krş.* başḡı kūn, başḡa kūn

başal *Ar.* Soğan (BV)

basan Köpeklere verilen ad (Kİ)

basāt *Ar.* Düz, açık yer (KFT)

bas barmaḡ Baş parmak (Kİ) *krş.* baş
barmaḡ

başḡı kūn Yarından sonraki gün
(BM) *krş.* basāḡı kūn, başḡa kūn

basılıh Bariş (CC)

başkak Belediye başkanı; muhtar (CC)

başkıç Pabuç (TZ)

basmur Çetene, kendir tohumu (DM)

başt Ar. Yayma (BV, İM)

baştur- Bastırmak (İN)

basur- İyice örtmek (Kİ)

başa Tırnaklı hayvanların tırnağı (TZ)

başar Başarı, tedbir (TZ) *krş.* başkar

başar- (I) Başarmak (TZ) *krş.* başkar-

başar (II) Başa çıkmak (Kİ)

başar (III) Tedbir almak (TZ)

başar (IV) İtham etmek, suçlamak (Kİ)

başbaşka Kendi kendine, kendi başına, yalnız (İM)

başçı Yönetici, başkan (MG)

başdak Çoluk çocuğu olmayan, tek başına yaşayan (TA) *krş.* başrak

başğa Başka, diğer (Gİ, İM, MS) *krş.* başka **başğa kün** yarından sonraki gün (BM) *krş.* başağı kün, başğı kün

başkar Başarı, tedbir (TZ) *krş.* başar

başkar- Başarmak (TZ) *krş.* başar- (I)

başkarış- Tartışmak, ağız kavgası etmek (CC)

başmak Ayakkabı, çizme (CC, GT, KFT, Kİ, KK, TA, TZ)

başrak Çoluk çocuğu olmayan, tek başına yaşayan (TA) *krş.* başdak

baťalet Ar. Avarelik, başıboşluk (GT)

baťalla- Ar.T. Hasminın hamlesini savuşturmak, boşa çıkarmak (MG)

baťallan- Ar.T. (Hamle) neticeye ulaşmamak, boşa çıkmak (MG)

baťallıh Ar.T. Durdurma, son verme (MS)

baťāne (I) Ar. Karın (MG)

baťāne (II) Ar. Astar, döşek yüzü (Gİ)

bataş- Pataklaşmak, (kargı ile) dövüşmek (İH)

bāťıllıh Ar.T. Batıllık (KFT)

batım Ar. Sakız, çitlembik (BV)

batış Batı (CC)

batķır- Batırmak (KK) *krş.* batır- 1, batur- (I)

batman Batman, ağırlık ölçüsü (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ)

baťn Ar. İç, karın (Gİ, GT, KF, KFT)

baťťāl Ar. Boş, hükümsüz (Gİ, KF)

batuķ Kara bataklık kuşu (Kİ)

batur- (I) Batırmak (BV) *krş.* batır- 1, batķır-

batur- (II) İnkâr etmek (Kİ)

bav Bağ, ip (CC) *krş.* bağ 1

bavla- Bağlamak, ip ile bağlamak (CC) *krş.* bağla- (II), bağağıla-, bağla-, bayla-

bavrağ Çiriş otu (BV)

bavur Ciğer, karaciğer (DM) *krş.* bağır (IV)

bavursağ Sevilen, seven, sevgili, aziz (CC)

bay- Zengin olmak (CC, TZ) *krş.* bayı-

bayak Demin, biraz önce (TZ)

bayām *Far.* (< bādām) Badem (DM, Kİ, TA)

bayan- Beğenmek (TZ) *krş.* begen-, beyen-, bigen-

baydağ *Far.* Satranç oyununda piyade, piyon taşı (GT)

bayğuş Baykuş (DM, TZ) *krş.* baykuş

bayılt- Bayıltmak (TZ)

bāyın *Ar.* Bir boşama türü (KFT)

bayından ol- Ödemek, kefil olmak (BM)

baylavuç Tava (TZ)

baymak Kıçı çıkık adam (TZ)

bayov Boya (CC) *krş.* boya, boyag, boyav

bayramla- Bayram etmek (TZ)

baytar(a) *Ar.* Veteriner, baytar (BA, BV, GT)

baz Barış, sulh (Kİ)

baz- (I) Kurtulmak (TZ)

baz- (II) Yarışmak (TZ)

bāzārgān *Far.* Pazarcı, tacir (CC, İM) *krş.* bāzergān, bezinken

bāzı‘a *Ar.* Bir cins baş yarığı (İM)

bazıq Kalın, kaba, büyük (CC, DM, İM, Kİ)

bāzıq *Ar.* Şıra (İM, KFT)

bāzıq *Ar.* Zeki, anlayışı (KFT)

bazılığ Barış (CC) *krş.* bazılığ

bāzī *Far.* (< bāzū) Pazı (İM)

bāzincān *Ar.* Patlıcan (İM)

bazlaş- Barışmak (Kİ)

bazlıq Barış (CC) *krş.* bazılığ

bazu Oklava (Kİ)

bāzū *Far.* Pazı (BV, GT, İN) *krş.* bāzī

bazuk Şişman adam (BV, Kİ)

bebeçük Göz bebeği (Kİ) *krş.* bebek

beçek Kavlıç, oturak (TZ)

beçel Kalçası kırık, kötürüm (CC) *krş.* biçül

beçik Beşik, bişik

beçinci Beşinci, beşinci sırada (TZ)
krş. beyşinçi, bişinçi

bed *Far.* Kötü, fena, çirkin (GT)

bedene (I) *ar.* Kurbanlık için
boğazlanan deve (İM)

bedene (II) *Ar.* Bildircin (DM, KK)

bedihā *Ar.* İrticalen (güzel söylemek)
(GT)

bedreḳā *Ar.* Kılavuz, delil (GT)

bedük Büyük (BV) *krş.* beyik, beyük,
biyik, büyük

beg Bey, reis, efendi, soylu (CC, DM,
Gİ, KF, KK, MS, TA) *krş.* bey (I), bi,
big, biy **beg damḡası** sultan mühürü,
işareti (İH)

begli Yabalanmış (TZ)

beglik Beylik (KFT)

behet *Ar.* Sarraflık hakkı, pay akçesi
(CC)

bek Pek, kuvvetli (CC, GT, Kİ, TA)
krş. berk, bik

beḳā *Ar.* Bakilik, sonsuzluk (GT)

beki Ustura (TZ)

bekmas Pekmez (KK) *krş.* bekmes,
bekmeş, pekmez

bekmes Pekmez (BM, DM, MS) *krş.*
bekmas, bekmeş, pekmez

bekmeş Pekmez (TA) *krş.* bekmas,
bekmes, pekmez

bel *Ar.* Lâkin, ancak, fakat, belki (Gİ)

belāṭ *Ar.* Kaldırım taşı, sert taş (İM)

bele- Belemek, kundağa sarmak (CC)

beler- Göz belermek (TZ)

belert- (Göz) fazla açılıp kalmak (İH)

belesān *Ar.* Pelesenk ağacı (BV)

belgirt- Belirtmek (CC) *krş.*
belgürüd-

belgü Zahir, aşikâr, belli (Kİ)

belgülü Belli, açık (KFT, Kİ) *krş.*
belgülü, bellü, bilgili (II), bilgüli,
bilgülü

belgür- Belirmek, ortaya çıkmak
(BV, KFT, Kİ) *krş.* bilgir-, bilgür-

belgürüd- Belirtmek (KFT) *krş.*
belgirt-

belgüsiz Belirsiz, işaretsiz (BV) *krş.*
belgüsüz

belgüsüz Belirsiz, alâmetsiz, işaretsiz
(KFT) *krş.* belgüsiz

bel-ḥod *Far.* Büyük bir ihtimalle,
muhakkak (MG)

beli *Far.* Evet (GT, İM, KF, KK)

beliḡ *Ar.* Belâgatli, fasih (GT, F)

beliḡab Kuşak, kemer (CC)

belin Cahil (TA)

belin- Aşikâr olmak (Gİ)

beliyyet *Ar.* Belâ, musibet (GT)

belkim *Ar.T.* Belki, olabilir (İM, KFT, MG) *krş.* belki, bilkim

bellik Bele bağlanan silâhların tümü (TA)

bellü Belirli, bilinen, açık (MS) *krş.* belgü, belgülü, bilgili (I), bilgüli, bilgülü

belsendi Belden üstü açık (CC)

beltek Peltek, kekeme (Kİ) *krş.* biltek, peltek

belü İlim (Kİ) *krş.* bili, bilgü, bilig, bilik (I)

belük saçın örgülü kısmı (Kİ)

belvâ ‘ām *Ar.* umumî keder, gam (İM)

benefş(e) *Far.* Menekşe (DT, GT, KFT, RH, TA)

beng *Far.* Afyon, esrar (TZ)

bengī *Far.* Afyon kullanan, esrarkeş (DM, GT)

benī *Ar.* ...oğulları (GT, KF)

benir *Far.* (< peynīr) Peynir (TA) *krş.* beynir, penīr, peynīr

benkle- Ezan okumak (MS) *krş.* banla-

beñzetle- Benzetmek (MS)

berā‘at *Ar.* Temize çıkma, aklanma (Gİ)

berāberle- *Far.T.* Birliktelik sağlamak (KFT)

beraş *Ar.* Leke hastalığı (BV)

berbat *Ar.* Kaz (İM)

bercās *Ar.* Bir çubuk üzerindeki hedef (MG) *krş.* bürcās

bercimek *Far.* (< merdümek) Mercimek (TZ) *krş.* marcumağ, mercemek, mercimek, mürdümük

berçin İpekten yapılmış kumaş (İH) *krş.* barçin

berekāt *Ar.* Bereketler, bolluklar (Gİ, GT, İM, KF)

berele- Yaralamak, berelemek (KF)

berezeh Yakut (TZ)

ber-ḥāl *Far. Ar.* Bu hâlde (KFT)

beri Sonra, -den beri (DM, Gİ, GT, KK, TZ) *krş.* birü

berī *Ar.* Uzak, kurtulmuş (İM, KFT)

berid *Ar.* Postacı (İM)

berin- Ortaya çıkmak, görülüp anlaşılmak (CC)

beriş- Birine bir şey vermek (CC) *krş.* biriş-

beriyye *Ar.* Çöl, sahra (GT, KF)

beriyyelik *Ar.T.* Çöl, çöllük (Gİ, KF)

berk Kuvvetli (BV, CC, GT, İM, İN, KFT, Kİ, TZ) *krş.* bek, bik

berķ Ar. Şimşek (GT)

berk- Sağlamlaşmak (TZ) *krş.* berki-

berki- Sağlamlaşmak, kuvvetlenmek (Kİ) *krş.* berk-

berkid- Sağlamlaştırmak (KFT) *krş.* berkit-, birkit-

berkin- Kuvvetlenmek, kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak (KFT) *krş.* birkin-

berkiş- Sağlamlaşmak (KFT)

berkit- Sağlamlaştırmak (CC, İM, Kİ, TA) *krş.* berkid-, birkit-

berklep Sağlam, güçlü (CC)

berklik Sağlamlık, kuvvetlilik (RH)

berneli Borçlu (CC)

berr Ar. Kara, toprak, çöl (GT, MG)

berri (I) Ar. Toprak (BV)

berri (II) Ar. Bir buğday türü (KFT)

bertil- Oğuşturulmak, oğulmak (TZ)

bertin- (Vücudun bir organı) yerinden oynamak (Kİ)

bertük Yerinden oynayan organ (Kİ)

berü Beri, bu taraf (BM, KFT) *krş.* biri, börü (I)

bes Far. Yeter, yetişir, kâfi (GT, İM, KFT, MG, RH)

besgeç Ekmek (İH)

bestle- Beslemek, yemlemek (CC)

krş. besle-, bisle-

besrek Kızgın deve (TZ) *krş.* bisrek

beşer Ar. İnsan (KF)

beşerî Ar. İnsana ait (Gİ)

beşeriyet Ar. İnsanlık (GT)

beşir Ar. Müjdesi (İM)

betât Ar. Kat', kesme (KFT)

betig Kitap, yazı, mektup (İM) *krş.* biti, bitig, bitik (I), bitiv, bitüv

better Far. Daha kötü, beter (GT) *krş.* beter

bev Örümcek (TZ) *krş.* böv, boy (II)

bevâşır Ar. Erkeklik organında ve yumurtalıkta olan basur (BV)

bevl Ar. İşeme (BV)

bevvâb Ar. Kapıcı (GT)

bey' Ar. Satış, alım-satım (GT, İM, KFT)

bey- Raksetmek, oynamak (TA) *krş.* beyi- (I), biyi- (I)

beyam Far. (< bādām) Badem (KF) *krş.* pāyam

beyen Sincap (Kİ)

beyen- Beğenmek (Kİ) *krş.* bayan-,
begen-, bigen-

beyenç Sevinç (CC) *krş.* beyinç

beyer (Uygur ve Türkistan dilinde)
Allah, ilâh (Kİ)

beygâmbet *Far.* Peygamber (TA)
krş. beygânber, paygâmbar,
peygâmbet, peygânber, piygâmbet

beygânber *Far.* Peygamber (DM)
krş. beygâmbet, paygâmbar,
peygâmbet, peygânber, piygâmber

beygine Beyciğim (CC)

beyi- (I) Dans etmek (CC) *krş.* bey-,
biyi, (I)

beyi- (II) Büyümek (GT) *krş.* biyi-
(II)

beyik Büyük (CC) *krş.* bedük, büyük,
biyik, büyük

beyin Beyin (İN, TA, TZ) *krş.* beyni,
mey, meyin, meyni, miyin, miyni

beyin- Dans etmek, oynamak (CC)

beyinç Sevinç (CC) *krş.* beyenç

beyni Beyin (DM) *krş.* beyin, meyin,
meyni, miyin, miyni

beynir *Far.* (< peynîr) Peynir (DM,
Kİ, KK) *krş.* benîr, penîr, peynîr

beyş Beş (sayı) (KK) *krş.* beş, biş

beyşinçi Beşinci, beşinci sırada (KK)
krş. beşinçi, bişinçi

beyük Büyük (GT, İM) *krş.* bedük,
beyik, biyik, büyük

beyüklük Büyüklük (GT) *krş.*
büyüklük

beze- Bezemek, süslemek (Kİ) *krş.*
bize-

bezen Bir kumaş türü (KFT, TZ)

bezen- Süslemek (KFT, Kİ, TZ) *krş.*
bizen-

bezenli Bezenmiş, süslenmiş (TZ)

bezevü Yüze sürülen aklık (Kİ)

bezgek Sert ateş, sert humma (CC)

bezirken *Far.* (< bāzārgān) Bezirgân,
tüccar (TZ) *krş.* bāzārgān, bāzergān

bezr *Ar.* Tohum (BV)

bezzâz *Ar.* Kumaş tüccarı (GT)

bıçılğan Vücutta olan sulu çatlaklar,
mayasal (İH)

bıçkıç Makas (TZ) *krş.* bıçkuç

bıçkır- Horuldamak (TZ)

bıçku Bıçkı, testere (TA) *krş.* bıçkı,
bışkı, buçkı

bıçkuç Makas (TA) *krş.* bıçkıç

bıgar Kaynak, göze (TA) *krş.* bingar,
biygar

bıgın Uca kemiği (BV, TZ) *krş.* bıkın

bıkın Uca kemiği (İM, Kİ, TZ) *krş.* bıgın

bıldırağ Yaprak (Kİ)

bıldırçın Bıldırçın (Kİ, TA) *krş.* bıldurçın, böyürçin

bıldurçın Bıldırçın (BM) *krş.* bıldırçın, böyürçin

bınduğ Ar. Fındık (RH) *krş.* bunduğ, finduğ

bıngar Kaynak, göze (BM) *krş.* bıgar, bıygar

bıngıla- Kımıldamak, (su için) cumbuldamak (İH)

bınşır Ar. Yüzük parmağı (İN) *krş.* binşar

bış- Biçmek, kesmek (KK) *krş.* biç-, biç-

bışağ Bıçak (DM, KK) *krş.* bıçağ

bışağşı Bıçakçı (KK)

bışkı Bıçkı, testere (KK) *krş.* bıçkı, bıçku, buçkı

bışuğ Yarım, buçuk (KK) *krş.* buçuğ, buşuğ

bıygar Kaynak, göze (TA) *krş.* bıgar, bıngar

bıyık Bıyık (TA) *krş.* mıyık

bi Bey, reis, efendi, soylu (KK) *krş.* beg, bey, big, biy

biç- (I) Biömek, kesmek (TA) *krş.* biç-, bış-

biç- (II) Kılıçla kesmek, öldürmek (TA)

biçül Kötürüm, kalçası kırık (Kİ) *krş.* beçel

big Bey, reis, efendi, soylu (BV, GT, İM, İN, MG) *krş.* beg I, bey, bi, biy

bigen- Beğenmek (GT) *krş.* bayan-, begen-, beyen

bigev Benzer, gibi (CC)

bigi Gibi (GT) *krş.* bigin

bigin Gibi (GT) *krş.* bigi

bi-gümān Far. Şüphesiz (GT)

bik Kuvvetli, sıkı, pek (GT, MG) *krş.* bek, berk

biker Elbisenin, üzerine yapılan süs (Kİ)

bikit Zift (Kİ)

bikit- Kuvvetlendirmek (GT)

bikr Ar. Dokunulmamış kız (İM, KFT)

bikrlik Ar.T. Bekâret (KFT)

bil (I) 1. Bel (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KK, MG, RH, TA) *krş.* bel **bil**

bağı kuşak, kemer (TA) *krş.* bel bağı
2. Sırt (KK)

bil (II) Bir tarım aleti, bel (KF)

bilā Ar. Arapçadan dilimize geçen olumsuzluk öneki (...siz) (GT)

bilād Ar. Beldeler (GT)

biçik Kurt yavrusu (TA)

bildür- Bildirmek, tanıtmak (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH) *krş.* bildir-

bile İle, birlikte (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA) *krş.* bilen, bilge, birle, birlen

bile- Bileyilemek, eğelemek, keskinleştirmek (GT, TZ) *krş.* bilevüle-

bilegi Bileği, bileği taşı (DM) *krş.* bileegü, bilev, bilevi, bilevü

bilegü Bileği, bileği taşı (DM) *krş.* bilegi, bilev, bilevi, bilevü

bilen İle, birlikte (GT) *krş.* bile, birge, birle, birlen

bileş Ar. (< beleş < bilā-şey') Beleş, karşılıksız (KFT)

bilev Bileği taşı (CC) *krş.* bilegi, bilegü, bilevi, bilevü

bilevi Bileği taşı (Kİ) *krş.* bilegi, bilegü, bilev, bilevü

bilevü Bileği taşı (Kİ, TA) *krş.* bilegi, bilegü, bilev, bilevi

bilevüle- Bileyilemek, eğelemek, keskinleştirmek (TA) *krş.* bile-

bilezük Bilezik (DM, İM, KF, KFT, KK, TA, TZ) *krş.* bilezik

bilge Bilge, âlim (CC, Kİ)

bilgir- Belirmek, ortaya çıkmak (MG) *krş.* belgür-, bilgür-

bilgü Bilgi (Kİ) *krş.* belü, bili, bilig, bilik

bilgüli Belli, açık (GT) *krş.* belgü, belgölü, bellü, bilgili, bilgülü

bilgölü Belli, açık (İM) *krş.* belgü, belgölü, bellü, bilgili, bilgülü

bilgür- Belirmek, ortaya çıkmak (MG) *krş.* belgür-, bilgir-

bili İlim (Kİ) *krş.* belü, bilgü, bilig, bilik (I)

bilici Bilen, bilici (KF, RH)

bilig İlim (GT, KF) *krş.* belü, bilgü, bili, bilik (I)

bilik (I) İlim (CC) *krş.* belü, bilgü, bili, bilig

bilik (II) Silâh (Kİ)

bilil- Bilinmek (TZ) *krş.* bilin-

bilin- Bilinmek (BV, CC, Gİ, İM, KF, KFT, MS, RH) *krş.* bilil-

biliş Tanıdık, bildik (BM, DM, GT, İM, TA)

bilkim *Ar.T.* (< belkim) Belki (MG) *krş.* belki, belkim

billevr *Ar.* (< billür) Billür (İM) *krş.* bolor

bilmeklik Bilmek (BV)

biltek Peltek, kekeme (İM) *krş.* beltek, peltek

biltirik Savaş aletlerinin korunması (Kİ)

bin Bin (sayı) (BM) *krş.* biñ, min (II), miñ

bin- Binmek (KFT) *krş.* min-

bī-nevā *Far.* Muhtaç, nasipsiz (GT)

binsar *Ar.* Yüzük parmağı (Gİ, KF) *krş.* bınşır

binüçi Binnici (TZ)

bir- Vermek (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* ber-, ver-, vir-

birez Biraz (İH, KFT, KK) *krş.* biraz

birezçük Birazcık (KFT)

birge Birlikte (BV, CC, GT, MG) *krş.* bile, bilen, birle, birlen

biri Beri, bu taraf (GT, KF, MG) *krş.* berü, börü (I)

birik- Birikmek, bir araya gelmek, toplanmak (CC, TZ)

biriktir- Toplamak, bağlamak, birleştirmek (CC) *krş.* birükdür-

biril- Verilmek (İM, İN) *krş.* beril-, viril-

birinç *Far.* Pirinç (KK) *krş.* brinç, birinç

birinçe Bir çok, bir nice (BV) *krş.* birinçer

birinçer Bir çok, bir nice (BV) *krş.* birinçe

birinğı İlk, birinci (KK) *krş.* birinçi

birisi kün Yarından sonraki gün (TA)

biriş- Birbirine bir şey vermek (İM, Kİ) *krş.* beriş-

birişik Vergi (Kİ)

birke *Ar.* Havuz (GT) *krş.* bürke

birkin- Kuvvetlenmek, kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak (İM) *krş.* berkin-

birkit- Sağlamlaştırmak (MG) *krş.* berkid-, berkit-

birle- Birlemek, tevhit etmek (Gİ, İM, KF)

birlen İle, birlikte (GT) *krş.* bile, bilen, birge, birle

birsi Biri, birisi (KK)

birñil *Ar.* Rüşvet, rüşvet olarak alınan şey (Gİ) *krş.* barñıl

birtük bağı Kırık kemiğe bağlanan tahta sargı (İM)

birü Sonra, ...den beri (İM) *krş.* beri

birükdür- Toplamak, bağlamak, birleştirmek (Kİ) *krş.* biriktir-

biryān *Far.* Kebap, kızartma (GT)

bir yolu Kendisi, özü (CC)

bis Terbiye (Kİ) *krş.* bisü

bisāñ (I) *Ar.* Oyun (satranç vb.) tahtası (GT)

bisāñ (II) *Ar.* Kilim, yaygı, döşenen veya serilen şey (GT, İM, KFT)

bisle- Beslemek, terbiye etmek (KFT, Kİ, MS) *krş.* besle-, bestle-

bislen- Beslenmiş, terbiye edilmek (GT, Kİ) *krş.* beslen-

bismil *Ar.* Hayvan boğazlama (İM)

bisre Yakın (TA)

bisrek Erkek ve kızgın deve (Kİ, TZ) *krş.* besrek

bisresi İkisinden yakını (TA)

bisü Terbiye (Kİ) *krş.* bis

biş Beş (sayı) (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* beş, beyş

biş- Pişmek (BM, BV, CC, DM, GT, KFT, Kİ, İM, KK, TA) *krş.* piş-

bişe *Far.* Orman, meşelik (GT)

bişi (I) Pişmiş yemek vb. (GT) *krş.* bişik (I) **bişi kerpiç** kiremit (İM) **bişi top** kiremit (İM)

bişi (II) Yufka (Kİ)

bişik (I) Pişmiş yemek vb. (BV) *krş.* bişi (I)

bişik (II) Beşik, taht (GT, Kİ) *krş.* beçik, beşik

bişinçi Beşinci (KFT, İN, RH) *krş.* beçinçi, beyşinçi

bişir- Olgunlaştırmak, pişirmek (CC, İM, Kİ, KK) *krş.* biştür-, bişür-, büşür-

bişiril- Pişirilmek (İM)

bişir *Ar.* Güler yüz (İM)

biştür- Olgunlaştırmak, pişirmek (CC) *krş.* bişir-, bişür-, büşür-

bişür- Olgunlaştırmak, pişirmek (BM, BV, CC, İM, KFT, RH) *krş.* bişir-, biştür-, büşür-

biñāne *Ar.* Astar (İM)

bitek (I) Un ve diğer şeyler için altı delik olarak çamurdan yapılan kap (Kİ)

bitek (II) Tahtadan yapılmış arı kovanı (Kİ)

biti Kitap, yazı, mektup (Kİ) *krş.* betig, bitig, bitik (I), bitiv, bitüv

biti- Yazmak (CC, Kİ)

bitig Kitap, yazı, mektup (DM, KK, TA) *krş.* betig, biti, bitik (I), bitiv, bitüv

bitigçi Kâtip, yazıcı (TA) *krş.* bitikçi

bitür- (I) Kitap, yazı, mektup (CC, DM, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* betig, biti, bitig, bitiv, bitüv

bitür- (II) Kefen (TZ)

bitür- (III) Mehr (TZ)

bitikçi Kâtip, yazıcı (CC, TA) *krş.* bitigçi

bitiş (I) Bitiş, son (BV, GT)

bitiş (II) Yaratılış (GT, MG)

bitişli Kibar, terbiyeli (CC)

bitiv Yazı, kitap (CC) *krş.* betig, biti, bitig, bitik (I), bitüv

bitlen- Bitlenmek (TA)

bitmek Bitme, tükenme, sona erme (TA)

bitük Kısık gözlü (Kİ)

bitün Bütün (Kİ) *krş.* bütün 1

bitür- (I) Bitirmek, sona erdirmek (BV, Gİ, KF, MG, TA) *krş.* bitir-, bütür-

bitür- (II) Yarayı bağlamak, sarmak (Kİ)

bitür- (III) Bitki yetiştirmek (İM)

bitüv Yazı, kitap (CC) *krş.* betig, biti, bitig, bitik (I), bitiv

biy Bey, reis, efendi, soylu (cc, KK) *krş.* beg (I), bey, bi, big

biyābān *Far.* Çöl, sahra (GT)

biyen- Beğenmek (GT) *krş.* bayan-, begen-, beyen-

biygamber *Far.* Peygamber (RH) *krş.* beygānber, beygānber, paygānbar, peygānber, peygānber, piygānber, piygānber

biyi- (I) Dans etmek (CC) *krş.* bey-, beyi- (I)

biyi- (II) Büyümek (TZ) *krş.* beyi- (II)

biyik Büyüyük (TZ) *krş.* bedük, beyik, beyük, büyük

biysin- Küçümsemek (CC)

biz- Usanmak, bıkmak (İM) *krş.* bez-

bizā‘at *Ar.* Mal, sermaye (GT)

bizār *Far.* Üzülmüş (KFT)

bize- Bezemek, süslemek (BV, GT, İM) *krş.* beze-

bizek Süs, bezek (İM, MG) *krş.* bezek

bizen- Süslenmek (Gt, İM) *krş.* bezen-

bizert- Usandırmak, bıktırmak (İM)

bizgek Soğuk ısıtma (Kİ)

bo- Boğmak (Kİ, TZ) *krş.* boğ-, buv-

boday Buğday (CC) *krş.* boğday, buday, budı, buğdan, buğday, buyday

boday emlü buğday renkli (KF)

boğag Boğaz (Kİ) *krş.* boğar, boğaz, boğuz, bovaz

boğagı Kuşun kursağı, midesi (BM)

boğak Damağın altı (KK)

boğalık Suyu bozulmuş kuyu (TZ)

boğanak Testiden boşanırcasına yağın yağmur (İH) *krş.* buğanak

boğar Boğaz (TZ) *krş.* boğag, boğaz, boğuz, bovaz

boğardak Yutak (KK)

boğavul Mübaşir (CC)

boğra Hörgüçlü erkek deve (TA) *krş.* buğra

boğum Boğum (CC) *krş.* bovum

boğun Mafsal, ek yeri, parmak boğumu (BV, İH, İM, İN, KFT, MG, TA, TZ) *krş.* bovun

boğurdak Boğaz deliği, gırtlak (İM) *krş.* boğurdak

boğurtlak Damak (TZ)

boğaz Boğaz (BV, İM) *krş.* boğag, bogar, bovaz

boğuz- Boğazlamak, hayvan kesmek (İM) *krş.* boğazla-, boğuzla-, bovuzla-

boğuzgur Pis boğaz, obur (CC)

boğuzla- Boğazlamak, boğazını kesmek (BV, İM, TZ) *krş.* boğazla-, boğuz-, bovuzla-

boğuzlan- Boğazlanmak, kesilmek (İM)

boğ Bok, insan dışkısı (CC) *krş.* boğ

boğorik Ocak, şömine (CC)

boğsak Yaya sarılan bir nevi kayış (Kİ)

bol- (I) Olmak, meydana gelmek (BV, CC, DM, GT, İM, İN, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* ol- 1

bol- (II) Ulaşmak, varmak (CC)

bol- (III) Yaratılmak (CC)

bolağan Bulanmış (BV)

bolı Boylu (KK)

bolın- Olunmak (İM, MG) *krş.* bolun-, olun-

bolğay Ola ki, belki (TZ) *krş.* boğay

bolmaklık Olmaklık (BV)

bolor Ar. (< billür) Billür (CC) *krş.* billevr

bolun- Olunmak (MG) *krş.* bolın-, olun-

boluş Yardım (CC)

boluş- Yardım etmek, yardımlaşmak (CC, Kİ, TA)

bonşuk Boncuk (TZ) *krş.* munçak, munçuk

borğaıoy Toy kuşu (BM)

borğı Boru (DM) *krş.* borğu, borı, burğa, burğı

borğu Boru (İM) *krş.* borğı, borı, burğa, burğı

borı Boru (TZ) *krş.* borğı, borğu, burğa, burğı

borş Borç (TZ) *krş.* borç

boşad- Serbest bırakmak, bağışlamak (KFT) *krş.* boşat- (II)

boşak Günah çıkartma (CC)

boşandur- Serbest bıraktırmak (KFT)

boşov Kurtulmuş, kurtulma (CC)

botlaçı Hamile, yükü (İM)

bovaz Boğaz (TZ) *krş.* boğağ, boğar, boğaz, boğuz

bovum Boğum (CC) *krş.* boğum

bovun Mafsal, ek yeri, parmak boğumu (TZ) *krş.* boğun

bovuzla- Boğazlamak, boğazını kesmek (TZ) *krş.* boğazla-, boğuz-, boğuzla-

boyağ Boya (İM) *krş.* bayov, boya, boyav

boyav Boya (TZ) *krş.* bayov, boya, boyağ

boyı Boy, endam (TA) *krş.* boy (I), boyu

boyın Boyun (CC) *krş.* boynı, boyun

boynı Boyun (DM) *krş.* boyun, boyun

boyu Boy, endam (TZ) *krş.* boy (I), boyı

boyuk- Boyanmak, boyama işi yapılmak (TZ) *krş.* boyan-

boyunduruk – Boyunduruk (TA)

boyunla- (I) Boynuna tokat vurmak (BM, TA)

boyunla- (II) Kucaklamak (TZ)

boza Darı, buğday veya arpadan yapılan bir içki (DM, KFT, Kİ, KK, TA)

bozğay Ola ki, belki (CC) *krş.* bolğay

bozıcı Bozucu, bozan (KF)

bozul- Bozulmak (KFT) *krş.* bozul-

bozla- Kükremek, azmak (TZ)

bozlan- Bozulmak, harap olmak (TZ)

bozmaıklık Bozma (KFT)

bozun Dişleri sökülmiş (TZ)

bögey- Boyun eğmek, itaat etmek (CC)

bögövrür- İğrenmek, tiksirmek (CC)

böğövr- Öğürmek (CC)

bögrek Böbrek (BV, TA, TZ) *krş.*
börek (I), bügrük, bükrek

bögür Göğüs, böğür (BV) *krş.*
böğşmen

bök Orman, birbirine girmiş çalı ve
çırpı gibi yabanî ağaçlar (Kİ)

bökşmen Böğür (CC) *krş.* böğür

bölek (I) Bölük, bölünmüş (İM, MG,
TZ)

bölek (II) Bilek (BV) *krş.* bilek

böleydir Böyledir (TZ)

bölik Cahil (TA)

bön Saf adam, budala, şaşkın (Kİ)
krş. moñ

börçi Börtçü, şapkacı (CC)

böri Kurt (CC, GT, İM, KFT, KK,
TZ) *krş.* börü (II)

börk Börk, başlık, şapka (GT, İM,
TZ)

börlen- Tomurcuklanmak, açılmak
(CC) *krş.* bürlen-

börü (I) Beri, bu taraf (KFT) *krş.*
berü, biri

börü (II) Kurt (BM, CC, Kİ, TA) *krş.*
böri

börük Börek, içerisinde et
doldurulmuş hamur parçaları (Kİ) *krş.*
börek (II)

böv Örümcek (CC) *krş.* bev, böy (II)

böy (I) Akrep (Kİ, TA) *krş.* böyi, buy

böy (II) Örümcek (TZ) *krş.* bev, böv

böyi Akper (BM) *krş.* böy (I), buy

böyürçin Bildircin (Kİ) *krş.* bildirçin,
bıldurçin

böz (I) Bez, kumaş parçası (CC, İM,
TZ) *krş.* bez (I), biz (II), büz

böz (II) İçki (TA)

brinç Far. Pirinç (CC) *krş.* birinç,
pirinç

brun Burun (CC) *krş.* burun (I)

buçak Bucak, kçşe (BM, DM, KFT,
Kİ, MS, TA, TZ) *krş.* buçgak

buçgak Bucak, köşe (CC) *krş.* buçak

buçkı Bıçkı, testere (CC) *krş.* bıçkı,
bıçku, bışkı

bud But (Gİ, KF, KFT, RH) *krş.* but,
buť

budağ Budak, ağaç dalı (İH) *krş.*
budak, butağ, butak

buday Buğday (İH) *krş.* boday,
boğday, budı, buğdan, buğday, buyday

budı Buğday (TA) *krş.* boday,
boğday, buday, buğday, buyday

buğ Tencere kaynarken çıkan buhar (Kİ)

buğanak Testiden boşanırcasına yağan yağmur (Kİ) *krş.* boğanak

buğav Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek (DM) *krş.* buğavı, bukağı, bukavuv, buvavı

buğavı Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek (TZ) *krş.* buğav, bukağı, bukavuv, buvavı

buğdan Buğday (TZ) *krş.* boday, boğday, buday, budı, buğday, buyday

buğday Buğday (BM, BV, DM, Gİ, İM, KF, KFT, TA, TZ) *krş.* boday, boğday, buday, budı, buğdan, buyday

buğla- Bulamak, karıştırmak (Kİ) *krş.* bula- (I), bulğa- (II)

buğlat- Tütsülemek (TZ)

buğra Hörgüçlü erkek deve (BM, Kİ) *krş.* boğra

buğur Defa, kere (KFT)

buğuz Bu defa (Kİ)

buğaltuğ Sorguç, çelenk (İH)

buğl Ar. Cimrilik, hasislik (GT)

buğūr Ar. Tütsü (BV, İM)

buğūrula- Ar.T. Tütsülemek (BV, İM)

bukağı Bukağı, zincir (TZ) *krş.* buğav, buğavı, bukavuv, buvavı

bukağula- Bağlamak, zincirlemek (BV)

bükalemün Ar. Bukalemun (GT)

bukavuv Bukağı, zincir (Kİ) *krş.* buğav, buğavı, bukağı, buvavı

buķūl Ar. Olgun hurma (İM)

bul Far. En küçük para, altın ve gümüş olmayan para (DM) *krş.* pül

bula- (I) Bulamak, karıştırmak (Kİ)

krş. buğla-, bulğa- (I)

bula- (II) (Köpek için) kuyruk sallamak (İH)

bulaca Alaca, bulaca, karışık renkli (DM)

bulağav Karışıklık, düzensizlik (Kİ)

bulağ Kaynak, memba, pınar (CC) *krş.* bulak (II)

bulak (I) Göl (TA)

bulak (II) Kaynak, memba, pınar (CC) *krş.* bulağ

bulamaç Bulamaç, un çorbası (DM, TZ) *krş.* bulğamaç

bulan Yaban eşiği (TZ) *krş.* bulnak

bulanak Bulanık (TZ) *krş.* bulanuğ, bulğak (I), bulğanak, bulğanık, bulğanuğ

bulanuk Bulanık (TZ) *krş.* bulanak, bulgak (I), bulğanak, bulğanık, bulğanuk

bularistek Uçkur, don bağı (TA)

bulğa- 1. Bulamak, karıştırmak (BA, İM, Kİ) *krş.* buğla-, bula- (I) 2. Sıkamak, üzmek, bulandırmak (CC)

bulgak 1. Bulanık (TZ) *krş.* bulanak, bulanuk, bulğanak, bulğanık, bulğanuk 2. Kargaşa, alt üst olma (CC)

bulğamaç Bulamaç, un çorbası (BM, Kİ) *krş.* bulamaç

bulğan- Üzülmek, bulanmak (CC, İM, TZ) *krş.* bulan-

bulğanak Bulanık (İM) *krş.* bulanak, bulanuk, bulgak (I), bulğanık, bulğanuk

bulğandur- Bulandırmak (Kİ)

bulğanık Bulanık (TZ) *krş.* bulanak, bulanuk, bulgak (I), bulğanak, bulğanuk

bulğanuk Bulanık (BV) *krş.* bulanak, bulanuk, bulgak (I), bulğanak, bulğanı

bulgaş- Bulaşmak, karışmak (İM, MS) *krş.* bulaş-

bulgaşıık Anlaşılmaz, karışık (İM) *krş.* bulgaşuk

bulgaşuk Anlaşılmaz, karışık (İM) *krş.* bulgaşıık

bulaştır- Bulaştırmak, karıştırmak (İM, TA, TZ) *krş.* bulgaştır-

bulav Pilâv (BV)

bulay Bu şekilde, bunun gibi (MG)

bulgaştır- Bulaştırmak, karıştırmak (CC) *krş.* bulaştır-

bulğay- Bulandırmak (Kİ)

bulıt Bulut (TA) *krş.* bulut

bulnaç Yaban eşiği (Kİ) *krş.* bulak

bulov Bir çeşit silâh (CC)

bulügiyyet Ar. Buluğa erme (GT)

bulukluk Geçimsizlik (TZ)

bulun (I) Yağma, ganimet (Kİ)

bulun (II) Adaya bitişik kara (Kİ)

buluñ Köşe, aç (CC)

bulunla- Ganimet almak, yağmalamak (Kİ)

bun (I) Ayıp (Kİ)

bun (II) Eklem yeri (KK)

buna- Ayıplamak (Kİ)

bunçaç Bunca, bu kadar (Kİ) *krş.* munça

bunduk Ar. Fındık (BV) *krş.* bınduk, finduk

bunıla- Ayıplamak (Kİ)

bunlar Bunlar (KF, KK, MS, TA)

bunut Binit, binilen şey veya hayvan (Kİ)

burbayı İncik kemiğinin yukarı kısmı, aşık kemiğinin aşağı kısmı (BV)

burc Ar. Burç, kale burcu (GT, İM, KFT)

bura- Gürültü yapmak (TZ) *krş.* bular

burç Karabiber (BM, CC, DM, Kİ, TA)

burçalak Sahra lâlesi (Kİ)

burdı Burgu (TZ) *krş.* bürgü

burğa Boru (BM, TZ) *krş.* borı, borğı, borğu, burğı

burğan Kasırga, boran (TZ)

burğı Boru (Kİ, TZ) *krş.* borı, borğı, borğu, burğa

burğuça Küçük boru (müzik aleti) (CC)

burğul Bulgur (TZ) *krş.* burğun

burğun Bulgur (TZ) *krş.* burğul

burhân Ar. Delil, dayanak (GT, KFT)

bûriye Far. Hasır (Gİ, KF)

burn Kuş gagası (TZ)

bursak Tatar ekmeği (TZ)

burşak Ufak taş, çakıl taşı (TZ)

burtar- Buruşturmak (TZ)

burtur Ekşi yüzlü (TZ)

buru- Misk kokmak (Kİ)

burundağ Gem, yular, binek hayvanlarının burnuna takılan şey (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* burunduk, burunduruk

burunduk Gem, yular, binek hayvanlarının burnuna takılan şey (Kİ, TA, TZ) *krş.* burundağ, burunduruk

burunduğla- Dizginlemek, gem takmak (TZ)

burunduruk Gem, yular, binek hayvanlarının burnuna takılan şey (Kİ) *krş.* burundağ, burunduk

burunğı Birinci, ilk (CC) *krş.* burunķı

burunķı Birinci, ilk (BV) *krş.* burunğı

burut- Kabarmak (TZ)

bus Nefes, soluk (CC)

busağa Pabuç yamalığı (TZ)

busarık Uzaktan gelen toz (Kİ)

busat Hemen, derhâl, şimdi (BM)

bustân Far. Bostan (BV, GT, İM, KFT, TA)

bustu Pusu (Kİ) *krş.* buşu

bustuğ Ar. (< fustuk) Fıstık (BV)

buşu Pusu (TA) *krş.* bustu

buş- 1. Zarar vermek (MG) 2. Kızmak, öfkelenmek (Kİ, TA)

buşak Hiddetli, çok öfkeli kimse (Kİ)

buşmān *Far.*(< peşīmān) Pişman (KFT, TZ) *krş.* pīshmān **buşmān ye** – pişman olmak (TZ)

buşmas Zarasız, zararı olmayan (İM, TZ)

buşuk Yarım, buçuk (DM, KK)

krş. bışuk, buçuk

buṭ But (DM, KK, TA) *krş.* bud, but

butağ Budak, ağaç dalı (KK) *krş.* budağ, budak, butak

butak Budak, ağaç dalı (BM, BV, CC, İH, Kİ, MG, TA, TZ) *krş.* budağ, budak, butağ

butka Pirinçle pişmiş süt, sūtlâc (TZ)

buv- Boğmak (CC) *krş.* bo-, boğ-

buvarsık Bağırsak (TZ) *krş.* bağırsak, boğarsık

buvavı Bukağı, kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek (TZ) *krş.* buğav, buğavı, bukağı, bukavuv

buvun Boğum (CC) *krş.* boğum

buy Akrep (TA) *krş.* böy (I), böyi

buy- (I) Soğuktan donmak (İH)

buy- (II) Dans etmek (Kİ)

buyday Buğday (Kİ, TZ) *krş.* boday, boğday, buday, budı, buğdan, buğday

buyrul- Emredilmek, buyrulmak (KF, KFT, İM) *krş.* buyrunıl-, buyurul-

buyrunıl- Buyrulmak, emredilmek (KFT) *krş.* buyrul-, buyurul-

buyū‘ 1. Ar. Satışlar (KFT) 2. Ar. Bir kitabın satışla ilgili bölümü (KFT)

buyurcuḳ Yelve kuşu (TZ)

buyurla- Hediye vb. kabul etmek (TA)

buyuruḥ Emir, buyruk, hüküm (CC) *krş.* buyruk, buyuruk

buyuruḳ Emir, buyruk, hüküm (CC) *krş.* buyruk, buyuruḥ

buyurul- Emredilmek, buyrulmak (Gİ, KF) *krş.* buyrul-, buyrunıl-

buz- (I) Bozmak, tahrip etmek, yağmalamak (CC, GT) *krş.* boz- (I)

buz- (II) Atmak (CC)

buzagu Buzağı, dana (BM, DM, İM, KFT, Kİ, TA) *krş.* buzaḳu, buzav, buzavu, buzov

buzaku Buzağı, dana (KFT) *krş.* buzaḳu, buzav, buzavu, buzov

buzavu Buzağı, dana (CC) *krş.* buzaḳu, buzaḳ, buzav, buzov

buzladı Devenin bağırtısı (Kİ)

buzlan- Buzlanmak, buz tutmak (GT)

buzov Buzağı, dana (CC) *krş.* buzağı, buzağ, buzav, buzavu

bü İp vb. şeylerin düğümü (TZ)

büçük- Kumaş çürümek, bir şey değersizlenmek (İH)

büge- Suyu kapatmak (İH)

büget Su doldurmak için açılmış çukur (İH)

bügi Büyü, sihir (TZ)

bügri Kambur (TZ) *krş.* бүкри, бүкрü

bügrük Böbrek (DM) *krş.* bögrek, börek (I), бүкрек

bügü Bilge, hakim (CC)

bügül- Eğilmek, бүкүlmek, kıvrılmak (CC) *krş.* бүkel- 2, бүкүl-

bühtān Ar. Kara çalma, iftira etme (Gİ, KF, KFT, MS)

bükel- 1. Secde etmek (Kİ) 2. Eğilmek, бүкүlmek (Kİ) *krş.* бүgül-, бүкүl-

büker (I) Бүкүlmüş şey (Kİ)

büker (II) Boğaz (Kİ)

büklü- Doğru yürümeyip oynamak, sıçramak (İH)

bükrek Бүbrek (Kİ) *krş.* бүgrek, börek (I), бүgrük

bükrey- Kamburlaşmak (TZ) *krş.* бүkrül- 1, бүksül-

bükri Kambur (TZ) *krş.* бүgri, бүkrü

bükrü Kambur (Kİ) *krş.* бүgri, бүkrü

bükrül- 1. Kamburlaşmak (GT, TZ) *krş.* бүkrey-, бүksül- 2. Бүкүlmek (İH)

bükrün Бүküm, бүküm yeri (BV) *krş.* бүkүн

büksül- Kamburlaşmak (İH) *krş.* бүkrey-, бүkrül 1

büksüm Бөгүр (İH)

bükter Hanımların deve üzerine koyup bindikleri beşik (Kİ)

bükün Бүküm, бүküm yeri (İM) *krş.* бүkrүн

bülçek Kurt yavrusu (BM, Kİ)

bülgür- Бүngүldemek (TZ)

bünyād Far. Temel, esas (CC, GT, İM)

bür Gonca, tomurcuk (CC)

bür- Eğirmek, ip бүkmek (TA) *krş.* bur- (II)

bürāde Ar. Eğeden çıkan taş (BV)

bürçās Ar. Bir çubuk üzerindeki hedef (MG) *krş.* bercās

bürçe Bit, pire (BM, CC, İH, İM, KF, Kİ, TA) *krş.* büre, бүрşe, пүрşe (I)

bürçek (I) Alındaki kesme saç (İH)

bürçek (II) Dalların baş kısmı (TA)

bürd-i yemānī Ar. Çizgili Yemen kumaşı ve bu kumaştan yapılan elbise (GT)

büre Bit, pire (BM, İH, TA) *krş.* bürçe-, bürşe, pürşe (I)

bürgü Burgu (TZ) *krş.* burdı

büri- Bürümek, örtmek (MG)

bürke Ar. Havuz, küçük göl (Gİ, İM, KF, MS) *krş.* birke

bürkle- Ayıplamak (TZ)

bürkü Ar. Yaşmak, yüz örtüsü (Gİ)

bürkü Sıcaklık, hararet (BM, Kİ)

bürkür- Sıçratmak, püskürtmek (CC)

bürküt Kadının belden yukarısına giydiği elbise (TZ)

bürlen- Tomurcuklanmak, açılmak (DM) *krş.* bürlen-

bürşe Bit, pire (DM) *krş.* büre, bürçe, pürşe (I)

bürük Altın üzerine dökülen saç (Kİ)

bürük- (I) Darganlığı geçmek (TZ)

bürük- (II) Uykuda mışıldamak (TZ)

bürünçek Kadınların baş örtüsü, peçe (TA) *krş.* bürünçük

bürünçük Kadınların baş örtüsü, ppeçe (İM) *krş.* bürünçek

bürüt- Bitmek, yetişmek (TZ)

bürze‘ā Ar. Teğelti (BV)

büsr Ar. Hurma koruğu (İM)

büsre- İzin vermek, tasvip etmek, razı olmak (CC) *krş.* büsüre-

büsüre- İzin vermek, tasvüp etmek, razı olmak (CC) *krş.* büsre-

büşür- Olgunlaştırmak, pişirmek (TA) *krş.* bişir-, biştür-, bişür-

büt- İnanmak, kabul etmek (İH)

bütāne Ar. Battaniye (KF)

bütege Kuş cinsi hayvanların kursağındaki taşlık (TZ)

bütülük Göğüs zırhı (CC)

bütünle- Bütünlemek, bütün hâle getirmek (BV)

bütünlük 1. Mükemmellik, eksiksizlik (CC) **2.** Doğruluk, gerçeklik (CC)

bütür Ekşi yüz, çehre (Kİ)

bütür- Bitirmek, sona erdirmek (TA) *krş.* bitir-, bitür-

büve eyle- Suyu dalmak (TZ)

büyen Meyan kökü (CC)

büz Bez, kumaş (TA) *krş.* bez (I), büz (II), böz

büz- Sıkıştırmak, torba vb, nin ağzını çekip darlaştırmak (Kİ, MG)

büzük Kıç, arka (Kİ, TZ)

C

cablaḳ Ar. Karmakarışık (iş) (İH)

ca‘de Ar. Kıvrık saç (BV)

cāfi Ar. Cefa eden, zalim (GT)

cāh Ar. Mevki, makam, itibar (GT)

cahalluḳ Ar.T. Tembellik, gevşeklik (CC)

caḥfele Ar. At dudağı (BV)

caḥīm Ar. Cehennem (İM)

cālut Ar. Davut peygambere karşı savaşan dev (KF)

cāmçe Far. Küçük bardak (TA) *krş.* cemşe

cāmekī Far. Hareme veya eşlere verilen vazife (KFT)

camḳa Cadır kazığı (DM)

cān-fezā Far. Can bağıslayan, gönüle ferahlık veren, cana can katan (GT)

cānib Ar. Taraf, cihet (GT)

cānlu Far.T. Canlı, diri (KFT)

ca‘re Ar. İki yan başının ucu (BV)

cāvidān Far. edebî, sonsuz (GT)

cāyife Ar. Baş yarığının bir cinsi (İM)

cāyiz Ar. Olabilir, uygun (Gİ, İM, KF, KFT, MG, MS)

cebbāne Ar. Mezarlık (İM)

cebel Ar. Dağ, tepe (BV)

ceberī Ar. Cüz’î iradeyi kabul etmeyenler (İM)

cebīre Ar. Kırık ve çıkık bir uzva sarılan tahtalar (Gİ, KF)

ceble- Elin ayası ile vurmak (TA)

ceft Far. (< cüft) Çift, aynı değerde olan (KK) *krş.* çift

cehd Ar. Çalışma, gayret (Gİ, GT, İM, KF, MG)

cehl Ar. Cahillik, bilgisizlik (Gİ, GT, KF)

cehūd Ar. Yahudi (DM) *krş.* cuhūd

cehūl Ar. Pek cahil, bilgisiz (GT)

celeb Ar. Koyun ticareti ile uğraşan (RH)

celle senāūke Ar. "Övgün yüce oldu" anlamında bir söz (İM)

cem‘ (I) Ar. Bütün, hep (İM)

cem‘ (II) Ar. 1. Topluluk (Gİ, GT) 2. Topluma, bir araya getirme (GT, İM, İN, KF, MG, MS)

cemege Ar. Öcret, karşılık (DM)

cemiş Yemiş, meyve (CC) *krş.* yemiş, yemiş

cemregü Cemregi, yaşak (İH)

cemşe Far. (< cāmçe) Küçük bardak (TA)

cenābet Ar. Yıkanmayı gerektiren durum, cünüplük (İM, KF)

cenān Ar. Gönül, kalp (GT)

cennāt Ar. Cennetler (MS)

cerāb Ar. Dağarcık, torba (GT, İM)

cerāḥat Ar. İrin, yara (Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH)

cerāḥatlı Ar.T. Yaralı (GT) *krş.* cerāḥatlu

cerāḥatlu Ar.T. Yaralı (KFT) *krş.* cerāḥatlı

cercīr Ar. Bir bitki adı (BV)

cerde Ar. Ot bitmeyen yer (BV)

cereb Ar. Bir at hastalığı (BV)

cerīd Ar. Yaprığı ve budağı soyulmuş hurma ağacı (KFT)

cerīş Ar. İri dövülmüş tuz (BV)

cerre Ar. Toprakta yapılmış testi (GT)

cevāhir Ar. Cevherler, kıymetli taşlar (GT)

cevāriḥ Ar. Yaralar (MG)

cevherī Ar. Kuyumcu, cevherle ilgili olan (GT)

cevlān Ar. Dolanma, dolaşma (İM, MG)

cevr Ar. Eza, cefa, eziyet (GT, İM, KFT)

cevşīr Ar. Arpa çorbası (BV)

ceyb Ar. Cep (İM)

ceyhūn Ar. Ceyhur nerhi (KF)

cezāf Ar. Ölçüp tartmadan satmak (İM)

ceze‘a Ar. Bir yaşına girmemiş koyun (İM, KFT)

cıcaḳ Hala, babanın kız kardeşi (İH)

cıḡan Cimri (İH)

cıḡıl- Yıkılmak, devrilmek (CC) *krş.* cıḡıl-, cıḡıl-, yıḡıl- (II), yıḡıl- (I)

cıḡıl- Yıkılmak, devrilmek (CC) *krş.* cıḡıl-, cıḡıl-, yıḡıl- (II), yıḡıl- (I)

cıḡöv Tapınak, kilise (CC)

cıḡrar Ar. (< ikrār) İkrar, itiraf (CC)

cıḡıl- Yıkılmak, devrilmek (CC) *krş.* cıḡıl-, cıḡıl-, yıḡıl- (II), yıḡıl- (I)

cıl Yıl, sene (CC) *krş.* ıl, yıl, yil (III)

cılan Yılan (CC) *krş.* ılan, yılan

cılbra- Ekleme, bağlamak (CC)

cıltra- (Yıldırım) çakmak (CC)

cıltramaḳ Çakma, şimşek (CC)

cıltrın Cam, cam bardak (CC)

cırḡa- Eğlenmek, yemeğe oturmak (CC)

cırḡaḡıl Eğlence, ziyafet (CC)

cırlaḳ Toygar kuşu (İH) *krş.* çırlayık

cirt- Yırtmak, parçalamak (CC) *krş.* yart- 1, yır- 1, yırt-, yırt- 1, yırtı-

cirtmak Yırtık, yırtma (CC)

cışkıç Nane (CC)

cıv- Yığmak, toplamak (CC) *krş.* cıy-, yığ- (I), yıy-

cıva Civa (TA)

cibin Sinek (TA) *krş.* çibin, çibin, şibin

cibis Ar. Alçı taşı (KFT)

cibre Üzüm çöpü, üzüm süprüntüsü (İH)

cice Çocuğun annesine seslenirken kullandığı hitap (Kİ)

cicibil Zencefil (CC)

cicik Bitkinin yerden ilk görünen yeşilliği (İH)

cidāl Ar. Kavga, tartışma (GT, İM)

cidd (I) Ar. Çalışıp, çabalama, bir işi gerçekten işleme (GT)

cidd (II) Ar. Ciddî (MG)

cidrī Ar. Bir çiçek hastalığı (Gİ)

cigār Far. Ciğer (CC) *krş.* ciger

cihet (I) Ar. Taraf, yön (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

cihet (II) Ar. İş, vazife, hizmet, memuriyet (GT)

cild Ar. Deri (MG)

cim Ar. Arap alfabesinin 5. harfi (İM)

cimā‘ Ar. Çiftleşme, cinsel ilişki (Gİ, İM, KF, KFT)

cimāh Ar. Atın binicisini istememesi (BV)

cimāl Ar. Erkek develer (BV)

cimdir- Çimdiklemek (TA) *krş.* çımdı-, çimdi-, çimdile-

cinān Ar. Cennetler, bahçeler (GT)

cinder- Doğruluğunu araştırmak, bir şeyi enine konuna tetkik etmek (İH)

cindī Ar. Ata iyi binen, savaşçı (KFT) *krş.* cündī

cins (I) Ar. Cins, tür (BV, Gİ, İM, KF, KFT)

cins (II) Ar. Millet, nesep, soy (CC, GT)

cisr Ar. Köprü (Gİ, GT, KF)

citen Kafes (TA)

cizye Ar. Müslüman olmayan halktan alınan vergi (Gİ, KF, KFT)

cocka Domuz yavrusu (DM) *krş.* çocuk, çuçka

cömerd Far. Cömert, eli açık (CC, Kİ, KK, TA, TZ)

cömerdlük – Far.T. cömertlik, el açıklığı (GT, İM)

cüd Ar. Cömertlik, el açıklığı (GT)

cuhalağ Far. El dokumacısı (CC)

cuhūd Ar. Yahudi (BM, CC, Gİ) *krş.* cehūd

culban Bezelye (DM)

cummār Ar. Hurma ağacının başından çıkan ak nesne (KFT)

cübrek Elbise, hırka (TA) *krş.* çöprek (II), çübrek, çüprek (II)

cülāh Ar. Dokuyan (TA)

cündebā Ar. Bir bitki adı (BV)

cündī Ar. Ata iyi binen, savaşçı (GT, İM) *krş.* cindi

cünge Kör, kesmeyen (TA)

cünūn Ar. Delilik (BV)

cünüb Ar. Yıkanmayı gerektiren durum (Gİ, İM, KF, MS)

cünüblük Ar.T. Yıkanma durumunda olma (Gİ, İM, KF) *krş.* cünüblük

cünüblük Ar.T. Yıkanma durumunda olma (İM) *krş.* cünüblük

cürde (I) Ar. Çorak bölge (BV)

cürde (II) Ar. Çıplak vücut

cürh Ar. Yara (MG)

cürm Ar. Suç, hata (CC, GT)

cüz'iyet Ar. Azlık (İM)

Ç

ça Bir şeyi severken kullanılan kelime (Kİ)

çabakla- Çabalamak, didinmek, kıvranmak, gayret etmek (KFT) *krş.* çabala-

çabala- Çabalamak, didinmek, kıvranmak (İH) *krş.* çabakla-

çaban Çıban, yara (TA) *krş.* öiban, çiban, şiban

çaç Temizlenmiş buğday (Kİ)

çādur Far. Çadır (DM) *krş.* çādır, çadır

çağa Tüyü henüz bitmemiş kuş yavrusu (Kİ)

çağal Çakal (TA) *krş.* sağal, şağal

çağalan- Gevşemek, sölpülemek (İH)

çağan Doğan kuşu (Kİ)

çağan- Rahat edemeyip kıvranmak, çalkanmak (İH)

çağanağ Dirsek (TZ) *krş.* çığanağ, çıkanak

çağar- İftira etmek, birinin gıyabında, aleyhinde konuşmak (CC)

çağay Yoksul, farik (TA)

çağıltılağ Koyunun kuyruğuna yapışıp kalan pislik (Kİ)

çağır Şarap (CC, RH) *krş.* çağır, şağır

çağırid- Çağırtmak (KFT)

çağ (I) Çağ, zaman (CC) *krş.* çağ, çak (I), şağ

çağ (II) Durum, vaziyet (CC) *krş.* çak (II)

çağ (III) Güç, kuvvet (CC) *krş.* çak (III)

çağ- İftira etmek (CC) *krş.* çak- (I)

çağar- Ötmek (CC)

cahar-şenbe *Far.* Çarşamba (CC) *krş.* çarşenbeh

çağla- Öyle yapmak, tam öyle yapmak (CC)

çak (I) Çağ, zaman (CC, İM, MG) *krş.* çağ, çağ (I), şağ

çak (II) Durum, vaziyet (CC) *krş.* çağ (II)

çak (III) Güç, kuvvet (CC) *krş.* çağ (III)

çak (IV) ...ınca, ...dığı zaman (BM) *krş.* şak (I)

çakıldak (I) çocukların elleri ile döndürdükleri fırıldak (İH)

çakıldak (II) Değirmen taşına tane döken ve sürekli takırdayan alet (İH)

çaķır (I) Şarap (BV, İH, İM, KFT, RH, TA) *krş.* çağır, şağır

çaķır (II) Doğan (İH) çağır gözlu mavi gözlü (Kİ)

çaķır- Çapırmak, bağırmak (İM) *krş.* çağır-, şağır-

çaķıtlık İzdiham (İH)

çaķlı O yaratılıştā, o özellikte (CC)

çaķrık Çıkırık (TA) *krş.* çıkırık, şıkırık

çaķuç Çekiç (CC) *krş.* çeküç, çeküş

çaķuçı İftiracı, müfteri (CC)

çala Az, azıcık (Kİ) *krş.* çalaça

çalaça Az, azıcık (Kİ) *krş.* çala

çalaķ barmaķ Serçe barmağı (İM, İN) *krş.* çılaķ barmaķ

çālāklık *Far.T.* Yiğitlik, kahramanlık (İM)

çalar- (I) Kamçılama (İH)

(II) Koşturmak (İH)

çalart- Koşturmak (İH) *krş.* çaldırt-

çalat bol- Kıvrak, şen, zeki, uyanık olmak (İH)

çaldıra- Tepinmek, gürültü, patırtı yapmak (İH)

çaldırt- Koşturtmak (İH) *krş.* çalart-

çalıh Öfkeli, şiddetli, zorlu (CC)

çalış (I) 1. Cenk, muharebe, dövüş (BM, İH, TA) 2. Ok atışan (TZ)

çalış (II) Şaşı (CC) **çalış ayaklı bol-**
yürürken topuklarını birbirine vurmak
(İH)

çalıt Çalışkan (TA)

çalış Okun kalın ve geniş (İN)

çalkın Kapalı hava, bulutlu gün (BM,
Kİ)

çalma Baş örtüsü, sarık (CC, MG)

çalpak Dolaşık, karışık (İH)

çalpış- Çarpışmak (İH)

çalt koyun uyu- Arka üstü yatmak
(İH)

çamğa Menteşe (Kİ)

çamuş 1. Ham, olgunlaşmamış (İH) **2.**
Talim görmemiş salma beygir (İH)

çamuşluk Beygirin oynaması,
hoplaması (İH)

çandır Türk veya gayrisinden
cinsleşmiş olan (Kİ)

çandırğına Zayıfça (CC)

çanğ Çan (TZ)

çapak Göz çapağı (Kİ)

çapala- Kaygılanmak (TZ)

çapar Çaput denilen paçavralar (İH)
krş. çapur, çaput

çapçacık Fıçıcık (CC)

çap çap ye- Ağzını şapırdatarak
yemek (İH)

çapçuk Serçe (Kİ) *krş.* çıbçuk, çıpçak,
çıpçık, çıpçuk, çipçik, şıbşık, şıfşak,
şıpşık

çapdur- Çaptırmak, koşturmak (RH)

çapın- (I) Birden hücum etmek (Kİ)

çapın- (II) Elin ayası ile vurmak
(TA)

çapla- Boyna bir şey takmak (TA)

çaplatmak Şaplak indirme, tokat
vurma (CC)

çapnı Bir Türk kabilesi (Kİ)

çapraz düş- Çapraşık olmak; satırların
birbirine girmesi (İH)

çapul- Atılmak, vurulmak (İM)

çapuñ Vücuda geniş gelen gömlek
(İM)

çapur Çaput denilen paçavralar (İH)
krş. çapar, çaput

çaput Çaput, paçavra (Kİ) *krş.* çapar,
çapur

çarça Tatarca'da bir kuş adı (Kİ)

çarçav *Far.* Çarşaf (CC)

çarh *Far.* Felek, baht (GT)

çarı- **1.** Çamurlanmak (CC) **2.** (mec.)
Namusu lekelenmek (CC)

çarlak (I) Irmak, çay (BM)

çarlak (II) Kartal (TZ)

çapruvun Aksilik, kaza (CC)

çert- (I) Delmek, zımbalamak (CC)

çert- (II) Şapırdatmak, şaklatmak (CC)

çert- (III) Çatlamak (İH)

çert- (IV) Dedikodu etmek, birisi hakkında konuşmak, çamur atmak (CC)

çârsuv Far. Çarşı (İM)

çaruk Çarık, ayakkabı (Kİ)

ças Duman (TA)

ças Moğ. Tuz (İM, Kİ)

çaşıt- Yaramazlık, terbiyesizlik yapmak (İH)

çâşnî Far. Tat, lezzet (GT, İM)

çaşut Casus (Kİ)

çaşutla- Casusluk etmek (Kİ)

çat Kumaşın dikiş yeri (Kİ)

çatan Sepet (Kİ)

çatır Far. (< çâdır) Çadır (CC, Kİ, TZ) *krş.* çâdur

çatlavuk Fındık, fıstık (CC) *krş.* çetlevük, çetleyik, şetlegen, şetlevük

çatruk Kurbağa yosunu (İH)

çatul- Çatılmak (Kİ)

çav (I) Ün, şöhret (İM)

çav (II) Feryat, seda, ses (Kİ)

çavlı Erişte kesen alet (TA)

çavrun- Çevrilmek (TZ) *krş.* çefrül-, çevril-, çevrül- (III)

çay daşı Bazı işlerde kullanılan yassı taş (İH)

çayhal- (I) Fışkırdamak, çağlamak, uğuldamak (CC)

çayhal- (II) Kımıldanmak, oynatılmak (CC)

çeçe barmak Serçe parmak (Kİ)

çefrül- Çevrilmek (İM) *krş.* çavrun-, çevril-, çevrül- (III)

ceft Far. (< cüft) Çift, aynı değerde (CC, TZ) *krş.* ceft

çege Boynun iki yanında bulunan damarlar (TZ)

çegin eti Kaba et, kas (İH)

çegnek Tekme, tepme (İH)

çeke Yazı üzerindeki nokta (Kİ)

çekelen- (Yaranın iyileşmesi) gecikmek (Kİ)

çeker Far. (< şeker) Şeker (BM, Kİ) *krş.* şakar, şeker **çeker börek** şekerli börek (Kİ)

çekertige Çekirge (TZ) *krş.* çekirge, çekürge, çükürge

çekirdek – Çekirdek (BV, Gİ, KF, Kİ, RH) *krş.* çekürdek, çerdek, şekirdek

çekirge Çekirge (DM, TA) *krş.* çekertige, çekürge, çükürge

çekişik Davalı (KFT)

çekişil- Niza edilmek (KFT)

çekmen (I) Sahte kumaş, bez, örtü (CC)

çekmen (II) Cepken (TZ)

çekmençi Dokumacı, kumaş dokuyucu (CC)

çeküç- *Far.* (< çākūç) Çekiç (DM, Kİ, TA) *krş.* çakuç, çeküş

çekük Kuş (İH)

çekürdek Çekirdek (İM) *krş.* çekirdek, çerdek, şekirdek

çekürge Çekirge (BM, İM, TZ) *krş.* çekertige, çekirge, çükürge

çeküş *Far.* (< çākūç) Çekiç (TZ) *krş.* çakuç, çeküş

çelber Dize kadar olan su (Kİ)

çeler- Göz kırpmak, göz ucuyla bakmak (İH)

çelinlen- Kaygılanmak (TZ)

çemçe Kepçe (TA) *krş.* çömçe, çömçi, çömiş, çömüç

çemer Çömlek (Kİ) *krş.* çölmek, çömlek, şölmek

çemre- Paylar gibi insanın yüzüne karşı hızlı hızlı kızgınca söylemek (İH)

çemregü Çemreği, yanşak (İH)

çemrü Havuç (Kİ) *krş.* çemer

çemşir Şimşir ağacı (İH)

çemül- Yuvarlamak (BM)

çenber *Far.* Çember, değirmi, yuvarlak ağaç, demir (İH) *krş.* çember

çendür- Aramak, taramak (Kİ)

çene Çene, ağzın altında enek kemiklerinin birleştikleri yer (Kİ)

çengel *Far.* (< çengāl) Duvara çakılan demir çengel (İH)

çengi *Far.* Çenk denilen sazı çalan kimse (İM)

çengibāz *Far.* Bir ok tutma şekli (İN)

çenk *Far.* Eski Doğu müziğinde bir müzik aleti (İH, Kİ)

çenle- Köpeğin dayak yeyip ağlar gibi ürmesi (İH)

çepçevre Çepçevre (BV) *krş.* çöpçövre

çeper (I) Gözü iyi görmeyen (Kİ)

çeper (II) Beyaz benekli (TA)

çepürde- Kekelemek, lâfı ağzında karıştırmak, mırıldanmak, ağzını şapırdatarak söylemek (İH)

çepürdek Çer çöp, karmakarışık, abur cubur şeyler (İH)

çepürdük söyle- Sözü açıkça söylemeyip değirmenden darı çeker gibi anlaşılmaz, hışırtilı söylemek (İH)

çerāğ *Far.* Işık, kandil, mum (GT) *krş.* çıra (I), çirāḥ, şirāk

çerb *Far.* Yağlı (GT)

çerçe Serçe (Kİ) *krş.* serçe, serşe, sirçe, sirşe, şirşe

çerçi Perakendeci, çerçi, bakkal (CC, TZ)

çerdek Her şeyin çekirdeği, çekirdek (TA) *krş.* çekirdek, çekürdek, şekirdek

çerek Tembel, kokuşmuş (CC)

çeresi aḳar- (Doğum sırasında) sarı su gelmek (İH)

çerez (Şibrik) tazesı (İH)

çeri Asker, ordu (BM, CC, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, Kİ) *krş.* çerig, çeyri, şeri, şerü **çeri başı** ordu komutanı, başkomutan (CC) *krş.* çerig başı, şerü başı

çerig Asker, ordu (GT, İM, Kİ) *krş.* çeri, çeyri, şeri, şerü **şerig başı** ordu komutanı, başkomutan (İM) *krş.* çeri başı, şerü başı

çerlen- Ağrımak, (göz) çipillenmek (İH)

çerli Zayıf, cılız (CC)

çerpi Dalın ucu (Kİ)

çerten Sazan balığı (İM)

çeşme *Far.* Çeşme (GT)

çeşte Ud adı verilen çalgı (İH)

çetin ḳoz Kırılması güç olan ceviz (İH)

çetik Kedi (DM) *krş.* çetük, şetik, şetük

çetleyik Fıstık, fındık ve bütün kabuklu şeyler (TA) *krş.* çatlavuk, çetlevük, şetlegen, şetlevük

çetr *Far.* Çadır, gölgelik (GT)

çetük Kedi (BM, DM, GT, İH, İM, Kİ, TA, TZ) *krş.* çetik, şetik, şetük

çevçen Ucu ateşli ağaç (Kİ)

çevgān *Far.* Cirit oyunu, bu oyunda kullanılan sopa (MG, RH)

çeviriçi Ayakkabı çeviren (TZ)

çevril- Çevrilmek (BV, MG) *krş.* çavrun-, çefrül-, çevrül- (III)

çevrül- (I) Yönelmek (İM)

çevrül- (II) Değişmek (İM)

çevrül- (III) Çevrilmek (İM) *krş.* çavrun-, çefrül-, çevril-

çevrüm Daire (KFT)

çevrün- Dolanmak, dönmek (İH)

çevüh Tatlı, hoş (CC)

çevük Çevik, tetik, neşeyle iş gören (İH)

çevüklük Çeviklik (MG)

çevür- (I) 1. Çevirmek, alt üst etmek (İM) 2. Çevirmek, döndürmek (MG, MS) *krş.* çövr-, şevir-, şövr-

çevür- (II) Bir yere yöneltmek (İM)

çeygel (I) Fitne koparan, fesat çıkaran (İH)

çeygel (II) Kanlı katil, kötü adam (İH)

çeyne- Çiğnemek, kemirmek, gevelemek (B BV, Gİ, KF, RH) *krş.* çayna-,öçiyne-, şayna-, şeyne-

çeyneyici Çiğneyici, çiğneyen (RH)

çeyri Ordu, asker (CC) *krş.* çeri, çerig, şeri, şerü

çhitâb Ar. (< kâtib) Kâtip, yazıcı (CC)

çıban Çıban, yara (BM, BV, İM, TA) *krş.* çaban, çıban, şıban

çıbçuk Serçe (TA) *krş.* çapçuk, çıpçak, çıpçık, çipçik, şıbsık, şıfsak, şıpşık

çıbık Dal, çubuk (Kİ) *krş.* çıbuğ, çıbuk

çıbin Sinek, karasinek (BV) *krş.* cibin, çibin, şibin

çıbş Ar. Kireç

çıbuğ Dal, çubuk (CC, TA) *krş.* çıbık, çıbuk

çıbuk Dal, çubuk (CC, TA) *krş.* çıbık, çıbuğ

çıçlak Küçük parmak (Kİ, TA)

çığan Bahil, çingene (Kİ)

çıganak Dirsek (CC, Kİ) *krş.* çağanak, çıkanak

çıgar- Çıkarmak, çekip çıkarmak (CC, Kİ) *krş.* çıkar- (I), şıkar-

çıgık Çıkık, çıkmış olan (BV) *krş.* çıguğ

çıgıl-da- Gıcır gıcır etmek (İH)

çıgıltı 1. İnce ses, çığlık (İH) 2. Kuş sesi (İH)

çıgır- Bağırmaq, çağırmak (KF) *krş.* çağır-, çakır-, şağır-

çıgıt Ergenlerin, bazen de ihtiyarların yüzünde peyda olan cilt lekeleri (İH)

çıgmağ (I) Ayak ve elin üstü (CC)

çıgmağ (II) Yonga, kıymık, talaş (CC)

çıgrıkçı Çarkçı, bileyici (CC)

çıguğ Çıkık, çıkmış (BV) *krş.* çıkık

çih Çiğ, şebnem (CC) *krş.* çık (I), çık (III), şık, şig

çih- (I) Çıkmak (CC) *krş.* çık (I), şık- (I)

çih- (II) Dışarı çıkmak (CC) *krş.* çık- (I)

çık (I) Çiğ, şebnem (BM, CC, Kİ) *krş.* çılh, çık (III), şık, şig

çık (II) Köpeği kovarken kullanılan kelime (Kİ)

çıkanak Dirsek (TA) *krş.* çağanak
çığanak

çıkan ay Dolunay, kamer (BM)

çıkarıl- Çıkartılmak (KFT)

çıkarul- Çıkarılmak (BV) *krş.* çıkarıl-

çıkdur- Çıkarmak (Kİ)

çıkın Çıkın, boğça (Kİ, TZ)

çıkıt Peynir (TZ)

çıkmar Kıskanç (Kİ)

çıkırık Kuyu ipinin sarıldığı yuvarlak dönen şey (İH, İM, Kİ, MG) *krş.* çakırık, şıkırık

çıla- (I) At terlemek (BV)

çıla- (II) Islanmak (İM)

çalak barmak Serçe parmak (İN) *krş.* çalak barmak

çılan- Islanmak (Kİ)

çıltağ Hüccet, delil, senet (İH)

çım Şedit, çok, pek (Kİ)

çımağ Bembeyaz (Kİ)

çımçık Halis, sırf (İM)

çımdı- Çimdiklemek (CC) *krş.* cimdî-, çimdi-, çimdile-, çimdir-

çımķış- Bir şeyi dumanlı, karışık görmek (İH)

çımuğ gün Fırtınalı gün (İH)

çın Doğru, gerçek, tam (CC, TA) *krş.* çin (II), çin (I)

çındır- Zannetmek (Kİ)

çınığ Denenmiş olmak, doğru çıkmak (CC)

çınğar- İyice aramak (BM, Kİ)

çınlık Kayık, sandal (BM, Kİ)

çınra- Zannetmek (Kİ)

çınşa- Hışırdamak (İH)

çıpçak Serçe (BM) *krş.* çapçuk, çıbçuk, çıpçık, çıpçuk, çipçik, şıbşık, şıfşak, şıpşık

çıpçık Serçe (CC, İM) *krş.* çabçuk, çıbçuk, çıpçak, çıpçuk, çipçik, şıbşık, şıfşak, şıpşık

çıpçuk Serçe (İM, TA) *krş.* çapçuk, çıbçuk, çıpçak, çıpçık, çipçik, şıbşık, şıfşak, şıpşık

çır Çocukların oynadıkları aşık arkası üzerine düşününce bu kelime kullanılır (Kİ)

çıra (I) *Far.* (< çerāğ) Kandil, mum, ılık (Kİ) *krş.* çırāk, şırak

çıra (II) *Far.* Tutuşturucu (TZ)

çırâklık *Far.T.* şamdan (CC) *krş.* çırâk ayağı, çıralık, şıraklık

çırâlık *Far.T.* şamdan (Kİ) *krş.* çırâklık, çırak ayağı, şıraklık

çırila- Gürültü ile akmak (Kİ)

çırlak (I) Çır çır böceği (CC)

çırlak (II) Küçük çay (Kİ)

çırlak (III) akan suyun gürültüsü (Kİ)

çırlap akar Su sesi (TZ)

çırlavuk Sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir tür kuş (Kİ)

çırlayık Toygar kuşu (İH) *krş.* cırlak

çırmal- Sarılmak, dolanmak (CC)

çırman- Çemirlenmek, katlanmak, dolanmak (TA)

çırmış Katlanmış, çemrenmiş (CC)

çıtırlan- Karmakarışık, alt üst olmak (İH)

çıvla- Yavaşça ses vermek (TZ) *krş.* çıvılda-, çıvşa-

çıvşa- Yavaşça ses vermek (TZ) *krş.* çıvılda-, çıvla-

çıyan Kırkayak, çıyan, akrep (İM, TA, TZ) *krş.* çayan, şıyam

çıyğanağını Omuzun oynak yeri (İN)

çıyrun Felâket, şanssızlık (CC)

çız- Yazmak, çizmek (BM, İM, TA) *krş.* çiz-

çızak Çizik, çizgi (MG)

çızlaş- Yazışmak (BM, Kİ)

çızov Çizgi, yazı, hat (Kİ) *krş.* çüzüv

çıban Çıban, yara (Kİ) *krş.* çaban, çıban, şıban

çibiç Bir yaşındaki oğlak (TA)

çiçe Babanın kız kardeşi, hala (TA)

çiğ Çiğ, pişmemiş (BV, GT, RH, TA) *krş.* çi (II), çik (I), çiyik **çiğ et** çiğ, pişmemiş et (Kİ) *krş.* çik et

çigin *Moğ.* Omuz (BV, Gİ, İM, İN, KE, KFT, MG) *krş.* şigin

çik (I) Çiğ, pişmemiş (Kİ) *krş.* çi (II), çiğ, çiyik **çik et** çiğ et, pişmemiş et (Kİ) *krş.* çiğ et

çik (II) Deneyimsiz, tecrübesiz (Kİ)

çik (III) Çiğ, şebnem (CC) *krş.* çih, çık (I), şık, şig

çik- (I) Bir şeyi bir şeyden çekip almak, çıkarmak (GT, MG) *krş.* çek- (I) kılıç çik- kılıcı kınından çıkarmak (GT)

çik- (II) Yay kurmak (MG)

çikirlik Pislik, çirkeflik (KFT)

çikiş- Tartışmak, bozuşmak, ihtilâfa düşmek (MS) *krş.* çekiş- 1, şekiş-

çikit Pamuğun tohumu (Kİ)

çil (I) Keklik (BM, CC, İH, Kİ)

çil (II) At toplarından konur renk (İH)

çile Hhafif yağmur (Kİ) *krş.* çise

çile- Hafifçe yağmur yağmak (Kİ) *krş.* çise-

çilegü Çiy, rutubet (İH) *krş.* çiseği

çim *Far.* Çimen (İH, Kİ)

çim- Çimmek, yıkanmak (Kİ)

çimdi- Çimdiklemek (Kİ) *krş.* cimdîr-
çımdı-, çimdile-, çimdîr-

çimdile- Çimdiklemek (TZ) *krş.* cimdîr-, çımdı-, çimdi-, çimdîr-

çimdîr- Çimdiklemek (TA) *krş.* cimdîr-, çımdı-, çimdi-, çimdile-

çimdivüç Cımbız (TZ)

çiñ (I) Tam, doğru, gerçek (İM) *krş.* çın, çin (II)

çiñ (II) En yüksek yer, doruk (İM)

çine- İpek ile işlemek, örmek (CC)

çinî *Far.* Çini (GT)

çinik- Tatbik edilmek (CC)

çint kır- Kuşun uçarken cıvık pişlemesi (İH)

çipçik Serçe (CC) *krş.* çapçuk, çibçuk, çıpçak, çipçık, çipçuk, şıbşık, şıfşak, şıpşık

çiprek Bez parçası (RH) *krş.* çöpreg, çöprek (I), çüprek (I), şüprek

çirbi Çalı çırpı, kuru ağaç (BM) *krş.* çırpı, çirpi

çirkeme İçine kıyma konulmuş ve yağda kızdırılmış hamur (Kİ)

çirpi Çalı çırpı, kuru ağaç (BM) *krş.* çırpı, çirbi

çirt- (I) İnce ince aramak, küçük parçaları seçmek (İH)

çirt- (II) Sarraf para bozmak (İH)

çise Çiy, hafif yağmur (Kİ) *krş.* çile

çise- Hafifçe yağmur yağmak (Kİ) *krş.* çile-

çiseği Çiğ, rutubet (İH) *krş.* çilegü

çiten Kafes (TA)

çivilde- Yavaş yavaş konuşmak, hafif sesle söylemek (İH)

çivrumba Acı marul, hindiba (CC)

çiy Akbaba cinsinden bir kuş (TA) *krş.* çi (I)

çiyik Çiğ, pişmemiş (CC) *krş.* çi (II), çiğ, çik (I)

çiyin İpekle yapılan nakış (Kİ)

çiyne- Çiğnemek, kemirmek, gevelemek (GT) *krş.* çayna-, çeyne-, şayna-, şeyne-

çiz- Yazmak, çizmek (CC) *krş.* çiz-

çoçun Adam yerine konulmayan adı kimse, ne idüğü belirsiz (İH)

çoğ Güneş sıcaklığı (İH)

çoğan Doğan, şahin (BM)

çoğdu- Takır takır kurumak, tamtakır olmak (İH)

çoğı Toplanma, gürültü yapma (İH)

çoğı kıl- Yığılmak, bağırarak çağırmak, gürültü yapmak (İH) *krş.* çoğu kıl-

çoğ kıp- Kalabalık toplanmak, yığılmak (İH)

çoğlu bol- Işıklı olmak (mec, ikballi, saadetli) (İH)

çoğru- Uyuşmak (İH)

çoğu- Toplanmak, gürültü yapmak (İH)

çoğu kıl- Yığılmak, bağırarak çağırmak, gürültü yapmak (İH) *krş.* çoğı kıl-

çoğmarlı Topuzlu, çomaklı (CC)

çoğrah Kaynak (CC) *krş.* çokrak

çoğkal Zırh altına giyilen ipekli hırka (İH)

çokmar (I) Cimri, hasis (TA)

çokmar (II) Çomak, sopa, topuz (DM, İM, Kİ, TA, TZ) *krş.* çomak, comuk, şokmar, şumuk

çoknaş- Yığılmak, toplanmak (İH)

çokra- Kaynamak (Kİ)

çokur Bir çeşit diken (TZ)

çolban Sabah yıldızı, şafak (BM) *krş.* çolpan, çulpan

çolğa- Çul sermek (BV)

çolğaştur- Çul serdirmek (BV)

çolmak Sargı, dolak (Kİ)

comuk Çomak, sopa (TZ) *krş.* çokmar (II), çomak, şokmar, şumuk

çonak Kulağı kesik (TZ)

çopla- Toplamak, biriktirmek (CC)

çor Hastalık (Kİ)

çorak Ot bitmeyen tuzlu, çorak toprak (İH, TZ)

çotuk Dalın kesilen yeri, talaş, süprüntü (İH)

çov Gürültü (CC)

çovğuş İftiracı (CC)

çovlan- Gürültü etmek (CC)

çoz- Ortadan kaldırmak (İM)

çögdü- Hhhavaya doğru uzamak (İH)

çögdür- Havaya doğru fırlatmak (İH)

çögen At üstünde top çeldikleri ucu sivri değnek (İH)

çökek Cıvık çamur (İH)

çökmen Kilim (TA)

çöküt- Kıç üstüne oturup dizlerini karnına bitiştirerek iki kolunu dizlerine kavuşturmak suretiyle bağlamak (İH)

çölken Bıktırıcı (Kİ)

çömçe Kepçe (BV, DM, Kİ, TA) *krş.* çemçe, çömçi, çömiş, çömüç

çömçi Kepçe (TZ) *krş.* çemçe, çömçe, çömiş, çömüç

çömel- Çömelmek (Kİ)

çömiş Kepçe (CC) *krş.* çemçe, çömçe, çömçi, çömiç

çömlək Çömlək, taştan oyulup içinde yemek pişirilen küçük tencere (CC, DM, Kİ, TA, TZ) *krş.* çemlek, çölmək, şölmək

çön- Isınmak (İH)

çönge Kesmez (bıçak vb.) (İH)

çönür Gözü içine göçmüş kimse (İH)

çöp *Far.* (< çüb) Çöp, artık (CC, İM, Kİ) *krş.* şöb, şöp

çöpçövre Çepeçevre (BV) *krş.* çepçerve

çöple- Derlemek, bir araya getirmek (CC, GT) **söz çöple-** iki kişi arasında söz götürüp getirmek (GT)

çöplen- Çöple kirlenmek (İH)

çöpreg Bez, paçavra (MG, RH) *krş.* çiprek, çöprek (I), çüprek (I)

çöprek (I) Bez, paçavra (İH) *krş.* çiprek, çöpreg, çüprek (I)

çöprek (II) Elbise, hırka (BV, İM) *krş.* cübrek, çübrek, çüprek (II)

çörek otı Çörek otu (BM)

çörge- Yakmak, kıvrandırmak (GT)

çörgək Kundak (CC)

çövli- Sıçramak (Kİ)

çövre (I) Çevre, etraf (CC) *krş.* çevre, çüvre (I)

çövre (II) Ters (CC) *krş.* çüvre (II)

çövür- Çevirmek, döndürmek (CC) *krş.* çevür-, şevir-, şövür-

çöz- (I) Uzunluğuna çekmek (CC)

çöz- (II) Çözmek, açmak (KF, KFT, Kİ) *krş.* çez-

çözge- Sarmak, bağlamak, dolamak (GT)

çözil- Çözölmek (KF) *krş.* çezil-

çubur Kirli eşya (Kİ)

çuçқа Domuz yavrusu (TA) *krş.* cocka, çocuk

çuçul- Soyunmak (CC)

çuған Çöğen, sabun yerine kullanılan bir tür bitki (Kİ)

çuğрат Yoğurt (Kİ)

çuғры- Pislikten korunmak (Kİ)

çuğur Çukur (CC, MG) *krş.* çukır, çukur, şukur

çuğ çula- Kükremek (CC)

çukır Çukur (İM) *krş.* çugur, çukur, şukur

çula- (I) Dökmek, serpmek (RH) *krş.* çulğa- (II)

çula- (II) Sıçramak (TZ)

çulban (I) Derinliği diz boyunu geçmeyen su (BM) *krş.* çülben

çulban (II) Bezelye (DM)

çulğa- (I) 1. Giymek (İM) 2. Sarmak, dolamak (MG) *krş.* şulğa-

çulğa- (II) Dökmek, serpmek (İN) *krş.* çula- (I)

çulğan- 1. Sarınmak, bürünmek (CC) 2. Giyinmek (İM)

çulğaş- Dolaşmak, sarılmak (MG)

çulhaçı Dokumacı (TZ)

çulla- Çullamak (Kİ)

çulpan Sabah yıldızı, şafak (TZ) *krş.* çolban, çolpan

çum- Suyu dalmak (TZ)

çumalı Dörtgül (TZ)

çumgalak Dalgıç (Kİ)

çura Küçük bir cins yırtıcı kuş, av kuşu, cura (CC)

çuş Eşek ve katırı durdurmak için kullanılan kelime (Kİ)

çuvalduz *Far.* Çuvaldız (CC, DM, İM, KF, KFT, Kİ) *krş.* şuvaldız

çuvla- Gürültü, patırtı etmek (CC)

çuvu Biz, sivri uçlu alet, tığ (Kİ)

çuz (I) Keten veya pamuk artığından olan yem (CC)

çuz (II) Ortaçağda çok değerli, pahalı bir ipek dokuma, atlas (CC, TA)

çübrek Elbise, hırka (TA) *krş.* cübrek, çöprek (II), çüprek (II)

çüçi Tatlı (CC)

çüçkür- Hapşırarak (CC, Kİ)

çüft Peynir (TA) *krş.* çift

çügündür Kırmızı pancar (CC) *krş.* çükündür

çük Erkeklik uzvu (Kİ) *krş.* şük

çüklü bardak Dip tarafından oyulup bir tarafı kulp bir tarafı emzik olarak yapılan ağaç ibrik (İH)

çükürge Çekirge (Kİ) *krş.* çekertige, çekirge, çekürge

çülâh *Far.* Dokuyucu (TA)

çülben Derinliği diz boyunu geçmeyen su (BM) *krş.* çulban

çülen- İşemek, bevletmek (BM)

çümen (I) *Far.* Çayır çimen, çimenlik (BM, Kİ) *krş.* çemen, şimen, şimgen

çümen (II) *Far.* Kuru ot (BM)

çümgen Bahçe (İM)

çün (I) *Far.* Vakta ki, ...ınca (BM, GT, MG)

çün (II) *Far.* Çünkü (GT, KF)

çün (III) *Far.* Eğer (GT)

çün İçin (İN, RH) *krş.* için, içün, uçun, üçün, üşün

çünkü *Far.T.* Çünkü (TZ)

çüprek (I) Bez, paçavra (Gİ, KF, MS) *krş.* çiprek, çöpreg, çöprek (I)

çüprek (II) Elbise, hırka (Kİ, TA) *krş.* cübrek, çübrek, çöprek (II)

çüri- Çürümek (İM) *krş.* çürü-, şürü-

çürüş- Buruşmak, büzülmek, çürümek (CC)

çüst (I) *Far.* Yakışıklı (GT)

çüst (II) *Far.* Çevik (GT)

çüve Baykuş (BM)

çüve- Devirmek, yere atmak (CC)

çüvel- Devrilmek (CC)

çüvre (I) Çevre, etraf (CC) *krş.* çevre, çövre

çüvre (II) Ters (CC) *krş.* çövre (II)

çüvşen Baykuş (BM)

çüyre Çevre, başa örtülen örtü (CC)

çüz bol- Kolaylaşmak, önemsiz, kıymetsiz olmak (Kİ)

çüzüv Çizgi, yazı, hat (BM) *krş.* çizov

D

daç *Ar.* (< t̄ac) Taç, hükümdarların başlarına giydikleri başlık (CC) *krş.* t̄ac, t̄aç

dad Tat, lezzet (Gİ, KFT) *krş.* tat (I), tat (I), tatıg, tatov

dād (I) *Far.* Adalet, hak (GT, İH, KF) *krş.* daz

dād (II) *Far.* Kismet, nasip (GT)

dad- Tatmak, tadına bakmak (KF) *krş.* dat-, tat-, tať-

dada *Far.* Çocuk bakıcısı (KFT) *krş.* daya

dāğ *Far.* 1. Yara (BV, GT, KFT) 2. ateşle yarayı yakma (RH)

dağı Dahi, ve (CC, GT, KK, TA, TZ) *krş.* dahı, daķı, taķı, taķı

dağın Değın, ve, ve dahi (CC) *krş.* degin, deginç, deginçe, deyin (I), tegin, teginç, tigin

dāglu *Far.T.* Yaralı (KFT)

dağuk (I) Dağınık (İH)

dağuk (II) Tavuk (TA) *krş.* dağuk, tafuk, tağuk, takuk, tavoh, tavuk, tavuk, tokuk

dāhil Ar. İç, içeri (İM, MG)

daḥl Ar. Gelir, verim (GT)

dā'ī Ar. Sebep olan (MG)

daḳı Dahi, ve (MG) *krş.* dağı, daḳı, tağı, takı

daḳīḳ (I) Ar. İnce (BV, MG)

daḳīḳ (II) Ar. Bir bitki adı (BV)

daḳīḳa Ar. İncelik (GT)

daḳ tut- Suçlamak, iftira etmek, bühtanda bulunmak (GT)

daḳuk Tavuk (TA) *krş.* dağuk (II), tafuk, tağuk, takuk, tavoh, tavuk, tavuk, tokuk

dāl Ar. Arap alfabesinin 8. harfi (İM)

dalpın- (Kuş) Debelenmek, çırpınmak (İH)

dalk Ar. (Eski ve yamalı) derviş hırkası (GT)

dām Far. Tuzak (GT, KF)

dam- Damlamak, yağmur tane tane düşmek (İH) *krş.* tam-

damak Damak (DM, İH) *krş.* tamağ (II), tamak (II), taşmak, tamav

damğa Mühür, damga (İH) *krş.* damka, tağ (II), tamğa, tamha

damışkı Ar. Kılıç (GT) *krş.* dımışkı

dāmi'a Ar. 1. Baş yarığının bir cinsi (İM) *krş.* dāmiye 1 2. Kan akan yara (KFT) *krş.* dāmiye 2

dāmiye Ar. 1. Baş yarığının bir cinsi (İM) *krş.* dāmi'a 1 2. Kan akan yara (KFT) *krş.* dāmi'a 2

damğa Mühür, damga (İH) *krş.* damğa, tağ (II), tamğa, tamha

damın- Damlamak (İH)

damızlık Tadına bakılmak üzere bir nesneden alınan az bir şey (İH)

dan (I) Şaşkınlık (Kİ)

dan (II) Sabah vakti, tan vakti (BM) *krş.* dañ, tan, şan, şañ (I), tayn

dañ Sabah vakti, tan vakti (KF) *krş.* dan, tan, şan, şañ (I), tayn

dañla Yarın (Gİ, KF) *krş.* tanda, şanda, tañda

dañguz Domuz (TZ) *krş.* dañguz, donkuz, toğuz, toñuz, tonguz, şonguz

dañguz Domuz (TZ) *krş.* dañguz, donkuz, toğuz, toñuz, tonguz, şonguz

dānīḳ Ar. Bir dirhemin altıda biri (BV)

danır- Şaşakalmak (TZ)

dānī Ar. Yakın (MG)

dāniş *Far.* Bilgi, ilim (GT)
dānişmend *Far.* Âlim, bilgili,
 danışman (GT, TA)

dankla- Şaşmak, şaşırmak (Kİ) *krş.*
 danla-, tañla- (III), tanla- (II), ãanla-

dank vur- Tak diye ses vererek sert
 bir şeye vurmak (İH)

danla- Şaşmak, şaşırmak (İH) *krş.*
 dankla-, tañla- (III), tanla- (II), ãanla-

dansuk (I) Acayip, şaşılabak şey (İH)
krş. tañsık, tañsuk, tansık

dansuk (II) zarif, lâtif, kıymetli şeyler
 (İH) *krş.* tansuk

danuk Tanık, şahit (KFT) *krş.* tanık
danuk ol- tanık olmak, şahit olmak
 (BM)

danuklık Tanıklık, şahitlik (KFT) *krş.*
 tanıhlık, tanıkluk, tanuklık, tanukluk
danuklık vir- tanıklık etmek, şahitlik
 etmek (BM) *krş.* tanukluk bir-

dap- Bulmak (KFT) *krş.* tap-

dapıl- Bulunmak (KFT) *krş.* tapıl-,
 tapul-

dar Dar, geniş olmayan (Gİ, KF) *krş.*
 tar (I), ãar

dār *Ar.* Ev (Gİ, KFT) **dār-ı harb**
 gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke (İM)
dar-ı İslām müslümanların yaşadığı

memleket (İM, KF) **dārü'l harb**
 gayrimüslimlerin yaşadıkları ülke (İM)

dar- Darmadağın etmek (İH)

darağa *Moğ.* Askerî vali (CC)

daram Çevresi ve üstü keçe, bez ya da
 saz ile örtülen çadıra benzer göçebe
 evi (Gİ)

darāme *Ar.* Ucu ateşli kuru ot veya
 odun (BM)

daras *Ar.* Eksî yemekten dolayı dişin
 kamaşması (BV)

darçini *Far.* Tarçin (CC)

dardağan bol- Ufalanmak,
 darmadağın olmak (TZ) *krş.*
 dardağanla-

dardağanla- Ufalanmak, darmadağın
 olmak (TZ) *krş.* dardağan bol-

darğıl Koyun krem rengi (İH)

darık- İçi daralmak, sıkılmak (İH)

darıl- Dağılmak (İH)

darlığ Darlık, sıkıntı (KF) *krş.* tarlık 1

dart- Tartmak, ölçmek (BM) *krş.*
 tart- (I), ãart

dartıl- Tartılmak, ölçülmek (Gİ, KF)
krş. tartıl-

dartın- (I) Çekinmek, vazgeçmek (İH)

dartın- (II) Kılıç çekmek (İH)

dartış- Tartışmak (KFT)

dartu Tartı, terazi (KFT) *krş.* tartu

daru *Far.* İlâç (CC, GT, MG, KFT)

dāsītān *Far.* Destan, hikâye, masal (GT)

dastar *Far.* Mendil, çevre (İH)

daş (I) Taş (Gİ, KF, KFT) *krş.* taş (I), taş

daş (II) Beraber, birlikte bulunan (Kİ)

daş- Taşmak (KFT) *krş.* taş-

daşak Taşak, husye, testis (RH) *krş.* taşak

daşgarı Dışarı (Gİ, KF, KFT) *krş.* daşra, dışra, taşarı, taşgarı, taşgaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, tışkaru

daşla- (I) Taşlamak (KFT) *krş.* taşla-, taşla-

daşla- (II) Dışlamak (KFT)

daşlamaklık Taşlama (KFT)

daşra Dışarı (Gİ, KF, KFT) *krş.* daşgarı, dışra, taşarı, taşgarı, taşgaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, tışkaru

dat- Tatmak, tadına bakmak (Gİ) *krş.* dad-, tat-, ta-

datlu Tatlı (KFT) *krş.* tatıglı, tatlı (II), taṭlı, tatlu

davar Koyun, keçi cinsinde hayvan (BM, Gİ, İH, KF, KFT, MS) *krş.* tavar, tavar, tuvar (I)

da‘vī *Ar.* Dava, iddia (GT, KFT, MG) *krş.* da‘vā, da‘vu

da‘vīçi *Ar.T.* Davacı (KFT)

davlum Ata eyerin bağlandığı yer (İH)

da‘vu *Ar.* (< da‘vī) Dava, iddia (KFT) *krş.* da‘vā, da‘vī

Dāvūdī *Ar.* Davut peygamberin sesi gibi gür ve yankılı (GT)

davuşağan Tavşan (BM) *krş.* tavşan

dayak Dayanak sopa, değnek, baston (İH) *krş.* tayaḳ (II), tayak

dāye *Far.* Dadı, çocuk bakıcısı (GT, İM, KFT) *krş.* dada

dayıza Teyze (İH) *krş.* diyaza, eze, taḡza, tay eze

dāyim *Ar.* Daima, her zaman (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

dāyimā *Ar.* Daima, her zaman (GT)

dayrın- Ayağı kaymak, yıkılmak (İH)

daz Başının iki tarafı, yanları, şakakları tüysüz olan (İH) *krş.* taz, taz, tazluk

dāz *Far.* Adalet, hakkın yerine getirilmesi (MG) *krş.* dād (I)

debe Kavlaç, kaşığı yarık, torbası düşük, sarkık (İH)

debelen- İki tarafa yuvarlanmak (İH)

debîr *Far.* Kâtip, yazıcı (GT)

dedirt- Dedirtmek (TZ)

def *Ar.* Müzik aleti, çalgı (GT, KFT) *krş.* taf

def‘ (I) *Ar.* Öteye itme, savma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

def‘ (II) *Ar.* Oku yaydan bırakma (MG)

defn *Ar.* Gömme, gömülme (Gİ)

deg- Değmek, dokunmak (BM, DM, Gİ, İN, KF, KFT) *krş.* teg- (I), tey- (I), tig- (I), tiy-

degi Bir dilim (İH) *krş.* degim, tekim

degim Bir dilim (İH) *krş.* degi, tekim

degin Kadar, ...e kadar (Gİ, KF, KK, MS, İN, RH) *krş.* dağın, deginç, deginçe, deyin (I), tegin, teginç, tigin

degin- Ulaştırmak, yetiştirmek (TA)

deginç Kadar, ...e kadar (KF, RH) *krş.* dağın, degin, deginçe, deyin (I), tegin, teginç, tigin

deginçe Kadar, ...e kadar (KK) *krş.* dağın, degin, deginç, deyin (I), tegin, teginç, tigin

degirmi Değirmi, yuvarlak (KFT, RH, TZ) *krş.* tegirme, tegirmi, teyirmi, tigirmi

değiş- Değişmek (TZ) *krş.* deyiş-

degligeç Delice kuşu (TA) *krş.* devlengeç, devlingaç, devlügeç (II), tevlengeç, tevlügeç, tülüveç

degme Beheri, her biri (BM, Kİ, TZ) *krş.* tegme, teyme, tigma, time

degneç Kıymet, değer (RH)

degri Değın, ...e kadar (CC) *krş.* deyri, tegri, tigrü, tigrü (II), tigrü, tigrü

degrin- Değirmi olmak (TZ)

degşir- Değiştirmek, tedbil etmek (TZ) *krş.* degşür-, denşür-

degşür- Değiştirmek, tedbil etmek (BM, KFT, TA) *krş.* degşir-, denşür-

degşüril- Değiştirilmek (KFT)

degül Değil (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MS, RH) *krş.* devül, döğül, tegil, tegül, töğül, tüyül

degzin- Dönmek, dolaşmak, devretmek (TZ) *krş.* denzin-

dehas *Ar.* Toynak ile tüy arasındaki ağrı (BV)

dehliz *Ar.* Hol, koridor (GT, İM)

dehn *Ar.* Yağ (KF) *krş.* dühn

dehr *Ar.* Zaman, devir (GT)

dehrī Ar. Dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahireti inkâr eden (İM)

dek (I) ...e kadar (MS, RH) *krş.* dik

dek (II) Gibi (CC, KFT, Kİ) *krş.* dey, tig, tik (II)

deke Teke, erkek keçi (Kİ) *krş.* teke

dekel- Şaşırmak, hayran olmak, alkışlamak (İH)

dekke Ar. Oturulacak yüksekçe yer

del- Delmek (Kİ) *krş.* tel-, til- (I)

delā Far. Sansar (CC)

delālet Ar. Yol gösterme, rehberlik etme (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

delāleten Ar. Yol göstermek (İM)

delice doğan Akbaba, çaylak (İH) *krş.* delü toğan

delik Delik, delinmiş (BM) *krş.* telik, telük, tilük

delim Çok (Kİ) *krş.* telim

delin- Delinmek, deşilmek (RH) *krş.* telin-

dellāl Ar. Tellāl, davetçi (GT, KFT) *krş.* talal

delü Deli (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MS) *krş.* teli, telü, tilü

delülük Delilik (İM, RH) *krş.* delülük, telilik

delür- Delirmek (Kİ) *krş.* telür-

delü toğan Akbaba, çaylak (BM) *krş.* delice doğan

delv Ar. Su kovası (Gİ, KF)

dem Ar. Kan (BV)

demām Ar. Çocukların yüzüne sürülen ilâç (BV)

dem-be-dem Far. Zaman zaman, her zaman (GT)

demek Damda, duvarda pencere gibi delik (İH) *krş.* temek

demregü Temriye, uçuğa benzeyen bir tür cilt hastalığı (Kİ)

demren Temren, okun ucundaki demir (BM, DM, Kİ) *krş.* temren, timren

demür Demir (DM, Gİ, KF, TA) *krş.* temir, temür, timir, timür **demür kömlek** zırh (DM)

demürçi Demirçi (DM, KFT) *krş.* temirçi, temirşi

demürçilik Demircilik (KFT)

den Kadar, miktar (İM)

dene Far. (< dāne) Tane (KFT, TZ) *krş.* tene

dene- Tecrübe ve imtihan etmek (İH)

deng Denk, eşit (BV) *krş.* teng, tiñ

dengeş- Muadili olmak; şekilde, ağırlıkta vesairede benzeri olmak (İH)

denşür- Değiştirmek, tebdil etmek (İH) *krş.* deşşir-, deşşür-

denzin- Dönmek, etrafında dönmek (İH) *krş.* denzin-

dep- (I) Ayakla tepmek, ayakla vurmak (KF) *krş.* teb-, tep-, tip-

dep- (II) Azıcık kurumak (Gİ, Kİ)

depe Tepe (Kİ, TZ) *krş.* tebe (I), tepe, töpe

depek Tepen (Kİ)

depele- (I) Oh olsun diye nisbet vermek (İH)

depele- (II) Öldürmek, helâk etmek (BM)

depi Tipi (kar) (Kİ)

depküç Mahmuz (Kİ) *krş.* tepkeç

depren- Yerinden oynamak, hareket etmek (KFT, Kİ, RH) *krş.* tebren-, tepren-, tipren-

depret- Hareket ettirmek, kımıldatmak (Gİ, KF, KFT, RH) *krş.* tebret-, tepred-, tepret-, tipret-

der Ter, vücuttan çıkan sıvı (KF) *krş.* ter (I), tir

der- Dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek (TZ) *krş.* dir-, ter-, tir-

derāhim Ar. Dirhemler, akçeler, paralar (GT, KFT)

derd Far. Acı, keder, dert (GT, İH, RH, TZ) *krş.* dert

derecāt Ar. Dereceler (Gİ, GT, KF)

derekāt Ar. Aşağı basamaklar (GT)

derem Far. Para, akçe (KF)

dergāh Far. Makam, tekke (MG)

dergü At eyerinin arkası (Kİ) *krş.* terkü

derhost Far. İstek, arzu, dilek (İN)

deri (I) Deri, ten (Gİ, İH, KF, KFT, RH, TZ) *krş.* teri (I), tiri (II)

deri (II) Kıl (Gİ)

derīçe Far. Pencere (GT)

derin Derin (DM) *krş.* teren, tereñ, terin

derinçek Kadının başına örttüğü dürt köşe çember, baş örtüsü (İH) *krş.* terinçek

derk Ar. Anlama, kavrama (İM)

derk Acele (BM)

derle- Terlemek (BM) *krş.* terle-, tirle- (I)

derler şu Küçük göl (DM)

derūn (I) Far. İç (GT)

derūn (II) Far. Kalp (GT)

deryūze Far. Dilenme, dilencilik (GT)

derzī Far. Terzi (CC) *krş.* terzi, terzü

destār *Far.* Mendil (DM) *krş.* destārce

destārce *Far.* Mendil (TA) *krş.* destār

destürinsuz *Far.T.* İzinsiz (KFT)

destürsızın *Far.T.* İzinsiz olarak (İM)

destürsuz *Far.T.* İzinsiz (İM)

deş- Deşmek, oymak (KFT, İH) *krş.* diş- (II), teş-, tiş- (I)

deşd-i tuturğan *Far.T.* Bir çeşit pirinç (RH)

deşni Bir at hastalığı (RH)

deşil- Deşilmek, delinmek (TZ)

deşük Deşik, deşilmiş olan (KFT) *krş.* teşik, tişek, tişik, tişük

dev- Tırmalamak (Kİ)

devānik *Ar.* Dirhemin dörtte biri (İM)

devāret *Ar.* Bir tür bitki (BV)

devāyir (I) *Ar.* Daireler (BV)

devāyir (II) *Ar.* Yara (BV)

devek Üzüm çubuğunun taze dalı (İH) *krş.* tevek

deve kuş Deve kuşu (BM, Kİ, KK) *krş.* deve kuşı, deve kuşu, teve kuş

deve kuşu Deve kuşu (DM) *krş.* deve kuş, deve kuşu, teve kuş

devgüç Havan (DM)

devin- (I) Çalışmak, uğraşmak, didinmek (İH)

devin- (II) Dövünmek (İH)

devit *Ar.* Divit (TA)

devlengeç Delice kuşu (TZ) *krş.* deglügeç, devlingeç, devlügeç (II), tevlengeç, tevlügeç, tülüveç

devlügeç (I) Yay yapılan bir tür ağaç (İH)

devlügeç (II) Delice kuşu (İH, TA) *krş.* deglügeç, devlingeç, devlügeç (II), tevlengeç, tevlügeç, tülüveç

devr *Far.* Şarap kadehi (GT)

devrān *Ar.* Dünya, kader (GT)

devül Değil (CC) *krş.* degül, döğül, tegil, tegül, töğül, tüyül

dey Gibi (CC) *krş.* dek (II), tig

deyin (I) Kadar, ...e kadar (CC) *krş.* dağın, degin, deginç, deginçe, tegin, teginc, tigin

deyin (II) Gibi (KFT)

deyiş- Değişmek (TZ) *krş.* degiş-

deyin *Ar.* Borç (İM)

deyri Kadar, doğru, değin (CC) *krş.* degri, tegri, tigrü, tigrü (II), tigrü, tigürü

dez- Ürküp sürüden ayrılmak (Kİ)

dezek Tezek, hayvan dışkısı (Kİ) *krş.* tezek, tizek

dık- Tıkamak, kapamak (RH, TZ) *krş.* tık- (II), tik- (VIII)

dıltağ Delil (TA) *krş.* dıltağ

dıldağla- (I) Hac için bedel göndermek (TA)

dıldağla- (II) Delil getirmek (TA)

dıltağ Delil, hüccet, bahane (Kİ) *krş.* dıltağ

dımışkī Ar. Bir kılıç çeşidi (MG) *krş.* damaşkī

dın Nefes, soluk (Kİ) *krş.* tın (III)

dın- Söylemek, ses çıkarmak (KFT) *krş.* tın- (III)

dınç Sakin, rahat, dinç (DM) *krş.* tınç

dınma- Aldırış etmemek (İH)

dır- Koparmak (Kİ)

dırğak (I) Tırnak (DM) *krş.* dırnak, tırnak

dırğak (II) Kuş tırnağı (TA)

dırnak Tırnak (Gİ, KF, RH) *krş.* dırğak (I), tırnak

dışra Dış, dışarı (KFT) *krş.* daşğarı, daşra, taşarı, taşğarı, taşğaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, tışkaru

di- Demek, söylemek (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF,, KFT, Kİ, MS, RH) *krş.* de-, di-, dü-, ti-

dib Dip, temel, kök (DM, KF, RH) *krş.* tib, tip, tüb, tüp

dībā Far. Bir tür ipekli kumaş (GT)

dībāç Far. İpek (KFT)

dibe Ar. Atın uyatlığını şişirten hastalık (RH)

dibis Pekmez, hurma pekmezi (KFT)

dicle Dicle nehri (GT, KF)

did- 1. Ditmek, tüylerini yolmak (Kİ, KFT) *krş.* tit- 2. Yün, pamuk vb. atmak (Kİ)

dīdār Far. Yüz, çehre (CC, GT)

dide Tahtırevan (Kİ)

diger Değer, kıymet (BM)

diği ...e kadar (İM) *krş.* tegi, tigi (II)

digre- Zehirlenmek (İH)

digril- Terekler gibi dönmek, yuvarlanmak (İH)

dih- Demek, söylemek (Kİ) *krş.* de-, di-, dü-, ti-

dik (I) Dik, doğru (İN) *krş.* tik (I)

dik (II) ...e kadar (MS) *krş.* dek (I), tik (II)

dik- (I) Ağaç dikmek (KFT, Kİ, TZ) *krş.* tik- (III)

dik- (II) Dikiş dikmek (Gİ, Kİ) *krş.* tik- (I)

dik- (III) Vekil tutmak, yerine atamak (KFT, Kİ) *krş.* tik- (VII)

dik- (IV) Dik koymak, bir şeyi bir yere dikmek (KF, TZ) *krş.* tik- (V)

dikek Şamdan, mumluk (İH)

diken Diken (BV, Kİ) *krş.* düken, tekenek, tiken, tikenek

dikiçi Diken, dikici, terzi (KFT) *krş.* tikçi, tikiçi, tikşi

dikke Ar. Düz, kuruluk yer (Gİ)

dil Dil, lisan (BV, Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* til (II)

dil- Bir şeyi uzun ve dar parçalara kesmek, dilimlemek (Kİ, TA) *krş.* til- (II)

dil-ārām Far. Gönül dinlendiren, sevgili (GT)

dil-bend Far. Tercüman (İH)

dilber Far. Gönül götüren güzel, dilber (GT, KFT)

dildār Far. Gönül tutan sevgili (GT)

dile- İstemek, dilemek (BM, Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, MS, RH) *krş.* tile-

dilek Murat, arzu, dilek (Kİ) *krş.* diley, tilek 1

dilen- Dilenmek, ısrarla istemek (BM, Gİ, KF) *krş.* tilen-

dilençi Dilenci, dilenen (KF, Kİ) *krş.* tilençi

diley Murat, arzu, istek (KF) *krş.* dilek, tilek 1

dilim Dilim, parça (DM, İH) *krş.* tilim

dilkü Tilki (Kİ) *krş.* tilkü, tülki, tülkü

dimaç Tercüman (TZ) *krş.* talmaç, tılmaç, tolmaç

dil-rübā Far. Gönül kapan, sevgili (GT)

dilsüz Dilsiz (KFT, MS) *krş.* tilsiz, tilsüz

dilşād Far. Gönlüsevinçli, mesrur (GT)

dimeklik Söyleme (KFT)

dimük- Gönül oyalamak, hoş bir şeyle eğlenmek (İH)

din- Dinlemek, istirahat etmek (KFT) *krş.* tın- (I), tın- 1

dīnār Ar. Altın sikke, para (GT, İM, KFT, RH)

dinek Boynuz (İH)

dinel- Ayağa kalkmak, büyük huzurunda ayakta durmak (İH)

diñlendür- Dinlendirmek (BV)

dinil- Söylemek, söylenilmek (KFT)

dinlen- Dinlenmek, istirahat etmek (İH) *krş.* tıñla-, tiñlen-, tinlen-

diñsüz ol- Susmak (BM)

dip Bir şeyin nihayeti (DM, Gİ, KFT, Kİ, MS) *krş.* dib, tip, túb, түp

diplen- Kökleşmek, etrafına yayılmak (İH)

dir- Dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek (BV, KFT, TA) *krş.* der-, ter-, tir-

dirāyet Ar. Anayış, dirayet (GT)

dirdük Tezgâh (TA)

diren- Dayanmak, yaslanmak (İH)

dirgi Tepsi (Kİ)

diri Diri, canlı (Gİ, KF, KFT) *krş.* tiri (I), tirig

diriğ (I) Far. Esirgeme (GT)

diriğ (II) Far. Yazık (GT)

diriğlik bol- Far.T. Teessüf etmek, tasalanmak (İH)

diril- Dirilmek, canlanmak (KFT, TZ) *krş.* tiri-, tirik-, tiril- (I)

dirilik Dirilik, canlılık, yaşama (Gİ) *krş.* tirilik

dirlik Dirlik, canlılık, yaşayış (BM, Gİ, KF) *krş.* tirlik (II)

dirnek Cemaat (İH)

dirre Ar. Kırbaç (KFT)

dirsek Dirsek (Gİ, İN, KF, KFT, MS) *krş.* tirsek

dirşür- Derlemek, toplamak (KFT) *krş.* divşür-, tirşür-

diş (I) Diş (Gİ, KF, KFT, RH, TZ) *krş.* tiş

diş (II) Eski yazıdaki harflerde bulunan diş, çıkıntı (KFT)

diş- (I) Bakireliği gidermek (TA)

diş- (II) Deşmek, oymak (TA) *krş.* deş-, teş-, tiş- (I)

dişi Dişi, kadın (Gİ, KF, KFT) *krş.* tişi

dişle- Dişlemek, ısırarak (Gİ, KF, KFT, RH)

dişleyiçi Dişleyen, ısırarak (RH)

ditre- Titremek (Gİ, İN, KF, Kİ) *krş.* titre-

ditretmek Sıtma, sıtma nöbeti (BM)

ditruv Keskin (Kİ)

dīv Far. Dev, şeytan, cin (GT, İM, TZ)

divşin- Çalışmak, uğraşmak, didinmek (İH)

divşür- Devşirmek, toplamak (Gİ) *krş.* dişşür-, tirşür-

diyaza Teyze (İH) *krş.* dayıza, eze, tağza, tay eze

diyet Ar. Kan pahası (Gİ, İM, KF, KFT)

diyil- Söylenilmek (İM)

diz (DM, Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, RH) *krş.* tiz, tizgi

dizgin- Bir şeyin etrafını dolaşmak (İH) *krş.* tezken-, tizgin- 2, tizgün- 2

do- Doğmak, dünyaya gelmek (Kİ) *krş.* doğ-, toğ- (I), tov-, tuv- (I)

dobuk Topuk (KF) *krş.* dopuk, tobuk, topuş, topuk

doğrı Doğru, yanlış olmayan (Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* doğru, toğrı, toğru 1, torı

doğurud- Doğurtmak (KFT) *krş.* toğurt-

doğdok Öz kardeş (Kİ)

doğu- (I) 1. Çakmak, vurmak (KFT) *krş.* doğu- (III) 2. Cezalandırmak, vurmak (TA)

doğu- (II) Dokumak, örmek (TA) *krş.* toğu-, tokı-, toku-, toku-

doğud- Çaktırmak (KFT) *krş.* doğud-

doğın- Çakılmak (KFT)

doğuz Dokuz sayısı (KF) *krş.* doğuz, tağuz, toğuz, toğuz, toğkuz

doğmak Tokmak (TZ) *krş.* toğmaç, toğmak

doğu- (I) (Damar vb.) tık tık atmak (İH)

doğu- (II) (Kumaş dokurken) mekiği tık tık atmak, tarağı tok tok vurmak (İH)

doğu- (III) Öakmak (KFT) *krş.* doğu- (I)

doğud- Çaktırmak (KFT) *krş.* doğud-

doğumağlık Dokuma (KFT)

doğun- (I) Dokunmak, değmek (BM, Gİ, İH, KF) *krş.* toğun- 1

doğun- (II) Çakılmak (KFT)

dolamaç Dolambaç (İH)

doldur- Doldurmak (İN) *krş.* doltur-, toldur-, toldur-, toltur- (I), toltur-

dolğuk Tulum (Kİ)

dolmen Değil (CC)

doltur- Doldurmak (İN) *krş.* doldur-, toldur-, toldur-, toltur-, toltur-

dolu Dolu (Gİ, KF) *krş.* tolu, tolu (I), toluğ

dolun- (Güneş, ay vb) batmak (İH) *krş.* tolu- (II)

don (I) Elbise (DM) *krş.* ton, ton

don (II) Kadınların aybaşı (TZ)

doğuz Domuz (KK) *krş.* tdanguz, dankuz, tağuz, toñuz, tonguz, tonguz

doğuz kurtu gübre böceği, bok böceği

(KK) *krş.* koñuzan kırt, tonguzdan kırdı

donluk Aylık, maaş, ücret (BM) *krş.* tonluk (II)

dopuk Topuk (Gİ, KFT) *krş.* dobuık, tapuık, tobuık, topuık

doru (I) Koyu kahverengi, hurma rengi (İH) *krş.* toğru, torı, toru (I), toru

doru (II) Tepe, en yüksek yer, doruk (İH)

doşt *Far.* (< dost) Dost, arkadaş (KK) *krş.* dost

doynaık Hayvan tırnağı (KFT) *krş.* toynaık, toynaık, tuyak, tuynaıkş

doz Toz (BM, KF, TA) *krş.* toz (I), toz

dozat- Toz çıkarmak, saçmak (BM, TA) *krş.* dozad-, tozat-

dögmeklik Dövmek (KFT)

dögüç Sarımsak havanı (DM, TA)

dögül Değil (GT, MG) *krş.* degül, devül, tegil, tegül, tögül, tüyül

dögül- Ezilmek, dövülmek (RH)

dögün- Aletle veya şişle dağlamak (İH)

dök- Dökmek (Gİ, KF, KFT, Kİ, MS, RH) *krş.* tök- 1

dökiçi Dökücü (KFT)

dökil- Dökülmek (Gİ) *krş.* dökül-, tögül- II, tökel-, tökül-

dökme Hilekâr adam (Kİ)

dökül- Dökülmek (KF) *krş.* dökil-, tökel-, tökül-

dölçün- İçi rahatlamak, avunmak, oyalanmak, dönüp dolaşmak, meşgul olmak (İH)

dölek Varaklı, temkinli, şerefli (İH)

dölen- (I) İçi rahat etmek (İH)

dölen- (II) Karar kılmak, bir yerde durmak, sebat etmek (İH) *krş.* tölen- (II)

dölen- (III) İlimde olgunlaşmak (İH)

dölendir- İçini rahatlatmak, müsterih etmek (İH)

dölenme- Gidip gelmek, çalkanmak, muttasıl kımıldamak, ızdırap göstermek (İH)

dön- Dönmek, geri gelmek (KFT, Kİ, TA) *krş.* tön- 1

dönder- Döndermek, çevirmek (Gİ, KF, MS) *krş.* töndür-

döndürü koy- Yerine koymak (TA)

döngel Yuvarlak, kozalak gibi dönen şey (İH)

dörd Dört (sayı) (KF) *krş.* dört, dörüt, tört, türt

dördevü Bir arada toplu olan dört şey (Kİ)

dördünçü Dördüncü (RH, İN) *krş.* dördünçi

dörtkül Dört köşeli, dörtgen (İN, TZ) *krş.* dörtkül, törkül, törtgül, törtkil, törtkül

dörüd Dört (sayı) (KFT) *krş.* dörd, dört, dörüt, tört, türt

dörüt Dört (sayı) (KFT) *krş.* dörd, dört, dörüd, tört, türt

dös Göğüs, döş, kaburga altı (TA) *krş.* döş, tös

döş Göğüs, döş, kaburga altı (RH) *krş.* dös, tös

döşe- Döşemek, yaymak (Gİ, Kİ, MS) *krş.* tös-

döşek Döşek, yatak (Gİ, KF, KFT) *krş.* tös-

döşen- Döşenmek (MS) *krş.* tös-

döz- Sabretmek, katlanmak, tahammül gösterme (Kİ, TA) *krş.* düz- (II), töz- (II)

dözen- Ağır davranma (İN)

drust *Far.* (< dürüst) Dürüst, doğru (CC) *krş.* durust, dürüst

du‘ācı *Ar.T.* Duacı, dua eden (MG)

duḍağ Dudak (KK) *krş.* dudak, todağ, totağ, tutağ, tudağ, tutağ

duğ Toy kuşu (Kİ)

duḥā *Ar.* Kuşluk vakti (KF)

duḥūl *Ar.* Girme (GT, İM)

duley Ebedî (CC)

dumağı Nezle (İH) *krş.* tumağı, tumav, tumov

dumlu Soğuk (Kİ) *krş.* tumlu

dumşak Kuş gagası (TA) *krş.* dumşuk, tomşuk

dumul- Vazgeçmek (Kİ)

dūn *Ar.* Aşağı, alçak (GT)

dun- İşlenmek, kararmak, donuklanmak (İH)

duna İki yaşındaki sığır, dana (TZ) *krş.* tana, ṭana (I)

dur- (I) Durmak, sabit olmak (BM, BV, Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* tur-, ṭur- (I)

dur- (II) Ayağa kalkmak (BM, Gİ, KF) *krş.* ṭur- (II)

dur- (III) Yerine geçmek (MS) *krş.* tur- (II)

dur- (IV) Yardımcı fiil (Gİ, GT, İN, KF, MG, RH) *krş.* tur- (II)

durağ otu Bir tür bitki (İH)

durfanda Turfanda, ilk çıkan yemiş (İH)

durğay Torgar kuşu (BM) *krş.* turğay

durğur- (I) Durdurmak, hareketten alıkoymak (Gİ, İH) *krş.* durğuz- (II), durkuz-, turğuz- (I)

durğur- (II) Ayağa kaldırmak (KF) *krş.* durğuz- (II), turğur-, turğuz- (II), turğuz-

durğuz- (I) İkame etmek, yerine getirmek (KF)

durğuz- (II) Durdurmak (Gİ, İN, KF, MS) *krş.* durğur- (I), durkuz-, turğuz- (I)

durğuz- (III) Ayağa kaldırmak (KF) *krş.* durğur- (II), turğur- (I), turğuz- (III), turğuz

durkuz- Durdurmak (KFT) *krş.* durğuz-, turğuz- (I)

durkuzıl- Durdurulmak (KFT) *krş.* durkuzılın-

durkuzılın- Dururulmak (KFT) *krş.* durkuzıl-

durmaıklık Durma (KFT)

durrāc Ar. Bir cins keklik, keklik cinsinden olan turaç kuşu (GT)

durşak Yerden ilk çıkan sürgün veya yeşillik (İH)

durşaklan- Yeşillenmek, ilk sürgün yerden çıkmak (İH)

duru Saf, berrak (İH)

duruk- (I) Giderken duruvermek (İH) *krş.* turuk- 2

duruk- (II) Bir meselenin bir yerinde şüphelenip zihnen durmak (İH)

durust Far. (< dürüst) Doğru, sağlam (CC) *krş.* drust, dürüst

durustlık Far.T. Doğruluk (İM) *krş.* durustluk

durustluk Far.T. Doğruluk (İM) *krş.* durustlık

duş- Buluşmak, tesadüf etmek, rast gelmek (İH)

dut- 1. Tutmak (Gİ, İN, KF, KFT, MS, RH) *krş.* tut- (I), tut-, tut- 2. Elde etmek, yakalamak, saklamak (Gİ) *krş.* tut- 2

dutam Tutam, avuç dolusu (İN) *krş.* tutam

dutıl- Tutulmak (KFT) *krş.* dutul-, tutul- (I)

dutın- Tutunmak (KFT)

dutsak Tutsak, esir (KFT) *krş.* tutsav

duttur- Tutturmak (RH) *krş.* tuttur-

dutuk Boylu boyuna örtünen ipekli kumaş, peçe (İH) *krş.* tutuk

dutul- Tutulmak (BM, BV, KFT) *krş.* dutıl-, tutul- (I)

dutuş- Tutuşmak (RH) *krş.* tutuş- (I)

duvağ Kadınların yüz peçesi (İH)

duz Tuz (DM, KGT) *krş.* tuz, tuz

duzla Tuzla, tuzlu göl, tuz madeni (İH)

duzla- Tuz vermek, tuzlamak (BM) *krş.* tuzla-, tuzul-

duzlu Tuzlu (KFT) *krş.* tuzlu, tuzlu, tuzlu, tuzlu

duzluğ Tuzla, tuzlu göl, tuz madeni (İH) *krş.* tuzluğ (I)

dü- Demek, söylemek (KFT) *krş.* de-, di-, di-, ti-

dübür Ar. Makat, oturak (BV)

düden Derin (Kİ)

düdük Düdük (DM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* tūdük düdük çal- düdük çalmak (TA)

düdükçi Düdükçü, düdük çalan (TA)

düff Ar. Tef, bir çalgı aleti (İM)

düğ- Düğümlemek (İH, Kİ)

düğme Düğme (Gİ, KF, Kİ, TZ) *krş.* tüğme (II), tüğme

düğü Bulgurun incesi (İH) *krş.* tüvi

düğümlü Düğümlü (KK)

düğün (I) Düğüm (Kİ, TZ) *krş.* tüğün

düğün (II) Evlenme meclisi (Kİ)

dühn Ar. Ot, yemiş veya çiçekten çıkarılan yağ (Gİ, İM, KF) *krş.* dehn

dükān Ar. (< dükkān) Dükkān (GT, KFT) *krş.* tuğan

dükel Hep, bütün (Kİ) *krş.* tüğel, tükel

dükeli Tamamı, hepsi, tamamen (Gİ, KF)

düken Diken (KFT) *krş.* diken, tekenek, tike, tikenek

düken- (I) Tükenmek, bitmek, sona ermek (Gİ, KF, KFT, Kİ, MS) *krş.* tügen-, tüken- (I)

düken- (II) Ayrılmak, boşanmak (MS) *krş.* tüken- (II)

düket- Tükenmek, bitirmek (Gİ, KF) *krş.* tüket-

dükkān Ar. Dükkān (İM) *krş.* dükān, tuğan

düknük Göçebe Türk kabile çadırlarının kubbesi (Kİ)

dülbenid Far. (< dül-bend) Tülbent (KFT) *krş.* dülübenid, tulban, tұлband, tülbent

dülendi Sabit ve müstakil olan (Kİ)

dülübenid Far. (< dül-bend) Tülbent (KFT) *krş.* dülbenid, tulban, tұлband, tülbent

dümen Tümen, on bin (Kİ) *krş.* tümen

dümri Dümbelek, tef (TZ) *krş.* dümrü, tümrü

dümre İçinde hayvanlara yem verilen torba (İM)

dümrü Dümbelek, tef (Kİ) *krş.* dümri, tümrü

dümük- Oyalanmak, avunmak (İH)

dündülbi Gece vakti, geceleyin (BM)

dünen Dört yaşındaki tay (TA)

dünle Gece, geceleyin (BM) *krş.* tünle

dünle- Dinlemek (BM) *krş.* diñle-, tıñla-

dünür Damat ile gelinin birbirlerine karşı olan durumu (İH)

dünürşü Damatla gelinin aileleri (İH)

dünye Ar. Dünya (CC, GT, KFT) *krş.* dünyā, dünyi

dünyevî Ar. Dünya ile ilgili (İM)

dünyi Ar. Dünya (GT) *krş.* dünyā, dünye

dünyilik Ar.T. Dünyalık (GT)

düpdüz Dümdüz (İN, Kİ) *krş.* tüptüz

düpürde- Tıp tıp etmek, yürek atmak (İH)

dür- Dürmek (KFT) *krş.* tür-

dürdi Tortu (BV)

düre Kanun, töre (Kİ) *krş.* töre (I), tura (I), tür, türe

dürer Ar. İnciler (GT)

dürk Çağ gibi zaman, devir (İH)

dürlü Çeşitli, türlü (Gİ, İN, KF, KFT, MS, RH) *krş.* türlü, türlü (I), türlüğ

dürpülde- Yüreğin şiddetle çarpması (İH)

dürr Ar. İnci (GT)

dürt- (I) Dürtmek (Kİ, TA) *krş.* dürüt-, türt-

dürt- (II) Yağlamak (Kİ)

drük El, gün, halk (TZ) *krş.* türük

dürüst Far. Doğru, sağlam (BV, GT, İN, RH) *krş.* drust, durust

dürüş- Çalışmak, gayret etmek (BM, TA) *krş.* türüş-

dürüt- (I) Yaratmak (TZ)

dürüt- (II) Dürtmek (KFT) *krş.* dürt-, türt-

düş (I) Öğle, öğle vakti (TA) *krş.* tüş (I)

düş (II) Düş, rüya (Kİ, KF) *krş.* tüş (II)

düş- (I) Düşmek (BM, Gİ, İN, KF, KFT, MS, RH) *krş.* tüş- (I)

düş- (II) Uğramak, geçmek, rastlamak (İN, RH) *krş.* tüş- (IV)

düşenbeh *Far.* Pazartesi (BM) *krş.* tuşanbe

düşlen- Bir mahalle yönelmek, teveccüh etmek (İH)

düşmen *Far.* Düşman (GT, İN, MG) *krş.* düşmān, tuşman, tüşman

düşmenlik *Far.T.* Düşmanlık (GT) *krş.* düşmānlık

düşül- Düşülmek (Gİ)

düşür- (I) Düşürmek (Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* tüşür-

düşür- (II) İndirmek, inzal etmek (KFT, MS)

düşvār *Far.* Müşkil, zor (BV, İH, İM, MG)

dütün Duman (Gİ, KF, Kİ) *krş.* tütün (I)

dütünle- Tütsülemek (RH)

düvde Küçük solucan (BV)

düz Düz, doğru (KF, Kİ, İN, RH) *krş.* tüz

düz- (I) Düzmek, düzeltmek (KF, KFT, Kİ) *krş.* tüz- (I)

düz- (II) Sabretmek (TA) *krş.* döz-, töz- (II)

düzel- Düzelmek (Kİ) *krş.* tüzal-, tüzal-

düzelid- Düzeltmek (KFT) *krş.* düzet-, tüzet- (I), tüznet-, tüzüt-

düzet- Düzeltmek (BM, Gİ) *krş.* düzelid-, tüzet- (I), tüznet-, tüzüt-

düzil- Düzülmek (KFT) *krş.* düzül-

düzül- Düzülmek (KFT, RH) *krş.* düzil-

düzün Dizi, dizilmiş inci vesaire (Kİ)

E

e- Olmak (CC) *krş.* er- (I), ir- (I)

e‘āneke’llāh *Ar.* "Allah yardımcın olsun" anlamında bir söz (GT)

ebbe *Ar.* OK (RH)

ebçi Eş, hanım (KF, Kİ, MS, İN, RH) *krş.* ebşi, epçi, ibçi, ibşi, ipçi

ebe Anne, nine, ebe (Kİ, TZ) **ebem eçkisin hoştı** Gök kuşağı [Büyük kızkardeşim (ana, akıllı kadın) geçisini bağladı] (BM) **ebem kuşağı** gök kuşağı (İH)

ebed *Ar.* Ebet, sonsuzluk (GT, KFT)

ebeden (I) *Ar.* Devamlı, sürekli (İM, KFT)

ebeden (II) *Ar.* asla, hiçbir zaman (MG)

ebedü'l-ebed *Ar.* Devamlı, sürekli (İM)

ebḥaḥ Ar. Ayaklarını yanlara doğru genişçe atarak kusurlu yürüyen at (RH)

ebleh Ar. Ahmak, akılsız, aptal (GT, KFT)

ebnā Ar. Oğullar (GT)

ebrār Ar. Hayır ve takva sahipleri, iyiler (GT, KF)

ebsem Suskun (KK) *krş.* epşem **ebsem ol-** susmak (KK) *krş.* epsem bol-, epsem ol-

ebşi Eş, hanım (DM) *krş.* ebçi, epçi, ibçi, ibşi, ipçi

ebyāt Ar. Beyitler (GT)

ebyāz Ar. Çok beyaz, fazlasıyla beyaz (RH)

ecdehā Far. Büyük yılan (DM) *krş.* eçdihā, ejdehā, ejderhā

ecell Ar. En ulu, pek büyük, celil (GT)

ecr Ar. Ahirete ait mükâfar, sevap (Gİ, GT, KF, MS) **ecr-i mişl** benzer mükâfat, yapılan bir şeye karşılık olarak alınan şey, emsallerine bakarak ücret verme (İM, KFT) **ecr tap-** sevap kazanmak (GT)

eç Far. (< hīç) Hiç (CC) *krş.* heç, hiç, hiş

eççi Amca (BM) *krş.* içi

eçdihā Far. Büyük yılan (TZ) *krş.* ecdehā, ejdehā, ejderhā

eçek Eşek (TZ) *krş.* eşek, işek (II), yeşek

eçuḳ böget Tarlaya su akıtan yarma (İH)

edāen Ar. Yerine getirmek (Gİ)

edbes Ar. Rengi ne kırmızı ne siyah olan at (RH)

edible- Ar.T. Terbiye etmek (KFT)

ediblemeklik Ar.T. Terbiye (KFT)

eden Ar. Ön ayakları kısa, arka ayakları uzun at (BV)

edgü (I) İyi (İM) *krş.* egi, egü, eygi, eygü, eyi, eyü, igi, izgü

edgü (II) Doğru, gerçek (İM)

edgölük İyilik, güzellik (İM) *krş.* egilik, eygülik, eygölük, iygilik, izgölük

edhem Ar. Her tarafı siyah olan at (RH)

edil- Yapılmak, edilmek (KF) *krş.* etil-, idil-, itil-

edīm (I) Ar. Debbağlanmış deri (GT)

edīm (II) Ar. Yüz, satıh (GT)

ednā Ar. En aşağı, alçak, adî (GT)

edük Mesh, ince ayakkabı (Gİ, KF, Kİ) *krş.* etik, etük, itük (I)

ef'āl Ar. İşler, hareketler (GT)

efdal Ar. Daha üstün (Gİ, KF, KFT, MG)

efgān Far. İnleme, feryat (GT)

efrenç Grek. Frenk (BV) *krş.* frangi, firenç

efsik Eksik (CC) *krş.* eksik, eksük, emsük, eysik, iksik, iksük

efüş Islak, ıslanmış (İM) *krş.* evüş, üfüş, üvüş (II)

efüşlik Islaklık (İM) *krş.* efüşlük, evüşlik, evüşlük, üfüşlik, üfüşlük, üvüşlük

efüşlük Islaklık (İM) *krş.* efüşlik, evüşlik, evüşlük, üfüşlik, üfüşlk, üvüşlük

eg- Eğmek (Kİ, TA) *krş.* eñ- 1, ig-

ege Ege, topru (DM) *krş.* egev, ige, igegü, igü, yege

ege- Egelemek (TZ) *krş.* egele-, ige-, igele-

egeçi Moğ. Hala (CC)

egele- Egelemek (Kİ) *krş.* ege-

egerçi Far. Eğer (KFT)

eger saprağı Eyer ağacı (İH)

egev Ege, topru (CC, TZ) *krş.* ege (II), ige, igegü, igü, yege

egi İyi (CC, TZ) *krş.* edgü (I), eygi, eygü, eyi, eyü, igi, izgü

egilik İyilik (CC) *krş.* edgülek, eygülek, eygülek, iygülek, izgülek

egin Kürek kemiğinin bulunduğu yer, insanın arka tarafı, sırt (Kİ, TA) *krş.* eyin, igin, iyin, yigin (I), yin (II)

egir (I) Eyer (CC) *krş.* eger (I), eyer, iyer, izer

egir (II) Siyah renkli at (Kİ)

egir- İp eğirmek, bükmek (CC, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* igir- (I), iyir-

egle- 1. Eğlendirmek (KFT) 2. meşgul ettirmek (Kİ)

eglendir- Geciktirmek, oyalamak (BM)

egrek Deve yatağı, kuyu kenarında develerin çöktüğü yer (İH)

egrik Eğrilmiş ip (TZ) *krş.* irik (I)

eḡaṣṣ Ar. En, adî, en faydasız (MG)

eḡer Bir bitki (CC)

ehlā ve sehlā Ar. İyi, hoş; selâm sözü (GT)

eḡṣi Ekşi (CC, KFT) *krş.* ekşi, ikçi, ikşi

ejdehā Far. Büyük yılan (GT) *krş.* ecdehā, eçdihā, ejderhā

ejderhā Far. Büyük yılan (GT) *krş.* ecdehā, eçdihā, ejdehā

ek- 1. Ekin ekmek (BM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* ik- 2. Tarlayı sürmek (İN)

ekābir Ar. Büyükler, devlet ricali (GT)

eke Hala, bibi (TZ)

ekeçi Büyük bacı, abla (TA)

ekel Ar. Bir tür hastalık (KFT)

ekil- Ekilmek (KFT)

ekinlik Tarla (KFT)

ekizek İkiz (GT) *krş.* egiz, ikiz, ikkiz, yikiz (II)

ekki İki (sayı) (CC) *krş.* eki, iki, ikki, yekki, yiki

ekle Kuyrukta oluşan bir at hastalığı (BV)

eklil Bir tür at hastalığı (BV)

ekinçi Çiftçi (DM, KFT, TA) *krş.* ikinçi (II)

ekmekçi Ekmekçi (CC) *krş.* etmekçi, ötmekçi

ekne- Kaybolan veya elde bulunmayan bir şeye acımak (TZ)

ekşer Ar. Ekseriya, çoğu (GT)

eksilid- Eksiltmek, azaltmak (KFT) *krş.* eksit-, eksükle-, iksit-, iksüt-

eksit- Eksiltmek, azaltmak (CC, İM) *krş.* eksilid-, eksükle-, iksit-, iksüt-

eksük Eksik, noksan (CC, Gİ, İN, KF, Kİ, MS, RH) *krş.* efsük, eksik, emsük, eysik, iksik, iksük

eksüklik Eksiklik, noksanlık (Gİ) *krş.* eksiklik, eksüklük, iksüklük

eksüklük Eksiklik, noksanlık (Gİ) *krş.* eksiklik, eksüklik, iksüklük

eksükle- Azaltmak, eksiltmek (KFT) *krş.* eksilid-, eksit-, iksit-, iksüt-

elat Özsu (CC)

elā-yā Ar. Özellikle manzum parçalara başlarken kullanılan bir ünlem, şimdi, ey! (GT)

elbek Moğ. Bol, geniş, zengin (CC) *krş.* elpek

elbeklik Moğ. Fazlalık (CC)

elbetde Ar. Elbette, kesinlikle (KFT) *krş.* elbet, elbette

elestik salatalık (TA)

eleş- Barışmak, sulh yapmak (BM)

eleşke Et ile beraber haşlanmış yufka, hamur parçaları (Kİ)

eleştür- Barıştırmak, sulh yaptırmak (BM) *krş.* elleştür-

eletle- Atlamak (İH)

elf Ar. Arap alfabesinin ilk harfi (GT) *krş.* elif

el-faḫah Ar. Âlim (CC)

elfāz Sözlər, kelimeler (GT)

elgen- Korkmak (CC)

elgendir- Korkutmak (CC)

elgin Yabancı (özellikle kâfir için kullanılır) (İH)

elhān Ar. Sesler (GT)

elig Elli (sayı) (İM) *krş.* elli, ellig, ilig, illi (I), illig, yelli

elik Ceylan (Kİ)

elik- Utanıp mahcup olmak (İH)

elikle- Alay etmek (CC)

elīm Ar. Elem verici, elemli (GT)

elin- Elini sürmek, araştırmak (TA)

el-kışşa Ar. Neticede, hasılı, sözün kıyası (GT)

elkin (I) Garip, kimsesiz (Kİ)

elkin (II) Yıldırım (Kİ)

el-ķoran Ar. Kur'anıkerim (CC) *krş.* ķur'ān

elleştür- Barıştırmak, sulh yaptırmak (BM) *krş.* eleştür-

ellig Elli (sayı) (BV) *krş.* elig, elli, ilig, illi (I), illig, yelli

ellik (I) Eldiven (Kİ)

ellik (II) Sulh, barış, rahat (CC)

el-maķşūd Ar. Neticede, hasılı, sözün kıyası (GT)

elpek Moğ. Bol, geniş, zengin (CC) *krş.* elbek

elt- Götmek, nakletmek, taşımak (CC) *krş.* ilt-

eltir Kuzu derisi (CC)

elvān Ar. Renkli, rengârenk (GT)

emder- Çevirmek, aktarmak, döndürmek (Kİ)

emderil- 1. Çevrilmek, döndürülmek (Kİ) 2. Kumaş vb. çevirmek (Kİ)

emdi Şimdi, derhâl, hemen (CC) *krş.* imdi, indi

emegen Moğ. Yaşlı kadın, kocakarı (CC)

emekle- Emeklemek (TZ) *krş.* imekle-

emen- Utanmak, çekinmek (CC) *krş.* imen-

emen- Zahmet çekmek, emek çekmek (Kİ) *krş.* emgen- (II), imgen-

emgek (I) İstirap, acı, eziyet (CC, İM) *krş.* imgek

emgek (II) Emek (Kİ) *krş.* emek

emgen- (I) Acı çekmek, ıstırap çekmek (CC)

emgen- (II) Zahmet çekmek, emek çekmek (KFT, Kİ) *krş.* emen-, imgen-

emildeş Süt kardeşi (TZ)

emit- Gönlü ona dönüp onunla meşgul olma, yönelme, taraftar olma (İH)

emlāk Ar. Mülkler (GT, KFT)

emle- Tedavi etmek, iyileştirmek (CC)

emle- semle- İlâç yapmak (İH)

emmāre Ar. (Kötülük) Emredici (GT)

emme Bir yara cinsi (KFT)

emr (I) Ar. Buyruk, emir (Gİ, GT, KF)

emr (II) Ar. İş, husus (Gİ, GT) **emr-i ḥissī** duygusal iş (İM)

emr idil- Yıkılmak (İH)

emsük Eksik, noksan (TA) *krş.* efsik, eksik, eksük, emsük, eysik, iksik, iksük

emüz- Emzirmek (KFT) *krş.* emiz-, emzir-, emzür-

emzir- Emzirmek (KK) *krş.* emiz-, emüz-, emzür-

emzirçi Süt nine (TZ) *krş.* emzürçi

emzük Süt emilen alet, bir kabın emilecek sıvı ucu, emzik (İH)

emzür- Emzirmek (KFT, Kİ, TA) *krş.* emiz-, emüz-, emzir-

emzürçi Süt nine (TZ) *krş.* emzirçi

eñ Yanak (Kİ)

eñ- 1. Eğmek (TZ) *krş.* eg-, ig- 2. Eğilmek (CC) *krş.* eñil-

enār Far. Nar (meyve) (TA) *krş.* nār

ences Ar. Çok necis, en pis (GT)

enç Sakin, huzurlu (CC)

ender- Çevirmek, alt üst etmek (Kİ)

endür- İndirmek, batırmak (CC) *krş.* endir-, indir-, indür- (I)

ene- At vb. hayvanları burmak (TA) *krş.* ine-

eñeg Çene, çene kemiği (TZ) *krş.* enek, eñek (I), iñek (II)

enek (I) Çene, çene kemiği (Kİ) *krş.* eñeg, eñek (I), iñek (II)

enek (II) Damak (KK, TZ)

enek (III) Taşak yumurtası (Kİ) *krş.* inek (II), iñek (I)

eñek Çene, çene kemiği (Gİ, KF, Kİ) *krş.* enek, eñeg, iñek (II)

eneş İniş, yokuşun zıddı (Kİ, KK) *krş.* eniş, iniş

engüşter Far. Dikiş yüzüğü (İM)

eñil- Eğilmek (TZ) *krş.* eñ- 2

enilik Kadınların kullandıkları kırmızı yüz boyası, allık (Kİ) *krş.* eñlik

enir Pelikan kuşu (DM)

enlik Renklik. Eskiden şeker boyası yapılan bir diken köküdür, kızılca da denilir (İH)

eñlik Kadınların yüzlerine yaptıkları allık (TA) *krş.* enilik

ennellāhu a‘lem Ar. "En iyi bilen Allah'tır" anlamında bir söz (Gİ)

eñre- Kükremek (TZ)

eñşārī Ar. Peygamberimiz Medine'ye göç ettiği zaman kendisine yardım eden müslümanlar (İM)

ense Ense (Kİ, KK) *krş.* eñse, iñse

ensele- Ensesine vurmak (Kİ) *krş.* eñsele-

eñsele- Ensesine vurmak (CC, TZ) *krş.* eñnele-

ent- Şaşmak, hayran olmak (İH)

enük Köpek ve yırtıcı hayvan yavrusu (Kİ, TZ)

envā‘ Ar. Neviler, çeşitler, türler (GT, MG)

epçi Eş, hanım (CC, İN, TZ) *krş.* ebçi, ebşi, ibçi, ibşi, ipçi

epger Eğer (TZ) *krş.* eger

eprit- Pişirmek, lime lime yapmak (İH)

epritmek İyice pişmiş, erimiş (İH)

epsem Suskun (DM, TZ) *krş.* ebsem

epsem bol- susmak (TZ) *krş.* ebsem ol-

epsem ol- susmak (İH) *krş.* ebsem ol-

erāk Ar. Misvak ağacı (Gİ, İM)

erbe Dört yaşındaki tay (TA)

erbeke Şalgam (TA)

erçel Uğursuz, huysuz (Kİ, RH)

erçellik Uğursuzluk, huysuzluk (RH)

erdeb Bir ölçü birimi, kile (KFT, TA)

erdem Fazilet (DM, Kİ) *krş.* irdem

erdem eyesi Faziletli, erdem sahibi (DM)

erdemlü Erdemli, âlim (TA)

erdeñ Bakire (CC)

erdeñlik Bekâret, kızlık (CC)

eren- Bıkmak, sıkılmak (Kİ)

eremsi- Övünmek (CC)

eresik Fahişe (TZ) *krş.* ersek, ersik, ersük, hersek, irsek

eres Ar. Çiftçilik (KF)

ereyne Evet (TZ)

ergen Bekâr erkek (TA, TZ)

ergil Geri bırakılmış bir şey (İH)

ergil eyle- Geri bırakma (İH)

ergillen- Geri bırakılmak (İH)

eri- 1. Erimek (BV, Kİ, TZ) *krş.* ir- (V), iri- 2. Zayıflamak (Kİ)

erid- Eritmek (KFT) *krş.* erit-, irit-

erikle- Tabaklamak (CC)

eril- (I) Ulaşılmak (KF)

eril- (II) Batmak (Gİ)

erin (I) Burun deliği (CC)

erin (II) Dudak (Kİ, TA) *krş.* irin (I)

erin (III) Diş eti (CC)

erin (IV) Nehir, ırmak (TA)

erinçek Tembel (CC) *krş.* irinçek

erişdür- eriştirmek, ulaştırmak (Gİ, KF) *krş.* irişdür-, iriştür-

erişte İnce ince kesilmiş yufka (İH)

erit- Eritmek (BV) *krş.* erid-, irit-

erk (I) Erk, güç, kuvvet (CC, KFT, TZ) *krş.* irk (II)

erk (II) Arzu, istek, irade (CC, Kİ)

erkân Ar. Rükünler, esaslar (Gİ, GT, İM, İN, KF, MS)

erklen- Bir işi sürdürmeye azimli olmak (İM)

erkli (I) Güçlü, kuvvetli (CC)

erkli (II) İhtiyarî, ister istemez (CC)

erkli (III) Kararlı, sebatlı (İM)

erksin- Bir şeyin sahibi olmak (CC)

er oğluna tartın- Kayırmak, korumak, müdafaa etmek, şefkat göstermek (İH)

ersek Erkeğe düşkün kadın, fahişe (CC, Kİ) *krş.* eresik, ersik, ersük, hersek, irsek

ersekçi Fahişe, namussuz (CC)

erseklik Fahişelik, namussuzluk (CC)

ersik Erkeğe düşkün kadın, fahişe (TZ) *krş.* eresik, ersek, ersük, hersek, irsek

ersük Erkeğe düşkün kadın, fahişe (BM) *krş.* eresik, ersek, ersik, hersek, irsek

erşi Puşt, cinsî sapık (Kİ)

ert- Geçip gitmek (CC)

ertegi Erken (CC)

erük Erik (DM, Kİ) *krş.* erik (I), irik (II)

erüv Çabuk, hızlı, enerjik (CC)

erzāk Ar. Yiyecek maddeleri (GT)

eşahh Ar. Daha doğru, en doğru (İM)

esās Ar. Asıl, temel (GT, KFT)

esed Ar. Arslan (GT)

eselik Esenlik (Kİ) *krş.* esenlik

esen Sağ, salim (Kİ, TA)

esenle- Veda etmek (Kİ)

esenleş- Veda etmek, vedalaşmak (TA)

esenlik Sağlık, esenlik (BM, TZ) *krş.* eselik

eser- Şişmek, kabarmak, kat kat olmak (İH)

eşerlen- Ar.T. Etkili olmak (İM)

eshel Ar. Kolay (BV)

esir- Sarhoş olmak (CC, DM, İM, TZ)
krş. esri-, esrü-, isrü-

esirge- Merhamet etmek, acımak (CC, Gİ, İM, KF, TZ) *krş.* esirkele-

esirik Sarhoş (İM) *krş.* esrik, esrük, isrük

esirkele- Esirgemek, merhamet etmek (TZ) *krş.* esirge-

esirt- Kendinden geçirmek (CC)

esker- Düşünmek, dikkate almak (CC) *krş.* esle-

eski- Eskimek (KFT) *krş.* eskir-, iski-, iskü-

eşlah Ar. Daha iyi (MG)

eslem Ar. En emin (MG)

eşliḥ Ar. Sulh yapma (İM)

esmer Ar. Buğday renkli (MG)

esmes Havanın durgunluğu, rüzgâr esmemesi hâli (BM)

esr Ar. Bağlanmış (BV)

esrekü kün Dünden bir önceki gün (TA)

esri Pars (Kİ)

esri- Sarhoş olmak (DM, KFT, Kİ) *krş.* esir-, esrü-, isrü-

esrid- sarhoş etmek (KFT) *krş.* isrüt-

esridiçi Sarhoşluk verici (KFT)

esrik sarhoş (Gİ, İM, KF, KK, TZ) *krş.* esirik, esrük, isrük

esrikçi İçkici, ayyaş (CC)

esriklük Sarhoşluk (İM) *krş.* esrüklik, esrükülük

esrü- Sarhoş olmak (DM) *krş.* esir-, esri-, isrü-

esrük Sarhoş (İM, KFT, Kİ, TA) *krş.* esirik, esrik, isrük

esrüklik Sarhoşluk (Gİ, İM, KFT) *krş.* esriklük, esrükülük

esrükülük Sarhoşluk (KF) *krş.* esriklük, esrüklik

esved Ar. Siyah (BV)

eşāci Ar. Bağanak ile iki diz arasında bir kemik (BV)

eşakḳ Ar. Zahmetli (BV)

eş‘ār Ar. Şiirler (GT)

eşcār Ar. Ağaçlar (GT)

eşeklü Eşekli, eşiği olan (TA)

eşeksüz Eşiği olmayan (TA)

eşelik Ökçe (İH)

eşemek Delice mantar (TZ)

eşerr Ar. En şerir, en kötü (MG)

eşi Kaynana (CC)

eşik Kapı (CC) *krş.* ışık

eşkere *Far.* (< āşikār) Aşikâre, açık (TZ) *krş.* āşikār, āşikâre, aşâre, işker

eşkik Kürek (CC)

eşkiyâ *Ar.* Eşkiya (GT)

eşkûn Açık adımlarla yürüyen at, deve (İH, TA)

etāballāhu serāhum *Ar.* "Allah (yattığı) toprakları güzel, iyi etsin, toprağı bol olsun" anlamında bir dua (GT)

etan Ana rahminde çocuğun içinde geliştiği ve doğumdan hemen sonra düşen parça (İH) *krş.* atana, eten

etçi Kasap (TA, TZ) *krş.* yetçi

eten Ana rahminde çocuğun içinde geliştiği ve doğumdan hemen sonra düşen parça (İH) *krş.* etana, orana

etez Vücut (CC) *krş.* etiz

etıbbā *Ar.* Tabipler, hekimler (GT)

etik Mesh, çizme (CC, Kİ) *krş.* edük, etük, itük (I)

etikçi Çizmeci (CC)

etiz Vücut (CC) *krş.* etez

etiz- Ulaştırmak, iletmek, yetiştirmek (CC)

etmek Ekmek (BM, CC, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* itmek, ötmek

etmekçi Ekmekçi, fırın (CC, TA) *krş.* ekmekçi, ötmekçi

etmeksiz Ekmeksiz (TA)

etük Mes, çizme (CC,, TA) *krş.* edük, etik, itük (I)

etükli Mesi olan, çizmeli (İM)

ev *Ar.* Veya (MG)

ev- Acele etmek (İM, Kİ) *krş.* i- (I), iv-

evangelim İncil (CC)

evc *Ar.* En yüksek nokta (GT)

evdaş Bir evde oturup birbirini tanıyanlar (Kİ) *krş.* evdeş, ivdeş

evdeş Eş, hanım (KFT) *krş.* evdaş, ivdeş

evdü- Yemişi toplamak (İH)

evdür- Acele ettirmek (İM)

evet Evet (tasdik edatı) (CC, DM, Kİ, KK)

evkât *Ar.* Vakitler, zamanlar (GT)

evlā *Ar.* Daha iyi, daha üstün, lâyük (GT, İM, KFT, MG, MS)

evle Öğle, öğleyin (GT) *krş.* eylen, öyle (I), öylen

evlik Ev için gerekli eşya (İH)

evrād *Ar.* Zikir, Allah'ı tesbih etmeler (GT)

evrek (I) Ördek (BM, Kİ)

evrek (II) Yeşil (Kİ)

evren Büyük yılan (DM)

evri- Üfürmek, şişirmek (TA)

evşāf Ar. Vasıflar, sıfatlar (GT)

evşen Yavşan da denilen kçklü ot ya da çalı (İH)

evşet- Alışmak, munis olmak (Kİ)

evür- Evirmek (BV)

evüş Islak, yaş (İM) *krş.* efüş, üfüş, üvüş (II)

evüşle- Islatmak, bevletmek (İM)

evüşlik Islaklık (İM) *krş.* efüşlik, efüşlük, evüşlük, üfüşlik, üfüşlük, üvüşlük

evüşlük Islaklık (İM) *krş.* efüşlik, efüşlük, evüşlik, üfüşlik, üfüşlük, üvüşlük

evvābīn Ar. Beş vakit namaz dışında kalan nafile namaz, kuşluk namazı (Gİ, KF)

eyā Ar. *Far.* Ey, hey (GT, MG)

eydil- Söylenmek, konuşulmak (Gİ, KF, MS)

eye Sahip, malik (DM, Gİ, KF, KFT, MG, RH, TZ) *krş.* iye

eyeg Eye kemiği (TA, TZ) *krş.* eyegü, iye

eyegü Eye kemiği (BV, Kİ) *krş.* eyeg, iye

eyer Eyer (CC, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* eger (I), egir (I), iyer, izer

eyer eyrimi hayvan eyerinin sağrı üzerine gelen ucu (İH) **eyerin ard kaşı** eyerin arkasındaki yükseklik (İH) **eyerin ön kaşı** eyerin önündeki yükseklik (İH)

eyerçi Eyerçi (CC, DM)

eyerle- At vb. eyerlemek (Gİ, KF, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* iyerle-

eyerlen- Eyerlenmek (TZ)

eyert- İçini dışını iyice araştırıp aslına ermek (İH)

aygenle- Oyalanmak (Kİ)

eygi İyi, güzel (CC, TA) *krş.* edgü (I), egi, eygü, eyi, eyü, igi, izgü

eygilik İyilik (CC) *krş.* edgülük, egilik, eygülik, eygülük, iygilik

eygir (I) Siyah renkli at (Kİ)

eygir (II) Yanık kırmızı (TA)

eygü İyi (İH, KFT, Kİ) *krş.* edgü (I), egi, eygi, eyi, eyü, igi, izgü

eygülik İyilik (GT) *krş.* edgülük, egilik, eygilik, eygülük, iygilik

eygülük İyilik (GT) *krş.* edgülük, egilik, eygilik, eygülik, iygilik

eygüsüz Kötü (KFT)

eyid- Demek, söylemek (GT) *krş.* ayıd-, ayıt-, ayt- (I), eyit-, eyt-, iyid-

eyiddür- Söyletmek (KFT)

eyil- Eğilmek (TZ) *krş.* egil-

eyidilin- Söylenilmek (KFT)

eyidinil- Söylenilmek (KFT)

eyidmeklik Söyleme, deme (KFT)

eyin Kürek kemiğinin bulunduğu yer, insanın arka tarafı, sırt (Kİ) *krş.* egin

eyit- Söylemek, konuşmak (TA) *krş.* ayıd-, ayıt-, ayt- (I), eyid-, eyt-, iyid-

eyile Öyle, o şekilde (BV, Gİ, GT, İN, RH) *krş.* öyle (II)

eylediçak ...nca, ...dığı zaman (BM)

eyile kim Öyle ki, o tarzda ki (BM)

eyilen Öğle, öğle vakti (BM) *krş.* evle, öyle (I), öylen

eyilen- (I) Dönmek, döndürmek (MS)

eyilen- (II) Yapılmak, meydana getirilmek (KFT)

eyilen- (III) Deri terbiye edilmek (İM) *krş.* iyilen- (I)

eylendür- Eylendirmek, durdurmak (RH)

eylenmiş Sepilenmiş, tabaklanmış (TZ)

eylet- Hedef aldirmek (GT)

eylin- Dokunmak, elini sürmek (TA)

eyn Cuma günü (TZ) *krş.* ayna

eynek Tek, biricik (CC)

eynelik Haftalık (TZ)

eyneştir- Birşeyi gereği gibi araştırıp soruşturmak (İH)

eyrik Başka, ayrı (TZ) *krş.* ayrı (I), ayrık, ayruk, ayuk (I)

eysik Eksik (CC) *krş.* efsük, eksik, eksük, emsük, iksik, iksük

eyt- Demek, söylemek (İN, RH) *krş.* ayıd-, ayıt-, ayt- (I), eyid-, eyit-, iyid-

eyü İyi, güzel (İH) *krş.* edgü (I), egi, egü, eygi, eygü, eyi, igi izgü

eyürle- Eğilmek, meyletmek (BM) *krş.* eyürülen-

eyürülen- Eğilmek, meyletmek (BM) *krş.* eyürle-

eyvâh Far. Eyvah, yazık (KF)

eyvi Helâ (TA)

eyyâm Ar. Günler (Gİ, GT) **eyyâm-ı bîz** her Arabî ayın 12,13,14 ve 15. günleri (Gİ, İM) **eyyâm-ı teşrik** Zilhicce'nin 10, 11, 12 ve 13. günleri (İM)

ezber tut- Ezberlemek (TA)

ezdür- Eritmek (TA)

eze Teyze (Kİ) *krş.* dayıza, diyaza, tağza, tay eze

ezel Ar. Önceliksiz, başlangıcı olmama (Gİ, İM, KF)

ezelî Ar. Öncesiz, başlangıçsız (Gİ, İM, KF)

ezell Ar. En aşağı, en adî (GT)

ezen Irmak, nehir (BM) *krş.* özen, üzen (III)

F

fâcir Ar. Günahkâr (Gİ, İM, KF, KFT)

fafla- Sıkıntıdan pof pof etmek (İH)

fâhiş Ar. Aşırı, taşkın (İM)

fâhr(et) Ar. Övünme, iftihar (Gİ, GT, İM, MG)

faķ Tuzak (İH)

fâķa Ar. Fakirlik, yoksulluk (GT)

fâķih (I) Ar. Fıkıh âlimi (Gİ, İM, KF, KFT, MS) *krş.* el-faķah

fâķih (II) Ar. (Âmil kelimesinin yanında) Muallim (GT)

fâķirlik Ar.T. Fakirlik, yoksulluk (Gİ, İM) *krş.* fâķırlık

fâķķāķ Ar. Ezhar otunun çiçeği (BV)

fâķme Ar. Alt dudağı sarkık at (BV)

fâķr Ar. Fakirlik, yoksulluk (GT)

fālān Ar. Falan, filan (CC, Gİ, KF, KFT) *krş.* fülān

fanar Yun. Fener (CC)

farāķ Ar. Bir ağırlık ölçüsü (İM)

farāyiz Ar. Farzlar (İM)

fāris Ar. Binici (BV, GT, MG)

fārisī Far. Farsça (BV, İM, KFT)

fārislık Ar.T. Binicilik (MG, BV, MG) *krş.* fārislik

fārislik Ar.T. Binicilik (MG, BV, MG) *krş.* fārislık

fāriķa Ar. Farz (İM, MS)

fārsī Ar. İran'a ait (MG)

farżlık Ar. Farz olma (İM)

faş Ar. Yüzük taşı (KFT)

fāşık Ar. Günahkâr, sapık (Gİ, GT, İM, KFT, MS)

fāşıklık Ar.T. Günahkârlık (İM)

faşıl Ar. Ara (BV, RH)

fāsid (I) Ar. Fesat çıkaran (BV, Gİ, KF, MS)

fāsid (II) Ar. Yanlış, bozuk (Gİ, GT, İM, İN, KFT, MG)

fāsidlik Ar.T. Bozukluk, yanlışlık (İM)

fāşih Ar. Açık, sarıh (GT, KFT)

faşıl Ar. Aile (Gİ)

faşl Ar. Bölüm (Gİ, İM, KF)

fātır *Ar.* Ilık, sıcakça (BV)

fāyide *Ar.* Fayda, yarar (BV, GT, İM, KFT, MS, İN RH)

fāzihāt *Ar.* Utanmazlık, rezillik, alçaklık, edepsizlik (GT, KFT, MG)

fazl *Ar.* Üstünlük, fazilet, erdem (Gİ, GT, İM, KF, MG)

fecel *Ar.* Bir bitki (BV)

fecr (I) *Ar.* Sabaha karşı (Gİ, KF, İM)

fecr (II) *Ar.* Sabah namazı (İM)

fehaz *Ar.* Yan başından incik kemiğine kadar olan kısım (BV)

fehîd *Ar.* Yabanî bir hayvan, tazi (KFT)

fehîm *Ar.* Köpük (BV)

fehîm *Ar.* Anlayış, anlama (Gİ, GT, İM, İN, KFT, MG)

fehmlü *Ar.T.* Anlayışlı (KFT)

felâh *Ar.* Mutluluk, felâh (GT)

felüs *Ar.* Bir cins para (İM) krş. fulus, fûls, fûlûs

fer‘ *Ar.* Ayrıntı (KFT, İN)

ferāgat *Ar.* Vazgeçme, el çekme (GT)

ferāset *Ar.* Anlayış, seziş (GT)

ferc *Ar.* Kadının tenasül uzvu (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

fere Parça (KK)

fereşte *Far.* (< ferîşte) Melek (KK)
krş. ferîşte, fîrişte, frîşte

ferke *Ar.* Ok atarken sağ eli hızla geriye çekmek, sağ baş parmakla, şehadet parmağını birlikte çekmek (İN)

ferrâş (I) *Ar.* Döşeyici (GT)

ferrâş (II) *Ar.* Hizmetkâr (GT)

fersah *Ar.* Bir uzunluk ölçüsü birimi (İM, KFT)

ferş 1. *Ar.* Döşeme (GT) **2.** *Ar.* Kilim (GT)

ferve *Far.* Kürk, kürklü kaftan (GT, İM)

ferveçilik *Far.T.* Kürkçülük (GT)

ferzîn *Far.* Satranç oyununda vezir (GT)

fesah *Ar.* Atın ön ve arka ayaklarındaki sancı (BV)

feşâhat *Ar.* Güzel söz söyleme (GT)

fetâ *Ar.* Genç, yiğit, mert (GT)

fetāvā *Ar.* Fetvalar (Gİ, İM, KF)

fetha *Ar.* Arapçada üstün işareti (İM, İN)

fetl *Ar.* Hasmin süngüsünü süngüyle uzaklaştırma (MG)

fettân *Ar.* Fitne ve feralık yapan (GT)

fevt *Ar.* Kaybetme, kaçırma (Gİ, GT, İM, İN, KF)

feylesof Ar. Filozof, felsefe ile meşgul olan (GT)

feyrūzec Ar. Kıymetli bir taş (İM)

fezā Far. Can bağışlayan, gönüle ferahlık veren, cana can katan (GT)

fezāyil Ar. Faziletler (KF)

fıkh Ar. Fıkıh ilmi (Gİ, İM, KF, KFT)

fıkrda- Fıkırdamak, fıkır fıkır yapmak (İH)

fır fır Yelin eserken çıkardığı ses (İH)

fırşat Ar. Fırsat (GT) krş. fırsat

fısk Ar. Hak yoldan çıkma (GT, İM, KFT) **fısk-ı fücūr** Allah'a isyan etme (İM)

fışār Ar. Sıkıcı, sıkan, sıkıp suyunu çıkaran (KFT) krş. fuşār

fışıltı Fış fış ses çıkarmak (İH)

fıtnat Ar. Anlayış, zekâ, zihninin her şeyi çabucak anlayışı (GT)

fıtr Ar. Fitre (Gİ, İM, KF) krş. fitra

fıtra Ar. Fıtır sadakası (Gİ, İM, KF) krş. fıtr

fıtrat Ar. Yaratılış (Gİ)

fi'āl Ar. İşler (KF)

fidā (I) Ar. Fidyeye, can kurtarma karşılığı verilen bedel (Gİ) krş. fidye

fidā (II) Ar. Bir şey uğruna can verme (KF, KFT) krş. fedā

fidde Ar. Gümüş (BV)

fidye Ar. Can kurtarma karşılığı verilen bedel, fidye (Gİ, İM, KF) krş. fidā (I)

fig (Hayvan yemi olan) fiğ (İH)

fih Ar. "İçinde" anlamında bir söz (MS)

fi'l-cümle Ar. Neticede, sonunda (GT)

fi'l-hāl Ar. Bu anda, derhâl, şimdi (Gİ, GT, MG)

firāset Ar. İleri görüşlülük (BV)

firāvān Far. Çok (GT)

fir'avn Ar. Tanrılık iddiasında bulunan eski Mısır hükümdarları (GT)

firencī Far. Bir kılıç çeşidi (MG)

firenç Far. Frenk (GT) krş. efrenç, frangi

firişte Far. Melek (GT, TA) krş. fereşte, ferişte, frişte

fişādiyye Ar. Kan aldırdıktan sonra bağlanan şey (İM)

fitile Ağırlık ölçüsü birimi (BV)

fodulluk kıl- Yaramazlık etmek (İH)

forçu Fırça (İH)

frangi Far. Frenk (CC) krş. efrenç, firenç

frişte Far. Melek (CC, GT) krş. fereşte, ferişte, frişte

fuḥret Ar. Övünme (KF)

fuḫ Ar. Okun gezini kirişin üzerine koymak (İN)

ful Ar. Bakla, fasulye (BV, KFT)

fulus Ar. Bişr cins para (İM) *krş.* felüs, fûls, fülüs

furḳān Ar. Kur'anıkerim (İM)

furşat Ar. Fırsat (GT, MG) *krş.* fırsat

fustuḫ Ar. Fıstık (İM)

fusūḫ Ar. Ahlâksızlık, azgınlık (GT)

fuşār Ar. Sıkıcı, sıkan, sıkıp suyunu çıkaran (KFT) *krş.* fişār

fūtune Ar. Bir bitki (BV)

fuḫalā Ar. Fazıllar (GT)

fuzūlī Ar. Gereksiz şey (İM, KFT)

fücūr Ar. Ahlâksızca sefahat (GT, KFT)

fülān Ar. Falan (GT, TA) *krş.* falān

fülfül Ar. Karabiber (BV)

fûls Ar. Bir cins para (İM) *krş.* felüs, fulus, fülüs

fülüs Ar. Bir cins para (GT) *krş.* felüs, fulus, fûls

fütūḫ (I) Ar. Üstünlük (GT)

fütūḫ (II) Ar. Ferahlık (GT)

fütüvvet Ar. Cömertlik, mertlik (GT)

G

ġaba Kaba, gösterişsiz (Gİ) *krş.* kaba

ġabānet Ar. Aldanma, hayal kırıklığına uğrama, hayıflanma (GT)

ġabn-ı fāḫiṣ Ar. Alış verişte aldatılma (İM)

ġaliblık Ar.T. Yenme (İM)

ġāliye Ar. Misk ve amberden yapılmış güzel kokulu siyah bir macun (RH)

ġalīz Ar. Kaba, iri (MG)

ġamgīn Ar.Far. Kederli, tasalı (GT)

ġamidiyye Ar. Bir Arap kabilesi (KFT)

ġammāz Ar. Gammaz, koğucu (GT)

ġamus Far. (< gāv-mīs) Manda, camız (BM)

ġamze Ar. Süzgün ve göz ucu ile bakış (GT)

ġanır- Bükme, eğmek, kırar gibi yapmak (İH)

ġanī Ar. Zengin, varlıklı (Gİ, GT, KF, KFT)

ġanīlık Ar.T. Zenginlik (Gİ, KFT)

ġanīmetlik Ar.T. Ganimet malı (İM)

ġar Bir bitki (BV)

ġār Ar. Mağara, in (GT, İM)

ġarab Ar. Gözyaşı akan damar (İM)

ğaraf Bir bitki (BV)

ğarāmet (I) Ar. Azap (GT)

ğarāmet (II) Ar. Borç, borç ödeme (İM, KFT)

ğaranful Ar. (<karānful) Karanfil (CC)

ğarāyib Ar. Garip ve tuhaf şeyler (GT)

ğāret Ar. Yağmalama, çapulculuk (GT, İM)

ğarğara Ar. Suyu boğazda oynatıp çıkarma (Gİ, İM, KF)

ğargı Kargı (Kİ) *krş.* kargı

ğarīk Ar. Hasım, rakip (MG)

ğārim Ar. Alacaklı (İM)

ğarīm Ar. Boğulma, batma (BV, GT, İM)

ğarka Ar. (Suya) batmış (GT)

ğarre Ar. Mağrur (GT)

ğaşb Ar. Zorla alma (İM, KFT)

ğavğa Far. Kavgā (GT)

ğavır Ar. (< kāfir) Müslüman olmayan (DM) *krş.* gavur, kāfir

ğavkaz Çalı (İH)

ğavr Far. Mezarlık, kabir (RH)

ğavur Ar. (< kāfir) Müslüman olmayan (DM, KK) *krş.* gavır, kāfir

ğāvurlik Ar.T. Kāfirlik (KK)

ğavvāş Ar. Dalgıç, inci çıkarmak için denize dalan kimse (GT)

ğayb Ar. Göze görünmeyen (GT, İM, MG)

ğaybet (I) Ar. Kaybolma (Gİ, GT, MS)

ğaybet (II) Ar. Çekiştirme, gıyabında konuşma (GT)

ğāyiblik Ar.T. Kaybolma, belirsizlik (KFT) *krş.* gāyiblik

ğāyiblik Ar.T. Kaybolma, belirsizlik (İM) *krş.* gāyiblik

ğayır Çakıl, kum (İH) *krş.* kayır

ğayretlen- Ar.T. Gayrete gelmek (GT)

ğayrla- Ar.T. Değiştirmek (İM)

ğayrlan- Ar.T. Değiştirilmek (İM)

ğayyır Ar. Gayretli (KFT)

ğazā Ar. Din, vatan, millet uğrunda yapılan savaş (KF, İN)

ğazāblan- Ar.T. Hiddetlenmek, öfkelenmek (GT)

ğazāl Ar. Ceylân, geyik (BV, İM) *krş.* gazel

ğazālīk (I) Ar.T. Kutsal savaş (Gİ, KF)

ğazālīk (II) Ar.T. Gazilik (MS)

ğāzīlik Ar.T. Gazilik (İN) *krş.* gāzīlik

gebr Far. Ateşe tapan, Mecusî (GT)

gedā(y) *Far.* Yoksul, dilenci (GT)

gedāyılık *Far.T.* Dilencilik (GT)

geh *Far.* Kimi zaman, bazen (GT)

genc *Far.* Hazine (GT)

gene Yine, tekrar (TZ) *krş.* gine, kene, yana (I), yine (I)

gensiz getir- Gelmeye mecbur olmak, ister istemez gelmek (İH)

gepölüç Çörek (İH)

ger *Far.* Eğe, şayet (GT) *krş.* eger

gerçi *Far.* Gerçi, her ne kadar (GT)

gerdeme Bitkisel ilâçlardan (İH)

geri kayık- Giderken geri dönmek (İH)

germ *Far.* Hararet (MG)

gerüz Abdesthane ve bulaşık lağımu (İH)

gev- Çiğnemek, ezmek, gevelemek (İH)

gevzenlik Ahmaklık, bilir bilmez söylemek (İH)

geyik Elbise (İH)

geyin Hayvanın rahmi (İH)

geyiş Boynu gövdesi içine geçmek, başı öne düşüp sırtı arkaya domalma hâli (İH)

geykirde- Korkmak, kemikleri birbirine girmek, tüyleri ürpermek (İH)

geyrek Eye kemiğe yumuşaması (İH)

geze gel- Ziyaret etmek (İH)

gezegen Dolaşan, tavaf eden (İH)

gezek Nöbet, sıra (İH) *krş.* kezek

gık yok Verilen sözden dönülmez (İH)

gınā *Ar.* (< gānā) Dal, çubuk (MG)

ğırbāl *Ar.* Kalbur, elek (GT)

ğıriy *Far.* (< ğırīv) Bağrışma, çığlık (GT)

ğıybet *Ar.* Çekiştirme, gıyabında konuşma (GT, KF)

giçi Küçük (İH) *krş.* kiççi, kiçi, kiçig, kiçik

giçik Kaşınma, gidişme (İH)

gil *Far.* Kil (GT)

gine Yine, tekrar, ikinci kere (İH) *krş.* gene, kene, yana (I), yene, yine (I)

ginren- Hayvanın yaramazlaşması, huylanması (İH)

gir- Girmek (KF) *krş.* kir-

girān su *Far.T.* Temiz, tatlı su (TA)

girçek it- Doğrulamak (BM)

girde Tandırda pişen ince ekmek (İH)

giriftār *Far.* Tutulmuş, tutkun (GT)

girü (I) Arka, geri (TA) *krş.* keri, kiri, kirü

girü (II) Sonra, ...den sonra, nihayet (BM) *krş.* keri

givir- (I) Büküştürmek, sokuşturmak (İH) *krş.* kevün-, kiyür-, kiyür-

givir- (II) (Sancı) kıvırmak, iki büküm yapmak (İH)

giy- Giymek, giyinmek (KK) *krş.* key- (I), kiğ-, kiy-

ğoğşat- (I) Gevşetmek (İH)

ğoğşat- (II) Kımıldamayan hâli kalmamak (İH)

goli Bütün işe yaramayanları bir işi temizlemek için çağırma (İH)

goyuk et- Söylemek, demek (İH)

göbek Göbek (Kİ, TA) *krş.* köbek (I)

göçek kuşu Yazın içeri, kışın sahile veya çöle uçan kuş (İH)

gödrü Yaramaz, kötü adam (İH)

gögüs tigrisinin içi Sine, göğüs denilen sinenin hududu (İH)

gökçek Pek sevimli, cana yakın (İH) *krş.* kökçek

gökrek Göğüs kemiği (İH)

göl bağı Balıkçıl (İH)

gömren Ada soğanı (İH)

gömren- İçinden hiddetle söylenmek, homurdanmak (İH)

gönçük Elbisenin iç cebi (İH) *krş.* könçük, künçük

gönder- Göndermek (KF)

gönli mutun mutun gel- Mahzun olarak gelmek, kalbi üzüntülü gelmek (İH)

gönül- Yönelmek, bir yönü tutup gitmek (İH)

gör *Far.* (< gür) Mezar (BM) *krş.* gür, kör

göremez Süt çalışmış yoğurt, bir tür peynir (İH)

görk Güzellik, iyilik (İH) *krş.* körk

götürüsü Hepsi, tamamı (İH)

gövde Bir şeyin oluşu, cismi, şekli, **gövde** (İH) *krş.* kevde, kövde

gövele- Kalbur ile çalkalamak (İH)

göy- Bir noktaya göz dikip bakmak, beklemek (İH) *krş.* küy- (I)

gözer Geniş delikli büyük kalbur (İH)

göz örtüsü Yalnız gözü saklayan örtü, peçe (İH)

ğubār *Ar.* Toz (GT, İM)

ğufrān *Ar.* Affetme, merhamet etme (GT)

gūgird *Far.* Kükürt (GT) *krş.* kövrük, kükürt

gūlāf *Far.* Gül, gül suyu (İM) *krş.* gülāb, gülāf, gülef, külāf

gūlām *Ar.* Erkek çocuk (BV)

guldura- Karnı gur gur yel sesi vermek, guruldamak (İH)

gūlūl *Ar.* Ganimet malından çalmak (MS)

gūr *Far.* Mezar (GT, İM) *krş.* gör, kör

gurāb *Ar.* Karga (GT, İM)

gūre *Far.* Koruk (GT)

gūristān *Far.* Mezarlık (İM)

gurre *Ar.* Parlaklık (İM)

gūsl *Ar.* Boy abdesti (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

guşsa *Ar.* Kaygı, tasa (GT)

gūç Güç, kuvvet, takat (İH)

gūcemle- Israr etmek, zorla yapmaya mecbur etmek (İH)

gūçeymen Baş örtüsü (İH)

gūçūken Kartal cinsinden bir kuş (BM, İH)

gūdūk (I) Kesik, kırık, ucu çomak gibi kalmış (İH)

gūdūk (II) Kuyruğu kesik köpek (İH)

gūdūk (III) Kuyruksuz tavuk (İH)

gūftār *Far.* Söz (GT)

gūher *Far.* Mücevher (GT)

gūher-bār *Far.* Cevher yağdıran (GT)

gūl- Ayağına uzatmak (İH)

gūlāb *Far.* Gül, gül suyu (TA) *krş.* gülāf, gülāf, gülef, külāf

gūlāf *Far.* Gül, gül suyu (CC, DM, Kİ) *krş.* gülāf, gülāb, gülef, külāf **gūlāf şuyı** gül suyu (DM)

gūl-beden *Far.Ar.* Gül bedenli, vücutdu gül gibi olan (sevgili) (GT)

gūldürde- Güldür güldür ses vermek (İH)

gūlef *Far.* Gül, gül suyu (KK, MS, TZ) *krş.* gülāf, gülāb, gülāf, külāf

gūlgūn *Far.* Gül renkli, pembe (GT)

gūl-şifāt *Far.Ar.* Gül gibi, çiçek gibi, gül sıfatlı (GT)

gūmān *Far.* Şüphe, zan (Gİ, GT, İM)

gūmbürtü Davul gibi şeylerin sesi (İH)

gūmele Avcı evi (İH)

gūmlüç Tatarcık, gürp düşen (İH)

gūmūldürük Devenin göğsüne bağlanıp ufak çanlarla katır boncuğu vb. ile donatılan süs (İH)

gūnbed *Far.* Kubbe, kümbet (GT)

günlük Buhurdanda yakılan bir tür ağaç (Kİ)

güpçük Eğer yastığı (İH)

güpür güpür Gümbür gümbür ses vererek (İH)

güre Kendini beğenmiş, mağrur, azametli (İH)

gür gür yan- Ateşin gürleyerek yanması (İH)

güveç Toprakta yapılan bir tür tencere (İH)

güveli- Şaşılarak sağa sola koşmak (İH)

güvenç Sevme, içi açılma (İH) *krş.* küvenç

güverçin Güvercin (TA) *krş.* kügerçin, kügürçin, kükerçin

güvle- (Kulağı) uğultu yapmak (İH)

güwegü Güveyin, damat (İH) *krş.* küwegü, küyev, küyevüv, köyüv, küyöv

güwegü ot Kebaba saçılan bir ot, güveyi otu (İH) *krş.* güwegü otu

güwegü otı Kebaba saçılan bir ot, güveyi otu (TA) *krş.* güwegü ot

güz Güz, sonbahar (TZ) *krş.* küz (I)

güzāfe *Far.* Boş, gereksiz (KFT)

güzer *Far.* Geçme, geçiş (GT)

H

ḥā *Ar.* Arap alfabesinin 27. harfi (İM)

ḥabar *Ar.* (< ḥaber) Haber (CC)

ḥabbetü'l-ḥazrā *Ar.* Çitlenbik meyvesi (RH)

ḥabs *Ar.* Hapis (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

ḥabsla- *Ar.T.* 1. Hapsetmek, hapse atmak (KFT) 2. Hareketsiz tutmak, bırakmamak (MG)

ḥabslan- *Ar.T.* Hapsedilmek (İM)

ḥac *Ar.* Hac (İM)

ḥāc *Ar.* Hacca giden, hacı (Gİ, İH, KF, MG, MS) *krş.* ḥācī

ḥacālet *Ar.* Utanma, mahcubiyetle şaşırma (GT)

ḥacāmat *Ar.* Kan aldırma (BV, İM, KFT) *krş.* ḥicāmat

ḥācāt *Ar.* İhtiyaçlar (Gİ, GT, KF, İN)

ḥāce *Far.* Hoca, efendi (İM, TA) *krş.* ḥoca

ḥācetsiz *Ar.T.* İhtiyacı olmayan (İM)

ḥācī *Ar.* Hacca giden, hacı (GT, İM, KFT) *krş.* ḥāc

ḥacībe *Ar.* İki yanbaşı kemiği (BV)

ḥacīl *Ar.* Utanmış, mahcup (Gİ, GT)

ḥaçan Ne zaman, ne vakit, vakta ki (CC) *krş.* ḥaşan, kaçan (I), kaçan

ḥadaḳ Çivi, çengel, mih (CC) *krş.* kadav 1

ḥadd 1. Ar. Sınır (Gİ) 2. Ar. Din hükümlerine göre verilen ceza (İM, KF)

ḥadde Ar. Madenleri ince tel olarak çekmeye yarayan alet (İN)

ḥadeb Ar. Uca kemiğinin eğri olması (BV)

ḥādi Ar. Bir bitki (BV)

ḥaḍrā Ar. Yeşil, yeşillik (BV) *krş.* ḥazrā

ḥafī Ar. Gizli (BV)

ḥafikeyn Ar. Doğu ve batı tarafları (BV)

hafta Far. Hafta (CC)

ḥā'il Ar. Korkunç (GT)

ḥaḳıl Ar. Akıl, bilgelik, anlayış (CC) *krş.* 'aql

ḥaḳīr Ar. Hakir, değersiz (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥaḳsuz Ar.T. Haksız (KFT)

ḥaḳḳullāh Ar. Tek Allah (KF)

ḥāl Ar. Dayı (CC)

hala Köy (CC)

ḥalaf Ar. Ayrılık (KFT)

ḥalaḳa (I) Ar. Halka, çember, yüzük (KFT, MG) *krş.* ḥalḥa, ḥalka (I)

ḥalaḳa (II) Ar. Etrafı insanlarla çevrilmiş meydan, meydanda atın dolaştığı halka şeklindeki sınır (MG) *krş.* ḥalka (II)

ḥalālillaş- Ar.T. Helâlleşmek (İM)

ḥelāş Ar. Kurtulma, kurtuluş (BV, GT, İM, MG, İN, RH)

ḥālāt Ar. Hâller, durumlar (BV)

ḥalāvāt Ar. Halâvetler, tatlılıklar, şirinlikler (GT)

ḥalāvet Ar. Tatlılık, şirinlik; zevk (GT)

ḥalāyık Ar. Yaratılmışlar, insanlar (BV, GT, İM, KF, MG, İN)

ḥalebli Ar.T. Halepli, Halep şehrinden olan (KK)

ḥalel (I) Ar. Çatlak, aralık, boşluk (GT)

ḥalel (II) Ar. Eksiklik, bozukluk (GT, İM, MG)

ḥālet Ar. Hâl, durum (BV, GT)

ḥalḡan Artık, arta kalan, kalıntı (CC)

ḥalḥa Ar. (< ḥalka) Halka, yüzük (CC) *krş.* ḥalaḳa (I), ḥalka

ḥalḥal Ar. Arap kadınlarının ayak bileklerine taktıkları bilezik (BV, KFT)

ḥalife Ar. Gebe deve (İM)

ḥālī Ar. Şimdi, henüz (GT)

ḥālī Ar. Tenha, boş (Gİ, İM)

ḥalīfah Ar.T. Halifelik (İM, KFT)
krş. ḥalīfelik

ḥalīl Ar. Hz. İbrahim, İbrahim
peygamber (GT)

ḥalīlullāh Ar. Hz. İbrahim, İbrahim
peygamber (Gİ)

ḥalīm Ar. Yumuşak huylu, halim (Gİ,
GT, İM, KF)

ḥālīşlık Ar.T. Samimiyet (İM)

ḥālīş muḥlīş Ar. Samimî olarak (İM)

ḥalk (I) Ar. Boğaz, hançere (GT)

ḥalk (II) Ar. (Güzel) ses (GT)

ḥall Ar. Çözme (GT)

ḥallāl Ar. (> ḥelāl) Kullanılması dince
uygun olan, kanuna uygun (CC)

ḥalt Ar. Karıştırma (BV)

ḥaltā Ar. Köpeğin boynuna takılan
ağaç vb. (İH)

ḥalvet Ar. Yalnız kalma, tenhaya
çekilme (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥām Ar. Pamuktan yapılmış kaba
kumaş (MG)

ḥamaḳıyye Ar. Yanak şişmesi (BV)

ḥamal Ar. Hamal, yük taşıyan insan
(CC) krş. ḥammāl

ḥamāme Ar. Bir bitki (BV)

Hāmām Ar. Firavun'un baş veziri,
Hamam (GT)

hamaşa Adet, töre (TZ)

ḥamāyil Ar. Omuzdan çapraz asılan
bağ (GT, MG)

ḥamd Ar. Allah'a olan şükran, hamd
(BV, GT, İM, İN)

ḥāme Ar. Tounakın iki yanının
büyüklüğü (BV)

ḥamel Ar. Hamel "kuzu" burcu (GT)

ḥamış Kamış, şeker kamışı, sazlık, sap
(CC) krş. ḳamış

ḥāmis Ar. Beşinci (Gİ, KF, KFT)

ḥāmis kūn Perşembe günü (İM)

ḥamiye Ar. Tonyakın yanları (BV)

ḥaml Ar. Atıf, isnat (Gİ, GT, İM, KF)

ḥamle Ar. Atış, saldırı, hamle (GT,
İM, MG)

ḥammāl Ar. Hamal, yük taşıyan insan
(GT, KFT) krş. ḥamal

ḥammārā Ar. Şarapçı dükkanı,
meyhane (GT)

ḥāmmi Ar. (< ḥamme) Bir tür hastalık
(BV)

ḥammuş Ar. Bir tür bitki (BV)

ḥamr Ar. Şarap (GT)

ḥamrā Ar. Kırmızı, kızıl (GT)

ḥān Far. Sofra (İM, KFT) krş. ḥōn

ḥanat Kanat (CC) *krş.* kanat

ḥanāzīr Ar. Domuzlar (BV)

ḥandaḳ Ar. Hendek, çukur (BV, Gİ, GT, İM, KF)

ḥandiḳun Ar. Bir tür bitki (BV)

ḥānekī Ar. Vücutta bir bölge, ağız tavanı, damak (BV)

ḥanḥan Ar. Bir tür bitki (BV)

ḥanī Hani, nerede (TZ) *krş.* kanı

ḥāniḳāh Ar. Tekke, hankah (GT)

ḥanīs Ar. Kemiğin parçalanmış olması (BV)

ḥanıṣ Ar. Yemini yerine getirmeme (KFT)

ḥannān Ar. Çok acıyan, çok acıyıcı (Allah'ın sıfatlarından) (Gİ, KF)

ḥantaz Hantal, iri yarı, dört köşe yakışsız adam (İH)

ḥānumān Far. Ev, bark, yuva (GT)

ḥanūt Ar. Ötü için kullanılan ilâç, ot (İM)

ḥanuz Far. (< henüz) Henüz, şimdi, hâlâ (CC) *krş.* anuz, henüz

ḥanḳal(e) Ar. Ebu Cehil karpuzu da denilen meyve, acı hıyar (RH)

ḥap Kap, kacak (CC) *krş.* kab (I), kap

ḥapazla- Avucunu doldurarak almak (İH)

ḥār Far. Hor, hakir, aşağı (İM) *krş.* ḥōr

ḥarābāt Ar. Genelev (CC)

ḥarāc Ar. Müslüman olmayanlardan alınan vergi (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥarācī Ar. Haraçla ilgili (İM)

ḥarāmī Ar. Hırsız, haydut, harami (Gİ, GT, KF)

ḥarāmlik Ar.T. Haram olma (İM)

ḥarām-zāde Ar.Far. Haramzade, piç (GT)

ḥaran Ar. Atın çifte atma ve ısırma huyunu öğrenmesi (BV)

ḥarb Ar. Savaş, harp (Gİ, GT, İM, KF, MG)

ḥarbaḳ Ar. İlâç, zambakgillerden bir bitki (RH)

ḥarbī Ar. Bir ok atış şekli (İN)

ḥāre Ar. Semt, mahalle (Gİ)

ḥarekāt Ar. Hareketler (GT)

ḥareketlü Ar.T. Hareketli (RH)

ḥarem Ar. Hac mevsiminde ihrama girilen yerden itibaren Kâbe'ye doğru olan kısım (GT, İM)

ḥaremeyn Ar. Mekke ile Medine (İM)

ḥarfī Ar. Harfe ait (KF)

ḥārīṣa Ar. Deride çizik yoluyla açılan yara (KFT)

ḥāric Ar. Dışarı, dışarıya doğru (İM, MG)

ḥāricī Ar. Hz. Aişe'ye isyan eden (İM)

ḥarīf Ar. Dost, arkadaş (GT)

ḥarīr Ar. İpek (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

ḥāris Ar. Muhafız, bekçi (GT)

ḥarīş Ar. Hırslı, tamahkâr, haris (Gİ, GT, KF)

ḥārīşa Ar. Bir cins baş yarığı (İM)

harkiz Far. (> hergiz) Asla, hiçbir zaman (CC)

harla- Har har yanmak (İH)

ḥarman Far. Harman, harman yeri (BM) *krş.* hırmen

ḥarūn Ar. İlerleyeceği yerde gerileyen veya duran at, huysuz at (MG, RH)

hasal Nöbet, nöbetçi (CC)

ḥasāret Ar. Zarar, ziyan (GT)

ḥasefe Ar. Erkeklik uzvunun başı (KFT)

ḥāšekī Ar. Hükümdarın yakını, has adamları (GT, MG)

ḥasenāt Ar. İyilikler, iyi hâller, hayırlı işler (Gİ, KF)

ḥasene(t) Ar. İyilik, iyi hâl, iyi iş (Gİ, İM, KF)

ḥaşīr Ar. Hasır (CC, GT, İM)

ḥasīb Ar. Gülistan Tercümesi'ndeki hikâyede, Harun Reşid'in Mısır'ı fethettiği zaman, firavunlara nisbetle Mısır'ın başına getirdiği nakledilen zenci köle, Huseyb olarak da bilinir (GT)

ḥaşīm Ar. Düşman, iki düşmandan biri (KF)

ḥāşıyyet Ar. Kuvvet, tesir (GT, MG)

ḥaşlet Ar. Tabiat, huy, mizaç (Gİ, GT, İM, İN, KF)

ḥaşletlü Ar.T. Hasletli, iyi huylu (RH)

ḥaşm Ar. Düşman, hasım (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥāşşaten Ar. Bilhassa, özellikle (Gİ, GT, MG)

ḥasūd Ar. Haset eden, hasetçi, kıskanç (Gİ, GT)

ḥasūdlık Ar.T. Kıskançlık (Gİ, KF) *krş.* ḥasūdluk

ḥasūdluḳ Ar.T. Kıskançlık (İM) *krş.* ḥasūdlık

ḥāş Far. Haç, istavroz, put (DM, TZ) *krş.* ḥāç

ḥaşaḳriş Ar. Kurumuş cerahat (RH)

ḥaşan Ne zaman, ne vakit (DM) *krş.* ḥaçan, kaçan (I), kaçan

ḥaşem Ar. Maiyet, hizmette bulunanlar, tebaa, ordu (GT)

ḥaṣeri Ar. Haşarı, terbiyesiz, kötü adam (İH)

ḥāṣime Ar. Baş yarığının bir türü (İM)

ḥaṣīnlik Ar.T. Sertlik (İM)

ḥāṣiye Ar. Hizmetkârlar, tebaa (GT)

ḥaṣv Ar. Yün (MG)

ḥaṭ Ar. (< ḥaṭṭ) 1. Çizgi (Gİ, İN, RH)
2. Yazı (GT)

ḥaṭab Ar. Tehlike (GT, İM, MG)

ḥaṭāblık Ar.T. Odun (KFT)

ḥaṭa(y) Doğu Türkistan (GT)

ḥātem Ar. Mühür (GT, KF)

ḥatımlama- Ar.T. Mühürleme, kapatma (KFT)

ḥatımlı Ar.T. Mühürlü (KFT)

ḥatımsuz Ar.T. Mühürsüz (KFT)

ḥatın Ar. Tamamlama, kapatma (KFT)

ḥaṭīb Ar. Hutbe okuyan, hatip (Gİ, GT, İM, KFT, MG)

ḥaṭīblik Ar.T. Hatiplik (KFT)

ḥātīf Ar. Gizli (İM)

ḥātīm Ar. Bitiren, sonlandıran (Gİ, KF)

ḥaṭīra Ar. Mezar (İM) *krş.* ḥazīre

ḥatm Ar. Sona erdirme, bitirme, hatim (Gİ, GT, İM, KF)

ḥatme Ar. Bir kere bitirme, Kur'anıkerim'i baştan başa bir kez okuyup bitirme (Gİ, KF)

ḥaṭmī Ar. Çiçekleri hekimlikte kullanılan bir bitki, hanım çiçeği (BV) *krş.* ḥıṭmī

ḥatra Ar. Kabza tutan sol elin yayla birlikte boşalması, kurtulması (İN)

ḥaṭṭ Ar. Çizgi (İM, KF, KFT, MG)

ḥaṭṭābiyye Ar. Bir Arap kabilesi (KFT)

ḥatun Kadın, hatun, hanım (BV, CC, DM, GT, İM, KFT, MG, TZ) *krş.* ḥatın, ḫatun **ḥatunlar urunu** matem sözlerini makamıyla söyleyecek kadınların toplandıkları yer (İH)

hav Atın bir kavis çizerek tekrar geldiği yola, çizgiye geri dönmesi (MG)

havā Ar. Hava (CC) *krş.* hevā (II)

ḥavālī Ar. Çevre, etraf (Gİ, KF)

havan Havan (BV)

ḥavāricī Ar. Hariciler (İM, KFT)

ḥavāṣ Ar. Haslar, has adamlar (GT)

ḥavāyic Ar. İhtiyaçlar (Gİ, İM, KF)

ḥavel Ar. Görmeme hastalığı (BV)

ḥavele Ar. Bölge, havali (RH)

ḥavṣeb Ar. Köstek yeri (BV)

ḥavz Ar. Havuz (Gİ, İM, KF, MS)

ḥayā Ar. Namus, utanma (Gİ, GT, KF)

hayat Evin avlusu, etrafı çevrilmiş meydanlığı (İH)

haybat Ar. (< heybet) Heybet, mehabet, gösteriş (CC)

haybatlı Ar.T. Heybetli, gösterişli (CC) *krş.* heybetli

ḥayda Nerede (CC) *krş.* kayda 1

ḥāye Far. Haya, yumurta, husye (İM)

ḥayf Ar. Pişmanlık (GT)

ḥayḥay Atı harekete geçirmek için söylenen ünlem (RH)

ḥayırılık Ar.T. İyilik (KF) *krş.* hayırlık

ḥayırlu Ar.T. Hayırlı, iyi olan (KF, KFT) *krş.* hayırlı

ḥayış Kayış, deri kayış, kuşak, kemer (CC) *krş.* kayış

ḥāyıt Ar. Duvar (BV, MG)

ḥāyız Ar. Aybaşılı kadın (İM, MG, KFT, MS)

ḥāyil (I) Ar. Kısır hayvan (BV)

ḥāyil (II) Ar. Engel, mânîa (Gİ, KF)

haykır- Haykırmak, nara atmak (İH)

ḥayıl (I) Ar. At (BV)

ḥayıl (II) Ar. Kabile (GT)

ḥayme Ar. Çadır (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥayırılık Ar.T. İyilik (Gİ) *krş.* hayırlık

ḥayva Ayva (BV, DM, İM, KK, MG, TZ) *krş.* ayva

ḥayy Ar. Canlı, diri (Allah) (GT)

ḥayyāt Ar. Terzi (KFT)

ḥayz Ar. Kadınların aybaşı (Gİ, İM, KF, MS)

ḥāzā Ar. Özellikle, bu (CC)

ḥazam Ar. Hızla yürümek (BV)

ḥazar Ar. Barış hâli (GT)

ḥazer Ar. Sakınma, kaçınma (Gİ, GT, KF)

ḥazf Ar. Aradan çıkarma (Gİ)

ḥāzık Ar. Usta, mahir (BV, GT, MG)

ḥazîn Ar. Hazin, hüznü (GT)

ḥazîre Ar. Mezar (İM) *krş.* ḥatîra

ḥazna Ar. Hazine (İH) *krş.* ḥazîne, kazna 1

ḥazrā Ar. Yeşillik (GT) *krş.* ḥadrā

ḥazret Ar. Saygı için kullanılan bir söz (Gİ, İM, KF, MG, İN)

hecîn Ar. Deve (BV)

hecr Ar. Hicran, ayrılık (GT)

heç Far. (< hîç) Hiç (CC) *krş.* eç, hîç, hîş

hediyye *Ar.* Hediye, armağan (GT, İM, KFT)

hegbe *Ar.* (< heybe) Heybe, hurç (DM, İH)

hekāyet *Ar.* Anlatma, hikāye etme (KFT) *krş.* hikāyet

hekim *Ar.* Hekim, doktor (CC, GT, İM)

helāk *Ar.* Mahvolma (BV, Gİ, GT, İM, KF, MS)

helāket *Ar.* Helāk olma (GT)

helaklik *Ar.T.* Mahv olma, helāk olma (Gİ, GT, İM)

helāl *Ar.* Kullanılması şer'yan caiz olan, kanuna uygun (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS) *krş.* hallāl

helīlec (I) *Ar.* Tohumları müshil olarak kullanılan bir bitki (Gİ, KF, RH)

helīlec (II) *Ar.* Hindistan cevizi (İM, KF)

helke *Yun.* Üstü halkalı, saplı tencere gibi bakır kap (İH)

helyūn *Ar.* Kuşkonmaz (BV)

hem *Far.* Hem, aynı zamanda, ve (Gİ, GT, İN, KF, KFT, MS, RH)

hemdāniyye *Ar.* Bir Arap kabilesi (KFT)

hemdem *Far.* Yakın arkadaş, dost (GT)

hemīşe *Far.* Daima, her zaman (GT, MG, RH) *krş.* amaşe

hemm *Ar.* Gam, keder, tasa (KF, KFT)

hemyān *Far.* Biyik kese, heybe (GT)

hemze *Ar.* Hemze (KFT)

henüz (I) *Far.* Henüz, şimdi, hâlâ (BM, GT, İM, KFT) *krş.* anuz, hanuz

henüz (II) *Far.* Dahi (BM)

herekli bağ Çubukları ağaçları bağlanıp çadır gibi yapılmış (İH)

herevī *Ar.* Bir altın çeşidi (KFT)

hergiz *Far.* Asla, hiçbir vakit (CC, Gİ, İH, İM, KF, RH) *krş.* harkiz

hersek Erkeğe düşkün kadın (CC) *krş.* eresik, ersek, ersik, ersük, irsek

hersekçi Fahişe, iffetsiz, namussuz (CC) *krş.* ersekçi

herze *Far.* Saçma söz, hezeyan (BM)

heş *Ar.* Ağır keten örtü (CC)

hevā (I) *Ar.* Heves, istek, arzu (BV, İM, KF, KFT)

hevā (II) *Ar.* Hava (Gİ, GT, MG) havā

hevān *Ar.* Aşağılık, horluk (BV)

heyar *Far.* Hıyar, salatalık (CC) *krş.* hıyar

heybetlü *Ar.T.* Yazık (ünlem edatı) (GT)

heyyin Ar. Kolay (Gİ, İN, KF)

hezīme Ar. Koşarken kişneyen at (BV)

ḥicāmat Ar. Kan aldırma (KF) *krş.* hacāmat

ḥıçıp Ar. (< ḥācip) Perde çavuşu, sarayın ileri gelen hademesi (İH)

ḥıdmet Ar. Hizmet (BV, GT, İM, KFT) *krş.* ḥızmet

ḥıffet Ar. Hafiflik (GT)

ḥıfz Ar. saklama, ezberleme (GT, İM, KF, KFT)

ḥıfza Ar. Kelimenin sonunu kesre kılmak (Gİ)

ḥıḳāḳ Ar. Dört yaşına girmiş develer (İM)

ḥıḳḳa Ar. Dört yaşına girmiş deve (İM)

ḥılıṭ Ar. Safra (BV)

ḥımār (I) Ar. Kadınların baş örtüsü (İM, KF)

ḥımār (II) Ar. Eşek, merkep (BV, KFT)

ḥımmāş Ar. Nohut (İM) *krş.* ḥummiş

ḥımmiş Ar. Nohut (KFT) *krş.* ḥımmāş

ḥınān Ar. Yara (BV)

ḥıduḳuḳ Ar. Kara yara (BV)

ḥınnā Ar. Kına (BV, KFT) *krş.* kına

ḥıñşır Ar. Serçe parmağı (KF, İN)

hıra bol- Alıklaşmak, şaşırıp kalmak (İH)

ḥırāmān Far. Salınarak, salına kalmak (İH)

ḥırāset Ar. Koruma, muhafaza (GT)

ḥırdal Ar. Hardal (BV)

ḥıjıldı 1. Hışıltı, göğsün hış hış ötmesi (İH) 2. Rüzgardan ağaçların hışıldaması (İH)

ḥırḳa Ar. Hırka, önü açık kollu kazak (BV, GT, İM, KF)

hırıla- Hırıltılı ses çıkarmak, hırıltı çıkarmak (İH)

ḥırmen Far. Harman, harman yeri (İH, TA) *krş.* ḥarman

ḥırş Ar. Aşırı istek, sonu gelmeyen arzu, istek (İM, MG)

ḥırva‘ Ar. Bir bitki (BV)

ḥıryar Tekit sözü, muhakkak (İH)

ḥırz Ar. Sığınak (İM, KFT)

ḥıṣāl Ar. Huylar, tabiatlar (GT)

ḥıṣım Ar. Hısım, akraba (BM, FH, KF)

ḥıssset Ar. Hasislik, cimrilik (GT)

ḥıṣım 1. Ar. Gazap, kin (İH) 2. Ar. Ağır surette birine kızmak (İH)

ḥıṣīn Ar. (< ḥaṣīn) Haşin (BV, İN)

ḥıṣṣnraḳ Ar.T. Haşince (BV)

ḥıtān Ar. Duvarlar (KF)

ḥıṭmī Ar. Çiçekleri hekimlikte kullanılan bir bitki, hanım çiçeği (BV, İM) *krş.* ḥatmi

ḥıyānat Ar. Hainlik, hıyanet (Gİ, İM, KFT)

ḥıyānatlıḳ Ar.T. Hainlik içinde bulunma (İM)

ḥıyār (I) Ar. Hayır, iyi (İM)

ḥıyār (II) Ar. Bir işi yapıp yapmama konusundaki serbestlik (BV, İM, KFT)

ḥıyār Far. Hıyar, salatalık (GT, MS) *krş.* heyār

ḥıyārī Ar. Tercihli (KFT)

ḥızām Ar. Kolan (MG) *krş.* ḥuzām

ḥızmet Ar. Hizmet (KFT, MG) *krş.* ḥıdmet

hibe Ar. Hibe etme (KFT)

ḥibr Ar. Mürekkep (Gİ)

ḥibre(t) Ar. Tecrübe (GT)

ḥicāzī Ar. Hicaz yolcusu, hacca giden (GT)

hicret Ar. Hicret, İslâmî takvimde tarih başlangıcı (Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü) (Gİ, GT, İM, KF)

hiçilik Küçüklük (KFT) *krş.* kiçilik, kiççilik

ḥikāyāt Ar. Hikâyeler (GT, İM)

ḥikāyet Ar. Anlatma, hikâye etme (Gİ, GT, İM, KF, MG) *krş.* ḥekāyet

ḥikme(t) Ar. Hikmet, sebep (BV, GT, İM, İN, KF, MG)

ḥilāf Ar. Karşı, zıt, aksi (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ḥilālla- (I) Ar.T. Diş, kulak karıştırmak (KF)

ḥilālla- (II) Ar.T. Parmakların arasını aralamak, açmak (İM)

ḥil'at Ar. (Hükümdar tarafından verilen) elbise, kaftan (GT)

ḥilet Ar. Ara, aralık (İM)

ḥile(t) Ar. Hile, aldatma (BV, Gİ, GT, İM, İN, KFT, MG, RH)

ḥilḳat Ar. Yaratılış (BV, İM)

ḥilm Ar. Yumuşak huy, yavaşlık (Gİ, GT)

ḥimāyet Ar. Koruma, himaye (GT)

himmet (I) Ar. Yardım (Gİ, KFT)

himmet (II) Ar. Gayret etme, çalışma, çabalama (GT, KF)

himyā Ar. Para konulan kese (İM)

ḥīn Ar. An, zaman, vakit (İM)

Hindī (I) *Ar.* Hint'e ait, Hindistan'a ait (BV, GT, KFT)

Hindī (II) *Ar.* Bir kılıç çeşidi (MG)

hindibā *Ar.* Bir bitki (BV)

Hindūstān *Ar.* Hindistan (GT) *krş.* hind

hīnk *Ar.* Gene (MG)

hīsāblān- *Ar.T.* Hesaplanmak, sayılmak (İM)

hīşşār *Ar.* Kale (TA) *krş.* hīsār

hīş *Far.* Hiç (DM, TZ) *krş.* eç, heç, hīç

hitān *Ar.* Sünnet, erkeklik organı (Gİ)

hōcadaş *Far.T.* Aynı efendinin adamları, kulları, kapı yoldaşı (GT)

hōd *Far.* Kendi, bizzat (GT)

hōd-rāy *Far.* Kendi kafasına giden, kendini beğenmiş (GT)

holuncan *Far.* Havlican (CC)

hōn *Far.* Sofra, yemek (GT, İH) *krş.* hān

hōp- Çıkmak, kalkmak, yükselmek, yeniden dirilmek *krş.* kōp- (IV) (CC)

hop *Far.* Kötü, hatalı (CC)

hor- Sallanmak, yaylanmak (CC)

hora- Güçsüz, dermansız kalmak, dermansız, hâlsiz olmak (CC)

horāsānī (I) 1. *Far.Ar.* Horasan bölgesi (MG) **2.** *Far.Ar.* Horasanlı (GT)

horāsānī (II) *Far.Ar.* Bir çeşit süngü tutma şekli (MG) **horāsānī kādīm** bir çeşit süngü tutma şekli (MG)

horata eyle- Başkasıyla alay etmek, alaya almak (İH)

horezm *Far.* Harezmi (GT)

horma *Ar.* Hurma, hurma ağacının yemişi (CC) *krş.* hūrmā, kūrma

hormat *Ar.* Hürmet, saygı (CC) *krş.* hūrmat

hormatla- *Ar.T.* Hürmet etmek (CC)

horon *Yun.* Horon (CC)

horoz *Far.* Horoz (BM, CC, DM, İM, TZ) *krş.* hōrāz, hōrūs

hortla- Horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak (İH) *krş.* hōrta- (I)

hōrūs *Far.* Horoz (TA) *krş.* hōrāz, hōroz

horyat *Ar.* < *Yun.* Hoyrat, kaba, muamele bilmez, sokulgan olmayan, vahşî, terbiyesiz (İH, TZ) *krş.* hōyrat

hoşdaş *Far.T.* Samimî dost (DM, TZ)

hoşrak *Far.T.* Güzelce, iyice, hoşça (BV)

hotar- Tencereden tabağa yemek koymak, boşaltmak (CC) *krş.* kotar-, koțar-

hovan Arı kovanı (CC) *krş.* kovan

hovanlan- Böbürlenmek, övünmek (CC)

hovar- Övmek (CC)

hovat Küçük, ufak (CC)

hovatlan- *Ar.T.* (< kuvvet) Kuvvetlenmek, güçlenmek (CC) *krş.* kuvvetlen-

hoyrat *Ar* < *Yun.* Hoyrat, kaba, muamele bilmez, sokulgan olmayan, vahşî, terbiyesiz (GT) *krş.* horyat

hoz Ceviz (CC) *krş.* koz

höküm *Ar.* Yargı, hüküm (CC) *krş.* hüküm

hökümçi *Ar.T.* Hâkim, hüküm veren (CC)

hubş *Ar.* Ayıp, kötülük, çirkinlik (GT)

hubüb *Ar.* Taneler (KFT)

hucra *Ar.* Hücre, oda (CC, İM, KFT)

hudde *Ar.* Atlarda bir hastalık (RH)

hufye *Ar.* Gizli (GT)

huqqa *Ar.* Hokka (BV)

huqne *Ar.* Şınga (BV, Gİ, İM, KF, RH)

hul‘ *Ar.* Ücret vererek karısını boşamak (İM)

hulbe *Ar.* Hububattan olan şey (BV)

hulefâ *Ar.* Halifeler (BV)

hulqûm *Ar.* Boğaz, hançere (Gİ, KF)

hulle *Ar.* İki parçadan oluşan elbise, cennet elbisesi (Gİ, KF, KFT)

hulû‘ *Ar.* Nikâh mülkünü kadının kabulüne bağlı olarak ve özel tabirlerden biriyle ortadan kaldırmak (KFT)

huluqlu *Ar.T.* Yaratılışlı, güzel huylu (KFT)

humkân *Ar.* Bir bitki (BV)

humme *Ar.* Bir at hastalığı (BV)

hummiş *Ar.* Bir bitki (BV)

hummiye *Ar.* Bir at hastalığı (BV)

hummuş *Ar.* Nohut (BV, KFT) *krş.* hımmâş, hımmış

hums *Ar.* Beşte bir (Gİ, İM, KF)

hunân *Ar.* Mankafalık (BV)

hunar *Far.* Hüner, marifet (CC) *krş.* hüner

hunnî *Ar.* Bir bitki (BV)

hūr-ı ‘în *Ar.* Cennet kızı, huri (İM) *krş.* hūrî

hūrî *Ar.* Cennet kızı (Gİ, KF) *krş.* hūr-ı ‘în

ḥurūf *Ar.* Harfler, sözler (GT, İM)

ḥuṣūmet *Ar.* Düşmanlık, husumet (GT)

ḥusye *Ar.* Haya, yumurta, husye (BV, İM)

hūṣ *Far.* Fikir, şuur (GT)

ḥuṣū‘ *Ar.* Gönül alçaklığı (İM)

ḥuv- *Av sürmek, kovalamak (CC)*

ḥuvāceh *Far.* Ulu, yüce (TA)

ḥuvala- *Avlanmak, kovalanmak, takip etmek (CC)*

ḥuvār *Ar.* Çıglık (BV)

ḥuvārī *Ar.* Bir bitki

ḥuvun *Kavun (CC) krş. kavun, kovun*

ḥuya *Ar.* Atın kulaklarının şişmesi ve boğazının ağrması (RH)

ḥuyye *Ar.* Bir at hastalığı (RH)

ḥuzām *Ar.* Kplan (MG) *krş. hıẓām*

ḥuzme *Ar.* Demet (BV)

ḥuzūr *Ar.* Huzur, yan, kat, nezd (GT, İM)

ḥüccetleṣ- *Ar.T.* Delil getirmek (GT)

ḥüffet *Ar.* Temkinsizlik (MG)

ḥükḡ *Ar.* Yargı, hüküm (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS) *krş. ḥöküm*

ḥükḡī *Ar.* İtibarî olan (Gİ, İM, MS)

ḥümāy *Far.* Devlet kuşu, hüma (GT, İM, MG)

ḥüner *Far.* Hüner, marifet (GT, İH, MG, RH, TZ) *krş. hunar*

ḥünsā *Ar.* Çift cinsiyetli (İM, KFT)

ḥür *Ar.* Hür, bağımsız, özgür (İM, KF, KFT)

ḥürlik *Ar.T.* Hürriyet, özgürlük (KFT) *krş. ḥürlik*

ḥürmetle- *Ar.T.* Saygı göstermek, ikram etmek (İM)

ḥürmetsizlik *Ar.T.* Saygısızlık (GT)

ḥüsn *Ar.* Güzellik (BV)

ḥüsrān *Ar.* Hüsrān, zarar, ziyan (GT)

I

ı- **(I)** Göndermek (Kİ) *krş. ıy- (II), ıd-, iy- (I)*

ı- **(II)** Cevherî fiil (İN)

ıbar *Misk (BM) krş. ıpar, ipar, yıpar*

ıbraḡ- *Değiştirmek (BM)*

ıbrīḡ *Ar.* Su testisi, ibrik (GT, İM)

ıçkın- *Kaçmak, sıvışmak (CC)*

ıçkır *Uçkur, kemer, pantolon askısı (CC) krş. içkur*

ıdır- *Gönderilmek, yollanmak (CC)*

ıdıṣ *Giriş (CC)*

ıġ Buğdayın üzerindeki saçak ya da kılçık (Kİ)

ıġla- Ağlamak (CC, Kİ) *krş.* ağla- (I), yağla- (II), ıla-, yıġla-, yıyla-, yokla-

ıġlamak Ağlama (CC)

ıġlat- Ağlatmak (Kİ)

ıġna- Yatıp yuvarlanmak (TA) *krş.* ağna- (I), avna-

ıġray- Hırlamak, hırıldamak, homurdanmak (CC)

ıġ- (Gemi) nehirde akmak, gitmek (CC)

ıķlık Üç telli, yayla çalınır bir saz (İH, TA, TZ) *krş.* oġluk, oluk (II)

ıķrık Bitkisiz arazi (BM)

ıķşa- Kapı ve benzerinin açılma ve kapanmasından ses çıkarmak (Kİ)

ıl Yıl (CC) *krş.* cıl, yıl, yil (III)

ıla- Aplamak (CC) *krş.* ağla- (I), ıġla-, yağla- (II), yıġla-, yıyla-, yokla-

ılan Yılan (CC, Gİ, KF, KFT, TZ) *krş.* yılan, cılan

ıldırım Yıldırım (Gİ, KF) *krş.* yaldırım, yıldırım, yıldırım, yuldırım (I), yuldurum (I)

ılı Sıcak, ılık (Kİ) *krş.* yılı, yulu **ılı şu** hamam (TZ) *krş.* ılı şuv, ılı şu, yılı şu

ılı şuv hamam (GT) *krş.* ılı şu, ılı şu, yılı şu

ılıķ Kebap (Kİ)

ılın- Bir yana doğru eğilmek (TZ)

ılır Katır (TA)

ırlı Katır sahibi, katırı olan (TA)

ılı şu Hamam (TA) *krş.* ılı şu, ılı şuv, yılı şu

ınah sadık, inanılan, güvenilen kişi (CC) *krş.* inak, inak

ınak Sadık, inanılan, güvenilen kişi, dost (CC, TA, TZ) *krş.* inah, inak

ınam Güvenli (Kİ, MG)

ınamlı Sadık, dürüst, güvenilir (CC)

ınan- İnanmak, güvenmek (CC, GT, İM, MG, MS, TA

krş. inan-

ınanıl- İnanılmak, güvenilmek (KFT) *krş.* inanıl-

ınanmak İnanç (CC)

ınçıkır- Hıçkırık (TZ)

ınçıkırık Hıçkırık (TZ) *krş.* inşıkırık

ınçka- İnlemek (BV, CC)

ınçkır- Gagalamak, gaga vurmak (İM)

ındal- Hastalanmak, bir fenaliğe tutulmak (İH)

ındala- Azarlamak, paylamak (İH)

ındır Harman (CC) *krş.* ırdın

ınır- İnlemek (BM)

ınra- İnlemek, haykırmak (Aslan için)
kükremek (İH)

ınrık Zifirî karanlık (İH)

ınşıkırık Hıçkırık (TZ) *krş.* inçkırık

ıpar Misk (BM, CC, TZ) *krş.* ıbar,
ıpar, yıpar

ır Şarkı, türkü, makam ile söylenen
söz (Kİ)

ıra- Beşik veya ona benzer bir şeyi
sallamak (Kİ) *krş.* ırğa-

ırah Irak, uzak (CC) *krş.* ırak

ırahı Uzaktan, ıraftan (CC)

ırak Irak, uzak (CC, Gİ, KF, KFT)
krş. ırah, yırak

‘ırak Ar. Bilekteki yara (BV)

ırak- Uzaklaşmak (CC)

‘ırakî Ar. Terli (BV)

ıraklı Ar.T. Iraklı, Irak ülkesine
mensup olmak (KK)

ırçı Türkücü, şarkıcı (CC)

ırdın Harman (Kİ) *krş.* ındır

ırğa- Beşik veya ona benzer bir şeyi
sallamak (Kİ) *krş.* ıra-

ırğakla- (Yırtıcı hayvan) ısırarak (TZ)

ırğal- Sallamak, sallanmak (CC)

ırğan- Irgalanmak, sallanmak (TZ)

ırğık Çengel, balık oltası ve benzeri
şeyler (BM) *krş.* ırğak

ırı- Gönülden uzaklaştırmak, gözden
düşürmek (Kİ)

ırk Damar (MG)

ırkıl Uğursuz (TZ)

ırkla- Fal bakmak, gelecek ile ilgili
söz söylemek, tahminle sonuç
çıkarmak (İH)

ırktak Cebbar denilen yıldız (Kİ)

ırıla- Şarkı söylemek (CC, Gİ, İM, KF,
KFT, Kİ, TA) *krş.* yırıla-

ırılağıcı Şarkıcı, şarkı söyleyen (KFT)
krş. ırlayıcı

ırlayıcı Şarkıcı, şarkı söyleyen (TA)
krş. ırlağıcı

ırmağ Nehir, ırmak (BM, İM, KFT,
Kİ, TZ) *krş.* yıрмаğ

ırşık Has ekmek (TZ)

ıs- Isırmak, dişlemek (İH)

ısbas Far. (< sipās) Minnet, şükran
(İH)

ısbatan Gerdeme denilen ve eskiden
ilâç yapımında kullanılan bir ot (İH)

ısı Isı, sıcak, sıcaklık (MG) *krş.* ıssı,
isi, isig, issi (I), issig, yisi

ısıd- Isıtmak (RH) *krş.* ısıt-, isit-

ısığ Fayda, yarar, kazanç (DM) *krş.* asığ, asıh, aşşı, asu, azıh (II), azık (II)

ısl- (Ağzı) ıslatmak, namlendirmek (İH)

ısın- Isınmak (KFT) *krş.* isin-, issin-

ısır- Isırmak, dişlemek (BM, İH, Kİ)

ısırgak Küpe (TA) *krş.* ısırka, ısırağa, sırğa, sızğa

ısırka Küpe (KFT, TZ) *krş.* ısırgak, ısırağa, sırğa, sızğa

ısıt- Isıtmak (RH) *krş.* ısıd-

ısıtma Sıtma (TA)

ışkarlat *Far.* Bir cins ince bez (CC)

ışkāt *Ar.* Düşürme (İM)

ısla- Islamak (BV, RH, TZ)

ıslad- Islatmak (RH) *krş.* ıslat-

ıslāh *Ar.* İyi hâle koyma, iyileştirme (BV, Gİ, İM, KF)

ıslan- Islanmak (BV, Gİ, İM, KF)

ıslat- Islatmak (Gİ, KF) *krş.* ıslad-

ısmarla- Sipariş etmek, ısmarlamak (BM, Kİ)

ıspanak *Far.* Ispanak (CC)

ısra (I) Bir şeyin sonu (Kİ)

ısra (II) (Daha) aşağı, ileri, öte (MG)

ısırağa Küpe (KK) *krş.* ısırgak, ısırka, sırğa, sızğa

ıssı Sıcak (KF, KFT, TA) *krş.* ısı, isi, isig, issi (I), issig, yisi

ıssık Hararet, nöbet (BM)

ıştabl *Ar.* Ahır (BV, KFT)

ısuz Issız (KFT)

ışan Resim (CC)

ışan- Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek (CC, TZ) *krş.* işen-

ışanmak İnanç, iman, inanış (CC)

ışığ Fayda, yarar, kazanç (BM) *krş.* asığ, asıh, aşşı, asu, azıh (II), azık (II), ısığ

ışıl Işık, aydınlık, parlaklık (TZ) *krş.* ışıq

ışık Işık, aydınlık, parlaklık (BM, Kİ, TZ) *krş.* ışıq

ışım Kılıf, mahfaza (CC)

ısr- Alevlendirmek, ateşi canlandırmak (CC)

‘ışk *Ar.* Aşk (GT)

ışkın- Boşanmak, kurtulmak (TZ)

ışkun Kıvılcım (TZ)

ıtı Keskin, sivri (CC) *krş.* iti, itti, yeti (I), yıtı, yiti (II), yitig, yitik

ıtlāk *Ar.* Salıvermek, serbest bırakmak (İM, İN)

ıtlā kaz Bir çeşit kuş (TZ)

ıtrıb Turp (DM)

‘ıvāz Ar. Karşılık (Gİ, İM, KFT)

‘ıvažen Ar. Karşılık olarak (KF)

ıy Harp, savaş (BM)

ıy- (I) Koklamak, kokmak (CC)

ıy- (II) Göndermek, salıvermek (CC, MG, TZ) *krş.* ı- (I), ıd-, ıy- (I)

ıyabir- Göndermek, salıvermek (GT) *krş.* iyebir-

‘ıyāl Ar. Birinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, aile (Gİ, GT, İM, KF) *krş.* ‘ayāl

‘ıyān Ar. Açık, aşikâr, belli (GT)

ıyar- Uydurmak (TZ)

ıyı Pis koku (CC, GT)

ıyık Çiğın, omuz (TZ)

ıyla- Koklamak (CC) *krş.* yidle-, yile-, yiyle-

ıylamak Koku (CC)

ıymış Kokan, pis kokulu (CC)

ıyun Aşiret, kabile (BM)

ıyvan Kertenkele (BM)

ızarlı Kıskanç (CC)

ızarlık Kıskançlık (CC)

ızgar Hasis, pinti, kötü huylu (İH)

ıztıbā‘ Ar. Hacda usulüne uygun olarak ihrama sarınma (İH)

İ

ı Ey, hey (ünlem edatı) (GT) *krş.* e, ey, iy (I)

ı- (I) Acele etmek (MG) *krş.* ev-, iv-

ı- (II) Cevherî fiil (GT, İM, İN, KFT, MG, RH) *krş.* er- (IV), ir- (VI)

ib İp, iplik (DM) *krş.* ip, yib, yip, yiplik ib saracak ip çıkırığı (DM)

‘ibād Ar. Kullar, abidler (Gİ, KF)

ibçi Eş, zevce, kadın (GT, MG, TA) *krş.* ebçi, ebşi, epçi, ibşi, ipçi

iblik İp, iplik (DM) *krş.* iplik, yiblik, yiplik

ibn-i meḥāz Ar. iki yaşındaki deve (İM)

ibn-i sebīl Ar. Yolcu (İM)

ibre (I) Göz yaşı (BV)

ibre (II) Halhal yerindeki küçük bir kemik (BV)

ibrençek Yay kabzasının iç yanı (İN)

ibrişim Far. İbrişim, ipek (DM)

ibşi Eş, zevce, kadın (KK) *krş.* ebçi, ebşi, epçi, ibçi, ipçi

ibtidā (I) Ar. Başlangıç (Gi, KF)

ibtidā (II) Ar. Bir tür süngü tutma şekli (MG) **ibtidā-ı āḥar** bir tür süngü tutma şekli (MG)

ibük İbibik, çavuş kuşu (İH)

icābet Ar. Kabul etme, uyma (GT, İM)

icār Ar. Kira (KFT)

icāzet Ar. İzin, müsaade, icazet (GT)

icmā‘ Ar. Bir araya getirme, toplama (İM, KFT) **icmā‘-ı ümmet** büyük fakihlerin bir konuda fikir birliğine varmaları (İM)

ictihād (I) Ar. Çalışma, çabalama, gayret (GT)

ictihād (II) Ar. Yorum, hüküm çıkarma, görüş beyan etme (İM, KFT)

ictimā‘ Ar. Toplanma, bir araya getirme (İM)

içdir- İçirmek (TZ) *krş.* iştir-

içegi (I) Hekim (TZ)

içegi (II) Kaburga kemiklerinin içinde bulunan beyazımsı sıvı (İM) *krş.* içegü

içegü Kaburga kemiklerinin içinde bulunan beyazımsı sıvı (BV) *krş.* içegi (II)

içeh Bağırsak, iç organlar (CC) *krş.* işek (I)

içerü İçeri, iç (Gİ, KF, KFT) *krş.* içeri, içkeri, içkerü, içre, işeri, işkeri, işkerü

içgi Küçüklerin büyüklerle hitap ettikleri zaman söyledikleri kelime (Kİ)

içhur- Şekerleme yapmak (BM)

içi Amca (Kİ) *krş.* eççi

içiç İçiş (TZ)

içik Kürk veya iç çamaşır (CC)

içim İçim (su), yudum (GT, TZ)

için İçin (BV) *krş.* çün, içün, ucun, uşun, üçün

içinde ayt- Bir şeyin üzerinde düşünüp taşınmak, bir şeye azmetmek (CC)

içirgi Eyer keçesi, yamçı (GT) *krş.* içirki

içirki Eyer keçesi, yamçı (GT) *krş.* içirgi

içiş- (I) Karşı koymak (BM)

içiş- (II) Biriyle birlikte içmek (CC)

içkeri İçeri, iç (BV, CC, Gİ, İN) *krş.* içeri, içerü, içkerü, içre, işerü, işkerü, işkerü

içkerü İçeri, iç (Gİ, İM, İN) *krş.* içeri, içerü, içkeri, içre, işerü, işkerü, işkerü

içki Keçi (TZ) *krş.* eçki (I), içkü, ikşi (III), işke, işki

içkur Uçkur, kemer, pantolon askısı (Kİ) *krş.* içkır

içkü Keçi (İM) *krş.* eçki (I), içki, ikşi (III), işke, işki

içlik İçlik (TA)

içmek İçecek şey (GT, İM) *krş.* içmek (I)

içmeklik İçme (KFT)

içre İçeri, iç (KFT) *krş.* içeri, içerü, içkeri, içkerü, işeri, işkerü

içrih İç, kalp, yürek (CC)

içür- İçirmek (BV, RH) *krş.* içir-, işir-

içürül- İçirilmek (KF)

id- Yapmak, etmek, eylemek (KFT, MG, MS, RH) *krş.* et-, it- (III)

id- Göndermek, yollamak (İM) *krş.* ı- (I), ıy- (II), iy- (I)

‘idde(t) Ar. Dul kalan kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu süre (GT, İM, KFT)

iddür- Ettirmek, yaptırmak (İM, KI)

idi (Bugünkü manasında) adet (KI)

idi Rab, Allah (İM, KI, TZ)

idiçi Yapıcı, edici (KFT)

idiçirek Daha çok yapıcı (KFT)

idil- Yapılmak, edilmek (KFT) *krş.* edil-, etil-, itil-

idin- Edinmek, elde etmek (KFT)

idiş- Birlikte yapmak (KFT)

idmānsuz Ar.T. İdmansız, alıştırma yapmamış olan (İN)

idrār Ar. Bir büyük tarafından tayin edilen bağış, ihsan, maaş (GT)

‘iffet Ar. İffet, namus (KFT)

iflās Ar. İflâs, ticarete batma (GT)

iflāt Ar. Kement veya bağdan kurtulup kaçma, okun yaydan kurtulması (İN)

ifrād Ar. Hac çeşitlerinden biri (İM)

iftār Ar. Oruç bozma (Gİ, GT, İM, KF)

ig (I) İğ, küçük sivri şey, ip eğirmeye mahsus şiş (DM, TZ) *krş.* ik (I), iy (II)

ig (II) Ayıp, kusur (TZ)

ig- Eğmek (GT, MG) *krş.* eg-, eñ-

igdiş İğdiş, erkekliği burulmuş hayvan (BV, KFT)

ige (I) Akciğer (TA) *krş.* igen (II)

ige (II) Ege, törpü (KFT, MG) *krş.* ege, egev, igegü, igü, yege

ige- Demir yontmak, eğelemek (İM) *krş.* ege-, egele-, igele-

igegü Ege (İM) *krş.* ege, egev, ige (II), igü, yege

igele- Eğelemek (KFT, TZ) *krş.* ege-, egele-, ige

igen (I) Çok fazla, çok (MG) *krş.* iken, inen, iñen

igen (II) Akciğer (TA) *krş.* ige (I)

igeşle- (I) Soymak, çıkarmak, yontmak (İH)

igeşle- (II) Para bozmak (İH)

igi İyi, güzel (TZ) *krş.* edgü, egi, eygi, eygü, eyi, eyü, iygi, izgü

igil- Eğilmek, meyletmek (GT, İM, MG) *krş.* egil-, eyil-

igin Kürek kemiğinin bulunduğu yer, insanın arka tarafı, sırt (BV, GT, MG) *krş.* egin, eyin, iyin, yigin (I), yin (II)

igin- Iklamak, ıgınmak (İH)

igne İğne (CC) *krş.* igne, ignü, ine, iyne, yigne, yine (II)

iginti Iklamayla gelen şiddetli sancı (İH)

igir- (I) İp eğirmek, bükmek (İM) *krş.* egir-, iyir-

igir- (II) Tiksinmek (İM) *krş.* yegir-

igirmi Yirmi (sayı) (Gİ, KF) *krş.* yigirmi

igış Terbiye (TA)

igit- Yiğit, genç (CC) *krş.* yegit, yigit, yeit, yeyit

iglen- Hastalanmak (TZ) *krş.* yiglen-

igmə Ar. Bayılma (Gİ, KF)

igne İğne (BV, DM, İM, KFT, KK, TZ) *krş.* igine, ignü, ine, iyne, iyne, yigne, yine (II)

ignü İğne (Kİ) *krş.* igine, igne, ine, iyne, yigne, yine (II)

igrem Girdap (GT)

igren- İğrenmek, tiksinmek (CC, TZ) *krş.* iren-, yigren-, yiyren-

igri Eğri (GT, MG) *krş.* egri (I) **igri yıl** Adam düşüren kasırga gibi yıl (İH)

igü Ege, törpü (Kİ) *krş.* ege, egev, ige (II), igegü, yege

igür- Geri çevirmek (Gİ)

iğdir Ar. Yeşil renkli (BV)

iğlilec Ar. Siyah helile denilen bitki (KFT)

ihrāc Ar. İhraç, dışarı çıkarma, atma (GT)

ihrām (I) Ar. Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü (Gİ, İM, KF)

ihrām (II) Ar. Hac veya umreyi eda etmek için mübah olan şeylerden bazılarına nefsi yasaklamak (KFT)

iḥṣān Ar. İffetli, namuslu (İM)

iḥṣār Ar. Kısılma, kısaltma (İM)

iḥtiḳār Ar. Tüccarın halkın yiyecek ve içecek gibi zorunlu ihtiyaçlarını ucuz ucuz satın alıp fırsat bulunca pahalı satması (İM)

iḥtilāc Ar. Segirme, çarpıntı, havale nöbeti (BV)

iḥtilāf Ar. Ayrılık, uymayıp, uymama (İM, KFT, MG, İN)

iḥtilām Ar. İhtilâm, düş azması (GT)

iḥtimāl Ar. İhtimal, olabilirlik (Gİ, İM, KF, KFT)

iẖtirāz Ar. sakınma, kaçınma (Gİ, GT, İM, KF, MG)

iẖtişār Ar. İhtisar, kısaltma (GT, İM)

iẖvān-ı şafā Ar. Hicri 4. yüzyılın sonlarına doğru Basra'da kurulan, birbirine bağlı insanlardan müteşekkil bir topluluk; geniş manada tarikat kardeşliği (GT)

iẖyā Ar. Taze can verircesine iyilik, lutfetme (KF)

iẖzim Ar. Hazım, sindirme (KF)

ik (I) İğ, küçük sivri şey, ip eğirmeye mahsus şiş (Kİ) *krş.* ig (I), iy (II)

ik (II) Hastalık (Kİ)

ik- Ekin ekmek (GT, İM) *krş.* ek- 1

iḵ'ā (I) Ar. Dizini çöküp makadı üzerine oturma (Gİ, İM)

iḵ'ā (II) Ar. Vuku buldurma, yaptırma, ettirme (KF)

'iḵāb Ar. Eza, cefa, eziyet (Gİ, İM, KF)

iḵāle Ar. Her iki tarafın da isteğiyle alış veriş mukavelesini bozma (KFT)

iḵçi Ekşi, acı (TZ) *krş.* eẖşi, eḵşi, iḵşi (I)

iken Çok, çok fazla (İH) *krş.* igen (I), inen, iñen (I)

ikeş- (I) Dayanmak, bitişmek, eklenmek (İH)

ikeş- (II) (Hayvan) hamlamak, şımarmak (İH)

iki İki (sayı) (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH) *krş.* eki, ekki, ikki, yekki, yiki **iki bile** iki yüzlü kılıç (Kİ) **iki bozat** Dübbüasgar'ın iki yıldızı ki bu yıldızlarla çölde yön bulunur (BM, Kİ) *krş.* ikki bozat

ikile- İki yapmak, ikinci kez yapmak (Kİ)

ikin Ekin (İM) *krş.* ekin **ikin kargası** ekin kargası (İM)

ikinçi (I) İkinci (BV, İN, KFT, Kİ, KK, MG, RH) *krş.* ekinçi (I)

ikinçi (II) Çiftçi (GT) *krş.* ekinçi (II)

ikinçileyin İkinci olarak (RH)

ikinçilik Çiftçilik (İM)

ikindi İkinci, ikinci namazı vakti (İM, KF, Kİ, MS) *krş.* ekindi, ikindü, ikkindi, yekindü, yikindü, yikiz (II)

ikindü İkinci, ikinci namazı vakti (Gİ, KF) *krş.* ekindi, ikindi, ikkindi, yekindü, yikindü, yikiz (II)

ikişer İkişer (RH)

ikiz İkiz (KFT) *krş.* egiz, ekizek, ikkiz

ikki İki (sayı) (BM, GT, TZ) *krş.* eeki, ekki, iki **ikki bozat** Dübbüasgar'ın iki yıldızı ki bu yıldızlarla çölde yön bulunur (TZ) *krş.* iki bozat

ikkindi İkinci, ikinci namazı vakti (TZ) *krş.* ekindi, ikindi, ikindü, yekindü, yikindü, yikiz (II)

ikkiz İkiz (TZ) *krş.* egiz, ekizek, ikiz

iklîme Ar. Bakır, gümüş ve altın eritildikten sonra üstünde ve altında kalan köpük (BV)

ikrâr (I) Ar. Kararlaştırma (KFT) *krş.* yıhrrar

ikrâr (II) Ar. Doğrulama, tasdik, dil ile söyleme, itiraf (CC, GT, İM, MS)

iksik Eksik, az (MG) *krş.* efsik, eksik, eksük, emsük, eysik, iksük

iksîl- Eksilmek, azalmak (Gİ, İM) *krş.* eksil-, iksül-

iksît- Eksiltmek, azaltmak (İM, MG) *krş.* eksilid-, eksit-, eksükle-, iksüt-

iksü Ucu yanmış odun, iyice yanmamış ve zehirli gaz çıkaran kömür (İH)

iksük Eksik, az (BV, GT, İM, MG) *krş.* efsik, eksik, eksük, emsük, eysik, iksik

iksüklük Eksiklik, noksanlık (MG) *krş.* eksiklik, eksüklik, eksüklük

iksül- Eksilmek, azalmak (BV, İM) *krş.* eksil-, iksil-

iksüt- Eksiltmek, azaltmak (GT, İM) *krş.* eksilid-, eksit-, eksükle-, iksit-

itsütül- Eksiltmek, azaltılmak (İM)

ikşi (I) Ekşi, acı (TZ) *krş.* eḫşi, kşi, ikçi

ikşi (II) Ekşi yoğurt (TZ)

ikşi (III) Keçi (TZ) *krş.* eḫki (I), içki, içkü, işke, işki

ikṭiṣār Ar. Sözü kısa kesme (Gİ, İM, KF)

ikti Evcil, ev hayvanı (CC)

iktü Ekin, zahire, darı (İH)

ilā Ar. Bir kocanın karısına yaklaşmamak için yemin etmesi (KFT)

i‘lām Ar. Bildirme (GT)

ilçek Elcik, küçük el (İM)

ilçi Elçi (Kİ, TA, TZ) *krş.* elçi (I)

ile- Elemek (BV) *krş.* ele-

iled- İletmek, götürmek (KFT) *krş.* ilet-

ilek (I) Elek, un vb. elemeye yarayan alet (BV) *krş.* elek, yelek (I)

ilek (II) İncir (Kİ)

ilen- (I) Biri hakkında kötü söylemek, kötülüğüne dua etmek (BV, İH)

ilen- (II) Öfkelenmek (Kİ)

ilenç 1. Beddua, kargış (İH) 2. Birinin aleyhinde söz söyleme (İH)

ilengir Lenger, çapa demiri (TZ) *krş.* lenger, leñer

ilengiş Yengeç (TZ) *krş.* tengeç, yengeç, yenkeş

ilersik Uçkur (TZ)

ilersük İliştirilmiş, tutturulmuş şey (İH)

ilerü İleri, ön taraf (BM, Gİ) *krş.* ileri, ilgeri, ilgerü

ilet- İletmek, götürmek (BM, Gİ, İM, KF, KFT, TA, TZ) *krş.* iled- **iletbir-** İletmek, ulaştırmak (TA)

iley (I) Ön, yan (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH, TZ)

iley (II) Kat, huzur (Gİ, İM, MG)

iley (III) Erkek ve kadınların tenasül organı (İM)

ileyin Arka (KK)

ilgeri İleri, ön taraf (CC, DM, GT, KK, TZ) *krş.* ileri, ilerü, ilgerü

ilgerü İleri, ön taraf (BV, DM, Gİ, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH) *krş.* ileri, ilerü, ilgeri

ilgevür Raf, sergen (TZ)

ilgik Düğme için kumaşa açılan delik, ilik (MG, TZ) *krş.* ilik (I), ilkek, ilkik

ilgü Ok nişangâhı (Kİ)

ilgün (I) El gün, el âlem (Kİ)

ilgün (II) Devlet (Kİ)

ilhāk Ar. Katılma, katıştırma (İM)

ilig Elli (sayı) (İM, MS) *krş.* elig, elli, ellig, illi (I), illig, yelli

ilik- Alay etmek, takılmak (CC)

ilikçi Gündelikçi (CC)

ilikle- İliklemek (TZ)

ilim Balık ağı (CC)

ilişen yıl Bir önceki yıldan önceki yıl (TA)

ilitiş- İlişmek, birbirine girmek (TZ)

ilkek Düğme için kumaşa açılan delik, ilik (TA) *krş.* ilgik, ilik (I), ilkik

ilki Havan (Kİ)

ilkik Düğme için kumaşa açılan delik, ilik (Kİ) *krş.* ilgik, ilik (I), ilkek

ilkü Hedef, ulaşılmak istenen amaç, nişangâh (İN) *krş.* ilgü, ülkü

illā (I) Ar. Yalnız, ancak, ...den başka, meğer (CC, GT, KF, KFT, MG, MS)

illā (II) Ar. Muhakkak (Gİ, İN)

illeş- Barışmak (TA)

illi (I) Elli (sayı) (GT, İM) *krş.* elig, elli, ellig, ilig, illig, yelli

illi (II) Şehirli, şehirde oturan (İM) *krş.* illik

illig Elli (sayı) (MG) *krş.* elig, elli, ellig, ilig, illi (I), yelli

illik Şehirli, şehirde oturan (İM) *krş.* illi (II)

‘ilm Ar. İlim, bilgi, bilme (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG) **‘ilm-i kāmīl** tam, mükemmel ilim (İM) **‘ilm-i riḳāzāt-ı ḥayl** at terbiyesi (RH)

‘ilmli Ar.T. İlim sahibi (KK)

ilşige Yüksek, yüce (TZ) *krş.* inşike

ilt- İletmek, götürmek, ulaştırmak (GT, MG) *krş.* elt-

ilti Kadın (TA)

ilticā Ar. İltica, sığınma (GT)

il yaz ay Yaz mevsimi (CC)

ilzem Ar. Daha lüzumlu, daha gerekli (MG)

im- Emmek, süt emmek (TZ) *krş.* em-

‘imāme Ar. Sarık (İM, KF)

imāmet Ar. İmamlık, namaz kıldırma (İM)

imāmetlik Ar.T. İmamlık yapma (İM)

imāmeyn Ar. Hanefi mezhebinin imamlarından Ebu Yusuf ve Muhammed’e verilen ad (KFT)

‘imāretlik Ar.T. İmaretlik nesne (KFT)

imçek Meme (BV, TZ) *krş.* emçek 1

imdi Şimdi, derhâl (CC, GT, İM, KFT, Kİ, MG, TA, TZ) *krş.* emd i, indi

imekle- Emeklemek (TZ) *krş.* emekle-

imen- Utanmak, çekinmek (CC) *krş.* emen-

imge- Zorluk çekmek (BV)

imgek Eziyet, zahmet (GT, İM, MG) *krş.* emgek

imgen- Zahmet etmek, emek çekmek (BV, MG) *krş.* emen-, emgen- (II)

imget- (I) Emek verdirmek, çalıştırmak (BV)

imget- (II) Zahmete, sıkıntıya sokmak (MG)

imil- (I) Durmak, kımıldamak, bir yere oturmak (İH)

imil- (II) Bir işi yapmakta birleşmek (İH)

imīn Ar. (< emīn) Emin, kendisine güvenilen, emiyet sahibi, güvenilir (İM, KFT, MG) *krş.* emīn

imīnlik Ar.T. Eminlik, emniyet, emin olma (İM) *krş.* emīnlik

imle- Göz kırpmak, gözle işaret çakmak (İH)

imli- (I) Gizlenmek, büzülmek (İH)

imli- (II) Tevazu göstermek (İH)

immā (I) Ar. Ama, ancak (İM) *krş.* ammā

immā (II) Ar. Gerekse (KFT)

imsiri Mumya (CC)

imtinā' (I) Ar. Çekinme, geri durma (İM, KFT)

imtinā' (II) Ar. Süngüyü hamleden sonra geri çekme (MG)

imtinā' (III) Ar. Atı geriye döndürme (MG)

imtişāl Ar. Emre uyma (MG)

iñ En (GT, İM) *krş.* en, in (IV)

in- (I) 1. İnmek (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, TA, RH) *krş.* en-, yin- (III) **2.** Konaklamak (İM)

in- (II) Eğilmek (İM)

in- (III) Akmak, gelmek (İM)

in- (IV) Nazil olmak (İM)

inābet Ar. Günahlara tövbe edip Allah'a yönelme (GT)

inak Sadık, inanılan, güvenilen kişi (İH) *krş.* inah, inak

'inān Ar. Dizgin (GT)

inan- İnanmak, güvenmek (Gİ, Kİ, KFT, TZ) *krş.* inan-

inançi Kendisine güvenilen, inanılan (BV)

inanıl- İnanılmak, güvenilmek (KFT) *krş.* inanıl-

'ināyet Ar. Himmət, gayret, lütuf, yardım (GT, KFT)

inçe (I) İnce (İN, MG, RH) *krş.* inçke, yeniçke, yenişke, yinçe, yinçge, yinçke

inçe (II) Böyle, böylece (BV)

inçi İnci (DM, GT, KK, TZ) *krş.* inçü, yençü, yinçü

inçid- İncitmek (Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* inçit-

inçikelik İncelik (KFT) *krş.* inçkelük

inçin- İncinmek (GT, KFT, RH)

inçit- İncitmek (DM, GT, İM, KF, TZ) *krş.* inçid-

inçke İnce (BV, CC, MG, RH) *krş.* inçe (I), yeniçke, yenişke, yinçe, yinçge, yinçi, yinçke

inçkelep Kıldan ince (CC)

inçkelük İncelik (RH) *krş.* inçikelik

inçü İnci (CC, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ) *krş.* inçi, yençü, yinçü

inçüçi İncici (KFT)

inçük Diz kapağı ile topuk arası, bunun topuğa yakın olan kısmı, incik kemiği (İN) *krş.* yinçik, yinçük, yünçük

indi Şimdi, derhâl (Kİ) *krş.* emdi, imdi

indir Buğday, döğme (İM)

indir- İndirmek (Gİ, İM, KF, TZ) *krş.*
endir-, endür-, indür- (I)

indür- (I) İndirmek *krş.* endir-, endür-,
indir-

indür- (II) Vurmak (GT)

indür- (III) Başını eğmek (Gİ, İM)

indüril- İndirilmek (Gİ, İM) *krş.*
indürül-

indürül- İndirilmek (İM) *krş.* indüril-

ine İğne (Kİ) *krş.* igine, igne, ignü,
iyne

ine- Hayvanların taşak yumurtasını
çıkartmak, burmak (Kİ) *krş.* ene-

inegü İn, mağara (BV) *krş.* in (I)

inek (I) İnek (BM, CC, DM, KK, TA,
TZ)

inek (II) Husye, taşak yumurtası (BV)
krş. iñek (I), enek (III)

inek (III) İnilecek yer, yurt (TZ)

iñek (I) Husye, taşak yumurtası (BV)
krş. inek (II), enek (III)

iñek (II) Avurt, çene (GT, İM) *krş.*
enek (I), eñek, eñek

inen Çok, en, pek (İH) *krş.* igen (I),
iken, iñen (I)

inen- Enenmek, iğdiş, edilmek (Kİ)

iñen (I) Çok, en, pek (BV, GT, İM,
İN, RH) *krş.* igen, iken, inen

iñen (II) Kolay (MG)

iñen (III) Dişi deve (TA) *krş.* iñen
teve **iñen** teve dişi deve (TZ) *krş.* iñen
(III)

infi‘āl Ar. Teessür, gücenme (GT)

ingebe Çukur, derinlik (İH)

ini Erkek torun (CC)

iñilde- İnlemek, ahlayıp vahlamak
(İM) *krş.* iñle-

iñildü İnilti, ses (MG)

inim Büyüğün küçüğe hitap ettiği
zaman söylediği kelime (Kİ)

inin- İnilmek (TZ)

inirçik Deve hörgücü (İH)

iniş İniş, yokuşun zıddı (İM, TA, TZ)
krş. eneş, eniş

inķā Ar. Temiz (KF)

inķıṭā‘ Ar. Kesinti (BV)

inlü Enli (KFT, KK)

innā enzelnā(hu) Ar. Kadr suresi (Gİ,
KF, MS)

innā fetahñā Ar. Fetih suresi (KF)

‘innīn Ar. Erkeklik organı kalkmayan
kişi (KFT)

iñse Ense (İM, MG) *krş.* ense, eñse

insek Uzak (RH)

insüz Ensiz (KFT)

inşāallāhu te‘ālā Ar. "Yüce Allah dilerse, nasip ederse" anlamında bir cümle (İN, RH)

inşike Yüksek (KK) *krş.* ilşige

intifā‘ Ar. Faydalanma (KFT, MG)

intihā Ar. Nihayet bulma, sona erme (Gİ, KF)

intiḳāl Ar. Bir yerden bir yere göçme (BV, İM)

intisāb Ar. Bir yere, bir kimseye ait olma, maiyetine girmek, bağlanmak (İN)

ip İp (CC, KFT, Kİ) *krş.* ib, yib, yip

ipar Misk (Kİ) *krş.* ıbar, ıpar, yıpar

ipçi Eş, zevce, kadın (TZ) *krş.* ebçi, ebşi, epçi, ibçi, ibşi

ipek İpek (CC) *krş.* yibek, yipek

ipkin Menekşe (CC)

iplik İplik (KFT) *krş.* iblik, yiblik, yiplik

ipren- (I) Tat almak (TZ)

ipren- (II) İyi olmak (TZ)

ir (I) Er, erkek (GT, İM) *krş.* er ir
karındaş erkek kardeş (İM)

ir (II) Koca, zevce (GT)

irādet Ar. İrade, arzu, ihtiyar (GT)

i‘rāz Ar. Yüz çevirme, başka tarafa dönme (Gİ, KF)

irçel Erkek isteyen kadın, fahişe (İH)

irde- (I) Araştırmak, didiklemek, yoklamak (İH)

irde- (II) İstemek (KK) *krş.* isde-, iste-, izde- (I)

irdem Erdem, fazilet ve meziyet (GT, TZ) *krş.* erdem

iren Er, yiğit, erkek (GT, İM) *krş.* eren

iren- İğrenmek, tiksirmek (TZ) *krş.* igren-, yigren-, yiyren-

irençli Puşt (TZ)

irgeç Arap kadınlarının bir çeşit boncuk (İH)

irḥā Ar. Aşağı salıverme, sarkıtma (Gİ, KF)

irig İri, kaba (BV, TZ) *krş.* iri (II)

irik (I) Katı, eski olan şey (BV)

irik (II) Erik (TZ) *krş.* erik (I), erük

irik (III) Eğrilmiş (TZ) *krş.* egrik

irik- (I) Toplamak, dolmak (BV, TZ)

irik- (II) Alt üst olmak (İH)

irik- (III) Bıkmak, usanmak, nefret etmek (MG)

irik- (IV) İç daralmak, sızlamak (TZ)

irik- (V) 1 (Hayvan) kuvvetli, şen, dinç olmak (İH) 2. (Hayvan) korkup arkını hareket etmek (İH)

irkinçe Mühlet (TZ) *krş.* irkinçe

iriklen- Dolmak, toplamak (BV)

irikmek Sıkıntı, gam (TA)

iril- Çekilmek, bertaraf olmak (Kİ)

irimçik Kesilmiş, bozulmuş süt (TZ)

irin İrin, cerahat (BV, İM) *krş.* irin (II)

irin- Erinmek, tembelleşmek, vücuda yorgunluk çökmek, bıkmak, usanmak (İH, TZ)

irinçek Tembel (TZ) *krş.* erinçek

irinli İrinli, cerahatlı (BV)

irişdür- Eriştirmek, ulaştırmak (RH) *krş.* erişdür-, iriştür-

iriştür- Eriştirmek, ulaştırmak (İM) *krş.* erişdür-, iriştür-

irk (I) Yığılmış, birikmiş, yığın (İH)

irk (II) Kuvvet, kudret, güç (GT) *krş.* erk (I)

irk- (I) İrmek (Kİ)

irk- (II) Toplamak (Kİ)

irkeç Erkek keçi (BM) *krş.* erkeç

irkek 1. Erkek (BV, Gİ, KF, KFT, RH, TZ) *krş.* erkek 2. Her canlının erkeği (KK)

irkel- Toplanmak, biriktirmek (İH)

irken Erken, tam zamanında, o anda, hemen (İH)

irkil- Toplanılmak (Kİ)

irkinçe Mühlet (TZ) *krş.* irikinçe

irklen- Bir şeyin sahibi olmak, başı olmak (İH)

irlik Erkeklik, mertlik, yiğitlik (GT) *krş.* erlik **irlik şufi** meni, döl suyu (İM) *krş.* irlik şuvı **irlik şuvı** meni, döl suyu (İM) *krş.* irlik şufi

irmenī Ar. ermeni (İM)

irsek Erkeğe düşkün kadın, fahişe (TZ) *krş.* eresik, ersek, ersik, ersük, hersek

irşek Matkap (TA)

irte (I) Yarın, ertesi gün (BM, GT, KF, Kİ, TA) *krş.* erte (III)

irte (II) Sonra (BV, Gİ, GT)

irte (III) Seher vakti, sabah vakti (İM, KFT, MS, TA, TZ) *krş.* erte (IV)

irtele- Sabahlamak (İM)

irtesi (I) Ertesi gün, yarın (İM)

irtesi (II) Bir sonraki (KF)

irtess Ar. Eplenme, oyalanma (İM)

irti'ād Ar. Okçulukta oku titretme (İN)

irtifā' Ar. Yükseklik (GT)

irtiḥāş Ar. Toynakları birbirinden uzak olan at (BV)

irüş- Erişmek (İM) *krş.* eriş- (I), iriş- (I)

is- (Rüzgâr) esmek (GT, İM) *krş.* es-

işâbet Ar. Rast gelme, doğruca gidip erişme (Gİ, KF)

īṣār Ar. İyilik için mal dağıtmak, cömertlik (GT)

isde- İstemek, aramak, araştırmak (Gİ) *krş.* irde- (II), iste-, izle-, izde- (I), yizde-

iseb Gelin çeyizi (CC)

isfızâc Ar. Bir bitki (BV)

isi Isı, sıcak, sıcaklık (CC, İM, Kİ) *krş.* ısı, ıssı, isig, issi (I), issig, yisi

isi- Isınmak (Kİ, TZ)

isig Isı, sıcak, sıcaklık (İM) *krş.* ısı, ıssı, isi, issi (I), issig, yisi

isittir- Isıttırmak (Kİ)

iske- (I) Koklamak (KK) *krş.* isken-

iske- (II) Tiksilmek, nefret etmek (RH)

isken- Koklamak (RH) *krş.* iske- (I)

iski Eski, yeni olmayan (BV, GT, İM, MG) *krş.* eski

iski- Eskimek (BV) *krş.* eski-, eskir-, iskü-

iskü- Eskimek (BV) *krş.* eski-, eskir-, iski-

ism Ar. İsim, ad (Gİ, GT)

işm Ar. Suç, günah (KF)

isne Üstünde, üzerinde (BM)

isne- Esnemek (Gİ, İM, KF, KK) *krş.* esne

işneyn Ar. Pazartesi (İM)

isrâ'il Ar. Büyük meleklerden İsrâfîl (CC)

isre Uzak (TA)

isresi Ondan en uzağı (TA)

isrû- Sarhoş olmak (GT) *krş.* esir-, esri-, esrû-

isrûk Sarhoş (GT) *krş.* esirik, esrik, esrûk

isrût- Sarhoş etmek (GT) *krş.* esrid-

issig Isı, sıcak, sıcaklık (BV) *krş.* ısı, ıssı, isi, isig, issi (I), yisi

issilik (I) Sıcaklık (CC)

issilik (II) Sıtma nöbeti (BM, Kİ)

issilik (III) Hiddet (CC)

issin- Isınmak (CC) *krş.* ısın-, isin-

ista'mel Ar. Kullanma (KF)

istebrak Ar. Sırma ile işlenmiş bir çeşit kaba kumaş (Gİ, KF)

isti'âze Ar. Sığınma (İM)

istibrā Ar. Küçük abdestten sonra akıntıyı tam temizleme (Gİ, İM, KF, MS)

istidlāl Ar. Bir delile dayanarak bir sonuç çıkarma (İM)

istifhām Ar. Sorma, öğrenmek için sorma (İM)

istiftāḥ Ar. Başlama, açma (Gİ, İM, KF)

istiğfār Ar. Tevbe etme, Allah'tan bağışlanmasını isteme (Gİ, GT, İM, KF, MS)

istiḥāre 1. Ar. Bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak için abdest alıp uykuya dalma (Gİ, İM) 2. Ar. Hayırlı olmayı dileme, isteme (KF)

istiḥāza (I) Ar. Aybaşılı kadın (Gİ, İM)

istiḥāza (II) Ar. Özür, kusur (KF)

istiḥfāf Ar. Önem vermeme (Gİ, KF)

istiḥsān Ar. Beğenme, güzel sayma (Gİ, İM, KF)

istiḥşān Ar. Gizli kıyas (KFT)

istilād Ar. Cariyenin çocuğunu nesebine dâhil etme (KFT)

istilām Ar. El ile dokunup öpme (İM)

istincā Ar. Pislikten temizlenme (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

istindāc Ar. Bir bitki (BV)

istinkā Ar. Temiz olmayı isteme (Gİ, İM, KF, MS)

istirāḥe Ar. İstirahat (BV)

istiskā Ar. Su isteme, susama (BV, Gİ, KF)

istiṭā‘at Ar. Kudret, iktidar (GT)

iş- (I) Eşmek, kazmak (İM)

iş- (II) İçmek (DM, KK, TZ) *krş.* iç-

iş‘ār Ar. Haber verme (İM)

işbu Bu, işte bu (KFT, İN) *krş.* uşbu

işbunda İşte, işte burada (İH)

işe- İşemek, bevletmek (MS) *krş.* yeş-

işegi İçerik, muhteva (TZ)

işek (I) Bağırsak, iç organlar (KK) *krş.* içeh

işek (II) Eşek (BV, GT, İM) *krş.* eçek, eşek, yeşek **işek çiçeği** mantı çiçeği veya yabani hatmi çiçeği (İH)

işen- Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek (İM) *krş.* ışan-

işeri İçeri, iç taraf (TZ) *krş.* içeri, içerü, içkeri, içkerü, içre, işkerü, işkerü

işid- İşitmek, duymak (Gİ, KFT) *krş.* eşit-, işit-, yeşit-

işiddür- İşittirmek, duyurmak (KF, KFT) *krş.* eşittir-, işittir-, işittür-

işidil- Dikkate alınmak, itibar edilmek (KFT)

işik Eşik, kapı (GT, İM, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ) *krş.* eşik

işim İç donu (Kİ, TA) *krş.* yişim

işir- İçirmek (KK) *krş.* içir-, içür-

işit- İşitmek, duymak (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MS, TA, TZ) *krş.* eşit-, işid-, yeşit-

işitil- Duyulmak, işitilmek (İM, MG)

işitin- İşitilmek, duyulmak (İM)

işittir- İşittirmek, duyurmak (Kİ) *krş.* eşittir-, işiddür-

işke Keçi (TZ) *krş.* ečki, ikşi (III), içki, içkü, işki **işke münüzü** keçi boynuzu denilen yemiş (TZ)

işker *Far.* Aşikâr, açık, belli (KFT) *krş.* âşikâre, âşkâre, âşikâr, eşkere

işkeri İçeri, iç (DM, TZ) *krş.* içeri, içerü, içkeri, içkerü, içre, işeri

işki Keçi (TZ) *krş.* ečki, içke, ikçi (III), işke

işkik (I) Kayık küreği (Kİ)

işkik (II) Kova (TZ)

işkun Hoş kokulu bir ot (Kİ)

iş küç Gerek, ihtiyaç (DM)

işled- Yaptırmak, birisini çalıştırmak (KFT) *krş.* işlet- (I)

işlemek İşleme, faaliyet (CC)

işlen- (I) İşlenmek, nakşedilmek (Gİ, İM)

işlen- (II) İşlenmek, yapılmak (KF, MG)

işmek (I) İçilecek şey (DM, KK) *krş.* içmek

işmek (II) Eritilmiş şeker şerbeti (KK)

‘işret *Ar.* İşret, içki içme (GT)

iştigāl *Ar.* Uğraşma, meşgul olma (İM)

iştir- İçirmek (DM) *krş.* içdir-

iş yağı İç yağı (DM) *krş.* iç yağı

it- (I) Telef etmek, öldürmek (BM)

it- (II) İtmek, iteklemek (GT, Kİ, MG)

it- (III) Yapmak, etmek, eylemek (BV, CC, Gİ, GT, İN, KF, MG, MS, RH, TZ) *krş.* et-, id-

‘itāb *Ar.* Tekdir, azarlama (Gİ, GT, KF)

itebir- İtivermek, iteklemek (TZ)

itek Etek (GT, İM, MG) *krş.* etek (II), yetek

iti Keskin (GT, KFT, MG) *krş.* itti, yeti (I), yiti (II), yitig, yitik (I)

i‘ticār *Ar.* Kiraya verme (İM)

i‘tidāl *Ar.* itidal, temkinli hareket etme (GT)

i‘tikāf *Ar.* Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme (Gİ, İM, KF)

itil- Yapılmak, edilmek (İM) *krş.* edil-, etil-, idil-

i'timād Ar. Güven, itimat (BV, GT, İM, İN, MG)

i'tinān Ar. İnsanın önüne durma (KF)

itlen- Kaybolmak (CC)

itlet- Kaybetmek (GT)

itlik Etlik (BV)

itlü Etli (BV) *krş.* etlü

itme İdman yaptırma, alıştırma (CC)

itmek Ekmek (GT) *krş.* etmek, ötmek

itmele- Egzersiz yapmak (CC)

itsiz Etsiz (BV)

itti Keskin (GT) *krş.* iti, yeti (I), yiti (II), yitig, yitik (I)

itük (I) Mesh, çizme (MG) *krş.* edük, etik, etük

itük (II) Köpek yavrusu (TA)

iv Ev (BV, CC, GT, TA) *krş.* ev, öv, öy, yev **iv başı** baca, dam (İM)

iv- Acele etmek (BM, İM, TA) *krş.* ev-, i- (I)

ivdeş Eş, zevce, hanım (GT, İM, TA) *krş.* evdeş, evdaş

ivlen- Evlenmek (İM) *krş.* evlen-, öylen-

ivlendür- Evlendirmek (İM) *krş.* evlendir-, öylendir-

ivleş Eş, koca (İM)

ivril Ar. (< erbil) Mezopotamya'da Erbil şehri (BM)

iy (I) Ey, hey (edat) (GT, İM, MG) *krş.* e, ey, i

iy (II) İğ, küçük sivri şey, ip eyirmeğe mahsus şiş (CC) *krş.* ig (I), ik (I)

iy- (I) Göndermek, yollamak (İM, KFT) *krş.* 1- (I), ıd-, ıy- (II)

iy- (II) Eğirmek (TZ)

iyē Sahip, malik (BV, GT, İM, MG, TZ) *krş.* eye

iyebir- Göndermek, yollamak (İM) *krş.* ıyabir-

iyegü Omurga, eye kemiği (BV) *krş.* eyeg, eyegü

iyer Eyer (BV, GT, İM, MG) *krş.* eger (I), egir (I), eyer, izer

iyerle- At vb. eyerlemek (BV, İM) *krş.* eyerle-

iyerlet- Eyerletmek (MG)

iyez Sivrisinek (TZ) *krş.* üvez (I), üyez, üyüz

iygilik İyilik (CC) *krş.* edgülik, egilik, eygülik, eygülik, izgülik

iyid- Söylemek, konuşmak (KFT) *krş.* ay-, ayd-, ayıt-, ayt- (I), eyid-, eyit-, eyt-

iyikle- Kınamak, ayıplamak (TZ)

iyil- Gönderilmek (İM)

iyin Arka, sırt (Kİ) *krş.* egin, eyin, igin, yigin (I), yin (II)

iyir- Eğirmek (İM, TZ) *krş.* egir-, igir- (I)

iyiske- Koklamak (TZ) *krş.* yeske-, yiske

iyiz Kaşıkçı kuşu (BM)

iy kayın Çene kemiği (CC)

iyile- Deriyi terbiye etmek (İM) *krş.* eyle- (I)

iylen- (I) Deri terbiye edilmek (İM) *krş.* eylen- (III)

iylen- (II) Kokmak, bozulmak (İH)

iylü Evli, ev sahibi (TA) *krş.* evlü (II)

iyne İğne (TZ) *krş.* igine, igne, ignü, ine, yigne, yine (I)

iyr O sırada, o esnada (TZ)

iz- (I) Ezmek (BV) *krş.* ez- (I)

iz- (II) Erimek, eritmek (TZ) *krş.* ez- (II)

izāfet Ar. İki şey arasındaki bağ, ilgi (Gİ, KF)

izāle Ar. Giderme (Gİ)

izan Zarar, ziyan (CC)

‘izār Ar. Peştemal (Gİ, İM, KF, KFT)

‘izārlan- Ar.T. Peştemal takınmak (İM)

i‘zāz Ar. Ağırılama (GT)

izba Rus. İzbe, izbe oda (CC)

izde- (I) İstemek, aramak, araştırmak (CC, Gİ, GT, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA) *krş.* isde-, iste-, izle-, yizde-

izde- (II) Denemek, uğraşmak (CC)

izden- İstenmek (KFT)

izdiḥām Ar. Yığılma, birikme, izdiham (GT)

izer Eyer (MG) *krş.* eger (I), egir (I), eyer, iyer

izgü İyi, güzel (BV) *krş.* edgü, egi, eygi, eygü, eyi, eyü, igi

izgölük İyiilik (BV) *krş.* edgölük, egilik, eygölük, iygilik

izhār Ar. Ortaya çıkmak, ortaya çıkarmak (Gİ, İM, KF)

izil- Ezilmek (BV)

izin Bir bitki (BV)

izit Şeytan (TA)

izletil- İstenilmek (İM)

izlik Ayağa giyilen bir tür papuç (Kİ, TA)

‘izz *Ar.* İzzet, şeref, itibar (GT)

izzahār *Ar.* Boya otu (İM)

‘izzetsizlik *Ar.T.* Hürmetsizlik (GT)

J

jengār *Far.* Küflenmiş renk, bakır rengi (İH)

jive *Far.* Civa (İH)

K

ka‘as *Ar.* Uca kemiğinin aşağı kaymış olması (BV)

kab (I) Kap, kap kacak (TA) *krş.* hap, kap

kab (II) Kılıf, mahfaza (İM)

kab (III) Kabuk (Kİ)

kab- Karmak, almak (BM, KK, TA) *krş.* kap

kabā (I) *Ar.* Bir kumaş cinsi (KFT)

kabā (II) *Ar.* Üste giyilen elbise, kaftan (GT)

kababa Biber (CC)

kabāhat *Ar.* Çirkinlik (GT)

kabal Toptan ücret (İH)

kabāle *Ar.* Senet, tapu (GT)

kaban Yaban domuzu (CC, DM)

kabar Kaburga, eye kemiği (TZ)

ķabarķak Ağaçtan içi oyularak yapılan sandık, kutu (TZ) *krş.* ķabarķak, ķabırķak, ķaburķuk, ķuburķuk

ķabarķaklı baĝa Kaplumbaĝa (KF) *krş.* ķabırķaklı baĝa, ķaburķaklı baĝa, ķaburķaklı baĝa

ķabarķuk Kabarcık (İM)

ķabarķak Ağaçtan içi oyularak yapılan sandık, kutu (TZ) *krş.* ķabarķak, ķabırķak, ķaburķuk, ķuburķuk

ķabķuk Para kesesi (KFT) *krş.* ķapķuk (I)

ķābe ķavseyn *Ar.* Miraç gecesinde Hz. Muhammed’in Cenabıhakk’a olan yakınlık derecesinden kinaye (İM)

ķabı Kapı (DM) *krş.* ķabu, ķapı, ķapu

ķabıķ Kabuk, ağaç kabuĝu (BM) *krş.* ķabuĝ, ķabuk

ķabılan Kaplan, panter (BV) *krş.* ķablan, ķaflan, ķaplan, ķoblan

ķabırķaklı baĝa Kaplumbaĝa (BM) *krş.* ķabarķaklı baĝa, ķaburķaklı baĝa, ķaburķaklı baĝa

ķabırĝa Kaburga (DM) *krş.* ķaburĝa

ķabırķak Ağaçtan içi oyularak yapılan sandık, kutu (TZ) *krş.* ķabarķak, ķabarķak, ķaburķuk, ķuburķuk

ķabıķ *Ar.* Kötü, çirkin (BV, GT, MG)

ķabīl Ar. Tūr, cins (İM)

ķābil Ar. Kabul eden, alan (GT)

ķābile Ar. Süt nine (GT)

ķābīn Far. Ağırılış, mehir (GT, İM)
krş. kebin

ķabķab Nalın (GT)

ķabķara Kapkara, simsiyah (DM, KK, TA) krş. ķapķara

ķabla- Kaplamak, içine almak (MS)
krş. ķapla- (I)

ķablan Kaplan, panter (DM) krş.
ķabılan, ķaflan, ķaplan, ķoblan

ķabsa- 1. Ablukaya almak (İH) 2.
Kapsamak, içine almak (İH) krş. ķapsa-

ķabtal At eğerinin iki yan örtüleri (İH)

ķabtan Kaftan (TA) krş. ķaftan,
ķaptan

ķabu Kapı (DM) krş. ķabı, ķapı, ķapu

ķabuğ Kabuk, ağaç kabuğu (RH) krş.
ķabık, ķabuk

ķaburķaklı bağa Kaplumbağa (İM)
krş. ķabarķaklı bağa, ķabırķaklı bağa,
ķaburķaklı bağa

ķaburķaklı bağa Kaplumbağa (TA)
krş. ķabarķaklı bağa, ķabırķaklı bağa,
ķaburķaklı bağa

ķaburķuk Ağaçtan içi oyularak
yapılan sandık, kutu (İH, İM) krş.
ķabarķak, ķabarķak, ķabırķak, ķuburķuk

ķabūrī Ar. Bir kılıç çeşidi (MG)

ķaburtuğa Çanta, dağarcık, torba (İH)

ķabż Ar. Eli ile tutma, kavrama; el
koyma (Gİ, İM, KF, KFT)

ķabża 1. Ar. Avuç (MG) 2. Ar.
Tutacak, tutma yeri, sap (Gİ, İN, KF,
MG)

ķaçğınçı Kaçak, fīrarī (RH)

ķaçı- Kaşımak (Gİ, KK) krş. ķası-,
ķaşa-, ķaşı- (I)

ķaçın- Kaşınmak krş. ķaşın- (I) (KK)

ķaçmaķlık Kaçma (KFT)

ķaçur- Kaçırmak (BM)

ķadarlan- Ar.T. Belirlenmek (İM)

ķadav 1. Çivi, mih, çengel (CC) krş.
ħadaķ 2. kambur, tümsek (CC)

ķa‘de-i aħīre Ar. Namazdaki son
oturuş (İM)

ķadem Ar. Ayak (Gİ, GT, Kİ, RH)

ķaderī Ar. "Kul yaptığı işlerin
yaratıcısıdır" inancında olan sapık
mezhebe bağı olan (İM)

ķaderiyye Ar. "Kul yaptığı işlerin
yaratıcısıdır" inancında olan sapık
mezhebe bağı olan (İM)

ḳadḡu Kaygı, endişe, tasa (İM) *krş.* kaygı, ḳayḡu

ḳadḡur- Kaygılanmak, endişe etmek (İM) *krş.* ḳayḳa-, ḳayḡır-, ḳayḡur- (I), ḳayḳır-

ḳadḡurt- Üzülmesine, kederlenmesine sebep olmak (İM)

ḳādī Ar. Kadı, hâkim (Gİ, GT, İM, KFT)

ḳādih Ar. Ağaç vb. deki çatlak veya kurt yeniği (MG)

ḳādīlh Ar.T. Kadılık, hâkimlik (KFT)

kāf Ar. Arap alfabesinin 22. harfi (İM)

ḳāf Ar. Arap alfabesinin 21. harfi (İM)

ḳafaş Ar. Kafes (GT, İM)

ḳāfile Ar. Kafile, birlikte olculuk eden topluluk (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

kāfire Ar. Allah'ı inkâr eden kadın (Gİ, İM)

kāfirlik Ar.T. Allah'a inanmama (İM)

ḳafiz Ar. Bir ağırlık ölçüsü (İM)

ḳaflan Kaplan (KK) *krş.* ḳabılan, ḳablan, ḳaplan, ḳoplan

ḳafle Ar. Yağ kirisinin parmakları çarpması (İN)

ḳafr Ar. Bir bitki (BV)

ḳaftan Kaftan (DM) *krş.* ḳabtan, ḳaptan

kāfūr Ar. Uzakdoğu'da yetişen bir cins taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanabilen kokusu çok bir madde (İM)

kāfūrī Ar. Defne cinsinden bir ağaçtan elde edilen beyaz ve kokulu madde (GT)

ḳaḡan Kükreyen, kızgın (arşlan) (GT)

ḳaḡı- Azarlamak, kızmak, öfkelenmek (CC) *krş.* ḳaḡ- (IV), ḳaḡı- (II)

kāḡıd Far. Kâğıt (DM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* kâḡıt

ḳaḡır- Hah diye genizden kanrıḡı çıkarıp tükürmek (İH) *krş.* ḳaḡır- (I)

ḳaḡır tükür- genizden gelen katı sümüḡü hah diye tükürmek (İH)

kagisse Kaygı, tasa, endişe (CC)

kāh Far. Kimi zaman, bazen (TZ)

kahal Ar. (< kāhel) Yavaş, uyuşuk, tembel (CC) *krş.* kehel

ḳahbe Ar. Kahpe, fahişe (GT, KFT)

kāhellik Ar.T. Tembellik, uyuşukluk, ihmal (GT)

kāhil Ar. Yağırılıḡın önünün büyük olması (BV)

ḳāhir Ar. Gücü yeten, üstün gelen (MG)

kahkaha Ar. Yüksek sesle çok gülme (İM)

kahna İnce kuzu postu (CC)

kahr Ar. Kahır, gazap (Gİ, GT, İM, KF, MG)

kā'im-i maḳām Ar. Birinin yerine geçen (İM) *krş.* kāyim maḳām

kaḳ (I) Kurumuş, kuruyan her şey (BM, İH, TZ) **kaḳ et** uzun dilimler hâlinde kesilip ateşte veya güneşte kurutulmuş, pişirilmiş et (BM)

kaḳ (II) Taş üzerinde olan ve su toplanan göz gibi çukur (Kİ)

kaḳ (III) Pastırma (Kİ)

kaḳalı Pişkin, çok pişmiş, lime lime (İH)

kaḳı- (I) Vurmak, kapıyı çalmak (Kİ, TA) *krş.* kaḳ- (II)

kaḳı- (II) Öfkelenmek, kızmak (Kİ, TZ) *krş.* kaḳ- (IV), kağı-

kaḳı- (III) Elem vermek, acı vermek (BM)

kāḳıle Ar. (<kāḳıle) Zencefilgillerden, sıcak memleketlerde yetişen kokulu bir bitki (BV)

kaḳımaḳ Küfretme, sövme (CC)

kaḳırdak (I) Kıkırdak (TZ)

kaḳırdak (II) Rahimde oğlan yatağı denilen deri (İH)

kaḳıya Bir bitki (BV)

kaḳla- (I) Kurutmak (İH, TZ)

kaḳla- (II) Eti parçalamak (TA)

kaḳlanmış balıḳ Kurutulmuş balık (İH)

kaḳlıḳ Sümük, genizden gelen katı sümük (İH, Kİ)

kaḳrak Ot bitmeyen yer (Kİ)

kaḳsı- Kokmak, bozulmak (TZ)

kaḳsır- Kansırmak (TZ)

kaḳ (I) Sergi (TA) *krş.* kaḳı (II)

kaḳ (II) Vahşî, yabanî, canavar (CC)

kaḳ'a Ar. Kale (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, TA) *krş.* kaḳaa

kaḳaa Ar. (< kaḳ'a) Kale (CC)

kaḳaḳ Yüksek (KFT, MG)

kaḳaḳ Yufka, çörek (TZ)

kaḳavun Düğün beledi (TZ)

kaḳbur Kalbur, iri gözlü elek (TZ)

kaḳburla- Kalburla elemek (TZ)

kaḳcır Şaşı, şaşı gözlü (KK) *krş.* kılçır, kınçır

kaḳdıra- (I) Kuru bir şey karıştırıldığında kaldır kaldır ses çıkmak (İH)

kaḳdıra- (II) Titremek (TZ)

qaldur- Kaldırmak (Gİ, KF, MS) *krş.*
qaldır-

qalender *Far.* Dünyayı umursamayıp
derviş gibi yaşayan kimse (GT)

qalı (I) Muvafık, uygun (Kİ)

qalı (II) Sergi (TA) *krş.* qal (I)

qalı *Far.* Halı (CC) *krş.* halı

qalıñ Kalın (BV, CC, İM, MG) *krş.*
qalın (I)

qalıñlıq Kalınlık (İM)

qalı‘ *Ar.* Atın tüylerinin kazınması,
dökülmesi (RH)

qalı‘ı *Ar.* Bir kılıç çeşidi (MG)

qalk- Kalkmak, ayağa kalkmak (Kİ)

qalkañçı Kalkan işi ile uğraşan (DM)

qalkatar *Ar.* İlâç yapımında kullanılan
bir madde (BV)

qalkı- 1. (Balık için) Batıp çıkmak,
 oynamak (İH) 2. Hoplamak, zıplamak
(İH)

qaltabān *Far.* Pezevenk (İH)

qaltak Kaltak, pezevenk (CC, İH)

qam (I) Şaman (CC)

qam (II) Süt nine (TZ)

qam (III) Hekim (Kİ)

qam (IV) Kendir (TZ)

qam (V) Sihirbaz (CC)

qama‘ *Ar.* Av yeri (BV)

qama- (I) Yummak, kapamak (İH)

qama- (II) Yığmak (İH)

qama- (III) Göz bağlamak, aldatmak
(CC)

qama- (IV) Kamaştırmak, köreltmek
(CC)

qamal- sarsılmak, sendelemek,
çalkalanmak (CC)

kamar *Far.* Para kesesi, kemer (CC)
krş. kemer

qamışlıq Kamışlık (İM)

qamqak Çalı çırpı (TA)

qamqak başlu Akılsız adam, akılsız
insan (TA)

qamla Tüylerin bitlenmesi (BV)

qamla- (I) Doktorluk yapmak (Kİ)

qamla- (II) Koku sürünmek (BM)

qamlıq Falcılık, kehânette bulunma
(CC) **qamlıq qıl-** falcılık yapmak, düş
yormak (İH)

qamov Eğri, çarpık, büküm, kıvrım
(CC)

qamşı Kamçı (KK) *krş.* kamçı

qamu Hep, bütün, hepsi (GT, KF) *krş.*
kamuğ

qamuç Kepçe (Kİ)

ķamuĝ Hep, bütün (BV, İM, Kİ) *krş.* kamu

ķān *Far.* Maden, memba, kaynak (GT, TA)

ķan- Doymak, kanmak (Kİ)

ķañā İnce tahta, taban tahtası (CC)

ķana- Kanamak (BV, Gİ, Kİ, TZ)

ķanan- Kanamak (TZ)

ķanbaz Boşboğaz, koĝucu (TZ)

ķanķa Nereye (Kİ)

ķanķuk Dişi köpek (BM, DM, Kİ)

krş. kanķık

ķanda Nerede (BM, GT, KFT, MS)

ķandala Tahtakurusu, beşik biti (CC, DM, İM, TA, TZ)

ķandalık Bir şeyin nerede olduĝu, neredelik (KFT)

ķandan Nereden (GT) *krş.* kaydan

ķandur- (I) Doyurmak, kandırmak (Kİ) *krş.* kandır-

ķandur- (II) Kandırmak, inandırmak (İM)

ķanĝı Hangi (TZ) *krş.* kanķı

ķanĝırıt- Mahcup etmek, birine takılmak, alay etmek (CC)

ķañlı Kaĝnı arabası (TA) *krş.* kanlı (II)

ķanı Hani, nerede (GT, KF, TZ) *krş.* hanı

ķanır- Olunca kuvvetiyle bükmek, eğmek, kökünden yana doğru çekmek, söküp çıkarmak (İH)

ķāni‘ *Ar.* Kanaat sahibi, kanaatkâr (GT, İM)

ķaniĥ Tarhana (RH)

ķanķı Hangi (KFT) *krş.* kanķı

ķanlıķ Hanlık, krallık (CC)

ķanrık Geniz (Kİ)

ķanrıl- (Aĝaç dalı gibi bir şey) eğilmek (İH)

ķanķara *Ar.* Taştan yapılan kemerli büyük köprü (BV, Gİ, İM, KF)

ķanķuriyyūn *Ar.* Bir bitki (BV)

ķapaĝan Kapanan (BV)

ķapan Tuzak (İH)

ķapķuk (I) Para kesesi (BV, İM) *krş.* kabķuk

ķapķuk (II) Buĝdayın üstündeki sert kabuk (KFT)

ķapıķķak Yaĝmalanmış (BV)

ķapsa Sandık, tabut, kutu (CC)

ķapsa- Kapsamak, içine almak (İM) *krş.* kabsa- 2

ķapsan- Kuşatılmak (İM)

ķaptan Kaftan (Kİ) *krş.* ķabtān, ķaftān

ķapturķa Zincir veya bukaķı halkalarını bir araya toplayan demir (TZ)

ķapu Kapı (BM, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ) *krş.* ķabı, ķabu, ķapı

ķapuç Kese (CC)

ķapuçı Kapıcı, hizmetçi (TA)

ķapurķuk Kabuk (MG)

ķar- (I) Karıştırmak (Kİ)

ķar- (II) Bitirmek, sona erdirmek (BM)

ķar- (III) Suya batmak, dalmak (İH)

ķar- (IV) Boķazı tıkanmak (TZ)

ķar- (V) İhtiyarlanmak, yaşlanmak (Kİ) *krş.* ķarı- (I)

ķara- Beddua etmek, lânetlemek (Kİ) *krş.* ķarķa-

ķarabar *Far.* (< kehrübā) Kehribar (CC)

ķarābet *Ar.* Yakınlık (İM)

ķarabūs *Ar.* Eyerin ön ve arka kařı (MG) *krş.* ķarbūs

ķarabař Cariye, hizmetçi (TA)

ķara boyaķ Demirsülfat (İM)

ķaraķa ur- Kararmak (MG)

ķaraķılıķ Karanlık (Gİ, KF) *krş.* ķaraķılıķ, ķaraķu, ķarańķı, ķarańķu, ķarańķuluk, ķaranı, ķarańu

ķaraķılıķ Karanlık (KF) *krş.* ķaraķılıķ, ķaraķu, ķarańķı, ķarańķu, ķarańķuluk, ķaranı, ķarańu

ķaraķu Karanlık (TA) *krş.* ķaraķılıķ, ķaraķılıķ, ķarańķı, ķarańķu, ķarańķuluk, ķaranı, ķarańu **ķaraķu ol-** kör olmak, görememek (BM)

ķaraķ 1. Gözbebeķi (TZ) 2. Gözün karası (Kİ)

ķaraķçı Dilenci (CC)

ķaraķul Karakol (TZ) *krş.* ķaravul, ķaravulu

ķara ķulaķ Çakala benzeyen bir hayvan (GT)

ķara ķurbān *Ar.T.* Kurban bayramında kesilen kurban (İM)

ķaraķuř Kartal, tavşancıl (BM, DM, KK, TA)

ķara kūzen Kokarca, kır sansarı (CC)

ķaraldu (I) Üstünlük, galibiyet (İM)

ķaraldu (II) Karaltı, gölge (Kİ)

ķaralıķ Kralık (CC, RH)

ķaramuķ Gülçer denilen karaca tohum (İH)

ķarań (I) Ufuk (İM)

qarañ (II) sahil, kenar (İM)

qarandaş Kardeş (CC) *krş.* qardaş, qarındaş

qarañğı Karanlık (CC, TZ) *krş.* qarağılık, qarağılık, qarağı, qarañğı, qarañğuluk, qaranı, qarañu

qarañğı Karanlık (CC, GT, İM) *krş.* qarağılık, qarağılık, qarağı, qarañğı, qarañğuluk, qaranı, qarañu

qarañğuluk Karanlık (GT, İM) *krş.* qarağılık, qarağılık, qarağı, qarañğı, qarañğı, qarañğuluk, qaranı, qarañu

qaranı Karanlık (BM) *krş.* qarağılık, qarağılık, qarağı, qarañğı, qarañğı, qarañğuluk, qarañu

qarañı- Karanlık olmak (TZ)

qarañu Karanlık (BV) *krş.* qarağılık, qarağılık, qarağı, qarañğı, qarañğı, qarañluk, qarañı

qaraqul Karaya çalan, siyaha benzer (RH)

qarapçı Fakir (Kİ)

qarārī Ar. Yerli, mukim (GT)

qara tanıq bil- Tanımak, anlamak (TZ)

qarav Tazminat, ücret, ödül (CC) *krş.* qarov

qaravaş (I) Hizmetçi kız (CC, İH, Kİ, TA, TZ)

qaravaş (II) Karakuş, sungur (TZ)

qaravulu Karakol (TZ) *krş.* qaraqul, qaravul

qarāyib Ar. Yakınlar, akrabalar (Gİ, İM, KF)

qarbūs Far. (< ħarbūz) Karpuz (KK) *krş.* qarbuş, karpuz

qarbuş Far. (< ħarbūz) Karpuz (DM, MS) *krş.* qarbūs, karpuz

qarbūs Ayarın ön ve arka kaşı (MG) *krş.* qarabūs

qarca- Karma karışık olmak, birbirinden ayırt edilemez hâle gelmek, benzeşmek (İH)

qarçağa Aladoğan, atmaca (CC) *krş.* qarçığa

qarçı Makas (TZ)

qarçığa Şahin, doğan (CC, İM) *krş.* qarçağa

qare Ar. Atın kulak dibinin şişmesi (RH)

qarğaça Kavgacı (CC)

qarğan (I) Put, kabir (TA)

qarğan (II) Müstahkem duvar, sur (BM)

qarğaşa Kargaşa, karışıklık (TZ)

qarğı Kargı, kamış (İH) *krş.* qarğı

ķarķışla- Beddua etmek, lânetlemek (DM)

ķarķışlı Lânet olsun! K r olası! (CC)
ķrş. ķarķışlı

ķarķışlu Lânet olsun! K r olası! (CC)
ķrş. ķarķışlı

ķarķu Kargı, kamış (Kİ) *ķrş. ķarķı*

ķarķa Ar. Yara (BV)

ķarı- (I) Yaşlanmak, ihtiyarlanmak (BM, CC, GT, TZ) *ķrş. ķar-* (V)

ķarı- (II) Karışmak (TZ)

ķarıķa Kolun omuzdan alt yanı (İH)

ķarıķ Kenar, kıyı, sahil (İM)

ķarılıķ İhtiyarlık, yaşlılık (GT)

ķarımak İhtiyarlık, yaşlılık (CC)

ķarınķak Karınca (TZ) *ķrş. ķarınķa*

ķarışla- Karışlamak (BM)

ķarışdur- Karıştırmak (KFT) *ķrş. ķarıştur-, ķaruştur-*

ķarışrıķ Karışık (TZ)

ķarıştur- Karıştırmak (CC, İM) *ķrş. ķarıştur-, ķaruştur-*

ķarīb Ar. Yakın, yakın olma (MG)

ķārin Ar. Hac çeşitlerinden biri (İM)

ķarkıl Ar. Kolsuz savaş elbisesi (MG)

ķarlaķaķ Kırlangıç (BM) *ķrş. ķarlaķaş, ķarlaķuķ, ķarlaķaş, ķarlavuş, ķırlaķaķ, ķırlaķuķ*

ķarlaķaş Kırlangıç (TZ) *ķrş. ķarlaķaķ, ķarlaķuķ, ķarlaķaş, ķarlavuş, ķırlaķaķ, ķırlaķuķ*

ķarlaķuķ Kırlangıç (Kİ, TZ) *ķrş. ķarlaķaķ, ķarlaķaş, ķarlaķaş, ķarlavuş, ķırlaķaķ, ķırlaķuķ*

ķarlaķaş Kırlangıç (KK) *ķrş. ķarlaķaķ, ķarlaķaş, ķarlaķuķ, ķarlavuş, ķırlaķaķ, ķırlaķuķ*

ķarlavuş Kırlangıç (Kİ) *ķrş. ķarlaķaķ, ķarlaķaş, ķarlaķuķ, ķarlaķaş, ķırlaķaķ, ķırlaķuķ*

ķarma- (I) 1. Dokunmak, temas etmek (CC) *ķrş. ķarmala-* (I) 2. Parmakla dokunmak, el yordamı ile aramak (CC)

ķarma- (II) Bir şeyin ne olduğunu bilmek için araştırmak (TZ)

ķarnak Cariye (KK)

ķarov Tazminat, ücret, öd l (CC) *ķrş. ķarav*

ķarpuz Far. (< ħarb z) Karpuz (KF, Kİ, TZ) *ķrş. ķarbus, ķarbus*

ķars- İki eli veya iki kanadı birbirine ķarpamak (İH, TZ)

ķarsak 1. Bozkır tilkisi, karsak ve derisi; post, k rk (CC) 2.  akal (TZ)

ķarsala- Hoplamak, zıplamak (İH)

ķarş Karşı (TZ) *krş.* karşı, ķarşu

ķarşu Karşı (BM, BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH) *krş.* karşı, karşı **ķarşu çık-** karşına çıkmak (MG)

ķarşu tur- karşıda durmak (MG)

ķarşul- Yan yana gelmek, bir araya gelmek (MG)

ķarşula- Karşılama (Gİ, KF) *krş.* karşıla-

ķarşulaş- Karşılaşmak (KFT)

ķartabān *Far.* (< ķaltabān) Deyyus, pezevenk (KFT, TZ)

ķartāl Kartal (TA) *krş.* kartal

ķartay Kart, yaşlı (TZ) *krş.* kart

ķartın Yaşlı, kart (TZ)

ķaru Nereye (Kİ)

ķaruķ Kavuk, sidik kavuğu, sidiklik, mesane (TZ) *krş.* kavuğ, kavuķ (I)

ķaruştur- Karıştırmak (BV) *krş.* karışdur-, karıştur-

ķārvān *Far.* Kafile, kervan (GT, İM) *krş.* kervān

ķārvānsarāy *Far.* Han, kafile evi (TA) *krş.* kervānsarā

ķas Kas (BV)

ķas- Kısaltmak (Kİ)

ķasa İpekten mamul bir elbise (Kİ)

ķaşa‘a *Ar.* Çanak, tabak (İM)

ķaşab (I) *Ar.* Saz, kamış (İM, MG)

ķaşab (II) *Ar.* Keten ve ipekten dokunmuş bir tür kumaş (GT) *krş.* kaçaba

ķaşaba *Ar.* Keten ve ipekten dokunmuş bir tür kumaş (GT) *krş.* kaçab (II)

ķasāne *Ar.* Bir topluluğun yemin ettirilmesi (KFT)

ķasarlar Köpek sürüsü (TZ)

ķasartķa Kertenkele (CC) *krş.* kasartķı

ķaşartķa Kene (TA)

ķasartķu Çekirge (İM)

ķasatlık Sedef (TZ) *krş.* kaçatlık

ķasbe *Ar.* Kabızlık belirtisi taşıyan hastalık (BV)

ķası- Kaşımak (TZ) *krş.* kaçı-, kaçsa-, kaçı- (I)

ķāşīd *Ar.* Haberci, ulak (GT)

ķasığ Kasık (BV) *krş.* kaçık, kasuķ

ķāşır *Ar.* Kısa, az, eksik (GT)

ķaşırķa Kasırğa (İH) *krş.* kaçırğa, kasurğa

ķāsī *Ar.* Uzak olan (MG)

ķāsib *Ar.* Geçimini çalışarak sağlayan, emeği ile kazanan (GT)

kāsīd Ar. Revaçsız, sürümsüz (GT)

kaşīde Ar. Kaside (GT)

kaş kaş kül- Katıla katıla gülmek (TZ)

kaşkatı Çok sert, sertleşmiş, katılaşmış (RH)

kaşr (I) Ar. Köşk, saray (Gİ, GT, KF)

kaşr (II) Ar. Kısaltma, kısma (İM, KF)

kaşşāb Ar. Kasap (Gİ, GT, İM, KF)

kaşşār 1. Ar. Leke çıkarıcı, yıkayıcı (GT, KFT) 2. Ar. Halı çırpıcı (İM)

kaşt Ar. Adaletli olma (İM)

kaştalık Sedef (Kİ) *krş.* kaştalık

kaştana Yun. (< kastanon) Kestane (CC) *krş.* kestene

kaşuk kasık (DM, İH, İM, KF) *krş.* kaşığ, kaşık

kaşurğa Kasırğa (Kİ) *krş.* kaşırğa, kaşırka

kaş- Kaçmak (DM, TZ) *krş.* kaç-

kaşa- Kaşımak (CC) *krş.* kaçı-, kaşı-, kaşı- (I)

kaşağı Kaşağı (TA) *krş.* kaşak, kaşrav

kaşak Kaşağı (Kİ) *krş.* kaşağı, kaşrav

kaşan Ne zaman, ne vakit, vakta ki (KK) *krş.* haşan, haşan, kaçan (I)

kaşdar- Kaçırmak, dağıtmak, karmakarışık etmek (İH)

kaşınmak Uyuz, bir at hastalığı (RH)

kaşkaldak Alnında biraz aklık bulunan at (TZ)

kaşla- Haşlamak (Kİ)

kaşrav Kaşağı (CC) *krş.* kaşağı, kaşak

kaşu (I) Sopa, tokmak (TZ)

kaşu (II) Keser denilen alet (TZ)

kaşuk 1. Kaşık (BV, CC, DM, GT, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* kaşık 2. Kepçe (CC)

kaşukşı Kaşıkçı (KK)

kaţ‘ Ar. Kesme (GT)

kata Boyunca (GT)

kaţ‘ā Ar. Asla, kat’iyyen, hiç bir zaman (İM)

katağan Handiba otu (Kİ)

kata kal- Şaşa kalmak (TZ)

kaţār Ar. Deve kervanı, birbiri ardına sıralanan hayvan dizisi (KFT) *krş.* kaţţār, kıţār

kaţārla- Ar.T. Katar katar dizmek (İH)

kaţāyıf Ar. Kadayıf (İM)

kaţğan Marul (TA)

katı (I) Katı, sert, sağlam (CC, DM, İM, İN, KF, Kİ, MS, RH, TA, TZ) *krş.*

katıg (I), kattı (I)

katı (II) Çok, fazla, aşırı (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MS) *krş.* katıg (II), kattı (II)

katı (III) Şiddetli, sert (İM) *krş.* katıg (III) **katı kın** Şiddetlikceza, ağır ceza (İH)

katı (IV) Sesli, gürültülü (MS)

katı (V) Yan, huzur (Kİ) *krş.* kat (I)

katı (VI) Büyük (İM)

katı (VII) Sık sık (BV)

katı (VIII) Ağır (BV)

katı- Sağlamlaşmak (TZ)

katıg (I) Katı, sert, sağlam (BV, MG) *krş.* katı (I), kattı (I)

katıg (II) Çok, fazla, aşırı (İM, MG) *krş.* katı (II), kattı (II)

katıg (III) Şissetli, sert (İM) *krş.* katı (III)

katıg (IV) Katık, ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler (İM) *krş.* katık

katılan- Katılaşmak (Kİ)

katılmaıklık Cinsî ilişkide bulunma (KFT)

katın Yanında (TA)

katır Katır (BV, BM, CC, DM, İM, KFT, Kİ, KK) *krş.* katır

katır Katır (TA) *krş.* katır

katıraq Çok şiddetli (KFT)

katırân Ar. (< kaṭrān) Katran (BV)

katırânsız Ar.T. Katransız (BV)

katırğa Yun. Kadırğa, kayık (TA) *krş.* katırğa

katışdur- Karıştırmak, katıştırmak (CC) *krş.* katıştur-

katıştur- Karıştırmak, katıştırmak (KFT) *krş.* katışdur-

kaṭ'ī Ar. Kat'ī, kesin (KF)

kaṭıfa Ar. (< kaḍıfe) Kadife (CC)

katl Ar. Öldürme (Gİ, GT)

katla Defa, kere (MG, TZ)

katmer yuğa Yağlı hamurla yapılan katmer (İH)

katolik Hr. Katolik (CC)

katra Baca (CC)

kaṭre Ar. Damla, katre (GT, İM, KF)

katırğa Yun. Kadırğa, kayık (Kİ) *krş.* katırğa

kaṭṭār Ar. Deve kervanı, birbiri ardına sıralanan hayvan dizisi (İM) *krş.* kaṭār, kıtar

katı (I) Katı, sağlam (CC, GT, Kİ)
krş. katı (I), katı (I)

katı (II) Çok, aşırı, fazla (GT) krş.
katı (II), katı (II)

kattılık Katılık, sertlik (GT)

katül Ar. Katleden, öldüren (KF)

katulan- Çabalamak, gayret etmek
(CC)

katun Kadın, hanım, hatun (CC, KFT,
Kİ, TA) krş. hatın, hatun

katünā Ar. Bir bitki (BV)

kaṭur- Boşaltmak (BM)

katurğan Sivilce, uyuz (BM)

kav (I) Kav, çakmak taşı (DM, GT,
Kİ, TA) krş. kov (II)

kav (II) Yılanların çıkardıkları beyaz
kabuk (Kİ)

kav- Kovmak, defetmek (MG) krş.
kov- (II)

kavā'id Ar. Kaideler (Gİ, KF)

kavanoz Kavanoz (İH)

kavdan Çorak arazi (CC)

kavī Ar. Kuvvetli, güçlü, zorlu (GT,
MG)

kavl Ar. Söz (Gİ, GT, İM, İN, KF,
KFT, MS)

kavla- (Yılan için) Kabuğundan
çıkma (Kİ)

kavluk Kap konacak şey (Kİ)

kavm Ar. Kavim, millet, ahali (Gİ,
GT, İM, KF, KFT)

kavnuç Kavlıç, oturak (TZ)

kavrul- Kavrulmak (TZ) krş. kavrul-

kavrun- Kavrulmak (TZ) krş. kavrul-

kavsuk Göbek (TZ)

kavşur- Dürüp bütme (İH)

kavuş Sidik kavuşu, sidiklik, mesane
(MS) krş. karuk, kavuk (I)

kavuk (I) Sidik kavuşu, sidiklik,
mesane (BV, Kİ) krş. karuk, kavuş

kavuk (II) Kavut, öğütölüp kavrulmuş
buğday ve arpa (BV, Kİ)

kavunluk Kavun, karpuz tarlası (GT)

kāvur Ar. (< kāfir) Gavur, kâfir (TZ)
krş. kevür

kavurğa Kavrulmuş hububat (Kİ)

kavurķına Kavurma taşı (CC)

kavurmuş Kavrulmuş (GT)

kavursın Kuş tüyü sapı, tüy kalemi
(CC)

kavurşak Oyuncak, oyun aletleri (TZ)

kavuş (I) Koğuş, oluk, boşluk (MG)
krş. kovuş

kavuş (II) Rende (TA)

ķavut (I) Kavrulmuş hububat (BM, İM, Kİ, TZ)

ķavut (II) Darıdan yapılan bir yemek (BV, İM)

ķavvād Ar. Pezevenk, kavat (GT)

ķavza- Bir şeyi ihtiva etmek, toplamak (Kİ)

ķay (I) Nereye (Kİ)

ķay (II) Yağmurla birlikte yağın dolu (İH)

ķay- 1. Kaymak (CC, TZ) 2. Ayağı kaymak (İH)

ķayağan Ayak kayan düz, cilâlı taş (İH)

ķaydasa Nerede olursa, nereye olursa (DM)

ķaydur- Çevirmek (Kİ)

ķayğa- Kaygılanmak, kaygı duymak (TZ) *ķş.* ķadğur-, ķayğır-, ķayğur-, ķaykır-

ķayğana Un ve yumurta ile yapıp içine yağ dökülen tatlı (İH)

ķayğu Kaygı, endişe, tasa, üzüntü (GT, RH) *ķş.* ķadğu, ķayğı

ķayğur- (I) Kaygılanmak, endişe etmek (GT, KF, KFT) *ķş.* ķadğur-, ķayğa-, ķayğır-, ķaykır-

ķayğur- (II) Anlatmak (Gİ, Kİ)

ķayı Hangi (İM, KF, MG) *ķş.* ķayın (III), ķayu

ķayıd- Dönmek, geri dönmek (KFT) *ķş.* ķayıt-, ķayıt-, ķayt-, ķayt-

ķayılda- Ar.T. Bağlamak (KFT)

ķayıķ- İltifat etmek (TZ)

ķayın ana Kaynana, kayın valide (TZ) *ķş.* ķaynana

ķayın ata Kaynata, kayın baba (KFT) *ķş.* ķaynata, ķoyın ata

ķayınğ Kayın ağacı (CC) *ķş.* ķayın (I)

ķayıp- Ayağı kaymak, düşecek gibi olmak (İH)

ķayır Çakıl, kum, kum tepesi (BM, Kİ, TA, TZ) *ķş.* ğayır

ķayıra Tekrar (MG) *ķş.* ķayra (I)

ķayırı Geri (CC) *ķş.* ķayra (II), ķayrı

ķayırla- Kayırmak, iltifa etmek (TZ)

ķayırmaz Zararı yok (İM, MG)

ķayırtamak 1. Süt (BM) 2. Deve sütü (Kİ)

ķayısı Hangisi (İM) *ķş.* ķaysı (II), ķayısı

ķayış- (I) Güneş batmak (İM)

ķayış- (II) Birbirine acımak (BV)

ķayışķa Cüce (TZ)

ķayıt- Dönmek, geri dönmek (BV, Gİ, İM, KF, Kİ, MG, RH, TA, TZ) *krş.* kayıd-, kayıt-, kayt-, kayt-

ķayıt- Dönmek, geri dönmek (KK) *krş.* kayıd-, kayıt-, kayt-, kayt

ķayıttur- Geri döndürmek (Kİ)

ķāyim (I) Ar. Ayakta duran, devam eden (Gİ, İN)

ķāyim (II) Ar. Yerine geçen (GT, İM)

ķāyime Ar. Bürcasın yere çakılan ayağı, çubuk (MG)

ķāyim-makām Ar. Birinin yerine geçecek kimse (GT) *krş.* kâ'im-i makām

kāyinat Ar. Kainat (GT)

ķayķalan- Kaygılanmak, endişelenmek (TZ)

ķayķıķ Gaye, maksat (Kİ)

ķayķır- Üzülmek (MS) *krş.* kadğur-, kayğa-, kayğılan-, kayğır-, kayğur-

ķayma Her ne (kim) olursa olsun (CC)

ķaynan- Kaynatılmak (RH)

ķayra (I) Tekrar (İM) *krş.* kayıra

ķayra (II) Geri (CC) *krş.* kayırı, kayrı

ķayrı Geri (CC) *krş.* kayırı, kayra

ķayrıl- Eğilmek (TZ)

ķayrılıp bak- Dönüp bakmak (İM)

ķayş Yüzük kaşı (KK) *krş.* kaş (III)

ķayt Dönmek, geri dönmek (KK) *krş.* kayıd-, kayıt-, kayıt-, kayt-

ķaytar- Geri vermek, iade etmek (KK, TA) *krş.* kaytar- (I), kaytur-

ķaytarınıl- Döndürülmek (KFT)

ķaytarmaķlık Döndürme (KFT)

ķayta tüş- Geri durmak (MG)

ķaytur- Reddetmek, geri vermek (TA) *krş.* kaytar- (I), kaytar-

ķayu Hangi (BV, İM, KF, MG) *krş.* kayı, kayın (III)

ķayur- (I) Kaygırlanmak, endişe etmek (GT) *krş.* kayır- (III)

ķayur- (II) Kayırmak, önem vermek (KF) *krş.* kayır- (I)

ķayusı Hangisi (İM) *krş.* kayısı, kayısı (II)

ķayyüm Ar. Allah'ın sıfatlarından, ezelden ebede kadar kaim ve mevcut olan (Gİ, KF)

ķazağuç Atı durduran kimse (Kİ)

ķazaķ Evsiz, barksız (TA) **ķazaķ başlı** bekâr (TZ)

ķazaldırık Eksen, mihver (TZ)

ķaz ayağı Maydanoz (İH)

ķazdur- Kazdırmak, eştirmek (KFT)

ķazf Ar. Namuslu birine iftira etmek (Gİ, İM, KFT)

ķazġan Kazan, bakır kap (TA) *ķrş.* kazan

ķazġan- Kazanmak (CC) *ķrş.* kazan-

ķazġıř Cimri, hasis (KK)

ķazı- (I) 1. Kazımak (TZ) 2. Sıyırmak, çekip ayırmak, soymak (İH)

ķazı- (II) Silmek (İH)

ķazıcı Kazıcı, kazma işini yapan (DM)

ķāzī Ar. Yapan, yerine getiren (KF)

ķaziyye Ar. Husus, hüküm (GT, İM)

ķazmak Ateşin çokluġundan kabın dibine yapışan yemek artığı (TZ) *ķrş.* kısmak

ķazmaklıķ Kazma işi (KFT)

ķazna 1. Ar. (< ġazīne) Hazine sandığı (CC) *ķrş.* ġazīne, ġazna 2. Ar. Devlet hazinesi (Kİ)

ķaznaçı Ar.T. Hazinedar (CC)

ķazuķ Kazık (BM, BV, KFT) *ķrş.* kazuk

ke‘ab Ar. Topuk (BV)

kebākī Ar. Kılıcın üzerine çizilen şekil, resim (MG)

kebāyir Ar. Büyükler (KFT)

kebe Gebe, hamile, karnı büyük (Kİ, TZ)

kebek Kepek (BM, CC, DM, Kİ) *ķrş.* kapak (III), kepek

kebel- Giyinmek (CC)

keben Yığın, öbek (CC)

kebensi- Gürültü etmek, gürlemek, çınlamak, ötmek (CC)

keber- Hamile olmak, karnı şişmek (Kİ)

kebermek Üfleme, şişme (Kİ)

kebes Börk, kalpak (Kİ)

kebeş Takke (TA)

kebi Gibi (BM) *ķrş.* kibe, kibi, kibik (II), kibin

kebilgen Meyhane, bar (İH)

kebīn Far. Kadına verilen mehir, nikāh parası (İH, KFT, TZ) *ķrş.* kābīn

kebin kıy- nikāhlamak (İH)

kebīnle- Far.T. Nikāhlamak, nikāh kıymak, mehir vermek (TZ)

kebīnlü Far.T. Mehirlı (KFT)

kebīr Ar. Büyük, ulu (GT, İM)

kebīre Ar. Büyük, ulu (KFT)

kebit Dükkân, oda (CC)

kebūt Far. Mavi (CC)

kevbe Ar. Tereddüt etme (İM)

keçi Keçi (BM, KFT, Kİ, DM, TA) *ķrş.* keşi **keçi boynuzu** keşi boynuzu

denilen yemiş (BM, İH) *krş.* keçi münüzü, keşi boynuzu **keçi münüzü** keçi boynuzu delinen yemiş (TZ) *krş.* keçi boynuzu, keşi boynuzu

keçi Geçit (TA)

keçik- Gecikmek (TZ)

keçiktir- (I) Yapmaktan çakinmek, geciktirmek (CC)

ked- (II) Gizlemek, örtmek, kapamak (CC)

keçip kit- Bir suyun öte yakasına geçmek (İM)

kaçkün Kadının üst abası (TZ)

keç oğlan Küçük çocuk (TA)

keçöv Gevşek, tembel (CC)

keçür- (I) Geçirmek (Gİ, MG) *krş.* kiçir-, kiçür- (I)

keçür- (II) Kabul etmek (KFT)

keçür- (III) Hükmü geçerli olmak (KFT)

keçüt Geçit (BM, Kİ, TA) *krş.* kiçit, kiçüt

ked- (I) Bir şeyde yarık açmak (Kİ)

ked- (II) Gitmek (KFT) *krş.* ket- (I), kid- (I), kit- (I)

kedi Kedi (İH)

kedik Her türlü av hayvanı (İM)

kedük Gedik, oyuk (Kİ) *krş.* ketik, ketük

keennehü Ar. Nasıl ki, güya, sanki (KFT, MG)

kefâf Ar. Yaşayacak kadar rızık (GT)

kefel Ar. Dip, art, kış, her şeyin gerisi; atın oturma yeri (BV, İM)

kefeli Ar. Tımar edilmiş (RH)

keff Ar. Elin iç tarafı, avuç (Gİ, GT, KF, İN, MS) *krş.* kef

keffâret Ar. Bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya verilen şey (Gİ, İM, KF, KFT)

kefûr Ar. Nimete küfran eden, inkâr eden (GT)

keğaz Düz (TA)

keger- Rezil olmak, ruhen kirlenmek (CC)

kegir- Geçirmek (İM) *krş.* kekir-, keykir-

kehel Ar. Tembel, dermansız, kımıldamaz (İH, TA) *krş.* kahal

kehne Ar. Heybe (DM)

kejegen Geçegen denilen kuş (İH)

kek Kin (CC)

kekegülik Kekemelik (İH)

keken- Çekinmek, imtina etmek (İH) *krş.* keksen-

kek etmegi Fırınlanmış kuru ekmek, peksimet (İH)

kekilde- Tavuk yumurtalarken vak vak ses çıkarmak (İH)

keklik Keklik (BM, Kİ, TZ) *krş.* kiklik

kekre Kekeme (TZ)

keksen- Bir işi yapmaktan imtina etmek (İH) *krş.* keken-

kel Çorak, bitki olmayan yer (TZ)

ke'l-'adem Ar. Yok, yokmuş gibi (GT)

kelb Ar. Köpek (GT, KF)

kelbeteyn Ar. Kerpeten (BV)

keldeçi ay Gelecek ay (TA)

keldeçi kün Gelecek gün (TA)

keldeçi yıl Gelecek sene, gelecek yıl (TA)

keleb İp, iplik yumağı (İH)

kelebek Kelebek (İH) *krş.* köbelek (I)

keleben Miskinlik hastalığına uğrayan kimse, cüzzamlı (Kİ) *krş.* kelepen, keleppe

keleçi Söz, sohbet, lâkırdı (İH)

kelek (I) Düz ve uzun burunlu büyük bir kuş (TZ)

kelek (II) Bir tür tahtadan yapılmış sal (Kİ)

kelem Lâhana (KK)

kelenü Tarla faresi (İH)

kelepen Miskinlik hastalığına uğrayan kimse, cüzzamlı (BM, CC) *krş.* keleben, keleppe

keleppe Miskinlik hastalığına uğrayan kimse, cüzzamlı (CC) *krş.* keleben, kelepen

keler Kertenkele (BM, TA)

kelgen ay Gelecek ay (TA)

kelgen keyce Gelecek gece (TA)

kelgen yıl Gelecek sene, gelecek yıl (TA)

kelik (I) Avcı kulübesi (İH)

kelik (II) Atın başına konulan gölgelik (İH)

kelimçi Ar.T. Çevirmen, tercüman (BM)

kelīmullāh Ar. Hz. Musa (Gİ, KF)

kellāse Ar. Şam camiindeki havuzyn adı (GT)

kelmişte Vakta ki, ta ki (BM)

kelpildet- Kuş kanadını sallar gibi hafif kımıldatmak (İH)

kelte (I) Bukalemun (TA)

kelte (II) Keler, kertenkele (İH)

keltir- Getirmek (CC, DM, KK, TZ) *krş.* keltür-, kiltir-, kiltür-

keltiriş- Getirmede yardım etmek (CC)

keltür- Getirmek (CC, GT, İM, İN, Kİ, RH, TA) *krş.* keltir-, kiltir-, kiltür-

keltürgen Getiren (Kİ)

kemā hüve Ar. Onun gibi (MG)

kemān göre Far.T. İçine çakıl koyup kuş vurmaya yarayan av aleti (İH)

keme Gemi (CC, Gİ, TZ) *krş.* kemi, kime, kimi

kemeç Mayasız, hamursuz (CC)

kemeçi Gemici (TA) *krş.* kemiçi, kimeçi

kemend Far. Kement (GT)

kemesen Levha altın, kâğıt hâlindeki altın, yıldız (CC)

kemi Gemi (BM, DM, GT, İM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* keme, kime, kimi

kemiçi Gemici (İM, KF, TA) *krş.* kemeçi, kimeçi

kemiş- (I) Bırakmak, aşağı bırakmak, salmak (BV, DM, İM, İN, KFT, Kİ, RH, TA, TZ)

kemiş- (II) 1. Ezmek, yıkmak (CC) 2. Mahvetmek, yok etmek (TA)

kemiş- (III) İsrâf etmek (CC)

kemişil- Fırlatılmak, atılmak (CC, İM) *krş.* kemişül-

kemişül- Fırlatılmak, atılmak (İM) *krş.* kemişil-

kemmiyet Ar. Sayı (Gİ)

kemmün Ar. Kimyon (BV)

kemre Hayvan ayağı altında çiğnenmiş fişkı (İH)

kemrik Dişi gedik (İH) *krş.* kemrük

kemrük Dişi gedik (İH) *krş.* kemrik

kemür Kömür (BM, TA) *krş.* kömür

kemür- Kemirmek (Kİ) *krş.* kemir-

kemürdek Kıkırdak (Kİ)

ken Geniş (Kİ, KK) *krş.* keñ, kiñ

kend (I) Kendi, öz (TZ) *krş.* kendi, kendü, kindü

kend (II) Kent, köy, kasaba (Gİ, İM, KF) *krş.* ketn, kenid, kint

kendi Kendi, öz (BV, CC, TZ) *krş.* kend (I), kendü, kindü

kendir Kendir, kınnap (CC, DM, Kİ, TZ) *krş.* kündür

kendirsi Keten, kumaş parçası (DM)

kendözi Kendisi (BM) *krş.* kendüsi

kendü Kendi, öz (BM) *krş.* kend (I), kendi, kindü

kendüsi Kendisi (BM) *krş.* kendözi

keñe- Karşılıklı ziyaret etmek (BM)

kenel- Komiklik yapmak (TZ)

keñeşkü Müşavere, danışma (Kİ)

kenete Moğ. Aniden, birdenbire (CC, TZ)

kenez Kolay (İH) *krş.* keñez, kengez

kengel Şaka, lâtime, alay (İH, KFT)

kengelçi Alaycı, şakacı, maskara (İH) *krş.* kenkelçi

kenger Kenger denilen diken (İH, TA)

kengeş Ögüt, nasihat (CC)

kengeş- 1. Düşünüp taşınmak (CC) 2. Meşveret etmek, müşavere (Kİ, İM) *krş.* keniş-, kinkeş-

kengez Yavaş, kolay (TZ) *krş.* kenez, keñez

kengil- Yayılmak, genişlemek (TZ)

kengirt- Genişletmek (TZ)

kengük Kenger otu ve dikenini (İH)

keñez Yavaş, kolay (Gİ, KF) *krş.* kenez

kenid Kent, köy, kasaba (KFT) *krş.* kend (II), kent, kint

keninçe Mehil, müddet (TZ)

kenise Ar. Kilise (Gİ, İM, KF)

keniş- Danışmak, müşavere etmek (TZ) *krş.* keñeş-, kinkeş-

kenkeç Müşavere, danışma (Kİ) *krş.* kenkeş

kenkelçi Alayı, şakacı, maskara (TZ) *krş.* kengelçi

kenkeş Müşavere, danışma (Kİ) *krş.* kenkeç

kens Kendi, öz (TZ) *krş.* kensi

kensi Kendi, öz (CC, KK, TZ) *krş.* kens

kent Kent, köy, kasaba (BM, CC, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* kend (II), kenid, kint

kentli Kentte oturan (İM)

kenz Ar. Hazine (Gİ, İM, KF) *krş.* kenze

kenze Ar. Hazine (KF) *krş.* kenz

kep Kalıp (Kİ, TZ)

kepes Şapka (CC)

ker- (I) 1. Germek, gergin hâle getirmek (CC, Kİ, TZ) 2. Şişmek (BM)

ker- (II) Açmak, yaymak, uzatmak (CC)

kerāhiyyet Ar. Şeriatın kesin olarak yasaklamadığı fakat harama yakınlığı ihtimali çok olduğu için çekinilmesi gereken şeyin hâli (Gİ, GT, İM, KF)

kerakı- Asmak, germek (TA)

kerāmāt Ar. Kerametler (GT)

kerāmet (I) Ar. Bağış, ihsan, ikram (Gİ, GT, İM, İN, KF)

kerāmet (II) Ar. Hürmet, saygı (GT)

kerbüç Kerpiç, tuğla (KFT) *krş.* kerpiç, kerpüç, kilürpiç, kirpiç, kürbüç

kereb Gemi (TA) *krş.* kerep, kerreb

kereklürek En gerekli (KFT)

kerep Gemi (Kİ) *krş.* kereb, kerreb

keereslik it- Hazırlanmak (BM)

keret Ar. (< kerre) Kez, kere, defa (RH, TZ) *krş.* kere, kerey (II), kerret

kerey (I) Ustura (İM, TZ)

kerey (II) Kez, kere, defa (TZ) *krş.* kere, keret, kerret

kere yağ Kaymak (TA)

kereyav Tereyağ (TZ)

kerfes Ar. (< kerefs) Kereviz (BV)

kerhen Ar. Yalnızlıkla, istemeden (GT)

kerih Ar. Çirkin, kötü (GT, KF, KFT, MG)

kerin- Gerinmek (TZ)

keriş- Kavga etmek, didişmek, zıtlamak (GT, Kİ)

keriş (I) Tartışma, çekişme, kavga (CC, GT)

keriş (II) Tepe (Kİ)

kerit- Gerinmek (TZ)

kerkes Ar. Kerkenez, karakuş cinsinden bir kuş, akbaba (DM, İH, İM, TZ)

kerki Küçük balta, nacak, keser (CC, Kİ, TA)

kerki- Cima eder gibi birinin diğerine sürtünmesi (Kİ)

kerkü Üzerinde bir şey dokunan tezgâh (Kİ)

kermen Şehir (CC, Kİ)

kernip Lâhana (BV)

kerpiç Kerpiç, tuğla (CC, GT, İM, TZ) *krş.* kerbüç, kerpüç, kilürpiç, kirpiç, kürbüç

kerpik Kirpik (TA) *krş.* kirbik, kirbük, kirkik, kirpik

kerpüç Kerpiç, tuğla (KFT, Kİ) *krş.* kerbüç, kerpiç, kirpiç, kilürpiç, kürbüç

kerrāt (I) Ar. Defalarca (GT)

kerrāt (II) Ar. Bir hastalık (BV)

kerreb Gemi (BM) *krş.* kereb, kerep

kerremallāhu vecchēhū Ar. "Allah yüzünü keremlendirsin" anlamında bir dua (KFT)

kerret Ar. Defa, kez, kere (Gİ) *krş.* kere, keret, kerey (II)

kersen Ağaçtan hamur teknesi (Kİ)

kersenç Far. Tembel, uyuşuk (CC)

kerşek Gerçek, doğru, hakikî (DM, TZ) *krş.* kerçek, kırçek, kırşek

kerşen Allıktan önce sürülen yağ, krem (TA)

kert- Çentik atmak, kesmek, kazımak (CC, Kİ, TA) *krş.* kirt-

kertek (I) Gelin odası, gerdek (CC) *krş.* kirdek, kirtrek

kertek (II) Kiler (TZ)

kertekli ketir Arkasına dönüş (TZ)

kerti Doğru, hakikî, gerçek (CC, TA, TZ) *krş.* kirti **kerti ayıt-** doğru söylemek (TA)

kertilep Hakikî, doğru, samimî (CC) *krş.* kertlep

kertilik Hakikat, gerçek (CC)

kertin- Kertilmek, çentik atılmak (TZ)

kertir- Anlamında olmak, anlamına gelmek (CC)

kertlep Hakikî, doğru, samimî (CC) *krş.* kertilep

kertme (I) Elma (Kİ)

kertme (II) Armut (CC, TA)

kervānsarā *Far.* Han, otel, kervansaray (BM, Kİ) *krş.* kārṽānsarāy

kesād *Ar.* Alış verişte durgunluk, yokluk (Gİ, KF)

kesb *Ar.* Çalışıp kazanma, kazanç (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

kesdür- Kestirmek (KFT) *krş.* kistür-

kese Kesilmiş ekmek, dilim (CC)

kesegen Kesici, keskin (KFT, MG) *krş.* kisgen

kesel *Ar.* Tembellik, uyuşukluk (Gİ, KF)

keseltki Semender, büyük kertenkele (BM, Kİ TZ) *krş.* kesürtüki

keser Ağaç kesilen alet, keser (İH)

keset- Şalırtmak, cesaretini kırmak (CC)

kesiçi Kesici, kesen (KF, KFT, Kİ)

kesin- Kesilmek (TZ) *krş.* kesil- (I), kisil- 1

keşir *Ar.* Çok, bol, fazla (GT, İM)

keskel- Parça parça kesmek (CC)

keskeri *Ar.* Göl ördeği (İM)

keskil- Dilmek, parçalamak (BM)

keskü Keski, bıçkı (KK, TZ) *krş.* keski

keslānlık *Ar.T.* Gevşeklik, tembellik (Gİ, KF) *krş.* keslenlik

keslen *Ar.* Tembel, gevşek (İM)

keslenlik *Ar.T.* Tembellik, gevşeklik (İM) *krş.* keslānlık

kesni Hindiba (İH)

kesr Ar. Dönme, çevirme (MG)

kesre Ar. Esre denilen hareke işareti (İM)

kestene Yun. (< kastanon) Kestane (DM, TZ) *krş.* astana

kesük (I) Kesik, kesilmiş (İM) *krş.* kesik, kisik

kesük (II) Harem aası (Kİ)

kesürtüki Kertenkele (DM) *krş.* keseltkü

keş İçine ok konulan kap (CC, DM) *krş.* kiş (I)

keş- Geçmek (Kİ, KK TZ) *krş.* keç- (I), kiç- (I)

keş bol- Akşam olmak (TZ)

keşe Gece (TZ) *krş.* keçe (I), keyce, kiçe

keşek İki yaşındaki deve yavrusu (TZ)

keşel Saçı dökülmüş (TZ)

keşene Mezar höyüğü (CC)

keşgek Keşkek, düğün yemeğı (İH) *krş.* keşkek

keşi Keçi, teke (DM) *krş.* keçi (I) **keşi boynuzu** keçi boynuzu denilen meyve (DM) *krş.* keçi boynuzu, keçi münüzü

keşim İlâç yapımında kullanılan bir madde (BV)

keşin Köstek (DM)

keşir Havuç (DM) *krş.* keşür

keşiş Rahip, papaz (TZ)

keşk Far. Köşk (Kİ) *krş.* köşk

keşke Far. Keşke (BM, CC, İM, Kİ, TZ)

keşkek Keşkek, düğün yemeğı (İH) *krş.* keşgek

keşşāf Ar. Keşşaf, Zemahşeri'nin meşhur tefsiri (GT)

keşür Havuç (Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* keşir

ketān Ar. Keten (CC) *krş.* kettān

kete İç i kızartılmış unla doldurulmuş bir tür yağlı ekmek (Kİ)

ketelük Boğaz (Kİ)

keter- (I) Gidermek, ortadan kaldırmak (İM, KK) *krş.* ketir- (II), kider-, kiter-

keter- (II) Götmek (KK)

keteril- Giderilmek, ortadan kaldırılmak (İM) *krş.* kiteril-

ketif Ar. Omuz (KF)

ketik (I) Gedik, oyuk (Kİ, TZ) *krş.* kedük, ketük

ketik (II) Terlik (KK)

ketil- Gedilmek, gedik açılmak (TZ) *krş.* kitil-

kettān Ar. Keten (BV, İM) *krş.* ketān

ketük Gedik (Kİ) *krş.* ketik (I)

ketür- (I) Getirmek (Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA) *krş.* getir-, ketir- (I), kitür-

ketür- (II) Develeri bir araya toplamak (TA)

ketürül- Kaldırılmak (İM)

keven- Sevinmek (Kİ)

kevenç Ferah, sevinç (Kİ)

kevgüş (I) Kulağı arkaya eyer (İH)

kevgüş (II) Sarkık, çirkin kulaklı (İH)

kevrek Deniz gevreği (BM)

kevrük Gevrek (Kİ)

kevrül- Girdirilmek, sokulmak (İM)

kevşen- Geviş getirmek (TZ) *krş.* kevşe-

kevrur Ar. Bir bitki (BV)

kevük saman (BM, Kİ, TZ)

kevül Bir tür ağaç (Kİ)

kevül- İhtiyarlanmak (Kİ)

kevür Ar. (< kāfir) Gavur, kâfir (BM, Kİ) *krş.* kāvur

kevür- Girdirmek, sokmak (İM) *krş.* givir- (I), kivür- (II), kiyür-

kevüz Yaygı, yere serilen şey (Kİ)

key İyi (Kİ, TA)

key- 1. Giymek, giyinmek (BM, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TZ) *krş.* kiğ-, kiy- 2. Yüzük takmak (KFT)

keyce Gece (TA) *krş.* keçe (I), keşe, kiçe

keydir- Giydirmek (CC, GT) *krş.* keydür-, kivür- (I), kiydür-, kiyir-

keydür- Giydirmek (BM, GT, İM, Kİ) *krş.* keydir-, kivür- (I), kiydür-, kiyir-

keydürül- Gydirilmek (İM)

keyesi Giysi (Kİ)

keyik (I) Giyik, ceylân (BM, DM, GT, KK, RH) *krş.* kiyik 1

keyik (II) Vahşî hayvan (CC, TA) *krş.* kiyik 3 **keyik şığır** Yaban sığır (DM)

keyikle- avlamak, av yapmak (BM)

keyil- Giyilmek (KF)

keyin Kadının ve hayvanların rahmi (İH)

keyin- Giyinmek (CC, KF)

keyit Giysi, elbise (CC)

keykenek Bir takım kuşlar (Kİ)

keykir- Geçirmek (TZ) *krş.* kegir-, kekir-

keyl Ar. Ölçme, ölçek (Gİ, KF)

keymek Elbise, kadın gömleği (DM) *krş.* kiymek

keyne- Kuşun yuvasını bırakıp başka bir yuvaya geçmesi (Kİ)

keysî- Hastalıktan kurutulup iyiliğe dönmek, nekahet kesbetmek (İH)

keyvân *Far.* Ülker yıldızı (GT)

kez (I) Kez, kere, defa (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TZ) *krş.* kız (I), küz (II)

kez (II) Okun gezi (İN, Kİ) *krş.* kız (III)

kezdîr- Gezdirmek (KK) *krş.* kezdür-

kezdür- Gezdirmek (Gİ, KF, Kİ) *krş.* kezdîr-

kezek Nöbet, sıra (TZ) *krş.* gezek

kezen Keven, kudret helvası, havadan yağın yumuşak bir madde ki helvaya benzer (Kİ)

kezer- Cima için aleti dimdik yapmak (Kİ)

keziv Salgın (CC)

keze- Gezlemek, nişan almak (İN)

kezli Gizli (İN) *krş.* kızli, kızlû

kezik Okun kirişe dayanan yerini oymak için kullanılan bıçak (Kİ)

kezmek Gezme, gezinti (BM)

kezüç Çok gezen, gezgin (Kİ)

kı Evet (Kİ)

kıbal *Ar.* Çevre (KFT)

kıbkızıl Kıp kırmızı (DM, KK, TA) *krş.* kıp kızıl

kıble *Ar.* Kible (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

kıblegâh *Ar.Far.* Kiblenin bulunduğu yer (GT)

kıbtı Makas (KK, TA) *krş.* kıptı, kıptu

kıç (I) Kıç, arka (Kİ) **kıç ayakları** atın arka ayakları (TA) **kıçın kıçın yürü-** arka arka yürümek (Kİ)

kıç (II) Hardal (TZ) *krş.* kış (II)

kıçıkla- (I) Gıdıklamak (İH)

kıçıkla- (II) Alay etmek (TZ)

kıçır Üst kapağı tersine çevrilmiş göz (Kİ)

kıçırtı Gıcır gıcır etme sesi (İH)

kıçkır- (I) Bağırmak, çağırmak, seslenmek (CC, TZ) *krş.* kıçkır-

kıçkır- (II) Hıçkırmak (RH)

kıçkur- Bağırmak, çağırmak, seslenmek (Kİ) *krş.* kıçkır- (I)

kığ Koyun, deve pisliği (İH, KFT, TA)

kığır Kuyruğun kısa ve kılsız olması (RH)

kığır- Bağırmak, çağırmak, emretmek (BM, Kİ)

kığruv Baykuş (BM)

ķıķķa- Kaķķ ķaķķ ses ķıkarmak, ķıkıldamak (İH)

ķıkırda- Kıkırdamak (İH)

ķılāde Ar. Gerdanlık (İM)

ķılā'ī Ar. Bir kılıķ ķeķidi (MG)

ķılbarķ Tūlū av ķōpeķi (Kİ)

ķılķır Şaşı (TZ) *ķrş.* ķalķır, ķınķır

ķıldıra- Teker vb. şeylerin yol üzerinde kıldır kıldır ses vermesi (İH)

ķıldur- (I) Yaptırmak, kıldırmaq (BV, İM, MG)

ķıldur- (II) (Ata) istenilen tavrı takındırmak, gerekli vaziyete getirmek (MG)

ķılķı Ahlāk, huy (TZ) *ķrş.* ķılık

ķılı Yaratılıştan, yaratılış itibarıyla (CC)

ķılıķşı Kılıķķı (KK)

ķılıķlı Kılıķlı, belirli bir karaktere sahip olan (CC)

ķılınķ Kılıķ (İM, MG) *ķrş.* ķılıķ, ķılıķ

ķılış- Kılışmak (İM)

ķılķıdı Ar. Bir bitki (BV)

ķılķuya Ar. Bir bitki (BV)

ķılķuyruķu Keklik, kılķuyruk (BM) *ķrş.* ķılķuyruk

ķılķuyruk Keklik, kılķuyruk (Kİ, TA) *ķrş.* ķılķuyruķu

ķılķılda- Kırkırdanmak, debelenmek, yavaş yavaş yürür gibi sıralamak (İH)

ķımār Ar. Kumar (KFT)

ķımatsız Ar.T. (< ķıymet) Paha biçilmez (CC)

ķımılda- Kımıldamak (Kİ, TZ)

ķımırşadı Karınca (BM) *ķrş.* ķumrusķa, ķumursaka, ķumursaga, ķumurusķa

ķımız Kısırak sütü, bir tür içki (DM, İH, İM, Kİ, TZ)

ķımtara Eşya veya kitap saklanan yer (KFT)

ķın- (I) 1. Elem vermek,, acı vermek (BM) **2.** Kızmak (Kİ)

ķın- (II) Yenmek, maķlūp etmek (BM)

ķın- (III) Korkuyla kaldırtmak (Kİ)

ķına- (I) Cezalandırmak, eziyet etmek (CC, DM, TA, TZ)

ķına- (II) Kınalamak, kına yakmak (TZ)

ķınal- Eziyet, elem, ıstırap ķekmek (CC)

ķınala- Ar.T. Kına sürmek (TA)

ķınalan- Ar.T. Kınalanmak (TZ)

kınan- Kınanmak (KFT)

kınçık Hancık, şah (İH)

kıncır Şaşı, şaşı gözlü (CC) *krş.* kalçır, kılçır

kındır- Teşvik etmek, tahrik etmek
(İH) *krş.* kındur- (I)

kındıra Sazlık cinsinden bir ot (İH)

kındur- (I) Teşvik etmek, tahrik etmek (Gİ, Kİ) *krş.* kındır-

kındur (II) Zayıflamak, zayıf olmak
(İM)

ķingır (I) Eğri, bğğrğ, kambur (CC, TZ)

kingir (II) İnatçı (TZ)

kınık Bir Türkmen kabilesi (Kİ)

kınır (I) Şaşı, şaşı gözlü (İH)

kınır (II) Kinli (İH)

kınlık Azap, işkence, ceza (İH)

kıpkızıl Kıp kırmızı (Kİ) *krş.* kıp kıızıl

kıptı Makas (CC, TZ) *krş.* kıbtı, kıptu

kıptu Makas (İM) *krş.* kıbtı, kıptı

kīrā‘at *Ar.* Okuma (GĪ, KF, ĪM)

kırağ (I) Kenar, yan, kıyı (BM, Gİ, İM, KF) *krš.* kĩañ, kırıg (III)

kırağ (II) Ufuk (MS)

kırak Ac1 (TA)

kıran İnsanların kılıçla öldürülmesi
(TZ)

ķırān *Ar.* Haccın bir türü (KF, İM)

ķırañ Kenar, kıyı, uç, sınır (İH, İN)
krş. kırağ (I), kırığ (III)

kırat Bir ağırlık ölçü birimi (BV, İM)

kıravu Kırağı (BM) *krş.* kırav, kırov

kırba *Ar.* Kırba, su kabı (BV, İM)

kırbat Gemi, kadirga (BM, Kİ)

kırçı- Kıvrım kıvrım olmak (İH)

kırğı Atmaca (BM, TZ) *krş.* kırğıy

kırgıy Atmaca (CC, İM) *krş.* kırgı

kırhma Kırılmış koyun pöstekisi
(CC)

kıır Yan, kenar, kıyı, uç (TZ) *krş.* kıır
(II)

kırd Kart (KFT)

kırığ (I) Kırık, kırılmış (BV)

kırığ (II) Göz bebeği (TA)

kırıg (III) Yan, kenar, uç (MG) *krş*.
kırağ (I), kırañ

kırkı- Kırkmak, kısaltmak, kesmek
(TZ) *krş.* kırk-, kırt-

kırkık Oya (TZ)

kırkıl- Kırılmak, kısaltılmak,
kesilmek (KFT)

kırkılık Ortası raptedilmemiş bir tür makas, koyun tüyü kırkan makas (İH)

kırılac Kır, hiçbir şey bitmemiş yer (İH)

kırılağaç Kırlangıç (TA) *krş.* karlağaç, karlağaş, karlağuç, karlağaş, karlavuş, kırılağuç

kırılağuç Kırlangıç (İH) *krş.* karlağaç, karlağaş, karlağuç, karlağaş, karlavuş, kırılağaç

kırılış- Kavga etmek, hırlaşmak (CC)

kırlov Yırtık, yarık (CC)

kırnağ Cariye, halayık, hizmetçi (DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ)

kırnağlılık Cariyelik, hizmetçilik (KFT)

kırov Kırağı (CC) *krş.* kırav, kıravu

kırp- Tüyün uçlarını almak, kesmek (Kİ)

kırşıldat- Kemirmek (TZ)

kırt- Kırmak, kısaltmak, kesmek (TZ) *krş.* kırk-, kırkı-

kırtās Ar. Kâğıt (BV)

kırtık (I) Nefis (BM)

kırtık (II) Boynuzdan yapıp üflenerek çalınan boru (TZ)

kırtıs Kuyruk yağı (TZ)

kırtuğ Ekşi suratlı kimse (Kİ)

kışa Kısa (KF, Kİ, MS, TA) *krş.* kısga, kışha, kışka

kışā Ar. (< kıssa) Hıyar (MS)

kışar Ar. (< kaşar) Boyun gibi (BV)

kısar- Kısaltmak (TZ)

kısarla- Kısırmak, daracık yere sıkıştırmak (İH)

kışāş Ar. Kısas, adam öldüreni öldürme cezası (GT, İM, KFT)

kısaş Yengeç (TZ) *krş.* kışkaç (II), kışkaş, kışgaç

kışda- Kısmak (KFT)

kışga Kısa (CC, Kİ) *krş.* kısa, kışha, kışka

kışgaç Kısaç, kerpeten (Kİ) *krş.* kışkaç (I)

kışgan- Kiskanmak (BM) *krş.* kışkan-, kızgan- (II)

kışha Kısa (CC) *krş.* kısa, kısga, kışka

kısı Şişmanlıktan karnın büküm büküm olması (İH)

kısır Kısır, hiç doğurmaz kimse (Kİ, TA, TZ)

kışkaçuk Kısacık, çok kısa (TA)

kışkan- Kiskanmak (Kİ, TA) *krş.* kışgan-, kızgan- (II)

kışkaş Yengeç (TZ) *krş.* kısaş, kışkaç (II), kışgaç

kışkı Bir şeyi kısıtırarak kapayacak şey (İH)

kısrak Kısarak (BV, DM, KK, TA, TZ) *krş.* kıstrak

kıssa Ar. Hıyar, salatalık (BV)

kısta- 1. Sıkıştırmak, kilitlemek (CC)
2. Müsadere etmek, el koymak (İM)

kıstalaş- Kalabalık olmak, bir araya toplanmak, sıkışmak (İM)

kıstaş- Kısılmak, sıkışmak (TZ)

kıstrak Kısarak (CC) *krş.* kısrak

kış- Yırtmak (KK)

kışgaç Yengeç (BM) *krş.* kısaş, kıskaç (II), kışgaş

kışkırü Bağırarak, çığlık atmak (KK)

kıştıraç Ötürük, ishal (TZ)

kışla- Kışı geçirmek (BM, CC)

kışlak Kışlak, kışın barınılan yer (TZ) *krş.* kışlav

kışlav Kışlak, kışın barınılan yer (TZ) *krş.* kışlak

kışra Ar. Kabuk (MG)

kıtar Ar. Deve kervanı (KFT) *krş.* katâr, kattâr

kıvan- Güvenmek, övünmek (GT)

kıvraştır- Saçları kıvrılmış olmak (Kİ)

kıvrat- Kıvırmak, kıvratmak (Kİ)

kıyan Tavşan (TZ) *krş.* kıyan

kıyık otur- Tam oturmamak, ilişmek (İM)

kıyın kıyın Kinli kinli (İH)

kıyır Kum tepesi (TZ)

kıyıştur- Meylettirmek (MG)

kıykaş Gözü kaymış, şaşı (İH)

kıymeetsüz Ar.T. Değersiz, kıymetsiz (RH)

kızak Buz üstünde kayılan alet (İH)

kızamuk Kızamık, kanın bozulup vücudun çıban dökmesi (İH)

kızdırma Humma (İH)

kızdur- Yakmak, kızdırmak (BM, BV, Gİ, KF, KFT) *krş.* kızdır- (I)

kızgançı Hasis, cimri, pinti (CC)

kızganş Kıskanç, kıskanan (TZ)

kızgaş Bir tür kuş (TZ)

kızıl- Güneşten kızarmak (TZ)

kızlat- Pahalılandırmak, fiyatını yükseltmek (Kİ)

kızluç (I) Pahalılık (Kİ, TA)

kızluç (II) Bekâret (Kİ) *krş.* kızlık (II)

kızma Çiriş (TZ)

kibe Gibi (KFT) *krş.* kebi, kibi, kibik (II), kibin

kibik (I) Uzak için benzetme edatı (TZ)

kibik (II) Gibi (DM, KK) *krş.* kebi, kibe, kibi, kibin

kibin Gibi (GT) *krş.* kebi, kibe, kibi, kibik (II)

kibr Ar. Kibir, gurur (GT)

kiç Geç (BV, GT, İN, KF) *krş.* keç, keçe (III)

kiç- (I) Geçmek (GT, İM, KI) *krş.* keç- (I), keş-

kiç (II) Gecikmek (TA) *krş.* keç- (II)

kiç (III) Zulmetmek, adaltsızlık etmek (İM, MG)

kiç (IV) Anılmak, zikredilmek (İM)

kiç (V) Göçmek, nakletmek (İM)

kiç (VI) (Zaman, vakit) uzamak (İM)

kiç (VII) Yok olmak, ortadan kalkmak (İM)

kiççi Küçük (GT) *krş.* giçi, kiçi, kiçig, kiçik

kiççilik Küçüklük (GT) *krş.* hiçilik, kiçilik

kiçe Gece, geceleyin (BV, CC, Gİ, GT, KF, KFT, MG, MS, RH) *krş.* keçe (I), keşe, keyce

kiçevgine Küçük (TA) *krş.* kiçkine

kiçi Küçük (CC, Gİ, İH, KF, KFT, KI, MG, MS, RH, TZ) *krş.* giçi, kiççi, kiçig, kiçik

kiçi- 1. Gidişmek, kaşınmak (CC, KI)
2. Vücut kızmak, hararetlenmek (TZ)

kiçig Küçük (İM) *krş.* giçi, kiççi, kiçi, kiçik

kiçigez Küçücük (BV, KFT)

kiçik- Gecikmek, geç kalmak (İM, KI)

kiçilik Küçüklük (RH) *krş.* hiçilik, kiççilik

kiçir- Geçirmek (MG) *krş.* keçür- (I), kiçür- (I)

kiçit Geçit (İM, KI) *krş.* keçüt 1, kiçüt

kiçkes Küçük (İM) *krş.* kiçkez

kiçkez Küçük (DM, İM, KK, RH, TZ) *krş.* kiçkes

kiçkine Küçücük (KI) *krş.* kiçevgine

kiçük- Gecikmek (İM)

kiçür- (I) Geçirmek (GT, İM) *krş.* keçür- (I), kiçir-

kiçür- (II) Bağışlamak, affetmek (İM)

kiçüt Geçit (İM) *krş.* keçüt, kiçit

kid- (I) Gitmek (İN, KFT, RH) *krş.* giy-, ked-, ket- (I), kit- (I)

kid- (II) Yaralamak (MG)

kid- Giymek, giyinmek (Gİ, İM) *krş.* key-, kiy-

kider- Gidermek, ortadan kaldırmak (Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* keter- (I), ketir- (II), kiter-

kiderilmeklik Giderme, izale etme (KFT)

kifâfet Ar. Yeterlik, geçinme vasıtası (GT)

kikiş Alın (Kİ)

kiklik Keklik (DM) *krş.* keklik

kikre- Hamlıktan yaramaz olmak, huysuzlanmak (İH)

kil- Gelmek (BV, Gİ, GT, İM, MG, MS) *krş.* kel-

kilâfser Ar. Atın başlığı (BV)

kilen Birbirini takip ederek, ara vermeden (MS)

kilîd Far. Kilit, anahtar (TA) *krş.* kilît

kilitlü Far.T. Kilitli, kilitlenmiş (KFT)

killikçü Yastığın üstüne örtülen örtü (Kİ)

kils Ar. Kireç taşı (BV)

kiltir- Getirmek (MG) *krş.* keltir-, keltür-, kiltür-

kiltür- Getirmek (BV, GT, MG) *krş.* keltir-, keltür-, kiltür-

kilürpiç Kerpiç (TZ) *krş.* kerbüç, kerpiç, kerpüç, kirpiç, kürbüç

kime Gemi (GT) *krş.* keme, kemi, kimi

kimeçi Gemici (GT) *krş.* kemeçi, kemiçi

kimerse Kimse (İM, Kİ, MG) *krş.* kimersene, kimese, kimesne, kimirse, kimse

kimersene Kimse (Kİ) *krş.* kimerse, kimese, kimesne, kimirse, kimse

kimese Kimse (GT) *krş.* kimerse, kimersene, kimesne, kimirse, kimse

kimesne Kimse (DM) *krş.* kimerse, kimersene, kimese, kimirse, kimse

kimi Gemi (GT) *krş.* keme, kemi, kime

kimirse Kimse (GT, MG) *krş.* kimerse, kimersene, kimese, kimesne, kimse

kîmyâ Ar. Kimya, iksir (GT)

kin Misk kokusu (Kİ)

kiñ Geniş (BV, GT, İM, İN, MG, TA, RH) *krş.* ken, keñ

kinâyet Ar. Kinaye, dolaylı anlatım (GT, İM)

kinbala Misk yavrusu (Kİ)

kinçek Misk göbeği (Kİ)

kinçi Susam (DM)

kinde Sonra, daha sonra (CC)

kindek Göbek (KK) *krş.* kindik, kindük, kündü, kündük

kindik Göbek (CC, Kİ, TZ) *krş.* kindek, kindük, kündü, kündük

kindir Keten (TA)

kindü Kendi (MG) *krş.* kend (I), kendi, kendü

kindük Göbek (BV) *krş.* kindek, kindik, kündi, kündük

kīne *Far.* Kin, gizli düşmanlık (GT) *krş.* kīn

kiñişlik Genişlik (Gİ)

kinkeş- Danışmak (TZ) *krş.* keñeş-, keniş-

kinkine Miskceğiz (Kİ)

kiñlik Genişlik (İM) *krş.* keñlik

kiñrig Burun deliği (İM)

kint Köy, kasaba (GT) *krş.* kend (II), kenid, kent

kiras *Far.* Kiraz (CC) *krş.* kiraz

kirav koy- Tutsak almak, tuksak koymak (BM)

kirāye *Ar.* Kira (Kİ)

kirbi Kirpi, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan (DM) *krş.* kirpi

kirbik Kirpik (DM) *krş.* kerpik, kirbük, kirfik (II), kirpik

kirbük Kirpik (RH) *krş.* kerpik, kirbik, kirfik (II), kirpik

kirçek Gerçek, doğru, hakikî (İN) *krş.* kerçek, kerşek, kirşek

kirde Pasta, pide (CC, GT)

kirdek Gerdek, gerdek odası (Kİ) *krş.* kertek (I), kirtrek

kirek Gerek, gerekli (MG) *krş.* kerek

kirek- Gerekmek, gerekli olmak (GT, MG) *krş.* kerek-

kirekli Gerekli, lüzumlu (GT)

kiren ay Ayın batması (BM)

kireş *Far.* (< gireç) Kireç (TZ) *krş.* kireç, kreç

kiret- Kirlletmek (BM)

kirevet *Rum.* Kürsü, geniş koltuk (İH)

kirfik (I) Göz kapağı (TA)

kirfik (II) Kirpik (KK) *krş.* kerpik, kirbik, kirbük, kirpik

kiri Geri (MG) *krş.* girü (I), keri (I), kirü

kirik- (I) Uymak, birine bağlanmak (CC)

kirik- (II) Girmek, katılmak (CC)

kiril- Gerilmek, yürürken salınmak (İM)

kirişçi Yay, giriş yapan (DM)

kirişi Dönüm (İM)

kirişle- Kirişlemek, kurmak (TZ)

kiriv Kenar, ufuk (CC) *krş.* kriv

kirke ber- Kiraya vermek (Kİ)

kirkiz- Girdirmek (TZ)

kirman Şehir (TA)

kirmen Kirmen, ip eğirmeye yarayan âlet (BV)

kirpiç Kerpiç (BM, TZ) *krş.* kerbüç, kerpiç, kerpüç, kürbüç

kirş (I) Ok atışı gibi yarışlarda kendi tarafında olan (Kİ)

kirş (II) Yarış, oyun (Kİ)

kirşek Doğru, hakikî, gerçek (TA) *krş.* kerçek, kerşek, kirçek

kirşen Kadınların yüzlerine sürdükleri pudra (TZ)

kirt- Çentik atmak, kesmek, kazımak (MG) *krş.* kert-

kirtek Gerdek, gerdek odası (İM) *krş.* kertek (I), kirdek

kirti Doğru, hakikî, gerçek (CC) *krş.* kerti

kirti eñlik Bitkiden yapılan allık (TA)

kirtü Doğru, sözlü (Kİ)

kirtüle- Doğru davranmak (Kİ)

kirü Geri (BM, BV, İM) *krş.* girü (I), keri (I), kiri

kīs Ar. Kese, para kesesi (BV, GT, İM)

kis- Kesmek (Gİ, GT, İM, MG) *krş.* kes-

kisek Parça, taş veya toprak parçası (MG, MS) *krş.* kesek (I)

kiseleñi Kertenkele (İM)

kisen Yular (DM)

kisgen Kesici, keskin (MG) *krş.* kesegen

kisik Kesik (BV) *krş.* kesik, kesük (I)

kisil- 1. Kesilmek (GT) *krş.* kesil- (I), kesin- 2. Ayrılmak, kopmak (MG)

kisrā Ar. Kisra, İran hükümdarı (GT, KF)

kistür- Kestirmek (MG) *krş.* kesdür-

kisve Ar. Elbise (İM) *krş.* kisvet

kisvet Ar. Elbise (GT) *krş.* kisve

kiş (I) İçine ok konulan kap, sadak (TZ) *krş.* keş

kiş (II) samur (CC, İM, Kİ)

kişen Köstek, ayakbağı (CC, Kİ, TA, TZ)

kişenle- Atın ayağına bağ vurmak (BM, Kİ)

kişgır- Tazıyı ava teşvik etmek, saldırtmak (İH)

kişifçi Ar.T. Casus (DM)

kişine- (Atlar için) kişnemek, (insanlar için) kahkaha ile gülmek (CC) *krş.* kişne-

kişniç Kişniş otu (BM)

kit Oturak yeri, kış (TA) *krş.* köt, kötçek

kit- (I) Gitmek (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS) *krş.* ked- (II), ket- (I), kid- (I)

kit- (II) Yok olmak, ortadan kalkmak (İM) *krş.* ket- (III)

kitâbet (I) Ar. Kâtiplik, yazma (GT)

kitâbet (II) Ar. Yazılmış, yazı (MG)

kitâbet (III) Ar. Bir köleyi, kabul ve taahhüt ettiği bedeli ödediğinde azat olmak üzere tasarrufta bulunmak hürriyetine ve mülk edinme hakkına kılmak (İM, KFT)

kitâbî Ar. Kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlar (KFT)

kitâbullâh Ar. Kur'anıkerim (KFT)

kitebe Kırk bayır (İH)

kiter- Gidermek, ortadan kaldırmak (BV, GT, İM, MG) *krş.* keter- (I), ketir- (II), kider-

kiteril- Giderilmek, ortadan kaldırılmak (İM) *krş.* keteril-

kitil- Gedik açılmak, gedilmek (MG) *krş.* ketil-

kitira Yabanî meyan otu, keven (CC)

kitür- Getirmek (GT, MG) *krş.* ketir- (I), ketür- (I)

kivür- (I) Giydirmek (BV) *krş.* keydir-, keydür-, kiydür-, kiydür-

kivür- (II) Girdirmek, sokmak (Gİ, KF, KFT) *krş.* givir- (I), kevür-, kiyür-

kivürt- sokmak, yerleştirmek, girdirmek (RH)

kivven Keven otu (BV)

kiydür- Güydirmek (MG) *krş.* keydir-, keydür-, kivür-, kiyir-

kiyir- Giydirmek (TZ) *krş.* givir- (I), keydir-, keydür-, kivür-, kiydür-

kiymek Elbise, uzun kadın gömleği (KK) *krş.* keymek

kiyür- Girdirmek, sokmak (KF) *krş.* kevür-, kivür- (II)

kiz (I) Kez, kere, defa (İM, MG) *krş.* kez (I), küz (II)

kiz (II) Keçe, keçeden yapılmış örtü (DM, MG) *krş.* kiyiz 1

kiz (III) Okun gezi (MG) *krş.* kez (II)

kiz- Gezmek, yürümek (GT) *krş.* kez-

kizle- Gizlemek, saklamak (BV, GT, İM, İN, KK, MG, MS, TZ)

kizlen- Gizlenmek, saklanmak (CC, GT, İM, KFT, KK)

kizli Gizli, saklı (GT, TZ) *krş.* kezli, kizlü

kizlü Gizli, saklı (KFT) *krş.* kezli, kizli

klıç Kılıç (CC) *krş.* kılıç, kılınç

klisia Yun. Kilise (CC)

ko (I) Koğu (TZ) *krş.* koğı

ko (II) Uğursuz (TZ)

ko- (I) Koymak, bırakmak (İN, KFT, MS) *krş.* kol- (I), koy- (I)

ko- (II) Boşaltmak, dökmek (İH)

ko- (III) Terketmek (İH)

kob- Toz kopmak, toz yükselmek (KFT, TA) *krş.* kop- (II)

kobar- Kurmak, inşa etmek (CC) *krş.* kopar- (IV)

kobuz Kopuz denilen çalgı aleti (Kİ, TA) *krş.* kopuz, kubuz, kupuz

kobuzcı Kopuz çalan, çalgıcı (CC, TA) *krş.* kopuzçu, kubuzçu

kocadaş Bir efendinin iki kölesi ki biri diğerine kacadaş der (Kİ) *krş.* koca taş

kocalık İhtiyarlık, yaşlılık (İH)

koca taş Bir efendinin iki kölesi ki biri diğerine kacadaş der (Kİ) *krş.* kocadaş

koç Koç (BM, Kİ, TA) *krş.* koçkar

koç- Kucaklamak (İM, Kİ, TZ) *krş.* kuç-

koçun- Rahatsız olup kaçınmak, çekinmek (İH)

koçur Çorak (TZ)

koduk Eşek sıpası (İH, TZ) *krş.* kuduk, kutuk

kofo Kova (İM) *krş.* koğa, kova

koğ Göze veya yemeğe dişen çöp, süprüntü (İH)

koğa Kova (DM, TZ) *krş.* kofo, kova

koğan Kıvılcım (TZ)

koğı Koğu (TZ) *krş.* ko (I)

koğur- Gövercin gibi kuşların ötmesi (İH)

koğuz Çöğür denen bitki (TZ) *krş.* koğaz

koğ- Kokmak (KFT, Kİ, TZ) *krş.* koğsu-, koğu-

koğaz Çöğür denen bitki (TZ) *krş.* koğuz

koğsu- Kokmak (TZ) *krş.* koğ-, koğu-

koğurdan Gırtlak (İH)

koğuruş Bir bitki (BV)

koğuz (I) Alçak yer, alçak arazi (BM, KI)

koğuz (II) Su akıntısı (TZ)

kol- (I) Rica etmek, istemek (CC)

kol- (II) Koymak, bırakmak (TA) *krş.* ko- (I), koy- (I)

kola Açık kahve rengi (İH) *krş.* kıla (I)

kolak Kolu çolak (İH)

kolan (I) Yular, eyer kolanı (CC, DM, İH, KK, TA) *krş.* kulun (II)

kolan (II) Yaban eşiği (KK, TZ) *krş.* kulan (I)

kolansa Koltuk altı kokusu (TZ) *krş.* kolansa

kolansa Koltuk altı kokusu (KK) *krş.* kolansa

kolat Arslan, arslan gibi güçlü (TZ)

kolay Kolay (Gİ, MG, MS, TZ)

koldaş Arkadaş, yoldaş (GT)

kolduğ Koltuk (İM) *krş.* koltık, koltuk

kolğaç Yarasa (İH)

kolğı- Sıçramak, kalkmak, fırlamak (TA)

kolla- Yardım etmek, kollamak (BM, TZ)

kolluğ 1. Yumruk, bilek (DM) 2. Bileklik (KK)

koltık Koltuk (KF) *krş.* kolduğ, koltuk

kolun At yayı (İH)

kom Dalga, fırtına (CC) *krş.* kum (II)

koma Kuma, kadının ortağı (TZ) *krş.* kuma

komaçlık Bırakma, terk etme (KFT)

komut- (I) Hoplatmak (İH)

komut- (II) Heveslendirmek, teşvik etmek (İH)

konak tarığ Bir cins darı (İH)

konan- Nimet sahibi olmak (TZ)

konas Komşu (KK) *krş.* koñşı, konş, konşı, konşu, konuş (I)

konat Konulacak, ikamet edilecek menzil (İH)

konç Konç, baçak, baldır (CC, KI)

kondur- Kondurmak, barındırmak (CC)

konğur (I) Koyun gözlü (TZ)

konğur (II) Üstü kırmızı altı beyaz (TA)

konıl- Konulmak, bırakılmak (KFT)

konıla- Kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek (TZ) *krş.* könile-, künile-, künle-

konlançı kısrak Döl veren kısrak (TA)

koñrağ Çul (İM) *krş.* koñruñ

koñrañ- Sokranmak, kendi kendine mırıldanmak (CC)

koñrov Çingirak, zil, küçük çan (CC)

koñruñ Çul (İM) *krş.* koñrağu

konş Komşu (TZ) *krş.* konaş, koñşı, konşı, konşu, konuş (I)

konşı Komşu (CC, DM, İM, KFT, TA) *krş.* konaş, konş, koñşı, konşu, konuş (I)

koñşı Komşu (GT) *krş.* konaş, konş, konşı, konşu, konuş (I)

konşılık Komşuluk (İM, KFT)

konşu Komşu (CC, Kİ) *krş.* konaş, konş, koñşı, konşı, konuş (I)

konuğ Misafir (KFT, Kİ) *krş.* konak (II)

konuğla- Misafir etmek, ağırlamak (GT, Kİ) *krş.* konakla-

konuğlık Misafirlik (KFT) *krş.* konukluk

konuğluk Misafirlik (Kİ, İM) *krş.* konukluk

konur Kumral, krem rengi (İH) *krş.* kumral

konuş (I) Komşu (DM) *krş.* konaş, konş, koñşı, konşı, konşu

konuş (II) İkametgâr, konut (CC)

konuş (III) Yağma (BM, TZ)

konuz Çatal böceği, bok böceği (BM)

koñuzan kurt Gübre böceği, bok böceği (İM) *krş.* donguz kurtı, tonguzdan kurd

koparul- (I) Yerinden sökülme (İM)

koparul- (II) Toplanmak (İM)

koplan Kaplan, panter (TZ) *krş.* kabılan, kablın, kaflan, kaplan

kopmağlık Ölümünden sonra dirilmek (CC)

kopsa- Ney ile ilâhi söylemek, şarkı söylemek (CC)

kopuz Kopuz denilen çalgı aleti (İM) *krş.* kobuz, kubuz, kupuz

kopuzcu Kopuz çalan, çalgıcı (CC) *krş.* kobuzcu, kubuzcu

korğaşın Kurşun (CC) *krş.* kurgaşın, kurgaşun, kurguşın, kurguşun, kurkuşun, kurşun

korguy Bülbül (CC)

korh- Korkmak (Gİ, CC) *krş.* kork-, korku-, koruk-

korkı Korku (KF, İM) *krş.* korku, korkuğ

korkıcu Korkan, korkak (KF) *krş.* korkucu

korkınç Korkunç (İM) *krş.* korkunç

korğmağlık Korkma hâli (KFT)

ķorkmazlık Korkusuzluk (İN)

ķorku- Korkmak (KF) *ķrş.* ķorķ-, ķorkķ-, ķorukķ-

ķorkuķı Korkan, korkak (KF) *ķrş.* ķorkıķı

ķorkud- Korkutmak (CC, Gİ, İM) *ķrş.* ķorkut-, ķort-

ķorkuğ Korku (KF) *ķrş.* ķorkı, ķorku

ķorkunķ Korkunķ (BV, CC, MG, TZ) *ķrş.* ķorkınķ

ķorkunıl- Kormak (KFT)

ķorla- (At için) yem torbasını görünce boğazından ses çıkarmak (İH)

ķorluk *Far.T.* Horlanmış, aşağılanmış kimse (TZ) *ķrş.* ģorluk

ķormaķ Koku (CC)

ķort- Korkutmak (TA) *ķrş.* ķorkud-, ķorkut-

ķoruķ- Korkmak (Gİ, KF, KFT) *ķrş.* ķorķ-, ķorkķ-, ķorku-

ķorulda- Uykuda horlamak (TZ)

ķořa Kat kat, iki kat (İH)

ķořdař (I) Uşak (BM)

ķořdař (II) Arkadaş (Kİ)

ķořıķı Koşma yazan, âşık (CC)

ķořıl- Koşulmak, birleşmek, eklenmek (CC) *ķrş.* ķořıl-

ķořuķu Haber getiren, peyk, haberci (İH)

ķotaķ Taşak, yumurtalık (TZ)

ķotar- Tencereden tabağaya yemek koymak, boşaltmak (DM, İH, TZ) *ķrş.* ģotar-, ķořar-

ķořar- Tencereden tabağaya yemek koymak, boşaltmak (KK) *ķrş.* ģotar-, ķotar-

ķoturğan Sivilce, uyuz (BM)

ķov (I) Kor, külün altındaki areş (CC) *ķrş.* ķor (II)

ķov (II) Kav (TZ) *ķrş.* ķav (I)

ķov (III) Bir yıldız adı (Kİ)

ķov- (I) Arkadan ķekiřtirmek (Kİ)

ķov- (II) Kovmak, defetmek (GT, İM, Kİ, MG, TZ) *ķrş.* ķav-

ķova Kova (Kİ, İM) *ķrş.* ķofa, ķoğa

ķovah Kepek, pul (CC)

ķovan Arı kovanı (İH) *ķrş.* ģovan

ķovan- Sevinmek, kıvanķ duymak (CC)

ķovanķ Kıvanķ, sevinķ (CC)

ķovla- İftira etmek, arkasından söz söylemek (Kİ)

ķovğı Oyuk, ķukur yer (İH)

ķovra Ekin sapı, ot, saman (CC)

kovrun- Kavrulmak (TZ)

kovşala- Karıştırmak, çalkamak, sallamak (İH)

kovu Toprak, toz rengi (Kİ)

kovuk İçi boş olan oyuk (BV, İH, Kİ)

kovun Kavun (CC, TZ) *krş.* hıvun, kavun

kovur- Kavurmak, kızartmak (TZ) *krş.* kavur-

kovurdak Kakırdak (TZ)

kovurluk Kavurga, kavrulmuş hububat (TZ)

kovuş Kovuk, oluk, boşluk (CC, MG) *krş.* kavuş (I) **kovuş kıl-** boşaltmak (MG)

kovuş- Kavuşmak, birleşmek (CC)

koyğaş- Koyun koyuna uyumak (CC)

koyın Koyun (Gİ, İN, KF, KFT) *krş.* koy, koyun (I)

koyın- Koyulmak (İM)

koyın ata Kaynata, kayın baba (TA) *krş.* kayın ata, kaynata

koyın karındaş Kayın birader (TA)

koyka Omuzla arka arası (İH)

koyma- Yüz çevirmek, engel olmak (TZ)

koymiç Kuyruk kemiği (CC)

koymuç Bir şeyin gerisi (İM)

koyuğ Koyu, katı (BV, İM) *krş.* koyu

koyuğluk Yoğunluk, kesiflik (İM)

kozak 1. Yeşil kabuklu ceviz ve buna benzer yuvarlaklar (İH) 2. Çam fıstığı (Kİ) 3. Kozalak (TZ)

kozar Cam (İM)

kozğalış- Karıştırmak, eşelemek (CC)

kozğar- Sözü çevirmek (TZ)

kozi Kuzu (BM, CC, DM, Kİ) *krş.* kuzı, kuzu

kozlu helva Kozlu helva, ceviz helvası (İH) *krş.* koz halvası

kozu kulağı Kuzukulağı denilen bir bitki (Kİ) *krş.* kuzı kulağı

köb Çok, daha çok (TA) *krş.* köm, köp

köbek it Köpek (TA) *krş.* köpek it

köbkör Masmavi, gömgök (Kİ, KK) *krş.* kömkök, köñkök, közkök, künkök

köbö- Kabartmak, artırmak (DM)

köbri Köprü (TA) *krş.* köpri, köprü, köprüg, köbür

köbük Tüylü köpek, it cinsinin iri ve tüylü olanı (DM) *krş.* köfük, köpek, köpük (II)

köbür Köprü (DM) *krş.* köbri, köpri, köprü, köprüg

köbürçük Sandık, kutu (TZ)

köçe Bulgur (TZ)

köçiken Bir akbaba çeşidi (BM)

köçken Kerkes kuşu, kartal (Kİ)

ködir- Götürmek (Gİ, MG) *krş.* köter-, kötür- (I)

köfük Tüylü köpek, it cinsinin iri ve tüylü olanı (DM) *krş.* köbük, köpek, köpük (II)

köfün Küfe (İH)

kögen Halat, urgan (CC)

köger- Küflenmek, göğermek (GT, İN, RH)

kögerçin Güvercin (GT, İM) *krş.* kögerçün, küvercin, ökerçin

kögerçün Güvercin (İM) *krş.* kögerçin, küvercin, ökerçin

kögüs Göğüs (BV, CC, DM, GT, MG) *krş.* köks, köküs, kövüs

kökçek Güzel, pek sevimli, cana yakın (BV, İM, İN, MG, RH) *krş.* gökçek

kökçüber Ucu kırık kılıç (Kİ)

köken Şeftali (TA)

köklük Nesep, soy sop (İM)

köknar Çam fıstığı (İH)

kökre- Kükremek, gürlemek (CC, Kİ, TZ)

kökrek Kadavra, ceset (TA)

kökremek Gök gürlemesi (BM) *krş.* kökürmek

köks Göğüs (İN, RH) *krş.* kögüs, köküs, kövüs

kökün Erik (Kİ)

kökürdeş Süt kardeşi (TA)

kökürmek Gök gürlemesi (BM) *krş.* kökremek

köl Göl (CC, İM, TA, TZ)

köl ayğruv Gece kuşu, baykuş (BM)

kölçük Küçük göl (İM)

köledge Gölge (KFT) *krş.* kölege, köletke, kölge, kölgey, kölige

köledgelen- Gölgelemek (KFT) *krş.* köligelen-

kölege Gölge (MS) *krş.* köledge, köletge, kölge, kölgey, kölige

kölek Gölge, ağaç vb. gölgesi (TA, TZ)

kölge Gölge (DM, Gİ, GT, KF, TA) *krş.* köledge, kölege, köletge, kölgey, kölige

kölgeç Başa sarılan nesne, gölgelik (TZ)

kölgey Gölge (BM, Kİ, KK) *krş.* köledge, kölege, köletge, kölge, kölige

kölige Gölge (BV, İM) *krş.* köledge, kölege, köletge, kölge, kölgey

kölgelen- Gölgelenmek (İM) *krş.* köledgelen-

köligelik Gölgelik (İM)

köm Çok, daha çok (CC) *krş.* köb, köp

kömil- Gömülmek (İM) *krş.* kömül-

kömiş Gümüş (CC) *krş.* kümiş, kümüş

kömlek Gömlek (DM, KK, TZ) *krş.* köñlek, köñülek, kövlek

kömül Gönül (DM) *krş.* köñül 1

kömüldrük Göğüs kemeri, at göğüslüğü (CC) *krş.* kömüldürük

kömüldürük Göğüs kemeri, at göğüslüğü (Kİ, MG, TA) *krş.* kömüldrük

kömülgen Şiddetli çamur (Kİ)

kömürçi Kömürcü (DM)

kön (I) 1. Gönül (KK) 2. Ruh (KK)

kön (II) Deri, gön, kösele (GT, Kİ, TZ)

kön- İtiraf etmek, kabul etmek (CC)

könçek 1. Don, pantolon (CC, Gİ, KF, KFT, KK, TA, TZ) 2. Pelerin gibi omuza alınan bir elbise (DM, İM)

könçekli kedik Ayakları tüylü bir hayvan (İM)

könçekli kögerçin Paçalı güvercin (İM)

könçük Cep, elbisenin iç cebi (İM) *krş.* gönçük, künçük

könder- (I) Uzatmak (BM)

könder- (II) Doğrultmak, düzeltmek (CC)

könder- (III) Koymak, bırakmak (MG)

könder- (IV) Göndermek, yollamak (BM, Gİ, İM, Kİ, İN, RH, TZ) *krş.* köndür- (II)

könder- (V) Yoluna koymak (CC)

köndür- (I) Yakmak (BV)

köndür- (II) Göndermek, yollamak (İM) *krş.* könder- (IV)

köne Kene (TZ) *krş.* kene (II)

könel- Bir şeye kabiliyetli olmak (CC)

könen- (I) Tatmin olmak, memnun olmak (CC, TZ)

könen- (II) Bezenmek, süslenmek (TZ)

könen- (III) Nimet sahibi olmak (TZ)

köne suvı Civa (CC) *krş.* köney şu

köney şu Civa (TA) *krş.* köne suvı

köni Doğru, âdil, dürüst (BV, CC, GT, İM) *krş.* köñü

könile- Kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek (TZ) *krş.* konıla-, künile-, künle-

könilik Adalet, doğruluk (CC, GT)
krş. könülük

köñkök Masmavi, gömgök (DM) *krş.*
köbkök, kömkök, közkök, künkök

köñlek Gömlek (Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* kömlek, köñülek, kövlek

köñül 1. Gönül (BV, CC, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TA) *krş.* kömül 2. Akıl, bilinç, ruh (CC)

köñülek Gömlek (KFT) *krş.* kömlek, köñlek, kövlek

köñüllü Gönüllü (BV)

köñülsiz Gönülsüz, inanmadan, istemeden (İM)

könü Doğru, âdil, dürüst (CC) *krş.* köni

könül- Doğru yola girmek, yönelmek (İM) *krş.* gönül-

könülük Adalet, doğruluk (CC) *krş.* könilik

könülükçe Adilce, adilâne (CC)

köp Çok, daha çok (BV, CC, GT, İM, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ) *krş.* köb, köm **köp bul-** çoğalmak, artmak (TZ)

köp ıurla sık sık (CC)

köp- Taşmak (TZ)

köpirek Çokça (KFT)

köplek İlkbahar'da açan güzel kokulu nergis çiçeği (İH)

köplik Çokluk, fazlalık (İM) *krş.* köplük

köplük Çokluk, fazlalık (İM) *krş.* köplik

köpri Köprü (BM, Gİ, KF, TA, TZ) *krş.* köbri, köbür, köprü, köprüg

köprü Köprü (CC, Kİ) *krş.* köbri, köbür, köpri, köprüg

köprüçük Geyrek kemiği (İH)

köprüg Köprü (İM) *krş.* köbri, köpri, köprü

köptelük *Far.T.* Undan ve etten yapılan bir yemek (CC)

köpu- Astarlı elbiseyi silmek (Kİ)

köpüklen- Köpüklenmek (GT) *krş.* köpüki çık-

kör *Far.* (< gür) Mezar (CC, TZ) *krş.* gür, gör

kördür- Göstermek (Kİ)

körgez- Göstermek (KFT) *krş.* körgüz- (IV), körküz-

körgüz- (I) Açıklamak, izah etmek (CC)

körgüz- (II) Yaptırmak, yaşatmak (CC)

körgüz- (III) Göz yummak, ses çıkarmamak (CC)

körgüz- (IV) Göstermek (CC, GT, MG) *krş.* körgez-, körküz-

köri Davul (DM) *krş.* kövrüv

körin- Görünmek, ortaya çıkmak (BM, Gİ, KF, MG) *krş.* körün-

körüş Görüş (RH)

körk Güzellik, iyilik (CC, GT, Kİ, MG) *krş.* görk

körkli Güzel, iyi, gösterişli (CC, GT) *krş.* körklü, körklüg, körükli, körüklü

körklü Güzel, iyi, gösterişli (CC, GT, MG, RH) *krş.* körkli, körklüg, körükli, körüklü

körklüg Güzel, iyi, gösterişli (MG) *krş.* körkli, körklü, körükli, körüklü

körksizlik Çirkinlik (CC)

körksüz Çirkin (CC) *krş.* körküsüz

körküsüz Çirkin (CC) *krş.* körksüz

körküz- Göstermek (Kİ, TZ) *krş.* körgez-, körgüz- (IV)

körle- Horlamak, horuldamak, uyukuda hırıltılı ses çıkarmak (CC)

körmeklik Görme, görüş, usul, tarz (CC)

körmez- Kör, âmâ (KFT)

körövül Set, duvar, bent (CC)

körpe (I) Pek taze, her şeyin tazesini (İH)

körpe (II) 1. Süt emen kuzu (Kİ) 2. Kuzu pöstekisi (CC)

körse- Bir kadınla yatmak için şehveti artmak (Kİ)

körset- Göstermek (TZ) *krş.* köster-

kört- Çekmek (TA)

körtül Kuvvetli, şiddetli (Kİ)

körü Kuru, yaş olmayan (TZ) *krş.* kurı, kuru, kuruğ

körük Körük (CC)

körükli Güzel, iyi, gösterişli (TZ) *krş.* körkli, körklü, kötklüg, körüklü

körüklü Güzel, iyi, gösterişli (KFT) *krş.* körkli, körklü, kötklüg, körükli

körüklürek Güzelce (KFT)

körüvse- Görmek istemek (CC)

köse- (I) 1. Gıpta etmek, özlemek (İH) 2. İstemek, arzu etmek (TA) *krş.* körse- (III)

köse- (II) Ateşi parlatmak, karıştırmak (İH)

kösegi Ateş karıştıran nesne, ocak demiri (TZ) *krş.* kösev, kösöv, küsevüv

köse Ateş karıştıran nesne, ocak demiri (TZ) *krş.* kösegi, kösöv

köslün- Sıralanmak, dizilmek (İH)

kösnü- Kadınların çiftleşmeye iştahlanması (İH)

kösnük Çok iştahlı, çiftleşmek isteyen dişi (İH)

kösnüyüptür Kısır (TZ)

kösöv Ateş karıştıran nesne, ocak demiri (CC) *krş.* kösegi, kösev, küsevüv

kötebek Kötebek, gözsüz tarla faresi (İH, TZ) *krş.* kösüz tümek

köstek Atın ayağına vurulan bağ (İH, TZ)

köstekle- Kösteklemek, atın ayağına bağ vurmak (TZ)

kösül- Uzanmak (CC)

kösürükle- Atın ayağına zincir takmak (CC)

kösüz tümek Kötebek, gözsüz tarla faresi (BM) *krş.* kötebek

köş- Göçmek, göç etmek (KK, TZ) *krş.* köç-

köşegen Dantelâli yatak perdesi (TZ)

köşek Bir yaşındaki deve, deve yavrusu (BM, Kİ, TA, TZ) *krş.* küşek (I)

köşene Kubbe (TZ)

köşk *Far.* Köşk, saray (Kİ, TZ) *krş.* keşk

köt Göt, oturak yeri, kıç (BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* kit, kötçek

kötçek Kıç, göt (MS) *krş.* kit, köt

köten Ham deri (TZ)

kötert- Taşıtmak, görürtmek (İM) *krş.* kötürd-

köterül- Kaldırılmak, yükseltilmek, taşınmak (İM) *krş.* köterül-, kötrül-, kötürül-

kötle- Götünü kullanmak (Kİ, TZ) *krş.* tökle-

kötlen- Götlenmek (TZ) *krş.* töklen-

kötrem Kötürüm, eli ayağı tutmayan (İM)

kötrül- Kaldırılmak, yükseltilmek, taşınmak (GT, İM, KFT) *krş.* köteril-, köterül-, kötürül-

kötür- (I) Götürmek (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ) *krş.* ködir-, köter-

kötür- (II) Son vermek (CC)

kötür- (III) Hayvan sürmek (İN, RH)

kötürd- Götürmek, taşıtmak (KFT) *krş.* kötert-

kötürem Zayıf, cılız (CC)

kötürül- Kaldırılmak, yükseltilmek, taşınmak (CC, MG) *krş.* köteril-, köterül-, kötrül-

kövde Gövde (TA, TZ) *krş.* gövde, kevde

kövlek Gömlek (CC) *krş.* kömlek, köñlek, köñülek-

kövrük Kükürt (CC) *krş.* gūgird, kükürd

kövrüv Davul (BM) *krş.* köri

kövüs Göğüs (CC) *krş.* kögüs, köks, köküs

köy- (I) Yanmak (BV, TZ) küy- (II)

köy- (II) Eğlenmek, durmak (TA)

köy- (III) Tutmak, alıkoymak (BM)

köy- (IV) Yakmak (İM, KFT)

köedür- Yakmak (BV, CC, İM) *krş.* köyündür-, küydür-

köydürül- Yaktırmak (İM)

köyeg Mantar (İM)

köyin- Yanmak (BM) *krş.* köyün-

köynü- Pişmek, olmak, kemâle ermek (İH)

köynük Yanık, yanmış (İM, Kİ) *krş.* köyük

köyöv Güvey (CC) *krş.* güyegü, küyeg, küyegü, küyev, küyevüv, küyöv

köyük Yanmış, yanık (TZ) *krş.* köynük

köyülmüş Yanmış, yanık (TZ)

köyün- Yanmak (BV, Kİ) *krş.* köy- (I), köyin-

köyündür- Yakmak (KFT, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* köydür-, küydür-

közek Büyük gözlü adam (Kİ)

közen Gelincik (İM)

közenek Yaşmak, yüz örtüsü (TZ)

közeri Gözcü, keşif kolu (BM)

közgi Ayna (DM, KK) *krş.* közgü, köznü, közüğü, küzgü

közüğü Ayna (DM, GT, İM, KF) *krş.* közgi, köznü, közüğü, küzgü

közüğü Aynacı (DM)

közüğüçilik Aynacılık (GT)

közinmek Görünmek, ortaya çıkmak (DM)

közkök Gömgök, masmavi (TA) *krş.* köbkök, kömkök, köñkök, künkök

közlen- (Ateş) közlenmek (GT)

köznü Ayna (Kİ) *krş.* közgi, közgü, közüğü, küzgü

közsiz Gözü görmeyen (KK, TA)

közüğü Ayna (TA) *krş.* közgi, közgü, köznü, küzgü

közün- Görünmek (Ms)

közündürük Kıldan yapılip gözün üzerine konulan örtü, hayvanların etrafı

görmemeleri için gözlerine takılan kapak (Kİ)

kreç *Far.* (< girec) Kireç (CC) *krş.* kireç, kireş

kristian *Hr.* Hristiyan (CC)

kriv Kenar, ufuk (CC) *krş.* kiriv

kşi Kişi, insan (CC) *krş.* kişi 1

ku‘ *Ar.* Başparmak ile bilek arası (İN)

ku‘aş *Ar.* Bir at hastalığı (BV)

kubar- Bozarmak, benzi toprak ve toz rengine dönmek (Kİ)

kubas Çoban köpeği (Kİ) *krş.* kubaş

kubaş Çoban köpeği (BM) *krş.* kubas

kubh *Ar.* Çirkinlik (GT)

kuburçuk Kutu (CC) *krş.* kabarcak, kabarsak, kabırşak, kaburçuk

kubuz Kopuz denilen çalgı aleti (İH) *krş.* kobuz, kopuz, kupuz

kubuzçu Kopuz çalan, çalgıcı (İH) *krş.* kobuzçu, kopuzçu

kuç- Kucaklamak (BM, CC, GT, TA) *krş.* koç-

kuçala- Kucaklamak, sarılmak (Gİ) *krş.* kuçakla-

kuçuk Kucak (TA) *krş.* kuçak (I), kuşak (II)

kuds *Ar.* Kutluluk (KFT)

kuduk Eşek sıpası (DM, KK, TA) *krş.* koduk, kutuk

kudur- (Çocuk) yaramazlık yapmak (İH)

kuffazeyn *Ar.* Eldiven (Gİ)

kuğu Kuğu kuşu (TZ) *krş.* kuv (II)

kuğuz Oyuk, çukur (İH) **kuğuzunu doldur-** karnını doyurmak (İH)

kuhl *Ar.* Göz ilâcı, sürme (BV)

kul- Kılmak, yapmak (KFT) *krş.* kıl-

kulaç İki kol arasındaki mesafe (BM, Kİ, TA) *krş.* kula (III)

kulağ Kulak (KK, MS, TA) *krş.* kulak

kulağ ur- kulağı cınlamak (TZ)

kulağuz Kılavuz, delil (TA) *krş.* kılavuz, kulavuz

kulağuzla- Kılavuzluk etmek, delil olmak (TA) *krş.* kulavuzla-

kulağaz Telli turna (BM)

kulampara Oğlancı (TZ)

kulamşa Puşt (TZ)

kulamus *Ar.* Bir bitki (BV)

kulavuz Kılavuz, delil (GT) *krş.* kulağuz

kulavuzla- Kılavuzluk etmek, delil olmak (Kİ) *krş.* kulağuzla-

kulluk Kulluk, kölelik (Gİ, KF, KFT) *krş.* kulluk

 ullu    Hizmet i, maiyet memuru
(CC, KFT)

 ulma  lık Sahtek arlık (KFT)

 ulna- (At) do urmak (K )

 ulp Bir  eyin kulpu (K )

 ultur- (Su) dalgalanmak, kımıldamak
( H)

 ul b Ar. Kalpler (GT)

 ulu  İki ya ındaki koyunun
do urdu u zaman (K )

 ulun Bir ya ındaki tay (K , TA)

 uluna ı Gebe kalan tay (K )

 ulun  Kulun  (BV)

 ulun a  K   k tay, taycık (TA)

 ulunla- Bereket sa mak (CC)

 uma Kuma, kadının orta ı (CC, DM,
 M) *kr .*  oma

 umar Miras ( H,  M)

 umart ı Miras, geride kalan (CC)

 um ı Kum  zerinde falcılık yapan
(K )

 um an İbrik (TZ)

 um u  Ku  s r s  (TZ)

 umla   arap (TA)

 umravu  an (K )

 umrus a Karınca (TZ) *kr .*
 ımır a ı,  umurs a,  umursu a,
 umurus a

 umurs a Karınca (TA) *kr .*
 ımır a ı,  umrus a,  umursu a,
 umurus a

 umursu a Karınca (K ) *kr .*
 ımır a ı,  umrus a,  umurs a,
 umurus a

 umurus a Karınca (DM) *kr .*
 ımır a ı,  umrus a,  umurs a,
 umursu a

 un G  , kuvvet, takat (CC)

  n Far. K  , makat (GT)

 una İki ya ındaki dana (TZ)

 una ın    ya ına girmemi  di i
buza ı ( M)

 unan    ya ındaki tay (TA)

 un d Ar. (<  un t) Vitir namazının
son rek tında okunan dua (MS)

 un t Ar. Vitir namazının son
rek tında okunan dua (G ,  M, KF) *kr .*
 un d

 uptur a Kemerin sa  tarafında
ta ınan deri  anta (K )

 upuz Kopuz denilen  algı ( H) *kr .*
 obuz,  opuz,  ubuz

 ur (I) Zarar, ziyan (TA)

 ur (II) Ya ıt, emsal, akran (K )

kur (III) Kemer, kuşak, bel bağı (CC, İM, TA) *krş.* kor (III)

kur (IV) Defa, kez, kere (İN) *krş.* kurla

kur'a Ar. Kur'a, ad çekme, çekiliş (İM, KFT)

kurak Kurak, kuraklık (BM, KI) *krş.* kurgak

kuraklık Kuraklık (GT)

kurbağa Kurbağa (BM, İH, KI, RH, TA, TZ) *krş.* kurbuğa

kurban Yay kabı, sadak (İH) *krş.* kurman

kurbet 1. Ar. (Allah'a) yakınlık (GT)
2. Ar. Akrabalık, yakınlık (İM)

kurbuğa Kurbağa (DM) *krş.* kurbağa

kurç Çelik (CC, TA)

kurd Kurt, böcek, solucan (BM, KI, KF) *krş.* kurt (I)

kurdan Hançere, boğaz (İH)

kurdaş Akran, aynı yaşta olan, yaşıtlı (İM)

kurdemana Ar. Bir bitki (BV)

kurdeşeni Kurdeşen de denilen bir tür hastalık (İH) *krş.* kurdeşini

kurdeşini Kurdeşen de denilen bir tür hastalık (TZ) *krş.* kurdeşeni

Kureyş Ar. HZ. Muhammed'in mensubu olduğu Arap kabilesi (İM)

Kureyşî Ar. Kureyşli, Kureyş kabilesinden olan (İM)

kurgak Kurak, kuraklık (CC) *krş.* kurak

kurgan (I) Mezar, mezarın üzerindeki toprak yığını, mezar höyüğü (CC, TA) *krş.* kurgun

kurgan (II) Siper, sur (KI)

kurgan (III) At ahır (TA)

kurgan (IV) Kubbe (TZ)

kurgaş Atmaca kuşu (TZ)

kurgaşın Kurşun (KK, TZ) *krş.* korgaşın, kurgaşun, kurguşın, kurguşun, kurkuşun, kurşun

kurgaşun Kurşun (İM, TA) *krş.* korgaşın, kurgaşın, kurguşın, kurguşun, kurkuşun, kurşun

kurgaşunla- Kurşunlamak, kurşun sürmek (İM)

kurgun Mezar, mezarın üzerindeki toprak yığın, mezar höyüğü (BM) *krş.* kurgan (I)

kurgul Orta yaşta olan (TA)

kurguş Kuruş (BV)

kurguşın Kurşun (DM) *krş.* korgaşın, kurgaşın, kurgaşun, kurguşun, kurkuşun, kurşun

ķurķuřun Kurşun (Kİ) *ķrř.* ķorķařın, ķurķařın, ķurķařun, ķurķuřun, ķurķuřun, ķurřun

ķuri Kuru, yaş olmayan (BM, DM, GT, İM, KFT) *ķrř.* ķörü, ķuru, ķuruĝ

ķuri- Kurumak (BV, İM, KFT, Kİ, RH) *ķrř.* ķuru-

ķuritıl- Kurutulmak (İM) *ķrř.* ķurutıl-

ķurķuřun Kurşun (KFT) *ķrř.* ķorķařın, ķurķařın, ķurķařun, ķurķuřun, ķurřun

ķurla Defa, kere, kez (BV, CC, GT, MG) *ķrř.* ķur (IV)

ķurluķ Meçik torba, tulum, tuluk (İH)

ķurma Ar. Hurma, hurma aĝacının yemişi (BM, KK, TA, TZ) *ķrř.* ĥorma, ĥurmā, ķorma

ķurman Yay kabı, sadak (TZ) *ķrř.* ķurban

ķurrasa Kitap, mukaddes kitap (BM)

ķurř Ar. Yuvarlak (İM)

ķurřa Ar. Görülen yuvarlak ve düz yüz (GT)

ķurřa Parça (BV)

ķurřaķ Kursak (BM) *ķrř.* ķursak (I)

ķurřovla- Kemerle baĝlamak, sarmak (CC)

ķurtak Boynuzdan yapma boru (Kİ)

ķurtķa Yaşlı kadın (CC)

ķurttuķ Tepici, kapıcı, haşarı hayvan (İH)

ķurtuman Bezelye (DM)

ķurķuř Kavun, karpuz kabuĝu (TA)

ķurud Bir tür peynir (BM) *ķrř.* ķurut 2

ķurud- Kurutmak (RH) *ķrř.* ķurut-

ķuruĝ Kuru, yaş olmayan (BV, İM) *ķrř.* ķörü, ķuri, ķuru

ķuruĝı Bir cins doĝan kuşu (Kİ)

ķurulĝan Tırnak dibinde çıkan bir çıban (İH)

ķurulta Kurultay (CC)

ķuruluk Kuruluk, kuru olma (RH)

ķurunķuķa Cüce (TZ)

ķurut 1. Kurutulmuş yoĝurt (TZ) 2. Bir tür peynir (BM, Kİ) *ķrř.* ķurud

ķuruķ Kurt, börü (KK, TA) *ķrř.* ķurķ (II)

ķurutul- Kurutulmak (Kİ) *ķrř.* ķuritıl-

ķurvalı Kavlıç, oturak (TZ)

ķüs Far. Kös, büyük davul (GT)

ķuřü Kusmak (TA) *ķrř.* ķus-

ķuřĝu Kusuntü, kustumuk (Kİ) *ķrř.* ķuřķaķ, ķusu, ķusuk

kušğun Atın kuyruğu altından geçirilen kayış (Kİ) *krş.* kuşğun, kuyşkan

kuşkak Kusuntu, kumuk (TZ) *krş.* kuşgu, kusu, kujuk

kuşkun Atın kuyruğu altından geçirilen kayış (TA) *krş.* kuşğun, kuyşkan

kuşmak Kusuntu, kumuk (TZ)

kuştun- Sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek (CC)

kuştur- Kusturmak, kusmasını sağlamak (İM)

kuşu Kusuntu, kumuk (Kİ) *krş.* kuşgu, kuşkak, kujuk

kuşuk Kusuntu, kumuk (İM) *krş.* kuşgu, kuşkak, kusu

kuşūr Ar. Artık, fazlalık (BV)

kuşanmak Takmak, giyinmek (KFT)

kūşe Far. Köşe (GT)

kut Bereket, saadet (İH, Kİ, TZ)

kūt Ar. Yiyecek, gıda (GT, İM)

kut- Karıştırmak (TA)

kutan Bir kuş (TZ)

kuṭhar- Kurtarmak, serbest bırakmak (CC) *krş.* kurtar-, kuṭır-, kuṭkar-

kuṭıl- Kurtulmak (TA) *krş.* kurtul-, kuṭtul-, kuṭul-

kuṭır- Kurtarmak, serbest bırakmak (TA) *krş.* kurtar-, kuṭhar-, kuṭkar-

kuṭkar- Kurtarmak, serbest bırakmak (CC, TZ) *krş.* kurtar-, kuṭhar-, kuṭır-

kuṭkaruvsa- Kurtulmayı istemek (CC)

kuṭla- Kutlamak (TZ) *krş.* kuṭlula-

kuṭlı Kutlu, mübarek (DM, GT) *krş.* kuṭlu, kuṭluğ

kuṭlu Kutlu, mübarek (BM, CC, GT, Kİ, RH, TA) *krş.* kuṭlı, kuṭluğ

kuṭluğ Kutlu, mübarek (GT) *krş.* kuṭlı, kuṭlu

kuṭlula- Kutlamak (TA) *krş.* kuṭla-

kuṭn Ar. Pamuk (GT)

kuṭsız Kutsuz, uğursuz (TA)

kuṭtul- Kurtulmak (CC) *krş.* kurtul-, kuṭıl-, kuṭul-

kuṭuk Yabanî eşek yavrusu (BM, Kİ) *krş.* kuṭuk, kuṭuk

kuṭuluş Kurtuluş (CC)

kuṭur (I) Uyuz, uyuzluk (BV, İM, RH, TZ) *krş.* kuṭurğan (II)

kuṭur (II) Kuduz köpek (TZ) *krş.* kuṭurğan (I), kuṭuz (II)

kuṭurğan (I) Kuduz köpek (TZ) *krş.* kuṭur (II), kuṭuz (II)

kuṭurğan (II) Uyuz, uyuzluk (Kİ, TA) *krş.* kuṭur (I)

kutuz (I) Hayvanların boynuna asılan tüy (Kİ)

kutuz (II) Kudurmuş köpek, kuduz (TZ) *krş.* kutur (II), kuturğan (I)

kutuz- (I) Hiddetlenmek, kudurmak, çıldırmak (İH, TZ) *krş.* kutur-

kutuz- (II) Terbiyesizlik etmek (İH)

kuv (I) Soluk, uçuk sarı (CC)

kuv (II) Kuğu kuşu (BM) *krş.* kuğu

kuv (III) Boş, kof (CC)

kuvar- (Ağaç için) sararmak, solmak (GT)

kuvasla- Cimrileşmek (TZ)

kuvvetlen- *Ar.T.* Kuvvetlenmek (KFT) *krş.* hovatlan-

kuvvetli *Ar.T.* Kuvvetli, güçlü (KFT, MS) *krş.* kuvvetli

kuvvetlüsüz *Ar.T.* Güçsüz, kuvvetsiz (KFT) *krş.* kuvvetsiz

kuvuruğ (I) Kıvrılmış (BV)

kuvuruğ (II) Kavrulmuş (BV)

kuyaş 1. Güneş (BM, CC, Kİ, KK) **2.** Işık, aydınlık (TA, TZ)

kuyı Kuyu (BM, DM, GT, KFT) *krş.* kuyu, kuyuğ

kuymağ Un ve süt ile yağda pişirilmiş bulamaç (BM, Kİ)

kuyruğ Kuyruk (CC) *krş.* kuyruk

kuyşkan Atın kuyruğu altından geçen kayış, kuskun (CC) *krş.* kusgun, kusgun

kuytu Çukur, siper, gölgelik (İH)

kuytu yavun abdesthane (İH)

kuyuğ Kuyu (İM) *krş.* kuyı, kuyu

kuyul- Coşmak, neşelenmek, coşturmak (BM)

kuyum- Kalıba dökmek (TZ)

kuyumcı Kuyumcu, sarraf (KFT, TA) *krş.* kuyunçı

kuyunçı Kuyumcu, sarraf (Kİ) *krş.* kuyumcı

kuz Güneş dokunmayan yer (Kİ)

küz *Ar.* Çanak, tas (Gİ, İM, KF)

kuzah *Ar.* Renk renk çizgi (İM)

küze *Far.* Testi (GT)

kuzı Kuzu (DM, İM, Kİ) *krş.* kızı, kuzu

kuzla- Kuzulamak, koyun yavrulamak (KFT)

kuz ol- Pahalanmak (BM)

kuzu Kuzu (İH, TA) *krş.* kızı, kuzu

kuzu kulağı ilkbaharda çıkan ekşice bir ot (İH) *krş.* kuzu kulağı

küb Küp (TA) *krş.* küp

kübe (I) Savaşta giyilen örme zırh (CC) *krş.* kübü

kübe (II) Güve (TA)

kübe (III) Küpe (TA) *krş.* küpe

kübrü Sandık, çekmece (DM) *krş.* kübür

kübü savaşta giyilen örme zırh (Kİ) *krş.* kübe (I)

kübür sandık, çekmece (Kİ) *krş.* kübrü

küçe- (I) Zorlamak, baskı yapmak (CC)

küçe- (II) Tiksindirmek, nefret ettirmek (İM)

küçe- (III) Lâzım olmak, gerekmek (Gİ)

küçegen Kartal (TA)

küçet Mazlum (TZ)

küçle- Güçlenmek, kuvvetlenmek (TZ) *krş.* küçen- (II), küçlen-

küçlen- Güçlenmek, kuvvetlenmek (TZ) *krş.* küçen- (II), küçle-

küçli Güçlü, kuvvetli (BV, GT, İM, TZ) *krş.* küçlü, küşli

küçlik Güçlük, zorluk (İM)

küçsiz Güçsüz, âciz (DM, TA)

küd- Gütmek, otlatmak (KFT) *krş.* küt-, kütle- (I)

küdiçi Güden, hayvan otlatan, çoban (KFT)

küfiye Ar. Başa örtülen bir tür örtü, takke (Gİ, KF, MS)

küfrlük Ar.T. Allah'a inanmamaklık (İM)

küfv Ar. Eş, benzer, arkadaş (Gİ, KF)

küfye Ar. Ancak geçinebilecek kadar olan yiyecek (KFT)

kügerçin Güvercin (BM, BV, DM, KFT, Kİ) *krş.* güverçin, kügürçin, kükerçin

kügürçin Güvercin (CC) *krş.* güverçin, kügerçin, kükerçin

küher Far. Cevher (TZ) *krş.* güher

kükerçin Güvercin (KK) *krş.* güverçin, kügerçin, kügürçin

kükel Moğ. Yabanî erik, kara diken (CC)

kükevün At sineği (Kİ)

kükevür İbrik (TZ)

kükrek Şimşek (TZ)

kükün Yaban arısı, erkek eşek arısı (BM)

kül Far. Gül (KK) *krş.* gül

külâf Far. Gül (BV, CC) *krş.* gulâf, gülâb, gülâf, gülef

küleç Çok gülen kimse (GT, Kİ)

külfet Ar. Külfet, zahmet (Gİ, GT, İM, KFT)

külüçe İnce tandır ekmeği, kek, çörek (İH) *krş.* külşe, külüçe

külüçe *Far.* Külçe (İH)

külik Çabuk, hızlı (CC)

külit- Acı duymak, acı çekmek, yakınmak (BM)

külküç Kadınların başlarına bağladıkları bez (Kİ)

küllü *Ar.* Tamam, bütün (GT)

külşe İnce tandır ekmeği, kek, çörek (TZ) *krş.* külüçe, külüçe

külte (I) Balta sapı (İH)

külte (II) Demet (TZ)

külte beg Dolambaçlı, çember, çelenk (CC)

kültkün Gülüş, gülme (CC)

külüçe İnce tandır ekmeği, kek, çörek (İH) *krş.* külşe, külşe

külünük Kazma (İH)

küm (I) Çeç, buğday yığını (İM)

küm (II) Kim (edat) (KFT) *krş.* kim (II)

küme Hasır (Kİ) *krş.* kümü

kümeyt *Ar.* Koyu kırmızı at (RH)

kümüş Gümüş (BV, DM, Gİ, İM, KF, KFT, TA) *krş.* kömiş, kümüş

kümüşçi Gümüşçü, gümüş işiyle uğraşan (TA)

kümüşlik Gümüşlük (KFT)

kümü Hasır (Kİ) *krş.* küme

kümüşli Gümüşlü (İM) *krş.* kümüşlü

kümüşlü Gümüşlü (KFT) *krş.* kümüşli

küñ Esir, köle, kul (CC)

kün- İtiraf etmek, kabul etmek (CC)

künci *Far.* (< küncid) Susam (BM) *krş.* küñçi

künç *Far.* Köşe (GT)

künçi *Far.* (< küncid) Susam (TZ) *krş.* künci

künçük Cep, elbisenin iç cebi (Kİ) *krş.* gönçük, könçük

künd *Far.* Alık, ebleh, anlayışsız (İH)

künder Bir bitki (BV)

kündi Göbek (TA) *krş.* kindek, kindik, kindük, kündük

kündük Göbek (İM) *krş.* kindek, kindik, kindük, kündi

kündür *Ar.* Kendir (BV, RH) *krş.* kendir

kündüs Bir bitki (BV)

kündüz Gündüz (BM, BV, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MS, TA, TZ) *krş.* kündüzin, küntüzün

kündüzin Gündüz (KFT) *krş.* kundüz, küntüzün

küne şufi Civa (İM)

künen Gelinlik (TA)

künes Güneş, güneş ışığı (TA) *krş.* kün 1, küneş

küni (I) Bir erkekle nikâhsız yaşayan kadın, metres (CC)

küni (II) Kıskanç (Kİ) *krş.* künüçi

künile- Kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek (CC, Kİ) *krş.* kınıla-, künile-, künle-

künkök Gömgök, masmavi (DM) *krş.* köbkök, kömkök, köñkök, közkök

künlen- Şaşmak, hayret etmek (TA)

künlik Günlük (KFT) *krş.* künlük

küntüzün Gündüz (BM) *krş.* küngüz, kundüzin

künüçi Kıskanç (CC) *krş.* küni (II)

künyet Ar. Bir kimsenin adı, soyadı vb. gibi hususiyetleri gösteren kayıt (Gİ, İM, KF, KFT)

küp Küp (İM, Kİ, TA, TZ) *krş.* küb

küpçük Küpeçik, çömlek, küçük küp (İH)

kür Sergi (TA)

kürbüç Kiremit, kerpiç (TA) *krş.* kerbüç, kerpiç, kerpüç, kilürpiç, kirpiç

kürd Ar. Kürt (Gİ, İM, KF)

kürdük- Didinmek, çıprınmak, kıvrınmak (İH)

küre Far. Maden eritme fırını, döküm ocağı (CC)

küreççi Güreşçi, pehlivan (TZ) *krş.* küreşçi

kürken Gürültü, asker arasında kargaşalık (BM, Kİ)

kürkül- Gürültü etmek (TZ)

kürle- Gürlemek (Kİ)

kürreş Ar. Bir bitki (BV)

kürsî Ar. Oturulacak yüksekçe yer (Gİ, İM, KF)

kürt Ayva (Kİ)

kürt kürt ye- Kütür kütür yemek (İH)

kürtün 1. Eyer keçesi (İH) 2. Adı palan (Kİ)

kürü- Hayvanların pisliğini kürekle toplamak (İH)

kürüd- Kırıtmak, büyüklük göstermek (İH)

kürük Körük (CC)

kürünçük Cep (TA)

küse- (I) Ateş karıştırmak (Kİ) *krş.* köse (II)

küse- (II) İyilik yapmakta ona denk olmak istemek (Kİ)

küse- (III) Arzu etmek (TA) *krş.* köse- (I)

küsemek Arzu, istek (CC)

küsen- Arzulamak (CC)

küsenç Arzu, hasret, talep (BV, CC)

küsevüv Ateşi karıştıracak şey, çöp (Kİ) *krş.* köseği, kösev, kösöv

küsküben Ok atmanın beş temelinden biri (İN)

küsüf Ar. Güneş tutulması (Gİ, KF)

küşek (I) Melez (KFT)

küşek (II) Deve yavrusu (TA) *krş.* köşek

küşen- Tekrarlamak (CC)

küşli Güçlü, kuvvetli (KK) *krş.* küçli, küşlü

küştüvan Far. Okun arkasındaki kelebek (İN)

küştüvansız Far.T. Küştüvani olmayan ok (İN) *krş.* küştüvansız

küştüvansuz Far.T. Küştüvani olmayan ok (İN) *krş.* küştüvansız

küşünsiz Zayıf, güçsüz (KK)

küt Ayağı düşük, kesik, kırık, basamaz, topal (İH)

kütle- (I) Gütmek, otlatmak (TZ) *krş.* küd-, küt-

kütle- (II) Küt etmek, küt diye ses çıkarmak (Kİ)

kütov Otlak, mera (CC)

kütövçi Çoban (CC)

küttāb Ar. Kelimenin asıl anlamı katipler olmasına rağmen eserde mektep, okul manasında kullanılmıştır (GT)

kütüb Ar. Kitaplar (KFT)

küvegün Arı (TZ)

küvek Diğerlerinin üzerine atlamasına diye koçun cinsel organına bağlanan paçavra (Kİ)

küvelek Sütün sağıldığı kova (Kİ)

küvenç Güvenç, sevinç duyma, içi açılma (BV) *krş.* güvenç

küvercin Güvercin (TA) *krş.* kögercin, kögerçün, ökeröin

küvezlü Kibirli, heybetli, taşkın, coşkun, yaramaz (CC)

küvüldür Balıkçıl kuşu (TZ)

küvür- Yönelmek, doğrultmak, götürmek (CC)

küyegü Güvey, damat (CC, GT, KFT, TA, TZ) *krş.* güyegü, köyöv, küyev, küyevüv, küyöv

küyev Damat, güvey (GT, TZ) *krş.* güyegü, köyöv, küyegü, küyevüv, küyöv

küeyvüv Damat, güvey (Kİ) *krş.* güyegü, köyöv, küyegü, küyev, küyöv

küyge Bekleyen (CC)

küygelek Hoppa, hafif meşrep (CC)

küyöv Damat, güvey (CC, GT) *krş.* güyegü, köyöv, küyegü, küyev, küyevüv

küyüz Yaygı, döşek (TZ) *krş.* kiyiz 2

küzbere Ar. Kışniş, tere (BV, RH)

küzen (I) Gelincik, dağ gelinciği (BM) *krş.* közen

küzen (II) Sansar. Firavun sıçanı da denilen kokarca (CC, Kİ, TZ)

L

lā Ar. Olumsuzluk edatı, -sız, -siz (GT)

la'al Ar. (< la'l) Bedahşan yakutu, kırmızı renkte değerli bir süs taşı (CC) *krş.* lā'il, la'l

labd Ar. Çukur, mezar (İM)

lā-büdd Ar. Gerekli, muhakkak (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

lā-cerem Ar. Şüphesiz, elbette (GT)

laçato Bir çeşit çizgili örtü (CC)

laçin Doğan, şahin (BM, DM, İH, Kİ, TA, TZ)

lafz Ar. Söz (Gİ, GT, KF, MG, MS)

lā-ğayr Ar. (Bundan) başkası değil (MG)

lağv Ar. Faydasız, beyhude (İM)

laḥab Ar. (< laḥab) Takma ad, lâkap (CC)

laḥan Far. Leğen (CC) *krş.* legen

laḥan Yun. Lâhana (CC)

lā ḥavle Ar. Teessür ve hiddet anında okunan duanın ilk sözleri (GT)

laḥn Ar. Nağme, ezgi (İM)

lā'il Ar. (< la'l) Kırmızı renkte, değerli bir süs taşı, Bedahşan yakutu (TZ) *krş.* la'al, la'l

lak (I) Hind. Vernik (CC)

lak (II) Şaşkınlık durumunda söylenen bir kelime (Kİ)

laḥab Ar. Takma ad, lâkap (İM) *krş.* laḥab

laḥiṭ Ar. Yeni doğmuş ve sokağa bırakılmış çocuk (Gİ, İM, KF, KFT)

la'l Ar. Kırmızı renkte, değerli bir süs taşı (GT) *krş.* la'al, lā'il

lām Ar. Arap alfabesinin 23. harfi (Gİ, İM)

lā-nazīr Ar. Eşsiz, benzersiz (MG)

lanḥurt Domuzlan böceği (DM)

laplap Bir yürüyüş tarzı (Kİ)

last Ham ipek (CC)

lāṣā *Far.* Leş, ceset (DM)

lā-şekk *Ar.* Şüphesiz, gerçek oluşundan şüphe edilmeksizin (GT)

laṭāyif *Ar.* (< leṭā'if) Lâtifeler (GT)

latık *Ar.* Bir bitki (BV)

laṭıflık *Ar.T.* Yumuşaklık (RH)

lā-vallāh *Ar.* "Vallahi hayır" (GT)

lay *Yan, kat, nezd* (İH)

lā-ya'lem *Ar.* Cahil, bilmez (GT)

layh *Ar.* Lâyık, uygun (CC) *krş.* layık

lazen *Ar.* Bir bitki (BV)

lazuḳ *Ar.* Bir hastalık (BV)

le'anehullāh *Ar.* "Allah ona lânet etsin" anlamında bir beddua (İM)

lebbeyk *Ar.* "Buyurunuz, emrediniz" anlamında bir söz (Gİ, İM; KF)

lebed *Ar.* Bir bitki (BV)

leblāb *Ar.* sarmaşık (BV)

leclāc *Ar.* Satranç oyununun mucidi, kumarbazların piri, oyunların üstadı (GT)

lef *Ar.* Lif, tel (KF)

legün *Fıçı* (DM)

lehv *Ar.* Oyun, eğlence (GT)

leklek *Leylek* (Kİ)

leñger *Lenger, çapa demiri* (CC) *krş.* ilengir, lenger

leşker *Far.* Asker, ordu (GT)

levh *Ar.* Eskiden bir talebenin yanında bulunan ders tahtası, küçük ders levhası (GT, İM) **levh-i maḥfūz** Allah tarafından takdir edilenlerin yazılı bulunduğu manevi levha (İM)

levn *Ar.* Renk (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, RH)

levs *Ar.* Pislik, kir (İM)

levünli *Ar.T.* Renkli (RH)

levz *Ar.* Badem (İM)

leyl *Ar.* Gece (GT)

leylī *Ar.* Leylâ ve Mecnun mesnevîsinin kadın kahramanı (GT)

leymū *Ar.* < *Yun.* (< leymūn) Limon (DM) **leymū şuyı** limon suyu (DM) *krş.* limen, limon

leyyin *Ar.* Yumuşak (MG)

lirp *Ansızın* (Kİ)

li'an *Ar.* Karı ile kocanın hâkim huzurunda din kurallarına uygun olarak dörder defa şehadette bulunduktan sonra karşılıklı nefislerine lânet okumaları (İM, KFT)

libāka(t) *Ar.* Birincinin iyi hareketleri, ustalık (MG)

libās *Ar.* Elbise (GT)

licām *Ar.* Hayvanın ağzına vurulan gem, dizgin (KF, KFT, MG, İN, RH)

licāmla- *Ar.T.* Gemlemek, dizginlemek (RH)

licāmsız *Ar.T.* Gemsiz, dizginsiz (RH)

lifāfe *Ar.* sargı (İM)

lift *Ar.* Şalgam (BV)

liḥā *Ar.* Sakallar (BV)

li-hāzā *Ar.* Bundan dolayı (KFT)

līkin *Far.* Fakat, lâkin, ama (GT, KF) *krş.* lākin

li'llāh *Ar.* "Allah için" (İM)

lim Salyangoz (DM)

limen *Yun.* (< leymūn) Liman (CC) *krş.* leymū, limon

livā *Ar.* Bayrak (Gİ, KF)

livāṭā *Ar.* Erkek erkeeğe cinsi sapıklık (Gİ)

loda Sürülmüş zahire yığını (İH)

loğ Damları düzeltmek için kullanılan taş (Kİ)

loğla- Damın üzerini taşla düzeltmek (Kİ)

lor (I) Peynir suyuna süt veya yoğurt katarak yapılan yiyecek (BV)

lor (II) *Ar.* Keçi veya koyun doğurduktan sonra üç gün zarfında onun sütünden yapılan peynir (Kİ)

lök 1. Yedi yaşındaki deve (BM) 2. Asil, iyi cins deve (Kİ)

Luḫmān *Ar.* Lokman hekim, meşhur hekim ve bilge (GT)

Luṭ *Ar.* Lut peygamber (GT)

lūbbed *Ar.* Yün (KFT) *krş.* lūbed

lūbed *Ar.* Yün (MS) *krş.* lūbbed

lūben Bir bitki (BV)

lūff *Ar.* Sarmak, sarınmak (Gİ)

lūk Nar ağacına benzeyen bir ağacın zamkı (BV)

lūle Emzik (İH)

lūzen Bir bitki (BV)

M

ma *Ar.* Aşık kemiğinin üstündeki sinir (BV)

ma'acūn *Ar.* Macun (CC) *krş.* ma'cūn

ma'a hāzā *Ar.* Bununla beraber (MG)

ma'ana *Ar.* Tarz, karakter (CC)

ma'anī *Ar.* Manalar, anlamlar (GT)

ma'aşī *Ar.* Günahlar, asilikler (GT)

ma'āyine *Ar.* Göz ile, bizzat (GT)

mabṭūn *Ar.* Karın ağrısı (BV)

ma'būd *Ar.* Tanrı, ilâh (GT)

ma'cūn *Ar.* Macun (Gİ, KF) *krş.* ma'acūn

maçı Kedi (CC, GT, Kİ, TA, TZ)

mādān (I) Ar. Madem, değil mi (ki)
krş. mādēmī

mādām (II) Ar. Çünkü, oldukça (KF)

ma‘de Ar. Mide (BV, GT)

mādeme Ar. Devam ettikçe, süresince
(KF)

mādemī Ar. Değil mi ki, madem (KF)
krş. mādām (I)

ma‘dīn Ar. Madem (İM, KF) *krş.*
ma‘den

maḡāşıl Ar. Eklemler (MG)

ma‘fūv Ar. Affedilmiş, bağışlanmış
(İM)

mağar Far. Meğer, belki, olabilir ki
(CC) *krş.* meger 1

mağat Moğ. Muhakkak, şüphesiz,
gerçekten (CC, İM)

mağfīret Ar. Allah’ın kullarının
günahlarını bağışlaması (Gİ, İM, KF)

mağla- Ezan okumak (KK) *krş.*
maḡla-

mağlay Moğ. Alın (KK) *krş.* maḡlay,
maḡlayı, meñley

mağz (I) Ar. Beyin (GT)

mağz (II) İç (GT)

mah Ar. Nah, işte (İH)

maḡabbet Ar. Sevgi, muhabbet,
dostluk (Gİ, GT, KT) *krş.* muḡabbet

maḡafte Ar. Deve, katır gibi
bineklerin sırtına konulan ve içine iki
kişi oturabilecek vasıta (İM)

mahak Ar. Mihenk (CC) *krş.* meḡek

maḡal Ar. (< maḡall) Yer, mahal (GT)

mā-ḡazar Ar. Hazır bulunan şey (GT)

maḡbūb Ar. Sevgili (GT)

maḡcūb Ar. Kapalı, örtülü (GT)

maḡcūr Ar. Malını kullanmaktan
engellenen (KFT)

maḡḡar Ar. Hazır olma, mahkeme
sicili (KFT)

maḡdūm Ar. Kendisine hizmet edilen,
efendi (GT)

maḡfī Ar. Gizli, saklı (Gİ, KF)

maḡfil Ar. Toplantı yeri, oturup
görüşülen yer (GT)

maḡfūz Ar. Korunmuş, saklanmış
(GT)

maḡḡala Ar. Mahalle, yer, meydan
(KFT) *krş.* maḡalle, maḡala

maḡḡāre Ar. Deve üstüne oturtulan ve
iki kişinin oturduğu odacık (GT)

māhir Ar. Mahir, becerikli (MG)

māhiyyet Ar. Bir şeyin aslı, esası, iç
yüzü (İM)

maḡmūd Ar. Övülmeye değer (Gİ,
MG)

maḥmūd naḥlesi Ar. Kûfe'den Hicaz'a giderken üçüncü konak yeri (GT)

maḥmil Ar. Deve üzerine konulan sepet (İM)

maḥrem Ar. Dinen kadının kendinden kaçmadığı erkek (İM)

maḥşit Ar. Maksat, gaye, istenilen şey (CC) *krş.* maḥşad

maḥşüb Ar. sayılmış (İM)

maḥta- Övmek, methetmek (CC) *krş.* maḥta-

maḥz Ar. Katışıksız, saf (İM)

maḥ'ad Ar. Oturak yeri, kış (BV, Gİ, İM, RH)

maḥāl (I) Ar. Bir bitki (BV)

maḥāl (II) Ar. Söz söyleme (GT)

maḥala Ar. Mahalle, yer, meydan (CC) *krş.* maḥalle, maḥhala

ma'ḫale Ar. Kan pahası (İM)

maḥāmāt Ar. Nutuk tarzında söylenilen sözler (GT)

maḥlūb Ar. Ters çevrilmiş, altı üstüne getirilmiş (İM, İN, MG)

maḥra'a Ar. Kamçının ağaç kısmı (MG)

maḥrīf Ar. Melez ot (BV)

maḥsūm Ar. Taksim edilmiş, ayrılmış (GT)

maḥşüre Ar. Camilerde etrafı parmaklıklı yüksek yer (İM)

maḥta Övme, medih (TZ)

maḥta Ar. Kesit (BV)

maḥtel Ar. Öldürülen yer (RH)

mala Far. Mala, sıvama aleti (İH)

malaham Far. Merhem (CC) *krş.* melhem, merhem

Malāḥiyye Ar. Malatya (GT)

ma'lef Ar. Samanlık (BV)

māllan- Ar.T. Mal almak, servet edinmek (İM)

māllıḫ Ar.T. Malla ilgili, mallık nesne (İM, KFT)

mā-mezā Ar. Geçmiş şeyler, olan biten (GT)

mamıḫ Pamuk (TA, TZ) *krş.* bambuḫ, bamuḫ, mamuḫ, mamuḫ, manbuḫ, pambuḫ, pamuḫ, panbuḫ

mamlaha (I) Ar. Tuzlu yer (BV)

mamlaha (II) Ar. Bir bitki (BV)

mamraḫ Kurt yavrusu (TZ)

mamuḫ Pamuk (CC) *krş.* bambuḫ, bamuḫ, mamıḫ, mamuḫ, mamuḫ, manbuḫ, pambuḫ, pamuḫ, panbuḫ

mamuk Ar. Pamuk (BV, GT, İM, Kİ, TA, TZ) *krş.* bambuk, bamuk, mamık, mamuḥ, manbuk, pambuk, pamuk, panbuk

mamukçı Pamukçu (İM)

mamuklı Pamuklu (İM) *krş.* mamuklu

mamuklu Pamuklu (İM) *krş.* mamuklı

mān Far. Ev, bark, yuva (GT)

man- Banmak, içine daldırmak (BV, CC)

mañ Ezan (İM)

manaş Dörtte bir (TA)

manaysız Sınırsız, hudutsuz, ölçüsüz (CC)

manbuk Pamuk (KFT) *krş.* bambuk, bamuk, mamık, mamuḥ, mamuk, pambuk, pamuk, panbuk

mancınık Ar. Mancınık (İM)

mandalla- Kilitlemek, sürgüyü sürgülemek (İH)

maḡdanus Ar.Far. (< mi‘denüvāz) Maydanoz (CC) *krş.* maḡdanos

maḡla- Ezan okumak (TZ) *krş.* maḡla-

maḡlay Moğ. Alın, cephe, ön (CC, İM) maḡlay, maḡlayı, meñley

maḡlayı Moğ. Alın, cephe (TZ) *krş.* maḡlay, maḡlay, meñley

maḡra- Melemek (CC)

ma‘nī Ar. Anlam, mana (BV, Gİ, GT, İN, KF, KFT, MG, RH) *krş.* ma‘nā

māni‘ Ar. Mani, engel (Gİ)

manḡakaḡ Mankafa, uyuşuk (CC)

mañkav Mankafalık (BV)

mañla- Bağırmak (GT, TZ)

manna Hr. Kudret helvası (CC)

mañşib Ar. Devlet hizmeti, makam, memuriyet (Gİ, GT, KF)

mañşūr Ar. (Allah’ın yardımı ile) galip gelmiş (GT)

mañzar Ar. Görünüş (Gİ, GT, KF)

mañzūr Ar. Bakılmış, bakılan, görülen (GT)

mār Far. Yılan (GT)

marcand Ar. (< mercān) Mercan (CC)

marcumaḡ Far. (< merdümek) Mercimek (CC) *krş.* bercimek, **mercemek**, mercimek, mürdümük

ma‘refe Ar. Atın yelelerinin bittiği yer (RH)

marīz Ar. Hasta, hastalıklı (BV)

ma‘rūf Ar. Tanınmış, meşhur, belinen (BV, GT, İM, MG)

marul Yun. Marul (CC, İH, TZ)

marzī Ar. Razı olunmuş (KFT)

maṣḥara Ar. Maskara, soytarı (İM, KFT) *krş.* maṣḥara

maṣḥaralık Ar.T. Maskaralık, soytarılık (İM)

ma‘ṣiyet Ar. Günah, asilik, isyankârlık (Gİ, GT, İM, KF)

maṣlaḥat (I) Ar. (Yapılması gereken) iş, husus (GT, KFT)

maṣlaḥat (II) Ar. Barış, düzen, dirlik (İM, KFT)

masra Far. (< māsūre) İplik sarılan kemiş, masura (İH)

maṣṭaba Ar. Sedir, seki (İM)

maṣṭakī Ar. Sakız (RH)

masteki Ar. Bir bitki (BV)

maṣad Ar. Mezarlık, kabristan (İH) *krş.* meṣhed

maṣrık Ar. Şark, doğu (GT)

ma‘taḥ Ar. Dururken güzel görünen ancak yürürken sıfatı değişen at (BV)

maṭbah Ar. Mutfak (GT, KFT)

ma‘tel Ar. Bilmece (CC)

maṭlab Ar. İstenen şey, istek, arzu (Gİ, GT, KF)

maṭlablayın Ar.T. İstenilen şekilde, arzu edilircesine (GT)

maṭlūb (I) Ar. İstenilen, arzu edilen şey (GT)

maṭlūb (II) Ar. Hasminın ön tarafında olan kişi, kaçan (MG)

matrāk (I) Ar. Değnek, sopa (KFT)

matrāk (II) Ar. Uzun ok (İM)

matuh semelen- Ar.T. (< ma‘tuh) Akli ermez olmak, şaşırmak, bunamak (İH)

ma‘ūn Ar. Maun (BM)

mā-verd Ar. Far. Gül suyu (GT)

mavla- (Kedi) miyavlamak (İH)

mayak Hayvan pisliği (TA)

mayan Başlıca, esas olarak (CC)

maydan Ar. Meydan, saha (CC) *krş.* meydān

māyide Ar. Kur’anıkerim’de bir sure, adı, maide suresi (Gİ, KFT)

māyil (I) Ar. Benzer, andırır (MG)

māyil (II) Ar. Eğik, eğilmiş (MG)

mayrıl- Eğilmek (TZ)

mayruk Seyrek ve eğri dişli olan (TZ)

maytı Sopa, değnek (TZ)

ma‘yūb Ar. Ayıplanmış, eksik, kusurlu (GT)

māzī Far. (< māsū) Mazı, pelit ağacı (BV, İM, TZ) *krş.* māsū

māsū Far. Mazı, pelit ağacı (BV, İH, KFT) *krş.* māsī

ma‘zûl Ar. Azledilmiş, uzaklaştırılmış (GT, KFT)

ma‘zûlluk Ar.T. Azledilmiş olma (GT)

ma‘zûr Ar. Özürlü (GT, İM, KFT)

me‘âkıl Ar. Kan bahaları (İM)

mecâlis Ar. Meclisler (GT)

mecîd Ar. Şan ve şeref sahibi, ulu (BV, GT)

mecma‘ Ar. Toplantı, meclis (GT)

mecmû‘ Ar. Bütün, tamam (MG)

mecnûn Ar. Deli, divâne, çıldırmış (BM, BV, İM)

mecnûnlik Ar.T. Delilik, aklını yitirme hâli (KFT)

mecrûh Ar. Yaralı, yaralanmış (GT, MG)

mecûsî Ar. Putperest, ateşe tapan (Gİ, GT, İM, KF)

mecûsiyye Ar. Ateşe tapan kadın (İM)

meçe Sert kabuk, deri (CC)

meçik Topuz (İH)

med Ar. Ok atarken hedefe dikkatle bakmak (İN)

medd Ar. Uzatma, çekme (Gİ, İM, KF) **meddü'l-kavs** ok atarken yayı çekmek (İN)

meddâh Ar. Çok methedici, metheden (GT)

medeniyyeli Ar.T. Şehirli (İM)

medfûn Ar. Gömülmüş, gizli (GT)

medhâl Ar. Girecek yer, kapı (GT)

medhâr Ar. Övünülen, övünmeye değer olan (GT)

medhûş Ar. Şaşkın, kendinde olmayan (GT)

medîd Ar. Uzun (GT)

medîne Ar. Şehir (İM, İN)

mefâze Ar. Sığılacak yer (İM)

meflûc Ar. Felçli, felç olmuş (İM)

mefred Ar. İri yarı, çirkin (İH)

meğal Ar. Bir hastalık (BV)

meğas (I) Ar. Göbek burmak (BV)

meğas (II) Ar. Bir bitki (BV)

meğaz Ar. Bir bitki (BV)

mehâbet Ar. Azamet, ululuk, heybetlilik (GT)

mehcûr Ar. Terk edilmiş, uzaklaşmış, ayrılmış (GT)

mehek Ar. (< mehekk) Ayar taşı, mihenk taşı (GT)

mehr Ar. Kadına erkek tarafından verilen nikâh bedeli (İM, KFT)

mehrecān *Far.* Eski İranlıların iki büyük bayramından biri olup Güneş ayının 16. günü (Gİ, KF) *krş.* mihricān

mekārim *Ar.* Keremler (GT)

mekīn *Ar.* Yerleşen, oturan (MG)

mekkār *Ar.* Çok hileci, düzenbaz (GT)

mekkāre *Ar.* Çok hileci, düzenbaz kadın (GT)

Mekketullāh *Ar.* Mekke şehri (KF) *krş.* Mekke

Mekkī *Ar.* Mekke'ye ait, Mekkeli (BV)

mekkin *Ar.* Bir yerde sabit olma (İM)

mekr *Ar.* Hile, düzen, aldatma (GT, İM, KF)

mekrlik *Ar.T.* Hilekârlık, düzenbazlık (Gİ)

mekseb *Ar.* Kazanç (GT)

mektāf *Ar.* Bir at hastalığı (BV)

mekūk *Far.* Mekik, dokumacılıkta kullanılan masuralı alet (İH)

melāḥat *Ar.* Güzellik (GT)

melāl(et) *Ar.* Usanç, bıkkınlık (GT)

melāmet *Ar.* Ayıplama, kınama, azarlama (GT, İM)

melāyik *Ar.* Melekler (KF) *krş.* melāyike

melāyike *Ar.* Melekler (Gİ, GT, İM, KF, MS) *krş.* melāyik

melekūd *Ar.* Hükümdarlık (KF)

melekūt *Ar.* Ruhlar ve melekler âlemi (Gİ)

melik *Ar.* Hükümdar, melik (GT, İM, İN, MG, RH)

melüllik **1.** *Ar.T.* Bıkkınlık, usanmışlık (GT, İM) *krş.* melüllük **1** **2.** *Ar.T.* Mahzunluk, hüznü olma (GT) *krş.* melüllük **2**

melüllük **1.** *Ar.T.* Bıkkınlık, usanmışlık (GT) *krş.* melüllük **1** **2.** *Ar.T.* Mahzunluk, hüznü olma (GT) *krş.* melüllük **2**

mel'ün *Ar.* Lânetlenmiş (GT)

memdūḥ *Ar.* Övülmüş, makbul (GT)

memnū' *Ar.* Yasak, yasaklanmış (İM)

memreç *Ar.* Ayı yavrusu (Kİ)

me'mūn *Ar.* Emin, korkusuz (MG)

memzūc *Ar.* Meczolunmuş, karıştırılmış (GT)

men' *Ar.* Yasaklama, bırakmama (Gİ, GT, İM, KF, MG)

meñ (I) Beyin, dimağ (CC)

meñ (II) Kaş (Kİ)

meñ (III) Vücuttaki ben (TZ)

menākīb Ar. Övünülecek vasıflar, menkıbeler (Gİ)

menāfi‘ Ar. Menfaatler, yararlar (GT)

menāhī Ar. Yasaklanmış şeyler, günah, haram (GT)

menāre Ar. Minare (İM)

menāsik Ar. İbadetin rükünleri (İM)

meñdeş koy- Bağdaş kurarak oturmak (İM)

meneviş Bir dağ yemişi (İH)

menfeşe Ar. Boyuna takılan bir nesne (KFT)

meñgü Ebedî, sürekli (İM) *krş.* meñi, meñü, miñi

meñgülük Ebedîlik (CC)

manhī Ar. Dinen yapılması yasaklanmış olan, haram olmuş (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

menī Ar. Meni, döl, bel suyu (Gİ, KF, KFT)

meñi Ebedî, sürekli (CC) *krş.* meñgü, meñü, miñi **meñi şu** hayat suyu, ölümsüzlük suyu, âb-ı hayat (Kİ)

meniñ Benim (GT) *krş.* benim

meniz Çehre, beniz, yüz (Kİ, TA) *krş.* meñiz (I), meyiz

meñiz (I) Çehre, beniz, yüz (GT, TA) *krş.* meniz, meyiz

meñiz (II) Gibi (GT)

menķül Ar. Nakledilmiş (İN)

meñley Moğ. Ön, alın, cephe (BV) *krş.* mağlay, manglay, manglayı

meñli Benli (Kİ)

meñü Ebedî, sürekli (CC, GT, Kİ) *krş.* meñi, meñü, miñi

menn Ar. Bir ağırlık ölçüsü (İM)

mennān Ar. Çok ihsan eden, veren (Gİ, KF)

meñşefe (I) Ar. Havlu (Gİ, KF)

meñşefe (II) Ar. Konu (MS)

meñşür Ar. Sultanın emri, mühürlü mektubu, fermanı (KFT)

müñüdeş Başka birisi ile ebedî olan (CC)

meñü kol- Devam etmek (TA)

menze- Benzemek (Kİ, TZ) *krş.* meñze-

meñze- Benzemek (İM, KFT, RH) *krş.* menze-

meñzeş bol- İhtiyar ve zarureten müşkil durumda kalmak (Kİ)

menzile(t) Ar. Derece, rütbe (Gİ, GT, İM, Kİ) *krş.* menzile (II)

merbūye Ar. Akkar usaresi (BV)

mercemek Far. (< merdümek) Mercimek (BM, KK, TA) *krş.*

bercimek, marcumağ, mercimek, mürdümük

mercimek *Far.* (< merdümek)
Mercimek (DM, Kİ) *krş.* bercimek, marcumağ, mercemek, mürdümük

merdemen *Far.* (< nerdübān)
Merdiven (İH) *krş.* merdimen, mertemen (I), nardivan, nerdüven

merdimen *Far.* (< nerdübān)
Merdiven (TZ) *krş.* merdemen, mertemen (I), nardivan, nerdüven

merhale *Ar.* Menzil, konak (İM)

merhem *Ar.* Merhem (BV, İH, RH)
krş. malham, melhem

merkeb *Ar.* Eşek (Gİ, İM, KF)

merküb *Ar.* Binit, üzerine binilmiş (BV)

merrāt *Ar.* Defalar, kereler (GT)

mersüm *Ar.* (Resmedilmiş, resmî)
maaş (GT)

mertemen (I) *Far.* (< nerdübān)
Merdiven (İH) *krş.* merdemen, merdimen, nardivan, nerdüven

mertemen (II) *Far.* Tavan kirişi (Kİ, RH)

mervaha *Ar.* Yalpaze (İM) *krş.* mirvaḥa

merzencüş *Ar.* Sıçanotu (BV)

meşābīḥ *Ar.* Kandiller, aydınlatıcı nesneler (GT)

mesācid *Ar.* Mescitler (İM)

meşārīf *Ar.* Masraflar, giderler (İM)

meşākıfī *Ar.* Sol dizi yere koyarak ok atma (İN)

mesākīn *Ar.* Miskinler (GT)

mesbūk *Ar.* Geçmiş, önde bulunan (Gİ, İM)

meşel *Ar.* Örnek, misal (Gİ, GT, MG)

me'sem *Ar.* Günah, kabahat, suç (Gİ)

mesh *Ar.* El ile sığama (Gİ, İM, KF, MS)

meshūk *Ar.* Dövülerek toz hâline getirilmiş (KF)

meskenet (I) *Ar.* Fakirlik, yoksulluk (GT)

meskenet (II) *Ar.* Gururlu olmamak (MG)

meskit *Ar.* Mescit (Kİ) *krş.* mescid

mesned *Ar.* Rütbe, derece, makam (GT)

mesnūn *Ar.* Sünnet olan şey (İM)

mest *Far.* Sarhoş, mest (GT)

meste Şey, nesne (DM) *krş.* ne erese, nerse, nese, nesne, ni erse

mestūr (I) *Ar.* Namuslu (Gİ, GT)

mestūr (II) *Ar.* Gizli, örtülü, kapalı (İM, KF, KFT, MG)

mestūrlik *Ar.T.* Örtülük, gizlilik (KFT)

meş‘ale-dār *Ar. Far.* Meş‘aleci (GT)

maş‘ari’l-ḥarām *Ar.* Hac zamanında Kâbe’de ziyaret edilen muayyen yer (İM)

meş‘āyih *Ar.* Şeyhler (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

meşeş *Far.* Atın ayaklarında ceviz gibi olan şişlik (BV, RH)

meşgale *Ar.* Uğraşılan iş, meşguliyet (MG)

meşhed *Ar.* Bir adamın şehit olduğu veya şehidin gömüldüğü yer (İM) *krş.* maşad

meşkūk *Ar.* Şüpheli (İM)

meşkūr *Ar.* Şükredilmiş (İN)

meşrū‘ *Ar.* Dinen yapılmasına izin verilen (Gİ, İM, KF)

meşveret *Ar.* danışma, meşveret (GT, KFT)

metā‘ *Ar.* Mal, mülk, eşya, kazanç (GT, KFT)

meṭālī‘ *Ar.* Doğacak yerler (Gİ, İM, KF)

metbū‘ *Ar.* Kendisine uyulan (Gİ, İM, KF)

metn *Ar.* Metin, yazı (İM)

metrūk *Ar.* Terkedilmiş, bırakılmış (İM)

mevc *Ar.* Dalga (GT)

mevcūdāt *Ar.* Varlıklar, yaratıklar (GT)

meveddet *Ar.* Sevgi, muhabbet (GT)

mev‘īza *Ar.* Öğüt, vaaz (GT)

mevķif *Ar.* Durak yeri, durulacak yer (İM)

mevķūf *Ar.* Durdurulmuş, bağlanmış (BV, İM, KFT)

mevlāt *Ar.* Efendi, sahip (İM) *krş.* mevlā (II)

mevşūf *Ar.* Vasıflanmış (GT)

mevt *Ar.* Ölüm (Gİ, GT)

mevzi‘ *Ar.* Yer (MG)

mevzūn *Ar.* Ölçülü, vezinli (GT)

mey *Beyin (Kİ) krş.* beyin, beyni, meyin, meyni, miyin, miyni

meyin *Beyin (İM) krş.* beyin, beyni, mey, meyni, miyin, miyni

meyiz *Yüz, çehre, beniz (CC) krş.* meñiz (I), meniz

meyni *Beyin (KFT) krş.* beyin, beyni, mey, meyin, miyin, miyni

meysūm *Ar.* Uğursuz, mel’un (GT)

myzer Ar. Peştemal (İM)

mezellet Ar. Zelillik, horluk, itibarsızlık (GT)

mezheb Ar. Tutulan yol (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT) *krş.* mezhib

mezhib Ar. Tutulan yol (KFT) *krş.* mezheb

mezī Ar. (< meziyy) İdrardan önce gelen meniye benzer koyuca beyaz sıvı (Gİ) *krş.* mezy

mezīd Ar. Çoğaltma, artma (GT)

meziyy Ar. İdrardan önce gelen meniye benzer koyuca beyaz sıvı (KF) *krş.* mezī, mezy

mezḳūr Ar. Zikredilmiş, anılmış (GT, MG)

mezy Ar. (< meziyy) İdrardan önce gelen meniye benzer koyuca beyaz sıvı (İM) *krş.* mezī

mıḳla Su taksimi için kullanılan taş (BV) *krş.* mıklay

mıḳla- Far.T. Çivilemek, çivi çakmak (Kİ) *krş.* mīḳla-

mıḳlay Su taksimi için kullanılan taş (BV) *krş.* mīḳla-

mırḫı Ar. Yumuşak (KF)

mısmıl Temiz (İH)

mıṣr Ar. (BV, GT, İM, KF, KFT, MG, TA) *krş.* mısır

mıṣrā' Ar. Mısra (GT)

Mıṣrī Ar. Mısırlı (BV, GT)

mıṣrī Ar. Bir kılıç çeşidi (MG)

mıṣmıṣ Ar. Zerdali, kayısı (İM) *krş.* mişmiş

mi Soru edatı (KF)

mi'cer Ar. Baş örtüsü (İM)

miftāḥ Ar. Anahtar (Gİ, GT, KF, MS)

mihir Far. (< mihr) Sevgi (CC) *krş.* mihr

mihmān Far. Misafir, konuk (GT)

mihmāz Ar. Çizme mahmuzu (MG, RH)

mihmāzla- Ar.T. Mahmuzlamak, mahmuzla ata vurmak (BV, MG)

miḥnet Ar. Eziyet, sıkıntı, miḥnet (GT)

mihr Far. Sevgi, muhabbet (GT) *krş.* mihir

mihricān Far. Eski İranlıların iki büyük bayramından biri olup Güneş ayının 16. günü (İM) *krş.* mehrecān

mihter Far. Yüksek rütbeli hizmetkâr, çavuş (GT)

mıḳāt Ar. Mekke yolu üzerinde hacıların ihrama girdikleri yer (İM)

Mikāyil Ar. Dört büyük melekten biri (GT)

miktāt Ar. Bir yara çeşidi (BV)

mīl (I) Ar. Göze sürme çektikleri şey (İM)

mīl (II) Ar. 4.000 adımlık mesafe (İM)

milḥ Ar. Tuz (BV)

milḥ (I) Ar. Birinin tasarrufu altında bulunan şey (İM, KFT) *krş.* mülk (II)

milḥ (II) Ar. Ülke, memleket, yurt (MG) *krş.* milik, müülk, mülket (I)

mīm Ar. Arap alfabesinin 24. harfi (Gİ, KF)

min (I) Ben (şahıs zamiri) (GT) *krş.* ben (I), men (I)

min (II) Bin (sayı) (BV, CC, DM, GT, İM, KFT, MG, TA, TZ) *krş.* bin, biñ, miñ

miñ Bin (sayı) (BV, CC, GT, İM, KFT, MG, TZ) *krş.* bin, biñ, min (II)

minā Ar. Mekke'de bir yer adı, Arafat ile Kâbe arasında hacıların şeytan taşıladıkları yer (KF)

mindīl Ar. Mendil (İM) *krş.* mendīl

mindür- Bindirmek (BV, GT) *krş.* mindir-

minen- Binilmek (KK)

miñer Biner (KFT)

miñeş- Birlikte binmek (BV)

miñeştir- Birbiri ardına getirip dizmek, toplamak (İH)

minez Pınar, çeşme (Kİ)

miñi Ebedî, sürekli (İH) *krş.* meñgü, meñi, meñü

miniş Biniş (KK, RH)

minmiş Binici (KK)

miraz Bir bitki (BV)

miret Ar. Ölen bir kimsenin yakınlarına bıraktığı mal, mülk (CC) *krş.* mīrāş

miron Hr. Merheem (CC)

mirre Ar. Öd (BV)

mirvaḥa Ar. Yelpaze (GT) *krş.* mervāḥa

mīşāk Ar. Sözleşme, anlaşma (İM)

misk Far. Misk, bir cins ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu bir madde (BV, GT, İM, KFT, RH) *krş.* misik

mişkāl Ar. 24 kırıtlık bir ağırlık ölçüsü (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MG, RH)

mişl Ar. Benzer, eş, miktar (Gİ, İM, KF)

mişlleş- Ar.T. Benzeşmek, eş olmak (İM)

mismār (I) Ar. Ensiz çivi (BV, GT, İM)

mismār (II) Ar. Kılıç korkuluğu (MG)

mişmiş Ar. Kayısız, zerdali (CC) *krş.* mişmiş

miyānçi Far. Titiz (CC)

miyin Beyin (TZ) *krş.* beyin, beyni, mey, meyin, meyni, miyni

miyni Beyin (BV) *krş.* beyin, mey, meyin, meyni, miyinn

miz Biz, şahıs zamiri (Kİ, KK) *krş.* biz (I)

mizāb Ar. Su yolu, oluk (İM, KFT)

mizersüz Ar.T. (< meyzer) Peştemalsız (KFT)

mohdak Moğ. Küt, kör (CC)

mohor Far. (< mühr) Mühür (CC) *krş.* mühr

mohorla- Far.T. Mühürlemek (CC)

mona- İhtiyarlıktan ne yaptığını bilememek, bunamak (İH) *krş.* mun-

mondobarı Bir çeşit çizgili bez (CC)

moñ Budala, şaşkın, bön (TZ) *krş.* bön

mongol Moğğol (Kİ) *krş.* muğal

mor Mor renk (İH)

mort Temel (TZ)

moynuz Boynuz (İN) *krş.* boynuz, muñuz, muynuz (I), muynuz, müñüz, müz

mu Bu (BV, GT, İN, TA, TZ) *krş.* bu

mu‘ahhar Ar. Sonda olan, sonraki (Gİ, KF)

mu‘ākīb Ar. Cezalandıran, cezalandırıcı (GT, İM)

mu‘ālece Ar. İlâç yapma, tedavi (GT)

mu‘arrec Ar. Esnek (MG)

mu‘arref Ar. Bildirilmiş, tanımlanmış (İM)

mu‘aşfar Ar. Bir cins çiçek (İM)

mu‘aşşab Ar. Soylu (RH)

mu‘ātib Ar. Azarlayan, paylayan, çıkışan (GT)

mu‘aṭṭal Ar. Kullanılmaz (MG)

mu‘āvenet Ar. Yardım, yardım etme (GT)

mu‘avved Ar. Hazırlıklı, idmanlı (MG)

mu‘āyır Ar. Ayarlayıcı (KFT)

mu‘azzez Ar. Aziz, saygı gören (GT)

mubaşşır Ar. Gözleyici, bakıcı, bekleyici, koruyucu (GT)

mu‘cib Ar. Hayrete düşüren, şaşkınlık veren (GT)

mu‘cizāt Ar. Mucizeler (İM)

muḍar Ar. Bir kabile adı (KFT)

muḍārebe Ar. Vurma, vuruş (KFT)

muḍiḥa Ar. Kemiğin görüldüğü yara (KFT)

mufāraḳat Ar. Ayrılık, ayrılma (GT)

mufarraḳ Ar. Ayrılmış (KF)

muḡ Far. Zerdüşt rahibi, ateşe tapan (BM, İM)

muḡal Moğol (Kİ) *krş.* mongol

muḡannī Ar. Şarkı söyleyen, şarkıcı (GT)

muḡāylān Far. Deve diken (GT)
muḡaylān ağacı Arabistan çölünde
meşhur bir diken (İH)

muḡra Bulanıklık (BV)

muḡāba Ar. Korku, çekingenlik (MG)

muḡaddis Ar. Hadisçi, hadis nakleden (KFT)

muḡaḳḳaḳ Ar. Muhakkak, mutlaka (GT)

muḡaḳḳıḳ 1. Ar. Tahkik eden, araştıran (GT) 2. Ar. Bir tasavvuf terimini veya hakikati delilleri ile ispatlayan (GT)

muḡāl Ar. Mümkün olmayan, imkânsız (GT, İM, İN)

muḡālefet Ar. Aykırılık, karşı gelmek, muhaliflik (GT, İM)

muḡallil Ar. Analiz yapan, tahlil eden (İM)

Muḡammedī Ar. Hz. Muhammed'e ait, İslâm (MG)

muḡammese Ar. Beş mesele, içiçe olan fikhî problem (KFT)

muḡannat Ar. Korkak, kadın mizaçlı, edepsiz (GT)

muḡanneş Ar. Kadınlaşmış erkek (KFT)

muḡāribe Ar. Harb etme, savaşma (KF)

muḡārif 1. Ar. Tahrif eden, bozan (GT) 2. Ar. Hilekâr, düzenbaz (GT)

muḡarref Ar. Tahrif edilmiş, değiştirilmiş (Gİ, KF)

muḡarrem Ar. Kamerî ayların birincisi (Gİ, İM, KF)

muḡās Ar. Demir (İN)

muḡāsebe 1. Ar. Hesap ilmi, muhasebe (GT) 2. Ar. Hesaplaşma (GT)

muḡāṭara Ar. Tehlike(li) (GT, MG)

muḡattem Ar. Tamamlanmış, olgunlaşmış (MG)

muḡayyer Ar. Sseçmeli, beğenmeye bağlı (Gİ, İM)

muḡbiş Ar. Kötü, alçak, soysuz, pis (Gİ, İM, KF)

muḥḍār Ar. Atın yürürken güzel görünmesi (BV)

muḥdes Ar. Sonradan meydana gelmiş (MG) **muḥdes-i saġri** Bir tür süngü tutma şekli (MG)

muḥib Ar. (< muḥibb) Dost, seven (GT, İM)

muḥīl Ar. Havale eden (İM)

muḥkem Ar. Kuvvetli, sağlam (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

muḥkim Ar. Tahkim edilmiş, sağlamlaştırılmış (BV)

muḥrim (I) Ar. İhrama girmiş olan kimse (İM)

muḥrim (II) Ar. Saygı gösteren, saygılı (Gİ)

muḥrim (III) Ar. Mahrum olunmuş (KFT)

muḥrim (IV) Ar. Haram eden (KF)

muḥşan Ar. Akıllı, ergen, müslüman, zinadan emin kişi (KFT)

muḥşın Ar. Haramdan kaçınan (İM)

muḥşına Ar. Haramdan kaçınan kadın (İM)

muḥsin Ar. İyilikte, bağışta bulunan (Gİ)

muḥtāl Ar. Borç veren (İM) **muḥtāl-ı ‘aleyh** kendisine borç verilen (İM)

muḥtaşar Ar. İhtisar edilmiş, kısa, küçük, basit (Gİ, GT, İM, KF, MG, İN)

muḥtāt Ar. Bir yer ele geçirildiğinde hükümdar tarafından kendisine verilen kimse (İM)

muḥtemel Ar. İhtimal dahilinde, olabilir (GT)

muḥtesib Ar. Eskiden şehrin asayiş ve nizamına bakan kimse (Gİ, GT, İM, KF)

muhurla- Far.T. Mühürlemek, mühür basmak (BM) *krş.* mohorla-

mu‘īn Ar. Yardımcı (MG)

muḳābele Ar. Karşı karşıya gelme, karışma (Gİ, GT, İM, KF)

muḳābil Ar. Karşılık (GT, İM)

muḳaddem Ar. Önce, önde, üstün (Gİ, GT, KF, KFT)

Muḳaddime Ar. Zemahşerî'nin meşhur nahiv kitabı (GT)

muḳallid Ar. Taklitçi (KFT)

muḳārin Ar. Yakın, bitişik (Gİ, KF)

muḳārin ol- yaklaşmak (Gİ)

muḳarreb Ar. (Allah'ın) yakını, sevdiği (Gİ, GT, İM, KF)

muḳarrer Ar. (Allah tarafından) kararlaştırılmış (GT)

muḳavvī Ar. Kuvvetli (BV)

muḳayyed Ar. Kayıtlı, bağlı (İM, MS)

muḳīm Ar. İkamet eden, oturan (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

muḳrīb Ar. Uzaktan atın güzel görünmesi (BV)

muḳrīf Ar. Melez at (BV)

muḳrī Ar. (Kur'anıkerim) okuyan (GT)

muḳteżā Ar. İktiza eden, icap (GT)

mula- İnek bağırma (Kİ)

mulāṭafa(t) Ar. İyi, güzel muamele etme, tatlı davranma (GT)

mu‘lem 1. Ar. Belirtilmiş (GT) 2. Ar. Süslü (GT)

mulūha Ar. Ebegümece denilen bitki (BV) *krş.* mulūhiyye

mulūhiyye Ar. Ebegümece denilen bitki (BV) *krş.* mulūha

mun Çorba (İH)

muñ (I) Zaruret (Kİ)

muñ (II) Bun, sıkıntı (TZ)

mun- Bunamak (GT) *krş.* mona-

muna Şuna bak! İşte! (CC)

muña Buna (TA) *krş.* muñar

munaḳḳıla Ar. Kemik kırıldıktan sonra kemiğin yerinden çıkması (KFT)

mun‘aḳid Ar. Sözleşmiş (KFT)

muñar Buna (İM) *krş.* muña

munaşşaf Ar. Şıra kaynatıldığında kalan kısmına verilen ad (İM, KFT)

munça O kadar çok, bunca (CC, İM, KFT) *krş.* bunçaḳ

munçaḡına Biraz (CC)

munçaḳ Boncuk (GT) *krş.* bonşuḳ, munçuḳ

munçuḳ Boncuk (Kİ) *krş.* bonşuḳ, munçaḳ

munda Burada (BM, DM, KK, TA)

mundan Bundan, buradan (KK)

mundig Bu şekilde, bu biçimde (İM)

munduz Saf, temiz (CC)

munḡra- Kükremek, bağırma, böğürmek (CC)

muñlaz Esrar (İM)

muñlu Muhtaḳ (Kİ)

muñuz Boynuz (İM) *krş.* boynuz, moynuz, muynuz (I), muyuz, müñüz, müz

munı Bunu (KK, TA)

munın Bunun, bunundur (TA)

mūnis Ar. Alışılan, alışılmış, yadırganmaz (Gİ, GT)

munlar Bunlar (BM, TA)

munşarîf Ar. Geri dönmüş, uzaklaşmış (GT)

muntazır Ar. Bekleyen, intiraz eden (Gİ, GT, KF)

munu Kayış ucu (Kİ)

munut çeker Bitki veya meyve şekeri (BM)

munzamm Ar. Yan yana olma, bir arada bulunma (MG)

mūr Far. Karınca (RH)

murabba‘ Ar. Dörtlül, dört köşeli (BV, Gİ, KF, MG) **murabba‘ otur-** bağdaş kurup oturmak (Gİ, İN)

murābıṭ Ar. İbadete bağlı kişi (MG)

murākabe(t) 1. Ar. Denetleme, kontrol (Gİ) 2. Ar. Kendi iç âlemine dalarak kendinden geçme (Gİ)

muraḳḳa‘ Ar. Yamalı (hırka, elbise) (GT)

muraşşa‘ Ar. Süslü, bezenmiş (GT)

murda‘a Ar. Emzikli (KF)

murdār 1. Far. Pis çürük yiyecek ve içecek (CC, GT, İH, İM, KFT) 2. Far. haram (TZ) **murdār sik-** zina etmek (TZ)

murdāsenk Far. Bir taş çeşidi (İM)

murrançlık İffetsizlik (CC)

murtadlık Ar.T. İslâm dininden dönme (İM, KFT) *krş.* mürtedlik

murvat Ar. Mürüvvet, mertlik, insanlık (CC) *krş.* mürüvvet

murzı‘ Ar. Çocuk emziren (Gİ)

muşaffı Ar. Temizlenmiş (BV)

muşāḥabet Ar. Sohbet etme, söyleşme (KFT)

musahḥar 1. Ar. Bağlı, bağlanmış (BV) 2. Ar. Ele geçirilmiş (İM) 3. Ar. Birinin emrine ve hizmetine verilmiş (RH)

muşāḥib Ar. Sohbet eden, dost, arkadaş (GT, KF)

muşālaḥa Ar. Anlaşma, barışma (İM)

muşallā (I) Ar. Şiraz’ın musalla semti, mesire yeri (GT)

muşallā (II) 1. Ar. Cenaze namazı kılınırken tabutun üzerine konduğu taş, mezar taşı (Gİ) muşallāya çık- ölmek (Gİ) 2. Ar. Cenaze namazı kılmaya mahsus açık yer (Gİ, İM, KF)

muşannif Ar. Kitap yazar, müellif (İM)

muşavver Ar. Tasvir edilmiş, resimlenmiş (GT)

muşḥaf Ar. Kur’anıkerim (Gİ, İM, KF, KFT)

mūsikī Ar. Müzik (GT)

mustahîk Ar. Hak etmiş, lâıyk (KFT)

muşak Ar. Tedavide kullanılan bir madde (BV)

muştıci Müjdeci (Kİ)

muştla- Müjdelemek (TZ) *krş.*
muştula-

muştula- Müjdelemek (Kİ) *krş.*
muştla-

muştuluğ Müjde verene verilen hediye (Kİ)

muşutlu Uyurken çıkarılan horultulu ses (İH)

mutāba‘at Ar. Tābi olma, uyma (GT)

muṭāla‘a Ar. Araştırma, seyretme, gözleme (GT, RH)

muṭālebe Ar. Talep, arzu etme (GT)

muṭallak Ar. Boşanmış (İM)

mutavassıṭ Ar. Orta (MG)

mutāza‘af Ar. Düşkünleşmiş (GT)

mu‘teber Ar. İtibarlı, inanılır (GT, İM, KFT, RH)

mu‘tedil 1. Ar. İlimli, mülâyim (İM)
2. Ar. Ne az ne çok, orta (MG)

mu‘tekid Ar. İtikat eden, inanan (GT)

mu‘tekif Ar. Bir ibadethaneye çekilip ibadetle meşgul olan kimse (GT)

mu‘temed Ar. Güvenillen, kendisine itimat edilen (GT) **mu‘temedün-‘aleyh** kendisine itimat edilen, güvenilen (GT)

mu‘terif Ar. İtiraf eden (GT)

mu‘tezile Ar. Kaderi inkâr eden mezhep ve bu mezhebin bağılı (İM)

mu‘tezilî Ar. Kaderi inkâr eden, mutezile mezhebine bağılı olan (İM, KFT)

muṭī‘ Ar. İtaat eden, boyun eğen (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

muttaḳī Ar. Kesinlikle (KFT)

muṭma‘in Ar. İçi rahat, emin (Gİ, KF)

muṭma‘inne Ar. İçi rahatlamış hâlde (BV)

muṭrib Ar. Çalgı çalan, şarkı söyleyen (GT)

muvācehet Ar. Karşı karşıya gelme (MG)

muvāfaḳat Ar. Razı olma, uzlaşma (GT)

muvaḥḥid Ar. Allah’ın birliğine inanan (MG)

muvāneset Ar. Ünsiyet, alışma (GT)

muvar Bura, burası (TZ)

muvāḳaba(t) Ar. Bir işle daimi uğraşma (Gİ, KF)

muynuz (I) Boynuz (İH, KFT) *krş.* boynuz, moynuz, muñuz, muyuz, müñüz, müz

muynuz (II) Boynuzdan yapılan boru (İH)

muyuz Boynuz (Kİ, TZ) *krş.* boynuz, moynuz, muñuz, muynuz (I), müñüz, müz

muza Yusuvarlak, ufak tefek (İH)

muẓā‘af Ar. İki kat, kat kat, katmerli (Gİ, KF)

muẓaraba Ar. Bir tarafın sermaye bir tarafın emek koymasıyla oluşan ortaklık (İM)

mūẓiḥa Ar. Baş yarığının bir cinsi (İM)

muẓmer Ar. Savaş veya yarış için atını hazırlayan kişi (MG)

mūbāḥ Ar. İşlenmesinde sevap veya günah olmayan (Gİ, İM)

mūbāḥaṣe Ar. Bahse girişme, münakaşa (GT)

mūbālağa Ar. İleri vardiirma, bir şeyi çok abartma (Gİ, GT, İM, KF)

mūbālağat Ar. Mübalâğalar, abartmalar (Gİ)

mūbārız Ar. Dövüşen, cenk eden, bahadır (GT)

mūbāşere Ar. Başlama, girişme (İM)

mūbeddel Ar. Değişmiş, tebdil edilmiş (GT)

mūbezzir Ar. Müsrif, israf eden (GT)

mūbezzirlik Ar.T. Müsriflik, israf etme (GT)

mūbtedī Ar. Yeni başlayan, acemi (GT, İN, KF, MS)

mūbtedi‘ Ar. Ehlisünnet anlayışına karşı olan, yeni şeyler uyduran (İM)

mūbtelā Ar. Tutkun, tutulmuş (GT, İM, KFT)

mūcārā Ar. Yarış, çekişme, tartışma (GT)

mūcāvır Ar. (Bir yere) çekilip oturan, komşu (GT, İM)

mūcerreb Ar. Tecrübe edilmiş, denenmiş (BV, RH)

mūcevver Ar. Oyuk, içi boş (Gİ, KF)

mūctehid Ar. Kur’anıkerim’den ve hadisten hüküm çıkarma kudretinde olan din âlimi (İM, KFT)

mūctemi‘ Ar. Toplanmış, birikmiş, bir araya gelmiş (BV, MG)

mūdām Ar. Devamlı, durmadan (GT)

mūdārā(t) Ar. Hoş görme, yüze gülme, dostluk gösterme (Gİ, GT, KF)

mūdāyene Ar. Kur’anıkerim’de bir ayet adı (Gİ, KF)

müdbir Ar. Talihsizliğe uğramış, düşkün (GT)

müdd Ar. İki batmanlık bir ağırlık ölçüsü (İM, KF)

müdde‘ā Ar. Dava edilen (KFT)

müdde‘ī 1. Ar. Davacı, dava eden (KFT) 2. Ar. İddiacı, inatçı (GT) 3. Ar. Bencil, hodbin (GT)

müddü Ar. Yaklaşık 181 litrelik bir ölçü, ölçek (Gİ)

müdebber (I) Ar. Azat edilmesi sahibinin ölmesiyle gerçekleşecek köle (İM, KF) *krş.* müdebber (I)

müdebber (II) Ar. Tedbirli, tedbir konmuş (KFT) *krş.* müdebber (II)

müdebber (I) Ar. Azat edilmesi sahibinin ölmesiyle gerçekleşecek köle (Gİ) *krş.* müdebber (I)

müdebber (II) Ar. Tedbirli, tedbir konmuş (KFT) *krş.* müdebber (II)

müdebber Ar. Tedbirli, ihtiyatlı, müdebber (GT)

müderriş Ar. Ders veren hoca (KFT)

müdevver Ar. Yuvarlak (BV, İN, MG)

müdhāmetānī Ar. Rahman suresinin 64. ayeti (Gİ)

mü‘eccel Ar. Peşin olmayan, gelecekte olacak olan (İM, KFT)

mü‘ekkede sünnet Ar. Peygamberimizin her zaman eda ettikleri sünnetler (İM)

mü‘ellefe-i kulūb Ar. Kalpleri İslâm’a ısındırılanlar (İM)

müfāvaẓa Ar. Ortaklık, işbirliği (İM)

müferraḳ Ar. Ayrılmış, tefrik edilmiş (İM)

müferriḥ Ar. Ferahlık veren, iç açıcı (GT)

müfessir Ar. Kur’anıkerim’i yorumlayan din âlemi (İM)

müfezzez Ar. Dayanamama, katlanamama (MG)

müfid Ar. Yararlı, faydalı (GT, İN)

müflis Ar. İflâs etmiş, parasız, müflis (GT, İM, KFT)

müfrid Ar. Bir hac çeşidi (İM)

müfriṭ Ar. Sınırı geçen, aşırı, aşırıya vardırان (MG)

müheyyā Ar. Hazır, hazırlanmış (GT, MG)

mühlet Ar. Bir işin yapılması için tanınan süre (İM, KFT)

mühmel Ar. Manasız, boş söz, cümle (GT)

mühmelāt Ar. Manasız, boş sözler (GT)

mühr *Far.* Mühür (BM, GT) *krş.* mohor

mükāleme *Ar.* Konuşma (GT)

mükārī *Ar.* Kira ile hayvan işleten (İM)

mükāşefet *Ar.* (Tasavvufta) ilâhî sırların görünmesi (GT)

mükāteb *Ar.* Tamamlandığında azat edilmek üzere bedel bağlanan köle (Gİ, İM, KF, KFT)

mükātebe *Ar.* Kitabet (KFT)

mükāteblik *Ar.T.* Bir bedele bağlanma (İM)

mükedder *Ar.* Üzüntülü, kederli (GT)

mükellef *Ar.* Bir şeyi yapmaya ya da ödemeye mecbur olan (Gİ, İM, KF)

mükerrem *Ar.* Muhterem (GT)

mükerrer *Ar.* Tekrar, mükerrer (GT, İM)

mülāzim *Ar.* (Bir vazifeye veya hizmete) devam eden, hizmette bulunan (GT, KFT)

mülket (I) *Ar.* Mülk, ülke, memleket, yurt (GT) *krş.* milk (II), mülk (I)

mülket (II) *Ar.* Lâhit yapılmayan adı mezar çukuru (İH)

mülke- *Ar.T.* Miras edinmek (CC)

mülşak *Ar.* Bitiştirilmiş, dokundurulmuş (MG)

mültefit *Ar.* Yüzünü çevirip bakan, iltifat eden (MG)

mültezim *Ar.* Lüzumlu, gerekli (MG)

mülūk *Ar.* Melikler (GT, KFT)

mümkin *Ar.* Mümkün, olabilir (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MG)

münācāt *Ar.* Allah'a dua, niyaz, yalvarma (Gİ, GT, İM, KF)

münādī *Ar.* Münadi, tellâl (GT)

mün'aqid *Ar.* Bağlı, bağlanmış (İM) *krş.* mün'aqide

mün'aqide *Ar.* Bağlı, bağlanmış (İM) *krş.* mün'aqid

münaqqıle *Ar.* Baş yarığının bir cinsi (İM)

münaza'a(t) *Ar.* Kavga, çekilme (GT)

münāzara *Ar.* Münazara, münakaşa, tartışma (GT)

münecces *Ar.* Pis, murdar (GT)

müneccim *Ar.* Astrolog, müneccim (GT)

münezzeh *Ar.* Mutaç olmayan, temiz, uzak (Gİ, GT, KF)

müngüş Köşe, aç (CC)

münharif *Ar.* Yüz çevirmiş, sapmış (Gİ, KF)

mün'im Ar. Nimet veren, zengin (GT)

münkād Ar. Tâbi, uyan (GT)

münkaleb Ar. Dönmüş, değişmiş (İM)

münkasım Ar. Bölünmüş (MG)

münkatı' Ar. Kesilmiş (GT)

münker (I) Ar. Sorgu meleği (İM)

münker (II) Ar. Dinen caiz olmayan (GT, KFT)

müntefi'un-bih Ar. Kendisinden faydalanılan (MG)

müntehā Ar. Son hadde erişen (GT)

müñüz Boynuz (BV) *krş.* boynuz, moynuz, muñuz, muynuz (I), muyuz, müz

mürde Far. Ölmüş (RH)

mürdesenk Far. Bir bitki (BV)

mürdümük Far. (< merdümek) Mercimek (İH) *krş.* bercimek, marcumağ, mercemek, mercimek

mürebbi Ar. Yetiştiren, çocuk terbiye eden (BV, GT)

müretteb Ar. Düzenlenmiş, dizilmiş (GT, İM)

mürîd Ar. Bir şeyhe intisap eden, bağlanan (GT)

mürre Ar. Bir hastalık (BV)

mürsel Ar. Gönderilmiş, peygamber (İM, KFT)

mürşid Ar. Doğru yolu gösteren (Gİ, KF)

mürted Ar. Dinden çıkan (İM, KFT)

mürtede Ar. Dinden çıkan kadın (İM)

mürtedlik Ar.T. Dinden çıkma (KFT) *krş.* murtadlık

mürtekib Ar. Kötü iş yapan, rüşvet alan (İM)

mürüvvet Ar. Mürüvvet, mertlik, insanlık (GT, KFT) *krş.* murvat

mürüvvetsizlik Ar.T. Namertlik, mürüvvetsizlik (GT)

müşādere Ar. Yasak edilen bir şeyin kanuna göre zorla alınması (KFT)

müsākāt Ar. Meyvesinin bir kısmını almak şartıyla bir bağ veya bostanı birine verme (İM)

misāmaḥat Ar. Müsamaha, göz yumma, hoşgörme (GT)

müsecca' Ar. Secili söz (söyleme) (GT)

müsellem Ar. Teslim olunmuş, teslim edilmiş (GT, KFT)

müşelles (I) Ar. İçkiyi kuvvetlendirmek için içmek (KFT)

müşelles (II) Ar. Üçlü (MG)

müselmān Far. Müslüman, İslâm dinine bağlı olan (KFT) *krş.* müsilmān, müsilmān, müsülmān, müsürmān

müsennā Ar. İkili (MG)

müsilṡān Ar. Müslüman, İslâm dinine bağlı olan (Gİ) *krş.* müselmān, müsṡimān, müsülmān, müsürmān

müsilṡānlık 1. Ar.T. Müslümanlık, İslâm (Gİ) *krş.* müsṡimānlık, müsülmānlık, müsülmenlik 2. Ar.T. Barış içindeki yer (Gİ)

müslimān Ar. Müslüman, İslâm dinine bağlı olan (DM, İN, KF, KK) *krş.* müselmān, müsilṡān, müsülmān, müsürmān

müslimānlık Ar.T. Müslümanlık, İslâm (KF, KK) *krş.* müsilṡānlık 1, müsülmānlık, müsülmenlik

müsta‘cil Ar. Acele eden (GT)

müstaġnī Ar. Lüzumsuz, gerekli bulunmayan (MG)

müstaġraķ Ar. Dalmış, batmış (GT)

müsteḥab (I) Ar. Farz ve vacipten başka olarak sevap kazandıran iş (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

müsteḥab (II) Ar. Sevilen, beğenilen (Gİ)

müstaḥaķ Ar. Hak etmiş, lâıık (Gİ, İM, KF, MG)

müsteḥāza Ar. Aybaşılı kadın (İM)

müstaḥıķ Ar. Hakkı olan, lâıık (GT, KF)

müstaḥsen Ar. Güzel sayılmış, beğenilmiş (MG)

müstaķīm Ar. Doğru, düzgün, dik (Gİ, GT, KF)

müstaķirr Ar. Durulmuş, karar kılınmış (MG)

müste‘men (I) Ar. Aman dileyen (KF)

müste‘men (II) Ar. Ecnebi tebaasından olan kimse (Gİ)

müstemi‘ Ar. Dinleyen (GT)

müste‘min Ar. Aman verilmiş kimse (Gİ, KFT)

müstemirr Ar. Devamlı, sürekli (KFT)

müstesķī Ar. İstiska, illetine tutulmuş, çok su içen ve karnı su toplayan (GT)

müstevī Ar. Düz, her tarafı bir (MG)

müsülmenlik Ar.T. Müslümanlık, İslâm (KFT) *krş.* müsilṡānlık 1, müsṡimānlık, müsülmānlık

müsürmān Ar. Müslüman, İslâm dinine bağlı olan (DM) *krş.* müselmān, müsilṡān, müsṡimān, müsülmān

müşābehet Ar. Benzerlik (GT)

müşaķķaķ Ar. Yarık, yarılmış (MG)

müşārün ileyh Ar. Parmakla gösterilen (GT)

müşedded Ar. Süngünün hamle için doğrultulmuş olması (MG)

müşemmer Ar. sağlam, sıkı (MG)

müşfik Ar. Merhametli, seven, acıyan (GT)

müşk Far. Misk (BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ)

müşkil Ar. Müşkül, zor (BV, GT, KFT)

müşrik Ar. Allah'a eş koşan (Gİ, İM, KF)

müştağil Ar. İştigal eden, meşgul (GT)

müştaş Ar. Özleyen, can atan (GT, İM, MG)

müştaşlılık Ar.T. Özleme, müştak olma (GT)

müştebeh Ar. Zor (Gİ)

müştebih Ar. Şüpheci (KF)

müştemil Ar. Kavrayan, saran, içine alan (Gİ, KF)

müt'a Ar. Temettü hacca giren kimsenin kesmek zorunda olduğu kurban (İM)

müte'abbid Ar. İbadet eden, kulluk vazifesini yerine getiren (GT)

müte'ahhir Ar. sonradan gelen, sonraya kalan (İM, MG)

müte'allik Ar. Taalluk eden, mensup, bağlı, ilgili (BV, GT, İM, KFT)

müte'allim Ar. Bilgi edinen, öğrenen (MG)

müte'ayyin Ar. Açıklığa kavuşmuş (KFT)

müte'azzir Ar. Özürlü olma (KFT)

mütecebbir Ar. Cebir ve zor kullanmaya yeltenen, zorba (GT)

müteferrik Ar. Dağılan, dağınık (Gİ, GT, İM, KF, MG)

mütegarrik Ar. Yerleşik (BV)

mütegayyir Ar. (Hâli, tavrı) değişen, başkalaşan, bozulan (GT, İM)

mütehammil Ar. Tahammül eden, katlanan, dayanan (GT)

mütehayyir Ar. Şaşmış, şaşırmış, hayrette kalmış (GT, MG)

müteqaddim Ar. Önde bulunan (İM)

mütekebbir Ar. Kibirli, azametli, kendini beğenmiş (Gİ, GT, İM)

mütekellif Ar. Usta olmayan (MG)

mütekellim Ar. Söyleyen, konuşan (GT)

mütekemmil Ar. Olgunlaşan, olgun (MG)

mütelâhime Ar. Bir cins baş yarığı (İM, KFT)

mütemekkin Ar. Yerleşen, yerleşmiş (BV, GT, MG)

mütemetti‘ (I) Ar. Bir cins hac (İM)

mütemetti‘ (II) Ar. Faydalanan, kazanan (Gİ)

mütena‘im Ar. Nimet içinde ve nazlı büyüyen (GT)

mütenākız Ar. Tenakuz eden, zıt, çelişik (GT)

mütereddid Ar. Kararsız, tereddüt eden (GT, İM)

mütesāvī Ar. Birbirine denk olan (MG)

müteşavver Ar. Tasarlanmış (KFT)

müteşebbek Ar. Ağ gibi olmuş (BV)

mütetābi‘ Ar. Birbiri ardınca (Gİ, KF)

mütevātir Ar. Tevatür edilmiş (KFT)

mütevellī Ar. Birinin yerine geçen kişi (KFT)

mütevellid Ar. İleri gelen (İM)

müttaķī Ar. Takva sahibi, Allah’tan korkan (GT, KFT)

müttefik Ar. Birlik olmuş, uyuşmuş, anlaşmış (GT, İN)

müttehem Ar. İtham edilmiş, suçlanmış (KFT)

müttehim Ar. İtham eden, suçlayan (KFT)

müvennis Ar. Kolay (KF)

müvesvis Ar. Vesveseli (KFT)

müyesser Ar. Hasıl olan, kolaylıkla olan (GT)

müyin Çorba (TA)

müz Boynuz (CC) *krş.* boynuz, moynuz, muñuz, muynuz (I), muyuz, müñüz

müz *Far.* Ücret, karşılık (BM, İM, KFT, Kİ, TZ)

müzd *Far.* Ücret, karşılık, mükâfat (İN, Kİ, MS, TZ)

müzdli *Far.T.* Ücretli, mükâfatlı (İM)

müzehheb Ar. Süslenmiş, süslü (GT)

müzekkī (I) Ar. Şahitlerin şهادeti hakkında tezkiyede bulunan, tezkiyeci (GT)

müzekkī (II) Ar. Temizleyen, ıslah eden (KFT)

müzekkī (III) Ar. Zekâtını vermiş (İM)

müzeyyen Ar. Tezyin edilmiş, süslenmiş, bezenmiş (GT)

N

na‘al Ar. Nal (CC) *krş.* na‘l

na‘am Ar. Evet, pek güzel (Gİ, İM, KF, KFT) *krş.* ni‘am

na‘amutlu *Ar.T.* Nimetli, saygıdeğer, sevgili (CC)

nacak Nacak, balta (DM) *krş.* nacık

nacaşlık *Ar.T.* Hayvan sürücülüğü (İM)

nacık Nacak, balta (KK) *krş.* nacak

nafağa *Ar.* Geçinecek para, nafaka (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

nafas *Ar.* Nefes, soluk (CC) *krş.* nefes (I)

nāfi‘ *Ar.* Faydalı (BV, MG)

nāgāh *Far.* Vakitsiz, ansınız, birden bire (GT, İM, MG, İN) *krş.* nāgeh, nāgehān

nağam *Ar.* Nağmeler (GT)

nağas Yokuş (TZ)

nāgeh *Far.* Vakitsiz, birden bire, ansızın (GT) *krş.* nāgāh, nāgehān

nāgehān *Far.* Ansızın, birden bire (GT, RH) *krş.* nāgāh, nāgeh

nā-ḥalef *Far.* *Ar.* Hayırsız halef (evlât) (GT)

naḥl *Ar.* Hurma ağacı (GT)

naḥle *Ar.* Hurmalık (GT)

naḥnaḥ *Ar.* Öksürük (BV)

nā’im *Ar.* Yumuşak (MG)

nak Altın sırmalı bir kumaş türü (CC)

nāka *Ar.* Dişi deve (GT, KFT)

naḳara *Ar.* Köçek (çengi) zili (CC)

naḳāre *Far.* Davul, kös, dümbelek (DM)

naḳd **1.** *Ar.* Servet (GT, İM) **2.** *Ar.* Nakit, peşin para (GT) *krş.* naḳıd, naḳt

nākes (I) *Far.* Alçak (GT)

nākes (II) *Far.* Pinti, nekes, cimri, elisıkı (GT) *krş.* nekes

naḳıd *Ar.* Nakit, peşin para (KFT) *krş.* naḳd 2, naḳt

naḳkaş *Ar.* Nakış yapan, nakkaş (GT)

naḳl (I) *Ar.* Bir şeyi bir yerden bir yere götürme (GT, İM, KF)

naḳl (II) *Ar.* Aktarma, nakil, rivayet etme (İN, KFT) **naḳl it-** anlatmak, haber vermek (GT)

naḳl (III) *Ar.* Süngünün tutuş usulünü değiştirme (MG)

naḳl (IV) **1.** *Ar.* Atı yürütme, harekete geçirme (MG) **2.** *Ar.* Atı döndürme (MG)

naḳlla- (I) *Ar.T.* Süngünün tutuş usulünü değiştirmek (MG)

naḳlla- (II) **1.** *Ar.T.* Atı yürütmek, harekete geçirme (MG) **2.** *Ar.T.* Atı döndürmek (MG)

nālān *Far.* İnleyen (GT)

na‘lla- *Ar.T.* Nallamak, binek hayvanlarının ayaklarına nal takmak (BV)

namam Köstebek (TZ) **naman soğur** kör köstebek (TZ)

namāzlağ *Far.T.* Seccade, namazlık (Kİ) *krş.* namāzlık

nāmdār *Far.* Ünlü, namlı, meşhur (GT)

nā-mevzūn *Far.Ar.* Ölçüsüz, vezinsiz (GT)

namlı 1. Okun temreni 2. Tüfeğin nişan yeri (İH)

na‘na *Ar.* Nane (BV)

nār *Ar.* Ateş (GT)

narangi *Far.* Narencî, portakal rengi (CC)

nārdan *Far.* Nar, nar tanesi (BM, CC)

nardivan *Far.* (< nerdübān) Merdiven (BM) *krş.* merdemen, merdimen, mertemen, nerdüven

narinç *Far.* Narenciye, portakal (CC)

narçın Bir bitki (BV)

naşab *Ar.* Harfin üstünlü okunması (İM)

naşārī *Ar.* Hristiyanlar (İM)

naşāyih *Ar.* Nasihatler, öğütler (GT)

naşb *Ar.* Dikme, saplama (MG)

nāşih *Ar.* Uslanmış (BV)

nāşır *Ar.* Yardım eden (KF, KFT)

nāşırī *Ar.* Yardımcı, yardım eden (Gİ)

nāsī *Ar.* Nisyan edici, unutan (KF)

naşiç Altın sırmalı ve incili bir kumaş türü (CC)

nāşiye *Ar.* Halkın ileri geleni (Gİ)

nāşiye(t) *Ar.* Alın, başın dörtte biri (Gİ, KF)

naşl *Ar.* Kılıcın boyu (MG)

naşrānī *Ar.* Hristiyan (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

naşrānīlik *Ar.T.* Hristiyanlık (İM)

naşrāniyye *Ar.* Hristiyan kadın (İM)

naşş 1. *Ar.* Açıklık, sarıhlik (Gİ, KF) 2. *Ar.* Kur'an'ın anlamı açık ve kesin olan ayetleri (İM, KFT)

naşūh (I) *Ar.* Halis, temiz (Gİ)

naşūh (II) *Ar.* Öğüt veren, nasihat eden (KF)

naşūh (III) *Ar.* Bozulması imkânsız tevbe (KF)

nāsūr *Ar.* Nasır (RH)

nat‘a *Ar.* satranç tablası (GT)

naṭ‘a *Ar.* Sahtiyan döşek (KFT)

nav *Far.* İçinden ok atılan küçük oluk (MG) *krş.* nāvek

nāvek *Far.* İçinden ok atılan küçük oluk (MG) *krş.* nav

nāverd *Far.* Meydan (MG)

nāṭif *Ar.* Helva (BV)

naṭrun *Ar.* Sodyum bikarbonat (BV)

nāy **1.** *Far.* Ney (GT) **2.** *Far.* Kamış (GT)

nāyib **1.** *Ar.* Yerine geçen, vekil (Gİ, İM, KF) **2.** *Ar.* yardım eden, yardımcı (KFT)

nāyiblik *Ar.T.* Yardımcılık (KFT)

naẓīf *Ar.* Temiz (BV, GT)

nāzil *Ar.* İçinden ok atılan küçük boru (MG)

nāzūk *Far.* Nazik, ince, kibar (GT, RH) *krş.* nezik

nāzūklük *Far.T.* İncelik, kibarlık (RH)

nebātī *Ar.* Sami ırkından bir kavim (İM, KFT)

nebīyullāh *Ar.* Peygamber (Gİ)

nebīz *Ar.* Hurma ve arpadan yapılan bir tür içki (İM, KFT)

nebṭī *Ar.* Bir bitki (BV)

necāsatlık *Ar.T.* Pislik (İM) *krş.* necāsetlik

necāsetlik *Ar.T.* Pislik (İM) *krş.* necāsatlık

neçe **1.** Ne kadar, kaç tane (BM, CC, Kİ, TZ) *krş.* neşe, niçe **1** **2.** Kiç, kaç (TA)

neçek ki Nasıl ki, nice ki (KF) *krş.* neşe ki

neçeye Kaça (TA)

neçik Nasıl, nice, ne şekilde (CC, DM, TZ) *krş.* neçük 1, niçük 2

neçin Niçin, neden (DM) *krş.* neçün, neşün, neyçün, niçün, nişün, ni üçün, ni üşün

neçük **1.** Nasıl, nice, ne şekilde (BM, DM, Gİ, İN, Kİ, TA) *krş.* neçik, niçük **2** **2.** Niçin, neden (DM, KF) *krş.* neşük, niçük 1

neden Neden, niçin (KK, TZ)

ne erse Nesne, şey (MG) *krş.* meste, nerse, nese, nese, nesne, ni erse

nef‘ *Ar.* Fayda, yarar (GT, MG)

nefaḥ *Ar.* Nefes (BV)

nefḥa (I) *Ar.* Üfürmek (BV)

nefḥa (II) *Ar.* Bir at hastalığı, atın dizindeki şiş (RH)

nefī *Ar.* Nefiy, sürme (KFT)

nefl *Ar.* Vacip olmayan, fazladan ibadet (Gİ)

neflī *Ar.* Nafile (KF, MS)

nefs 1. *Ar.* Can, nefis (Gİ, GT, İN, KF, KFT) **2.** *Ar.* Kendi (Gİ, GT, İM, İN)

neft *Far.* Neft yağı (BV, RH)

nefy *Ar.* Sürme, sürgün etme (İM)

nehār *Ar.* Gündüz (GT)

neheng *Far.* Timsah (GT)

nehmet (I) *Ar.* Büyük himmet (GT)

nehmet (II) *Ar.* Aşırı hırs (GT)

nehy *Ar.* Yasak etme, yasaklama (GT, KF, MS)

nek Niçin, hangi yüzden (CC)

neke Niçin (TZ)

nekende Dikişte koltuk altına konan parça (İH)

ne ki Nice (TZ)

nekim Nice, ne ki (TZ) *krş.* nikim

nekīr *Ar.* Sorgu meleği (İM)

nekre *Ar.* Belirsiz isim (İM)

nelik Niçin, nasıl (İH, TZ) *krş.* nelük

nelük Niçin, nasıl (BM, Kİ) *krş.* nelik

nemeçük Nesnecik (KFT)

nemedzīn *Far.* Eyerin altına konulan keçe (TA) *krş.* nemezīn

nemezīn *Far.* Eyerin altına konulan keçe (TA) *krş.* nemedzīn

neml (I) *Ar.* Karınca (BV, KF)

neml (II) *Ar.* Kur'anıkerim'de bir sure adı (Gİ)

nenün üçün Niçin, ne sebeple (DM)

nerd *Far.* Tavla, tavla oyunu (İM, KFT)

nerdüven *Far.* (< nerdübān) Merdiven (TZ) *krş.* merdemen, merdimen, mertemen, nardivan

nerse Nesne, şey (BV, İM) *krş.* ne erse, nese, nesne, ni erse

nese Şey, nesne (Kİ) *krş.* ne erse, nerse, nesne, ni erse

nesh *Ar.* Hükümsüz bırakma, Kur'anıkerim'in sonra gelen bir ayetinin önce gelmiş bir ayetin hükmünü değiştirmesi (İM)

neşāf *Ar.* Sevinç, neşe (GT)

neşe Ne kadar, kaç tane (KK) *krş.* neçe 1, niçe 1

neşe ki Nice ki, nasıl ki (TZ) *krş.* neçek ki

neşük Niçin, neden (CC) *krş.* neçük2, niçük 1

neşün Niçin, neden (CC, DM) *krş.* neçin, neçün, neyçün, niçün, nişün, ni üçün, ni üşün

ne't- Ne etmek, ne yapmak (CC) *krş.* n'it-

nete Nasıl, nice, ne şekilde (Gİ, TA, TZ) *krş.* neteg, nite, nitek, nitü

neteg Nasıl, nice, ne şekilde (İM) *krş.* nete, nite, nitek, nitü

ne‘üzübillāh Ar. "Allah korusun" anlamında bir cümle (KFT)

nevā Far. Ses, makam, ahenk (Gİ)

nevāhī Ar. Nahiyeler, obalar (GT)

nev-bahār Far. İlkbahar (GT, TA)

nevha Ar. Ağlama (GT)

nevkār Far. Arkadaş, dost (İM)

nevmīd Far. Ümmitsiz (GT, İM)

nevrūz (I) Far. Güneşin koç burcuna girdiği ilkbaharın ilk günü (İM) *krş.* neyrūz

nevrūz (II) Far. İlkbaharda yetişen bir çiçek (Kİ)

ney Ne (soru zamiri) (CC) *krş.* ne (I), ni (I)

ney çün Niçin, neden (KF, MG) *krş.* neçin, neçün, neşün, niçün, nişün, ni üçün, ni üşün

ne’yle- Ne yapmak, ne etmek (DM)

neyrūz Far. Güneşin koç burcuna girdiği ilkbaharın ilk günü (Gİ, KF) *krş.* nevrūz (I)

nez‘ Ar. Can çekişme (GT)

nezik Far. Nazik, kibar, ince (CC, TZ) *krş.* nāzūk

Nezīr Ar. Hz. Muhammed’in adlarından biri (İM)

nıkrıs Ar. Bir at hastalığı (BV)

nışf Ar. Yarı, yarım (BV)

ni (I) Ne (BV, GT, İM, KK, MG) *krş.* ne (I), ney

ni (II) Ne, niye, hangi (GT)

ni (III) Olumsuzluk edatı (GT, İM) *krş.* ne (IV)

ni‘am Ar. Evet, pek güzel (KFT) *krş.* na‘am

niçe 1. Nice, ne kadar, kaç (BV, Gİ, GT, İN, KF, KFT, MG, MS, RH) *krş.* neçe 1, neşe, nişe 2. Bir çok (MG)

niçelik Özellik, nicelik (KF, MS)

niçük 1. Niçin, neden (BV, MS) *krş.* neçük 2. neşük 2. Nasıl, nice, ne şekilde (İM, GT, İN, KFT, MG) *krş.* neçik, neçük 1

niçüklük Nasıllık, nicelik (İM) *krş.* niçüklük

niçüklük Nasıllık, nicelik (İM) *krş.* niçüklük

niçüksiz Örtüsüz, engelsiz (İM)

niçün Niçin, neden (GT, İM) *krş.* neçin, neçün, neşün, neyçün, nişün, ni üçün, ni üşün

ni erse Nesne, şey (İM) *krş.* ne erse, nerse, nese, nesne

nifāk Ar. Nifak (GT)

nifās Ar. Loğusalık hâli (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

nigit Zift (İH)

nikāhī Ar. Nikâhla ilgili (İM)

nikāhlu Ar.T. Nikâhlı (KFT)

nikb Ar. Meyletmek (BV)

nikim Nice, ne ki (İM) *krş.* nekim

niks Ar. Pislik (MS)

nīl Far. Çivit (CC)

Nīl Ar. Nil nehri (GT)

nime Şey (GT, MG)

ni‘metlū Ar.T. Nimet sahibi (KF)

niñ Şey (BV)

nişāb Ar. Bir malın zekâtını vermek için ulaşılmaması gereken miktar (İM, KF, KFT)

nişār Ar. Gökten yere saçılan, saç (GT)

nisvān Ar. Kadınlar (BV)

nişānlu Far.T. Nişanı olan (RH)

nişe Niçin, neden (Kİ)

nişter Far. Neşter, hekim bıçağı (RH)

nişün Niçin, neden (KK) *krş.* neçün, neçün, neşün, neyşün, niçün, ni için, ni için

ni’it- Ne yapmak, ne etmek (GT) *krş.* ne’t-

nite Nasıl, nice, ne şekilde (Gİ) *krş.* nete, neteg, nitek, nitü

nitek Nasıl, nice, ne şekilde (BV) *krş.* nete, neteg, nite, nitü

nite ki Nitekim (KF) *krş.* nitekim

nitekim Nitekim, nasıl ki (KF, İN, MG) *krş.* nite ki

nitü Nasıl, nice, ne şekilde (Kİ) *krş.* nete, neteg, nite, nitek

ni için Niçin, neden (İM) *krş.* neçin, neçün, neşün, neyçün, niçün, nişün, ni için

ni için Niçin, neden (KK) *krş.* neçin, neçün, neşün, neyçün, niçün, nişün, ni için

niyyet Ar. Niyet, amaç (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS) *krş.* niyet

nohūd Far. Nohut (Gİ, İM, KF) *krş.* nohūt, nohūt, nohut

nohut Far. (< nohūd) Nohut (DM, KK) *krş.* nohūd, nohūt, nohut

nohta Ar. An (CC)

nohut Far. (< nohūd) Nohut (TZ) *krş.* nohūd, nohūt, nohut

nöger Yoldaş, arkadaş (CC, DM, GT, İH, TZ)

nuķat Ar. Noktalar (İM)

num Çin. Şeriat (İH)

Nu‘mān Ar. Ebu Hanife (KF)

nūn Ar. Arap alfabenin 25. harfi (İM)

nūrlandur- Ar.T. Aydınlatmak (Gİ, İM, KF)

nuşret (I) Ar. Yardım (Gİ, GT, MG)

nuşret (II) Ar. Zafer, başarı (Gİ, GT, İM, KF)

nusūr Ar. Kuşlar (BV)

nuţfe Ar. Meni, döl suyu (GT)

nübüvvet Ar. Peygamberlik (İM)

nücūm Ar. Yıldızlar (GT)

nüdemā Ar. Nedimler (GT)

nüfesā Ar. Loğusa (İM)

nügüd Vezin, ölçü (BM) *krş.* nügüy

nügüy Vezin, ölçü (BM) *krş.* nügüd

nühās Ar. Bakır (BV, İM, KFT)

nükte Ar. Nükte, etkili söz (GT)

nüsük Ar. Haccın şartlarından her biri (İM)

nüş(ş)āb Ar. Ok (İN)

nüvre Ar. Alçı taşı (BV)

nüzül Ar. İnme, iniş (GT)

O

obryl- (Toprak ya da tepe) çökmek, oyulmak, göçmek (İH)

oķak (I) Ocak ayı (TA)

oķak (II) Fırın, ocak (CC, DM, KFT, KK, TZ)

od Ateş (Gİ, KF, KFT, TA) *krş.* ot (I)

odın Odun (Gİ) *krş.* odun, otun

ofut- Azametle başını kaldırarak geçmek (İH)

oğ Boş, havlet (Kİ)

oğan Tanrı (İH, Kİ) *krş.* uğan

oğaz Bir çeşit kuş (TZ)

oğlak (I) Oğlak, keçi yavrusu (BM, DM, Kİ, TA, TZ) *krş.* ağlak, avlak (III), oğulak, ulağ

oğlak (II) Issız, تنها arazi, çöl, işlenmemiş arazi (DM, Kİ) *krş.* ovlak

oğlançık Oğlancık, çocukçuk (GT) *krş.* oğlançuk

oğlançuk Oğlancık, çocukçuç (KFT) *krş.* oğlançık

oğlanlık Oğlanlık, evlâtlık (KFT)

oğludaş Komşu (TA) *krş.* oğludaş

oğluk Üç telli, yayla çalınır bir saz (TZ) *krş.* ıklık, oluk (II)

oğrı Hırsız (CC, DM, GT, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, KK, TA) *krş.* oğur, uğrı, uğur (II), uğuri, uvrı

oğrılık Hırsızlık (GT, İM, İN) *krş.* oğruluk, oğurluk, oğurluk

oğrula- Çalmak, hırsız etmek (CC) *krş.* oğur-, oğurla- (I)

oğruluk Hırsızlık (İM, KFT) *krş.* oğrılık, oğurluk, oğurluk

oğşa- Benzemek, bir şeye uymak (BV) *krş.* oğşa-, oğşa- (I), oşa-, oğşa-, ovşa-

oğlak Oğlak, keçi yavrusu (CC) *krş.* ağlak, avlak (III), oğlak (I), ovlak, ulağ

oğulan Oğul, çocuk, erkek çocuk (Gİ) *krş.* oğlan (I), olan, ovlan

oğulduk 1. Ağaç kökünden çıkan ufacık dallar, sürgünler (İH) 2. Tohum (TZ)

oğun- Bayılmak (Kİ) *krş.* uğul-, uğun-

oğuntağa Omurga (KK) *krş.* oğurğa

oğur- Çalmak, hırsız etmek (İM) *krş.* oğrula-, oğurla- (I)

oğurla- (I) Hırsızlık etmek, çalmak (BM, CC, GT, İM, Kİ, KK, MS, TA) *krş.* oğrula-, oğur-

oğurla- (II) Birisiyle arasındaki mesafeyi azaltmak (MG)

oğurlan- Çalınmak (İM) *krş.* uğurlan-

oğurlat- Çaldırmak (İM)

oğurlu Uğurlu (Kİ)

oğurluk Hırsızlık (Gİ) *krş.* oğrılık, oğruluk, oğurluk

oğurluk Hırsızlık (KF) *krş.* oğrılık, oğruluk, oğurluk

oğut- Eğitmek, okutmak (CC) *krş.* okut-, okut-, okıt-

oğuz Yafes'ten sonra Türklerin büyük babası (Kİ)

oh (I) OK (CC, İN) *krş.* ok (I), oyuk (III)

oh (II) Kendinden önce gelen kelimeyi vurgulayan kuvvetlendirme edatı (hemen) (CC) *krş.* ok (II)

ohçı Okçu (CC, İN, TA) *krş.* okçı

ohşas Benzerlik (CC, İM) *krş.* okşas

ohşas- Benzeşmek, benzemek (MG) *krş.* okşas-, uvşas-

ohşası Benzer (BV)

ohşat- Benzetmek (Gİ, İM, İN)

ok- Okumak (Gİ, KF, KK) *krş.* okı-, oku-

okçı Okçu (DM, TA) *krş.* ohçı

okı- Okumak (GT, Gİ, İM, KF, Kİ, KK, MG, MS, RH) *krş.* ok-, oku-

okın- Okunmak, çağrılmak, davet edilmek (KF, İM) *krş.* okun-

oķış- Karşılıklı okumak (KFT) *krş.* okuş-

oķışı Okuyucu (KK)

oķıt- Okutmak (KF) *krş.* oķıt-, okut-, oķuť-

oķıyya Ölçü birimi (BV)

oķlaĝu Oklava (TA)

oķruk Kement (İH)

oķŝa- (I) Benzemek (KK, TZ) *krş.* oĝŝa-, oĥŝa-, oşa-, oşka-, ovşa-

oķŝa- (II) Okşamak (Kİ)

oķŝaŝ Benzerlik (CC) *krş.* oĥŝaŝ

oķŝaŝ- Benzeşmek, benzemek (CC) *krş.* oĥŝaŝ-

oķŝat- Alışmak, intibak etmek (CC)

oķt Ar. Zaman, vakit (CC) *krş.* vaķt

oku- Okumak (BM, BV, CC, GT, Gİ, İM, İN, KF, KK, MG, MS, RH, TZ) *krş.* oķ-, oķı-

oķuť- Okutmak (KK) *krş.* oĝut-, oķıt-, oķuť-

ol (I) O (işaret sıfatı veya zamiri, şahıs zamiri) (BM, BV, CC, DM, GT, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* o (I)

ol (II) Asil, soylu (Kİ)

ol (III) Oĝul, evlât, erkek çocuk (TZ) *krş.* oĝul, ovul

olaĉa- Takdir etmek (Kİ)

olaķ Su yolu, oluk (İM, MG) *krş.* oluķ (I)

olan Oĝlan (TA, TZ) *krş.* oĝlan (I), oĝulan, ovlan

ol biri Öbürü, öteki (GT)

olĉa Moĝ. Ganimet (İM, CC)

olťur- Oturmak (BM, BV, CC, GT, İM, İN, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* otur-, volťur-

olturĝuĉ Koltuk, sandalye (CC) *krş.* olturķaĉ

olturĝuz- Oturmak (CC)

olturķaĉ Koltuk, sandalye (Kİ) *krş.* olturĝuĉ

olturt- Oturtmak (CC, İM, İN, TZ) *krş.* olturtut-, oturud-

olturtut- Oturtmak (Kİ) *krş.* olturt-, oturud-

olturuş Oturuş (İN, KK) *krş.* oturuş

olturuş- Hep birlikte oturmak (İM)

oluķ (I) Oluk, su yolu (KFT, Kİ) *krş.* olaķ

oluķ (II) Üĉ telli, yayla ĉalınır bir saz (TZ) *krş.* ıķlık, oĝluķ

olun- Olunmak (Gİ, KF) *krş.* bolın-, bolun-

omaca Köprücük kemiği (TZ) *krş.* omrav omaca kemiği köprücük kemiği (TZ)

omaç Amaç, nişangâh *krş.* âmâç, umaç (TZ)

omrav Köprücük kemiği *krş.* omaca (TZ)

oñ- (I) Sararıp solmak (CC)

oñ- (II) Gözetmek, murakabe etmek (Kİ)

ona- Saymak, itaat etmek (İH, TA)

oñal- İyileşmek, sıhhat bulmak (BV, İM) *krş.* oñul-

oñalt- İyileştirmek (CC) *krş.* oñat-

oñar- İyileştirmek, ıslah etmek (Kİ)

oñat Akıllı, uslu kimse (Kİ) *krş.* onat

oñat- İyileştirmek (CC) *krş.* oñalt-

onat Akıllı, uslu kimse (İH, TA, TZ) *krş.* oñat

oñkolu Askerin sağ tarafı, sağ kolu (Kİ)

onlar Onlar (şahıs zamiri) (KF) *krş.* alar, allar, anlar

oñlık Şifa, sağlık, selâmet (CC)

oñul- İyileşmek, hastalıktan kurtulmak (Kİ, TZ) *krş.* oñal-

oñurğa Omurga (BV) *krş.* oğuntağa

opa Kadınların yüzlerine sürdükleri merhem (TZ)

oprak (I) Elbise (CC)

oprak (II) Yıpranmış (TZ) *krş.* aprak

orana Doğumdan sonra düşen parça (TZ) *krş.* atana, etan, etene

oranla- Zannetmek, sanmak (TA)

orbu Taş fırlatan sapan (CC)

orda Belediye, köy yeri (CC)

orğa Bayrak (Kİ)

orğana Organ (CC)

orna- İkamet etmek (CC)

ornat- Yerleştirmek (TZ)

oroz *Far.* Talih, baht, kader (CC) *krş.* roz

ortaça Ortancı (TZ) *krş.* ortançı

ortaçaıklı Ne uzun ne kısa, orta (MG)

ortakla- Ortak olmak, ortaklık etmek (TZ)

ortançı Ortanca (KFT, TZ) *krş.* ortaça

ortar Ortak (TZ) *krş.* ortak

oru Mahzen, hububat anbarı (BM)

orun Yer, mahal (CC, Kİ) *krş.* urun

orunla- Sanmak (TZ)

oruspi *Far.* (< rūspī) Oruspu (TZ) *krş.* oruspu

oruspu *Far.* (< rūspī) Oruspu (Kİ) *krş.* oruspi

oruş *Far.* (< rūze) Oruç, ruze (Kİ) *krş.* oruç **oruş tut-** oruç tutmak (Kİ) *krş.* oruç tut-

orutğa Bel kemiği (TZ) *krş.* orutğa

orutğa Bel kemiği (TZ) *krş.* orutğa

osan bol- Usanmak, bıkmak (TZ) *krş.* osal bol-

oşır- Osurmak, yellemek (TA) *krş.* osur-

osruk Osuruk (İM, TZ)

osta *Far.* (< ustād) Usta, öğretici (CC) *krş.* usta, uşta

oş İşte (BM, GT, İM, Kİ) *krş.* uş 1

oşal İşte o (zamir) (TZ) *krş.* oşol

oşatıptır Yazılmış (TZ)

oşbu İşbu (BV)

oşka- Bir şeye uymak, benzemek (CC) *krş.* oğşa-, oğşa-, okşa- (I), oşa-, ovşa-

oşla- Sineği kovmak, uzaklaştırmak (TA)

oşol O (BV, İM) *krş.* oşal

oşta İşte (BM) *krş.* uşda

oṭ 1. Ok, yabanî bitki (TA) *krş.* ot (II)

2. Tıbbî ot, ilâç (TA) *krş.* ot (II)

otaçı Tabip, hekim (CC, GT, Kİ, TA, TZ) *krş.* otçı

otaḵ Çadır, kırdaki vatan (Kİ)

otala- Şifa vermek (CC)

otalamaḵ Otlak, mera (CC)

otçı Tabip, hekim (Kİ) *krş.* otaçı

otla- İlâçlanmak, tedavi olmak (TA)

otlaḡ Otlak, mera (BV, İM) *krş.* otlak

otlatıl- Hayvan otlatılmak (İM)

otlı Otlı (İM)

otraç Ada (BM, CC)

otraḵ Oturak, oturulacak yer (TZ) *krş.* otraş, otruk, oturak, oturgu

otraş Oturak, oturulacak yer (TZ) *krş.* otrak, otruk, oturak, oturgu

otruk Oturak, oturulacak yer (TZ) *krş.* otrak, otraş, oturak, oturgu

otun Odun (BM, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* odın, odun

oturḡu Oturak, oturulacak yer (TZ) *krş.* otrak, otraş, otruk, oturak

oturud- Oturtmak (KFT) *krş.* olturt-, olturut-

oturuş Oturuş (İN) *krş.* olturuş

otuv Ada (Kİ) *krş.* ada, atav, atuv

otuz Otuz (sayı) (KK) *krş.* otuz

ov- Oğmak (TZ) *krş.* üv-

ovdarı Yere, sırtüstü (CC)

ovlak Keçi yavrusu, oğlak (Kİ) *krş.* ağlak, avlak (III), oğlak (I), oğulak, ulah

ovlan Oğlan (Kİ) *krş.* oğlan (I), oğulan, olan

ovrula Gizlice (CC)

ovrun Gizli (CC)

ovsun *Far.* (< efsün) Efsun, büyü (TZ)

ovsunla- *Far.T.* Efsunlamak (TZ)

ovşa- Bir şeye uymak, benzemek (CC) *krş.* oğşa-, oğşa-, oğşa- (I), oşa-, oşka-

ovuç Avuç (CC) *krş.* avıç, avuç

ovul Oğul, erkek çocuk (CC, Kİ) *krş.* oğul, ol (III)

ovulduh Balık yumurtası (CC)

ovus (I) *Rus.* Çavdar (CC)

ovus (II) Mum (Kİ)

ovuz Deve veya koyunun ilk süt (Kİ) *krş.* ağuz, avuz (II)

oyan Gem, atın koşumlarından biri (Kİ) *krş.* uyan

oyan- (I) Uyanmak (BM, Gİ) *krş.* uyal-, uyan- (I)

oyan- (II) Pişman olmak (BM) *krş.* uyan- (II)

oyandır- Uyandırmak (Gİ) *krş.* oyandır-, uyandır-, uyandır-

oyandır- Uyandırmak (BM) *krş.* oyandır-, uyandır-, uyandır-

oyanla- Gemlemek, gem vurmak (Kİ) *krş.* uyanla-

oyar- Uyurmak, uyandırmak (Gİ) *krş.* uyar-

oyın Oyun (CC) *krş.* oyun

oyınçı Oyuncu, çalgıcı (CC)

oymağ Yüzük, dikiş yüzüğü (CC) *krş.* oymak

oynal- Oynamak (MG)

oyov Uyanık (CC) *krş.* uyağ, uyağ, uyağ, uyanık, uyanık

oyovla- Hakketmek, oymak (CC)

oyu Oya, işleme (TZ) *krş.* oya

oyul- (I) Batmak (CC)

oyul- (II) Oyulmak, yarılmak (İH)

oyunçağ Oyuncak, şaka (GT)

oyunçağ kil- şaka gibi gelmek (GT)

oyuru Dere (Kİ)

ozav Geçmiş (CC)

ozdur- İleri geçirmek (İM)

ozdurul- İleri geçirilmek (İM)

ozğünç İleri geçen, ileride olan (İM)

ozul- İleri geçilmek (İM)

ozun- Geçilmek (BV)

Ö

öb- Öpmek (DM, KK, TA) *krş.* öp-

öbtek alaca, ibibik (DM)

öbüge Dede (CC)

öç- 1. Yarışmak (CC) 2. Bahis tutuşmak (İH)

öçeç Öç, intikam (CC, GT, Kİ, TZ)

öçek Taraf, yan (TZ)

öçeş Baca (İM)

öçeş- 1. Yarışmak (TZ) 2. Bahse girişmek (KK)

öçü Tahrik etmek, kışkırtmak (CC)

öd (I) Öd, sıvı safra (DM, TA, TZ) *krş.* öt (I)

öd (II) Acılık (TZ) *krş.* öt (II)

öded- Ödetmek (KFT)

ödemeklik Ödeme (KFT)

öden Necip, asil (TA)

öden- Ödenmek (KFT) *krş.* öten-

ödinç Ödünç (BM) *krş.* ödünç, ötünç

ödü Ruh, can, nefes (TA)

öfke Öfke (GT, KK) *krş.* övke

ög- Övmek, methetmek (CC, GT, Gİ, İM) *krş.* ök-, öv- (I)

ög (I) Akıl, zihin *krş.* ök 2 (MG)

ög (II) Hatır, gönül (TA)

ögendire Öküzü ssürmeye yarayan ucu çivili ağaç (İH)

ögerçi Kurye (TA)

ögeyik Meşhur kuş, kumru (İH) *krş.* ügeyik

ögey oğlan Üvey çocuk (TA)

ögikye Okka (İH)

öğred- Öğretmek, alıştırmak (KFT) *krş.* öğret-, öret-, üret-

ögri- Çocuğun beşiğini sallamak (Kİ)

ögrümük salıncak (Kİ)

ögül- Öğütölmek, ezilmek (RH)

ögün- Övünmek (GT) *krş.* övün-

öğünç Övgü, övünç (CC) *krş.* öygünç

öğür (I) Mağara (İM) *krş.* öngür

öğür (II) Birbirine alışık olan hayvan, uysal hayvan (Kİ)

öğür- (I) Öğürmek (CC)

öğür- (II) Kalın sesiyle ağlamak (İH)

öğüt- Öğütmek, un vb. çekmek (MS) *krş.* ügüt-, üküt-, yügüt-

ök 1. Kalp (Kİ) **2.** Akıl, zehir (MG) *krş.* ög

ök- Övmek, methetmek (CC, İM, İN, MG) *krş.* ög-, öv- (I)

ökeç Üç yaşındaki koyun (TA)

ökerçin Güvercin (TZ) *krş.* kögerçin, kögerçün, küvercin

öki- Kusmak (Kİ)

öksürmek Öksürük (BM, KK, TA) *krş.* öksürük, ökürük, ötürmek

öksürük Öksürük (KK) *krş.* öksürmek, ökürük, ötürmek

öksüs Öksüz (TA) *krş.* öksüz

ökçe Ökçe, taban (DM) *krş.* ökçe, ökşem

ökşem Taban, ökçe (KK) *krş.* ökçe, ökşe

öktem Gututlu, kibirli, azametli (CC)

öktemlen- Gururlanmak, çalım satmak (CC)

öktemlik Gururluluk, kibir, büyüklük (CC)

öktün- Gücendirmek, rencide etmek (CC)

öktünmek Hakaret, tahkir (CC)

ökür- Öksürmek (BM) *krş.* öksür-, öskür-, ötkür-, ötür- (II), yöktür-, yütkür- (I), yütür-

ökürük Öksürük (BM) *krş.* öksürmek, öksürük, ötürmek

öküş Çok, fazla (BV, İM, İN, Kİ, RH, TA) *krş.* üküş

öküşrek Pek çok, çokça (BV, İM)

öküşsin- Çoğumsamak (TA)

öküz Öküz (BM, BV, DM, GT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* ögüz (II) **öküz alması** ayva (Kİ)

ölç Ölçme, ölçü, ölçek (TZ) *krş.* ölçe, ölçek, ölçi, ölçük, ölşek, çlşük, ölüç

ölç- Ölçmek, tartmak (BV, CC, İM, MG, TA) *krş.* ölş-, ölşi-, ölüş-

ölçe Ölçü, ölçek (CC, İM) *krş.* ölç, ölçek, ölçi, ölçük, ölşek, ölşük, ölüç

ölçek Ölçü, ölçek (İM, KFT, TZ) *krş.* ölç, ölçe, ölçi, ölçük, ölşek, ölşük, ölüç

ölçi Ölçü, ölçek (Kİ) *krş.* ölç, ölçe, ölçek, ölçük, ölşek, ölşük, ölüç

ölçil- Ölçülmek, tartılmak (KFT) *krş.* ölçül-

ölçük Ölçü, ölçek (İM) *krş.* ölç, ölçe, ölçek, ölçi, ölşek, ölşük, ölüç

öldürmeklik Öldürme (KFT)

öldürüt- Öldürtmek (KFT) *krş.* öltürt-

ölet İnsanların ölümü (TZ)

ölet- Islatmak (BM) *krş.* öl eyle-, öl it-

öl eyle- Islatmak (BM) *krş.* ölet-, öl it-

öli Ölü (GT, İM, KFT, TZ) *krş.* ölü, ölüğ

öl it- Islatmak (BM) *krş.* ölet-, öl eyle-

ölmek Ölmek, ölüm (TA)

öl ol- Islanmak, nemlenmek (BM) *krş.*
ölü-

ölş- Ölçmek, tartmak (TZ) *krş.* ölç-,
ölşi- ölçüş-

ölşek Ölçü, ölçek (DM) *krş.* ölç, ölçe,
ölçek, ölçi, ölçük, ölşek, ölçüç

ölşey- El ile vurmak (TZ)

ölşi- Ölçmek, tartmak (TZ) *krş.* ölç-,
ölş-, ölçüş-

ölşük Ölçü, ölçek (TZ) *krş.* ölç, ölçe,
ölçek, ölçi, ölçük, ölşek, ölçüç

ölşürüptür Ölçülmüş, tartılmış (TZ)

öltür- Öldürmek (BV, GT, İM, İN, TZ)
krş. öldür-

öltürt- Öldürtmek (TZ) *krş.* öltürüt-

öltürül- Öldürülmek (CC, İM) *krş.*
öldürül-

öltürüş- Karşılıklı öldürmek (İM)

ölü- Nemlenmek, ıslanmak (TZ) *krş.*
öl ol-

ölüç Ölçü, ölçek (BM) *krş.* ölç, ölçe,
ölçek, ölçi, ölçük, ölşek, ölçük

ölüg Ölü (İM) *krş.* ölü, öli

ölümdük Leş, hayvan ölüsü (İM)

ölümlük Ölümlü, fâni (CC)

ölüş- Ölçmek, tartmak (TZ) *krş.* ölç-,
ölş-, ölşi-

ömed Far. Ümit (CC) *krş.* ümîd

ömek Bitki adı (BV)

ön (I) Ön taraf, ön (CC, İN, KK) *krş.*
oñ (I)

ön (II) Hayvanın duygusu (TZ)

ön (I) Ön taraf, nezd, huzur (BV, CC,
İN, TA) *krş.* oñ (I)

ön (II) Sağ taraf (İM, TZ)

ön (III) Doğru (TZ)

ön- (I) Bir şeyden ortaya çıkmak (CC)

ön- (II) Büyümek, neticelenmek (Kİ)

ön- (III) Dar gelmek (CC)

ön- (IV) İnat etmek (Kİ)

oñ- Doğrultmak (TZ)

önegü İnat eden, inatçı (Kİ) *krş.* önevü

önevü İnatçı, inat eden (Kİ) *krş.*
önegü, ünegü, ünevü

oñü Başka (TA)

öngü 1. Çıplak, yalın (CC) 2. Tek,
yalnız, biricik (CC)

öngü- Yüzünü buruşturmak (TZ)

öngülmüş İçi boş (TZ)

öngür Mağaza (İH) *krş.* ögür (I)

öngüz Bellek, hafıza (TZ)

öpke Akçiğer (BV, CC, TZ) *krş.* öpkü,
öyke

öpkele- Öfkelenlendirmek (CC)

öpkelmekçi Öfkeli (CC)

öpkü Akçiğer (Kİ) *krş.* öpke, öyke

örçele- İnat etmek, ısrar etmek (İH)

örçeleş- Bir mesele üzerinde inatlaşmak, münakaşa etmek (İH)

ördek Ördek (DM, İH, İM, TA, TZ) *krş.* yördek

öre Ayakta dik durmak anlamını bildirir (TZ) *krş.* örü (I) **öre tur-** ayağa kalkmak, ayakta durmak (İM) *krş.* **örü tur-** öre turguz- ayağa kaldırmak (İM)

ören- (I) Öğrenmek (Kİ, TZ) *krş.* öğren- (I), övren-, üren-, yören-

ören- (II) Bilmek, tanımak (TZ)

örenle- (I) Hecelemek (İH)

örenle- (II) Zannetmek, sanmak (Kİ)

öret- Öğretmek (TA) *krş.* öğred-, öğret-, üret-

‘örf Ar. Örf, gelenek, âdet (İM)

örgeç (I) Hörgüç (BV, İM) *krş.* örgüç, örkeç, örkeş, örküç

örgeç (II) Erkek, enenmiş koç (BV)

örgeçlen- Hörgüçlenmek (İM)

örgeç Urgan, ip, halat (BV) *krş.* örken

örgüç Hörgüç (TA) *krş.* örgeç (I), örkeç, örkeş, örküç

örgülüg Belirmiş (BV)

örgüz- (Koyunları) otlağa salmak (CC)

örkeç Hörgüç (TZ) *krş.* örgeç (I), örgüç, örkeş, örküç

örkeç yavı Deve hörgücünden çıkarılan yağ (TZ)

örkeş Hörgüç (TZ) *krş.* örgeç (I), örgüç, örkeç, örküç

örkü Yapağı, yün (Kİ)

örküç Hörgüç (Kİ, TZ) *krş.* örgeç (I), örgüç, örkeç, örkeş

örleş Tepe, yokuş (CC, İM)

örmeç Kıl ve saç gibi şeylerin örülmüşü (TZ)

örmeçek Örümcek (Kİ) *krş.* örümçek, örümçik, örümçük

örpek Mızrağın ucundaki tuğ, develerin boynundaki tokaz (Kİ)

örs Demircilerin üzerinde demir dövdükleri ve iki ucu söbü demir avadanlık (CC, İH, TZ)

örte- Yakmak (GT, TA)

örtli Alevli, ateşlenmiş (CC)

örtüglü Örtülü, gizli (GT, İM) *krş.* örtüglüg

örtüglüg Örtülü, gizli (BV, İM) *krş.* örtüglü

örtük Örtü (Kİ) *krş.* örtü

örtülik Gizlilik (İM)

örtün- Örtünmek, gizlenmek (TGA, TZ)

örü (I) Ayakta durmak (KFT) *krş.* öre

örü tur- ayakta durmak (TA) *krş.* öre tur-

örü (II) Yer altında hububatı saklamaya mahsus mahzen (Kİ)

örük (I) Örülmüş, eğirilmiş yün (İH, TZ)

örük (II) İğdiş edilmiş koç (BM)

örük (III) Yalan (TA) *krş.* ötrük (II)

örükle- Yalan söylemek (BM) *krş.* ötrükle-

örümçik Örümcek (CC) *krş.* örmecek, örümcek, örümçük

örümçük Örümcek (TZ) *krş.* örmecek, örümcek, örümçik

örüt- Örtmek, gizlemek (TA, TZ) *krş.* ört-, ürüt-

ösek Ateş küreği (TZ)

öskür- Öksürmek (CC) *krş.* öksür-, ökür-, ötkür-, ötür- (II), yöktür-, yütkür- (I), yütür-

öşen- Avunmak, aldanmak (TZ)

öşendir- İncitmek (TZ)

öşeng İnatöi, dik kafalı, aksi (CC)

‘öşr Ar. Ürünlerden alınması gereken şer’î onda bir vergi (Gİ, İM, KF) **‘öşrî yir** öşür alınan yer (İM)

öte (I) Arasından, içinden, resirli, şiddetli, sert (CC)

öte (II) Bir yandan bir yana geçen (delik) (MG)

öte (III) Öte, ön, ileri (TZ)

öte- Ödemek (İM, TZ) *krş.* öde- 2

ötel- Ödenmek (İM)

öten- Ödenmek (İM) *krş.* öden-

ötenil- Ödenilmek (İM)

ötetilük İki farklı sokağa çıkışı olan iki kapılı ev (İH)

ötkek Öksürük (CC)

ötkün- Hikâye anlatmak (İH)

ötkünç Hikâye, uzun masal (İH)

ötkür- Öksürmek (TZ) *krş.* öksür-, ökür-, öskür-, ötür-, yöktür-, yütkür- (I), yütür-

ötkürü Ötürü, ...den dolayı (KFT) *krş.* ötri, ötrü, ötüri, ötürü, utru (III)

ötli Ödlü, safralı (CC)

ötmekçi Ekmekçi (DM, İM) *krş.* ekmekçi, etmekçi

ötri Ötürü, ...den dolayı (TZ) *krş.* ötkürü, ötrü, ötüri, ötürü, utru (III)

ötrü Ötürü, ...den dolayı (İM, MG, İN) *krş.* ötkürü, ötri, ötüri, ötürü, utru (III)

ötrük (I) Midenin bozulması ile sulu, çok kokmuş olarak sancı ile def edilen insan pisliği (İH)

ötrük (II) Yalan (Kİ, TA) *krş.* örük (III) **ötrük söyle-** yalan söylemek (TA)

ötrükçi Yalancı (CC)

ötrükle- Yalan söylemek (Kİ) *krş.* örükle-

ötsiz Ödsüz (BV)

öttür- Nüfuz ettirmek, geçirmek (TZ) *krş.* ötker-

ötünç Ödünç (CC) *krş.* ödinç, ödünç

ötür- (I) Cıvık ve sancılı olarak pislemek (İH)

ötür- (II) Öksürmek (TA) *krş.* öksür-, ökür-, öskür-, öktür-, yütkür- (I), yütür-

ötürgü Delgiç, matkap (TZ) *krş.* ütürgü

ötüri Ötürü, ...den dolayı (KFT) *krş.* ötkürü, ötri, ötürü, utru (III)

ötürmek Öksürük (TA) *krş.* öksürmek, öksürük, ökürük

ötürü Ötürü, ...den dolayı (KFT) *krş.* ötkürü, ötri, ötrü, ötüri, utru (III)

öv Ev, oda (GT) *krş.* ev, iv, öy, yev

öv- (I) Övmek (CC) *krş.* ög-, ök-

öv- (II) Ovmak (TZ)

övden Necip, asil (TA)

övdü Övgü (CC)

övdür- Övülmek (CC)

övger- Övmek (CC)

övke Öfke (BV) *krş.* öfke

övren- Öğrenmek (CC, TZ) *krş.* öğren- (I), ören- (I), üren-, yören-

övük Değirmen taşı (CC)

övün- Övünmek (CC) *krş.* ögün-

övünçlü Övgülü (CC)

övüşle- Ovuşturmak (BV)

övüt Öğüt, nasihat (TZ) *krş.* öğüt

övüt- Silmek, temizlemek (CC)

övüz Bal arısı (TZ)

öy Ev, oda (TZ) *krş.* ev, iv, öv, yev

öyez Sivrisinek (TZ)

öygen Gem, yular (TA)

öygünç Övgü, övünç (CC) *krş.* ögünç

öyke Akciğer (DM, TA) *krş.* öpke, öpkü

öyken (I) Ciğer (TA, TZ)

öyken (II) Gem, yular (TA)

öylen Öğleyin, öğle vakti (TA) *krş.* evle, evlen, öyle (I)

öylen- Evlenmek (TZ) *krş.* evlen-,
ivlen-

öylendir- Evlendirmek (TZ) *krş.*
evlendir-, ivlendür-

öyüş- Savurmak (TZ)

öyüş bol- Nemlenmek, ıslanmak (TZ)

öyütle- Öğütlemek, öğüt vermek (TZ)
krş. öğütle-

öyütli Öğüt veren (TZ)

öz Yemek kaynarken üzerine çıkan
yağ (Kİ)

özdek Ağacın bedeni, özü (İH) *krş.*
özek

özden (I) Hür, asil (CC)

özden (II) Seçkin, her şeyin güzel
olanı (GT, KFT, KK, TZ) *krş.* özdeñ

özdeñ Seçkin, her şeyin güzel olanı
(GT) *krş.* özden (II)

özdelik Güzellik, seçkinlik (KK)

öze (I) Üzerine, üzerinde (BV, GT)
krş. üze

öze (II) Aracılığıyla, yüzünden (CC)

özge Başka, diğer (BV, CC, Gİ, GT,
İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS,
RH, TA, TZ)

özgele- Benimsemek (İH)

özlük Kendi kendine, kendi başına
(MG)

‘özr Ar. Özür, kusur (Gİ, GT, İM, KF,
KFT)

özre Üzerine, üzerinde (GT) *krş.*
üzere, üzre, üzüre

‘özrlü Ar.T. Özürlü, özrü olan (İM)

‘özrsiz Ar.T. Özürsüz, özrü olmayan
(İM)

özüle- Arzulamak, bir şeyi içinden
şiddetle istemek (İH)

öz yürimek Kanlı basur (TA) *krş.* üz
yürimek

P

pacnağ Bacanak (TA) *krş.* bacanağ

pālān Far. Palan (BV, İM)

palang Far. Leopar, pars (CC) *krş.*
peleng

palās Far. Palas, paçavra (RH)

pambuğ Pamuk (Gİ, KF, MS) *krş.*
bamuk, bamuğ, mamık, mamuğ,
mamuk, manbuk, pamuk, panpuğ

panpuğ Pamuk (Kİ, TA) *krş.* bamuk,
bamuk, mamık, mamuğ, mamuk,
manbuk, pambuğ, pamuk

pan-şanbe Far. (< penç-şenbih)
Perşembe (CC) *krş.* penc-şenbeh

pap Hr. Papa (CC)

papas *Rum.* Rum din reisi, papaz, rahip (CC, TZ) *krş.* bapas, papaz

pargāl *Far.* Pergel (CC)

parla Tüyü az olan köpek (TZ)

pars *Far.* Pars, yaban kedisi (TZ) *krş.* bars

pārsā *Far.* Sofu, zahit kimse (GT)

pārsālık *Far.T.* Zahitlik, sofuluk (GT)

pārsī (I) *Far.* İran'a ait, Fars'a ait (GT)

pārsī (II) *Far.* Farsça, Fars dili (İM)

pārsīçe *Far.T.* Farsça (RH)

pater noster *Hr.* Hristiyan kiliselerinde Hz. İsa'dan havarîler vasıtasıyla intikal etmiş olan bir dua (CC)

pāyām *Far.* Badem (Gİ, KFT, TZ) *krş.* bādām, beyam

payğambar *Far.* Peygamber (CC, TA, TZ) *krş.* beygāamber, biygāamber, peygāamber, peygānber, piygāamber

pāzār *Far.* Pazar günü (TZ) *krş.* bāzār (II)

pazıla- Yıpranmak, çürümek, eskimek (İH)

pehlevān *Far.* Pehlivan, yiğit (GT)

pekiş Sivri diş (TZ)

pekmez Pekmez (TZ) *krş.* bekmas, bekmes, bekmeş

pekter Devenin üzerine konan kapalı oturma yeri (TZ)

peleng *Far.* Kaplan veya pars (GT) *krş.* palang

pelīd *Far.* Pis, murdar (GT)

penc-şenbeh *Far.* (< penç-şenbih) Perşembe (BM) *krş.* pan-şanbe

pençe *Far.* Pençe, tırnak (GT, İH)

pend *Far.* Nasihat, öğüt (GT)

perākende *Far.* Perakende, tek tek yapılan, satılan (İM)

perde-dār *Far.* Perdecî, kapıcı, teşrifatçı (GT)

perhīz *Far.* Perhiz (GT)

persenk *Far.* (< pārseng) Tartının ayarı (İH)

pes *Far.* Sonra, öyleyse, şu hâlde (BV, Gİ, GT, MG)

pesle- Yellenmek (TA)

peşa *Far.* Sanat, meslek, iş (CC) *krş.* peşe, pīşe

peşe *Far.* Sanat, meslek, iş (TZ) *krş.* peşa, pīşe

peşeker *Far.* Sanat sahibi, sanatkâr (TZ) *krş.* pīşekâr

peygānber *Far.* (< peygānber)
Peygamber (KK) *krş.* beygānber,
beyganber, paygānbar, piygānber

peynīr *Far.* (< penīr) Peynir (BM,
DM, TZ) *krş.* benir, beynir, penīr

pıraza *Far.* Firuze, mavi renkli süs
taşı (CC) *krş.* fîrûze

pışlak Kurutulmuş yoğurt (TZ)

piçe *İt.* (< pezza) Peçe, yüz örtüsü (İH)

piçir- Pişirmek (TZ)

pīl *Far.* Fil (CC)

pinti (I) Çaresiz, elden ayaktan
düşmüş (İH)

pinti (II) Bitli (İH)

pīr *Far.* Yaşlı, ihtiyar (GT)

pirinç *Far.* Pirinç (İM) *krş.* birinç,
brinç

pīrûze *Far.* Firuze, mavi renkli süs
taşı (GT) *krş.* pıraza

pistak *Yun.* Antep fıstığı (CC)

piş Bağırma, çağırma (CC)

pīşe (I) *Far.* sanat, iş, meslek (GT,
İM) *krş.* peşa, peşe

pīşe (II) *Far.* Huy, âdet, tabiat (GT)

pīşekār *Far.* sanatkâr, meslek sahibi
(GT) *krş.* peşeker

pīşmān *Far.* Pişman (İM) *krş.* buşman

piygānber *Far.* (< peygānber)
Peygamber (İN) *krş.* beygānber,
beyganber, paygānbar, peygānber,
peygānber

poşğut Irgat, gündelikle çalışan (İH)

profet *Hr.* Peygamber (CC)

psalmo *Hr.* Kilise manzumeleri,
ilâhîler, dinî şarkılar (CC)

pūlād *Far.* Çelik (GT)

pulat *Far.* Sopa, değnek (TZ)

puluç Puşt (TZ)

pursla- Hayvana yem vermek (TZ)

pus- Bir yere oturup kalmak (TZ)

pusat Silâh (KFT)

pürçek Pürçek, şakaklardan sarkan saç
(TZ)

pürşe (I) Pire (TZ) *krş.* bürçe, büre,
bürşe

pürşe (II) Biber (TZ)

pürşek Ağaç veya ot köklerindeki
pürçek (TZ) *krş.* pürşük

pürşük Ağaç veya ot köklerindeki
pürçek (TZ) *krş.* pürşek

R

rabbēnā *Ar.* "Ey rabbimiz" anlamında
bir cümle (Gİ, KF)

rabbenā leke'l-ḥamd Ar. "Allahım hamd sanadır" (İM, MS)

rāci‘ Ar. Geri dönen (İM)

rāciḥ Ar. Üstün (İM)

raḍıyallāhu ecma‘ın Ar. "Allah onların hepsinden razı olsun" (İN)

rafeş Ar. Cima, cinsel ilişki (İM)

rāfiẓī Ar. Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliğini kabul etmeyen (İM)

rāḥ Ar. Şarap (GT)

rāḥatlen- Ar.T. Rahatlamak (BV, İM)

raḥatlandur- Ar.T. Rahatlanmak (İM)

raḥīl Ar. Göç (GT)

raḥim Ar. Hısımlık, akrabalık (GT)

raḥīmeḥullāh Ar. "Allah merhamet etsin" anlamında bir dua sözü (İM, KFT)

raḥmetullāhi ‘aleh Ar. "Allah'ın rahmeti üzerine olsun" anlamında bir dua sözü (GT)

raḥt Far. Ev eşyası (GT)

ra‘iyyet Ar. Bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk (Gİ, KF, KFT)

raḥım Ar. Bir tedavi yolu (BV)

raḥīk Ar. İnce (BV, KFT)

raḥs Ar. Oyun, dans etme (GT)

ramaḥ Ar. Pek az şey (GT)

rāmī Ar. (Ok) atan (MG)

ra‘nā Ar. Güzel, lâtif (GT)

rañlık Kehanette bulunma (CC)

rang Far. (< reng) Renk (CC) *krş.* reng

rāsic Ar. Bir bitki adı (BV)

rāsiḥ Ar. Bir bitki adı (BV)

rāsin Ar. Bir bitki adı (BV)

rāst Far. Doğru, gerçek (BV, DM, GT, İM, İN)

rāsthık Far.T. Doğruluk (İM, İN)

rāşidīn Ar. Olgunlar (BV)

raṭab Ar. Bir hastalık (BV)

ratḳa Ar. Kadının cinsel organındaki kemiğin temasa engel teşkil etmesi durumu (KFT)

ravand Far. Ravent kökü (CC)

rāved Far. Bir bitki (BV)

rāvende Far. Bir bitki (BV)

ravza Ar. Bahçe (İM) **ravza-i şerīfe** Hz. Muhammed'in kabri (İM)

rāy Ar. Fikir, görüş (BV, GT, İM, MG)

rāygān Far. Bedava, karşılıksız (CC)

rāyız Ar. Terbiye (RH)

rāyiḥa Ar. Koku (GT, MG)

rāz *Far.* Sır, giz (GT)

rāzık *Ar.* Rızık veren (Gİ, KF)

rāzıluğ *Ar.T.* Rıza gösterme, kabul etme (Gİ) *krş.* rāzılık

raziyana *Far.* Dereotu türünden bir bitki (CC)

rāzlaş- *Far.T.* Gizli konuşmak (İH)

rāzyānc *Far.* Dereotu türünden bir bitki (BV, RH)

rebe *Ar.* Faiz, haraç (CC)

rebī *Ar.* Bir kabile adı (KFT)

rebī' *Ar.* İlbahar (GT)

rec' *Ar.* Bir bitki (BV)

recā *Ar.* Ümit, istek, dilek (Gİ, KF)

rec'at *Ar.* Geri gelme (KFT)

receb *Ar.* Arabî ayların yedincisi (Gİ, İM, KF)

recim *Ar.* (< recm) Taşlama, taş tutma (KFT)

ref' *Ar.* Arapça bir kelimenin sonunu ötreli okuma (İM)

reğāyib (I) *Ar.* Rağbet olunan, önem verilen, istenen (Gİ)

reğāyib (II) *Ar.* Recep ayının ilk Cuma gecesi (İM, KF)

rehin *Ar.* Rehin (İM, KFT)

reḥsa *Ar.* Bir at hastalığı (BV)

rehvār *Far.* Atın sarsmadan yürüyüşü (RH)

rehvārlik *Far.T.* Atın sarsmadan yürüyüş tarzı (RH)

re'īs *Ar.* Baş, başkan (İM)

rekāb *Ar.* Bir bitki (BV)

remel *Ar.* Hızlı hızlı yürüme (İM)

renc *Far.* Ağrı, sızı, sıkıntı (GT, RH)

rencīde *Far.* İncinmiş, kırılmış (GT)

renclü *Far.T.* Sıkıntılı, hastalıklı (RH)

rencūr *Far.* Dertli, sıkıntıda (GT)

reng *Far.* Renk (GT, RH) *krş.* rang

renglü *Far.T.* Renkli (RH)

re's *Ar.* Baş (GT)

resīde *Far.* Erişmiş, yetişmiş (İM)

re's-i māl *Ar.* sermaye, anamal, ana para (GT, İM)

resm (I) *Ar.* Âdet, usul (Gİ, GT)

resm (II) *Ar.* Eser, iz, alâmet (İM)

resūllik *Ar.T.* Peygamberlik (İM)

reşīd *Ar.* Doğru yolu gösteren, Allah'ın sıfatlarından (İM, KFT)

reşīdlik *Ar.T.* Erginlik (KFT)

reşve(t) *Ar.* Rüşvet (Gİ, KF) *krş.* rişvet

revağ *Ar.* Sundurma, çardak (GT)

revālīk *Far.T.* Uygun olma (İM)

revnaḵ Ar. Parlaklık, tazelik (GT)

reyḥān Ar. Fesleḡen (BV, GT, İM)

reyyān Ar. Suyu kanmış (Gİ, Kİ)

rışaş Ar. Bir bitki (BV)

rızā Ar. Rızılı olma, rıza (Gİ, GT, İM, KF)

rızvān Ar. Cennet'in kapıcısı olan büyük melek (Gİ)

ribāṭ Ar. Konak, han (Gİ, KF)

rics Ar. Pislik, murdarlık (İM, KF, MS)

ridā Ar. Belden yukarı örtülen örtü (İM, KFT)

rif'at Ar. Yükseklik, yükselme (GT)

rīḥ Ar. Bir bitki (BV)

riḳāb Ar. Evdeki eşyayı gözetleyen hizmetçi (İM)

rikāb Ar. Üzengi (Gİ, GT, RH)

riḳāz Ar. Yeraltında tabiî olarak bulunan madeler ve defineler (İM)

rind Far. Çevik, neşeli, geniş mezhepli (İH)

rişvet Ar. Rüşvet (KFT) krş. reşvet

riyā Ar. İkiyüzlülük (Gİ, GT, İM, KF)

riyāset Ar. Reislik (GT)

riyāzāt Ar. Nefsin arzu ve isteklerini kırma, dünya lezzetinden ve rahatından kaçınma (BV, İM, RH)

riyāzātü'l-ḥayl Ar. At terbiyesi (RH)

roz Far. Talih, baht, kader (CC) krş. oroz

rub' Ar. Dörtte bir, çeyrek (BV, Gİ, İM, KF, KFT) krş. rubuv

rubā'ıyyāt Ar. Atın dördüncü yılda çıkan dişleri (RH)

rubemā Ar. Belki, muhtemel (MG)

rubuv Ar. Çeyrek (BV) krş. rub'

ruḥām Ar. Mermer (İM)

ruḥṣa Ar. (< ruḥṣat) İzin, müsaade (Gİ)

rūḥullāh Ar. Hz. İsa (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ruḳ'a Ar. Deri parçası (MG)

rūm Ar. Anadolu (BV, GT, İM) krş. urum

rūmī Ar. Anadolulu (KFT) krş. rūmlı

rūmlı Ar.T. Anadolulu (KK) krş. rūmī

rummān Ar. Nar (BV, İM, KFT)

rūstāī Far. Köylü, köye has (CC)

ruṭab Ar. Olgun hurma (İM, KFT)

ruṭubet Ar. Nem, ıslaklık (BV)

rūy Far. Yüz (GT)

rūzī *Far.* Rızık, nasip (BV, MG)

rūcū‘ *Ar.* Geri dönme (Gİ, İM, KF, KFT)

rūkebī *Ar.* Dizlerle ilgili (BV)

rūkn *Ar.* Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

rūkn-i ġarbī Kâbe’nin batı tarafındaki sütunu (İM) **rūkn-i ‘ırāķī** Kâbe’nin Irak tarafındaki sütunu (İM) **rūkn-i şāmī** Kâbe’nin Şam tarafındaki sütunu (İM) **rūkn-i yemānī** Kâbe’nin Yemen tarafındaki sütunu (İM)

rūkū‘lı sücūdli *Ar.T.* (mec.) Namaz kılan (İM)

S

sa (I) Sağ, sağlık, sıhhat (CC)

sa (II) *Ar.* Arap alfabesindeki sin harfi (KF)

şā‘ *Ar.* Bir dirhemlik kutu (Gİ, İM, KF, KFT)

sa- Sayı saymak (Kİ) *krş.* say-

sa‘ādāt *Ar.* Saadetler, mutluluklar (Gİ)

sa‘ādet *Ar.* İkbal, talih, saadet, mutluluk (Gİ, GT, İM, KF, MG, RH)

saan- Sanmak, zannetmek (TZ) *krş.* sağan-, şan-

saar Utanma (CC)

saarla- Utanmak, mahçup olmak (CC)

şa‘b *Ar.* Çetin, zorlu (GT, MG, RH)

şabā *Ar.* Sabah rüzgârı (GT)

sabaķat *Ar.* Öncülük (KF)

sabalan- Debelenmek, çabalanmak (İH)

sabançı Çiftçi (CC)

şabar *Ar.* Bir bitki (BV)

saba saba yürü- Kurumlanarak yürümek (TZ)

şabırluķ *Ar.T.* Din uğruna canını feda etme (CC) *krş.* şabırluķ

şabī *Ar.* Çocuk, bebek (KFT)

şābir *Ar.* Sabreden, sabırlı (GT)

şabşarı Sapsarı (DM) *krş.* şabşaru

şabşaru Sapsarı (TA) *krş.* şabşarı, sapsarı

şabūķ *Ar.* Sabahleyin içilen içki (GT)

şabur (I) *Ar.* Sabır (BV, CC, KFT) *krş.* şabr

şabur (II) *Ar.* Sarı sabur otu (CC)

şabırlı *Ar.T.* Sabırlı, metanetli (BV)

şabırluķ *Ar.T.* Din uğruna canını feda etme (CC) *krş.* şabırluķ

şabırsız *Ar.T.* Sabırsız (BV)

sāc *Ar.* Hindistan’da yetişen sert ve iyi cins bir ağaç türü (KFT)

şaç- Saçmak, dökmek (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MS) *krş.* saç-

saçır- Su boğazda durmak (TZ)

şād Ar. Arap alfabesindeki sad harfi (Gİ, İM)

şadağa Ar. (< şadağa) Sadaka (CC)

şadar Ar. Başlangıç (İM)

sādec Ar. Sade, süssüz (MG)

şādır Ar. Ortaya çıkan, meydana gelen (GT) **şādır bol-** meydana gelmek (GT)

şadr Ar. 1. Başköşe (GT) 2. (Bir şeyin) yan tarafı (MG)

saf Atasözü (İH)

sa‘f Ar. Bir at hastalığı (BV)

şafā Ar. Gönül şenliği (GT)

safar Ar. (< sefer) Sefer, yolculuk, savaşa gitme (CC, İM, GT) *krş.* sefer

şafāyih Ar. Madenî levhalar (İM)

sa‘fe Ar. Bir at hastalığı (BV)

şafen Ar. Husye kabı (BV)

şāfi Ar. Saf, temiz (BV, İM, RH)

şafra Ar. Safra, hastalığa sebep olan dört unsurdan biri (Gİ, İM, KF)

safu- Soğumak (İM) *krş.* sovu-, sovu-

safukluk Soğukluk (İM) *krş.* savukluk, sovuçluk

sağa Sana (KK) *krş.* saña

sağak Şafak (CC)

şagak Çene (TA)

sağal- İyileşmek (KFT)

sağan Ok demiri (Kİ)

sağan- Sanmak, zannetmek (Kİ, KK) *krş.* saan-, şan-

sağanğus Şahin, doğan (BM)

sağasğan Saksasğan (Kİ) *krş.* sağızğan, sağsağan (I), saksağan, sakşıkan, sasıkan

şağaş Sayma, sayış, sayı (Gİ) *krş.* sağış, şakış

sağav Mankafalık (BV)

sağay Tereyağı (BM) *krş.* sağyağ, şarı yağ, şaru yağ, şaryag

şağayır Ar. Küçükler (KFT)

sağda Sağ el (BM)

şağın Yaban eşeği (TA)

sağınç 1. Düşünce (CC) 2. Emel, istek, arzu (İH, KFT)

sağış (I) Sayı, hesap (BM, DM, GT, KFT, Kİ) *krş.* şağaş, sağış

sağış (II) Niyet (CC)

şağış Sayı, hesap (DM, TA) *krş.* sağış (I), şağış

sağışla- (I) Niyetlenmek (CC)

şağışla- (II) Düşünmek (CC)

sağışla- (III) saymak, hesaplamak (DM, KK) *krş.* sağışla-

şığışla- Saymak, hesaplamak (TA) *krş.* sağışla- (III)

sağıt 1. Alet, edevat (CC) 2. Zırh (MG)

sağıtlan- Silâhlanmak (CC)

sağız Sakız (İM) *krş.* sağız, sığız (III)

şığızğan Saksagan (TA) *krş.* sağısğan, sağısğan (I), sağısğan, sağısğan, sasıkan

sağlak Koyun, sağılan koyun (BM) *krş.* sağılık (II), sağılık, savluk (II)

sağığ Sağılık, sıhhat (İM) *krş.* sağılık (II), savluk (II)

şığılık Sağımlı koyun ve keçi (TA) *krş.* sağılak, sağılık (II), savluk (II)

sağmal Sağmak için ayrılan koyun (Kİ) *krş.* sağımal

şığımal Sağımlı koyun ve keçi (TA) *krş.* sağımal

şıgr Ar. Geçit, sınır (İM)

sağrak Emziksiz uzun boğazlı su kabı (İH, Kİ)

sağrı (I) Sağrı, at ve diğer tırnaklıların gerisi (BV, İH, Kİ, MG, TZ) *krş.* sağırı

sağrı (II) Deri (CC)

şığırı Sağrı, at ve diğer tırnaklıların gerisi (TA) *krş.* sağırı (I)

sağrı Ar. Bir çeşit süngü tutma şekli (MG)

sağısğan (I) Saksagan (BM, TZ) *krş.* sağısğan, sağısğan, sağısğan, sağısğan, sasıkan

sağısğan (II) Kıvrılmış olan yılan (TZ) *krş.* sanzagan

sağısı Saksı, çanak (İH) *krş.* sağısı

sağısız Hasta (KK) *krş.* sağısız

sağısuz Hasta (KFT) *krş.* sağısız

sağıtuç Damadın düğününde adamlara hizmet eden arkadaşı, sağıdıç (Kİ)

sağı Ağıt (KFT)

sağıum Serap, ılgın (İM, TA) *krş.* sağıım

sağıyağ Tereyağı (Kİ) *krş.* şarı yağ, şaru yağ, şaryag, sayag

sah Uyanık (CC)

sahav Moğ. Kekeme (CC) *krş.* sağav

sağāvet Ar. Cömertlik, eli açıklık (GT, MG)

şahāyif Ar. Sayfalar (İM)

şahh Ar. Doğru, yanlışsız (İM)

şahhat Ar. Toynak ortasının geniş olması (BV)

sahī Ar. Cömert, eli açık (GT)

şāhibe Ar. Kadın sahabe (İM)

şahīfe Ar. Sayfa (İM)

şahīḥ Ar. Doğru, sahih (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MG, MS)

şahīḥlık Ar.T. Sıhhat (KFT)

sahkeşt Bir bitki (BV)

şahn (I) Ar. Kırma (BV)

şahn (II) Ar. Kâse, çanak (GT)

şahn (III) Ar. Avlu (GT)

saḥtiyān Far. Deriden yapılmış yaygı (CC, DM)

saḥūr Ar. Sahur, gece yemeği (Gİ)

sa‘īd Ar. Yükselen, yukarı çıkan (KF)

saḳa Saka kuşu (CC)

saḳaḳ Çene altı (İH)

şakal Sakal (KK, TA) *krş.* saḳal

şakaleyn Ar. İnsan ve cin (BV)

saḳālīḳ Ar.T. Suculuk (KFT)

şakallı Sakallı (KK) *krş.* saḳallı, saḳallu

şakallu Sakallı (TA) *krş.* saḳallı, saḳallu

şakalsız Sakalsız (KK, TA) *krş.* saḳalsız

saḳamunya Ar. Bir bitki (BV)

saḳanduruḳla- (Atı) yularlamak (İH)

saḳar Alnında bir parça aklık olan at (İH, Kİ, TZ)

saḳar Ar. Cehennem (GT)

saḳav Moğ. Kekeme (TZ) *krş.* saḳav

saḳavṭar Ar. Bir bitki (BV)

saḳçılı yol Bekçisi, karakolu, menzilcisi olan emin yol (İH)

saḳf Ar. Tavan, çatı (İM, KFT)

saḳılda- Titremek, soğuktan titremek (İH)

saḳış Düşünce, kaygı (mec.) hesap (GT)

saḳışla- Hesaplamak (GT)

sāḳıṭ Ar. Düşen, düşmüş (Gİ, İM, KFT)

saḳıy(y)e Ar. Su kanalı, su dolabı (Gİ, İM) *krş.* sāḳıye

sāḳī Ar. Saki, içki sunan (GT)

saḳīm Ar. Hasta (GT)

sāḳit Ar. Susan, susmuş (BV, Gİ, GT, KF)

sāḳıye Ar. İçki sunan kadın (KF)

şakla- 1. saklamak, korumak (KK) *krş.* saḳla- 2. Haramdan çekinmek (İM)

saḳlağ Davar sulayacak pınar, havuz, gölcük (İH)

saḳlaş- 1. Ayırmak, saklamak (Gİ) 2. Korumak (KF)

saḫlat- Haramdan kaçındırmak (İM)

saḫlayıçı Koruyucu, koruyan (KFT)
krş. saḫlayuçı

saḫlayuçı Koruyucu, koruyan (KFT)
krş. saḫlayıçı

saḫra- (Saksağan gibi kuşlar için)
ötmek (İH)

saḫsağan Saksağan (İH, Kİ) *krş.*
saḫsağan, saḫızğan, saḫsağan (I),
saḫsıkan, sasıkan

saḫsı Saksı, çanak (DM, TZ) *krş.* saḫsı

saḫsıkan Saksağan (İM) *krş.*
saḫsağan, saḫızğan, saḫsağan (I),
saḫsağan, sasıkan

saḫsızlık Sağlıksızlık, hastalık (CC)

saḫurğa Kene (Kİ, TZ)

sal- salmak, bırakmak, göndermek
(BV, GT, İM, Kİ, KK, MG, MS, RH,
TZ)

şalābet Ar. Sağlamlık, sertlik (GT)

salaça Devenin üzerine koyup
seyahata çıkanların bindikleri beşik
(Kİ)

şalāḥ Ar. Rahatlık, barış, huzur (İM,
GT, KFT)

şalam Saman (TA)

salama Zift (TZ)

salamçaḫ At eğerindeki kayış (Kİ)

şalavāt’lāhi ‘aleyhim Ar. "Allah’ın
iyiliği ve selamı onların üzerine olsun"
anlamında Hz. Muhammed zikredilince
söylenen hürmet ibaresi (İN)

şalavātüllāhi ‘aleyhi vesellemehu Ar.
"Allah’ın iyiliği ve selamı onun üzerine
olsun" anlamında Hz. Muhammed
zikredilince söylenen hürmet ibaresi
(GT)

salban Sarık (TZ)

salç Adaçayı (CC)

şalıber- Salıvermek, bırakmak,
koyuvermek (TA) *krş.* salıver-

salıḫ Salınmış (BV)

salın- (I) İki tarafa salınarak yürümek
(CC, İH)

salın- (II) Hapse atılmak (İM)

salın- (III) Saç kıvrık olmayıp
sarkmak (İM)

salın- (IV) 1. Gönderilmek, salınmak
(Kİ) *krş.* selin- **2.** Bırakılmak (BV,
MG, RH, TZ)

şalın- Salınmak (KK)

salınan- Salınmak (TZ)

salındır- (I) Sarkıtmak (İM)

salındır- (II) Başını eğmek (İM)

salındur- Salmak, bırakmak (BV, İM)

salı nesne Ele alıp yukarı kaldırmak veya aşağı sarkıtmak suretiyle ağırlığı tahmin edilen nesne (İH)

salıver- Salıvermek, bırakmak, koyuvermek (İH) *krş.* şalıber-

şalıb Ar. Haç (BV)

şālīḥ (I) Ar. Dinî emirleri yerine getiren (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

şālīḥ (II) Ar. Doğru, iyi (Gİ, MG)

şālīḥlūk Ar.T. Salihlik, iyilik, doğruluk (Gİ, KF, KFT)

sālīm (I) Ar. Emin, selâmette, salim (BV, GT, KFT)

sālīm (II) Ar. Noksansız, eksiksiz (İM)

sālīmlik Ar.T. Eminlik, korkusuzluk (İM)

salkūm Salkım, üzüm salkımı (DM, TA, TZ) *krş.* salkım

salkūn Esinti, rüzgâr (CC)

salma (I) Başı boş, kayıtsız (İH)

salma (II) Salınmış, sarkıtılmış (İM)

salmaḳ Oyun, eğlence (İM)

sālūs Far. Riyakâr, ikiyüzlü (GT)

sālūs-lan- Far.T. Kendini zahit, salih, büyük adam göstermek (İH)

salyar Ağızdan akan su, salya (İH) *krş.* salyaz

salyaz Ağızdan akan su, salya (TZ) *krş.* salyar

şama Bir bitki (BV)

şamağ Bir bitki (BV)

samala Zift, katran (Kİ) *krş.* samla

samala Rum. Talihsizlik (CC)

şaman Saman (DM) *krş.* saman

samanlu Samanlı (KFT)

samas- Israr etmek, aksilik etmek (Kİ)

samasan Israr (Kİ)

samasan- Israr etmek (Kİ) *krş.* samsan-

şamed Ar. 1. Yüksek, ulu (Gİ) 2. Kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah (Gİ)

samla Zift, katran (BM) *krş.* samala

samparı Zemheri (İH)

samra- Homurdanmak, ağzının içinde anlaşılmaz sözler söylemek (İH)

samsan- Israr etmek (Kİ) *krş.* samasan-

şamt Ar. Susmak (Gİ, KF) **şamt oruçı** oruçlu iken yememe ve içmemenin yanında konuşmama (İM)

samuḳ Etli kökleri yenen bitkiler (CC)

sana- Saymak, hesaplamak (CC, İM, KFT, Kİ, MG, TZ) *krş.* şana-

şana- Saymak, hesaplamak (TA) *krş.* sana-

şanā‘at Ar. Zanaat, hüner (GT, KFT, MG)

sanal- Sayılmak (İM, KFT) *krş.* sanan-
şanamak Sayı (TA)

sanan- Sayılmak (İM) *krş.* sanal-

sanar Denктаş, denk, eşit (İH)

şanavber Ar. Sevgilinin boyuna teşbih edilen çam fıstığı ağacı (BV, GT)

şanç- Hayvanı yürütmek için vurmak, dürtmek (TA) *krş.* sanç- (III), sanıç-

sançı Sancı, ağrı (İH, TZ) *krş.* şaşı

sançıç Vuruşma, dürtüşme, savaş (TZ) *krş.* sançış, sançış, şaşı

şançık Kova (DM) *krş.* şançuk

sançıl- Dürtülmek, vurulmak (İM, MG)

sançış Vuruşmak, dürtüşmek, savaş (BM, CC, KFT, MG) *krş.* sançıç, şaşı, şaşı

şançış Vuruşmak, dürtüşmek, savaş (TA) *krş.* sançıç, sançış, şaşı

şançuk Kova (DM) *krş.* şançık

sandıra- Azmak, kudurmak, kendinden geçmek (CC)

şanduk Ar. Sandık, sanduka (GT, KFT) *krş.* sinduk, sunduk, şunduk

sanğır Sağır, işitmeyen (Kİ) *krş.* sağır, sanğrav

sanğrav Sağır, işitmeyen (TZ) *krş.* sağır, sanğır

sanıç- (Hayvanı yürütmek için) batırmak, dürtmek (KFT) *krş.* sanç- (III), şanç-

sanıl- Bir yere takılmak (İM)

sanır Dağın ucu, burnu, çıkıntısı (İH)

şāni‘ Ar. Yaratıcı (İM)

sanķu Aptal kimse (Kİ)

sanķula- Aptallaşmak (Kİ)

sanla- (Kuş, hayvan) pislemek (İH)

sansır Sayısız (GT)

şanş- Delmek, delip geçmek, saplamak (KK) *krş.* sanç- (IV)

şanşış Vuruşma, dürtüşme, savaş (DM) *krş.* sançıç, sançış, şaşı

sanşlı Damgalı (TZ)

şanu Sayısız (MS)

sanzağan Kıvrılmış yılan (TZ) *krş.* sağsağan (II)

şap- Sapmak (KFT)

sapan İçinde taş atılan eski bir savaş aleti (İH, TZ)

sapan- Saban sürmek, tarla ekmek (TZ) *krş.* sapanla-

sapan- Saban sürmek, tarla ekmek (TZ) *krş.* sapanla-

sapanla- Tarlayı sürmek, tarlaya ekin ekmek (TZ) *krş.* sapan-

sapçak Süt konulan bakır kulplu kap (İM, Kİ)

sapraş- Ayrılmak (Kİ)

sapsavuk Çok soğuk, sopsoguk (Kİ)

saptur- Saptırmak (Kİ)

sar (I) Doğan, akbaba (CC)

sar (II) Yumurtanın iç, ince kabuğu, zar (İH)

sar- Yaymak, açmak, sermek (TA)

saraça Hayvanın zekâsı ve sür'atli hareketi (Kİ)

saraf Ar. (< sarrāf) Sarraf (CC)

sarağuç Sorguç, çelenk (İH)

saramsağ Sarımsak (KK) *krş.* sarımsak, sarmısak, şarmusak, şarumsak

saran- Sarık sarınmak (TZ)

sarana Sopa, değnek (TZ)

sarançığa Çekirge (TZ) *krş.* sarınçığa, sarınçğan, sarınçka

şarb Zor, güç, sarp (TA) *krş.* sarp

sārbān Far. Sarık (Kİ)

sarça Far. Sırça, cam, çanak (DM) *krş.* sırça, sırşa, şırşa

sargar- Sararmak (TZ) *krş.* sarar-

sarhıt Artık, geri kalan (CC)

sarhıt- Damlatmak (CC)

şarı Sarı (KK) *krş.* sarı (I), sarığ, saru (I), şaru

sariğ Sarı (BM, İM, MG) *krş.* sarı (I), şarı, saru (I), şaru

şarīh Ar. Açık, belli (İM)

şarın- sarınmak, dolanmak (BM)

sarinçğa Çekirge (İM) *krş.* sarançığa, sarınçğan, sarınçka

sarinçğan Çekirge (Kİ) *krş.* sarançığa, sarınçğa, sarınçka

sarkı- Sarkmak (KFT) *krş.* sark- 1

sarkık Sarkık, sarkmış olan (BV)

sarkıt 1. Yemek artığı (GT) 2. Ağızdan akan salya (İM)

sarmısak Sarmısak (CC, DM) *krş.* saramsak, sarımsak, şarmusak, şarumsak

şarmusak Sarmısak (DM, RH) *krş.* saramsak, sarımsak, sarmısak, şarumsak

sarnaşa Kâse, kadeh (DM) *krş.* serneşe

sarov Mide (CC)

sarpan Masa örtüsü (CC)

sarsıl- Sarsılmak (Kİ)

sarsıt- Kovmak, defetmek (İH)

sart Şehirli (TZ)

sartaban Nil nehrinde bulunan iyi cins bir balık (TZ)

saru (I) Sarı (KFT, MS, RH, TA) *krş.* sarı (I), şarı, sarığ, saru

saru (II) –e doğru, yön, taraf (MS) *krş.* sarı (II)

şaru Sarı (DM, TA) *krş.* sarı (I), şarı, sarığ, saru (II)

şaruça Sarımtırak (DM, Kİ)

şaruluğ Sarılık (RH)

şarumsak Sarmısak (DM, RH) *krş.* saramsak, sarımsak, sarmısak, şarmusak

şaruşın Sarışın (KFT) *krş.* sarışın

saru yağ Tereyağı (RH) *krş.* sağay, sağyağ, şarı yağ, şaryağ, sayag

şaryağ Tereyağı (RH) *krş.* sağay, sağyağ, şarı yağ, saru yağ, sayag

sas Sis, buhar (CC)

sası sası, kokmuş (CC, Kİ)

sasıkan Saksagan (GT) *krş.* sağasgan, sağızgan, sağsagan (I), sakşagan

saş Saç, insan başındaki kıllar (DM, KK, TZ) *krş.* saç (I), şaç (I)

saşak Yamalı eski elbise (TZ)

sat Ar. Saat (BM) *krş.* sâ‘at

şat- satmak, satış yapmak (BM, CC, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, TZ) *krş.* sat-, şat-

şat- Satmak, satış yapmak (KK) *krş.* sat-, şat-

şaşa- Karşılaşmak, rast gelmek (BM, İM)

şatdır- Sattırmak (KK) *krş.* şattır

sa‘ter Ar. Kekik (BV)

saṭḥ Ar. Bir şeyin dış yüzü (İM)

şaṭıçı Satıcı, satış yapan (DM) *krş.* satıcı

şatın Satın (DM, İM, KK) *krş.* satın, şatun **şatın al-** satın almak (DM, İM, KK) *krş.* satna al-, şatṭın al-, şatun al-

satış- Satış yapmak (TZ)

satka Hasta etmek, hakaret etmek (CC)

satlık Satılık (TZ) satuglık

satna al- Satın almak (Kİ) *krş.* şatın al-, şatṭın al-, şatun al-

satov Satış, ticaret (CC)

saṭır Ar. Mitoloji (İM)

şatṭın al- Satın almak (KK) *krş.* şatın al-, satna al-, şatun al-

satu Satma, satış (TZ) *krş.* satug, satuh, satuk

satug Satma (KFT) *krş.* satu, satuh, satuk

satuglık Satılık (KFT) *krş.* satlık

satuh Satma, satış (CC) *krş.* satu, satug, satuk

satuhçı Satıcı, tacir (CC)

satuk Satma, satış (CC, TZ) *krş.* satu, satug, satuh

şatun Satın (CC, GT, KFT) *krş.* satın, satın **şatun al-** satın almak (BM, DM, Gİ, TA) *krş.* şatın al-, satna al-, şatın al-

sav (I) Sağ, sağlık, sıhhat (CC) *krş.* sağ (II) **sav bol-** sağ olmak, sıhhatli olmak (TZ)

sav (II) Dava (Kİ)

sav (III) Sağ, solun zıddı (CC) *krş.* sağ (I)

şavāb Ar. Doğru, doğruluk, doğru hareket (Gİ, GT, İM, MG, TZ)

şavāmi‘ Ar. Tekkeler (özel ibadet yerleri) (GT)

savan keyik Yaban keçisi, antilop (BM) *krş.* savun keyik

savar- (Ekin) savurmak (TZ) *krş.* savur-, sovrur-

savaş Kavga, dövüş, savaş (BM, GT) *krş.* şavaş

şavaş Kavga, dövüş, savaş (BM, TA) *krş.* savaş **şavaş it-** savaşmak (BM)

şavaş- Savaşmak (DM, TZ) *krş.* sovaş-

savda Ar. Kara sevda, aşırı sevme (CC) *krş.* sevdā

savcı (I) Savcı, davacı, kadı (Kİ)

savcı (II) Peygamber (Kİ)

savık Yumuşak (TA)

savla- Dava etmek (TZ)

şavlet Ar. Hücum, saldırı (GT)

savluğ (I) Sağlık, esenlik (TZ) *krş.* sağlğ, sağlık

savluğ (II) sağılan koyun (TZ) *krş.* sağlak, sağlık (II), sağlık

şavma‘a Ar. İbadet yeri, tapınak (İM)

savrağ İçki tası, kadeh (CC)

savru Deri (CC) *krş.* savru

savru Deri (TZ) *krş.* savrı

savsa- Kendini göstermeden gizlice sıvışmak (İH)

savsar Far. Sansar ve derisi (CC, İM, TZ) *krş.* sansar

sav sav gel- Nöbetleşe gelmek (İH)

savu- Yüz çevirmek, dönmek (İM)

savuh Soğuk (CC) *krş.* savuk, sovuğ, soyuk, suvuk

savuk Soğuk (CC, DM, GT, İM, TA) *krş.* savuh, sovuğ, soyuk, suvuk

savukluk Soğukluk (İM) *krş.* safukluk, sovuqluk

savul- Ayrılmak, bir köşeye çekilmek, uzaklaşmak (BM)

şavul- (I) Ses çıkarmak (Kİ)

şavul- (II) Yoldan çıkmak (TA)

savulçağ Karın yılanı, solucan (TZ)

savun keyik Yaban keçisi, antilop (BM) *krş.* savan keyik

savurşuk Akli zayıf olan kimse (TZ)

savut- Soğutmak (İM) *krş.* şavut-, sovu-

şavut- Soğutmak (KK) *krş.* savut-, sovu-

sayaça *Far.T.* Sadece (İH)

şayağ Tereyağı (TA) *krş.* şakay, sağıyağ, şarı yağ, saru yağ, şaryag

şayd *Ar.* Av, avlama (GT, İM)

şayhānī *Ar.* Medine’de yetişen bir cins hurma (İM)

şayıfī *Ar.* Yazlık, yaz ürünleri (KFT)

sayık- (Yer için) ısınmak (İH)

sayıkla- (Uyuyan adam veya hasta) abuk sabuk konuşmak (İH)

sāyib *Ar.* Bir yerle ilgisi olmayan, başı boş (İM)

sāyil *Ar.* Dilenci (Gİ, GT)

şaykal *Ar.* Cilâ, yıldız (GT)

şaykalla- *Ar.T.* Cilâlamak (İH)

şaymak Sayı, adet (DM)

sayra- Ötmek, şakımak (GT, TZ)

şayrafī *Ar.* Sarraf (İM)

sayrı Hasta (İH, TZ) *krş.* şayru

sayrılan- Hastalanmak (TZ)

şayru Hasta (BM) *krş.* sayrı şayru ol-hastalanmak (BM)

say su Duru su (TZ)

şayyād *Ar.* Avcı (GT)

say yir Toprak, arazi (İH)

saz- Yaranın ağrısı artmak (Kİ)

sazağan Yılan, ejderha (CC, Kİ, BM) *krş.* şazgan

sazan balığı Sazan balığı (İH)

sāzec *Ar.* sade (MG) *krş.* sāzic

sāzic *Ar.* Sade (BV) *krş.* sāzec

şazgan Ejderha, yılan (TA) *krş.* sazağan

seb’a *Ar.* Yedi (GT)

sebekāt *Ar.* Geçme, ilerleme (Gİ)

sebūt *Ar.* Sebt, Cumartesi günü (KFT)

sedd-i ramak Ar. Ölmeyecek kadar yiyip içmek (GT)

sedl Ar. Bırakmak, salmak (İM)

sefātīh Ar. Başlangıçlar (İM)

sefercel Ar. Ayva (KFT)

sefih Ar. Akılsız, savurgan (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

sefihlik Ar.T. Sefahate düşkün olma (KFT)

segerle- (I) Teşvik etmek (TA)

segerle- (II) Yermek, hicvetmek (TA)

segir- Seğirmek (BV, TZ) *krş.* segri-

segirden Oturak yeri, uca (İH)

segirt- Koşmak, (atı) koşturmak (TA, RH)

segiz Sekiz (sayı) (CC) *krş.* sekiz, sekkiz, sikiz

segri- Seğirmek (BV, RH) *krş.* segir-

sehaṭ Ar. Öfke, gazap (İM)

seh(e)l Ar. Kolay (BV, GT)

seher-gāh Ar. *Far.* Seher vakti (GT)

sehv Ar. Hata, yanlış, yanılma (Gİ, GT, İM, KF, MG)

sek- Sekmek (Kİ)

sekbīnç Ar. Bir bitki (BV)

seker Kaynamış hurma suyu (İM, KFT)

seket- Koklatmak (MS)

sekizinçi Sekizinci (CC, RH)

sekkiz Sekiz (BM, GT) *krş.* segiz, sekiz, sikiz

seklaba Pazı (TA)

sekri- Sıçramak, sekmek (Kİ, MG) *krş.* sekir-, sikri-

seksen- (I) Korkmak (CC)

seksen- (II) Tehdit etmek (Kİ)

seksendir- Korkutmak (CC)

sekü 1. Peyke, kanepa (BM, İM) 2. Kapı önlerine oturmak için ayrılan yer (TA)

sekül Sekili at (İH)

selāmatlık Ar.T. Esenlik, kurtuluş (GT, İM, KF) *krş.* selāmetlik

selāṭīn Ar. Sultanlık (GT)

seleb Ar. Birinden soyularak alınan şey (İM)

selekle- Gerinmek (İH)

selem Ar. Peşin para ile malı sonradan almak kaydıyla yapılan alış veriş (KFT)

selgençek Salıncak (TZ) *krş.* salıncak, selkinçek

seli Temiz (Kİ)

selīḥa Ar. Kabuk (BV)

selik Kibar, kibar genç (Kİ)

selin- Salınmak, gönderilmek (BV)
krş. salın- (IV)

selki Sölpük, gevşek (adam) (İH)

selkinçek Salıncak (Kİ) krş. salınçak,
selgençek

sellim Ar. Selem yoluyla yapılan alış
verişi (KFT)

selm Ar. Barış (İM)

selmānī Ar. Bir demir çeşidi (MG)

selpük Zayıf, sıksa (İH)

sem‘ Ar. Kulak (GT)

semā‘ Ar. Musikî, sema (GT)

seme Sersem, aptal, zekâsız (İH)

semen Ar. Kıymet, değer (İM)

semend Far. Çevik ve güzel at (RH)

šemīn Ar. Kıymetli, pahalı (GT, İM)

semri- Semirmek, yağlanmak (Kİ) krş.
semir-

semüz Semiz, şişman, besili (Kİ) krş.
semiz, simiz

senāyā Ar. Atın ikinci yılda çıkan
dişleri (RH)

sendire- (I) Sendelemek, iki tarafa
sarsılarak yürümek (İH)

sendire- (II) Saçma sapan konuşmak
(İH)

sened Ar. Dayanılacak şey, delil (MG)

seng (I) Buz topağı (CC)

seng (II) İlâç olarak kullanılan bir
bitki (RH)

sengir Açık, köşe (CC)

sengir- Esnerken ağzını yummak (İM)

senir Hudut, sınır (İH)

señir Tepe, siper, kale (Kİ)

senit Yastağaç, hamur tahtası (İH, TA)

seniy Ar. Beş yaşındaki deve, iki
yaşındaki sığır ve bir yaşındaki koyuna
verilen ad (İM)

seniyye tife Ar.T. Beş yaşındaki deve
(İM)

senne Ar. Bileğin ardında tüy biten yer
(BV)

sepiş- Serpiştirmek (TZ)

sepkün Yağmur serpintisi (Kİ)

ser Far. Baş (GT, KF, Kİ)

seraṭān Ar. Atın tırnakları etrafındaki
etin dökülmesi (RH)

serbāz Far. Yiğit, cesur (GT)

serben Far. Sarık, baş örtüsü (TA)
krş. ser-bend

ser-bend Far. Sarık, baş örtüsü (TA)
krş. serben

serc Ar. At takımı, eyer (RH)

serçe *Far.* Serçe (BM, İH, TA) *krş.* çerçe, serşe, sirçe, sirşe, şerşe, şirşe

seredür Saraça (Kİ)

ser-efrāz *Far.* Benzerlerinden üstün olan, itibar ve nüfuz sahibi (GT)

serendibī *Ar.* Bir demir çeşidi (MG)

sergek Uyanık (CC)

sergen Raf (TZ)

sergerdān *Far.* Başı dönmüş, sersem, şaşkın (GT) **sergerdān bol-** hayran olmak (İH) **sergerdān kıl-** sersem olmak, başı dönmek (İH)

sergiz- Evcilleştirmek, eğitmek (CC)

serhoş *Far.* Sarhoş, mest (GT)

serhoşluk *Far.T.* Sarhoşluk (GT)

serīd (I) *Ar.* Tirid denilen yemek (İM)

serīd (II) *Ar.* Toprak toz gibi eskidikçe şarabın yüzünde oluşan şey (KFT)

seriv Ehlî, uysal (CC)

seriyye *Ar.* Sayıları dört ile dörtyüz arasında olan askerler meydana gelen müfreze (KFT)

sermūze etük *Far.T.* Kısa çizme (İM) *krş.* sirmūze etük

serneşe Kâse, kadeh (DM) *krş.* sarnaşa

serövün Serin (CC)

serpildi Serpinti (CC)

serrā *Ar.* Kolaylık (KF)

serşe Serçe (DM, TZ) *krş.* çerçe, serçe, sirçe, sirşe, şerşe, şirşe

serük Deriden yapılmış sergi (TA)

serv *Far.* Servi (GT)

ser-vaqt *Far. Ar.* Kimse bulunmayan, yalnız kalınan yer, halvet yeri (GT)

servin Esin (TZ)

sesi- Erimek (BV)

sesken- Vehimlenmek, kuruntulu olmak (GT, İM)

se-şenbe *Far.* Salı (CC) *krş.* si-şenbeh

şeş- Çözmek, bağını açmak (CC) *krş.* şeş-, şiş- (I)

setkik Zeki (Kİ)

setirlik *Ar.T.* Gizlilik (KFT)

setr *Ar.* Örtme, kapama (Gİ, KF, KFT)

sevā *Ar.* Denk, müsavî (GT, MG)

sevābık *Ar.* Geçmiş (şeyler) (GT)

sevād *Ar.* Karalık (KFT)

sevād-ı a‘zam *Ar.* Mekke (İM)

sevdür- Sevdirmek (İM)

sevgü 1. Sevgi (TA) 2. Sevilmiş kimse (Kİ)

sevgüli Hoşa giden, sevimli, sevgili (MS) *krş.* sevgili

sevgülü Hoşa giden, sevimli, sevgili (KFT, İM) *krş.* sevgüli

sevgülüre Daha sevgili, en sevgili (KFT)

sevindür- Sevindirmek (BM) *krş.* sevindir-, sevündür-, sövündür- (I), söyündür- (I)

seвле- Söylemek, demek (DM) *krş.* söyle-, söyle-, sözle-

sevleş- Söyleşmek, konuşmak (DM) *krş.* söyleş-, söyleş-, sözleş- 1

sevmeklik Sevgi (CC) *krş.* söymeklik, sövmeklik

sevügrek Sevimli, hoş (İM)

sevün- Sevinmek (CC, DM, GT, İM) *krş.* sevin-, sön- (I), sövin-, sövün-, söy-, söyün- (I)

sevündür- Sevindirmek (İM) *krş.* sevindir-, sevindür-, sövündür- (I), söyöndür- (I)

sevüv Hareket, sefer (BM)

sevz Söz (DM) *krş.* söz

seyb yüri- Ar.T. Başı boş yürümek, gezinmek (İM)

seyi Ar. Seyis, at bakıcısı (BV)

seyl Ar. Sel, coşku (GT, İM) *krş.* sıl

seylān Ar. Kılıcın sapa giren yeri (MG)

seyr Ar. Yürüme, gezme (BV, GT, İM, KFT, MG)

seyrānī Ar. Atın bir yürüyüş şekli (RH)

seyrek Seyrek, büyük aralıklarla (CC, İH)

seyün- Sönmek (Kİ) *krş.* sön- (II), söyün-

seyündür- Söndürmek (TA) *krş.* siyündür-, söndür-, sövündür- (II), söyindür-, söyündür- (II)

sezāb Ar. Far. Su teresi (BV)

sezek Hatıra gelen duygu (TZ)

sezeli Uyuklayarak başını iki yana sallayan kimse (TZ)

sezgen- Deprenmek, kımıldamak (TZ)

sezmek Sezme, seziş (CC)

şı Derin olmayan, sığ (TA) *krş.* sık (III)

sıbırğu Islıkçı, düdükçü (TA)

sıbızgı Uzun düdük (Kİ, TZ)

şıbızgı Davul (DM)

sıçgan Sıçan, fare (BV, Gİ) *krş.* sıçan, sıçkan, şışan, sıışkan, şışkan, şışkan

sıçkan Sıçan, fare (BM, CC, İM, KK, TA) *krş.* sıçan, sıçgan, şışan, sıışkan, şışkan, şışkan

şidk Ar. Doğruluk, gerçeklik (Gİ, GT)

şıdur- Kırdırmak (BV)

şifât Ar. Vasıflar, nitelikler (GT)

şifatla- Ar.T. Özellik kazandırmak, nitelemek (Gİ, KF)

şifatlu Ar. T. Nitelikli, özellikli (KFT, RH)

şığa- Sığamak, çekmek (Gİ, İH, KF)

şığal- Yoklamak, aramak (TZ)

sığan- Salınmak (İM)

sığa su Duru su, sığ su (İH, TZ)

sığınç Sığınma (CC)

sığınçı Kendine sığınılan (İM)

şığır Sığır (DM, KK, TA) *krş.* sır (I), şır, sığır, sıyır

şığırçık Sığırçık kuşu (DM) *krş.* sığırçık, sığırçuk, sırşık

sığırçuk Sığırçık kuşu (BM, DM) *krş.* sığırçık, şığırçuk, sırşık

şığır keyik Yabanî hayvan (TA)

sığıt Matem (CC)

sığız (I) Kuru, koyu (İH)

sığız (II) Zeyrek, akıllı (TZ)

sığız (III) Sakız (TZ) *krş.* sağız, sakız

sıgılık ıslık (Kİ)

sıgrak İki parmağın arası (Kİ)

sıgza Gömleğin yakası (Kİ)

sıh- (I) Sıkma, bastırma, sıkıştırma (CC) *krş.* sık

sıh- (II) Yüzünü ekşitmek (TZ)

şıkā Ar. İtimal edilen bilginler (KFT)

sıkda- Ölen kimseye karşı mersiye söyleyerek ağlamak ve ağlatmak (Kİ)

sıkış Sıkışıklık, izdiham (İH)

sıkıştır- Yıldırma, bezdirmek (TA)

sıkılın- Sıkılmak (İM)

sıknaş- Sıkışmak, sıkılmak (TZ)

sıkırık Haberci, ulak, kurye (CC)

sıkırık vur- ıslık çalmak (TZ)

sıkuk Sıkık, sıkılmış (BV)

şıla Ar. Memleketine gitme, akrabasına ulaşma (KF) **şıla-i rahm** hısımların akrabayı ziyaret etme, onlarla ilgiyi devam ettirmek (Gİ, İM)

şıla' Ar. Bir at hastalığı (BV)

şılā Ar. Köy (İM)

sılta- (I) Bahane bulmak (TZ)

sılta- (II) Salmak, bırakmak, terketmek (İH)

sılta Bahaneli (TZ)

sıltov Moğ. İftira, suçlama (CC)

şınā'at Ar. Sanat (İM)

sınal- Parçalamak (CC)

sınan- Sınanmak, denenmek, tecrübe edilmek (MG)

sınarla- Teşvik etmek, kandırmak (İH)

sınçıla- Kullanmak, tecrübe etmek (BV)

sınçla- Gözlemek, göz önüne almak, düşünüp taşınmak (CC)

sındı Makas (İH, TZ) *krş.* sındı

sındı Makas (DM, TA) *krş.* sındı

şınduk Ar. (< şanduk) Sandık (CC) *krş.* şanduk, sunduk, şunduk

sındur- Kırmak, kırdırmak (BM, BV, CC, GT, İM, İN, KFT, MG) *krş.* şındır-

sınğar Uzak için benzetme (TZ)

sınra- Yapmak istemek (İH)

sınuğ Kırık, kırılmış (CC, GT, İM, MG, TA) *krş.* sınığ

sınur Sınır, hudut (İH) **sınur ur-** çit çekmek, hudut yapmak (İH)

sıpa Eşek yavrusu (Kİ, TA)

sıpa- Okşamak (CC)

sıpıldağ Çıplak, üryan (İH, Kİ)

sıpkın Zıpkın (MG) *krş.* sıpkun

sıpkun Zıpkın (Kİ, MG) *krş.* sıpkın

sıplağ Çıplak, yapraksız (ağaç) (İH)

şır Sığır (KK) *krş.* sığır, şığır, sır, sıyr

sır- Üzerine bir şey sürmek, yağ sürmek (CC)

şırāt Ar. Yol (Gİ, İM, KF, MS)

sırça Far. Cam, sırça (BM, BV, Gİ, KFT, Kİ, TA) *krş.* sarça, sırşa, şırşa

sırça parmağ Serçe parmak (İH)

sırdağ İlikli kemik (TZ)

sırıçka Çekirge (TA)

sırığ Sırık, olta sırığı (CC) *krş.* suruğ

sırığ- Canavar inine girmek (TZ)

sırıl- Sıyrılmak, soyulmak (Kİ) *krş.* sıyrııl- 2

sırınsı- Yüzünü buruşturmak (TZ)

sırıt Saban demiri (BM)

sırıt- Dişlerini göstererek tebessüm etmek (İH)

sırsır Cırcır böceği (İH)

sırşa Far. Cam, sırça (TZ) *krş.* sarça, sırça, şırşa

sırṭān Ar. Sıraca hastalığı (BV)

şırtlan Sırtlan (DM) *krş.* sırtlan, surtlan

sıruğ Bilek kalınlığında uzun ağaç (Kİ)

sısām Ar. Susam (KFT) *krş.* simsim, sisen, susam, süsen

sıskır- Islık çalmak (TZ)

sış- Sıçmak (TZ) *krş.* sıç-, şış-

şışan Fare, sıçan (KK) *krş.* sıçan, sıçğan, sıçkan, sışkan, şışkan, şışkan

sışkak Sık sık sıçan kimse (TZ) *krş.* sıçkak

sışkan Fare, sıçan (TZ) *krş.* sıçan, sıçğan, sıçkan, sışan, şışkan, şışkan

şışkan Fare, sıçan (KK) *krş.* sıçan, sıçğan, sıçkan, sışan, şışkan, şışkan

sışra- Sıçramak (TZ) *krş.* şaşra-

sıtın- Deşilmek, fişkırmak (TZ)

sıvağu Mala, sıvama aleti (İH)

sıvı- Sertliği kalmamak, işe yaramaz hâle gelemek (İH)

sıvık Cıvık (İH)

sıy- (I) Uymak, yakışmak (CC)

sıy- (II) Genişlemek (TZ)

sıy- (III) Ürmek (İM)

sıyın Yaban öküzü, geyik (TZ) *krş.* sığın

sıyın- (I) Sığınmak (TZ) *krş.* sığın- (I)

sıyın- (II) Yayılmak (TZ) *krş.* sığın- (II)

sıyın- (III) Acıklanmak, teessüf etmek (TZ)

şıyır Sığır (KK) *krş.* sığır, şığır, sır (I), şır

sıyır- Soymak, çekip çıkarmak (İH, MG)

sıyırım Beyaz kaş (Kİ)

sıyrık Sıyrılmış (TZ)

sıyrıl- 1. Kılıç kından çıkmak (İH) 2. Sıyrılmak, soyulmak (İH) *krş.* sırl-

sıyrın- Kaymak (TZ)

sıza- Sıvamak (TZ) *krş.* sıva-, suva-

sızal- İncelmek (TZ)

sızdur- Eritmek (BM, Kİ)

sızğa Küpe (TZ) *krş.* ısırgak, ısırka, ısırağa, sırğa

sızgur- Cızırdamak, ısıklık çalmak (CC)

sızlık Çorak (TZ)

sızur- Sızdırmak (KFT)

sızurul- Eritilmek (KFT)

si- Bevl etmek, işemek (KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* sıy-

si'āye Ar. Çalışıp kazanmak (İM)

sibeh-sālār Far. Komutan (TA)

sibek Buğdayı değirmen taşı içine döken huni (İH)

sibsi Kamış düdük, ney (İH)

sibürtki Süpürge (CC) *krş.* sipirge, sipirgi, sübürge, süpürge, süpürge

sidük Sidik, idrar (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MG, RH) *krş.* sidik, sitük, siytük, südük

sifteh kııl- Ar.T. İlk başlama (İH)

siğak Sinek (TA) *krş.* sinek (I), siñek

sigek Sidik, idrar (TZ)

siggek İşeyen (TZ)

sihr Ar. Büyü, sihir (İM, KFT)

sik Erkeklik organı, penis (CC, DM Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* siz (II)

sik- 1. Cinsî ilişkide bulunmak (BM, Kİ, KK, TA, TZ) 2. Nikâhlamak, nikâhına almak (TA)

sikāye Ar. Bir tür yara (BV)

sikiş- Cinsel münasebette bulunmak (Kİ)

sikiz Sekiz (sayı) (MS) *krş.* segiz, sekiz, sekkiz

sikke Ar. Sikke, mühür (İN)

sikri- Sıçramak, sekmek (MG) *krş.* sekir-, sekri-

sikrit- Segirtmek (BV)

siktir- Siktirmek (BV)

sıl Ar. Bir bitki (BV)

sıl Ar. Sel, coşkun su (KFT) *krş.* seyl

silāh-nāme Ar. Far. Silâhla ilgili yazılan kitap (MG)

sile- Elini bir şeyin üstünde gezdirmek (İH)

silen- Silinmek (TZ)

silevsüz Moğ. Vaşak ve vaşağın kürkü (CC)

silgü Silgi (TZ)

sili Saf, temiz, iffetli, temizlenmiş (CC, Kİ) *krş.* sille (I)

silî Far. Şamar, tokat (GT)

silik Salya (TZ)

silik- (I) Silkmek, silkelemek (Gİ) *krş.* silk-

silik- (II) Eksiltmek, kesmek (BM)

silkgü Tozak (TZ)

sille (I) Far. Tokat (BV) *krş.* sîlî

sille (II) Bir at hastalığı (BV)

sîm Far. Gümüş (GT)

sim- Yutmak (CC)

simāt Ar. Sofra, ziyafet sofrası (GT)

simhāk Ar. Deriyi ve eti aşarak kemiğe ulaşan yara (İM, KFT)

simiz Semiz, şişman, besili (GT) *krş.* semiz, semüz

simkir- Sümkürmek (Gİ, İM, KF, KK, TA) *krş.* simkür-, sümkür-

simkirik Sümük (Gİ, İM, KK) *krş.*
simkürük, sümkürük, sümruk, sümük
(I)

simkür- Sümkürmek (İM) *krş.*
simkir-, sümkür-

simkürük Sümük (İM) *krş.* simkirik,
sümkürük, sümruk, sümük (I)

simsār Ar. Komisyoncu (İM)

simsim Ar. Susam (İM) *krş.* sisam,
sisen, susam, süsen

sī-murğ Far. Anka kuşu, masal kuşu
(İH)

sin (I) Sen (şahıs zamiri) (MG) *krş.*
sen

sin (II) 1. Mezar, kabir (İH, İM, KF,
TA) 2. Mezar taşı (CC) *krş.* sın (I)

sin (III) Ar. Çin ülkesi (KF)

sin- Hazm olunmak (TZ)

sincir Far. (< zencir) Zincir (İH) *krş.*
zincil, zencir

sinçi Boy, pos, endam (BV)

sindān Far. (< zindān) Zindan, pek
karanlık ve sıkıntılı yer (CC)

siñek Sinek (BM, DM, Gİ, KF, Kİ,
TZ) *krş.* siğak, sinek (I)

sini Bakırdan değirmi geniş tepsi (İH)

siñilde- (Köpek) açlıktan havlamak
(Kİ)

siñirik Ağızda bir bölge (BV)

sinle Mezarlık (KFT)

sinle- Gizlenmek, saklanmak (İH)

sinlig Dilenci (TZ)

sipāhī Far. Sipahi, atlı (GT)

sipirge Süpürge (DM, TZ) *krş.*
sibürtki, sipirgi, sübürge, süpürge,
süpürge

sipirgi Süpürge (TZ) *krş.* sibürtki,
sipirge, sübürge, süpürge, süpürge

si'r Ar. Fiyat, narh (İM)

sirāc Ar. Işık, kandil (İM)

sirbençeñ Bir hastalık (BV)

sirçe Serçe (BV) *krş.* çerçe, serçe,
sirçe, sirşe, şerşe, şirşe

sīrec Ar. Yağ elde edilen bir bitki
(RH)

siric Ar. Bir bitki (BV, RH)

sirim Üzengi kayışı, sırm (Kİ)

siriş Far. Talihsizlik, müşkül durum
(CC)

sirmüze etük Far.T. Kısa çizme (İM)
krş. sermüze etük

sirçe Serçe (TZ) *krş.* çerçe, serçe,
serşe, sirçe, şerşe, şirşe

sis Sis, sis rengi (DM, TA)

sisen *Far.* Susam (BV) *krş.* simsim, sīsam, susam, süsen

şiş Şiş, şişkinlik (İH) *krş.* şiş

si-şenbeh *Far.* Salı (BM) *krş.* se-şenbeh

sişik- İsabet etmek, bulaşmak, değmek (İH)

sitāre *Far.* Karı ile koca arasında kalan ev (KFT)

sitük Sidik, idrar (Kİ) *krş.* sidik, sidük, siytük, südük

siv- Sevmek (GT) *krş.* sev- (I), söv-

sivek Dayanak yeri (İN)

sivilçi Sivilce (İH)

siviş- Kimseye sezdirmeden kaçmak (İH)

sivri çibin Sivrisinek (BM) *krş.* süri çibin, süre şibin, süvrü çibin

siy Sidik, idrar (CC)

siytük Sidik, idrar (BV) *krş.* sidik, sidük, sitük, südük

siyündür- Söndürmek (KF) *krş.* seyündür-, söndür-, sövündür- (II), söyündür-, söyündür- (II)

siz- Sezmek (KFT, Kİ) *krş.* sez-

sobı Çene ve yanağın düzlüğü (Kİ) *krş.* sobu

sobu Çene ve yanağın düzlüğü (Kİ) *krş.* sobı

soçul- Soyunmak (CC)

şoğ Son, arkada kalan şey (KFT) *krş.* son, soñ

şoğan Soğan (KK) *krş.* soğan

soğanuş Şahin, doğan (BM)

soğlak Koyun (BM)

soğra Sonra (KFT) *krş.* soğra, soñıra, soñra, sonra, sungira

şoğra Sonra (KK, TA) *krş.* soğra, soñıra, soñra, sonra, sungira

soğrı- Uyuşmak (Kİ)

soğşur- Sokuşturmak, sıkıştırmak, istig etmek, gizlemek (İH)

soğul- Çekilmek, toprak tarafından emilmek (İH)

soğulçan Solucan, karın yılanı (İH, TZ) *krş.* solunçan, sovlaçan, sovulşan, sulunçan, şovulşan

soğulu- saplamak, geçirmek (İH)

soğun- Sıkulmak, büzülüp saklanmak (İH)

soğ- Sokmak, vurmak, çarpmak (CC)

şoğbet *Ar.* Sohbet, görüşme (GT, KF, KFT)

soğran- Matem tutmak (CC)

sohta Kan sucuğu (CC)

şok- Girdirmek, sokmak (KK) *krş.* sok-

sokak Ala renkli geyik (İH)

sok barmak 1. Şahadet parmağı (Kİ) *krş.* suş barmak 2. Orta parmak (TA)

sok göz Gözü doymaz, aç gözlü (İH)

soklan- İsteği artmak (TZ)

soklandır- Teşvik etmek (TZ)

sokluluk Aç gözlülük, göz doymazlık, hırs (İH, TA)

sokran- Ağzı içinden anlaşılmaz söz söylemek (İH)

sokum Lokma, parça (BM, TA, TZ)

sokur Kör, tek gözlü, şaşı (CC, İH, KK, MG, TZ)

şokuşa- Ağlamak (BM)

şol Sol, sağın zıddı (KK) *krş.* sol (I), soñ (II)

solağay Moğ. Solak (CC, TZ) *krş.* solak, solğay

solğay Moğ. Solak (MG) *krş.* solağay, solak

solı- Solumak (Kİ) *krş.* solu-

solu- Solumak (CC) *krş.* solı-

solukun Soluyan, nefes alan (Kİ)

solunçan Sülük, solucan (Kİ) *krş.* soğulçan, sovlaçan, sovulşan, suluçan, sovulşan

somun Rum. Somun, çörek (İH, TZ)

son Son (BV) *krş.* şoğ, soñ (I)

soñaçaq Ayak ökçesi (İM)

sonbul Ar. (< sünbül) Sumbül (CC)

sonda Sonra (BM)

sonğgur Doğan, şahin türünden bir kuş (CC) *krş.* sonkur, sunkur (II)

soñıra Sonra (CC) *krş.* soğra, şoğra, soñra, sonra, sungira

sonkulda- İnlemek, ıklamak (İH)

sonkur Doğan, şahin türünden bir kuş (BM, Kİ) *krş.* soñgur, sunkur (II)

sonra Sonra (Kİ) *krş.* soğra, şoğra, soñra, sungira

soñrağı Sonraki (İM)

şor- Sormak, soru sormak (KK) *krş.* sor- (I)

soralçı Süzgeç, süzgü (TZ)

sorat Türkiye buğdayı, Mısır buğdayı (BM)

sorguç Kılıç sapının uç kısmı (MG)

sorıl- Sorulmak, soru sorullmak (MS) *krş.* şorul-

sorğun Uzun salkım söğüt, sorgun ağacı (İH, Kİ)

şorma Bir cins içki, boza (DM, Kİ)

sorp Gafleten, bilmeyerek (Kİ)

soruk Olgunlaşmış (KFT)

sorun Sünmek, uzamak (TZ)

sorunıl Kendisine sorulmak (KFT)

sorut Yüzünü azdırmak, çalım satmak, kafa dikmek (İH)

sovaş Savaşmak (CC) *krş.* şavaş-

sovi Soğumak (Kİ) *krş.* safu-, sovu-

sovlaçan Solucan, sülük (BM) *krş.* soğulçan, solunçan, sovuşan, sulunçan, şovuşan

sovrun Sıyrılmak (TZ)

sovu Soğumak (BV, İM) *krş.* safu-, sovi-

sovuk Soğuk (BM, BV, Gİ, KFT, Kİ, MG, RH, TZ) *krş.* savuğ, savuk, şoyuk, suvuk

sovuşluk Soğuk, soğukluk (BM) *krş.* safuşluk, savuşluk

sovul Solmak, rengini atmak (TZ) *krş.* sol-

sovuşan Solucan, sülük (TZ) *krş.* soğulçan, solunçan, sovlaçan, sulunçan, şovuşan

sovun Yaban keçisi, antilop (BM, Kİ)

sovunçağ Ökçe (CC)

şovur Yabanî geyik (Kİ)

sovur Savmak, savurmak (TZ) *krş.* savur-, sovor-

sovuşla Yavaşça ses vermek (TZ)

sovut Soğutmak (TA, TZ) *krş.* savut-, şavut

soyalaşı gel Birbiri ardınca gelmek (İH)

soyka Kaftan (İH)

soylak tişli Sivri dişli, ısırğan dişli (TZ)

soytar Saplamak, kısılmak (İH)

şoyuk Soğuk (TZ) *krş.* savuğ, savuk, sovuğ, suvuk

soyurğa Moğ. Lütuf bahşetmek, rahmet eylemek (CC)

soyurğa Bir hakanı tahttan indirme (TZ) *krş.* soyurka-

soyurğal Moğ. Lütuf, ihsan, inayet (CC)

soyurğat İnayet bulmak (CC)

soyurka Bir hakanı tahttan indirme (TZ) *krş.* soyurğa-

söbi Söbü, sivri şey (TZ) *krş.* söbü

söbü Söbü, sivri şey (İH) *krş.* söbi

sügen Hasta (MS) *krş.* sökel

sögen balık İt balığı (İH)

söglün Kebap olmak, kavrulmak (Kİ)

sögmeklik Sövme, küfür, küfretme (KFT)

söğünül- Kendisine sövülmek (KFT)
sögüt Sögüt ağacı (DM, MG, TA)
sögüt- Diz çökmek (İH) *krş.* söküt-
söğür Ar. Sahur, gece yemeği (Gİ) *krş.* suhūr
sökel Hasta (BM, GT, İM, Kİ, TA) *krş.* sögen **sökel ol-** hastalanmak (BM)
sökelek Hastalık (Kİ) *krş.* sökellik
sökellik Hastalık (BM, İM, TA) *krş.* sökelek
söklençe Kebap (DM) *krş.* söklençi
söklençi Kebap (BM, TA) *krş.* söklençe
söklenmiş et Kesilmiş, inceltilmiş et (BM, TA)
söklün- Kebap yapılmak (TZ)
sökrük Ateşte veya güneşte kurutulmuş et (BM)
söktür- Sövdürmek (TZ)
söküç Sövcü, söven (TZ) sökünç
 Sövme, küfür (GT) *krş.* sögünç
söküş (I) Dil yarası, hakaret (CC)
söküş (II) Hastalanma (İH)
söküt- Diz çökmek (TZ) *krş.* sögüt-
söle- Söylemek, demek (KK) *krş.* seyle-, söyle-, sözle-

sölen- Söylenmek, denilmek, kendisine konuşulmak (KK) *krş.* söylen-, sözlen-
sölençü Parçalanmış, kebablık et (TZ)
söleş- Söyleşmek, konuşmak (KK) *krş.* seyleş-, söyleş-, sözleş- 1
söñük Kemik (BM) *krş.* sövek, sügük, sünek, sümük (II), süñük, süveg, süvek, süvük
söv- Sevmek (CC, GT, KFT, TZ) *krş.* sev- (I), siv-
söve- Dayamak (İM)
sövek Kemik (CC) *krş.* söñük, sügük, sünek, sümük (II), süñük, süveg, süvek, süvük
söven- Dayanmak, yaslanmak (İM) *krş.* süven-, süye-, süyen-
sövgülürek Daha sevgili (KFT)
sövin- Sevinmek (CC) *krş.* sevin-, sevün-, sön- (I), sövün-, söy-, söyün-
 sövlün Sülün (CC)
sövmeklik Sevgi (CC) *krş.* sevmeklik, söymeklik
sövün- Sevinmek (CC) *krş.* sevin-, sevün-, sön- (I), sövin-, söy-, söyün-
sövünç Sevinç (CC)
sövünçle- Sevinç vermek, müjdelemek (CC, TZ)

sövinçlü Sevinçli (CC)

sövinçü Dilim dilim kesilmiş et (Kİ)
krş. sövündirgiçi sevindirici,
 sevindiren (CC)

sövündür- (I) Sevindirmek (CC) *krş.*
 sevindir-, sevindür-, sevündür-,
 söyündür- (I)

sövündür- (II) Söndürmek (TZ) *krş.*
 seyündür-, söndür-, söyindür-,
 söyündür- (II)

sövüş Dost, arkadaş (CC)

söy- Sevinmek (CC, TZ) *krş.* sevin-,
 sevün-, sön- (I), sövin-, sövün-, söyün-

söyindür- Söndürmek (Gİ) *krş.*
 seyündür-, siyündür-, söndür-,
 söyündür- (II)

söyken- Sırtını dayamak (İH, İN, TZ)

söykenmeklik Dayanma (KFT)

söymeklik Sevgi (CC) *krş.* sevmeklik,
 sövmeklik

söyün- (I) Sevinmek (BM, CC, TZ)
krş. sevin-, sevün-, sön- (I), sövin-,
 sövün-, söy-

söyün- (II) Sönmek (Kİ) *krş.* seyün-,
 sön- (II)

söyündür- (I) Sevindirmek (BM, TZ)
krş. sevindir-, sevindür-, sevündür-,
 sövündür- (I)

söyündür- (II) Söndürmek (KF, Kİ)
krş. seyündür-, söndür-, söyindür-,
 sövündür- (II)

söyüşliş Karşılıklı sevgi (CC)

sözle- Söylemek, demek (BM, CC,
 GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, TA,
 TZ) *krş.* seyle-, söyle-, söyle-

sözlen- Söylenmek, denilmek,
 kendisine konuşulmak (GT, KFT) *krş.*
 söylen-, söylen-

sözleş- 1. Konuşmak, söyleşmek (GT,
 İM, KFT, KK) *krş.* seyleş-, söyleş-,
 söyleş- 2. Hitap etmek (İM)

sözlet- Birini sorguya çekmek,
 söyletmek (İM)

sözli Söz sahibi (KK)

su (I) Su (CC, DM, Gİ, GT, İH, KF,
 KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ) *krş.* şu,
 suf, suv **su evi** tuvalet (İM) **su ivi**
 tuvalet (Gİ, KFT) **su koyun-** yıkanmak
 (TZ) **su sığır** camuş, manda (CC, TZ)
krş. şu sığırı **su sığırı** camus, manda
 (BM, DM) *krş.* şu sığırı **su tartariv** su
 horozu (BM) **suya kar-** suya dalmak,
 batmak (İH)

su (II) Meni (KFT)

şu Su (KK, TA) *krş.* su (I), suf, suv **şu**
sığırı camus, manda (KK) *krş.* su sığırı,
 su sığırı

su'al Ar. Öksürük hastalığı (BV)

şu‘bān Ar. Biyik yılan, ejderha (GT)

subaşı Serasker, komutan (İH) *krş.* sübaşı

şubh Ar. sabah (GT, İM)

şubh-dem Ar. *Far.* Sabah vakti (GT)

suçu- Sıçramak, tepinmek (BV, MG)

suçuh Bağırsak (CC)

şuçuk Sucuk, bumar dolması (BM, DM, Kİ, TZ)

suçul- Soyunmak (CC, Kİ)

şuda‘ Ar. Bir at hastalığı (BV)

suf Su (İM) *krş.* su (I), şu, suv

şūf Ar. Yün (CC)

şuffa Ar. Sofa (İM) *krş.* şofa

sufli Sulu, su dolu (İM)

sufra Baca (CC)

şufra Ar. Bir bitki (BV)

sufsa- Susamak (İM) *krş.* susa-, susan bol-, suvsa-

suğar- Kılıca su vermek (MG) *krş.* suvar-

şuğır şavşar Gelincik (TA)

suh Haris, aşırı istekli (CC)

suhra (I) Ar. Zorla ve ücretsiz gördürülen iş, angarya (GT)

suhra (II) Ar. Alay etme, eğlenme (GT, İM)

suḥūr (I) Ar. Seherler (İM)

suḥūr (I) Ar. (< saḥūr) Sahur, gece yemeği (KF) *krş.* şöḥūr

suk barmak Şehadet parmağı (İH) *krş.* sok barmak 1

suklık Hırs, arzu, heves (CC) *krş.* suklık

sukluk Hırs, arzu, heves (CC) *krş.* suklık

sukūl-ı ḥayıl Ar. At pazarı (KFT)

sulak Sulak, sulu yer (BV) *krş.* suvlag

sulangır Gelin kadın, gelincik (TZ)

şulb Ar. Sert, katı (MG)

şulbī Ar. Birinin soyundan gelme (KF)

suluk (I) Kemer ile asılan çanta (Kİ)

suluk (II) Bir bitki (BV)

sulunçan Solucan, sülük (Kİ) *krş.* soğulçan, solunçan, sovlaçan, sovuşan, şovuşan

suluv Su bulunan yer (Kİ)

sumag Bir bitki (BV)

şun‘ Ar. Kudret, yapma (İM)

şun- Elini uzatmak (TA)

sunçuk Halef, birinin yerine geçen (Kİ)

sunduk Ar. Sandık (İM) *krş.* şanduk, sınduk, şunduk

şunduk Ar. Sandık (CC) *krş.* şanduk, sinduk, sunduk

sundur- (I) Sündürmek, çekip uzatmak (İN)

sundur- (II) Kırmak, parçalamak (CC)

sungira Sonra (CC) *krş.* soğra, şoğra, sonda, soñıra, soñra, sonra

sunğur (I) Köle (TZ)

sunğur (II) Şahin, doğan türünden bir kuş (TA, TZ) *krş.* soñğur, sonğur

şunuber- Vermek (TA)

sunus Bir genişlik ölçüsü, başparmakla işaret parmak arasındaki mesafe (BM)

sunuş- Bir şeye elini uzatıp vermek (TZ)

sūr Ar. Sur, kale duvarı (KFT)

şureten- Ar.T. Şekillenmek, biçimlenmek (İM)

surna Far. Zurna, boru (İH) *krş.* suruna, zurna(y)

surtlan Sırtlan (KK) *krş.* sırtlan, sırtlan

şurūf yel Ar.T. Sabahları dalga dalga esen rüzgâr (DM)

suruk Sırık, olta vb. sıırığı (CC) *krş.* sırık

suruna Far. Zurna, boru (CC) *krş.* surna, zurna(y)

susağ Su kabı, kova (İH)

susan bol- Susamak (BM) *krş.* sufşa-, susa-, suvsa-

şusuz Susuz (TA) *krş.* suvsuz

susmār Far. Kertenkele (İM, TZ)

sust Far. Çürük (CC)

susun İçki (CC)

susuzluk Susuzluk (Gİ, KF, KFT)

suş Suç, günah (TZ) *krş.* suç

suv- Yıkanmak (İM)

suva- Sıvamak (TZ) *krş.* siva-, sıza-

suval- (Su) yere batmak, kaybolmak (İM, KF, KFT)

suvan- Sulanmak (BV)

suvı Sıvı (KF)

suvlağ Sulak, sulak yer (İM) *krş.* sulak

suvluv Su keleş (nehir üzerinde kullanılır) (BM)

suvsamağ Susama, susayış (CC)

suvseb Ar. Bir bitki (BV)

suvsız Susuz (BV) *krş.* şusuz

suvul- Geri çekilmek (CC)

şuyak Hayvanları sulama (TA)

suza- Sünmek, uzamak (TZ)

suzla- Sıkılmak, daralmak (TZ)

sü Asker (TA)

sübaşı Komutan, serasker (TA) *krş.* subaşı

sübhâne Ar. Allah sözünden sonra zikredilen saygı sözü (GT)

sübür- Süpürmek (BM, TA) *krş.* sipir-, süpir-, süpür-

sübürge Süpürge (TA) *krş.* sibürtki, sipirge, sipirgi, süpürge, süpürge

sücüdlü Ar.T. İçinde secde bulunan namaz (İM) *krş.* sücüdli

sücüdlü Ar.T. İçinde secde bulunan namaz (KF) *krş.* sücüdli

süçi (I) Üzümden yapılan şarap, içki (DM, İH) *krş.* sücü (I)

süçi (II) Tatlı, her şeyin tatlısı (KFT, Kİ) *krş.* sücü (II)

süçre- (At için) ayağa kayıp diz üstü düşmek (BM)

süçü (I) Üzümden yapılan bir şarap (TA) *krş.* süçi (I)

süçü (II) Tatlı, her şeyin tatlısı (Kİ, TA) *krş.* süçi (II)

süd Süt (BM, Gİ, KF, KFT, RH) *krş.* süt

südd Ar. Engel olmak (İM)

südük Sidik, idrar (MS) *krş.* sidik, sidük, sitük, siytük

süglün Sülün (İH)

sügük Kemik (TZ) *krş.* söngük, sövek, sümük (II), süñek, süñük, süveg, süvek, süvük

sügüm (I) Bir sele uzunluğunda iplik ve benzeri (İH, TZ)

sügüm (II) Kanaat, aza razı olma (İH)

sügümsüz Kanaatsiz, aza razı olmayan (İH)

sükker Ar. Şeker (BV, GT, KFT) sükker kamışı şeker kamışı (İM)

sükr Ar. Sarhoşluk (GT)

süksük Atın düzgün ve sür'atli olmaya bir çeşit yürüyüşü (MG)

süksükle- Atı süksük tarzında yürütmek (MG)

süksün Omuz başı, dal (İH)

sükün Ar. Olgunluk (MG)

süleymānī Ar. Bir kılıç çeşidi (MG)

sülüş (I) Ar. Bir bitki (BV)

sülüş (II) Ar. Üçte bir (Gİ, İM, KF, KFT, MG, MS)

süm'a Ar. Göstermecilik, ikiyüzlülük (Gİ, İM, KF)

sümek Sömek, mısır sömeği (BV)

sümeğe al- Ölçüsüz, hesapsız almak (İH)

sümkür- Sümkürmek (BM, Gİ, KF, Kİ, TZ) *krş.* simkir-, simkür-

sümkürük Sümük (KF, TZ) *krş.* simkirik, simkürük, sümruk, sümük (I)

sümm Ar. Sekizde bir (İM)

sümruk Sümük (İM) *krş.* simkirik, simkürük, sümkürük, sümük (I)

sümülde- Boğazın temizlenmesi için öh öh diye ses çıkarmak (Kİ, TZ)

sümülgün Hastanın zihin dalgınlığı (Kİ)

sün- Uzakmak, uzanmak (İN, Kİ, TZ)

sünbüke Ar. At toynağının ucunun olması (BV)

sünbül Ar. Sümbül çiçeği (GT) *krş.* sonbul

sündür- Uzatmak (Kİ)

süñek Kemik (DM, Kİ) *krş.* söñük, sövek, sügük, sümük (II), süñük, süveg, süvek, süvük

süñgüçi Süngü kullanan (TA) *krş.* süñüçi

süñi Süngü, kargı (DM, Gİ, GT, İM, İN, KF) *krş.* süñü, süngü

sünig Vücut, endam (BV)

süñü Süngü, kargı (CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, MG, TZ) *krş.* süñi, süngü

süñüçi Süngü kullanan (MG) *krş.* süñgüçi

süñüçilik Süngü kullanma işi, sanatı (MG)

süñük Kemik (BV, GT, İH, İM, KFT, Kİ, MG, MS, TA) *krş.* söñük, sövetk, sügük, sümük (II), süñek, süveg, süvek, süvük

süñülçe Küçük süngü (CC)

sünüşek Sünen, uzayan (İH)

süpür- Süpürmek (GT, TZ) *krş.* sipir-, sübür-, süpür-

süpürül- (I) Süpürülmek (Kİ)

süpürül- (II) Çekilip gitmek (Kİ)

süpür- Süpürmek (Kİ, KK) *krş.* sipir-, sübür-, süpür-

süpürge Süpürge (DM, KFT, Kİ) *krş.* sibürtki, sipirge, sipirgi, sübürge, süpürgen

süpürgen Süpürge (KK) *krş.* sibürtki, sipirge, sipirgi, sübürge, süpürge

süpürüçi Süpürücü (KFT)

sürç- Sürçmek, yanılmak (BV, TZ)

sürçek Hikâye (İM, Kİ)

süre- Sürümek, yerde sürüklemek (MG)

sürek sırt Bir tür su kertenkelesi (BM)

süret Rüzgârda kurutulmuş et (TZ)

süri çibin Sivrisinek (GT) *krş.* sivri çibin, süri şibin, süvrü çibin

süri şibin Sivrisinek (TZ) *krş.* sivri çibin, süri çibin, süvrü çibin

süri tiş Öğle vakti (TZ)

sürmedân *Far.T.* Sürme kabı (İM)

sürmelük Sürme, sürmelik (KFT) *krş.* sürmelik

sürtü- Kaşımak, sürtmek (TZ) *krş.* sür- (I), sürüt-

sürtüş- Sürüşmek (BV)

sürtüştür- Sürüştürmek (BV)

sürür *Ar.* Sürur, sevinç (BV)

sürü- Sürmek (Kİ, TZ)

sürüçi Sürücü, süren (KFT)

sürük 1. İnce yumuşak deri (CC) 2. Deriden yapılmış yaygı (DM)

sürük sırt Nil nehri sahilinden bulunup hem suda hem de karada yaşayan bir canavar (Kİ)

sürün Sürü, koyun sürüsü (Kİ) *krş.* sürü (I), sürüv (II)

sürünçeñ Yara (BV)

sürüşdür- Sürüştürmek (KFT)

sürüt- (I) Sürdürmek (BV)

sürüt- (II) Sürtmek (Gİ, KF, Kİ, MG, MS, TZ) *krş.* sür-, sürtü-

sürüv (I) Hareket, sefer (BM)

sürüv (II) Sürü, koyun sürüsü (CC) *krş.* sürü (I), sürün

süryānī *Ar.* Süryanî (İN)

süs- Süsmek, boynuzlamak (TZ)

süsen *Far.* Susam (BV, İH) *krş.* simsim, sisen, susam, süsen

süst *Far.* Gevşek, tembel (BV, GT, İM, KFT)

süstel- Çekiçle düzelmek, yassılanmak (İH)

sütmek Yuvarlak şey, top (Kİ)

sütre *Ar.* Perde, örtü (İM, KF, KFT)

sütürlük *Ar.T.* Örtmelik (KFT)

süv- Kendine doğru sündürüp çekmek (İH)

süveg Kemik (İN, RH) *krş.* sövek, süvek, süvük

süvek Kemik (Gİ, İN, KF, KK, RH, TZ) *krş.* söñük, sövek, sügük, sümük (II), süñek, süñük, süveg, süvük

süvelek tişli Sivri dişli, ısırğan dişli (TZ)

süvelt- Sivriltmek, dikmek, dorutmak (İH)

süven- Dayanmak, söykenmek (İN)
krş. söven-, süye-, süyen-

süvrü çibin Sivrisinek (İM, Kİ) *krş.*
sivri çibin, süri çibin, süri şibin

süvü Pergel (Kİ)

süvük Kemik (Kİ) *krş.* söñük, sövek,
sügük, sümük (II), süñek, süñük, süveg,
süvek

süye- Dayanmak, söykenmek (TZ)
krş. söven-, süven-, süyen-

süyem Bir dikimlik iplik (TZ) *krş.*
süyüm

süyen- Bir şeye dayanmak (CC, TZ)
krş. söven-, süven-, süye-

süyrel- Sürünmek (TZ)

süyüm Bir dikimlik iplik (TZ) *krş.*
süyem

süzgüş Süzgeç (TZ) *krş.* süzgüç

süzme (I) Süzgeç (TZ) *krş.* süzmeli

süzme (II) Süzülmüş yoğurt (İM, Kİ)

süzme (III) Mahmur bakışlı göz (Kİ)

süzmeli Süzülmüş yoğurt (TZ) *krş.*
süzme (II)

süzük Süzülmüş, berrak (CC)

Ş

şāb Ar. Genç (GT)

şab- Sürmek, hayvan sürmek (DM,
KK)

şabad Usta, akıllı (TZ)

şabat gün Cumartesi (CC)

şa‘be Ar. Yağlamakta kullanılan bir
nesne (BV)

şabiş- Sürmek (DM)

şabla- Tokat atmak, tokatla vurmak
(TA)

şa‘de Ar. Bir bitki (BV)

şādī Far. Sevinç, memnunluk (GT)

şādmān Far. Sevinçli (GT)

şaf Karıştırma, harmanlama (RH)

şafağ Ar. Güneşin batışından sonraki
alaca karanlık (MS)

şağ Zaman (TZ) *krş.* çağ, çağ (I), çağ
(I)

şağal Çakal (DM) *krş.* çağal, şağal

şağır Şıra, şarap (DM, KK, TZ) *krş.*
çağır, çakır (I)

şağır- Bağırmaq, bağırıp çağırmaq,
inlemek (KK) *krş.* çağır-, çakır-, çığır-

şāh bellūṭ Far. Kestane (TA)

şāhidsuz Ar.T. Tanıksız, şahitsiz
(KFT)

şāhīn Far. Şahin kuşu (DM)

şaḥm Ar. İçyağı (BV)

şak (I) Zaman, ..dığı zaman, ..ınca (KK, TZ) *krş.* çak (IV)

şak (II) Ar. Ok atarken meydana gelen kusurlardan biri (İN)

şak- (I) Acı çekmek (KK)

şak- (II) Çakmak, vurmak (KK) *krş.* çak- (III)

şak- (III) Yıkanmak (TZ)

şakal Çakal (DM, TZ) *krş.* çağal, şağal

şakar Far. (< şeker) Şeker (CC) *krş.* çeker, şeker

şakı- Ötmek (İH)

şakī Ar. Fena hareketli, haylaz (KF)

şakla- (I) Şak sesi çıkarmak (İH)

şakla- (II) İkiye ayırmak (İH)

şaklak Beyinsiz (TZ)

şakmak Çakmak, çakmak taşı (DM, TZ) *krş.* çakmak

şaktur- Acı çektirmek (KK)

şal (I) Boz renkli at (DM)

şal (II) Kakım, as denen hayvan (TZ)

şal (III) Ayıp, noksan, kusur (TZ)

şal- Düdük, müzik aleti vb. çalmak (TZ) *krş.* çal-

şalğa- Çalkalamak (TZ) *krş.* şalka-

şalka- Çalkalamak (TZ) *krş.* şalğa-

şalkam Şalgam, turba benzer yuvarlak sebze (KK) *krş.* şalgam

şalu Bavlı, içine ot doldurulmuş hayvan derisi (TZ)

şam ağacı Çam ağacı (Kİ, TA) *krş.* şam ağaşı

şam ağaşı Çam ağacı (DM) *krş.* şam ağacı

Şāmī (I) Ar. Şam şehrinden olan, Şamlı (GT) *krş.* şamlı

Şāmī (II) Ar. Bir çeşit süngü tutma şekli (MG)

Şāmlı Ar.T. Şam şehrinden olan, Şamlı (KK) *krş.* şāmī (I)

şamruk Derenin derinliği (TZ)

şanak Çanak, kap (KK, TZ) *krş.* çanak

şanakşı Çanakçı (KK)

şanşmala- Süslenmek (TZ)

şanşu Sançı, ağır (TZ) *krş.* sançı

şanus Başparmakla şehadet parmağı arasındaki mesafe (Kİ)

şap- Çarpmak, vurmak (DM, TZ) *krş.* çap- (II)

şapaklı Çapaklı (TZ)

şapış Sürme (DM)

şapla- Taş yontmak (TZ)

şaplama Şaplak, tokat (İH)

şar *Far.* Şehir (BM, DM, KFT, Kİ, KK, TZ)

şara *Far.* (< çāre) Bahane, özür, çare (TZ) *krş.* çāre

şa‘rā *Ar.* sadaka toplanan yer (İM)

şardak *Far. Ar.* (< çārtāk) Çardak, taht (DM) *krş.* çardak (I)

şarlan- Malik olmak, sahip olmak (TZ) *krş.* şırlan-

şārlu *Far.T.* Şehirli (KFT)

şarman- Kolunu sığamak, çemremek (TZ)

şāş *Ar.* Başa örtülen örtü (Gİ, KF)

şaşa- Su boğazda durmak (TZ)

şaşak Yamalı ve eski elbise (TZ)

şaşı Şaşı, şehlâ gözlü (İH, TZ) **şaşı gözlü** şaşı, şehlâ (Kİ)

şaşkı- Su boğazda durmak (TZ)

şaşra- Sıçramak (TZ) *krş.* sışra-

şaṭb *Ar.* Kılıcın yüzündeki yol, oyuk (MG)

şaṭib *Ar.* Bir tedavi yolu (BV)

şāṭırlık *Ar.T.* Çeviklik (MG)

şatla- Parmak çıtlamak (TZ)

şatlan- Parmak çatlatmak, şık şık ses çıkarmak (TZ)

şatranç *Ar.* Satranç oyunu (GT, KFT) *krş.* şitranc

şavk *Ar.* Işık (İH)

şavlı Meşhur, ünlü, şanlı (TZ)

şavṭ *Ar.* Kâbe ziyaretinde Haceriesvet’ten başlayıp şartı üzere dolanarak yine aynı yere gelmek üzere yapılan tavaf (İM)

şaya Döşeme, kaldırım (TZ)

şayfal- Dağılmak, parçalanmak (TZ)

sayı Zırh (MG)

şayır şimen Çayır çimen (DM)

şayna- Çiğnemek (TZ) *krş.* çayna-, çeyne-, çiyne-, şeyne-

şāzz *Ar.* Kural dışı (İM)

şebbe *Ar.* Bir bitki (BV) *krş.* şıbbe

şebbek *Ar.* Birbirine girdirme (İM)

şebek Şebek, çirkin (TZ)

şebha *Ar.* Köstek (BV)

şeb-kūr *Far.* Gece körü, gece görmeyen (İN, RH)

şebşem Kınından çıkarılmış kılıç (Kİ)

şedd *Ar.* 1. Sıkı bağlama (Gİ, KF) 2. Kemer, kuşak (GT)

şedīd *Ar.* Katı, sıkı (MG)

şef‘a *Ar.* Çift, tek olmayan (Gİ, Kİ)

şefī‘ Şefa’at eden (GT, KFT)

şefik Ar. Şefik, şefkatli, merhametli (BV)

şefre Ar. Kılıcın ağzı (MG)

şeftālū Far. Şeftali (DM, KK, TZ) *krş.* şeftāli

şehādāt Ar. Şahitlikler, tanıklıklar (KFT)

şehd Ar. Bal (GT)

şehr Far. Şehir (BV, Gİ, GT, İM, KF, TA)

şehvet Ar. Aşırı istek (Gİ, GT, KF, KFT) **şehvet suyu** meni, döl suyu (KFT)

şek- (I) Çekmek (KK) *krş.* çek- (I)

şek- (II) Çekmek, ölçmek, tartmak (KK)

şekāvet Ar. Bahtsızlık, kutsuzluk (GT)

şekirdek Çekirdek (DM) *krş.* çekirdek, çekürdek, ceerdek

şekiş- Çekişmek, bozuşmak, ihtilâfa düşmek (KK) *krş.* çekiş- 1, çikiş-

şekk Ar. Şüphe, kuşku (Gİ, GT, İM, KF, MG) **şekk tüş-** şüphelenmek (İM)

şeklen- Ar.T. Şüphelenmek (İM)

şeklenmeklik Ar.T. Kuşkulanma (KFT)

şeksiz Ar.T. Şüphesiz, kuşkusuz (BV, İM)

şem‘ Ar. Mum (GT, İM)

şemāyil Ar. Huylar, tabiatlar (GT, MG)

şemme (I) Ar. Pek az, bir nebze (GT)

şemme (II) Ar. Bir kere koklama (BV)

şemmir Ar. Acele (KF)

şenbeh Far. Cumartesi (BM)

şengül Far. Zarif ve işveli sevgili (GT)

şenhıyār Ar. Salatalık (İM)

şenī‘ Ar. Kötü (KFT)

şer‘ Ar. Şeriat, dinin kuralları (Gİ, GT, KF, MG)

şer‘an Ar. Dine uygun olan (İM)

şerat Ar. Neşter (BV)

şerefe Ar. Minarede ezan okunan yer (İM)

şerement Becerikli, elinden iş gelen (DM)

şerez Yun. Çerez, yemek dışında yenilen şeyler (TZ)

şeri Asker, ordu (DM, TA) *krş.* çeri, çerig, çeyri, şerü

şer‘ī Ar. Dinle ilgili (İM)

şerī‘atlik Ar.T. Dine uygun davranış (KFT)

şerīha Ar. Et dilimi (BV)

şeriyat Ar. (< şerī‘at) Şeriat, din kuralları (CC) *krş.* şerī‘at

şerşe Serçe (TZ) *krş.* çerşe, serçe, serşe, sirşe, sirşe, şirşe

şerü Ordu, asker (DM, TZ) *krş.* çeri, çerig, çeyri, şeri **şerü başı** komutan (DM) *krş.* çeri başı, çerig başı

şeş- Çözmek, bağını açmak (BV, GT, KF, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* seş-, şiş- (I)

şeşen Zeyrek, çeçen (TZ)

şeşil- Çözülmek (BV, DM) *krş.* şişil- (II)

şetik Kedi (DM) *krş.* çetik, çetük, şetük

şetlegen Fındık, fıstık (DM) *krş.* çatlavuk, çetlevük, çetleyik, şetlevük

şetlevük Fındık, fıstık (TZ) *krş.* çatlavuk, çetlevük, çetleyik, şetlegen

şetük Kedi (DM, KK, TZ) *krş.* çetik, çetük, şetik

şevir- Çevirmek, döndermek (KK) *krş.* çevür-, çövrür-, şövrür-

şevnir Ar. Çörek otu (BV)

şevre- Çevirmek, aktarmak (TZ)

şevren- Çevrilmek, aktarılmak (TZ)

şevvāl Ar. Şevval ayı (Gİ, GT, İM, KF)

şeyād Far. (< şāyed) Şayet, ola ki (İM)

şeyin Nasıl, nice (TZ)

şeyne- Çiğnemek (Gİ, KK, TA) *krş.* çayna-, çeyne-, çiyne-, şayna-

şeysi Bir hastalık (BV)

şezā Ar. İnciğe yapışık sinir başındaki kemik (BV)

şıbbe Ar. Bir bitki (BV) *krş.* şebbe

şıbke Bir at hastalığı (BV)

şıbşık Serçe (DM) *krş.* çapçuk, çıbçuk, çıpçak, çıpçık, çıpçuk, çipçik, şıfşak, şıpşık

şıfşak Serçe (KK) *krş.* çapçuk, çıbçuk, çıpçak, çıpçık, çıpçuk, çipçik, şıbşık, şıpşık

şıh (I) Bir bitki (BV)

şıh (II) Ar. (< şeyh) Bir tekke veya zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse (GT)

şık Çiğ, şebnem (DM, KK) *krş.* çıh, çık (I), çik (III), şig

şık- (I) Çıkmak (DM, KK) *krş.* çıh- (I), çık- (I)

şık- (II) Şikâyet etmek (KK) *krş.* sağ- (VII)

şıkār- Çıkarmak, çekip çıkarmak (KK) *krş.* çıkar-, çıkar- (I)

şıkrak Dolap (TZ)

şıkrık Çıkırık, kuyu ipinin sarıldığı yuvarlak dönen şey (DM) *krş.* çakırık, çıkırık

şıl bık Sopa, baston (TZ)

şingıl Derin (TZ)

şingla- Çınlamak (TZ)

şinkırt Şingirtı, şingırdama (İH)

şıpılda- Yavaşça ses vermek (TZ)

şıpşık Serçe (TZ) *krş.* çapçuk, çibçuk, çipçak, çipçık, çipçuk, çipçık, şıbşık, şıfşak

şırak *Far.* (< çerāğ) Kandil ışığı, چراغ (DM, KK, TZ) *krş.* çıra (I), çirāk

şıraklan- *Far.T.* Aydınlanmak (TZ)

şıraklık *Far.T.* Şamdan (DM) *krş.* çırāklık, çırak ayağı, çiralık

şıray Renk (TZ) **şırayı kayıt-** rengini atmak (TZ)

şırdak Kuduz veya atlarda beyin hastalığı (CC)

şırit *Ar.* Delme (BV)

şırlağan Susam yağı (İH)

şırlan- Malik olmak, sahip olmak (TZ) *krş.* şarlan-

şırşa Sırça, cam (TZ) *krş.* sarça, sırça, sırşa

şırşık Sığırçık kuşu (TZ) *krş.* sığırçık, sığırçık, sığırçuk

şırıyık Bir at hastalığı (BV)

şırurğan Yağ (KFT)

şış- Sıçmak (KK) *krş.* sıç-, sış-

şışkan Sıçan, fare (TZ) *krş.* sıçan, sıçğan, sıçkan, sışan, sışkan, şışkan

şışra- Sıçramak (TZ)

şıyam Akrep (DM) *krş.* çayan, çıyan

şıytağ Bahaneli, özürlü (TZ)

şıba Yağmur gibi ok yağdırma (İN)

şıban Çıban (TZ) *krş.* çaban, çıban, çıban

şibin Sinek, karasinek (DM, TZ) *krş.* cıbin, çıbin, çibin

şibülde- Yavaşça ses vermek (TZ)

şig Çiğ, şebnem (DM) *krş.* çıh, çık (I) çık (III), şık

şigin Omuz (DM, KK) *krş.* çigin

şikāl *Far.* Atın bacağındaki beyazlık (BV, RH)

şikāllen- *Far.T.* Kösteklenmek (BV)

şikembe *Far.* İşkembe, karın (İH)

şikence *Far.* İşkence (GT)

şimen *Far.* (< çemen) Çimen, çayır (TZ) *krş.* çümen (I), şimgen

şimgen *Far.* (< çemen) Çimen, çayır (TZ) *krş.* çümen (I), şimen

şin Şen, mamur, sevinçli (İH) *krş.* şen

şinük Şinik, bir tür tartı (İH)

şira *Far.* Şıra, usare (CC) *krş.* şire

şirāzlan *Far.T.* Kitap ciltlerinin iki ucunda bulunan ve yaprakları muntazam tutan ibrişimden ince şeridin takılması (İM)

şire *Far.* Şıra, usare (İM) *krş.* şıra

şirec *Ar.* Donyağı (İM)

şiriç *Far.* (< sirīş) Çiriş, çiriş otunun kökünden yapılan bir tür tutkal (BV) *krş.* çiriş

şir-i hişt *Far.* Pamuk çiçeğinden yapılan kuvvet macunu (CC)

şirkin *Far.* Çirkin, kötü, şebek (KK, TZ) *krş.* çirkin

şirşe *Far.* Şen, şatır (Kİ)

şirşe Serçe (TZ) *krş.* çerçe, serçe, serşe, sirçe, sirşe, şerşe

şışdür- Şişirmek (RH)

şışek (I) 1. İki veya üç yaşında dişi koyun (BM, Kİ, TA, TZ) **2.** Oğlak, keçi yavrusu (TZ)

şışek (II) Çiçek (KK) *krş.* çiçek

şışek (III) Çiçek hastalığı (TZ)

şışeklen- Çiçeklenmek, çiçek açmak (KK) *krş.* çiçeklen-

şışil- (I) Yayılmak (İM)

şışil- (II) Çözölmek (İM) *krş.* şeşil-

şışil- (III) Şişilmek, şişirilmek (BV)

şışle- 1. Kızartmak, kebab yapmak (BM, Kİ, KK) **2.** Şişe dizmek (GT, TZ)

şışlen- Et ateşle kebab olmak (İM, TZ)

şışlik Kebab (DM, KK)

şışmek (I) Şişme, şşkinlik (BM, CC)

şışmek (II) Bir at hastalığı (RH) *krş.* şişmiş

şışmiş Bir at hastalığı (RH) *krş.* şişmek (II)

şışük Şişik, şişmiş, kabartı (BV) *krş.* şişik

şıtranc *Ar.* Satranç, satranç oyunu (İM) *krş.* şatranc

şive *Far.* İşve, naz, cilve (GT)

şoh *Far.* (< şūh) Hoppa, yaramaz (İH)

şok Çok, bol, fazla (DM, KK, TZ) *krş.* çok şok bol- çoğalmak (TZ)

şok barmağ İşaret parmağı (KK)

şokmar Çomak, topuz (DM, KK) *krş.* çokmar (II), çomak, çomuğ, çumuğ

şokra- Kabarmak (TZ)

şol Şu (Gİ, KFT, MG, MS)

şolak Çolak (TZ)

şoluğ barmağ Serçe parmak (KK)

şom *Far.* (< şüm) Uğursuz (RH)

şomluğ *Far.T.* Uğursuzluk (RH)

şorpa Çorba (İM) *krş.* şorba, şorva, şūrba

şorultu Bir kaba dökülen suyun, sütün çıkardığı ses (İH)

şorva Çorba (İH, KFT) *krş.* şorba, şorpa, şūrba

şovulşan Solucan, sülük (TZ) *krş.* soğulçan, solunçan, sovlaşan, sovulşan, sulunçan

şöb *Far.* (< çüb) Çöp (DM) *krş.* çöp, şöp

şöhret *Ar.* Şöhret, ün, ad yapma (İM)

şök- Çökmek, diz çökmek (KK) *krş.* çök-

şölen Ziyafet (İH)

şölmek Çömlük (TZ) *krş.* çemlek, çömlük, çölmek

şöp *Far.* (< çüb) Çöp (TZ) *krş.* çöp, şöb

şörek Çörek, francala, somun (TZ) *krş.* çörek

şörli Sanlı, ünlü, namlı (TZ)

şövür- Çevirmek (TZ) *krş.* çevür-, çövür-, şevir-

şu‘al *Ar.* Kızarık (BV)

şuf‘a *Ar.* satılan veya karşılık şartıyla hibe edilen bir akarın müşteriye kaç mal olmuşsa, o miktarı vererek, müşteri veya satıcısından zorla alıp sahiplenmek (İM, KF)

şuğl *Ar.* İş, uğraş (GT)

şuğāk (I) *Ar.* Atın bacağındaki tüylerin dökülmesi (RH)

şuğāk (II) *Ar.* Yarıklar (BV)

şukur Çukur (DM) *krş.* çuğur, çukır, çukur

şulğa- Dolamak, sarmak (TZ) *krş.* çulğa- (I)

şulğu Dolak, dizden aşağıya sarılan bez (TZ)

şumuk Çomak (DM) *krş.* çokmar, omak, çumuk, şokmar

şuval *Far.* Çuval (DM) *krş.* çuval

şuvaldız *Far.* Çuvaldız (DM) *krş.* çuvalduz

şūr *Far.* Tuzlu, acı (GT, İM)

şūrba Çorba (GT) *krş.* şorba, şorpa, şorva

şüre *Ar.* Çorak, verimsiz (GT)

şuyun Çin demiri (TZ)

şebrek Yırtık bez parçası (KK)

şüdd *Ar.* Gitme, gidiş (Gİ)

şügür Ar. Şükür, şükretme (CC) *krş.* şükr

şük Erkeklik organı (DM) *krş.* çük

şükṛāne Ar. Şükran alâmeti, adak (GT)

şükrlen- Ar.T. Şükredilmek (İM)

şükürlü Ar.T. Memnunluk, minnettarlık (KF)

şüniz Far. Bir çiçek (BV, RH)

şüprek Yıpranmış, eski (DM, TZ) *krş.* çiprek, çöpreg, çöprek (I), çüprek (I)

şürşek Arık deve (TZ)

şürü Ar. Başlama, girişme (İM, MG)

şürü- Çürümek (TZ) *krş.* çürü-

şürük Çürük (DM) *krş.* çürük

şüşkür- Aksırmak, hapşırmak (KK, TZ)

şüşüş Kuru üzümünden yapılan bir tür şarap (KK)

T

ṭā Ar. Arap alfabesindeki tı harfi (KF, İM)

ṭā' Ar. İtaat etme, boyun eğme (İM)

ta'accüb Ar. Hayret, şaşma (GT)

ta'alluḫ Ar. İlgisi olma, ilgisi olan, ait olma (GT, İM, KFT, MG)

ṭa'ām Ar. Yemek, aş (GT, İM, KFT)

ta'annüd Ar. İnatlaşma (KFT)

ta'arruḫ Ar. Sataşma, saldıma (GT, İM, MG)

ta'aşşub Ar. Tutuculuk, dogmatizm (KFT)

ṭab' Ar. Tabiat, huy, yaratılış (GT)

ta'bān Ar. Yorgun, bitkin, bîtap (GT)

ṭabıl Ar. Tabla (BV)

tābi'in Ar. Hz. Muhammed'i görmüş olanlar (Gİ, İM, KFT)

ta'biye Ar. Tertip, yerli yerine koyup düzenleme (GT)

ṭabl Ar. Davul (BM, GT, İM, KFT)

ṭabṭab Ar. Atın alt dudağının şak şak etmesi (BV)

ṭabu Hizmet (TA) *krş.* ṭapı, ṭapu, ṭapuḡ (I) **ṭabu it-** hizmet etmek, hizmetinde bulunmak (TA) *krş.* ṭapı it-, ṭapu it-

tabuh Saygı, hürmet (CC)

ṭabula- Hizmet etmek (KK)

tabun- Tapınmak, saygı göstermek (CC) *krş.* tapul- (II), tapun-

tabuṣ- Tartışmak (CC)

tabuvsa- Bulmayı dilemek (CC)

tacırlıḫ Ar.T. Ticaretle uğraşma, tüccarlık (KFT) *krş.* tacirlik, tācirlük

ta‘cīl Ar. Acele etme, çabuklaştırma (GT, İM)

tācīr Ar. Tüccar, ticaretle uğraşan (Gİ, GT, İM, KF)

tācīrlik Ar.T. Ticaretle uğraşma, tüccarlık (İM) *krş.* tacırlık, tācīrlük

tācīrlük Ar.T. Ticaretle uğraşma, **tüccarlık** (Gİ, KF, MS) *krş.* tacırlık, tācīrlik

taç Ar. Taç, hükümdarların başlarına giydikleri başlık (CC) *krş.* daç, tāt

taçık Tecimen, bezirgan (TZ)

ta‘dīl Ar. Düzeltme, doğrulama (KFT)

ta‘dīl-i erkān namazını adabına uygun kılma (İM)

taf Ar. (< deff) Tef, küçük davul (CC)

tafağ Ar. Bir işe başlayıp onu devam ettirmek (KFT)

tafar Koyun ve keçi cinsinden hayvan (İM) *krş.* davar, tavar, tuvar

tafaruc Eğlence (CC)

tafarçuğa Eğlence olarak (CC)

ṭāfī Ar. Su üzerine çıkan balık (İM)

tafuğ Tavuk (İM) *krş.* dağuk (II), dağuk, tağuk, tağuk, tavoğ, tavuk, tavuk, tokuk

tağ (I) Dağ (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* dağ, tav **tağ atağı** dağın eteği, dağın kenarı

(İH) **tağ dibi** dağın eteği (İH) **tağ telügi** mağara, in, oyuk (İH)

tağ (II) Damga (TZ) *krş.* damga, damka, tamha, tamga

tağa Nal (TZ)

tağal- Dağılmak, parça parça olmak (Kİ) *krş.* dağıl-, tağıl- (I)

tağala- Nallamak (TZ)

tağar Omuz (İM)

tağarçuk Dağarcık (Kİ, TZ) *krş.* tağsırçık

tağay Dayı (CC)

tağayyür Ar. Değişme, başkalaşma (BV, GT, İM)

tağdıl- Şaşırmak (MG)

tağı Dahi, da, de, ve, ile (CC, KF) *krş.* dağı, dağı, dağı, tağı

tağıl- (I) Dağılmak, parça parça olmak (BV, İM) *krş.* dağıl-, tağal-

tağıl- (II) Nefret etmek, kaçmak (İM)

tağıt- Dağıtmak (GT)

ṭāğī Ar. Azgın, isyankâr (GT)

tağla- Yara açmak (Gİ, KF, Kİ)

tağlava Boğazın tavanı (KK)

tağrı Tanrı, Allah (DM, KK) *krş.* tağrı, ytanrı, tañrı, teñeri, teñri, tigrî, tiñri

tağsırçık Dağarcık (TZ) *krş.* tağarçuk

tağuk Tavuk (DM) *krş.* dağuk (II), dağuk, tafuk, tağuk, tavoh, tavuk, tavuk, tokuk

tağuz Domuz (DM) *krş.* danguz, dankuz, donguz, tonguz, ÷onguz, toñuz

tağyır Ar. Değistirme, bozma (Gİ, KF, KFT, MG)

tağza Teyze (BM) *krş.* dayıza, diyaza, eze, tay eze

tağ Far. Taht (CC) *krş.* taht

tağāl Ar. Tahıl (BV)

tağammül Ar. Dayanma, katlanma (BV, GT)

tağārat Ar. Temizlik (GT, MS)

tağārat kıl- abdest almak (GT)

tağāratka kit- abdest almaya gitmek (GT)

tağarri Ar. Arama, araştırma (Gİ, İM, KF)

tağayyür Ar. Hayran olma, hayret, şaşma (GT)

tağfif Ar. Hafifletme (İM)

tağfife Ar. Hafif ve ince sarık, geceleyin veya evde sarılan sarık (GT)

tağir Ar. Temiz (KFT)

tağiyyāt Ar. 1. Selāmlar, dualar (Gİ, KF, MS) 2. Namazın ka'delerinde okunan "ettehiyyatü" duası (İM, KF)

tağiyyatü'l-mescid mescide veya camiye girildiğinde kılınan namaz (KFT)

tağiyyet Ar. Selām, dua (BV, Gİ, İM)

tağmīd Ar. Allah'a hamdetme (İM)

tağrīme Ar. Namaza başlarken tekbir alma (GT) **tağrīme bağla-** namaza başlama, tekbir alma, el bağlama (GT)

tağrīr Ar. Yazma, yazılma (MG)

tağsīn Ar. Beğenme, takdir (GT)

tağūn Ar. Değirmen (BV)

tağ Ar. Bina kemeri (İM)

tağ- 1. Takmak, asmak (CC, GT, Kİ, MG) 2. Bağlamak (MG)

tağā Ar. Pencere (BV, GT)

tağaddüm Ar. İleri geçme, öne çıkma (MG)

tağarrüb Ar. Yaklaşma, yakın olma, yakınlık (GT, İM)

tağāzā Ar. Sıkıştırma, zorlama, tazyik (GT)

tağı Dahi, ve, da, de, ile (BV, Gİ, İM, Kİ, MG) *krş.* dağı, dahı, dağı, tağı

tağırda- Tıkırtı yapmak, tak tak ses çıkarmak (İH)

tağrīb Ar. Yaklaştırma, yakınlaştırma (GT)

tağrīr Ar. Anlatma, söyleme (GT)

tağşîr Ar. Eksik, noksan, kusur (Gİ, GT, KF, KFT, MG)

tağşîrlîk Ar.T. Kısaltma (İM)

tağşîrlîk Ar.T. Kusurluluk, noksanlık (BV)

tağta Far. Tahta (CC) *krş.* tahta

tağti Ar. Bir hastalık (BV)

tağti‘ Ar. 1. Kesme, parçalama (GT)
2. Edebiyatta bir mısra veya beyti veznine göre ayırıp okuma (GT)

tağuk Tavuk (BM, Kİ) *krş.* dağuk (II), dağuk, tafuk, tağuk, tavoğ, tavuk, tavuk, tokuk

tağuz Dokuz (sayı) (DM, TZ) *krş.* dokuz, dokuz, toğuz, tokkuz, tokuz, tokuz

tağva Ok atmanın usullerinden biri (İN)

tağviyet Ar. Kuvvetlendirme, takviye (GT)

tağak Dalak (KK, TA) *krş.* talak

talal Ar. Tellâl, komisyoncu (CC) *krş.* dellâl

talapın- Ağır ağır hareket etmek (TZ) *krş.* talpın-

tağaş- Dalaşmak, kavga etmek (DM, KK) *krş.* talaş-

talaşman Dalaşan, kavgacı (CC)

tağ‘at Ar. Yüz, çehre, suret (GT)

talaz (I) Dalga (İH, TZ)

talaz (II) Fırtına (TZ)

tağleb Ar. İstek, isteme (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, TA) **tağleb al-** seçmek, beğenmek (TA)

tağıbı- Çırpınmak (Kİ)

tağışman Fakih, fıkıhla uğraşan (DM)

tağli‘ Ar. Talih, kısmet (GT)

ta‘lîk Ar. Asma, asılma (İM)

tağkala- Bir işi önemsemeyip geri bırakmak (İH)

tağkazlık Fitne, fesat (İH)

tağmaç Tercüman (BM) *krş.* dilmaç, tilmaç, tilmaç, tolmaç

tağmav Maskara (TZ)

tağpın- Yavaş yavaş hareket etmek (TZ) *krş.* talapın-

tağsım Yun. (< tilism) Bir hazineyi koruduğuna inanılan büyü, tılsım (GT)

tağ‘m Ar. tat, lezzet (İM)

tağama‘ Ar. Tanah, açgözlülük (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

tağağ (I) Boğaz (TZ) *krş.* tamak (I)

tağağ (II) Damak (BV, CC, Kİ) *krş.* damak, tamak (II), tamak, tamav

ṭamak Damak (TA) *krş.* damak, tamağ (II), tamak (II), tamav

ṭamaker *Ar. Far.* (< ṭama‘kār) Tamahkâr, aç gözlü (CC)

tamaḳsav Obur, çok yiyen (TZ)

ṭama‘lık *Ar.T.* Açgözlülük (Gİ)

taman Bir işin yapıldığını tekit ve hatırlatma için kullanılan edat (İM)

tamar Damar (BM, BV, CC, İM, İN, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* damar, tamar, tamır, tamur

ṭamar Damar (KK) *krş.* damar, tamar, tamır, tamur

tamāṣā *Far.* Seyretme, gezme (CC, DM, Kİ, KK, TZ) **tamāṣā** eyle-
seyretmek (KK) **tamāṣā it-** seyretmek (BM)

tamaṣalan- Gezmek, gezinti yapmak (Kİ)

tamha Damga, mühür (CC) *krş.* damğa, damğa, tağ (II), tamğa

ṭam‘ it- *Ar.T.* Tamah etmek, açgözlülük etmek (BM)

ṭamla Damla (Gİ, İM, KF) *krş.* tañla (II)

tamu Cehennem (CC, KFT, TA, TZ) *krş.* tam (VI), tamuğ, tamuḥ, tamuḳ, tamuv

tamuğ Cehennem (GT, İM) *krş.* tam (VI) tamu, tamuḥ, tamuḳ, tamuv

tamuḡlı Cehenneme girecek olan, cehennemlik (İM)

tamuḥ Cehennem (CC) *krş.* tam (VI), tamu, tamuğ, tamuḳ, tamuv

tamuḳ Cehennem (CC) *krş.* tam (VI), tamu, tamuğ, tamuḥ, tamuv

tamur Damar (İM, TZ) *krş.* damar, tamar, tamar, tamır

tamuv Cehennem (Kİ) *krş.* tam (VI), tamu, tamuğ, tamuḥ, tamuḳ

tamuz- Damlatmak (BV, İM) *krş.* tamız-

ṭam üsti Baca (TA)

tamzır- Damlattırmak (BV) *krş.* tamzur-, ṭamzur-

tamzum Damlatılmış bir damla (Kİ)

tamzur- Damlattırmak (İM) *krş.* tamzır-, ṭamzur-

ṭamzur- Damlattırmak (KK) *krş.* tamzır-, tamzur-

tan Sabah, sabah vakti (BM, İH, TZ) *krş.* dan, dñ, ṭan tañ (I), tayn

ṭan sabah, sabah vakti (BM, İH, TZ) *krş.* dan, dañ, tañ (I), tan, tayn **tan at-** sabah olmak (İH)

ṭa‘n *Ar.* Sövme, yerme, ayıplama (KFT) *krş.* ṭa‘ne

tan- (I) Şaşırmak, şaşmak (BV) *krş.* tañ-

tan- (II) İnkâr etmek, yalan söylemek (CC, İM, TZ)

tan- (III) İzin istemek (Kİ)

tan- Danışmak (TA)

tañ- Şaşmak, şaşırmak (Kİ) *krş.* tan- (I)

šana (I) Dana (DM, KK, TA) *krş.* duna, tana

šana (II) *Far.* (< dāne) İnci, inci tanesi (TA) *krş.* dāne

tana‘um *Ar.* Bolluk ve nimet içinde rahat yaşama (GT)

tañar- Kinlenmek (BM)

tañaz- Şiş kızarmak, şiddetlenmek (Kİ)

tanbūr(e) *Ar.* Tambur, bir tür müzik aleti (Gİ, İM, KF)

tanda Yarın (BM, CC) *krş.* dañla, tãnda, tañda

tanda Yarın (KK) *krş.* dañla, tañda, tãnda

tañda (I) Yarın (BM) *krş.* tãnda, tãnda

tañdası kün ertesi gün (İM)

tañda (II) Şafakta (CC) *krş.* tañla (I)

ta‘ne *Ar.* Yerme, çekiştirme (GT, İM) *krş.* ta‘n

tang *Far.* Eşya, denk (CC)

tañg- Bağlamak, desteklemek (CC)

tañgı- Tanımak, bilmek (TZ) *krş.* tanı- (I)

tañgırda- Tın tın ses çıkarmak (İH)

tañgılk Hayret edilen şey (TZ)

tañgrı Tanrı, Allah (TZ) *krş.* tağrı, tanrı, tañrı, teeñri, tengeri, tıgri, tiñri

tañıhlık Tanıklık, şahitlik (CC) *krş.* danuqlık, tañıqlık, tanuqlık, tanuqlık

tañık Tanık, şahit (CC, DM, TZ) *krş.* danuq, tanuq

tañıkla- Tanıklamak (TZ)

tañıklat- Bildirmek (CC)

tañıklık Tanıklık (DM, CC) *krş.* danuqlık, tañıhlık, tañıqlık, tanuqlık

tañış Mucize (CC) *krş.* tañuş

tañış- Kızarmak, ateşlenmek (CC)

tañışık Danışım, müşavere (Kİ)

tañışman Danışman (İH, TZ)

tañla Sabah erken (Kİ) *krş.* tañda (II)

tanla- (I) Arayıp bulmak, seçmek (CC) *krş.* tañla- (II)

tanla- (II) Hayret etmek, şaşırmak (CC, Kİ) *krş.* danqla-, danla-, tañla- (III), tãnla-

tañla- Hayret etmek, şaşırmak (TA)
krş. dankla-, danla-, tañla- (III), tanla- (II)

tañla Damla (BV) *krş.* tamlā

tañla- (I) Sabahlamak (TZ)

tañla- (II) Arayıp bulmak, seçmek (CC) *krş.* tanla- (I)

tañla- (III) Şaşırmak (TZ) *krş.* dankla-, danla-, tanla- (II), tañla-

tañlaçık Harikulâde (CC) *krş.* tañlaçık

tañlançık Harikulâde (CC) *krş.* tañlaçık

tañlaş- İncelemek, denemek (CC)

tanlı Şaşırmış, şaşıran (TZ)

tanrı Tanrı, Allah (DM, İH) *krş.* tağrı, tañrı, tanğrı, teñri, tengeri, tigri, tiñri

tañrılık Allah için, Allah'a lâyük (GT)

tañsara Şafak, tan kızılığı (CC)

tañsık Acayip, şaşılabak şey (CC, Kİ) *krş.* dansuk (I), tañsuk, tansuk

tañsuk Acayip, şaşılabak şey, fevkalâde, nadir bulunan (GT, İN) *krş.* dansuk (I), tañsık, tansuk

tansuk Zarif, lâtif, nadir, kıymetli şeyler (İH) *krş.* dansuk (II)

tan tarı Kabuğu soyulmuş darı (Kİ)

tanuk Tanık, şahit (CC, DM, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ) *krş.* danuk, tañık

tanuklık Tanıklık, şahitlik (Gİ, KF) *krş.* danukluk, tañıklık, tañıklık, tanukluk

tanukluk Tanıklık, şahitlik (BV, CC, DM, GT, İM, İN, KF, MS) *krş.* danukluk, tañıklık, tañıklık, tanukluk
tanukluk bir- şahitlik etmek (GT) *krş.* danukluk vir-

tañuş Mucize (CC) *krş.* tañış

tap Yeter, kâfi (Kİ)

tapala- Kızılacak bir işi inadına yapmak, nisbet yapmak (İH)

tapçak Hükümdar tahtı (TZ)

tapı Hizmet (BM) *krş.* tabu, tapu, tapuğ (I) **tapı it-** hizmet etmek (BM) *krş.* tabu it-, tapu it-

tapır- Koşa koşa yürümek (Kİ)

tapış- Buluşmak, kavuşmak (KFT, Kİ, TZ)

tapn Hizmetçi, yumuşçı (TZ)

taprıl- Kaymak, yürürken ayağı kaymak (MS)

tap tik Sessiz, sakın (İM)

tapu Hizmet (Gİ, İM, KF, Kİ) *krş.* tabu, tapı, tapuğ (I) **tapu eyle-** hizmet etmek (TZ) **tapu it-** hizmet etmek (BM) *krş.* tabu it-, tapı it-

tapuçı Hizmetçi (DM) *krş.* tapuğcı

tapuçı Bulucu, bulan (KFT, Kİ)

tapuğ (I) Hizmet (GT, İM, MG) *krş.* tabu, tapı, tapu

tapuğ (II) Huzur (GT, MG)

tapuğcı Hizmetçi (GT, İM) *krş.* tapuçı

tapuk Topuk (MS) *krş.* dobuk, dopuk, tobuk, topuk

tapul- (I) Bulunmak, kazanılmak (BV, GT, İM) *krş.* dapıl-, tapıl-

tapul- (II) Tapınmak, ibadet etmek (İM) *krş.* tabun-, tapun-

tapun- Tapınmak, ibadet etmek, saygı göstermek (İM) *krş.* tabun-, tabul-

tapuş- Buluşmak, karşılaşmak (MG)

tar Dar (KK, TA) *krş.* dar, tar (I)

tar- Tartmak (BV)

tarab Ar. Sevinç, şenlik (GT, İM)

tarac İt. (< terraza) Taraça, üstü açık yer, teras (CC)

tarak Tarak (DM) *krş.* tarak (I)

tarakalat- Ata tarakalı yürüyüşünü öğretmek (RH)

tarakalu Atın bir yürüyüş ve koşma şekli (RH)

tarakla- Taramak (Kİ)

tarakşı Taakçı (KK)

taral- Daralmak, dar olmak (Kİ)

tarançubin Far. Elhacı bitkisinden yapılan kuvvet macunu (CC)

tarat- (I) Isıtmak, sıcak olmak (Kİ)

tarat- (II) Öğütmek (TZ)

tarāzū Far. Terazi (CC) *krş.* terāzī, terāzū, tirezū

tardar Bir bildircim türü (BM) *krş.* tartar, tartaz

tare Far. Gök kubbe (GT)

tarfa Ar. Bir bitki (BV)

tarğa- Dağılmak (GT)

tarğat- Dağıtmak (CC)

tarh (I) Ar. (Bir malı) belli bir bedelle almaya mecbur etme, salma (GT)

tarh (II) Ar. (Bir şeyi) yöneltmek, doğrultmak (MG)

tarhana(h) Far. Tarhana (BM, DM, TZ)

tarı Darı (TA) *krş.* darı, tarı, tarıg, taru

tarıg Darı (İM) *krş.* darı, tarı, tarı, taru

tarıma Düz olmayan, engebeli (CC)

tarī Far. Taze, taravetli (GT)

tārīh Ar. Tarih (gün) (GT, KFT)

tarīk Ar. Yol, usul (GT, İM, MG)

tarīka(t) Ar. Tarikat, yol, usul (GT, MG)

tarğa Ar. Bir at hastalığı (BV)

tarla Tarla (TA) *krş.* tarla, tarlav

tarlav Tarla (CC) *krş.* tarla, tarla

tart- Tartmak, ölçmek (TA) *krş.* dart-, tart- (I)

tarta- Çekip çıkarmak (TZ) *krş.* tart- (II)

tartar Bir bildircim türü (BM) *krş.* tardar, tartaz

tartaz Bir bildircim türü (TZ) *krş.* tardar, tartar

tartık Armağan, hediye (TZ) **tartık bir-** takdim etmek, sunmak (TZ)

tartgaç Terazî (İH)

tartın- Bir şeyi tasarlamak (CC)

tar tirlik Geçim sıkıntısı (İM)

tartu Terazî (Kİ) *krş.* dartu

taru Darı (BM) *krş.* darı, tarı, tarı, tarıg

tās *Far.* (< tās) Kayıp, yok olmuş (CC, GT, İM, KFT) *krş.* tās, taş (II) **tās bar-** kaybolmak (Kİ) *krş.* tās bol-, tās bol-, taş bar- **tās bol-** kaybolmak, zayi olmak (CC, TZ) *krş.* tās bar-, tās bol-, taş bar-

tāş *Far.* (< tās) Kayıp, yok olmuş (DM, TA) *krş.* tās, taş (II) **tāş bol-** kaybolmak, zayi olmak (TA) *krş.* tās bar-, tās bol-, taş bar- **tāş eyle-** kaybetmek, zayi etmek (TA)

taşarruf (I) *Ar.* Sahip olma, irade (GT, İM, İN)

taşarruf (II) *Ar.* Tutumluluk (KFT)

taşavvuf *Ar.* Tasavvur (GT)

taşavvur *Ar.* Tasarlama, kafada kurma, düşünme (GT, İM)

tāse *Far.* Tas, kap (BV) *krş.* tas, tast

tast Tas, su kabı (BV) *krş.* tas, tās

tastar *Far.* (< destār) Masa örtüsü (CC)

taş (I) Taş (KK, TA) *krş.* daş (I), taş (I)

taş (II) *Far.* (< tās) Kayıp (DM) *krş.* tās, tās **taş bar-** zayi olmak, kaybolmak (BM) *krş.* tās bar-, tās bol-, tās bol-

taşaksız Hadım (DM)

taşarı Dış, dışarı (TZ) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşğarı, taşğaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, tışkaru

taşğarı Dış, dışarı (Gİ) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, taşkaru

taşğaru Dış, dışarı (İM) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, taşkaru

taşıl- (I) Islanmak (BM)

taşıl- (II) İyileşmek (BM)

taşın- Taşınmak, göçmek (İM)

taşıt Taşıyıcı (BV)

taşkara Dış, dışarı (Kİ) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşgaru, taşkarı, taşkaru, taşra, taştın, taşkaru

taşkarı Dış, dışarı (BV, İM) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşgaru, taşkara, taşkaru, taşra, taştın, tışkaru

taşkaru Dış, dışarı (CC, GT, TZ) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşgaru, taşkara, taşkarı, taşra, taştın, tışkaru

taşkı Dış, dışarı (İM)

taşkun Sel, taşkın su (Kİ) *krş.* taşkın

taşla- Taşlamak (KK) *krş.* daşla-, taşla-

taşlan- Taşlanmak, kendisine taş atılmak (MS) *krş.* taşlan-

taşlanıl- Taşlanılmak (İM)

taşlu Taşlı (DM, İM) *krş.* taşlı

taşra Dış, dışarı (BV, İM) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşgaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taştın, tışkaru

taştıb Ar. Yazılmış yer (BV)

taştın Dışarı (CC) *krş.* daşğarı, daşra, dışra, taşarı, taşğarı, taşgaru, taşkara, taşkarı, taşkaru, taşra, tışkaru

taṭ (I) Tat, lezzet (TA) *krş.* dad, tat (I), tatıḡ, tatov

taṭ (II) Çiftçi, köylü (DM, Kİ, TZ)

tat Far. (< tāt) Ecnebi, yabancı, Türk olmayan (BM, İH)

tat- Tatmak, tadına bakmak (CC, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* dad-, dat-, taṭ-

taṭ- Tatmak, tadına bakmak (KK, TA) *krş.* dad-, dat-, tat-

tatan- Tat almak (TZ) *krş.* tatın-

taṭar Far. (< tātār) Tatar (GT) *krş.* tatar

tatarī Far. Ar. Tatarlara ait (BV)

taṭavvu‘ Ar. Farz olmayan ibadette bulunma (Gİ, İM, İN, KF, KFT)

tatiḡ Tat, lezzet (CC, İM) *krş.* dad, tat (I), taṭ (I), tatov

tatiḡlı Tatlı, lezzetli (CC) *krş.* datlu, tatlı (II), taṭlı, tatlu

tatıḡ- Köylü gibi konuşmak (Kİ)

tatır- Tattırmak (CC)

taṭlı Tatlı (KK, TA) *krş.* datlu, tatıḡlı, tatlı (II), tatlu **taṭlı şu** tatlı su (KK) **taṭlı tengiz** tatlı deniz (KK)

tatlu Tatlı (Kİ) *krş.* datlu, tatıḡlı, tatlı (II), taṭlı

tatov Tat, lezzet (CC) *krş.* dad, tat (I), taṭ (I), tatıḡ

taṭur- Tattırmak, tadına baktırmak (TA)

taus Ar. Tavus (CC) *krş.* tāvūs

tavāf Ar. 1. Ziyaret etmek (Gİ, İM, KF) 2. Hacıların Kâbe etrafında yedi kez dolaşması (Gİ)

tav'an Ar. İsteyerek (GT)

tav'an ve kerhen Ar. İster istemez (GT)

tavar Davar, hayvan (GT, KFT) *krş.* davar, tafar, tuvar (I)

tavāşī Ar. Hadım, hadım ağası (İM, KFT)

tavdul- Şaşırmak (MG)

tavhāne Far.T. Fukara meskeni, güçsüzler yurdu (İH)

tavile Ar. Hayvan sürüsü (GT)

tavk (I) Ar. Takat, güç (Gİ)

tavk (II) Ar. Gerdanlık (Gİ, KF)

tavoḥ Tavuk (CC) *krş.* daḡuk (II), daḡuk, tafuk, taḡuk, taḡuk, tavuk, tavuk, tokuk

tavşançıl Tavşancıl (TA)

tavuk Tavuk (DM, KK) *krş.* daḡuk (II), daḡuk, tafuk, taḡuk, taḡuk, tavoḥ, tavuk, tokuk

tavus- Tamamlamak, bitirmek (CC)

tay (I) At yavrusu (DM, KK, TA) *krş.* tay

tay (II) Dayı (BM, TA) *krş.* tayı

taya- dayamak (İM, İN, Kİ)

tayak Dayanak, sopa, değnek (TA) *krş.* dayak, tayak

tay eze Teyze (TA) *krş.* dayıza, diyaza, eze, taḡza

tayḡak Kaygan yer (TZ) *krş.* tayḡak

tayı Dayı (Kİ) *krş.* tay (II)

tayın Uygurlarda dinî lider (Kİ)

tayın- Ayağa kaymak (BM)

taşındır- Ayağını kaydırmak, saptırmak (İM)

ṭāyi' Ar. Bir işi istekle yapan (KFT, MG)

tayḡak Kaygan yer (TZ) *krş.* tayḡak

tayḡal- Sarsılmak (TZ)

taylak Deve yavrusu (TZ)

ṭaylesān Ar. Kışın giyilen bir elbise (İM)

ṭayn Seher vakti, tan (TA) *krş.* dan, dañ, tan, ṭan, ṭañ (I)

ṭayy Ar. Bükme, katlama (KF) *krş.* tay

ṭayyib Ar. Hoş, güzel (GT, İM)

taz Far. (< tāzī) Arap (Kİ)

ṭaz Dazlak, kel (KK) *krş.* taz (I)

tazalığ Far.T. Tazelik, taze olma (RH)

taẓarru' Ar. Yalvarma (GT, İM)

tāzī (I) *Far.* Arap atı (Kİ) *krş.* tazı **tazı at** Arap atı (Kİ)

tāzī (II) *Far.* Arap (GT) *krş.* taz

ṭazī *Far.* Arap atı (TA) *krş.* tāzī (I) **ṭazī it** tazı (DM, TA)

ta‘zīm *Ar.* Hürmet, ikram (Gİ, İM, KF, MG)

ta‘zīmīla- *Ar.T.* Yüceletmek, hürmet etmek (İM)

ta‘zīr *Ar.* Azarlama (GT, İM, KFT)

tazluḵ *Kel.* dazlak (Kİ) *krş.* daz, taz, ṭaz

te Vakta ki, ta ki (BM) *krş.* ta

te‘ab (I) *Ar.* Kir, pas (BV)

te‘ab (II) *Ar.* Kıtlık (BV)

te‘ab (III) *Ar.* Yorgunluk, sıkıntı (Gİ, KF, KFT)

te‘addī *Ar.* Zulmetme, adaletsizlik (GT, İM)

teb‘ *Ar.* Tâbi olma (İM)

teb- Tekmelemek, çifte atmak (KK, TA) *krş.* dep- (I), tep-, tip-

tebārekallāh *Ar.* "Allah mübarek etsin" anlamında bir dua sözü (İM)

tebāreke *Ar.* "ve te‘âlâ" sözleri ile Tanrı adından sonra gelen saygı sözü (GT)

tebe (I) Tepe (CC, DM, TA) *krş.* depe, tepe, töpe

tebe (II) Kadın süs eşyası (DM)

tebe (III) ...-doğru (İH) *krş.* taba, tapa (I)

tebe‘iyyet *Ar.* Tâbi olma (İM)

teberrā *Ar.* Uzak durma (KFT)

teberru‘ *Ar.* Bağış, bağışlama (Gİ, İM, KF, KFT)

teberrük *Ar.* Uğur sayma (İM)

tebiz Tuzlu (İM)

tebkiç *Mahmuz* (Kİ) *krş.* depküç, tepkeç

tebren- Kımıldamak, hareket etmek (BM, KK) *krş.* depren-, tepren-, tipren-

tebret- Hareket ettirmek, kımıldatmak (KK, TA) *krş.* depret-, tepred-, tepret-, tipret-

tebriş Hareket (TA)

tebük Bir tür çocuk oyunu (Kİ)

tecāsür *Ar.* Cesaret gösterme, cür’et (GT)

tecebbür *Ar.* Kibirlenme, büyüklenme (MG)

tecellī *Ar.* Görünme ayan olma, tecelli (GT)

tecrübe *Ar.* Tecrübe, deneme (KFT) *krş.* tecrube

tedārük Ar. Ele geçirme, edinme, tedarik (GT)

te'emmül Ar. İyice, etraflıca, düşünme, teemmül (GT)

tefāvūt Ar. Farklılık (Gİ, GT, İM, KF)

tefāvūt kıl- çark etmek, tesir etmek (GT)

tefaẓẓul Ar. Fazilet, üstünlük (MG)

teferrüc Ar. Gezme, gezip görme, eğlenme (GT)

tefrī' Ar. Dal, budak salma (İM)

tefrīṭ Ar. Normalden aşağı olmak (Gİ, KF)

teg- (I) 1. Değmek, dokunmak, varmak, erişmek (CC, İN) *krş.* deg-, tey- (I), tig- (I), tiy-

teg- (II) Hissesine düşmek, nasip olmak (CC) *krş.* tey- (II)

teg- (III) Değeri olmak, fiyatı olmak (CC)

tegenek Sopa, değnek (TZ)

teget Bir tür zift, reçine (BM)

tegi ...-e kadar (İM) *krş.* degi, degin, deyin (I), tigi (II), tigin

tegil Değil (DM) *krş.* degül, devül, dögül, tegül, tögül, tüyül

tegin Değin, kadar *krş.* dağın, degin, deginç, deginçe, deyin (I), tegine, tigin (İN, RH)

tegin Değin, kadar (RH) *krş.* dağın, degin, deginç, deginçe, deyin (I), tegin, tigin

tegirme Değirmi, yuvarlak (CC) *krş.* degirmi, tegirmi, teyirmi, tigrami

tegirmen Değirmen (CC, DM, GT) *krş.* degirmen, teyirmen

tegirmençi Değirmenci (CC, DM) *krş.* degirmençi

tegirmi Değirmi, yuvarlak (İM, RH) *krş.* değirmi, tegirme, teyirmi, tigrami

tegirt- (Un vb.) öğütmek (BM)

teglü Onun gibi, o şekilde (İN)

tegme Beheri, her biri (CC) *krş.* degme, teymee, tigma, time

tegmek Değer, paha (CC)

tegri Değin, -e kadar (GT) *krş.* degri, deyri, tigrü, tigrü (II), tigrü, tigrü

tegrü Doğru (İN) *krş.* tegürü

tegül Değil (KK, RH) *krş.* degül, devül, dögül, tegil, tögül, tüyül

tegür- Değdirmek, ulaştırmak (BV, İM, İN)

tegürü Doğru (İN) *krş.* tegrü

te'hîr Ar. Gecikme, geciktirme (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

tehlîl Ar. Kelimeitevhid'i tekrarlama (Gİ, GT, İM, KF)

tehnîk Ar. Bir hastalık (BV)

tehnîye Ar. Tebrik etme, kutlama (GT)

tehzi Ar. Islah etme, düzeltme (GT)

tekebbür Ar. Kibirlenme, büyüklük taslama (GT, MG)

tekebbürlük Ar.T. Kibirlilik, büyüklük satma (Gİ, İM) *krş.* tekebbürlük

tekebbürlük Ar.T. Kibirlilik, büyüklük satma (KF) *krş.* tekebbürlük

tekeçük Küçük teke (TA)

tekellüm Ar. Söyleme, konuşma (GT)

tekene Tekne (CC, TZ) *krş.* tekne

tekenek Diken (KK) *krş.* diken, düken, tiken, tikenek

teket Bir tür zift, reçine, katran (BM) *krş.* tekit

tekim Bir dilim (İH) *krş.* degi, degim

tekit Bir tür zift, reçine, katran (İM) *krş.* teket

tekleç Yengeç (DM)

tekne- Delmek (TZ)

tekşir Ar. Kâr, kazanç (CC)

teksük Kadeh (Kİ)

tekşi Tekdüze (CC)

tek tek Sık sık (CC)

tek tur- Susmak, sakinleşmek (KK) *krş.* tik tur-

teküt- Boşalmak (TA)

tel- Delmek (TZ) *krş.* del-, til- (I)

telaṭṭuf Ar. Nazikâne muamelede bulunma (GT, MG)

telbiye Ar. Hacda hacıların "lebbeyk" demesi (İM)

telbuğa Yular (CC)

teleme Yumuşak (İH)

telḥin Ar. Güzel okumak için kelimeyi değiştirme (İM)

тели Deli (CC, İM, TA) *krş.* delü, telü, tilü

telik Delik (BM, DM, Kİ, TZ) *krş.* delik, telük, tilük, **telik teşik** delik deşik, çukur (DM)

telilen- Delirmek (TZ)

telilik Delilik (TA) *krş.* delülik, delülük

telim Çok (TA) *krş.* delim

telin Göz ile kulak arası (TA)

telin- Delinmek (RH) *krş.* delin-

telḥin Ar. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında söylenen sözler veya okunan dua (İM, KFT)

telü Deli (KF) *krş.* delü, teli, tilü

telük Delik, deşik, çukur (BV, İM, RH) *krş.* delik, telik, tilük

telür- Delirmek (TZ) *krş.* delür-

temeddüd Ar. Uzatma (BV)

temek Damda, duvarda pencere gibi delik (İH) *krş.* demek

temen Çuvaldız (CC, TZ)

temettü‘ (I) Ar. Kâr, fayda, kazanç (GT, KF) **temettü‘ al-** faydalanmak, yararlanmak (GT)

temettü‘ (II) Ar. Bir haç çeşidi (İM)

temir Demir (Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* demür, temür, timir, timür **temir boğu** demir dövüldükten sonra ondan kalan bakiye (Kİ) **temir ğazık** (DM) **temir hazuk** (KK) **temir kazık** (Kİ) **temir kazuk** (TZ) Kutup yıldızı, Süreyya

temirbaş Başı sivri çomak (Kİ)

temirçi Demirci (CC, TA) *krş.* demürçi, temirşi

temirşi Demirci (KK) *krş.* demürçi, temirçi

temkîn Ar. İhtiyat, tedbir (MG)

temme(t) Ar. Sona erdi, bitti (İN, MG)

temmüz Ar. Temmuz ayı (GT)

temren Okun ucundaki demir (İH, TA) *krş.* demren, timren

temür Demir (BM, BV, İM, İN, TA) *krş.* demür, temir, timir, timür **temür kazık** Kutup yıldızı, Süreyya (BV, İH)

krş. temir ğazık, temir hazuk, temir kazık, temir kazuk

temyîz Ar. Ayırma, seçme (İM)

tenaḥnuḥ Ar. Boğazı temizlerken çıkan ses, öksürerek boğazı açmak (Gİ, İM, KF, MS)

tena‘um Ar. Nimet içinde bulunma (İM)

tene Far. (< dāne) Tane (DM, TZ) *krş.* dene

teng Denk, eş (BV, CC, TZ) *krş.* deng, tiñ

tengdeş Aynı dağerde (CC)

tengeç Yengeç (BM) *krş.* ilengiç, yengeç, yenkeş

tengeri Tanrı (CC) *krş.* tağrı, tanğrı, tanrı, tañrı, teñri, tigrî, tiñri

tengiş- Denkleşmek, benzeri olmak (İH)

tengit- Başını önüne düşürmek, saklamak (İH)

tengle Yine (TZ)

tengü Çok (CC)

teniz Deniz (İH, Kİ) *krş.* deñiz, teñiz, tiñiz **teniz butağ** karaya girmiş deniz, haliç (İH)

teñiz Deniz (CC, DM, GT, İM, KK, TA, TZ) *krş.* deñiz, teñiz, teniz, tiñiz

tenli *Far.T.* Vücutlu (CC)

tennūr *Ar.* Fırın (BV)

Teñri Allah, Tanrı (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KF, Kİ, İN, MG, RH) *krş.* tağrı, tanrı, tağrı, tañrı, tigrî, tiñri

teñrilik Tanrılık (CC, GT, İM)

tenrūtke Develerin burnu üzerinde yapılan işaret (TZ)

tenüñ Burun deliği (BV)

tenzih *Ar.* Kabahat ve kusuru yok etmek (KF)

tepe Tepe (Kİ) *krş.* depe, tebe (I), töpe

tepegen Çok tepen (BV)

tepengi Eğer yastığı (TZ)

tepiçi Tepen, tepici (RH)

tepiley Tekmeleme (BV)

tepkeç Mahmuz (TZ) *krş.* depküç, tebkîç

tepre- Kımıldamak, hareket etmek (İM)

tepred- Hareket ettirmek, kımıldatmak (RH) *krş.* depret-, tebret-, tepret-, tipret-

ter- dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek (TZ) *krş.* der-, dir-, tir-

terahhūm *Ar.* Merhamet etme, acıma (GT)

terāhī *Ar.* Zayıf, âciz (İM)

terāzū *Far.* Terazî (BM, CC, DM, GT, İM, Kİ, TA, RH) *krş.* tarāzū, terāzī, tirezū

terbes Padişahların başı üzerinde açılan büyük gölgelik (Kİ)

terbī‘ *Ar.* Dört köşeli (MG9)

terbiyet *Ar.* Terbiye, eğitim, yetiştirme (GT)

terceme *Ar.* Tercüme, çeviri (GT) *krş.* tercüme

tercī‘ *Ar.* Geri çevirme, döndürme (İM)

tercümān *Ar.* Tercüman, tercüme eden (KFT)

tercūme *Ar.* Tercüme, çeviri (MG)

terçe Tez, çabuk, hemen (CC)

terçe- Acele etmek, hızlı davranmak (TA)

tere (I) Dere, ırmak, nehir (TZ) *krş.* dere (I)

tere (II) *Far.* (< terre) Tere denilen bitki (GT, TZ) *krş.* teri (III)

tereddūd *Ar.* Kararsızlık, şüphede kalma (Gİ, İM, KF)

tereke *Ar.* Ölünün kalan malı (KFT) *krş.* terike

tereñ Derin (CC, GT) *krş.* derin, teren, terin

terennüm Ar. Şakıma, terennüm (GT)

terfîk Ar. Arkadaş etme, birini yanına katma, katılma (KF)

terge- Tahkik etmek, araştırmak (CC)

tergi Meşinden yapılan yemek sofrası (İH)

terike Ar. Ölünün ardından kalan mal (Gİ, İM, KF) *krş.* terike

terin Derin (TA, TZ) *krş.* derin, teren, tereñ

terinçek Kadınların başlarına örttükleri dört köşe çember, baş örtüsü (İH, İM) *krş.* derinçek

terinlet- Derinletmek (Kİ)

terisine düş- Dedikodusunu yapmak (GT)

terk Hızlı, çabuk (CC, GT, Kİ)

terkeş Far. Sadak, ok mahfazası (GT)

terkey Tez, çabuk (CC) *krş.* terklep

terkin- Acele etmek (TA) *krş.* terkle-

terkle- Acele etmek (Kİ) *krş.* terkin-

terklep Çabucak (CC) *krş.* terkey

terklet- Acele ettirmek (TA)

terkü At eğrinin arkası (İH, TA) *krş.* dergü

terme (I) Kutsallık (CC)

terme (II) Turp (TA)

termiş Bir bitki (BV)

tersâ Far. Hristiyan (GT, İM, Kİ)

tersîm Ar. Resmedilme, memur olma (GT)

tersîmleme Ar.T. Resmetmek (KFT)

tervîha(a) Ar. Teravih namazının her dört rekâtı (İM)

terviye küñ Ar.T. Arefe gününden önceki gün (İM)

terzü Far. Terzi, dikiş diken (İM) *krş.* derzi, terzi

tese Başın ön tarafı (TA)

teşdid (I) Ar. Bir harfi iki kere okuma (İM)

teşdid (II) Ar. Süngünün hamle için doğrultulması (MG)

teşebbüh Ar. Benzemek, andırmak (Gİ, KF)

teşebbük Ar. Ağ şeklini alma (BV)

teşehhüd Ar. Namazda oturarak ettehiyyatü duasını okuma (İM)

teşen Oturak (TZ)

teşmek Çukur (CC)

teşnî' Ar. Ayıplama, çekiştirme (GT)

teşrîk (I) Ar. Güneşlendirme, güneşte kurutma (Gİ)

teşrîk (II) Ar. Teşrik günlerinde farz namazlardan sonra okunan tekbir (KF)

teşt Ar. Leğen (İM)

teşvîş Ar. Karışıklık, perişanlık, bulanıklık (GT, KFT)

tetābu‘ Ar. Aralık, birbirini takip etme (Gİ)

tetik (I) Akıllı, zeki, bilge (CC, TA)

tetik (II) Gizli, bir şeyin anahtarı ki onu ancak yapan bilir (Kİ)

tetir Arap devesi (TA)

tevaḳḳu‘ (I) Ar. Umma, isteme, bir şey talep etme, dilenme (GT)

tevaḳḳu‘ (II) Ar. Bekleme, durma (GT)

tevāzu‘ Ar. Alçak gönüllülük (Gİ, GT, KF, MG)

tevbih Ar. azarlama, takdir (GT)

teve Deve (GT, TA) *krş.* deve, tife, tive, töve, tüve **teve kuş** deve kuşu (TZ) *krş.* deve kuş, deve kuşu, deve kuşu

teveccüh Ar. Yönelme (MG)

teveçi Deveci (GT) *krş.* tifeçi

tevek Üzüm çubuğunun taze dalı (TZ) *krş.* devek

tevekkeltü Ar. Kadere razı olarak işi Allah’a bıraktım deme (İM)

tevelü Devesi olan, deve sahibi (TA)

tevfik Ar. Allah’ın yardımına kavuşma (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT., MG)

tevfiklik Ar.T. Allah’ın kuluna yardım etmesi (Gİ)

te’vîl Ar. Söze ayrı mana vermeye kalkışma, yakıştırmaya (Gİ, GT, İM, KF)

tevlengeç Dölengeç veya devlengeç kuşu, delice kuşu (DM) *krş.* deglüğeç, devlengeç, devlingeç, devlüğeç (II), tevlüğeç, tülüveç

tevliye Ar. Vakıf işlerine bakma görevi (İM)

tevlüğeç Dölengeç veya devlengeç kuşu, delice kuşu (DM, TZ) *krş.* deglüğeç, devlengeç, devlingeç, devlüğeç (II), tevlengeç, tülüveç

tevlük Kör (TA)

tevmek Bir şeyi dövecek alet, çekiç (Kİ)

tevrît Ar. Tevrat (Gİ, GT, İM)

tevse Ar. Bir at hastalığı

tey- (I) Değmek, dokunmak (CC, KK) *krş.* deg- (I), teg-, tig- (I)

tey- (II) Pay almak (CC) *krş.* teg- (II)

teyemmüm Ar. Teyemmüm (Gİ, İM, KF, MS)

teyemmümli Ar.T. Teyemmüm almış olan (İM)

teyin (I) Sincap (CC, İH, İM, TA)

teyin (II) Deri (İH)

teyir- Ulaştırmak, yöneltmek, nasip aldirmek (CC)

teyirmen Değirmen (Kİ, TA) *krş.* değirmen, tegirmen

teyirmi Yuvarlak, değirmi (Kİ) *krş.* degirmi, tegirme, tegirmi, tigirmi
teyirmi yüzli yuvarlak yüzli, top yüzli (Kİ)

teyiş- Saygı sunmak, arz etmek (CC)

teyişli (Alın yazısıyla) belirlenmiş, gerekli, mecburî (CC)

teyme Her (Kİ) *krş.* degme, tegme, tigme, time

teyre Çevre, etraf (CC) *krş.* tigre

teys Ar. Teke, erkek keççi (KF)

tez- Acele etmek (KK)

teze Far. Taze, köpre (DM, KFT, Kİ, TZ) *krş.* taze

tezek Tezek, hayvan dışkısı (BV, Gİ, İM, KFT, Kİ, M RH, TA, TZ) *krş.* dezek, tizek

tezekle- Terslemek, pislemek (İM, KFT)

tezgün- (I) Kaçmak, ürkerek kaçmak (İN)

tezgün- (II) Dönmek, çevrilmek (İM) *krş.* tezgün-

tezgün- Dönmek, çevrilmek (İM) *krş.* tezgün- (II)

tezken- Bir şeyin etrafını dolaşmak, dönmek (Kİ) *krş.* dizgin-, tizgin- 2, tizgün- 2

tezkere Tahtadan dört saplı hamur teknesi (İH)

tezkin- İstilâ etmek, alt etmek (TZ)

tezkiye Ar. Temiz etme, temize çıkarma, temizleme (İM, KFT)

tezkiyelik Ar.T. Temize çıkarma (İM)

tezle- Far.T. İvmek, acele etmek (TA, TZ) *krş.* tizle- 1

tezlet- Far.T. Acele ettirmek, çabuklaştırmak (DM, Gİ, KF, KK, TZ) *krş.* tizlet-

tıb Ar. Güzel koku, güzel kokulu nesne (Gİ, İM, KF, KFT)

tıblan- Ar.T. Güzel koku sürünmek (İM)

tıblandur- Ar.T. Güzel koku sürdürmek (İM)

tıfl Ar. Küçük çocuk (GT)

tığa Dayı (TA)

tığrak (I) Çevik, eli çabuk, deri toplu (İH) *krş.* tığrak

tığrak (II) Neşeli, şen (Kİ)

tığrak Çevik, eli çabuk, derli toplu (TA) *krş.* tığrak (I)

tıha- Tıkamak (CC)

tıkım Dilim, lokma (İH) *krş.* tıkın

tıkın Dilim, lokma (TZ) *krş.* tıkım

tıkınaz Etine dolgun, etli kimse (İH)

tılā Ar. 1. Üzüm sırası kaynatıldıktan sonra üçte birlik kısmından daha az kalanına verilen ad (İM) 2. Üzüm suyundan elde edilen şarap (KFT)

tıla- Dinlenmek, istirahat etmek (CC)

tılağ Çillik (Kİ, TZ)

tilmaç Tercüman (CC, TZ) *krş.* dilmaç, talmaç, tilmaç, tolmaç

tılta- Bahane göstermek (CC)

tım Sakin, sessiz (CC) *krş.* tın (I)

tımarsık Murdar, alçak (TZ)

tın (I) Sessiz, sakin (CC) *krş.* tım

tın (II) Zekâ, ruh (CC, Kİ) *krş.* ten (I)

tın (III) Nefes, soluk (TZ) *krş.* dın

tın- 1. Dinlenmek, istirahat etmek (TA) *krş.* din-, tın- (I) 2. Durmak, kımıldamamak (TA)

tınaz Sürülmüş buğday sapı yığını (İH)

tınım Rahat, huzur (CC)

tınış- (I) Rahat etmek, dinlenmek (TZ)

tınış- (II) Susmak (TZ)

tınmak Rahat, huzur (TA)

tınğla- Çınlamak (TZ)

tınğu Çok (CC)

tıñla- Dinlemek (GT, İM) *krş.* diñle-, dũñle-

tıñlan- Dinlenmek, huzura kavuşmak (GT) *krş.* dinlen-, tinleñ-, tinlen-

tınlıvar Canlı varlıklar (CC)

tınta- Gıdıklamak, dürtmek (TZ)

tırağ Çabuk (CC)

tırāz Ar. İşleme, elbiseye yapılan süs, nakış (GT, İM)

tırkazla- Mandallamak, sürgüyü sürmek (İH)

tırma- Tırmalamak (TZ) *krş.* tırna-

tırmağ Çivi, mih (CC) *krş.* tırnağ

tırmavuç Tırmık (TA)

tırnağ Çivi, mih (KK) *krş.* tırmağ

tırnağlı Tırnaklı (RH) *krş.* tırnağlı

tırpılda- Kararsızlaşmak (TZ)

tırrıl Makbul, beğenilir (İH)

tırtanağ Sadaka, zekât, vergi (BM)

tırtıl Tırtıl, küçük kurt (İH)

tışkaru Dışarı, dışarıya doğru (MG) *krş.* daşgaru, daşra, dışra, taşarı,

taşğarı, taşğaru, taşkara, taşkarı,
taşkaru, taşra, taştın

tıyl- 1. Son vermek, sonu olmak (CC)

2. Yasaklamak, engel olmak (İM)

tıyılın- Yasaklanmak (İM)

ti Arap alfabesindeki te harfi (GT)

ti- Söylemek, demek (BV, GT, İM, KF, MG, RH) *krş.* de-, di-, dih-, dü-

tib Dip, temel, kök (RH, TA) *krş.* dib, dip, tip, tüb, tüp

tibin Ar. Kuru ekin, sap saman (KFT)

tibiz Tuzlu yer (Kİ)

tible- Diplemek, bir şeye dip koymak (Kİ)

tife Deve (İM) *krş.* deve, teve, tive, töve, tüve

tifeçi deveci (İM) *krş.* teveçi

tig Gibi (GT, MG) *krş.* dek, dey

tig- (I) 1. Değmek, dokunmak, varmak, erişmek (BV, GT, İM, MG) *krş.* deg-, teg- (I), tey-, tiy- 2. İsabet etmek (İM) 3. Karşılaşmak, buluşmak (İM)

tig- (II) Eşitlenmek, eşit olmak (İM)

tig- (III) Yılan sokmak (İM)

tig- (IV) Afet gelmek (İM)

tigele Mintan, Acem gömleği (İH)

tigenek Dikenli çalı (CC)

tigi (I) Şu (BM)

tigi (II) Kadar, -e kadar (BV, İM) *krş.* digi, tegi

tigin Kadar, -e kadar (BV, İM) *krş.* dağın, degin, deginç, deginçe, deyin (I), tegin, teginc

tigin- İsabet etmek, dokunmak (İM)

tigir- Dokunmak, değmek (İM, MG)

tigirmi değirmi, yuvarlak (BV, MG) *krş.* degirmi, tegirme, tegirmi, teyirmi

tigirü Kadar, ...-e kadar (BV) *krş.* degri, deyri, tegri, tigrü, tigrü (II), tigrü, tigürü

tigme Her, değme (BV, GT, İM, MG) *krş.* degme, tegme, teyme, time

tigre Çevre, etraf (GT, İM) *krş.* teyre

tigrek Toka (TZ)

tigri (I) Allah, Tanrı (İM) *krş.* tağrı, tanrı, tañrı, tanğrı, teñri, tiñri

tigri (II) Kadar, ...-e kadar (GT) *krş.* degri, deyri, tegri, tigrü, tigrü, tigürü

tigrü Kadar, ...-e kadar (GT, İM, MG) *krş.* degri, deyri, tegri, tigrü, tigrü (II), tigürü

tigür- (I) Ulaştırmak, eriştmek (GT, İM)

tigür- (II) Dokunmak, el ile dokunmak (BV, İM) *krş.* tigrir-

tigürü Kadar, ...-e kadar (BV) *krş.* degri, deyri, tegri, tigrü, tigrü (II), tigrü

tikçi Dikici, terzi (TA) *krş.* dikiçi, tikiçi, tikşi

tikenek Diken (Kİ, TA, TZ) *krş.* diken, düken, tiken, tekenek

tiki Çift (TZ)

tikiç Mahmuz (TA)

tikiçi Dikici, terzi (GT) *krş.* dikiçi, tikçi, tikşi

tikke Uçkur (İM) **tikke urunu** donun bağlanacak yeri (İH)

tikme (I) Dikiş dikme (CC)

tikme (II) Sırık dikme (CC)

tikşi Dikici, terzi (KK) *krş.* dikiçi, tikçi, tikiçi

tikte Orada (TZ)

tikük Dikilmiş, dikik (İM)

tilāve Ar. Okumak (İM)

tilke Dilim, parça (İH)

til kuş Bir tür kuş (TZ)

tilkü Tilki (BM, DM, İM, Kİ, TA) *krş.* dilkü, tülki, tülkü

tilsüz Dilsiz, lâl (KFT, RH) *krş.* dilsüz, tilsiz

tilü Deli (İM) *krş.* delü, teli, telü

tilük Delik (BV) *krş.* delik, telik, telük

tīmār *Far.* Tımar (CC, RH)

tīmārla- *Far.T.* Tımar etmek (RH, TZ)

tīmārsuzluḡ *Far.T.* Bakımsızlık (RH)

time Değme, her, her ne zaman (KK, TZ) *krş.* degme, tegme, keyne, tigma

timcan Buhur (CC)

timir Demir (MG) *krş.* demür, temir, temür, timür

timren Temren, okun ucundaki demir (MG) *krş.* demren, temren

timür Demir (BV, GT, MG) *krş.* demür, temir, temür, timir

tin (I) Toprak (RH) **tin yer** nadas, işlenmemiş tarla

tin (II) *Far.* Ten, vücut (BV, İM, TZ) *krş.* ten (II)

tiñ Denk, eş (GT, İM, MG) *krş.* deng, teng

tiniş Dinlenen (TZ) **tiniş bol-** dinlenmek (TZ)

tiñiz Deniz (BV, DM, GT) *krş.* deñiz, teñiz, teniz

tinlen- Dinlenmek, istirahat etmek (KK) *krş.* diñlen-, tiñlan-, tiñlen-

tiñlen- Dinlenmek, istirahat etmek (İM, MG, TZ) *krş.* diñlen-, tiñlan-, tinlen-

tinlendür- Dinlendirmek (RH)

tiñri Tanrı (BV, DM) *krş.* tanrı, tañrı, tañrı, teñri, tigri

tiñsi- Bir şeyin tadına bakmak (CC)

tiñtür- Susmak (BM)

tintövçi Arayan, inceleyen (CC)

tıp Dip, kök (MG) *krş.* dib, dip, tib, túb, túp

tip- Tepmek, ayakla vurmak (BV, MG) *krş.* dep- (I), teb-, tep-

tipi Tipi (Kİ, TA)

tıp tık Sus pus, hareketsiz (GT) **tıp tık**

tur- sessizce oturmak (İM)

tipre- Kaymak, yürürken ayağa kaymak (MS)

tipren- Deprenmek, sallanmak (BV, MG) *krş.* depren-, tebren-, te Bret-, tepren-

tipret- Hareket ettirmek, kımıldatmak (BV, MG) *krş.* depret-, tepred-, tepret-

tir Ter, vücuttan çıkan sıvı (İM) *krş.* der, ter (I)

tir- dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek (BV, GT, İM) *krş.* der-, dir-, ter-

tirek 1. Direk, destek (CC, İM, Kİ) *krş.* direk 2. Ağaç (DM, GT)

tiren- Katılaşmak (CC)

tireñ 1. Seviye (BV) 2. Derinlik (İM)

tirezü *Far.* Terazı (TZ) *krş.* terāzū, terāzī, terāzū

tirgiz- Diriltmek, canlandırmak (CC, GT, İM) *krş.* tirgüz-, tirkir-, tirkiz-

tirgizgiçi Diriltici, canlandırıcı (CC) *krş.* tirkizgen

tirgüz- Diriltmek, canlandırmak (İM) *krş.* tirgiz-, tirkir-, tirkiz-

tiri- Dirilmek, canlanmak, yaşamak (BM, Kİ) *krş.* diril-, tirik-, tiril- (I)

tirig Canlı, diri (İM) *krş.* diri, tiri (I)

tirik- Dirilmek (BV) *krş.* diril-, tiri-, tiril- (I)

tirki Kurban (CC)

tirkin- (Kılıç sapı elin içinde) iyi durmamak, gevşek durmak (MG)

tirkir- Diriltmek, canlandırmak (Kİ) *krş.* tirgiz-, tirgüz-, tirkiz-

tirkiz- Diriltmek, canlandırmak (TZ) *krş.* tirgiz-, tirgüz-, tirkir-

tirkizgen Diriltten, can veren (TZ) *krş.* tirgizgiçi

tirle Diri, canlı (İM)

tirle- (I) Terlemek (BV) *krş.* derle-, terle-

tirle- (II) Derlemek, toplamak, bir araya getirmek (İM)

tiröv Hayat, yaşama (CC)

tirpilde- Titremek (CC)

tirşür- Derlemek, toplamak, biriktirmek (GT) *krş.* dirşür-, divşür-

tiryāk (I) *Far.* Afyon, haşhaş (BV)

tiryāk (II) *Far.* Panzehir (GT)

tiş- (I) Deşmek, delmek, oymak (BV, İM, MG) *krş.* deş- (I), diş- (II), teş-

tiş- (II) (İnci) dizmek, delmek (GT)

tişek Deşik, deşilmiş olan (MG) *krş.* deşük, teşik, tişik, tişük

tişele- Deşelemek (BV)

tişi Dişi, her canlının dişisi (BV, CC, İM, Kİ, KK, TA) *krş.* dişi

tişik deşik, deşilmiş olan (BV, GT, MG) *krş.* deşük, teşik, tişek, tişük

tişik- Şüphelenmek (TZ)

tişil- Deşilmek, delinmek (BV, İM)

tişilik Dişilik (İM)

tişleyiçi Dişleyici, ısıricı (RH) *krş.* tişlegen

tişsizlühle- Bir şey ile dişlerini karıştırmak (CC)

tişük Deşik, deşilmiş olan (İM) *krş.* deşük, teşik, tişek, tişik

tit- Ditmek, tüylerini yolmak (TA, TZ) *krş.* did- 2

titrü baķ- Sert bakmak (Kİ)

tive Deve (BV) *krş.* deve, teve, tife, töve, tüve

tiyin Diye (GT, TZ)

tiyişli Gerekli, değer (TZ)

tiz *Far.* Çabuk, tez (Gİ, İN, KF, KFT, MG, RH) *krş.* tez

tizek Tezek (BV, İM) *krş.* dezek, tezek

tizekle- Pislemek, tezeklemek (BV, İM)

tizge Çorap bağı (CC)

tizgi Diz (CC) *krş.* diz, tiz

tizgin- 1. Döndürmek, çevirmek (BV, İM) *krş.* üzgün- 1 2. Bir şeyin etrafını dolaşmak, dönmek (MG) *krş.* dizgin-, tezken-, tizgün- 2

tizgindür- Döndürmek, çevirmek (İM, MG)

tizginle- Dizginlemek (Kİ)

tizgün- 1. Döndürmek, çevirmek (İM) *krş.* tizgin- 1 2. Dönmek, dolaşmak (MG) *krş.* dizgin-, tezken-, tizgin- 2

tizgüt- Döndürmek (BV)

tizi- Delmek (İM)

tizik Dizi, dizilmiş (TZ) *krş.* tizim

tizle- *Far.T.* 1. Acele etmek (İM) *krş.* tezle- 2. Çabuklaştırmak, hızlandırmak (MG)

tizlet- *Far.T.* Çabuklaştırmak, acele ettirmek (Gİ, KF) *krş.* tezlet-

tizlik Dizlik (TZ)

tiz tiz *Far.* Acele acele, çabuk çabuk (İM)

ţob Savaş aleti, top (DM)

toba *Ar.* Tövbe (CC) *krş.* tevbe

tobalağ (I) Toparlık (CC)

tobalağ (II) Hoş kokulu ve ilaç yapımında kullanılan suud adlı bir bitki (Kİ)

tobalan Sancı illeti, mahsus sancılanmış adam (Kİ)

toblak (Bitki) kütük (BM)

tobra Torba (Kİ, RH) *krş.* tobra, topra, torba, torva

ţobra Torba (DM) *krş.* tobra, topra, torba, torva

ţobrağ Toprak (DM, KK) *krş.* toprak

ţobuğ Topuk (DM, KK, TA) *krş.* dobuğ, dopuğ, tapuğ, tobuğ

todağ Dudak (CC) *krş.* dudağ, đudağ, dudak, totağ, tudağ, tutağ, tutak

toğ- (I) 1. Doğmak, dünyaya gelmek (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ) *krş.* do-, doğ-, tov-, tuv- (I) 2. Yaratılmak (CC)

toğ- (II) (Güneş, ay) doğmak (CC, KK)

toğa Toka (CC, Kİ, TZ) *krş.* toka

toğan (I) Akbaba, çaylak (BM, TA)

toğan (II) Doğan, doğmuş olan (Kİ, TZ) **toğan kardeş** öz kardeş (TZ)

toğın Torun (İM)

toğma tilü Anadan doğma deli (İM)

toğra- Doğramak (Kİ)

toğral- Lime lime olmak, doğranmak, biçilmek (İH)

ţoğram Et veya ekmek parçası (DM, TA)

toğran- Doğranmak (TZ)

ţoğrı Doğru, yanlış olmayan (Gİ, GT, İN, KF, MG, TZ) *krş.* doğru, doğru, toğru 1, torı

toğrıl- Doğurulmak (TZ) *krş.* toğrul-

toğru Doru renk (TZ) *krş.* doru (I), torı, toru,  oru

ţoğru 1. Doğru, yanlış olmayan (CC, Gİ, İM, MG, TA) *krş.* doğru, doğru, toğrı, torı **2.** Doğru, düz, eğri olmayan (İN, Kİ)

toğrul- Doğurulmak (TZ, İM) *krş.* toğrıl-

ţoğruluğ Doğruluk (CC)

toğtoy Toy kuşu (BM) *krş.* toğtuy

toğtuy Toy kuşu (BM) *krş.* toğtoy

toğı Balık yavrusu (TZ)

toĝu- Dokumak, örmek (CC) *krş.* doĝı- (II), toĝı- (I), toĝu-, toĝu-

toĝur- Doğurmak, dünyaya getirmek (BV, CC, GT, İM, MG, TA, TZ) *krş.* doĝur-, tovrur-, tuvrur-

toĝurt- Doğurtmak, doğum yaptırmak (İM) *krş.* doĝurud-

toĝuş Gün doğuşu, doĝu (CC)

toĝuz Dokuz (sayı) (BM) *krş.* doĝız, doĝuz, taĝuz, toĝĝuz, toĝuz, toĝuz

toĝum *Far.* (< tıĥm) Tohum, ekin tohumu (BM, DM)

toĝ Tok, aç olmayan (TA) *krş.* toĝ

toĝ- Doymak (Kİ) *krş.* toy- (I)

toĝan- Dokunmak (RH)

toĝı- (I) Dokunmak, örmek (GT, Kİ) *krş.* doĝı (II), toĝu-, toĝu-, toĝu-

toĝı- (II) Şiddetle vurmak (Kİ)

toĝĝuz Dokuz (sayı) (BM) *krş.* doĝız, doĝuz, taĝuz, toĝuz, toĝuz

toĝlı Bir yaşındaki erkek koyun, kuzu (BM, TA) *krş.* toĝlı

toĝlu Bir yaşındaki erkek koyun, kuzu (İH) *krş.* toĝlı

toĝlun Dalga (TZ)

toĝmaç Tokmak (Kİ) *krş.* doĝmak, toĝmak

toĝsan Doksan (sayı) (BM, BV, DM, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* toĝsan, toĝzan

toĝşan Doksan (sayı) (DM, KK, TA) *krş.* toĝsan, toĝzan

toĝsuba Bir Kıpçak kabilesi (Kİ)

toĝtaptır Sabit, hareketsiz (TZ)

toĝu- Dokumak, örmek (TZ) *krş.* doĝı- (II), toĝu-, toĝı- (I), toĝu-

toĝuçı Dokuyucu, dokuma işi ile uğraşan (DM, TZ) *krş.* toĝurçı

toĝuk Tavuk (BM) *krş.* daĝuk (II), daĝuk, tafuk, taĝuk, taĝuk, tavoh, tavuk, tavuk

toĝun Tohum (TZ)

toĝunuş- Vuruşmak, çarpışmak (TZ)

toĝurçı Dokuyucu (TA) *krş.* toĝuçı

toĝurçin Satranca benzer bir tür oyun (Kİ)

toĝuz Dokuz (sayı) (BM, BV, GT, İM, İN, MG, MS) *krş.* doĝız, doĝuz, taĝuz, toĝuz, toĝĝuz, toĝuz

toĝuz Dokuz (sayı) (KK, TA) *krş.* doĝız, doĝuz, taĝuz, toĝuz, toĝĝuz, toĝuz

toĝzan Doksan (sayı) (KK) *krş.* toĝsan, toĝşan

tola- Dolamak, sarmak (Kİ, TZ)

tolak Dolak, sargı (Kİ)

tolan- (I) Dolanmak (TZ) *krş.* dolan- 1, tolğan-

tolan- (II) Bulanmak (TZ)

tolanağ Bulanık (TZ)

toldır- Doldurmak (TZ) *krş.* doldur-, doltur-, ðoldur-, toltur-, ðoltur-

tolğan- Dolanmak (TZ) *krş.* dolan- 1, tolan- (I)

tolı Dolu, dolu olan (GT, Kİ, TZ) *krş.* dolu, ðolu (I), toluğ

toltur- (I) Doldurmak (BV, CC, İM, İN, MG) *krş.* doldur-, doltur-, toldır-, ðoldur-, toltur-

toltur- (II) Yay ı ok atabilecek kadar germek (MG)

ðoltur- Doldurmak (KK) *krş.* doldur-, doltur-, toldır-, ðoldur-, toltur- (I)

toluğ Dolu, dolmuş olan (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF) *krş.* dolu, tolı, ðolu (I)

tolun Dolunay (GT) *krş.* dolun

tolun- (I) Dolaşmak (Kİ)

tolun- (II) (Ay, güneş) batmak (Kİ) *krş.* dolun-

tomal- Kızın memesi yumrulmak (İH)

tomala- (I) Yayılmak, geniş bir yeri kaplamak (İH)

tomala- (II) Saklamak, gizlemek (TZ)

tombur Davul (CC)

tomruk Yumru odun, kütük (İH)

tomrul- Kabarmak, şişmek (İH)

tomşuk Kuşun gagası (TZ) *krş.* dumşak, dumşuk

tomur- Eğilip arkasını dışa çıkarmak (İH)

tomurçuk Çiçek goncası, tomurcuk (İH)

ton Kıyafet, elbise (KK, TA) *krş.* don (I), ton

tonan- Süslenmek (TZ)

tonçı Kürkçü (CC)

tonçuk- Donakalmak, nefes alamamak, katılmak (İH)

toñ- Buz olmak, donmak (CC, Kİ, TZ)

toñ Buz, don (Kİ)

tonğuz Domuz (BM, BV, CC, İM) *krş.* danguz, dankuz, doñuz, tağuz, toñuz, ðonğuz **tonğuzdan kurdı** gübre böceğı, bok böceğı (TZ) *krş.* donguz, kurdı, koñuzan kurt

tonğuz Domuz (TA) *krş.* danguz, dankuz, doñuz, tağuz, toñuz, tonğuz

tonluk (I) Elbiselik (BM, GT)

tonluk (II) Ücret, aylık, maaş (İH) *krş.* donluk

tontarma Toka (CC)

toñuz Domuz (Kİ) *krş.* danguz, danğuz, doñuz, tağuz, tonguz, toñuz

ton (Çevgan oyununda kullanılan) top (Kİ, MG)

topa (I) Çatı (BM)

topa (II) Tıpa, fiçı tıpası (BM)

topalağ Topalak otu (TZ)

topalan Kalın bağırsağa arız olan bir hastalık (İH)

topan yat- Yüzüstü yatmak (TZ)

topra Torba (CC, TZ) *krş.* tobra, tobra, torba, torva

toprağ Kir, pis (CC)

toprakla- Topraklamak, tozlamak (TZ)

topuğ Topuk, ayak topuğu (BV, DM, GT, İM, Kİ, MG, TZ) *krş.* dobuğ, dopuğ, tapuğ, tobuğ

topuğlu Topuklu (RH)

torağı Doruk, kale (CC)

toran- Doğramak, parçalanmak, dilim dilim edilmek (TZ)

torga Dokunmuş şeyler (TA)

torı Doğru, yanlış olmayan (TZ) *krş.* doğrı, doğru, toğrı, toğru l

torı Koyu kahverengi, hurma rengi (DM) *krş.* doru (I), toğru, toru, toru

torlağ Hor görülen, garip kimse, acemi, akılsız kimse (Kİ)

torlağ Sargı, dolak (TA)

torlamağ Bir kalkan türü (Kİ)

tornağiy Kuzey rüzgârı (CC)

tortalı Tortulu (BV)

toru Koyu kahverengi, hurma rengi (TA) *krş.* doru (I), toğru, torı, toru

toruntay Şahin cinsinden bir kuş (TZ)

torva Torba (Gİ) *krş.* tobra, tobra, topra, torba

totalağ Dudak (CC) *krş.* dudağ, dıdakağ, todakağ, tudakağ, tutağ, tutakağ

tothar Moğ. Papağan (CC)

totu Tuğ, sancak (CC) *krş.* tov

tov Tuğ, sancak (CC) *krş.* totu

tov- Doğmak, dünyaya gelmek (CC) *krş.* do-, doğ-, toğ- (I), tuv- (I)

toqram Kırıntı, küçük parça (CC)

tovu Zarif, neşeli, hoppa (İH)

tovuğa Mihver (CC)

tozur- Doğurmak, dünyaya getirmek (TZ) *krş.* doğur-, toğur-, tuvur-

tovuş Doğuş (CC) *krş.* tuvuş

toy Toy kuşu (TA) *krş.* toy (II)

toydır- Doyurmak (CC) *krş.* toydur-

toynak Hayvan tırnağı, hayvan ayağı (BV, İH, İM) *krş.* doynak, toynak, tuyak, tuynak

toynak Hayvan tırnağı, hayvan ayağı (TA) *krş.* doynak, toynak, tuyak, tuynak

toyra Yem torbası (DM)

toz Toz (KK) *krş.* doz, toz (I)

toz- 1. Top kapmak, toz kalkmak (BV, Kİ) 2. Toz olmak (TZ)

tozak Cehennem (BM)

tozat- Toz çıkartmak, saçmak (BM) *krş.* dozad-, dozat-

tozdur- Tozatmak (TZ)

tozlu Tozlu (İM)

tozul- Bozulmak (TZ)

töbe Beyin (KK)

tög- Dövmek, vurmak, ezmek (BV, GT, TZ) *krş.* döğ-, töv-, töy-

tögerik Değirmi, teker (TZ)

tögül Değil (MG) *krş.* degül, devül, döğül, tegil, tegül, tüyül

tögül- (I) Dövülmek (BV)

tögül- (II) Dökülmek, akmak (CC) *krş.* dökil-, dökül-, tökel-, tökül-

tohmet Ar. Suç isnat etme, itham (Gİ, GT, KF, KFT)

tök (I) Puşt oğlan, ahlâksız adam (İH)

tök (II) Tane (TZ)

tökel- Dökülmek, akmak (BM) *krş.* dökil-, dökül-, tögül- (II), tökül-

töki Çift (TZ)

tökke- Götlemek (TZ) *krş.* kötle-

töklen- Götlenmek (TZ) *krş.* kötlen-

tökmek Bir tür çadır (Kİ)

töl (I) Döl (İM)

töl (II) Borcunu ödemek (TZ) *krş.* töle-

töleç Beleş, parasız (CC)

töleklik Ağır başlılık (İM)

tölen- (I) Zayıflamak (GT)

tölen- (II) Karar kılmak, bir yerde durmak, sebat etmek (İM) *krş.* dölen- (II)

tölen- (III) İnanmak, emin olmak (İM, KFT)

töletke Gölge (TZ)

tölük- Dökülmek (MG)

tömel- Dörmek, dizlerinin üzerine çöküp kıcını havaya kaldırmak (BV)

tön- 1. Dönmek (BV, CC, GT, İM, TZ) *krş.* dön- 2. Ters çevrilmek (CC) 3. Bir istikamete çevrilmek (GT) 4. Değişmek (İM)

töndür- Döndürmek, çevirmek (İM) *krş.* dönder-

tönertke Ağaç gövdesi, kütük (BM)

töpe Tepe (BM, BV, İM) *krş.* depe, tebe (I), tepe

töre (I) 1. Din, âdet, görenek, örf, töre (CC, İM) *krş.* düre, tura (I), tüt, türe 2. Kanun, kural, yasa (CC)

töre (II) Kadınların aybaşı (İM)

törele- Yönetmek, hüküm vermek, düzenlemek, tanzim etmek (CC)

töret- Yaratmak (CC)

törkül Dört köşeli, dörtgen (CC) *krş.* dörtkül, törtgöl, törtkil, törtkül

törpi Törpü, ege (Kİ)

törpüle- Törpü ile sürtmek, düzeltmek (İH)

tört Dört (sayı) (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, MG) *krş.* dörd, dört, dörüd, dörüt, tür

törtgöl Dört köşeli, dörtgen (BV) *krş.* dörtkül, törkül, törtkil, törtkül

törtkil Dört köşeli, dörtgen (İM) *krş.* dörtkül, törkül, törtgöl, törtkül

törtkül Dört köşeli, dörtgen (CC) *krş.* dörtkül, törkül, törtgöl, törtkil

töş Döş, göğüs, kaburga altı (BV, CC, Kİ, TZ) *krş.* dös, döş

töşen- Döşenmek, yayılmak (İM, KK, TZ) *krş.* döşen-

töv- Vurmak, dövmek, ezmek (Kİ) *krş.* döğ-, töğ-, töy-

töve Deve (CC) *krş.* deve, teve, tife, tive, tüve

tövgüç Havan, ve havan tokmağı (CC)

tövlük Kör (CC)

töy- Dövmek, vurmak, ezmek (TZ) *krş.* döğ-, töğ-, töv-

töydür- Dövdürmek (TZ)

töz- (I) İstirap çekmek, acı çekmek (CC)

töz- (II) Sabır ve tahammül göstermek, dayanmak, katlanmak (GT, Kİ, MG) *krş.* döz-, düz- (II)

tözdeş Özdeş, aynı nitelikte, aynı huyda (CC)

tözlik Öz, mahiyet (CC)

tözmelüh Acı, ıstırap, sıkıntı (CC)

tözt- İşkence etmek, ıstırap çektirmek (CC)

tözümlü Sabırlı, sebatlı, dayanıklı (CC)

tözümlük Sabır, tahammül (CC)

trapes *Yun.* Masa (CC)

tu Kısır hayvan (TZ)

tu- Tıkamak (CC)

tudağ Dudak (DM) *krş.* dudağ, duğak, todağ, totağ, tutağ, tutak

tuç Tunç (BM, CC, İM, KFT, Kİ)

tuğu Tabiat, huy, davranış (İH)

tufur Asjere, hademeye verilen ulûfe (İH)

tuğ Tuğ (DM)

tuğan Ar. Dükkân (CC) *krş.* dükân

tuğluğ Yük yüklemek için her bir çatına ip bağlanan çatal ağaç (Kİ)

tuğrul Tuğrul kuşu (Kİ)

tuhfe Ar. Hediye, armağan (GT)

tuhm Far. Tohum (GT) *krş.* tohum

tul Dul, dul kadın (TA) *krş.* tul **tul ibçi** dul kadın (TA)

tulaz Aşağı, bayağı (TA)

tulban Far. (< dül-bend) Başörtüsü, sarık, tülbent (Kİ, TZ) *krş.* dülbenid, dülübenid, tulband, tülbent

tulband Far. (< dül-bend) Başörtüsü, sarık, tülbent (DM) *krş.* dülbenid, dülübenid, tulban, tülbent

tulğa- İçi burulmak, ağrımak (Tz)

tulğma Kütük (CC)

tulkuğ Tulum, tuluk (DM, Kİ, TZ)

tulp tulp Çok çok (İH)

tuluğ Balkon (CC)

tulum (I) saç örgüsü (CC, DM)

tulum (II) Tulum (RH) *krş.* tulum

tulm Tulum (TA) *krş.* tulum (II)

tulun Şakak (TZ)

tuluñ Kaşla kulak arasında giyilen şey (Kİ)

tu'm Ar. Tat, lezzet (GT)

tuma savaştta giyilen bir zırh ve benzeri (Kİ)

tumağı Nezle (TZ) *krş.* dumağı, tumav, tumov

tumağ Kesik, küt, kısa, yassı, basık (CC)

tumala- Vasarak kapamak, bastırmak, zulmetmek (CC)

tuman Duman, sis, karanlık (KK, TA) *krş.* tuman (I)

tumar Çomak otu (İH)

tumav Nezle (TZ) *krş.* dumağı, tumağı, tumov

tumçuğ- Ölürcesine bayılmak (TZ) *krş.* tumsuğ-, tunçuğ-

tu'me Ar. Azık, yemlik, lokma (GT)

tumğı yok Nilüfer yaprağı (TZ)

tumğuluğ Nilüfer çiçeğı (TA)

tumiş- Aksi, ters, huysuz olmak (CC)

tumlu Soğuk (İH, Kİ) *krş.* dumlu

tumnu Büyük çanak (Kİ)

tumov Nezle (CC) *krş.* dumağı, tumağı, tumav

tumsuğ- Ölürcesine bayılmak (TZ) *krş.* tumçuğ-, tunçuğ-

tumut- Bir araya gelmek, toplanmak (TA)

tun- İsabet etmek, düşünmek (İH)

tunağ Garanti, rehin, teminat (CC)

tunçuğ- Ölürcesine bayılmak (TZ) *krş.* tumçuğ-, tumsuğ-

tunğa- Bildirmek, ilân etmek (CC)

tunğavul Bildirme, haber verme (CC)

tunuğ Bulutlu, sisli, kapalı (İH)

tunyağ Hayvanın tırnağı (TZ)

tur- (I) Durmak, sabit olmak, sakin olmak (BM, BV, CC, GT, Kİ, MG, TA, TZ) *krş.* dur- (I), tur- (I)

tur- (II) Ayağa kalkmak (BM, GT, İM, KK, TA) *krş.* dur- (II)

tura (I) Din, âdet, görenek, örf, töre (İH) *krş.* düre, töre (I), tür, türe

tura (II) Doğru (TZ)

turağ (I) Koyulaşmış süt (Kİ)

turağ (II) Yoğurttan yapılmış baharatlı bir yemek (TA)

turaptır sabit, hareketsiz (TZ) *krş.* turuptur

turb Turp (TZ) *krş.* turp

turçı *Far.* (< turş) Turşu (TZ)

turğay Serçe gibi küçük kuş, tongar kuşu (BV, İH) *krş.* durğay

turğur- Ayağa kaldırmak, dikeltmek (BM) *krş.* durğur- (II), durğuz- (III), turğuz- (II), turğuz-

turğuz- Ayağa kaldırmak, dikeltmek (KK) *krş.* durğur- (II), durğuz- (III), turğur-, turğuz- (II),

turluğ Çadırların üzerine örtülen örtü (Kİ)

turna Turna kuşu (DM, KK, TA) *krş.* turna

turnağlan- Nazlanmak (TA)

turp Turp (Kİ, TZ) *krş.* turp

turş *Far.* Ekşi (GT)

turtanağ Zekât vergisi (Kİ)

turuğ- 1. Duraklamak, kalkmak, tereddüt etmek (GT, İM) 2. Giderken duruvermek (TZ) *krş.* duruğ- (I)

turul- Durulmak (BV)

turumçağ İki yaşında deve (BM)

turunç *Far.* Turunç (GT)

turuntay Bir tür ala doğan (BM)

turuptur Sabit, hareketsiz (TZ) *krş.* turaptır

tuş Duruş (KK) *krş.* tuş

turuş- (I) (Bir makama, huzura) çıkmak, baş vurmak, bir davaya getirmek (GT)

turuş- (II) Durmak (MG)

turut- Dikmek, kaldırmak (İH)

tırut- İp uzatmak (TA)

tusnağ Rehin (TZ)

tuş (I) Eş (GT)

tuş (II) Hiza, yan (İH, İM, İN)

tuş- Ziyaret etmek (Kİ)

tuşa- Beygirin ayaklarını birbirine bağlamak (Kİ)

tuşak Ata vurulan ayak bağı (Kİ, TZ) *krş.* tuşar

tuşar Ata vurulan ayak bağı (TZ) *krş.* tuşak

tuşanbe *Far.* (< dü-şenbih) Pazartesi (CC) *krş.* düşenbeh

tuşman *Far.* (< düşmān) Düşman (CC, TZ) *krş.* düşmen, tüşman

tü- Tutmak (TA) *krş.* dut- (I), tut- (I), tü-

tu- Tutmak (KK) *krş.* dut- (I), tut- (I), tu-

tutağ Dudak (RH) *krş.* dudağ, duḍak, todağ, totağ, tudağ, tutağ

tutağ Dudak (Kİ) *krş.* dudağ, duḍak, todağ, totağ, tudağ, tutağ

tutam Tutam, avuç dolusu (BM, İM, Kİ) *krş.* dutam

tutaş- Çakmak, kav tutuşmak (TZ)

tutçı Her vakit, daima (KFT)

tutğa Kılıcın sapı (Kİ, MG) *krş.* tutka

tutğun- Esir, hapis, tutsak (CC) *krş.* tutkun

tuḥ Rehin, tutsak (DM) *krş.* tutu, tuḥ, tutuğ

tutuk Tutuk, örtülü (BV)

tūḥ *Far.* Papağan, dudu kuşu (GT, İH)

tutka Kılıcın sapı (MG) *krş.* tutğa

tutkın Cehennem (CC)

tutkun Esir, hapis, tutsak (CC, Kİ, TA) *krş.* tutğun

tutmaç (I) Et suyuna atılan hamur parçaları (Kİ)

tutmaç (II) Bir tür şehriye çorbası (BM)

tutsak Tutsak, rehin, esir (CC, GT, Kİ, TZ) *krş.* dutsak, tutsak, tutsav

tutsak Tutsak, rehin, esir (TA) *krş.* dutsak, tutsak, tutsav

tutsav Tutsak, rehin, esir (TZ) *krş.* dutsak, tutsak, tutsak

tutu Rehin, esir, tutsak (TZ) *krş.* tuḥ, tuḥ, tutuğ

tuṭu Rehin, esir, tutsak (TA) *krş.* tuṭı, tutu, tutuḡ **tuṭu koy-** rehin vermek (TA)

tutuḡ Rehin, esir, tutsak (İM) *krş.* tuṭı, tutu, tuṭu

tuṭuḡan Pirinç (DM) *krş.* tuturḡan, tuṭurḡan, tututḡan

tutuḡ- Kızarmak (TZ)

tutuḡuptur Kızarmış (TZ)

tuturḡan Pirinç (CC, DM, Kİ, RH, TZ) *krş.* tuṭuḡan, tuṭurḡan, tututḡan

tuṭurḡan Pirinç (DM, KK, TA) *krş.* tuṭuḡan, tuturḡan, tututḡan

tuturuḡ Tutkal, yapıştırıcı (CC)

tututḡan Pirinç (BM) *krş.* tuṭuḡan, tuturḡan, tuṭurḡan,

tuv- (I) Doğmak, dünyaya gelmek (CC) *krş.* do-, doğ-, toḡ- (I), tov-

tuv- (II) Ezmek, parça parça etmek (Kİ)

tuvar *Far.* (< dīvār) Duvar (KK) *krş.* duvar, tuvar

tuvra Doğru (CC)

tuvur- Doğurmak, dünyaya getirmek (CC) *krş.* doğur-, toḡur-, tovur-

tuvus- Tamamlamak, bitirmek (CC)

tuvuş Doğuş (CC) *krş.* tovuş

tuy- 1. Duymak (CC, GT, Kİ) 2. Farkına varmak, hissetmek (CC, Kİ) 3. Anlamak (CC)

tuyana (I) Alenî, açıkça (CC)

tuyana (II) Dileyerek anlamına (TZ)

tuydur- Duyurmak (MG)

tuynak Hayvan tırnağı, hayvan ayağı (Kİ, TZ) *krş.* doynak, toynak, toynak, tuyak

tuysu His (Kİ)

tuṣ Tuz (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* duz, tuz

tuṣak Tuzak, ağ (TA) *krş.* tuzak

tuzlı Tuzlu (BV, DM, İM) *krş.* duzlu, tuṣlı, tuzlu, tuṣlu

tuṣlı Tuzlu (DM) *krş.* duzlu, tuṣlı, tuzlu, tuṣlu

tuṣlu Tuzlu (DM) *krş.* duzlu, tuṣlı, tuṣlı, tuzlu

tuztur- Ayırmak (İM)

tuzul- Tuz vermek, tuzlamak (TZ) *krş.* duzla-, tuzla-

tü Darı (CC)

tüb Dip, temel, kök (BV, CC) *krş.* dib, dip, tib, tip, tüp

tübe kaz Evcil kaz (TZ)

tüdük Düdük (BV) *krş.* düdük

tüfkür- Tükürmek (İM) *krş.* tükür-,
tüpkür-, tükür- (I), tüvkür-
tüg Tüy, kıl (BV, İM, KFT, RH, TZ)
tüge Cariye (TA)
tügel Mükemmel, tam, tamam (CC)
krş. dükel, tükel
tügli Tüylü (BV) *krş.* tüglü, tüklü
tüglü Tüylü (RH) *krş.* tüglü, tüklü
tügme (I) Düzenbaz, hileci (TA)
tügme (II) Düğme (DM, İM, MG,
TA) *krş.* düğme, tüvme
tügmele- Düğmelemek (BM, İM, MG)
krş. tüvmele-, tüymele-
tügsüz Tüysüz, saçsız (BV) *krş.* tüksüz
tügül- Ümitsizliğe düşmek (TZ)
tükel Mükemmel, tam, tamam (CC)
krş. dükel, tügel
tükrük Tükürük (Gİ, KF, KK, MS)
krş. tükürük, tüvrük
tükü Darı (Kİ)
tükürük Tükürük (Gİ, KF, KK, MS)
krş. tükrük, tüvrük
tülbent *Far.* (< dül-bend) Sarık, baş
örtüsü, tülbent (İH) *krş.* dülbenid,
dülübenid, tulban, tılbant
tülek Kör (Kİ)
tülek yılķı Terbiye görmemiş salma
hayvan (İH)

tülge kör- Yıldıza bakmak (TZ)
tülki Tilki (GT, TZ) *krş.* dilkü, tilkü,
tülkü
tülkü Tilki (BV, CC, Kİ) *krş.* dilkü,
tilkü, tülki
tülkün Çaylak (Kİ)
tülüngi Yabancı, kimsesiz (İH)
tülüveç Pelikan kuşu (İM) *krş.*
deglügeç, devlengeç, devlingeç,
devlügeç (II), tevlengeç, tevlügeç
tümek Beşik örtüsü (DM)
tüme yine Çuvaldız (DM)
tümrü Dümbelek, tef, büyük davul
(TA) *krş.* dümri, dümrü
tün 1. Dün, dünün gecesi (BM, BV,
Kİ) *krş.* tüne **2.** Akşam, gece (CC, GT,
İM, KK, TA, TZ) *krş.* dün 1 **tün buçķı**
gece yarısı (TA) **tün keçe** evvelki
akşam (Kİ) **tün keyçe** dün gece (TA)
tüne Dün, dünün gecesi (CC, TZ) *krş.*
tün 1 **tüne kün** dünkü gün (CC, KK)
krş. düne kün **tüne kün** yarın, ertesi
gün (İM) **tüne kün** evvelki gece,
akşam (Kİ)
tüne- Gecelemek (İM, Kİ)
tünegi Karanlık (KF)
tünle Gece, geceleyin (Kİ, KK) *krş.*
dünle

tünlük Pencere (İM, Kİ, TZ) *krş.* tüñlük

tüñlük Pencere, kafes (TZ) *krş.* tünlük

tüpe Başın tepesi (TZ)

tüpkür- Tükürmek (CC) *krş.* tüfkür-,
tükür-, tüskür- (I), tüvkür-

tür Din, âdet, görenek, örf, töre (TZ)
krş. düre, töre (I), tura (I), türe

tür- Dürmek (GT) *krş.* dür-

türbe Ar. Mezar, türbe (Gİ, GT, KF)

türbelik Ar.T. Mezarlık (KF)

türe Din, âdet, görenek, örf, töre (TZ)
krş. düre, töre (I), tura (I), tür

türe Ağaç dikmek (Kİ)

türkiye Türkçe (DM) *krş.* türkī 1

türkiye Ar.T. Türke ait (BV)

türküman Far.T. Türkmen (Gİ)

türlendi Türlü, çeşitli (CC)

türli Türlü, çeşitli (GT) *krş.* dürlü,
türlü (I), türlüg

türlüg Türlü, çeşitli (BV, İM, MG)
krş. dürlü, türli, türlü (I)

türmes Bir bitki (BV)

türt Dört (sayı) (İN) *krş.* dörd, dört,
dörüd, dörüt, tört

türük El âlem, halk, ahali (TZ) *krş.*
dürük

türüş- Çalışmak, çabalamak, gayret
etmek (Kİ) *krş.* dürüş-

tüskür- (I) Tükürmek (BM) **krş.**
tüfkür-, tükür-, tüpkür-, tüvkür-

tüskür- (II) Bie şeyi şiddetle itip ileri
fırlatmak (İH)

tüşman Far. (< düşmān) Düşman
(CC) *krş.* düşmen, tuşman

tütük Baca (İM)

tütüz- Tüttürmek (BV)

tütüz- Buğulattmak (TZ)

tüve deve (TZ) *krş.* deve, teve, tife,
töve, tive

tüvi Darı, bılğurun incesi (CC) *krş.*
dügü

tüvkür- Tükürmek (İM) *krş.* tüfkür,
tükür-, tüpkür-, tüskür- (I)

tüvlek Kavunun olmamışı (İH)

tüvme Düğme (CC, Kİ) *krş.* düğme,
tügme (II)

tüvmele- Düğmelemek (BM, Kİ) *krş.*
tügmele-, tüymele-

tüvrük Tükürük (İM) *krş.* tükrük,
tükürük

tüvün Kısır, doğurmaz (CC, Kİ)

tüvür Meclisin yukarı tarafı (Kİ)

tüvür- Döndürmek, çevirmek (CC)

tüvürşük Tohum (TZ)

tüymele- Düğmelemek (TZ) *krş.* tüğmele-, tüvmele-

tüyül Değil (TZ) *krş.* degül, devül, döğül, tegil, tegül, töğül

tüyün Düğüm (TZ) *krş.* düğün (I)

tüz- (I) Düzmek, düzeltmek (BV, TZ) *krş.* düz- (I)

tüz- (II) Düzmek, yapmak, meydana getirmek (GT)

tüz- (III) sabit olmak (TZ)

tüz- (IV) Söylemek, demek (İM)

tüze Tezmeğe meyli olan at (RH)

tüze- Sarılmak (TZ)

tüzenlik Düzenlik, emniyet (TZ)

tüzge Seviye, hiza (MG)

tüzgün Dizgin (DM) *krş.* tizgin

tüziş- Anlaşmak (KFT)

tüznet- Düzeltmek (CC) *krş.* düzelid-, düzet-, tüzet- (I), tüzüt-

tüzrek Tashih (CC)

tüzülük Eşitlik (İM)

tüzüt- Düzeltmek (MG) *krş.* düzelid-, düzet-, tüzet- (I), tüznet-

U

u *Far.* Ve (GT, MG) *krş.* ü, ve

u- Cevherî fiil (KFT)

‘ucze *Ar.* Kuyruktaki sıkı et (BV)

uç 1. Uç, uç taraf (BV, CC, DM, GT, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, MG) *krş.* üç (II) 2. Sınır (TA) 3. Taraf, yan (TZ)

uç 1. Sırt, arka (BV, CC) 2. Oturak yeri, kış (İH, İM, İN, Kİ) 3. Uca kemiği, kuyruk sokumu kemiği (TZ)

uçal- Kışa vurmak (Kİ)

uçan Küçük gemi, yelkenli kayak (BM, Kİ, TZ)

uçar Çarşı (Kİ)

uçkun- Kaçmak, uçup gitmek (İH)

uçmak Cennet (BM, CC, İM, İN, KFT, Kİ, MS, TA, TZ)

uçmaklı Cennetli, cennette bulunan (CC)

uçra- Rastlanmak, karşılaşmak (MG) *krş.* uğra- 2, uşra-

uçuh samanlı buğday, tınaz (CC)

uçuk Sara hastalığı (İH)

uçun İçin, ötürü, dolayı (TZ) *krş.* çün, için, üçün, üşün

uçunda Sonunda, ...ucunda (BM)

uçurum Uçurum, yar (İH)

uçuz (I) Ucuz, değersiz (CC, DM, Kİ, TA) **uçuz bol-** ucuzlamak (Kİ)

uçuz (II) Ucuz, bol (DM, KFT) *krş.* uşuz **uçuz et-** fiyatını indirmek, ucuzlatmak (İH)

uçuz (III) Kolay (Kİ, MG) **uçuz bol-** kolaylaştırmak (Kİ)

uçuzluk Ucuzluk (TA)

uçuzluk Kolaylık (MG)

ud Hayâ, edep (Kİ) *krş.* ut

‘ūd Ar. Çalgı, ud (KFT)

udaa Moğ. Art arda, peşi sıra (CC)

‘udde Ar. Hazırlık (MG)

udı- Uyumak (Kİ) *krş.* udu-, uyi-, uyu-

udu- Uyumak (Kİ) *krş.* udi-, uyi-, uyu-

‘udül Ar. Kadılık makamında bulunan ve gerektiğinde reyine baş vurulan kimseler, bir tür jüri üyesi (GT)

uftan- Utanmak (GT) *krş.* uğan-, uvtan-

uğ Çadırın üst kısmına koyulan ağaç veya ok (Kİ)

uğan Yaratıcı, Allah (TA) *krş.* oğan

uğas Divit (TA)

uğla- Çadıra ağaç dikmek (Kİ)

uğra- 1. Uğramak (KFT) 2. Rastlamak, karşılaşmak (TZ) *krş.* uçra-, uşra-

uğrı Hırsız (KFT) *krş.* oğrı, oğur, uğru, uğur (II), uğurı, uvru

uğru Hırsız (TZ) *krş.* oğrı, oğur, uğrı, uğur (II), uğurı, uvru

uğul- Bayılmak, kendinden geçmek (TZ) *krş.* oğun-, uğun-

uğun- Bayılmak, kendinden geçmek (TZ) *krş.* oğun-, uğul-

uğur (I) Zaman (İH)

uğur (II) Hırsız (KFT) *krş.* oğrı, oğur, uğrı, uğru, uğurı, uvru

uğurı Hırsız (KFT) *krş.* oğrı, oğur, uğrı, uğru, uğur (II), uvru

uğurlan- Soyulmak (KFT) *krş.* oğurlan-

uğurlayıcı Hırsız (KFT)

uğurlayın Gizlice (KFT)

uğurt Yudum (TA)

uğurtla- Yudumlamak (TA)

uğut Keşkek, lâpa (İH)

uğbirū Ar. "Haber verildi" (KFT)

uğu Uyku (BM) *krş.* uku, uyku, uyku, uyuhı, uyuhu

uğ- Anlamak, idrak etmek (Kİ)

‘uğal (I) Ar. Ayak kösteği (BV)

‘uğal (II) Ar. Atın yürürken ayağını yere sürmesi (İN)

uğar kazı Balıkçıl kuş, leylek (BM)

‘uğbā Ar. Ahiret (GT)

‘uḵr Ar. Doğum yapamayan kısır kadın (İM)

uḵtur- Anlatmak (Kİ) *krş.* uḵuttur-

uḵu Uyku (BM) *krş.* uḵu, uyku, uyku, uyuhı, uyuhı

‘uḵūd Ar. Bağlar, şartlar (İM)

‘uḵūr Ar. Cariyenin mehrine denir (KFT)

uḵuttur- Anlatmak (Kİ) *krş.* uḵtur-

‘uḵve Ar. Kuyruk dibi (BV)

ula- Bitiştirmek, ulaştırmak (CC, Kİ, TA, TZ)

ulaḡur- Nazlanmak (TA)

ulah Oğlak, keçi yavrusu (CC) *krş.* ağlak (III), avlak (III), oğlak (I), oğulak, ovlak

ulaḡ (I) Havuz (Kİ) *krş.* avlak (II)

ulaḡ (II) Posta ulaḡı (Kİ)

ulaḡ- Anlaşmazlık etmek (TZ)

ulal- Yüceltmek, yükseltmek (BM)

ulaldur- Büyütmek, yüceltmek (TA)

ulam Vasıtasıyla, yoluyla (CC)

ulan- Köklenmek (Kİ)

ulaş Yakın, bitişik (Kİ)

ulaşdur- Ulaştırmak, yetiştirmek (Gİ, KFT) *krş.* ulaştır-

ulaştır- Ulaştırmak, yetiştirmek (İM, MG) *krş.* ulaştır-

ulça Doyumluk (TZ)

ulçala- Doyumluk elde etmek (TZ)

ulğa- Büyümek, gelişmek (BV) *krş.* ulḡar-, ulḡay-, ulḡar-

ulḡar- Büyümek, gelişmek (TZ) *krş.* ulğa-, ulḡay-, ulḡar-

ulḡat- Ululatmak, yüceltmek, ulu saymak (TZ)

ulḡay- Büyümek, gelişmek (CC, GT) *krş.* ulğa-, ulḡar-, ulḡar-

ulḡayt- Gönlünü geniş tutmak, kendine güvenmek (MG)

ulḡar- Büyümek, gelişmek (TZ) *krş.* ulğa-, ulḡar-, ulḡay-

ullandır- Kökleştirmek (Kİ)

‘ullik Ar. Bir bitki (BV)

ullu Büyük, ulu, yüce (GT) *krş.* ulu, uluḡ

uluḡ Ulu, büyük, yüce (BV, GT, İM, KFT, MG) *krş.* ulu, ullu

uluḡla- Yüceltmek (İM, KFT) *krş.* ulula- (I)

uluḡluḡ Büyüklük, yücelik (İM) *krş.* uluḡluk, ululuk, ululuḡ, ululuk

uluḡluk Büyüklük, yücelik (GT, İM) *krş.* uluḡluḡ, ululuk, ululuḡ, ululuk

ulullan- Kökleşmek (Kİ)

ululuğ Büyüklük, yücelik (RH) *krş.* uluğluğ, uluğluk, ululuk, ululuk

ululuk Büyüklük, yücelik (CC, KF) *krş.* uluğluğ, uluğluk, ululuk, ululuğ

umaç Hedef, nişan *krş.* āmāc, omaç (MG)

umay Kurtulma, kurtuluş (TZ)

umınç Arzu, istek (İM) *krş.* umunç

umsuluk Arzu edilen şey (Kİ)

umsun- 1. (Kadınların) gebe iken bir şeyi arzu etmek, aş ermek (Kİ) 2. Ummak, arzu etmek (İM, TA, TZ)

umsunlı Umulan, arzu edilen (TZ)

umunç Arzu, istek (CC) *krş.* umınç

un- Oyarak içini boşaltmak (Kİ) *krş.* uñ-

uñ- Oyarak içini boşaltmak (Kİ) *krş.* un-

una- Kabullenmek, boyun eğmek, itaat etmek (CC, TA)

uñaç Boğaz (İM) *krş.* unaş

unaş Boğaz (TZ) *krş.* uñaç

unğuz Bok böceği (TZ)

unıd- Unutmak (KFT) *krş.* unud-, unut-, unuť-

‘unnāb Ar. Hünnap (GT)

unud- Unutmak (Gİ, KF) *krş.* unıd-, unut-, unuť-

unuť- Unutmak (DM) *krş.* unıd-, unud-, unut-

unutçang Unutulabilir (CC)

ur Tohum (Kİ)

urağut Kadın (Kİ)

urğuk Köpek yavrusu, enik (TZ) *krş.* uruk (II)

urğur- Yürümek, koşmak (CC)

urıl- Konulmak, vurulmak (KF)

urıla- İkamet etmek, yerleşmek, çadır kurmak (İM)

urķ Boy (TA)

urlaş- Belirme, ortaya çıkma, doğma (TZ)

urluğ Tohumluk (BV, GT, İM, Kİ, TA) *krş.* urluk

urmaķ Kamçı, kırbaç (CC)

urtu (I) Karşı, karşılık (CC) *krş.* utru (I)

urtu (II) Eşit değerli, uygun, aynı değerde (CC) *krş.* utru (II)

uru balı Arı balı (KK)

uruķ Uruk, çocuk, nesil (CC)

uruķ (I) Bir babadan çoğalan köy, mahalle (İH)

uruk (II) Köpek yavrusu, enik (TZ)
krş. urğuk

uruk (III) Bir bitki (BV)

‘urūk Ar. Damarlar (MG)

urul Örs (Kİ)

urun Mertebe, yer (İH) *krş.* orun

urundur- Oynatmak (BV)

urunlu bol- Bir mekân ve mesken sahibi almak, halk için mevki ve şeref sahibi olmak (İH)

uruşu Vuruşma, savaşma, karşı koyma (CC) *krş.* uruş

uruşul- Vuruşulmak (TZ)

urutka İhtiyar, yaşlı (TZ)

‘uryān Ar. Çıplak, üryan (GT, MG)

uş Akıl, zekâ (TA) *krş.* us (I)

us- Yanlış fikirde bulunmak, sanmak (İH)

usağ Kavak ağacı (TA)

usal Tembel, isteksiz, gevşek (GT)

usan Saf, aptal, sersem (İH)

‘uşāre Ar. Öz, özsü (BV)

uslı Akıllı, zeki (İM) *krş.* uşlu, ustlu

uşsı Nefes, soluk (DM)

uşsız Akılsız (TA) *krş.* ussuz

ussuz Akılsız (İM) *krş.* uşsız

uşta Far. (< ustād) Usta, öğretici (DM) *krş.* osta, usta

ustlu Akıllı, zeki (CC) *krş.* uslu, uşlu

ustura Ustura (DM)

uşūl-i dīn Ar. Dinin esasları (İM)

usun- Bir şeye elini uzatıp vermek (TZ)

uş 1. İşte (GT, İN, MG) *krş.* oş 2. Tembih edatı (KK)

uş- Uçmak (KK) *krş.* uç- (I)

uşacuk Küçücük (KFT)

uşağ Kırıntı (CC)

uşağçı Hain, iftiracı (CC) *krş.* uşakçı, uyşakçı

uşakçı Hain, iftiracı (CC) *krş.* uşahçı, uyşahçı

uşaldı Uzantı (CC)

uşan- Ufanmak, küçük parçalara bölünmek (TZ) *krş.* uvan-

uşat- Parçalamak, parçalatmak, kırmak (GT)

uşbu Bu, işte bu (BV, İH, KFT) *krş.* işbu

uşda İşte (KFT) *krş.* oşta

uşku Marangoz rendesi (CC)

uşra- Rastlamak, karşılaşmak (TZ) *krş.* uçra-, uğra- 2

‘uṣṣāk Ar. Âşıklar (GT)

uṣuk Çok, çokluk (CC)

uṣun Omuz başı (BV)

‘uṣūr Ar. Öşürler (İM)

uṣuz Ucuz, bol (TZ) *krş.* uçuz (II)

ut Hayâ, edep (Kİ) *krş.* ud

ut- Ütmek, yemek, galip gelmek (TA)
krş. uṭ-

uṭ- Ütmek, yenmek (BM, GT, Kİ, TZ)
krş. ut-

utru (I) Karşı, karşılık (CC) *krş.* urtu-
(I)

utru (II) Eşit değerli, uygun, aynı
değerde (CC) *krş.* urtu (II)

utru (III) Ötürü, ...den dolayı (İM)
krş. ötkürü, ötri, ötrü, ötüri, ötürü

uṭṭur- Yenilmek (BM)

utuv Kazanç, kâr, menfaat (BM) **utuz-**
Ziyan etmek, ütölmek (TZ)

uus 1. Mum (BM) *krş.* uvus **2.** Bal
mumu (BM)

uv Av (CC) *krş.* av (I)

uv- 1. Kırmak, parçalamak (CC) 2. Bir
şeyi ezmek (Kİ)

uvalḵ Ufak, küçük (KFT) *krş.* uṣaḵ

uvan- Ufanmak, küçük parçalara
bölünmek (TZ) *krş.* uṣan-

uvr Ar. Gözsüzlük, âmâlık (BV)

uvru Uğru, hırsız (TZ) *krş.* oğrı, oğur,
oğrı, uğru, uğur (II), uğurı

uvṣa- Okşamak, sevmek, kucaklamak
(CC)

uvṣaṣ- Birbirine benzemek (CC) *krş.*
oḥṣaṣ-, oḵṣaṣ-

uvtan- Utanmak (BV) *krş.* uftan-,
uṭan-

uvu Zehir (Kİ) *krş.* ağı (I), ağu, avu

uvul- Bayılmak, akli başından gitmek
(TZ)

uvurḡan Hırsız, uğru (TZ)

uvus Mum, bal mumu (Kİ) *krş.* uus 1

uvuṣ Parça (KFT)

uvut- avutmak, teskin etmek,
susturmak, yatıştırmak (CC)

uy Kül rengi (TA)

uya Yuva (BM, Kİ, TZ)

uyaḡ Uyanık (GT) *krş.* uyov, uyaḡ,
uyaḵ

uyaḥ Uyanık (CC) *krş.* uyov, uyaḡ,
uyaḵ

uyaḥ- (Güneş) batmak (CC) *krş.* uyaḵ-

uyaḵ Uyanık (İM) *krş.* oyov, uyaḡ,
uyaḥ

uyaḵ- (Güneş) batmak (İM) *krş.* uyaḥ-

uyal- (I) Uyanmak, uykudan uyanmak (İM) *krş.* oyan- (I), uyan- (I), uyğan-

uyal- (II) Utanmak (CC, GT, KFT, Kİ, KK, MG, TZ) *krş.* vıyal-

uyalt- Utandırmak (MG)

uyan Atın koşumlarından biri, yular (KFT, TZ) *krş.* oyan

uyandır- Uyandırmak (KK) *krş.* oyandır-, oyandur-, uyandır-, uyandur-

uyandur- Uyandırmak (KFT, Kİ) *krş.* oyandır-, oyandur-, uyandır-, uyandır-

uyanuk Uyanık (KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* uyanık

uyanla- Gem vurmak (TA) *krş.* oyanla-

uyar- Uyarmak (TA) *krş.* oyar-

uyat- Utanmak, haya etmek (CC, GT, TZ)

uyat Utanma, hayâ (CC, Kİ)

uyatlıg İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri (RH) *krş.* uyatlık, uyatlık

uyatlık İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri (Gİ, KF, TZ) *krş.* uyatlıg, uyatlık

uyatluğ İnsanın gösterilmesi ayıp olan yeri, avret yeri (MS) *krş.* uyatlıg, uyatlık

uyğan (I) Uyuyan (Kİ)

uyğan (II) Yağı alınmış yoğurt (TZ)

uyğan- Uyanmak (GT) *krş.* oyan- (I), uyal- (I), uyan- (I)

uyı- Uyumak (Kİ, TA) *krş.* uğı-, uğu-, uyu-

uykı Uyku (İM) *krş.* uğu, uğu, uyku, uykı, uyuhı, uyuhu

uyku Uyku (BM, GT, Gİ, KF, Kİ) *krş.* uğu, uğu, uykı, uykı, uyuhı, uyuhu

uykusra- İmızganmak, uyumak (TZ) *krş.* uyuhısıra-, uyüksıra-

uykusuzluk Uykusuzluk (GT)

uyluk Uyluk (BV, İM)

uymak Yüksük (TA)

uyşah İftira, hakaret (CC)

uyşahçı Hain, iftiracı (CC) *krş.* uşahçı, uşahçı

uyu- Uyumak (CC, GT, İM, KF, TZ) *krş.* uğı-, uğu-, uyı-

uyuhı Uyku (CC) *krş.* uğu, uğu, uykı, uyku, uyuhı

uyuhısıra- Uykusuz kalmak (CC) *krş.* uykusra-, uyüksıra-

uyuhu Uyku (CC) *krş.* uğu, uğu, uykı, uyku, uyuhı

uyukla- Uyuklamak, şekerleme yapmak (BM, Gİ, KF, KFT, KK, MS, TA, TZ) *krş.* uyuklan-, uyuklaş-

uyuklan- Uyuklamak, uyumak (KF)
krş. uyukla-, uyuklaş-

uyuklaş- Uyuklamak (TZ) *krş.*
 uyukla-, uyuklan-

uyukşıra- İmızganmak, uyumak (TZ)
krş. uyukşıra-, uyukşıra-

uyup Sulu yoğurt (TZ)

uyutkuç Süt emen çocuğun veya
 oğlanın kursağının içinde meydana
 gelen donmuş süte benzer bir şey (İM)

uyuz Uyuz (BM)

uyvala- Yere yuvarlanmak,
 sendelemek (İH)

uz- Geçmek (TA, TZ) *krş.* oz- (I)

uzad- Uzatmak (İN, KFT) *krş.* uzat-
 (I)

uzan (I) Kopuz çalarak türkü söyleyen
 (Kİ)

uzan (II) Örs (TZ)

uzğun Azgın, sapık (Kİ)

‘uzlet Ar. Yalnızlık (Gİ, GT, KF)

uzun- Uzamak (TA)

uzunluk Uzunluk (CC) *krş.* uzunluk

‘uzv Ar. Organ, uzuv (Gİ, KF, KFT)

Ü

ü Far. Ve, bağlama edatı (GT, İN,
 MG) *krş.* u, ve

üb- Yavaş yavaş içmek (Kİ)

übhel Ar. Bir bitki (BV)

übhül Far. İlâç olarak kullanılan bir
 bitki (RH)

übük İbibik kuşu (TZ)

üçe Yüce, ulu (DM) *krş.* yüce

üçlik Teslis, üç birlik (CC) *krş.* üçlük

üçöv Üçü birden, üçü beraber (CC)

üçün İçin, dolayı (BM, BV, CC, GT,
 İM, KF, Kİ, MG) *krş.* çün, için, üççün,
 uçun, üşün

üçünçi Üçüncü (BV, CC, KF, Kİ) *krş.*
 üçüncü, üşinşi

üçünçü üçüncü (İH, RH) *krş.* üçünçi,
 üşinşi

üçürüm Yassı ve enli taş (TA)

üdük (I) Sidik deliği (İH)

üdük (II) Mesh, ayakkabı (MS)

üf Ünlem (İM)

üfüş Islak (İM) *krş.* evüş, üvüş (II)

üfüşlik Islaklık (İM) *krş.* efüşlik,
 evüşlik, evüşlük, üfüşlük, üvüşlük

üfüşlük Islaklık (İM) *krş.* efüşlik,
 evüşlik, evüşlük, üvüşlük

ügeyik Üveyik kuşu (TA, TZ) *krş.*
 ögeyik

ügin Ağız (TA)

üğmeş- Etrafına toplanmak (İH)

ügü Baykuş, uhu kuşu (BM, CC, Kİ, TZ)

ügün ügün Küme küme, top top (İH)

ügüt- (Un vb.) öğütmek (Kİ, TA, TZ)
krş. öğüt-, üküt-, yügüt-

ügütçi (I) Öğütçü (TZ)

ügütçi (II) Çoban (TZ)

üksük Dikiş yüksüğü (TZ)

üksün- Hatırlamak (CC)

üküş Çok, fazla (MG) *krş.* öküş

üküt- (Un vb.) öğütmek (BM) *krş.*
ögüt-, ügüt-, yügüt-

ükütüptür Kısır (TZ)

ül- 1. Hisse almak (GT) 2. Paylaşmak (KFT)

üldür Islak (Kİ)

üldürük Katran (İH)

üle- Taksim etmek, paylaşmak (Kİ)

ülefe Ar. Memurun, askerin ücreti, aylığı, yıllıkı (İH)

üleştür- Üleştirmek, paylaşmak (Gİ) *krş.* üleştir-, üleştür-

üleştü Sırasıyla, sırası üzerine (İM)
krş. üleştürü

üleştür- Üleştirmek, paylaşmak (GT, TA, TZ) *krş.* üle-, üleştür-, üleştir-

üleştürü Sırayla, sırası üzerine (İM)
krş. üleştü

ülfet Ar. Yakınlık, ülfet (GT)

üli- Islanmak (Kİ)

ülit- Islamak, ıslatmak (TA)

ülü Pay, hisse (Kİ) *krş.* ülüş

ülü- Üleşmek, paylaşmak (TZ) *krş.*
üleş-, ülüş-

ülüş Pay, hisse (BM, BV, CC, İM, KFT, Kİ, TZ) *krş.* ülü

ülüş- Üleşmek, paylaşmak (KK) *krş.*
üleş-, ülü-

ümerā Ar. Emirler, beyler (GT)

ümīd Far. Ümit (BV, GT, İM) *krş.*
ömed

ümm Ar. Ana (BV, GT, KF)

ümmī Ar. Okuma yazma bilmeyen (Gİ, İM, KF)

ümmü gılān Ar. Çöllerde yetişen bir diken (İM)

ümmü veled Ar. Bir kişinin cariyesinden olan çocuğu veya çocuğun annesi (İM)

ün (I) Ün, ses (CC, GT, İM, KFT, Kİ, KK)

ün (II) Genel anlamda his (KK)

ün- Karşı koymak, dayanmak, inat etmek (CC, Kİ)

üñ- Oymak, kazmak (CC)

ünde- Çağırarak, seslenmek (CC, GT, İM, İN, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* inde-, ünle-

ündenil- Çağırılmak, seslenilmek (İM, KFT)

ündet- Çağırtmak (CC)

ünegü İnatçı (Kİ) *krş.* önegü, önevü, ünevü

ünevü İnatçı (Kİ) *krş.* önegü, önevü, ünegü

ünle- Çağırarak, seslenmek (KFT) *krş.* inde-, ünde-

üns Ar. Alışıklık, ünsiyet (Gİ, GT, KF, KFT)

üprek Ürpermiş (İM)

üpsün- Hatırlamak (CC)

üptek Alaca ibibik (DM)

ür- (I) (Köpek için) ürmek, ulumak, havlamak (BM, CC, GT, Kİ)

ür- (II) Üflemek (BM, BV, İM, Kİ, KK, TZ)

ür- (III) Bitmek (Kİ)

üren- Öğrenmek (CC) *krş.* öğren-, ören- (I), övren-, yören- (I)

üret- Öğretmek (CC, RH) *krş.* öğred-, öğret-, öret-

ürgür- Parlatmak, alevlendirmek (İH)

ürk- Ürmek, korkmak, çekinmek (GT, İM, KK, MG, RH) *krş.* ürük-

ürkegen Ürken, ürkek (MG) *krş.* ürkeken

ürkeken Ürken, ürkek (TZ) *krş.* ürkegen

ürküt- Bir dereceye kadar korkutmak, ürkütme, kaçırmak (Kİ, TA)

ürküz- Bitirmek (Kİ)

ürpek Kıvrıkcık, karışık (CC)

ürper- Kaşımak (BV)

ürük- Ürmek, korkmak (Kİ, TZ) *krş.* ürk-

ürün Süt (TA)

ürüt- Örtmek (BV) *krş.* ört-, örüt-

üs- Uzanmak (TZ)

üsbürle- Teslim etmek, eline vermek (TA)

üsküli Keten (CC)

üslemek Esneme (TA)

üstād Ar. Üstat, usta, mahir (BV, GT, İN, KFT, MG) *krş.* üstāz

üstāhlık Far.T. İç açılma, ferahlama (İM)

üş Üç (sayı) (DM, KK) *krş.* üç

üş- Üşüşmek, toplanmak (GT, Kİ)

üşe- Üşümek (TZ) *krş.* üşi-, üşü-

üşen- Üşenmek, bezmek (GT, RH)

üşer Üçer (KK)

üşet- Kırıp ufalmak (TZ)

üşi- Üşümek (CC) *krş.* üşe-, üşü-

üşinşi Üçüncü (KK) *krş.* üçünçi, üçüncü

üşkü (I) Taşçı, çekici (TZ)

üşkü (II) Matkap, burgu (TA)

üşle- Sineği kovmak, uzaklaştırmak (TA)

üşnān Ar. Çöğen otu (BV, İM, KFT, MS, RH)

üşre- Anmak, hatırlamak (TZ)

üşük Kalem (TA)

üşün İçin, dolayı (KK) *krş.* çün, için, içün, uçun, üçün

ütlü Oyuklu, delikli (CC)

ütük (I) Köpek yavrusu (TA)

ütük (II) Durumu açıklama, hikâye etme (TA)

ütükle- Yalan söylemek (TA)

ütür- Delmek (Kİ)

ütürgü (I) Bir şeyi delmeye özgü alet (Kİ) *krş.* ötürgü

ütürgü (II) Ege demiri (TA)

üv- Ovmak (TZ) *krş.* ov-

üvez (I) Sivrisinek (BM) *krş.* iyez, üyez, üyüz

üvez (II) Tatarcık (İH)

üvür- Üfürmek, üflemek (GT) *krş.* üfür-

üvüş (I) Parça (KFT)

üvüş (II) Islak (İM) *krş.* efüş, evüş, üfüş

üvüşlük Islaklık (İM) *krş.* efüşlük, efüşlük, evüşlük, evüşlük, üfüşlük, üfüşlük

üyegenci Biyik, ulu (TA)

üyez Sivrisinek (BM, DM, TA) *krş.* iyez, üvez (I), üyüz

üyük Büyük tepe, höyük (BM, Kİ, TA)

üyürdlen- Ayırt etmek (KFT)

üyürüdle- Tercih etmek (KFT)

üyüş Kaygılı, şaşkın (TZ)

üyüz Sivrisinek (Kİ) *krş.* iyez, üvez (I), üyez

üz (I) Yüz, üst kısım (CC) *krş.* yüz (II)

üz (II) Sebep (KK)

üze Üstüne, üzerine (MG) *krş.* öze

üzegü Üzengi (TA) *krş.* üzengi, üzengü

üzek Üst, satıh, yüz (BV)

üzen (I) Haliç (Kİ)

üzen (II) Ağacın kütüğü (Kİ)

üzen (III) Dere (Kİ) *krş.* ezen, özen (II)

üzen- Zulmetmek (Kİ)

üzengi Üzengi (CC, DM, KK, RH, TZ) *krş.* üzegü, üzengü

üzengü Üzengi (KF, MG) *krş.* üzegü, üzengi

üzere Üzerine, üstüne (Gİ, İN, MG) *krş.* özre, üzre, üzüre

üzeri Üzeri, üstü (Gİ, MG)

üzgüçi Yüzücü (GT)

üzül- Kesilmek, kırılmak, parçalanmak (BV, İM, İN, KFT, MG)

üzüm Üzüm (BM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ) *krş.* yüzüm

üzün- Üzülmek, kesilmek (TZ)

üzüre Üzere, üzerine, üstüne (İN, TA) *krş.* özre, üzre, üzere

üzürmürs Mür ağacı (CC)

üzüt Ölü, meyyit (BM, Kİ)

üzütlük Cimrilik, hasislik (İH)

üz yürimek Kanlı basur (TA) *krş.* öz yürimek

V

vāciblık Ar.T. Vaciplik (Gİ) *krş.* vāciblik

vāciblik Ar.T. Vaciplik (Gİ) *krş.* vāciblık

vad Far. (< bād) Rüzgâr, hava (CC)

va'd Ar. Üstüne alma, söz verme (İM, KF)

vada Ar. (< va'de) Vade, bir iş için önceden belirtilen zaman (CC)

vaḥḥar Ar. Tehir etmek, geciktirmek (İM)

vahī Ar. Boş, manasız, faydasız (KFT)

vaḥṣet Ar. Ürkme, ürkeklik, ürküntü (GT)

va'īd Ar. Birini iyiliğe sevk etmek veya kötülükten uzaklaştırmak için korkutmak (İM)

vā'iz Ar. Vaaz veren, dinî nasihatta bulunan (GT, İM)

vaḳār Ar. Ağırbaşlılık, vakar (GT)

vaḳf Ar. Vakıf (malı), bağış (Gİ, GT, İM)

vaḳfe Ar. Hacıların Arafat'ta durmaları (Gİ, İM, KF)

vāḳıf Ar. Haberi olan, bilen (BV, GT, KF, KFT)

vāḳi' Ar. Vuku bulan, maydana gelen (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

vaḳtī Ar. Vakta ki, -dığı zaman (Gİ, GT)

vaḳtlan- Ar.T. Zamanı belirlemek (İM)

vālīlīḳ Ar.T. Valilik, vali olma (KFT)
krş. vālīlik

vallāhu a'lem(ü) Ar. "Allah bilir" (BV, KFT)

van On sayısı (DM) krş. on

var Var, mevcut (Gİ, KF, KFT, MS)
krş. bar (I)

var- 1. Gitmek, varmak (Gİ, KF, MS)
krş. bar- 2. Ulaşmak (KF, KFT, Kİ, MS)

varaḳ Ar. Kağıt yaprağı (GT)

vārid Ar. Gelen, erişen, vasıl olan (İM, KF, MS)

vaşf Ar. Vasıf, nitelik (BV, GT, MG)

vāsıṭ Ar. Kufe ve Basra arasında bir şehir (GT)

vāsıṭa Ar. Aracı, vasıta (GT, İM)

vaşıyya Ar. Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur kimse (İM)

vāsītān Ar. Atın iki yaşında çıkardığı dört diş (RH)

vaşl Ar. Ulaşma, birleşme, kavuşma (GT, İM)

vaşla Ar. 1. Ekleme, birleştirme (MG)
2. Süngüyü uzatmak için eklenen parça (MG)

vat Keten ayakkabı (CC)

vaṭvaṭ Ar. Yarasa (GT)

vāv Ar. Arap alfabesinin 26. harfi (İM)

vave Talep, dilek (İH)

vāveylā Ar. Gürültü (İH)

vayna- Oynamak, oyun oynamak (DM, TZ) krş. oyna- (I)

vaynaş Oynaş, cariye (TZ) krş. oynaş

vaynaş- Oynaşmak (TZ)

vaż' Ar. Koyma (İM)

vazīf Ar. Atın bir organı (BV)

vebāl Ar. Günah (GT)

vec' Ar. Bir bitki (BV)

vech (I) Ar. Vesile, vasıta, sebep (Gİ, GT, KF)

vech (II) Ar. Tarz, üslûp, şekil (İM, MG)

vecih Ar. Yön, vecih (KFT)

vedī Ar. Akıntı (Gİ)

vedī'a(t) Ar. Emanet (İM, KFT)

vefâsızlık Ar.T. Vefasızlık (GT)

vehm Ar. Kuruntu, yersiz korku, vehim (GT, İM, KFT)

veķāķat Ar. küstahlık, utanmazlık, edepsizlik (GT)

velā (I) Ar. Ne, ne de (Gİ, KF)

velā (II) Ar. Efendisinin azat ettiķi köle veya cariyesinin üzerindeki hakkı (İM) **velā-i ‘atīķa** Mevlâ ile kölesi arasında azat neticesinde meydana gelen bir vela (İM)

velâkin Far. Lâkin, fakat, ama (GT, KFT, MG, MS) *krş.* velī (IV), velīkin

velāyet (I) Ar. Kuvvet (GT) *krş.* vilāyet (I)

velāyet (II) Ar. (< vilāyet) Memleket, diyar (GT)

veled Ar. Çocuk (Gİ, KFT) **veled-i zinā** nikâhsız birleşmeden meydana gelen çocuk (İM)

veles Pamuk bez (CC)

velīd Ar. Köle (İM)

velīkin Far. Fakat, ama, lâkin (BV, GT, İN, RH) *krş.* velâkin, velī (IV)

ver- Vermek (BV, Gİ, KFT) *krş.* ber-, bir-, vir-

vera‘ Ar. Harama düşmek kaygısı ile şüpheli şeylerden kaçınmak (Gİ, KFT)

verd Ar. Gül (GT)

verdī Ar. Gül renkli (RH)

vereķe Ar. Mirasçılar (Gİ, İM, KF, KFT)

verīd Ar. Yaprak (BV)

vers Ar. Yemen za’feranı (İM)

vesah Ar. Kir, pislik (Gİ, KF)

vesīle Ar. Vasıta, bahane (İM)

vesķ Ar. 62.400 dirhemlik bir ağırlık ölçüsü (İM)

vesme Ar. Uzun yapraklı ve rengi mavi olan bir ot, çivit (İM)

vestānī Ar. Orta, ne az ne çok (MG)

vesvās Ar. Ayartıcı, kötülüķü teşvik eden (GT)

vetereyn Ar. Ökçe sinirinin yanındaki iki sinir (BV)

veyl Ar. Yazık! Yazıklar olsun! (İM)

vezāret Ar. Vezirlik (GT)

vezķa Ar. (< vezeķa) Bir cins büyük keler (İM)

vezy Ar. Bevliden sonra gelen beyaz su (İM)

vıyal- Utanmak, çekinmek (DM) *krş.* uyal- (II)

vidā‘ Ar. Ayrılış, veda (GT)

vir- Vermek (Gİ, İN, KF, KFT, KK, MS) *krş.* ber-, bir-, ver-

vird Ar. Belli zamanlarda okunması
âdet edinilen dualar (İM)

viresiye Veresiye, ödünç (BM)

viribi- Göndermek (İH)

viril- Verilmek (Gİ, KF, KFT, MS) *krş.*
beril-, biril-

vişāl Ar. Kavuşma, birleşme, visal
(GT, İM) **vişāl oruçı** kırk sekiz saat
yenilip içilmeden tutan oruç (İM)

voltur- Oturmak (DM) *krş.* oltur-,
otur-

vur- Vurmak, dövmek (BM, DM, Gİ,
İH, KF, MS, TA) *krş.* ur- (I)

vurçık İğne (CC)

vurul- Vurulmak (BM, Gİ, KF)

vuşta Ar. Orta (İM, İN)

vuşul Ar. Ulaşma, erişme (İM)

vücūh Ar. Vecihler, bizimler, şekiller
(İM)

vüs‘at (I) Ar. Güç, kuvvet (KF)

vüs‘at (II) Ar. Genişlik (Gİ)

vüzerā Ar. Vezirler (GT)

Y

ya (I) Yay (CC, Gİ, İN, Kİ, MG, TA)
krş. yaa, yay (III), ye

ya (II) Ama (TZ)

yā (I) Ar. Ey, hey (ünlem edatı) (BV,
Gİ, GT, İN, KF, KFT, MG, MS)

yā (II) Ar. Arap alfabesinin 28. harfi
(İM)

yaa Yay (CC) *krş.* ya (I), yay (III), ye

yaah Yanak, çene kemiği (CC) *krş.*
yaak, yanak 2, yañak, yangak

yaak Yanak, çene kemiği (CC) *krş.*
yaah, yanak 2, yañak, yangak

yaanı Ar. (< ya‘nī) Yani (CC) *krş.*
yeni

yab- (I) Ekmek yapmak (TA)

yab- (II) Yapmak, etmek (KK) *krş.*
yap- (I)

yab- (III) Örtmek, kapamak (BM,
KK, TA) *krş.* yap- (II)

yaba Harman yabası (Kİ)

yabağū Kırkılmış yün, yapağı (TA)
krş. yapağı (II), yapak

yabalağ Baykuş (BM, CC, DM, TA)

yābānlık *Far.T.* Sahra, yabanlık,
dışarı (Gİ, KF)

yabçı Bina yapan usta, inşaat ustası
(TA)

yabiş- Yapışmak, bitişmek (BM) *krş.*
yapış- 2, yapuş- 1

yabıştır- Yapıştırmak, birleştirmek (KK) *krş.* yapışdur-, yapıştır-, yapuştır-

yābis Ar. Kuru (BV, Gİ, KF, MG)

yablağ Çıplak (Kİ)

yabov Örtü, baş örtüsü (CC) *krş.* yabuk

yabovlı Örtülü (CC)

yabrağ Yaprak (DM, KK, TA) *krş.* yabuldrak, yabulduruk, yaprak, yabüldürek **yabrağlı tirek** yapraklı ağaç (DM)

yabrağlan- Yapraklanmak (KK)

yabuk Örtü, baş örtüsü (DM, İM) *krş.* yabov

yabuldrak Yaprak, ağaç yaprağı (CC) *krş.* yabrağ, yabulduruk, yabüldürek, yaprak

yabulduruk Yaprak, ağaç yaprağı (TA) *krş.* yabrağ, yabuldrak, yabüldürek, yaprak

yabun- Yapışmak, ulaşmak (TA)

yabüldürek Ağaç yaprağı (BM) *krş.* yabrağ, yabuldrak, yabulduruk, yaprak

yabyaşıll Yemyeşil (KK) *krş.* yamyaşıl, yapıyaşıl, yemyeşil

yaçan- (I) Utanmak, çekinmek, sıkılmak (CC) *krş.* yaçın-

yaçan- (II) Tiksinmek (CC)

yaçanlı Çekinen, utangaç (TZ)

yaçı Yağcı (TA) *krş.* yağcı

yaçın- Utanmak, çekinmek (İH) *krş.* yaçan- (I)

yad Yad, yabancı (BV, DM, KFT) *krş.* yat (I), yağ

yād Far. Anma, hatırlama (GT, İM, İN)

yada- (I) Yormak (CC)

yada- (II) Sıkılmak, daralmak (TZ)

yadağ Yaya, yürüyerek, biniti olmadan (İM) *krş.* yayağ, yayak

yādigār Far. Süreyya (KK)

yağa (I) Taraf, yan (BM)

yağa (II) Irmak kenarı, deniz kıyısı (İM) *krş.* yağa (III)

yağa (III) Yaka, elbise yakası (CC) *krş.* yağa (I)

yağcı Yağcı (BV) *krş.* yaçı

yağı Düşman (BM, CC, İH, KFT, Kİ, TA)

yağı- Tehdit etmek (TZ)

yağıl- Yanılmak, hata yapmak (TZ) *krş.* yağlış-, yañal-, yañlış-, yangıl-

yağımala- Far.T. Yağmalamak, talan etmek (TA) *krş.* yağmala-

yağır (I) Bakır (BM)

yağır (II) Hayvanın sırtındaki yara (BV, İN, Kİ)

yağırılık Eğin altına konulan keçe (BV, Kİ, MG)

yağır şıgın Sevr yıldızları, eldeberan burcu (BM)

yağıştır- Birleştirmek, eklemek (KK)

yağız 1. Kahverengi, esmer (GT, İH, TA) *krş.* yavuz **2.** Dört ayağı da sekili at (İM, TA) **3.** Atlarda meşhur bir renk (GT, Kİ)

yağlabay Doğan cinsinden çakır denen bir kuş (TZ)

yağlav Yağ tavaşı (CC) *krş.* yavlov

yağlık (I) Düşman için hazırlanmış ok (Kİ)

yağlık (II) Mendil (TA) *krş.* yavlık (II)

yağlış- Yanılmak, yanlış yapmak (KFT) *krş.* yağıl-, yañal-, yañlış-, yangıl-

yağmāla- *Far.T.* Talan etmek, yağmalamak (Kİ, TZ) *krş.* yağımala-

yağrı- Yağır olmak, atın vücudunda yara meydana gelmek (İN)

yağrık Üstünde et kesilen kalın ve düz tahta (İH)

yağrın 1. Sırt, sırtın yukarı kısmı (BV, GT, MG, TZ) **2.** Kürek kemiği (GT, Kİ, MG) **3.** Omuz başı (İH)

yağruk Düzgün, pürüzsüz, fasih (İH)

yağsuz Yağsız (RH)

yağum Şehadet parmağı ile ölçülen bir uzunluk ölçüsü (BM)

yağur- Yoğurmak, hamur yoğurmak (BV) *krş.* yoğur-, yovur-, yur-

yağurt Yoğurt (BM, DM, Kİ, TA) *krş.* yavurt, yoğurt, yoğurud, yuğurt

yağ- Yapıştırmak (CC) *krş.* yak- (II)

yağnı Bir tür et yemeği, yahmi (BM, GT, TZ) *krş.* yağını

yağsi Pişmiş et (KK)

yağşıla- Güzelleştirmek, iyi muamele yapmak (KFT) *krş.* yakşıla-

yağşırah Daha iyi, daha güzel (CC) *krş.* yağşırağ

yağşırağ Daha iyi, daha güzel (BV, KK) *krş.* yağşırah

yağaz Kuma (TA)

yağçı Yay yapan, yaycı (CC) *krş.* yayçı, yayşı

yağıl- Yakılmak (Kİ)

yağınla- yaklaşmak (TZ)

yağınrağ Daha yakın, yakınca (İM)

yaķın Ar. Kesin, kuşkuya yer olmadan (bilme) (Gİ, GT, İM, KF, MG, MS)

yaķ iv Kilise, tapınak (İM) *krş.* yih öv

yaķlaş- Yaklaşmak, yakın olmak (KK)

yaķmaç Kötürüm (Kİ)

yaķnı Bir tür et yemeği, yahni (BM, Kİ) *krş.* yaķını

yaķrar- İkrar etmek, itiraf etmek (CC)

yaķşı Güzel, iyi (CC, Kİ, TA, TZ) *krş.* yaķşı 1

yaķşıla- İyi muamele etmek (Kİ) *krş.* yaķşıla-

yaķtu Aydınlık, ışık, nur (Kİ)

yaķuş Yokuş (DM, TA) *krş.* yokuş

yāķūt Ar. Yakut, değerli bir süs taşı (CC, Gİ, İM, KF, KFT)

yaķ yavuş Eş, dost, akraba (İM)

yal- Yılmak (Kİ)

yal (I) Yele, atın yelesi *krş.* yalı (Kİ, MG, RH)

yal (II) Yal, hayvan yemeği (TA)

yal (III) Ücret (İM)

yala İftira (CC)

yalağanş bol- Soyunmak (TZ) *krş.* yalağşla-

yalak 1. Toprak çanak (İH) 2. Köpeklere özğü yalak (Kİ, TA)

yalam Kadir, kıymet, itibar, değer (Kİ)

yalañ (I) Yalın, çıplak (CC, GT, İM, MG) *krş.* yalan (II), yalañş, yalın, yalıñ

yalañ (II) Kınısız kılıç (MG)

yalañaç Çıplak, yalın (CC, İM) *krş.* yalıñaç, yalınçak

yalañaçla- Ortaya çıkarmak (CC)

yalañcı Yalancı, yalan söyleyen (TZ) *krş.* yalğancı

yalañş Yalın, çıplak (TZ) *krş.* yalan (II), yalañ (I), yalın, yalıñ

yalañşla- Soyunmak (TZ) *krş.* yalağanş bol-

yalat- Yalatmak (BV)

yalavaç 1. Elçi (BM, Kİ) 2. Peygamber, resul (DM, TA)

yalbar- 1. Yalvarmak, yakarmak (CC, İM, TZ) *krş.* yalvar-, yarbar- 1 2. Dua etmek (CC) 3. Rica etmek, istemek (CC) *krş.* yarbar- 2

yalbarmak Rica, dua (CC)

yaldırağan Çakmak taşı (İH)

yaldırım Yıldırım, şimşek (DM) *krş.* ıldırım, yıldırım, yuldırım (I), yuldurum (I)

yaldız Yıldız (BM) *krş.* yalduz, yılduz, yuldız, yulduz

yaldırım Sırça, cam (BM) *krş.* ıldırım, yıldırım, yuldırım (II), yuldurum (II)

yalduz Yıldız (BM, TA) *krş.* yaldız, yılduz, yuldız, yulduz, yulduz **yalduz eri** putperesi, Mecusî (BM)

yalğa al- Kiralamak (İM)

yalğa bir- Kiraya vermek (İM)

yalğa tut- Kiralamak (İM)

yalğan Yalan (CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ) *krş.* yalan (I) **yalğan ant iç-** yalan yere yemin etmek (TZ) **yalğan çat-** iftira etmek (İM) **yalğan kıl-** yalanlamak (İM) *krş.* yalğanla-, yalğanğa tut-

yalğançı Yalancı, yalan söyleyen (DM, İM, TZ) *krş.* yalançı

yalğanğa tut- Yalanlamak (İM) *krş.* yalğan kıl-, yalğanla-

yalğanla- Yalanlamak (KFT) *krş.* yalğan kıl-, yalğanğa tut-

yalğaşla- Hayır dua etmek (Kİ)

yalgız Yalnız, tek (CC) *krş.* yalañuz, yalguz 1, yalıgız, yalıķız, yalıñız, yalñuz, yalunguz, yaluñuz

yalguz 1. Yalnız, tek (BM, BV, GT, İM, KFT) *krş.* yalañuz, yalgız, yalıgız, yalıķız, yalıñız, yalñuz, yalunguz, yaluñuz 2. Sadece, hariç olmak üzere (CC, GT)

yalguzın Yalnız olarak, tek başına (İM) *krş.* yalguzun

yalguzluk Yalnızlık (GT, İM) *krş.* yaluñuzluk

yalguzun Yalnız olarak, tek başına (İM) *krş.* yalguzın

yahı (I) Tayları bağlamak için kullanılan ip (BV)

yahı (II) Yele, atın yelesi *krş.* yal (I) (CC)

yalgız Yalnız, tek (TZ) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıñız, yalıķız, yalñuz, yalunguz, yaluñuz

yalıķız Yalnız, tek (TA) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıñız, yalñuz, yalunguz, yaluñuz

yalım Kertenkele (DM)

yalım kıya Yalçın kaya (İH)

yalıñ Yalın, çıplak (İM) *krş.* yalan (II), yalañ (I), yalanş, yalın (I)

yalın- 1. Yalvarmak, yakarmak (CC) 2. Rica etmek (CC)

yalıñaç Yalın, çıplak (İM) *krş.* yalañaç, yalıncaç

yalıñaçlan- Tecrit edilmek, soyutlanmak (İM)

yalıñcaç Çıplak, yalın (KFT, TZ) *krş.* yalañaç, yalıñaç

yalıngız Yalnız, tek (TZ) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıķız, yalıñız, yalñuz, yalunguz, yaluñuz

yalķa- Teşvik etmek, kandırmak (İH)

yalķav Tembel, gevşek (TZ)

yalķık Balgam (İH)

yalman Dağ faresi, tarla faresi (BM, DM, İM, Kİ, TA, TZ)

yalman- Ağızda kalan yemek artığını yalayıp yutmak (İH)

yalmas Yun. (< elmās) Elmas (CC)

yalñuz Yalnız, tek (Kİ, MS) *krş.* yalgız, yalguz 1, yalıģız, yalıķız, yalıñız, yalunguz, yaluñuz

yalñuz Sadece, tek, yalnız (Gİ, KF) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıñız, yalıķız, yalıñız, yaluğuz, yaluñuz

yalşı- Onmak (TZ)

yaltaķlan- Yaltaklanmak (İH)

yaluğuz Yalnız, tek (KFT) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıñız, yalıķız, yalıñız, yaluñuz, yaluğuz

yaluñuz Yalnız, tek (KFT) *krş.* yalañuz, yalgız, yalguz 1, yalıñız, yalıķız, yalıñız, yaluñuz, yaluğuz

yaluñuzlık Yalnızlık (Gİ) *krş.* yalguzluk

yama Yama (DM, Kİ, TZ) *krş.* yamav, yamov

yama- Yamamak, yama yapmak (CC, TZ) *krş.* yamala-

yamala- Yamalamak, yama yapmak (BM) *krş.* yama-

yaman (I) Kötü, fena (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ)

yaman (II) Yaman, yiğit (TZ)

yamança Kötüce (DM)

yamanıraķ Çok kötü (KFT)

yamanla- 1. Telef etmek, yok etmek (BM) 2. Kötü muamele etmek (BM, Kİ) 3. Kötülemek (Gİ, KF, KFT)

yamanlı Günahkâr, günahlı (CC)

yamanlıh 1. Kötülük, fenalık (CC, Gİ, GT, KF) *krş.* yamanlık 2. Zarar, ziyan (CC)

yam bas- Yardım etmek, korumak (TZ) *krş.* yan bas-

yamdı 1. Kasık (Kİ, KK) 2. Kasık bölgesindeki kıllar (DM)

yamğır Yağmur (MG) *krş.* amğur, yağmur, yamğur

yamğur Yağmur (CC, DM, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* amğur, yağmur, yamğır

yamğurlu Yağmurlu (CC)

yamız Kaşık (BV)

yamov Yama (CC) *krş.* yama, yamav

yamra- Abuk sabuk söylemek (İH)

yamurta Yumurma (KK) *krş.*
yamurtka, yamurtuğa, yumrutka,
yumurda, yumurta, yumurtğa,
yumurtka

yamurtka Yumurma (DM) *krş.*
yamurta, yamurtuğa, yumrutka,
yumurda, yumurta, yumurtğa,
yumurtka

yamurtuğa Yumurma (BM, Kİ) *krş.*
yamurta, yamurtka, yumrutka,
yumurda, yumurta, yumurtğa,
yumurtka

yamyaşıl Yemyeşil (Kİ, KK, TA) *krş.*
yabyaşıl, yapıyaşol, yemyeşil

yañ (I) salgın hastalık (CC)

yañ (II) 1. Yan, yan taraf (İM, Kİ) *krş.*
yan (I) *krş.* yağıl-, yağlış-, yangıl-,
yañlış-

yaña Cihet, yön (Kİ) *krş.* yana (III)

yañak Yanak (BV, DM, GT, İM, İN,
Kİ, KF, MG, RH, TA) *krş.* yaah, yaak,
yanak 2, yangak

yañal- Yanılmak, yanlış yapmak (Kİ)

yan bas- Yardım etmek, korumak
(TZ) *krş.* yam bas-

yanç- 1. Yassılaştırmak, yapıştırmak,
sıkıştırmak (BV) 2. Ezmek (CC)

yançık Kese, para kesesi, torba (CC,
DM, İM) *krş.* yançuk, yunçuk

yançuk Kese, para kesesi, torba (Kİ)
krş. yançık

yandak Diken (İH)

yandur- (I) 1. Yakmak, yandırmak
(BM, BV, İM, KF, Kİ, RH, TA) *krş.*
yandır- (II) 2. Işık yakmak (CC)

yandur- (II) Döndürmek (BM, KFT)

yandur- (III) Aktarmak (BM)

yangak Yanak, çene kemiği (CC) *krş.*
yaah, yaak, yanak 2, yañak

yangıl- Yanılmak, hata etmek (BM,
CC, GT, MG) *krş.* yağıl-, yağlış-,
yañal-, yañlış-

yangır- Öfkelenmek, kızmak,
hiddetlenmek, hınç beslemek (TZ) *krş.*
yangur-

yanguç Yonga, talaş (TA)

yanguçı Marangoz (TA)

yangur- Öfkelenmek, kızmak,
hiddetlenmek, hınç beslemek (TZ) *krş.*
yangır-

yani- Tehbit etmek (CC, TZ)

yañıla- Yenilmek (İM) *krş.* yeñile-,
yinile-

yankar- İltifat etmek (İH)

yanķu Yankı, akis (İH)

yañla (I) Yeniden (CC, TZ)

yañla (II) Henüz, yeni (GT)

yañlan- Yankılanmak (CC)

yañlu Enli (RH)

yañrıt- Açığa çıkarmak (BV)

yañşak Gürültücü (İH, TZ) *krş.* yañşık

yañşı- Çiğnemek, ezmek (TZ)

yañşık Gürültücü (TZ) *krş.* yañşak

yantı Anlamsız muttasıl konuşmak (İH)

yanul- Nazlanmak (İH)

yanut Cevap (TZ)

yapağı (I) Peçe, yüze örtülen örtü (Gİ)

yapağı (II) Yapağı, kırkılmış yün (KF) *krş.* yabağı, yapak

yapağılı Tay (TZ)

yapak Yapağı, kırkılmış yün (TZ) *krş.* yabağı, yapağı (II)

yapalak Kartal (İH)

yapçı Maymun (TZ) *krş.* yapçın

yapçın Maymun (TZ) *krş.* yapçı

yapıldağ Çıplak (İH)

yapışdur- Yapıştırmak, birleştirmek (Gİ) *krş.* yabıştır-, yapıştur-, yapuştır-

yapıştur- Yapıştırmak, birleştirmek (TA) *krş.* yabıştır-, yapışdur-, yapuştır-

yapkıç Kapak, örtü (CC)

yaplağ Korkak (TZ)

yaplanmış Yabalanmış (TZ)

yapmağlık Yapma, etme (KFT)

yapsa- (Ağaçları) çatmak (CC)

yapsı Kene (TZ)

yapuç- Örtünmek, giymek (GT)

yapuş- 1. Yapışmak, bitişmek (BV, GT, İM, MG) *krş.* yabış-, yapış- 2. (Bir şeyi) kavramak (GT)

yapuştur- Yapıştırmak, bitiştirmek (BV, İM, KF, MG) *krş.* yabıştır-, yapışdur-, yapıştur-

yapyaşıl Yemyeşil (Kİ) *krş.* yabyaşıl, yamyaşıl, yemyeşil

yap yazı Dümdüz çöl, ova (İH)

yār *Far.* Dost, sevgili, arkadaş (GT, İM)

yarad- Yaratmak, ibda etmek (KFT, RH) *krş.* yarat-

yaradıçı Yaratıcı, Allah (KF)

yaradıl- Yaratılmak (Gİ, MS) *krş.* yaratıl-

yarağ Hazırlık (GT, İM, MG) *krş.* yarağ (V)

yarağla- Hazırlamak, hazırlık yapmak (İM) *krş.* yarağla- (I)

yarağ (I) 1. Şimşek (BM) 2. Işık (TZ)

yarağ (II) Serbest (CC)

yarağ (III) Yarar, fayda (KFT)

yarağ (IV) Silâh (TZ)

yarağ (V) Hazırlık (GT, MG) *krş.* yarağ

yarağla- (I) Hazırlamak, hazırlık yapmak (KF, TZ) *krş.* yarağla-

yarağla- (II) Fayda vermek (KFT)

yarağla- (III) 1. Silâhlandırmak (Kİ)

yarağlan- (I) Donanmak, silâhlanmak (TZ)

yarağlan- (II) Hazırlık yapmak, hazırlanmak (TA)

yaralı Yaralı, yaralanmış (KFT, RH) *krş.* yaralı

yaramsağ Sadık, itaatli, baş eğer (CC)

yaramsuğlan- Yaltaklanmak (İH)

yarar Derin (TZ)

yārān *Far.* Dostlar, tanıdıklar (BV, GT, İM, İN, MS)

yarar- Atı epeyce koşturup terletip yem vermeden soğutmak (Kİ)

yarar Menfaat, yarar (İM)

yarasa Yarasa (Kİ, TA, TZ) *krş.* yarsa

yaraşdur- Yararlı hâle getirmek (KFT)

yaraşıl- Lâyık olunmak (KFT)

yaraşmak Birlik olma, uyma (CC)

yaraştır- (I) Yapmak, etmek (MG)

yaraştır- (II) Düzenlemek, birleştirmek (CC, MG) *krş.* yaraştır-

yaratğan Yaratan, yarratıcı, Allah (İM, Kİ) *krş.* yaratğan

yaratğan Yaratan, yarratıcı, Allah (TA) *krş.* yaratğan

yarbar- 1. Yalvarmak, yakarmak (CC) *krş.* yalbar- 1, yalvar- 1 2. Rica etmek (CC) *krş.* yalbar- 3

yardum Yardım (Gİ, KF) *krş.* yardım, yarlığ

yarğıcı Yargıç, belediye başkanı (CC) *krş.* yarğucu

yarğū 1. Yargı, karar, emir, mahkeme (CC) **yarğū yar-** idarî veya hukukî karar vermek (CC) *krş.* yarğula- 2. Adalet, yargı (GT)

yarğucu Yargıç, belediye başkanı (CC) *krş.* yarğıcı

yarğula- Karar vermek, yargılamak (CC) *krş.* yarğū yar-

yarı- 1. Aydınlanmak, ışımak (İH) 2. Parlamak (Kİ)

yariğ Işık, aydınlık (CC) *krş.* yarığ (I), yaruğ, yaruğ (V)

yarıhlıh Aydınlık, ışıklı, parlaklık (CC) *krş.* yarıklıh, yarıklık, yaruqluk

yarı kanat Baykuş, yarasa (İM) *krş.* yar kanat, yer kanat

yarıkçı Zırh yapan, zırhçı (TA)

yarıklıh Aydınlık, ışıklı, parlaklık (CC) *krş.* yarıhlıh, yarıklık, yaruqluk

yarıklık Aydınlık, ışıklı, parlaklık (CC) *krş.* yarıhlıh, yarıklıh, yaruqluk

yarılğa- (I) Acındırmak (CC)

yarılğa- (II) Esirgemek, yarlıgamak (TZ) *krş.* yarılka-, yarlığa-

yarılka- Günahları bağışlamak (İM) *krş.* yarılğa-, yarlığa-

yarılkağan Günahları bağışlayan, Allah (İM) *krş.* yarlığan

yarındağ Tabakalanmış deri (İH)

yarıt- Aydınlatmak, nurlandırmak (CC)

yar kanat Yarasa (TZ) *krş.* yarı kanat, yer kanat

yarkın (I) Parlaklık, parıltı (CC, TZ)

yarkın (II) Şimşek (Kİ)

yarlı Fakir, yoksul (CC, GT) *krş.* yarlı

yarlığ Yardım (MS) *krş.* yardım, yardum

yarlığa- Acımak, merhamet etmek, affetmek (CC, GT, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* yarılğa- (II), yarılka-

yarlığan Rahîm, merhamet eden, Allah (TA) *krş.* yarılkağan

yarlığançlı Merhametli (CC) *krş.* yarlığançlu

yarlığançlu Merhametli (CC) *krş.* yarlığançlı

yarlıkan- Affedilmek, suçları bağışlanmak (İM)

yarlılık Fakirlik, yoksulluk (CC)

yarlı Fakir, yoksul (Kİ) *krş.* yarlı

yarmağ 1. Gümüş madenî para eczası (BM) 2. Dirhem, gümüş para (Kİ, TA, TZ) *krş.* yarmuğ

yarmaş- Tırmanmak (TZ)

yarov Gerekli olan, techizatlanma (CC)

yarovlı Yararlı, uygun, kabiliyetli (CC)

yarpuz (I) Yaban pancarı (İH)

yarpuz (II) Su nanesi (TZ)

yarsa Yarasa (DM) *krş.* yarasa

yarsı- Çok arzulamak (İH, TZ)

yarsıt- Kışkırtmak (CC)

yarsov Tiksindiren, tabî olmayan (CC)

yart- Yarmak, yırtmak (BM) *krş.* cırt-, yır- 1, yırt-, yırt- 1, yırtı-

yartıl- Yarılmak, yırtılmak (BM) *krş.* yırtıl- (II), yırtın-

yarı Taraf (İM, MG) *krş.* yarı (III)

yaruh Aydınlık, ı ışık, parlaklık (CC, KFT) *krş.* yaruh, yarık (I), yaruğ (V)

yaruk (I) (Ayaklardaki) çatlaklar (İM)

yaruk (II) Yarık, yarılmış, çatlak (İN, Kİ, TZ) *krş.* yarık (III)

yaruk (III) Baş yarığı (İM) *krş.* yarık (IV)

yaruk (IV) Yerdeki yarıntı, kazıntı (TZ) *krş.* yarık (V)

yaruk (V) I ışık, aydınlık (BV) *krş.* yaruh, yarık (I), yaruğ

yarukluk Parlaklık, nur (İM) *krş.* yaruhluğ, yarıklı, yarıklık

yarum Yarım, buçuk (KK) *krş.* yarı (I), yarım

yaş Yas, üzüntü (DM) *krş.* yas (I), yaş (V)

yas- 1. Yayın kırığını gevşetmek, düz hâle getirmek, yassılamak (İN, Kİ) 2. Oku yaydan ayırmak (TA)

yasıç Bir tür ok demiri (Kİ) **yasıç ok** yassı ok (DM)

yāsīmīn *Far.* Yasemin (GT, İM)

yaslu Yaslı, yas tutan (Kİ)

yasman Yassı şişe (CC)

yasmık Yabanî za'feran (BM)

yasrağı kün Evvelki gün (BM)

yassı (I) sayfa hâlinde düz, yassı (BV, DM, Gİ, İH, İN, KF, Kİ, MG, TZ) *krş.* yas (II) **yassı ağaç** hamur tahtası (İH)

yassı (II) En, genişlik (İM) *krş.* yaşşı

yaşşı En, genişlik (TA) *krş.* yassı

yassıl- Yamyassı olmak (İH)

yaşsılık Yassılık, düzlük (Gİ, KF)

yaşsısız Ensiz, dar (TA)

yaştık Yastık (DM, KK) *krş.* yaştık, yastuk

yastın- Dayanmak (TZ)

yastuk Yastık (CC, GT, İM, Kİ, TA) *krş.* yastık, yaştık

yaş- Saklamak, gizlemek, örtmek (Kİ, RH)

yaşar Yaşında, yaşamış (İM)

yaşık Zayıf, kuru, cılız (CC)

yaşık *Ar.* (< 'āşık) Âşık (TZ)

yaşık yamalı Süheyl yıldızı (TZ)

yaşıl Yeşil (CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ) *krş.* yeşil

yaşılık Yeşillik (CC) *krş.* yeşillik

yaşn Yıldırım, şimşek (BM, Kİ, TA)

yaşın- 1. Gizlenmek, saklanmak (CC, Gİ) *krş.* yaşun- 2. Örtünmek, gizlenmek (İM, KF, KK)

yaşınmak Peçe, kadınların örtüsü (İM)

yaşır- Gizlemek, saklamak (CC, Gİ, KF, KK, TZ) *krş.* yaşur-

yaşıralı Saklı, gizli (TZ) *krş.* yaşırı, yaşuru, yaşurun

yaşırı Gizli, saklı (CC) *krş.* yaşıralı, yaşuru, yaşurun

yaş kozak Pamuk kozası (İH)

yaşlu Yaşlı, ihtiyar (GT, İM) *krş.* yaşlı (II)

yaşlu tirek Yeşil ağaç (DM)

yaşmak Bir tür yüz örtüsü (Kİ, TA, TZ)

yaş peynir Hayır için dağıtılan peynir (BM)

yaşun- Örtünmek, gizlenmek (CC) *krş.* yaşın- 1

yaşur- Gizlemek, saklamak (İN, Kİ, MS) *krş.* yaşır-

yaşuru Gizli (İM) *krş.* yaşıralı, yaşırı, yaşurun

yaşurun Gizlice (KFT) *krş.* yaşuralı, yaşırı, yaşuru

yat Yabancı, el (TA) *krş.* yad, yat (I)

yat- Yatmak, uyumak (KK, TA) *krş.* yat- (I)

yatağan Devamlı yatan (BV)

yatar- Kızını kocaya vermek (Kİ)

yatağ- Düzeltmek (KK)

yatba Bir Kıpçak kabilesi (Kİ)

yatdır- Yatırmak, uyutmak (Kİ) *krş.* yatğur-, yatkır-, yatķır-, yatķur-, yatur- (I)

yatğur- Yatırmak, uyutmak (İM) *krş.* yatdır-, yatkır-, yatķır-, yatķur-, yatur- (I)

yatharı Ardınca, arkasınca (DM) *krş.* yatharu

yatharu Ardınca, arkasınca (DM) *krş.* yatharı

yatıg Yatan, yatmış (BV) *krş.* yatuk, yatur

yatķır- Yatırmak, uyutmak (Kİ, TZ) *krş.* yatdır-, yatğur-, yatķır-, yatķur-, yatur- (I)

yatķır- Yatırmak, uyutmak (KK) *krş.* yatdır-, yatğur-, yatķır-, yatķur-, yatur- (I)

yatķur- Yatırmak, uyutmak (BV, İM) *krş.* yatdır-, yatğur-, yatķır-, yatķır-, yatur- (I)

yathı Kötü şey, kötü adam (İH)

yathıķ Kız (Kİ)

yatsız Kudretsiz (Kİ)

yatsu Yatsı, yatsı vakti (Gİ, İH, KF, MS) *krş.* yatsı, yatsun

yatsun Yatsı, yatsı vakti (BM, TA) *krş.* yatsı, yatsu

yattur- Telef olmak, mahvolmak (Kİ)

yatuk Yatan, yatmış (Kİ) *krş.* yatuğ, yaður

yaþuk Tavşan yuvası (TA)

yaður Yatan, uyuyan, yatmış (TA) *krş.* yatuk, yaþuk

yatur- (I) Yatırmak, uyutmak (BM, İH) *krş.* yatdır-, yatğur-, yatkır-, yatķır-, yatķur-, yatķur-

yatur- (II) Telef olmak, mahvolmak (Kİ) *krş.* yattur-

yauk Yakın, yavuk (Kİ) *krş.* yavuh, yavuk

yav (I) Harp, savaş (BM)

yav (II) Yağ (CC, TZ) *krş.* yağ

yav- (Yağmur vb.) yağmak (TZ) *krş.* yağ-

yava 1. Pırasa (TZ) 2. Soğan (TA)

yava it- Kaybolmak (TA)

yavan (I) Katıksız, yavan, yağısız (İH)

yavan (II) Kene denilen böcek (İH)

yavaşlık Yavaşlık, ağır hareket etmek (RH)

yavdır- Yağdırmak (CC)

yavı Aslı itibarıyla Türk olmayıp Türkler arasına katılan (Kİ)

yavı- Yaklaşmak (Kİ)

yavınçı- İçi ezilmek, açlık duymak (İH)

yavıt Düğün ve emsaline götürülen hediye (Kİ)

yavla- Yağlamak, yağ sürmek (TZ) *krş.* yağla- (I)

yavlağ Büyük, korkunç (BM)

yavlı Yağlı (CC)

yavlov Yağ tavaşı (CC) *krş.* yağlav

yavrı (I) Cıvcıv, kuş yavrusu (BM, DM, TA)

yavrı (II) Balık yavrusu (TZ)

yavrun Omuz levhası (KK)

yavrut- Yıpranmak, kuvvetten düşmek, dermansız kalmak (CC)

yavısı 1. Kene, koyuna musallat böcek (İH) 2. Kene yavrusu, bit yavrusu (TZ)

yavşak Bit yavrusu (Kİ)

yavşan Bir tür ot, yavşan otu (İH, TA, TZ)

yavu Kayıp (KFT)

yavuh Yakın, hısım, akraba (CC) *krş.* yauk, yavuk, yovuk

yavuk Yakın, hısım, akraba (İM, KFT, TA) *krş.* yauk, yavuh, yovuk

yavuklat- Yaklaştırmak (Kİ) *krş.* yavut-

yavukrak Daha yakın (KFT)

yavukulan- Yaklaşmak (BM)

yavurt Yoğurt (TZ) *krş.* yağurt, yoğurt, yoğurud, yugurt

yavurt- Yuvarlamak (İH)

yavut- Yaklaştırmak (TA) *krş.* yavuklat-

yavuzla- Kötülemek, yermek (TA)

yavuzlık Kötülük, fenalık (İM, GT)

yavuzrak Kötüce, daha kötü (BV)

yayağ Yaya, yürüyerek, biniti olmadan (GT, İM, MG, TA) *krş.* yadağ, yayak

yayağ Yaya, yürüyerek, biniti olmadan (İH) *krş.* yadağ, yayağ

yayala- (Kuş için) yere yakın uçmak (İH)

yayan (I) Sefer (BM)

yayan (II) Hareket (BM)

yaycı Yaycı, yay işiyle uğraşan (DM) *krş.* yakçı, yayşı

yaydağ Eversiz ata binmek (MG)

yayın- Yayılmak (TZ) *krş.* yayıl- (I)

yayın balığı Tatlı su balığı (İH)

yayka- (I) Ağız çalkalamak, çalkalayarak ağız yıkamak (İH, TZ)

yayka- (II) Yıkamak (Kİ)

yaykan- Çalkalanmak (Kİ)

yayla- Yaz mevsimini yaylada geçirmek (BM, CC)

yaylak Yayla, yazlık (Kİ, TZ) *krş.* yaylav

yaylav Yayla, yazlık (TZ) *krş.* yaylak

yayşı Yayı, yay işiyle uğraşan (KK) *krş.* yakçı, yaycı

yayuk Yayık (BV)

yayun Yayın (BV)

yazı gögerçini Kumru, yaban güvercini (İH)

yazıklı Günahkâr (KF) *krş.* yazuklu, yazıklı

yazıksızlık Günahsızlık (CC)

yazış Yazış (TZ)

yazışı Yazan, yazıcı (KK) *krş.* yazıcı

yazı yir Ova, bozkır (DM) *krş.* yazı 1

yazmak Yazı, yazma (BM)

yazmaçlık Yazı, yazma (BV)

yazu Yazı, mektup vb. (KFT, Kİ, MG)

yazuğ Günah, suç (KF) *krş.* yazık, yazuh, yazuk

yazuḥ Günah, suç (CC) *krş.* yazık, yazuḡ, yazuk

yazuḥ Günah, suç (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA) *krş.* yazık, yazuḡ, yazuḥ **yazuḥ kıl-** günah işlemek (GT)

yazuḥla- (I) Günah işlemek (CC, Kİ)

yazuḥla- (II) Suçluyu yakalamak (GT)

yazuḥlı Günahkâr (CC, KFT) *krş.* yazıklı, yazuklu

yazuḥlu Günahkâr (CC, İM) *krş.* yazıklı, yazuklu

yazuḥsuz Günahsız, suçsuz (CC, GT, İM)

ye Yay (CC) *krş.* ya (I), yaa, yay (III)

yeber- Göndermek, yollamak (DM, KK)

yed Ar. El (BV)

yeddi Yedi (sayı) (BM) *krş.* yedi, yeti (III), yetti (II), yidi, yiti (I)

yeder Kuş yavrusu (TA)

yediger Ülker yıldızı (İH) *krş.* yediker, yetegen, yeteken

yediker Ülker yıldızı (TZ) *krş.* yediger, yetegen, yeteken

yedir- Yedirmek (DM, Gİ, KF, KK, TZ) *krş.* yedür-, yidir-, yidür-, yigür-, yitür- (IV)

yedür- Yedirmek (BM, KF) *krş.* yedir-, yidir-, yidür-, yigür-, yitür- (IV)

yegāne Far. Biricik, tek (GT)

yege Moğ. Geniş (CC)

yege Ege, demirci egesi (TA) *krş.* ege, egev, ige, igegü (II), igü

yegen (I) Kargı, kamış (BM) *krş.* yeken (II)

yegen (II) 1. Hasır (BM, TA) *krş.* yigin (II) **2.** Kaba hasır döşek (CC)

yegen (III) Yiyen, obur (TZ)

yegin (I) Hafif, yeğni (BV) *krş.* yeñil, yeñül, yeyni, yini, yiñi, yugul, yüñül

yegin (II) Galip, kavi (İH)

yegir- Tiksinmek (DM) *krş.* igir-

yegit Genç, yiğit (CC) *krş.* igit, yeit, yeyit, yigit

yegrek Daha iyi (İH) *krş.* yigrek

yegür- Koşmak, hızlı yürümek (DM) *krş.* yügür-, yügür- (I)

yeit Yiğit (Kİ) *krş.* igit, yegit, yeyit, yigit

yek (I) Şeytan, iblis (BM, CC, Kİ, TZ)

yek kör- "şeytan gibi görmek, sevmemek" (Kİ)

yek (II) Kötülük (CC)

yeken (I) Topallayarak yürüyen (Kİ)

yeken (II) Kargı, kamış (TZ) *krş.* yegen (I)

yekindü İkinci, öğleden sonra (BM) *krş.* ekindü, ikindi, ikindü, ikkindü, yikindü, yikiz (II)

yekir- Kızmak, hiddetlenmek (Kİ) *krş.* yigir- 1, yikir-

yekki İki (sayı) (DM) *krş.* eki, ekki, iki, ikki, yiki

yekşenbeh *Far.* Pazar günü (BM) *krş.* yeşanbe

yele- Yavaş koşmak (TZ)

yelemçi Koşu atı (CC)

yeles İnce, hafif rüzgâr (Kİ) *krş.* yeleser

yeleser İnce, hafif rüzgâr (BM) *krş.* yeles

yelge Boyunun iki yanında bulunan damarlar (TZ)

yelkülde- Bir yandan öbür yana sallanmak, titremek (CC)

yelli Elli (sayı) (DM) *krş.* elig, ellig, elli, ilig, illi (I), illig

yelmen Kılıcın üst tarafı, kenarı (MG)

yelmük Bir tür ot (Kİ)

yelpik Çarpılmış, cin çarpmış (İH)

yelte- Teşvik etmek, kandırmak (İH)

yeltir- (Rüzgâr) hafif esmek (İH)

yelve Bildircana benzer bir kuş (Kİ)

Yemānī *Ar.* Yemen'e ait (BV, KF)

yemenī *Ar.* Bir kılıç çeşidi (MG)

yemese Ya da, yahut da, yine de (CC)

yen- (I) Yenmek, mağlûp etmek (BM, CC, İM) *krş.* yeñ-, yin- (II)

yen- (II) Yemek yenmek (Gİ) *krş.* yin- (I)

yenç- Ezmek (GT)

yençi Hamur (TZ)

yençü İnci, inciler (BM) *krş.* inci, inçü, yinçü

yendir- Yendirmek, sırtı yere gelmek (CC)

yene Yine, tekrar, ikinci kez (CC, TZ) *krş.* gene, gine, kene (I), yana (I), yine (I)

yeñi Yeni (BV, Gİ, KF, KK, MG, MS, TZ) *krş.* yañı, yengi, yiñi

yeñil Hafif (CC, İM, TZ) *krş.* yegin, yeñül, yeyni, yini, yiñil, yugul, yüñül

yeñile- Yenilemek, tekrar etmek (Kİ, TZ) *krş.* yañıla-, yinile-

yeñillet- Hafifletmek (İM)

yeñmek Yenme, zafer (CC)

yengi Yeni (BV, Gİ, KF, KK, MG, MS, TZ) *krş.* yañı, yeñi, yiñi **yengi ay** hilal, yeni ay (TA)

yeni Ar. (<ya'nī) Yani (İH) *krş.* yaanı

yeniçke İnce, hassas (DM) *krş.* inçe (I), inçke, yinçe, yinçge, yinçke, yenişke

yenişke İnce, hassas (DM) *krş.* inçe (I), inçke, yinçe, yinçge, yeniçke

yenkeş Yengeç (TZ) *krş.* ilengiş, yengeç

yensig Yanlamasına (TZ)

yenşi- Kekremek, kekre olmak (TZ)

yeñül Hafif (CC) *krş.* yegin, yeñil, yeyni, yini, yiñil, yugul, yüñül

yeprül- (Kumaş) eskiyip lime lime olmak, iplikleri gözükmek (İH)

yer- (I) Yermek, hoşuna gitmemek (CC)

yer- (II) Kötü görmek (İH)

yerdaş Hemşehri, vatandaş (BM, DM) *krş.* yerdeş

yerdeş Hemşehri, vatandaş (Kİ, TA, TZ) *krş.* yerdaş

yerhamükallāh Ar. "Allah sana merhamet etsin" anlamında bir söz (Gİ, İM, KFT, MS)

yerin- Üzülmek (DM)

yeriş- Erişmek, yetişmek (Gİ)

yer kanat Yarasa (DM) *krş.* yarı kanat, yar kanat

yertinçi Dünya, yeryüzü (CC)

yesir Ar. (< esir) Esir, tutsak (İM, KFT)

yeske- Koklamak (DM) *krş.* iyiske-, yiske-

yeş İş (DM) *krş.* eş (I), iş (I)

yeş- İşemek (BM) *krş.* işe-

yeşanbe Far. (< yekşenbih) Pazar günü (CC) *krş.* yekşenbeh

yeşek Eşek (DM) *krş.* eçek, eşek, işek (II)

yeşit- İşitmek (DM) *krş.* eşit-, işid-, işit-

yetçi Kasap (DM) *krş.* etçi

yete Hristiyanların ayini (CC)

yetegen Ülker yıldızı (İH) *krş.* yediger, yediker, yeteken

yetek Etek *krş.* etek, itek (DM)

yeteken Ülker yıldızı (Kİ) *krş.* yediger, yediker, yetegen

yeteklü Etekli (RH)

yeti (I) Keskin, sivri (İM) *krş.* ıtı, iti, ittiyıtı, yiti (II), yitig, yitik (I)

yeti (II) Hafta (CC) *krş.* yetti (I)

yeti (III) Yedi (sayı) (CC, DM, KF, TA) *krş.* yeddi, yedi, yetti (II), yidi, yiti (I)

yetil- Kemale ermek, olgunlaşmak (Kİ)

yetinçek Cemaatten ayrılıp yalnız kalan kimse (Kİ)

yetişdür- Yetiştirmek, ulaştırmak (Gİ, KF) *krş.* yitişdür- (I), yitiştür-

yetken Dübbüekber (BM)

yetkir 1. Ulaştırmak, sevk etmek (CC) *krş.* yetür-, yitgür-, yitkür-, yitür- (I) **2.** Erişmek, ulaşmak (TZ)

yetti (I) Hafta (CC) *krş.* yeti (II)

yetti (II) Yedi (sayı) (CC, DM, Gİ, Kİ) *krş.* yeddi, yedi, yeti (III), yidi, yiti (I)

yetür- Yetiştirmek, ulaştırmak (TA) *krş.* yetkir- 1, yitgir-, yitgür-, yitkür-, yitür- (I)

yetürmek Öksürük (BM)

yev Ev (DM) *krş.* ev, iv, öv, öy

yevm Ar. Gün (GT)

yevün- Yıkanmak (İM)

yeyil- Neşeli olmak (İH)

yeyiş Yeyiş (KK, TZ)

yeyit Yiğit, genç (TA) *krş.* igit, yegit, yeit, yigit

yeyitlik Gençlik, yigitlik (CC) *krş.* yigitlik

yeyni Hafif (TA) *krş.* yegin, yeñil, yeñül, yini, yiñil, yuğul, yüñül

yeynit- Hafifletmek (TA)

yez Sarı bakır, pirinç (BM, CC)

yezne Enişte (CC)

yıblak Baykuş (BM)

yıdığ Koku (İM) *krş.* yi, yiy, yiyi (III)

yıdık Kötü kokan her şey (BV)

yıdığlık Kokulu (İM)

yıgınağ Yıgınağ, birikinti (KF) *krş.* yıgnağ

yıgla- Ağlamak, sızlamak (DM, GT, İM, KK, TZ) *krş.* ağla- (I), ığla-, ıla-, yağla- (II), yıyla-, yokla-

yıgılan- Çekinmek, sakınmak (İM) *krş.* yıgılın-

yıgılın- Çekinmek, sakınmak (MS) *krş.* yıgılan-

yıgılış- Toplanmak, bir araya gelmek (KFT, MS)

yıgınağ Yıgınağ, birikinti (Gİ) *krş.* yıgınağ

yıgrıl- (I) Yığdırılmak (BV)

yıgrıl- (II) Çekinmek, büzülmek, tortop olmak (İH)

yıgrıl- (III) Et kavrulmak (İM)

yıgruğ Bir işe bakmayan kimse, gayri müteşebbis kişi (Kİ)

yığsur- Birbiri üstüne koymak, yığmak (İH)

yıl- Yıkma, harap etmek (CC) *krş.* yık- (I)

yıl öv Tapınak, kilise (CC) *krş.* yak iv

yılhrar Ar. İkrar, itiraf (CC) *krş.* ikrār

yunn Yığın (CC) *krş.* yığın

yıkuk Yıkık, yıkılmış (TA) *krş.* yıkık

yıl- (I) Eğilip bükülmek, büzülmek (İH)

yıl- (II) Sürünmek (TZ)

yıl- (III) (Kuşun) kanadını hareket ettirmeyip akar gibi süzülmesi (İH)

yıl- (IV) Yığılmak (CC) *krş.* yığıl- (I), yıyın-

yılbıra- Bağlamak, eklemek, iliştmek (CC)

yıldıra- Yıldırım çakmak (TZ) *krş.* yıldıra-, yuldura-

yıldırım Yıldırım, şimşek (KK) *krş.* ıldırım, yaldırım, yıldırım, yuldırım (I), yuldurum (I)

yılduz Yıldız (Gİ, KF) *krş.* yaldız, yalduz, yuldız, yulduz

yılğun Ilgın ağacı (TA)

yılı Sıcak, ılık (CC, TZ) *krş.* ılı, yılı
yılı su hamam (TZ) *krş.* yılı su, ılı suv, ıllı su

yılış- Gülmek, tebessüm etmek (İH)

yılmağay Yalabık, sakalsız (TZ) *krş.* yılmanuk

yılmanuk Yalabık, sakalsız (TZ) *krş.* yılmağay

yıltıra- Şimşek çakmak (CC) *krş.* yıldıra-, yuldura-

yıltırın Şişe (CC)

yılı Sıcak, ılık (CC) *krş.* ılı, yılı

yımurtla- Yumurtlamak (İH) *krş.* yumurtla-

yımrıl- Çarpılmak, eğilmek (İH)

yınga Beraber, birleşmiş (CC)

yıngırcağ Mekkâre semeri, kürtün (CC)

yıpar Misk (TA) *krş.* ıpar, ıpar, ıpar

yıpın- Yapışmak (TZ)

yıpıt- Islatmak (TZ)

yıprağ Paçavra, kumaş parçaları eskisi (İH)

yıpran- Eskimek, çürümek, yıpranmak (İH)

yır- 1. Yırtmak, yırmak (İM, TZ) *krş.* cırt-, yart-, yırıt-, yırt- 1, yırtı- 2. Ayırmak (KFT)

yıraq Uzak, ırak (BV, DM, GT, İM, İN, KI, MG, RH, TA, TZ) *krş.* ırağ, ırak

yıraklık Uzaklık, uzak olma (İM)

yırğa Eğlenmek (CC)

yırğak Kanca, çengel (CC)

yırıl Büzülmek, çekmek (CC)

yırın Yırtılmak (TZ)

yırışdur Namazı düzenine uygun biçimde kılma (MS)

yırt Yırtmak (KFT, TZ) *krş.* cırt-, yart-, yır- 1, yırt- 1, yırtı-

yırmağ Irmak (TA, TZ) *krş.* ırmağ

yırtı Yırtmak, parçalamak (KFT) *krş.* cırt-, yary-, yır- 1, yırtı-, yırt- 1

yırtın Yırtılmak, yarılmak (TZ) *krş.* yartıl-, yırtıl-

yırtmaç Yırtmaç, etekte yırtık gibi dikilmiş yer (İH)

yırtuğ Yırtık, yırtılmış olan (İM, KFT, Kİ) *krş.* yırtığ

yış Sürülmemiş, ekilmemiş arazi (CC)

yışı Parlamak (Kİ)

yışık Başa giyilen zırh, baş zırhı (Kİ)

yışkıç Nane (CC)

yıt Beraber itmek (CC)

yıtı Keskin (CC) *krş.* ıtı, yeti (I), yiti (II), yitiğ, yitik

yıvıl Uzamak (Kİ)

yıy Yığmak (TZ) *krş.* cıv-, cıy-, yığ- (I)

yıyın Yığılmak (TZ) *krş.* yığıl- (I), yıl- (IV)

yıyıştır Toplamak (KK)

yıyla Ağlamak (TZ) *krş.* ağla- (I), ığla-, ıla-, yağla- (II), yığla-, yokla-

yi Koku (TA, TZ) *krş.* yıdığ, yiy, yiği (III)

yi- (I) Yemek (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH) *krş.* ye-, yiy- (III)

yi- (II) Kurt, böcek kemirmek (MG)

yib İp, iplik (KK) *krş.* ib, ip, yip

yibek İpek (CC) *krş.* ipek, yipek

yibit Yumuşatmak, gevşetmek (CC)

yiblik İplik (KK, TA) *krş.* iblik, iplik, yiplik

yid Yedeklemek (KFT)

yidegüç Yedici, at yedekleyen kişi (TZ) *krş.* yidiçi

yidi Yedi (sayı) (GT, İN, KF, KFT, MS, RH) *krş.* yeddi, yedi, yeti (III), yetti (II), yiti (I)

yidiçi Atı yedekleyen kişi (KFT) *krş.* yidegüç

yidir Yedirmek (Gİ, İM) *krş.* yedir-, yedür-, yidür-, yigür-, yitür- (IV)

yidle- Koklamak (İM) *krş.* yile-, yiyle-

yidür- Yedirmek (BV, Gİ, GT, İM, RH, TA) *krş.* yedir-, yedür-, yidir-, yigür-, yitür- (IV)

yidürül- Yedirilmek (İM)

yig (I) İğ (DM, TA)

yig (II) Daha fazla, iyice (Gİ, GT, KF, RH) *krş.* yik (I)

yigde İğde, yaban iğdesi (TA)

yigel- Çolak olmak (İH)

yigil- Eğilmek (MG)

yigin (I) Omuz (KF) *krş.* egin, eyin, igin, iyin, yin (II)

yigin (II) Hasır (Kİ) *krş.* yegen (II)

yigir- 1. Hiddetlenmek, gazaba gelmek (GT, İM, KK) *krş.* yekir-, yikir-
2. Azarlamak, paylamak (GT)

yigirminçi Yirminci (KK)

yig kör- Kinlenmek, nefret etmek (İM, TA)

yiglen- Hastalanmak (TZ) *krş.* iglen-

yigne İğne (TA) *krş.* igine, igne, ignü, ine, iyne, yine (II)

yignek Daha iyi, hayırlı (İM) *krş.* yegrek

yigren- İğrenmek, tiksilmek (İH, TZ) *krş.* igne-, iren-

yigür- Yedirmek (KFT) *krş.* yedir-, yedür-, yidir-, yidür-, yitür- (IV)

yigüt Siniri çekilmiş, eli bileğinden kurumuş kimse (İH)

yik (I) Daha fazla, üstün (Kİ) *krş.* yig (II)

yik (II) Dert, illet (TA)

yikdey Siyah kumaştan, gayet bol, kıvrak etek (İH)

yiki İki (sayı) (TA) *krş.* eki, ekki, iki, ikki, yeki, yekki

yikindü İkinci, ikinci vakti (TA) *krş.* ekindü, ikindi, ikindü, ikkindü, yekindü, yikiz (II)

yikir- Kızmak, hiddetlenmek (Kİ) *krş.* yekir-, yigir- (I)

yikiz (I) İkiz (TA) *krş.* egiz, ekizek, ikiz, ikkiz

yikiz (II) İkinci, ikinci vakti (TA) *krş.* ikindi, ikindü, yekindü, yikindü

yiksük Yüksük (TA) *krş.* yüksük

yikü Yerde vesairede olan çizgi (Kİ)

yil (I) Yel, rüzgâr (BV, Gİ, GT, İM, İN, MG, RH) *krş.* yel

yil (II) Hava (TA)

yil (III) Yıl, sene (KFT) *krş.* cıl, ıl, yıl

yil (IV) Romatizma (RH)

yil (V) Bağırsak gazı (GT, MS)

yil- Koşmak (GT, İM, Kİ, İN)

yildür- Koşturmak (GT)

yile- Koklamak (BM, TA) *krş.* ıyla-,
yidle-, yiyle-

yilik İlik, kemik iliği (CC, İM, Kİ, TZ)

yilik- İçi serinlemek, rahat etmek (İH)

yilim (I) Tutkal, yapıştırıcı (İN, Kİ, TA) *krş.* yelim (I)

yilim (II) Düğüm (TZ)

yilin Hayvan memesi (İH) *krş.* yelin

yilken Yelken, gemi yelkeni (İH) *krş.* yelken

yillen- Rahatlamak (İH)

yilli Yelli, rüzgârlı (BV, İM)

yillik Yıllık (TZ)

yilmir- Boynunu bükmek (İH)

yilmük Teke sakalı da denilen bir ot (İH)

yilpi- Yelpazelenmek (İM) *krş.* yelpi-

yim Yem (BV, TA) *krş.* yem- **yimber-** yemlemek, ot vermek (TA)

yimek Yemek, aş (Gİ, GT, İM, KF) *krş.* yemek (I)

yimiş yemiş, meyve (Gİ, GT, İM, KFT) *krş.* cemiş, yemiş

yimişlü Yemişli, meyveli (KFT)

yimkir- Korkup birisine sokulmak (İH)

yimril- (I) Toprak çökmek (İH)

yimril- (II) Yarılmak, ayrılmak (TZ)

yimük Bingıldak, bebeklerin başındaki yumuşak yer (İH)

yin (I) Elbisenin kol kısmı, yen (Gİ, İN, Kİ) *krş.* yeñ, yiñ

yin (II) Omuz (KK) *krş.* egin, eyin, igin, iyin, yigin (I)

yiñ Elbisenin kol kısmı, yen (İM, İN, KF, KFT, MG) *krş.* yeñ, yin (I)

yin- (I) Yinilmek, yemek yenilmek (İM, KK) *krş.* yen- (II)

yin- (II) Yenmek, mağlup etmek (KFT, RH) *krş.* yen- (I), yeñ-

yin- (III) İnmek (RH) *krş.* en-, in- (I)

yinçe İnce (BV, İN, TA) *krş.* inçe (I), inçke, yeniçke, yenişke, yinçge, yinçke

yinçe- İncelmek (İN) *krş.* yinçker-

yinçeçük İncecik (DM)

yinçik İncik kemiği (İN, RH) *krş.* inçük, yinçük, yünçük

yinçil- İncitilmek, sarsılmak, sıkıştırılmak (İH)

yinçilt- İncitmek, sarsmak, eziyet etmek (İH)

yinçe İnce (BV) *krş.* inçe (I), inçe, yeniçe, yenişke, yinçe, yinçe

yinçi Yoğurulmuş hamur (BM, Kİ)

yinçe İnce (İM, İN, RH) *krş.* inçe (I), inçe, yeniçe, yenişke, yinçe, yinçe

yinçker- İncelmek (BV) *krş.* yinçe-

yinçü İnci (İM, TA) *krş.* inçi, inçü, yençü

yinçük İncik kemiği, diz kapağı ile topuk arası, bunun topuğa yakın olan kısmı (BV) *krş.* inçük, yinçik, yünçük

yindek Daima, her zaman (İH)

yinge Amca, dayı karısı, yenge (İH) *krş.* yenge

yini Hafif, yeğni (BV) *krş.* yegin, yeñil, yeñül, yeyni, yiñil, yuğul, yünül

yiñi Yeni (Gİ, İN, KF, KFT, Kİ) *krş.* yañı, yengi, yeñi

yiñil Hafif, yeğni (MG) *krş.* yegin, yeñil, yeñül, yeyni, yini, yuğul, yünül

yinil- (Yemek) yenilmek (Gİ, KK) *krş.* yinül-

yiñil- Yenilmek (MG) *krş.* yeñil-

yiñilde- İnildemek, ses çıkarmak (MG)

yinile- Yenilemek (KFT) *krş.* yañıla-, yiñile-

yinül- (Yemek) yenilmek (KF) *krş.* yinil-

yini yindirge- Korkmak, ürkmek, çekinmek (İH)

yiper- Akmak, çabuk yürümek (TZ)

yipkir- Midesini bulandırmak (CC)

yiplik İplik (Gİ, İM, KF) *krş.* iplik, yiblik

yir (I) Dünya, yeryüzü (GT) *krş.* yer (I)

yir (II) Yer, mahal (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH) *krş.* yer (IV)

yir- (I) Yürümek (BM) *krş.* yiri-, yori-, yör-, yöri-, yörü-, yür- (I), yüri-, yürü- (I)

yir- (II) Azıcık yarmak (Kİ)

yir- (III) İp eğirmek (CC)

yircügez Yercik, küçük yer (KFT)

yirençi Korkak, korkunç (CC)

yirge Moğ. Sıra, mevki, makam (MG)

yiri- Yürümek (İN, RH) *krş.* yir- (I), yori-, yör-, yöri-, yörü-, yür- (I), yüri-, yürü- (I)

yirik Su kuşu, martı (BM)

yirin- Gamını, kederini sayıp dökmek (İH)

yirli yirinde Derli toplu, yerli yerinde (İN)

yirli Kılıcın cevheri, demiri (MG)

yirlü Yerli, bir yerin ahalisinden olan (KFT)

yirmik Eğri, eğrilmiş (TZ)

yiryüzi Yeryüzü, dünya (KF) *krş.* yiryüzü

yiryüzü Yeryüzü, dünya (KFT) *krş.* yiryüzi

yisi Sıcaklık, yanan, yangın (CC) *krş.* ısı, ıssı, isi, isig, issi (I), issig

yiske- Koklamak (Gİ, KFT) *krş.* iyiske-, yeske-

yisket- Koklatmak (İM, KF)

yişim İç donu (İH, Kİ) *krş.* işim

yiştir- Su içirmek (DM)

yit- (I) Ulaşmak, vasıl olmak (BM, BV, GT, İN, MG, RH) *krş.* yet- (I)

yit- (II) Üstesinden gelmek, gücü yetmek (MG, MS, TZ)

yit- (III) Kâfi gelmek (GT, İM, İN, KFT, MS, RH) *krş.* yet- (III)

yit- (IV) İtmek (BV, Gİ, İM, KFT)

yit- (V) Değmek, dokunmak (İM)

yit- (VI) Kaybolmak (İM, Kİ, KK, TA, TZ)

yit- (VII) Baliğ olmak (İM)

yit- (VIII) Yormak (İM)

yitevir- Yitmek, defetmek (KF)

yitgür- Ulaştırmak, eriştmek (MG) *krş.* yetkir- 1, yetür-, yitkür-, yitür- (I)

yiti (I) Yedi (sayı) (BV, İM, MG) *krş.* yeddi, yedi, yeti (III), yetti (II), yidi

yiti (II) Keskin, sivri (BV, İM, İN, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* ıtı, iti, itti, yıtı, yeti (I), yitig, yitik (I)

yitig Keskin, sivri (MG) *krş.* ıtı, iti, itti, yıtı, yeti (I), yiti (II), yitik (I)

yitik (I) Keskin, sivri (İM) *krş.* ıtı, iti, itti, yıtı, yeti (I), yiti (II), yitig

yitik (II) Kayıp, zayı (BV) *krş.* yitük

yitiker Yedi kardeşler yıldızı (TZ)

yitinçi Yedinci (BV)

yitür- Yitirmek, kaybetmek (CC) *krş.* yitür- (III)

yitiş- Yetişmek, ulaşmak, erişmek (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG) *krş.* yetiş-

yitişgür- (I) Yetiştirmek, eriştmek (Gİ) *krş.* yetişdür-, yitiştür-

yitişdür- (II) İsabet ettirmek, değdirmek (MS)

yitiştür- Yetiştirmek, eriştmek (MG) *krş.* yetişdür-, yitişdür- (I)

yitit- Bilemek (Kİ)

yitkür- Ulaştırmak (İM, İN) *krş.* yetkir- 1, yetür-, yitgür-, yiltür- (I)

yitmiş Yetmiş (sayı) (Gİ, GT, İM, KF, KFT) *krş.* yetmiş

yitük Kayıp, zayı (Kİ) *krş.* yitik (II)

yitür- (I) Eriştirmek, ulaştırmak (GT) *krş.* yetkir- 1, yetür-, yitgür-, yitkür-

yitür- (II) Saldırmak, hücum etmek (BM)

yitür- (III) Yitirmek, kaybetmek (İM) *krş.* yitir-

yitür- (IV) Yedirmek (İM) *krş.* yedir-, yedür-, yidir-, yidür-

yiv Kalın, kaba (CC)

yiv- İrtibat kurmak, bağlılığını söylemek (İH)

yi Koku (İM) *krş.* yıdıg, yi, yiyi (III)

yiy- (I) Yararlanmak (Kİ)

yiy- (II) Yemek (TZ) *krş.* ye-, yi- (I)

yiy- Kokmak (BV)

yiye Yiyecek (BV) *krş.* yiyi (II)

yiyi (I) İyi (BV) *krş.* edgü, eygi, eygü, eyü, iygi, iyi

yiyi (II) Yiyecek (BV) *krş.* yiyegü

yiyi (III) Koku (Kİ) *krş.* yıdıg, yi, yiy

yiyi- kokmak, koku yayılmak (BM, Kİ)

yiyil- (I) (Yemek) yenilmek (İM) *krş.* yiyül-, yiyün-

yiyil- (II) Kızmak, fenalaşmak (İH)

yiyiş Yeyiş, yemek yeme (RH)

yiyile- Koklamak (İH, İM) *krş.* ıyla-, idle-, yile-

yiyilik Hafiflik (İN)

yiyren- İğrenmek (İM) *krş.* igren-, iren-, yigren-

yiyül- (Yemek) yenilmek (İM) *krş.* yiyil- (I), yiyün-

yiyün- (Yemek) yenilmek (İM) *krş.* yiyil- (I), yiyül-

yizde- İstemek (DM) *krş.* isde-, iste-, izde-

yizne 1. Enişte (CC) 2. Güveyi (TA)

yobap Zahmetli, külfetli, hemen hemen, zorla (CC, KK)

yobula- Alay etmek (İH)

yoğa İnce (CC) *krş.* yorka, yuğa (II), yuvka

yoğan (I) Kalın (CC, MG) *krş.* yoğun, yoğun (III), yovun, yügün

yoğan (II) Yoğunluk (İM) *krş.* yoğun (IV)

yoğarı Yukarı (DM) *krş.* yoğaru 1, yoğarı, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yoğaru 1. Yukarı (BM, KF) *krş.* yoğarı, yoğarı, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğargu, yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru 2. Üst, üst taraf (BM)

yoğın Kalın (MG) *krş.* yoğan (I), yoğun (III), yovun, yügün

yoğo- İtaat etmek (CC)

yoğoy- Ufalmak, küçülmek (CC)

yoğsun Su yosunu (TZ) *krş.* yoşkun

yoğunluğ Kalınlık (İN, RH)

yoğuunrağ Sıkıca (BV)

yoğurğan Yorgan (TA) *krş.* yorgan, yovurğan

yoğurt Yoğurt (BV, KK, MS, RH) *krş.* yağurt, yavurt, yoğurud, yuğurt, **yoğurt aşı** yoğurt çorbası (İH)

yoğurtşı Yoğurtçu (KK)

yoğurud Yoğurt (KFT) *krş.* yağurt, yavurt, yoğurt, yuğurt

yoğurul- Yoğurulmak (Gİ) *krş.* yuğrul-, yuğurul-

yoh Yok, mevcut olmayan (CC) *krş.* yok (I)

yoha- Yok edilmek, tahrip edilmek (CC)

yoharı Yukarı (CC) *krş.* yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yohla- Bir şeyin kayıp olduğunu fark etmek, yokluğunu hissetmek, kaybetmek (CC) *krş.* yoğa-

yohsul Yoksul, fakir, çaresiz (CC) *krş.* yoksul

yoka- Yoklamak, aramak (TZ) *krş.* yohla-

yokarı Yukarı (GT, MG, TZ) *krş.* yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yokaru Yukarı (Gİ, İM, Kİ, MG) *krş.* yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yoklu Yoksul, fakir (KFT, Kİ, TA)

yokluluk Yoksulluk, fakirlik (KFT) *krş.* yoksulluk

yoksız Fakir, yoksul (DM)

yoksullan- Yoksullanmak, fakirleşmek (TZ)

yoksulluk Yoksulluk, fakirlik (GT, İM, KK) *krş.* yokluluk

yol- Yolmak (Gİ)

yolçı Tüccar, satıcı (DM)

yolçu Yolcu (CC)

yoldaşlık Arkadaşlık (GT)

yolka- Yolmak (TZ)

yolkovuş Cımbız (TZ)

yolkun- Saç, baş yolmak (İM)

yolsuz bar- İşaret etmek (BM)

yolu- Yolmak, kesmek (KF)

yoluḥ- Karşılaşmak (CC) *krş.* yoluḥ- (I)

yoluḥ- (I) Karşılaşmak (BM, CC, GT, KFT, Kİ, MG) *krş.* yoluḥ-

yoluḥ- (II) Buluşmak, kavuşmak (İM)

yoluḥ- (III) Saç, kıl vs. yolmak (İM, KK, TZ)

yoluḥ- (IV) Yünle pamuğu karıştırarak fala bakmak (TZ)

yom Fal (Kİ)

yomdar- Toplamak, bir araya getirmek (CC)

yomla- Fal tutmak, yorumlamak (Kİ)

yomuḥ- Toplanmak, bir araya gelmek (CC)

yoñ Örfî hukuk, hak (Kİ)

yonça Yonca (İH)

yont kuşu Yont kuşu (İH)

yop İyi (Kİ)

yora 1. Tabir (Kİ) 2. Kehanet, falcılık (BM) *krş.* yura

yora- (Hayra ve şerre) yormak (BM)

yorala- Rüya yorumlamak (CC)

yorçu Yol gösteren, delil (İH)

yorga Koşarak giden (at) (Kİ, TA)

yorgala- Koşarak gitmek (Kİ)

yori- Yürümek (İN) *krş.* yir- (I), yiri-, yör-, yöri-, yörü-, yür- (I), yüri-, yürü- (I)

yorḳa İnce (Kİ) *krş.* yoḡa, yuḡa (II), yuvḳa

yort- (Atı) dört nala koşturmak, hızla gitmek, kaçmak (GT)

yoruḥ Yumruk (Kİ) *krş.* yumruḥ, yurmuk, yuruḥ

yoruḳla- Yumruklamak (Kİ) *krş.* yumruḳla-

yorun Bir şeyin sonu, ucu (Kİ)

yosım Yarım (BM)

yoşḳun Su yosunu (TZ) *krş.* yoḡsun

yota Atın ağzına vurulan gem (CC)

yova (I) Yabanî soğan (CC)

yova (II) Sürüden ayrılıp yalnız kalan koyun (Kİ)

yovaç Öbür dünya, ahiret (CC)

yovaşlık Tevazu, baş eğme (CC)

yovıḳ Günah çıkartma (CC)

yovlaḳ Çok, pek (BM, Kİ)

yovuḥ Yakın (TZ) *krş.* yauḳ, yavuḥ, yavuk

yovun Yoḡun, kalın, ağır (TZ) *krş.* yoḡan (I), yoḡın, yoḡun (III), yügün

yovun bol- kalınlaşmak (Kİ)

yovur- Yoğurmak (TZ) *krş.* yağur-,
yoğur-, yur-

yovurğan Yorgan (CC) *krş.* yorgan,
yuğurğan

yovut- Yutmak (CC) *krş.* yud-, yuṭ-

yovuz Yağız, kahverengi, esmer (TZ)
krş. yağız 1

yoż- Osurmak, yellenmek (Kİ)

yozaḳ Kilit (Kİ) *krş.* yuzaḳ

yozaḳla- Kilitlemek (Kİ) *krş.* yuzaḳla-

yożla- (Koyun) kısır kalmak (İH)

yöktür- Öksürmek (CC) *krş.* öksür-,
öskür-, ötkür-, ötür- (II), yütür- (I),
yütür-

yön (I) Hayvan eğrinin keçesi (İH)

yön (II) Yön, cihet (KFT)

yön (III) Gerçek (TZ) *krş.* yöp (II)

yöne Hayvan eğrinin keçesi (İH)

yöp (I) Yavaş yavaş, gitgide (CC)

yöp (II) Gerçek (TZ) *krş.* yön (III)

yöpsen- (I) Tasvip etmek, kabul
etmek, razı olmak (CC)

yöpsen- (II) Yapılmasını buyurmak
(CC)

yör- Yürümek (Gİ) *krş.* yir- (I), yiri-,
yori-, yöri-, yörü-, yür- (I), yüri-, yürü-
(I)

yördek Ördek (BM) *krş.* ördek

yöre Civar, etraf, yöre (İH) *krş.* yüre

yören- (I) Öğrenmek (TA) *krş.*
ögren-, ören-, övren-, üren-

yören- (II) Bir şeyin etrafına gelmek,
civarında olmak (İH)

yöri- Yürümek (BV, BM, Gİ) *krş.* yir-
(I), yiri-, yori-, yör-, yörü-, yür- (I),
yüri-, yürü- (I) **yöri bar-** yürümek (TZ)

yörin- Yürünmek (BV)

yöriş Yürüyüş (BV) *krş.* yürüyiş

yörit- Yürütmek (BV) *krş.* yörit-,
yürit-, yürüd-, yürüt-

yörü- Yürümek (BV, Gİ) *krş.* yir- (I),
yiri-, yori-, yör-, yöri-, yür- (I), yüri-,
yürü- (I)

yörük Tefsir, yorum (İH)

yörüt- Yürütmek (BV) *krş.* yörit-,
yürit-, yürüd-, yürüt-

yu soğan (Kİ)

yu- Yıkamak (BV, CC, Gİ, GT, İM,
KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TZ) *krş.*
yuf-, yuv- (I), yü-, yüf-, yüv-

yuban- İhmal edilmek (CC)

yubḳa Yeğni, hafif (TA) *krş.* yuḳa
yubḳa çuz ince atlas (TA) **yubḳa**
etmek yufka ekmeği (TA)

yubraḳ Kuraklık (BM)

yubüset Ar. Kuruluk (BV)

yud- Yutmak (Gİ) *krş.* yovut-, yuṭ-

yudır- Yıkarmak (Gİ)

yuf- Yıkamak (İM) *krş.* yu-, yuv- (I),
yü-, yüf-, yüy-

yuğa (I) Yufka, katmer (BV)

yuğa (II) İnce (MG) *krş.* yoğa, yorğa,
yuvğa

yuğarı Yukarı (KK) *krş.* yoğarı,
yoğaru 1, yoğaru, yoğarı, yoğaru,
yuğaru, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yuğaru Yukarı (KF, KK) *krş.* yoğarı,
yoğaru 1, yoğaru, yoğarı, yoğaru,
yuğarı, yuğargu, yuğarı, yuğaru

yuğrul- Yoğurulmak (İM) *krş.*
yoğurul-, yuğurul-

yuğul Hafif, yeğni (TA) *krş.* yegin,
yegül, yeñil, yeyni, yini, yünül

yuğurt Yoğurt (CC, GT) *krş.* yağurt,
yavurt, yoğurt, yoğurd

yuğurul- Yoğurulmak (KF) *krş.*
yoğurul-, yuğurul-

yuh- Bir şeye yapışıp kalmak, oturup
kalmak, oylanmak (CC) *krş.* yuḡ-

yuğa Yeğni, hafif (TZ) *krş.* yubğa

yuğar- Su boşaltmak, dökmek (İM)

yuğargu Yukarı (KFT, TA) *krş.*
yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğarı,
yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğarı, yuğaru

yuğaru Yukarı (BV, KF, İN, RH) *krş.*
yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğarı,
yoğaru, yuğarı, yuğaru, yuğargu, yuğarı

yuğtur- Yapıştırmak (CC)

yul- Yolmak, çözmek, kurtarmak (CC)

yula Kandil (KFT)

yular Yular (CC, İH, Kİ, TA, TZ) *krş.*
yulav

yulav Yular (DM) *krş.* yular

yulavcı Kurtarıcı (CC)

yuldırım (I) Yıldırım, şimşek (TA)
krş. yaldırım, yıldırım, yıldıırım,
yuldurum (I)

yuldırım (II) Cam (TA) *krş.* ıldırım,
yaldırım, yuldurum (II)

yıldız Yıldız (DM, Kİ) *krş.* yaldız,
yalduz, yılduz, yulduz

yuldura- Yıldırım çakmak (Kİ) *krş.*
yıldıra-, yıldıra-

yuldurum (I) Yıldırım, şimşek (Kİ)
krş. yaldırım, yıldırım, yıldıırım,
yuldırım (I)

yuldurum (II) Cam (Kİ) *krş.* yaldırım,
yuldırım (II)

yulduz Yıldız (BV, CC, Gİ, İM, KF, TZ) *krş.* yaldız, yalduz, yılduz, yuldız, yulduz

yulduz Yıldız (KK) *krş.* yaldız, yalduz, yılduz, yuldız, yulduz

yulduzçı Yıldız yorumlayan, astrolog (CC)

yulı- Tıraş etmek (Kİ) *krş.* yüli-, yülit-, yülü-, yülüt-

yulmala- Ütmek, yakmak (CC)

yuluğna Fidyе, kurtuluş parası (CC)

yulun- Kurtarılmak (CC)

yuluv Fidyе, kurtuluş parası (CC, Kİ)

yumak (I) Yuvarlak olarak sarılmış iplik (Kİ)

yumak (II) Hikâye (TZ)

yumak közlü Gözü kapalı (Kİ)

yumakla- Yumrulamak (TZ)

yumalak Hayvan pisliği (İM) *krş.* yumğalak

yumçak (I) Yumuşak (CC, TZ) *krş.* yımşak (I), yumşak (I), yumuşak

yumçak (II) Zayıf (CC) *krş.* yımşak (II), yumşak (II)

yumğaklan- Yumrulanmak, yumaklanmak (TZ)

yumğaklı Yumru (TZ)

yumğalak Yumalak, hayvan pisliği (BV) *krş.* yumalak

yumluğ Tüfek kurşunu, top güllesi (İH)

yumran Köstebek, büyük sıçan (İH)

yumrı Yuvarlak, yumru (DM, TZ) *krş.* yumru

yumru Yuvarlak, yumru (MG) *krş.* yumru

yumruğcı Yumrukla döğüşen, bir çeşit boksör (GT)

yumruğlan- Yumruklanmak, yumrukla vurulmak (KK)

yumruğlaş- Karşılıklı yumruk vurmak, yumruklaşmak (TA)

yumrutka Yumurta (TZ) *krş.* yamurta, yamurtka, yamurtuğa, yumrutka, yumurda, yumurta, yumurtğa

yumşa- Yumuşamak (TZ) *krş.* yumşan-

yumşak (I) Yumuşak (BV, CC, DM, Gİ, İM, KF, Kİ, İN, MG, MS, TA, TZ) *krş.* yımşak (I), yumçak (I), yumuşak

yumşak (II) zayıf (CC) *krş.* yımşak (II), yumçak (II)

yumşaklık Yumuşaklık, incelik, naziklik (Gİ, İM, KF, RH)

yumşan- Yumuşamak (BV, TA) *krş.* yumşa-

yumşat- Yumuşatmak (BV, İN, MG, RH, TA)

yumur (I) Hayvanın yuvarlandığı yer (İH)

yumur (II) Hazırlanmış maya (TZ)

yumur- (I) Koşmak (Kİ)

yumur- (II) Yumrulmak (TZ)

yumurda Yumurta (BM, TA) *krş.* yamurta, yamurtka, yamurtuğa, yumrutka, yumurta, yumurtğa, yumurtka

yumurla- Yuvarlak hâle getirmek (MG)

yumurlat- Yuvarlamak, yuvarlak hâle getirmek (TA)

yumurtğa Yumurta (BV) *krş.* yamurta, yamurtka, yamurtuğa, yumrutka, yumurda, yumurta, yumurtka

yumurtka Yumurta (CC, GT, İM, RH, TA) *krş.* yamurta, yamurtka, yamurtuğa, yumrutka, yumurda, yumurta, yumurtğa

yumurtla- Yumurtlamak (TZ) *krş.* yımirtla-

yumuş (I) Hizmet, vazife (KF)

yumuş (II) Hacet, lüzumlu şey (Kİ)

yumuşak Yumuşak (GT, İH, KF, KFT) *krş.* yımşak (I), yumçak (I), yumşak (I)

yumuşçı Hizmetçi, işte kullanılan uşak (Kİ) *krş.* yumuşçu

yumuşçu Hizmetçi, işte kullanılan uşak (İH) *krş.* yumuşcı

yun Saç, tüy, kıl (CC) *krş.* yuñ, yüg, yün, yuñ 1, yüvün

yuñ Yün, tüy, kıl (CC, GT) *krş.* yun, yüg, yün, yuñ 1, yüvün

yun- Yunmak, yıkanmak (BM, Gİ, İH, KF, KFT, KK, MS, TZ) *krş.* yuvul- (I), yuvun- (I), yün-

yunad Beygir sürüsü (Kİ)

yunçuk Kese, torba (TA) *krş.* yançık, yançuk

yunçuk- Yerinden oynatmak (TA)

yunçukmak İncinme, burkulma (TA)

yundur- Kusmak (TA)

yungalak Yuvarlak (CC)

yunguk Eşya yıkamakta kullanılan bir tür kök, sabun (İH)

yunt At, otlakta otlayan atların tümü (TA, TZ)

yuntavlı At (TZ)

yup Tepe (TZ)

yupka İnce, yassı (TA) *krş.* yufka (I)

yur- Yoğurmak (CC) *krş.* yağur-,
yoğur-, yovur-

yura Fal, falçılık (Kİ) *krş.* yora 2

yuraştır Alıştırılmış at (Kİ)

yurma- Seyrek seyrek dikmek (İH)

yurmuş Yumruk (TA) *krş.* yoruk,
yumruk, yuruğ

yurt- Koşmak (İH)

yuruğ Yumruk (CC) *krş.* yoruk,
yumruk, yurmuş

yuşuk Lâubalî kimse, şeytan gibi
adam (Kİ)

yuşuklan- Lâubalîleşmek, fena ve
şeytan gibi olmak (Kİ)

yut Soğuğun şiddetinden hayvanların
telef olması (TZ)

yutdur- Yutturmak (BV)

yutluk Kıtlık olan yıl (Kİ)

yuva- Yıkamak (KF)

yuvala- (I) Yuva yapmak (İH, Kİ)

yuvala- (II) Yuvarlamak (TZ) *krş.*
yuv- (II)

yuvalan- Yuvarlanmak (TZ)

yuvançañ Yavaş, gevşek, uyuşuk
(CC)

yuvaş bol- Kolay olmak (TZ)

yuvduğ Çiğ, işlenmemiş, kaba (CC)

yuvka İnce (BV, İM) *krş.* yoğa, yuğa
(II), yorka

yuvuk- Günah çıkartmak (CC)

yuvut Teselli (CC) *krş.* yüvüt

yuvut- Gizlenmek (İH)

yuvuz Alçak, basık (CC)

yuy- Silmek, derisini yüzmek (İH)

yuyuçu Yıkayan, yıkayıcı (KF)

yuyundu Yıkanmadan çıkan su (Kİ)

yuzak (I) Damga (TZ)

yuzak (II) Kilit (CC, DM) *krş.* yozak

yuzakla- Kilitlemek (BM, CC) *krş.*
yozakla-

yuzaklı Kilitli (İM)

yü- Yıkamak (BM, İM, TA) *krş.* yu-,
yuf-, yuv- (I), yüf-, yüy-

yüçe (I) Yüce, yüksek (BM, BV, Gİ,
KF, MS, RH) *krş.* çüçe

yüçe (II) Yüksek olan her şey (Kİ,
TA)

yüçe (III) Arka, sırt (TA)

yüçel- Yücelmek (Kİ)

yüçele- Yükseltmek (DM, Kİ)

yüçelik Yücelik, ululuk (BV, İM)

yüçerek Büyükçe, irice (BV)

yüf- Yumak, yıkamak (İM) *krş.* yu-,
yuf-, yuv- (I), yü-, yüy-

yüg Yün, tüy, kıl (TZ) *krş.* yun, yuñ, yün, yuñ l, yüvün

yügençi Gem yapan, gemci (CC)

yüger- Koşmak, hızlı yürümek (BV) *krş.* yügir-, yügür- (I)

yügir- Koşmak, hızlı yürümek (TA) *krş.* yüger-, yügür- (I)

yügrük Hızlı koşan (at) (BV, İM, Kİ, MG, TZ) *krş.* yügürük, yürük

yügrük dil Düzgün ve kekelemeden söylenen söz (İH)

yügün Kalın (MG) *krş.* yoğan (I), yoğun, yoğun (III), yovun

yügün- Diz çöküp eğilmek (CC) *krş.* yükün- (II)

yügünç Saygı (CC)

yügür- (I) Hızlı yürümek, koşmak (CC, GT, Kİ, KK, MG, TZ) *krş.* yüger-, yügir-

yügür- (II) Zıplaya zıplaya koşmak (İH)

yügür- (III) Çalışmak, çabalamak (İM)

yügürt Hızlı koşan (İM)

yügürt- Yürütmek, koşturmak (BM)

yügürük Hızlı giden (at) (RH) *krş.* yügrük, yürük

yügürüklük Atlarda hızlı koşma (RH)

yügüt- Öğütmek (TZ) *krş.* öğüt-, ügüt-, üküt-

yüken Gem, ip, halat, yular (DM, TZ) *krş.* yügen, yüligen

yüki Ağır hareketli, kibar (Kİ)

yükli Hamile (Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA) *krş.* yüklü

yüklülük Hamilelik (İM)

yükset- Yükseltmek (TA)

yüksük Dikiş dikerken parmağa geçirilen alet (İH, TZ) *krş.* yiksük

yükter Loğusa yatağı (BM)

yükü Tüy (Kİ)

yükül Binek hayvanı (İM)

yükün- (I) 1. Namaz kılmak (İH) 2. Secde etmek (TZ)

yükün- (II) Diz çökerek hizmet etmek (Kİ) *krş.* yügün-

yükün- (III) Büyüklerin huzurunda baş eğmek (İH)

yükünç Namaz (İH)

yükünçi Halife, insanlara namaz kıldırان (TA)

yüldirek Kamış tohumları (BM) *krş.* yüldürük

yüldürük Kamış tohumları (Kİ) *krş.* yüldirek

yülek Ok kayışı (Kİ)

yüleştir- Üleştirmek, paylaştırmak (TZ)

yülgeri Ön (TA)

yülgüç Ustıra (DM) *krş.* yülküvüç, yülügüç, yülüngüç, yülüvüç

yüli- Tıraş etmek (İM, TA) *krş.* yulı-, yülü-

yüligen Gem, yular (KK) *krş.* yügen, yüken

yülit- Tıraş etmek (Gİ, İM) *krş.* yülüt-

yülküvüç Ustura (TZ) *krş.* yülgüç, yülügüç, yülüngüç, yülüvüç

yülü- Tıraş etmek (CC, KFT, TZ) *krş.* yulı-

yülüçi Berber (CC)

yülügüç Ustura (CC) *krş.* yülgüç, yülküvüç, yülüngüç, yülüvüç

yülük Yolunmuş, tıraş edilmiş (TZ)

yülün Boyun kemiği içindeki beyaz ilik (İM)

yülüngüç Ustura (CC) *krş.* yülgüç, yülküvüç, yülügüç, , yülüvüç

yülüt- Tıraş etmek (Gİ, KF, KK) *krş.* yülit-

yülüvüç Ustura (TZ) *krş.* yülgüç, yülküvüç, yülügüç, yülüngüç

yüm- Yummak, gözünü yummak (TA) *krş.* yum-

yümlü Mübarek, uğurlu (İH)

yümöldürük At ve benzeri hayvanlarda göğslük (TZ)

yüñ 1. Yün, tüy, kıl (BM, BV, İM, İN, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* yun, yuñ, yüg, yün, yüvün 2. Kuş tüyü (İM) 3. Okun tüyleri, yelek (MG)

yün- Yunmak, yıkanmak (TA) *krş.* yun-, yuvul- (I), yuvun- (I)

yünçi Yüncü, yün satan (DM)

yünçük İncik kemiği (İM, TA) *krş.* inçük, yinçik, yinçük

yüne Eyer altına konulan keçe (TA)

yüñli- Hastalıktan hafiflemek (Kİ)

yüñül Hafif (CC, GT, KFT, RH, TZ) *krş.* yegin, yeñil, yeñül, yeyni, yiñil, yini, yuğul

yüñülerek Hafifçe (KFT)

yüñüllik Hafiflik, yeğnilik (GT)

yüre Etraf, civar, yöre (Kİ) *krş.* yöre

yüreklenđer- Cesaretlendirmek (İM)

yüreklü Cesur, korkusuz (Kİ, RH)

yürgeş- Sarılmak, dolaşmak (BV)

yüri- Yürümek (GT, İM, KFT, MG, TA) *krş.* yir- (I), yiri-, yori, yör-, yöri-, yörü-, yür- (I), yürü- (I)

yürimeklik Yürüme, yürüyüş (KFT)

yürüt- Yürütmek (GT, MG) *krş.* yörüt-, yörüt-, yürüt-, yürüt-

yürrülgen Bozuk, bozulmuş (Kİ)

yürü- (I) Yürümek (CC, GT, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TZ) *krş.* yir- (I), yiri-, yori-, yör-, yöri-, yöre-, yür- (I), yuri-

yürü- (II) Göç etmek, yola koyulmak (CC) *krş.* yür- (II)

yürüd- Yürütmek (KFT) *krş.* yörüt-, yörüt-, yürüt-, yürüt-

yürük Hızlı koşan (at) (TZ) *krş.* yögrük, yögürük

yürümçük Peynir (TA)

yürüyüş Yürüyüş (RH) *krş.* yüriş

yütkür- (I) Öksürmek (BV) *krş.* öksür-, ötür-, öskür-, ötkür-, ötür- (II), yöktür-, yütür-

yütkür- (II) Sümkürmek (KK)

yütür- Öksürmek (Kİ) *krş.* öksür-, ötür-, öskür-, ötkür-, ötür- (II), yöktür-, yütür-

yüvrül- Bozulmak (Kİ)

yüvün Yün (TZ) *krş.* yun, yuñ, yüg, yün, yüñ l

yüvür- Yürümek, koşmak, hızlı gitmek (TZ)

yüvüt Teselli (CC) *krş.* yuvut

yüvütle- Teselli etmek (CC)

yüy- Yıkamak, temizlemek (TA) *krş.* yu-, yuf-, yuv-, yü-, yüf-

yüz- Yüzmek, suda yüzmek (CC, DM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ)

yüzerlik Tütsü olarak yakılan bir bitki, üzerlik (GT, İH) *krş.* yüzerlük

yüzerlük Tütsü olarak yakılan bir bitki, üzerlik (BM) *krş.* yüzerlik

yüz eyle- Havale etmek (KFT)

yüzilmiş Yüzülmüş, soyulmuş (TZ)

yüzinçi Yüzüncü (KK)

yüzlük Yüzlük, yüz örtüsü (TA, TZ)

yüzlük Elbisenin dış yüzü (İH)

yüztür- Yüzdürmek (BV)

yüzül- (I) Yüz çevirmek, çekinmek (İH)

yüzül- (II) Üzülmek, eskimek, ayrılmak (İH)

Z

zā Ar. Arap alfabesinin 11. harfi (İM)

zā Ar. Arap alfabesinin 17. harfi (İM)

zabbe Ar. Kertenkele, keler (BV)

zabṭ Ar. Anlama, kavrama (MG)

zād Ar. Arap alfabesinin 15. harfi (İM)

za‘f Ar. Zayıflık, güçsüzlük, zaaf (GT)

za‘ferān Ar. safran (BV, Gİ, GT, İM, KF) *krş.* zafran

zafere Ar. Bir at hastalığı (BV)

zafran Ar. (< za‘ferān) Safran (CC)

zāġ Far. Karga (GT)

zaġab Ar. At yavrusunun doğuşta üzerinde bulunan kıllar (BV)

zaġal Far. Kalp, geçmez (para) (GT)

zaġallık (I) Far.T. Düşmanlık, kindarlık (Gİ, KF)

zaġallık (II) Far.T. Tembellik, gevşeklik (KFT)

zaġar Bir tür küçük köpek (İH)

zaġhāk Ar. Dahhak, Şehnâme kahramanlarından, Cemşid’in yerini alan zalim bir hükümdar (GT)

zāhid Ar. Dinine bağlı, sofu (GT, İM, KF, KFT)

zāhidlik Ar.T. Dini kurallara sıkı bağlılık (İM)

zāhir (I) Ar. Görünen, açık, belli (Gİ, GT, KF, KFT, MG)

zāhir (II) Ar. Dış görünüş (BV, GT)

zāhiri (I) Ar. Açık, belli, meydana (İM)

zāhiri (II) Ar. Ebu Davud Zāhiri’nin kurduğu mezhebe bağlı olan (İM)

zaĥm (I) Far. İzdiham, sıkıntı (İM, MG)

zaĥm (II) Far. Yara (GT, MG)

zaĥm (III) Far. Isırmak veya sokmak suretiyle meydana gelen diş yarası (GT)

zaĥmet utuv Ar.T. Kâ ve zarar (BM)

zaĥmleş- Far.T. Sıkışmak (İM)

zaĥmlı Far.T. Yaralı (GT)

zahr Ar. Arka, kâğıt ve benzeri şeylerin arka tarafı (GT)

za‘ıflık Ar.T. Zayıflık, güçsüzlük (BV, GT) *krş.* za‘ıflık

za‘ıflık Ar.T. Zayıflık, güçsüzlük (GT) *krş.* za‘ıflık

zāl Ar. Güneşe karşı dururken gözünü yumup karşıdan geleni göremeyen at (RH)

zāl Ar. Arap alfabesinin 9. harfi (İM)

zālīn Ar. Azmışlar, yoldan çıkmışlar (Gİ)

zālūm Ar. Çok zulüm ve haksızlık eden (GT)

zamān(e) Ar. Devir, içinde bulunulan çağ (GT, İM)

zamān (I) Ar. Kefil olma (Gİ, GT, İM)

zamān (II) Ar. Tazmin etmek, ödemek (KFT)

zamana Ar. Zaman (CC) *krş.* zamān

zamānlık Ar.T. Tazmin edilecek şey (KFT)

zāmīle Ar. Küçük yük hayvanı (İM)

zamīn Ar. Tazmin eden, kefil olan (İM, KF, KFT)

zamīnsiz Ar.T. Tazmin edecek kişisi olmayan (KFT)

zamīr Ar. İç, derun, cevher (GT, MG)

zamme Ar. Ötre, zamme işareti (İM)

zancar Ar. Bakır yeşili (CC)

zandīk Ar. Zındık, Tanrı'ya ahirete inanmayan (KFT)

zānī Ar. Zina eden erkek (KFT)

zānīraḳ Ar.T. Çok zina eden kişi (KFT)

zāniye Ar. Zina eden kadın (İM, KFT)

zarāfet Ar. Zariflik, naziklik, incelik (GT)

zarāyif Ar. İncelikler, zariflikler (MG)

zarb Ar. Vuruş, darbe, darp (GT, İM, KFT, MG)

zarıncı- (I) Göresi gelmek, iç çekmek (İH)

zarıncı- (II) Yana yakıla yalvarmak (İH)

zarıncı- (III) Ağlamak (İH)

zārī Far. Ağlama, inleme, inilti ile ağlama (GT)

zārılık Far.T. Yalvarma, yakarış (İM)

zarnīh Ar. Sıçan otu (İM)

zarūreten Ar. Zorunlu olarak (İM)

zāyī' Ar. Kaybolmuş, yitik, boşa gitmiş (GT, İM, KF)

zāyid Ar. Artık, fazla, fazlalık (İM, MG)

zāyil Ar. Sona eren, biten, devamı olmayan (İN, Gİ, KF, MG)

zāyir Ar. Ziyaret eden, ziyaretçi (GT)

zeberced Ar. Değerli bir taş (İM, KFT)

zebḥār Far. Bir bitki (RH)

zebīl Ar. Dışkı, pislik (BV)

zebīlle- Ar.T. Pislemek (BV)

zebūn ḳıl- Far.T. Yenmek, ele geçirmek (İH)

zebūr Ar. Hz. Davud'a nazil olan mukaddes kitap (İM)

zecr Ar. Zorlama, yasak etme, kovma (GT)

zefit Ar. (< zift) Zift (BV)

zeheb Ar. Altın (BV)

zehle Ar. Cesaret, şecaat (BM)

zehleh Ar. Cesur (TZ)

zehleyle- Ar.T. Cesaretlenmek (TZ)

zeker Ar. Erkeklik organı (BV, Gİ, İM, KF, KFT)

zekī Ar. Temiz, pak (İM)

zellet (I) Ar. Bir suç sebebi ile gözden düşme (Gİ, GT)

zellet (II) Ar. Yanılma, yanlış (KF)

zelletü'l-kārī Kur'anıkerim'i okuyanın yanılması (İM)

zeme' Ar. Yara (BV)

zemzeme Ar. Nağme, terennüm (GT)

zenbūr Far. Arı, eşek arısı (GT, İM)

zenc Ar. Sıkıntı, hastalık (İM)

zencebīl Ar. zencefil (BV, RH)

zencīr Far. Zincir. (mec.) esaret (GT, İM) *krş.* sincir, zincil, zincīr

zengī Far. zenci, siyahî (GT)

zenib Ar. Bir çeşit ilâç (BV)

zer Far. Altın (GT)

zerāric Ar. Kuduz böcekleri (RH)

zerāric Ar. Bir bitki (BV)

zerdālū Far. Erik (DM, TA) *krş.* zerdali

zerdeli Far. Kayısı, zerdali (KK) *krş.* zerdālū **zerdalū erügi** kayısı, zerdali (DM)

zerķ Ar. Riya, ikiyüzlülük (GT)

zerķā Ar. Şehadet parmağının ucunda hatalı ok atmaktan meydana gelen göğürme (İN)

zernek Far. zırnık, sıçanotu (CC) *krş.* zernih, zırnīh

zernic Ar. Kıl gidermek için kullanılan bir alet (İM)

zernih Far. Zırnık, sıçanotu (BV, KFT) *krş.* zernek, zırnīh

zerrāķ Ar. İkiyüzlü (GT)

zevāyid Ar. Atlarda bilek altındaki fazlalık (BV)

zevfā Ar. Bir bitki (BV)

zevi'l-kurbā Ar. Yakın, akraba (İM)

zevraķ Ar. Kayık, sandal (GT)

zeybaķ Ar. Civa (BV)

zeydiyye Ar. Dinî bir grup (KFT)

zeyt Ar. Zeytinyağı (BV, İM, RH)

zeytīn Ar. Zeytin (CC) *krş.* zeytūn

zıbķ Ar. Bir bitki (BV)

zıda' Ar. Dirsek kemiği (BV)

zıhār Ar. Kocanın karısını, ömür boyu mahremi olan bir kadının bakmak caiz olmayan bir uzvuna benzetmesi (Gİ, İM, KF, KFT)

zıhķ Ar. Gülme (İM)

zıkk Ar. Su tulumu (İM)

zırh Küpe (TA)

zırnıh Far. zırnık, sıçanotu (Gİ) *krş.* zernıh, zernek

zıb Ar. Bir bitki (BV)

zibeh Ar. Bir at hastalığı (BV)

zibil Ar. Pislik, çöp (Gİ, İM, KF)

zibille- Ar.T. Pislemek (Gİ, KF, MS)

zibillik Ar.T. Çöplük (İM)

ziftlen- Ar.T. Ziftlenmek (İM)

ziḥām Ar. İzdiham, sıkışıklık (İM, MG)

zih̄n Ar. Zihin, dimağ (İN, KFT, MG)

zık Ar. Dar (BV)

zilh̄icce Ar. Arabî ayların on ikincisi (İM)

zilka‘de Ar. Arabî ayların on birincisi (İM, KFT)

zi‘l-kurbā Ar. Akraba (GT)

zim̄me(t) Ar. Zimmet, üstünde olan şey (İM, KFT)

zimmī Ar. Müslümanlara vergi veren Hristiyan ve Yahudiler (İM, KFT)

zim̄miye Ar. zimmet ehlinde olan kadın (İM, KFT)

zināçı Ar.T. Zina yapan (İM)

zincār Ar. Bir tür tuz (BV)

zincil Far. (< zencīr) Zincir (CC) *krş.* sincir, zincīr

zincīr Far. (< zencīr) Zincir (Gİ, KF, MS, TZ) *krş.* sincir, zencīr, zincil

zindānla- Far.T. Hapsetmek (TA)

zīnet Ar. Süs, zinet (CC, GT, İM, MS) *krş.* ziynet

zinhār Far. Sakın! Asla! (GT, İM)

zirā‘ Ar. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan yer (MG)

zirāvend Far. Loğusa otu (BV, RH)

zīrek Far. Anlayışlı, uyanık, zeki (GT, KFT, MG, RH, TZ)

zişt Far. Kaba, iri, çirkin (DM, GT)

ziyād Ar. Çok, bol, fazla (GT, İM) *krş.* ziyāde

ziyānlık Far.T. Zarar edilen nesne (KFT)

ziyy Ar. Dış görünüş, kılık (KT)

zu‘afā Ar. Zayıflar (BV)

zūfā Ar. Bir bitki (BV)

zū-fünūn Ar. Bilgin, marifet sahibi, bir işi bilen kimse (GT)

zuhr Ar. Öğle vakti (Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MS) *krş.* zuhr

zuḫāk Ar. Sokak (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

zu‘m Ar. Şüphe (İM, MG)

zūr *Far.* Yalancı (KFT)

zuyūf *Ar.* Eksik akça (KFT)

zübde *Ar.* Öz (BV)

zühd *Ar.* Dinî görevlere sıkı bağlılık,
sofuluk (Gİ, GT, KF, KFT)

zühre *Ar.* Zühre yıldızı, venüs (GT)

zülf *Far.* Zülûf, sevgilinin saçı (GT, TZ)

zümürred *Ar.* Zümrüt (GT)

züre *Ar.* Darı (KFT)

zürkâ *Ar.* Ok atarken meydana gelen kusurlardan biri (İN)

zürriyet *Ar.* Nesil, kuşak, soy, döl (Gİ)

**Tarihî Kıpçak Türkçesinde Kullanılmış olan ve Bugünkü Kırım Tatarcasında
Aynı Anlamda Yaşayan Kelimeler**

A

ābādān *Far.* Şen, bayındır (İM.)

ābdest *Far.* Abdest (İM.) *krş.* avdaz, avdes

‘acāyib *Ar.* Şaşılabak, tuhaf (GT, KFM, MG)

‘acebā *Ar.* Acaba (GT)

‘acīz *Ar.* Gücsüz, zavallı (Gİ, GT, KF, KFT)

‘acīzlik *Ar.T.* Gücsüzlük, zavallılık (İM)

açııcı Açan (KF)

ada Ada, her yanı su ile çevrilmiş kara parçası (Kİ, TZ) *krş.* atov, atuv, otuv

‘adālet *Ar.* Adalet, âdililik, hak ve hukuka uygunluk (KFT)

‘adāvet *Ar.* Düşmanlık (GT)

‘aḍam *Ar.* (< ādem) Kişi, insan (KK) *krş.* ādem (I), azam

‘aded *Ar.* Sayı, adet (Gİ, İM, KF)

adım Adım (TA, TZ) *krş.* atım, atlam

‘ādil *Ar.T.* Adalet, doğruluk, adaletli olma (İM, KFT)

aḍsız barmaq Küçük parmak ile orta parmak arasındaki parmak (KK, TA) *krş.* atsız barmaq, atsuz barmaq

‘āfiyet *Ar.* Rahatlık, sağlık (Gİ, GT, İM, KF)

‘afv *Ar.* Af, bağışlama (Gİ, GT, İM, KF)

ağaçlık Orman, ağaçlık yer (İM) *krş.* ağaşlık

āh *Far.* Feryat, ah (Gİ, GT, İM, KF, RH)

āḥiret *Ar.* Ahiret, öbür dünya (BV, Gİ, GT, İM, KF, MS)

aḥlāk *Ar.* Ahlāk (GT)

aḳarşu Irmak, akarsu (KF, TA)

aḳça Akçe, para (BM, BV, CC, İM, KF, Kİ, MG, TZ) *krş.* aḳça (II), aḳşa, aḳşa

‘aḳl *Ar.* Akıl, us (BV, Gİ, GT, İM, KF, MG) *krş.* ḥaḳıl

aḳlık Beyazlık, aklık (İM) *krş.* aḳlık

‘aḳlī *Ar.* Akılla ilgili (İM)

aḳmaq *Ar.* (< aḥmaq) Ahmak, aptal, akılsız (CC) *krş.* aḥmaq

‘aks Ar. Aksi, zıt, ters (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

aķsa- Aksamak (BM, BV, Kİ, RH)

aķşak Aksak, topal (KK) *krş.* aķsaķ

a‘lā Ar. En yüksek, yüce (GT)

‘alāķa Ar. İlgi, bağlantı (MG)

‘alāmet Ar. İz, belirti, nişan (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, RH)

aldan- Aldanmak, kandırılmak (GT, KFT, Kİ, TZ)

aldanıl- Aldanılmak, kandırılmak (KFT)

ālet Ar. Alet, araç, savaş ve at donanımı (İM, MG)

alev Far. Alev (BV)

‘aleyhi’s-selām Ar. "Allah’ın selâmı onun üzerinde olsun" anlamında bir söz (GT, İN, RH)

algış Alkış, sena, övgü; hayır dua (CC, DM, KK, TZ) *krş.* alkış. **algış eyle-** hayır dua etmek (KK)

alın- 1. Alınmak (İM, KF, Kİ, KK, MG) 2. Ele alınmak, konu edilmek (İM)

alın (I) Alın (BV, DM, Gİ, KF, RH, TA, TZ)

alın (II) Ön, cephe, karşı (CC, GT, İM, Kİ, MG)

‘ālī Ar. Yüce, yüksek (BV, GT, MG)

‘ālim Ar. Bilgin (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH)

Allāh Ar. Allah, Tanrı (Gİ, GT, İM, KF, MS)

Allāh te‘ālā Ar. "Yüce Allah" (MS)

Allāhu ekber Ar. "Allah en büyüktür" anlamında bir söz (İM, MS)

alma Elma (BV, CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* elma

alt Alt, bir şeyin altında kalan kısım (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* alt

altı Altı (sayı) (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ)

altmış Altmış (sayı) (Gİ, KK) *krş.* altımtmış, altmtmış, atmtmış

am Dişilik organı (CC, Kİ, KK, TA, TZ)

āmīn Ar. Âmin, öyle olsun (Gİ, İM, KF, MS)

ammā Ar. Ama, lâkin, fakat (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, RH) *krş.* immâ (I)

añ- Anmak, hatırlamak, zikretmek (GT, Kİ, MS, TA)

anahtar Rum. Anahtar (TZ)

anbar *Far.* Ambar (GT) *krş.* ambar

añla- Anlamak (BM, CC, GT, KFT, Kİ, MG) *krş.* ağla- (II), ağna- (II)

ant Ant, yemin(CC, GT, İM, İN, KFT, Kİ, KK) *krş.* and **ant bir-** yemin etmek (KK) **ant iç-** yemin etmek (CC, İM, KF, TZ) **ant iş-** yemin etmek (DM, Kİ, KK) **antda tutul-** yeminini yerine getirmek (İM)

apağ Bembeyaz (DM, KK, TA) *krş.* appağ

‘ār *Ar.* Utanma, hayâ (GT, TZ) **‘ār kör-** ayıp görmek, ayıplamak (GT)

‘arab *Ar.* Arap (BV, Gİ, GT, İN, KF, KFT, MG, MS)

araba Araba (CC, TA, TZ)

‘arabça *Ar.T.* Arapça (Kİ)

‘arafā(t) *Ar.* Arafat dağı (İM, KF)

arıqla- Zayıflamak (TZ) *krş.* aruqla-

arın- Temizlenmek (BV, CC, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MG, MS) *krş.* arun-

‘ārlan- *Ar.T.* Utanmak (Gİ)

armut *Far.* (< emrūd) Armut (DM, KK, TA) *krş.* armūd

arpa Arpa (BM, BV, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* arfa

arslan Arslan (BM, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* araslan, aslan, astlan

‘arş *Ar.* Dokuzuncu gök (Gİ, KF)

artık Artık, fazla (TZ) *krş.* artuğ

‘arūz *Ar.* Aruz, şiir vezni (GT)

ārzū *Far.* İstek, arzu (GT) **ārzū beriçi** rızık veren, Allah (BM)

ārzūla- *Far.T.* Arzulamak, sahip olmayı istemek (CC)

ās *Far.* Gelincik (BM, DM)

‘aşā *Ar.* Değnek, baston (İM, İN)

aşhāb *Ar.* 1. Sahipler (Gİ, GT, KF) 2. Hz. Muhammed’i gören ve sohbetinde bulunan kimseler (GT, KF, İM) **aşhāb-ı kehf** Kur’anıkerimde bahsedilen ve bir mağarada uzun müddet uyuyan yedi kişi ve köpekleri (GT)

‘asker *Ar.* Asker (KFT, MG)

aşlā *Ar.* Asla, hiç bir vakit (BV)

aşlī *Ar.* Esas, temel (KF)

‘aşr (I) *Ar.* Asır, yüzyıl (GT, KF)

‘aşr (II) *Ar.* İkinci vakti (BV, Gİ, İM, KF, KFT, KK)

ast Alt, aşağı (BV, CC, GT, İM) *krş.* astın

astar *Far.* Elbise vesairenin altına kaplanan bez (İH, İM)

aşağı Aşağı (MG) *krş.* aşağı, aşağı, aşağı (I), aşağı, aşağı

aşıktır- Acele ettirmek (KK)

âşikâr *Far.* Belli, meydanda, açık, ortada (KF) *krş.* âşikâre, âşkâre, eşkere, işker

âşkâre *Far.* Belli, meydanda, açık, ortada (CC, DM, KF, KFT *krş.* âşikâr, âşikâre, eşkere, işker

aşlık Buğday (BM, CC, DM, Kİ, TZ)

‘aşūrā *Ar.* Muharrem ayının onuncu günü (Gİ, İM)

atalık Üvey baba, babalık (İM) *krş.* atalığ

‘atıklık *Ar.T.* Atıklık (BV)

avlan- Avlanmak (İM, KFT)

‘avrat *Ar.* Kadın, zevce (DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, TA, TZ)

‘avret *Ar.* Görünmesi dinen yasak olan beden yerleri (KF, İM) **‘avret-i ğalīza** edep yerleri (İM)

avuç Avuç, el içi (GT) *krş.* avıç

ayaz Açık, bulutsuz hava (CC, TZ)

‘aybla- *Ar.T.* Ayıplamak, kınamak (İM)

‘ayblı *Ar.T.* Ayıplı, kusurlu (İM) *krş.* ‘ayblu

aydınla- Aydınlatmak (TZ)

aydınlık Aydınlık, parlaklık (DM, Gİ, GT, TZ) *krş.* aydınlığ

āyet *Ar.* Ayet, Kur’anıkerim’in cümleleri (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

āyete’l-kürsī Bakara süresinin 255. ayeti (Gİ, İM, KF)

āyetü’l-müdāyene Bakara suresinin 282. ayeti (İM)

aylan- 1. Çerçevelenmek (TZ) 2. Dönmek, çevrilmek (TZ)

aylandır- Döndürmek, çevirmek (MG) *krş.* aylandur-

ayt- 1. Söylemek, demek (BM, BV, CC, DM, GT, TA) *krş.* ayd-, ayıt-, eyid-, eyit-, eyt-, iyid- 2. Anlatmak (CC)

aytıl- Söylenmek, zikredilmek (CC, İM)

ayü Ayı (BM, BV, CC, DM, KK, RH, TZ) **ayü kulağı** bir nevi ince tüylü kalın ve enli yapraklı ot (İH)

ayva Ayva (GT, TA) *krş.* hayva

‘azab *Ar.* Azap, eziyet, işkence (Gİ, GT, KF, KFT, MS)

āzād *Far.* Hür, serbest (BM, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, TZ)

āzādla- *Far.T.* Serbest bırakmak (KFT)

āzādli *Far.T.* Kurtulmuş, serbest (İM) *krş.* āzādli, āzādlik

āzādlik *Far.T.* Kurtulmuş, serbest (İM, KFT) *krş.* āzādli, āzādli

azarla- *Far.T.* Azarlamak, paylama (BM, TZ)

‘aziz (I) *Ar.* Aziz, kutsal, saygın (CC, GT, İM, KF, RH)

‘aziz (II) *Ar.* Sevgili (Gİ, GT)

‘azze *Ar.* Allah adından sonra söylenen hürmet sözü (GT) **‘azze ve celle** "Aziz ve yüce olan Allah" anlamında Allah adından sonra söylenen hürmet sözü (İM)

B

bağır- (Koyun) melemek (İH)

bahça *Far.* (< bāğçe) Bahçe (CC) *krş.* bakça

bahşış *Far.* Bağış, bahşış (GT, İM, KF) *krş.* bağşış

baht *Far.* Baht, talih, şans (CC, GT)

bahtlı *Far.T.* Bahtlı, şanslı, talihli (CC)

bağa Kaplumbağa veya kurbağa (İM) *krş.* bağa, boğa (I) **bağa durağı** kurbağa yosunu (İH)

bakır Bakır (BM, DM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* bağır (I)

bakış Bakış, nazar (RH)

bakkal *Ar.* Bakkal (GT)

bahtır- Baktırmak (KK, MG) *krş.* bahtur-

balçık Killi çamur, balçık (BM, BV, GT, İM, KFT, Kİ, MG, TA) *krş.* balçuk, balşık

baldır Baldır, bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü (KFT, RH) *krş.* baltır

balgam *Ar.* Balgam (CC, Gİ, İM, KF)

balık Balık (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* baluk

balta Balta, nacak (CC, DM, İH KFT, Kİ, TZ) *krş.* balta

barağ Çoban köpeği (İH, TZ)

bardağ Büyük testi, fiçı, bardak (CC, DM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ)

bardakçı Testi, fiçı yapımı ile uğraşan (DM)

barış- Barışmak, barış yapmak (GT, TA)

bārī *Far.* Hiç olmazsa, öyle ise (GT, KFT)

barlık Varlık, mevcudiyet (İM)

başiret *Ar.* Uyanıklık, kavrayış, sezis (GT)

başka Başka, diğer (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, MG, RH, TZ) *krş.* başğa

başlat- Başlatmak (TZ)

bāṭıl *Ar.* Yanlış, batıl (Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, MG, MS)

bayağı Önceki (GT)

bayı- Zengin olmak (BM, Kİ) *krş.* bay-

bayır Dağ eteği (İH)

bayıt- Zengin etmek (GT)

baykuş Baykuş (GT, TA) *krş.* bayguş

bayla- Bağlamak, ip ile bağlamak (TZ) *krş.* bağla- (I), bağağıla-, balğa-, bavla-

baylık Zenginlik (CC, İM, KFT, KK)

bayram Bayram (BM, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

bāzārcı *Far.T.* Pazarcı, ticaretle uğraşan (DM)

bāzergān *Far.* Tüccar, tacir (TA) *krş.* bāzārgān, bezirken

ba‘zı *Ar.* Bazı, bir kısım (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

bazlamaç Sacda pişirilen kalın yufka (BM, İH)

bebek Göz bebeği (GT, TZ) *krş.* bebeçük

bed-baht *Far.* Bahtsız, kötü talihli (İM) *krş.* bed-baht

bed-bahtlık *Far.T.* bahtsızlık (İM)

bedr (I) *Ar.* Müslümanların kazandığı ilk savaş (İN)

bedr (II) *Ar.* Dolunay (Gİ, GT, KF)

begen- Beğenmek (DM, TZ) *krş.* bayan-, beyen-, biyen-

beden *Ar.* Beden, vücut (GT)

bel Bel (CC, KF, Kİ) *krş.* bil (I) **bel**

bağı Kuşak, kemer (İH) *krş.* bil bağı

belāgat *Ar.* Güzel söz söyleme (GT)

belki *Ar.Far.* Belki, olabilir (Gİ, GT, KF, Kİ) *krş.* belkim, bilkim

benek Siyah nokta (Kİ)

beñiz Beniz (TA)

benze- Benzemek (CC, MS, KK, RH, TA)

benzer Benzer, müşabih (BM, KK)

beñzet- Benzetmek (MS)

berāber *Far.* Beraber, birlikte (BV, DM, Gİ, İM, KF, KFT, MG, MS, RH, TZ)

berāt Ar. Şaban ayının 15. gecesi (İM) **beril-** Verilmek (CC) *krş.* biril-, viril-

besle- Beslemek, terbiye etmek (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KK, TA, TZ) *krş.* bestle-, bisle-

beslen- Beslenmek, terbiye edilmek (GT) *krş.* bislen-

beş Beş (sayı) *krş.* beyş, biş

beşik Beşik, taht (DM, KK, TA) *krş.* beçik, bişik (II)

beter Far. Daha kötü, beter (GT) *krş.* better

beyān Ar. Açıklama, anlatma (BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, İN, RH)

bez- Usanmak, bıkmak (CC, Kİ, MG) *krş.* biz-

bezek Süs (Kİ) *krş.* bizek

biç- Biçmek, kesmek (KFT) *krş.* bış-, biç- (I)

bıçak Bıçak, hançer, kama (CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KFT, MG, TZ) *krş.* bışak

bıçkı Bıçkı, testere (CC, DM, GT, TZ) *krş.* bıçku, bışkı, buçkı

bıltır Geçen sene, önceki sene (Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* baldur, baltur

biber Biber (DM)

bid‘at Ar. Sonradan meydana çıkan şeyler (Gİ, KF, KFT, İM)

bildir- Bildirmek, tanıtmak (CC, DM, TZ) *krş.* bildür-

bilek Bilek, kol (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* bölek (II)

bilezik Bilezik (DM, Gİ, Kİ) *krş.* bilezük **bilezik urunu** bileğin ele yakın ince yeri (İH)

billāh Ar. Billâhi, yemin sözü (GT, İM, KFT)

biñ Bin (sayı) (Gİ, KF) *krş.* bin, min (II), miñ

binā Ar. Bina, yapı (GT, İM, KF)

biraz Biraz (DM, KFT, İN) *krş.* birez

birle İle, birlikte (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ) *krş.* bile, bilen, birge, birlen

bismillāh Ar. "Allah'ın adıyla" anlamında bir söz (Gİ, İM, KF)

bismillāhirrahmānirrahīm Ar. "Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla" anlamında bir ayet (Gİ, İM, KF, KFT, MG, MS)

bit Bit (BV, CC, DM, Gİ, İM, KF, Kİ, TA, TZ)

bit- (I) (Nebat) yetişmek, büyümek, bitmek (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, Kİ, RH, TZ)

bit- (II) Bitmek, sona ermek (DM, Gİ, GT, KF, MG, TZ)

bitir- Bitirmek, sona erdirmek (CC)
krş. bitür- (I), bütür-

bitle- 1. Bit olup olmadığını araştırmak, bitini temizlemek (BM, Kİ, TZ) 2. Bitlenmek (TA)

boğday Buğday (CC, GT, Kİ) *krş.* boday, buday, budı, buğdan, buğday, buyday

boğ- Bok, insan dışkısı (BV, CC, Kİ, TA, TZ) *krş.* boğ

borsuk Porsuk (BM, Kİ)

boşa- Boşamak (BM, GT, KFT, Kİ, TZ)

boşal- Boşalmak (GT)

bota Deve yavrusu (İM, KK, TZ)

boya Boya (CC, TA) *krş.* bayov, boyag, boyav

boya- Boyamak (BM, CC, DM, GT, İM, KFT, TA, TZ)

boyacı Boyacı (TA)

boyan- Boyanmak, boyama işi yapılmak (İM) *krş.* boyuk-

boyat- Boyatmak, boyama işini yaptırmak (TZ)

boydaş Bir boyda olan iki kişi (TZ)

boynuz Boynuz (BM, DM, Gİ, KF, Kİ, TA, TZ) *krş.* moynuz, muñuz, muynuz (I), muyuz, müñüz, müz

boyun Boyun (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TA) *krş.* boyun, boynı **boyun bağı** gerdanlık (KFT) **boyun bayla-** boyun bağlamak (TZ)

boz Boz, beyaz (KFT, KK, RH, TA, TZ) **boz-ağ** gri (CC) **boz at** boz renkli at, kırat (DM)

bozul- Bozulmak (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TZ) *krş.* bozıl-

bozuş- Bozuşmak, karşı karşıya gelmek (İM)

böyle Böyle, bu şekilde (GT, İN)

bu Bu (sıfat ve zamir) (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* mu

buçuk Yarı, yarım, buçuk (BM, BV, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ) *krş.* bışuk, buşuk

buda- Budamak (Kİ, TZ)

budağ Budak, ağaç dalı (DM, KFT, Kİ, TZ) *krş.* budağ, butağ, butağ

bul- Bulmak (BM, BV, CC, KFT, MG)

bulan- Üzölmek, bulanmak (TZ) *krş.* bulğan-

bulaş- Bulaşmak, karışmak (BV, Gİ, İM, KF, TZ) *krş.* bulğaş-

bulun- Bulunmak (Gİ, MG)

bulut Bulut (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TZ) *krş.* bulut

bulutlan- Bulutlanmak (TZ)

burav Burgu (CC, TZ)

buruş- Buruşmak (CC, TZ)

buyruk Emir, buyruk, hüküm (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA) *krş.* buyuruş, buyuruş

buyur- Buyurmak, emretmek (BM, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ)

buz Buz (BM, BV, CC, DM, İM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ)

buzav Buzağı, dana (CC, Kİ) *krş.* buzağı, buzağı, buzavı, buzov

buzla- 1. Donmak, buzlanmak (İM) 2. Kırağı yağmak (TZ)

bükül- Bükülmek, eğilmek, kıvrılmak (İM, MG) *krş.* bükül-, bükel-

bülbül *Far.* Bülbül (CC, GT)

bütün 1. Bütün, tam (BV, CC, İM, TA, TZ) *krş.* bitün 2. Sahih, sağlam (Kİ)

büyüklik Büyüklük (BV) *krş.* büyüklük

C

cāhil *Ar.* Bilgisiz (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH)

cāhiliyyet (I) *Ar.* Cahillik, bilgisizlik (İM)

cāhiliyyet (II) *Ar.* İslâmdan önceki devir (MG)

cāhillik *Ar.T.* bilgisizlik, cehalet (GT)

cāmedān *Far.* Eşya konulan çanta, meşin kap, heybe (İH)

cānān *Far.* Sevgili (GT)

cānbāz *Far.* Pehlivan (TZ)

cānsız *Far.T.* Ölü (İM)

cāsūs *Ar.* Ajan, casus (GT)

cedīd *Ar.* Yeni (GT)

cedvel *Ar.* Liste (BV)

cefā *Ar.* Eziyet, incitme, cefa (Gİ, GT, İM, KF)

cefākār *Ar. Far.* Cefa eden, eziyet çektiren (GT)

cehennem *Ar.* Cehennem (Gİ, GT, İM, KF)

celāl *Ar.* Büyüklük, ululuk (GT, İM)

celīl *Ar.* Yüce, ulu (Gİ, KFT)

cellād *Ar.* Cellât (GT, İM, KFT)

celle celāluhu Ar. "Yüceliği ulu oldu" anlamında bir söz (GT, İM)

cemā‘at Ar. **1.** Cemaat, topluluk (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG) **2.** İmamın arkasında namaz kılanlar (İM)

cemī‘ Ar. **1.** Toplama, çokluk (BV, KFT) **2.** Hep, bütün, cümle (Gİ, GT, İM, KF, MG)

cemīl Ar. Güzel (Gİ, KF)

cem‘iyyet Ar. Topluluk (GT)

cemre (I) Ar. Hacıların şeytan taşlarken attıkları taşlardan her biri (İM)

cemre(t) (II) Ar. Şubat ayında artan sıcaklık (Gİ, KF)

cenāze Ar. Cenaze, insan ölüsü (Gİ, KF, KFT)

cennet Ar. Cennet (Gİ, GT, KF, MS)

cerrāh Ar. Operatör (GT)

cevāb Ar. Cevap (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

cezā Ar. Ceza, karşılık (Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT)

cıy- Yığmak, toplamak (CC) *krş.* cıv-, yığ- (I), yiy-

ciger Far. Ciğer (GT) *krş.* cigār

cihān Far. Dünya, âlem (BM, CC, GT, MG, RH, TZ)

cilve Ar. Cilve (GT)

cināb Ar. Şeref, onur ve büyüklük terimi olarak kullanılır (İM)

cināyet Ar. Adam öldürme (Gİ, İM, KFT)

cinn Ar. Cin (Gİ, GT, İM, KF, MS)

cinnī Ar. Cin, cin taifesine ait olan (Gİ, KF)

cism Ar. Cisim, beden (GT)

cübbe Ar. Cübbe (GT) *krş.* şübe

cüz Ar. Kısım, parça (İM)

Ç

çakıl Çakıl (BV)

çal Ala renkli, çil (TA)

çalı Boysuz dikenli ağaç (İH)

çalқан- Çalkanmak, çalkalanmak (Kİ)

çamur Çamur, balçık (Kİ, TZ)

çanak Çanak, kap (BV, CC, DM, GT, İH, İM, KFT, Kİ, MS, TA) *krş.* şanak çanak yoku yemek sahasında kalan bulaşık (İH)

çāre Far. Çare, tedbir, yardım (BV, İM, Kİ, MG, RH) *krş.* şara

çarşenbeh Far. Çarşamba (BM) *krş.* çahar-şenbe

çat- Kumaşların kenarını birbirine eklemek, dikmek (Kİ)

çatal Çatal (TZ)

çayan Kırkayak, çıyan, akrep (İH) *krş.* çıyan, şıyam

çayna- Çiğnemek, kemirmek, gevelemek (CC, İM) *krş.* çeyne-, çiyne-, şayna-, şeyne-

çaynal- Çiğnenmek (İM)

çehre *Far.* Yüz, çehre (GT)

çekil- (I) Bitmek, ayrılmak (İM)

çekil- (II) Suyu boşaltmak, çekilmek (İM, RH)

çekil- (III) Tartılmak (KFT)

çektir- Çektirmek (TZ)

çember *Far.* Çember, yuvarlak şey (İH) *krş.* çenber

çemen *Far.* Çimen, çayır (GT, İN, TA) *krş.* çümen (I), şimen, şimgen

çermen- Salındırmak (İM, TA)

çetlevük Fındık, fıstık (DM, Kİ) *krş.* çatlavuk, çetleyik, şetlegen, şetlevük

çevre Çevre, etraf, civar (BV, Gİ, İM, KF, MG, RH) *krş.* çövre (I), çüvre (I)

çez- Çözmek, açmak (Gİ) *krş.* çöz- (II)

çezil- Çözülme (Gİ, KF) *krş.* çözil-

çıplak Çıplak (Gİ, TZ)

çıray *Moğ.* Çehre, yüz (CC)

çırlama Kızarmış, kıymalı hamur (BM)

çırma- Sarmak, çemremek (CC)

çırpı Çalı çırpı, kuru ağaç (CC) *krş.* çirbi, çirpi

çıvılda- Yavaşça ses vermek (TZ) *krş.* çıvla-, çıvşa-

çibin Sinek, karasinek (BM, CC, GT, İM, Kİ, TA) *krş.* cıbin, çıbın, şibin

çiçeklen- Çiçeklenmek, çiçek açmak (CC) *krş.* şişeklen-

çin (I) Çin (GT)

çin (II) Tam, doğru, gerçek (CC) *krş.* çın, çin (I)

çirkîn *Far.* Çirkin, kötü (CC, GT, Kİ, TA, TZ) *krş.* şirkin

çobān *Far.* Çoban, hayvan bakıcısı (GT, İM, KFT) **çobān aldağuçı** çoban aldatan denilen küçük bir kuş (İH)

çok Çok, fazla (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MS, RH) *krş.* şok

çokrak Kaynak (CC) *krş.* çoğrah

çolpan Sabah yıldızı, şafak (BM, Kİ) *krş.* çolban, çulpan

çoyun Eritilmiş maden, bakır (CC, İH)

çök- Çökmek, diz çökmek (CC, BV, İM, İN, KFT, TA, TZ) *krş.* şök-

çölmek Çölmek, taştan oyulup işinde yemek pişirilen küçük tencere (DM, İH, RH) *krş.* çemlek, çömlek, şölmek

çömüç Kepçe (GT) *krş.* çemçe, çömiç, çömçe, çömçi, çömiş

çörek Çörek, francala, somun (İH, Kİ, TA) *krş.* şörek

çuğur Çukur (BV, İM, Kİ, KFT, RH, TZ) *krş.* çuğur, çukır, şukur

çul Çul (Kİ)

çulğav Dolak, dizden aşağıya sarılan bez (CC) *krş.* şulğu

çuval Far. Çuval (İM, KFT) *krş.* şuval

çükündür Kırmızı pancar (TZ) *krş.* çügündür

çünki Far. Çünkü (TZ)

çürü- Çürümek (BV, CC, İM, Kİ) *krş.* çüri-, şürü-

D

da Dahi, da, de (CC, İN, KK) *krş.* de

dağ Dağ (KFT) *krş.* tağ (I), tav

dağıl- Dağılmak, paramparça olmak (TZ) *krş.* tağal-, tağıl- (I)

dāğla- Far.T. Dağlamak, yaralamak (KFT)

dahı Dahi, ve (Gİ, İN, KF, KFT, MS, RH) *krş.* dağı, dağı, tağı, tağı

dalğa Dalga (İH)

damar Damar (DM) *krş.* tamar, tamar, tamır, tamur

dambırdı Davula vurdukça çıkan ses (İH)

da‘vā Ar. İddia, dava (İM) *krş.* da‘vī, da‘vu

da‘vet Ar. davet, çağrı (Gİ, GT, KF)

de Dahi (BV, MS, RH) *krş.* da

de- Demek, söylemek (BV, CC, İM, KF, KK, MS, TA, TZ) *krş.* di-, di-, dü-, ti-

deccāl Ar. Kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı şahıs, deccal (GT)

dede Dede, büyük baba (KFT, Kİ, TZ)

defn Ar. Gömülmüş, gömülü (KF)

defter Ar. Defter (GT, İM)

degirmen Değirmen (KFT) *krş.* tegirmen, teyinmen

degirmençi Değirmenci (KFT) *krş.* tegirmençi

delil Ar. Belge, delil (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH) **delil-i ‘aqlî** düşünülerek bulunan delil (İM) **delil-i naklî** üstat delili (İM)

deñiz Deniz (BM, Gİ, KFT, MS) *krş.* teñiz, teniz, tiñiz

dere (I) Dere, ırmak, nehir (DM, Gİ, MS) *krş.* tere (I)

dere (II) Vadi (KK)

derece Ar. Derece, mertebe (Gİ, İM, KF, MS)

dermān Far. İlâç, derman, deva (BM, İH, RH)

dert Far. (< derd) Dert (TZ) *krş.* derd

dervîş Far. Fakir ve yoksul, Allah için alçakgönüllülük eden (GT, İM)

deryā Far. Derya, deniz (GT)

deste Far. Deste, demet (İH)

destūr Far. İzin, müsaade (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

devā Ar. İlâç, çare (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

deve Deve (BM, DM, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK) *krş.* teve, tife, tive, töve, tüve

deve tabanı bir tür bitki (İH)

deve kuşu Deve kuşu (İH) *krş.* deve kuş, deve kuşu, teve kuş

dīger Far. Diğer, başka, öteki (KF)

dil Far. Gönül (GT)

dimağ Ar. Dimağ, beyin (BV, Gİ, GT, KF, RH)

dīn Ar. Din (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

dīndaş Ar.T. Aynı dinden olan (İM)

dīñle- Dinlemek (GT, KFT) *krş.* düñle-, tññla-

dīnī Ar. Dine ait, dinle ilgili (İM)

dīnli Ar.T. Dindar (KK)

dīnsiz Ar.T. Dinsiz, kâfir (GT, KK, TZ)

dīvān Far. Meclis, divan (GT, İM, KFT)

dīvāne Far. Deli, meczup, divane (GT) **dīvāne bol-** delirmek, aklını kaybetmek (GT)

dīvār Far. Duvar (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, TA) *krş.* duvar, tuvar, tuvar

diyānet Ar. Dindarlık, dine bağlılık (GT, İM)

diyār Ar. Memleket, diyar (GT, İM)

doğ- Doğmak, dünyaya gelmek (Gİ, KF, KFT, Kİ, TZ) *krş.* do-, toğ- (I), tov-, tuv- (I)

doğur- Doğurmak (BM, Gİ, KF, KFT, MS) *krş.* toğur-, tovur-, tuvur-

doğuz Dokuz (sayı) (Gİ) *krş.* dokız, takuz, toğuz, tokuz, toğuz, tokkuz

dolāb *Far.* Kuyudan su çıkaran döner makine (KFT)

dolan- 1. Dolanmak, sarılmak (Gİ, KF) *krş.* tolan- (I), tolğan- 2. Daire şeklinde çevrilmek (İH)

dost *Far.* Dost, arkadaş (BM, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, TA, TZ) *krş.* doşt

dostlaş- Dost olmak (TA)

dostluk *Far.T.* Dostluk, arkadaşlık (GT, KFT)

dördünçü Dördüncü (KFT) *krş.* dördünçü

dört Dört (sayı) (CC, DM, Gİ, GT, İN, KF, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* dörd, dörüd, dörüt, tört, türt

du‘a *Ar.* Dua, yakarış, niyaz (Gİ, GT, KF, MG, MS, RH, TZ)

dudak Dudak (BV, GT, İM, İN, KFT, RH, TA, TZ) *krş.* duğağ, todağ, totağ, tutağ, tudağ, tutağ

duvar *Far.* (< dīvār) Duvar (DM, Kİ) *krş.* dīvār, tuvar, tuvar **duvar yantusu** güneş girmesi için duvara açılan delik, pencere (Kİ)

dün Bir önceki gün

dünyā *Ar.* Dünya (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, KFT, MS) *krş.* dünye, dünyi

düşmān *Far.* Düşman (BM, CC, DM, Gİ, İH, İN, KF, KFT) *krş.* düşmen, tuşman, tüşman

düşmānlık *Far.T.* Düşmanlık (Gİ, İM, KF) *krş.* düşmenlik

E

ebedī *Ar.* Sonsuz, sonu olmayan gelecek zaman (Gİ, KF)

ecel (I) *Ar.* Ömrün sonu (BV, GT, İM)

ecel (II) *Ar.* Süre, müddet (KFT)

ecelsiz *Ar.T.* Eceli gelmeyen (GT)

edā *Ar.* Ödeme, yerine getirme (Gİ, GT, İM, KF)

edā (I) *Far.* Tarz, üslûp (GT)

edā (II) *Far.* Naz, cilve (GT)

edebli *Ar.T.* Edepli, terbiyeli (RH)

edepsiz *Ar.T.* Edepsiz, terbiyesiz (GT)

edepsizlik *Ar.T.* Edepsizlik (KFT)

eger *Far.* Eğer, şayet (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TZ) *krş.* epger

egil- Eğilmek (Kİ, TZ) *krş.* eyil-, igil-

egri (I) Eğri (CC, İN, KFT, TA, RH) *krş.* igri

egri (II) Yalan (CC)

ehl *Ar.* 1. Maharetli, usta, kabiliyetli insan (Gİ, KF, MS) 2. Halk, bir yerde oturan (Gİ, GT, İM, İN, KFT) 3. Ehil, sahip (BV, GT) 4. (Bir şeyi) kullananlar. ...dan olanlar (MG) **ehl-i beyt** Hz. Muhammed'in yakınları (İM, KF) **ehl-i harb** savaşanlar (İM) **ehl-i hıbre** bilirkşi (İM) **ehl-i 'ilm** âlim (İM) **ehl-i kıble** müslüman (İM) **ehl-i maķāşir** günahkâr (İM) **ehl-i Medīne** Medine'de oturanlar (İM) **ehl-i sünnet** Peygamberimizin sünnetine uyan (İM)

ekber *Ar.* En büyük (İM)

eki İki (sayı) (CC, KF) *krş.* ekki, iki, ikki

ekinçi İkinci (CC) *krş.* ikinci (I)

ekindü İkinci, ikindi namazı vakti (CC) *krş.* ikindi, ikindü, ikkindi, yekindi, yikindü

eksik Eksik, noksan (CC, TZ) *krş.* efsik, eksük, emsük, eysik, iksik, iksük

eksiklik Eksiklik, noksanlık (CC) *krş.* eksüklik, eksüklük, iksüklük

eksil- Eksilmek, azalmak (BV, BM, KFT, Kİ, RH, TZ) *krş.* iksil-, iksül-

ekşi Ekşi (DM, GT, RH, TA) *krş.* ehşi, ikçi, ikşi (I)

elbet *Ar.* Elbette, kesinlikle (CC, İN) *krş.* elbetde, elbette

elbette *Ar.* Elbette, kesinlikle (BV, Gİ, GT, İM, KF) *krş.* elbet, elbetde

elçi 1. Elçi (CC, DM, TZ) *krş.* ilç 2. Haberci, postacı, müjdecî (CC)

ele- Elemek (Kİ, TA, TZ) *krş.* ile-

elek Elemeye mahsus alet, elek, süzgeç (CC, Kİ, TA, TZ) *krş.* ilek (I), yelek (I)

elen- Elenmek (KFT, Kİ)

el-ḥamdü *Ar.* Fatiha suresi (GT)

el-ḥamdülillāhi *Ar.* "Allah'a hamd olsun, çok şükür" anlamında bir söz (GT, İM)

elif *Ar.* Arap alfabesinin ilk harfi (GT, İM) *krş.* elf

elli Elli (sayı) (BM, Gİ, KF, Kİ, KK, TA, RH, TZ) *krş.* elig, ellig, ilig, illi (I), illig, yelli

em- Emmek, süt emmek (İM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* im-

emānet *Ar.* Bir kimseye bırakılan şey, emanet (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

emçek **1.** Meme (BV, DM, İM, İN, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* imçek **2.** Meme başı (CC)

emek Emek (Kİ) *krş.* emgek (II)

emel *Ar.* Arzu, emel, ümit (Gİ, KF)

emīn *Ar.* Kendisine güvenilen, emniyet sahibi (Gİ, İN, KF, KFT) *krş.* imīn

emīnlik *Ar.T.* Eminlik, emniyet (CC) *krş.* imīnlik

emīr *Ar.* Emir, kumandan (GT)

emīr-i ceş ordu komutanı (İM)

emīrū'l-mū'minīn halife, müslümanların başı (İM, KFT)

emiz- Emzirmek (İM) *krş.* emüz-, emzir-, emzür-

emşāl *Ar.* Benzer, akran (GT, İM)

eñ Kuvvetlendirme ön eki (CC) *krş.* em (III)

en- İnmek (CC) *krş.* in- (I), yin- (III)

enbiyā *Ar.* Nebiler, peygamberler (GT)

endām *Far.* Endam, boy pos, vücut (BV, GT, İM, İN, RH)

endir- İndirmek, batırmak (CC) *krş.* endür-, indir-, indür- (I)

endişe *Far.* Düşünce, endişe (GT)

eniş İniş, yokuşun zıddı (CC, Kİ, TZ) *krş.* eneş, iniş

eñse Ense (CC, DM, TA, TZ) *krş.* ense, iñse

er Erkek, er, adam (CC, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* ir (I) **er işden darıl-** bıkmak, çekilmek, içi daralmak (İH) **er işden kıaman-** heyecanlanmak, coşmak (İH)

erkeç Erkek keçi, teke (CC, Kİ) *krş.* irkeç

erkek Erkek (CC, Kİ, TA) *krş.* irkek 1

erkelen- Yumuşamak, gevşemek, incelmek (CC)

erlik Erlik, erkeklik (BV, CC) *krş.* irlik

es- Rüzgâr esmek (BM, Gİ, İM, KF, Kİ, TA, TZ) *krş.* is-

esbāb *Ar.* Sebepler, bir işin, olayın gerçekleşmesi için gereken şeyler (Gİ, GT, KF)

eşer (I) *Ar.* Eser, yapıt (BV)

eşer (II) *Ar.* İz, nişan (GT, İM, KF, MG)

eşer (III) Ar. Etki, tesir (Gİ) **eşer** it-tesir etmek (GT) **eşer kıl**- tesir etmek (GT)

esir Ar. Esir, tutsak (Gİ, GT, KF) *krş.* yesir

eskir- Eskimek (TZ) *krş.* eski-, iski-, iskü-

esle- Dikkate almak, dikkat etmek (CC) *krş.* esker-

esne- Esnemek (CC, TA, TZ) *krş.* isne-

es-selām Ar. "Selām" anlamında bir söz (İM)

es-selāmu ‘aleyke Ar. "Senin üzerine selām olsun" anlamında bir hitap sözü (İM)

estağfirullāh Ar. "Allah'tan bağışlanmamı dilerim" anlamında bir söz (İM, KFT)

eşhedü Ar. "Tanıklık ederim" anlamında bir söz (KFT)

eşit- İşitmek, duymak (CC) *krş.* işid-, işit-, yeşit-

eşittir- İşittirmek (CC) *krş.* işiddür-, işittir-

eşken Kurdeşen de denilen bir tür hastalık (TZ)

eşyā Ar. Eşya, mevcut olan şeyler (GT)

et- Yapmak, etmek (CC, KF, RH, TZ) *krş.* id-, it- (III)

etek (I) Oyuk, hendek (BM)

etek (II) Etek (Gİ, GT, KF, Kİ, TA, TZ) *krş.* itek, yetek

etil- Yapılmak, edilmek (CC) *krş.* edil-, idil-, itil-

eṭrāf Ar. Yanlar, taraflar (İM)

etteḥiyyāt Ar. Namaz otururunda okunan dua (İM)

e‘üzübillāh Ar. "Allah'a sığınırım" anlamında bir söz (Gİ, İM)

e‘üzübillāhimine’ş-şeytāni’rracīm Ar. "Taşlanmış şeytandan Allah'a sığınırım" anlamında bir söz, dua (Gİ, İM, MS)

evlen- Evlenmek (BM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TZ) *krş.* ivlen-, öylen-

evlendir- Evlendirmek (KK, TZ) *krş.* ivlendür-, evlendür-, öylendir-

evliyā Ar. Velilik, ermişler, evliya (GT, İM)

evvel Ar. Evvel, önce, birinci (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, İN) *krş.* aval

evvelā Ar. İlk önce (Gİ)

evvelki Ar.T. Önceki (KFT)

ey Ey, hey (edat) (TZ) *krş.* e, i, iy

eyi İyi, güzel (TZ) *krş.* edgü, egi, egü, eygi, eygü, eyü, izgü

eziyyet Ar. Ezizyet, cefa (GT)

E

faķır Ar. Fakir, yoksul, aciz (GT, İM, KF, KFT)

faķırlık Ar.T. Fakirlik, yoksulluk (GT) *krş.* faķırlık

fāl Ar. Fal, uğur (GT)

fānī Ar. Fāni, geçici (Gİ, GT, İM, KF)

farķ Ar. Fark, ayrılık (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT)

farz Ar. Allah'ın yapılmasını istediği emirler (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MS)

farz-ı 'ayn Allah'ın, her müslümanın yerine getirmesi gerekli olan emirleri (İM, MS) **farz-ı kifāye** Allah'ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinden düşen emirleri (İM, MS) *krş.* farz-ı kifāyet

farz-ı kifāyet Allah'ın, bir kısım müslümanların yerine getirmesiyle diğerlerinin düşen emirleri (İM) *krş.* farz-ı kifāye

fāş Far. Meydana çıkarma (GT)

fātiḫā Ar. Fatiha suresi (Gİ, İM, KF, MS)

fāzıl Ar. Faziletli (BV, GT, İM)

fazilet Ar. Fazilet, erdem (Gİ, GT, İM, KF, MG, MS)

fazla Ar. Fazla (GT)

fedā Ar. Bir şey uğruna can verme (GT, İM) *krş.* fidā (II)

fen Ar. Hünere, marifet, ilim (GT, MG)

ferah Ar. Sevinç, sevinme, ferahlık (Gİ, GT, İM, KF)

ferište Far. Melek (BM, CC, DM, KK, TZ) *krş.* fereşte, firişte, frişte

fermān Far. Emir, ferman (BM, GT, MG, RH)

feryād Far. Feryat (GT)

fesād Ar. Fesat, kötülük (Gİ, GT, İM, KF)

feth Ar. Fetih, ele geçirme (GT, İM)

fetvā Ar. Fetva (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

fınduk Ar. Fındık (DM) *krş.* bındık, bunduk

figān Far. Feryat, figan (GT)

fikr Ar. Fikir (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

fil Far. Fil (CC, GT, İM, KFT)

firāk Ar. Ayrılık (GT, İM)

fırķat Ar. Ayrılık (GT)

fitne Ar. Fesat, azdırma, fitne (GT, İM, KFT)

fuḳarā Ar. Fakirler, yoksullar (GT)

furūn Ar. Fırın (İM, KFT, TA)

furūnçı Ar.T. Fırıncı (DM)

G

ḡaddār Ar. Gaddar, zalim (GT)

ḡāfil (I) Ar. Gafil, dikkatsiz, gaflette olan (GT, İM, İN, KF)

ḡāfil (II) Ar. Habersiz, haberi olmayan (Gİ, KFT)

ḡaflet Ar. Gaflet, dikkatsizlik (Gİ, GT)

ḡafūr Ar. Bağışlayan (Allah) (GT)

ḡalaṭ Ar. Yanlış, yanılma (KFT)

ḡālibā Ar. Galiba (GT)

ḡam Ar. Gam, keder, tasa, kaygı (CC, Gİ, GT, KF)

ḡarazsız Ar.T. Kötü niyetli olmaksızın (İM)

ḡarb Ar. Batı (İM)

ḡarbī Ar. Batılı (KFT)

ḡarīb (I) Ar. Gurbette olan, yabancı, garip (CC, KFT)

ḡarīb (II) Ar. Garip, tuhaf (GT, KF, MG)

ḡarīblik Ar.T. Gariplik (Gİ, GT, KFT)

ḡāyib 1. Ar. Kayıp, göz önünde olmayan (Gİ, GT, İM, KFT, MS) 2. Belirsiz, bilinmeyen, gizli (KF)

ḡāzab Ar. Hiddet, öfke, kızgınlık (Gİ, GT, İM, KF)

ḡāzī Ar. Gazaya katılan, gazi (Gİ, GT, KF, KFT, MG)

genç Taze, körpe çocuk (İH)

ḡidā Ar. Yiyecek, insanı besleyen şeyler (Gİ, GT, İM, KF)

ḡurbet Ar. Gurbet, doğup yaşanılmış yerden uzak yer (GT)

ḡurūr Ar. Gurur, kibir (GT)

gül Far. Gül, çiçek (GT, KF, Kİ, KK, RH, TZ) *krş.* kül

gülistān (I) Far. Gül bahçesi (GT)

gülistān (II) Far. İran edibi Sadi'nin meşhur eseri (GT)

gülzār Far. Gül bahçesi (GT)

günāh Ar. Günah (Gİ, KF)

H

ḡabbe 1. Ar. Kabarcık (BV) 2. (Hububat için) tane (GT, İM)

ḡaber Ar. Haber, bilgi (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS, İN) *krş.* ḡabar

haber dār *Ar.Far.* Haberli, bilen, haberi olan (BV)

habīb *Ar.* Sevgili (GT, İM)

hacer *Ar.* Taş (GT)

hācet *Ar.* Hacet, ihtiyaç (BV, Gİ, GT, KF, KFT, MG, MS)

haclet *Ar.* Utanç (GT)

haç *Far.* Haç, istavroz, put (BM, CC, İM, KFT) *krş.* haş

hadīs *Ar.* Peygamberimizin sözleri (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

haḳāret *Ar.* Hor görme, hakaret (GT)

haḳīḳat *Ar.* Gerçek, hakikat (BV, Gİ, GT, İM, KFT)

haḳīḳī *Ar.* Doğru, gerçek (Gİ, İM)

hākim (I) *Ar.* Hâkim, hükmeden (GT)

hākim (II) *Ar.* Hükümdar, vali (GT)

hakīm (I) *Ar.* Allah'ın isimlerinden (GT)

hakīm (II) *Ar.* Hikmet, sahibi, bilge (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

haḳlīḳ *Ar.T.* Doğruluk, gerçeklik (İM)

halef *Ar.* Birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse (Gİ, KF)

halı *Far.* Halı (DM, TZ) *krş.* alı

halīfe *Ar.* Halife, birinin yerine geçen (İM, KF, MG)

halīfelik *Ar.* Birinin yerine geçme (İM) *krş.* alīfalı

hālīḳ *Ar.* Yaratan (Allah) (Gİ, GT, İM, KF)

hālīṣ *Ar.* Halis, saf (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

halvā *Ar.* Helva (DM, GT)

halvācī *Ar.T.* Helvacı (DM)

hammām *Ar.* Hamam, sıcak kaplıca (GT, İM, KFT)

han Türk padişahı unvanı, han, imparator, kağan (CC, İH, İM) *krş.* an (II)

hanlīḳ 1. Sultanlık, hanlık (İH) 2. Devlet (RH)

harām (I) *Ar.* Haram, din bakımından yasak olan şeyler (CC, Gİ, GT, İN, KF, KFT, MS)

harām (II) *Ar.* Kâbe (GT)

harbī *Ar.* Harbe mensup, harple ilgili (Gİ, KF) **harbī kāfir** Müslümanların savaştıkları gayrimüslimlerden her biri (İM) *krş.* arbiyye kāfire

harbiyye hatun Müslümanların savaştıkları yerlerdeki kadınlardan her biri (İM) **harbiyye kāfire** Müslümanların savaştıkları

gayrimüslümlerden her biri (İM) *krş.*
ḥarbī kāfir

ḥareket Ar. Tavır, gidiş, hareket (Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, RH)

ḥarf Ar. Harf, söz (Gİ, GT, İM, KF)

ḥased Ar. Kıskançlık, haset (GT, KF, MS)

ḥasen Ar. Güzel (KFT)

ḥāşıl Ar. Husule gelen, elde edilen (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH)

ḥasīs (I) Ar. Cimri, hasis (GT)

ḥasīs (II) Ar. Alçak, insanı küçülten (GT)

ḥasret Ar. Göresi gelme, özleyiş (GT, İM)

ḥāşşa 1. Ar. Bir kimseye ya da bir şeye özgü olan (BV, İM, İN) 2. Özellik (İM, İN)

ḥastalan- Far.T. Hastalanmak (TZ)

ḥastalık Far.T. Hastalık, rahatsızlık (Gİ, İM, KF, RH)

ḥattā (I) Ar. Ta ki, ..e kadar, ...ıncaya kadar, ...diye (Gİ, GT, KFT)

ḥattā (II) Ar. Bundan başka, fazla olarak (KF)

ḥatın Kadın, hatun, hanım (DM) *krş.*
ḥatun, ḫatun

ḥavf Ar. Korkma, korku (GT, MG)

ḥayāl Ar. Hayal, zihinde tasarlanıp canlandırılan şey (GT, İM)

ḥayāt Ar. Hayat, ömür (GT)

ḥāyın Ar. Hain (Gİ, KF, KFT)

ḥāyınlık Ar.T. Hainlik, kötülük (KF)

ḥayırılı Ar.T. Hayırlı, iyi olan (KF) *krş.* ḥayırlı

ḥaylı Far. Epeyce, çok, hayli (GT, TZ)

ḥayrān Ar. Şaşmış, hayran (GT)

ḥayrāt Ar. Hayırlar (İM)

ḥayret Ar. Şaşma, hayret (GT)

ḥayvānāt Ar. Hayvanlar, insan dışındaki canlılar (GT)

ḥayye ‘ale’l-felāḥ Ar. "Kurtuluşa gelin" anlamında ezanda geçen bir söz (İM)

ḥayye ‘ale’ş-şalāt Ar. "Namaza gelin" anlamında ezanda geçen bir söz (İM)

ḥāzır Ar. Meydanda, göz önünde olma (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

ḥāzırlık Ar.T. Hazırlık (İM, KFT)

ḥazīne Ar. Hazine (GT, RH) *krş.*
ḥazna, ḫazna 1

ḥazz Ar. Zevk, haz (GT) **ḥazz al-** zevk almak, zevk duymak (GT)

hecā Ar. Hece (İM)

hemān Far. De, dahi (GT, KFT)

her Far. Hep, bütün (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH, TZ)

heybet Ar. Heybet, mehabet, gösteriş (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG) *krş.* haybat

heyhāt Ar. Yazık (ünlem edatı) (GT)

heykel Ar. Heykel (GT)

ḥinzīr Ar. Domuz (KFT)

ḥicāb Ar. Örtü, perde (Gİ, KF)

hīç Far. Hiç (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, RH) *krş.* eç, heç, hış

hidāyet Ar. Hak yolunu gösterme, hak yolunda olma (Gİ, İM, KF, MS)

ḥiddet Ar. Öfke, kızgınlık, hiddet (GT)

hilāl Ar. Hilāl (Gİ, GT, KF)

Hind Ar. Hindistan (GT) *krş.* hindūstān

ḥisāb Ar. Hesap, sayma (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH)

ḥisāb küni kıyamet günü (İM)

ḥisār Ar. Kale, hisar (GT) *krş.* ḥissār

ḥiss Ar. His, duygu (İM) *krş.* es (II)

ḥiṭāb Ar. Hitap, hitabet (GT, İM)

ḥoca Far. Hoca, efendi (DM, Gİ, GT, İH, KF, KFT, TZ) *krş.* ḥāce

ḥōcalıḳ Far.T. Hocalık, efendilik (GT)

ḥor Far. Hor, hakir, aşağı (BV, CC, GT, KFT) *krş.* ḥār

ḥorāz Far. (< ḥorūs) Horoz (İM, TZ) *krş.* ḥoroz, ḥorūz

ḥorluḳ Far.T. Aşağılık, zillet (GT, İM) *krş.* ḳorluḳ

ḥoş Far. Güzel, iyi, hoş, tatlı (BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KK, MG, RH, TZ) **ḥoş bol-** iyi olmak, iyileşmek (KK) **ḥoş kör-** hoş görmek, içi açılmak (TZ) **ḥoş āvāz** güzel sesli (GT) **ḥoş-maḳāl** güzel, tatlı sözlü (GT)

ḥoşnūd Far. Razi, memnun (GT, İM)

ḥoşnūdluḳ Far.T. Razılık, memnuniyet (İM)

ḥudūd Ar. Hatlar, sınırlar (KFT)

ḥulḳ Ar. Yaratılış, huy (BV, GT, İM)

ḥumār Ar. İçki içtikten sonra gelen baş ağrısı (GT)

ḥurmā Ar. Hurma, hurma ağacının yemişi (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH, TA, TZ) *krş.* ḥorma, ḳurma

huṭbe Ar. Cuma namazında farzdan önce hatibin nasihatler içeren konuşması (Gİ, GT, İM, İN, KF)

hücce(t) Ar. Delil (GT, İM, KFT, MS)

hürlik Ar.T. Hürriyet, özgürlük (KFT) *krş.* hürlik

hürmet Ar. Hürmet, saygı, itibar (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT) *krş.* hürmat

İ

ırğak Çengel, balık oltası ve benzeri şeyler (Kİ, TZ) *krş.* ırğık

ırğat Amele, rençber, gündelikçi (İH)

ıslık Islık (TZ) **ıslık vur-** ıslık çalmak (TZ)

İ

‘ibādet Ar. Allah’ın emirlerini yerine getirme (Gİ, GT, KF, MG, MS)

iblis Ar. İblis, şeytan (GT, İM)

icāre(t) Ar. Kiralama (Gİ, İM, KF, KFT)

içeri İçeri, iç (Gİ, KF, KFT) *krş.* içerü, içkeri, içkerü, içre, işeri, işkeri, işkerü

içil- İçilmek (İM)

içir- İçirmek (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* içür-, işir-

içün İçin (edat) (KF, KFT, MS, İN) *krş.* çün, için, uçun, uşun, üşün

idmān Ar. İdman, alıştırma (MG, İN)

idrāk Ar. İdrak, anlayış (GT)

iḥtiyārī Ar. Seçime bağlı (İM)

iḥsān Ar. İhsan, bağış (Gİ, GT, İM, KF, MG, MS)

iḥtiyāṭ Ar. İlerisini görerek, düşünerek davranma, tedbirli olma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH)

ikbāl Ar. İkbal, talih, baht (GT)

ikrām Ar. İkrām, sunma (GT, KFT)

‘ilāc Ar. İlâç, derman (BV, Gİ, GT, İM, KF, RH)

‘ilācsız Ar.T. İlâcsız, dermansız, çaresiz (BV)

ilāh Ar. Allah (GT)

ilhām Ar. İlham, esin (Gİ, KFT)

‘ilmī Ar. İlme ait, ilimle ilgili (Gİ)

iltifāt Ar. Güzel sözle, samimî olarak

imām Ar. Namazda kendisine uyulan kimse, din âlimi (BV, Gİ, İM, İN, KF, MS) **imām namāzı** imamla birlikte

kılınan namaz (İM) **imām urunu** mihrap (İH)

imāmlık Ar.T. İmamlık, namaz kıldırma (Gİ, İM)

imān Ar. İman, inanma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

imānsız Ar.T. İnanmayan (İM)

imkān Ar. İmkân (GT, MG)

inanç Düzenlik, emniyet, güvenç (TZ)

incil Ar. İncil (GT, İM, KFT)

incir Far. İncir (BV, CC, DM, İM, KFT, KK, TA, TZ)

inde- Çağırarak, seslemek (GT) *krş.* ünle-, ünle-

inkâr Ar. İnkâr, inanmama, reddetme (GT, İM, KFT, MS)

inķilāb Ar. Değıştirme (BV, İN)

iñle- İnlemek (Kİ, TZ) *krş.* iñilde-

inşāf Ar. Merhamete, vicdana dayanan adalet (Gİ, GT, İM, KF)

insān Ar. İnsan (GT)

inşāallāh Ar. "Allah dilerse, nasip ederse" anlamında bir cümle (GT, İM, MG)

intiķām Ar. İntikam, öç (GT)

iri- Erimek (BV, CC, İM) *krş.* eri- 1, ir- (V)

iriş- (I) Erişmek, ulaşmak (GT, İM, İN, MG) *krş.* eriş- (I), irüş-

iriş- (II) Sonuca varmak (İM)

irit- Eritmek (BV) *krş.* erid-, erit-

irmik İrmik (İH) ırmik ekmeği ırmik unundan yapılan ekmek (İH)

‘İsā Ar. İsa peygamber (GT, KF)

işbāt Ar. Kanıtlama, delil göstererek doğruya çıkartma (İM, KFT)

isin- Isınmak (İM, TZ) *krş.* ısın-, issin-

isit- Isıtmak (BV) *krş.* ısıd-, ısıt-

islām Ar. İslām dini (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

‘işmet (I) Ar. Haramdan kaçınma (İM)

‘işmet (II) Ar. Günahsızlık, masumluk (Gİ, KF)

isrāf Ar. İsrāf, gereksiz harcama (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

isti‘dād Ar. İstidat, kabiliyet (GT)

isti‘māl Ar. Kullanma (BV, Gİ, İM, KF, KFT, MG)

‘işyān Ar. İsyan, asilik (GT)

‘işā 1. Ar. Akşam namazından yatsı namazına kadar olan süre (BV, KF) 2. Ar. Akşam veya yatsı namazı (Gİ, GT, KFT)

işāret (I) Ar. İşaret, iz, belirti (GT, İM, KF, MG, MS)

işāret (II) Ar. Gösterme (Gİ, KFT)

işçi İşçi, amele (CC, DM, KFT)

işlegen İşleyen, çalışan (TZ)

işlet- (I) Yaptırmak, birisini çalıştırmak (GT, TA) *krş.* işled-

işlet- (II) İşletmek, nakşettirmek (İM)

i'tibār Ar. Değer verme, saygı gösterme (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

i'tikād Ar. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

i'tirāf Ar. İtiraf, suçunu veya yerinde olmayan bir hareketini saklamaktan vazgeçip söyleme, hakkı teslim etme (GT)

i'tirāz Ar. Bir fikri, bir hükmü kabul etmeyip çürütmeye kalkışmak (GT)

iz (I) İz, belirti (BV, CC, İH, Kİ, MG, TZ)

iz (II) Bir kimsenin eseri, telifi (İH)

izn Ar. İzin, müsaade (Gİ, İM, KF)

izle- İrdelemek, istemek, araştırmak (İM, TZ) *krş.* isde-, iste-, izde- (I)

'izzet Ar. Değer, şeref, yücelik, ululuk (BV, Gİ, GT, İM, KFT, MG, MS)

K

ķaba Kaba, dağınık şey (Kİ, KK) *krş.* ğaba **ķaba ķaķallu** sık sakallı, sakalı sık olan (TA)

Ka'be Ar. Kâbe (BV, GT, İM, KF, MS)

ķabīle Ar. Kabile, soy (GT, İM, KFT)

ķabr Ar. Kabir, mezar (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

ķabuķ Kabuk, ağaç kabuķu (BV, CC, DM, İM, TZ) *krş.* ķabıķ, ķabuķ

ķabūl Ar. Kabul, kabul etme (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

ķaburķa Kaburķa (KK, TZ) *krş.* ķabırķa

ķaķ Kaķ, kaķa, ne kadar (KFT, Kİ, TA)

ķada- Çivilemek, mıhlamak; bağlamak (CC)

ķadar Ar. Kadar, ölçüsünde (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH)

ķadd Ar. Boy, boy pos (GT, MG)

ķadeķ Ar. Bardak, kâse, kadeķ; bir bardaklık ölçü (GT, İM, KFT)

ķader Ar. Kader, alın yazısı, yazgı (Gİ)

ķadīm Ar. Eski (Kİ)

ḳadīmī Ar. Eski, eskiye ait olan (GT, KF)

ḳadr (I) Ar. Kur'anıkerim'in inmeye başladığı Ramazan ayının 27. gecesı, Kadir gecesı (İM)

ḳadr (II) Ar. Değer, kıymet (Gİ, GT)

ḳa'ide Ar. Kaide, usul (GT)

ḳaḳır- 1. Hah diye genizden kanrığı çıkarıp tükürmek (İH, TZ) *krş.* ḳağır-
2. Hafifçe öksürüp sesini düzeltmek (CC)

ḳalay Kalay (BV, CC, TZ)

ḳalem Ar. Kalem (CC, GT, İM, İN, KFT, KK)

ḳālīb Ar. Herhangi bir şeye muayyen bir şekil vermek için kullanılan ve o biçimi taşıyan vasıta, kalıp (CC)

ḳalḳan Kalkan (CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ)

ḳamaş- Gözleri kamaşmak (GT, İM, Kİ)

ḳamçı Kamçı (BV, CC, TA) *krş.* ḳamşı

ḳamçıla- Kamçılama, kamçıyla dövmek, sürmek (MG, İN)

ḳamer Ar. Ay (GT, MG)

ḳāmet Ar. Farz namazlardan önce okunan namaza çağrı (Gİ, İM, KF, MS)

ḳamış Şeker kamışı, sazlık, sap (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, RH, TZ) *krş.* ḳamış

ḳāmil Ar. Kāmil, olgun (BV, GT, İM, KFT, MG)

ḳanā'at Ar. Bir şeyi yeter bulup fazlasını istememek (Gİ, GT, İM)

ḳanat- Kanatmak (MG)

ḳançık Dişi köpek (CC, TA, TZ) *krş.* ḳançuk

ḳandır- Doyurmak, kandırmak (TZ) *krş.* ḳandur- (I)

ḳandīl Ar. Kandil (Gİ, İM, KF)

ḳanṭār Ar. Kantar (KFT)

ḳap Kap, kap bacak (Gİ, KF, KFT) *krş.* ḳap, ḳab (I)

ḳapı Kapı (BM, İH) *krş.* ḳabı, ḳabu, ḳapu

ḳapḳara Simsiyah, kapkara (Kİ) *krş.* ḳabḳara

ḳapla- (I) İçine almak, kaplamak (BV) *krş.* ḳabla

ḳapla- (II) Kaplamak, kap yapmak (Kİ)

kaplan Kaplan, panter (BM, BV, İH, İM, TZ) *krş.* kabılan, kablan, kaflan, koplan

karaca Karaca (Kİ)

karār Ar. Durma, süreklilik (Gİ, GT, İM)

karar- Kararmak (BV, CC, GT, İH, İM, KF, KK, RH, TZ)

karavul Karakol (Kİ, TZ) *krş.* karakul, karavulu

kardaş Kardeş (DM, Gİ, GT, KF, KFT, KK, TZ) *krş.* karandaş, karındaş

kardaşlık Kardeşlik (KFT)

kargā Karga, kuzgun (BM, DM, İM, İN, Kİ, KK, TA, TZ)

kargā- Lânetlemek, beddua etmek (CC, İH, Kİ) *krş.* kara-

kargış Kargış, kötü dua, beddua (DM, KK, TZ) *krş.* karış (I)

karılgaç Serçe (İM)

karın Karın (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ)

karınça Karınca (BM, DM, Gİ, GT, İM, KF, KK, TA) *krş.* karınçak

karındaş Kardeş, erkek kardeş (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, MG, TA, TZ) *krş.* karandaş, kardaş

karmak Olta iğnesi, örgü tığı (TZ)

karşı Karşı (CC, GT, KK) *krş.* karşı, karşı

karşıla- Karşılaşmak (TZ) *krş.* karşıla-

kartal Kartal (BM, DM, Kİ) *krş.* kartal

kartay- İhtiyrlamak, yaşlanmak (TZ)

kasartkı Kertenkele (CC) *krş.* kasartka

kaşd Ar. Kasıt, (kötü) niyet (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

kasık Kasık (Gİ) *krş.* kasıg, kasuk

kasırğa Kasırğa (İH) *krş.* kasırka, kasurğa

kasmak Ateşin çokluğundan kabın dibine yapışan yemek artığı (TZ) *krş.* kazmak

kaşık Kaşık (DM) *krş.* kaşuk 1

katık Ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler, katık (Kİ, TZ) *krş.* katıg (IV)

kâtib Ar. Kâtip, yazıcı (GT)

kâtil Ar. Öldüren (GT)

kavak Kavak, kavak ağacı (TA)

kavun Kavun (DM, İH, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* huvun, kovun **hıyār** yaş ot (İM)

kavur- Et vb. kavurmak, kızartmak (BM, Kİ, TA) *krş.* kovur-

kavurma Yağda kızartılmış et parçası (Kİ, TA)

kavuş- Kavuşmak (TZ)

kaya Kaya (BM, CC, GT, Kİ, TA)

kayda 1. Nerede (DM, Gİ, GT, İM, İN, KK, MG, TZ) *krş.* hayda 2. Nereye (Kİ)

kaydan Nereden (GT, İM, KFT)

kaygı Kaygı, endişe, tasa, üzüntü (CC, TZ) *krş.* kadğu, kaygu **kaygı tut-** üzölmek, kederlenmek (TA)

kaygır- Kaygılanmak, endişe etmek (CC, Gİ, KF, KK, TZ) *krş.* kadğur-, kayga-, kayğur- (I), kaykır-

kayış Kayış, deri kayış, kemer, kuşak (BV, DM, Kİ, KK, MG, TZ) *krş.* hayış

kayna- Kaynamak (BM, BV, CC, İM, Kİ, MG, RH, TZ)

kaynana Kaynana, kayın valide (BM) *krş.* kayın ana

kaynat- Kaynatmak (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, RH)

kaynata Kaynata, kayın baba (BM) *krş.* kayın ata, koyın ata

kaynatıl- Kaynatılmak (İM)

kayta (I) Tekrar (KF)

kayta (II) Geri (MG)

kaytar- (I) 1. Geri vermek, iade etmek (CC, Gİ, İM, MS) *krş.* kaytar-, kaytur- 2. Döndürmek, geri çevirmek (BV, GT, İN, KF, KFT, Kİ)

kaytar- (II) Dönmek (İM, KFT)

kaytarıl- Geri verilmek, çevrilmek (İM)

kaz Kaz (BM, CC, DM, GT, İH, İM, Kİ, KK, TA, TZ)

kaz- Kazmak, eşmek (Gİ, İM, KF, Kİ, TA, TZ)

kazan Kazan, bakır kap (BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* kazgan

kazan- Kazanmak, elde etmek (KFT, TA, TZ) *krş.* kazgan-

kazanç Kazanç (MG, TA) **kazanç eyle-** kazanmak (TA)

kazık Kazık (Kİ) *krş.* kazuk

kazıl- Kazılmak, oyulmak (Gİ, KF, KFT, İM, MG)

kebāb Ar. Kebap (GT)

keç Geç (CC, TZ) *krş.* keçe (III), kiç

keçir- Geçirtmek, içinden geçirmek (CC)

keçken ay Geçen ay (TA)

kefen *Ar.* Kefen, ölü sarılan bez (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

kefenle- *Ar.T.* Kefenlemek, kefene sarmak (KFT)

kefîl *Ar.* Kefalet sahibi (KFT)

kefillik *Ar.T.* Kefillik, kefalet (KFT)

kekel *Far.* (< kākūl) Kākūl, perçem (TZ)

kekir- Geçirmek (CC) *krş.* kegir-, keykir-

kel- Gelmek (CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MS, RH, TA, TZ) *krş.* kil-

kelām *Ar.* Söz, kelām (Gİ, GT, İM, İN, KF)

kelime *Ar.* Kelime, sözcük (Gİ, GT, İM, KF)

kelin Gelin (CC, GT, Kİ, TA, TZ)

kemāl *Ar.* Olgunluk, erginlik (GT, İM)

kemer *Far.* Kemer, kayış (GT) *krş.* kamar

kemir- Kemirmek (TZ) *krş.* kemür-

kemirçek Kemik ucundaki yumuşak kemik, kıkırdak (İH)

keñ Geniş (CC, KF, TZ) *krş.* ken, kiñ

keñlik Genişlik (CC) *krş.* kiñlik

kepçe Büyük kaşık (Kİ)

kerçek Gerçek, doğru, hakikî (Gİ, KF, MS) *krş.* kerşek, kirçek, kirşek

kere *Ar.* Kez, kere, defa (GT) *krş.* keret, kerey (II), kerret

kerek Gerek, gerekli (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, RH, TZ) *krş.* kirek **kerek bol-** gerekmek, gerekli olmak (MG) *krş.* kerek-

kerek- Gerekmek, gerekli olmak (BV, DM, İM) *krş.* kerek bol-

kerem *Ar.* Cömertlik, lütuf, ihsan (GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG)

keril- Gerilmek, gerinmek, asılmak (BV, CC, GT, KK)

kerîm 1. *Ar.* Cömert, kerem sahibi 2. *Ar.* Kerem sahibi, yüce Allah (Gİ)

kertik Kertik, kertilmiş, çentik atılmış (Kİ, TZ)

kervān *Far.* Kervan, kafile (BV, İM) *krş.* kārṽān

kes- Kesmek (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, RH, TA, TZ) *krş.* kis-

keski Keski, bıçkı (Kİ, TZ) *krş.* keskü

keşif *Ar.* Açığa çıkarma (KFT)

ketir- Getirmek

kevde Gövde (DM, RH) *krş.* gövde, kövde

kevdeli Gövdeli, vücutlu (TZ)

kevşe- Geviş getirmek (Kİ) *krş.* kevşen-

keyfiyyet Ar. Nitelik (Gİ, KF, MS)

kıgılçım Kıvılcım (TZ)

kıl (I) Kıl, tüy, saç (BV, GT, İH, İM, KF, KFT, Kİ)

kıl (II) Kıl fırça (İH)

kıl- Kılmak, yapmak (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH) *krş.* kul-

kılavuz Kılavuz (İH) *krş.* kulağuz, kulavuz

kılıç Kılıç (CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* kılınç, kılıç **kılıç çek-** kılıcı kınından çıkarmak (GT) **kılıç tart-** kılıç çekmek (MG)

kılık Tabiat, yaratılış, huy (GT, İH, Kİ, TA) *krş.* kılığı

kılın- (I) Yapılmak, edilmek, kılınmak (CC, Gİ, İM, MG)

kılın- (II) Kendisinde ahlâk olmadığı hâlde ahlâklı görünmek (Kİ)

kına Ar. Kına (BV, DM, İM, TZ) *krş.* hınnā

kıp- Göz ucunu kapar gibi işaret çakmak (İH, Kİ)

kır- (I) Kırmak (İM, TZ)

kır- (II) Gidermek, mahvetmek (TA)

kırav Kırağı (TZ) *krş.* kıravu, kırov

kırk Kırk (sayı) (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* kırkı-, kırt-

kırmızı Ar. Kırmızı (CC)

kıska Kısa (BV, CC, DM, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ) *krş.* kısa, kısğa, kışha

kıskaç (I) Kıskaç, kerpeten (CC) *krş.* kıskaç

kıskaç (II) Yengeç (İM) *krş.* kısaş, kıskaç, kışgaç

kıskalık Kısalık (CC)

kıskar- Kısaltmak (İM, TA) *krş.* kıskart-

kıskart- Kısaltmak (İM, MG, TZ) *krş.* kıskar-

kıskartıl- Kısaltılmak (İM)

kısm Ar. Kısım, bölüm, parça (GT, İM, MG)

kışsa Ar. Hikâye, kıssa (Gİ, GT, GM, KF, MG)

kışlık Kışlık, kışa ait olan şey (Kİ)

kıt Ar. (< kıht) Kıt, az (Kİ)

kıya Hırçın, sert (GT) **kıya bak-** yan bakmak (TZ) **kıya gör-** göz ucuyla bakmak, iltifat etmek (İH)

ķıyām 1. Ar. Kalkma, kalkış (Gİ) 2. Ar. Ölünden sonra dirilip ayağa kalkma (Gİ) 3. Ar. Namazda ayakta durma (İM, KF)

ķıyāmet Ar. Kıyamet (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, RH)

ķıyās Ar. Karşılaştırma (BV, Gİ, GT, İM, KF, MG)

ķıyış- Meyletmek, çevrilmek (MG)

ķıyma Kıyma (Kİ, TZ)

ķıymet Ar. Değer, kıymet, paha (Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH)

ķıymetli Ar.T. Değerli, kıymetli (İM, RH)

ķızğan- (I) Esirgemek (CC)

ķızğan- (II) Kıskanmak (TZ) *ķrş.* kıskan-, kıskan-

ķızıl Kızıl, kırmızı (BV, CC, DM, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ) **ķızıl başlı çıpçulķ** puhu kuşu denilen küçük bir kuş (İM)

ķızış- Kızıışmak (TZ)

ķi Far. Ki (bağlama edatı) (Gİ, GT, İN, KF, KK, MS, RH)

ķibi Gibi (edat) (CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TZ) *ķrş.* kebi, kibe, kibik (II) kibin

ķibrit Ar. Kükürt (CC, BV)

ķiķik Küçük (BV, MG) *ķrş.* giçi, kiççi, kiķik

ķifāyet Ar. Yetişme, elverme (Gİ, İM, KF, KFT)

ķil Far. Kıl, bir cins toprak (GT)

ķilit Far. Kilit, anahtar (DM, KFT, Kİ, KK, TA, TZ) *ķrş.* kilīd

ķilitle- Far.T. Kilitlemek (BM, Kİ)

ķimerde Bazen (İH)

ķimse Kimse (DM, Gİ, İN, KF, Kİ, KK, MG, TZ) *ķrş.* kimerse, kimersene, kimese, kimesne, kimirse

ķīn Far. Gizli düşmanlık, kin (İM) *ķrş.* kīne

ķir Kir, pis (BV, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ)

ķir- Girmek, içeri girmek (BBV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ) *ķrş.* gir-

ķiraz Far. Kiraz (DM) *ķrş.* kiras

ķireç Far. (< gireç) Kireç (CC, İM, KF, TA, TZ) *ķrş.* kireş, kreç

ķiriş- Girişmek (GT, İM, KF)

ķirpi Kirpi, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan (BM, CC, İM, Kİ, TZ) *ķrş.* kirbi

ķirpik Kirpik (TZ) *ķrş.* kerpik, kilürpiç, kirbik, kirbük, kirfik (II)

kişne- (Atlar için) kişnemek, (insanlar için) kahkaha ile gülmek (BM, CC, Kİ, TA, TZ) *krş.* kişine-

kitāb Ar. Kitap (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS) **kitāb-ı ‘azîz** Kur’anıkerim (KFT)

kiy- Giymek, giyinmek (CC, Gİ, MG, TZ) *krş.* giy-, key- (I), kid-

kiyik 1. Geyik, ceylân (GT, MG, RH) *krş.* keyik 2. Av hayvanı (İM) 3. Vahşî hayvan (TZ) *krş.* küyüz

koba Oyuk, kovuk, hendek (BM)

koçkar Koç (BM, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* koç

koğu Koku (Gİ, KF, KFT, MS)

koğu- Kokmak (TZ) *krş.* koğ-, koğsu-

kol (I) El, kol (BV, CC, DM, Gİ, GT, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) **kol şap-** el çırpma, alkışlamak (TZ) *krş.* el şap-

kol (II) Vadi, nehir yatağı (İM, TA)

kol (III) Taraf (MG)

koltuk Koltuk (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* kolduğ, koltık

konağla- Misafir etmek, ağırlamak (CC, DM, İM, KK, TA, TZ) *krş.* konuğla-

korğ- Korkmak (BV, CC, DM, GT, İM, İN, KF, KK, MG, MS, TA) *krş.* korğ-, korğu-, koruğ-

korğak Korkak, korkan (İN, KFT, Kİ, KK, RH, TZ)

korğu Korku (CC, Gİ, GT, İM, KF, MG) *krş.* korğı, korğuğ

korğut- Korkutmak (KFT, KK) *krş.* korğud-, kort-

koru- Kayırmak, saklamak, himaye etmek (İH, TA, TZ)

koş- (I) 1. Koşmak, eklemek, ilâve etmek (Gİ, İM, KF, Kİ, MS) 2. Yanına getirmek (GT, İM, Kİ) 3. Takılmak (İM)

koş- (II) Koşmak, atlamak (KK, TZ)

koşul- Koşulmak, birleşmek, eklenmek (İM, KF, Kİ, TZ) *krş.* koşıl-

kotur Yara üzerindeki kabuk, uyuz (CC)

koy Koyun (BV, CC, GT, İM, KFT, TZ) *krş.* koyın, koyun (I)

koyan Tavşan (BM, CC, Kİ, TA, TZ) *krş.* kıyan

koz Ceviz (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* hoz **koz halvası** ceviz helvası (DM) *krş.* kozlu helva **koz işi** ceviz içi (DM)

köç Göç, bir kabilenin yer değiştirmesi (BM, Kİ)

köküs Göğüs (DM, İM, KF, KK, TA, TZ) *krş.* köğüs, köks, kövüs

köletke Gölge (GT) *krş.* köledge, kölege, kölge, kölgey, kölige

kölük Yük ve binek hayvanı (İM, TA)

köm- Gömmek (BM, CC, İM, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ)

kömkök Masmavi, gömgök (DM, Kİ, KK) *krş.* köbkök, köñkök, közkök, künkök

kömül- Gömülmek (CC, İM, KFT) *krş.* kömil-

kömür Kömür (CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, MS, TZ) *krş.* kemür

köpek Tüylü köpek, it cinsinin iri ve tüylü olanı (BM, İH) *krş.* köbük (II), köfük **köpek it** köpek (TA)

kör Kör (Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, TZ) **kördüğüm** kördüğüm (BV)

köre Göre (GT, MG)

körül- Görülmek (İM)

körümli Gösterişli, güzel (CC)

körün- Görünmek, ortaya çıkmak (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MG, RH) *krş.* körin-

köse Çenesinde az sakal bulunan, sakalsız (DM, İH, İM, KK, TA, TZ)

köteril- Kaldırılmak, yükseltmek, taşınmak (İM) *krş.* köterül-, kötrül-, kötürül-

köy *Far.* (< kūy) Köy (KFT, TA)

köylü *Far.T.* Köylü (KFT)

közet- Gözetmek, kollamak (Gİ, GT, KF, KFT, TZ)

közle- Gözlemek, bakmak (BV, GT, İN, Kİ, MG, TA, TZ)

kuba Toprak rengi (Kİ)

kubbe *Ar.* Kubbe (GT, İM)

kuçaqla- Kucaklamak, sarılmak (İM, Kİ, TZ) *krş.* kuçala-

kuçaqlaş- Kucaklaşmak (İM)

kudret *Ar.* Kudret, varlık, zenginlik (Gİ, GT, İM, KF)

kul Kul, köle (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ)

kulhüvallāhu eḥad *Ar.* İhlâs suresi (Gİ, KF)

kulluk Kulluk, kölelik (CC, GT, İM, KFT, MS) *krş.* kullık

kumral Kumral (Kİ) *krş.* konur

kunduz Kunduz (İH)

kur'an Ar. Kur'anıkerim (BV, Gİ, GT, İM, KFT, KK, MS) *krş.* el-koran

kurbān Ar. Kurban (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT)

kurbānlık Ar.T. Kurban edilen hayvan (Gİ, İM, KF)

kurşun Kurşun (BM, Kİ, TA, TZ) *krş.* korgaşın, kurgaşın, kurguşun, kurguşın, kurkuşun

kurtar- Kurtarmak, serbest bırakmak (Gİ, GT, İM, KF, KFT) *krş.* kuthar-, kutkar-

kurtul- Kurtulmak (Gİ, GT, İM, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ) *krş.* kutıl-, kuttul-, kutul-

kuru Kuru, yaş olmayan (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TA, RH) *krş.* körü, kırı, kuruğ **kuru yüzüm** kuru üzüm (KK)

kurur- Kurumak (BV, İM, KFT, MS, RH, TZ) *krş.* kırı-

kurut- Kurutmak (BM, BV, GT) *krş.* kurud-

kus- Kusmak (BM, CC, Gİ, İM, KF, Kİ, KK, TZ) *krş.* kuş-

kuş Kuş (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KFT, KK, TA, TZ) **kuş kuyruğu** çıban, kan çıbanı (BM, Kİ) **kuş yolu** samanyolu (BM)

kutur- Hiddetlenmek, kudurmak, çıldırmak (CC, TA, TZ) *krş.* kutuz-(I)

kuvvet Ar. Güç, kuvvet (BV, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, RH)

kuvvetli Ar.T. Kuvvetli, güçlü (BV) *krş.* kuvvetlü

kuvvetsiz Ar.T. Kuvvetsiz, güçsüz (BV) *krş.* kuvvetlüsüz

kuyruk Kuyruk (BM, BV, DM, GT, İM, İN, KFT, Kİ, MG, RH, TZ) *krş.* kuyruğ **kuyruk yağı** kuyruk yağı (KK, TA)

kuyruklu Kuyruklu (İM)

kuyu Kuyu (CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TZ) *krş.* kuyu, kuyuğ

kuzgun Gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah karga (İH, İM, Kİ, KK, TZ)

küçen- (I) Yüklenmeye gücü yetmemek, zorlanmak (CC, Kİ)

küçen- (II) Güçlenmek, kuvvetlenmek (BV) *krş.* küçle-, küçlen-

küçlü Güçlü, kuvvetli (CC, KFT, RH, TA, TZ) *krş.* küçli, küşli

küflen- Küflenmek (TZ)

küfr Ar. Küfür (GT, İM, KFT)

kükürt *Far.* Kükürt (TZ) *krş.* gügird, kövrük

kül Kül (BM, BV, DM, GT, İM, KFT, Kİ, KK, RH, TA, TZ)

küldür- Güldürmek (Kİ)

küllük Kül dökülen yer (Kİ)

küneş Güneş (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* kün 1, künes

künle- Kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek (TA) *krş.* konıla-, könile-, künile-

künlük Günlük (İM) *krş.* künlik

küpe Küpe (KFT, Kİ, TZ) *krş.* kübe (III)

kürek Toprak küreği (CC, DM, Kİ, TA, TZ)

küreş Güreş (GT, Kİ)

küreş- Güreşmek (BM, GT, KFT, Kİ, TA, TZ)

küreşçi Güreşçi, pehlivan (GT) *krş.* küreççi

kürk 1. Kürk (KFT, TA, TZ) 2. Koyun derisi (Kİ)

kürre *Ar.* Küre, göz (BV)

küydür- Yakmak (CC, GT) *krş.* köydür-, köyündür-

küzgü Ayna (CC) *krş.* közgi, közgi, köznü, közüğü

L

lâf *Far.* Lâf, söz (DM, GT) **lâf ur-** 1. bahsetmek, sözünü etmek (GT) 2. çalım satmak (İH) 3. âlimane sözler etmek (İH)

lâ ilâhe *Ar.* "İlâh yoktur" (İM)

lâ ilâhe illallâh *Ar.* "Allah'tan başka Tanrı yoktur" (Gİ, İM)

lâ ilâhe illallâh muhammedün resûlullâh *Ar.* "Allah'tan başka Tanrı yoktur, Muhammed onun elçisidir" (Gİ, İM)

lâ illâhe illallâhu vallâhu ekber *Ar.* "Allah'tan başka Tanrı yoktur (ve) Allah büyüktür" (İM)

lâkin *Ar.* Lâkin, fakat, ama (BV, Gİ, KF, RH) *krş.* lîkin

la'net *Ar.* Beddua, kargış (İM)

laţîf 1. *Ar.* Lâtif, güzel, hoş (Gİ, GT, KF) 2. *Ar.* Mülâyim, yumuşak, nazik (RH)

laţîfe *Ar.* Şaka, lâtife (GT)

lâyık *Ar.* Yakışır, yakışan, lâyık, uygun (Gİ, GT, İM, KF) *krş.* layh

lâzım *Ar.* Gerekli, lüzumlu, lâzım (Gİ, GT, KF, KFT)

leblebü *Far.* Leblebi, nohut (Kİ, TZ)

legen *Far.* Büyük çamaşır leğeni (İH, İM) *krş.* lahan

lehce *Ar.* Lehçe, konuşma, dil anlamına gelen bu kelime Gülistan Tercümesinde "ses" anlamında kullanılmıştır (GT)

lenger Lenger, çapa demiri (İH) *krş.* ilengir, leñger

leṭāfet *Ar.* Güzellik (GT)

levāzım *Ar.* Gerekli şeyler, şartlar (GT)

lezzet *Ar.* Tat, lezzet (GT, İM, MG)

limon *Yun.* (< leymūn) Limon (CC, TZ) *krş.* leymū, limen

loḳma *Ar.* Lokma, bir yutumluk yiyecek parçası (Gİ, GT, İM, KF)

luṭf *Ar.* İyilik, lütuf (Gİ, GT, RH)

M

ma‘āş *Ar.* Maaş (GT)

mācerā *Ar.* Cereyan eden, macera (GT)

ma‘den *Ar.* Maden (Gİ, GT, İM) *krş.* ma‘din

mağara *Ar.* Mağara, dağ odası (DM, GT, İH)

mağdanoz *Ar. Far.* (< mi‘de-nüvāz) Maydanoz (İH) *krş.* mañdanus

mağlūb *Ar.* Mağlup olmuş, yenilmiş (MG)

mağrib (I) *Ar.* Batı, garp (GT, İM, KF)

mağrib (II) *Ar.* Akşam, akşam vakti veya akşam namazı (Gİ, GT, KF, KFT, MS)

mağribī *Ar.* Batılı, Faslı ve Kuzey Afrika halkından

mağrūr *Ar.* Gururlu (Gİ, İM, GT, KF)

maḥalle *Ar.* Mahalle, yer, meydan (GT, İM, KFT) *krş.* maḥḥala, maḳala

maḥlūḳ *Ar.* Yaratık, yaratılış, mahlūk (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF)

Maḥmūd *Ar.* Peygamberimiz, Hz. Muhammed (KF)

maḥrec *Ar.* Çıkış noktası, bir harekete başlama noktası (BV, İM, KF, MG)

maḥrūm *Ar.* Mahrum, yoksun (Gİ, GT, İM, KF, KFT, TZ)

maḥşūl *Ar.* Elde edilmiş, meydana gelmiş (GT)

maḥşer *Ar.* Maḥşer, kıyamet (GT)

maḥv *Ar.* Mahv, yok (etme veya olma) (Gİ, GT, KF)

ma‘īšet Ar. Yaşama, geçinme (GT)

maḵbūl Ar. Makbul, beğenilen, hoş görülen (GT, İM, MS)

maḵşad Ar. Maksat, gaye, istenilen şey (GT) krş. maḵşıt

maḵşūd Ar. İstenilen şey, emel, meram (Gİ, GT, İM, İN, KF, MG)

maḵta- Övmek, methetmek (TZ) krş. maḵta-

ma‘ḵūl Ar. Makul, anlayışlı (MG)

māl Ar. Bir kimsenin tasarrufunda bulunan şey, varlık (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS, TZ)

mālik Ar. Sahip (Gİ, İM, KF, KFT)

mālikü’l-mülk mülkün sahibi, Allah (GT)

māllı Ar.T. Mal sahibi, zengin (KK)

mālsız Ar.T. Malsız, malı olmayan (TA)

maña Bana (GT, İM, TA)

ma‘nā Ar. Mana, anlam (Gİ, İM, KF, MS) krş. ma‘nī

mantar Rum. Mantar (İH)

manzara Ar. Manzara (İM)

manzūm Ar. Manzum, nazm edilmiş (GT)

maraz Ar. Hastalık (GT)

maskara Ar. Maskara, soytarı (CC) krş. maḵara

ma‘şūm Ar. Günahsız, suçsuz, masum (GT, İM)

māşa Far. (< māše) Maşa (CC)

māşallāh Ar. (< mā-şā-Allāh) "Allah'ın istediği gibi" anlamında bir söz (İM)

ma‘şūḵ Ar. Sevilen erkek (GT)

ma‘şūḵa Ar. Sevilen kadın (GT)

mātem Far. Yas, matem (GT)

maṭlūbāt Ar. İstenilen şeyler (MG)

maymūn Ar. Maymun (CC, DM, KFT, KK, TZ)

māzī Ar. Geçmiş zaman (İM)

mecāl Ar. Takat, mecal, güç, kuvvet (GT)

mecāz 1. Ar. Kelimeyi benzetme yoluyla başka bir anlamda kullanma (Gİ, İM) 2. Ar. Gerçeğin zıddı (Gİ, KF)

meclis Ar. Meclis, toplanılan yer (GT, İM)

medet Ar. Yardım, medet, imdat

medḥ Ar. Övme, övgü, medih (Gİ, GT, KF, MG)

Medīne Ar. Arabistan'da bulunan Medine şehri (KF)

medrese Ar. Ders yeri, medrese, okul (Gİ, GT, KF, KFT)

mefhūm Ar. Anlaşılmış, bilinen (GT)

meger 1. *Far.* Meğer, belki, olabilir ki (İH, KK) *krş.* mağar 2. *Far.* Meğer, oysa, oysa ki (BM, BV, GT, İM, İN, KFT, MG, MS) 3. *Far.* ...hariç (BM)

mekān Ar. Yer, mekân (BV, GT, İM, KFT)

Mekke Ar. Arabistan'da bulunan Mekke şehri (GT, KF) *krş.* Mekketullāh

mekrūh (I) Ar. İğrenç (Gİ, GT)

mekrūh (II) Ar. Yapılması dinen hoş görülmeyen hâl (BV, İM, KF, KFT, MS)

mekteb Ar. Okul, mektep (GT, KFT)

mektūb Ar. Yazılmış şey (GT, MG)

mele- Melemek (Kİ)

melek Ar. Melek (Gİ, GT, KF, MS)

melekū'l-mevt Azrail, ölüm meleği (Gİ, KF)

melhem Ar. Merhem (İH) *krş.* malaham, merhem

melūl 1. Ar. Usanmış, bezmiş, bıkmış (GT, İM, MG) 2. Ar. Mahzun, hüznü (GT)

memleket Ar. Ülke, memleket (GT, RH)

menba' Ar. Kaynak (GT)

mendil Ar. Mendil (İM) *krş.* mindil

menfa'at Ar. Fayda, kâr, yarar (BV, Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG)

menfa'atlı Ar.T. Yararlı, faydalı (BV, İM, İN) *krş.* menfe'etli

menim Benim (GT) *krş.* meniñ

mensūb Ar. Bir şeyle ilgili, mensup (GT, MG)

merdāne *Far.* Mertçe, erkekçe (GT)

mermer *Yun.* Mermer (GT)

Meryem Ar. Hz. İsa'nın annesi (KF)

mescid Ar. Mescit, ibadet edilen yer (Gİ, GT, İM, KF, KFT) *krş.* meskit

mescid-i ḥarām Kâbe, Mekke'de Kâbe'nin bulunduğu en büyük mescit (İM) **mescidü'l-ḥarām** Kâbe, Mekke'de Kâbe'nin bulunduğu en büyük mescit (İM)

meşelā Ar. Misal olarak, örneğin (GT, İM, KF)

mes'ele Ar. Mesele, konu (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

mesken Ar. Yer, mesken (GT, İM)

mes'ūd Ar. Mutlu, saadetli, bahtlı (KF)

meşakkat Ar. Zahmet, sıkıntı (Gİ, GT, İM)

meşgûl Ar. Bir işle uğraşan, iş görmekte olan, bir işle uğraşma (Gİ, GT, KF, KFT, MG, RH)

meşgüllük Ar.T. Bir işle uğraşma, meşgul olma (GT)

meşhûr Ar. Şöhretli, meşhur (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

mevcûd Ar. Var olan, bulunan, mevcut (GT, İM)

meydân Ar. Meydan (BV, GT, MG) *krş.* maydan

meziyyet Ar. Meziyet, üstünlük (GT)

mih Far. Çivi, mih (CC, DM, GT)

mihla- Far.T. Çivilemek, çivi çakmak (Kİ, TZ) *krş.* mıkla-

mışırılı Ar.T. Mısırlı (KK)

mıyık Bıyık (DM, KK) *krş.* bıyık

mıyıklı Bıyıklı (KK)

mihrâb Ar. Camilerde, mescitlerde imama ayrılmış girintili yer (İM, KFT)

miqdâr Ar. Miktar, ölçü (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

min- Binmek (BV, CC, DM, GT, İN, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ) *krş.* bin-

minber Ar. Camilerde imamın hutbe okuduğu yer (İM, KFT)

mindir- Bindirmek (KK, TZ) *krş.* mindür-

minil- Binilmek (BV, TZ)

minnet Ar. Minneet, bir iyiliğe karşı duyulan iç yüküm (Gİ, GT, İM, KF)

mi'râc Ar. Hz. Muhammed'in göğe çıktığı Recep ayının 27. gecesi, miraç (GT, İM)

mîrâş Ar. Ölen bir kimsenin yakınlarına bıraktığı mal, mülk (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT) *krş.* miret

mîrâşçı Ar.T. Vâris, mirasçı (KFT)

mişâl Ar. Örnek, benzer, misal (GT)

miskîn Ar. Zavallı, âciz, miskin (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT)

miskînlik Ar.T. Âcizlik, miskinlik, (Gİ, GT, KF)

misvâk Ar. Dişleri temizlemeye yarayan alet (Gİ, İM, KF, MS)

mizâc Ar. Bünye, tabiat, mizaç (GT)

mollâ Ar. Molla, hoca, papaz (CC)

mu'allim Ar. Muallim, öğretmen (GT, İM, KFT)

mu'âmele Ar. Davranma, davranış (Gİ, İM, KF, KFT)

mu‘ayyen Ar. Tayin edilmiş, belirli (Gİ, GT, İM, KF)

mufaşşal Ar. Uzun uzadıya, tafsilatlı (İM)

muḥabbet Ar. Sevgi, dostluk (İM, KF) *krş.* maḥabbet

muhācir Ar. Göç eden, göçme (İM)

muḥālif 1. Ar. Aykırılık gösteren, aykırı, uygunsuz (Gİ, GT, İM, İN, MG) 2. Ar. Karşıt, çapraz (KFT)

Muḥammed Ar. Hz. Muhammed (KF) **Muḥammedü’l-Muṣṭafā** Hz. Muhammed (GT)

muḥliş Ar. İhlâsli, halis (Gİ, GT, İM, KF)

muḥtāc Ar. Muhtaç, ihtiyacı olan (BV, CC, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

muḥtelif Ar. Çeşitli, muhtelif (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

muḥterem Ar. Muhterem, hürmete lâyık (GT)

muḥaddeme Ar. Takdim edilen, sunulan (Gİ)

muḥadder Ar. (Allah tarafından) takdir edilmiş, mukadder (Gİ, GT, İM, KF)

mūm Far. Mum, bal mumu (BM, DM, Kİ, KK, TZ)

murād Ar. Hedef, amaç, dilek (CC, GT, İM, İN, KF)

Mūsā Ar. Musa peygamber (GT, KF)

muşādere Ar. (Bir kimseyi) yakalayıp veya hapsedip mallarına el koyma (GT)

musallaṭ Ar. Sataşan, rahat bırakmayan (Gİ, KF)

muşibet Ar. Belâ, musibet (Gİ, GT, KF)

Muṣṭafā Ar. Hz. Muhammed’in isimlerinden biri (BV, GT, KFT)

muṭlaḳ 1. Ar. Kayıtsız, şartsız (Gİ, İM, MS) 2. Ar. Salıverilmiş, başı boş, yalnız (Gİ, KF)

muṭlaḳā Ar. Ne olursa olsun, her hâlde (İM, KFT)

muvāfıḳ Ar. Uygun, yerinde (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

muvāzin Ar. Denk, beraber (MG)

muẓaffer Ar. Üstünlük kazanmış, muzaffer (GT)

mübārek Ar. Bereketli, feyizli (Gİ, GT, KF)

mücāhid Ar. Din düşmanlarıyla savaşılan (KF MG)

mücerred Ar. Yalnız, tek, mücerret (GT, İM)

müdāfa‘a Ar. Savunma, müdafaa (MG)

müddet Ar. Zaman, müddet, süre (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

mü‘ezzin Ar. Müezzin, ezan okuyan (GT, İM, MS)

müfsid Ar. Bozguncu (GT)

müftî Ar. Fetva veren, müftü (Gİ, İM, KF, KFT)

mühim Ar. Önemli, ehemmiyetli (GT)

mülhid Ar. Dinsiz (GT)

mü’mîn Ar. İman etmiş, inanmış, müslüman (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

mü’mine Ar. İman etmiş, inanmış, müslüman kadın (İM)

münāfık Ar. İkiyüzlü, münafık (Gİ, İM, KFT)

münāfıklık Ar.T. İkiyüzlü, münafıklık (Gİ, KF)

münāsebet Ar. İlgi, münasebet (GT)

münāsib Ar. Uygun, yaraşır, lâyük (GT, RH)

münevver Ar. Aydınlanmış, münevver (GT)

münîr Ar. Aydınlık veren, parlak (GT, İM)

mürāca‘at Ar. Başvurma, danışma (MG)

mürekkeb Ar. Terkip edilmiş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelen (BV, KF, MG)

müsāfir Ar. Konuk, misafir (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

müsāvî Ar. Eşit, denk (MG)

müslim Ar. Müslüman (KFT)

müsülmân Ar. Müslüman, İslâm dinine bağlı olan (BM, DM, GT, İM, MG, MS) *krş.* müselmân, müsilmân, müslimân, müsürmân

müsülmânlık Ar.T. Müslümanlık, İslâm (İM, KF, MG) *krş.* müsilmânlık 1, müslimânlık, müsülmenlik

müşāvere(t) Ar. Danışmak, istişare etmek (GT, KFT)

müşerref Ar. Şereflenmiş, şerefli (GT, MG)

müşterî (I) Ar. Satın alan, müşteri (GT, İM)

müşterî (II) Ar. Müşteri yıldızı (GT)

müvekkel Ar. Vekil, memur edilen (GT)

N

nā Far. (Olumsuzluk edatı) olmayan, -sız (GT)

nā-cins *Far. Ar.* Cinsi bozuk, soysuz (GT)

nāçār *Far.* Çaresiz, zavallı (GT)

nādān *Far.* Cahil, bilmez (GT)

nādir *Ar.* Az, seyrek, nadir (GT)

nāfile (I) *Ar.* Faydasız, işe yaramaz, boş (Gİ)

nāfile (II) *Ar.* Farz ve vacip dışında yapılan ibadet (İM, KF, MS, İN)

nağme *Ar.* Nağme, ses (GT) **nağme kıl-** şarkı söylemek (GT)

nā-hoş *Far.* Hoşa gitmeyen, nahoş (GT)

nāķış *Ar.* Eksik, noksan, tam olmayan (BV, İM)

naķş *Ar.* Nakış, resim (CC, İM)

naķşla- *Ar.T.* Nakşetmek, nakış işlemek, resmetmek (CC, KFT)

naķt *Ar.* Nakit, peşit para (CC) *krş.* naķd 2, naķıd

nāle *Far.* İnleme (GT)

namāz *Far.* Namaz (BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA) **namāz kıl-** namaz kılmak (KK, TA)

namāzlık *Far.T.* Seccade, namazlık (BM, TZ) *krş.* namāzlağı

nāmūs *Ar.* Namus, ar, edep (GT)

na‘ra *Ar.* Bağırma, haykırma (GT)

na‘ra ur- bağırma, haykırmak (GT)

nāşih *Ar.* Öğüt veren, nasihat eden (GT)

naşihat *Ar.* Öğüt, nasihat (Gİ, GT, KF, KFT)

nāz *Far.* Naz, cilve, işve (GT, Kİ)

nāz it- nazlanmak, işve yapmak (BM)

naẓar *Ar.* Bakış, görüş (BV, Gİ, GT, KF, KFT, MG)

nāẓır *Ar.* Bakan (KFT)

naẓīr *Ar.* Benzer, eş (GT, İM, RH)

nāzla- *Far.T.* Nazlanmak, işve yapmak (TZ) *krş.* nāzlan-

nāzlan- *Far.T.* Nazlanmak (Kİ, TZ)

nebī 1. *Ar.* Peygamber (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, RH) **2.** *Ar.* Hz. Muhammed (MS)

nebīlik *Ar.T.* Peygamberlik (İM)

necāset *Ar.* Pis, pislik (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

necīs *Ar.* Pis, murdar (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

neçün Niçin, neden (BM, DM) *krş.* neçin, neşün, neyçün, niçün, nişün, ni üçün, ni üşün

nedāmet *Ar.* Pişmanlık (GT)

nedīm Ar. Sultanın meclis ve sohbet arkadaşı (GT)

nefes (I) Ar. Soluk, nefes (BV, GT, İM, MG, RH) *krş.* nafas

nefes (II) Ar. Bir nefeslik, bir nefeslik an (GT)

nefesli Ar.T. Nefesli (BV)

nefret Ar. Tiksinme, nefret (GT)

nekes Far. Hasis, cimri, pinti, elisıkı (İH) *krş.* nākes (II)

nem Far. Islak, yaş, hafif ıslaklık (GT)

neme Herhangi bir şey (BM, CC, KFT, Kİ, TZ)

neseb Ar. Soy sop, nesep (GT, İM, KF)

nesne Nesne, şey (BM, Gİ, İH, İN, KF, MS, RH, TA, TZ) *krş.* meste, ne erse, nerse, nese, ni erse

nesl Ar. Nesil (GT)

neşr Ar. Yayma (Gİ, KF)

nev‘ Ar. Tür, cins (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

nevbet Ar. Sıra, nöbet (GT, İM)

nezr Ar. Adak, adak adama (Gİ, İM, KF)

nidā Ar. Seslenme, çağırma (Gİ, KF)

nihāyet Ar. Son (MG)

nikāh Ar. Nikāh, evlenme (GT, İM)
nikāh-ı saḥīḥ şartları yerine getirilen nikāh (İM)

ni‘met Ar. Lütüf, yiyecek, içecek (Gİ, GT, İM, KF, MS)

nisbet (I) Ar. Mensubiyet (GT)

nisbet (II) Ar. Kıyas, mukayese (GT, İM)

nişāne Far. Nişan, işaret, iz (GT, RH) *krş.* nişān (I)

nişānla- Far.T. Nişanlamak, bellik koymak, belgelemek (CC, Kİ, TA, TZ)

niyāz Far. Yalvarma, dua (GT)

niyet Ar. Niyet, amaç (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS) *krş.* niyyet

nizā‘ Ar. Çekişme, ihtilâf (GT)

noḥūt Far. (< noḥūd) Nohut (BM, CC, DM, İM) *krş.* noḥūd, noḥūt, noḥut

noḳta Ar. Nokta (BV, CC, RH, TA)

Nūḥ Ar. Nuh peygamber (GT)

nuḥṣān Ar. Noksan, eksiklik (GT, MG)

nūr Ar. Nur, aydınlık, parlaklık (Gİ, GT, İM, KF, MS) **nūr kı-** aydınlatmak (Gİ, GT, İM, KF, MS)

nūrlu Ar.T. Aydınlık, parlak (KF)

nuṭṭ Ar. Söz, söyleyiş (GT)

nüşa Ar. Yazılı bir şeyden çıkarılan suret (İM)

Ö

o (I) O (şahıs zamiri ve işaret sıfatı) (BV, İN, RH) *krş.* ol (I)

o (II) Ooo! (nida) (CC)

oba Moğ. Tepe (CC)

odun Odun (DM, Gİ, TA) *krş.* odın, otun

oğra- Uğramak (GT)

oğun- Okunmak, çağrılmak, davet edilmek (İM, MS, RH) *krş.* okın-

okuş- Karşılıklı okumak (KFT) *krş.* okış-

ol- 1. Olmak, meydana gelmek (BM, GT, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, KZ) *krş.* bol- (I) **2.** Olgunlaşmak, kemâle ermek (BM)

omuz Omuz (TA)

on On (sayı) (BM, BV, GT, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* van

oñ (I) Sağ taraf (CC, MG, Kİ)

oñ (II) Müstakim, doğru (Kİ)

oñ (III) İyi, selâmet (CC)

ordu Ordu, şehir (İH)

orman Orman, koru, nebat ve ağaç kümesi (BM, CC, GT, Kİ, TA)

ormanlık Ormanlık (KK, TZ)

ortak Ortak (CC, Gİ, İM, KF, Kİ, KFT, MS, TA, TZ) *krş.* ortar **ortak bol-** ortak olmak (TA)

ortaklaş- Ortak olmak, ortaklık etmek (TZ)

ortaklık Ortaklık (İM, KFT)

oruç *Far.* (< rûze) Oruç (CC, Gİ, GT, İM, KF, KK, MS, TA) *krş.* oruş **oruç tut-** oruç tutmak (KK, TA) *krş.* oruş tut-

osal Tembel, ihmalkâr (CC) *krş.* usal **osal bol-** usanmak, bıkmak (TZ) *krş.* osan bol-

osrak Osurgan, çok osuran (TZ)

osur- Osurmak, yellenmek (Kİ, TZ) *krş.* oşır-

oşa- Benzemek, bir şeye uymak (TZ) *krş.* oğşa-, oğşa-, okşa- (I), oşka-, ovşa-

otla- (Hayvan için) otlamak (Gİ, İM, KF, Kİ)

otlak Otlak, mera (DM, KF, KFT, TA, TZ) *krş.* otlağ

otlat- Hayvan otlatmak (İM)

otuz Otuz (sayı) (BM, BV, CC, DM, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ) *krş.* otuz

oymak Yüzük, dikiş yüzüğü (Kİ, TZ) *krş.* oymak

oyna- (I) Oynamak, oyun oynamak, şakalaşmak (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, TA) *krş.* vayna-

oyna- (II) 1. Hareket etmek (GT) 2. Oynamak, boşanmak (MG) 3. Oynamak, gevşeklikten dolayı oynamak (İN)

oynaş Maşuka, cariyeye, oynaş (BM, CC, Kİ, TZ) *krş.* vaynaş

oz- (I) İleri geçmek, yetişmek (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, KK, MG, TA)

oz- (II) Üstün olmak (MG)

Ö

öde- 1. Yerine getirmek (BM, Gİ, MS) 2. Ödemek (GT, KF, KFT) *krş.* öte-

ödünç Ödünç (TA) *krş.* ödinç, ötünç

ödünç al- borç almak, ödünç almak (TA)

ögey Üvey, öz olmayan (TA)

öğret- Öğretmek, alıştırmak (GT, Gİ, İM, KF, Kİ, MG, MS, RH, TA) *krş.* öğred-, öret-, üret-

öğüt Öğüt, nasihat (GT, Kİ, TZ) *krş.* övüt

öğütle- Öğütlemek, öğüt vermek (TA, TZ) *krş.* öyütle-

öksür- Öksürmek (Gİ, KF, KK, MS, RH, TA) *krş.* ökür-, öskür-, ötkür-, ötür- (II)

öksüz Öksüz (İM, TZ) *krş.* öksüs

ökün- Kaybolan veya elde bulunmayan bir şeye acınmak (Kİ, TZ)

ökünç Hasret, iştiyak, arzu (İH)

öl- Ölmek (BM, BV, CC, GT, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ)

ölçül- Ölçülmek, tartılmak (İM) *krş.* ölçil-

öldür- Öldürmek (BM, CC, GT, Gİ, İN, KF, KFT, TA) *krş.* öltür-

öldürül- Öldürülmek (KFT) *krş.* öltürül-

ölü Ölü (CC, GT, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MS, TA) *krş.* öli, ölüğ

ölüm Ölüm (BM, GT, Gİ, İM, KF, MG, TZ)

‘ömr Ar. Ömür, yaşam (GT, Gİ, İM, KF, KFT, MS)

öpüş- Öpüşmek (GT)

örsele- Hırpalamak, yıpratmak (İH)

ört- Örtmek, gizlemek (BM, BV, GT, İM, Kİ, MG) *krş.* örüt-, ürüt-

örtü Örtü (TZ) *krş.* örtük

örtül- Örtülmek (BV)

örül- (Saç vb.) örülmek (İM)

örümcek Örümcek (İH, TZ) *krş.* örmecek, örümçik, örümçük

ötker- Nüfuz ettirmek, geçirmek (BV, TZ) *krş.* öttür-

ötmek Ekmek (CC, DM, İM, TZ) *krş.* etmek, itmek

P

pādişāh *Far.* Padişah, hükümdar (RH)

pāk *Far.* Temiz (GT)

pamuḵ Pamuk (İM) *krş.* bambuḵ, bamuḵ, mamıḵ, mamuḵ, mamuḵ, manbuḵ, pambuḵ, panpuḵ

papaz *Rum.* Rum dini reisi, papaz, rahip (CC) *krş.* bapas, papas

pāre *Far.* Parça (BM, BV, Gİ, İM, KF, RH, TZ)

pās *Far.* Pas (GT, Kİ, TZ) **pās tut-** paslanmak (Kİ)

paslan- *Far.T.* Pas tutmak, paslanmak (Kİ, TZ)

peç *Rum.* Fırın (CC)

peltek Peltek, kekeme (TZ) *krş.* beltek, biltek

penīr *Far.* Peynir (Kİ, TA) *krş.* benir, beynir, peynīr

perī *Far.* Peri (İM)

perīşān *Far.* Dağnılık, perişan (GT)

perīşānlık *Far.T.* Dağmıklık, perişanlık (GT)

peydā *Far.* Meydanda, ortada (GT)

peygāmbēr *Far.* Peygamber (BM, CC, GT, İM, KFT, KK) *krş.* beygāmbēr, beyganber, paygambār, peygānber, piygāmbēr

piş- Pişmek (KK) *krş.* biş-

piyāla *Far.* (< piyāle) Bardak, tas, kupa, kadeh (CC, GT, İM)

puşu Pusu (TA)

put *Far.* Put, büt (KFT, TZ)

R

rabb *Ar.* Allah (BV, Gİ, İM)

raḍıyallāhu ‘anh *Ar.* "Allah ondan razı olsun" anlamında bir dua sözü (İM, KFT)

rağbet *Ar.* Rağbet, istek, arzu (BV, Gİ, GT, İM, KF)

rāḥat *Ar.* Rahat, huzur, sükunet (Gİ, GT, İM, KF, MG)

rāḥatlık Ar.T. Rahatlık (Gİ)

rāhib Ar. Hristiyanlarda manastırda yaşayan ve evlenmeyen din adamı (İM)

rahīm Ar. Acıyan, esirgeyen (CC, Gİ, GT, İM, KF)

rahm Ar. Acıma, esirgeme, koruma (GT, İM, KF)

rahmān Ar. Herkese merhamet eden Allah (Gİ, İM, KF)

rahmet Ar. Merhamet, acıma, esirgeme (Gİ, GT, İM, KF, MS)

ramazān Ar. Ramazan ayı (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

raẓī Ar. Rıza gösteren, uyan (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

rāzılık Ar.T. Rıza gösterme, kabul etme (Gİ, İM, KF) *krş.* rāzılık

redd Ar. Kabul etmeme (BV, GT, İM, MG)

refīk Ar. Arkadaş, yoldaş (GT)

rek‘at Ar. (Namazda) rekât (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

resūl Ar. Elçi, peygamber (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

resūlullāh Ar. "Allah'ın elçisi Hz. Muhammed" (Gİ, İM, İN, KF, KFT)

revā Far. Uygun, yerinde, yakışır (GT, İH, İM) **revā kıll-** yerine getirmek (GT)

rızık Ar. Allah'ın bahsettiği nimet, rızık (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

ri‘āyet Ar. Gözetme, gütme (İM, RH)

ribā Ar. Tefecilikte alınan fahiş faiz (KF, KFT)

risāle Ar. Küçük kitap (MG)

rivāyet Ar. Rivayet, söylenti, hikâye edilen haber (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

rūḥ Ar. Can, ruh (GT, İN)

rüşen Ar. Aydın, parlak (GT)

rükū‘ Ar. Namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısını yere paralel gelecek şekilde eğilme (Gİ, İM, KF, KFT, MS)

rüsvā(y) Far. Rezil, rüsva, itibarsız (Gİ, GT, KF, MG)

S

sā‘at Ar. Saat (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, RH) *krş.* sat

şabāḥ Ar. Sabah vakti (Gİ, GT, KF, MS)

sābık Ar. Eski, geçmiş (GT)

ṣābit Ar. Sabit (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

ṣabr Ar. Sabır (Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, RH) *krş.* sabur

ṣābūn Ar. Sabun (BV, MS, RH)

saç- Saçmak, dökmek (TA) *krş.* saç-

saçak Saçak (CC, KFT, Kİ, TZ)

saçrat- Sıçratmak (Kİ) *krş.* sıçrat-

ṣadaqa Ar. Sadaka (Gİ, GT, İM, KF, KFT) *krş.* şadağa **ṣadaqa-i fıtr**, **ṣadaqatü'l-fıtr** Ramazan ayında belirlenen rayice göre verilen sadaka (İM)

ṣadaqāt Ar. Sadakalar (Gİ)

ṣādık Ar. Sadık, doğru, sadakatli (Gİ, GT, İM, KF, MS)

sağ- Sağmak (İM, KFT, TZ) *krş.* sav- (II)

sağın Serap, ılgın (TZ) *krş.* sağum

sağır Sağır, işitmeyen (Kİ, RH, TZ) *krş.* sangır, sangrav

ṣaḥābe Ar. Hz. Muhammed'in arkadaşları (BV, Gİ, İM, İN, KF) *krş.* ṣaḥābī

ṣaḥābī Ar. Hz. Muhammed'in arkadaşları (KFT) *krş.* ṣaḥābe

ṣāhib Ar. Sahip (BV, Gİ, GT, İM, MG) **ṣāhib-i meclis** oturum idarecisi (KFT)

sāhir Ar. Büyücü (İM, KFT)

ṣaḥrā Ar. Çöl, kır, sahra (GT, MG)

saḳā Ar. Su taşıyan kişi (KFT)

saḳal Sakal (CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MS, TZ) *krş.* şaḳal

saḳalsız Sakalsız (DM) *krş.* şaḳalsız

saḳın Sakın (tenbih için kullanılır) (DM)

saḳız Sakız (CC, DM, Gİ, İH, İM, KF, TA) *krş.* sağız, sıgız (III)

sākin Ar. **1.** Sakin, oturan, mukim (BV, Gİ, GT, İM) **2.** Sakin, hareketsiz (İN, KF, KFT, MG) **3.** Rahat, huzur içinde bulunma (İM)

sākinlik Ar.T. Gönül rahatlığı (İM)

saḳla- Saklamak, korumak (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* şaḳla- 1

saḳlan- **1.** Saklanmak, korunmak, gizlenmek (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, RH, TZ) **2.** Çekinmek (İM)

sal Büyük çaylarda üstünde gidilen çatma ağaçlardan yapılmış ulaşım aracı (İH)

ṣalāt Ar. Namaz (Gİ, KF)

ṣalavāt Ar. Hz. Muhammed'e edilen dua (Gİ, İM, KF, MS)

salıncağ Salıncak (İH, Kİ) *krş.* selgençek, selkinçek

salkım Salkım, üzüm salkımı (DM)

salṭanat Ar. Hükümdarlık, saltanat (GT, MG)

saman Saman (BV, İM, İN, KFT, TA, TZ) *krş.* şaman

şan- Sanmak, farzetmek, zannetmek (Gİ, KF, Kİ, MG) *krş.* saan-, sağan-

saña Sana (BM, Gİ, GT, İM, TA) *krş.* sağa

şan‘at Ar. Sanat (İN, MG)

sançağ Sancak, bayrak (Gİ, KF)

sanki Sanki, güya, turalım ki (İH)

sansar Sansar (İH, TZ) *krş.* savsar

sapsarı Sapsarı (BV, Kİ) *krş.* şabşarı, şabşaru

şar- Sarmak, bağlamak, dolamak (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ)

sarar- Sararmak (RH, TZ) *krş.* sarğar-

sarāy Far. Saray, ev (BM, CC, GT, İM, TA)

şarf Ar. Harcama, sarf etme (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

sarımsağ Sarmısak (BV, BM, Kİ, TA, TZ) *krş.* saramsağ, sarmısak, şarmusağ, şarumsağ

sarınça Çekirge (CC, İM) *krş.* sarañcık, sarañğa, sarañğan

sarişin Sarişin (Kİ) *krş.* şaruşin

şarı yağ Tereyağı (KK) *krş.* sağay, şağyağ, saru yağ, saryağ, sayag

sark- 1. Sarkmak (KFT, Kİ) *krş.* sarkı- 2. Sızmak, azar azar akmak, süzölmek (İH)

sarkıt- Süzmek (TZ)

sarmaş- İplik gibi şeyler birbirine dolaşmak (İH)

sarp Sert, sarp, zor (CC, DM, Kİ, TZ) *krş.* şarb

sası- Çürük kokmak, fena kokmak (CC)

sasığ Kötü kokan (TZ)

sat- Satmak, satış yapmak (TA) *krş.* şat-, şat-

sataş- Dokunmak, değmek (İH)

satıcı Satıcı, satış yapan (İM, TA) *krş.* şatıcı

satıl- Satılmak (İM, KFT, Kİ)

satın Satın (GT, MG) *krş.* şatın, şatun

şatr Ar. Satır (İN)

şatır- Sattırmak (KK) *krş.* şatdır-

savur- (Ekin) savurmak (İM) *krş.* savar-, sovur-

sayla- Temizlemek, sağalmak (TZ)

sebeb Ar. Sebep, neden (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, RH)

seccāde Ar. Seccade, namazlık (GT, İM, MS)

secde(t) Ar. Namazda alnını ellerini, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet durumu (Gİ, İM, KF, MS) *krş.* secdet **secde-i sehiv**, **secdetü's-sehiv** namazda yapılan bir yanlışlıktan dolayı secde etme (İM) **secde-i şükür** şükür secdesi (İM) **secde-i taḥiyyet** dua secdesi (İM) **secdet(t) tilāvet** secde ayetleri okununca yapılması gereken secde (İM)

seç- Bir şeyi bir şeyden ayırmak (Kİ)

sedd Ar. Tıkama, kapama, engel (Gİ, KF)

sefāhat Ar. Hafiflik, akılsızlık (GT)

seḥer Ar. Sabahın erken vakti (BV, GT, İM)

sekir- Sekmek, sıçramak (CC, GT) *krş.* sekri-, sikri-

sekiz Sekiz (sayı) (BV, DM, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* segiz, sekkiz, sikiz

seksen Seksen (sayı) (BM, DM, Gİ, İM, KF, KFT, KK, MG, TA)

selām Ar. Selām (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MS) **selām bir-** selāmlamak, selām vermek (KK) **selām it-** selām söylemek (BM) **selām vir-** selāmlamak, selām vermek (MS)

selāmet Ar. Kurtulma, selāmete çıkma (İM, KF)

selāmetlik Ar.T. Esenlik, kurtuluş (CC, Gİ, GT, KF, MS) *krş.* selāmatlık

selīm Ar. Doğru, kusursuz, sağlam (BV, GT, İM, İN, RH)

semer Yük hayvanı palanı (İH)

şemere Ar. Meyve mahsul, netice (Gİ, KFT)

semi'allāhu limenḥamide Ar. "Allah hamd edeni işitir" anlamında bir söz (İM, MS)

semir- Semirmek, yağlanmak (BV, CC, GT, TZ) *krş.* semri-

semiz Semiz, şişman, besili (CC, DM, GT, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* semüz, simiz

sen Sen (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* sin (I)

sep- Serpmek, saçmak (BV, Kİ, RH, TZ)

ser- Sermek (TZ)

sermāye *Far.* Sermaye, anamal, ana para (İM)

serpil- Serpilmek (İN)

ses Ses (İH)

sevāb *Ar.* Hayırlı iş, sevap, mükâfat (Gİ, İM, İN, KF, MG, MS)

sevdā *Ar.* Sevgi, aşırı sevme (Gİ, GT, KF) *krş.* savda

sevdālī *Ar.T.* Sevdalı, tutkun (RH)

sevin- Sevinmek (BM, DM, İİN, Kİ, KK, RH, TA) *krş.* sevün-, sön- (I), sövin-, sövün-, söy-, söyün-

sevindir- Sevindirmek (KK) *krş.* sevindür-, sevündür-, sövündür- (I), söyündür- (I)

seyāhat *Ar.* Yolculuk, seyahat (GT)

seyyāh *Ar.* Yolcu, gezgin (GT)

seyyid *Ar.* 1. Efendi (İM) 2. Hz. Muhammed (GT)

sez- Sezmek (CC, KK, TZ) *krş.* siz-

sıç- Sıçmak (BM, Kİ, TA) *krş.* sış-, şış-

sıçan Sıçan, fare (İH, KF, Kİ, TA, TZ) *krş.* sıçğan, sıçkan, şışan, sışkan, şışkan, şışkan

sıçkağ Sık sık sıçan kimse (TZ) *krş.* sışkağ

sıçrat- Sıçratmak (BM) *krş.* saçrat-

şiddik *Ar.* Çok doğru kimse (GT)

şifat *Ar.* Sıfat, vasıf, nitelik (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG)

şığın Geyik, yaban öküzü (BM, İH, Kİ, TZ) *krş.* sıyın

şığır Sığır (BM, BV, CC, DM, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TZ) *krş.* şığır, sır (I), şır, sıyır

şığırçık Sığırçık kuşu (CC, DM, GT, TA, TZ) *krş.* şığırçık, şığırçuk, sırşık

şığış- Sığışmak, sığmak (GT, KF)

sık- Sıkamak, bastırmak, sıkıştırmak (CC, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TZ) *krş.* sıh-

sıkış- Sıkışmak (Gİ)

sıktır- Sıktırmak (TZ)

sın- Kırmak, kırılmak (BV, CC, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, TA, TZ)

sına- Denemek, tecrübe etmek (CC, GT, Kİ, TZ)

şındır- Kırmak, kırdırmak (GT, KK) *krş.* şındur-

şinf *Ar.* Sınıf, kısım (İM, MG)

sınığ Kırık, kırılmış (MG, TZ) *krş.* sinuk

sıra Saf, dizi (İH)

şırga Küpe (DM, Kİ) *krş.* ısırgak, ısırka, ısırağa, sızğa

sırtlan Sırtlan (BM, DM, Kİ, TA, TZ) *krş.* şırtlan, surtlan

sıva- Sıvamak (TZ) *krş.* sıza-, suva-

sızla- (I) Sızmak (TZ)

sızla- (II) Sıkılmak (TZ)

sidik Sidik, idrar (CC, TA, TZ) *krş.* sidük, sitük, siytük, südük

sil- 1. Silmek, temizlemek (BM, Gİ, İM, KF, Kİ, KK, TA, TZ) 2. Mesh etmek, sığamak (MS)

silâh Ar. Silâh (Gİ, GT, İN, KF, KFT, MG)

silecek Silgi (TZ)

silin- Silinmek, temizlenmek (MS)

silke- Silmek, silkelemek (CC, İM, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ) *krş.* silik-

silkin- Silkinmek, sarsılmak (CC, İM, TZ)

silsile Ar. Sıra, zincir, silsile (GT, İM, MS)

siñir Sinir (BM, BV, DM, İM, İN, Kİ, MG, TA, TZ)

sipir- Süpürmek (TZ) *krş.* sübür-, süpir-, süpür-

sirke (I) Sirke (BV, CC, DM, İM, İN, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ)

sirkeli soğan bir tür kurma turşu (İH)

sirke (II) Bit yumurtası (DM, TZ)

siy- Bevletmek, işemek (BM, BV, CC, Gİ, İM, KFT, MS, RH) *krş.* si-

şofra Ar. Sofra, yemek tepsisi (GT, İH)

soğan Soğan (BM, BV, CC, DM, GT, Kİ, RH, TA, TZ) *krş.* şoğan

soğ- Girdirmek, sokmak (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* şoğ-

soğak Ar. Sokak (İH)

soğtur- Sektirmek, girdirmek (TZ)

sol- Solmak, rengini atmak (BV, GT, İH) *krş.* sovl-

soñra Sonra (BV, CC, GT, İM, İN, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ) *krş.* soğra, şoğra, soñıra, sonra, sungira

şorul- Sorulmak, soru sorulmak (Gİ, İM, KF) *krş.* sorıl-

soy- Soymak, hırsızlık etmek (İM)

soyun- Soyunmak (BV)

sög- Sövmek, küfretmek (İM, KF, KFT)

sögünç Sövmek, küfür, küfretme (GT) *krş.* sökünç

söğüş Sövüşme, tahkir etme (GT)

söğüş- Karşılıklı küfretmek, tahkir etmek (GT, İM, KFT)

sökük Sökük, sökülmüş (İM)

söyle- Söylemek, demek (DM, Gİ, KF, KK, MS, RH, TZ) *krş.* sevle-, söyle-, sözle-

söylen- Söylenmek, denilmek, kendisine konuşulmak (KK) *krş.* söylen-, sözlen-

söyleş- Söyleşmek, konuşmak (Gİ, TZ)

su‘âl Ar. Soru (Gİ, GT, İM)

suç Suç, günah (BM, Kİ) *krş.* suç

şüfî Ar. Sofu, derviş (GT)

suhlan- Göz dikmek, harislenmek (CC)

şulh Ar. Barış, uzlaşma (Gİ, GT, İM, KFT)

sultân Ar. Sultan, padişah (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, RH, TA, TZ)

sultânlık Ar.T. Hükümdarlık, sultanlık (İM, KK)

şurat Ar. Suret, resim (CC) *krş.* şüret

şüre(t) Ar. Kur'anıkerim'in 114 bölümünden her biri (Gİ, GT, İM, KF, MS)

şüret Ar. Biçim, tarz, şekil (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG) *krş.* sudat

susa- Susamak (BM, CC, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* sufsa-, susan bol-, suvsa-

susam Ar. (< sīsām) Susam (İH) *krş.* simsim, sīsām, sisen, süsen

suv Su (BV, İM) *krş.* su (I), şu, suf

suv tök- içmek, bevl etmek (İM)

suvar- Sulamak (İM, MG) *krş.* suğar-

suvarıl- Su verilmek (İM)

suvsa- Susamak (BV, CC) *krş.* sufsa-, susa-, susan bol-

suvsağan Susamış (CC)

suvuk Soğuk (CC) *krş.* savuḥ, sovuḥ, şoyuk

sübḥānallāhi Ar. "Allah'ım seni noksanlıklardan tenzih ederim" anlamında bir dua sözü (GT, İM)

sübḥāneke (I) Ar. "Allah'ım seni her türlü kusurlardan tenzih ederim" anlamında bir dua sözü (Gİ)

sübḥāneke (II) Ar. Namazın başlangıcında okunan dua (KF, MS)

sübḥāneke allāhümme Ar. "Yüce Allah'ım seni noksanlıklardan tenzih ederim" anlamında bir dua sözü (İM)

sübḥāne rabbiye'l-a'lā Ar. "Yüce Allah'ım seni noksanlıklardan tenzih

ederim" anlamında secdede okunan dua (MS)

sübḥāne rabbiye'l-‘azīm Ar. "Yüce Allah'ım seni noksanlıklardan tenzih eederim" anlamında rükûda okunan dua (İM, MS)

sücūd Ar. Secde etme, ibadet (Gİ, GT, İM, KF, MS) **sücūd-ı seh** yanılma secdesi (İM) **sücūd-ı tilāva** tilâvet secdesi (İM)

sükūt Ar. Susma (GT, KFT)

sülük Sülük (BV, CC, İM, Kİ, TA, TZ)

süngü Süngü, kargı (KK, TA) *krş.* süni, süñü

sünnet (I) Ar. Peygamberimizin yaptıkları ve tavsiye ettikleri (Gİ, GT, İM, KF, MS) **sünnet-i mü'ekkede** Hz. Muhammed'in her zaman yerine getirdikleri sünnetler (İM) **sünnet-i vaḳt** sünnetin zamanı, vakti (İM)

sünnet (II) Ar. Sünnet düğünü (KFT)

sünnetçi Ar.T. Sünnetçi (İM)

sünnetlen- Ar.T. Sünnet edilmek (İM)

sümür- Sömürmek, höpürdeterek içmek (İH)

süret Darı (DM)

sürme Göze çekilen sürme (BV, Gİ, İM, KF, Kİ, TA, TZ)

sürmele- Sürmelemek, sürme çekmek (TA)

sürmelik Sürme, sürmelik (TA) *krş.* sürmelük

süt Süt (BM, BV, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* süd

süz- Süzmek, temizlemek (BV, CC, Kİ, TA, TZ)

süzgüç Süzgeç (İH) *krş.* süzgüş

Ş

şa'bān Ar. Şaban ayı, Arabî ayların sekizincisi (Gİ, İM, KF, KFT)

şād Far. Sevinçli (GT)

şāh Far. Şah, bey (BV, GT, Kİ)

şāhid Ar. Şahit, tanık (GT, İM, KFT)

şāhidlık Ar.T. Tanıklık, şahitlik (KFT)

şahş Ar. Kişi, kimse, şahıs (GT)

şā'ir Ar. Şair, şiir yazar (GT, MG)

şā'irlik Ar.T. Şairlik (GT)

şākir Ar. Şükreden, iyiliği unutmayan (GT)

şalgām Şalgām, turpa benzer yuvarlak sebze (CC, DM, GT, Kİ, TZ) *krş.* şalkām

şalvar Şalvar, im (İH)

şān *Far.* Şan, şöhret (MG)

şarāb *Ar.* İçki (BV, GT, İM)

şark *Ar.* Doğu (İM)

şarkī *Ar.* Doğuya ait, doğulu (KFT)

şart *Ar.* Şart, koşul (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS) **şart-ı lāzım** gerekli şart (İM)

şāyet *Far.* Ola ki, şayet (İH) *krş.* şeyād

şecā‘at *Ar.* Yiğitlik, şecaat (GT, MG)

şecere *Ar.* Soy ağacı, soy (Gİ, KF)

şefā‘at *Ar.* Birinin suçunun affı veya dileğinin kabulü için edilen aracılık (Gİ, GT, İM, KF)

şefā‘atçı *Ar.T.* Şefaat eden (İM, KFT)

şefkat *Ar.* Şefkat, merhamet, acıyarak sevme (Gİ, GT, İM, KF, MS)

şeftāli *Far.* Şeftali (İH, TZ) *krş.* şeftālū

şehādet (I) *Ar.* 1. Allah’ın birliğine şehadet etme (Gİ) şehādet barmağı işaret parmağı, şehadet parmağı (İM, İN) 2. Şahitlik, tanıklık (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG)

şehādet (II) *Ar.* Şehitlik (İM, KF)

şehīd *Ar.* Şehit (Gİ, İM, KF, MS)

şehīdlik *Ar.T.* Şehitlik (Gİ, İM)

şehriyār *Far.* Hükümdar (GT)

şeker *Far.* Şeker (CC, DM, GT) *krş.* çeker, şakar

şem‘a *Ar.* 1. Bal mumu (BV) 2. Mum fitili (İM)

şems *Ar.* Güneş (GT)

şen Şen, sevinçli, mamur (TA) *krş.* şin

şer *Ar.* (< şerr) Kötülük, fenalık (GT, İM, KF, MS)

şerbet *Ar.* Şerbet, meyve suyu ile şekerli su karıştırılarak yapılan içecek (GT)

şeref *Ar.* Büyüklük, ululuk (GT, İM)

şerh *Ar.* İzah, açıklama, yorum (İM, MG)

şerī‘at *Ar.* Din kuralları (Gİ, İM, KF, KFT, MS) *krş.* şeriyat

şerīk *Ar.* Ortak (Gİ, GT, KF)

şey *Ar.* Şey, nesne (İM)

şeytān *Ar.* Şeytan (CC, Gİ, GT, İM, KF, MS)

şifā *Ar.* Şifa, iyileşme, sağlık bulma (GT, İM)

şikāyet *Ar.* Şikâyet (GT)

şimdi Şimdi, şu an (BM, Kİ, TZ)

şir *Far.* Aslan (GT)

şi'r *Ar.* Şiir (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG)

şirîn *Far.* Tatlı, güzel, hoş (GT, İH, TZ)

şirk *Ar.* Allah'a eş koşma (İM, KFT)

şişe *Far.* Şişe (CC, İM)

şişik Şişik, şişmiş, kabartı (BV, CC, TZ) *krş.* şişük

şorba Çorba (DM, GT, İM, KFT, KK, TA) *krş.* şorpa, şorva, şurba

şöyle Şöyle, şu şekilde (KFT)

şu Şu (işaret sıfatı) (KF, KK)

şübe *Ar.* (< cübbe) Cübbe (TZ)

şübhe *Ar.* Şüphe, kuruntu (Gİ, İM, KF, KFT)

şükr *Ar.* Şükür, şükretme (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS) *krş.* şügür **şükr it-** şük etmek, kanaat etmek, yetinmek (BM)

I

ta'alā *Ar.* Allah adından sonra söylenen saygı sözü (BV, Gİ, GT, İN, MG, RH)

tā'at *Ar.* 1. İbadet, Allah'ın emirlerini yerine getirme (Gİ, GT, İM, İN, KF) 2. Hizmet (Gİ, GT)

tāb *Far.* Işık (GT)

taba Yana, tarafa (BV) *krş.* taba (I), tebe (III)

tabaḵ *Ar.* Tabak, kap (CC, GT)

tabaḵa *Ar.* Kat, sınıf (İN)

tābi' *Ar.* Bağlı olan, tâbi (Gİ, İM, KF)

tabīb *Ar.* Hekim, tabip (GT, KFT)

tabi'ī (I) *Ar.* Olağan (KF)

tabi'ī (II) *Ar.* Tabiatla ilgili olan (KF)

ta'bīr *Ar.* Tabir, yorma, yorumlama (GT)

tābūt *Ar.* Ölü konulan sandık (İM, KFT)

tāc *Ar.* Taç, hükümdarların başlarına giydikleri başlık (GT) *krş.* daç, tāç

tafşīl *Ar.* Açıklama, ayrıntı (Gİ, İM)

taht *Far.* Taht, hükümdarlık makamı (Gİ, GT, İH, İM, KF) *krş.* taḥ

tahta *Far.* Tahta (DM, İM, TZ) *krş.* taḫta

tāḵat *Ar.* Güç, takat, kuvvet (BV, Gİ, GT, İM, KF) **tāḵat kitür-** tahammül etmek, dayanmak (GT)

taḵvā *Ar.* Allah'tan korkarak dinin yasaklarından kaçınma (Gİ, GT, İM)

tala- (I) Yağma etmek (İM, TZ)

tala- (II) Dalamak, dişlemek, acıtmak (Kİ)

talak Dalak (DM, İM, Kİ, TZ) *krş.* talak

talāk Ar. Boşanma (Gİ, GT, İM, KFT) **talāk tut-** boşanmak (Gİ)

talaş- Dalaşmak, kavga etmek (CC, İM, TA, TZ) *krş.* talaş-

talav Talan, yağma (TZ)

tālib (I) Ar. İsteyen, istekli (GT)

tālib (II) Ar. Hasmının arka tarafında olan kişi, kovalayan (MG)

ta‘līm Ar. 1. Ders, öğretme (Gİ, GT, KF) 2. İdman (MG)

tam- Damlamak, yağmurun danla damla düşmesi (CC, GT, İM, İN, Kİ, MS, TZ) *krş.* dam-

tamçı Damla (Kİ)

tamçık Damla, damlacık (BM)

tamğa Damga, mühür (TZ) *krş.* damğa, damğa, tağ (II), tamha

tamız- Damlatmak (BV, İM) *krş.* tamuz-

tana Dana (BM, DM, İM, Kİ, TZ) *krş.* duna, țana

tanı- (I) Görmek, bilmek, tanımak (CC, GT, TZ) *krş.* taŋı-

tanı- (II) Anlamak (TZ)

tañış Bildik, tanıdık (DM)

tañış- Danışmak, meşveret etmek (Kİ, TZ)

tañrı Tanrı, Allah (Gİ, GT, KFT, MG, MS) *krş.* tağrı, tañrı, taŋrı, teñri, tengeri, tigri, tiñri **tañrı ta‘ālā** yüce Allah (MS) **tañrıya kayıt-** tövbe etmek (TZ)

tansık Acayip, şaşılacak şey (TZ) *krş.* dansuk (I), tañsık, tañsuk

tapıl- Bulunmak (Gİ, İM, KF, KFT, MS) *krş.* dapıl-, tapul- (I)

tara- Taramak (İM, Kİ, TA, TZ)

taraf Ar. Taraf, yön (BV, Gİ, GT, İM, KF, MG)

tarı Darı (BV, CC, Kİ, TZ) *krş.* darı, țarı, tariğ

ta‘rīf Ar. Anlatma, tanım (İM)

tarīka(t) Ar. Tarikat, yol, usul

tarla Tarla (İH) *krş.* țarla, tarlav

tarlık 1. Darlık, sıkışıklık (İM) *krş.* darlığ 2. Kıtlık vesaire yüzünden ortaya çıkan darlık (Kİ)

tas Tas, su kabı (CC, İH) *krş.* tase, tast

tasdik Ar. Doğrulama, onama (Gİ, GT, İM, KF)

tasma Moğ. (< tasama) Tasma, halka (MG, MS)

taş- Taşmak (BM, GT, Kİ, TZ) *krş.* daş-

taşak Taşak, husye, testis (CC, DM, İM, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* daşak

taşçı Taşçı (DM)

taşı- Taşımak (CC, İH, Kİ, TZ)

taşkın Sel, taşkın su (İH, TA) *krş.* taşkun taşkın su sel (TA)

taşla- Taşlamak (CC, İM, MS, TZ) *krş.* daşla-, taşla-

taşlan- Taşlanmak, kendisine taş atılmak (İM, MS) *krş.* taşlan-

taşlat- Taşlatmak (İM)

taşlı Taşlı (İM) *krş.* taşlu

tatın- Tat almak (TZ) *krş.* tatan-

tava *Far.* (< tāve) Tava (TZ)

tavşan Tavşan (DM, KK, TA, TZ) *krş.* davuşgan

tavuk Tavuk (BV, CC, İM, KFT, TZ) *krş.* dağuk (II), dağuk, tafuk, tağuk, tağuk, tavoh, tavuk, tokuk

ṭāvūs *Ar.* Tavus kuşu (GT) *krş.* taus

ta'yīn *Ar.* Belli etme, ayırma (İM)

taz Dazlak, kel (CC, Kİ, TZ) *krş.* taz, tazluk

tāze *Far.* Taze, köpre (BV, GT, İM, İN, RH) *krş.* teze

tazı *Far.* Tazı, ince yapılı av köpeği (İH, TZ)

ta'ziyet *Ar.* Baş sağlığı dileme, taziye (GT)

tebdīl *Ar.* Değiştirme (Gİ, İM, KF)

tebessüm *Ar.* Gülümseme, tebessüm (Gİ, GT, İM, KF)

tecribe *Ar.* Tecrübe, deneme (BV, GT, İN) *krş.* tecrübe

tedbīr *Ar.* Çare, tedbir, tutulacak yol (GT, MG)

te'essüf *Ar.* Eseflenme, teessüf, acınma (GT)

tefek্কür *Ar.* Düşünme, tefekkür (GT, İM)

tefsīr *Ar.* 1. Açıklama, yorumlama (Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, MS) 2. Kur'anıkerim'i açıklamak amacıyla yazılan eser (MS)

teftiş *Ar.* Araştırma, soruşturma, bir şeyin aranıp sorulması (Gİ, GT, KF)

tekbīr *Ar.* Tekbir (Gİ, GT, İM, KF, MS) tekbīr-i iftitāh namaza başlama tekbiri (İM) **tekbīr-i teşrīk** Kurban bayramında farz namazlardan sonra okunan tekbir (İM)

teke Teke, erkek keçi (BM, BV, DM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* deke

teklîf Ar. Birinden bir şey istemek, dileme (İM)

tekne Tekne (İM, Kİ) *krş.* tekene

tekrâr Ar. Tekrar, yeniden (Gİ, GT, İM, KF, MS)

telef (I) Ar. Yok etme, öldürme (BV, GT, İM)

telef (II) Ar. Boşa harcama (KFT)

tepren- Yerinden oynamak, hareket etmek (BV, GT, İM, Kİ, RH, TZ) *krş.* depren-, tebren-, tipren-

tepret- Hareket ettirmek, kımıldatmak (CC, GT, İM, RH, TZ) *krş.* depret-, tebet-, tepred-, tipret-

tepsi Tepsi (CC, TZ)

terâvîh Ar. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan namaz (GT, İM, KF)

terâzî Far. Terazî (DM) *krş.* tarâzû, terâzû, tirezû

terk Ar. Bırakma, vazgeçme, terk (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS)

terkîb Ar. Birleştirme (BV)

tertib Ar. Hazırlama, düzene koyma, tertip (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

terzi Far. Terzi, dikiş diken (İM) *krş.* derzi, terzü

tesbîh Ar. Belli sözleri tekrarlayarak Allah'ı ululama, tespih (Gİ, GT, İM, KF)

tesellî Ar. Avutma, teselli (GT)

te'sîr Ar. Tesir, etki (GT)

teslîm Ar. Verme, teslim (etme) (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

teş- Deşmek, oymak (KK, RH, TZ) *krş.* deş- (I), diş- (II), tiş- (I)

teşik Deşik, deşilmiş olan (CC, DM, TZ) *krş.* deşük, tişek, tişik, tişük

teşrîf Ar. Şereflendirme, şeref verme (GT, İM)

tevâbi' Ar. Tâbi olanlar, uyanlar (GT)

tevbe Ar. Tövbe (etme), işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS) *krş.* toba

tevekkül Ar. Kadere razı olma (Gİ, GT, İM, KF)

tevhîd Ar. Allah'ın birliğine inanma (GT, İM, KF, MS)

tez Far. Tez, çabuk, acele (CC, DM) *krş.* tiz

tezkiye Ar. (Bir kimseyi) andıracak yazı (GT)

tınç Sakin, rahat, dinç, zinde (Kİ) *krş.* dınç, dinç

turna- Tırnalamak (TZ) *krş.* tırma-

turnak Tırnak (BV, DM, İM, Kİ, MG, İN, RH, TA, TZ) *krş.* dırğak (I), dırnak

turnaklı Tırnaklı (İM) *krş.* turnaklı

tış Dış (İM) *krş.* taş (II)

tıy- 1. Engellemek, tutmak (CC, GT, İM) 2. Geciktirmek (TZ)

ticâret Ar. Alış veriş, ticaret (GT, İM, KFT)

tiken Diken (DM, GT, TA, TZ) *krş.* diken, düken, tekenek, tikenek

tikil- (I) Dikiş dikilmek (İM)

tikil- (II) Dikilmek, yukarı kaldırılmak (İM)

tıl (I) Dil, ağızdaki dil (BV, CC, DM, GT, İM, KFT, KK, İN, RH, TZ)

tıl (II) Lisan, dil (CC, GT, Kİ, MG, İN, RH) *krş.* dil

tile- İstemek, dilemek (BV, CC, GT, İM, İN, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ) *krş.* dile-

tilen- Dilenmek, ısrarla istemek (DM, GT, İM, TA) *krş.* dilen-

tilençi Dilenci (DM, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* dilençi

tilençilik Dilencilik (GT)

tilim Dilim, parça (CC) *krş.* dilim

tilmaç Tercüman (İM, TZ) *krş.* dilmaç, talmaç, tılmaç, tolmaç

tilsiz Dilsiz, lâl (Kİ, TZ) *krş.* dilsüz, tilsüz

tint- Araştırmak, incelemek, denemek (CC)

tirlik (I) Dirlik, düzen (DM)

tirlik (II) Hayat, yaşayış, canlılık (GT, İM, Kİ) *krş.* dirlik

tirse Dirsek (BV, DM, İM, İN, KK, MG, TA, TZ) *krş.* dirsek

tiş Dış (BV, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, RH, TA, TZ) *krş.* dış (I)

tişle- Dişlemek, ısırarak (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ TA, TZ) *krş.* dişle-

tişlegen Isıran, dişleyen (MG) *krş.* tişleyici

tişli Dişli (BV)

titre- Titremek (BV, CC, GT, İN, MG, TZ) *krş.* ditre-

titreme Titreme (TA)

titret- Titretmek (MG, RH)

tiy- Değmek, dokunmak, varmak, erişmek (BV, TZ) *krş.* deg-, teg- (I), tey- (I), tig- (I)

tiz Diz (BV, CC, İM, İN, Kİ, KK, MG, RH, TZ) *krş.* diz, tizgi

tiz- Dizmek (TZ)

tizgin Dizgin (CC, İM, Kİ, TA) *krş.* tüzgün

tizim Dizi, dizilmiş (İM) *krş.* tizik

tok Tok, aç olmayan (GT, TZ) *krş.* tok

toka Toka (TZ) *krş.* toğa

tokluk Tokluk, bolluk, fazlalık (CC)

tokmak Tokmak (BV, CC) *krş.* dokmak, tokmaç

toku- Dokumak, örmek (İM) *krş.* dokı- (II), toğu-, tokı- (I), toku-

tokun- 1. Dokunmak, değmek (BV) *krş.* dokun- 2. Çarpılmak, vurulmak (TZ)

tokuş Savaş, gaza (İN)

tokuş- Savaşmak, vuruşmak (İM, MG, TZ)

toldur- Doldurmak (BM, GT, İN) *krş.* doldur-, doltur-, toldır-, toltur- (I), toltur-

tolmaç Tercüman (BM, CC) *krş.* dilmaç, talmaç, tılmaç, tilmaç

ton Kıyafet, elbise (CC, GT, İH, İM, KFT, Kİ, MG, TZ) *krş.* don (I), ton

toprak Toprak (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TA, TZ) *krş.* tobrak

topraklı Topraklı (BV)

toptolu Çok dolu, dopdolu (GT)

topuz Topuz, gürz (İH)

torba Torba (TZ) *krş.* tobra, tobra, topra, torva

toru Koyu kahverengi, hurma rengi (Kİ, TZ) *krş.* doru (I), toğru, torı, toru

toy- (I) Doymak (BM, BV, GT, İM, Kİ, KK, TZ) *krş.* tok-

toy- (II) Bıkmak (GT)

toydur- Doyurmak (BV, GT) *krş.* toydır-

tozla- Tozlamak (TZ)

töben Altında, aşağı, geri (CC)

töben yit- üzerine eğilmek (İM)

tök- (I) Dökmek (BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, RH, TA) *krş.* dök-

tök- (II) Sermek, yaymak (GT)

tök- (III) Su dökünmek (İM)

tökül- Dökülmek, akmak (GT) *krş.* dökil-, dökül-, tögül- (II), tökel-

töle- Ödemek, para vermek (CC) *krş.* töl- (II)

tör Sedir (TZ)

töre- Türemek, üremek, çoğalmak, doğmak (CC)

töşe- Döşemek, yaymak (BM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* döşe-

töşek Döşek, yatak (CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* döşek

töşet- Döşetmek, yaydırmak (İM)

tūfān Ar. Büyük sel felâketi (GT)

turna Turna kuşu (BM, CC, DM, İM, Kİ, TZ) *krş.* turna

turuş Duruş (RH) *krş.* turuş

tutul- (I) 1. Tutulmak, ele geçirilmek (BV, GT, İH, İM, Kİ, RH, TZ) *krş.* dutıl-, dutul- 2. Bağlanmak (RH)

tutul- (II) 1. Tutulmak, dona kalmak (İH) 2. Aklına bir şey gelmemek (İH)

tutul- (III) (Güneş ve ay) tutulmak (BM, TZ)

tutuş (I) Çıkışma, çekişme (BV)

tutuş (II) Sürekli, devamlı (İM)

tutuş- (I) Tutuşmak, karşılıklı tutmak, dolaşmak (BV, GT) *krş.* dutuş-

tutuş- (II) Kavgaya tutuşmak, düşmanlık etmek (Kİ, TA)

tuyak Hayvan tırnağı, hayvan ayağı (BV, Kİ, MG) *krş.* doynak, toynak, toynak, tuynak

tuyaklı Toynaklı (BV)

tuz Tuz (BM, BV, CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, RH, TZ) *krş.* duz, tuz

tuzak Tuzak, ağ (BM, CC, DM, GT, Kİ, TZ) *krş.* tuzak

tuzla- Tuz vermek, tuzlamak (CC, Kİ) *krş.* duzla-, tuzul-

tuzlat- Tuzlamak (BM)

tuzlu Tuzlu (İM, Kİ) *krş.* duzlu, tuzlu, tuzlu, tuzlu

tüf Bir ünlem (İM)

tüket- Tüketmek, bitirmek (Gİ, GT, MG, TZ) *krş.* düket-

tüklü Tüylü, saçlı (CC) *krş.* tügli, tüglü **tükü alma** ayva (Kİ)

tüksüz Tüysüz, saçsız (CC) *krş.* tügsüz

tükür- Tükürmek (BM, CC, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* tüfkür-, tüpkür-, tükür- (I), tüvkür-

tüp tüz Dümdüz (İM) *krş.* düpdüz

türk Türk (BV, İM, İN, MG, RH, TA, TZ)

türkī Ar.T. 1. Türkçe, Türk dili (GT) *krş.* türkişe 2. Türke ait (KFT)

türkistān Far.T. Türkistan, Türk yurdu (GT)

türkmen Türkmen, Türkmen kavmi (KF, Kİ)

tüşür- Düşürmek (BV, CC, GT, İM) *krş.* düşür-

tütün (I) Duman (BM, CC, DM, GT, İM, Kİ, TZ) *krş.* düün

tütün (II) Tütün (BV, DM, TA)

tütünle- Tütsülemek, dumanlatmak (RH, TA)

tütünsiz Tütünsüz (BV)

tüz Düz, doğru (BV, CC, GT, KFT, MG, RH) *krş.* düz

tüzel- Düzelmek (BV, GT, Kİ, KK, TZ) *krş.* düzel-, tüzen-

tüzen- Düzelmek (TZ) *krş.* düzel-, tüzel-

U

uç- (I) Uçmak (BM, CC, GT, İM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* uş-

uç- (II) At yarışında veya ok atışında bahse girmek (Kİ)

uçkun Kıvılcım (CC, İH)

uçur- Uçurmak (KFT)

‘uķūbet Ar. Ceza, eziyet, işkence (GT)

ulu Büyük, ulu, yüce (CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ) *krş.* ullan, uluğ **ulu anası** nine, büyük anne (Kİ) **ulu azu** büyük dişler (Kİ) **ulu balık** Kur’anıkerim’de nur diye anılan büyük bir balık (İH)

ulu barmaķ başparmak (TA) **ulu tiş** azı dişi (DM)

ulula- (I) Yüceltmek (İM) *krş.* uluğla-

ulula- (II) Ağırlamak (Kİ)

ululuk Büyüklük, yücelik (Gİ, KF) *krş.* uluğluğ, uluğluk, ululuk, ululuğ

ulus Halk, millet (GT)

‘ulvī Ar. Yüksek, yüce, ulvī (GT)

um- Ummak, arzu etmek (BV, İM, Kİ, TZ)

‘umre Ar. Hac mevsimi dışında Kâbe’yi ziyaret (Gİ, İM, KF)

un Un (BM, BV, CC, DM, GT, Gİ, İM, KF, KFT, KK, MS, RH) **un tart-** un öğütmek (TA)

unut- Unutmak (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ) *krş.* unıd-, unud-, unuť-

urluk Tohumluk (CC, TZ) *krş.* urluğ

urum Ar. Anadolu *krş.* rūm (KFT)

uruş Vuruşma, dövüşme, savaş (GT, İM, KK, MG, TZ) *krş.* uruşu

uruş- Vuruşmak, dövüşmek, savaşmak (CC, İM, İN, KFT, KK, MG, TZ)

uruşçı Savaşçı (İN)

usan- Usanmak (TZ)

uşlu Akıllı, zeki (TA) *krş.* uslu, ustlu

usta *Far.* (< ustād) Usta, öğretici (CC, DM, GT, TZ) *krş.* osta, uşta

uşak Küçük, ufak (BV, GT, İH, İM) *krş.* uvak

uţan- Utanmak (BM, GT, Kİ, KK, TZ) *krş.* uftan-, uvtan-

uy- Uymak, tâbi olmak (BV, GT, İM, İN, KF, KFT, İM, MS, TZ)

uyanık Uyanık (KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* uyanuk

uyuş- Uyuşmak, keçeleşmek (İH)

uzak Uzak (BV, İN)

uzat- (I) Uzatmak (BM, BV, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, MG, TZ) *krş.* uzad-

uzat- (II) Göndermek (BM, CC)

uzun Uzun (BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ) **uzun ip** urgan, halat (CC)

uzun kılı uzun zaman, uzun uzadıya (CC)

uzunluk Uzunluk (Gİ, Kİ) *krş.* uzunluk

Ü

ücret *Ar.* Ücret (Gİ, GT, KF, KFT)

üçlük Teslis, üç birlik (CC) *krş.* üçlik

üfür- Üfürmek, üflemek (Gİ, KF) *krş.* üvür-

üleş- Paylaşmak, bölüşmek (BM, CC, İM, KFT) *krş.* ülü-, ülüş-

üleştir- Üleştirmek, paylaştırmak (Gİ, KF) *krş.* üleşdür-, üleştür-

ülker Ülker yıldızı (BM, Kİ, TA, TZ)

ülkü Hedef, nişangâh, ülkü (GT, İM, İN, Kİ) *krş.* ilgü, ilkü

ümmet *Ar.* Ümmet, dinî topluluk (Gİ, GT, İM, KF, MS)

üst Üst, yukarı (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ)

üstāz *Ar.* Üstat, hoca, mahir (İN, KFT) *krş.* üstād

üşü- Üşümek (BM, TA, TZ) *krş.* üşe-, üşi-

üt- Kesilmiş koyunun tüylerini ütmek (CC, Kİ)

ütül- Ütülmek (İM)

V

vācib *Ar.* Yapılması dinen gerekli olan (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS)

vādī *Ar.* Vadi (GT)

vaḥşī *Ar.* Vahşî, yabanî (BV, KFT)

vaḥy Ar. Bir emrin Allah tarafından peygamberlerle bildirilmesi (İM)

vāḫı‘a Ar. Hadise, olanlar, vakia (GT, KFT)

vakt Ar. Zaman, vakit (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS) *krş.* oğt

vālī Ar. Bir vilâyeti idare eden en büyük memur (Gİ, GT, İM, KF) *krş.* velī (III)

vallāh(i) Ar. "Allah için, Allah hakkı için" anlamında bir yemin (Gİ, İM, İN, KF, KFT, RH)

vallāhu ekber Ar. "Allah en büyüktür" (İM)

varaḫa Ar. Tek yaprak, yazılı kağıt (BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK) *krş.* varḫa

vāriṣ Ar. 1. Mirasçı, vâris (Gİ, GT, KFT) 2. Allah'ın adlarından biri (KF)

vāṣıf Ar. Vasfeden, niteleyen (GT)

vaṣī Ar. Vesayet eden kişi (KFT)

vāṣıl Ar. Yetişme, ulaşma (MG)

vaṣıyyet Ar. 1. Bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey (Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT) 2. Nasihat, öğüt (MG)

vatan Ar. Yurt, vatan (Gİ, GT, KF)

vay Vay, ah (şaşıрма edatı) (CC, İH, İM, MG)

va‘z Ar. Vaaz, dinî öğüt (Gİ, GT, KF, KFT)

vazīfe (I) Ar. Muayyen bir iş ve ücreti (GT)

vazīfe (II) Ar. Vazife, görev (BM, İM)

ve Ar. Ve (BV, Gİ, GT, İM, İN, MG, RH) *krş.* u, ü

vedā‘ Ar. Ayrılma, Allah'a ısmarladık deme (İM)

vefā Ar. Sözünde durma, bağlılık (GT, İM, KFT)

vefādār Ar. *Far.* Sözüne sadık, vefakâr (GT)

vefāt Ar. Ölüm, vefat (Gİ, GT, İM, KF)

vekāle Ar. Vekâlet (KFT)

vekīl Ar. Birinin işini görmesi için yerine bıraktığı kimse (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

verem Ar. Verem hastalığı (BV)

ve’s-selām Ar. İşte bu kadar (MG)

vesvese Ar. Kuruntu, şüphe (Gİ, İM, KF)

vezn Ar. Ağırlık, ölçü (GT)

vitr Ar. Yatsı namazından sonra kılınan iç rekât namaz (Gİ, İM, KF, MS) **vitr-i vâcib** vitir namazı (İM)

Y

yabānī *Far. Ar.* Yabanî (KK)

yādgār *Far.* (< yādigār) Yadigâr, hatıra (GT)

yağ Yağ (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* yav (II)

yağ- (Yağmur vb.) yağmak (GT, İM, KFT, Kİ, TA, TZ) *krş.* yav-

yağmur Yağmur (BM, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MS, TA) *krş.* amğur, yamğır, yamğur

yağşı 1. Güzel, iyi (BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, MG, İN, RH) *krş.* yakşı 2. Hayırlı, doğru (MS)

yağşılık Güzellik, iyilik (BV, Gİ, İM, KF, KK)

yāhūd *Far.* Yahut, veya, yoksa (BV, İM, İN, KFT, MG, RH) *krş.* yāhūz

yahūdī *Ar.* Yahudi (Gİ, GT, İM, KF, KFT)

yak- (I) Yakmak (BV, GT, İN, Kİ)

yak- (II) Sıvamak, yapıştırmak (TZ)

yakın (I) Yakın (BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MG, MS, RH, TZ)

yakın (II) Akraba, hısım (GT, İM)

yakınlık Yakın olma (İM)

yala- Yalamak (BM, BV, CC, Kİ, İM, KK, TA, TZ)

yalın (I) Yalın, çıplak (GT, Kİ) *krş.* yalan (II), yalañ (I), yalanş, yalıñ

yalın (II) Yalın, alev (CC)

yalvar- Yalvarmak, yakarmak (BM) *krş.* yalbar- 1, yarbar- 1

yamanlık Kötülük, fenalık (KK) *krş.* yamanlıh 1

yamav Yama (TZ) *krş.* yamav, yamov

yanak 1. Ağzı üst tarafı, damak (DM) 2. Yanak, çene kemiği (KK, TZ) *krş.* yaah, yaak, yañak, yangak

yanaş- Yanaşmak (İM, TZ)

yan baş Dizin aşağı kısmında yer alan kabaca etler (İM)

yañı Yeni (CC, GT, İM, KF, TZ) *krş.* yengi, yeñi, yiñi

ya‘nī *Ar.* Şu, demek ki, yani (BV, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH) *krş.* yaanı, yeni

yañlış Yanlış (İM, Kİ)

yañlış- Yanılmak, yanlış yapmak (TZ) *krş.* yağıl-, yağlış-, yañal-, yangıl-

yap- (I) Yapmak, etmek (BV, GT, KF, TZ) *krş.* yab- (II)

yap- (II) Örtmek, kapamak (CC, GT, İM, KF, Kİ, MS, TZ) *krş.* yab- (III)

yapın- Örtünmek (TZ)

yapış- 1. Kavramak (Gİ) 2. Yapışmak (Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, RH, TZ) *krş.* yabış-, yapuş- 1, yepiş- 3. Bulaşmak (KF)

yaprak Yaprak (BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TZ) *krş.* yabrağ, yabuldrak, yabulduruk, yabüldürek

yara Yara (BV, CC, Gİ, İH, İM, KF, MG, RH)

yara- 1. Yaramak, faydalı olmak (BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ) 2. Uygun olmak (İM)

yarala- Yaralamak (Gİ)

yaralı Yaralı, yaralanmış (İM, TZ) *krş.* yaralu

yaramaz Yaramaz, kötü, fena (CC, İH)

yaraştır- Düzenlemek, birleştirmek (CC) *krş.* yaraştur- (II)

yarat- Yaratmak (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ)

yaratıl- Yaratılmak (İM) *krş.* yaradıl-

yardım Yardım (Gİ) *krş.* yardum, yarlıg

yarıl- 1. Yarılmak, çatlamak (BV, CC, Gİ, İM, İN, KF, KFT, MG, RH) 2. Yırtılmak (Gİ)

yarım Yarım, buçuk (BM, CC, GT, İH, İM, Kİ, MG, RH, TZ) *krş.* yarı (I), yarum

yarış Yarış, yarışma (BV)

yarış- Yarışmak (BV, İM)

yarma (I) Ağaç yarması (CC)

yarma (II) Yarma, bulgur (TZ)

yaştık Yastık (TZ) *krş.* yaştık, yastuk

yaşat- Yaşatmak (CC)

yat- (I) Yatmak, uyumak (BM, BV, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TZ) *krş.* ya-

yat- (II) Eğilmek (MG)

yatsı Yatsı, yatsı vakti (İM) *krş.* yatsu, yatsun

yavuz 1. Kötü, fena (BV, GT, İM, TA, TZ) 2. Vahşî (Kİ)

yaylı Yaylı (İN)

yazıcı Yazan, yazıcı (DM) *krş.* yazışı

ye- Yemek (BM, CC, DM, Gİ, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* yi- (I), yiy- (II)

yedek Yedek (İH)

yedi Yedi (sayı) (Gİ, KF, Kİ, KK, TZ) *krş.* yeddi, yeti (III), yetti (II), yidi, yiti (I)

yel Yel, rüzgâr (BM, CC, DM, Gİ, KF, Kİ, TA, TZ) *krş.* yıl (I) **yel sem-** rüzgâr durmak, dinmek (TZ)

yelim (I) Tutkal, yapıştırıcı (CC) *krş.* yilim (I)

yelim (II) Çiriş (TZ)

yelin Hayvan memesi (BV, CC) *krş.* yilin

yelken Yelken (DM, Kİ, TA, TZ) *krş.* yılken

yelpi- Yelpaze ile hava vermek, yelpazelenmek (CC) *krş.* yılpi-

yem Yem, hayvan yiyeceği (Kİ, TZ) *krş.* yim

Yemen Ar. Yemen, Yemen ülkesi (GT, KF, KFT, MG)

yemîn Ar. Yemin, ant (İM) **yemîn-i ğāmūs** bir yemin çeşidi (İM)

yemiş Yemiş, meyve (CC, DM, Gİ, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* cemiş, yimiş, **yemiş keylekle-** (meyve için) pişmek, olmak, yumuşamak (İH)

yemiş şatıcı manav (DM)

yemyeşil Yemyeşil, çok yeşil (DM) *krş.* yabyaşıl, yamyaşıl, yapıyaşıl

yeñ- Yenmek, galip gelmek (CC, DM, GT, TZ) *krş.* yen- (I), yin- (I)

yenge Yenge, yenge kadın (GT, TA) *krş.* yinge

yeñil- Yenilmek (CC, GT) *krş.* yiñil-

yengeç Yengeç (DM, TA) *krş.* ilengiş, tengeç, yenkeş

yeşil Yeşil (DM, KFT, RH) *krş.* yaşıl

yeşillik Yeşillik (DM) *krş.* yaşillık

yetim Ar. Yetim (Gİ, GT, İM, KF)

yetmiş Yetmiş (sayı) (BM, DM, Gİ, KF, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* yitmiş

yığın Yığın, küme (İH) *krş.* yun

yık- (I) Yıkma, harap etmek (BM, BV, Gİ, GT, İM, KF, KK, MG, MS, TA, TZ) *krş.* yıl-

yık- (II) Hasını yıkmak (KK)

yıkık Yıkık, yıkılmış (TZ) *krş.* yıkuk

yıkıl- (I) Yıkılmak, devrilmek (BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, TZ) *krş.* cıgıl-, cılıl-, cıkıl-, yıgıl- (II)

yıkıl- (II) Bozulmak (İM)

yıl Yıl, sene (BM, CC, DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ) *krş.* cıl, ıl, yıl (III)

yılan Yılan (BM, BV, CC, DM, GT, İH, İM, KF, Kİ, KK, TA) *krş.* cılan,

ılan **yılan sivle-** yılanın yuvasına akması (İH)

yıldırım Yıldırım, şimşek (Gİ, İM, KF, TZ) *krş.* ıldırım, yaldırım, yıldırım, yuldırım (I), yuldurum (I)

yılķı Sürü, (at) sürüsü (CC, İM, Kİ, TZ)

yırla- Şarkı söylemek (BM, GT, İM, TZ)

yırt- 1. Yırtmak, parçalamak (BM, CC, GT, İM, KFT, Kİ) *krş.* cırt-, yart-, yır- 1, yırt-, yırtı- 2. Paralamak (GT)

yırtıcı Yırtıcı, yırtan (KFT)

yırtık Yırtık, yırtılmış olan (Gİ, KF, TZ) *krş.* yırtuk

yigirmi Yirmi (sayı) (BM, BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA) *krş.* igirmi

yigit Yiğit, genç (BV, GT, İH, İM, Kİ, MG, RH, TA, TZ) *krş.* igit, yegit, yeit, yeyit

yigitlik Yiğitlik, gençlik (GT, İH, İM, RH)

yip İp, iplik (BV, GT, İM, Kİ, MG, TZ) *krş.* ib, ip, yib

yipek İpek (BV, İM, Kİ, TA, TZ) *krş.* ipek, yibek

yoğur- Yoğurmak, hamur yoğurmak (BM, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* yağur-, yovur-, yur-

yok (I) Yok, mevcut olmıyan (BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TZ) *krş.* yoķ

yok (II) Hayır (BM, DM, Gİ)

yokluk Yokluk (KK)

yoksa (I) Yoksa (BM, DM, TZ)

yoksa (II) ...olmasa (BM)

yoksul Yoksul, fakir, çaresiz (CC, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* yoķsıl

yokuş Yokuş (Kİ, TZ) *krş.* yaķuş

yoldaş Arkadaş, yoldaş (DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ)

yon- Yontmak, heykel yapmak (BV, CC, GT, KFT, Kİ, TZ)

yonğa Ağaçtan çıkan talaş (İH)

yonul- Yontulmak (KFT)

yorğan Yorgan (BV, DM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* yoğurğan, yovurğan

yorul- Yorulmak, kesilmek (İH, TZ)

yönel- Yöneltmek, başını çevirmek (İH, KFT)

yufķa (I) İnce, yassı (İH, İM) *krş.* yupķa

yufķa (II) İnce açılıp sacda pişirilen ekmek (İH)

yuk- Bir şeye yapışıp kalmak, oturup kalmak, oylanmak (CC) *krş.* yuh-

yukarı Yukarı (BV) *krş.* yoğarı, yoğaru 1, yoğarı, yoğarı, yoğaru, yuğarı, yuğaru, yukarğı, yukaru

yumruk Yumruk (GT, Kİ, KK) *krş.* yoruk, yurmuğ, yuruğ

yumrukla- Yumruklamak, yumrukla vurmak (BM, Kİ, KK, TA, TZ) *krş.* yorukla-

yumul- Kapanmak, yumulmak (GT, MG)

yūnān Yunan, Rum (GT)

yuva Yuva, ev (GT, TZ)

yügen Gem, dizgin, yular kayışı (BV, CC, İM, MG) *krş.* yüken

yükle- (I) Yükleme (BV, CC, İM)

yükle- (II) Kefil olmak (Kİ)

yüklet- Yükleme (KK, TA)

yüksek Yüksek, ulu, yüce (BV, DM, İM, Kİ, KK, RH, TA)

yün Keçi kılı, yün (TA, TZ) *krş.* yun, yuñ, yüg, yüñ 1, yüvün

yüreksiz Korkak (Kİ)

yürüt- Yürütmek (İN, KK, RH, TA) *krş.* yörit-, yürüt-, yürüt-, yürüd-

yüzle- Yüzüne vurmak (Kİ)

yüzleş- Yüzleşmek (TZ)

yüzlü Yüzlü (RH)

yüzük Yüzük (CC, DM, Gİ, GT, KF, KFT, Kİ, KK, TA, TZ)

yüzüm Üzüm, üzüm salkımı (BV, CC, DM, GT, KK, TA, TZ) *krş.* üzüm

Z

zāc Ar. Demir sülfat (BV, RH)

zafer Ar. Başarı, üstünlük (GT, İM, KFT, MG)

zahîre Ar. Yiyecek, zahire (GT)

zahmet Ar. Zahmet, eza, işkence (BV, Gİ, GT, İM, KF, RH, TZ)

zahmet eyle- işkence etmek (TZ)

za‘îf Ar. Zayıf (BV, GT, İM, İN, KFT, MG) **za‘îf yüri-** yavaş yavaş yürümek (İM)

zālim Ar. Zalim, zulmeden (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

zamān Ar. Zaman, vakit (BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG) *krş.* zamana

zarār Ar. Zarar, ziyan (Gİ, KF, KFT)

zarîf (I) Ar. Zarîf, zerafet sahibi (GT, KFT, MG)

zarîf (II) Ar. Nükteden yakışıklı (GT)

zarûret Ar. Mecburiyet, darda kalma (BV, Gİ, GT, İM, KFT, MG, MS)

zarūrī (I) *Ar.* Gerekli olan (İN)

zarūrī (II) *Ar.* Zorunlu olarak (İM)

zāt *Ar.* Kendi, kişi (Gİ, GT, İM, KF)

zehr *Far.* Zehir (GT)

zekāt *Ar.* Zekat (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS)

zelīl *Ar.* Hor, aşağı, rezil (GT)

zemzem *Ar.* Kâbe civarında meşhur kuyu ve bu kuyudan çıkan su (İM)

zerre *Ar.* Zerre, çok küçük parçacık (GT, İM, MS)

zavāl *Ar.* Sona erme, zail olma (Gİ, GT, İM, KF)

zevk *Ar.* Zevk, neşe (GT)

zeytūn *Ar.* Zeytin (BV, İM) *krş.* zyetīn

zıdd (I) *Ar.* Ters, karşıt (Gİ, İM, KF)

zıdd (II) *Ar.* Kendisinden nefret edilen (Gİ)

zıkr *Ar.* Zikir, anma (Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS) *krş.* zekir

zinā *Ar.* Zina, nikâhsız çiftleşme (Gİ, İM, KF, KFT, Kİ)

zinālık *Ar.* Zina işi (Gİ)

zindān *Far.* Zindan, hapis (GT, İM, TZ) *krş.* sindān

ziyāde(t) *Ar.* Çok, bol, fazla (BV, Gİ, GT, KF, MG) *krş.* ziyād

ziyān *Far.* Zarar, kayıp, ziyan (BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, TA) **ziyān it-** zarar etmek (BM)

ziyāret *Ar.* Ziyaret (Gİ, GT, İM, KF, KFT) **ziyāret kıl-** ziyaret etmek (BM)

ziynet *Ar.* (< zīnet) Süs, zinet (BV, Gİ)

zuhūr *Ar.* Meydana çıkma (KF, MG)

zulm *Ar.* Haksızlık, eziyet, zulüm (Gİ, GT, İM, KF, KFT) **zulm it-** zulmetmek (BM)

zurna(y) *Far.* Zurna, kısa düdük (DM, TZ) *krş.* surna, suruna

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİL, DİL BİLİMİ, ANLAM BİLİMİ

1.1. Dil ve Dil Bilimi

Dil (Alm. Sprache, Fr. Langue, İng. Language, Rus. Язык)

Tabîî bir varlık olan dilin kendisine mahsus bir takım kanunları vardır. Bunlar dil kaideleridir. Dil kaideleri dilin yapısına hâkim olan, dilin bünyesinden ve temayüllerinden doğmuş bulunan bir takım prensiplerdir⁵¹. Bu prensipler çerçevesinde gelişen dil, insanlığın yeryüzünde var olduğu günden itibaren onun iletişim ihtiyacını karşılayan bir araç olmuş; kişinin, toplumun diğer bireyleriyle ilişkilerini düzenleyerek toplumsal bir fonksiyon üstlenmiştir. Bu fonksiyonuyla bireyi toplumsallaştırmış, toplumsallaştırmanın son noktası olarak milletin de varlığının devamını sağlayan temel unsur olmuştur⁵².

Dilin, toplumsal yönüne işaret eden bu özellikleri dışında, ses birimi *fonem* (anlam ayırıcı en küçük birim), *morfem* (dilde anlamlı en küçük birim) ve bunların üzerindeki anlam yükleriyle bir dizge olma özelliği de vardır⁵³.

Dille ilgili bugüne kadar yapılan tartışmalardan en önemlisi, dilin düşünceyle olan ilgisi yönüdür. Eski Yunan'da bu konuda dilin mi düşünceden, düşüncenin mi dilden doğduğu gibi çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Varılan sonuç bu ikisinin ancak bir diğeriyle anlam kazandığı yönünde olmuştur. Yani dil, insanın benliğini biçimlendiren bir temeldir ve kendisine belli bir biçim verecek anlatım kalıbının bulunmadığı yerde düşünce gelişmez. Düşünce, us, bilgi, buluş insansal anlamda ancak dille olanak kazanır. Düşünsel-ruhsal oluşum etkeni olan dil, dünyayı anlığımızın egemenliği altına sokan temel araçtır, başlıca anlatım yöntemidir⁵⁴. Başka bir deyişle, dil, yalnız düşünceyi aktaran, ileten bir dizge değil, aynı zamanda onu oluşturan, biçimlendiren bir dizgedir⁵⁵.

⁵¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 20. Baskı, Bayrak Yay., İstanbul 1993, s. 3.

⁵² Hülya Arslan Erol, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, TDK Yay., Ankara 2008, s. 6.

⁵³ Hülya Arslan Erol, age., s. 6.

⁵⁴ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul 2001, s. 13.

⁵⁵ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 15.

Dilin kültürle ilişkisi de onun toplumsal özelliğini yansıtır. Bu özellik üzerinde de pek çok görüş ortaya konmuştur. Dil sistemi, kültürün içine giren bütün diğer sistemlerle ilgilidir. Bu düşünce "dilin bizde, bizim dilde olduğumuz kadar olduğu"⁵⁶ şeklindeki görüşle de ifade edilebilir. Dil, insanların geçmiş, şimdi ve gelecekleri arasında bağlantı kurarak onların geçmiş, şimdi ve gelecekleri olur. Yani, dil dünyadan bağımsız bir varlık değildir. Dil, bizzat bu dünyanın kendisidir. Bu yüzden dil ve kültür birlikte incelenmelidir⁵⁷.

Dilin özelliklerini dikkate alan araştırmacılar bugüne kadar çok tanımını yapmışlardır. Bu tanımların bazısında ses, bazısında anlam, bazısında da toplumsal özelliği ön plâna çıkmaktadır⁵⁸.

Dilin ses ve toplumsal özellikleri dışında anlam yönünde Andre Martinet değinmiştir. dilin seslerden örülü bir dizge oluşu yanında anlama da dikkat çeket Martinet, dilin, anlamlı birimlere ayrıştırılabilen bir iletişim aracı olduğunu söylemektedir. Dil bu görevi yerine getirebilmek için, kullanıldığı toplumun iletişim amaçlarına uygun olarak değişir ve bunun sonucu olarak da karmaşıklaşır. Bu yüzden de dilciler saf bir dil olmadığını görüşündedirler⁵⁹.

Dilin toplumsal ve gramatikal yönüne değinen Ferdinand de Saussure dili bir göstergeler dizgesi olarak düşünmüş ve hem eksiksiz, hem de somut nitelikli olduğunu belirtmiştir⁶⁰.

G. Leech (1981: 40-57) dilin beş fonksiyonu olduğunu söyler:

- a) Bilgi taşıma (information),
- b) Konuşmacı veya yazıcının duygu ve davranışlarını açıklama (expressive),
- c) Başkalarının davranış veya tutumunu yönlendirme veya etkileme (directive),

⁵⁶ Alessandro Duranti, *Linguistic Anthropology*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 336, Hülya Arslan Erol'un, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, TDK Yay., Ankara 2008, adlı eserinin 6. s. dip notundan naklen.

⁵⁷ Hülya Arslan Erol, age., s.6.

⁵⁸ Hülya Arslan Erol, age., s.6.

⁵⁹ John Lyons, *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 329, Hülya Arslan Erol, age., 7. s. dip notundan naklen.

⁶⁰ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çeviren: Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 2001, s. 36.

d) Artistik bir etki yaratma (aesthetic). (Bu, dilin şiirsel kullanımını da içerir ve çağrışım anlamıyla olduğu kadar temel anlamla da ilgilidir),

e) Sosyal bağları devam ettirme (phatic). (İletişim ağının açık ve sosyal ilişkilerin iyi olmasını sağlar.)⁶¹

Toplumun en temel yapı taşlarından birisi dilse diğeri de kültürdür. Dil, kültür ve düşünce birbirinin aynasıdır. Düşünceyi dille, dili kültürle birlikte ele almak gerekir. Çünkü dil farklılıkları kültürel farklılıkları, onlar da sırasıyla düşünce farklılıklarını yansıtır. Dil şekillerindeki çeşitlilikten, bu şekilleri belirleyen kültürdeki değişiklikler görülebilir ve bundan şekillerin yansıttığı düşüncedeki değişiklikler⁶². Toplumda bireyler arası anlaşmayı, iletişimi, dolayısıyla bir bakıma varlığı sağlayan dil, tüm bu fonksiyonlarını eksiksiz olarak yerine getirebilmek için toplumda ortaya çıkan her yeniliğe göre yenilenir, yani canlı bir varlık olarak toplumda olan sıkı bağlarını koruyarak değişir ve gelişir. Dilin bir ses dizgesi olması yanında bu toplumsal özelliğini göz önünde bulunduran araştırmacılar onu incelerken dil içi ve dil dışı unsurlar olmak üzere iki grup tespit etmişlerdir. F. de Saussure bu ayrımın temelini atandır. Saussure dildışı unsurlarla, dil biliminin etnoloji ile ilgili olan yönlerini, bir dilin tarihiyle bir ırkın veya uygarlığın tarihi arasındaki ilişkileri, dille siyasal tarih arasındaki ilgiyi, dilin çeşitli sosyal kurumlarla (dinî kurumlar, okul vb.) ilişkilerini, dillerin yayılışı, lehçelere bölünüşü ile ilgili konuları kastetmiştir. Dilin iç unsurları ise Saussure'ye göre herhangi bir şekilde dizgeyi değiştiren her şeydir⁶³.

Kısacası dil, gerek anlam yönüyle önce bireye ve bundan hareketle topluma hizmet eder. Onun en temel varlık sebebi olur⁶⁴.

Dil Bilimi (Alm. Sprachwissenschaft, Linguistik, Fr. Linguistique, İng. Linguistics, Rus. Языкознание)

Dil biliminin en kısa tanımı, "dili inceleyen bilim, dilin bilimi" biçiminde yapılabilir. Dil nasıl, insanın fizik, düşünce ve ruh yapısıyla ve çeşitli eylemleriyle

⁶¹ Hülya Arslan Erol, age., s. 7.

⁶² William Frawley, *Linguistic Semantics*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale, New Jersey 1992, s. 46, Hülya Arslan Erol, age., 8. s. dip notundan naklen.

⁶³ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çeviren: Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 2001, s. 51-54.

⁶⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 8.

ilişkili ise, dilbilim de bütün bu eylemleri kendisine konu olarak alan öteki bilim dallarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir⁶⁵. Bu bilim dalları arasında sosyoloji, psikoloji, etnoloji, antropoloji, tarih, coğrafya vs. gibi pek çok bilim dalı bulunmaktadır. Bütün bunları dikkate alan bilim adamları dil biliminde bunlardan bazılarının dille ilişkisini göz önünde bulundurarak çeşitli araştırma yöntemleri ve sahaları geliştirmişlerdir⁶⁶.

Dille ilgili olan en eski çalışmalar dil bilgisi çerçevesinde olmuştur. Yani, dildeki kelimeler teker teker incelenmiş, bunlar görevleri belirtilerek ek ve köklere ayrılmış ve bir gruplandırma yapılmaya çalışılmıştır. Daha sonra gelişen dil bilimi çalışmalarında ise dil bir bütün olarak düşünülmüş, iletişimi sağlayan her unsur, bu bütünün bir parçası olarak dil incelemelerinde yerini almıştır. İletişim dediğimiz zaman, elbette ilk plânda anlam düşünülmüştür. bu yüzden dil bilimi çalışmalarında anlamlı birimler, kavramlar, bunların oluşturdukları dizgelerle, duygu değerleri gibi konulan incelenmiştir. Son yüzyıllarda ise dil biliminde çeşitli araştırma yöntemleri geliştirilmiş ve dil bu yöntemler ışığında ele alınmıştır⁶⁷.

Özellikle Saussure, yarattığı eş zamanlı inceleme yöntemi ile dil bilimi incelemelerine yeni ilkeler getirmiş ve yöntemleri belirlemiştir. Saussure'un dil bilimi kuramında kelime, bir kâğıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmayan, sürekli olarak birbirini çağrıştıran kavram ve ses dizgesi şeklinde iki unsurdan oluşur. Bu kurama göre kelime dediğimiz şey, bir adla bir nesneyi, kavramla ses dizgisini birleştirir. Saussure'den önce dil biliminde hâkim olan art zamanlı (diacronic veya evolutif) inceleme yöntemi, bundan sonra da varlığın devam ettirmiş, ancak eş zamanlı yöntemle ağırlık verilmiştir. Dil bilimindeki bu iki inceleme yöntemi Berke Vardar'ın dil bilimi tanımının da özünü oluşturmuştur. Vardar'a göre dil bilimi "genel olarak dil olayını ele alan, özel olarak dadilin çeşitli gerçekleştirmeleri sayılan doğal dillerin hem belli bir evredeki işleyiş düzenlerini hem de çeşitli evreler arasındaki değişimlerini inceleyen bir insan bilimidir."⁶⁸

Eş zamanlı dil bilimi yöntemi dili kullanıldığı zaman dilimi içinde inceler. Art zamanlı inceleme yöntemi ise dili ileriye doğru ve geriye doğru tarihî bir bakış açısıyla

⁶⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., 1. Cilt, 5. Baskı, Ankara 1995, s. 14.

⁶⁶ Hülya Arslan Erol, age., s. 8.

⁶⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 9.

⁶⁸ Hülya Arslan Erol, age., s. 9.

ele alır. Yani, dilin tarihini, zamanın akışı içinde izleyerek tüm ayrıntılarıyla saptamaya çalışır. Bu yöntemde çalışmalar tarihî belgelerin incelenmesi, yani karşılaştırma esasına dayanır⁶⁹. Aslında bu iki yöntem birbirinden ayrılmaz. Birinin yardımı olmadan ötekini kullanmak imkânsızdır⁷⁰.

Günümüzde dil biliminin bir dalı olan köken bilimi (etimoloji) çalışmaları, daha Eski Yunan'dan beri felsefecilerin ve bilim adamlarının ilgisini çeken bir araştırma alanı olmuştur. Bu çalışmalarda yakalanması hedeflenen ana dil, kök dil veya ata dil söz konusudur. Dilcilikte ana dil ifadesinden anlaşılması gereken, kayıtlı en eski dil olmalıdır, yoksa bir dilin gerçekten ilk ve ana biçimini yakalamak, dil ile yazı arasındaki yaş farkı yüzünden, asla mümkün değildir. Yani köken bilimi, sözlerin ses, biçim, yapı ve anlam tarihleri üzerine yapılan dil çalışmasıdır. Bunun için de dil biliminin bir dalı olan köken bilgisinin araştırma konusu, bilinen eski kök söze ve temel anlama ulaşmak, art zamanlı karşılaştırmalı yöntemle, bilinmeyen kök biçim ve temel anlamı kurgulamaktır. Bundan dolayı de büyük oranda tarihî sözlüklerden faydalanılır⁷¹. Bu alanda çalışanların, dilin tarihini, tarihi boyunca geçirdiği ses ve şekil değişikliklerini, araştırılan dilin akraba dillerle ilişkisini, kavram bilimi konularını ayrıntılarıyla bilmesi gerekir⁷².

Eski Yunan'dan başlayarak bu tarihî çalışmaların oluşmasıyla birlikte, 19. yüzyılda köken bilimi çalışmaları bir bilim dalı hâline gelmiştir. Karşılaştırmalı dil bilimi, bu gelişimi yakından etkilemiş ve anlamlı birimlerin ses yönleri yoğun incelemelere konu olmuştur. Artık, günümüzde köken bilimi çalışmaları, sadece kaynak araştırmasına yönelmiş bir çalışma olmaktan ziyade, anlamlı birimlerin hem şekil hem de anlam açısından tarihini ele alan bir dal olmuştur⁷³.

Günümüz dil biliminde en önemli görüşlerden biri kelimelerin anlamlarının olmadığı kullanımlarının olduğu, kelimenin anlamlarının kullanımlarının toplamı olduğu şeklindeki görüştür. Bu görüşü temel alan metin dil bilimi, dağılıma dayalı çözümleme yöntemine göre söylem veya konuşma dışında anlam yoktur ve söz zincirinde bir kelimenin anlamı diğer kelimelerle kurduğu ilişkiye göre belirlenir. Bu

⁶⁹ Ferdinand De Saussure, age., s. 124-127.

⁷⁰ Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Multilingual Yay., İstanbul 2004, s. 141-152.

⁷¹ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 755.

⁷² Hülya Arslan Erol, age., s. 9.

⁷³ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1998, s. 145.

yöntemde dil sadece şekil olarak ele alınmaz, iletişime katılanların tutum ve davranışları da dikkate alınarak incelenir⁷⁴.

Bu tip araştırmalarda anlam bilimi (semantics), gösterge bilimi (semiotics), kavram bilimi (semasiology), üretici-dönüşümlü dil bilgisi (transformational – generative grammer), kullanım bilimi (pragmatics) yardımcı alanlardır. Bu araştırma alanlarından gösterge bilimi (semiotics), cümle üstü (transphrastique) alanı inceler. Yani cümle yerine konuşmayı ele alır ve anlamın bu bütün içinde nasıl taşındığı sorunuyla ilgilenir. Bunun içine işaretle iletişim, nezaket kuralları, gelenekler, moda vb. gibi pek çok toplumsal konu girer. Kullanım bilimi (pragmatics) de sözlü eylem kuramıyla yakından ilgili bir çalışma alanıdır⁷⁵. Söz-eylem kuramını özetlerken, herhangi bir konuşucunun ürettiği sözce, ancak, onu söyleyenin amacı, o anda içinde bulunduğu ruhsal koşullar, dinleyenle arasındaki ilişki ve konuşma sırasındaki durumla bağlantılı olarak yorumlanabilir; yani kesin bir anlam kazanır⁷⁶.

Üretici-dönüşümlü dil bilgisi (transformational-generative grammer) ise, temelleri N. Chomsky tarafından atılmış, dili derin yapı-yüzey yapı ilişkisi içinde ele alan, bir dildeki sayılı kuralla sonsuz sayıda cümle üretilebileceği esasına dayanan bir dil bilimi akımıdır. Anlamı esas alan bu çalışma alanları son yüzyıllarda gelişen metin dil bilimi çalışmalarına yardımcı alanlar oldukları gibi, anlam temeline dayanan metin dil bilimi ve dağılımsal inceleme ile birlikte anlam biliminin de bir parçasıdır. Ve hepsi birlikte tabî ki dil biliminde bir inceleme metodu olarak yerlerini alırlar⁷⁷.

Dil biliminin dallarına gelince onlar şu kategorilere ayrılıyorlar: ses bilimi (fonetik), dizim bilimi (sentaks), anlam bilimi (semantik), söz bilimi (leksikoloji), sözlük bilimi (leksikografi), ad bilimi (onomastik), lehçe bilimi (diyalektoloji). Ayrıca gösterge bilimi veya işaret bilimi (semiotik) ve anlatım bilimi (stilistik) olmak üzere iki ayrı dal da son zamanlarda dil biliminin dalı olarak gösterilmektedir. Bu arada köken bilimi (etimoloji)nin de dil biliminin bir dalı hâline geldiğini belirtmek gerekir. Bu dallara ek olarak Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde, yapı bilgisi (morfoloji), deyimler (locution), eyitmeler (diction) dallarını da eklemiştir. Bunlar

⁷⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 10.

⁷⁵ Hülya Arslan Erol, age., s. 10.

⁷⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 155-156.

⁷⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 10.

dışında bazı araştırmacılar metin bilgisini de dil biliminin dalları arasında incelemektedir. Ancak filoloji dil biliminin bir dalı değildir. Tam tersine dil bilimi filolojiye yardımcı bir dal olarak ortaya çıkmıştır⁷⁸.

1.2. Anlam Bilimi (Alm. Semantik, Fr. Sémantique, İng. Semantics, Rus. Семантика)

Semantik kelimesi, **sema** (gösterge) kökenli Yunanca *semainô* (şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak) sözcüğüne dayanmaktadır. Diğer birçok bilim dalı gibi anlam biliminin de ne zaman meydana çıktığı tam olarak belli değildir. Dilin anlamı ve fonksiyonları hakkında düşünceler dil ile az çok alâkası olan felsefî bir ceryana özgüdür. bu yüzden araştırmacıların çoğu, anlam biliminin başlangıcını sıkça Eski Yunan Felsefesinde aramışlardır. Anlam biliminin önemli isimlerinden biri olan Kronasser, anlam bilimi tarihini anlatan çalışmasında anlam bilimi, Sofistler ve Platonla başlatır ve Aristo ile devam ettirir. Ancak anlam bilimi gayelerini Çin felsefesinde de bulabiliriz (moizm, mintzya ve diğer okullar). Anlam biliminin gelişmesi açısından Çin ve Eski Yunan okullarının farkları sadece içerikte değil, öncelikle Avrupa geleneğine olan etkisindedir. H. Kronasser'e göre İngiliz filozofu J. Locke'un XVII. yüzyılın ortalarında yazılan eserleri sayesinde bu bilim, ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Dil biliminin anlam biliminin bir alt dalı olduğu konusu genel kabule göre XIX. yüzyıldır⁷⁹.

Anlam biliminin bir bilim dalı olarak ortaya çıkması, ünlü Alman dilbilimci H. Reisig'in çalışmaları sayesinde olmuştur⁸⁰.

Anlam bilimi, dil anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümü veya içeriği eş zamanlı ve art zamanlı açılardan inceleyen bilim dalıdır⁸¹. Yani dili anlam açısından inceler. Bu inceleme içine bir kelimenin anlamları, bunları nasıl, niçin, ne zaman kazandığı, diğer kelimelerle ilişkisi konuları yanında, kelimenin ne olduğu, işlevinin ne olduğu, bu işlevi nasıl yerine getirdiği gibi konular da girmektedir⁸².

⁷⁸ Hülya Arslan Erol, age., s. 16.

⁷⁹ Emine Atmaca, *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki değişimler ve Anlam Olayları*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Temmuz 2011, s. 483.

⁸⁰ Emine Atmaca, age, s. 483.

⁸¹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1998, s. 20.

⁸² Pierre Guiraud, *Anlambilim*, (Çeviren Berke Vardar), Multilingual Yay., İstanbul 1999, s. 7.

Dili bir iletişim olarak kullanmada üç önenli unsur vardır: 1. Dil ifadeleri 2. İfadelerin karşıladığı şeyler (nesneler, özellikler, ilişkiler, olaylar vs.) 3. Konteks⁸³. İşte anlam bilimi üzerinde yapılan çalışmalar, bu unsurlardan birinci ve ikinci arasındaki ilişkiyi ele alır. Özellikle de kelime ve cümle gruplarındaki pek çok ifadenin birleşmesinden doğan anlamları inceler. Burada anlam yapıdan ve yapı da anlamdan bağımsız olarak ele alınamaz. Çünkü anlam, daima bir şeyin anlamıdır ve bu şey de sentaktik bir ifade şeklinde ortaya çıkar⁸⁴.

Anlam bilimi pek çok bilim dalıyla ilişkilidir. Bunlar arasında felsefe, mantık, ruh bilimi, toplum bilimi, antropoloji, psikoloji vs. gibi pek çok bilim dalı vardır⁸⁵.

1.2.1. Anlam ve Anlam Alanı (Alm. Bedeutung, Sinn, Fr. Sens, Signification, İng. Meaning, Sense, Signification, Rus. Значение) ve (Alm. Bedeutungsfeld, Semantisches Feld, Fr. Champ Sémantique, İng. Semantic Field, Rus. Значение и область значение)

Anlam bilimin en temel konusu olan *anlam*'ın, anlamı ve kapsamı sorunuyla ilgili olarak pek çok görüş ve tartışma vardır. Hatta bu farklı görüşler çerçevesinde farklı akımlar dahi olmuştur. Dil bilimi içinde anlamı, bir dil biriminin ifade ettiği veya zihinde oluşturduğu düşünce, kavram, hatta içerik olarak tanımlayabiliriz⁸⁶.

Bugüne kadar anlamın çeşitli tanımları yapılmıştır. "*Semantics*" kitabında 'anlam, anlam kuramının en bulanık ve en çok tartışılan konularından biri'; Schwarz ve Chur "*Semantik*" kitaplarında "anlam genellikle dilsel ifadelerin anlamları ile uğraşan bilim" olarak tanımlamışlardır. Aynı zamanda bütün semantik teorilerinin anahtar kavramı anlamdır. Bloomfield "*Language*" kitabında "konuşmacının dile getirdiği durumu ve dinleyicinin algıladığı cevabı ifade eden dil şekli" olarak açıklasa da kitabının başka bir bölümünde "anlam birim terimleri içerisinde tarif edilemez" diyerek tanımlamanın zorluğuna da dikkat çeker. Vardar, "*Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*"nde "dildeki bir birimin aktardığı ya da uynadığı kavram, tasarım, düşünce, içerik"; Aksan, "*Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*" çalışmasında "eğer tek

⁸³ Henriëtte De Swart, *Introduction to Natural Language Semantics*, Csl Publications, California 1988. s. 8-9, Hülya Arslan Erol, age., 17. s. dip notundan naklen.

⁸⁴ Hülya Arslan Erol, age. s. 17.

⁸⁵ Hülya Arslan Erol, age., s. 17-18.

⁸⁶ Hülya Arslan Erol, age., s. 20.

anlamli bir sözlüksel biçim birim, bir sözcük üzerinde duruluyorsa anlam, bunun dile aktardığı kavram gösterilen" olarak tanımlamıştır⁸⁷.

Lyons, semantik alanın *tasvirî anlam* (descriptive meaning), *sosyal anlam* (social meaning) ve *etkileyici anlam* (expressive meaning) olmak üzere üç farklı türünü belirlemiştir (1977: 50). Sonra da semantik alanın içerisindeki leksikal alanın tespitinde bir 'anlam ilişkileri dizisi' olduğunu, "*leksikal parçanın anlamı*"nın diğer parçalarla ilişkilendirilebileceğini, parçaların 'paradigmatik' ve 'sentagmatik' olarak yani, "düşey" ve "yatay" ilişkiler içerisinde olabileceğini (1983: 383) söyleyerek **kavram ve anlam** alanlarına dikkati çekmiştir. Guiraud'a göre de anlamın bu sözdizimine ait tanımı, dağılımsal incelemenin temelini oluşturur. Bu incelemede, özdeş bir bağlam içinde yer alan birimlerin ortak özellikleri bulunduğu ilkesinden kalkılır ve sözcüklerle bunların anlamları, aynı bütünde yer alan öbür terimlerle kurdukları bağıntılara dayanılarak sınıflandırılır ve tanımlanır (1984: 98-103). Ayrıca bu semantik durumun metaforların ve bütün metaforik anlatım yollarının da trier'de 'sprachfeld' Langacker, Lakoff ve Johnson'da "nüfuz alanları" olarak adlandırılan bir "*semantik alan veya kavram alanı*" ile ilgili olduğu ve kelimenin anlam çerçevesini meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Toklu'ya göre anlam alanı, almanca akraba, anlam yönünden birbiri ile ilişkileri olan sözcükler oluşturur ve söz varlığının anlam ilişkisi ve yakınlığına göre bir kesitidir. Bu alanlar çeşitli büyüklükte ve dış çizgileri çoğu kez keşişen, aralarında boşluk bulunmayan küçük parçalardan oluşmuş bir mozağe benzer diyerek kelimelerin anlam alanlarının birbirleriyle iç içe olduğunu ifade eder⁸⁸.

1.2.2. Kavram ve Kavram Alanı (Alm. Begriff, Fr. Concept, Notion, İng. Concept, Notion, Rus. Понятие) ve (Alm. Begriffsfeld, Fr. Champ Conceptual, Champ Notionnel, İng. Conceptual Field, Rus. Понятие и область понятия)

Kavram, nesnelerin ya da olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarımıdır. J. Lyons'a (1977 I: 110) göre kavram, zihninin, nesneleri kavramasına ya da bilmesine araç olan mantıksal yapı, düşüncedir. Bunların dışında kavram, "ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık veya nesneyle ilgili genel nitelikli bir anlam içeren her türlü tasarım, düşünce, imge gösterilen", yani "ortak

⁸⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 21.

⁸⁸ Emine Atmaca, age., s. 491-492.

nitelikleri olan nesnelere verilen ad"; "insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlama (abstraction) ile dile dönüşen yönü, göstergelerin gösterilen yanı"; "bir nesneyi, bir niteliği, bir olayı, bir oluş veya hareketi gösteren ve sözlükte madde başı olarak yer alan kelimeler" olarak da tanımlanmaktadır. Bu durumda kavram bütün araştırmacılar tarafından iki şekiilde tanımlanmış oluyor. İlki, dünyadaki nesnelerin, biçimlerin, olgu, durum ve hareketlerin dilde anlatım buluşu; ikincisi, dünyadaki nesnelerin ortak özelliklerine dayanan, dile has bir genelleşme, soyutlama⁸⁹.

Kelime ve onun işaret ettiği kavram, hiçbir şarta, hiçbir kanuna bağlı kalmadan kendisi dışındaki bütün kelime ve kavramlarla ilişki kurabilir⁹⁰. Hatta bir kelimenin anlamındaki değişiklik, onun veya anlam bakımından ilgili olduğu (aynı kavram alanına giren) başka kelimelerin kullanımındaki değişikliğin bir sonucu olarak kabul edilir⁹¹. Bu gibi görüşlerden hareketle dil biliminde kavram alanı terimi ortaya atılmıştır.

Kavram alanı, birbiriyle ilişkili ve bazen eş anlamlı sayılabilecek birbirine yakın kavramların içinde düşünüldükleri alandır. Kavramlar, insanoğlunun yetiştiği çevreye, birikimlerine ve ruhsal yapısına göre kişiden kişiye ayrımlar göstermekle birlikte aynı dilbirliği içindeki insanlarda, aşağı yukarı belli bir niteliğe sahiptir⁹². Her dilin kendisine has bir düşünce sistemi vardır. Buna göre, düşünce sistemini oluşturan kavram alanlarının ifadesi olan kelimeler de bir dünya görüşünü dile getirmekte, dolayısıyla her dilin kaynaşmış bir düşünce-ses bileşimi olarak kabul edilmektedir⁹³.

Kavramları, gösterilenleri incelyen anlam biliminin araştırma alanına kavram bilimi denmektedir. Kavram bilimi kelimelerin anlamlarını ve anlamların değişme yollarını ve anlam esaslarını inceleyen özel bir bilim dalı olarak kabul edilir. Kavram bilimi, söz biliminin ilk ve en önemli dalıdır⁹⁴.

Bir dilin kavramları üzerine yapılacak derin araştırmalar, o dilin yaşını tespit etmede bir ölçü olarak kullanılabilir. D. Aksan'a (1989a: 255) göre dilin eskiliğini

⁸⁹ Hülya Arslan Erol, age., s. 26.

⁹⁰ Günay Karaağaç, "Dil ve Düşüncenin Aldatıcılığı", *Türkçülük Armağanı*, İzmir 1994, s. 148.

⁹¹ Leonard Bloomfield, *Language*, USA 1933, s. 426, Hülya Arslan Erol, age., 27. s. dip notundan naklen.

⁹² Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 41-42.

⁹³ Doğan Aksan, "Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine", *TDAY-Belleten* 1971, s 253.

⁹⁴ Kaken Ahanov, *Dil Biliminin Esasları*, Aktaran Murat Ceritoğlu, TDK Yay., Ankara 2008, s. 78.

gösteren ölçülerden biri de, dilde soyut kavramların yaygın olarak kullanılıp kullanılmamasıdır. Bilim adamları insanoğlunun önce çevresindeki varlıkları, kendi vücudu ile ilgili şeyleri, somut şeyleri adlandırdıkları, soyut kavramların doğuşunun çok daha sonra olduğu görüşündedirler⁹⁵.

1.2.3. Temel Anlam (Alm. Denotation, Fr. Dénotation, İng. Denotation, Rus. Основное значение)

Herhangi bir kelimenin zihnimizde ilk karşıladığı kök anlam biçiminde tanımlayabileceğimiz temel anlamı, Lyons, leksemlerin birbiriyle ilişkisi biçiminde "tek bir kelime veya 'leksem' ile nesneler sınıfı arasındaki bu ilişkiye temel anlam (denotation)" biçiminde anlamlandırır⁹⁶. D. Aksan'a (1999: 50) göre de *temel anlam* – *göndergesel anlam*, bir ses bileşiminin başlangıçta yansıttığı, ilk ve asıl kavramın adıdır.

Cümle bazı hallerde veya iletişim sırasında temel anlamı, "Belli bir bildirinin dinleyen veya okuyana aktardığı, kesin, dolaysız anlamdır" şeklinde açıklayan D. Aksan (1990 III: 184), temel anlamın bazen ilk belirtilen kavram, daha doğrusu bir ses bileşimiyle nesne arasında kurulan ilk ilişki olmayabileceğine de dikkat çekmektedir. Her kelime kullanıldığı bağlama göre farklı anlamları ifade etse de bir temel anlama sahiptir. Ancak benzetme, aktarma gibi çeşitli anlam olaylarıyla kelime çok anlamlı hâle gelebilir, yani yan anlamlar kazanabilir. Bu anlam genişlemesi bazen öyle bir boyuta gelir ki temel anlam unutulur ve kelime yan anlamlarıyla yaşamaya devam eder. Böylece anlam biliminde *başka anlama geçiş* adı verilen olay gerçekleşir⁹⁷.

Temel anlamın tam olarak sezilemediği durumlarda anlam bölümünde değinilen diğer anlam türleri (sosyal anlam, çağrışım anlamı, konu anlamı vs.) tam bir iletişimin gerçekleştirilmesi olayında büyük önem taşır⁹⁸. Bu arada temel anlamla ilgili belirtilmesi gerekli olan bir nokta da, bir dildeki kelimenin başka, farklı bir dildeki kelimeyle aynı temel anlama sahip olma eğiliminde olmadığıdır⁹⁹.

⁹⁵ Hülya Arslan Erol, age., s. 27.

⁹⁶ Emine Atmaca, age., s. 493.

⁹⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 30.

⁹⁸ Geoffrey Leech, *Semantics, The Study of Meaning*, Penguin Books, USA 1981, s. 40, Hülya Arslan Erol, age., 30. s. dip notundan naklen.

⁹⁹ John Lyons, *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 153, Hülya Arslan Erol, age., 30. s. dip notundan naklen.

Taradığımız kaynaklardan temel anlama şu örneği verebiliriz: *añlat-* kelimesinin temel anlamı, Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatarcasına kadar kaynaklarda *anlatmak* olarak kayıtlıdır. Kelime, bugün Kırım Tatar Türkçesinde temel anlamının yanında *belirtmek* ve *uyarmak* anlamlarıyla da yaşamaktadır. Yani fiil, bu temel anlamdan hareketle yan anlamlarını kazanarak anlam alanını genişletmiştir.

1.2.4. Yan Anlam (Alm. Konnotation, Nebenbedeutung, Fr. Connotation, İng. Connotation, Rus. Коннотация)

Yan anlam (connotation), kelimenin temel anlamı dışında değil, onun yanında kullanıma bağlı olarak kazandığı, çeşitli duygu ve çağrışımlara yol açan yeni anlamlardır.¹⁰⁰ Başka bir deyişle göstergelerin, düz, yani temel anlam dışında ifade ettikleri ikincil, kültürel veya duygusal anlamlar, yan anlamlardır¹⁰¹.

Duygu ve çağrışımların aynı dili konuşan toplumlarda kişiden kişiye göre bile değişimler vardır. Bu değişimler sebebiyle, yan anlamlar bireysel yönler içerir. Yani yan anlam, dil metnine ve onun meydana getirildiği sosyal ve fizikî şartlara, yani dış duruma, sosyal rollere ve konuşanların ait oldukları gruba, bunların hâlet-i rûhiyelerine, duygusal ilişkilerine vb. bağlıdır. Bunun yanında toplumsal, tarihî, kültürel vb. özellikleri de vardır. Yan anlamlar yaştan yaşa, toplumdaki topluma ve hatta kişiden kişiye değişme eğilimindedir¹⁰².

İnsanlar, kendilerini çevreleyen dünyadaki nesneleri ve hareketleri, bunların çeşitli özelliklerini, biriyle ilgisini, bir anda öğrenmiş değildir de, toplumun gelişme sürecinde yavaş yavaş öğrenmiştir. Yeni öğrenilen nesne ve hareketlerin dilde sözle adlandırılma gerekliliği, her zaman yeni sözlerle olmamaktadır. Bu durumda çoğunlukla dilin asıl söz varlığındaki sözler kullanılır ve onların temel anlamlarının üstüne yan anlamlar yüklenir¹⁰³.

Her dilde, başlangıçta bir kelime bir kavrama işaret etmektedir. Buna göre, diğer kavramların sonradan eklenmesi, yani kelimelerin kullanıla kullanıla çok anlamlı

¹⁰⁰ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1992, s. 169.

¹⁰¹ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 544.

¹⁰² Mehmet Akalın, *Modern Lingüistiğe Giriş*, Ege Ü Ed. Fak. Yay., İzmir 1983, s. 22.

¹⁰³ Kaken Ahanov, age., s. 96-97.

duruma gelmesi gerekir. Yan anlamlar temel anlamlardan sonra gelirler. Ayrıca anlam bakımından somutlar da soyutlardan önce gelir¹⁰⁴.

Her dilde yan anlamlar genellikle dört şekilde kelimelere bağlanır:

1. Somuta yeni somut anlamlar eklenmesi

ağaç Sevortyan kelimenin anlamını 1. Ağaç 2. Ağacın gövdesi 3. Tahta 4. 6-7 kilometre civarında uzunluk ölçüsü 5. Sopa 6. Erkeklik uzvu şekillerinde vermiştir. TEL’de ismin beş anlamı verilmiştir: 1. Ağaç 2. Ağaçtan yapılan, tahtadan 3. Değnek, dayak 4. Fersah (12 000 adım mesafesi) 5. Erkeklik uzvu, phallus. Ağaç anlamı KBS’de gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *ağaç* ismi *ağaç*, *değnek*, *sopa* ve *asa* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de somut olan bu kelimeye yeni somut anlamları da eklenmiştir: *ağaç*, *odun* ve *tahta*, *ağaçtan yapılmış olan her hangi bir şey* anlamlarında yaşamaktadır. **ağaç** 1. BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA Ağaç *krş.* ağaç 1 **ağaç eri** ormancı (TA) 2. GT, İM, KFM, Kİ Değnek, sopa, asa *krş.* ağaç 2. **ağaç** KRT (I) Ağaç (II) Odun (III) Tahta, ağaçtan yapılmış olan herhangi bir şey.

2. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi

borç Bu ismin anlamı TDES’de 1. Borç 2. İstikraz 3. *mec.* İş olarak, TEL’de 1. Ödenmesi gerekli para 2. Pancar, lahana ve et konularak yapılan çorba olarak, KBS’de de ödünç verilen veya alınan para olarak verilmiştir. İsmin temel anlamı *ödenmesi gerekli para*’dır. Taradığımız eserlerde isim *borç* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *borç* ve *görev* anlamlarında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde somut anlamını taşıyan bu kelime günümüz Kırım Tatar Türkçesinde mecazlaşma yoluyla yeni soyut anlam kazanmıştır. **borç** BM, CC, DM, GT, İM, KF, KFT Borç *krş.* borç. **borç** KRT (I) Borç (II) *mec.* Görev.

3. Soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi

tirilik KBS’de *dirilik* şeklinde *canlılık* anlamında verilmiş *tirilik* kelimesi taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *dinçlik*; *canlılık* anlamlarında yaşamaktadır. Temelde soyut anlamını taşıyan bu kelime günümüz Kırım Tatar Türkçesinde *dinçlik* gibi soyut düşünce için de kullanılabilir. **tirilik** CC Dirilik, canlılık *krş.* dirilik. **tirilik** KRT (I) Dinçlik (II) Dirilik, canlılık.

¹⁰⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 31.

4. Soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi

cān TEL’de isim 1. *Ruh* 2. *Gönül, istek* 3. *Sevgili* 4. *(Sıfat olarak) Sevilen, sevimli, şirin* anlamlarında verilmiştir. Temelde soyut bir anlam taşıyan bu kelime taradığımız eserlerde *can*, *ruh* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *can*, *ruh* ve somutlaşmış *insan, kişi* anlamlarında yaşamaktadır. **cān** *Far.* CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, MG, TZ Can, ruh **cān alğan** Azrail (İH) **cān çık-** ölmek (GT) **cān tırtmak** can çıkması (TA). **can** *Far.* KRT **(I)** Can, ruh **(II)** İnsan, kişi.

Bilindiği gibi soyut kavramlar ancak dil sayesinde var olabilen kavramlardır. Yani, dil sayesinde kullanım alanına geçebilen kelime türleridir. Somut kavramlar, aynı dil birliğinden kimselerin zihninde belli bir görüntü veya belli bir tasarım oluşturan kavramlardır. Soyut kavramlar ise varlığı düşünce yoluyla kabul edilen ve söylendiğinde, zihinde belli bir görüntü veya tasarım oluşturmayan, ancak dil aracılığıyla başkalarına aktırılabilen kavramlardır¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Zeynep Korkmaz, age., s. 135, 139.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANLAM DEĞİŞMELERİNDE VEYA YAN ANLAMLARIN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN ANLAM OLAYLARI

2.1. Benzetme (Alm. Angleichung, Assimilation, fr. Assimilation, İng. Assimilation, Rus. Аналогия)

Söz içinde veya sözler arasında komşu olan seslerden birinin diğerini etkileyerek kendisine benzetmesi *benzetme* olarak adlandırılır¹⁰⁶. Her dilde anlatımı güçlendirmek, canlı kılmak için yararlanılan dil olaylarından, söz sanatlarından biridir. Benzetme, bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için başka bir nesne veya hareketten yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilir. Benzetme yoluyla dilde mecazlaşma adı verilen anlam değişmesi türü meydana gelir. Benzetme yoluyla gerçekleşen anlam değişimleri, bir dil birliğinin belirli bir yer ve zamandaki asıl (central) anlamı ile dal/ mecaz (marginal/ metaphoric) anlamlarının yer değiştirmesiyle ortaya çıkar¹⁰⁷.

Saussure, kelime yapımı ve değişimindeki benzetmenin (anolojinin) rolü üzerinde durmuş ve anolojinin şekillerin bölünmesinde rol oynadığını tespit etmiştir. Ayrıca anoloji mekanizmasının psikolojik temelini ve onunla ilgili insanın konuşma hareketinin başlangıcı arasında ilişkisi olduğu sonucuna da varmıştır¹⁰⁸.

"Benzetmeler aktarmaların ilk aşamasıdır"¹⁰⁹. Dolayısıyla birdilin kavram zenginliğini gösteren anlam olaylarından biridir. Benzetmeler açısından diller arasında zaman zaman paralellikler görülürse de genellikle diller benzetmelerde birbirinden ayrılırlar; çünkü bu sorun, dilin iç yapısıyla, anlatım yolu sorunu ile ilgilidir¹¹⁰.

Benzetmenin dört ögesi vardır: *Benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü, benzetme ilgeci*¹¹¹. Benzetmenin oluşabilmesi için benzeyen ve kendisine benzetilenin olması gerekir.

¹⁰⁶ Kaken Ahanov, age., s. 254.

¹⁰⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 49.

¹⁰⁸ Emine Atmaca, age., s. 508.

¹⁰⁹ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 61.

¹¹⁰ Hülya Arslan Erol, age., s. 49.

¹¹¹ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Türk edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2002, s. 164-178.

Benzetmenin dört çeşiti de vardır:

- a) *Ayrıntılı Benzetme*: Yukarıda verdiğimiz dört ögenin de yer aldığı benzetme çeşitidir: "Birisi mışiq **kibi** onıñ ogüne sıçrap tüşken."
- b) *Kısaltılmış Benzetme*: Benzetme yönü belirtilmemiş benzetmedir. "Bitamin elleri altındır". Bu yerde *-dır* eki *gibi* fonksiyununda kullanılmıştır.
- c) *Güzel Benzetme*: Benzeyen ve kendisine benzetilen öğeleriyle yapılan teşbihtir. Örneğin: "Onıñ komür kibi qara, iri kozleri, vişne tüşü kibi dudaqları, açılğan nar kibi qırmızı dülber yanaqları çoq qalplerniñ yağını iritken."
- ç) *Pekiştirilmiş Benzetme*: Benzetme edatı bulunmayan benzetme türüdür. "Böyle yaşayıştan yüregi taş oldu." ¹¹²

2.2. Aktarma (Alm. Entlehnung, Lehngut, Fr. Emprunt, İng. Alienism, Borrowing, Rus. Переносное значение)

Anlam değişimlerinin birçoğunda, hemen hemen bütün dillerde "*aktarmalar*" önemli bir etkidir. Toplumsal etkenlere gelince, dildeki göstergelerin toplumun yaşayışıyla, geçirdiği sosyal ve kültürel değişimlerle sıkı sıkıya ilişkili olduğunu unutmamak gerekir. Anlam değişimlerinin temel nedenlerinden biri budur. Toplumdaki ve dünya görüşündeki değişimler sonucunda kavramlarda da başkalaşma olduğundan bir kavramla onu yansıtan gösterge arasındaki ilişki silinmekte, yeni bir bağlantı kurulmaktadır¹¹³.

İki kelimenin görünüşündeki, işlevindeki veya durumdaki benzerliğe dayanan ve insanla ilgili unsurlarının doğaya uygulanması sayılabilecek aktarmalarda, benzetmelerde olduğu gibi, anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır. Böylece gösterge yeni bir anlam kazanır¹¹⁴.

¹¹² Emine Atmaca, age., s. 508-509.

¹¹³ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 216-217.

¹¹⁴ Pierre Guiraud, age., s. 47-49.

Aktarmalar ilk kez kullanıldığında özgün, ilgi çekici bir dil olayı, bir söz sanatı iken, yerleşip kalıplaştıktan sonra birer yan anlam hâline gelirler¹¹⁵. Bu yüzden de aktarmalar, çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olaylarıdır¹¹⁶.

Aktarma kendi içerisinde a) Deyim aktarması b) Ad Aktarması olmak üzere ikiye ayrılır¹¹⁷.

2.2.1. Deyim Aktarması (Alm. Metapher, Fr. Métaphor, İng. Metaphor, Rus. Переносное значение, Метафора)

Deyim aktarması, aralarında uzak yakın ilgi bulanan iki şey arasında benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır¹¹⁸.

Deyim aktarmaları bilinçsiz olarak, farkında olmadan gerçekleşebileceği gibi bilinçli olarak, hatta bazen zihin zorlanarak da yapılabilecek olan aktarmalardır. Çoğunlukla anlatıma güç kazandırmak, etkili olmak amacıyla veya kısa yoldan kolay anlarmak amacıyla şairler, hatipler, yazarlar vb. tarafından kullanılır.¹¹⁹ Dolayısıyla başlangıçta tek bir kişinin ürünüdür. Zamanla başkaları tarafından kullanıldıkça dile yerleşir ve kelimenin mecaz anlamı, yan anlamı olarak sözlükteki yerini alır. Ancak şair ve yazarların dillerindeki deyim aktarmaları, genel halk tarafından aynı oranda anlaşılma ve kullanılma özelliğine sahip olmayabilir. Eğer kelime genel halk tarafından anlaşılma özelliğine sahip olmazsa, bunu yazarın dili kullanma becerisi olarak kabul etmek ve özel kullanım şeklinde değerlendirmek gerekir¹²⁰.

Deyim aktarması bir benzerliğe, ad aktarması ise bir ilgiye, bir ilişkiye dayanılarak yapılan aktarmalardır. D. Aksan deyim aktarmalarını beşe ayırmıştır:

1. İnsandan doğaya aktarma: Organların ve vücut bölümlerinin adlarının doğadaki nesnelere aktarılması yoluyla yeni anlamlar kazanılması olayıdır. Bunlar kalıplaşarak dile yerleştikleri için bazı dilciler tarafından ölü deyim aktarmaları (dead

¹¹⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., 1. Cilt, 5. Baskı, Ankara 1995, s. 186.

¹¹⁶ Hülya Arslan Erol, age., s. 49.

¹¹⁷ Emine Atmaca, age., s. 510.

¹¹⁸ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, DTCF Ankara Ü Yay., Ankara 1978, s. 124.

¹¹⁹ Zdenek Salzmänn, *Language, Culture And Society, An Introduction to Linguistic Antropology*, Westview Press, Oxford 1993, s. 68, Hülya Arslan Erol, age., 50. s. dip notundan naklen.

¹²⁰ Kaken Ahanov, age., s. 106-107.

metaphor) olarak nitelenir¹²¹. Meselâ *baş, ayak, burun, göz, kol* gibi vücut organları deyim aktarması yoluyla anlam genişlemesine uğrayan kelimelerdendir.

Bu tür aktarmalarda insanın fizikî ve ruhî özelliklerinin doğadaki varlıklara aktarılması söz konusu olduğu için doğadaki varlıkların bir bakıma kişileştirilmesi (personification) olayı vardır. Ancak bu aktarmalar yazar ve şairlerin kullanımlarında kaldığı için genellikle kalıplaşarak dile yerleşmez.

2. Doğadan insana aktarma: Bu aktarmalar çoğunlukla doğadaki nesnelerin özelliklerini gösteren sıfatlar arasında yapılır. Bu tür aktarmalarda diller arasında benzerlikler bulunur. Örneğin *çiğ* kelimesi '*pişmemiş veya az pişmek yemek, meyve, sebze*' temel anlamındayken deyim aktarması yoluyla doğadan insana aktarılarak *herhangi bir işte olgunlaşmamış, ham, tecrübesiz* kişilerin ifadesi için kullanılmıştır.

3. Doğadaki nesneler arasında aktarma: Bu tür aktarmalarda hayvandan bitkiye, hayvandan hayvana aktarmalar söz konusudur. Meselâ: *tavşan otu, eşek baqlası*.

4. Somutlaştırma: Bu olayda soyut kavramlar, çeşitli durum, davranış ve duygular somut göstergelerle dile getirilir. Böylece daha canlı, elle tutulur, güçlü bir anlatım elde edilir. Somutlaştırma en geniş ölçüde deyimlerde görülür. Deyimler bazen ayrıntı sayılabilecek kavramları, anlatımı zor durumları ve duyguları bu yoldan dile getirir. Meselâ KRT'de *ayakta kalmak* deyimini *herhangi bir zorluktan, sıkıntıdan sonra kırılmamak, üzülmemek* anlamında kullanıyor. Fakat bu anlama somut anlam da eklenmiştir: *oturacak yer bulamamak*.

5. Duyular arasında aktarma: farklı duyu anlamlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlanmasıdır¹²². Örneğin KRT'de *tatlı* kelimesi *tat, lezzet* temel anlamındayken *güzel, şirin, beğenilen, hoş giden herhangi bir şey veya kimse* anlamında da yaşamaktadır.

2.2.2. Ad Aktarması (Alm. Metonymy, Fr. Métonymy, İng. Metonymy, Rus. Переименование, Метонимия)

Eski retorik çalışmalarından beri ele alınan ve söz sanatlarından biri olarak görülen ad aktarması anlatımı kolaylaştıran ve ona güç kazandıran aktarmalardan

¹²¹ D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 41-45, H. Arslan Erolun, age., 50. s. naklen.

¹²² Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 64-68.

biridir. Ad aktarması, bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılmasıdır¹²³.

Bu tür aktarmalarda aynı kavram alanı içine giren kavramlar arasında çağrışımın büyük önemi vardır. Aynı zamanda, aynı türden bir başka olayla yakından ilişkilidir. Komşuluk (kapsamlayış/ synecdoche) adı verilen aktarmalarda bir bütünü, onun bir bölümü ile veya bir bölümü onun bütünü aracılığıyla anlatma söz konusudur¹²⁴. Bu durumda söz eksiltme ve komşuluk (kapsamlayış) ad aktarması yolunun kullanıldığı anlam değişmesi türleridir. Ancak Ahanov, kelime anlamlarının değişmesinin, yan anlamlar kazanmasının bazen deyim aktarması (metaphor) ve ad aktarması (metonymy) yoluyla, bazen de işlev birliği ve komşuluk (kapsamlayış/ synecdoche) yoluyla olduğunu söyleyerek bunları deyim aktarması ve ad aktarması gibi ayrı anlam olayı olarak düşünmüş ve ayrı incelemiştir. Komşuluğun ad aktarması olarak düşünülmesinde, bu terimin son zamanlarda sadece bütünün yerine parça kullanılması olayı olarak algılanmasının etkisi vardır¹²⁵.

Ad aktarması adlandırmanın türleri şunlardır:

- 1) Eylem → onun sonucu
- 2) Hazne, içeriğin hacmi → İçerik
- 3) Malzeme → ondan yapılmış ürün
- 4) Köy, şehir, bölge, ülke → ahali
- 5) Organizasyon, müessese → elemanların tümü
- 6) İçeriği açıklama şekli → içeriğin kendisi
- 7) Bilim, bilim dalı → öğrenilen nesne
- 8) Bütün → parça
- 9) Müellif adı → onun eseri¹²⁶

Ad aktarması da deyim aktarması gibi çok anlamlılığının meydana gelmesine yol açan anlam olayıdır. Ancak ad aktarmasının deyim aktarmasından farkı, soyut

¹²³ Doğan Aksan, age., s. 69.

¹²⁴ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, DTCF Ankara Ü Yay., Ankara 1978, s. 132-133.

¹²⁵ Berke Vardar, age., s. 134.

¹²⁶ Emine Atmaca, ege, s. 517.

kelimelere somut anlamlar verme eğiliminde olmasıdır. Bir hareketin adı, o hareketin sonucu için, onu yapan kişi için veya nesnenin bir özelliği için kullanılabilir¹²⁷.

Ad aktarması örneklerini şöyle verebiliriz: KRT *ölmek* kavramı için ‘dünyayı terk etmek’; *hamile* kavramı için ‘yükü olma, bebek beklemek’; *korkak* kavramı için ‘ağır gönüllü’ ifadeleriyle canlı bir anlatım sağlanmış ve dile bir renklilik katılmıştır.

2.3. Çok Anlamlılık (Alm. Polysemie, Mehdeutigkeit, Fr. Polysémie, İng. Polysemy, Rus. Многозначность, Полисемичность)

Dilcilikte bir kelimenin temel (göndergesel) anlamı dışında, yeni kavramları anlatır duruma gelmesine, yan anlamlara sahip olmasına çok anlamlılık denir¹²⁸.

Herhangi bir kelimenin çok anlamlı olması ilk olarak Michel Bréal tarafından ‘polysémie’ terimiyle karşılanmıştır. Bréal, çok anlamlılığı, eksilti (ellipsis) olaylarının sonucunda meydana geldiğini düşünür. Lyons, çok anlamlılığı, “*anlam bulanıklığı*” (ambiguity) olarak nitelendirmektedir. Aksan (2006: 72), bu anlam bulanıklığı ifadesinin gerçekte eşgösterenli sözcüklerle çok anlamlı sözcüklerin karışması ya da kullanım sırasında anlaşılma zorluğunun ortaya çıkması şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler¹²⁹.

Çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olayı aktarmalardır¹³⁰. Başta vücut bölümlerini ve organları gösteren kelimeler olmak üzere genellikle terimler dışındaki öğeler aktarmalarla yeni anlamlar kazanır. Başlangıçta tek bir kavramı gösteren kelime, genellikle kolay ve etkili anlatım için, aktarmalarla ve kullanım sıklığının artması, kullanım alanının yayılmasıyla her dilde ilişkili, yeni kavramları da anlatır duruma gelmektedir¹³¹.

Dilin hayatı, anlamlarla onları taşıyan ses birleşimlerinin sürekli değişip gelişmesinden ibarettir. Dildeki ses değişimleri sözlü devirlerde çok hızlı olmakla birlikte sözün yazıya geçirilmesinden sonra yavaşlamıştır. Ancak anlam değişiklikleri zaman içerisinde iletişim imkânlarının, bunun sonucu olarak da bilgilenmenin armasıyla

¹²⁷ Stephen Ullmann, *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*, Oxford Basil Blackwell, London 1972, s. 220, Hülya Arslan Erol, age., 52. s. dip notundan naklen.

¹²⁸ Kaken Ahanov, age., s. 95.

¹²⁹ Emine Atmaca, age., s. 518.

¹³⁰ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 62.

¹³¹ Doğan Aksan, age. s. 70-71.

çok hızlanmıştır. Karşılaşılan yeni kavramlara ad bulunurken genellikle birbirine benzer niteliği ve işlev açısından yakınlığı olan nesneler arasında ilişki kurulması yöntemi yaygın olarak kullanılmış, böylece bir kelime ilk yansıttığı kavramın yanında başka kavramları da anlatır duruma getirilmiştir. Bu yüzden toplulukların bilgilenmelerinin zengin olduğu konulara ait kelimeler çok anlamlı kelimelerdir. Yani bilgilenmedeki hızlanma, dilde çok anlamlılık adı verilen anlam olayının gerçekleşmesine yol açar¹³².

Bazen başka bir dille girilen ilişki sonunda da çok anlamlılık meydana gelebilir. Yeni bir anlam kazanan kelime çoğunlukla eski anlamını kaybetmez ve bu iki anlam birlikte yaşar¹³³.

Tabii zaman içerisinde eski temel anlam unutulabilir ve kelime yan anlamlarıyla yaşamaya da devam edebilir. Eş sesliğin ve çok anlamlılığın iç içe olduğu durumlarda dil dışı konulara baş vurmak gerekir. Meselâ tarihî, sosyal, kültürel ilişkiler, çağrışım alanları pek çok açıdan incelenmelidir¹³⁴.

Dilin gelişme sürecinde sürekli yeni kelimeler yapılmaz, bunun yerine var olan kelimelerin anlamı genişletilir. Dillerin söz varlığındaki çok anlamlı kelimeler dillerin zayıflığını değil, zenginliğini gösterir. Aslında, dilin söz varlığının zenginliği, sadece kelime sayısının çokluğuyla ölçülmez, aksine kelimelerin anlam genişliği, çeşitli mecaz anlamlarda kullanılma imkânının genişliğiyle de ölçülür¹³⁵. Yani çok anlamlılık bir dilin zenginliğini saptamada önemli bir anlam olayıdır. Nitekim bugün kültür dili sayılan dillerde büyük bir çok anlamlılık görülmektedir¹³⁶.

Çok anlamlılık aynı zamanda bir dilin yazı dilinin eskiliğini, başlangıcını saptamada bize yardımcı olmaktadır. Dilin en eski ürünlerinde görülen çok anlamlı kelimeler, çok anlamlı duruma gelinceye kadar uzun süre kullanılmış, belli anlam gelişmelerini arkada bırakmış oldukları için dilin daha önceki dönemlerinde de yaşamış olmalıdırlar¹³⁷.

Çok anlamlılığın örneğini şu kelime ile gösterebiliriz: **ağız** kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde temel anlamında, yani **ağız** anlamında kullanılmışken günümüz Kırım

¹³² Günay Karaağaç, "Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru-Yanlış Kavramı", Türk Dili, 562, 1998, s. 38.

¹³³ Hülya Arslan Erol, age., s. 52.

¹³⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 53.

¹³⁵ Kaken Ahanov, age., s. 94-97.

¹³⁶ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yay., Ankara 1996, s. 66.

¹³⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 54.

Tatar Türkçesinde çok anlamlı kelime olarak yaşamaktadır: **ağız** KRT **(I)** Ağız, dudaklar **(II)** Delik, açıt, boğaz **şişeniñ ağızı** "şişenin boğazı" **(III)** Özen, ırmak ağzı **(IV)** Yanardağın ağzı **(V)** Giriş, qoba ağızı, mağara girişi **(VI)** Bıçağın keskin, sivri kısmı.

2.4. Eş Anlamlılık (Alm. Synonymie, Fr. Synonymie, İng. Synonymy, Rus. Синонимия)

Eş anlamlılık (~synonymie), kelimelerin sesleri arasında ilişki olmayan buna karşılık kavramların hemen hemen özdeş olduğu dil bilimi terimidir. Ahanov, "manaları birbirine yakın, kendi aralarında ehemmiyeti bir olan sözler" biçiminde tanımlamıştır. Sinonim, Yunancanın "synonimon" (manası - "sıra adları") denilen söz boyunca yazılmış bir terimdir¹³⁸.

Her dilde eş anlamlı kelimeler birbirine benzer olmakla birlikte gerek aralarındaki ince anlam ayrılıkları, gerekse kullanılma sahaları ve diğer kelimelerle birleşme özellikleri bakımından ayrılırlar. Zaten eş anlamlı kelimelerin birbiriyle olan anlam yakınlığını açıklamaktan ziyade anlam farklılığını açıklamak daha zordur¹³⁹.

Dilde bir kavramın birden fazla kelimeyle karşılanamayacağı gerçeğinin bir kanıtı da ikilemelerdir. Bazen anlamları birbirine çok yakın, hatta "tam eş anlamlı" sayılabilecek kelimelerin bir ögesinin dilde zamanla kaybolduğu, sadece ikilemeler içinde var oldukları görülmektedir¹⁴⁰.

Ahanov (2008: 127-128) bir dildeki eş anlamlıların oluşma yollarını beşe ayırmıştır:

1. Sözün anlam yönünden gelişmesi, yan anlamlara sahip olması, eş anlamlılığın oluşmasında etkilidir. Bundan dolayı çok anlamlı sözler ile eş anlamlı sözler arasında bir ilgi doğar. Çok anlamlı söz, her anlamıyla farklı eş anlamlı dizilere dâhil olarak, eş anlamlı sözlerin alanını genişletir.

2. Nesne veya durumların ilk anda fark edilmeyen özel vasıf ve görünüşlerini, birer birer açıklayarak adlandırmak için veya anlam ayrıntılarını ifade etmek için yeni sözler türetilir ve bunun sonucunda da dilin söz varlığı sürekli bir

¹³⁸ Emine Atmaca, age., s. 523.

¹³⁹ Kaken Ahanov, age., s. 126-128.

¹⁴⁰ Doğan Aksan, age., s. 71.

gelişme ve zenginleşme gösterir. Türemiş yeni sözler ise söz yapmanın çeşitli yöntemleriyle oluşturulur. Söz yapmanın çeşitli yöntemleri aracılığıyla, söz varlığının gelişmesi sonucunda eş anlamlı sözler de oluşur.

3. Yazı dilinin ağızlardan söz alması sonucunda da eş anlamlı sözler oluşur.

4. Belli bir anlatımda kullanılan örtmeceler (euphemizm), başka bir kelimeyle veya kelime grubuyla eş anlamlılık gösterebilir.

5. Bir dilin söz varlığı yabancı dillerden giren kelimelerle de zenginleşir. Bazen yabancı dillerden giren kelimeler, o dilin temel kelimeleriyle yakın anlama sahip olurlar. Bunun sonucunda da eş anlamlılar oluşur¹⁴¹.

Eş anlamlılar eş seslilere zıt bir yapıdadır. Eş sesliler anlamları farklı, söylenişleri ortak kelimeler iken, eş anlamlılar, anlamları birbirine yakın olan farklı kelimelerdir. Eş sesliler de, eş anlamlılar da farklı sözlerden oluşur¹⁴².

Aşağıda, taradığımız eserlerde tespit ettiğimiz eşanlamlı kelimeler verilmiştir:

1. **aytmak** *Söylemek* ~ **demek** *Demek, söylemek*.

2. **düşmek** *Düşmek, inmek* ~ **inmek** *Bir yerden aşağı gelmek, inmek*.

3. **çekmek** *Çekmek* ~ **tartmak** *Çekmek, tartmak*.

4. **söndürmek** *Herhangi bir şeyin yanmamasını sağlamak* ~ **kapatmak** *Söndürmek*.

5. **tepelemek** *Ayakla vurmak, dövmek, öldürmek* ~ **öldürmek** *Bir canlının hayatına son vermek, öldürmek*.

6. **üzmek** *Koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak* ~ **kesmek** *Bıçak, makas, vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak, bölmek, ayırmak*.

2.5. Alt Anlamlılık (Alm. Hyponymie, Fr. Hyponymie, İng. Hyponymy, Rus. Подзначение)

Hiperonim, hiponim ile hiponimi terimini J. Lyons teklif etmiştir. Eşanlam ve zıt anlam ile beraber esas semantik ilişkiler sırasına hiponimi (cins-tür) ilişkisi de girer.

¹⁴¹ Hülya Arslan Erol, age., s. 55.

¹⁴² Hülya Arslan Erol, age., s. 56.

hiponimi, genel anlam ile özel anlam arasındaki ilişkidir. Genel anlamdaki kelimeye *hiperonim*, özel anlamdakine ise *hiponim* denir. Bir hiperonimin bir sıra hiponimi vardır. Meselâ: meyva – elma, armut, ananas, portakal vs. hyponymik sıradaki kelimeler de belli bir ilişki içerisinde ve anlamları kesişir yani kısmen aynıdır. Tek hiperonimi olan kelimelere ‘*kohiponim*’ veya ‘*sohiponim*’ denir. Kendi sırasında bir çiftin hiponimi diğer kelimeler için *hiperonimi* olabilir. Birçok kelime üzerinde hyponymik ilişkiler sonucunda hiyerarşik ağlar meydana gelir. hiponimi araştırmaları farklı teorik yapılar sıkı bağ içerisinde. Leksemelerin hiponimiye ait hiyerarşisi aslında dünyanın bir fragmanını kategori şeklinde yansıtır. Böylece dilde hiponimi belirli bir reel sahnenin hiyerarşik yapısını yansıtır. Aynı zamanda hiponimi, bilişsel dil bilimine (~kognitive linguistik) katkısı olmuştur. E. Roş, sınıflandırmada *temel seviye ve temel seviyenin nesnesi* olmak üzere ikiye ayırır. Araştırmalar sonucunda görünüyor ki, psikolojik temel olarak fundamental kategori değil, orta kategorilerin asıl temel kelime olduğu tespit edilmiştir¹⁴³.

Lyons, alt anlamlılığı, *kapsama (~inclusion)* olarak da ele almaktadır. Alt anlamlılık, daha özel bir terimin daha genel bir terim içerisinde kapsanması olarak tanımlanabilir. Hiponimi ile meronimi arasında fark vardır. Hiponimi de bir kavram başka bir kavramın türüdür, meronimi de ise bir kavram, başka bir kavramın parçasıdır¹⁴⁴.

Alt anlatımlılığa şöyle bir örnek verebiliriz: *güvercin* kelimesi ‘kuş’ kelimesinin hiponimidir; *elma* ‘meyve türü’; *sebil* ‘ağaç’; *papadiye* ‘çiçek’ vb.

2.6. Üst Anlamlılık (Alm. Hyperonymy, Fr. Hyperonymie, İng. Hyperonymy, Rus. Надзначеніе)

Üst anlamlılık, ‘daha genel bir terimin daha özel terimi veya terimleri kapsamı’ olarak tanımlanabilir. Filizok, üst anlamlılığı, *ikili karşıt anlamlılık (~antonymie)* başlığı altında ele almış ve "en az iki sözlük birim arasındaki hiyerarşik ilişkiyi belirleyen semantik bir kategori" olarak tanımlamıştır¹⁴⁵.

¹⁴³ Emine Atmaca, age., s. 529.

¹⁴⁴ Emine Atmaca, age., s. 530.

¹⁴⁵ Rıza Filizok, "Çok Anlamlılık (La Polysémie)", Tunca Kortantamer için, Ege Üniversitesi Basımevi, 2007, s. 445.

Hiponim ve onun karşıtı *hiperonim* (bazen *subordinate* ve *superordinate*) genel ve özel leksik terimler arasında özel bir ilişkidir. Hiponim olan kavram hiperonim olan kavrama dâhil olmaktadır¹⁴⁶. Örneğin *köpek* hiponimi ‘*hayvan*’ hiperoniminin içerisinde.

2.7. Parçalık – Parça – Bütün İlişkisi (Alm. Meronymie, Fr. Méronymie, İng. Meronymy, Rus. Частичность)

Meronimi terimi ilk olarak Stanislaw Lisnewski tarafından *matematik* ve *metafizik* çalışmalarında ele alınmıştır. Yunanca *meros* ‘parça’ ve *onoma* ‘isim’ sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş anlam biliminde ‘parça-bütün’ ilişkisi olarak bilinen bir terimdir. Cruise, meronimi teriminin yanında aynı terimi karşılamak için *partonomi* ‘parça’yı (İngilizcedeki *part* ‘parça’) da kullanmış ve meronimi, "X ve Y'yi sıradan bir isim olarak ele alırsak Y'nin X'leri vardır, X, Y'nin parçasıdır diyebiliyorsak şayet X, Y'nin meronimi"si biçiminde tanımlamıştır. Lyons, meronimi ayrı bir anlam bilimi kavramı olarak değil, *parça-bütün* kavramları çerçevesinde ele almakta ve onu parça bütün ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Filizok (2007: 445), meronimi *ikili karşıt anlamlılık (~antonymie)* başlığı altında ele almış ve ‘bir bütünün parçasını ifade eden kelime’ olarak anlamlandırmıştır. Meronimi, hiponimi kavramları çoğu zaman birbiriyle karıştırılabilir. Meronimi, ‘*parça-bütün*’ kavramını belirtirken, hiponimi, ‘*bir nesnenin bir üst sınıfa dâhil*’ olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, hiponimi, X, Y'nin türüdür, meronimi ise X, Y'nin parçasıdır. Meselâ: parmak, elin parçasıdır (meronimi); köpek bir hayvan türüdür (hiponimi)¹⁴⁷.

Meronimi üzerinde araştırma yapanlar, parça-bütün ilişkisini farklı yönde değerlendirdikleri için farklı tasnif enemelerinde bulunmuşlardır: Meselâ: İris’e göre parça-bütün ilişkisi, bir bütündür ve dört ayrı gruba ayrılır: a) *İşlevsel parça*, b) *Bölünmüş bütün*, c) *Grup ve ögeleri*, d) *Grup ve alt gruplar*; Chaffin’e göre parça-bütün ilişkisini psikolojik açıdan ele almıştır: a) *Nesne-parça*, B) *Olay-kahraman*, c) *Grup-öge*, ç) *Bütün-kesit*, d) *Süreç-adım*, e) *Alan-mekân* f) *Nesne-madde*; Vossen ise parça-bütün arasındaki ilişkiyi bilgisayar programlarına tanıtmak için bir tasnif geliştirmiştir:

¹⁴⁶ Emine Atmaca, age., s. 530-531.

¹⁴⁷ Nicolay Tufar, *Türk Dilinde Meronimi: Organ Adları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 72.

a) *Parça*, b) *Öge*, c) *Madde*, ç) *Dilim*, kesit, d) *Yer*, *mahal*¹⁴⁸. KRT'den taradığımız *oda* kelimesi *parçalık~parça-bütün ilişkisi*'ne güzel bir örnektir. Kırım Tatar Türkçesi sözlüğünden taradığımız aşağıdaki kelimeler, *oda* kelimesinin meronimleridir: *kapı*; *pencere*; *tavan*; *töşeme* 'döşeme'; *duvar*; *perde*; *mebel* 'mobilya'; *halı*; *kilim*.

2.8. Bütünlük (Alm. Holonymie, Fr. Holonymie, İng. Holonymy, Rus. Целостность)

R. Filizok, bütünlüğü *karşıt anlamlılık (~antonymie)* başlığı altında ele almış ve "iki kelime arasında anlam yönünden parça bütün ilişkisinin bulunması, bir bütünün tamamını ifade eden kelimedir" olarak tanımlamıştır. Bütünlük meronimi, holoniminin karşıtıdır. Parmak, elin meronimi ise, el, parmağın holonimidir. Meronim-holonim ilişkileri hiyerarşiktir ve bir tür anlam zinciri vardır. Meselâ: *tırnak* elin meronimidir – *el*, tırnağın holonimidir; *el*, kolun meronimidir – *kol*, elin holonimidir; *kol* vücudun meronimidir – *vücut*, kolun holonimidir; dolayısıyla vücut bir global holonimdir¹⁴⁹.

2.9. Eşgösterenlilik (Alm. Homophonie, Fr. Homophonie, İng. Homonymy, Rus. Омонимия)

Eşgösterlilik veya eşseslilik, anlam bilimi ve sözlük biliminin en zor konularından biridir.

Bir dilde anlam ve fonksiyonca farklı olan, fakat aynı ses değerine sahip dil birimlerinin ilişkisine eş seslilik veya eşgösterenlilik denir¹⁵⁰. Eş seslilerin oluşmasında birkaç yol vardır:

1. Bazı eş sesliler, kelime türetmenin leksiko-semantik yöntemi sonucunda oluşur. Dilin gelişimi içerisinde, çok anlamlı kelimelerin anlamları arasındaki anlam bağının kopması sonucunda iki farklı kelime, yani ses bakımından aynı, anlam bakımından farklı eş sesli kelimeler türer. Çok anlamlı kelimelerin anlamları arasındaki anlam ilgisinin yok olması sonucunda, farklı kelimelerin (eş sesli kelimeler) ortaya çıkması, kelime türetmede leksiko-semantik yöntem olarak bilinir. Böyle durumlarda çok anlamlılık, eş sesliliği doğurur ve kelimenin birliği bozulur¹⁵¹.

¹⁴⁸ Emine Atmaca, age., s. 532.

¹⁴⁹ Emine Atmaca, age., s. 533.

¹⁵⁰ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 637.

¹⁵¹ Stephen Ullman, age., s. 177, Hülya Arslan Erol, age., 56. s. dip notundan naklen.

2. Dillerdeki bir kısım eş sesli sözler, çeşitli ses değişmelerine uğrayarak söylenişi bakımından aynı olmaları sonucunda oluşmuştur¹⁵². "Düzensiz ses değişimleri, düzenli ses değişmelerinin aksine olarak dillerde eş sesliliğin kaynağı olabilmektedirler"¹⁵³. Başka bir deyişle "Farklılıkların düzenli olduğu ve bazılarının tahmin edilebilir olduğu durumlarda eş seslilikten çok, çok anlamlılık vardır"¹⁵⁴.

3. Eş sesliler, köklere eş adlı eklerin getirilmesi suretiyle de oluşur. Kök sözlerden oluşan eş sesliler, kök eş sesliler diye adlandırılırken, köke sesteş eklerin getirilmesiyle oluşan eş sesliler türemiş eş sesliler diye adlandırılmaktadır¹⁵⁵.

4. Bazı eş sesliler, alıntı sözler ile yerli sözlerin söyleniş bakımından birleşmesiyle oluşur. Bu durum, genellikle alıntı sözün ses değişmesine uğrayarak alıcı dildeki yerli sözle söyleniş bakımından birleşmesiyle gerçekleşir¹⁵⁶.

Sweetser (1990: 22) eş sesliliğe yol açan sebepleri üç grupta toplamaktadır:

- a. Kelime anlamındaki çok anlamlı kalıplar
- b. Anlam değişmesindeki tarihî kalıplar
- c. İlgili veya duruma özgü, şarta bağlı cümlelerin yorumundaki çok yönlü ihtimaller¹⁵⁷.

Yukarıda sözettiklerimizden görüldüğü gibi dil içi ve dil dışı çeşitli faktörlerle ortaya çıkar. Eş seslileri Ahanov üç grupta inceler:

1. *Leksik (veya tam) eş sesliler*: Bu gruptaki eş sesli kelimeler, kelime türlerinin yalnız birinde yer alır. Ne şekilde çekimlenirse çekimlensin gramer kategorilerinde birbiriyle aynıdırlar. Leksik/ tam eş sesli bütün kelimeler, bütün çekimli şekillerinde, anlamları bakımından ayrılırken, gramer işlevleri bakımından aynıdır.

2. *Leksiko-gramerlik (veya yarım) eş sesliler*: Eş seslilerin bu türünde, eş sesli kelimeler, farklı kelime türlerinde yer almaktadır. Bundan dolayı, bunlar yalnızca çekimlenmemiş şekilleriyle aynıdır, çekime girdiklerinde farklılaşmaktadırlar.

¹⁵² Stephen Ullman, age., s. 176, Hülya Arslan Erol, age., 57.-58. s. dip notundan naklen.

¹⁵³ Günay Karaağaç, "Eş Yazınlık, Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık", Ege Ü Ed. Fak. Türk Dili ve edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, 1996, s. 44.

¹⁵⁴ F. R. Palmer, *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 103, Hülya Arslan Erol, age., 58. s. dip notundan naklen.

¹⁵⁵ Kaken Ahanov, age., s. 115.

¹⁵⁶ Stephen Ullman, age., s. 180, Hülya Arslan Erol, age., 58. s. dip notundan naklen.

¹⁵⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 58.

3. *Karışık eş sesliler*: Birkaç sözün eş sesli olması söz konusudur. Böylesi çok öğeli eş sesliler, leksik/ tam eş seslileri de, leksiko-gramerlik/ yarım eş seslileri de kapsar¹⁵⁸.

Bazı dilciler tarafından eş seslilik, eş adlılık olarak adlandırılır ve iki grupta incelenir: Eş sesliler (homofonlar) ve eş yazılılar (homograflar). Söylenişi aynı, yazılışı ayrı sözler *eş sesliler* diye adlandırılır. Yazılışı aynı olup, vurgusunun farklılığından değişik söylenişe sahip sözler de *eş yazılılar* diye adlandırılır. Eş sesliler de eş yazılılar da asıl eş adlılardan değildir. Çünkü bunlardan biri söylenişte, ikincisi ise yazıda diğerinden farklılık göstermektedir. Asıl eş adlılar sınıfına söyleniş bakımından da, yazılış bakımından da aynı olup, anlam bakımından farklılık gösteren sözler girmektedir. Bugün dilcilikteki tartışmalardan biri eş anlamlılar gibi eş seslilerin de dilde bir anlam bulanıklığına (ambiguity) yol açıp açmadığı meselesidir. Dildeki diğer kelimeler gibi eş seslilerin de anlamları genellikle içinde geçtikleri bağlamdan anlaşılır. dolayısıyla kullanım alanına geçtiklerinde herhangi bir anlam bulanıklığına yol açmazlar¹⁵⁹.

Taradığımız kaynaklarda tespit ettiğimiz belli başlı eşgösterenli kelimeler şunlardır:

1. **ohşa-** kelimesi KBS'de *1. Sevgi ve şevkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak 2. Benzemek, andırmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde KBS'nin 2. maddesinde verilmiş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de 1. maddede olan anlamında yaşamaktadır. Aslında iki ayrı kelime olan bu fiil eşsesli hale gelmiştir: **ohşa-** BV, GT, Gİ, İM, İN, KF, MG, MS, RH Benzemek, bir şeye uymak *krş.* oğşa-, okşa- (I), oşa-, oşka-, ovşa-. **ohşa-** KRT Okşamak.

2. Eşsesli kelimelerden biri de **ağ** kelimesi. Taradığımız eserlerde üç anlamda kullanılan bu kelime TDES'de *ağ* anlamında, KBS'de ise *1. İnce iplik örgüsü 2. Donun apış arasına gelen kumaş parçası* anlamlarında verilmiştir. KTS'de kullanılmış *ak, beyaz* anlamı eşseslilik sonucunda meydana gelmiştir. **ağ (I)** BV Ak, beyaz *krş.* ah, ak **(II)** BM, CC, GT, TA, TZ Ağ, iplik, sicim, tel gibi ince şeylerden kafes biçiminde

¹⁵⁸ Kaken Ahanov, age., s. 118-119.

¹⁵⁹ Hülya Arslan Erol, age., s. 59.

yapılmış örgü *krş.* av (II) **(III)** Kİ Pantolonun iki bacak arasındaki genişliği. **ağ** KRT Ağ, iplik, sicim, tel gibi ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü.

2.10. Zıt Anlamlılık (Alm. Antonym, Fr. Antonyme, İng. Antonymous, Rus. Антонимия)

Zıt anlamlılığı, birbirine karşıt, ters anlam taşıyan sözcüklerin oluşturduğu terimin adı olarak tanımlayabiliriz. Zıt anlamlılık (*antonymous* Eski Grekçe *anti* ‘karşı’ ve *opuma* ‘ad, adlandırma’) daha çok vasıf bildiren sözlerde görüldüğü için eşanlamlılara ve çok anlamlılara göre dillerdeki ayrımı daha dardır. Başka türlü söylersek eş anlamlı ve çok anlamlı sözlerle birçok söz türünde bulunduklarından sık karşılaşılmamasına rağmen karşıt anlamlılık sözlerin belli bir türüne özgü bir durum olduğu için karşıt anlamlı sözler az rastlanır. Vardar, anlam bakımından birbirinin karşıtı olan sözcüklerin özelliğidir. Karşıt anlamlılık, ilişkisi içinde ögeler, ortak bir anlam eksenini ve karşıt anlam birimcikleri sunarlar¹⁶⁰.

Antonimi, zıt anlamlı dil birimlerini konu edinir. Sinonimi gibi tüm doğal dillerde mevcuttur. Aynı kelime çeşidine ait olup zıt anlamlar taşıyan kelimelere *antonim* denir. Bu bağlamda zıtlık anlamı biraz yorum ve açıklama gerektirir. Farklı teorik çalışmalarda şöyle açıklanır: (Yu. D. Apresyan, M. Birviş, L. A. Novikov) "Bir sıra basit ve kesin belirlenen semantik zıtlıklar yani karşılaştırma çeşitlikleri teklif edilir. İki antonimin sadece bu basit karşılaştırma ayrıldığı tahmin edilir. Bu basit karşılaştırmalar arasında şöyle olanları da vardır: ‘X’ – ‘X değil’, burada ‘X’ değişikliği ifade eder. Şu örnekleri birbirinden ayıran ‘zıt’ anlamıdır". Meselâ: *diri-ölü, ıslak-kuru, kör-gören, uymak-uymamak* vs. Bu çeşit antonimler, tamamen zıtlığı temsil ettiği için biri diğerini tamamlıyor. Diğer bir önemli karşılaştırma ise ‘daha çok X’ – ‘daha az X’ meselâ: *uzun-kısa, çok-az* vs. Bu tür antonimlere *tamamlayıcılık (complementarniy)* denir. Aynı zamanda bu antonimler, dereceyle de ifade edilebilir. Meselâ, termometre bile bu şekilde düzenlenmiştir: *sıcak-soğuk, ılık-serin*. Antonimik karşılaştırmaların içerisine bazı özgün semantik anlam çiftleri de girer. Meselâ: *eril-dişil* kelimeleri¹⁶¹.

Zıt anlamlılığın oluşması için kelime anlamının bir niteliği olması gerekir. Nitelik sıfatları nisbî zarflar daha çok zıt anlamlılığa sahiptir. temel anlamındaki

¹⁶⁰ Emine Atmaca, age., s. 545.

¹⁶¹ Emine Atmaca, age., s. 545.

isimlerde antonimi olayına pek sık rastlanmaz. Ancak sıfatlarla ilişkili teşkillerde zıtlık durumuyla karşılaşılır: sevgi-nefret, başlangıç-bitiş vs. Ahanov'a (2008: 130) göre zıt anlamlı sözlerin büyük bir çoğunluğu niteleme sıfatı fonksiyonundaki isimler oluşturur. Adlardan zıt anlamlı olanlar da vardır ve bu sözlerin anlamlarında niteleme özelliği dolayısıyla karşıt anlamlılık durumları vardır. Lyons, zıt anlamlılığı genel olarak zıtlık (oppositeness) adı altında ele almış ve adlardan oluşan zıtlığı *tamamlayıcılık* (complementarity), sıfatlardan oluşan zıtlığı *zıt anlamlılık* (antonymy) ve fiillerden oluşan zıtlığı *karşıtlık* (converseness) biçiminde üç grupta değerlendirmiştir. Cruse da zıt~ters anlamlı kelimeleri kendi içerisinde gruplara ayırmış ve Türk dilinde tespit edilen zıt anlamlılar *kutupsal antonim* grubuna dâhil etmiştir. R. Filizok (2007: 444), karşıtanamlılığı Lyons'tan farklı olarak şu başlıklarda ele almıştır: a) Tamamlayıcı karşıt anlamlılık (*antonymie complémentaire*) b) basamaklı karşıt anlamlılık (*antonymie scalaire*) c) Ters çevirmeli karşıt anlamlılık (*antonymie converse*) ç) İkili karşıt anlamlılık (*antonymie duale*)¹⁶². Taradığımız eserlerde tespit ettiğimiz zıt anlamlı kelimelerden şöyle örnekler verebiliriz: **qız** *Dişi insan, bakire, kız çocuk* (KRT, KTS) × **oğlan** *Erkek çocuk, oğul* (KRT, KTS); **al-** *Herhangi bir şeyi almak, elde etmek* × **ber-** *Herhangi bir şeyi vermek* (KRT, KTS); **ağla-** *Üzüntü, acı, sevinç pişmanlık, aldanma vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek* × **kül-** *İnsanın hoşuna veya tuhafına giden olaylar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak* (KRT, KTS); **öl-** *Can vermek, yaşamı sona ermek* × **doğ-** *Dünyaya gelmek, doğmak* (KRT, KTS) vb.

2.11. Bağlam (Alm. Kontext, Fr. Contexte, İng. Context, Rus. Контекст, Связка)

"Bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütüne" bağlam (context) denir. Kelimenin içinde bulunduğu tamlama, cümle veya bağlama göre bir anlam kazanması, belli bir kavramı eksiksiz yansıtması, dilin bir dizge olduğunu gösterir. Bu anlayış dil bilimine Ferdinand de Saussure tarafından yerleştirilmiştir. Böylece bağlamda bağlı anlam (contextual meaning) terimi ön plana çıkmıştır. Bağlam, konuşmacı tarafından iletilen mesajdaki/ ifadedeki belirsizliği veya çok anlamlılığı yok eder. "Konuşmacı veya yazarın eksiltme (ellipsis) ile attığı bilgiyi karşılar". Bu özelliği ile bağlam, eş seslilerin belirlenmesinde de büyük

¹⁶² Emine Atmaca, age., s. 546.

önem taşır¹⁶³. Meselâ: "*çaya gittiler*" cümlesinde geçen *çay* göstergesi hem bitkiyi, hem bu bitkinin kurutulmuş biçimini, hem bununla yapılan bir içeceği, hem de çay içilerek yapılan bir eğlenceyi anlatır.

Her bir ifade kültürel değeri olan bağlamlarda ortaya çıkar ve ifadenin inlamı da konuşmacının içinde yaşadığı toplumdaki hayat kalıplarının ve konuşmacının kişiliği ile kişisel rolünün oluşturduğu bütünden çıkar. Yani, sadece kelimeler ve terkipler değil, seslerle dil dışı ve prosodik ifade özellikleri de (vurgu, titreşim, uzunluk) anlamlıdır. Bütün bu unsurların anlamı, içinde geçtikleri cümle veya daha büyük birliklerde fonksiyon bakımından tanımlanır¹⁶⁴. Bu yüzden modern dilciler, bağlamın kelime anlamı üzerindeki etkisine yoğunlaşırlar.

Anlamın belirlenmesinde dil dışı etkenleri, konuşanların özelliklerini, içinde bulunulan durumu da hesaba katan Firth'in durum bağlamı (context of situation) kavramının kökleri davranışçılık akımına kadar uzanır¹⁶⁵.

1960'lardan sonra dil biliminde bir inceleme yöntemi olarak yaygın şekilde kullanılan metin dil bilimi (text linguistics) ve söylem çözümlemesi (discourse analysis), alanları cümle dışına taşan, cümleden büyük metinler, söylemler üzerinde durur ve konuşanların içinde bulundukları durumu, özelliklerini de hesaba katarak iletişimi inceler. Yine aynı yıllarda kullanılmaya başlanan söz-eylem (speech-act) kuramı da iletişim sırasında kullanılan ifadelerin düşünceyle, amaçla, içinde bulunulan durumla ilgisini ayrıntılı bir biçimde aydınlatmaya çalışır. Bu alanlar, durum bağlamı kavramının içerdiği özelliklere ve problemlere el atmakta, cümleden büyük metinler, ifadeler üzerinde durmaktadır¹⁶⁶. Bazı filozoflar, bağlamın anlam biliminden ziyade pragmatikğin konusu olduğu görüşündedir. Ancak dil analizlerin yapılmasında pragmatik de gereklidir¹⁶⁷.

¹⁶³ Hülya Arslan Erol, age., s. 59.

¹⁶⁴ John Lyons, *Semantics I, II*, Cambridge University Press, Cambridge 1977, s. 607-608, Hülya Arslan Erol, age., 59. s. dip notundan naklen.

¹⁶⁵ Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999, s. 77.

¹⁶⁶ Doğan Aksan, age., s. 77.

¹⁶⁷ John Lyons, LYONS, John, *Semantics II*, Cambridge University Press, Cambridge 1977, s. 572-573 Hülya Arslan Erol, age., 60. s. dip notundan naklen.

2.12. Bağdaştırma (Alm. Versöhnung, Fr. Réconciliation, İng. Reconciliation, Harmonization, Rus. Согласованность)

Tamlama, deyim gibi söz varlığı içindeki öğeleri ve tümce ya da sözceleri anlamlı, kabul edilebilir halinde bir araya getirmeye *bağdaştırma* denir. Bağdaştırmalar, a) *Alışılmış bağdaştırma*, b) *Alışılmamış bağdaştırma* olmak üzere iki kısma ayrılır.

Alışılmış Bağdaştırma: Bu bağdaştırma türü, dilde yaygın olan ve kullanıldığında yadırganmayan kullanımları gösterir. Taradığımız eserlerde bir kelime olarak kullanılan Kıpçakça kelimeler, anlamları genişlemiş olarak bugünkü Kırım Tatarca'da alışılmış bağdaştırma haline gelmişler. Meselâ **1) abu** kelimesi Kıpçak dilinde şaşmayı bildirir (TZ) *krş.* abav, abay Kırım Tatarcasında ise bu kelime bağdaştırma haline gelerek şu anlamı taşır **abu(l) qabu(l)** "Özensizce, savsakça, acele, çabuk, yarımıyamalak **abul-qabul şeylerini alıp ketti** "eşyalarını yarımıyamalak toplayıp gitti".

2) BM delik Delik, delinmiş *krş.* telik, telük, tilük.

KRT **delik-teşik** Delikli, yırtık.

3) Gİ, İM, KF ezel Ar. Önceliksiz, başlangıcı olmama.

KRT **evel-ezelden** Eskiden, çoktan, kadimî zamandan.

4) GT, İM, MG ğayr Ar. Başka, gayrı.

KRT **gayır baştan** Yeniden, tekrar, yine.

5) KFT, MG şâtır Ar. Şen, neşeli, çevik.

KRT **şatır-gudür** **1.** Gürültü ile, gümbürtü ile **2.** Serbest, rahat **şatır-gudür** **Ukraine lâf ete** "Ukraynacayı rahat konuşuyor".

Alışılmamış Bağdaştırma: Bu bağdaştırma türü, anlam belirleyicileri, anlam ayırıcıları arasında uyum bulunmayan birleşmeleri ifade eder. Alışılmamış bağdaştırmalar, öğelerin anlam açısından birbiriyle uyuşmamalarından doğar. Yeni ve birbiriyle bağdaştırılamayacak kavramların bir arada kullanımlarından ileri gelir. Zihnimizde tek bir göstergenin çözümlenmesinde olduğu gibi çeşitli göstergeleri bir araya getirip tamlama ve tümceler kurarken de bir ya da birçok işlem yapılmakta, bu öğelerden özellikleri birbirine uyanlar seçilmektedir. Ya da dilde daha önce bu yoldan

gidilerek kurulmuş, yerleşmiş, kalıplaşmış, olanlar seçilmektedir. Alışılmamış bağdaştırmanın bir türü "sanatlı bağdaştırmalar"dır. Özellikle şiir dilinde gördüğümüz bu tür argoda, kişisel ve kullanımlarda da vardır¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Emine Atmaca, age., s. 553.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANLAM DEĞİŞMELERİ

3.1. Anlam Değişmesi (Alm. Bedeutungswandel, Bedeutungswechsel, Fr. Changement Semantique, İng. Semantic Change, Rus. Изменение значения)

Doğadaki her şey gibi dil de değişir. Bu değişiklik dilin ses sisteminde olabileceği gibi anlam alanında da olabilir. Anlam değişmelerinin başlangıç noktasını oluşturan, kişi dillerinde ve şivelerde ortaya çıkan anlam farklılıkları, kavramların dile yansımaları olan kelimelerde bazen anlam alanının genişlemesine, bazen kullanımdan düşme sonucu anlam alanının daralmasına ve bazen de anlam alanının değişmesine yol açar.

Dil çok karmaşık bir gerçeklik olduğundan değişimler de aynı özelliği taşır. Dil, iletişim sırasında değişim etkenlerinin baskısı altına girer. Kullanıldığı ölçüde yeni durumlara, koşullara uyulanır. Başlangıçta kişisel olan değişmeler toplumun onayına sunulur ve toplum tarafından benimsenen yenilikler kural olur, eski kurallar geçerliğini yitirir¹⁶⁹.

Anlam değişmesini, bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralmanın, bir genişlemenin yaşanması ya da aynı sözcüğün zamanla başka bir kavramı anlatır duruma gelmesi olarak tanımlayabiliriz. Anlam değişmesinin özellikleri dikkate alınarak kaynaklarda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır: Weisgerber, bu değişmeleri, kavramın ya da göstergenin değişmesi olarak değerlendirir. Baylon Fabre'ye göre "bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma" gelmesidir. Bloomfield'e göre değişiklikler de bazı özel pratik durumlar altında ortaya çıkabilir veya bu herhangi bir konuşmacının başarılı bir icadı olabilir ve kendi durumunu konuşmacının şahsi durumuna borçludur. Bazen de pek çok semantik değişikikte rol oynayan temel faktör, *kullanım sıklığındaki düşmedir*. Buna karşılık bir şeklin yeni anlamlar kazanması sıklığındaki artıştan kaynaklanan özel bir durumudur, çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, bir şeklin hemen her ifadesi yeni bir durumla ortaya çıkar ve bu yeniliğin derecesi belirli ölçülere dayalı değildir... Aslında diller bu açıdan farklılaşan ve bu tam olarak semantik değişiklik çalışmalarında bizi ilgilendiren,

¹⁶⁹ Hülya Arslan Erol, age., s. 61.

bir şeklin yeni bir anlama yayılışıdır. Salzmann'a göre dil çok karmaşık bir gerçeklik olduğundan değişimler de aynı özelliği taşır. Karaağaç, bilgilenmenin, varlığı daha ince dilimlere ayırmanın dildeki yankisi veya kelimelerin sıklık oranları ile yer aldıkları ortamların değişmesi diyerek anlam değişimleri konusunda Bloomfield'e katılır¹⁷⁰.

Anlam değişmesinin genel olarak şu türleri görülür: a) *Anlam daralması* (restriction de sens, bedeutungsverengung, bedeutungs spezialisierung) b) *Anlam genişlemesi* (élargissement de sens, bedeutungserweiterung). Buna eklenebilecek olan *genelleştirme* (généralisation, generalisierung) c) *Başka anlama geçiş* (bedeutungs veya sinnverschiebung) d) *Anlam kötüleşmesi* (péjoratif, bedeutungsverschlechterung, pejorativer, bedeutungswandel) e) *Anlam iyileşmesi* (mélioratif, bedeutungsverbesserung)¹⁷¹.

Üçok, anlam değişmelerini "yalnız eşya ve olaylara değil, aynı zamanda *tasavvur ve inanışların* değişmesine de racidir" şeklinde tanımlamış, muhtemelen bu tanımıyla argo ve tabunun değişmelerdeki etkisine işaret etmiştir. Dolayısıyla toplumsal etkenler de dildeki göstergelerin toplumun yaşayışıyla, geçirdiği sosyal ve kültürel değişmelerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Anlam değişmelerinin temel nedenlerinden biri budur. Toplumdaki, dünya görüşündeki değişmeler sonucunda kavramlarda da başkalaşma olduğundan bir kavramla onu yansıtan gösterge arasındaki ilişki silinmekte, yeni bir bağlantı kurulmaktadır¹⁷².

Anlam değişmelerini Saussure, dilde satranç arasında yaptığı karşılaştırmadan hareketle "bir satranç oyununda, satranççıların her hamlesinde bie tek taş yer değiştirir, dilde de değişmeler tek tek öğeleri ilgilendirir. ...Satranççı taşları oynatmak ve sistem üzerinde bir eylemde bulunmak amacını güder. Oysa dil, önceden hiçbir şeyi tasarlamaz, dilin taşları zamanı geldiğinde bir ihtiyaç hasıl olduğunda kendiliğinden değişir" biçimde metaforik olarak açıklamaya çalışmıştır¹⁷³.

Çalışmamızda anlam değişmesi türlerini Bloomfield'in yaptığı tasnife oldukça yakın bir tasnifle ele aldık.

¹⁷⁰ Emine Atmaca, age, s. 554.

¹⁷¹ Emine Atmaca, age., s. 554.

¹⁷² Doğan Aksan , age., s. 216-217.

¹⁷³ Emine Atmaca, age., s. 555.

3.1.1. Anlam Daralması (Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungsverengung, Fr. Restriction, Sémantique, İng. Semantic Restriction, Rus. Сужение значения)

Kelimenin daha evvel karşıladığı anlamlardan bir kısmını anlatır duruma gelmesi olarak tanımlayabileceğimiz anlam daralması, araştırmacıların bakış açısına göre kaynaklarda benzer biçimlerde tanımlamıştır: Vendryes, anlam daralmasını "genel anlamdan özel bir anlama geçiş" olarak özetlerken, Aksan, "anlam değişmesinin bu türünde kelime, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümü bir türünü anlatır hale gelir" biçiminde tanımlamıştır. Vardar, "anamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması, genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi" olarak kapsam ilişkisi içinde açıklamaya çalışmıştır. Ancak tanımında ve daha sonraki açıklamalarında *kapsam* kelimesinin tam olarak neyi karşıladığı konusunda açıklama yapmadan geçiştirmiştir. H. Arslan Erol, bu tanımlardaki eksik ve kusurları görerek '*anlam genişlemesi, anlam daralması, genelleşme, özelleşme*' terimlerinin tanımlarını kendi içlerinde, her birini kendisine has olarak yapmak ve aralarındaki ilişkiyi ayrıca belirtmenin en doğrusu olduğu sonucuna varmıştır. Erol'a göre özelleşme ve genelleşme ile anlam daralması ve anlam genişlemeleri terimleri arasında bir yakınlık söz konusudur. Biz de onun bu görüşüne katılarak çalışmamızda anlam daralmasının altında *özelleşmeyi*, anlam genişlemesinin altında da *genelleşmeyi* verdik¹⁷⁴.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **daralmış** kelimeler şunlardır:

aç Andreas Tietze, Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati'nde (TEL), kelimenin şu anlamını vermiştir: *aç kalmış, yiyecek bulamayan* E.V. Sevortyan, Etimolojik Sözlük'ünde (TDES), *aç* kelimesinin anlamlarını 1. *Karnı aç olan, acıkmış* 2. *Tamah, hırs, açgözlü* 3. *Zayıf, arık* şekillerde vermiştir. En eski anlamı *acıkmak*'tır. Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kökenli Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nde (KBS), ise kelimenin anlamını *aç, karnı aç olan* şeklinde vermiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde *acıkmış* ve *açlık* şeklinde iki anlamıyla kullanılan kelime bugün KRT'de sadece bir anlamıyla yaşamaktadır.

aç (I) BV, CC, GT, İM, Kİ, TA Aç, acıkmış, tok zıddı *krş.* aç (III), açık (II), aş (II) **(II)** GT Açlık.

¹⁷⁴ Emine Atmaca, age., s. 555-556.

aç KRT Aç, acıkmış **aç qaldır**- "aç bırakmak"; **aç qursaqq** "aç karnına"; **aç ol**- "acıkmak"; **açtan öl**- "açlıktan ölmek".

aç- A. Tietze'de kelimenin üç anlamı verilmiştir: 1. *Kapamanın aksi* 2. *Def olmak* 3. *Fethetmek*. Sevortyan'da ise on altı anlamı verilmiştir: 1. *Açmak* 2. *Çözmek, ayırmak* 3. *Açık denize çıkmak* 4. *(Civciv) çıkarmak* 5. *Fethetmek* 6. *Aramak* 7. *Bulmak* 8. *Yakalamak* 9. *Anlatmak* 10. *(Konuşmayı, savaşı vb.) Başlamak* 11. *Beğenmek* 12. *(Maddî anlamda) özgür etmek* 13. *Sorunları çözmek* 14. *Tazelemek, dirimek* 15. *Sevindirmek, mutlu etmek* 16. *İnanmak, güvenmek*. Gülensoy sadece *açmak* anlamını vermiştir. KTS'de üç anlamda kullanılan *aç-* kelimesi KRT'de bir anlamını saklamıştır.

aç- (I) BM, BV, CC, Gİ, GT, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ 1. Açmak, aralamak, açık duruma getirmek *krş.* aş-(III). 2. BM, MS Ortaya çıkarmak 3. İM Neşretmek 4. İM Genişletmek, rahatlatmak 5. İM Bir işe başlamak 6. İM Bir yeri ele geçirmek, zapt etmek (II) CC, GT, İM, KK Acıkmak (III) KK Perişan olmak.

aç- KRT 1. Açmak **agzını açıp turmaq** "ağzını açıp durmak"; **qapını aç-** "kapıyı açmak"; **sırını aç-** "birinin sırını açmak"; **üstünü aç-** "açığa veya ortaya çıkarmak" 2. Açmak, aralamak **közünü aç-** "gözünü açmak" 3. Kapalı, tıkalı olan bir şeyi açmak **şişeni aç-** "şişeyi açmak" 4. Meydana çıkarmak, bulmak **maden yatağı aç-** "maden bulmak" 5. Açılmak, çiçeklenmek **aqbardaq açtı** "kardelen açtı, çiçekledi" 6. Başlamak, bağlamak **lâf aç-** "söylemek, konuşmayı başlamak"; **agız aç-** "oruçta eftar vaktinde yemek yemeye başlamak".

açık Bu kelime TEL'de 1. *Kapalı olmayan* 2. *Açık kalmış veya açık bırakılmış herhangi bir şey* anlamlarında verilmiştir. KBS'de kelimenin üç anlamı verilmiştir: 1. *Kapalı olmayan* 2. *Açık kalmış veya açık bırakılmış herhangi bir şey* 3. *Uzak, irak*. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *açık, rahat* ve *hastalık veya kederden yatma* anlamlarında kullanılan kelime KRT'de anlamı daralmış halde, sadece *açık, kapalı olmayan* anlamında yaşamaktadır.

açık (I) 1. BM, BV, CC, İM, MG, TZ Açık, örtülü olmayan *krş.* açuk (I) 2. İM Rahat, ferah (II) TZ Aç, acıkmış olan *krş.* aç (I), aç (III), aş (II) (III) TA Hastalık veya kederden yatma, humma.

açıq KRT **1.** Açık, kapalı olmayan **açıq pencere** "açık pencere" **2.** Açık, geçitli **açıq yer** "açık, engelsiz bir yer" **3.** Açık, bulutsuz **açıq ava** "açık hava" **4.** Gerçek, belli **açıqqa çıxarmaq** "açığa çıkarmak, belli etmek" **5.** Açık, kolay anlaşılan **açıq til** "anlayışlı dil" **6.** Açık, sır olmayan, gizli olmayan, gizlemeden **açıq aytqanda** "açıkçasına söylersek" **7.** Aydın, açık, parlak **açıq yeşil** "açık yeşel renk".

açıl- Kelime TEL ve KBS’de *açılmak* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime iki anlamda kullanılmıştır: *açılmak* ve *orucu bozulmak*. KRT’de ise anlamı daralmış ve kelime sadece *açılmak* anlamında yaşamaktadır.

açıl- **(I)** **1.** BM, BV, CC, Gİ, İM, KF, Kİ, MG, MS Açılmak, açık duruma gelmek **2.** KFT Açıklanmak, izah edilmek **3.** İM Yüzden bir şeyi çıkarmak, ortaya çıkmak **(II)** İM Orucu bozulmak.

açıl- KRT **1.** Açılmak, açık duruma gelmek **2.** Aralanmak **3.** Kapalı olmaktan, tıkalı olmaktan kurtulmak, açılmak **4.** Bulunmak **5.** Açılmak, bulutlu halden kurtulmak **ava** açıldı hava açıldı **6.** Meydana çıkarılmak.

açın- Kelime *acı-* fiilin passivum halidir. Sevortyan’da anlam *acı duymak* şeklinde verilmiştir. TEL’de kelime *1. Başkasında merhamet uyandırmak, acındırmak, teselli edilmek 2. Acımak, merhamet duymak* anlamlarında gösterilmiştir. *Dert yanmak* anlamı KBS’de verilmiştir. Kıpçak Türkçesinde *acı duymak* ve *açılmak* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *pişman olmak* anlamında yaşamaktadır.

açın- **(I)** TZ Acı duymak, acınmak **(II)** İM Açılmak, ortaya çıkmak.

acın- KRT Pişman olmak.

açuv İsim Sevortyan’da, TEL ve KBS’de rastlamaz. KTS’de *sancı, ağrı, yas, matem, üzüntü* anlamlarında kullanılan bu kelime KRT’de anlamı daralmış halde yaşamaktadır.

açuv **(I)** CC Sancı, ağrı (anlam daralması) **(II)** CC Yas, matem, üzüntü *krş.* aç (II), açığ.

açuv **(I)** KRT **1.** Kötülük, sinirlilik, öfke, kin, iddet **açuvnen** "öfkeyle"; **açuvım** **çıqtı** "ben sinirlendim, öfkelendim" **2.** İsyan etmek **(II)** Açma, açılma hali.

ada- Fiil TDES’de verilmemiştir. TEL’de kelime 1. *Ad vermek, adlandırmak* 2. *Vermeğe söz vermek, vadetmek* 3. *mev. Büyük bir ciddiyetle kendini vermek*, KBS’de bir dileğin gerçekleşmesi için kurban kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal bir güce yönelik bir dilekte bulunmak anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada fiil TEL’in 1. maddesinde olduğu gibi kullanılmıştır. KRT’de anlam *vadetmek* şeklinde yaşamaktadır.

ada- TZ Ad vermek, unvan vermek, lâkap takmak *krş.* ata-, atta-, aya- (I).

ada- KRT Söz vermek, vadetmek.

ağ Taradığımız eserlerde üç anlamda kullanılan bu kelime TDES’de *ağ* anlamında, KBS’de ise 1. *İnce iplik örgüsü* 2. *Donun apış arasına gelen kumaş parçası* anlamlarında verilmiştir. Kırım Tatar Türkçesinde bu kelimenin anlam alanı daralmış ve o sadece *ağ, iplik* anlamıyla yaşamaktadır.

ağ (I) BV Ak, beyaz *krş.* aḡ, aḡ **(II)** BM, CC, GT, TA, TZ Ağ, iplik, sicim, tel gibi ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü *krş.* av **(II)** **(III)** Kİ Pantolonun iki bacak arasındaki genişliği.

ağ KRT Ağ, iplik, sicim, tel gibi ince şeylerden kafes biçiminde yapılmış örgü.

ağır Kelime TDES’de dokuz anlamda verilmiştir: 1. *Ağır, kilolu* 2. *Farklı anlamlarda (tavır, huy, konuşma, hava vb.) ağır, zor* 3. *Değerli, önemli* 4. *Tehlikeli* 5. *Belâ, dert* 6. *Sağlam, ağırbaşlı* 7. *Aziz* 8. *Saygı, hürmet, onur, şeref* 9. *(Kuvvetlendirme edatı) çok, pek*. TEL’de kelime sadece bir anlamında verilmiş: *tartıda çok çeken*. KBS’de *ağır* kelimesi 1. *Ağır* 2. *Olgun* anlamlarında verilmiştir. Kelimenin temel anlamı *ağır*’dır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime yedi anlamında kullanıldıysa, KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

ağır (I) BM, DM, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, KK, TA, RH, TZ Ağır, hafif olmayan *krş.* avur **(II)** İM Can sıkıcı **ağır kel-** can sıkmak (İM) **(III)** İM Kalın, dayanıklı **(IV)** İM Üstün, tercih edilir, değerli **ağır kıl-** üstün olmak, tercih edilmek (İM) **(V)** CC Şan, şeref, şöhrat **(VI)** CC, İN, RH Ağırılık, göz kararı kabul edilen bir ağırlık ölçüsü birimi **(VII)** GT, MG Çok zorlu.

ağır KRT 1. Ağır 2. Zor 3. Sert, şiddetli 4. Yavaş, hızlı değil.

ağla- TEL'de *ağla-* kelimesi *gözyaşı dökmek* anlamında verilmiştir. KBS'de de kelime aynı anlamında yani *ağlamak* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime ise iki anlamında kullanılmıştır, fakat KRT'de bir anlamında yaşamaktadır.

ağla- (I) Gİ, KF, Kİ, KK, TA Ağlamak *krş.* ıgla-, ıla-, yağla-, yıyla-, yokla-

(II) KK Anlamak *krş.* ağna- (II), aña-.

ağla- KRT 1. Ağlamak, gözyaş dökmek 2. Ölüye ağlamak.

akın Kelimenin anlamı TDES'de 1. Akış 2. Sel 3. Çürüklük şekillerinde verilmiştir. TEL'de anlam *kalabalık halinde hareket*, KBS'de *sel*, *akıntı* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *akın*, *baskın* ve *dalga* anlamında kullanılan *akın* kelimesi KRT'de *akıntı*, *sel* anlamında yaşamaktadır.

akın (I) Kİ, TA Akın, baskın **akın it-** "akın yapmak, yağmalamak" (TA) (II) TZ Dalga.

aqın KRT Akıntı, sel.

al Kelime eski dönemlerden beri rengi göstermektedir. Bununla birlikte farklı anlamları da kazanmaktadır. TDES'de kelimenin üç anlamı verilmiştir: 1. Al renkli, kızıl, kırmızı 2. Devlet memurların atlarının eyerlerine konulan turuncu renkli ipek parçası 3. Karanfil. TEL'de kelime 1. Kuvvetli açık kırmızı 2. Türk ve İran folklorunda al elbise giymiş hayalî bir görüntüdür, loğusanların üzerine çöker, ciğerlerini çekip çıkararak onları öldürürmüş 3. Hile 4. Aile anlamlarında verilmiştir. KBS'de kelimenin üç anlamı verilmiştir: 1. Al rengi 2. Hile 3. Ön taraf, karşı.

Taradığımız eserlerde üç anlamı taşıyan *al* kelimesi KRT'de bir anlamında yaşamaktadır.

al (I) 1. İH, RH, TA Al renkli, kızıl, kırmızı 2. CC Ala benekli (II) İH, Kİ Doru at (III) CC, GT, Kİ Hile, dalavere, kurnazlık.

al (I) KRT 1. Hâl, durum 2. Olay (II) KRT Kızıl, al renkli, kırmızı.

al- Anlam alanı geniş olan bu kelime TDES'de on üç anlamda verilmiştir: 1. Almak 2. Elde etmek 3. Çıkarmak 4. Kanırmak, sokmak 5. Sığdırmak 6. Aşılınmak, aşu yapınmak 7. (Yağmur, nem vb.) Geçmek 8. (Matematikte) Çıkarmak 9. Talep etmek, istemek 10. Layık olmak 11. Anlamak, kavramak 12. Başlamak 13. ız almak, evlenmek.

TEL’de *al-* kelimesi 1. *Tutup bulunduğu yerden ayırmak, götürmek, yerini değiştirmek, nakletmek* 2. *Uzaklaştırmak, azaltmak, gidermek, yok etmek, temizlemek* 3. *Altetmek, yenmek* 5. *Davranmak, bir tavır takınmak* 6. *Anlamak, sezmek* 7. *Yapmak* 8. *Çekmek* 9. *Anlaşmak* 10. *Binmek* 11. *İlerlemek, hızlanmak* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de ise kelime *almak* anlamında verilmiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde *almak, tutmak, evlenmek* anlamlarında kullanılan kelime bugün KRT’de *almak* anlamında yaşamaktadır.

al- (I) 1. BM, BV, DM, Gİ,GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Almak 2. TA Tutmak (II) CC Evlenmek (III) CC, GT, MG Yardımcı fiil **cân al-** Öldürmek (GT) **destür al** – izin almak, müsaade almak (GT) **haẓẓ al-** zevk almak, hoşlanmak (GT) **ķayra al-** geri almak, sözünden dönmek (CC) **kõñül al-** gönlünü kazanmak (GT) **öç al-** intikam almak (GT) **satın al-** satın almak, alış veriş yapmak (GT).

al- KRT 1. Almak 2. Elde etmek 3. Kabul etmek 4. Satın almak.

ala Kelime TDES’de 1. *Rengarenk* 2. *Benekli* 3. *Açık mavi renk* 4. *Aynı olmayan, eşit olmayan* 5. *(Ekinler için) Aralıklı, seyrek* 6. *Cüzam hastalığı* 7. *Razı olmama, kabul etmeme* 8. *Samimî olmama* anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelimenin dört anlamı verilmiştir: 1. *Tek renk olmayan (hayvan)* 2. *Sarıya çalar kahverengi (göz)* 3. *Keklik avında kullanılan, çeşitli renklere boyanmış bez tuzak; kuş avcılarının, yüzlerini gizlemek için kullandıkları bez* 4. *Taaccüp vs. bildiren nida*. KBS’de kelimenin anlamı 1. *İnsanın içindeki gizli şeyler* 2. *Ala, alaca* şekillerinde verilmiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ala* kelimesi iki anlamda kullanılmışken, KRT’de bir anlamıyla yaşamaktadır.

ala (I) CC, GT, İM, KK, TZ Benekli, *alaca* *krş.* *alaça* (I) (II) Kİ *Alaca* at *krş.* *alaça* (II).

ala KRT *Alaca, benekli*.

alış- Sevortyan’da fiilin anlamı verilmemiştir. TEL’de kelime 1. *Birbirinden almak, aralarına ticarete bulunmak* 2. *Âdet edinmek; tekrarlanmakla bir şeye uymak, ona zamanla daha iyi dayanmak* 3. *Tutuşmak, yanmaya başlamak* anlamlarında gösterilmiştir. *Sürekli ister olmak* anlamı KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil

değişmek, değiştirmek, takas etmek ve tokalaşmak, el sıkışmak anlamlarıyla kullanmıştır, fakat KRT’de *alışmak* anlamında yaşamaktadır.

alış- (I) CC, İM Değişmek, değiştirmek, takas etmek (II) İM Tokalaşmak, el sıkışmak.

alış- KRT Alışmak.

anda Kelime TDES’de verilmemiştir. TEL’de kelime 1. *Onda* 2. *Orada* anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelime verilmemiştir. KRT’de kelime *orda, o yerde* ve *oraya, o yere* anlamlarında yaşamaktadır. Taradığımız eserlerde *orada* ve *onda* anlamlarında kullanılmıştır.

anda 1. BM, DM, İM, Kİ, TA *Orada* *krş.* *anda* 2. Gİ, İM *Onda*.

anda KRT 1. *Orda, o yerde* 2. *Oraya, o yere*.

andan Sevortyan’da kelime 1. *Ordan* 2. *Sonra* 3. *Onun için, o yüzden* 4. *Ondan başka* anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Ondan* 2. *Oradan, ondan sonra* olarak gösterilmiştir. KBS’de kelime verilmemiştir. Taradığımız eserlerde iki anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *ordan, o yerden* anlamında yaşamaktadır.

andan (I) Kİ *Sonra* (II) Gİ, TA *Ondan* *krş.* *andan*.

andan KRT *Ordan, o yerden*.

ara- Sevortyan’da fiil verilmemiştir. TEL’de kelimenin anlamı *bulmağa çalışmak* şeklinde verilmiştir. KBS’de kelime *aramak* anlamında verilmiştir. Kıpçak Türkçesinde *ara-* kelimesi aşağıdaki iki anlamında kullanılmıştır, fakat KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

ara- (I) İH *Aramak, araştırmak* (II) MS *Parmaklarının arasını hilâllemek, aralamak* *krş.* *arala-* (I).

ara- KRT *Araştırmak, aramak*.

arık Sevortyan *arık* kelimesini şu anlamlarında vermiştir: 1. *Hendek* 2. *Irmak, nehir* 3. *Dağ, orman, ağaçlık* 4. *(Göl, nehir, deniz) adası*. Bu yerde esas anlam akar su ile alâkalı olduğu görünüyor. TEL’de kelime 1. *Sulama hendeği, cetvel* 2. *Zayıf, sıska* anlamlarında verilmiştir. KBS’de *arık* kelimesinin üç anlamı verilmiştir: 1. *Zayıf, cılız* 2. *Yorgun* 3. *Nehir, ark, kanal, hendek*.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde yukarıda verdiğimiz anlamlardan farklı anlamları da vardır. Bunlar: *temiz, saf, arı* ve *kuş pisliği*. KRT’de bu anlamlar yaşamamaktadırlar.

arık (I) BV, GT, TZ Zayıf, cılız *krş.* arıh, arķ (III), aruk 1 **(II)** KF Temiz, saf, arı *krş.* arav, arı, arıg, arov, aru (I), uru **(III)** Kİ Kuş pisliği.

arıq KRT **(I)** Cılız, zayıf **(II)** Hendek.

arķa TDES’de bu kelime on üç anlamında verilmiştir: 1. Sırt 2. Arka, arka taraf 3. Ense 4. Elbisinin yenini sırtla birleştiren dikiş 5. Kuzey, kuzey tarafı 6. Batı, bataya 7. Yamaç, bayır 8. Destek, dayanak 9. Koruyucu, hami 10. Nesil 11. Her hangi bir şeyin devamı 12. Büyüklük, azamet, yücelik, ululuk 13. Çağ, devir, asır. TEL’de anlam 1. Sırt 2. Öbür taraf 3. Devam, sonrası 4. Sonu 5. 30 okkalık ağırlık ölçüsü 6. Yardımcı, koruyucu şekillerinde gösterilmiştir. KBS’de kelime sadece iki anlamında verilmiştir: 1. Arka, sırt 2. Yardımcı. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de anlam alanı daralmış halde yaşamaktadır.

arķa (I) BV, Gİ, KF, KFT, Kİ, MG, MS, İN, TZ Arka, arka taraf *krş.* arķa **(II)** İM Züriyet, soy sop **(III)** TA Yardımcı (Gİ) **arķa ber-** yardım etmek **(IV)** CC, DM, İM, İN, KK, MG, RH, TA Sırt .

arqa KRT 1. Arka, sırt 2. Destek, koruma 3. Arka taraf.

art TDES’de kelimenin yedi anlamı verilmiştir: 1. Art, arka 2. Sırt 3. Yardım 4. Devam, sonrası 5. Sonuç, son 6. Batı 7. ...ardından. TEL’de anlam (İsim ve sıfat) Arka şeklinde verilmiştir. KBS’de kelimenin iki anlamı verilmiştir: 1. Ense, arka 2. Dağ geçidi. Tarihî Kıpçak Türkçesinde geniş anlamlı olan bu kelime KRT’de daralmış halde yaşamaktadır.

art 1. BV, CC, İM, İN, MG, RH, TZ Art, arka, bir şeyin ardında kalan kısmı *krş.* ard1 **2.** KF Arka, sırt *krş.* art **3.** İM Sonraki **4.** İM Kıç.

art KRT Arka, art.

artır- Sevortyan kelimenin şu anlamlarını vermiştir: 1. Artırmak, çoğaltmak 2. Bollaştırmak 3. Başkalardan üstün olmak 4. Sağ bırakmak, öldürtmemek 5. Geride bıraktırmak 6. Her hangi bir şeyi daha iyi yaptırmak 7. Bitirmek, sona erdirmek. TEL’de *artır-* kelimesi 1. Artırmak, çoğaltmak, büyütmek 2. Tasarruf etmek, biriktirmek anlamlarında verilmiştir. KBS’de *çoğaltmak, yükselmek* anlamları verilmiştir. Tarihî

Kıpçak Türkçesinde kelime iki anlamında kullanılmış, KRT’de ise tek anlamında yaşamaktadır.

artır- (I) TZ Artırmak, çoğaltmak *krş.* artur- (II) CC Yenmek, aşmak.

arttır- KRT Artırmak, çoğalmak.

asra- TDES’de kelimenin altı anlamı verilmiştir: 1. *Beslemek, bakmak* 2. *Büyütmek* 3. *Eğitmek, yetiştirmek* 4. *Korumak* 5. *Kurtarmak, yardım etmek* 6. *Gömmek*. TEL’de kelime *asar-* şeklinde verilmiştir ve şu anlamlarında gösterilmiştir: 1. *Beslemek, Büyütmek* 2. *Muhafaza etmek, sakınmak*. KBS’de *asra-* fiili bulunmamaktadır.

Taradığımız eserlerde *asra-* fiili aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise bir anlamıyla yaşamaktadır.

asra- (I) CC Bakmak, beslemek (II) TZ Isırmak, dişlemek (III) GT Saklamak, gizlemek.

asra- KRT 1. Büyütmek, beslemek, bakmak 2. Dikmek, yetiştirmek.

aş Sevortyan’da kelime 1. *Yemek, yiyecek* 2. *Çorba* 3. *Pilâv* 4. *İkram* 5. *Cenaze töreni* 6. *Ekmek* 7. *Yemiş, meyve* 8. *Fayda* anlamlarında verilmiştir. TEL’de *aş* kelimesi *pişmiş yemek; bilhassa çorba, pilâv* vs. anlamında verilmiştir. KBS’de de bir anlam gösterilmiştir: *aş, çorba*. Taradığımız eserlerde bu kelime iki anlamda kullanılmıştır. KRT’de isim anlam alanı daralmış şeklinde yaşamaktadır.

aş (I) 1. BM, BV, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ Yemek, yiyecek **aş bişürgen** ev mutfak (CC) **aş bolsun** "sağlık olsun, yarasın" (TA, TZ) **aşka ünde-** "yemeğe davet etmek" (CC) 2. CC Yem, tahıl (II) TZ Aç, tok olmayan *krş.* aç (I), aç (III), açık (II).

aş KRT Yiyecek, yemek.

aş- Kelime TDES’de 1. *(Dağı) aşmak* 2. *(Irmak, nehir) sahilden çıkmak* 3. *(Hayvanlar için) cinsi ilişkide bulunmak* 4. *Uzatmak* 5. *Kaybolmak* 6. *İstinaf etmek* 7. *Uykudan kalkmak* anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamları şöyledir: 1. *Bir şeyin üstünden geçmek* 2. *Çiftleşmek için dişin üstüne çıkmak* 3. *Uzaklaşmak, kaçmak*. Fiilin 1. *Yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek* 2. *(Süre) geçmek, bitmek* anlamları KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki üç anlamında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de sadece bir anlamıyla yaşamaktadır.

aş- (I) BV, CC, GT, MG, Kİ, KK Aşmak, geçmek *krş.* aç- (I) (II) İM Zulmetmek, eziyet etmek (III) DM, Kİ, KK Açmak, açık duruma getirmek *krş.* aç- (I).

aş- KRT 1. Geçmek, aşmak 2. Yükselmek, fazlalaşmak.

aşıq- Kelime TDES’de dört anlamında verilmiştir: 1. *Acele etmek* 2. *Koşuşmak, heyecanlanmak, telâşlanmak* 3. *Her hangi bir kimseyle yine görmek veya karşılaşmak istemek* 4. *Her hangi bir işi acele ederek yapmak, yüzeysel yapmak*. TEL’de **aşıq-** fiili 1. *Acele etmek* 2. *Özlemek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı *acele etmek* şeklinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *acele etmek* ve *hiddetlenmek, kızmak* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *acele etmek* anlamında yaşamaktadır.

aşıq- (I) CC, GT, İH, İM, KFT, MG, RH, TZ Acele etmek *krş.* aşığ- (II) İH Hiddetlenmek, kızmak.

aşıq- KRT Acele etmek.

aşla- Sevortyan’da kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de kelime *ağaca dal takmak, hastalığa karşı aşı yapmak* anlamında verilmiştir. KBS’deki anlam *aşlamak* şeklindedir. Taradığımız eserlerde fiil geniş anlamda kullanılmışken KRT’de *haşlamak* ve *ağaca dal takmak* anlamlarında yaşamaktadır. Kırım Tatarcası’nda ‘h’ sesinin düşmesinden dolayı KRT’deki *haşlanmak* anlamı eşsesli *haşla-* fiilin anlamıdır, yani ayrı bir fiildir, ve bu yüzden birinci anlam esas olarak alınmamıştır.

aşla- (I) 1. İH Çanağı düzeltmek, yemek koymak 2. TZ Yemek yedirmek (II) Kİ Aşlamak, ok kırıldığı zaman onu eklemek.

aşla- KRT (I) Haşlamak (II) Aşlamak, ağaca dal takmak.

at TDES’de *at* kelimesi iki ayrı kelime olarak verilmiştir. Birinci *at* kelimesi şu anlamları taşımaktadır: 1. *At* 2. *İğdiş at* 3. *Aygır*. İkinci şekildeki *a:t* kelimesi 1. *Ad, isim* 2. *Şan, şöhet* 3. *Doğum günü* 4. *(Cümle ögesi) İsim* 5. *Bir kişiye ait olan toprak payı* anlamlarında verilmiştir. *Erkek at* anlamı TEL’de verilmiştir. KBS’de de kelime *at* anlamında verilmiştir. KRT’de de aynı *at* anlamında yaşayan bu kelime taradığımız eserlerde *ad, isim* ve *at* anlamlarda kullanılmıştır.

at (I) BV, CC, GT, İM, MG Ad, isim, lâkap, unvan *krş.* ad, ağ (II) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, RH, TZ At *krş.* at.

at KRT At.

ata Türkî milletlerde sık kullanılan bu kelime TDES’de altı anlamında verilmiştir: 1. *Baba* 2. *Baba taraftan dede* 3. *İhtiyar erkeklere hitapta bulunurken eklenen kelime* 4. *Amca, dayı* 5. *Ağabey* 6. *Erkek cinsindeki hayvanlar*. Bu yerde esas anlam *büyük, yetişkin erkek*’tir. TEL’de *ata* kelimesinin anlamı 1. *Baba* 2. *Koruyucu* şekillerinde verilmiştir. KBS’de kelime *ata, baba, büyük baba* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde iki anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de anlam daralmasına uğramış şeklinde yaşamaktadır.

ata (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ *Baba, ata* **ata ana** "babaanne" (İM) **ata ata** "dede, büyük baba" (İM) **atası karındaşı** "amca" (İM) (II) Kİ Hz. Âdem.

ata KRT 1. *Baba* 2. *Ata*.

atıl- Kelime *at-* fiilin passivum hali. TDES’de kelimenin on anlamı verilmiştir: 1. *Bırakılmak* 2. *Atılıp öldürülmek* 3. *Renkli iplerle dikilmek* 4. *(Çiçek vb.) açılmak* 5. *Geçirilmek* 6. *(Gözlerle) atılmak* 7. *Aldatılmak* 8. *Sözde yakalanmak* 9. *İma edilmek* 10. *Kovulmak*. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Fırlatılmak, uzaklaştırılmak, çıkarılmak, koyulmak* 2. *Fırlatılarak vurulmak* 3. *(Söz, yalan, nutuk) Ortaya atılmak* 4. *Vurulmak* 5. *Dairevî bir hareket icra edilmek* 6. *Hafifçe vurulmak, titreşilmek* 7. *Soldurmak, rengi açtırılmak* 8. *(Argo) Bilmeden, kestirerek söylenilmek, yalan söylenilmek, mubalağa ettirilmek* 9. *Ne yapacağını pek mubalağalı şekilde ilân ettirilmek* şekillerinde verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı 1. *Atmak işine konu olmak* 2. *Atılmak* 2. *(Çiçek) açılmak* şekillerindedir. Eskiden anlam alanı daha geniş olan bu kelime Tarihî Kıpçakçada iki anlamında kullanılmıştır. KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

atıl- (I) İM *Atılmak* (II) TZ *Kakıştırmak*.

atıl- KRT 1. *Atılmak* 2. *Atılıp öldürülmek*.

av TDES’de kelime dört anlamında gösterilmiştir: 1. *Av* 2. *Av hayvanı* 3. *Kovalama, takip (etme)* 4. *Spor*. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Avlanan hayvan* 2. *Avlama işi* 3. *(Mecazî mânada) tuzağa düşürülen, kurban* şekillerinde verilmiştir. KBS’de kelime *karada veya denizde evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi* anlamıyla birlikte *ağ* anlamında da verilmiştir. TLS’de isim 1. *Av hayvanı* 2. *Avlama işi* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada kelime *av, av hayvanı, balıkçıl, ağ* anlamlarında kullanılmıştı. KRT’de isim sadece *av* ve *ağ* anlamlarıyla yaşamaktadır.

av (I) 1. BM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG Av *krş.* uv **av avla-** avlamak, avlanmak (DM) **2.** BM Av hayvanı **(II)** CC Balıkçıl **(III)** TZ Ağ *krş.* ağ (II).

av KRT (I) Av **(II)** Ağ.

avlağ Sevortyan kelimenin anlamını 1. Av yeri 2. Av hayvanı bol olan yer 3. Avcılar ormanı 4. İnsan yaşadığı yerden uzak olan mekân 5. Uzak 6. Kuytu yer şekillerinde vermiştir. TEL’de anlam av yeri olarak verilmiştir. KBS ve TLS’de kelimenin anlamı *avlanılan yer* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde geniş anlamda kullanılmış bu kelime KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

avlağ (I) 1. TZ Av **2.** TZ Av yeri *krş.* avlu **(II)** TZ Havuz *krş.* ulağ (I) **(III)** TZ Keçi yavrusu, oğlak *krş.* ağlağ, oğlak (I), oğulağ, ovlağ, ulağ **(IV)** TZ Çanak **(V)** CC Issız, تنها arazi, çöl, işlenmemiş arazi *krş.* oğlak (II).

avlaq KRT (I) Uzak, yakın olmayan **(II)** Av yeri.

ay TDES’de ay kelimesi dört anlamında verilmiştir: 1. Ay, kamer 2. Otuz günden oluşan zaman dilimi 3. Şamanların elbiselerinde olan demirden yapılmış ay figürü 4. Güzel kız. TEL’de anlam 1. Mâlum gök cismi 2. Bir aylık müddet 3. Hilâl şekli 4. Ani heyecan veya itiraz ifâde eden bir nida şekillerinde gösterilmiştir. KBS’de kelime üç anlamında verilmiştir: 1. Ünlem 2. Yılın on ikide biri zaman 3. Gökteki ay. Taradığımız eserlerde ay kelimesi yukarıda gösterdiğimiz, güzel kız hariç, tüm anlamlarda kullanılmıştır. KRT’de ise anlam daralmasına uğramış halde yaşamaktadır.

ay (I) BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, İN, Kİ, KF, KK, MG, TA, TZ Ay, kamer **(II)** BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA Otuz günden oluşan zaman dilimi **(III)** TA Ege demiri **(IV)** CC, GT Ay! (ünlem) *krş.* a.

ay KRT (I) Ay, kamer **(II)** Otuz günden oluşan zaman dilimi **(III)** Aziz, ayya.

aya- TDES’de fiilin dört anlamı verilmiştir: 1. Korumak 2. Acımak, merhamet etmek 3. Redetmek, inhıraf etmek 4. Saygı göstermek, saymak. TEL’de kelime saygı göstermek, saymak anlamında verilmiştir. KBS’de kelime rastlanmıyor.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde dört anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de bir anlamıyla yaşamaktadır.

aya- (I) İH Ad takmak, lâkap takmak, unvan vermek *krş.* ada-, ata-, atta- (II) TZ Saymak, hürmet etmek (III) CC Karşı koymak, mukavemet etmek (IV) GT Esirgemek, sakınmak.

aya- KRT Merhamet etmek, saymak.

ayağ Sevortyan bu ismi üç ayrı kelime olarak vermiştir: I. ayak şu anlamlarda gösterilmiştir: 1. *İnsan veya hayvanın ayağı* 2. *Her hangi bir nesnenin ayağı* 3. *Basamak* 4. *Hendek* 5. *Kez, defa*. II. ayak 1. *Son* 2. *Sonuç* 3. *Irmağın ağzı* anlamlarda verilmiştir. III. ayak şu anlamlarda gösterilmiştir: 1. *Tas* 2. *Tabak* 3. *Hacim ölçüsü*. Kelime için TEL'de 1. *Üstünde durulan uzuv* 2. *Bir akarsudan ayrılan veya ona kavuşan ikinci derecede mecra* 3. *Aşağı* 4. *Adım, basamak* 5. *Tavladaki adımlar (haneler)* 6. *Halk edebiyatında kafiye* 7. *mec. Tavırlar, nağmeler, 'edebiyat', büyük sözler* 8. *İçki içilen kab* anlamları gösterilmiştir. KBS'de bu ismin anlamı 1. *Ayak* 2. *Son, netice* 3. *Çanak, kâse* şekillerinde verilmiştir.

Taradığımız esrlerde *ayak*, *kadeh* ve *kap* *kacak* anlamlarında kullanılan bu kelime KRT'de *ayak* anlamında yaşamaktadır.

ayağ (I) CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, MG, MS, RH, TA, TZ Ayak *krş.* adağ, ayağ, azak (II) DM, GT Kadeh (III) İM Kap *kacak* **ayağ** **çanak** kap *kacak* (İM).

ayaq KRT Ayak.

aydın TDES'de *aydın* ismi yedi anlamında gösterilmiştir: 1. *Ay ışığı* 2. *Ay, kamer* 3. *Işık, aydınlık, parlak* 4. *Ay ışığıyla aydınlatmış yer* 5. *Suyun parlak, aydın yüzü* 6. *Açık, anlayışlı, net* 7. *Azametlik, büyüklük*. TEL'de kelime iki anlamında verilmiştir: 1. *Işık, aydınlık; ışıklı* 2. *Bir yapının ortasına gelen bölümlerin ışık alması için damın ortasından zemine dek açılan boşluk*. KBS'de kelime *ışık alan, ışıklı, aydınlık* anlamında verilmiştir. Temel anlamı *ışık* ve *aydınlıkla* alâkalı olan bu kelime Tarihî Kıpçakçada da aynı anlamında kullanılmıştır, fakat KRT'de bu anlam daralmış halde yaşamaktadır.

aydın 1. GT, TA Işık, aydınlık, parlak 2. TA Ay ışığı.

aydın KRT Aydın, ışıklı.

ayran İsim TDES'de ve TEL'de *yağı alınmış süt, sulandırılmış yoğurt* anlamında verilmiştir. KBS'de kelimenin anlamı *süt veya yoğurt yayıkta çalkanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm* şeklinde verilmiştir. KRT'de de *ayran* kelimesi

aynı anlamında yaşamaktadır, fakat Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır.

ayran (I) BM, DM, GT, TA, TZ Ayran **(II)** Kİ Ayrıran **(III)** CC At ağılı, ahır.

ayran KRT Ayran.

ayrı Sevortyan kelimeyi dört anlamında vermiştir: 1. *Ayrı* 2. *İkilenmiş* 3. *Farklılık* 4. *Alma*. TEL’de *ayrı* kelimesi *ayru* şeklinde verilmiştir ve 1. *Ayrılmış, beraber değil, kendi başına* 2. *Başka, farklı* 3. *Aynı olmayan* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de ise kelime tek bir anlamında verilmiştir: *başka*. Taradığımız eserlerde *ayrı* kelimesinin dört anlamında kullanılmış olduğu görülmektedir. KRT’de bu kelime *ayrı, farklı* anlamında yaşamaktadır.

ayrı (I) CC, TZ Ayrı, başka, farklı *krş.* ayrık, ayruk (I), ayuk (I), eyrik **ayrı kün** yarından sonra, daha ertesi gün (BM) **(II)** CC Çatallanmış, iki çatal olan *krş.* ayru **(III)** Kİ Tepe **(IV)** BM, Kİ Dağlardaki yol, keçi yolu, vadi.

ayrı KRT 1. Ayrı 2. Özel olan, farklı.

ayrıl- Sevortyan kelimenin anlamını *ayrılmak, uzaklaşmak* şeklinde veriyor. TEL’de ve KBS’de kelime *ayrılmak* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *ayrıl-* fiili daha geniş anlamında kullanılmışken, KRT’de daralmış şeklide yaşamaktadır.

ayrıl- 1. Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, TA Ayrılmak *krş.* ayrıl- 2. İM Uzaklaşmak 3. İM Kesilip ayrılmak 4. KFT Ayrılmak, boşanmak.

ayrıl- KRT 1. Ayrılmak, ayrı düşmek 2. Boşanmak.

az TDES’de kelime 1. *Az, çok olmayan* 2. *Yeterli olmayan* 3. *Sık olmayan, seyrek* anlamlarında gösterilmiştir. *Çok’un aksi* anlamı TEL’de verilmiştir. KBS’de bu kelime *alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik* anlamında gösterilmiştir.

Taradığımız eserlerde *az, çok olmayan* ve *sarı renkli at* anlamlarında kullanılmış *az* kelimesi KRT’de sadece *az, çok olmayan* anlamında yaşamaktadır.

az (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Az, çok olmayan *krş.* as **(II)** BV, Kİ Sarı renkli at.

az KRT Çok olmayan, az.

azık İsim TDES’de 1. *Gıda, yiyecek* 2. *Yolculuğa alınan yemek* 3. *Yem* 4. *Ürün* anlamlarında verilmiştir. TEL’de *azık* kelimesi *azuk* şeklinde gösterilmiştir ve *yolluk, yiyecek* anlamında verilmiştir. KBS’de de kelime *yiyecek, azık* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime daha geniş anlamında kullanılmıştır: 1. *Yiyecek, gıda, azık* 2. *Fayda, çıkar, kazanç*. Sonraki dönemlerde ikinci anlam rastlanmıyor. KRT’de de bu kelime tek *gıda, yiyecek* anlamında yaşamaktadır.

azık (I) BM, TZ Azık, yiyecek, gıda *krş.* azığ (I), azıh (I), azuk (I) (II) CC Fayda, çıkar, kazanç *krş.* asığ, asıh, aşşı, asu, azıh (II), ısığ, ışığ.

azıq KRT Gıda, yiyecek, azık.

baba Sevortyan TDES’de *baba* isminin on bir anlamını göstermiştir: 1. *Baba* 2. *Dede* 3. *Dede babası* 4. *Sağılı ihtiyar* 5. *Namuslu insan* 6. *Muhtar* 7. *Anne veya babanın ağabeyi* 8. *Koca, eş* 9. *Anne* 10. *Değirmenin dingili* 11. *Sade, mütevazi*. TEL’de kelime 1. *Peder* 2. *Yaşlı bir adama hitab ederken kullanılan kelime* 3. *(Argo) Gangster şefi; hamam külhancısı; çok iyi, üstün nitelikli*. 4. *(Sıfat olarak) Olgun, itimad edilir* 5. *Büyük, iri* 6. *Erkek cinsiyen uzvu* 7. *(Kaba konuşma dilinde) Hiç bir şey* 8. *Halat bağlanacak dikme; çatı mertegi; merdiven trabzanını tutan kazık* 9. *Ur, yumru* 10. *Yalnız* anlamlarında, KBS’de *çocuğu olmuş erkek* anlamında verilmiştir. Türk dillerinde anlam alanı geniş olan bu kelime Tarihî Kıpçakçada *büyük, büyüğün küçüğe ve küçüğün büyüğe hitap ettiği zaman söylediği kelime* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *baba* anlamında yaşamaktadır.

baba Kİ Büyük, büyüğün küçüğe ve küçüğün büyüğe hitap ettiği zaman söylediği kelime.

baba KRT Baba.

bağ TDES’de kelime 1. *Bağ* 2. *Örülmüş çelenk* 3. *Kuşak, kemer* 4. *Düğüm* anlamlarında verilmiştir. TEL’de ismin anlamları 1. *Bağlamağa yarayan ip* 2. *Demet* 3. *Bir demet ölçüsü, yaklaşık olarak 100-150 kg. gelen kendir demeti; bir araya baplanmış beş çile pamuk ipliği* 4. *Üzüm bağı* 5. *Bahçe şekillerinde*, KBS’de 1. *Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.* 2. *Koyunların kaçmasını önlemek için çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu da koyunlardan birine bağladığı ip* şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde dört anlamında kullanılan bu isim KRT’de anlamı daralmış şeklinde yaşamaktadır.

bağ (I) BM, BV, CC, İM, Kİ, MG Bağ, ip *krş.* bav (II) İM Düğüm (III) MG Kuşak (IV) KK Demet.

bağ KRT (I) İp, bağ (II) Düğüm (III) İlişki, bağlantı.

bağır Kelime TDES’de yedi anlamında verilmiştir: 1. *Karaciğer, ciğer* 2. *Kalp, yürek* 3. *Göğüs* 4. *Karın* 5. *Her hangi bir şeyin önü* 6. *Yan* 7. *Akraba*. TEL’de kelime 1. *Ciğer, bağırsak gibi vücut boşluklarında bulunan organların ortak adı* 2. *Karaciğer* 3. *mec. Yürek, gönül* anlamlarında, KBS’de *göğüs* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde beş anlamında kullanılmış bu isim KRT’de *iç organlar* ve *göğüs* anlamlarında yaşamaktadır.

bağır (I) CC Bakır *krş.* bakır (II) MG Yayın uçları (III) İN Göğüs (IV) DM, GT, İM, Kİ, TA, TZ Ciğer, karaciğer *krş.* bavur (V) İN Her şeyin içi veya önü.

bağır KRT (I) İç organlar (II) Göğüs.

bağla- Sevortyan kelimenin anlamını *bağlamak* anlamında göstermiştir. Fiilin 1. *Çözmenin aksi* 2. *(Yarayı) sarmak* 3. *Bir torbaya veya bohçaya sarmak, paketlemek* 4. *Saklamak* 5. *Kapatmak, kilitlemek* 6. *mec. Oluşmak, oluşturmak* anlamları TEL’de, *bağ* veya *başka bir araçla tutturmak* anlamı da KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki üç anlamda kullanılmış *bağla-* fiili KRT’de *bağlamak* anlamında yaşamaktadır.

bağla- (I) 1. CC Bağlamak, demet yapmak 2. BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ Bağ ile, ip ile bağlamak *krş.* bakağıla-, balğa-, bavla-, bayla- (II) MG Sona erdirmek (III) İM Kapıyı kapamak.

bağla- KRT Bağlamak.

bağlan- Kelime *bağla-* fiilin passivum halidir. TDES’de onun anlamı *bağlanmak* şeklinde verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Sarınmak* 2. *Katılaşmak, donmak* şekillerinde verilmiştir. *Bağlamak işine konu olmak* anlamı ise KBS’de gösterilmiştir.

Taradığımız eserlerde *bağlanmak* ve *kuşanmak, takınmak* anlamlarında kullanılmış fiil KRT’de *bağlanmak* anlamında yaşamaktadır.

bağlan- 1. BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, RH Bağlanmak 2. İM Kuşamak, takınmak.

bağlan- KRT Bağlanmak.

bağ- TDES’de kelime 1. Bakmak 2. Görmek 3. Karşıda olmak 4. Görünmek 5. Beklemek 6. Gözetmek, bakmak 7. Otlatmak 8. Birine ait olmak 9. Kontrol etmek 10. Denemek 11. Çabalamak 12. Korunmak 13. Fal bakmak anlamlarında verilmiştir. TEL’de fiilin anlamı 1. Gözleri bir tarafa çevirmek 2. Görmek 3. Dikkat etmek, aldırma 4. Bir şeyle ya da birisiyle meşgul olmak 5. İcab ettirmek 6. Beklemek şekillerinde, KBS’de *bakışı bir şeyin üzerine çevirmek* şeklinde gösterilmiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde *bakmak* ve *göz ucuyla bakmak* anlamlarında kullanılmış *bak-* fiili KRT’de sadece *bakmak* anlamında yaşamaktadır.

bağ- 1. BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Bakmak *krş.* bağ- 2. TA Göz ucuyla bakmak.

bağ- KRT Bakmak.

bala Sevortyan bu ismi 1. Çocuk yavru 2. Küçük 3. Oğul 4. Aşağılamak için kullanılan kelime 5. Ağabey, abla 6. Aile 7. (Tarımda) Yardımcı anlamlarında göstermiştir. TEL’de anlam 1. Çocuk 2. Kuş veya hayvan yavrusu 3. Bebek 4. Bir cins ipekli bez, baş örtüsü olarak, KBS’de ise 1. Yavru, çocuk 2. Kuş ve hayvan yavrusu olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *çocuk* ve *piliç* anlamlarında kullanılmış bu isim KRT’de *çocuk* anlamında yaşamaktadır.

bala (I) BV, GT, İM, TZ Çocuk, yavru **(II)** Kİ Piliç.

bala KRT Çocuk, yavru.

bar Kelime TDES’de 1. Var olan 2. Varlık 3. Tüm, bütün 4. Her şey, her kim anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelime *var* şeklinde gösterilmiştir ve *var*, *mevcut* anlamında verilmiştir. KBS’de kelimenin 1. Mevcut, evrende ve düşüncede yer alan, yok *karşısı* 2. Erzurum yöresinde oynanan halk oyunu anlamları verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *var*, *mevcut* ve *bir çeşit çalgı, saz* anlamlarında kullanmış *bar* kelimesi günümüz KRT’de sadece *var*, *mevcut* anlamında yaşamaktadır.

bar (I) BV, CC, DM, GT, İM, İN, Kİ, KK, RH, TZ Var, mevcut *krş.* var **(II)** TZ Bir çeşit çalgı, saz.

bar KRT Var, mevcut.

başla- TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam *harekete geçmek, başlangıcını yapmak* şeklinde, KBS’de de *başlamak* şeklinde gösterilmiştir.

Taradığımız eserlerde *başlamak* ve *yaralamak* anlamlarında kullanılmış fiil KRT’de sadece *başlamak* anlamında yaşamaktadır.

başla- (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Başlamak **(II)** TA Yaralamak.

başla- KRT Başlamak.

bat- Fiilin anlamı Sevyotyan’da 1. *Dalmak* 2. *Akmak* 3. *Çalılışmak* 4. *Geçmek* şekillerinde verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Aşağı inip gözden kaybolmak* 2. *Suya inmek, garkolmak* 3. *mec. Mahvolmak* 4. *Ortadan kaybolmak, yok olmak* 5. *Saplamak* 6. *Çok çamur olmak, pislikle kaplanmak* 7. *Acı vermek, tedirgin etmek* anlamlarında, KBS’de *bir sıvının üstünde iken içine gömülme* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil geniş anlamında kullanılmışken, KRT’de daralmış şeklinde yaşamaktadır.

bat- 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, MS, TZ Batmak, dalmak 2. İM, KF, KK, TA (Güneş, ay vb.) batmak 3. CC Ortadan kayb olmak 4. MG Gömülme.

bat- KRT 1. Batmak, dalmak 2. (Güneş) batmak 4. Saplanmak.

batır- Kelime *bat-* fiilinin bütün anlamlarda causativum halidir. TDES’de 1. *Daldırmak* 2. *Akıtmak* 3. *Çalılaştırmak* 4. *Geçirmek* anlamlarında, TEL’de 1. *mec. Mahvetmek, yok etmek* 2. *Kirletmek, pisletmek* 3. *Kara sürmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de *sıvının veya yumuşak bir şeyin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde üç anlamda kullanılmış bu fiil KRT’de iki anlamıyla yaşamaktadır.

batır- 1. CC, GT Batırmak *krş.* *batır-* (I), *batkır-* 2. CC Gizlemek, saklamak 3. İM Bir şeyi suya daldırmak.

batır- KRT 1. Batırmak 2. Bir şeyi suya daldırmak.

bekle- TDES’de fiilin anlamı gösterilmemiştir. TEL’de kelime 1. *Gözetmek, bekçiliğini yapmak, muhafaza etmek* 2. *Pekiştirmek, sağlamlaştırmak; emniyete almak* 3. *mec. Gözetmek, göz önünde tutmak, (verilen sözü) tutmak* 4. *Bir şeyin oluşuna kadar bir yerde durmak; birisinin gelmesini beklemek* anlamlarda, KBS’de 1. *Beklemek, gözetmek, saklamak, hapsedmek* 2. *Pekitlemek, kapatmak, bağlamak* anlamlarında

verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *beklemek* ve *kilitlemek* anlamlarında kullanılmış *bekle-* fiili KRT’de sadece *beklemek* anlamında yaşamaktadır.

bekle- (I) Gİ, KF, KFT, Kİ Beklemek (II) KK Kilitlemek.

bekle- KRT Beklemek.

ben Sevortyan *ben* kelimesinin anlamını TDES’de vermemiştir. TEL’de anlam 1. Birinci şahıs zamiri 2. Tende bulunan koyu renk leke 3. Saçta, sakalda açık veya koyu renkte küçük yer; çürük dişte leke 4. Kuşun yavrusuna taşıdığı yem, yiyecek; oltaya takılan yem şekillerinde, KBS’de 1. Birinci tekil kişi zamiri 2. Tende bulunan koyu renkli leke ya da kabartı şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *ben* kelimesi üç anlamda kullanılmıştır, KRT’de ise sadece bir anlamıyla yaşamaktadır.

ben (I) Gİ, TA Ben (zamir) *krş.* men (I), min (I) (II) Kİ Vücuttaki siyah nokta (III) BM, KF, KFT, MS Sorgun ağacı.

ben KRT Vücuttaki siyah nokta.

betli Sevortyan’da, TEL ve KBS’de kelimenin anlamı gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde iki anlamında kullanılmıştır: 1. Tanıdık yüzlü 2. Ayıplı, kusurlu. KRT’de *yüzü olan kimse* anlamında yaşamaktadır.

betli (I) CC Tanıdık yüzlü (II) TZ Ayıplı, kusurlu.

betli KRT Yüzü olan kimse, yüzlü **uzun betli** "uzun yüzlü"; **kırmızı betli** "kırmızı yüzlü".

bey Kelimenin anlamı TDES’de verilmemiştir. TEL’de isim 1. Evin, ailenin erkek başı, zevç; köyün ileri gelenlerinden biri, bir kabilenin veya küçük bir devletin başı, âmir, kumando eden 2. Satış anlamlarında gösterilmiştir. 1. Arı beyi 2. Bey, koca, evli erkek 3. Reis, soylu kişi anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *bey*, *reis*, *efendi* ve *kısrak*, *dişi deve* anlamlarında kullanılmışken KRT’de *efendi*, *sülalenin başı* anlamında yaşamaktadır.

bey (I) CC, Kİ, KK, TA Bey, reis, efendi, soylu *krş.* beg, bi, big, biy (II) CC Kısrak, dişi deve.

bey KRT 1. Efendi, bey 2. Sülalenin başı.

beylik Sevortyan ismin anlamını göstermemiştir. TEL’de kelime dört anlamında verilmiştir: 1. *Bey sıfatı; bey idaresi, küçük devlet* 2. *Devlet malı* 3. *Askerlere verilen küçük battaniye veya kilim* 4. *Basmakalıp, klişe sözler, müptezel*. KBS’de anlam *bey olma durumu* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime TEL’in ilk üç maddesinde olan anlamlarda kullanılmıştır. KRT’de tek *beylik* anlamıyla yaşamaktadır.

beylik (I) KK Beylik **(II)** İH Muhaberede askere verilen silâh, çanta vb. **(III)** İH Devlete ait olan her şey.

beylik KRT Beylik.

bez İsim TDES’de beş anlamında verilmiştir: 1. *Tuval* 2. *Kumaş* 3. *Pamuk* 4. *Pamuklu kağıt* 5. *İpek*. TEL’de anlam 1. *Dokuma parçası* 2. *Deri altında olan şişkinlik, gудde şekillerinde*, KBS’de ise 1. *Bez* 2. *Etle deri arasında bulunan bez şekillerinde* gösterilmiştir. TEL’de olan anlamlar taradığımız eserlerde kullanılmıştır, KRT’de isim tek anlamıyla yaşamaktadır.

bez (I) TZ Bez, kumaş parçası *krş.* biz **(II)**, böz, büz **(II)** TZ Vücutta deri ve et arasında ve en çok boyunda, kasıkta çıkan şiş, beze.

bez KRT Bez, kumaş parçası.

bırak- Sevortyan fiilin anlamını 1. *Bırakmak* 2. *Atmak* 3. *Girdirmek* 4. *Terketmek* 5. *Koyuvermek, salmak* 6. *Yapmayı bırakmak* 7. *Göndermek* 8. *İhmal etmek* 9. *Yönelmek* 10. *Şımartmak* 11. *Hapslamak* 12. *(Hayvanlar için) Erken doğum yapmak* şekillerinde göstermiştir. TEL’de anlam şu şekillerinde verilmiştir: 1. *Elde tutulan şeyi salıvermek* 2. *Terketmek, atmak* 3. *Koymak* 4. *Atmak* 5. *İndirmek* 6. *mec. Tehir etmek, geciktirmek* 7. *Tutmamak, gitmesine engel olmamak* 8. *Mani olmamak, müsaade etmek* 9. *Son vermek* 10. *(Menfi cümlede) Atlamak, unutmak* 11. *İşlemez hale gelmek*. KBS’de kelime *bırakmak, koyuvermek* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *bırakmak* ve *aşılacak* anlamlarında kullanılmış *bırak-* fiili bugün KRT’de fiil *bırakmak* anlamında yaşamaktadır.

bırak- **(I)** BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, TZ Bırakmak **(II)** KK Aşılacak, döllemek.

bırak- KRT Bırakmak.

bil- TDES’de fiil 1. *Bilmek* 2. *Öğrenmek* 3. *Anlamak* 4. *Değer vermek* 5. *Yapa bilmek, başarmak* 6. *Tasarruf etmek* 7. *Farketmek* 8. *Sorumlu olmak* 9. *İş sahibi olmak* 10. *Ziyaret etmek* 11. *(Yardımcı fiil olarak) Bilmek* anlamlarında, TEL’de 1. *(Daha evvel tanışılan birini) gene tanımak* 2. *Malûmat elde etmek, öğrenmek* 3. *Haberi olmak, vâkıf olmak* 4. *Tam olarak anlamak, iyice tadabilmek* 5. *Farzetmek* 6. *Öğrenmiş veya alışmış olmak, kabiliyetine sahibolmak* anlamlarında, KBS’de de *bir şeyi anlamış ve öğrenmiş bulunmak* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada fiil *bilmek* ve, sözlüklerde yer almayan, *saltanat sürmek, muktedir olmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise ikinci ve üçüncü anlamı daralmış halde yaşamaktadır.

bil- (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Bilmek (II) CC Saltanat sürmek, hükümdarlık etmek (III) CC, GT, İM, KFT, MG Muktedir olmak.

bil- KRT 1. Bilmek 2. Fiilden sonra kullanılan yardımcı kelime "bilmek" **yapa bil-** "yapa bilmek" 3. Anlamak, kavramak.

bilgili TDES ve TEL’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de *bilgili, iyi ahlâklı, olgun ve örnek kimse* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime iki anlamıyla kullanılmıştır: 1. *Bilgili* 2. *Belli açık*. KRT’de ise *bilgili* anlamında yaşamaktadır.

bilgili (I) TZ Bilgili (II) GT Belli, açık *krş.* belgü, belgölü, bellü, bilgüli, bilgölü.

bilgili KRT Bilgili.

birer Kelime TDES, TEL ve KBS’de *birer* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada bu anlamla birlikte *ara sıra* anlamı da kullanılmıştır. Günümüz KRT’de kelime, sözlüklerde verilmiş, *birer* anlamında yaşamaktadır.

birer 1. CC, İM, KK Birer, bir bir 2. MG Ara sıra.

birer KRT Birer, bir bir.

biz İsim Sevortyan’da 1. *Biz* (1. *şahıs çoğul zamiri*) 2. *Biz, deri dikmekte kullanılan alet* 3. *Her hangi bir şeyin sivri ucu* 4. *Bıcağın keskin kısmı* anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Ben kelimesinin çoğulu* 2. *İğneye delik açmak için kullanılan alet* 3. *(Seyirci veya dinleyicilerden gelen haykırışlar) Bir daha!* şekillerinde, KBS’de 1. *Biz, ben’in çokluk biçimi* 2. *Çuvaldız; çelikten yapılmış sivri*

uçlu ve ağaç saplı araç şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *biz* zamiri, *bez*, *kumaş parçası* ve *biz* anlamlarında kullanılmış *biz* kelimesi KRT’de iki anlamıyla yaşamaktadır.

biz (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ Biz (zamir) *krş.* miz **(II)** BV, KFT, TA Bez, kumaş parçası *krş.* bez (I), böz, büz **(III)** CC, DM Biz, deri dikmekte kullanılan alet.

biz KRT **(I)** Biz (zamir) **(II)** Biz, deri dikmekte kullanılan alet.

boğa TDES’de kelime *buğa* şeklinde verilmiştir ve şu anlamlarında gösterilmiştir: 1. *Boğa, erkek tohumluk hayvan* 2. *Boğa burcu* 3. *Manda, camus* 4. *Hona* 5. *(İnsan için) İri, büyük* 6. *Boğa sesini taklit eden çalgı aleti* 7. *Düğümü çözmek için kullanılan sert ağaç değneği*. TEL’de isim *damızlık erkek sığır* anlamında, KBS’de *boğa* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *boğa* ve, sözlüklerde rastlanmayan, *kaplumbağa* veya *kurbağa* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise *boğa* anlamında yaşamaktadır.

boğa (I) DM Kaplumbağa veya kurbağa *krş.* bağa, bağa **(II)** CC, Kİ, KK, TA, TZ Boğa, erkek tohumluk hayvan *krş.* buğa (I).

boğa KRT Boğa, erkek tohumluk hayvan.

bor TDES’de isim 1. *Fırtına* 2. *Tebeşir* 3. *Beyaz kil* 4. *Kilden yapılmış* 5. *İşlenmemiş toprak* 6. *Toprak* 7. *Bulaşık sudan kaplarda oluşan tortu* 8. *Toz* 9. *Yosun* 10. *Küf* anlamlarında, TEL’de 1. *İşlenmemiş sert toprak* 2. *Yumuşak taş* 3. *Alçı, kireç* 4. *Boz renk* 5. *Gri renkli sığır* anlamlarında, KBS’de 1. *Şarap, süci* 2. *Sarı toprak; ekilmemiş toprak* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *kireç* ve *şarap* anlamlarında kullanılmış *bor* ismi KRT’de *tebeşir* ve *kimyadaki bor* anlamlarıyla yaşamaktadır.

bor (I) BM, Kİ Kireç, alçı **(II)** CC, İH, TA Şarap, içki.

bor KRT **(I)** Tebeşir **(II)** (Kimyada) Bor.

borla İsmin anlamı TDES’ ve KBS’de verilmemiştir. TEL’de *çamdan oyulmuş su kabı* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *bağ*, *bahçe* ve *üzüm* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de *üzüm türü* anlamında yaşamaktadır.

borla (I) CC Bağ, bahçe **(II)** TA Üzüm.

borla KRT Üzüm türü.

boş Kelime Sevortyan'da şu anlamlarında verilmiştir: 1. Boş 2. Boş vakit 3. Boşalma 4. Serbest, bağımsız 5. (Eşler için) Boşanmış, ayrılmış 6. Dul kadın 7. Boşanma 8. Takatsiz, güçsüz 9. Huysuz 10. Beleş olan, karşılıksız 11. Rezil, alçak 12. Korkak, namussuz 13. Özensizce, savsakça yapılmış 14. Çıplak, üzerinde elbisesi olmayan 15. Tam, bütün. TEL'de kelime 1. Bağlı olmayan, serbest bırakılmış 2. Kocasından ayrılmış kadın 3. İşinden atılmış veya iş bulamamış biri 4. (Menfi cümlede) Üşenmez 5. Bir işe kullanılmıyan şey anlamlarında gösterilmiştir. KBS'de anlam 1. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan 2. Boş, hür, ergin şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *boş* ve *kocasından ayrılmış kadın* anlamlarında kullanılmıştır fakat bugün KRT'de bir anlamıyla yaşamaktadır.

boş (I) BV, CC, DM, GT, İH, İM, İN, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ **Boş (II)** Kİ, TA Kocasından ayrılmış kadın, boşanmış.

boş KRT 1. Boş, dolu olmayan 2. Gevşek.

boşan- Fiilin anlamı TDES'de verilmemiştir. Kelimenin 1. Kendini bir yerden kurtarmak 2. Birdenbire dışarı uğramak 3. Söyleyeceklerini birdenbire ortaya dökmek 4. Gergin bir yayın veya zembereğin birdenbire çözülmesi 5. Birden gevşemek, halden düşmek 6. Kocasından bırakılmak, eşinden ayrılmak anlamları TEL'de, kendini bir yerden kurtarmak anlamı da KBS'de verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada fiil TEL'in 5. ve 6. maddelerde verilen anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ise *arınmak*, *boşanmak* anlamında yaşamaktadır.

boşan- (I) BV, CC, İN, KF, KFT, Kİ, TZ Boşanmak, eşinden ayrılmak **(II)** MG Boşalmak, gevşemek.

boşan- KRT Arınmak, boşanmak.

boy TDES'de kelimenin anlamı 1. Boy, endam 2. Uzunluk 3. Şerit 4. Derinlik 5. Ölçü 6. Beden 7. Kendi, zat, kişi 8. Yalnız, kimsesiz olan 9. İnsanlar topluluğu 10. Güç 11. Birleşme olarak verilmiştir. TEL'de anlam 1. Vücut uzunluğu 2. Vücudun bir kısmı değil, hepsi 3. Enin aksi, uzunluk 4. Çeşit, karakter Kıyı, kenar 5. Aşiretlerde geniş akraba grubu, klan 6. Halk destanı bölümü 7. Tohumu pastırma çemeninin yapılmasında kullanılan bir bitki, *Trigonella foenograecum* şekillerinde, KBS'de de 1. Kavim, boy 2. Uzunluk 3. Yem olarak kullanılan, çemen yapılan burçağa benzer bir tahıl çeşidi 4. Çökeleğe katılan kokulu bir ot şekillerinde verilmiştir. Sözlüklerde verilmiş

olan anlamlara göre Tarihî Kıpçak Türkçesinde *boy* kelimesi daralmış halde, üç anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise sadece bir anlamında yaşamaktadır.

boy (I) BM, BV, CC, GT, İM, KFT, Kİ, MG, TA Boy, endam *krş.* boyı, boyu
(II) CC Kişi, zat, kendi **boy bile** özel, hususî (CC) **boy sukluluğu** hırslı, aşırı istekli (CC)
boy sun- itaat etmek (CC) **(III)** BM Buy çiçeği tohumu.

boy KRT **1.** Boy, endam **2.** Yükseklik **3.** Uzunluk.

bölüş- Sevortyan *bölüş-* fiilinin anlamını *1. Bölüşmek, paylaşmak 2. Ayrılmak, ikiye bölünmek 3. Kırılmak 4. Dikkat edilmek 5. Kuşatılmak 6. Dizilmek* olarak vermiştir. TEL’de kelime *1. Bölüşmek, paylaşmak 2. İkiye bölünmek* anlamlarda, KBS’de *iki veya daha büyük parçalara ayrılmak, bölüşmek* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *paylaşmak* ve *yardımlaşmak* anlamlarında kullanılmışken KRT’de sadece *paylaşmak* anlamında yaşamaktadır.

bölüş- (I) KFT Bölüşmek, paylaşmak **(II)** TA Yardımlaşmak.

bölüş- KRT Paylaşmak, bölüşmek.

börek İsim TDES’de dört anlamında verilmiştir: *1. Etli börek 2. Fırında pişirilen hamur 3. Kalınca yufka parçalarına konularak haşlanmış kıyma 4. Pasta.* TEL’de anlam *kıymalı veya peynirli hamur işi* olarak, KBS’de *börek* olarak gösterilmiştir. Temelde *yiyecek* anlamında olan isim taradığımız eserlerde *böbrek* anlamında da kullanılmıştır. KRT’de kelime *börek* anlamında yaşamaktadır.

börek (I) KK, TZ Böbrek *krş.* bögrek, bügrük, bükrek **(II)** BM, TZ Börek, içerisine et doldurulmuş hamur parçaları *krş.* börük.

börek KRT Börek.

buğa TDES’de kelime şu anlamlarında gösterilmiştir: *1. Boğa, erkek tohumluk hayvan 2. Boğa burcu 3. Manda, camus 4. Hona 5. (İnsan için) İri, büyük 6. Boğa sesini taklit eden çalgı aleti 7. Düğümü çözmek için kullanılan sert ağaç değneği.* TEL ve KBS’de isim *boğa* şeklinde gösterilmiştir ve *damızlık erkek sığır* anlamında, verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *boğa* ve, sözlüklerde rastlanmayan, *yular* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *boğa* anlamında yaşamaktadır.

buğa (I) BM Boğa, erkek tohumluk hayvan *krş.* boğa **(II)** CC Yular.

buğa KRT Boğa.

buluş- Sevortyan fiili *buluşmak, rastlaşmak, karşılaşmak* anlamında göstermiştir. TEL’de kelime 1. *Bir araya gelmek, karşılaşmak, kavuşmak* 2. *Birisine gelmek, huzuruna yetişmek* anlamlarında, KBS’de *bir araya gelmek, karşılaşmak* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada fiil *yardım etmek* ve *karşılaşmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise tek bir anlamında yaşamaktadır.

buluş- (I) TZ Yardım etmek, taziye ve teselli etmek (II) Kİ Rastlaşmak, buluşmak, karşılaşmak.

buluş- KRT Rastlaşmak, buluşmak, karşılaşmak.

bur- TDES’de kelimenin on bir anlamı verilmiştir: 1. *Burmak* 2. *Delgilemek* 3. *Dönmek* 4. *Vida işini yapmak* 5. *Çevrilmek* 6. *Yönlemek* 7. *Bükmek* 8. *Kırıştırmak* 9. *Örmek* 10. *Uzatmak* 11. *Kapatmak, örtmek*. Fiilin 1. *(Bir şeyi) Kuvvet sarfederek kendi etrafında çevirmek* 2. *Sarmak* anlamları TEL’de, 1. *Karnı ağrımak* 2. *Çevirerek kapatmak* 3. *(İp) Burmak* anlamları da KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime aşağıdaki anlamlardada kullanılmıştır, KRT’de bir anlamıyla yaşamaktadır.

bur- (I) 1. BM, CC, GT, KK, MG *Burmak, bükmek* 2. Kİ, KK, TA, TZ *Eğirmek, ip bükmek* krş. bür- 3. Kİ *Örmek* (II) Kİ *Karnı ağrımak, karnı burulmak*.

bur- KRT *Burmak, bükmek*.

burçaq Sevortyan’da isim 1. *Nohut* 2. *Mısır* 3. *Tomurcuk* 4. *Sebze, yeşillikler* 5. *Tayları bağlamak için kullanılan ucu düğümlü olan kısa ipler* 6. *Dolu, yağmur* 7. *Ter taneleri* anlamlarında, TEL’de *hayvanlara yedirilen bir ot* anlamında ve KBS’de 1. *Taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi* 2. *Ter taneleri* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *dolu* ve *nohut* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlamı daralmış hale gelmiştir ve sadece *dolu* anlamında yaşamaktadır.

burçaq (I) CC, Kİ, TA *Dolu, yağmur* (II) BM, TA *Bezelye, nohut*.

burçaq KRT *Dolu, yağmur*.

burun TDES’de ismin anlamı 1. *Burun* 2. *İnsan yüzünün ağız ve burun kısmı* 3. *(Coğrafyada) Burun* 4. *Hayvanların somağı* 5. *Ön taraf* 6. *Önde olan* 7. *Sakırğa dudağı* 8. *Önce, evvel* şekillerinde verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Yüzün ortasındaki organ* 2. *Bir şeyin en ön ucu; karanın denize uzanan çıkıntısı* 3. *Duttan kaynatılarak alınan ilk sıra;*

taraktan alınan ilk yün anlamlarında, KBS’de 1. *Burun* 2. *Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *burun* kelimesi üç sözlükte olan *burun* ve sadece Sevortyanda gösterilmiş *önce*, *evvel* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de isim tek bir anlamıyla yaşamaktadır.

burun (I) CC, DM, GT, İH, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ *Burun* *krş.* *brun* **(II)** BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ *Önce*, *evvel*.

burun KRT 1. *Burun* 2. *Demlik gibi bazı nesnelerin ön ve sivri bölümü*.

bük- TDES’de fiil *bükmek*, *eğmek* anlamında verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Eğmek* 2. *Bir yerinden güç ile zorla-yarak kırmak* 3. *Katlamak, devşirmek* 4. *(İplikleri) burarak sarmak* şekillerinde, KBS’de ise 1. *Sertçe çevirmek, kıvrırmak* 2. *Durdurmak, toplanmak, bükülmek, yere kapanmak, doymak, kanmak* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *bükmek* ve *oynamak* anlamlarında kullanılmış fiil KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

bük- **(I)** BM, BV, CC, Gİ, İN, KF, KK, MG, TA, TZ *Bükmek*, *eğmek* **(II)** Kİ *Oynamak*.

bük- KRT *Bükmek*, *eğmek*.

çağ- Fiilin 1. *Vurarak yerleştirmek* 2. *(Ağaç, odun) kesmek* 3. *Vurarak kıvılcım çıkarmak* 4. *(Kibrit hakkında) Sürterek ateşlemek* 5. *Gün ısımak, güneş doğmak* 6. *İftira etmek, gizlice ihbar etmek, arayı bozmak* 7. *Bildirmek, ifşa etmek* anlamları TEL’de verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı 1. *Vurarak yerleştirmek* 2. *(İçki) İçmek* 3. *(Argo) Sezmek, anlamak; sınıfta kalmak* şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *çağ-* fiili aşağıdaki yedi anlamında kullanılmışken, KRT’de üç anlamında yaşamaktadır.

çağ- **(I)** CC *İftira etmek* *krş.* *çağ* **(II)** İhbar etmek, ifşa etmek **(III)** KFT *Vurmak, çakmak* *krş.* *şak-* **(II)** **(IV)** KFT *Erişmek* **(V)** Kİ *İşaret etmek* **(VI)** TA *Çalmak* **(VII)** TA *Birini bir büyüğe şikâyet etmek* *krş.* *şik-* **(II)**.

çağ- KRT **(I)** *İhbar etmek* **(II)** *Anlamak, kavramak* **(III)** *Ateş yakmak*.

çalık TEL’de kelimenin anlamı 1. *Yara, çıban izi; kesik; yüzünde yara izi bulunan* 2. *Çarpık, yamuk* 3. *Cin çarpmış gibi, hastalıklı, yüzü solgun, sakat* 4. *Normal insan gibi hareket etmeyen* 5. *Delice hareket eden, haşarı; gem tutmaz, idaresi zor (at)*

6. *Silinmiş, çizilmiş (yazı) olarak verilmiştir.* KBS’de kelimenin şu anlamları gösterilmiştir: 1. *Deli, delimsi* 2. *Çarpık, yamuk* 3. *Biçimsiz* 4. *Bir tarafı yontulmuş ağaç* 5. *Kaba, patavatsız* 6. *Anası babası belli olmayan* 7. *Renksiz, kansız* 8. *Kırpık kumaş* 9. *Kırlarda biten, yumru kökü yenilen kırmızı çiçek açan bir bitki.* Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *afacan, yaramaz, başı sert at ve kılıla vurma, kesme* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *çevik, çalak* ve *gayretli* anlamlarında yaşamaktadır.

çalık (I) TA Afacan, yaramaz **(II)** Kİ Başı sert at **(III)** Kİ Kılıçla vurma, kesme.

çalıq KRT **(I)** Çevik, çalak **(II)** Gayretli.

çap- TEL’de fiil 1. *Vurmak; (atı) vurarak koşturmak; koşma ivmek* 2. *Ayrılmak, gitmek* 3. *Çapa ile toprağı kabartmak* anlamlarında, KBS’de 1. *(Atı) koşturmak; akın etmek, koşmak* 2. *Köpek havlamak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime dört anlamında kullanılmıştır, KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

çap- **(I)** 1. BV Koşmak 2. İN, RH Atılmak, hızlı hareket etmek 3. BV, GT, MG Sürmek, at koşturmak **(II)** 1. İM Vurmak, çarpmak krş. şap- 2. MG Kılıç vurma 3. Kİ Bir defada hem vurma hem kesmek **(IV)** İN, RH Derisi soyulmak, yağır olmak.

çap- KRT 1. Koşmak 2. Atılmak, hızlı hareket etmek.

çeber Kelime TEL’de *becerikli, açıkgöz, cesur* anlamında verilmiştir. KBS’de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime iki anlamında kullanılmıştır: *terbiyeli, kibar, zarif, alımlı ve beyaz benekli*, bugün KRT’de ise *usta* anlamında yaşamaktadır.

çeber (I) Moğ. CC Terbiyeli, kibar, zarif, alımlı **(II)** TA Beyaz benekli.

çeber KRT Usta.

çekiş- Kelime *çek-* fiilin ortaklık halidir. TEL’de fiil 1. *(İki kişi) Karşılıklı çekmek; mücadele etmek, kavga etmek* 2. *Karşılıklı silâha davranmak* anlamlarında verilmiştir. KBS’de *birlikte karşılıklı çekmek* anlamında ise gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *çekiş-* fiili *tartışmak, davalaşmak ve gıyabında söz söylemek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *eziyet çekmek* anlamında yaşamaktadır.

çekiş- 1. Gİ, GT, İM, KF Tartışmak, bozuşmak, ihtilâfa düşmek krş. çikiş-, şekiş- 2. KFT Davalaşmak 3. KF Gıyabında söz söylemek.

çekiş- KRT Eziyet çekmek, zorlanmak.

çi TEL’de ismin beş anlamı verilmiştir: 1. *Pişmemiş* 2. *(Aydınlık veya renk hakkında) Göz kamaştıran* 3. *Şebnem* 4. *Nem, rutubet* 5. *Süt üzerinde toplanan kaymak; ekşimiş süt*. KBS’de kelime 1. *Çiğ, nem* 2. *Pişmemiş, çiğ* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *çiğ, pişmemiş* ve, sözlüklerde rastlanmayan, *akraba cinsinden bir kuş* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de sadece *çiğ, pişmemiş* anlamında yaşamaktadır.

çi (I) BM, Kİ Akraba cinsinden bir kuş *krş.* **çiy (II)** Kİ Çiğ, pişmemiş *krş.* *çig, çik (I), çiyik.*

çi(y) KRT Çiğ, pişmemiş.

dün TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de ve KBS’de anlam 1. *Gece* 2. *Dünkü gün; dünkü günde* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde de aynı iki anlamında kullanılmış *dün* kelimesi günümüz KRT’de sadece *bir önceki gün* anlamında yaşamaktadır.

dün (I) Gİ, KF, Kİ Gece *krş.* *tün* 2 **düne kün** gece gündüz (KF) *krş.* *tüne kün (II)* Gİ, KFT, Kİ Bir önceki gün.

dün KRT Bir önceki gün.

ečki Sevortyan’da ismin anlamı verilmemiştir. TEL’de ve KBS’de kelime *keçi* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ečki* kelimesi *keçi* ve *ički* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de tek bir anlamında yaşamaktadır.

ečki (I) BM, CC, KFT, Kİ, TA Keçi, teke *krş.* *ički, içkü, ikşi (III), işke, işki (II)* TZ İčki.

ečki KRT 1. Keçi 2. Oğlak burcu.

eger Sevortyan *eger* ismini *eyer* şeklinde vermiştir ve 1. *Eyer* 2. *Rulman, bilya* anlamlarında göstermiştir. TEL’de isim *binek hayvanlarının sırtına konulan ve binicinin üstünde oturduğu nesne* anlamda, KBS’de *eyer* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *eyer* ve *dil altında çıkan sivilce* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de tek *eyer* anlamında yaşamaktadır.

eger (I) İH Eyer *krş.* *egir (I), eyer, iyer, izer (II)* TZ Dil altında çıkan sivilce.

eger KRT Eyer.

el TDES’de *el* kelimesinin on dört anlamı verilmiştir: 1. *Kol (organ)* 2. *El (organ)* 3. *Parmak* 4. *El içi genişliği* 5. *Her hangi bir şeyin sapı, kolu* 6. *Güç, kudret* 7. *mec. Güvence* 8. *mec. Neden, sebep* 9. *mec. Dahil* 10. *mec. İlgi, merak* 11. *(İşkambil oyununda) Sıra, hamle, el* 12. *Kez, defa* 13. *kuru ot tarlası* 14. *Yarıшта atılan demir.* TEL’de ismin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. *Vücut parçası* 2. *İş bitiren uzuv* 3. *Silâh tutan uzuv* 4. *Malî, vaziyet* 5. *Rıza sembolü* 6. *Ateşli silâhlarda sayı birimi* 7. *Ülke* 8. *Ahali, halk, millet* 9. *Mağlûb, râm, muti* 10. *Başkası, yabancı, aileden olmayan biri, namahram kimse.* KBS’de kelime 1. *El, uzuv* 2. *Yabancı* 3. *Ülke, memleket, vilâyet* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış *el* kelimesi KRT’de üç anlamında yaşamaktadır.

el (I) CC, DM, Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA El (organ) *krş.* il (I) **el şap-** el çırpma (TZ) *krş.* kol şap- **el şey** el ile başa vurma (TZ) **el değşüri** atın satılması sonucunda el değıştirmesi (TA) (II) Gİ, TZ Yabancı, el âlem (III) 1. CC Millet 2. CC Memleket, ülke *krş.* il (III) (IV) TZ Barış *krş.* il (IV).

el KRT (I) El (organ) (II) Millet, insanlar (III) Yabancı, el âlem.

er- Sevortyan fiilin anlamını TDES’de 1. *Ulaşmak* 2. *Erişmek* 3. *(Bitki, meyve için) Yetişmek* 4. *Yakalamak* 5. *Almak* 6. *Yaklaşmak* 7. *Yanından geçmek* 8. *Tahmin etmek* 9. *İyi davranmak* şekillerinde vermiştir. TEL’de kelime 1. *Erişmek, yetişmek* 2. *Olgunlaşmak* anlamlarında, KBS’de ise 1. *Ulaşmak, varmak, erişmek* 2. *Yetişmek* 3. *Olmak, olgunlaşmak* 4. *Anlamak* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *er-* fiili dört anlamında kullanılmıştır ve bu anlamlarından sadece birisiyle KRT’de yaşamaktadır.

er- (I) BV, KF Kavuşmak, erişmek *krş.* e-, ir- (I) (II) CC Kendini huzur içinde hissetmek (III) CC Olmak (IV) İN Cevheri fiil *krş.* i- (II), ir- (VI).

er- KRT Kavuşmak, erişmek.

erik İsmin 1. *Her hangi bir çekirdekli meyve* 2. *Erik* 3. *Kaysı* 4. *Şeftali* 5. *Sedir* anlamları TDES’de, 1. *Şeftali, kaysı, erik* 2. *(Argo) Morartı, ciltteki mor leke* anlamları TEL’de, *şeftali, kaysı, erik gibi meyvelerin genel adı* anlamı da KBS’de verilmiştir. Temelde *çekirdekli meyve* anlamında olan *erik* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *erik* ve *tabaklanmış deri* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de isim sadece *erik* anlamında yaşamaktadır.

erik (I) CC Erik *krş.* erük, irik (II) erik kağı erik kurusu (İH) (II) CC Tabaklanmış deri.

erik KRT Erik.

erte TDES’de *erte* kelimesinin anlamı altı şekilde verilmiştir: 1. *Erken* 2. *Sabah* 3. *Oğle vakti* 4. *Ertesi gün, yarın* 5. *Gelecek sene* 6. *Önce*. TEL’de anlam 1. *Sabah, şafak sökme zamanı* 2. *Ertesi gün, yarın* 3. *Ondan sonra gelen gün, hafta, ay, sene* olarak, KBS’de *erte*, *ertesi* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime dört anlamında kullanılmıştır. Bu anlamlardan *tam vaktinde*, *vakitli* anlamı etimolojik sözlüklerinde rastlanmamıştır. KRT’de *erte* kelimesi sadece *sabah*, *erken* anlamında yaşamaktadır.

erte (I) CC İlk, önceki, evvelki (II) CC Tam vaktinde, vakitli (III) KF Yarın, ertesi gün *krş.* erte 1 (IV) CC Seher vakti, sabah *krş.* erte (III).

erte KRT Erken, sabah.

eş- TDES’de fiilin şu anlamları verilmiştir: 1. *Yürümek* 2. *(At için) Ayakla yere vurmak* 3. *Koşmak* 4. *Araba, at vb. ile gitmek* 5. *Çamur üzerinden gitmek*. TEL’de anlam 1. *Toprağı tırnakla veya sivri bir şey ile çizmek, kazarak küçük bir çukur açmak* 2. *Hızlı yürümek, at üstünde gitmek* 3. *(Orduda hizmet etmek üzere) Sefere çıkmak* şekillerinde, KBS’de 1. *Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak* 2. *Hareket etmek, yola çıkmak* 3. *Coşmak* 4. *Toplanmış bir şeyi dağıtmak* şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *çekmek*, *çevirmek* ve *binekte gitmek* iki anlamında kullanılmış *eş-* fiili, KRT’de *yıkmak*, *dağıtmak* anlamında yaşamaktadır.

eş- (I) CC Çekmek, çevirmek (II) TZ Binekte gitmek.

eş- KRT Yıkmak, dağıtmak.

evlü Kelimenin anlamı Sevortyan’da verilmemiştir. TEL ve KBS’de anlam *evlenmiş olan kişi* ve *ev sahibi* olarak iki şekilde verilmiştir. Aynı anlamlar taradığımız eserlerde de kullanılmıştır. KRT’de kelime tek *evlenmiş olan* anlamında yaşamaktadır.

evlü (I) KFT, Kİ Evli, evlenmiş olan (II) KFT, TA Ev sahibi *krş.* iylü.

evli KRT Evli, evlenmiş olan.

eyle- TDES’de fiil 1. *Eylemek, yapmak* 2. *Hazırlamak* anlamlarında, TEL’de 1. *Yapmak, etmek* 2. *Durdurmak, geciktirmek, oyalamak* 3. *Teselli etmek, avutmak* 4. *Bırakmak, park yapmak* 5. *İkram ederek alıkoymak* 6. *Bekletmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelime 1. *Eylemek* 2. *Hürmet etmek, değer vermek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil üç anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise bir anlamıyla yaşamaktadır.

eyle- (I) İM, TZ Deriyi terbiye etmek *krş.* iyle- (II) BM, BV, DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, TA, TZ Eylemek, yapmak, etmek *krş.* ayla- (III) İM, MS Yardımcı fiil.

eyle- KRT Eylemek, yapmak, etmek.

ez- Sevortyan fiilin anlamını şu şekillerinde vermiştir: 1. *Ezmek* 2. *Basmak* 3. *Toz haline getirmek* 4. *Islatmak* 5. *Rendelemek* 6. *Kazımak* 7. *Vurmak, dövmek* 8. *baskı altında tutmak, ezmek* 9. *Şaka veya bir şeyi sürekli tekrarlayarak bezdirmek, usandırmak* 10. *Bahane atmak*. TEL’de kelime 1. *Üstüne basarak yassıltmak; üstünden ağır bir şey geçirerek çiğnemek; üstüne basarak parçalamak, dağıtmak, eritmek* 2. *mec. Üzmek, kötü muamele etmek, baskı altında tutmak* 3. *Paraları harcamak, serveti tüketmek* anlamlarında, KBS’de de *ezmek* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *ezmek, eritmek* ve *azmak* anlamlarında kullanılmış *ez-* fiili KRT’de *ezmek* anlamında yaşamaktadır.

ez- (I) RH Ezmek *krş.* iz- (I) (II) KK Erimek, eritmek *krş.* iz- (II) (III) Kİ Azmak *krş.* az-.

ez- KRT Ezmek.

iç Sevortyan’da kelime şu anlamlarında verilmiştir: 1. *İç taraf* 2. *mec. İç dünya, fikirler* 3. *mec. Akıl, hatıra* 4. *İşkembe*. TEL’de isim 1. *İç taraf, içerisi* 2. *Karın* 3. *(Sıfat olarak) Dahilî* anlamlarında, KBS’de 1. *Dahil* 2. *Dış karşıtı* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *iç, içeri* ve *konu, husus, saha* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise *iç, içeri* ve *hiç* anlamlarında yaşamaktadır.

iç (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, MS, RH İç, içeri **iç ton** "iç donu, urba" (Kİ, TA, TZ) **iç yağı** "iç yağı" (İM, İN) *krş.* iş yağı (II) İN, RH Konu, husus, saha.

iç KRT (I) İç, içeri (II) Far. Hiç.

il TDES’de ismin on bir anlamı verilmiştir: 1. *Halk, millet* 2. *İnsanlar* 3. *Kabileler birliği* 4. *Yabancı insan* 5. *Ülke* 6. *İktidar* 7. *Uyruklu* 8. *Memleket, il* 9. *Barış, huzur* 10. *Oğul* 11. *Ordu*. TEL’de kelime 1. *Yıl, sene* 2. *Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr* anlamlarında, KBS’de 1. *Barış, barış hâli* 2. *Barış içinde yaşayan boylar, kabileler* 3. *Boylar, kabileler birliği, siyasî birlik* 4. *Devlet* 5. *Ülke, yurt* 6. *Halk, ahali* 7. *Yabancı insanlar* 8. *Vilâyet* 9. *İl* 10. *Ön taraf, doğru* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmış *il* kelimesi günümüz KRT’de sadece bir anlamıyla yaşamaktadır.

il (I) BV, GT, İM, KF, MG, MS, TA, TZ El (organ) *krş.* el (I) (II) TA İklim (III) GT, İM, KFT, Kİ, MG İl, memleket, şehir *krş.* el (III) il ucu iki hükûmetin sınırdaki memleket arazisi (İH) (IV) BM, Kİ, TA Sulh, barış *krş.* el (IV) (V) MG Atın ön ayakları.

il KRT İl, memleket, şehir.

il- Fiilin 1. *Asmak* 2. *Giymek* 3. *İlişmek* 4. *Çıkarmak* 5. *Tutmak* 6. *(Yırtıcı kuşlar için) Av hayvanlara atılmak* 7. *Deliklemek* 8. *Girmek, sızmak* 9. *Dokunmak* 10. *Birisiyle karşılaşmak* 11. *İple bağlamak* 12. *Kapatmak* 13. *(Elbiseyi) Düşmelemek* 14. *Bağlanmak* 15. *Etki yapmak* 16. *Geçmek* 17. *Koymak* anlamları TDES’de verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Dokunmak, ilişmek* 2. *İki parçayı birbirine dikmek, iliştmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Bağlamak, birleştirmek* 2. *İliştirmek* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece *asmak* anlamında yaşamaktadır. Kelimenin temel ve en eski anlamı *ilişmek* ve *asmak*’tır.

il- (I) GT Değmek, dokunmak, ilişmek, tutmak (II) Kİ, TZ Asmak (III) CC Sarkmak, eğilmek.

il- KRT Asmak.

ilin- Sevortyan fiilin anlamını TDES’de *ilinmek* ve *yakalanmak* olarak iki şekilde vermiştir. TEL’de kelime *takılmak, ilişmek* anlamında, KBS’de 1. *İlinti kurmak* 2. *Yakalanmak, tutulmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ilin-* fiili dört anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise kelime anlam alanı daralmış şekilde yaşamaktadır.

ilin- (I) 1. CC Yapışmak, ilinmek, yapışıp kalmak 2. Kİ İlişmek, asılmak (II) GT Tutulmak, yakalanmak (III) TZ Birbirine girmek (IV) CC Sorumlu olmak.

ilin- KRT 1. Yapışmak, ilinmek, yapışıp kalmak 2. İlişmek, asılmak.

ilk TDES’de kelimenin anlamı 1. İlk 2. Erken 3. Önce olarak gösterilmiştir. TEL’de anlam 1. (Sıfat) Birinci 2. İlk önce gelen 2. (Zarf) İlk olarak, her şeyden evvel şekillerinde, KBS’de 1. Birinci, ilk 2. Önce, ilk önce şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde *ilk*, *önce* ve, sözlüklerde rastlanmayan, *yaz mevsimi* anlamlarında kullanılmış *ilk* kelimesi günümüz KRT’de sadece *ilk*, *önce* anlamında yaşamaktadır.

ilk (I) BV, GT, İM, KF, TZ İlk, önce (II) CC Yaz, yaz mevsimi.

ilk KRT İlk, önce.

in Kelimenin *mağara*, *hayvan yuvası* anlamı TDES’de verilmiştir. TEL’de isim 1. Mağara 2. Kulübe; köpek kulübesi anlamlarında, KBS’de 1. Mağara, in 2. Yırtıcı hayvan ini anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *in* kelimesi *in*, *mağara*; *çukur*; *koyun kulağının dilimi* ve *en* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *hayvan yuvası*, *mağara* ve *ses* anlamlarında yaşamaktadır.

in (I) BM, CC, GT, İM, Kİ, TA, TZ İn, mağara, hayvan yuvası *krş.* inegü (II) İH Çukur (III) Kİ Koyun kulağının dilimi (IV) KFT, Kİ, MG En *krş.* en, iñ.

in KRT (I) 1. Hayvan yuvası 2. Mağara (II) Ses.

ir- Etimolojik sözlüklerde *ir-* fiili *er-* şeklinde verilmiştir. TDES’de kelime 1. Kavuşmak, ulaşmak, erişmek 2. Yetişmek 3. Pişmek 4. Almak 5. Yaklaşmak 6. Yandan geçmek 7. Olgunlaşmak 8. Tahmin etmek 9. İyi davranmak anlamlarında, TEL’de 1. Erişmek, yetişmek 2. Olgunlaşmak anlamlarında, KBS’de de 1. Ulaşmak, varmak, erişmek 2. Yetişmek 3. Olmak, olgunlaşmak 4. Anlamak anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *ir-* fiili aşağıdaki altı anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise tek *erişmek*, *ulaşmak* anlamıyla yaşamaktadır.

ir- (I) KF, Kİ, MG Erişmek, ulaşmak, kavuşmak *krş.* e-, er- (I) (II) Kİ Sıkılmak (III) TA Sormak, anlamak (IV) Kİ Ayırmak (V) TZ Erimek (VI) BV, GT, İM, İN, MG Cevherî fiil, imek *krş.* er- (IV), i- (II).

ir- KRT Erişmek, ulaşmak, kavuşmak.

iri TDES’de kelimenin anlamı şu şekillerde verilmiştir: 1. *İri* 2. *Şişman* 3. *Kaba şey* 4. *Kattı, sert* 5. *mec. Kibirli* 6. *Eski*. TEL’de kelime *kaba, sert* ve *normalinden büyük* anlamlarda, KBS’de *iri, büyük* anlamlarda gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sert* ve *iri, kaba* anlamlarda kullanılmış *iri* kelimesi bugünkü KRT’de tek *iri, kaba* anlamında yaşamaktadır.

iri (I) TA Sert **(II)** BV, TZ İri, kaba *krş.* irig.

iri KRT İri, kaba.

irin TDES ve TEL’de bu kelimenin anlamı *cerahat* olarak verilmiştir. KBS’de isim *irin* ve *dudaklar, ağız* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada da *irin* kelimesi KBS’de verilmiş anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *cerahat* şeklinde yaşamaktadır.

irin (I) BV, TZ Dudak *krş.* erin **(II)** BV, Gİ, KF, Kİ, KK, MS, TZ İrin, *cerahat*.

irin KRT İrin, *cerahat*.

issi Sevortyan ismin anlamını vermemiştir. TEL’de kelime 1. *(Sıfat ve isim)* *Sıcak* 2. *Yakıcı ve bunaltıcı sıcak* anlamlarında, KBS’de *sahibi* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *issi* kelimesi sözlüklerde verilmiş her iki anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise bir, *sıcak*, anlamında yaşamaktadır.

issi (I) BM, BV, CC, DM, GT, İH, TA, RH, TZ Sıcak, sıcaklık *krş.* ısı, ıssı, isi, isig, issig *issi* şu hamam (TA) **(II)** Gİ Sahip, malik.

issi KRT Sıcak.

iş TDES’de kelime 1. *İş* 2. *Meşguliyet* 3. *Hareket* 4. *Şey, nesne* 5. *Hadise, olay* 6. *Meydan savaşı* 7. *mec. Belâ* 8. *Melodi, ezgi* anlamlarında, TEL’de *çalışma, fonksiyon, hareket* ve *vazife, hizmet* anlamlarında verilmiştir. KBS’de ismin anlamı *iş, görev, vazife* olarak gösterilmiştir. Tarihî kıpçak Türkçesinde kelime aşağıdaki altı anlamında kullanılmıştır, KRT’de sadece *iş* anlamında yaşamaktadır.

iş (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, MS, TA, TZ İş *krş.* eş **(I), yeş (II)** BM, GT Eş, dost, arkadaş *krş.* eş **(II)** **(III)** Kİ Olay, hadise **(IV)** BM İkisinden biri **(V)** CC Şey, nesne **(VI)** CC Eser.

iş KRT İş.

it Sevortyan ismin beş anlamını göstermiştir: 1. *Köpek*, it 2. *Köpek yılı* 3. *Enik*, *köpek yavrusu* 4. *mec. Hizmetçi*. TEL’de kelime 1. *Köpek* 2. *Serseri* anlamlarında, KBS’de *it*, *köpek* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde üç anlamında kullanılmış *it* kelimesi günümüz KRT’de tek bir anlamıyla yaşamaktadır.

it (I) BM, CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA Köpek, it **it balığı** kurbağa yavrusu (İH) **it burnu** "yabanî gül" (İH) **it çıpçukı** "serçeye benzeyen bir kuş" (İM) (II) BV, GT, İM, MG Et *krş.* et (III) MG Ağacın kabuğu ile özü arasındaki kısım.

it KRT Köpek, it.

kabak Sevortyan ismi altı ayrı kelime olarak vermiştir ve şu anlamlarında göstermiştir: **I.** 1. *Avlu kapısı* 2. *Kapı* 3. *Şehir* 4. *Ev* 5. *Çadır*; **II.** 1. *İnsan saçında oluşan kepek* 2. *Kuru ot kırıntıları* 3. *Kabuk*; **III.** 1. *Yaprak* 2. *Ot* 3. *Bir bitki*; **IV.** 1. *Alın* 2. *Bet*, *yüz* 3. *Kaş* 4. *Ön taraf* 5. *Yüz yüze* 6. *Kenar*; **V.** 1. *Kabak (sebze)* 2. *Kabaktan yapılmış şeyler* 3. *Bir oyundaki aletin ismi* 4. *Kel* 5. *Tatsız, çiğ, pişmemiş*; **VI.** 1. *Göz kapağı*. KBS’de kelime 1. *Sırt* 2. *Omuz* 3. *Vücudun yanı* 4. *Göz kapağı* 5. *Kabakgillerden bir bitki* 6. *Kısa boynuzlu hayvan; boynuzsuz hayvan* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış **kabak** kelimesi bugün KRT’de sadece *kabak (sebze)* anlamında yaşamaktadır.

kabak (I) İH Boynuzsuz koç (II) İH, İM Kapak *krş.* kapak (I) (III) BV, CC, İM, KK, MS, TA, TZ Kabak (sebze) (IV) CC Kapı, büyük kapı, sokak kapısı.

qabaq KRT Kabak (sebze).

kabar- TDES’de fiilin anlamı *kabarmak* olarak, KBS’de 1. *Ağırlığı artmadan hacmi büyümek* 2. *Gururlanmak* 3. *Birisine kafa tutmak, horozlanmak* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kabarmak* ve *koparmak*, *kesmek* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *kabarmak* anlamında yaşamaktadır.

kabar- (I) İH, Kİ, TZ Kabarmak (II) TA Koparmak, kesmek.

qabar- KRT Kabarmak.

kaçan TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. *kaç* kelimesinin anlamı ise 1. *Ne kadar* 2. *Bir kaç* 3. *Bu kadar* anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelime *tapu senedi*

anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki iki anlamında kullanılmış bu kelime ise KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

қақан (I) BM, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ Ne zaman, ne vakit, vakti ki *krş.* қақан, қақан, қақан **(II)** TA...dığı zaman, ...dığında.

қақан KRT Ne zaman, ne vakit.

қал- Sevortyan’da 1. Kalkmak 2. (Nehirdeki su vb. için) Yükselmek 3. (Ay için) Yükselmek 4. Fiyatı yükselmek 5. Kalmak 6. Düşmek 7. Geride kalmak 8. Her hangi bir şeyi kaybetmek 9. (İşi, dersi) Kaçırmak 10. Bitmek 11. Geciktirmek 12. (Elbise için) Yıpranmak 13. Ölmek anlamlarında, KBS’de *kalmak*, *bırakmak* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kalmak*, *durmak*; *artmak* ve *terketmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *kalmak*, *durmak* anlamında yaşamaktadır.

қал- **(I)** BM, BV, CC, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kalmak, durmak **(II)** CC, İM Artmak **(III)** İM Terketmek.

қал- KRT Kalmak, durmak.

қалın Sevortyan kelimenin anlamını TDES’de 1. Kalın 2. Çeyiz 3. Gelin alırken verilen para 4. Damadın evinde verilen düğün ikramı olarak vermiştir. KBS’de kelime 1. İnce karşıtı 2. Çok, sayısız, pek, kalabalık, koyu 3. Çeyiz anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kalın*; *kın*, *sadak*; *çeyiz*; *etli* ve *sıkı* anlamlarında kullanılmış *қалın* kelimesi KRT’de sadece *kalın* anlamında yaşamaktadır.

қалın (I) Kİ, KK, TA, TZ Kalın *krş.* қалың **(II)** TZ Kın, sadak **(III)** TA, TZ Çeyiz **(IV)** Etli **(V)** Sıkı.

қалın KRT Kalın.

қан TDES’de 1. Kan 2. İmtikan 3. Kanlı sucuk anlamlarında, KBS’de *insan* ve *hayvanların damarlarında bulunan kırmızı renkli sıvı* anlamında verilmiş *қан* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *vücuttaki renkli sıvı* ve *kağan* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise bu isim sadece *kan* anlamında yaşamaktadır.

қан (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kan, vücuttaki renkli sıvı **қан көр-** kadınlar âdet kanı görmek (İM) **(II)** CC, Kİ, TZ İmparator, kağan, hükümdar *krş.* қан

qan KRT Kan, vücuttaki renkli sıvı.

kanlı Sevortyan'da kelime *iki tekerlekli araba* anlamında verilmiştir. KBS'de ismin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kanlı* ve *kağrı arabası* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT'de tek *kanlı* anlamında yaşamaktadır.

kanlı (I) CC Kanlı **(II)** Kİ Kağrı arabası *krş.* kañlı.

qanlı KRT Kanlı.

kapak TDES'de kelimenin anlamı *kapak* olarak, KBS'de 1. *Kapları örtmeye veya delikleri kapatmaya yarayan nesne* 2. *Göz kapağı* 3. *Bekâret* olarak verilmiştir ve taradığımız eserlerde *kapak*; *göz kapağı* ve *kepek* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT'de ise isim sadece *kapak* anlamında yaşamaktadır.

kapak (I) KFT Kapak *krş.* kabak **(II)** Kİ, TZ Göz kapağı **(III)** Kİ Kepek *krş.* kebek, kepek.

qapaq KRT Kapak.

kar İsmi 1. *Kar* 2. *(Hayvanlar için) Sene, yaş* anlamları TDES'de, *havada beyaz ve hafif billûrlar halinde donarak yağın su buharı* anlamı da KBS'de verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada kelime *kar* ve *düz arazi* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de tek *kar* anlamında yaşamaktadır.

kar (I) BV, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, TA, TZ Kar **(II)** Kİ Düz arazi.

qar KRT Kar.

karı Sevortyan'da isim şu anlamlarında verilmiştir: 1. *Yaşlı, ihtiyar* 2. *İhtiyar kadın* 3. *Hanım, eş*. KBS'de anlam 1. *Eş, refika, zevce* 2. *Yaşlı, ihtiyar* şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *yaşlı*; *eş*, *hanım*; *dirsek kemiği*, *kol* ve *arşın* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT'de sadece *eş*, *hanım* anlamında yaşamaktadır.

karı (I) CC, GT, İM, Kİ, MG, TZ Yaşlı **(II)** İM, KK Eş, hanım **(III)** 1. CC Dirsek kemiği 2. TA Kol **(IV)** CC, Kİ, TA Arşın.

qarı KRT Eş, hanım.

ķarıl- TDES’de fiilin anlamı gösterilmemiştir. KBS’de anlam *karmak işi yapılmak, karışmak* şeklinde verilmiştir. Tarihî kıpçak Türkçesinde kelime aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *sesi kısılmak* anlamında yaşamaktadır.

ķarıl- (I) TZ Sesi kısılmak (II) CC Boğazda bir şey kalmak (III) TZ Karışmak.

qarıl- KRT Sesi kısılmak.

ķarış Sevortyan kelimeyi 1. *Baş parmak ile serçe parmak arasındaki açıklık* 2. *Baş parmak ile diğer parmaklar arasındaki açıklık, işaret parmağı hariç* 3. *Baş parmak ile işaret parmak arasındaki açıklık* 4. *Bir avuç* 5. *Dirsek* anlamlarında vermiştir. KBS’de anlam 1. *Beş parmak ve serçe parmakların uçları arasındaki açıklık* 2. *Meklik ipliği, atkı, argaç* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *kargış, kötü dua, beddua* ve *karış* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise tek *karış* anlamında yaşamaktadır.

ķarış (I) TA Kargış, kötü dua, beddua *krş.* *ķargış* (II) BM, İM, İN, Kİ, KK, TA, TZ Karış, baş parmak ile serçe parmak arasındaki açıklık.

qarış KRT Karış, başparmak ile serçe parmak arasındaki açıklık.

ķarış- TDES’de kelime 1. *Karıştırmak* 2. *Karışmak* 3. *Karşıya çıkmak* 4. *İki kenarı eşit olmamak* 5. *İnat etmek* anlamlarında, KBS’de 1. *İki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek* 2. *Düşman kesilmek* 3. *Karşı çıkmak* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

ķarış- (I) 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, KF, KK, MG Karışmak 2. KF Karılmak, katılmak (II) CC Karşılaşmak (III) Karşı koymak, savunmak.

qarış- KRT (I) Karışmak (II) Karıştırmak.

ķarmala- TDES ve KBS’de fiilin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *dokunmak; kaybolan bir şeyi bulmak için aramak* ve *eşyayı karıştırmak, karmakarışık etmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de *dokunmak* anlamında yaşamaktadır.

ķarmala- (I) Kİ Dokunmak *krş.* *ķarma-* (II) TZ Kaybolan bir şeyi bulmak için aramak (III) İH Eşyayı karıştırmak, karmakarışık etmek.

qarmala- KRT Dokunmak.

kaş Sevortyan kelimeyi 1. *Kaş* 2. *Dağ yamacı* 3. *Kıyı, sahil* 4. *...yanında, ...kenarında* 5. *Eyerin kaşı* 6. *Alacalı donuk akik* 7. *Kıymetli maden, mücevher* anlamlarında göstermiştir. KBS’de anlam 1. *Herhangi bir şeyin kıyısı* 2. *Sarp kayalıklar, uçurum* 3. *Bağ ve bahçelerde toprak yığılarak yapılan sınır, set* 4. *Dağ, tepe* 5. *Yokuşun başı; patika, ince yol* 6. *Lekesiz beyaz veya kara taş* 7. *Kaş, göz üstündeki kaş* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece iki anlamıyla yaşamaktadır.

kaş (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ **Kaş (II)** Kİ Tepenin başı **(III)** İM, KFT, TA Yüzük kaşı *krş.* **kaş (IV)** MG Eyerin ön ve arkasındaki yükseklikler **(V)** İH Bir şeyin kenarı, ağzı.

qaş KRT **(I)** Kaş **(II)** Eyerin ön ve arkasındaki yükseklikler.

kaşı- TDES’de *kaşımak*, KBS’de *tırnakla veya başka bir şeyle deriyi haifçe ovma* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaşımak* ve *atı kaşağı ile temizlemek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime sadece *kaşımak* anlamında yaşamaktadır.

kaşı- **(I)** BV, CC, İM, KF, TZ *Kaşımak krş.* *kaçı-, kaşı-, kaşa-* **(II)** Kİ, TA Atı kaşağı ile temizlemek.

qaşı- KRT *Kaşımak*.

kaşın- TDES’de fiil 1. *Kaşınmak* 2. *Gıdıklanmak* anlamlarda, KBS’de 1. *Kaşıntısı olmak* 2. *Kendi kendine kaşımak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaşınmak* ve *at işemek* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *kaşınmak* anlamında yaşamaktadır.

kaşın- **(I)** RH *Kaşınmak krş.* *kaçın-* **(II)** TA (At) *İşemek*.

qaşın- KRT *Kaşınmak*.

kaşka Kelime TDES’de 1. *Beyaz leke* 2. *Alın beyaz olan at* 3. *Kel* 4. *Alın* 5. *Beyaz, ak, pak* 6. *Garip, mutsuz* 7. *Ünlü (insan için)* 8. *(Kız hakkında) Cesur* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *alında akıtma olan at* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *atın alnındaki beyazlık* ve *kabak kafalı* anlamında

kullanılmış bu kelime bugün KRT’de tek *atın alnındaki beyazlık* anlamında yaşamaktadır.

kaşka (I) Kİ, TZ Atın alnındaki beyazlık **(II)** CC Kabak kafalı.

qaşqa KRT Atın alnındaki beyazlık.

kat Sevortyan kelimenin anlamını TDES’de 1. *Meyva, yemiş* 2. *Kattı* 3. *Kat, tabaka* şekillerinde vermiştir. KBS’de isim 1. *Tabaka* 2. *Yan, nezd* 3. *Misli* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmış *kat* kelimesi bugün KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

kat (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kat, huzur *krş.* katı (V) **(II)** CC, İM, Kİ Kat, tabaka **(III)** MG Menzil, kat **(IV)** KF Büklüm, kat.

qat KRT **(I)** Kat, tabaka **(II)** Büklüm, kat.

kat- Kelimenin 1. *Katmak* 2. *Katlaşmak* 3. *Karıştırmak* anlamları TDES’de, *eklemek, ilâve etmek, karıştırmak* anlamı da KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki üç anlamında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

kat- **(I)** 1. BV, GT, İM, Kİ, RH, TZ İlâve etmek, katmak 2. RH, TZ Karmak, katmak, karıştırmak **(II)** İH, TZ Katlaşmak, katı olmak **(III)** GT Tıkamak.

qat- KRT **(I)** Katlaşmak **(II)** Katmak.

katıl- TDES’de 1. *Katılmak* 2. *Karıştırılmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Gülerek katılmak* 2. *Katmak işi yapılmak* 3. *Bir topluluğa girmek* 4. *Ortak olmak* anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *katılmak; bükmek; katlaşmak; (hayvanlar için) cinsî ilişkide bulunmak* ve *tenasül uzvu dimdik olmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de fiil *katılmak* anlamında yaşamaktadır.

katıl- **(I)** BV, TZ Katılmak **(II)** BV Katlamak, bükmek **(III)** Kİ Katlaşmak **(IV)** KFT (Hayvanlar için) Cinsî ilişkide bulunmak **(V)** İH Tenasül uzvu dimdik olmak.

qatıl- KRT Katılmak.

kayın Sevortyan’da kelime 1. *Kayın ağacı* 2. *Karının akrabaları* 3. *Karı veya koca taraftan akraba olan* 4. *Kayın baba* 5. *Kayınbirader* 6. *Kocanın ağabeyi*

anlamlarında verilmiştir, KBS’de 1. *Kayın, düniür* 2. *Kayın ağacı* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde dört anlamında kullanılmış *kayın* ismi KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

kayın (I) TA Kayın ağacı *krş.* kayın **kayın ağaşı** kayın ağacı (DM) (II) CC Kayın baba, kaynata (III) CC Hangi, nasıl bir *krş.* kayı, kayu (IV) CC...ki o.

qayın KRT Kayınbirader.

kaymak TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam *sütün yüzünde zar gibi toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *kaymak* ve *kayma işi* anlamlarında kullanılmışken KRT’de tek *kaymak* anlamında yaşamaktadır.

kaymak (I) BV, DM, GT, Kİ, KK, TZ Kaymak (II) KFT Kayma işi.

qaymaq KRT Kaymak.

keç- TDES’de *geçmek* anlamında, KBS’de *geç-* şeklinde ve 1. *Geçmek, aşmak, ölmek* 2. *Uykuya dalmak* 3. *Bilincini yitirmek* 4. *Sönmek* anlamlarında verilmiş *keç-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise şu dört anlamında yaşamaktadır: *geçmek; geride bırakmak; kurtulmak; öğrenmek*.

keç- (I) 1. BM, CC, Gİ, İN, KF, KFT, RH, TA, TZ Geçmek *krş.* keş-, kiç- (I) 2. CC Geçip gitmek, öteye geçmek 3. CC Ayrılmak, gitmek (II) BM, TA Gecikmek *krş.* kiç- (II) (III) MS Güneş batmak, kaybolmak (IV) MG Geçerli olmak (V) CC Ölmek.

keç- KRT (I) Geçmek (II) Geride bırakmak (III) Kurtulmak (IV) Öğrenmek.

keçe TDES’de 1. *Bir çeşit kumaş* 2. *Keçi* anlamlarında, KBS’de 1. *Yapağı veya keçi kılının dövülerek* 2. *Ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş* 3. *Kiyiz* 4. *Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele sepet* anlamlarında verilmiş *keçe* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gece; keçe, aba* ve *geç* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de isim sadece *keçe* anlamında yaşamaktadır.

keçe (I) CC, KF, KFT, Kİ, KK, TZ Gece *krş.* keşe, keyce, kiçe (II) KF, Kİ, TA Keçe, aba (III) KF Geç *krş.* keç, kiç.

keçe KRT Keçe.

keli Kelime Sevortyan'da *döveç* anlamında verilmiştir. KBS'de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *havan topu*, *tokmak* ve *musluk*, *kuma* anlamlarında kullanılmış *keli* kelimesi KRT'de *havan topu*, *tokmak* anlamında yaşamaktadır.

keli (I) CC, TA Havan topu, tokmak **(II)** TZ Musluk, kurna.

keli KRT Havan topu, tokmak.

kene TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de anlam *sakırğa* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki iki anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de bir anlamında yaşamaktadır.

kene (I) TZ Yine, gene, tekrar, ikinci defa *krş.* gene, gine, yana **(I)**, yene, yeni, yine **(I)** **(II)** İH, Kİ, TA, TZ Koyunda ve sığırdaki olan yapışkan böcek *krş.* köne.

kene KRT Yine, gene, tekrar, ikinci defa.

keri TDES'de ve KBS'de *geri* anlamında verilmiş *keri* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde dört anlamında kullanılmışken KRT'de iki anlamında yaşamaktadır.

keri (I) CC, Gİ, İM Geri, arka *krş.* girü, kiri, kirü **(II)** GT Sonra, -den sonra, nihayet *krş.* girü **(II)** **(III)** CC Önce, önceden, daha önce **(IV)** CC İade, geri verme.

keri KRT **(I)** Geri **(II)** Yan tarafa.

ket- Sevortyan fiili *kenarı kırmak* anlamında göstermiştir. KBS'de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gitmek*; *göçmek*; *yüz çevirmek*, *ayrılmak* ve *yok olmak*, *ortadan kaybolmak* anlamlarında kullanılmış fiil bugün KRT'de tek *gitmek* anlamında yaşamaktadır.

ket- (I) 1. CC, DM, KF, İM, KK, TA, TZ Gitmek *krş.* ked- **(II)**, kid- **(I)**, kit- **(I)** 2. İM Nakletmek, göçmek **(II)** İM Yüz çevirmek, ayrılmak **(III)** İM Yok olmak, ortadan kaybolmak *krş.* kit- **(II)**.

ket- KRT Gitmek.

ketir- TDES'de ve KBS'de *getirmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçakçada *getirmek* ve *gidermek*, *ortadan kaldırmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise *getirmek* anlamıyla yaşamaktadır.

ketir- (I) TZ Getirmek *krş.* ketür- (I), kitür- (II) CC Gidermek, ortadan kaldırmak *krş.* keter- (I), kiter-.

ketir- KRT Getirmek.

kılçık TDES’de kelimenin anlamı 1. *Tüyçük* 2. *Saç* 3. *Buğday başağını üzerindeki ufak ve uzun dikenler* 4. *Balık kılçığı* olarak verilmiştir. KBS’de kelime *balıkların eti arasında bulunan diken gibi ince ve küçük kemik* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *buğday başağı; buğday başağını üzerindeki ufak ve uzun dikenler* ve *balık kılçığı* anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT’de sadece *balık kılçığı* anlamıyla yaşamaktadır.

kılçık (I) 1. TZ Buğday başağı 2. İH, Kİ Buğday başağını üzerindeki ufak ve uzun dikenler (II) İH Balık kılçığı.

kılçık KRT Balık kılçığı.

kın Kelime TDES’de 1. *Kın, kılıf* 2. *Badıç* 3. *Bıçak* 4. *İş* 5. *Istırap* 6. *Hastalık* 7. *Dert* anlamlarında verilmiştir. KBS’de ismin anlamı *bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *kın, kılıf, sadak; ıstırap, acı çekme* ve *beyaz, kavak ağacı* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *kın, kılıf, sadak* anlamında yaşamaktadır.

kın (I) CC, DM, İM, Kİ, MG, TA, TZ Kın, kılıf, sadak (II) CC, GT Istırap, acı çekme (III) TA Beyaz, kavak ağacı.

kın KRT Kın, kılıf, sada.

kır TDES’de 1. *Kır* 2. *Sahra* 3. *arazi* 4. *Yüksek kıyı* 5. *Dam, çatı* 6. *Yan, kenar, taraf* 7. *Yüz, façeta* 8. *Yaban* 9. *Dışarı* anlamlarında, KBS’de 1. *Kır rengi* 2. *Gri at donu* 2. *Kırlık, step* 3. *Kır, basık dağ, açık yer* anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *taşlık arazi, sahra, kır; kenar, yan, kıyı; çakıllı ve taneli kum; tepe başı* ve *felek* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *taşlık arazi, sahra, kır; tepe başı* ve *açık gri rengi* anlamlarında yaşamaktadır.

kır (I) BM, TZ Taşlık arazi, sahra, kır (II) İH Kenar, yan, kıyı *krş.* kır (III) BM Çakıllı ve taneli kum (IV) Kİ Tepe başı (V) TA Felek.

kır KRT (I) Taşlık arazi, sahra, kır (II) Tepe başı (III) Açık gri rengi.

kıs- Fiil TDES’de şu anlamlarında verilmiştir: 1. *Kısmak, sıkıştırmak* 2. *Çimdik atmak* 3. *Bastırmak* 4. *Kısaltmak* 5. *Rahatsız etmek*. KBS’de anlam 1. *Azaltmak, alçatmak* 2. *Kısaltmak, kıstırmak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *kısmak, sıkıştırmak; toplamak kısaltmak* ve *çekmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam sadece *kısmak, sıkıştırmak* şeklinde yaşamaktadır.

kıs- (I) 1. CC, Kİ, MG, RH, TZ Kısmak, sıkıştırmak 2. İH Toplamak kısaltmak, top top etmek, sıkmak tıkmak **(II)** KFT Çekmek.

qıs- KRT Kısmak, sıkıştırmak.

kış TDES’de bu ismin anlamı 1. *Kış mevsimi* 2. *Kar* 3. *Yaşlılık, ihtiyarlık* şekillerinde verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Dört mevsimden en soğuk olanı* 2. *Tavuk gibi kümes hayvanlarını kovalamak için çıkarılan ses* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kış mevsimi; hardal* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de sadece *kış mevsimi* anlamıyla yaşamaktadır.

kış (I) BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TZ Kış mevsimi **kış yeli** poyraz (İH) **(II)** TZ Hardal *krş. kıç* (II).

qış KRT Kış mevsimi.

kıy- TDES’de 1. *Dikmek* 2. *Kesmek* 3. *Cimri olmamak* 4. *Acımak* 5. *Evlenmek, nikah kılmak* 6. *Kuru ot biçmek* 7. *Doğramak, kırmak* 8. *Eziyet etmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Çok ince ve küçük parçalar durumunda doğramak* 2. *mec. Acımadan vermek* 3. *Yanlamasına doğramak, kesmek, öldürmek* 4. *Bir şeyi eğri yapmak, eğilmek, uzaklaşmak* 5. *Feda etmek* anlamlarında verilmiş *kıy-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

kıy- (I) Kİ Dikmek **(II)** Kİ Bir şey hakkında cesaret etmek **(III)** TZ İhanet etmek **(IV)** GT Acımayıp öldürmek **(V)** TZ Kıymak, küçük parçalara ayırmak.

qıy- KRT **(I)** Kıymak, küçük parçalara ayırmak **(II)** Kılmak **nikâh qıy-** "nikâh kılmak".

kız İsim TDES’de 1. *Sıcak* 2. *Ateş* 3. *Kız* 4. *Gelin* 5. *Küçük kız* 6. *Evlat, kız* 7. *Yeğen* 8. *Köle, hizmetçi* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Dişi çocuk* 2. *Dişi köle* 3. *Gelin* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kız, bakire kız* ve *pahalı,*

değerli anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *kız*, *bakire kız* anlamında yaşamaktadır.

kız (I) 1. BM, CC, GT, İM, KF, KFT, TA, TZ Kız, kız çocuğu **kız karındaş** kız kardeş (TA) **kız oğlan** bakire (TA) **kız kuşu** serçe gibi bir alaca kuş (İH) **2.** Kİ, KK Bakire, kız **kız ana** bakire ana, Hz. Meryem (CC) **(II)** BM, DM, Kİ, TA, TZ Pahalı, değerli **kız bol-** narh yükseltmek (Kİ).

kız KRT **1.** Kız, kız çocuğu **2.** Bakire, kız.

kızdır- TDES’de *ısıtmak* anlamında, KBS’de 1. *Kızmasına sebep olmak, kızmasını sağlamak* 2. *Isıtmak* anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yakmak, kızdırmak* ve *kızdırmak, tahrik etmek* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise sadece *ısıtmak* anlamında yaşamaktadır.

kızdır- (I) BM, BV, Gİ, Kİ, KF, KFT, TA Yakmak, kızdırmak *krş.* **kızdur- (II)** Kİ Kızdırmak, tahrik etmek.

kızdır- KRT Isıtmak.

kızlık TDES’de kelime 1. *Sıcaklık* 2. *Kızlık* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *kıtlık, darlık* ve *bekaret* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *kızlık, bekaret* anlamıyla yaşamaktadır.

kızlık (I) GT, KFT Kıtlık, darlık **(II)** KFT Bekâret *krş.* kızluk (II).

kızlıq KRT **1.** Kızlık **2.** Bekâret.

kim TDES’de ve KBS’de *kim (soru zamiri)* anlamında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kim (soru zamiri)* ve *ki (bağlaç)* anlamlarında kullanılmıştır, fakat bugün KRT’de sadece *kim (soru zamiri)* anlamıyla yaşamaktadır.

kim (I) BM, BV, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA Kim (soru zamiri) **(II)** BM, BV, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, RH Ki (bağlaç) *krş.* küm (II).

kim KRT Kim (soru zamiri).

kişi TDES’de 1. *İnsan* 2. *Yabancı* 3. *Erkek kişi* 4. *Koca, eş* 5. *Karı, eş* 6. *Çiftten biri* 7. *İşçi* 8. *Soylu, asil* anlamlarında, KBS’de 1. *İnsan, kimse, şahıs* 2. *Halk* 3. *Karı, kadın* 4. *Canlı, yaratık* anlamlarında verilmiş *kişi* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde

adam ve *kadının kocası* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de *kişi*, *adam* anlamında yaşamaktadır.

kişi 1. BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kişi, adam *krş.* kşi 2. Kİ Kadının kocası.

kişi KRT Kişi, adam.

kiyiz Kelime TDES’de 1. *Keçe* 2. *Keçeden dikilmiş gömlek* 3. *Yaygı, döşek* anlamlarında, KBS’de *keçe* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *keçe* ve *yaygı*, *döşek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *keçe* anlamında yaşamaktadır.

kiyiz (I) CC, DM, İH, İM, KFT, Kİ, TA Keçe, keçeden yapılmış örtü, çul *krş.* kız (II) (II) TZ Yaygı, döşek.

kiyiz KRT Keçe.

koca TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam 1. *Eş, koca* 2. *İri, kocaman; geniş* 3. *Yaşlı* şekillerinde gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yaşlı*; *ulu* ve *koca*, *kadının beyi* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise isim tek *eş* anlamında yaşamaktadır.

koca (I) Gİ, KF Yaşlı, ihtiyar (II) 1. TA Koca, ulu, efendi 2. CC, TZ Bay, koca, kadının beyi.

qoca KRT Koca, eş.

kon- TDES’de 1. *(Kuşlar, böcekler için) Konmak* 2. *Konuk olmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir yere inmek* 2. *Konuk olmak* 3. *Konulmak* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

kon- (I) Gİ Bırakılmak (II) 1. BM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TA Konmak, inmek, mola vermek 2. CC Oturmak 3. TZ Çadır kurmak (III) Kİ Vasil olmak, ulaşmak.

qon- KRT (I) (Kuşlar veya uçaklar için) konmak (II) Konuk olmak, bir yerde geceye kalmak.

konak Kelime *kon-* fiilden yapılmış isimdir. TDES’de ismin anlamı 1. *Misafir, konuk* 2. *Mısır* 3. *Buğday* 4. *Mercimek* 5. *Darı* şekillerinde, KBS’de 1. *Konma yeri*,

menzil; konuk 2. Kundak çocuklarının başlarında oluşan kepek tabakası 3. Meyva kabuklarının sıyrıntısı 4. Darı şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *konulacak yer; misafir ve baştaki konak, tepe* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

konak (I) İH Konulacak yer (II) GT, İM, KK, TA, TZ Misafir *krş.* konuk (III) İH Baştaki konak, kepek.

qonaq KRT (I) Konulacak yer (II) Misafir.

konuş- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelime 1. *Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini anlatmak 2. Bir araya konmak, komşu olmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *komşu olmak* ve *savaş meydanında dönüp düşmana hücum etmek* anlamlarında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *ziyafette yeyip içmek* ve *konusmak* anlamlarında yaşamaktadır.

konuş- Kİ (I) Bir araya toplanmak, komşu olmak (II) Savaş meydanında dönüp düşmana hücum etmek.

qonuş- KRT (I) Ziyafette yeyip içmek (II) Konuşmak, lâf etmek.

kop- TDES’de fiil 1. *Yükselmek 2. Kalkmak 3. Kopmak 4. Gitmek 5. Düşmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak 2. Yerinden ayrılmak 3. Gövdeden ayrılmak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki yedi anlamında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de sadece iki anlamında yaşamaktadır.

kop- (I) BV, Gİ, Kİ, İN, TZ Kopmak (II) BM, Kİ Toz kalkmak, toz yükselmek *krş.* kob- (III) CC, İM Ayağa kalkmak (IV) İM Yeniden dirilmek, hortlamak *krş.* hop- (V) BV, Gİ, GT, İN, KF, Kİ, TZ Ortaya çıkmak, yetişmek, büyümek (VI) BM, İM Yerinden çıkarmak, sökmek (VII) MG Meydana çıkmak, görünmek.

qop- KRT (I) Kopmak (II) Şamata, gürültü çıkarmak.

kopar- TDES’de *yükselmek*, KBS’de *koparmak, kaldırmak* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise kelime *koparmak, ayırmak* ve *toz kalkmak, yükselmek* anlamlarında yaşamaktadır.

kopar- (I) İM Ortaya çıkarmak, meydana çıkarmak (II) İM Yeniden dirilmek (III) 1. BV, GT, İM, KFT, Kİ, TZ Koparmak, ayırmak 2. BM, İM, Kİ Sökmek, yerinden çıkarmak (IV) CC Kurmak, inşa etmek *krş.* *qobar-*.

qopar- KRT (I) Koparmak, ayırmak (II) Toz kalkmak, toz yükselmek.

kor TDES’de 1. *Maya* 2. *Birikilmiş para* 3. *Sıra, dizi* 4. *Kat, tabaka* 5. *Altın zincir* 6. *Satır* 7. *Zarar* 8. *Mal kaybı* 9. *Ateş közü, kor* 10. *Kurum* 11. *Odun obası* anlamlarında, KBS’de 1. *İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası* 2. *Sıra, dizi, altın dizisi* anlamlarında verilmiş *kor* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise bir anlamında yaşamaktadır.

kor (I) Kİ Vakit, sıra (II) TZ Ateş közü, kor, külün altındaki ateş *krş.* *kov* (I) (III) Kİ Bel bağı, kemer, kuşak *krş.* *kur* (III).

qor KRT Ateş közü, kor, külün altındaki ateş.

koyul- TDES’de ve KBS’de fiil *koyulmak* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki beş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *koyulmak* anlamıyla yaşamaktadır.

koyul- (I) 1. CC, İM Koyulmak, bırakılmak 2. İM Konulmak, bırakılmak (II) Kİ (Köpek için) ulumak (III) İM Koyulaşmak (IV) İM İlâç damlatılmak (V) CC Yatırılmak.

qoyul- KRT Koyulmak.

koyun Kelime TDES’de *dipteki* anlamında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Koyun* 2. *Göğüsle giyisi arası* 3. *(Yatmakta iken) Kollar arası, kucak* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde dört anlamında kullanılmış *koyun* kelimesi KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

koyun (I) BM, DM, İH, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Koyun *krş.* *koy*, *qoyın* (II) TZ Elbisenin içi, koltuklara doğru kısmı (III) Kİ Bağır, sine, göğüs (IV) İM İç taraf.

qoyun KRT (I) Elbisenin içi, koltuklara doğru kısmı (II) Koyun.

köbek TDES’de ve KBS’de *göbek* anlamında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *göbek* ve *köpük* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *göbek* anlamında yaşamaktadır.

köbek (I) DM, Gİ, İM, KF, KFT, MS, TA Göbek *krş.* göbek **(II)** BM Köpük *krş.* köpük (I).

kobek KRT Göbek.

köbelek TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de anlam *bir tür mantar* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *kelebek* ve *çoban köpeği* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de kelime tek *kelebek* anlamında yaşamaktadır.

köbelek (I) CC Kelebek *krş.* kelebek **(II)** TZ Çoban köpeği.

köbelek KRT Kelebek.

kök TDES'de 1. *Dikiş* 2. *Deve derisinden yapılmış kemer* 3. *Mih, çivi* 4. *Kök* 5. *Gövde* 6. *Asıl, köken* 7. *Şaka* 8. *İri* 9. *Mavi* 10. *Gök* anlamlarında, KBS'de 1. *Dip, temel, esas* 2. *Şişman, gürbüz, tavlı* 3. *Büyük, kalın, güçlü* 4. *Dar ve derin dere* 5. *Salep kökü* 6. *Pancar* 7. *Gök* anlamlarında verilmiş *kök* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise iki anlamında yaşamaktadır.

kök (I) BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, RH Mavi **(II) 1.** BM, CC, GT Kök, asıl **2.** BM Irk, soy **(III)** TA Saman **(IV)** KFT Taze, çiğ **(V)** BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ Göküyüzü, sema **kök yolu** "samanyolu" (Kİ).

kök KRT **(I)** Gök, sema **(II)** Mavi.

köpük TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de anlam *çalkanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *köpük* ve *tüylü köpek*, *it cinsinin iri ve tüylü olanı* anlamlarında kullanılmış bu isim KRT'de sadece *köpük* anlamında yaşamaktadır.

köpük (I) BV, DM, İM, KFT, TZ Köpük *krş.* köbek **(II) köpüki çık-** köpüklenmek (TZ) *krş.* köpüklen- **(II)** Kİ Tüylü köpek, it cinsinin iri ve tüylü olanı *krş.* köbük, köfük, köpek.

köpük KRT Köpük.

kör- TDES ve KBS'de *görmek* anlamında verilmiş *kör-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *görmek; anlamak, kavramak* anlamlarında ve *yardımcı fiil* olarak kullanılmıştır ve bugün KRT'de *görmek; anlamak* anlamlarında yaşamaktadır.

kör- (I) BM, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Görmek (II) CC Anlamak, kavramak (III) MG Yardımcı fiil.

kör- KRT (I) Görmek (II) Anlamak, kavramak.

körüş- TDES’de ve KBS’de fiil görüşmek anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime iki anlamında kullanılmıştır: *görüştirmek*, *karşılaşmak* ve *vedalaşmak*. KRT’de bu fiil tek *görüştirmek* anlamıyla yaşamaktadır.

körüş- (I) GT, İM, Kİ Görüşmek, karşılaşmak (II) İM Vedalaşmak.

körüş- KRT Görüşmek.

kuçak Kelimenin *kucak* anlamı TDES’de, *açık kollarla göğüs arasındaki bölüm*; *buraya sığabilen miktarda olan* anlamı KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kucak* ve *kuşak* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *kucak* anlamında yaşamaktadır.

kuçak (I) Kİ Kucak *krş.* kuçuk, kuşak (II) (II) TZ Kuşak, bele sarılan sargı *krş.* kuşak (I).

quçaq KRT Kucak.

kula TDES’de kelimenin anlamı 1. *Açık sarı rengi* 2. *Bir cins at* 3. *Rengi kahve olan ev hayvanları* olarak verilmiştir. KBS’de isim 1. *Al ile kır arası bir at donu* 2. *Kumral* 3. *Siyah ile sarı arasında rengi olan at, katır ve eşek* anlamlarında verilmiştir. KRT’de kelime *koyu kahverengi*, *siyahla karışık sarı* anlamında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise isim aşağıdaki üç anlamında kullanılmıştır.

kula (I) İH, TA Koyu kahverengi, siyahla karışık sarı *krş.* kıla (II) CC Bütün, büsbütün, tamamıyla (III) Kİ İki kol arasındaki mesafe *krş.* kılaç.

kula KRT Koyu kahverengi, siyahla karışık sarı.

kulan TDES’de bu isim *yaban eşiği* anlamında ve bugün KRT’de de aynı anlamında yaşamaktadır. KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *yaban eşiği* ve *eyer kolanı* anlamlarında kullanılmıştır.

kulan (I) BM, Kİ, TA Yaban eşiği *krş.* kılan (II) (II) BV, İN, Kİ Eyer kolanı *krş.* kılon (I).

qulan KRT Yaban eşiği.

ķum Kelime TDES’de 1. Kum 2. Toprak 3. Toz 4. K    k, kefeke 5. Sı lık 6.   amur anlamlarında g  sterilmiştir. KBS’de anlam 1. Silisli k  tlelerin, kayaların, do al etkenlerle par alanarak ufalanmasından oluşan ufak, sert tanelerin b  t  n   2. Dalga, su dalgası şekillerinde verilmiştir. Tarih  Kıp ak T  rk esinde isim aşa ıdaki d  rt anlamında kullanılmıştır, bug n KRT’de ise sadece kum anlamıyla yaşamaktadır.

ķum (I) BM, CC, DM, G , GT,  M, KF, K , KK, MG, TA Kum (II)  H, TA Dalga, fırtına krş.  om (III) TA Semer (IV) K  Kum  zerinde falcılık yapma.

qum KRT Kum.

ķur- Kelime TDES’de 1.  nşaat etmek 2. Kurmak 3. Ok atmak 4.   rtmek 5. Tasarruf etmek anlamlarında g  sterilmiştir. KBS’de anlam kurmak, germek, toplamak şeklinde verilmiştir. Tarih  Kıp ak T  rk esinde fiil kurmak; hazırlamak; korumak; ok atmak anlamlarında kullanılmıştır.  nşaat etmek; kurmak, d  zeltmek ve ok atarken kirişi  ektirmek anlamları ise bug n KRT’de yaşamaktadırlar.

ķur- (I) 1. CC, GT,  M,  N, K , MG, RH, TZ Kurmak, d  zeltmek 2. CC,  M Hazırlamak, d  zenlemek (II) K  Korumak (III) TA Ok atmak.

qur- KRT (I)  nşaat etmek (II) Kurmak, d  zeltmek (III) Ok atarken kirişi  ektirmek.

ķursak  TDES’de kelimenin on anlamı verilmiştir: 1. Karın, mide 2. Guatr 3. G rtlak 4.    organlar 5. G    s 6. Rahim 7. Hamile kadın 8. Kalp, y  rek 9. Yemek 10. Pencerelele cam yerine koyulan hayvan g    nden alınan ince perde, zar. KBS’de 1. Kuşların yemek borusu  zerinde bulunan, yiyeceklerin toplandı ı torba bi imindeki şişkin organ 2. Mide, kursak anlamlarında verilmiş bu isim taradı ımız eserlerde kursak; karın, mide; sidik torbası anlamlarında kullanılmıştır. Bug n KRT’de kelime kursak; karın, mide anlamlarında yaşamaktadır.

ķursak  (I) 1. BV, CC, K , TA, TZ Kursak krş. ķurřak 2. CC Karın, mide (II) CC Sidik torbası.

qursaq KRT 1. Kursak 2. Karın, mide.

ķur  TDES’de 1. Peynir  eşidi 2. Kurt, solucan 3. Kurt, b  r   4. Bal arısı anlamlarında, KBS’de 1. Yumuşak v  cutlu, uzun g  vdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız,

veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan 2. Solucan soyundan olan hayvanlar 3. Küçük böcek 4. Köpekgillerden, etçil, yırtıcı, memeli hayvan anlamlarında verilmiş *ķurķ* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kurt*, *solucan*; *kurt*, *börü*; *yaşlı*, *kart* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise kelime *börü* ve *solucan* anlamlarında yaşamaktadır.

ķurķ (I) BM, BV, CC, DM, GT, İM, MG, TA, TZ Kurt, solucan *ķrş.* **ķurd (II)** BM, DM, İM, Kİ, TA Kurt, börü *ķrş.* **ķuruķ (III)** TA Yaşlı, kart.

qurt KRT (I) Kurt, solucan (II) Kurt, börü.

ķurul- Fiil TDES’de 1. İnşaat edilmek 2. Kurulmak 3. Ok atılmak 4. Örtülmek 5. Tasarruf edilmek anlamlarında, KBS’de *kurulmak*, *gerilmek*, *toplanmak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde anlam *tıklamak*; *örtülmek*; *ikamet etmek* şekillerinde kullanılmıştır. KRT’de kelime *inşaat edilmek*; *ikamet etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

ķurul- (I) İH Tıklamak, doldurulmak, basılmak, itilmek (II) TZ Örtülmek (III) TZ Oturmak, ikamet etmek.

qurul- KRT (I) İnşaat edilmek (II) Oturmak, ikamet etmek.

ķuşak TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. 1. Bele sarılan uzun ve enli kumaş 2. Yünden bel kuşağına benzer bir nesne olup çadıra sarılır anlamları KBS’de gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kuşak* ve *kucak* anlamlarında kullanılmış bu isim KRT’de *kuşak* anlamında yaşamaktadır.

ķuşak (I) DM, Gİ, İH, İM, KF, Kİ, KK, MG, TA Kuşak, bele sarılan sargı *ķrş.* **ķuķak (II) (II)** TA Kucak *ķrş.* **ķuķak (I)**, **ķuķuk**.

quşaq KRT Kuşak, bele sarılan sargı.

ķuşluk İsmi 1. Kuşluk vakti 2. Öğle 3. Güneydoğu anlamları TDES’de, *günün sabahla öğle arasındaki bölümü* anlamı KBS’de verilmiştir. KRT’de *sabah ile öğle arasındaki vakit* anlamında yaşayan bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kuşluk vakti* ve *kuşları vurmaya özgü geniş ok* anlamlarında kullanılmıştır.

ķuşluk (I) BV, İM, Kİ, KK, TA, TZ Kuşluk vakti, sabah ile öğle arasındaki vakit (II) Kİ Kuşları vurmaya özgü geniş ok.

quşluq KRT Sabah ile öğle arasındaki vakit.

küç TDES’de 1. *Oğul* 2. *Güç, kuvvet* anlamlarında, KBS’de *güç* anlamda verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *zor; gayret; iş* ve *kuvvet* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *zor* ve *kuvvet* şekillerinde yaşamaktadır.

küç (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH *Güç, zor (II)*
1. CC *Gayret, çaba* **2.** DM *İş, güç (III)* İM, KF, TZ *Güç, kuvvet* *krş. güç.*

kuç KRT **(I)** *Güç, zor (II)* *Güç, kuvvet.*

küçük TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de isim 1. *Boyutları, benzerlerinininkinden daha ufak olan* 2. *Eni, boyu az* 3. *Daha az yaşlı* 4. *Niceliği az olan* 5. *Niteliği aşağı olan* anlamlarında verilmiştir. KRT’de anlam *küçük, ufak* olarak yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise kelime *küçük, ufak* ve *kuyruğu kesik köpek; köpek yavrusu, enik* anlamlarında kullanılmıştır.

küçük (I) İM, Kİ, TZ *Küçük, ufak (II)* **1.** Kİ *Kuyruğu kesik (köpek)* **2.** TA *Köpek yavrusu, enik* *krş. külük (I).*

kuçuk KRT *Küçük, ufak.*

kül- TDES’de 1. *Bağlamak* 2. *Gülmek* anlamlarında verilmiş *kül-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamlarında kullanılmıştır, KBS’de anlam verilmemiştir. KRT’de kelime *gülmek* anlamında yaşamaktadır.

kül- (I) BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ *Gülmek (II)* Kİ *Koyun keserken ayağını bağlamak.*

kul- KRT *Gülmek.*

küy- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelime *ateş yanmak, alevlenmek* anlamında verilmiştir ve KRT’de de bu anlamında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *küy-* fiili *beklemek, sabretmek* ve *yanmak* anlamlarında kullanılmıştır.

küy- (I) CC, KFT *Beklemek, sabretmek* *krş. göy- (II)* GT *Yanmak* *krş. köy- (I).*

küy- KRT *Yanmak.*

küz TDES’de ve KRT’de *güz, sonbahar* anlamında verilmiş bu kelime KRT’de de aynı anlamında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise isim *sonbahar* ve *kez, kere, defa* anlamlarında kullanılmıştır.

küz (I) BM, CC, DM, İM, KFT, Kİ, KK *Güz, sonbahar* *krş.* **güz (II)** Kİ *Kez, kere, defa* *krş.* *kez (I), kız (I).*

küz KRT *Sonbahar, güz.*

men TDES’de ve KBS’de *ben, şahıs zamiri* anlamında verilmiş bu kelime bugün KRT’de de aynı anlamında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise anlam aşağıdaki iki şekilde kullanılmıştır.

men (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ *Ben, şahıs zamiri* *krş.* *min (I), ben (I)* **(II)** Kİ *Benzeyiş.*

men KRT *Ben, şahıs zamiri.*

ne Kelime TDES’de 1. *Ne soru zamiri* 2. *Her ne* 3. *Her hangi* 4. *Böyle* 5. *Ya... ya...* 6. *Ne... ne...* anlamlarında, KBS’de 1. *(Zamir) Hangi şey* 2. *(Sıfat) Hangi* 3. *(Sıfat ve Zamir) Soru yoluyla itiraz anlatır* 4. *(Zarf) Şaşma veya çokluk bildirir* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *ne soru zamiri* olarak yaşamaktadır.

ne (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ *Ne (soru zamiri)* *krş.* *ney, ni (I)* **(II)** BM *Ne, nasıl (nida)* **(III)** Gİ, KFT *Yok, değil (olumsuzluk anlamı veren bağlaç)* **(IV)** *Far.* CC, GT *Olumsuzluk ön edatı* *krş.* *ni (II).*

ne KRT *Ne (soru zamiri).*

oğlan TDES’de kelimenin anlamı 1. *Çocuk, evlât, yavru* 2. *Oğul, erkek çocuk* 3. *Genç asker* 4. *Prens* 5. *Hizmetçi, yardımcı* olarak verilmiştir. KBS’de isim 1. *Çocuk, yavru* 2. *Erkek çocuk* 3. *Yetişkin erkek* 4. *Genç adam* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *oğul, erkek çocuk; yardımcı, hizmetçi* anlamlarında kullanılmıştır, Günümüz KRT’de isim sadece *oğul, erkek çocuk* anlamında yaşamaktadır.

oğlan (I) BM, BV, GT, İH, İM, İN, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ *Oğul, çocuk, erkek çocuk* *krş.* *oğulan, olan, oylan* **(II)** CC *Yardımcı, hizmetçi.*

oğlan KRT Oğul, çocuk, erkek çocuk.

ok TDES'de 1. *Ok* 2. *Kurşun* 3. *Dingil* 4. *Yay* 5. *Atıcı* 6. *Kuvvetlendirme edatı* 7. *Kabile içi birleşmeler* anlamlarında, KBS'de 1. *Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk* anlamında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ok* ve *kendinden önce gelen kelimeyi vurgulayan kuvvetlendirme edatı (hemen)* olarak iki anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise tek *ok* anlamıyla yaşamaktadır.

ok (I) DM, GT, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ *Ok* *krş.* **oh (I) (II)** İH, İM, MG, TZ *Kendinden önce gelen kelimeyi vurgulayan kuvvetlendirme edatı (hemen)* *krş.* **oh (II)**, **oyuk (III)**.

oq KRT *Ok*.

or Kelimenin 1. *Çukur* 2. *Siper* anlamları TDES'de, 1. *Hendek* 2. *Çukur* anlamları da KBS'de verilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki üç anlamında kullanılmış bu isim bugün KRT'de *çukur*, *hendek* ve *siper* anlamlarında yaşamaktadır.

or (I) 1. CC, Kİ *Çukur*, *hendek*, su yolu **2.** CC *Siper*, mevzi **(II)** Kİ *Oğul* **(III)** TZ *Ora*, *orası*, o yer.

or KRT **1.** *Çukur*, *hendek*, su yolu **2.** *Siper*, mevzi.

ot TDES'de ismin şu anlamları verilmiştir: 1. *Ot* 2. *Bitki* 3. *Zehirli bitkiler* 4. *Bitmr* 5. *(Ağaçlar hakkında) Kurumuş* 6. *Tatsız* 7. *Ateş* 8. *Işık* 9. *Duman* 10. *Saçları alan bileşim*. KBS'de kelime 1. *Ot*, *küçük bitkiler* 2. *İlâç*, *em* 3. *Zaman*, *vakit* 4. *Ateş*, *duman* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ateş*; *ot*; *ilâç* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT'de ise bu kelime sadece *ot* anlamıyla yaşamaktadır.

ot (I) BM, CC, DM, İM, İN, Kİ, TA *Ateş* *krş.* **od** **ot urnı** "fırın, ocak" (TZ)

(II) 1. BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA *Ot*, yabanî bitki *krş.* **ot 2.** BM, DM, GT, TA, TZ *Tıbbî ot*, *ilâç* *krş.* **ot (I)**.

ot KRT *Ot*, yabanî bitki.

oyuk TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de isim 1. *Oyulmuş*, *içi boş* ve *çukur olan* 2. *Hayal*, *belge*, *bostan höyüğü* 3. *Göz çukuru* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yığın*; *oyulmuş* ve *kendinden önce gelen*

kelimeyi vurgulayan kuvvetlendirme edatı (*hemen*) anlamlarında kullanılmış *oyuq* kelimesi KRT’de *çukur*, *oyunt* anlamında yaşamaktadır.

oyuq (I) Kİ Yığın, bağda ve bahçelerde kuşları ürkütmek ve gelmemesi için yapılan şey, korkuluk (II) TZ Oyulmuş (III) İH Kendinden önce gelen kelimeyi vurgulayan kuvvetlendirme edatı (*hemen*) *krş.* oğ (II), ok (II).

oyuq KRT Çukur, oyunt.

öğren- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelime 1. *Bilgi edinmek* 2. *Bellemek* 3. *Yetenek, beceri kazanmak* 4. *Alışmak* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *öğrenmek*; *alışmak*; (*hayvanlar için*) *evcilleşmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de fiil anlam alanı daralmış halde, sadece *öğrenmek* şekilde yaşamaktadır.

öğren- (I) BM, DM, GT, Gİ, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, TA, TZ Öğrenmek *krş.* övren-, ören- (I), üren-, yören- (I) (II) 1. GT Alışmak 2. İM (Hayvanlar için) evcilleşmek.

öğren- KRT Öğrenmek.

ögüz TDES’de 1. *Öküz, boğa* 2. *Boynuzlu erkek hayvanlar* 3. *Kaba olan insan* 4. *İnek* 5. *Çöl sakini* 6. *İyi, samimî insan* anlamlarında, KBS’de 1. *İğdiş edilmiş erkek sığır* 2. *Nehir* anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *nehir* ve *öküz* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece *öküz* anlamıyla yaşamaktadır.

ögüz CC (I) Nehir, ırmak (II) Öküz *krş.* öküz.

ögüz KRT Öküz.

ör- Kelimenin 1. *Yükselmek* 2. *Kalkmak* 3. *Büyümek* 4. *Yavru getirmek* 5. *Örmek* 6. *Saç örmek* 7. *Dokumak* 8. *Dikiş dikmek* 9. *Duvar kurmak* 10. *Sarmak* anlamları TDES’de gösterilmiştir. KBS’de fiil 1. *İplik, yün, tel, saz gibi şeyleri elde şiş, tığ yardımıyla birbirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak* 2. *Türkü söylemek* 3. *Köpek havlamak* anlamlarında verilmiştir ve taradığımız eserlerde (*saç*) *örmek* ve *kalkmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *örmek* anlamında yaşamaktadır.

ör- (I) GT, İM, Kİ (Saç) örmek (II) KFT Kalkmak.

ör- KRT Örmek.

ös- TDES’de 1. *Büyümek* 2. *Yükselmek* 3. *Şişmek, kabarmak* 4. *Alışmak* 5. *Esmek* 6. *Titremek* 7. *(Renkler hakkında) Işıldamak* 8. *Atla gitmek, koşmak* 9. *Bıçakla kesmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Büyümek, boyu uzamak* 2. *Yükselmek* 3. *Şişirmek, kabartmak* 4. *Yetişmek, gelişmek* anlamlarında verilmiş **ös-** fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *binaya veya ağaca çıkmak, tırmanmak; yetişmek, gelişmek* ve *savurmak* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT’de kelime *yetişmek, gelişmek; büyümek* anlamlarında yaşamaktadır.

ös- (I) KK Binaya veya ağaca çıkmak, tırmanmak **(II)** CC Yetişmek, gelişmek **(III)** TZ Savurmak.

ös- KRT 1. Yetişmek, gelişmek 2. Büyümek.

öt Kelime TDES’de 1. *Sıvı safra* 2. *Acı* 3. *Kalp, yürek* 4. *mec. Cesurluk* 5. *Kin, nefret* 6. *Kıvrak* anlamlarında, KBS’de 1. *Karaciğerin salgıladığı sarı renkte acı sıvı, safra* 2. *Ateş, duman* 3. *Zaman, vakit* anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sıvı safra; acılık* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime tek *sıvı safra* anlamında yaşamaktadır.

öt (I) BV, GT, Kİ, KK, TA, TZ Öd, sıvı safra *krş.* öd (I) **(II)** TZ Acılık *krş.* öd (II).

öt KRT Öd, sıvı safra.

öt- TDES’de fiilin şu anlamları verilmiştir: 1. *Geçmek, aşmak* 2. *Su taşmak, su basmak* 3. *Ulaşmak* 4. *(Mal için) Aranmak, rağbet görmek* 5. *Merhamet etmek, bağışlamak* 6. *Etkilemek* 7. *Ömür geçirmek* 8. *Anılmak, adı geçmek* 9. *Kaymak* 10. *(Kuşlar için) Ötmek* 11. *Ses çıkarmak* 12. *Hikâye etmek, anlatmak* 13. *Boş konuşmak* 14. *Kusmak*. KBS’de kelime 1. *(Kuş ve böcekler için) Değişik tonda ses çıkarmak* 2. *Ölmek* 3. *Geçmek* 4. *Yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler ekşimek* 5. *Erinleşmek, evlenme isteği göstermek* 6. *Oyunda kazanmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ötmek; delmek; nüfuz etmek* ve *affetmek, bağışlamak* anlamlarında kullanılmış **öt-** fiili bugün KRT’de *(kuşlar için) ötmek* anlamında yaşamaktadır.

öt- (I) İN Ötmek **(II)** 1. BV, GT, İM, KFT, TA, TZ Geçmek, delmek 2. TZ Geçmek, nüfuz etmek **(III)** İM Affetmek, bağışlamak.

öt- KRT (Kuşlar için) ötmek.

öyle Kelimenin 1. *Öğle vakti* 2. *Öğleyin* 3. *Öğle yemeği* 4. *Güney* anlamları TDES’de, 1. *Onun gibi, ona benzer* 2. *O biçimde, öylece* anlamları da KBS’de verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *öğle vakti; öyle, o şekilde* anlamlarıyla kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *öyle, o şekilde* anlamıyla yaşamaktadır.

öyle (I) Gİ, İH, KF, MS *Öğleyin, öğle vakti* *krş.* evle, evlen, öylen **(II)** İH *Öyle, o şekilde* *krş.* eyle.

öyle KRT *Öyle, o şekilde.*

öz TDES’de 1. *Kendi, öz* 2. *Kendine ait* 3. *Beden, vücut* 4. *İç, göbek, öz* 5. *Varlık, yaratık* 6. *Kalp* 7. *Nefes* 8. *Buğday* 9. *Soydan olan* 10. *Vatan* 11. *Tanıdık* 12. *En iyi* 13. *Güç, kuvvet* 14. *Kaymak* 15. *Temiz kalpli* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir kimsenin benliği, kendi manevî varlığı, kendi* 2. *Üvey olmayan* 3. *Dere, çay, ırmak* 4. *Sulak, verimli yer* 5. *Vadi* 6. *Küçük göl* 7. *Pınar, derelerin çıktığı yer* 8. *Bağ, bahçe, bostan* 9. *Yapışkan toprak* 10. *Tarla* 11. *Özet* 12. *Azman* anlamlarında verilmiş *öz* kelimesi taradığımız eserlerde *kendi* ve *ilk süt* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *kendi* anlamıyla yaşamaktadır.

öz (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TZ *Öz, kendi* **(II)** TZ *İlk süt* *krş.* ağuz, avuz, ovuz, öz.

öz KRT *Öz, kendi.*

özen Bu ismin anlamı TDES’de 1. *Irmak, nehir* 2. *Akım* 3. *Nehir yatağı* 4. *Aşağı yer* 5. *Vadi* 6. *Boğaz* 7. *Irmak ortasındaki kara* 8. *Çöl şekillerinde*, KBS’de 1. *Özenme, ihtimam, itina* 2. *Birbirine yakın iki dağın arasındaki uzaklık* 3. *Su ağzında, dere kıyısında bulunan düzlük* 4. *Topraktaki doğal yarık* 5. *Düz yerdeki çukurlar* 6. *Kurumuş göl çukuru* şekillerinde verilmiştir ve taradığımız eserlerde *bitkinin özü; nehir* şekillerde kullanılmıştır. KRT’de ise kelime sadece *nehir* anlamıyla yaşamaktadır.

özen (I) BM Bitkinin özü *krş.* ezen, üzen **(II)** Kİ, TZ *Nehir.*

özen KRT *Nehir.*

pus Kelimenin anlamı TDES’de 1. *Sis* 2. *Alacakaranlık* 3. *Yağmurlu hava* 4. *Buhar* 5. *Nefes* 6. *Çiy* 7. *Kırağı* 8. *Dumanlı* 9. *Buharlı* 10. *mec. Karanlık* 11. *Sisli bakış* 12. *mec. Hüzün* 13. *Havada ve yapraklarda olan örümcek ağı* 14. *Reçine* 15. *Lastik* şekillerde verilmiştir, KBS’de 1. *Görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis* 2.

Bulanık 3. Göze inen ak, perde 4. Tasa, kaygı 5. Dalların üstündeki donmuş kar olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde hayvan yemi; nefes ve güneş ışığı tellerinde görülen pus anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT’de sadece sis anlamıyla yaşamaktadır.

pus TZ (I) Hayvan yemi (II) Nefes (III) Güneş ışığı tellerinde görülen pus.

pus KRT Hafif sis.

sağ TDES’de 1. Sağ (solun zıddı) 2. Düz 3. Gerçek 4. Doğru, yanlış olmayan 5. Hayırlı işaret 6. Yaşamakta olan, diri 7. Sağlıklı 8. Tam, bütün 9. İyi 10. Güzel vücut 11. Başarılı 12. Temiz, katkısız 13. (Su hakkında) Tatlı 14. Güler yüzlü 15. Sarhoş olmayan, ağırbaşlı anlamlarında, KBS’de 1. Sol karşıtı 2. Sağlam, esen 3. Yaşamakta olan, diri 4. Tatlı, iyi 5. Katkısız, temiz anlamlarında verilmiş *sağ* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *solun zıddı*; *sağlıklı* ve *gerçek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise kelime *solun zıddı* ve *sağlıklı* anlamlarında yaşamaktadır.

sağ (I) BV, Gİ, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH Sağ (solun zıddı) *krş.* sav (III) (II) CC, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, TA Sağ, sağlıklı, sıhhatli *krş.* sav (I) (III) TA Gerçek.

sağ KRT (I) Sağ (solun zıddı) (II) Sağ, sağlıklı, sıhhatli.

sağlık Kelimenin *vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, sağlık, sıhhat* anlamı TDES ve KBS’de verilmiştir ve bugün KRT’de de yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise kelime *sağlık* ve *sağimli koyun ve keçi* anlamlarında kullanılmıştır.

sağlık (I) CC, Gİ, GT, KFT, Kİ, TZ Sağlık, sıhhat *krş.* sağlığı, savluk (I) (II) Kİ Sağimli koyun ve keçi *krş.* sağlak, sağlık, savluk (II).

sağlık KRT Sağlık, sıhhat.

sağın- TDES’de 1. Düşünmek 2. Sakınmak, çekinmek 3. Korunmak, KBS’de 1. Her hangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak 2. Düşünmek, sanmak anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *düşünmek* ve *çekinmek*, *sakınmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece *sakınmak*, *çekinmek* anlamıyla yaşamaktadır.

sağın- (I) BV, GT Düşünmek (II) İM, KF, MG, TA, TZ Sakınmak, çekinmek.

saqın- KRT Sakınmak, çekinmek.

sanç- Kelime TDES'de 1. *Delmek* 2. *Ağrımak* 3. *Değmek*, *darıltmak*, *incitmek* 4. *Güvenmemek*, *şüphe etmek* anlamlarında verilmiştir. KBS'de fiilin anlamı 1. *Saplamak*, *batırmak* 2. *Dürtmek*, *sokmak* 3. *Yenmek* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de sadece iki anlamında yaşamaktadır.

sanç- (I) İM Karnını yarmak (II) İM Bastonla vurmak (III) TA Hayvanı yürütmek için vurmak, dürtmek *krş.* **sanç-**, **sanıç-** (IV) CC, GT, İH, Kİ, MG, TZ Delmek, delip geçmek, saplamak *krş.* **şanş-** (V) İN Takmak, bağlamak.

sanç- KRT (I) Sancımak (II) Delmek, delip geçmek, saplamak.

sarı TDES'de kelimenin anlamı on iki şekilde gösterilmiştir: 1. *Sarı* 2. *Turuncu* 3. *Sarı kuyruklu at* 4. *Sarı gövdeli, siyah kuyruklu at* 5. *Ak*, *beyaz* 6. *Soluk* 7. *Kırmızı* 8. *(Ağaç hakkında) Açık renkli, güzel* 9. *Pişmiş, çiğ olmayan* 10. *Yağ* 11. *Yumurta sarısı* 12. *Yön, taraf, ...e doğru*. KBS'de anlam 1. *Altının rengi* 2. *Taraf, yön* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *sarı*; *karşı*; *yön, taraf, ...e doğru* ve *şarap* anlamlarında kullanılmışken günümüz KRT'de sadece *sarı* anlamında yaşamaktadır.

sarı (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, MG, RH, TZ Sarı *krş.* sarı, sarıg, saru (I), saru **sarı kuş** "sandal denilen kuş" (İH) **sarı ot** "Türkiye buğdayı, Mısır buğdayı" (BM) (II) 1. CC Karşı 2. MG Yön, taraf, ...e doğru *krş.* saru (II) (III) Kİ Şarap.

sarı KRT Sarı.

saz TDES'de 1. *Bataklık, çamur* 2. *Kamış* 3. *Kil* 4. *Tondura* 5. *Bataklı çayır* 6. *Irmak boyu yetişen çalı* anlamlarında, KBS'de 1. *Çamur, bataklık* 2. *İnce kamış, hasır otu* 3. *Sazden yapılmış* 4. *Sarımtırak beyaz, solgun* anlamlarında verilmiş **saz** kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *bataklı, çamur*; *orman* ve *seda, ses* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ismin anlamı *bataklık, çamur* ve *saz, kamış* şekillerinde yaşamaktadır.

saz (I) CC Bataklık, çamur (II) Kİ Orman (III) CC Seda, ses.

saz KRT (I) Bataklık, çamur (II) Saz, kamış.

sıĝ- Kelimenin 1. *Sıĝmak* 2. *Sıĝdırmak* 3. *Yakışmak, uymak* anlamları TDES’de, 1. *Bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek* 2. *Hoşa gitmek, uymak, sıĝmak* 3. *Tesir etmek, dokunmak, koymak* anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sıĝmak* ve *yakışmak, uymak* anlamlarında kullanılmış *sıĝ-* fiili bugün KRT’de tek *sıĝmak* anlamında yaşamaktadır.

sıĝ- (I) BM, GT, İM, MG Sıĝmak (II) KFT Yakışmak, uymak.

sıĝ- KRT Sıĝmak.

sıĝın- TDES’de 1. *Sıĝınmak* 2. *Dua etmek* 3. *Tapmak* anlamlarda, KBS’de 1. *İltica etmek* 2. *Sıĝınmak, birine dayanmak* anlamlarında gösterilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sıĝınmak* ve *yayılmak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise anlam sadece *sıĝınmak* olarak yaşamaktadır.

sıĝın- (I) CC, Gİ, GT, İM, KF, MG, MS, TA, TZ Sıĝınmak *krş.* sıyın- (I) (II) TZ Yayılmak.

sıĝın- KRT Sıĝınmak.

sık TDES’de 1. *Birbirine sık* 2. *Derin* 3. *Dar* 4. *Çok, sık* 5. *Sıkı, ince olmayan* 6. *Cimri* 7. *Az* anlamlarında verilmiş, KBS’de 1. *Seyrek karşıtı* 2. *Az* anlamlarında gösterilmiş *sık* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sık, yoğun; iplik teli ve derin olmayan* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *sık, yoğun ve derin olmayan* anlamlarında yaşamaktadır.

sık (I) BV, DM, İH, İM Birbirine bitişik, sık, yoğun (II) TZ İplik teli (III) TA Derin olmayan, *sıĝ krş.* şı.

sık KRT (I) Birbirine bitişik, sık, yoğun (II) Derin olmayan, *sıĝ*.

siñ- TDES’de 1. *Su topraĝa sinmek* 2. *(Yemek) Hazmetmek* 3. *Gizlenmek, saklanmak* 4. *Kökleşmek* 5. *Sıĝmak* 6. *Beĝenilmek* anlamlarında, KBS’de *gizlenmek, saklanmak* anlamında gösterilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sinmek, sokulmak, eğilmek ve gizlenmek için yere yatmak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de kelime sadece *sinmek* anlamında yaşamaktadır.

siñ- 1. CC, GT Sinmek, sokulmak, eğilmek 2. Kİ Gizlenmek için yere yatmak.

siñ- KRT İçine almak, sinmek.

sinek TDES’de kelimenin anlamı 1. *Sinek* 2. *Sivrisinek* 3. *Atsineği* 4. *Balarısı* 5. *Yabanarısı* 6. *Böcek* 7. *sinekleri öldürmek için kullanılan alet* 8. *Kâğıt pyundaki kulüpler* 9. *Bir oyuncak ismi* şekillerinde gösterilmiştir. KBS’de anlam 1. *Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı* 2. *Develerde görülen, dağlanarak iyileştirilen bir hastalık* şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde *sinek* ve *levha* anlamlarında kullanılmış *sinek* kelimesi bugün KRT’de sadece *sinek* anlamıyla yaşamaktadır.

sinek (I) DM *Sinek* krş. *siğak*, **(II)** TZ *Levha*.

sinek KRT *Sinek*.

siñir- TDES’de (*suyu*) *sindirmek*, *içine almak* anlamlarında, KBS’de 1. *Sinmesini sağlamak veya sinmesine sebep olmak* 2. *Yutmak, hazmetmek, sindirmek* 3. *Batırmak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sindirmek*, *içine almak* ve *solumak* anlamlarında kullanılmış, bugün KRT’de ise *sindirmek* anlamında yaşamaktadır.

siñir- CC **(I)** *Sindirmek*, *içine almak* **(II)** *Solumak*.

siñir- KRT *Sindirmek*, *içine almak*.

siz TDES’de kelime 1. *Siz (şahıs zamiri)* 2. *Büyüklerle hitap ederken kullanılan kelime* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *çokluk* 2. *kişi zamiri* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde aşağıdaki iki anlamında kullanılmış *siz* kelimesi KRT’de tek bir anlamında yaşamaktadır.

siz (I) BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ *Siz (şahıs zamiri)* **(II)** TZ *Erkeklik organı, penis* krş. *sik*.

siz KRT *Siz (şahıs zamiri)*.

sol Kelime TDES’de 1. *Sol, sağın zıddı* 2. *Zıt olan* 3. *Kuzey* 4. *Doğu* anlamlarında verilmiştir. İsmin 1. *Kalbin bulunduğu tarafta olan* 2. *Bu taraftaki yön* 3. *İçe dönük* anlamları KBS’de gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *sol*, *sağın zıddı* ve *kuzey* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de tek bir anlamında yaşamaktadır.

sol (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ *Sol, sağın zıddı* krş. *şol*, *soñ* **(II)** TZ *Kuzey*.

sol KRT Sol, sağın zıddı.

soñ TDES’de 1. *Arka taraf* 2. *Son* 3. *Sonuç* 4. *Geç* 5. *Kuşak, ahfat* 6. *Yemler* 8. *Batı* 9. *Kuzey* anlamlarında, KBS’de *ilk karşıtı* anlamında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *son* ve *sol*, *sağın zıddı* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *son*, *sonra* anlamlarında yaşamaktadır.

soñ (I) BV, CC, GT, İM, İN, Kİ, MS, RH, TZ Son *krş.* son, şoğ soñğa koy-ertelemek, geciktirmek (İM) **(II)** Kİ, İM Sol, sağın zıddı *krş.* sol (I), şol.

soñ KRT 1. Son 2. Sonra.

sor- TDES’de 1. *Sormak* 2. *Rica etmek* 3. *Ödetmek* 4. *Yönetmek* 5. *Nişanlamak* anlamlarında, KBS’de 1. *Sual etmek* 2. *Emmek* anlamlarında gösterilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde de KBS’de verilmiş anlamlarda ve *ziyaret etmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de sadece *sormak* anlamında yaşamaktadır.

sor- (I) CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, TA, TS Sormak, soru sormak *krş.* şor- **(II)** İM, Kİ, TA Emmek **(III)** İM, MS Ziyaret etmek.

sor- KRT Sormak, soru sormak.

söğül- Fiil TDES’de 1. *Sövülmek, küfredilmek* 2. *Kızartılmak* 3. *Kızartmak, kebab etmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *küfredilmek* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *sövülmek* ve *kebab etmek* anlamlarında kullanılmış **söğül-** fiili KRT’de sadece *sövülmek* anlamında yaşamaktadır.

söğül- (I) İM, KFT Sövülmek, küfredilmek **(II)** Kİ Kebab etmek, ateş üzerinde pişirilmek.

söğül- KRT Sövülmek, küfredilmek.

sök- TDES’de kelime on iki şekilde verilmiştir: 1. *Sökmek* 2. *Kesmek* 3. *Ayırmak* 4. *Çekip çıkarmak* 5. *Bozmak* 6. *Anlamak* 7. *Halletmek* 8. *Örgüyü sökmek* 9. *Çifti yeniden sürmek* 10. *Orduyu yenmek* 11. *Çözmek* 12. *Döndürmek*. KBS’de bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak vb. anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sövmek* ve *sökmek* anlamlarında kullanılmış **sök-** fiili bugün KRT’de sadece *sökmek* anlamında yaşamaktadır.

sök- (I) BM, CC, DM, Gİ, GT, KK, TA, TZ Sövmek, küfretmek *krş.* sög- (II) BM, Kİ, TA, TZ Sökmek, çıkarmak.

sök- KRT Sökmek, çıkarmak.

sökül- TDES’de 1. *Kızartılmak* 2. *Sökülmek* 3. *Bozulmak* anlamlarında, KBS’de *sökülmek* anlamında verilmiş *sökül-* fiili taradığımız eserelerde *kızartmak* ve *sökülmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *sökülmek* şeklinde yaşamaktadır.

sökül- (I) BM Kızartmak (II) CC, İM Sökülmek, ayrılmak.

sökül- KRT Sökülmek, ayrılmak.

sön- Kelime TDES’de 1. *Sönmek* 2. *(Yıldız için) Düşmek* 3. *Durmak* 4. *Düşmek, eksilmek* 5. *(Toz için) İnmek* 6. *(Çiçek hastalığı için) Azalmak* 7. *Solmak* 8. *Ölmek* 9. *Mahvolmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Sönmek, bitmek* 2. *mec. (Duygular için) Dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek* anlamlarında verilmiş bu fiil taradığımız eserlerde *sevinmek* ve *sönmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *sönmek* şeklinde yaşamaktadır.

sön- (I) BM Sevinmek *krş.* sevin-, sevün-, sövin-, sövün-, söyün- (II) GT Sönmek *krş.* seyün-, söyün-.

sön- KRT Sönmek.

sun- Fiilin 1. *(El, ayak) Uzatmak* 2. *Sunmak* 3. *Uzanmak* 4. *İtaat etmek* anlamlarında TDES’de, 1. *Bir şeyi vermek* 2. *İtaat etmek* 3. *Bükülmek üzere sümek göndermek* 4. *Güreşe tutuşmak* 5. *Saldırmak* 6. *Havlamak* anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *itaat etmek*; *sunmak* ve *germek* anlamlarında kullanılmış *sun-* fiili bugün KRT’de *sunmak* anlamında yaşamaktadır.

sun- (I) İM İtaat etmek (II) BV, CC, GT, İN, Kİ, MG Sunmak, vermek, arz etmek (III) CC Germek, uzatmak.

sun- KRT Sunmak, vermek, arz etmek.

suvlu TDES’de 1. *Sulu* 2. *Sıvı olan her hangi bir şey* anlamlarında, KBS’de *suyu olan, içinde su bulunan* anlamında gösterilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sulu* ve *kılçıksız buğday* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *sulu* şeklinde yaşamaktadır.

suvlu (I) BV Sulu **(II)** CC Kılçıksız buğday.

suvlu KRT Sulu.

sümük TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KRT’de kelime 1. *Burun boşluklarından gelen yapışkan sıvı* 2. *Kemik* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde de KBS’de verilmiş anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT’de sadece *sümük* anlamıyla yaşamaktadır.

sümük (I) TA Sümük *krş.* simkirik, simkürük, sümkürük, sümruk **(II)** DM, Kİ Kemik *krş.* söñük, sövek, sügük, sünek, süñük, süveg, süvek, süvük.

sümük KRT Sümük.

sür- TDES’de 1. *Sürmek* 2. *Yontmak* 3. *Kazımak* 4. *Çizmek* 5. *Kovmak* 6. *Hareket ettirmek* 7. *(Araba vb.) Kullanmak* 8. *Götürmek* 9. *Çift sürmek* 10. *Yapmak, etmek* 11. *İshal olmak* 12. *(Üzüm için) Filiz açmak* anlamlarında verilmiş *sür-* fiili, KBS’de 1. *Yönetip yürütmek* 2. *Önüne katıp götürmek* 3. *Uzatmak* 4. *Dokundurmak, değdirmek* 5. *Gütmek* 6. *Otlatmak* 7. *Sürmek, sevk etmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki altı anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de üç anlamında yaşamaktadır.

sür- (I) BV, CC, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA, TZ Sürmek **(II)** GT Sürmek, defetmek, kovmak **(III)** İM Nakletmek, taşımak **(IV)** İM El ile dokunmak, el sürmek **(V)** İM, KFT Hayvan sürmek **(VI)** TZ Canlılarda neşvünema bulmak.

sür- KRT **(I)** Toprak kazmak **(II)** Sürmek, defetmek, kovmak **(III)** Nakletmek, taşımak.

sürt- TDES’de anlamı *sürtmek* şeklinde, KBS’de *bir şeyi bastırarak diğer bir şeyin üzerinden geçirmek* şeklinde verilmiş bu fiil taradığımız eserlerde *sürtmek* ve *elle bir şeyi eğmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de fiil sadece *sürtmek* anlamıyla yaşamaktadır.

sürt- **(I)** CC, İM, İN, KF, MG, RH Sürtmek *krş.* sürtü-, sürüt- **(I) (II)** İM Elle bir şeyi eğmek.

sürt- KRT Sürtmek, silmek, kurutmak.

sürtül- TDES’de *sürtülmek*, KBS’de *bir şeyi bastırılarak diğer bir şeyin üzerinden geçirilmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *el ile dokunulmak* ve *sürtülmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *sürtülmek* şeklinde yaşamaktadır.

sürtül- (I) İM El ile dokunulmak (II) BV, GT Sürtülmek, aşınmak.

sürtül- KRT Sürtülmek, silinmek, kurutulmak.

sürtün- Kelimenin *sürtünmek* anlamı TDES’de, *geçerken değmek, sürünmek* anlamı da KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *sürtünmek*; *sürünerek yürümek* ve *mendil ile silinmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *sürtünmek* anlamında yaşamaktadır.

sürtün- (I) 1. BM, İM, TZ Sürtünmek 2. Kİ Sürünerek yürümek, emeklemek (II) Kİ Mendil ile silinmek.

sürtün- KRT Sürtünmek, silinmek, kurutulmak.

sürü TDES’de *sürü*, *koyun sürüsü* anlamında, KBS’de *evcil hayvanlar topluluğu* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *koyun sürüsü* ve *sivri* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *sürü* anlamıyla yaşamaktadır.

sürü (I) DM, Kİ, TA Sürü, koyun sürüsü *krş.* sürün, sürüv (II) (II) CC Sivri.

sürü KRT Sürü.

sürül- TDES’de 1. *Sürülmek* 2. *Yontulmak* 3. *Kazınmak* 4. *Çizilmek* 5. *Kovulmak* 6. *Hareket ettirilmek* 7. *(Araba vb.) Kullanılmak* 8. *Götürülmek* 9. *Çift sürülmek* 10. *Yapılmak, edilmek* 11. *İshal olunmak* 12. *(Üzüm için) Filiz açılmak* anlamlarında olan bu fiil KBS’de *sürülmek işine konu olmak* anlamında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *hayvan ardından sürülmek*; *sürülmek*, *kovulmak*, *defedilmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *sürülmek*, *kovulmak*, *defedilmek* şeklinde yaşamaktadır.

sürül- (I) İM, KF (Hayvan) ardından sürülmek (II) Gİ Sürülmek, kovulmak, defedilmek.

sürül- KRT Sürülmek, kovulmak, defedilmek.

şaş- TDES'de *şaşırmak*, KBS'de 1. *Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgun karşısında şaşkın bir duruma gelmek, hayret etmek* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *hedeften kaymak* ve *hayret etmek, şaşırmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ise kelime sadece *şaşırmak, hayret etmek* anlamıyla yaşamaktadır.

şaş- İH (I) Hedeften kaymak (II) Hayret etmek, şaşırmak.

şaş- KRT Hayret etmek, şaşırmak.

şiş- Etimolojik sözlüğünde *kabarmak, şişmek*, KBS'de 1. *İçi hava veya gazlarla dolarak gerilmek* 2. *Bir şey emerek hacmi büyümek, genişlemek* 3. *Kabarmak* anlamlarında verilmiş bu kelime bugün KRT'de *şişmek, kabarmak* anlamında yaşamaktadır, Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise fiil *çözmek; şişmek* ve *yükselmek* anlamlarında kullanılmıştır.

şiş- (I) GT, İM Çözmek, bağını açmak *krş.* seş-, şeş- (II) 1. İM Şişmek, su vb. yükselmek 2. BM, BV, CC, Kİ, KK, RH, TZ Kabarmak, şişmek.

şiş- KRT Şişmek, kabarmak.

tal KBS'de *tal* kelimesi 1. *Çıplak* 2. *Söğüt, ardıç* 3. *Dal, yaş dal* anlamlarda, ETS'de 1. *Söğüt ağacı* 2. *Dalak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dal* ve *söğüt* anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT'de sadece *dal* anlamında yaşamaktadır.

tal (I) GT, TA Dal (dal gibi doğru ve dik) (II) GT Söğüt.

tal KRT Söğüt.

tal- KBS'de fiilin anlamı verilmemiştir. ETS'de anlam *duyguları kaybetmek* şeklinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *dalmak* ve *yorulmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise sadece *yorulmak* anlamıyla yaşamaktadır.

tal- (I) Kİ Dalmak (II) TZ Yorulmak *krş.* ʔal-.

tal- KRT Yorulmak.

tam KBS'de 1. *Ahır* 2. *Yapıların üst bölümü, dam* 3. *Toprak tabanı, tek katlı ev, köy evi* 4. *Büyük, boş, ıdıksız oda* 5. *Baca* anlamlarında, ETS'de *duvar* anlamında

verilmiş tam kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki altı anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de isim *dolu*, *boş olmayan*; *tam* ve *yağmur damlası* anlamlarında yaşamaktadır.

tam (I) BM, Kİ, TZ Yağmur damlası, bir damla (II) BM, CC, GT, KFT Dam, çatı, taraça *krş.* dam (III) İM Duvar (IV) TZ Düz olan nesne (V) Kİ Bir şeyin dış yüzü; elbise (VI) TZ Cehennem *krş.* tamu, tamuğ, tamuğ, tamuğ, tamuv.

tam KRT (I) Dolu, boş olmayan (II) Tam (III) Yağmur damlası, bir damla.

tamak ETS’de kelimenin anlamı 1. *Boğaz* 2. *Gırtlak* 3. *Yutak* şekillerinde verilmiştir, KBS’de *kelime* 1. *Gerdan* 2. *Damak*, *gırtlak*, *boğaz* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *boğaz*; *damak* anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT’de sadece *boğaz* anlamında yaşamaktadır.

tamağ (I) BV, CC Boğaz *krş.* tamağ (I) (II) BV, TZ Damak *krş.* damağ, tamağ (II), tamağ, tamav.

tamağ KRT Yutak, boğaz.

tañ KBS’de 1. *Güneş doğmadan önceki alacakaranlık* 2. *Sabah akşam esen serin esinti* 3. *Tan, sabah vakti* anlamlarında gösterilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tan vakti*, *sabah* ve *mucize* anlamlarında kullanılmıştır, günümüz KRT’de ise *tan vakti*, *sabah* anlamıyla yaşamaktadır.

tañ (I) BV, GT, İM, Kİ, TZ Tan vakti, sabah *krş.* dan, dañ, tan, tan, tawn (II) GT Hayret verici, şaşılacak şey (III) CC Mucize.

tañ KRT Tan vakti, sabah.

tap- KBS’de 1. *Tanrı diye tanımak, kulluk etmek* 2. *Hizmet etmek, kazanmak* 3. *Bulmak* 4. *Kapmak* 5. *Bir şeye tutkun olmak* 6. *Başa kakmak* 7. *Yapı, köprü vb. şeyler selden çökmek* anlamlarında, ETS’de 1. *Bulmak* 2. *Kazanmak, almak* 3. *Hizmet etmek* 4. *Tapmak* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *bulmak*; *kazanmak*, *elde etmek*; *sezmek*; *hizmet etmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *bulmak*; *kazanmak* ve *çocuk doğurmak* anlamlarında yaşamaktadır.

tap- (I) 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TZ Bulmak *krş.* dap- 2. GT Kazanmak, elde etmek (II) BV Sezmek (III) BV, İN Hizmet etmek **hoş tap-** "iyi karşılamak" (MG)

tap- KRT (I) 1. Bulmak 2. Kazanmak, elde etmek (II) *mec.* Doğum yapmak, çocuk doğurmak.

tapa ETS'de *taba*, ..e *doğru* anlamında verilmiş *tapa* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *çatı*; *fıçı tıpası*; -e *doğru* anlamlarında kullanılmışken, günümüz KRT'de *tıpa* anlamında yaşamaktadır.

tapa (I) BM Çatı (II) BM Tıpa, fıçı tıpası (III) İM, İN -e *doğru krş.* *taba*, *tebe* (III).

tapa KRT Tıpa.

tar KBS'de 1. *Dar* 2. *Sal* 3. *Kelek* anlamlarında gösterilmiş *tar* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dar*; *sıkışık*, *sıkıntılı*; *kelek* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise anlam *dar* şeklinde yaşamaktadır.

tar (I) 1. BV, CC, GT, İM, İN, Kİ, MG, RH, TZ *Dar krş.* *dar*, *tar* 2. GT, MG *Sıkışık*, *sıkıntılı* **tar bol-** "daralmak, sıkılmak" (Kİ, TZ) (II) Kİ *Kelek* (küçük nehir kayığı).

tar KRT *Dar*.

tarak KBS'de 1. *Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tuturmaya yarayan dişli araç* 2. *Avlu korkuluğu* 3. *Kağı yanlarındaki parmaklıklar* 4. *Dokuma tezgâhlarındaki mekik* 5. *Tarla ekildikten sonra tohumu örtmeye yarayan dişli ağaç* 6. *Deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç parça* 7. *Taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit demir araç* 8. *İstiridye* anlamlarında verilmiş *tarak* kelimesi taradığımız eserlerde *tarak* ve *ok atış hatalarından biri* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT'de isim sadece *tarak* anlamında yaşamaktadır.

tarak (I) BV, Kİ, TZ *Tarak krş.* *tarak* (II) İN *Ok atış hatalarından biri*.

tarag KRT *Tarak*.

tart- KBS’de 1. *Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak* 2. *Dikkatle inceleme, değer biçmek* 3. *Binek hayvanlarının dizginlerini çekip bırakarak sallamak* 4. *Tartmak, cezbetmek, çekmek* 5. *Uzatmak, germek* 6. *Getirmek, almak, çıkarmak* anlamlarında verilmiş **tart-** fiili ETS’de 1. *Çekmek* 2. *Çekip çıkarmak* 3. *Çıkarmak* 4. *Teklif etmek* 5. *Sunmak* 6. *Asmak* 7. *Değmek, dokunmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tartmak, ölçmek; çekmek; çekip çıkarmak; asılmak; sıkmak; taşımak; dayanmak, katlanmak* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *tartmak, ölçmek; çekmek; çekip çıkarmak* anlamlarında yaşamaktadır.

tart- (I) BM, İM, Kİ, TA Tartmak, ölçmek krş. dart-, tart- (II) 1. Kİ, MG Çekmek 2. TZ Çekip çıkarmak krş. tarta- 3. MG Asılmak (III) CC Sıkmak (IV) GT Taşımak (V) CC Dayanmak, katlanmak, sabretmek.

tart- KRT (I) Tartmak, ölçmek (II) 1. Çekmek 2. Çekip çıkarmak.

tat KBS’de anlam 1. *Bazı cisimlerin tat alma organı üzerinde bıraktığı duyum* 2. *Tatlılık* 3. *Dilsiz* 4. *Tat, yabancı* 5. *Acem* 6. *Kekeme* 7. *Çirkin, sevimsiz* 8. *Kaba (kimse)* 9. *Şaşkın, aptal* 10. *Düzgün kesilmemiş ağaç şekillerinde verilmiştir.* TES’de kelime 1. *Dilsiz* 2. *Yabancı* 3. *İranlı* anlamlarında, ETS’de 1. *Yabancı* 2. *Müslüman olmayan uygurlara verilen lâkap* 3. *Pas* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tat, lezzet; dilsiz, Türkçe bilmeyen; şehirli; demir pası* anlamlarında kullanılmış *tat* kelimesi günümüz KRT’de *Kırımlı* ve *lezzet, tat* anlamlarında yaşamaktadır.

tat (I) Kİ Tat, lezzet krş. dad, tať (I), tatıg, tatov (II) İH Dilsiz, Türkçe bilmeyen (III) TZ Şehirli (IV) TZ Demir pası.

tat KRT (I) Kırımlı (II) Lezzet, tat.

tayak KBS’de *dayak* şeklinde ve 1. *Destek* 2. *Sopa, dayak* 3. *Dövülme* anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dayak; sopa, değnek; erkeklik organı* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece *dayak* anlamında yaşamaktadır.

tayak (I) TZ Dayak (II) CC, GT, İM Dayanak, sopa, değnek krş. dayak, tayak (III) GT Erkeklik organı.

tayaq KRT Dayak.

tek ETS'de 1. *Sadece, tek, yalnız* 2. *Gibi, sanki* 3. *Kadar* anlamlarında, KBS'de 1. *Yalnız, sadece* 2. *Uslu, terbiyeli, rahat, sakın, suskun* anlamlarında gösterilmiş *tek* kelimesi taradığımız eserlerde *boş, sakın, sessiz yer; sık sık; hızlı ve tek tek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise kelime *bir; ancak, fakat; yalnız, sadece* anlamlarında yaşamaktadır.

tek (I) CC Boş, sakın, sessiz yer **tek otur-** "konuşmadan, hiçbir şey yapmadan oturmak, uslu oturmak" (Kİ) **tek tur-** "susmak, sakinleşmek" (KK) (II) CC Sık sık (III) CC Hızlı (IV) CC, İM, KK, İN, TZ Tek, yalnız krş. tik (III) (V) CC Tek tek.

tek KRT (I) Bir (II) Ancak, fakat, lâkin (III) Yalnız, sadece.

ter Kelimenin 1. *Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı, ter* 2. *Çalışana verilen para, ücret* anlamları KBS'de, 1. *Ter, insan vücudundan çıkan sıvı* 2. *Ücret* 3. *Hizmetçilik, ücretli çalışma* anlamları ETS'de, 1. *Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı* 2. *Ücret* anlamları da TES'de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ter*; insandan başkasının kılı gönü; taze anlamlarında kullanılmış *ter* kelimesi KRT'de sadece *ter* anlamıyla yaşamaktadır.

ter (I) CC, Kİ, KK, TA, TZ *Ter, vücuttan çıkan sıvı krş. der, tir* (II) TZ İnsandan başkasının kılı gönü (III) GT *Far. Taze.*

ter KRT *Ter, vücuttan çıkan sıvı.*

terek KBS'de 1. *Raf, sergen* 2. *Tavuk kümeslerindeki tünek* 3. *Köy evlerinde ocağın iki köşesindeki oturmaya yarayan küçük setler* 4. *Dolap, sandık ve çekmecelerdeki raf biçiminde gözler* anlamlarında verilmiş *terek* kelimesi ETS'de *kavak ağacı* anlamda, TES'de *raf, sergen* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ağaç, hurma ağacı ve direk* anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT'de *ağaç* anlamında yaşamaktadır.

terek (I) CC, Kİ, KK, TZ Ağaç, hurma ağacı (II) TZ Direk.

terek KRT Ağaç.

teri KBS'de *deri* şeklinde ve 1. *Giysi* 2. *Deri* anlamlarında, ETS'de 1. *Deri* 2. *Cilt* anlamlarında verilmiş *teri* kelimesi taradığımız eserlerde *deri; döşek ve minder gibi*

şeyler; tere otu anlamlarında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de cilt; deri anlamlarında yaşamaktadır.

teri (I) CC, DM, GT, Kİ, KK, İN, RH, TZ Deri *krş.* deri (I), tiri (II) **teri kanat** "yarasa" (TZ) **(II)** TZ Döşek ve minder gibi şeyler **(III)** İH *Far.* (< terre) Tere otu *krş.* tere.

teri KRT **(I)** Cilt **(II)** Deri.

tık- KBS’de *bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan eya dışarıdan uygulanan bir nesne ile kapamak* anlamında, ETS’de 1. *Dikiş yapmak, dikmek* 2. *(Arı, yılan) Sokmak* 3. *Tıkamak* 4. *Koymak* 5. *Dikmek, ekmek* anlamlarında gösterilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *arı, yılan sokmak; tıkamak, kapamak* anlamlarında kullanılmıştır ve bugün KRT’de sadece *sokmak* anlamında yaşamaktadır.

tık- **(I)** GT (Arı, yılan) sokmak **(II)** BM, Kİ, KK, MG, TA, TZ Tıkamak, kapamak *krş.* *dık-*.

tıq- KRT Sokmak.

tın- KBS’de fiilin anlamı 1. *Önem vermek, ilgilenmek* 2. *Ses çıkarmak* 3. *Dinlenmek, solumak, nefes almak* şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dinlenmek; susmak; söylemek; alıkoymak, eğlendirmek, durdurmak; solumak, nefes almak* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *bulanık su tınmak; çocuk sakinleşmek; susmak* ve *sağırlaşmak* anlamlarıyla yaşamaktadır. KRT’deki anlam hem daralmış hem de uzak anlama geçmiştir, bundan dolayı fiil her iki başlıkta ayrıca verilmiştir.

tın- **(I)** CC, Kİ Dinlenmek, istirahat etmek *krş.* *din-* **tın-** 1 **(II)** TZ Susmak **(III)** TZ Söylemek, ses çıkarmak *krş.* *dın-* **(IV)** TZ Alıkoymak, eğlendirmek, durdurmak **(V)** TZ Solumak, nefes almak.

tın- KRT **(I)** (Bulanık su için) tınmak **(II)** (Çocuk için) Sakinleşmek **(III)** Susmak **(IV)** Sağırlaşmak.

tik KBS’de *dik* şeklinde ve *dik* anlamında verilmiş *tik* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dik, doğru; dek, ...-e kadar; tek sessiz, sakin, hareketsiz; dilim, lokma* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam *dik, doğru* ve *kaba, arsız* şekillerinde yaşamaktadır.

tik (I) BV, CC, MG, RH Dik, doğru *krş.* dik (I) (II) MG Dek, ...-e kadar *krş.* dek (I), dik (II), tig (III) TZ Tek *krş.* tek (IV) (IV) GT, İM, MG Sessiz, sakın, hareketsiz **tik tur-** "susmak, sessiz olmak" *krş.* tek tur- (TA) **tik yüri-** "sessiz olmak" (TA) (V) TZ Dilim, lokma.

tik KRT (I) Dik, doğru (II) Kaba, arsız.

tik- KBS'de *dik-* şeklinde ve 1. *İğneyle dikmek* 2. *Dikmek* 3. *Delmek, saplamak* anlamlarında, ETS'de 1. *Dikiş yapmak, dikmek* 2. *(Arı, yılan) Sokmak* 3. *Tıkamak* 4. *Koymak* 5. *Dikmek, ekmek* anlamlarında gösterilmiş *tik-* fiili taradığımız eserlerde *dikiş dikmek; lokma almak; ağaç dikmek; göz dikmek; dik koymak, bir şeyi bir yere dikmek; yukarı kaldırmak; vekil tutmak, yerine atamak; tıkmak; dili ile incitmek* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *dikiş dikmek* ve *dik koymak, dikmek* anlamlarında yaşamaktadır.

tik- (I) BM, BV, CC, GT, İM, Kİ, KK, MG, İN, TZ Dikiş dikmek *krş.* dik- (II) (II) Kİ Lokma almak (III) GT, KK (Ağaç) dikmek *krş.* dik- (I) **tike koy-** "dikmek, ağaç vb. ekmek" (TA) (IV) GT (Göz) dikmek (V) GT, TA Dik koymak, bir şeyi bir yere dikmek *krş.* dik- (VI) (VI) İM Yukarı kaldırmak (VII) İM Vekil tutmak, yerine atamak *krş.* dik- (III) (VIII) TZ Tıkmak *krş.* dık-, tık- (II) (IX) BM Dili ile incitmek.

tik- KRT (I) Dikiş dikmek (II) Dik koymak, bir şeyi bir yere dikmek.

til- Kelimenin *dil-* şekli ve *dilmek* anlamı KBS'de verilmiştir, ETS'de fiil *dar şeritlere kesmek, bölmek, ayırmak* anlamında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *delmek, delik açmak; dilmek, dilimlere ayırmak, uzun ve dar parçalara ayırmak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT'de *til-* fiili tek *dilmek, dilimlere ayırmak* anlamıyla yaşamaktadır.

til- (I) TA Delmek, delik açmak *krş.* del-, tel- (II) TZ Dilmek, dilimlere ayırmak, uzun ve dar parçalara ayırmak *krş.* dil-.

til- KRT Dilmek, dilimlere ayırmak, uzun ve dar parçalara ayırmak.

tilek KBS'de ve ETS'de *dilek, istek, arzu* anlamında gösterilmiş *tilek* ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *istek, dilek, murat* ve *dilencilik etme* anlamlarında kullanılmıştır fakat bugün KRT'de anlam *istek, dilek, murat* şeklinde yaşamaktadır.

tilek 1. CC, GT, İM, KFT İstek, dilek, murat *krş.* dilek, diley 2. TZ Dilencilik etme.

tilek KRT İstek, dilek, murat.

tiril- Fiil KBS'de *diril-* şeklinde ve *dirilmek* anlamında, ETS'de 1. *Yaşamak* 2. *Dirilmek, canlanmak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *dirilmek, canlanmak, yaşamak; toplanmak, bir araya gelmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise sadece *dirilmek* anlamıyla yaşamaktadır.

tiril- (I) BV, CC, GT, İM, Kİ, TA, TZ Dirilmek, canlanmak, yaşamak *krş.* diril-, tiri-, tirik- (II) İM, İN Toplanmak, bir araya gelmek.

tiril- KRT Dirilmek, canlanmak, yaşamak.

tol- Kelimenin *dol-* şekli ve *dolmak* anlamı KBS'de, 1. *Dolmak* 2. *Bitmek, sona ermek* 3. *(Ay için) Dolmak* anlamları ETS'de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dolmak* ve *yerine getirilmek* anlamlarında kullanılmış *tol-* fiili bugün KRT'de sadece *dolmak* anlamıyla yaşamaktadır.

tol- (I) BV, CC, İM, İN, Kİ Dolmak (II) CC Yerine getirilmek.

tol- KRT Dolmak.

tolu KBS'de *dolu* şeklinde ve 1. *Dolu, buz parçaları hâlinde yağmur* 2. *Dolu, boş olmayan* 3. *İçki dolu kadeh* anlamlarında, ETS'de 1. *Dolu* 2. *Tam olarak, bütünley* 3. *Tüm* 4. *Dolu ay* anlamlarında gösterilmiş *tolu* kelimesi taradığımız eserlerde *dolu, dolmuş olan* ve *nohut büyüklüğündeki dolu* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *dolmuş olan* anlamıyla yaşamaktadır.

tolu (I) BV, CC, Gİ, GT, İM, KF Dolu, dolmuş olan *krş.* dolu, tolu, toluğ **tolu ol-** "dolmak" (BM) (II) TA Dolu, nohut büyüklüğündeki dolu.

tolu KRT Dolu, dolmuş olan.

tonuğ Kelimenin *donuk* şekli ve *donuk, mat, bulanık* anlamı KBS'de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ekşi, sert* ve *donuk* anlamlarında kullanılmış bu kelime günümüz KRT'de sadece *donuk* anlamında yaşamaktadır.

tonuğ (I) Kİ Ekşi, sert (II) TZ Donuk.

tonuq KRT Donuk.

toy KBS'de 1. *Gençliği ebebiyle görgüsüz ve beceriksiz olan* 2. *Ziyafet, şölen* 3. *Bayram*, *toy* anlamlarında verilmiş *toy* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *düğün*, *şölen*, *şenlik*; *toy kuşu*; *yavru* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise sadece *düğün*, *şölen*, *şenlik* anlamında yaşamaktadır.

toy (I) CC, İH, İM, KFT, Kİ *Düğün*, *şölen*, *şenlik* **(II)** İH, Kİ *Toy kuşu* *krş.* *toy* **(III)** TZ *Yavru*.

toy KRT *Düğün*, *şölen*, *şenlik*.

toz ETS'de 1. *Toz* 2. *Akağacın kabuğu* 3. *Yayların kirişi* 4. *Tuz* anlamlarında, KBS'de *çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak*, *toz* anlamında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *toz*; *yaylara sarılan ağaç kabuğu* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise *toz* anlamında yaşamaktadır.

toz (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TZ *Toz* *krş.* *doz*, *toz* **(II)** Kİ *Yaylara sarılan ağaç kabuğu*.

toz KRT *Toz*.

tuman KBS'de 1. *Don*, *şalvar* 2. *Giysi* 3. *Duman*, *sis*, *karanlık* anlamlarında, ETS'de 1. *Duman*, *sis* 2. *Toz* anlamlarında, TES'de *don*, *şalvar* anlamında verilmiş *tuman* ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *duman*, *sis* ve *boru*, *flüt* anlamlarında kullanılmıştır, günümüz KRT'de ise tek *duman*, *sis* anlamında yaşamaktadır.

tuman (I) BM, CC, DM, Kİ, TZ *Duman*, *sis*, *karanlık* *krş.* *tuman* **(II)** TZ *Boru*, *flüt*.

tuman KRT *Duman*, *sis*.

tur- KBS'de fiil *dur-* şeklinde ve *hareketsiz kalmak*, *yürümez olmak* anlamında gösterilmiştir. ETS'de 1. *Kalkmak* 2. *Durmak* 3. *Bulunmak* 4. *Yaşamak*, *oturmak* 5. *Zayıflamak*, *kilo vermek* anlamlarında verilmiş *tur-* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *durmak*, *sabit olmak*; *ikamet etmek*, *yerine geçmek*; *bulunmak* anlamlarında ve yardımcı fiil olarak kullanılmıştır, günümüz KRT'de anlamı *kalkmak*; *durmak* ve *değmek* şekillerinde yaşamaktadır.

tur- (I) İM Durmak, sabit olmak, sakin olmak *krş.* dur- (I), **tur-** (I) (II) İM İkamet etmek, yerine geçmek *krş.* dur- (III) (III) GT Bulunmak (IV) BV, GT, İN, MG, RH Yardımcı fiil *krş.* dur- (IV).

tur- KRT (I) 1. Kalkmak 2. Durmak (II) Mal olmak, değmek.

turguz- KBS’de anlam *durdurmak, hareketten alıkoymak* şeklinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *durdurmak; ikâmet ettirmek; ayağa kaldırmak* anlamlarında kullanılmış *turguz-* fiili bugün KRT’de *ayağa kaldırmak* anlamında yaşamaktadır.

turguz- (I) 1. BV, GT, İM, Kİ, MG, TZ Durdurmak, hareketten alıkoymak *krş.* durğur- (I), durğuz- (II), durkuz- 2. İM İkamet ettirmek (II) Kİ, TZ Ayağa kaldırmak, dikeltmek *krş.* durğur- (II), durğuz- (III), turgur-, turguz-.

turguz- KRT Ayağa kaldırmak.

tuzluk Kelimenin 1. *Tuz konan kap* 2. *Atlarda gözün üstündeki, insanlarda köprücük kemiğinin ardındaki çukur yer* anlamları KBS’de, *tuzluk* anlamı da ETS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde anlamı *tuzluk; terbiyelemek için çorbaya atılan yoğurt* şekillerinde kullanılmış bu isim bugün KRT’de sadece *tuzluk* şeklinde yaşamaktadır.

tuzluk (I) İM, Kİ Tuzluk *krş.* duzluk (II) Kİ Terbiyelemek için çorbaya atılan yoğurt.

tuzluq KRT Tuzluk.

tüken- KBS ve ETS’de *tükenmek, bitmek, sona ermek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tükenmek, bitmek, sona ermek; boşalmak; ayrılmak, boşanmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam sadece *tükenmek, bitmek, sona ermek* şeklinde yaşamaktadır.

tüken- (I) 1. BM, BV, DM, Gİ, GT, İM, Kİ, KK, MG Tükenmek, bitmek, sona ermek *krş.* düken- (I), tügen- 2. KK Boşalmak (II) TZ Ayrılmak, boşanmak *krş.* düken- (II).

tüken- KRT Tükenmek, bitmek, sona ermek.

tümen Kelime KBS’de 1. *Büyük küme, yığın* 2. *Tugayla kolordu arasında yer alan askerî birlik* 3. *On bin erden oluşan asker kuvveti* 4. *On bin* anlamlarında, ETS’de

1. *On bin* 2. *Çok, fazla, binlerce* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *on bin*; *binlerce*, *pek çok* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *bin* anlamıyla yaşamaktadır.

tümen 1. BV, CC, Kİ, KK *On bin* *krş.* dümen 2. GT *Binlerce*, *pek çok*.

tümen KRT *Bin*.

türlü KBS’de 1. *Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit, muhtelif* 2. *Çeşit veya çeşitleri toplayan daha geniş bir bölüm* 3. *Herhangi bir yolda ya da biçimde* 4. *Çeşitli sebzelerle pişirilen etli yemek* anlamlarda, ETS’de 1. *Çeşit, türlü* 2. *Belli bir çeşide ait olan, o türde* anlamlarında verilmiş *türlü* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *türlü*, *çeşitli* ve *o türde*, *o yaratılıştta* anlamlarında kullanılmıştır ve bugün KRT’de sadece *türlü*, *çeşitli* anlamında yaşamaktadır.

türlü (I) GT, İM, Kİ, İN, RH *Türlü*, *çeşitli* *krş.* dürlü, türli, türług (II) CC *O türde*, *o yaratılıştta*.

türlü KRT *Türlü*, *çeşitli*.

tüş Kelimenin *düş* şekli *rüya*, *düş* anlamları KBS’de, 1. *Rüya* 2. *Meyve, yemiş* 3. *Ödül* 4. *Öğle vakti* 5. *Sıcakta durulabilecek yer* anlamları ETS’de gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde anlam *öğle vakti*; *düş*, *rüya* şekillerinde kullanılmıştır, KRT’de ise bir şekilde yaşamaktadır.

tüş (I) CC, İM *Öğle*, *öğle vakti* *krş.* düş (I) (II) GT, TZ *Düş*, *rüya* *krş.* düş (II) **tüşke kiç-** "ihtilâm olmak" (İM) **tüş kör-** "düşü azmak, ihtilâm olmak" (TZ)

tüş KRT *Düş*, *rüya*.

tüş- KBS’de fiil *düş-* şeklinde ve 1. *Düşmek*; *yüksekten yere inmek* 2. *İnmek* 3. *(Bir toplamdan) Çıkarmak, indirmek, eksiltmek* anlamlarında verilmiştir. ETS’de 1. *Düşmek* 2. *İnmek* 3. *Konuk olmak* 4. *(Kar, yağmur, dolu) Yağmak* 5. *Uğramak, rastlamak* anlamlarında gösterilmiş bu kelime taradığımız eserlerde aşağıdaki altı anlamında kullanılmıştır, KRT’de sadece *düşmek* anlamında yaşamaktadır.

tüş- (I) BV, CC, İM, İN, Kİ, KK, MG, TA, TZ *Düşmek* *krş.* düş- (I) (II) CC *Batmak* (III) 1. İM *Konaklamak* 2. İM, Kİ, KK, MG, TA *İnmek* (IV) GT *Düşmek*,

uğramak, rastlamak, ele geçirmek *krş.* düş- (II) 2. RH Düşmek, denk gelmek **ittifak** **tüş-** "tesadüf etmek" (GT) 3. İM Meydana gelmek (V) İM Yüz çevirmek (VI) İM Durmak.

tüş- KRT Düşmek.

ulu- TDES’de 1. *Ulumak* 2. *Ağlamak* 3. *Avlamak* 4. *İnlemek* 5. *Ağır sesle şarkı söylemek* 6. *Düdükleme* anlamlarda, KBS’de 1. *(Köpek, kurt, çakal vb.) Uzun, iniltili, ağlar gibi bir ses çıkarmak* 2. *(İnsan) İniltili ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak* anlamlarında verilmiş bu fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *avlamak*; *yükselmek* ve *ulumak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de kelime sadece *ulumak* anlamında yaşamaktadır.

ulu- (I) Kİ Avlamak (II) Kİ Yükselmek, büyümek (III) CC, TZ Ulumak, feryat etmek.

ulu- KRT (Köpekler, kurtlar için) ulumak.

uru TDES ve KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece bir anlamında yaşamaktadır.

uru (I) KK Temiz *krş.* arav, arığ (I), arık (II), arov, aru (I) (II) TA Makam (III) İN, Kİ Duruş, dikiliş, ayakta (IV) TZ Kuyu.

uru KRT Boğdayı korumak için mahsus yapılmış çukur.

us Kelimenin 1. *Akıl, zekâ* 2. *Fikir, düşünce* 3. *Kavram* 4. *Bilgelik* anlamları TDES’de, *akıl* anlamı da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *akıl, zekâ; ıslak, yaş* anlamlarında kullanılmış *us* kelimesi günümüz KRT’de sadece *akıl, zekâ* anlamında yaşamaktadır.

us (I) BM, CC, Gİ, İM, KF, KFT, Kİ, TZ Akıl, zekâ *krş.* uş **usı az-** bayılmak (TZ) (II) CC Islak, yaş.

us KRT Akıl, zekâ.

uyan- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelimenin anlamı 1. *Uyku durumundan çıkmak* 2. *Gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek* 3. *mec. Bilgisizlikten kurtulmak* 4. *(Bitkiler) Canlanıp sürmeye başlamak* 5. *Belirmek, ortaya çıkmak, depreşmek* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *uyanmak* ve *pişman*

olmak anlamlarında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *uyanmak* anlamıyla yaşamaktadır.

uyan- (I) CC, GT, İM, KF, KFT, TA Uyanmak *krş.* oyan- (I), uyal- (I), uygan- (II) İM Pişman olmak *krş.* oyan- (II).

uyan- KRT Uyanmak.

uyut- TDES’de 1. *Uyutmak* 2. *mec. Öldürmek* 3. *Hareketsiz etmek* anlamlarında, KBS’de *uyumasını sağlamak, uyur duruma getirmek* anlamında verilmiş *uyut-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *uyutmak* ve *sütü uyutmak* anlamlarında kullanılmıştır ve bugün KRT’de *sütü uyutmak* anlamıyla yaşamaktadır.

uyut- (I) CC, TA Uyutmak (II) TZ Sütü uyutmak.

uyut- KRT Sütü uyutmak.

üç Kelimenin 1. *Üç (sayı)* 2. *Beş (sayı)* 3. *Üç defa, üç kez* 4. *Akraba olan* anlamları TDES’de, *üç, ikiden sonra gelen sayı* anlamı KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde *üç (sayı)*; *uç, taraf* ve *üç yaşındaki koyun veya keçi* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de *üç (sayı)* anlamında yaşamaktadır.

üç (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ *Üç (sayı)* *krş.* *üş* (II) TZ *Uç, taraf* *krş.* *uç* (I) (III) Kİ *Üç yaşındaki koyun veya keçi*.

üç KRT *Üç (sayı)*.

üstün Kelime TDES’de 1. *Üst, üst kısım* 2. *Üstten giyilen elbise* anlamlarında, KBS’de 1. *Benzerlerine göre daha yüksek düzeyde olan* 2. *(Birine veya bir şeye göre) Nitelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *galip* ve *üst kısım* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *galip* anlamında yaşamaktadır.

üstün (I) BV, CC *Üstün, galip* (II) CC, GT, Kİ, KK, TA *Üst, üst kısım, üst taraf*.

üstün KRT *Üstün, galip*.

üz- TDES’de 1. *Üzmek* 2. *koparmak* 3. *Sıdırıp almak* 4. *Sıkıştırmak* 5. *Bozmak* 6. *Mahvetmek* 7. *mec. Kaybetmek* anlamlarında, KBS’de *kırmak, koparmak, kesmek*

anlamında verilmiş *üz-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *üzmek*; *koparmak*, *kırmak*; *yarışmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *koparmak* anlamında yaşamaktadır.

üz- (I) Kİ Üzmek (II) CC, GT, TZ Koparmak, kırmak (III) KK Yarışmak.

üz- KRT Koparmak.

yağla- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS kelime 1. *Yağ sürmek* 2. *mec. Övmek* 3. *Sürtünen iki yüzey arasına, kaymayı kolaylaştırmak için yağlı bir madde sürmek* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yağlamak*; *ağlamak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise anlam sadece *yağlamak* şeklinde yaşamaktadır.

yağla- (I) BV, İM, İN, Kİ, KK, TZ Yağlamak, yağ sürmek *krş.* yavla- (II) DM Ağlamak *krş.* ağla- (I), ığla-, ıla-, yığla-, yıyla-, yokla-.

yağla- KRT Yağlamak, yağ sürmek.

yağa TDES’de 1. *Kenar* 2. *Kıyı* 3. *Yaka* 4. *Dağ, kır* 5. *Kadın elbisesinin göğüs kısmında olan oya* anlamlarında, KBS’de 1. *Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü* 2. *Giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası* 3. *Kıyı, kenar, taraf* 4. *Eğik yer* 5. *Yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremitlerin altıyla oluk arasına konulan metal levha* 6. *Semt* anlamlarında gösterilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *elbise yakası*; *dağın kenarı* ve *deniz kıyısı*, *ırmak kenarı* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam sadece *elbise yakası* şeklinde yaşamaktadır.

yağa (I) DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, TA, TZ Yaka, elbise yakası *krş.* yağa (III) (II) İH Dağın kenarı, bayır olan yeri (III) İM Deniz kıyısı, ırmak kenarı *krş.* yağa (II).

yağa KRT Yaka, elbise yakası.

yalan TDES’de kelimenin şu anlamları verilmiştir: 1. *Açık, yalın* 2. *Küçük ağaçlık* 3. *Geniş* 4. *Yalan* 5. *Yalancı* 6. *Çıplak*. KBS’de anlam 1. *Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, ktır* 2. *Gerçek olmayan, asılsız, uydurma* 3. *Yalın* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yalan* kelimesi *yalan* ve *yalın* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise anlam sadece *yalan* şeklinde yaşamaktadır.

yalan (I) Gİ, MS, TA Yalan *krş.* yalğan **yalan söyle-** "yalan söylemek" (BM, TA) (II) TZ Yalın, çıplak *krş.* yalañ (I), yalanş, yalın (I), yalñ **yalan ayak** "yalın ayak" (TZ) **yalan ol-** "çıplak olmak, soyunmak" (BM)

yalan KRT Yalan.

yalçı TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de 1. *Düzgünleşmiş, parlak taş* 2. *Düz, sarp* 3. *Düz, kaygan* anlamlarında gösterilmiş **yalçı** ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gündelikçi, ücretle iş gören* ve *ilikçi, düğmeci* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT'de sadece *hizmetçi, işçi* anlamıyla yaşamaktadır.

yalçı (I) CC, İM Gündelikçi, ücretle iş gören (II) CC İlikçi, düğmeci.

yalçı KRT Hizmetçi, işçi, uşak.

yan TDES'de 1. *Yan* 2. *Uyluk* 3. *Yan taraf* 4. *Cep* anlamlarında, KBS'de 1. *(Bir şeyin) Ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü* 2. *Yön, sağ ve solun ortak adı, taraf* 3. *yer* 4. *Üst* 5. *Birlikte, beraberinde olma* 6. *bedenin bir bölümü* 7. *Üstte, altta, arkada veya önde olmayan* 8. *mec. İstekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri* 9. *Tali* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yan taraf; kat, huzur; uca kemiğinin başı* ve *şeytan* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT'de *yan taraf* ve *tepe kemiği* anlamlarında yaşamaktadır.

yan (I) 1. BM, GT, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, TA, TZ Yan, yan taraf *krş.* yañ (II) 2. İN, RH Taraf, kat, huzur (III) BV Uca kemiğinin başı (III) İH Şeytan.

yan KRT (I) Yan, yan taraf (II) Tepe kemiği.

yana Kelime TDES'de 1. *Yine* 2. *Hem, hem de* anlamlarında verilmiştir. KBS'de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yine, tekrar, ikinci defa; sonra* ve *yön, cihet* anlamlarında kullanılmış **yana** kelimesi bugün KRT'de *yön, ...e taba* anlamında yaşamaktadır.

yana (I) CC, GT, İM, MG Yine, tekrar, ikinci defa *krş.* gene, gine, kene (I), yene, yine (I) (II) TA Sonra (III) TZ Yön, cihet *krş.* yaña.

yana KRT ...e taba, yön.

yapıl- TDES'de 1. *Yapılmak* 2. *Hazırlanmak* 3. *Örtünmek* 4. *Kapanmak* 5. *Tıkanmak* 6. *Hapse kapanmak* 7. *Gizlenmek* anlamlarında, KBS'de 1. *Yapmak işine*

konu olmak 2. mec. Gerçekleştirilmek, ortaya çıkarılmak anlamlarında verilmiş *yapıl-* fiili taradığımız eserlerde *yapılmak, edilmek ve inşa edilmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *edilmek, yapılmak* anlamında yaşamaktadır.

yapıl- (I) BV, Gİ, KF, MS Yapılmak, edilmek (II) MS İnşa edilmek.

yapıl- KRT Edilmek, yapılmak.

yar- Kelimenin 1. Yarmak 2. Ayırmak 3. Kazmak 4. Buğday vb. ezmek 5. Hırsızlık yapmak 6. Çözmek anlamları TDES’de, 1. Uzunlamasına bölüm ayırmak 2. mec. Ortasından, içinden geçmek 3. Buğday, arpa gibi tahıl tanelerini değirmende kırmak 4. Derin yara açmak 5. Yarık açmak anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yarmak; parçalamak ve karar vermek* anlamlarında kullanılmış *yar-* fiili bugün KRT’de *yarmak* anlamında yaşamaktadır.

yar- (I) 1. BV, GT, İM, KFT, KK, RH, TA, TZ Yarmak 2. İM Parçalamak (II) CC Karar vermek.

yar- KRT Yarmak.

yar Kelime TDES’de 1. Tükürük 2. Hendek, uçurum, yar 3. Haber, ilân anlamlarında, KBS’de 1. Deniz, göl, ırmak gibi su kıyılarında veya karada dik yer, uçurum 2. Salya; tükürük anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *hendek, uçurum; yalçın, kayalık; nehirlerin dik ve yüksek sahilleri* ve *tükürük* anlamlarında kullanılmış *yar* kelimesi günümüz KRT’de *hendek; yalçın; nehirlerin dik ve yüksek sahilleri* ve Farsçadan alınma olan *sevgili, yar* anlamlarında yaşamaktadır.

yar (I) 1. BM, KFT, TZ Hendek, uçurum, yar 2. TA Yalçın, kayalık 3. Kİ Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer. (II) TA Tükürük *krş.* yer (VI).

yar KRT (I) 1. Hendek, uçurum, yar 2. Yalçın, kayalık 3. Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer (II) *Far.* Sevgili, yar.

yaraş- Kelime TDES’de 1. Uymak 2. Beğenilmek 3. Herhangi bir şeye hazır olmak anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. Yakışmak, uymak 2. Uygun olmak şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde iki anlamında kullanılmış bu fiil günümüz KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

yaraş- (I) 1. CC, GT, MG Uygun düşmek, uymak 2. İN, MG, RH Yakışmak (II) TA Yarışmak.

yaraş- KRT Yakışmak.

yarı TDES’de 1. Yön 2. Taraf 3. Cilt 4. Yarı, yarı 5. Deli anlamlarında, KBS’de 1. Bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf 2. Ortak anlamlarında gösterilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yarım*; *yağ çömleğinin ağzına bağlanan deri*; *bulutsuz*; *sahra*, *çöl*, *ıssız yer* ve *yardım* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam *yarım* şeklinde yaşamaktadır.

yarı (I) BV, KK Yarı, yarım *krş.* yarım, yarum (II) İH Yağ çömleğinin ağzına bağlanan deri (III) İM Taraf *krş.* yarı (IV) İH Bulutsuz (V) TA Sahra, çöl, ıssız yer (VI) BM, CC, GT, İM, MG Yardım **yarı eyle-** "yardım etmek" (BM).

yarı KRT Yarı, yarım.

yarık TDES’de 1. Zırh 2. Yarık anlamlarında, KBS’de 1. Yarılarak açılmış veya yarılarak oluşmuş 2. Yarılarak açılmış yer, geniş çatlak, gedik 3. İnce bir çizgi durumunda açılmış yara 4. Ay ışığı 5. Işık, aydınlık, parlak anlamlarında verilmiş **yarık** kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki altı anlamında kullanılmıştır ve bugün KRT’de bir anlamında yaşamaktadır.

yarık (I) TZ Işık, aydınlık *krş.* yarıh, yaruḥ, yaruḥ, yaruḥ (V) (II) BM Ay ışığı, mehtap (III) BV, DM, İM, MG, TZ Yarık, yarılmış *krş.* yaruḥ (II) (IV) İM Baş yarığı *krş.* yaruḥ (III) (V) TZ Yerdeki yarık, kazıntı (VI) Kİ, TA Zırh.

yarık KRT Işık, aydınlık.

yarın TDES’de kelime 1. Omuz 2. Sabah 3. Yarın 4. Gelecek sene anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. Bu günden sonra gelecek olan gün 2. Gelecek, ileriki zaman 3. Bu günden sonra gelecek olan ilk günde şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *yarın* ve *sabah* anlamlarında kullanılmış bu isim bugün KRT’de *yarın* anlamıyla yaşamaktadır.

yarın (I) BM, Gİ, GT, KF, TA, TZ Yarın (II) TZ Sabah.

yarın KRT Yarın.

yas TDES'de 1. *Yıldırım, şimşek* 2. *Zarar* 3. *Ölüm* 4. *Yas, matem* anlamlarında, KBS'de 1. *Ölüm veya bir felâketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem* 2. *Alış verişte zarar; ziyan* anlamlarında verilmiş ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yas, üzüntü; yassı* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de sadece *yas, üzüntü* anlamıyla yaşamaktadır.

yas (I) Kİ Yas, üzüntü *krş.* yaş, yaş (V) **(II)** TZ Yassı *krş.* yassı (I).

yas KRT Yas, üzüntü.

yasa- TDES'de fiil şu anlamlarında gösterilmiştir. 1. *Düzeltilmek* 2. *Belirlemek* 3. *Çözmek* 4. *Kurmak* 5. *Tamir etmek* 6. *Süslemek*. KBS'de anlam *düzen vermek; yasa koymak* şeklinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *sevk etmek, yapmak ve düzeltmek* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT'de *yasa-* fiili *yapmak, etmek* anlamında yaşamaktadır.

yasa- (I) GT Sevk etmek, tertip ve tanzim etmek, yapmak **(II)** TZ Düzeltmek.

yasa- KRT Yapmak, etmek.

yaş TDES'de 1. *Yaş, ıslak* 2. *Gözyaş* 3. *Yeşil* 4. *Çiğ* 5. *Taze* 6. *Genç* 7. *Yaş, ömür* 8. *Kat, tabaka* anlamlarında verilmiş yaş ismi KBS'de 1. *Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman* 2. *Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ* 3. *Akşamla yatsı arası* 4. *Çok çevik, sağlam* 5. *Çürük, güvenilmez* 6. *Nemli, ıslak* 7. *Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze* 8. *Ağlandığında gözlerden akan berrak sıvı, göz yaşı* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yaş, ömür; ıslak; taze; gözyaşı* ve *üzüntü, yas* anlamlarında kullanılmıştır, Bugün KRT'de ise kelime *genç; taze; ömür* ve *gözyaşı* anlamlarında yaşamaktadır.

yaş (I) BM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, RH, TA, TZ Yaş, ömür **(II)** CC, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, MG, TA Yaş, kuru olmayan, ıslak **(III)** BV, CC, Gİ, GT, KFT, KK Taze **yaş peynir** "taze peynir" (BM) **(IV)** BV, CC, İM, TA, TZ Gözyaşı **(V)** DM Üzüntü, yas *krş.* yas (I), yaş **(VI)** Kİ Yaş ot.

yaş KRT **(I)** Genç; taze **(II)** Yaş, ömür **(III)** Gözyaşı.

yasa- TDES'de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS'de kelime 1. *Canlılığını, hayatını sürdürmek; sağ olmak* 2. *...yaşında bulunmak* anlamlarında verilmiştir ve

taradığımız eserlerde *yaşamak*; *yaşında olmak*; *dirilmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise sadece *yaşamak* anlamında yaşamaktadır.

yaşa- (I) BV, GT, Kİ, RH Yaşamak (II) GT Yaşında olmak (III) TZ Dirilmek.

yaşa- KRT Yaşamak.

yaşar- TDES’de anlam 1. *Yaş olmak, ıslanmak* 2. *Yeşillenmek* şekillerinde verilmiştir. KBS’de fiil 1. Göz yaşlanmak 2. Yeşermek anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam gençleşmek şeklinde yaşamaktadır.

yaşar- (I) GT, Kİ Yeşermek, yeşillenmek (II) Kİ Göz yaşarmak.

yaşar- KRT Gençleşmek.

yaşlı TDES’de 1. *Yaş, ıslak* 2. *Gözyaşlı* 3. *Yeşil* 4. *Çiğ* 5. *Taze* 6. *Genç* 7. *Yaşlı* 8. *Katlı* anlamlarında, KBS’de 1. *Yaşı ilerlemiş, ihtiyar* 2. *Yaşı ilerlemiş kimse* 3. *(Göz için) Yaşla dolmuş* anlamlarında verilmiş *yaşlı* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gözyaşları ile dolu* ve *ihtiyar* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de kelime sadece *gözyaşları ile dolu* anlamında yaşamaktadır.

yaşlı (I) CC Gözyaşları ile dolu, yaşlı (II) KFT Yaşlı, ihtiyar *krş.* yaşlu.

yaşlı KRT Gözyaşları ile dolu, yaşlı.

yat TDES’de 1. *Yabancı* 2. *Düşman* anlamlarında gösterilmiş *yat* ismi KBS’de 1. *Yabancı* 2. *Kalkan gibi koruma aracı* anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yabancı*; *kudret* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT’de *yat* kelimesi sadece *yabancı* anlamıyla yaşamaktadır.

yat (I) GT, İM, Kİ, TZ Yabancı, el *krş.* yağ, yat (II) Kİ Kudret.

yat KRT Yabancı.

yavaş TDES’de 1. *Sakin* 2. *Yavaş* 3. *İyi, şevkatli* 4. *(Tütün hakkında) Hafif* anlamlarında, KBS’de 1. *Hızlı olmayan* 2. *Yumuşak huylu, yumuşak başlı* 3. *Alçak, hafif* 4. *Hızlı olmayarak* anlamlarında gösterilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *(at için) uysal, sakin*; *yavaş* ve *kolay* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *yavaş* ve *sessiz, sakin* anlamlarıyla yaşamaktadır.

yavaş (I) GT (At için) uysal, sakın (II) Kİ, TZ Yavaş (III) TZ Kolay.

yavaş KRT (I) Yavaş (II) Sessiz, sakın.

yavlık TDES’de kelime *yağlık* şeklinde ve 1. Mendil 2. Havlu 3. Kundak bezi 4. Kemer için kullanılan kumaş anlamlarında verilmiştir. KBS’de isim *yağlık* şeklinde ve *büyük mendil*, *çevre* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yağlık* ve *mendil* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de sadece *mendil* anlamında yaşamaktadır.

yavlık TZ (I) Yağlık (II) Mendil *krş.* yağlık (II).

yavlıq KRT Mendil.

yay- TDES’de 1. Hareket ettirmek 2. Durulamak 3. Çalkalamak 4. Dökmek 5. Otlatmak 6. Yaymak 7. Genişlemek 8. Açmak 9. Uzatmak 10. Sergilemek 11. Dağıtmak 12. Hamur açmak anlamlarında, KBS’de 1. Germek, yaymak, dağıtmak, sermek 2. Açmak 3. Döşemek 4. Yayıta dövmek 5. Hamur açmak anlamlarında verilmiş *yay-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde yaymak ve *bir şeyi kışkırtmak* anlamlarında kullanılmıştır ve bugün KRT’de sadece yaymak anlamıyla yaşamaktadır.

yay- (I) BV, Gİ, İM, KF, TZ Yaymak (II) Kİ Bir şeyi kışkırtmak.

yay- KRT Yaymak.

yayıl- TDES’de 1. Hareket ettirilmek 2. Durulanmak 3. Çalkalanmak 4. Dökülmek 5. Otlatılmak 6. Yayılmak 7. Genişlenmek 8. Açılmak 9. Uzatılmak 10. Sergilenmek 11. Dağıtılmak 12. Hamur açılmak anlamlarında verilmiş *yayıl-* fiili KBS’de 1. Yaymak işine konu olmak veya yaymak işi yapılmak 2. (Hastalık) Pek çok kimseye geçmek veya bulaşmak 3. Genelleşmek 4. Genişlemek, büyümek 5. serilmek, döşenmek 6. *mec.* Ayrıntıya girmek, açılmak 7. (Sürü için) Otlamak 8. Rahat bir biçimde, sere serpe oturmak 9. Açık saçık, saygısızca oturmak anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yayılmak*; *kumaşa dökülen yağ yayılmak* ve *kışkırtılmak* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise fiil sadece *yayılmak* anlamında yaşamaktadır.

yayıl- (I) BV, CC, GT, İM Yayılmak *krş.* yayın- (II) İH Kumaşa dökülen yağ yayılmak (III) Kİ Kışkırtılmak.

yayıl- KRT Yayılmak.

yaz TDES'de 1. *İlk bahar mevsimi* 2. *Yaz mevsimi* anlamlarında, KBS'de 1. *Yılın, haziranın 21'nde başlayıp Eylülün 23'üne kadar süren, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsimi* 2. *İlkbahar* anlamlarında verilmiş yaz kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde yaz mevsimi; ilkbahar mevsimi ve çayır, çimen anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ise isim sadece yaz mevsimi anlamıyla yaşamaktadır.

yaz (I) Gİ, GT, KF, KFT, KK, MG, TZ Yaz mevsimi *krş.* yay (I) (II) BM, BV, CC, Kİ İlkbahar mevsimi *krş.* yay (II) (III) CC Çayır, çimen.

yaz KRT Yaz mevsimi.

yaz- TDES'de 1. *Yanılmak, hata etmek* 2. *Fırsatı kaçırmak* 3. *Günah işlemek* 4. *Yaymak* 5. *Düzleştirmek* 6. *Çözmek* 7. *Hamur açmak* 8. *Yazmak* 9. *Resim çizmek* anlamlarında verilmiş yaz- fiili KBS'de 1. *Sözü, düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak* 2. *Yazı ile anlatmak, yazıya dökmek* 3. *Yazar olarak görev yapmak* 4. *Yazı ile bildirmek, haber vermek* 5. *Bir bilim ve edebiyat eseri oluşturmak* 6. *(Sayaç vb.) Sayılarla niceliği belirtmek* 7. *Kaydetmek; bir göreve almak* 8. *Yaymak, sermek* 9. *mec. Doğa üstü güçler insanın geleceğini belirtmek* 10. *Gelinin yüzünü süslemek* 11. *Boş gezmek, yoldan çıkmak, azmak* 12. *Yaymak, sermek* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki yedi anlamında kullanılmıştır. KRT'de fiil sadece dört anlamında yaşamaktadır.

yaz- (I) 1. BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ Yazı yazmak 2. MG, TA Çizmek **şüret yaz-** "resim çizmek" (MG) (II) BM, GT, İH Yanılmak, hata etmek (III) CC Karışık bir şeyi çözüp ayırmak (IV) İH Göz önüne açıp yaymak (V) MG Şaşırmak (VI) CC, Kİ Hedefe isabet ettirmemek (VII) KK Yapmaya çalışmak.

yaz- KRT (I) Yazı yazmak (II) Isındırmak, eşofman etmek (III) Eritmek (IV) Sıvazlayarak düzeltmek.

yemek TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de 1. *Yemek yeme, karın doyurma işi* 2. *Günün belli saatlerinede yenilen besin* 3. *Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş* 4. *Çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama* anlamlarında gösterilmiş yemek kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde yemek; Kıpçak kabilesi

anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise sadece *yemek*, *aş* anlamında yaşamaktadır.

yemek (I) DM, Gİ, KF, TZ Yemek, aş *krş.* yimek **(II)** Kİ Bir Kıpçak kabilesi.

yemek KRT Yemek, aş.

yeñ TDES’de 1. *Elbise kolu* 2. *Kolluk* 3. *Elbise eteği* anlamlarında, KBS’de 1. *Giysi kolu* 2. *Elbise yeni* 3. *Ağır olmayan* 4. *Ciddî olmayan* 5. *İyi, daha iyi* anlamlarında gösterilmiş bu kelime taradığımız eserlerde *yen*, *elbise kolu* ve *kırmızılık* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de isim *yen*, *elbise kolu* anlamında yaşamaktadır.

yeñ (I) CC, DM, GT, İM, TA, TZ Yen, elbise kolu *krş.* yin (I) yiñ **(II)** DM Kırmızılık, kırmızı.

yeñ KRT Yen, elbise kolu.

yer TDES’de kelime 1. *Yer, yeryüzü* 2. *Toprak* 3. *Av yeri* 4. *Döşeme, taban* 5. *Yatak* 6. *Görev* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân* 2. *Gezinilen, ayakla basılan taban* 3. *Yer küre, Dünya* 4. *bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle* 5. *Durum, konum, vaziyet* 6. *Ülke, bölge* 7. *Görev, makam* 8. *Önem* 9. *Herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan* 10. *İz* 11. *Üzerine yapı kurulmaya veya ekime elverişli toprak parçası, arazi, arsa* 12. *Toprak* 13. *Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal* 14. *otel, motel vb. ’de kalınacak oda* 15. *Sinema ve tiyatrodan veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye* 16. *mec.* *Durum* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki altı anlamında kullanılmış yer ismi KRT’de dört anlamında yaşamaktadır.

yer (I) CC Yer, yeryüzü, dünya *krş.* yir (I) **yer titremek** "deprem, yer sarsıntısı" (CC) **(II)** BM, DM, MS, TZ Yer, toprak **(III)** CC Taban, temel **(IV)** CC Oturulan yer, mahalle, ülke *krş.* yer (II) **(V)** TA Boş ve parça yer **(VI)** TA Tükürük *krş.* yar (II).

yer KRT **(I)** Yeryüzü, yer, dünya **(II)** Toprak **(III)** Oturulan yer, mahalle, ülke **(IV)** Durum, görev.

yet- 1. *Ulaşmak, erişmek* 2. *Yeterli olmak* 3. *Götürmek, gezdirmek* anlamları TDES’de, 1. *Bir ihtiyacı karşılayacak, gidecek nitelikte olmak* 2. *Yeterli sebep olmak* 3. *(Kötü bir davranış, durum, tutum için) Yeterli olmak, kâfi gelmek* 4. *(Yaş için)*

Erişmek, ulaşmak 5. *Olgunlaşmak* 6. *Meyve ermek* 7. *Götürmek, getirmek* anlamları KBS’de verilmiş *yet-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ulaşmak, erişmek; arkasından yetişmek; eklemek, bağlamak; kâfi gelmek* ve *yedeğine almak, sevk etmek* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de fiil *yeterli olmak; ulaşmak, erişmek* ve *arkasından yetişmek* anlamlarında yaşamaktadır.

yet- (I) 1. BM, BV, CC, TA, TZ Ulaşmak, erişmek *krş.* *yit-* (I) 2. Kİ Arkasından yetişmek (II) CC Eklemek, bağlamak (III) BM, CC, Kİ Kâfi gelmek *krş.* *yit-* (III) (IV) TA, TZ Yedeğine almak, sevk etmek.

yet- KRT (I) Yeterli olmak (II) 1. Ulaşmak, erişmek 2. Arkasından yetişmek.

yığ- TDES’de 1. *Yığmak, toplamak* 2. *Korumak* 3. *Engellemek* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir tepe oluşturacak biçimde, üst üste koymak* 2. *Biriktirmek* 3. *Toplamak* anlamlarında gösterilmiş *yığ-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yığmak, biriktirmek, toplamak; yasaklamak, engel olmak* ve *kaçınmak* anlamlarında kullanılmıştır ve günümüz KRT’de sadece *yığmak, toplamak* anlamında yaşamaktadır.

yığ- (I) GT, Kİ, TZ Yığmak, biriktirmek, toplamak *krş.* *cıv-, cıy-, yıy-* (II) İM, KFT Yasaklamak, engel olmak (III) KFT Kaçınmak.

yığ- KRT Yığmak, biriktirmek, toplamak.

yıgıl- TDES’de 1. *Yıgılmak, toplanmak* 2. *Korunmak* 3. *Engellenmek*, KBS’de 1. *Yığmak işine konu olmak veya yıgılmak işi yapılmak* 2. *Çok sayıda birikmek, toplanmak* 3. *Düşmek, yıkılmak, kendini tutamayıp çökmek* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *birikmek; yıkılmak* ve *çekinmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise anlam daralmış ve sadece *birikmek* şeklinde yaşamaktadır.

yıgıl- (I) BV, GT, KFT Birikmek, yıgılmak *krş.* *yıl-* (IV), *yıyın-* (II) CC Yıkılmak, devrilmek *krş.* *cıgıl-, cıhıl-, cıkıl-, yıkıl-* (I) (III) İM Çekinmek, kaçmak.

yıgıl- KRT Birikmek, yıgılmak, toplanmak.

yumşak Bu kelimenin *yumşak* anlamı TDES’de verilmiştir. KBS’de kelime *yumuşak* şeklinde ve 1. *Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı* 2. *Kolaylıkla bükülen, sert karşıtı* 3. *Dokununca hoş bir duygu uyandıran* 4. *Avuçla sıkıldığında buruşmayan* 5. *Kolaylıkla işlenebilen* 6. *Kolay*

çiğnenen, kolay kesilen 7. Ilıman 8. mec. Kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal 9. Okşayıcı, tatlı, hoş 10. Sessiz, hafif anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *yumuşak* ve *zayıf* anlamlarında kullanılmış *yımşak* kelimesi bugün KRT’de tek *yumşak* anlamıyla yaşamaktadır.

yımşak (I) CC, İN Yumuşak *krş.* yumçak (I), yumşak (I), yumuşak **(II)** CC Zayıf *krş.* yumçak (II), yumşak (II).

yımşaq KRT Yumuşak.

yırtıl- Fiil TDES’de 1. *Yırtılmak 2. Yarılmak 3. Kazılmak 4. Ayrılmak, bölünmek 5. Kırılmak* anlamlarında verilmiştir, KBS’de anlam 1. *Yırtmak işi yapılmak veya yırtmak işine konu olmak 2. mec. Çekinmesi, sıkılması kalmamak* şekillerinde gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *küstah olmak; yırtılmak* şekillerinde kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise anlam sadece *yırtılmak* şeklinde yaşamaktadır.

yırtıl- **(I)** CC Küstah, yüz­süz olmak **(II)** GT, İN, KFT, MS Yırtılmak, yarılmak *krş.* yartıl-, yırtın-.

yırtıl- KRT Yırtılmak, yarılmak.

yine TDES’de 1. *İğne 2. Ağaç, bitki iğnesi 3. Böcek iğnesi 4. İbre* anlamlarında verilmiş *yine* kelimesi KBS’de *gene, tekrar* anlamında gösterilmiştir, Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yine, tekrar* ve *iğne* anlamlarında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de *iğne* anlamıyla yaşamaktadır.

yine (I) BV, İN, MG, RH Yine, tekrar, ikinci defa *krş.* gene, gine, kene (I), yana (I), yene **(II)** TA İğne *krş.* igine, igne, ignü, ine, iyne, yigne.

yine KRT İğne.

yoğun TDES’de 1. *Kaba, iri 2. Yoğun 3. Kalın 4. (Ses için) Bassolu* anlamlarında, KBS’de 1. *Hacmine oranla, ağırlığı çok olan, kesif 2. Koyu, ağır, kalın 3. (Koku vb.) Etkisi güçlü olan, ağır 4. mec. Artmış, çoğalmış durumda olan 5. (Elek, iğne için) Kaba, kalın, iri 6. mec. Dolu, sıkı, çok* anlamlarında gösterilmiş yoğun kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde dört anlamında kullanılmıştır: *yoğun; kaba, iri; kalın; yoğunluk*. KRT’de anlam *kalın* şeklinde yaşamaktadır.

yoğun (I) BV Yoğun (II) DM, İH, TZ İri, kaba (III) CC, İH, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ Kalın *krş.* yoğan (I), yoğun, yovun, yügün (IV) İM Yoğunluk *krş.* yoğan (II).

yoğun KRT Kalın.

yol Kelime TDES’de 1. Yol 2. Yön 3. Gezi 4. Yolculuk 5. Hız 6. Çizgi 7. Hat 8. İnanç 9. Kader 10. Kere, defa, kez 11. Hediye, armağan anlamlarında, KBS’de ise 1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılın uzaklık, tarik 2. Karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer 3. Genellikle yerleşim alanlarını bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi 4. İçinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer 5. Yolculuk 6. Gidiş çabukluğu, hız 7. mec. Bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem 8. Davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi 9. Uyulan ilke, sistem, usul, tarz 10. mec. Gaye, uğur, maksat 11. Uzun çizgi 12. Kez, defa anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır. KRT’de anlam sadece üç şekilde yaşamaktadır.

yol (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MG, MS, RH, TA, TZ Yol **yol eri** "yolcu" (İH) **yol kesiçi** "haydut" (DM) (II) CC Seyahat, yolculuk (III) KF Tarz, usul (IV) GT, KFT Defa, kere (V) MG Çizgi.

yol KRT (I) Yol (II) Su vb. kanalı (III) Usul.

yum- TDES’de 1. Göz yummak 2. Ağzı kapatmak 3. El parmaklarını sıkmak 4. Örtmek, kapatmak anlamlarında gösterilmiş yum- fiili KBS’de *kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek* anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *göz kırpma; ağzını kapatma; parmağını sıkmak* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise kelime sadece *göz kırpma* anlamıyla yaşamaktadır.

yum- (I) BV, CC, GT, İM, İN, Kİ, RH Yummak, göz kırpma *krş.* yüm- (II) İM Ağzını kapamak (III) İM Parmağını sıkmak.

yum- KRT Yummak, göz kırpma.

yurt TDES’de 1. Otlak, mera 2. Vatan 3. Köy 4. İnsanlar yaşadıkları toprak 5. Çadır anlamlarında gösterilmiş yurt ismi KBS’de 1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası 2. İnsanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket 3. mec. Kimi nitelik veya değerleri taşıyanların çok bulunduğu yer, vatan 4.

mec. Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan 5. Bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum 6. Kalacak, barınacak yer 7. Toplu olarak bir iş öğretildiği yer 9. Sahip olunan arazi, emlâk 10. Yörüklerin yazın veya kışın oturduğu yer anlamlarında verilmiştir ve taradığımız eserlerde aşağıdaki dört anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise üç anlamında yaşamaktadır.

yurt (I) CC, İM, Kİ, TA Yurt, vatan, memleket **yurt tutun-** "vatan edilmek" (İM) (II) BM İkametgâh (III) BM, CC Çadır (IV) TZ İnilecek yer.

yurt KRT (I) Çadır (II) Yurt, vatan, memleket (III) Ev, yurt.

yuv- Kelimenin 1. Yuvarlamak 2. Sarmak 3. Düşürmek 4. Saçma sapan şeyler söylemek 5. Yutmak 6. Yıkamak anlamları TDES’de, 1. Yuvarlamak 2. Yıkamak anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde yıkamak ve yuvarlanmak anlamlarında kullanılmış yuv- fiili günümüz KRT’de yıkamak anlamıyla yaşamaktadır.

yuv- (I) BM, BV, CC, Gİ, İM, Kİ Yıkamak *krş.* yu-, yuf-, yü-, yüf-, yüy- (II) İH Yuvarlamak *krş.* yuvala- (II).

yuv- KRT Yıkamak.

yuvul- TDES’de 1. Yuvarlanmak 2. Sarılmak 3. Düşürülmek 4. Saçma sapan şeyler söylenmek 5. Yutulmak 6. Yıkanmak anlamlarında, KBS’de 1. Yuvarlanmak 2. Yıkanmak anlamlarında verilmiş yuvul- fiili taradığımız eserlerde yıkanmak ve *etin sürtünerek yağır olması* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime sadece yıkanmak anlamıyla yaşamaktadır.

yuvul- (I) BV Yıkanmak *krş.* yun-, yuvun- (I), yün- (II) İN Etin sürtünerek yağır olması.

yuvul- KRT Yıkanmak.

yuvun- TDES’de fiilin anlamı 1. Yuvarlanmak 2. Sarılmak 3. Düşürülmek 4. Saçma sapan şeyler söylenmek 5. Yutulmak 6. Yıkanmak şekillerinde gösterilmiştir. KBS’de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde yıkanmak ve saklanmak, gizlenmek anlamlarında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de tek yıkanmak anlamında kullanılmaktadır.

yuvun- (I) CC, TZ Yıkanmak *krş.* yun-, yuvul- (I), yün- (II) İH Saklanmak, gizlenmek.

yuvun- KRT Yıkanmak.

yük TDES’de 1. *Yük* 2. *Ağırlık* 3. *Hâmile* 4. *Yüz bin piast* 5. *Çadırda istif edilmiş yorgan ve yastıklar* 6. *Araba yükü* anlamlarında gösterilmiş *yük* ismi KBS’de 1. *Araba, hayvan vb.’nin taşıdığı şeylerin hepsi* 2. *Araba, hayvan vb.’nin taşıyabildiği miktar* 3. *Eşya* 4. *mec. Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev* 5. *Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı, şarj* 6. *Yüklük* 7. *Doğacak bebek, cenin* 8. *mec. Tedirginlik veren şey, engel* 9. *Bohça* 10. *Yatak* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yük*; *ağır*; *kefillik* anlamlarında kullanılmışken bugün KRT’de kelime *yük* ve *kadınların hâmile olma hâlleri* anlamlarında yaşamaktadır.

yük (I) BM, CC, GT, İM, Kİ, KK, MG **Yük** (II) MG **Ağırlık** (III) CC **Kefillik**.

yük KRT (I) **Yük** (II) **Kadınların hâmile olma hâlleri**.

3.1.1.1. Kısmî Anlam Daralması

İki veya ikiden fazla anlamı olan birçok Türkçe kökenli kelimenin bazı anlamları Tarihî Kıpçak Türkçesinde kullanılmıştır, bazı anlamları da günümüz Kırım Tatarcasında yaşamaktadır. Her iki dilde anlamları kısmî daralmaya uğramış olan bu kelimeleri, çalışmamızda ayrı liste şeklinde göstermenin daha uygun olacağını düşündük.

alçaqlıq TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de isim 1. *Alçak gönüllülük* 2. *Aşağılık, hainlik, edepsizlik* 3. *Kısalık* anlamlarında, KBS’de ise 1. *Kısalık* 2. *Aşağılık* 3. *Soysuzluk, rezillik* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *alçak gönüllülük* anlamında kullanılmış bu isim KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

alçaqlıq İM *Alçak gönüllülük krş.* *alşaklıq*.

alçaqlıq KRT (I) *Kısalık* (II) *Alçaklık, aşağılık, hainlik*.

añ TDES’de isim 1. *Bilinç* 2. *Algılama* 3. *Fikir, niyet* 4. *Hatıra* anlamlarında verilmiştir. Kelimenin TEL’deki anlamı şu şekildedir: *hatıra, akıl*. KBS’de isim 1. *Zaman, an* 2. *Tarla sınırı* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *engel* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *bilinç, zihin* anlamında yaşamaktadır.

añ Kİ Engel.

añ KRT Bilinç, zihin.

asrat- TDES’de kelimenin anlamı altı şeklinde verilmiştir: 1. *Besletmek* 2. *Diktirmek* 3. *Yetiştirmek* 4. *Korutmak, saklatmak* 5. *Kurtartmak* 6. *Gömdürmek*. TEL’de kelime 1. *Beslemek, büyütmek* 2. *Muhafaza ettirmek, sakındırmak* anlamlarında verilmiştir, KBS’de ise fiil gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçakçada *baktırmak, muhafazasına vermek, emanet etmek* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *ağaç, bitki baktırmak, diktirmek* anlamında yaşamaktadır.

asrat- CC Baktırmak, muhafazasına vermek, emanet etmek.

asrat- KRT (Ağaç, bitki vb.) Baktırmak, diktirmek.

başak Sevortyan bu kelimenin anlamını 1. *Başak* 2. *Okun ucundaki sivri demir* 3. *Tarlada kalan ayrı başaklar, artıklar* 4. *Karışım* şekillerinde vermiştir. TEL’de kelime 1. *Ekinin taneleri taşıyan kılçıklı başı* 2. *Mahsul devşirildikten sonra dal ve sap üzerinde kalmış olan artıklar* anlamlarında gösterilmiştir. 1. *Arpa, buğday, yulaf gibi ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı* 2. *Temren, tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler* anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada kelime, Sevortyan’da geçen, *okun ucundaki sivri demir* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *başak* anlamında yaşamaktadır.

başak İM, Kİ Okun ucundaki sivri demir.

başaq KRT Başak.

başlı TDES’de kelime 1. *Başı olan* 2. *Yaralı* anlamlarında verilmiştir. TEL’de *yaralı* KBS’de de *başlı* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde TEL’deki anlam kullanmıştır. KRT’de ise kelime KBS’deki anlamında yaşamaktadır.

başlı Kİ Yaralı.

başlı KRT Başlı, kafası, başı olan.

dolaş- Sevortyan *dolaş-* fiilin anlamını 1. *Uğraşmak* 2. *Örülme, sarılmak* şekillerinde vermiştir. TEL’de kelime 1. *İlişmek, sarılmak* 2. *Bir şeye takılmak, kapılmak* 3. *tutunmak* 4. *Yakalamak, tutmak* 5. *(Birine) Sarılmak, deragûş etmek* 6. *Sataşmak* 7. *Gezinmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Dolaşmak, ilişmek* 2. *Sarılmak* 3. *Gezinmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dolaş-* fiili *sarılmak*

anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *her yeri gezmek* ve *dolaşmak* anlamlarında yaşamaktadır.

dolaş- KFT Sarılmak.

dolaş- KRT (I) Her yeri gezmek (II) Dolaşmak.

duy- Sevortyan fiili 1. *Hissetmek, sezmek* 2. *Farketmek* 3. *Duymak, işitmek* 4. *Dayanmak, katlanmak* anlamlarında vermiştir. TEL’de anlam 1. *Hissetmek, sezmek* 2. *Kokusunu almak* 3. *İşitmek; (başkasından) öğrenmek* şekillerinde, KBS’de *duymak* şeklinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde sözlüklerde yer almayan *kadir olmak, takat getirmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *hissetmek, sezmek* ve *duymak, işitmek* anlamlarıyla yaşamaktadır.

duy- İH Kadir olmak, takat getirmek.

duy- KRT (I) Hissetmek, sezmek (II) Duymak, işitmek.

em TDES’de isim 1. *İlâç* 2. *Üfürükçülük, otçuluk* 3. *Tedavi* 4. *Usul, çare, yol* anlamlarında, TEL’de 1. *İlâç, merhem* 2. *Çare* 3. *Dert* 4. *Amca* anlamlarında, KBS’de ise 1. *İlâç, merhem* 2. *Hayvan yiyeceği* 3. *Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya yiyecek görüntüsündeki nesne* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *ilâç, yüz rengi* ve *kuvvetlendirme ön eki* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *yem* şekilde ve KBS’deki 2. ve 3. maddelerde verilen anlamlarında, 1. *Hayvan yiyeceği* 2. *Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya yiyecek görüntüsündeki nesne* olarak yaşamaktadır.

em (I) CC İlâç (II) Kİ Renk, yüz rengi (III) CC Kuvvetlendirme ön eki *krş.* eng.

em KRT (I) Hayvan yiyeceği (II) Kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya yiyecek görüntüsünde olan nesne.

eren Bu isim Sevortyan’da yedi anlamında verilmiştir: 1. *Erkek* 2. *Kahraman* 3. *Efendi, asilzade* 4. *İnsan* 5. *İşi olan erkek* 6. *Delikanlı* 7. *Eş, koca*. TEL’de kelime 1. *Erler* 2. *Yiğit, kahraman* 3. *Efendi, yüksek şahsiyet* anlamlarında, KBS’de 1. *Ermış kişi, evliyâ* 2. *Yiğit, asil kimse, kahraman* 3. *Ermış, olgunlaşmış* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *eren* kelimesi *er, yiğit, erkek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de *evliyâ* anlamında yaşamaktadır.

eren İM, KFT Er, yiğit, erkek *krş.* iren.

eren KRT Evliyâ.

eriş- TDES’de fiilin anlamı 1. *Tartışmak* 2. *Birine gülmek; onunla alay etmek, şakalaşmak* 3. *Şımarlamak* 4. *Yarışmak* 5. *Bir işi yapmak için çabalamak* şekillerinde verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Varmak, ulaşmak* 2. *Yetişmek, olgunlaşmak* 3. *Birine gülmek; onunla alay etmek, şakalaşmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Varmak, ulaşmak* 2. *Belirli bir olgunluk durumuna varmak* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *eriş-* fiili *ulaşmak* ve *olgunlaşmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise *yaramazlık etmek, oynamak* ve *birine takılıp onu kızdırmak* anlamlarında yaşamaktadır.

eriş- (I) İM Erişmek, ulaşmak *krş.* iriş- (II), irüş- (II) TZ Erişmek, olgulaşmak.

eriş- KRT (I) Yaramazlık etmek, oynamak (II) Birine takılıp onu kızdırmak.

es İsmi 1. *Hafıza* 2. *Akıl* 3. *Us* 4. *Dikkat* 5. *Tasavvur* 6. *Fikir* 7. *His, duygu* anlamları TDES’de verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Şark musikisi* 2. *Susma* anlamlarında, KBS’de *bellek, hafıza, hatır* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime iki anlamında kullanılmıştır: 1. *Akıl* 2. *His, duygu*. Günümüz KRT’de ise *akıl, idrak* ve *hafıza* anlamlarında yaşamaktadır.

es (I) CC Akıl (II) Kİ His, duygu *krş.* hiss.

es KRT (I) Akıl, idrak (II) Hatıra, hafıza, zihin.

im TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam 1. *İç donu* 2. *İşaret, nişan, parola* 3. *Anlaşma, plan, suikast* olarak, KBS’de ise 1. *İşaret* 2. *Alâmet* 3. *Parola* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *vergi* ve *elbise, don* anlamlarında kullanılmış *im* kelimesi KRT’te *işaret* ve *alâmet* anlamlarında yaşamaktadır.

im (I) BM Vergi, haraç (II) İH, TA Elbise, don.

im KRT (I) İşaret, belirti (II) Alâmet.

kaç- TDES’de 1. *Kurumak* 2. *Vurmak, çalmak, takırdamak* 3. *Öfkelenmek, sinirlenmek* anlamlarında, KBS’de *itmek, vurmak* anlamında verilmiş *kaç-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *birini jurnal etmek; vurmak, kapıyı çalmak; kakmak, dürtmek* ve *öfkelenmek, kızmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *kapıyı çalmak, vurmak; kakmak; silkelemek* ve *sallamak* anlamlarında yaşamaktadır.

kaç- (I) BM Birini jurnal etmek (II) GT, Kİ Vurmak, kapıyı çalmak *krş.* kaç- (I) (III) İH, KFT Kakmak, dürtmek (IV) TZ Öfkelenmek, kızmak *krş.* kağı-, kaç- (II).

qaq- KRT **(I)** Kapıyı çalmak, vurmak **(II)** Kakmak **(III)** Silkelemek **(IV)** Sallamak.

ķazma Sevortyan kelimenin anlamını şöyle vermiştir: 1. *Kazma işi* 2. *Kazılmış* 3. *Toprak içinde yapılan ev* 4. *Çapa*. KBS’de anlam 1. *Kazmak işi* 2. *Toprağı kazıp kaldırmak, düzeltmek gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *kazma işi* anlamında kullanılmışken günümüz KRT’de *çapa* anlamında yaşamaktadır.

ķazma CC, DM Kazma, kazma işi.

qazma KRT Çapa.

ķoruķ Kelimenin *korunan orman* anlamı TDES’de verilmiştir ve bugün KRT’de isim aynı anlamında yaşamaktadır. KBS’de anlam 1. *Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm* 2. *Yemeklere ekşilik vermek için limon tuzu yerine kullanılan ekşi pekmez* 3. *Zeytin çiçeğini döktükten sonra kalan ufak meyvesi* 4. *(Kabular için) İçi boş* 5. *Genç, taze, yeni yetişmekte olan şekillerinde* gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *olgunlaşmamış üzüm veya meyve* anlamında kullanılmıştır.

ķoruķ BV, DM, TA, TZ Olgunlaşmamış üzüm veya meyve.

qoruq KRT Koruma altındaki doğa alanı

ķökle- TDES’de fiilin anlamı *dikiş yapmak* olarak gösterilmiştir, KBS’de 1. *Ağaç veya bitkiyi kökü ile birlikte topraktan çıkarmak* 2. *Toprakta kalan bitki köklerini ayıklamak* şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde *olmak, kökleşmek* anlamında kullanılmış *ķökle-* fiili bugün KRT’de TDES’de verilmiş *dikiş yapmak* anlamında yaşamaktadır.

ķökle- Kİ Olmak, kökleşmek.

ķökle- KRT Dikiş yapmak.

ķüt- Fiilin 1. *Korumak* 2. *Gütmek, olatmak* anlamları TDES’de gösterilmiştir, KBS’de kelime *fikir gütmek* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde anlam *gütmek, olatmak* olarak kullanılmıştır, KRT’de ise *korumak* şeklinde yaşamaktadır.

ķüt- CC, GT, KK, TZ Gütmek, olatmak *krş.* küd-, kütle- (I).

ķüt- KRT Korumak.

küye TDES’de kelimenin anlamı 1. *Kurum* 2. *Kömür* 3. *Yanık* 4. *Güve* olarak gösterilmiştir. KBS’de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaynana*; *güve* ve *zırh* anlamlarında kullanılmış bu isim KRT’de *is*, *kurum* anlamıyla yaşamaktadır.

küye (I) TZ Kaynana **(II)** TZ Güve **(III)** TA Zırh.

küye KRT *İs*, *kurum*.

mañlay TDES’de kelimenin sekiz anlamı verilmiştir: 1. *Alın* 2. *Baş, kafa* 3. *Ön taraf* 4. *Önce, ilkin* 5. *Ahsap giriş* 6. *Kader, alın yazısı* 7. *Yeni doğmuş bebeğe verilen hediye* 8. *Aile*. KBS’de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *öncü* anlamında kullanılmış *mañlay* kelimesi bugün KRT’de *alın* anlamıyla yaşamaktadır.

mañlay BV, MG *Moğ*. *Öncü*.

mañlay KRT *Alın*.

obur TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelime 1. *Gereğinden çok yemek yiyen, doymak bilmeyen (kimse)* 2. *Evcil hayvanların geceledikleri çevresi çitsiz ve duvarsız kuytu yer* 3. *Hortlak* 4. *Efsanevî yaratık* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *oyuk ve çukur yer* anlamında kullanılmış bu isim bugün KRT’de *cadı*; *vampir* ve *obur* anlamlarında yaşamaktadır.

obur TZ *Oyuk ve çukur yer*.

obur KRT **(I)** 1. *Cadı* 2. *Vampir* **(II)** *Obur*.

oñşa- TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de fiil 1. *Sevgi ve şevkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak* 2. *Benzemek, andırmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde KBS’nin 2. maddesinde verilmiş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de 1. maddede olan anlamında yaşamaktadır.

oñşa- BV, GT, Gİ, İM, İN, KF, MG, MS, RH *Benzemek, bir şeye uymak* *krş*. *oğşa-*, *okşa-* (I), *oşa-*, *oşka-*, *ovşa-*.

oñşa- KRT *Okşamak*.

oy TDES’de 1. *Vadi* 2. *Çukur* 3. *Toprak parçası, arsa* 4. *Köy, kasaba* 5. *Fikir* 6. *Akıl* anlamlarında, KBS’de 1. *Fikir*; *rey* 2. *Soy adı* 3. *Yerdeki oyukluk, çukurluk* anlamlarında verilmiş *oy* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *vadi* ve *kül* rengi

anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise isim *fikir*, *mülâhaza* ve *oy edatı* olarak iki anlamında yaşamaktadır.

oy TA (I) Vadi (II) Kül rengi.

oy KRT (I) Fikir, mülâhaza (II) Oy (edat) "Oy! bu da nasıl şey!"

oyalan- Fiilin *dinçlenmek* anlamı TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Bir süre için birinin dikkat ve ilgisini başka bir şey üzerine çekilmek, meşgul edilmek* 2. *Oya ile süslenmek* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *şımarmak* anlamında kullanılmış *oyalan-* kelimesi bugün KRT’de *oyalanmak*, *işlenmek* anlamında yaşamaktadır.

oyalan- İH Şımarmak.

oyalan- KRT Oyalanmak, işlenmek.

sağın- TDES’de kelime 1. *Hatırlamak* 2. *Düşünmek* 3. *Özlemek* 4. *Sanmak* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *düşünmek*, *hatırlamak*, *sanmak*; *bir şeyi kasdetmek*, *inanmak*, *demek* anlamlarında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *özlemek* anlamıyla yaşamaktadır.

sağın- 1. BV, CC, KFT, KK, MG, RH Düşünmek, hatırlamak, sanmak 2. CC Bir şeyi kasdetmek, inanmak, demek.

sağın- KRT Özlemek.

senek Kelimenin 1. *Yaba* 2. *Çatal* 3. *Tırmık* 4. *Su küpü, testi* anlamları TDES’de, *çam ağacından yapılmış su testisi* anlamı da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *küp*, *damacana* anlamında kullanılmış *senek* kelimesi KRT’de *yaba* ve *çatal* anlamlarında yaşamaktadır.

senek DM Küp, damacana.

senek KRT (I) Yaba (II) Çatal.

sıla- TDES’de bu fiil 1. *Okşamak*, *sıvazlamak* 2. *Cilâlamak* 3. *Killemek* 4. *Silmek* 5. *İlân yapıştırmak* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sıvazlamak*, *okşamak*; *düğün şöleni vermek* ve *cilâlamak* anlamlarında kullanılmış *sıla-* fiili bugün KRT’de *keriçlemek* ve *killemek*, *balçıklamak* anlamlarında yaşamaktadır.

sıla- (I) CC, İM, KFT Sıvazlamak, okşamak (II) TZ Düğün şöleni vermek (III) TZ Cilâlamak.

sıla- KRT (I) Kireçlemek (II) Killemek, balçıklamak.

sın KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TDES’de 1. *Beden, vücut* 2. *Boy, uzunluk* 3. *Dağ tepesi* 4. *Dış görünüş* 5. *Resim* 6. *Gövde* 7. *Sınav* 8. *Araştırma* 9. *Deneme* 10. *Gözleme işi* 11. *Eleştiri* 12. *Huy, karakter* 13. *Hiss, duygu* anlamlarında gösterilmiş *sın* ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yazılı mezar taşı; şahıs ve put* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise kelime *endam, boy pos ve belirti, alâmet* anlamlarında yaşamaktadır.

sın (I) CC Yazılı mezar taşı *krş.* sin (II) (II) TZ Şahıs (III) TZ Put.

sın KRT (I) Endam, boy pos (II) Belirti, alâmet.

sıy TDES’de kelime 1. *Hediye, armağan* 2. *Ödül* 3. *Damadın evinde verilen ikram* 4. *Şeref* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *elbisenin etek bölümü* ve *şeref* anlamlarında kullanılmış *sıy* ismi bugün KRT’de *ikram, ziyafet* anlamında yaşamaktadır.

sıy (I) İH Elbisenin etek bölümü (II) CC Şeref.

sıy KRT İkram, ziyafet.

sus- TDES’de 1. *Su, vb. çekmek* 2. *Hırsızlık yapmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Konuşmasını kesmek veya konuşmaktan kaçınmak* 2. *Çarpmak, daldırıp almak* 3. *Su almak, su çekmek* anlamlarında verilmiş *sus-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *su çekmek* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *susmak* anlamıyla yaşamaktadır.

sus- CC Su çekmek.

sus- KRT Susmak, konuşmayı devam etmemek.

taş ETS’de 1. *Taş* 2. *Dış görünüş* 3. *Dış, dışarı* anlamlarında, TES’de *rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde* anlamında, KBS’de 1. *Rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde* 2. *Dış* anlamlarında verilmiş *taş* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *taş ve dış, dışarı* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam *taş; ağırlık ve saatlerdeki top* anlamlarında yaşamaktadır.

taş (I) BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, TZ Taş *krş.* daş (I), taş (II) BV, GT, İM, Kİ Dış, dışarı *krş.* tış.

taş KRT (I) Taş (II) Ağırlık (III) Saatlerdeki top.

tutuk ETS’de 1. *Hadım* 2. *Bir unvan* anlamlarında, KBS’de 1. *Akıcı, rahat konuşamayan* 2. *Durgun, çekingen, sıkılgan* 3. *Eski işlevini yapamaz duruma gelmiş* 4. *Kısılmış, tutulmuş, kesik* 5. *Enenmiş, iğdiş edilmiş* 6. *Utangaç* 7. *Gelin duvağı* 8.

Görevli, işyar anlamlarında verilmiş *tutuk* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *örtü* anlamında kullanılmıştır, Bugün KRT’de kelimenin anlamı *kekeme* ve *ünsüz ses* şekillerde yaşamaktadır.

tutuk Kİ Örtü.

tutuq KRT (I) Kekeme (II) Ünsüz ses.

yakın- Fiil TDES’de 1. *Yaklaşmak, yakınlaşmak* 2. *Uymak* 3. *Beğenilmek* 4. *(Yemek için) Faydalı olmak* 5. *Yakılmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Sızlanmak, sızlanarak anlatmak, şikâyet etmek* 2. *Yakınlaşmak* 3. *(Kına, yakı vb.) Vücudun bir yerine sürmek* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *kına yakmak* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *yüze krem vb. sürmek* anlamıyla yaşamaktadır. Bu anlam Tarihî Kıpçak Türkçesine göre yakın anlama da geçmiştir ve Yakın Anlama Geçme başlığının altında da ayrıca verilmiştir.

yakın- İM Kına yakmak.

yaqın- KRT (Yüze krem vb.) Sürmek.

yay TDES’de 1. *Yaz mevsimi* 2. *İlkbahar mevsini* 3. *Hava sıcak olan dönem* 4. *Yay* 5. *Yaya benzeyen tahta çubuk* 6. *Kavis* 7. *Zemberek* 8. *Yay burcu* anlamlarında verilmiş *yay* ismi KBS’de 1. *Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına giriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk* 2. *Çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri* 3. *Keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça* 4. *(Matematikte) Bir eğriden alınan parça* 5. *Zemberek* 6. *Hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç* 7. *Pamuk atmada kullanılan, yay beçiminde bir ağaç* 8. *Yaz ayı* 9. *İlkbahar, yaz* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yaz mevsimi*; *ilkbahar mevsimi*; *yay* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *yay*; *saz yayı*; *kavis* ve *Yay burcu* anlamlarında yaşamaktadır.

yay (I) BM, BV, CC, İM, Kİ, RH, TZ Yaz mevsimi *krş.* yaz (I) (II) DM, KK İlkbahar mevsimi (III) DM, Gİ, İN, KK, MG, TZ Yay *krş.* ya (I), yaa, ye **yay kabı** "yay konulan kap" (DM).

yay KRT (I) Yay (II) Saz yayı (III) Kavis (IV) Yay burcu.

yayın TDES’de 1. *Yazın* 2. *İlkbaharın* anlamlarında, KBS’de 1. *Basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete gibi okunan veya radyo ve televizyon aracılığıyla halka sunulan,*

duyurulan, iletilen şey, neşriyat 2. *Yazın* 3. *Başı büyük, ağzı geniş, vücudu uzun, iri bir tatlı su balığı* anlamlarında verilmiş *yayın* kelimesi taradığımız eserlerde *yazın* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *radio, televizyon yayını* anlamıyla yaşamaktadır.

yayın CC Yazın.

yayın KRT (Radio, televizyon) yayını.

yazı TDES’de kelimenin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. *Açıklık, enginlik* 2. *Çöl* 3. *Sahra* 4. *Boş ve açık yer* 5. *İşlenmiş yer* 6. *Yayılmış* 7. *Yazı* 8. *Alın yazısı, kader*. KBS’de isim 1. *Yazmak işi* 2. *Alfabe* 3. *Harfleri yazma biçimi* 4. *Herhangi bir harf düzeninde biçim ve sanat bakımından özellik gösteren tür* 5. *Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü* 6. *Makale* 7. *Bilinen yazıdan ayrı olan anlatım aracı* 8. *Metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü* 9. *Alın yazısı* 10. *Günah* 11. *Düz yer, ova, yazı, boş ve açık yer, boşluk, açıklık, alan* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ova, bozkır; çöl, sahra* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de *anlam yazı; alın yazısı, kader* ve *metal paranın resimli yanı* anlamlarında yaşamaktadır.

yazı 1. BM, BV, KFT Ova, bozkır *krş.* yazı yir 2. BM, GT, İM, Kİ Çöl, sahra.

yazı KRT (I) Yazı (II) Alın yazısı, kader (III) Metal paranın resimli yanı.

yazık TDES’de 1. *Günah, suç* 2. *Yazık* 3. *Zavallı* anlamlarında, KBS’de 1. *Herkesi üzebilecek şey, günah, suç* 2. *Acınma, üzüntü anlatan ünlem* 3. *Kınamayı anlatan ünlem* 4. *Boşanmış, bağından çözülmüş* anlamlarında verilmiş *yazık* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *günah, suç* anlamında kullanılmıştır, günümüz KRT’de ise *yazık, teessüf, "Vah Vah", "Tüh Tüh"* anlamıyla yaşamaktadır.

yazık Gİ, KF, TZ Günah, suç *krş.* yazug, yazuh, yazuk.

yazık KRT Yazık, teessüf, "Vah Vah", "Tüh Tüh" anlamında.

yelek TDES’de 1. *Kısa, kolsuz elbise, yelek* 2. *Feraceye benzeyen örtü* 3. *Krallar giydikleri şapke* 4. *Bayrak* 5. *Büyük telek, tüy* 6. *Yay teleği* 7. *Bazı kuşların kafalarında olan kırmızı ur* anlamlarında, KBS’de 1. *Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi* 2. *Kuş kanadının büyük tüyü, telek* 3. *Okun yay girişine takılan bölümündeki tüy* 4. *Horoz kuyruğu* 5. *Gömlek* 6. *Bir yaşında tay* 7. *Bir yaşında deve* 8. *Bir yaşında iğdiş edilmiş teke* 9. *İki yaşında keçi* 10. *Bir yaşında dana* 11. *Yelden korunmak için, tepeliğin (tavana döşenen keçe) bağına ayrıca bağlanan bağ* anlamlarında verilmiş *yelek*

kelimesi taradığımız eserlerde *elek*, *kalbur* ve *yelek* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *yelek* ve *telek*, *tüy* anlamlarında yaşamaktadır.

yelek DM (I) Elek, kalbur *krş.* elek, ilek (I) (II) Yelek.

yelek KRT (I) Yelek (II) Telek, tüy.

yoğla- TDES’de 1. Yoklamak 2. Kontrol etmek 3. Kaybetmek 4. Hatırlamak 5. Aramak 6. Özlemek 7. Ziyaret etmek 8. Ağlamak anlamlarında, KBS’de 1. El ile dokunarak incelemek 2. Bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek 3. Durum, bilgi, niyet vb. ’yi anlamaya çalışmak 4. Ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek 5. Ara sıra etkisini göstermek 6. Aramak, araştırmak 7. Yükselmek, çıkmak anlamlarında verilmiş **yoğla-** fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ağlamak* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ziyaret etmek* ve *denetlemek* anlamlarında yaşamaktadır.

yoğla- KK Ağlamak *krş.* ağla- (I), ığla-, ıla-, yağla- (II), yığla-, yıyla-.

yoğla- KRT (I) Yoklamak (II) Ziyaret etmek (III) Kontrol etmek, denetlemek.

yor- TDES’de 1. Usandırmak, yormak 2. Rüya tabir etmek 3. Tahmin etmek 4. Dilemek 5. Gitmek anlamlarında verilmiş **yor-** fiili KBS’de 1. Yorgun duruma getirmek 2. Sıkıntıya sokmak, üzme 3. Tabir etmek, çözmek, düğümünü açmak; fal tutmak 4. Yürümek, gitmek, hareket etmek anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *rüya tabir etmek*; *fal tutmak* anlamlarında ve *gitmek* yardımcı fiili olarak kullanılmıştır, KRT’de ise *usandırmak*, *yormak* anlamında yaşamaktadır.

yor- (I) Kİ Rüya tabir etmek (II) Kİ Fal tutmak (III) CC Gitmek (yardımcı fiil olarak).

yor- KRT Usandırmak, yormak.

3.1.1.2. Özelleşme (Alm. Spezialisierung, Fr. Spécialisation, İng. Specialisation, Rus. Специализация)

Anlam daralmasının bir dalı olarak ele alınabilecek olan *özelleşme*, anlamlı bir birimin içeriğinin daha dar kapsama geçmesidir¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Berke Vardar, age., s.164.

Kelimeler dar bir çevreden geniş bir çevreye aktarılırken anlamca genişler, geniş bir çevreden dar bir çevreye geçerken ise anlam daralmasına uğrarlar. Yani genelleşir veya özelleşirler. Belli bir çevreden bireyler, çok sık kullandıkları, ortak çalışmalarında önemli yeri olan nesnelerle ilgili olarak kısaltmalara, eksiltmelere başvurular ki bu da birtakım özel kullanımlar yaratır ve genel dildeki bazı öğelerin anlamını daraltır. Özelleşmeyi yaratan durumlardan biri budur¹⁷⁶.

P. Guiraud özelleşmeye, "Sözcüğün toplumsal alanının yayılması demek olan genelleşmede çoğunlukla bir anlam genişlemesi, gönderge alanının yayılması söz konusudur, buna karşılık, özelleşme bir anlam daralmasına yol açar" şeklinde genelleşme ile karşılaştırarak değinir¹⁷⁷.

Genelleşme için yapılan bazı tanımlardan hareketle özelleşmeyi sadece cinsin tür adı hâline gelmesi olarak değerlendirmemek, nesneler ve hareketler arasındaki parça-bütün ilişkisini dikkate almak gerekir. Ayrıca, yine genelleşmenin tanımından ve bunun için verilen örneklerden hareketle özelleşmeyi, sadece genel bir adın özel bir ad hâline gelişi olarak algılamak da doğru değildir. Böyle bir yaklaşım, bu anlam olayının kapsamını dar olarak ele almak olacaktır. zaten yapı bakımından genel ad, genel adın yanında değişik bir kategori oluşturur ve ad biliminin (onomastics) inceleme alanına girer¹⁷⁸.

"Özel adlarda görülen değişimler, yani özel adların kurduğu söz-varlık ilişkisinde yaşananlar, anlam değişimleri değil, ad değişimleri şeklinde ortaya çıkmaktadır"¹⁷⁹.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **özelleşmiş** kelimeler şunlardır:

balala- Fiilin (*Hayvanlar ve insanlar için*) *Yavrulamak* anlamı Sevortyan'da verilmiştir. TEL'de anlam gösterilmemiştir. KBS'de kelime *kuş yavrulamak* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde genelleşmiş *doğurmak yavrulamak* anlamında kullanılmış **balala-** fiili günümüz KRT'de özelleşmiş (*Hayvanlar için*) *yavrulamak* anlamıyla yaşamaktadır.

balala- TZ Doğurmak, yavrulamak.

¹⁷⁶ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK Yay., Ankara 1982, s. 89.

¹⁷⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 72.

¹⁷⁸ Stephen Ullmann, age., s. 77, Hülya Arslan Erol, age., 72. s. dip notundan naklen.

¹⁷⁹ Günay Karaağaç, "Özel Ad Bilgisi", *Türk Dili*, 593, 2001a, s. 524.

balala- KRT (Hayvanlar için) doğurmak, yavrulamak.

3.1.2. Anlam Genişlemesi (Alm. *Bedeutungserweiterung*, Fr. *Extension*, *Sémantique*, İng. *Semantic Extension*, Rus. *Расширение значения*)

Kaynaklarda bu anlam olayı için iki farklı terim kullanılmaktadır: a) Anlam genişlemesi b) Çok anlamlılık. Aksan, anlam değişmesi olaylarını genel olarak a) anlam daralması ve b) anlam genişlemesi olmak üzere iki başlıkta vermiş ve anlam genişlemesi de bir gösterge, başlangıçta bir nesnenin, bir eylemin bir bölümü ya da türünü anlatırken zamanla onların bütününe anlatır duruma gelmişse bu olaydan söz edilir şeklinde tanımlamıştır¹⁸⁰.

Bloomfield'in işaret ettiği durum, yeni bilgilerin doğmasıyla bunlara ad olarak dilin kelime hazinesinden daha önce başka bir kavramı yansıtan kelimenin seçilmesi, böylece kelimenin kavram alanının genişletilmesi, yani anlam genişlemesine uğraması olayıdır. Anlam değişmelerinin gerçekleştiği yer ve zamanlarda yeni ve değişen bilgilere yeni adlar bulununcaya kadar, bazı kelimeler, birden çok anlam yüklenmek durumunda kalır¹⁸¹. Zamanla, yeni bilgilere yeni adların bulunmasıyla, daha önce anlam alanı genişlemiş olan kelimenin anlam alanında daralma görülebilir. Her dilde görülen deyim aktarmalarıyla, özellikle organ ve vücut bölümleri olmak üzere pek çok adın doğaya, doğadaki nesnelerle ilgili göstergelerin de insana aktarılmasıyla anlamda gelişmeler, genişlemeler meydana gelir. Ancak bunlar başka anlama geçiş değil, göstergelerin yeni kavramları da yansıtarak çok anlamlı duruma gelmeleri olayı olarak değerlendirilmelidir. Kısacası deyim aktarmaları anlam genişlemesine sebep olan anlam olaylarındandır¹⁸².

Sonuç olarak, "*anlam genişlemesi, daralması, mecazlaşma, ad aktarması, özelleşme, genelleşme, komşuluk, eksiltme, tabu, argo, yakın, uzak, zıt anlama geçiş*" vs. bütün anlam olayları anlam biliminde bir yöntemi, tek anlamdan çokanlama geçişte sürecin adlarını karşılarlar. kelime tarihî süreç içerisinde ilkin tek anlamlıdır (monosémie) sonraki dönemlerde çeşitli anlam olaylarını geçirerek çok anlamlı hale

¹⁸⁰ Emine Atmaca, age., s. 621.

¹⁸¹ Günay Karaağaç, age., s. 38.

¹⁸² Hülya Arslan Erol, age., s. 73.

gelir. Kısacası çok anlamlılık süreç değil, süreçlerin toplamıdır, anlam olaylarının da zirvesinde yer alır¹⁸³.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **genişlemiş** kelimeler şunlardır:

açlık TDES’de ve TEL’de kelimenin anlamı *açlık, tok olmama* şeklinde verilmiştir. KBS’de kelime *aç olma durumu* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde bu kelime *açlık, tok olmama* anlamında kullanılmışken, KRT’de genişlemiş anlamında yaşamaktadır.

açlık Gİ, GT, İM, KF, KFT Açlık, tok olmama.

açlıq KRT (I) Açlık, tok olmama **açlıq çekmek** "aç durmak"; **açlıqtan öl-** "açlıktan ölmek" (II) Açlık zamanı.

ad İsim Sevortyan’da *a:t* şeklinde gösterilmiştir ve beş anlamında gösterilmiştir: 1. *Ad, isim* 2. *Şan, şöhret* 3. *Doğum günü* 4. *(Cümle ögesi) İsim* 5. *Bir kişiye ait olan toprak payı*. TEL’de kelimenin anlamı 1. *İsim* 2. *mec. Şöhret* şekillerinde gösterilmiştir. *İsim, ad, unvan* anlamı KBS’de verilmiştir. Aynı anlamında *ad* kelimesi Tarihî Kıpçakçada da kullanılmıştı, fakat KRT’de anlam genişlemiş ve *sınır, hudut* anlamında da yaşamaktadır.

ad Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS Ad, isim, lâkap, unvan *krş.* ad, at (I).

ad KRT (I) İsim, ad, nam, lâkap unvan (II) Sınır, hudut **adı-esabı yoq** "sınırsız"; **adden** "aşır fazlasıyla, aşırı derecede"; **ad-yol, ad-san** "ün, ad".

ağa Etimolojik sözlüğünde bu kelimenin anlamı 1. *Ağabey* 2. *Amca* 3. *Baba* 4. *Babaya saygı bildiren kelime* 5. *Zengin, bay* 6. *Büyük* şekillerinde verilmiştir. TEL’de kelime *aile ve cemiyet içinde saygı ile anılan erkek* anlamında verilmiştir. KBS’de anlam *ağa, ağabey* şeklinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime KBS’de olduğu gibi *ağabey* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise anlam genişlemesine uğrayan bu isim dört anlamında yaşamaktadır.

ağa CC, KK Ağabey, büyük erkek kardeş.

ağa KRT (I) Ağabey **agamnıñ oğlu** "benim eğenim" (II) Büyük olan erkeğe hitapta bulunurken söylenilen, sayıgıyı aks eden kelime (III) Has isimlerden sonra kullanılan kelime **Amet ağa** "Ahmet abi" (IV) Bay, zehgin sahip, efendi.

¹⁸³ Emine Atmaca, age., s. 622-623.

ağaç Sevortyan kelimenin anlamını 1. Ağaç 2. Ağacın gövdesi 3. Tahta 4. 6-7 kilometre civarında uzunluk ölçüsü 5. Sopa 6. Erkeklik uzvu şekillerinde vermiştir. TEL’de ismin beş anlamı verilmiştir: 1. Ağaç 2. Ağaçtan yapılan, tahtadan 3. Değnek, dayak 4. Fersah (12 000 adım mesafesi) 5. Erkelik uzvu, phallus. Ağaç anlamı KBS’de gösterilmiştir.

Taradığımız eserlerde *ağaç* ismi *ağaç*, *değnek*, *sopa* ve *asa* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *ağaç*, *odun* ve *tahta*, *ağaçtan yapılmış olan her hangi bir şey* anlamlarında yaşamaktadır.

ağaç 1. BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, RH, TA Ağaç *krş.* ağaş 1 **ağaç eri** ormancı (TA) 2. GT, İM, KFM, Kİ Değnek, sopa, asa *krş.* ağaş 2.

ağaç KRT (I) Ağaç (II) Odun (III) Tahta, ağaçtan yapılmış olan herhangi bir şey.

ağar- TDES’de *ağar-* fiili verilmemiş. TEL’de ve KBS’de kelime *aklanmak*, *beyazlanmak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *yaşlanmak* ve *ağarmak* anlamlarında kullanılan bu kelime KRT’de anlamı genişlemiş hâlde yaşamaktadır.

ağar- 1. Kİ, TZ Yaşlanmak, saç sakal ağarmak *krş.* açar- 1 2. Kİ, RH, TZ Ağarmak, beyazlamak *krş.* açar- 2.

ağar- KRT (I) Beyazlamak, ağarmak (II) Solmak (III) Yaşlanmak, saç sakal ağarmak (IV) Işıklanmak (V) Donuklaşmak.

ağart- Kelime *ağar-* fiilinin causativum hali. TEL ve KBS’de anlam *aklatmak*, *beyazlatmak* şeklinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde aynı anlamında olan bu fiil KRT’de *kireç sürmek* anlamında da yaşamaktadır.

ağart- TZ Ağartmak, beyazlatmak, rengini soldurmak.

ağart- KRT (I) Kireç sürmek (II) Ağartmak, beyazlatmak.

ağır- Sevortyan’da fiil *hastalanmak* anlamında verilmiştir. TEL’de ve KBS’de anlam *bağırmak*, *böğürmek*, *anırmak* şeklinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *anırmak* ve *ağrımak* anlamlarında kullanmıştır. KRT’de *hastalanmak* ve *yavaş olmak* anlamlarında yaşamaktadır.

ağır- (I) Kİ (eşek) Anırmak (II) BM, CC Ağrımak, acımak *krş.* ağrı-, ağrur-, avur- (II).

ağır- KRT (I) *mec.* Hastalanmak (II) Yavaş olmak, hızlı olmamak.

ağırlık Sevortyan'da kelime 1. *Ağırlık* 2. *Zorluk* 3. *Değerlik* 4. *Tehlike* 5. *Dertlik* 6. *Ciddilik* 7. *Azizlik* 8. *Saygı* 9. *Çok (kuvvetlendirme edatı)* anlamlarında verilmiştir. TEL'de ismin anlamı 1. *Vakar, hürmet* 2. *İkram, atıyye* 3. *Gelin olacak kıza erkeğin armağanı* şekillerinde gösterilmiştir. *Ağırlık* anlamı ise KBS'de rastlamaktadır. Taradığımız eserlerde de kelime *ağırlık, ağır olma durumu* anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise *ağırlık* ve *sıkıntı* anlamlarında yaşamaktadır.

ağırlık KFT Ağırlık, ağır olma durumu.

ağırlıq KRT (I) Ağırlık (II) Sıkıntı.

ağız TDES'de kelime sekiz anlamında verilmiştir: 1. *Ağız, dudaklar* 2. *Konuşma* 3. *Delik* 4. *Giriş* 5. *Irmağın ağzı* 6. *Yan, kenar* 7. *Okun ucunda olan oyunt* 8. *Yemek yemek işi*. TEL'de anlam 1. *Yüzdeki maruf organ* 2. *Açıklık, giriş yeri* 3. *Nehir veya derenin denize veya göle döküldüğü yer* 4. *Kenar* 5. *Bıçağın kesici kenarı* 6. *Başlangıç* 7. *Kere, parti* 8. *Boş veya ciddî olmayan sözler* şekillerinde gösterilmiştir. KBS'de ağız kelimenin anlamı 1. *Ağız* 2. *Ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdikleri ilk süt* 3. *Sefer, defa, kere* 4. *Uç, kenar, başlangıç* 5. *Ezgi, musiki* olarak verilmiştir.

Taradığımız eserlerde isim sadece *ağız* anlamında kullanılmışken KRT'de aşağıdaki altı ayrı anlamında yaşamaktadır.

ağız BV, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS Ağız *krş.* aız, avuz (I).

ağız KRT (I) Ağız, dudaklar (II) Delik, açıt, boğaz **şişeniñ ağızı** "şişenin boğazı" (III) Özen, ırmak ağzı (IV) Yanardağın ağzı (V) Giriş, qoba ağızı, mağara girişi (VI) Bıçağın keskin, sivri kısmı.

aħım Kelime TDES'de *akan su, akım* anlamında verilmiştir. TEL ve KBS'de bu isim rastlanmıyor. Tarihî Kıpçakçada kelime *akım* anlamında kullanılmıştır, KRT'de *akım* ve *akaç* anlamlarında yaşamaktadır.

aħım CC Akım.

aqım KRT (I) Akım, akma, akış (II) Akaç.

aķ Sevortyan'da kelime üç anlamında verilmiştir: 1. *Beyaz* 2. *Pak, temiz* 3. *Güzel, ihtişamlı, muhteşem*. TEL'de kelimenin anlamı 1. *Beyaz* 2. *Beyaz ırktan olan* 3.

Beyaz kıllar 4. Beyaz tenli, güzel şekillerinde gösterilmiştir. *Ak, beyaz* anlamı KBS’de verilmiştir ve taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmıştır. KRT’de *ak* kelimesi genişlemiş ve dört anlamında yaşamaktadır.

ak BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA Ak, beyaz *krş.* ağ (I), aḡ **ak aṣ** as denilen derisi makbul hayvanın ak renklisi, kakum (İH) **ak ayğır** Yemen taraflarında görülen bir yıldız (BM, Kİ, TZ) **ak az** bacaklarında beyaz lekeler bulunan sarı at (Kİ) **ak bal** arı balı (DM) **ak pars** beyaz pars (Kİ).

aq KRT (I) 1. Beyaz 2. Ağarmış saç, sakal 3. Misafir **közünü aq basqan** "gözde misafir peyda oldu" 4. Yumurta akı 5. Mutlu, oğurlu **aq yol** "oğurlu yollar" (II) 1. Gerçek, hakikat 2. Haklılık, doğruluk (III) 1. Ücret, ödeme 2. Pay (IV) ...göre, ilgili **bu aqta** "buna göre, bununla ilgili".

ak- TDES’de kelime beş anlamında verilmiştir: 1. Akmak 2. Su veya akım ile götürülmek 3. Dökülmek 4. Akış yönü 5. Sıvı, yaş. TEL’de fiilin anlamı 1. Su gibi gitmek 2. Bir topluluğun hareket etmesi için 3. Sızdırmak, geçirmek 4. (Kumaş için) yıpranıp erimek şekillerinde verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı (sıvı veya çok ince taneli maddeler için) bir yerden başka bir yere doğru gitmek olarak gösterilmiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *akmak* anlamında kullanmıştır, fakat KRT’te anlam genişlemiş ve *akmak* anlamına *su geçmek, sızmak* anlamı da eklenmiş.

ak- BV, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, MG, TZ Akmak *krş.* ağ- (II), aḡ- (I).

aq- KRT (I) Akmak, dökülmek (II) Su geçmek, sızmak, akmak.

aklan- Fiil *ak* ismine fiil yapım eki eklenirken yapılmıştır. Temel anlamı *aklanmak, beyazlanmak*’tır. Sonradan kelimeye *temizlenmek* anlamı da eklenmiştir. KRT’de kelime üç anlamında yaşamaktadır.

aklan- KF Temizlenmek.

aqan- KRT (I) *mec.* Temizlenmek (II) Aklanmak, beyazlanmak (II) *mec.* Suçsuz olduğunu ispatlamak.

akşam İsim TDES’de *gece, akşam, akşam vakti* anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Gündüzün son, gecenin ilk saatleri* 2. *Gece* 3. *Akşam namazına çağıran ezan* şekillerinde verilmiştir. Aynı *Gündüzün son, gecenin ilk saatleri* anlamı KBS’de gösterilmiştir.

Taradığımız eserlerde bu isim *akşam* anlamında kullanılmıştı. KRT’de bu anlama *akşam vaktinde oluşan meclisler* anlamı eklenmiştir.

akşam CC, GT, TA Akşam *krş.* ahşam.

aqşam KRT (I) Akşam vakti (II) Akşam vaktinde oluşan meclisler.

alay Kelimenin 1. *Alay* 2. *Topluluk* 3. *Bütünün bir parçası* 4. *Öyle, öylece, o şekilde* anlamları Sevortyan’da gösterilmiştir. TEL’de anlam 1. *Muharebe hattı, saf* 2. *Askerî kıta* 3. *İntizamlı surette hareket eden kalabalık nümayiş, resmigeçit* 4. *(Argo) Gelin alayı baskına gelen polis takımı* 5. *Tahsilli, diplomalı olmayan, en küçük mevkiden başlayarak mesleğinin yüksek bir mevkiine varan bir kimse* 6. *Sürü, miktar* 7. *Hepsi* 8. *İstihza* şekillerinde verilmiştir. KBS’de kelime gösterilmemiştir. Taradığımız eserlerde kelime TDES’in 4. maddesinde olduğu gibi *öyle, öylece, o şekilde* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *topluluk, meclis* ve *öyle, öylece, o şekilde* anlamlarında yaşamaktadır.

alay CC, GT, MG Öyle, öylece, o şekilde.

alay KRT (I) Topluluk, meclis (II) Öyle, öylece, o şekilde.

alçak Sevortyan bu kelimenin anlamını şu şekillerde vermiştir: 1. *Kısa boylu* 2. *Alçak* 3. *Sade olan* 4. *Halim, tevazu* 5. *Güteryüzlü*. TEL’de kelime 1. *Burnu havada olmayan, üstünlük taslamayan* 2. *Aşağılık, hain, edepsiz* 3. *Yüksek olmayan, yere yakın olan* 4. *(Kalite, ses için) yüksek olmayan* anlamlarda verilmiştir. 1. *Yerden uzaklığı az olan* 2. *Aşağı* 3. *Kısa boylu* 4. *Aşağılık, soysuz, rezil* anlamları da KBS’de gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime bir anlamında kullanırken, KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

alçak GT, KFT Alçak, aşağı, yüksek olmayan *krş.* alça, alşak.

alçaq KRT (I) Kısa boylu (II) Alçak, aşağı.

algışla- TDES’de kelime verilmemiştir. TEL’de kelime *alkış* olarak verilmiştir ve 1. *El çırparak beğendiğini ifâde* 2. *Medhetme* 3. *Hayır dileği, dua* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı 1. *El çırpmak* 2. *Beğenmek* 3. *Kutsamak* şekillerde verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *hayır dua etmek* anlamında kullanılmışken, KRT’de *alkışlamak, övmek, onamak* ve *hayır dua etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

algışla- DM Hayır dua etmek.

algışla- KRT **(I)** Alkışlamak, övmek, onamak **(II)** Hayır dua etmek.

altın Kelime çoğu kaynaklarda *para* anlamında veriliyor. TDES’de anlam 1. *Altın* 2. *Altın para* 3. *Çok iyi olan* 4. *Bakır* şekillerde verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Bir cins metal* 2. *(Sıfat) altından yapılmış* 3. *Altın sikke* 4. *mec. Halis, saf, parlak, kıymetli* 5. *Bir cins tülbent* 6. *İyi cins tiryak (afyon)* 7. *İyi bir cins rakı* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı *altın madeni, bu madenden yapılmış* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *altın* anlamında kullanılmıştır. KRT’de anlam genişlemiş şeklinde yaşamaktadır.

altın DM, TZ Altın *krş.* altın, altun, alçun.

altın KRT **(I)** Altın **(II)** Altından yapılmış herhangi bir şey **(III)** Mükemmel, harika, çok güzel, çok iyi **(IV)** *mec.* Sevgilim anlamında **altınım** "sevgilim, altınım benim".

ana İsim TDES’de rastlanmıyor. TEL’de 1. *Anne* 2. *Ağaç gövdesi* 3. *(Sıfat, isimden evvel) esas, asıl, baş* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de kelime, taradığımız eserlerde gibi, *anne, ana* anlamında verilmiştir. KRT’de ise isim *anne* ve yerli anlamlarında yaşamaktadır.

ana BM, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Anne **ana kız karındaş** teyze, annenin kız kardeşi (BM).

ana KRT **(I)** Anne **(II)** Yerli, ana **ana vatan** "ana vatan"; **ana til** "ana dil".

añlat- TDES’de kelimenin 1. *Anlatmak* 2. *Hissettirmek* 3. *Dinlettirmek* anlamları verilmiştir. *Bildirmek, anlatmak* anlamları TEL’de gösterilmiştir. KBS’de ve taradığımız eserlerde kelimenin anlamı *anlatmak* şeklinde verilmiştir. KRT’de bu fiil *anlatmak* anlamıyla birlikte *belirtmek* ve *uyarmak* anlamlarında da yaşamaktadır.

añlat- GT Anlatmak.

añlat- KRT **(I)** Anlatmak **(II)** Belirtmek **(III)** Uyarmak.

añsız TDES’de kelimenin anlamı gösterilmemiştir. TEL’de kelime *önceden haber vermeksizin, anî olarak, birdenbire* anlamında, KBS’de *söz dinlemez, aksi, haşarı* anlamında verilmiştir. Trihî Kıpçak Türkçesinde kelime *ansız, birdenbire* anlamında

kullanmıştır. KRT’de ise *ansız, birdenbire; aptal, deli ve dikkatsiz* anlamlarında yaşamaktadır.

añsız GT Ansızın, birdenbire *krş.* ansız, ansızın.

añsız KRT (I) Ansızın, birdenbire (II) Aptal, akılsız, deli (III) Dikkatsiz.

ara Bu isim Sevortyan’da on iki anlamında verilmiştir: 1. Ara 2. Orta 3. Zaman içerisindeki ara 4. İnsanlararası ilişkiler, münasebetler 5. Yardım, kurtarma 6. Hedef 7. Başkurtların dip sınıfı 8. Aynı, eşitlik 9. Taşınmayan 10. Ön, giriş kısmı 11. Arada, ortada olan 12. Hareketin bitmemesine gösteren yardımcı kelime. TEL’de kelime 1. Yer, mekân 2. Mesafe, uzaklık 3. Zaman aralığı, fasıla 4. İki şeyin ortası 5. Şahsî münasebet 6. (Zarf) ...arada, ...zamanda 7. (Sontaki) arasında anlamlarında gösterilmiştir. Kelimenin 1. Açıklık, aralık, boşluk, mesafe 2. (Zarf) ...arada, ...zamanda 3. ...arasında anlamları KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *ara, açıklık* anlamında kullanmıştır. KRT’de ise kelime anlam genişlemesine uğramış halde yaşamaktadır.

ara BM, BV, CC, GT, İM, İN, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ Ara, açıklık.

ara KRT (I) Ara, aralık, açıklık (II) Zaman içerisindeki ara **bir arada** "arada"; **bu arada isim çok** "bu arada, bu zamanda isim çok" (III) İnsanlar arası ilişkiler, münasebetler **ara bozmaq** "ilişkileri bozmak".

art- TDES’de kelimenin anlamı 1. Yük vurmak, yüklemek 2. Asmak 3. Görevlendirmek 4. (Suçu) başkasına yüklemek 5. Çoğalmak 6. Bolluk olmak 7. Sağ kalmak 8. Geride kalmak 9. Her hangi bir işi eskiden aha iyi yapamak 10. Bitmek, sona ermek şekillerinde verilmiştir. 1. Yüklemek 2. Büyümek, çoğalamak 3. Fazla gelmek, geri kalmak anlamları TEL’de gösterilmiştir. KBS’de bu fiil 1. Yüklemek, sırtına almak 2. Çoğalmak anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *artmak, çoğalmak* anlamında kullanılan bu fiil KRT’de *artmak, çoğalmak* ve *ağılaşmak* anlamlarında yaşamaktadır.

art- BM, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ Artmak, çoğaltmak *krş.* art-.

art- KRT (I) Çoğalmak, artmak (II) Ağırlaşmak.

as- Sevortyan fiili 1. Asmak 2. Atmak 3. Tartmak, çekmek 4. Değiştirmek 5. Pişirmek anlamlarında göstermiştir. TEL’de anlam 1. Asarak idam etmek 2.

Kendisinden beklenen şeyi yapmamak 3. Borcunu ödememek şekillerinde verilmiştir. KBS’de *as-* fiilin anlamı *bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere ilâştirip sarkıtmak* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *asmak* anlamında kullanılan bu fiil KRT’de genişlemiş şeklinde yaşamaktadır.

as- KK, TA Asmak *krş.* aş-.

as- KRT (I) Asmak (II) Ocağa koymak **qazan as-** "tencereyi ocağa koymak" (III) Asarak infaz etmek.

asıl- *as-* fiilinin passivum hali TDES’de 1. *Asılmak* 2. *Atılmak* 3. *Tartılmak*, *çekilmek*, 4. *Değişmek* 5. *Pişirilmek* anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Vücudunun bütün kuvveti ve ağırlığını kullanarak çekmek* 2. *Tebelleş etmek, musallat olmak* 3. *Israrla yanaşmak, sırnaşmak* 4. *Sataşmak* 5. *İstimna etmek, abazaya varmak* 6. *(Geçişli fiil) Bir şeyi gayret sarfederek becermek* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de anlam *asmak işi yapılmak veya asmak işine konu olmak* şeklinde verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada bu fiil TDES’deki 1. maddesinde olduğu gibi *asılmak* anlamında kullanıyordu. KRT’de *asılmak* ve *asılarak öldürülmek* anlamlarında yaşamaktadır.

aşıl- BM, İM, KFT Asılmak.

asıl- KRT (I) Asılmak (II) Asılarak öldürülmek.

aşa- TDES’de bu fiil *yemek yemek* anlamında verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Yemek yemek* 2. *Alt etmek, yenmek* olarak gösterilmiştir. KBS’de ve taradığımız eserlerde kelime TEL’in 1. maddesinde olduğu gibi *yemek yemek* anlamında verilmiştir. KRT’de ise bu fiil anlam genişlemesine uğramış halde yaşamaktadır.

aşa- CC, GT, TA Yemek yemek.

aşa- KRT (I) Yemek yemek (II) Dövülmek **kotek aş-** "vurulmak, dövülmek" (III) Sitem etmek, azarlamak **ömüri-kunüni aş-** "azarlamak".

aşlan- TDES’dev kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam *aşlanmak* olarak, KBS’de *aşılanmak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *eklenmek*, *ulanmak* anlamında kullanılmış bu fiil KRT’de *haşlanmak* ve *aşlanmak*, *eklenmek* anlamlarında yaşamaktadır.

aşlan- MG Eklenmek, ulanmak.

aşlan- KRT (I) Haşlanmak (II) Aşlanmak, eklenmek.

at- TDES’de kelime on anlamında verilmiştir: 1. *Atmak, fırlatmak* 2. *Tüfekte atıp öldürmek* 3. *Kumaşı farklı renkli ipe dikmek* 4. *(Çiçekler için) açılmak* 5. *Bırakmak, salıvermek* 6. *(Gözle) atmak* 7. *Yalan söylemek* 8. *Sözde yakalamak* 9. *İma etmek* 10. *Kovmak*. TEL’de kelime 1. *Fırlatmak, uzaklaştırmak, çıkarmak, koymak* 2. *Bir şeyi fırlatarak vurmak* 3. *(Söz, yalan, nutuk) Ortaya atmak* 4. *Vurmak* 5. *Dairevî bir hareket icra etmek* 6. *Hafifçe vurmak, titreşmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de fiil 1. *Atmak* 2. *Adım atmak* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *atmak*, *bırakmak* ve *ok atmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de *atmak*; *bırakmak* ve *tüfekte atıp öldürmek* anlamlarında yaşamaktadır.

at- 1. BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, RH, TZ *Atmak, fırlatmak* krş. **aṭ- tañ at-** şafak sökmek, sabah olmak (GT). 2. KK *Bırakmak, salmak* 3. İN, RH *Ok atmak*.

at- KRT (I) 1. *Fırlatmak, atmak* 2. *Bırakmak* (II) *Tüfekte atıp öldürmek*.

atla- Fiilin anlamı Sevortyan’da gösterilmemiş. TEL’de kelime 1. *Sıçramak, zıplamak* 2. *Acele ile bir yere gidivermek* 3. *Sırayı tâkib etmeyerek daha ileri geçmek* 4. *Aldatılmak, atlatılmak, aldanmak* 5. *(Argo) Vermek* 6. *Çok ilgilenmek* 7. *(Okurken bir kelimeyi) kaçırmak; (gazete muhbirliği yaparken) bir havadisi gözden kaçırmak* 8. *(Çiçekleri) temizlemek, kuru yapraklarını ayırmak* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Aşmak* 2. *Ayıklamak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *atlamak*, *aşmak* anlamında kullanılan fiil KRT’de *atlamak*, *aşmak* ve *çırpmak* anlamlarında yaşamaktadır.

atla- CC, İM, İN *Atlamak, aşmak*.

atla- KRT (I) *Sıçramak, atlamak, aşmak* (II) *Çırpmak*.

avla- Bu fiil TDES’de *avlamak, tutmak* anlamlarda verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Av ile meşgul olmak* 2. *Yakalamak, tutmak* 3. *Zapt etmek, çevirmek* şekillerinde gösterilmiştir. *Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek* anlamı KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *avlamak* anlamında kullanılıyordu. KRT’de *avlamak* ve *aramak* anlamlarında yaşamaktadır.

avla- BM, DM, GT, İM, KFT, Kİ, RH, TA, TZ *Avlamak*.

avla- (I) *Avlamak* (II) *Aramak*.

aya Kelimenin en eski anlamı *el içi, avuç*'tur. Sevortyan'da *aya* ismi beş anlamında verilmiştir: 1. *El içi* 2. *(Nicelik) Bir avuç* 3. *Taban, el tabanı* 4. *Pencerenin iç kısmı* 5. *Dört parmak genişliği*. TEL'de ve KBS'de anlam 1. *El içi* 2. *Erkelik bezi* 3. *Şaşma bildirir ünlem* şekillerindedir. Taradığımız eserlerde kelime *avuç içi* ve *kaya* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de *avuç* anlamına daha üç anlam eklenmiştir.

aya (I) BV, CC, GT, İN, KK, TA, TZ Aya, avuç içi (II) BM Kaya.

aya KRT (I) El içi, avuç (II) Utanma (III) Merhamet (IV) Aziz, ayya.

ayır- TDES'de kelime altı anlamında gösterilmiştir: 1. *Ayırmak* 2. *İkilemek, bölmek* 3. *Fark etmek* 4. *Almak* 5. *Ayrıntılı konuşmak, anlatmak* 6. *Birinin ölümünü geçirmek*. TEL'de bu fiilin anlamı *birleştirmenin aksi* şeklinde verilmiştir. *Bölmek, birbirinden uzaklaştırmak* anlamı KBS'de gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde de anlam *ayırmak*'la, *bölmek*'le ilgiliydi. KRT'de ise bu fiil beş anlamında yaşamaktadır.

ayır- 1. BM, CC, Gİ, GT, KF, MG, MS, TZ Ayırmak 2. KF Arasını açmak 3. İM Kesmek, bölmek 4. İM, MG Uzaklaştırmak.

ayır- KRT (I) Ayırmak (II) Bölmek (III) Fark etmek (IV) Ayarlamak (V) Boşatmak.

aylık Bu kelime TDES, TEL ve KBS'de *otuz günlük* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada aynı anlamında kullanılmıştır. KRT'de ikinci anlamla genişlenmiş şekilde yaşamaktadır.

aylık İM, KFT Otuz günlük.

aylık KRT (I) Otuz günlük (II) Aylık maaş.

bağışla- Sevortyan TDES'de fiilin anlamını vermemiştir. TEL'de ve KBS'de kelime 1. *Teberrü etmek, hibe etmek, hediye etmek* 2. *Affetmek, cezasından vazgeçmek* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *bağışla-* fiili sadece hediye etmek anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT'de ise üç anlamında yaşamaktadır.

bağışla- CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, KK, MS Hediye etmek *krş.* *bağışla-*.

bağışla- KRT (I) Hediye etmek (II) Affetmek (III) Adamak.

bağışlan- TEL'de ve KBS'de anlam 1. *Teberrü edilmek, hibe edilmek, hediye edilmek* 2. *Affedilmek, cezasından vazgeçilmek* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak

Türkçesinde fiil *bağışlanmak*, *karşılıksız verilmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *bağışlanmak*, *hediye edilmek*, *affedilmek* ve *adanmak* anlamlarında yaşamaktadır.

bağışlan- Gİ, İM, KF Bağışlanmak, karşılıksız verilmek.

bağışlan- KRT **(I)** Bağışlanmak, hediye edilmek **(II)** Affedilmek **(III)** Adanmak.

bağlı TDES’de kelime *bağlanmış* anlamında, TEL’de 1. *Zincirlenmiş* 2. *Kapalı*, *kilitlenmiş*, *sürgülenmiş* 3. *Kapalı*, *geçilmez* anlamlarında, KBS’de de 1. *Bağlanmış*, 2. *Sarılmış* anlamlarında verilmiştir.

Taradığımız eserlerde *bağlanmış* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *bağlanmış* ve *üzüm bahçesi var olan kimse* anlamlarında yaşamaktadır.

bağlı GT, İM Bağlanmış *krş.* bağlı.

bağlı KRT **(I)** Bağlanmış **(II)** Üzüm bahçesi var olan kimse.

bakıl- *Bak-* fiilinin passivum hali olan *bakıl-* kelimesi Sevortyan’da ve KBS’de verilmemiştir. TEL’de ise *bakılmak* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde anlam TEL’de olduğu şekilde kullanılmıştır. KRT’de, anlamı genişlemiş halde yaşamaktadır.

bakıl- İM Bakılmak, değer verilmek.

baqıl- KRT **(I)** Emel edilmek **(II)** İşlenmek **(III)** Bakılmak **(IV)** Beslenilmek.

bal Sevortyan ismin anlamını TDES’de 1. *Arı balı* 2. *(Edebî eserlerde) Bal birası* 3. *Melas* şekillerinde göstermiştir. TEL’de kelime 1. *Arı balı* 2. *Sevgili*, *yavru* 3. *Bal ayı*, *evlenenlerin ilk günleri* 4. *Kanat* anlamlarında, KBS’de *bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yaptıkları tatlı*, *koyu*, *sıvı madde* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *arı balı* anlamında kullanılmış *bal* ismi KRT’de *arı balı*, *balo* ve *bal ayı* anlamlarda yaşamaktadır.

bal BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA Arı balı **bal kırkutu** bal arısı (İM).

bal KRT **(I)** Arı balı **(II)** Bal ayı **(III)** Balo, akşamları yapılan şenlikler.

bar- TDES’de *bar-* fiilin anlamı on bir şekilde verilmiştir: 1. *Yürüyerek gitmek* 2. *Getirmek* 3. *Araba vb. ile gitmek* 4. *Gelmek* 5. *Geçmek* 6. *Yetmek*, *yeterli olmak* 7. *Yayılmak* 8. *(Bitki ve hayvanlar için) Büyümek*, *çoğalmak* 9. *Hareket etmek*, *yapmak*, *davranmak* 10. *(Çay için) Demlenmek* 11. *Yetişmek*, *geç kalmamak*. TEL’de kelime

varmak, gitmek, ulaşmak anlamlarında verilmiştir. KBS’de 1. *Ertişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak* 2. *Belli bir duruma veya düzeye gelmek* 3. *Hoş olmayan bir sona ermek* 4. *Bir şeyi iyice anlamak veya duymak* 5. *Acımadan, çekinmeden yapmak* 6. *(Kadın) evlenmek* 7. *Bir durumdan başka bir duruma geçmek* anlamlarında gösterilmiştir. Bu anlamlarından *varmak, gitmek, ulaşmak* anlamı Tarihî Kıpçak Türkçesinde kullanılmıştır. KRT’de fiil iki anlamında yaşamaktadır.

bar- BV, CC, DM, GT, İM, İN, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ *Varmak, gitmek, ulaşmak* *krş.* var- 1.

bar- KRT (I) *Gitmek, varmak, ulaşmak* (II) *Uğramak*.

bas- Bu fiilin anlamını Sevortyan sekiz anlamında göstermiştir: 1. *Basmak, ezmek* 2. *Adım atmak* 3. *Çizmek, yazmak* 4. *Boydan boya örtmek* 5. *Koymak, iliştmek* 6. *Sakinleştirmek* 7. *Toplamak* 8. *(Bina, yapı için) Sehimlenmek*. TEL’de kelime 1. *Bir şeyin üstüne ağırlığını koymak* 2. *adım atarken ayağını yere koymak* 3. *(Argo) koşmak, kaçmak* 4. *Üstüne ayağını koymak, ezmek, çiğnemek* 5. *Baskın yapmak* 6. *Yenmek, alt etmek* 7. *Üstüne oturmak, kuluçkaya yatmak* 8. *Cinsî münasebette bulunmak, çiftleşmek* 9. *(Lohusaya) Uğursuzluk getirmek* 10. *Örtmek, kaplamak* 11. *Örtbaş etmek* 12. *Yatıştırmak* 13. *Derhal tepki göstererek bir şeyi ortaya atmak* 14. *Tab etmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de fiilin anlamı 1. *Ayak tabanını yere koymak* 2. *Basmak* 3. *Yıkma, üzerine çökmek, kahretmek* şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde üç anlamında kullanılmış bu fiil KRT’de dört anlamında yaşamaktadır.

bas- (I) 1. BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, RH, TA, TZ *Basmak, ezmek* *krş.* baş- (I) 2. GT, Kİ *Galip gelmek, yenmek* 3. Kİ *Yıkma* 4. İN, RH *Çökmek* 5. GT *Baskına uğratmak* 6. KK *Bulunduğu yerin üstünü kapamak* (II) KK *Ağırlaştırmak* (III) CC *Sıkma, sıkıştırmak*.

bas- KRT (I) *Basmak* (II) *Sıkma* (III) *(Hamuru) Yoğurma* (IV) *Yayınlamak*.

baş İsmi 1. *Baş, kafa* 2. *Reis* 3. *Zirve* 4. *Başlangıç* 5. *Son* 6. *Dip* 7. *Ana, asıl* 8. *İnsanın ruhu* 9. *Sürgün, filiz* 10. *Her hangi bir şeyin önü* 11. *Başak* anlamları verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Vücudun en üst kısmı, baş, kafa* 2. *(Argo) Erkeklik organının en uç kısmı* 3. *Hayvanların vücudunun en ön kısmı, başkalarının önünde olan* 4. *Üst derece* 5. *Bir şeyin en ucu* 6. *Adet* 7. *(Hayvan yetiştirme ekonomisinde) ehli hayvanların sayısını söylerken kullanılan kelime* 8. *Vücudun vazgeçilmez kısmı olarak, hayat tecellisi* 9. *Parayı değiştirenin aldığı üstelik* 10. *Tam, o*

anda 11. Yara şekillerinde gösterilmiştir. KBS’de kelime 1. *Baş, kafa* 2. *Başlangıç* 3. *Reis* 4. *İyi, güzel* 5. *Ölçüde, tartıda tahminin üstüne çıkan kısım* 6. *Yara, çıban* anlamlarında verilmiştir. Belli ki ismin en eski anlamı *baş, kafa*’dır.

Taradığımız eserlerde altı anlamında kullanılmış *baş* ismi KRT’de daha geniş halde yaşamaktadır.

baş (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ *Baş, kafa* **baş bağı** "başa bağlanan çember" (İH) **baş yabuğu** "kadınların baş örtüsü" (İM) **baş yuv-** "bir şeyden el çekmek, elini yıkamak" (İM) **baş yülütçi** "berber" (DM) **başı kaba gel-** "başı açık, külâhsız gelmek" (İH) **(II)** BM, Kİ, TA *Yara, çıban* **(III)** KF, Kİ, MG *Buğday başağı* **(IV)** CC, Gİ, İN, MG, RH *Başlangıç, ilk* **baş barmağ** "baş parmak" (İM, İN, KF, KFT, KK) *krş. bas barmağ* **baş çek-** "asi olmak, karşı gelmek" (KFT) **(V)** Gİ, MG *Uç, uç noktası* **(VI)** CC *Baş, ana, temel.*

baş KRT **(I)** *Kafa, baş* **(II)** *Patron, müdür* **(III)** *(İrmağın) doğduğu yer* **(IV)** *Kendi, öz* **(V)** *Tane, adet* **(VI)** *(Lahana) başı* **(VII)** *İlk, başlangıç* **(VIII)** *Baş, ana, temel.*

başlık TDES’de kelimenin anlamı 1. *Öncü, önder* 2. *Padişahlık* olarak verilmiştir. TEL’de isim *mehri muaccel* anlamında, KBS’de *başlık* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada bu kelime TDES’in ilk maddesinde olduğu gibi *padişahlık* anlamında kullanılmıştır. KRT’de isim dört anlamında yaşamaktadır.

başlık Kİ *Padişahlık.*

başlıq KRT **(I)** *Kapüşon* **(II)** *Miğfer, başlık* **(III)** *Patron, yönetici* **(IV)** *Padişahlık.*

bay Sevortyan *bay* kelimesinin anlamını beş şekilde vermiştir: 1. *Zengin, varlıklı kimse* 2. *Toprak beyi* 3. *Zenginlik, varlık* 4. *Asilzade* 5. *Eş, koca*. TEL ve KBS’de kelime *zengin kimse* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde de anlam *zengin, varlıklı* şeklinde kullanılmıştır, KRT’de ise üç şekilde yaşamaktadır.

bay CC, DM, GT, İM, KFT, Kİ, KK, MG, TA, TZ *Zengin, varlıklı.*

bay KRT **(I)** *Toprak ağası, toprak beyi* **(II)** *Zengin, varlıklı* **(III)** *Bol.*

ber- TDES’de fiil 1. *Vermek* 2. *Yaymak* 3. *Serbest bırakmak* 4. *Tayin etmek* 5. *Şişirmek* 6. *Dökmek* 7. *Bırakmak* 8. *Getirmek* 9. *Göndermek* anlamlarında vermiştir. TEL’de ve KBS’de anlam *vermek* şeklinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde fiilin

anlamı *vermek* şeklinde kullanılmıştır, KRT’de ise alan genişlemiş ve *vermek* anlamına *okutmak* anlamı da eklenmiştir.

ber- BM, CC, DM, RH Vermek *krş.* bir-, ver-, vir- **aş ber-** "otlamak" (CC) **ğarav ber-** "mükâfatlandırmak" (CC) **keneş ber-** "öğüt vermek" (CC) **ögünç ber-** "övmek, pohpohlamak" (CC) **iteber-** "itmek, itivermek" (CC) **ötürçke ber-** "ödünç vermek" (CC) **tanuıklık ber-** "şahitlik etmek" (CC) **yüvüt ber-** "avutmak" (CC).

ber- KRT **(I)** Vermek, teslim etmek **(II)** Okutmak, ders vermek.

bir Sevortyan kelimenin anlamını on iki şekilde vermiştir: 1. *Bir (sayı)* 2. *Tek olan Allah* 3. *Biri* 4. *Her hangi* 5. *(Bir) Defa, kez* 6. *Bir gün* 7. *Aynı, eşit* 8. *Ayrı, özel, farklı* 9. *Tek* 10. *Tam olan, bütün* 11. *Arkadaş* 12. *Birdenbire, ansızın*. TEL’de kelime 1. *Bir sayısı, bir rakamı* 2. *Bir tek, yalnız* 3. *Bir tane* 4. *(Zarf) Aynı şekilde* 5. *O kadar çok, öyle bir* 6. *Bu bir, ilk olarak* 7. *Her şeyden evvel* 8. *Muayyen olmayan biri, her hangi bir* 9. *Bir kere* anlamlarında, KBS’de ise *bir* anlamında verilmiştir. Temelde *sayı* anlamını taşıyan *bir* kelimesi Tarihî Kıpçakçada *sayı*, KRT’de ise *sayı, aynı olan, her hangi* ve *birim* anlamlarında yaşamaktadır.

bir BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ *Bir (sayı)* **bir ança** "biraz, bir parça" (Kİ).

bir KRT **(I)** *Bir (sayı)* **(II)** *Aynı olan* **(III)** *Her hangi* **(IV)** *Birim*.

birinçi TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam 1. *Baştaki, ilk* 2. *Üst kalitede* 3. *Başta, en başta* olarak, KBS’de *birinci* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *birinci* anlamında kullanılmış kelime KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

birinçi RH *Birinci krş.* *birinçi*.

birinci KRT **(I)** *Birinci* **(II)** *İlk, başlangıç olan*.

birlik Sevortyan kelimenin anlamını TDES’de göstermemiştir. TEL’de isim 1. *Bir olma durumu* 2. *Berberlik* 3. *Birleşme* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir ve tek olma* 2. *Toplanmış, anlaşma* 3. *Uyuşmuş* 4. *Askerî birlik* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *birlik* anlamında kullanılmış kelime KRT’de dört anlamında yaşamaktadır.

birlik CC, Gİ, İM, MS *Birlik*.

birlik KRT **(I)** *Birlik* **(II)** *Rıza, muvafakat* **(III)** *Birim* **(IV)** *Bir altın değerinde olan para*.

boğ- Fiilin 1. *Boğmak* 2. *Nefes almamak* 3. *Boğarak öldürmek* 4. *Suya batırarak öldürmek* 5. *Yakalamak* 6. *Bezdirmek, usandırmak* anlamları TDES’de verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Havasını keserek öldürmek* 2. *Suda boğulmasına sebep olmak* 3. *(Kumarbazlar argosu) Soymak* 4. *Susturmak, söndürmek* 5. *Bir meseleyi şaka veya palavra ile geçiştirmek* 6. *Donmak* şekillerinde, KBS’de de 1. *Boğmak* ve 2. *Donmak* şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *boğmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *boğmak* ve *suya batırarak öldürmek* anlamlarında yaşamaktadır.

boğ- İM, İN, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Boğmak *krş.* bo-, buv-.

boğ- KRT (I) Boğmak (II) Suya batırarak öldürmek.

boğaz Sevortyan’da isim şu anlamlarında verilmiştir: 1. *Boğaz* 2. *Boğazla ilgi olan hastalık* 3. *Karın, mide* 4. *Hayvan yemi* 5. *Gerdan* 6. *Hamile kadın*. TEL’de kelime 1. *Ağızdan mideye giden geçiş yeri* 2. *Ümük, boynun ön tarafında hava borusunun geçtiği hassas ve korumasız yer* 3. *İnsan vücûdunun dar yeri ve buna benzeyen daralmalar, derbent, deniz boğazı* 4. *mec. Yeneni yemek* anlamlarında, KBS’de *boğaz* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *boğaz* anlamında kullanılmıştır. KRT’de beş anlamında yaşamaktadır.

boğaz BV, DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, RH, TA, TZ Boğaz *krş.* boğaz, boğar, boğuz, bovaz.

boğaz KRT (I) Boğaz (II) Şişe boğazı (III) Deniz boğazı (IV) Dağ geçidi (V) Namlu ağzı.

boğazla- Fiil, *boğaz* ismine isimden fiil yapım ekin eklenmesiyle meydana gelmiştir. TDES, TEL ve KBS’de kelimenin anlamı *boğazlamak* ve *boğmak* şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde de fiil sözlüklerdeki anlamlarında kullanılmıştır, fakat KRT’de *boğazlamak* ve *çapalamak* anlamlarında yaşamaktadır.

boğazla- Boğazlamak, boğazından kesmek (Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* boğuz-, boğuzla-, bovazla-.

boğazla- KRT (I) Boğazlamak, boğazından kesmek (II) Çapalamak.

boğul- Fiil *boğ-* fiilinin passivum ve medialis-reflexivum halidir. TDES, TEL ve KBS’de kelimenin anlamı *garkolmak, içinde kaybolmak* olarak verilmiştir. Tarihî

Kıpçakçada fiil *boğulmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

boğul- CC Boğulmak.

boğul- KRT (I) Nefes alamamak, boğulmak (II) Suyun içine dalıp ölmek.

bol Kelime TDES’de 1. Bereketli, refah 2. Geniş, bol 3. Zengin 4. Cesur 5. Fakir, eli sıkışık olan kimse anlamlarında, TEL’de 1. Kıt’ın aksi, yetecek kadar, hattâ artacak kadar 2. Dar’ın aksi, geniş geniş 3. Meyveli bir cins içki anlamlarında, KBS’de kıt’ın aksi ve dar’ın aksi, geniş anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime çok geniş anlamında kullanılmıştır. KRT’de bereketli ve geniş anlamlarında yaşamaktadır.

bol Kİ, TA Çok geniş.

bol KRT (I) Bolluk, refah, bereketli (II) Bol, geniş.

bollaş- Sevortyan’da, TEL ve KBS’de fiil *genişlemek* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *gebe olmak* anlamında kullanılmıştır, bu anlam temel anlamından türenmiştir. KRT’de ise kelime *genişlenmek* ve *bollaşmak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

bollaş- CC Gebe olmak.

bollaş- KRT (I) Genişlenmek (II) Bollaşmak.

bolluk Sevortyan’da, TEL’de ve KBS’de ismin anlamını *bolluk, refah* olarak göstermiştir. Tarihî Kıpçakçada da kelime aynı anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *bolluk, refah, zenginlik* ve *genişlik, açıklık* anlamlarında yaşamaktadır.

bolluk BM Bolluk, zenginlik.

boluq KRT (I) Bolluk, refah, zenginlik (II) Genişlik, açıklık.

bora İsim TDES’de *fırtına* anlamında verilmiştir. TEL’de anlam 1. Yağmur getiren âni soğuk rüzgâr 2. Şimal rüzgârı 3. Çekmeli yarım dolap; üstü iki yarım, altı bütün gözlü büyük dolap şekillerde, KBS’de ise 1. Sert ve geçici yel 2. Sis, duman 3. Şiddetli kar, fırtına, kasırga şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde bora kelimesi, sözlüklerde rastlanmayan, *bükülmüş vaziyette* anlamında kullanılmıştır. KRT’de de *deve* ve *buran öncesi rüzgârı* anlamlarında yaşamaktadır.

bora İN Bükülmüş vaziyette.

bora KRT (I) Deve (II) Buran öncesi rüzgârı.

borç Bu ismin anlamı TDES’de 1. *Borç* 2. *İstikraz* 3. *mec. İş* olarak, TEL’de 1. *Ödenmesi gerekli para* 2. *Pancar, lahana ve et konularak yapılan çorba* olarak, KBS’de *de ödünç verilen veya alınan para* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *borç* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *borç* ve *görev* anlamlarında yaşamaktadır.

borç BM, CC, DM, GT, İM, KF, KFT *Borç krş. borş.*

borç KRT (I) *Borç* (II) *mec. Görev.*

bosağa TDES’de kelimenin yedi anlamı verilmiştir: 1. *Kapı eşiği* 2. *Kapı çerçevesi* 3. *Dağın veya gölün önünde olan çıkıntı, cephede* 4. *Merdiven* 5. *Irmağın taşlı kısmı* 6. *Prenslerin avluları veya tenteleri* 7. *Mezar, türbe.* TEL ve KBS’de kelime verilmemiştir. Taradığımız eserlerde *kapı eşiği* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *kapı eşiği* ve *su altı uçurum* anlamlarında yaşamaktadır.

bosağa *Moğ. İM Kapı eşiği.*

bosağa KRT (I) *Eşik, kapı eşiği* (II) *Su altı uçurum.*

boşat- TDES, TEL ve KBS’de fiil *boş hale getirmek* anlamında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde iki anlamında kullanılmış *boşat-* fiili KRT’de dört anlamında yaşamaktadır.

boşat- (I) 1. CC, KK, TZ *Boşaltmak, tahliye etmek* 2. CC *Elden çıkarmak* 3. MG *Ayrılmak* (II) CC *Serbest bırakmak, bağışlamak krş. boşad-.*

boşat- KRT (I) 1. *Boşaltmak* 2. *Elden çıkarmak* 3. *Ayrılmak* (II) *İşten çıkarmak, görevden çıkarmak* (III) *Bellekten kaldırma* (IV) *Tügeği boşaltmak.*

boz- Sevortyan fiilin anlamını TDES’de *bozmak, tahrip etmek* anlamında vermiştir. TEL’de kelime 1. *Yapmanın aksi, yıkmak* 2. *İşlemez hale getirmek, mahvetmek, kırmak* 3. *Parçalamak, dağıtmak* 4. *Kötü tesir etmek, dokunmak* 5. *İptal etmek, bırakmak, kesmek* 6. *(Birini, yalanını meydana çıkararak) Utandırmak* 7. *Yeniden yapmak üzere sökmek, değiştirmek* 8. *Bağın, bahçenin meyvalarını toplamak, mahsulünü kaldırmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek* 2. *Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak* anlamlarında

verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *bozmak*, *tahrip etmek* ve *altın vb. bozmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise dört anlamında yaşamaktadır.

boz- (I) BM,MGİ, İM, KF, Kİ, KK, TZ Bozmak, tahrip etmek *krş.* buz- (I) (II) TA Altın vb. bozdurmak.

boz- KRT (I) Bozmak, tahrip etmek (II) Vurmak (III) Parayı bozmak (IV) *mec.* Üzmek, morali bozmak.

bozuḡ Kelimenin anlamı TDES ve KBS’de verilmemiştir. TEL’de anlam 1. *Bozulmuş* 2. *Ekini biçilip alınmış tarla* 2. *mec. Öfkeli, kızgın* 3. *Hasat, mahsulün kaldırılması* 4. *Bağlamanın bir çeşidi* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *bozuk* anlamında kullanılmış kelime KRT’de *bozuk*, *vurulmuş* ve *ahlâksız* anlamlarında yaşamaktadır.

bozuḡ Kİ Bozuk, bozulmuş, aslî özelliğini yitirmiş.

bozuḡ KRT (I) Bozuk (II) Vurulmuş (III) *mec.* Ahlâksız.

bölük İsim Sevortyan’da 1. *Bölük* 2. *Askerî birlik* 3. *Grup* 4. *Parağraf* anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Kısım, parça* 2. *Bir konağın veya büyük dairenin kısmı, kanat* 3. *Askerî birlik* 4. *Mikdar* olarak, KBS’de *bölük*, *parça*, *kısım* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada kelime *bölük*, *topluluk* anlamında yaşamıştır, KRT’de *bölük* ve *daire* anlamlarında yaşamaktadır.

bölük Kİ, İN, TZ Bölük, topluluk.

bölük KRT (I) Bölük (II) Daire, şube.

burḡu İsmi anlamı TDES’de verilmemiştir. TEL’de anlam *delik açmak için kullanılan alet* anlamında, KBS’de *delik açmaya*, *tıpa çekmeye*, *yeri oymaya*, *telli sazlarda telleri germeye yarayan alet* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *boru (müzik aleti)* anlamında kullanılmış *burḡu* kelimesi KRT’de *maktap*, *tomar* ve *tirbüşon* anlamlarında yaşamaktadır.

burḡu CC, İH Boru (müzik aleti).

burḡu KRT (I) Matkap (II) Tomar, rulo (III) Tirbuşon.

burul- Kelime *bur-* fiilin passivum halidir. TDES’de 1. *Öfkelenmek*, *sinirlenmek* 2. *Özlemek* 3. *Hasta görünmek* anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam *ekşimek*, *tedirgin olmak*, *keyfi bozulmak*, *küsmek* olarak gösterilmiştir. KBS’de kelime

verilmemiştir. Taradığımız eserlerde *burul-* fiili *kıvrılmak*, *halkalanmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *kıvrılmak*, *halkalanmak* ve *dönmek* anlamında yaşamaktadır.

burul- CC, MG Kıvrılmak, halkalanmak.

burul- KRT (I) Kıvrılmak, halkalanmak (II) Dönmek.

but TDES’de kelime 1. Put 2. İkon 3. Haç 4. Budda tanrısı 5. Maşuk 6. Hayatı olmayan insan 7. Ayak 8. Her hangi bir şeyin ayağı 9. Uyluk 10. Kasık 11. Kuş pençesi 12. Dağ mahmuzu anlamlarında, TEL’de 1. Bacağın üst kısmı 2. Boyut 3. Tapınılan cansız şey, haç 4. Güzel insan anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *but* olarak gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçakçada aynı anlamında kullanılmıştır. KRT’de *but* ismi üç anlamında yaşamaktadır.

but BV, CC, Kİ, MG, RH, TZ But *krş.* bud, buṭ.

but KRT (I) But, uyluk (II) Put (III) Moloz.

bürtük İsmi 1. Buğday 2. Ekmek 3. Küçük parça 4. Biraz, çok değil 5. Sivilce 6. Çok küçük anlamları TDES’de verilmiştir. TEL ve KBS’de kelime gösterilmemiştir. Taradığımız eserlerde *bürtük* kelimesi *taneli tohum buğday* anlamında kullanılmışken KRT’de *taneli tohum buğday* ve *sivilce* anlamlarında yaşamaktadır.

bürtük BM, Kİ Taneli tohum (hububat) buğday.

bürtük KRT (I) Taneli tohum buğday (II) Sivilce.

büyük TDES’de ve KBS’de kelime *büyük* anlamında verilmiştir. TEL’de anlam 1. Küçükün aksi 2. Yüksek tabakadan, kibar 3. Üç taşla oynanan bir çocuk oyunu olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *büyük* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *büyük* ve *yetişkin* anlamlarında yaşamaktadır.

büyük BV, KK, MG, TZ Büyük *krş.* bedük, beyik, beyük, biyik.

büyük KRT (I) Büyük (II) Yetişkin, büyük olan kimse.

çağ İsmi anlamı TEL’de 1. Vakit, zaman parçası, hayat parçası, mevsim, devir 2. Gusülhane; kurna; çamaşır teknesi olarak verilmiştir. KBS’de kelime *zaman parçası*, *vakit*; *devir*; *tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde isim her iki sözlükte bulunan *çağ*, *zaman* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *çağ* kelimesi *çağ*, *zaman*, *yaş* ve *uygun* anlamlarında yaşamaktadır.

çağ İH, İM Çağ, zaman krş. çağ (I), çak (I), şağ.

çağ KRT (I) Çağ, zaman (II) Yaş (III) Uygun.

çağır- Fiil TEL'de şu anlamlarında verilmiştir: 1. *Bağırarak* 2. *Seslenerek celpetmek, gelsin diye haber yollamak, davet etmek*. KBS'de kelime 1. *Seslenmek* 2. *Çağırarak, bağırarak ve* 3. *İftira etmek, leke sürmek, çamur atmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *çağırarak, bağırarak* anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise anlam genişlemiş ve, TEL'de olan, *bağırarak, çağırarak ve davet etmek* şekillerinde yaşamaktadır.

çağır- BM, CC, GT, İH, KFT, Kİ, TA Çağırarak, bağırarak krş. çakır-, çığır-, şağır-.

çağır- KRT (I) Bağırarak, çağırarak (II) Davet etmek.

çakmak TEL'de isim 1. *Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası* 2. *aletleri içinde olan modern çakmak* 3. *Şimşek; korkulu veya öfkeli bakış* anlamlarında, KBS'de ise *ateş yakma aracı* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerinde kelime iki sözlükte de bulunan *çakmak, çakmak taşı* anlamında kullanılmıştır. KRT'de isim *çakmak taşı* ve, etimolojide rastlanmayan, *sepet örgüsü* anlamlarında yaşamaktadır.

çakmak Kİ, TA, TZ Çakmak, çakmak taşı krş. şakmak.

çakmaq KRT (I) Çakmak taşı (II) Sepet örgüsü.

çal- Fiil TEL'de şu anlamlarında gösterilmiştir: 1. *Elle veya ellerle vurmak* 2. *Silâhı kaldırarak vurmak* 3. *El sürmek, sığamak* 4. *Diş geçirmek, ısırarak, sokmak* 5. *Zarar vererek dokunmak* 6. *Bir şeye vurarak ses çıkarmak* 7. *Bir çalgıyı çalmak* 8. *Geçişsiz olarak ahenk etmek* 9. *(Saat veya çalgı hakkında) Ses çıkarmak* 10. *Sirkat etmek* 11. *İlâve temek, yemek pişirirken katmak* 12. *(Bir şeyin sathına) sürmek* 13. *Yoğurt yapmak için sütü mayalamak* 14. *(Beline, boynuna, başına) Sarmak* 15. *(Kumaş, elbise) Biçmek* 16. *(Yazı hakkında) Silmek, çizmek* 17. *(İnsan dışı münasebetler için) Hafifçe andırmak, bir nüansını göstermek* 18. *Bir yere yollanmak*. KBS'de kelimenin anlamı 1. *Vurmak* 2. *Yere atmak* 3. *Def, davul gibi müzik aletlerini çalmak* 4. *Yemek, yoğurt bozuşmak* 5. *Kamçı ile vurmak* 6. *Hayvanı kesmek* 7. *Hırsızlık etmek* 8. *Isırarak, dalamak* 9. *Hafifçe andırmak* 10. *Bakır çalmak* 11. *Yoğurt çalmak* 12. *Bir şeye vurarak*

ses çıkartmak şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde tek bir anlamında, *müzik aleti, düdük vb. çalmak*, kullanılmıştır. KRT’de aşağıdaki altı anlamında yaşamaktadır.

çal- BV, CC, GT, İM, Kİ, TA Müzik aleti, düdük vb. çalmak *krş. şal-*.

çal- KRT **(I)** Müzik aleti çalmak **(II)** Ot biçmek **(III)** Kahve yapmak **(IV)** İpi bir defalık bağlamak **(V)** Soymak, çalmak **(VI)** Çelme takmak.

çalış- Fiil TEL’de 1. *Savaşmak, vuruşmak* 2. *Uğraşmak, emek sarfetmek* 3. *(Bir cihaz hakkında) İşlemek* anlamlarında, KBS’de *çalışmak* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime TEL’in 1. maddesinde olduğu gibi *savaşmak, çarpışmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise fiil *iş yapmak, çalışmak* ve *gayret etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

çalış- TA Savaşmak, çarpışmak.

çalış- KRT **(I)** İş yapmak, çalışmak **(II)** Gayret etmek, çabalamak.

çarp- TEL’de kelimenin şu anlamları verilmiştir: 1. *Vurmak* 2. *İstemiyerek veya tesadüfen vurmak* 3. *Tokatlamak* 4. *(Birisine) Dokunmak, hasta etmek* 5. *Kapmak, çalıp kaçmak*. KBS’de fiil *çarpmak, vurmak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *çarp-* fiili bir anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise beş anlamında yaşamaktadır.

çarp- İH Hızla vurmak, tepmek.

çarp- KRT **(I)** Hızla vurmak, tepmek **(II)** Dövmek **(III)** (Matematikte) çarpmak **(IV)** Felç gelmek, inmek **(V)** Göze çarpmak.

çek- Fiilin 1. *Tutup kendine doğru hareket ettirmek* 2. *Geri almak; zorla veya hile ile almak* 3. *Celbetmek; (binek atını) çekip birinin önüne getirmek* 4. *Cezbetmek, sarmak, açmak* 5. *(Islanıp da kurumuş kumaş hakkında) Daralıp kısalma* 6. *Kapalı bir yerden ortaya çıkarmak, bir kalabalık arasından seçerek almak* 7. *Söylemek, ilân etmek, ezbere okumak* 8. *Germek, uzatmak* 9. *Tartmak, içine almak, emmek* 10. *(Argo) İçmek* 11. *Tartısı veya boyu olmak* 12. *(Zaman hakkında) Sürmek* 13. *Ailesinden birine benzemek* anlamları TEL’de verilmiştir, 1. *Tutup kendine doğru hareket ettirmek* 2. *Kitap noktalamak* 3. *Çekerek bağlamak* 4. *Daralıp kısalma* anlamları KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde iki anlamında kullanılmış *çek-* fiili bugün KRT’de dört anlamında yaşamaktadır.

çek- (I) 1. BV, Gİ, GT, İM, İN, Kİ, RH, TZ Bir şeyi bir yerden çekip almak, çıkarmak *krş.* çek- (I) 2. KF Çekmek, asılmak *krş.* çek- (I) 3. İM Bir şeyi çekip uzatmak (II) GT Katlanmak, tahammül etmek.

çek- KRT (I) Bir şeyi bir yerden çekip almak, çıkarmak (II) Hareket ettirmek (III) Su veya herhangi bir sıvıyı içine çekmek (IV) Tartmak (V) *mec.* Hissetmek, heyecanlanmak (VI) Katlanmak, tahammül etmek.

çeten TEL'de kelimenin anlamı *bir çeşit sepet* olarak, KBS'de de *saman taşımak için kağınlara konulan büyük sepet* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *çeten* ismi *pamuk sepeti* anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise *pamuk sepeti* ve *çit* anlamlarında yaşamaktadır.

çeten DM Pamuk sepeti.

çeten KRT (I) Çit (II) Pamuk sepeti.

çığır TEL'de ismin anlamı 1. *Patika* 2. *Kar yolu, buz yolu* 3. *Karlı yerlerde kürekle açılan yol* 3. *Kardaki ayak izleri şekillerinde* verilmiştir. KBS'de anlam *çığ'ın kar üzerinde açtığı yol, patika* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *dar yol, sabanın açtığı yol* anlamında kullanılmıştır. KRT'de de *yol, saçkıran* ve *makara* anlamlarında yaşamaktadır.

çığır İH Dar yol, sabanın açtığı yol.

çığır KRT (I) Yol (II) Saçkıran (III) Makara.

çık- Fiil TEL'de 1. *İçeriden dışarıya hareket etmek* 2. *(Zaman için) Sona ermek, geçmek* 3. *(Zaman hususunda) Ermek, o zamana kadar yaşamak* 4. *Bir şeye dönmek* 5. *Netice olarak ortaya gelmek* 6. *Böyle olduğu sonradan anlaşılma* 7. *Doğrulduğu meydana çıkmak* 8. *(Bir şeye ya da birisine karşı) Beklenmiyen bir vaziyet almak* 9. *Aşağıdan yukarıya hareket etmek, yükselmek* 10. *(Bir yoldan, bir çıkıştan) İçerden dışarı çıkmak* 11. *(Bir yoldan) Aşağıdan yukarı hareket etmek, tırmanmak, yükselmek* 12. *Yükseltmek; kurmak* 13. *(Dışarıya ve yukarıya) Yerleştirmek* 14. *(Argo) Ödemek, (parayı) sökülme* 15. *Bir şeyden olmak, onsuz olmak, onu kaybetmek* anlamlarında verilmiştir. KBS'de kelime *dışarı çıkmak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil üç anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise sekiz anlamında yaşamaktadır.

çık- (I) 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, Kİ, MG, MS, TZ Çıkmak *krş.* çıh- (I), şık- (I) cān çık- ölmek (GT) **oķ yaydan çık-** iş işten geçmek (GT) 2. CC, İM, TA Dışarı çıkmak *krş.* çıh- (II) (II) BM Yukarı çıkmak (III) Kİ Bir şeyi bir şeye sarmak.

çiq- KRT (I) Çıkmak (II) (Güneş, Ay) doğmak (III) Olmak (IV) Yukarı çıkmak (V) Sahneye çıkmak (VI) Yayınlanmak (VII) Büyümek (VIII) Serbest olmak.

çıkār- TEL'de kelimenin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. İçerden dışarı hareket ettirmek 2. Cebinden veya kapalı bir yerden almak 3. Kusmak 4. Ciltte kendini gösteren bir hastalığa tutulmak 5. Soyunmak 6. (Zaman hususunda) Ermek, o zamana kadar yaşamak 7. Elde etmeğe muvafak olmak 8. Yukarı götürmek 9. (Bir şeyi ya da birini) Başka hale çevirmek 10. Bir durumu sonunda ortaya koymak. KBS'de kelime (birinin veya bir şeyin) çıkmasını sağlamak anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil aşağıdaki iki anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise dört anlamıyla yaşamaktadır.

çıkār- (I) BM, BV, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MG, RH, TA, TZ Çıkarmak, çekip çıkarmak *krş.* çığar-, şıkār- (II) MG Uzatmak.

çiqār- KRT (I) Çıkarmak, çekip çıkarmak (II) Uzatmak (III) İşten kovmak (IV) Kaldırmak.

çıkārıl- TEL ve KBS'de fiilin anlamı *çıkārılmak* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise bugün iki anlamında yaşamaktadır.

çıkārıl- İM Çıkarılmak *krş.* çıkarıl-.

çiqārıl- KRT (I) Çıkarılmak (II) Fotoğrafa çekilmek.

çıkış TEL'de fiil 1. Gidiş, azimet, hareket 2. Sert konuşma anlamlarında verilmiştir. KBS'de kelimenin anlamı 1. Çıkmak işi veya biçimi 2. Bir yerden çıkmak için kullanılan yer 3. Yükseliş, çıkış şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *çıkış*, *çıkma* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ise *çıkış*, *çıkma* ve *kınama*, *yüzüne vurma* anlamlarında yaşamaktadır.

çıkış TZ Çıkma, çıkış.

çiqış KRT (I) Çıkış, çıkma (II) *mec.* Kınama, yüzüne vurma.

çiçek TEL’de ismin üç anlamı verilmiştir: 1. Ağaç ve otların renkli ve kokulu kısmı; mevsiminde çiçek açan ot 2. mec. Güzel kız veya kadın 3. Hastanın cildinde görülen kabarcıklar; bu kabarcıkları husule getiren sari hastalık. KBS’de anlam çiçek ve çiçek hastalığı olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde çiçek kelimesi sadece çiçek anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise isim çiçek, çiçek hastalığı ve Nisan ayı anlamlarında yaşamaktadır.

çiçek CC, DM, GT, İM, Kİ, TA, TZ Çiçek krş. şişek (II).

çiçek KRT (I) Çiçek (II) Çiçek hastalığı (III) Nisan ayı.

çorlu TEL’de kelime has isim olarak ve Tekirdağ vilâyetinde kasaba anlamında verilmiştir. KBS’de anlam verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde çorlu kelimesi hasta, çaresiz anlamında kullanılmıştır. KRT’de de hasta, çaresiz ve öfkeli anlamlarında yaşamaktadır.

çorlu İH, Kİ Hasta, çaresiz.

çorlu KRT (I) Hasta, çaresiz (II) Öfkeli.

çürük İsmi 1. Çürümüş 2. Kuru 3. Vurma veya çarpma yüzünden deride kalan mor leke 4. Çürümüş yiyecekler 5. Defolu (mal), dermeçatma (bina) 6. Zayıf, çelimsiz, cılız 7. (Argo) Fahişe anlamları TEL’de, çürük anlamı da KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim KBS’de verilmiş anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise çürük ve Ağustos ayı anlamlarında yaşamaktadır.

çürük GT, İM Çürük krş. şürük.

çürük KRT (I) Çürük (II) Ağustos ayı.

dam Sevortyan’da kelime damla anlamında gösterilmiştir. TEL’de dam ismin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. Toprak damlı ev, kulübe, köy evi 2. Ahır 3. (Argo) Hapishane 3. Yapının üstünü tamamlayan düz satıh; yapının üstünü örten kısım 4. Dansta kavalinin eşi 5. (Kâğıt oyunlarında) Kız. KBS’deki ise anlam 1. Yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm 2. Duvar, dam, kale şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime dam, çatı anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT’de isim dam, çatı ve tat, lezzet anlamlarında yaşamaktadır.

dam DM, Gİ, İH, KFT Dam, çatı krş. tam (II).

dam KRT (I) Tat, lezzet (II) Dam, çatı.

darı Sevortyan kelimenin anlamını şu şekillerinde vermiştir: 1. *Darı* 2. *Ekmek* 3. *Buğday* 4. *Tahıl* 5. *Yarma* 6. *Ekin*. TEL’de isim 1. *Ufak bir hububat cinsi, akdarı* 2. *Mısır* 3. *Bana vaki olan bu mutluluk inşalah sana da olur* anlamlarda, KBS’de 1. *Darı, mısır* 2. *Ekin, bitki, arpa, buğday, tane, tohum* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *darı* anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime aşağıdaki dört anlamında yaşamaktadır.

darı DM *Darı* *krş.* *tarı, ıarı, tarığ, taru.*

darı KRT (I) *Darı* (II) *Seçkin inci* (III) *En iyi* (IV) *Bana vaki olan bu mutluluk inşalah sana da olur.*

dayan- TDES’de fiil 1. *Dayanmak, yaslanmak* 2. *mec. Güvenmek* 3. *Direnmek* 4. *Katlanmak, tahammül etmek* 5. *Durmak, duraklamak* 6. *Her hangi bir şeye ulaşmak* 7. *Hastalıktan iyileşmek* 8. *Yeterli olmak* anlamlarında verilmiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Desteklenmek, yaslanmak* 2. *(Yattığı yerde) Doğrulmak* 3. *Durmak, duraklamak* 4. *mec. Güvenmek, itimad etmek* 5. *Mukavemet etmek; tahammül etmek* 6. *Kullanılışı uzun sürmek* olarak, KBS’de *bir yere yaslanmak, kendini dayamak* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *dayanmak, yaslanmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

dayan- GT, KF *Dayanmak, yaslanmak krş.* *taayan- 2.*

dayan- KRT (I) *Dayanmak, yaslanmak* (II) *Katlanmak, tahammül etmek, sabretmek, dişini sıkma.*

direk TDES’de ismin anlamı 1. *Direk, destek* 2. *mec. Destek, yardım* 3. *Sütun* şekillerinde verilmiştir. TEL’de kelime 1. *Ağaç ve saireden yapılan uzun ve kalın destek* 2. *Gemi deriği* 3. *Ufkî mertek veya sırık* 4. *Doğruca; doğruca giden* anlamlarında, KBS’de de *direk, kavak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *direk* kelimesi bir anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise dört anlamında yaşamaktadır.

direk BM, KF, Kİ, MS *Direk, destek krş.* *tirek 1.*

direk KRT (I) *Direk* (II) *Sütun* (III) *Pilon* (IV) *Bayrak sırtın direği.*

doğru İsmi 1. Düz 2. Doğru, yanlış olmayan 3. Gerçek 4. Hakikat 5. Zıt olan 6. Genişlik 7. Yabancı anlamları TDES’de, 1. Dosdoğru, doğruca 2. mec. Yalansız, yanlışsız 3. Lâzım olduğu gibi, istenildiği gibi, muntazam 4. Virajsız, düz bir çizgi üzerinde duran 5. mec. Gerçek, sahici 6. Doğru, şark anlamları da TEL’de verilmiştir. KBS’de kelime *doğru* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde ise bir anlamında kullanılmış *doğru* kelimesi KRT’de dört anlamıyla yaşamaktadır.

doğru Gİ, KFT, MS Doğru, yanlış olmayan *krş.* doğru, toğrı, toğru 1, torı.

doğru KRT (I) Düz (II) Doğru, yanlış olmayan (III) Samimî (IV) Gerçek.

e Sevortyan’da kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam *başkasından bir bilgi veya bir cevap isterken kullanılan ‘yâni, nasıl’ nidası* olarak, KBS’de *evet* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *ey*, *hey* nidası olarak kullanılmıştır. KRT’de nida ve *evet* anlamında da yaşamaktadır.

e CC Ey, hey *krş.* ey, i, iy.

e KRT (I) Evet (II) Ey, hey.

egiz TDES’de ismin anlamı *çift* ve *ikiz* olarak verilmiştir. TEL’de ve KBS’de kelime *bir doğumdan iki kardeş, ikiz* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *ikiz* anlamında kullanılmıştır, fakat KRT’de bu anlama *İkiz burcu* anlamın eklenmesiyle yaşamaktadır.

egiz CC İkiz *krş.* ekizek, ikiz, ikiz, yikiz (II).

egiz KRT (I) İkiz (II) İkizler burcu.

eglen- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. TEL’de kelime 1. *Vakit geçirmek, oyalanmak* 2. *Gecikmek, geç kalmak* 3. *Geçinmek, geçimini temin etmek* 4. *Hoşça vakit geçirmek* anlamlarında, KBS’de *beklemek* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil bir anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

eglen- BM, KFT Gecikmek, oyalanmak.

eglen- KRT (I) Zaman geçirmek, eğlenmek (II) Gecikmek, oyalanmak.

ekin Sevortyan ismin anlamını *ekin, tahıl* olarak vermiştir. TEL’de kelime 1. *Ekme işi, tohum atma ameliyesi* 2. *Tarlada bulunan hububat* anlamlarında, KBS’de 1. *Tahıl* 2. *Ekilen şey* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ekin* kelimesi

ekin, tahıl anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ekin* ve *Ekim ayı* anlamlarında yaşamaktadır.

ekin BM, DM, Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Ekin, tahıl *krş.* ikin.

ekin KRT (I) Ekin, tahıl (II) Ekim ayı.

en Sevortyan bu ismi 1. *Damga* 2. *Yerin üzerinde olan çatlak, yarık* 3. *Hendek* 4. *İşaret belirti* anlamlarında vermiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. *Genişlik* 2. *Uzun uzadıya, esaslı olarak* 3. *Abartma edatı* 4. *Hayvanlara vurulan damga veya kulağında işaret* 5. *Yüz rengi, beniz; yanak, yanak rengi* 7. *İlâve şekillerde*, KBS’de 1. *Abartma edatı* 2. *En, genişlik* 3. *Koyun, keçi gibi hayvanların kulağını keserek, oyarak ya da delerek yapılan işaret* 4. *Yüz, yanak şekillerinde gösterilmiştir*. Taradığımız eserlerde isim sadece *en* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *en, genişlik* ve *damga, im* anlamlarında yaşamaktadır.

en En (TZ) *krş.* in (IV), iñ.

en KRT (I) En, genişlik (II) Damga, im.

eski TDES’de kelime 1. *Eski* 2. *Taze olmayan* 3. *Eskimiş, köhne* 4. *Şal, baş örtüsü* 5. *Kötü (insan hakkında)* anlamlarında, TEL’de 1. *Yeni’nin aksi* 2. *Bez parçası, çaput; çocuk ara bezi, çamaşır; işte giyilen frenk gömleği* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *eski* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde de kelime *eski* anlamında kullanılmıştır. KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

eski CC, İM, Kİ, KK, MG, RH, TZ Eski *krş.* iski.

eski KRT (I) Eski, yeni olmayan (II) Kundak bezi.

eş Sevortyan bu kelimenin anlamını 1. *Arkadaş* 2. *Eşit olan* 3. *Çift; at çifti* 4. *Yakın, akraba* 5. *Topluluk* 6. *Destek, dayanak* 7. *Sahip, efendi* şekillerinde vermiştir. TEL’de isim 1. *Arkadaş, yoldaş* 2. *Zevce, zevce* 3. *Benzer, manend, nazir* 4. *(Doğumlarda çocuktan sonra gelen) Son, meşime* 5. *Ne? Hangi?* 6. *(Nida) Hadi!* anlamlarında, KBS’de 1. *Eş, arkadaş* 2. *Kuma, ortak* 3. *Çiftten biri* 4. *Son, etene* 5. *İyi* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî kıpçak Türkçesinde *eş* kelimesi *iş* ve *arkadaş, yoldaş* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de *meşime* ve *arkadaş, yoldaş* anlamlarında yaşamaktadır.

eş (I) KFT İş *krş.* iş (I), yeş (II) Kİ Eş, arkadaş, yoldaş *krş.* iş (II).

eş KRT **(I)** Çocukların anne karnında bulundukları mekân, meşime **(II)** Eş, arkadaş, yoldaş.

eşek Sevortyan ismi beş anlamında vermiştir: 1. *Eşek* 2. *İki yaşlık koyun* 3. *Nal merdiveni* 4. *Koyun tüylerini kesmek için kullanılan makas* 5. *Üzerinde tatlı satılan üçgen tahta*. TEL’de kelime 1. *Mekrep* 2. *(Okul argosu) Dik üçgen* anlamlarda, KBS’de 1. *Eşek* 2. *Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa* 3. *Kemençenin tellerinin bindiği köprü* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *eşek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de iki anlamında yaşamaktadır.

eşek BV, CC, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Eşek *krş.* eçek, işek (II), yeşek.

eşek KRT **(I)** Eşek **(II)** (Argo) Aptal, ahmak.

et Kelimenin 1. *Et* 2. *Beden, vücut* 3. *Öldürülmüş hayvan ceseti* 4. *Meyve veya sebze eti* 5. *Atın kullanması için verilen ücret* anlamları TDES’de verilmiştir. TEL’de isim *vücudun adeleli kısmı* anlamında, KBS’de *et* anlamında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde de *et* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *et* ve Sevortyan’da yer alan *meyve veya sebze ezmesi* anlamlarında yaşamaktadır.

et BM, CC, DM, İN, KF, KFT, KK, RH, TA, TZ Et *krş.* it (II).

et KRT **(I)** Et **(II)** Meyve veya sebze eti.

ev TDES’de kelime öy şeklinde ve şu anlamlarında gösterilmiştir: 1. *Ev* 2. *Ev işi* 3. *Oda, hane* 4. *Yaşama yeri* 5. *Çadır* 6. *Satranç tahtasında hane* 7. *Aile, ev halkı* 8. *Eş, karı*. Kelimenin 1. *Oturulan yer, mesken; çadır; hane* 2. *(Örtmece olarak) Umumhane* 3. *Oda* 4. *Ev halkı, aile* 5. *Zevce* 6. *Satranç tahtasında hane* anlamları TEL’de, yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı, konut anlamı da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *ev* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *ev* ve ‘*hey, ey*’ nidası anlamlarında yaşamaktadır.

ev BM, CC, Gİ, KF, KFT, Kİ, KK, MS, RH, TA, TZ Ev *krş.* iv, öv, öy, yev.

ev **(I)** Ev **(II)** (Nida) Hey, ey.

gür Sevortyan kelimenin anlamını on bir şekilde vermiştir: 1. *Gür, sık* 2. *Çok olan* 3. *Bolluk* 4. *(Ses için) Yüksek* 5. *Dinçlik* 6. *Cesur* 7. *Şişman, iri* 8. *Cevval* 9. *Zenginlik, varlık, refahlılık* 10. *Dağ yeri, ağaçlık* 11. *Dostane*. TEL’de kelime 1. *Yoğun, sık* 2. *Güçlü* 3. *Bol* 4. *Yılmayan, cesur* anlamlarında, KBS’de ise *gür, çok, bol* ve *cesur*,

yiğit, güçlü anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gür* kelimesi *sık, gür* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise iki anlamında yaşamaktadır.

gür İH Gür, sık **gür er** "sağlam, dayanıklı (adam)" (İH).

gür KRT (I) Gür, sık (II) Gürültü.

iç- Fiil Sevortyan’da şu şekillerinde verilmiştir: 1. *İçmek* 2. *mec. Sızmak, çekmek* 3. *Yemek yemek, çorba içmek* 4. *Sigara, tütün içmek, çekmek*. TEL’de kelime *susuzluğunu gidermek* anlamında, KBS’de 1. *İçmek* 2. *Sigara vb. içmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *içmek* anlamında kullanılmış *iç-* fiili günümüz KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

iç- BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, RH, TA, TZ İçmek *krş.* iş- (II).

iç- KRT (I) Su veya herhangi bir sıvıyı içmek (II) Sigara çekmek.

ileri TDES’de kelime 1. *İleri* 2. *Gelecek* 3. *Önce* 4. *İlk önce, başta* 5. *Doğu* 6. *At arabanın kapısı yönlendiği taraf* 7. *(Zaman için) Evvel, daha eskiden* 8. *Daha iyi* anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam 1. *Daha öne, daha önce* 2. *Daha öne doğru, öteye doğru* 3. *(Zaman için) Evvel, daha eskiden* şekillerinde, KBS’de 1. *Her hangi birşeye göre daha ötede olan yer* 2. *Gelecek, sonra* 3. *Önceki, evvelki* şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *ileri* kelimesi *ön taraf, ileri* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ileri; öncü işçi ve gelecek zaman* anlamlarında yaşamaktadır.

ileri DM, İH, KF İleri, ön taraf *krş.* ilerü, ilgeri, ilgerü.

ileri KRT (I) İleri (II) Öncü işçi (III) Gelecek zaman.

ilik TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de isim 1. *Kemik içindeki yağlı ve yumuşak madde* 2. *Çok güzel, çok çekici, cinsel istek uyandıran* 3. *(Terzilikte) Düğmenin girdiği kumaş yarığı* 4. *Kabak ve fasulyelerin uzayan kısımları; iplik bükmeye yarayan araç* anlamlarında, KBS’de 1. *İlik, düğme* 2. *Kemikdeki ilik* anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *ilik* kelimesi *düğme için kumaşa açılan delik ve geyik* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise *düğme için kumaşa açılan delik ve kemikdeki ilik* anlamlarında yaşamaktadır.

ilik (I) GT, TA, TZ Düğme için kumaşa açılan delik, ilik *krş.* ilgik, ilkek, ilkik
(II) TA Geyik.

ilik KRT **(I)** Düğme için kumaşa açılan delik **(II)** Kemikteki ilik.

ilindir- Fiilin anlamı etimolojik sözlüklerde verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yapıştırmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *yapıştırmak* ve *hırsızlık etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

ilindir- CC Yapıştırmak, takılı kalmak.

ilindir- KRT **(I)** Yapıştırmak **(II)** (Örtmece) Hırsızlık etmek.

iste- TDES’de kelime 1. *İstemek* 2. *Takip etmek* 3. *Aramak* 4. *Araştırmak* 5. *Toplamak* anlamlarında, TEL’de 1. *Aramak* 2. *Araştırmak*, *gözden geçirmek* 3. *Arzulamak* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *istemek*, *arkasına düşmek*, *aramak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *iste-* fiili *istemek*, *ararmak*, *araştırmak* anlamında kullanılmışken günümüz KRT’de aşağıdaki dört anlamında yaşamaktadır.

iste- BM, GT, İM, KF, KK, MG İstemek, aramak, araştırmak *krş.* isde-, izde- (I), irde- (II), izle-, yizde-.

iste- KRT **(I)** İstemek **(II)** Sormak, rica etmek **(III)** Talep etmek **(IV)** (Kızı) istemek, nişanlamak.

işle- Sevortyan fiilin anlamını *işlemek* olarak vermiştir. TEL’de kelime 1. *Çalışmak* 2. *İcra etmek*, *neticeye götürmek* 3. *(Cansız faillerle) Harekette olmak*, *tesir etmek* 4. *(Yara hakkında) Cerahatlanmak* 5. *(Argo) Çalmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Bir şeye emek vererek onu daha elverişli hale getirmek* 2. *Nakışlamak* 3. *Etkilemek*, *nüfuz etmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *işle* fiili iki anlamında kullanılmıştır: *yapmak*, *uğraşmak* ve *imal etmek*. KRT’de ise aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır.

işle- **(I)** BV, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MG, MS, TA İşlemek, yapmak, uğraşmak **(II)** İN, RH İmal etmek.

işle- KRT **(I)** İşlemek, yapmak, uğraşmak **(II)** İmal etmek **(III)** (Çıban) işlemek.

kaç- TDES’de fiilin altı anlamı verilmiştir: 1. *Koşmak* 2. *Gitmek*, *ayrılmak* 3. *(İşten vb.) Kaçmak* 4. *Kaçılmak* 5. *(Uyku, hal, keyf vb.) Kaybolmak* 6. *(Hayvanlar için)*

cinsel birleşmede bulunmak. KBS’de kelime *fırar etmek* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaçmak* anlamında kullanılmış *kaç-* fiili bugün KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

kaç- BM, CC, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, TA, TZ Kaçmak *krş.* kaç-.

qaç- KRT **(I)** Kaçmak **(II)** (Örtmece) (Hayvanlar için) cinsel birleşmede bulunmak.

kaçaç TDES’de ve KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *eskimiş*, *eski* anlamında kullanılmıştır, KRT’de *kurutulmuş et* ve *zayıf olan kimse* anlamlarında yaşamaktadır.

kaçaç TZ Eskimiş, eski **kaçaç et** "kurutulmuş et" (İH).

qaçaç KRT **(I)** Kurutulmuş et **(II)** Zayıf olan kimse.

qaldır- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam *bulunduğu yerden almak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaldırmak* anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *bırakmak* ve *işten almak* anlamlarında yaşamaktadır.

qaldır- Gİ, KF, KK, TZ Kaldırmak *krş.* kaldır-.

qaldır- KRT **(I)** Bırakmak **(II)** İşten almak.

kanat Bu ismin 1. (Kuşlarda olan) Kanat 2. Yüzgeç 3. Göçebe çadırın kanatı 4. (Kapı, pencere) Kanatı 5. At arabasının yan tarafı 6. Müştemilattan bina 7. Yan, kanat anlamları TDES’de, 1. Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ 2. Defter yaprağı anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kanat* anlamında kullanılmış bu isim KRT’de *kanat* ve *halat* anlamlarında yaşamaktadır.

kanat BM, DM, Gİ, GT, İM, Kİ, TA, TZ Kanat *krş.* hanat.

qanat KRT **(I)** Kanat **(II)** Halat.

kap- TDES’de fiilin anlamı 1. Ateşe dönmek, yanmak 2. Hendişelenmek 3. Kapatmak 4. Almak 5. Ağızla kapmak 6. (Hayvanlar hakkında) Atılmak 7. Sövmek, küfretmek 8. (Kapana, ağa) Düşmek 9. Hasta olmak 10. Anlamak, kavramak şekillerinde verilmiştir, KBS’de kelime 1. Birden bire yakalayarak, çekerek almak 2. Isırıp parçalamak 3. Koparmak, ısırarak 4. İşitir işitmez veya görür görmez bellek,

öğrenmek 5. (Yer için) Ayırmak, tutmak 6. Bulaşmış olmak, geçmek anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kapmak*, *almak* anlamında kullanılmış *kap-* fiili bugün KRT’de *almak* ve *ağızla*, *kapmak*, *almak*, *yemek* anlamlarında yaşamaktadır.

kap- GT, İM, İN, Kİ, MG, TZ Kapmak, almak *krş.* kab-.

qap- KRT (I) Almak (II) Ağızla kapmak, almak, yemek.

kart TDES’de 1. Yaranın üzerinde oluşan kuru deri 2. Kattı, sert 3. Çalı kabuğu 4. Yaşlı, kart 5. Akıllı anlamlarında, KBS’de 1. Yaşlı, eski 2. Yara 3. Huysuz olan kimse 4. 3-4 yaşında enenmiş erkek koyun, keçi 5. Kart, olgun anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kart*, *yaşlı* anlamında kullanılmıştır ve bugün KRT’de *kart*, *yaşlı*; *taze olmayan*, *kattı* anlamlarında yaşamaktadır.

kart CC, TZ Kart, yaşlı *krş.* kartay.

qart KRT (I) Kart, yaşlı (II) Taze olmayan, kattı.

katla- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam *kâğıt*, *kumaş gibi nesneleri üst üste gelecek biçimde bükme* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *yuvarlanmak* anlamında kullanılmıştır ve bugün KRT’de *katlanmak*, *bükülmek* ve *yuvarlamak* anlamlarında yaşamaktadır.

katla- MG Yuvarlanmak.

qatla- KRT (I) Katlamak, bükme (II) Yuvarlamak.

katlan- Sevortyan bu kelimenin anlamını TDES’de vermemiştir. KBS’de anlam 1. Sabretmek, tahammül etmek 2. Çabalamak, uğraşmak olarak iki şekilde verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde **sabır ve tahammül etmek** anlamında kullanılmış *katlan-* fiili günümüz KRT’de *katlanmak* ve *sabır etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

katlan- Kİ Sabır ve tahammül etmek.

qatlan- KRT (I) Katlanmak (II) Sabır ve tahammül etmek.

kaysı TDES ve KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *...ki onu* ve *hangisi, hangi* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *hangisi, hangi* ve *kaysı* anlamlarında yaşamaktadır.

ķaysı (I) CC...ki onu **(II)** DM, Gİ, GT, KF, MG, MS, RH, TZ Hangisi, hangi *krş.* ķayısı, ķayusı.

ķaysı KRT **(I)** Hangi, hangisi **(II)** Kayısı.

ķayt- TDES’de fiil 1. *Dönmek* 2. *Gitmek* 3. *Eğilmek* 4. *Reddetmek* 5. *(Ateş, su için) Düşmek* 6. *Ölmek* 7. *İnmek* 8. *Yıkılmak* anlamlarında verilmiştir, KBS’de ise anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dönmek*, *geri dönmek* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır.

ķayt- CC, Gİ, GT Dönmek, geri dönmek *krş.* ķayíd-, ķayıt-, ķayıt-, ķayıt-.

ķayt- KRT **(I)** Dönmek, geri dönmek **(II)** (Şişik veya yara) kaybolmak **(III)** Nemlenmek, rutubetlenmek.

ķepək TDES’de ve KBS’de 1. *Kepek* 2. *Saç kepeği* anlamlarında verilmiş bu isim KRT’de de aynı anlamlarında yaşamaktadır, Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise sadece *ķepək* anlamında kullanılmıştır.

ķepək İM, KFT, RH, TZ Kepek *krş.* ķabak (III), kebek.

ķepək KRT **(I)** Kepek **(II)** Saç kepeği.

ķesik Sevortyan’da kelime 1. *Kesilmiş* 2. *Parça, bölüm* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de anlam 1. *Kesilmiş olan* 2. *Sıra, nöbet* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime *ķesik*, *ķesilmiş* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ķesilmiş*; *parça, bölüm* ve *kertik* anlamlarında yaşamaktadır.

ķesik İM Kesik, kesilmiş *krş.* kesük (I), kisik.

ķesik KRT **(I)** Kesilmiş **(II)** Parça, bölüm **(III)** Kertik.

ķesil- TDES’de 1. *Kesilmek* 2. *Bitmek* 3. *Belirlenmek* 4. *Çene çalınmak* anlamlarında, KBS’de *ķesilmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ķesilmek* ve *sona ermek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *ķesilmek*; *sona ermek* ve *ekşimek* anlamlarında yaşamaktadır.

ķesil- **(I)** BM, BV, Gİ, GT, İM, KFT, KK, MS, TZ Kesilmek *krş.* kesin-, kisil- 1 **(II)** KFT, MS Sona ermek.

ķesil- KRT **(I)** Kesilmek **(II)** Sona ermek **(III)** *mec.* Ekşimek.

kez- Kelime TDES’de 1. *Gezmek* 2. *Geçmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Gezmek* 2. *Dönmek, dolaşmak* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *gezmek, yürümek* anlamında kullanılmış *kez-* fiili bugün KRT’de *gezmek, yürümek* ve *erkeklerle kız görüşmek, birlikte çıkmak* anlamlarında yaşamaktadır.

kez- CC, DM, Kİ, KK, TA *Gezmek, yürümek* *krş. kız-*.

kez- KRT (I) *Gezmek, yürümek* (II) (Örtmece) *Erkeklerle kız görüşmek, birlikte çıkmak*.

kırıl- TDES’de 1. *Kırılmak* 2. *Kökle çıkarılmak* 3. *Tıraş edilmek* 4. *Kesilmek* 6. *Doğraltmak* 7. *Mahvedilmek* 8. *Bilelenmek* 9. *Temizlenmek* 10. *Bükülmek* anlamlarda, KBS’de 1. *Kırmak işine konu olmak* 2. *Gücenmek* anlamlarında verilmiş *kırıl-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ölmek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *kırılmak* ve *mahvedilmek* anlamlarında yaşamaktadır.

kırıl- CC, Kİ *Ölmek, gebermek, helâk olmak*.

kırıl- KRT (I) *Kırılmak* (II) *Mahvedilmek*.

kızar- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de kelime *kırmızı veya ona yakın bir renk almak* anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde de bu anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise fiilin anlam alanı genişlemiş ve o *kızarmak* ve (gözler) *iltihaplanmak* şekillerinde yaşamaktadır.

kızar- Kİ, MG, RH, TZ *Kızarmak, rengi kırmızı olmak*.

kızar- KRT (I) *Kızarmak* (II) (Gözler) *İltihaplanmak*.

kiriş TDES’de 1. *Kiriş* 2. *İnek kuyruguda olan kas* 3. *Yay* 4. *Yünü taramak için kullanılan alet* 5. (Kemane vb.) *Teli* 6. *Azman* 7. *Putrel* anlamlarında, KBS’de 1. *Bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsağından yapılan tel* 2. *Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ* 3. *Dört köşe kalın keresteden, demirden ve betonarmeden yapılmış yatay destek parçası* anlamlarda kullanılmış *kiriş* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kiriş* anlamında kullanılmıştır. KRT’de isim *giriş; ön söz* ve *kalas* anlamlarında yaşamaktadır.

kiriş BV, DM, Gİ, GT, İN, KF, Kİ, MG, TA, TZ *Kiriş*.

kiriş KRT (I) 1. *Giriş* 2. *Ön söz* (II) *Kalas*.

ƙoy- Fiilin 1. Koymak 2. Bırakmak 3. Durdurmak 4. Halletmek 5. Vurmak anlamları TDES’de, 1. Birşeyi bir yere bırakmak 2. Dökmek anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de koymak; radyo, televizyon açmak ve kesmek; bırakmak; durdurmak anlamlarında yaşamaktadır.

ƙoy- (I) BV, CC, Gİ, GT, İN, KFT, KK, MG, RH, TA, TZ Koymak, bırakmak *krş.* ƙo- (I), ƙol- (I) (II) Kİ Hastalığı ortaya çıkmak (III) İM İzin vermek (IV) TA İndirmek.

qoy- KRT (I) Koymak (II) (Radyo, televizyon) açmak (III) Kesmek (IV) Bırakmak (V) Durdurmak.

ƙoyu TDES’de kelime 1. Koyu 2. Asıl, gerçek 3. Yumşak anlamlarında, KBS’de 1. Karaya kaçır renk, açık karşıtı 2. Koyu, kalın, sık 3. (Akarlarda) koyu 4. Yoğunluğundan dolayı güç akan, sulu karşıtı anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde koyu anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de koyu ve asıl, gerçek anlamlarında yaşamaktadır.

ƙoyu BV Koyu *krş.* ƙoyuğ.

qoyu KRT (I) Koyu (II) Asıl, gerçek.

ƙöç- TDES’de ve KBS’de göç etmek anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır.

ƙöç- BM, CC, Gİ, GT, Kİ, İM, TA Göçmek, göç etmek *krş.* ƙöş-.

ƙöç- KRT (I) Göçmek, göç etmek (II) (Taşıtlar için) hareket etmek (III) Başlamak **laf ƙöçti** "lâf, konuşma başladı".

ƙöçür- Kelime TDES ve KBS’de göçürmek anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde de bu anlamında kullanılmıştır. KRT’de fiil taşımak, nakletmek; göçürmek; taşıtları hareket ettirmek ve kaynatmak anlamlarında yaşamaktadır.

ƙöçür- CC Göçürmek.

koçur- KRT (I) Taşımak, nakletmek (II) Göçürmek (III) Taşıtları hareket ettirmek (IV) *mec.* Kaynatmak.

köster- TDES’de ve KBS’de kelime *göstermek* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde de fiil bu anlamında kullanılmıştır, fakat bugün KRT’de *göstermek*; *aks etmek* ve *öğüt vermek* anlamlarında yaşamaktadır.

köster- BM, Gİ, Kİ, MS, RH Göstermek *krş.* körset-.

köster- KRT (I) Göstermek (II) Aks etmek (III) *mec.* Öğüt vermek.

köter- TDES’de kelime *kaldırmak* anlamında verilmiştir. KBS’de fiilin anlamı gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *götürmek* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *götürmek* ve *kaldırmak* anlamlarında yaşamaktadır.

köter- BV, CC, GT, İM Götürmek *krş.* ködir-, kötür- (I).

köter- KRT (I) Kaldırmak (II) Götürmek.

köz TDES’de 1. Göz 2. Kömür 3. Kıvılcım 4. Işın anlamlarında, KBS’de *küçük kor parçası* anlamında verilmiş *köz* kelimesi taradığımız eserlerde *göz*; *köz*; *kaynak*, *göze* ve "*könü*" kelimesini pekiştireme sözü anlamlarında kullanılmıştır. *Göz*; *bakış*; *delik*; *oda*; *tomurcuk* ve *pınar*, *nazar*, *kaynak* anlamları ise bugün KRT’de yaşamaktalar.

köz (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Göz **köz tazar-** "gözü belermek" (TZ); **köz kaķ-** "gözle kaşıla işaret etmek" (TZ); **köz yum-** "göz yummak, görmezden gelmek" (TZ) (II) BM, GT, İM, TZ İyice yanmış kömür, **köz** (III) DM, İM, Kİ, MS, TA Kaynak, *göze* (IV) CC "*Könü*" kelimesini pekiştireme sözü.

köz KRT (I) 1. Göz 2. Bakış (II) Delik (III) Oda **üç kozlū evniñ bir kozünde anası otura** "üç odalı evin bir odasında annesi oturuyor" (IV) Tomurcuk (V) Nazar, kötü göz (VI) Pınar, kaynak.

közlū TDES’de *gözü olan*, KBS’de *deliği olan* anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *gözü olan* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *gözü olan*; *deliği olan* ve *odası olan* anlamlarında yaşamaktadır.

közlū TA Gözü olan, gözlū.

közlū KRT (I) Gözlū, gözü olan (II) Delikli, deliği olan (III) Odalı, odası olan.

kulak Kelime TDES’de 1. Kulak 2. İşitim 3. Kalpak veya şapkanın kulağı 4. Her hangi bir şeyin sapı 5. Silâh kulağı 6. Hamutun kulağı 7. Pulluğun gövdesi 8. Sürtme ağın kanatları 9. Çalgı aletlerin tellerini sıkırtmak için kullanılan kazıcık 10. Sebze veya bitkilerin ilk yaprakları 11. Solungaçlar 12. Arkın kanaldan ayrıldığı yer 13. Küçük yar 14. Hâle anlamlarında, KBS’de 1. Başın her iki yanında bulunan işitme organı 2. Yenleri kısa elbise anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kulak anlamında kullanılmış bu isim bugün KRT’de kulak ve kabın sapı anlamlarında yaşamaktadır.

kulak BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, MG, MS, RH, TZ Kulak *krş.* kulağ **kulak tozu** "kulağın düz ibiği" (İH).

qulaq KRT (I) Kulak (II) (Kabın) sapı.

kurum TDES’de 1. Kurum 2. Eski, yanık keçe anlamlarında, KBS’de 1. Ocak bacalarında biriken veya çevreye savrulan kalın is 2. Kuruluş, müessese, tesis 3. Kendini büyük ve önemli gösterme davranışı, büyüklenme, azamat anlamlarında gösterilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde bir anlamında kullanılmıştır: kurum, is. KRT’de ise anlam aşağıdaki dört şekilde yaşamaktadır.

kurum İH Kurum, is.

qurum KRT (I) Biçim, tarz (II) Poz, tavır, gösteriş (III) Kibirlik (IV) Kurum, is.

kutul- TDES’de 1. Kurtulmak 2. Kaçmak 3. Düşmek, ayrılmak 4. Hastalıktan iyileşmek 5. Derde deva bulmak 6. Bitmek, sona ermek 7. Mutlu olmak anlamlarında, KBS’de 1. Tehlikeli ve kötü bir durumu atlamak 2. Kurtulmak, doğurmak anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde kurtulmak anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime kurtulmak ve doğum yapmak anlamlarında yaşamaktadır.

kutul- CC, GT, İM, Kİ, TZ Kurtulmak *krş.* kurtul-, kutıl-, kuttul-.

qutul- KRT (I) Kurtulmak (II) (Örtmece) Doğum yapmak, doğurmak.

kümüş İsim TDES’de 1. Gümüş 2. Gümüş para 3. Altın anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelime gümüş anlamında gösterilmiştir ve taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime gümüş ve para anlamlarıyla yaşamaktadır.

kümüş BM, CC, DM, GT, İM, Kİ, KK, MG, TZ Gümüş *krş.* kömiş, kümiş **kümüş ayak** "gümüş kadeh" (DM) **kümüş barası** "gümüş para" (DM).

kümüş KRT (I) Gümüş (II) Para.

kün Kelimenin 1. *İşlenmiş deri* 2. *Gün* anlamları TDES’de, *gün* anlamı da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *güneş*; *gündüz*; *gün* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de bir de *kıskançlık* anlamında yaşamaktadır.

kün 1. BM, CC, DM, Kİ, MG, TA, TZ Güneş *krş.* künes, küneş 2. GT, İM Gündüz 3. BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Gün.

kün KRT (I) 1. Güneş 2. Gün 3. Gündüz (II) Kıskançlık.

oğul TDES’de 1. *Erkek çocuk, evlât* 2. *Çocuk, yavru* 3. *Delikanlı* 4. *Kayınbirader* 5. *Öz isim* 6. *Hizmetçi* 7. *Arı oğlu* 8. *(Satrançta) Paytak, piyon* anlamlarında, KBS’de 1. *Erkek evlât* 2. *Oğul, çocuk* anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *oğul, evlât, erkek çocuk* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

oğul BM, BV, CC, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TA, TZ Oğul, evlât, erkek çocuk *krş.* ol (III), ovul.

oğul KRT (I) Oğul, evlât, erkek çocuk (II) Oğul, arı kovanı.

oğut- Kelimenin anlamı TDES’de verilmemiştir. KBS’de anlam 1. *Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak* 2. *Surat asmak* 3. *Birinin başkasına kötü niyet beslediğini haber vermek* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *okutmak* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam *eğitim vermek; okutmak* olarak yaşamaktadır.

oğut- GT, TZ Okutmak *krş.* oğut-, oğt-, oğut-.

oğut- KRT (I) Eğitim vermek (II) Okutmak.

orak TDES’de *orak*, KBS’de *ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aleti* şeklinde verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise kelime *orak* ve *temmuz ayı* anlamlarında yaşamaktadır.

orak İM, TA, TZ Orak **orak küni** "ekin biçme günü" (İM).

orak KRT (I) Orak (II) Temmuz ayı.

orta Kelimenin 1. Orta 2. Ara 3. Çevre, ortam 4. Olay yeri 5. Maddî durumu orta olan insan 6. Yeniçer alayı 7. Ocak 8. Perşembe 9. Yardımcı söz anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam 1. İki uçtan eşit uzaklıkta olan yer; yer ve zaman bildiren zarf 2. Vasat 3. Orta büyüklükte moloz 4. Boşböğür şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde orta anlamında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de orta ve müfreze, ekip, bölük anlamlarında yaşamaktadır.

orta Orta BV, CC, GT, Gİ, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ **orta barmak** "orta parmak" (KK, TA).

orta KRT (I) Orta (II) Müfreze, ekip, bölük.

otur- Kelime TDES’de 1. Oturmak 2. Yaşamak 3. mec. Zor duruma düşmek 4. Çalışmak, çabalamak 5. Her hangi bir işi yerine getirmek 6. Durmak 7. Geçinmek 8. Doğum yapmak 9. Vakit geçirmek 10. Yardımcı fiil anlamlarında, KBS’de 1. Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek 2. Yatmak 3. Saç ve elbise kesmek anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde oturmak anlamında kullanılmıştır, fakat KRT’de oturmak; binmek; yaşamak ve hapse düşmek anlamlarında yaşamaktadır.

otur- GT, Gİ, İN, KF, KFT, MS, TZ Oturmak *krş.* oltur-, voltur-.

otur- KRT (I) Oturmak (II) Binmek (III) Yaşamak (IV) mec. Hapse düşmek.

oturağ TDES’de oturulacak yer, KBS’de 1. Oturulacak yer veya şey 2. Kötürüm 3. Emekli, iş görmeye 4. Yürüme zamanı geldiği halde yürüyemeyen çocuk 5. Helâ 6. Lâzımlık 7. Ekşi bir tür armut 8. Çam fidanı anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde oturak, oturulacak yer anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT’de kelime oturan; yerleşik ve oturulacak yer anlamlarında yaşamaktadır.

oturağ TZ Oturak, oturulacak yer *krş.* otrağ, otraş, otruk, oturğu.

oturaq KRT (I) Oturan (II) Yerleşik (III) Oturulacak yer.

oya Kelime TDES’de 1. Uyanıklı 2. Gerçek 3. Canlı, çevik anlamlarında, KBS’de 1. Genellikle ipek ibrişim kullanarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel 2. Küçük mendil 3. Nakış anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde oya, işleme anlamında kullanılmıştır, Bugün KRT’de anlam oya, işleme ve duvargözü, niş şekillerde yaşamaktadır.

oya İM Oya, işleme *krş.* oyu.

oya KRT (I) Oya, işleme (II) Duvargözü, niş.

oyun TDES'de 1. Oyun 2. Dans 3. Şamanların duası 4. Yalan 5. Her hangi birşeyi bol olan yer anlamlarında, KBS'de 1. Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence 2. Kumar 3. Şaşkınlık uyandırıcı hüner 4. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi 5. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bitini 6. Piyes, temsil 7. Düzen, hile 8. Yarış anlamlarında verilmiş bu isim taradığımız eserlerde sadece oyun anlamında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise kelime oyun; dans; tiyatro oyunu ve hile, oyun anlamlarıyla yaşamaktadır.

oyun Oyun (İM, İN, MG) *krş.* oyun.

oyun KRT (I) Oyun (II) Dans (III) Tiyatro oyunu (IV) mec. Hile, oyun.

ökçe Kelime TDES'de 1. Topuk 2. Taban, ökçe 3. Ayakkabının arkası 4. Ayakkabının tabanı 5. Dayanak noktası 6. Her hangi bir şeyin sonu 7. Çaba, gayret anlamlarında verilmiştir. KBS'de ismin anlamı ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü olarak gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde ökçe, taban anlamında kullanılmıştır, KRT'de topuk; taban ve horaz mahmuzu anlamlarında yaşamaktadır.

ökçe DM, İM, İN, MG, TA Ökçe, taban *krş.* ökçe, ökşem.

ökçe KRT (I) 1. Topuk 2. Taban (II) Horaz mahmuzu.

özek TDES'de isim 1. İç 2. İç organlar 3. Kıyma 4. Beyin 5. Kan damarı 6. Gövde 7. Orta 8. mec. Kalp, yürek 9. Nefes 10. Çekirdek 11. Güç, kuvvet anlamlarında, KBS'de 1. Nüve 2. Belin iç yanında bulunan damar anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ağacın bedeni, özü anlamında kullanılmış özek kelimesi KRT'de ağacın bedeni ve kurşunkalemin vb. mili anlamlarında yaşamaktadır.

özek TZ Ağacın bedeni, özü *krş.* özdek.

özek KRT (I) Ağacın bedeni, özü (II) Kurşun kalemin vb. mili, çubuğu.

parmak TDES'de 1. Parmak 2. Bitki gövdesi 3. Korkuluk 4. İnç, parmak 5. Parmaksız anlamlarında, KBS'de 1. Parmak 2. Bir tür ekmek 3. Araba tekerleğinin ortasını tekerliğin çevresine bağlayan çubuklar 4. Bağ çubuğunun dal olarak büyümesi

için budarken bırakılan bölümü anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde sadece *parmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *parmak* ve *korkuluk dikmesi* anlamlarında yaşamaktadır.

parmak TZ Parmak *krş.* barmağ.

parmaq KRT (I) Parmak (II) (İnşaatta) korkuluk dikmesi.

saban Kelimenin 1. *Pulluk* 2. *Çift öküz* 3. *Toprak sürme işi* 4. *Sürülmüş tarla* 4. *Yazlık buğday* anlamları TDES’de, 1. *Tarlayı ekilir duruma getirmek için çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı* 2. *Yaz ekini* 3. *Tarla* anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *saban* kelimesi *pulluk* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *pulluk* ve *Mart ayı* anlamlarında yaşamaktadır.

saban BM, CC, İH, TA Saban, pulluk.

saban KRT (I) Saban, pulluk (II) Mart ayı.

saç TDES’de 1. *İnsanın başındaki kıllar* 2. *Örülmüş saç, örgü* 3. *Yün* 4. *Demir, saç* 5. *Saç tava* anlamlarında, KBS’de 1. *Baş derisini kaplayan kıllar* 2. *Tava; üzerinde ekmek, yufka gibi yiyecekler pişirilen aygıt* anlamlarında verilmiş *saç* kelimesi taradığımız eserlerde *insanın başındaki kıllar* ve *üzerinde yufka ekmek pişirilen saç* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de kelime *insanın başındaki kıllar* ve *damar* anlamlarında yaşamaktadır.

saç (I) BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, KFT, MS, RH Saç, insanın başındaki kıllar *krş.* saç (I), saç (II) Kİ Üzerinde yufka ekmek pişirilen saç *krş.* saç (II) **saç ayak** "ateş üstündeki tencerenin altına konulan demir" (İH).

saç KRT (I) Saç, insanın başındaki kıllar (II) Damar.

sağallı TDES’de 1. *Sakallı* 2. *Bıyıklı* 3. *Gümüşle süslenmiş göğsülüğü olan kimse* anlamlarında, KBS’de *sakallı* anlamında verilmiş kelime taradığımız eserlerde *sakallı* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

sağallı DM Sakallı *krş.* sağallı, sağallu.

saqallı KRT (I) Sakallı (II) (Erkekler için) yetişkin, büyük.

san Bu kelimenin 1. *Sayı* 2. *Fikir* 3. *Nişan, belirti* 4. *Onur* 5. *Vücut organı* 6. *Beden* 7. *Uyluk* anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam *ün, şöhrret, san, addü itibar* olarak gösterilmiştir ve taradığımız eserlerde *sayı* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *san* kelimesi *sayı; gazete, dergi vb. sayısı; uyluk* ve *şan, şöhrret, onur, şeref* anlamlarında yaşamaktadır.

san CC, GT, İM, MG Sayı.

san KRT (I) 1. Sayı 2. (Gazete, dergi vb.) Sayısı (II) Uyluk (III) Şan, şöhret, onur, şeref.

sap TDES’de *sap* kelimesinin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. *Sap* 2. *Kemane sapı* 3. *Bitki sapı* 4. *İp* 5. *İlmik* 6. *Tel*. KBS’de anlam 1. *Bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm* 2. *Bir aracı tutmaya yarayan bölüm* 3. *Kılıç veya bıçak sapı* 4. *İplik tiresi* 5. *Bir dikişlik iplik* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sap* anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *sap* anlamında ve kuvvetlendirme ön eki olarak yaşamaktadır.

sap GT, Kİ, MG, TA, TZ Sap.

sap KRT (I) Sap (II) Kuvvetlendirme ön eki **sap-sarı** "sapsarı".

sav- TDES’de fiil *sağ-* şeklinde ve 1. *Sağmak* 2. *mec. Hırsızlık yapmak* 3. *Emmek* 4. *(Meyve, yemiş) Toplamak* 5. *Balı peteklerden almak* 6. *Yumurtalamak* 7. *Sarılı olan şeyi açmak* 8. *Kerpiçi toz haline getirmek* anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de *istenmeyen birini başından uzaklaştırmak* anlamında verilmiş *sav-* fiili taradığımız eserlerde *yerini değiştirmek* ve *sağmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır.

sav- (I) Kİ Yerini değiştirmek (II) TZ Sağmak *krş.* sağ-.

sav- KRT (I) Sağmak (II) Yerini değiştirmek (III) *mec.* Herhangi bir şeyden kurtulmak.

şay- Kelimenin 1. *Delimek* 2. *Ağaç dikmek* 3. *Derinliği kontrol etmek* 4. *Dikiş yapmak* 5. *Demir kürek ile kazmak* 6. *İftira atmak* 7. *Yalan söylemek* 8. *Yün veya pamuğu tahta çubucuklarla vurmak* 9. *Dövmek* anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de fiil 1. *Saymak* 2. *Söylemek* 3. *Türkü, mani söylemek* anlamlarında gösterilmiştir. Bugün KRT’de anlam *saymak*, *hesaplamak* ve *saygı göstermek* şekillerinde yaşamaktadır. Taradığımız eserlerde ise kelime *saymak*, *hesaplamak* anlamında kullanılmıştır.

şay- BM, DM, Gİ, İM, KF, KK, MS, TZ Saymak, hesaplamak *krş.* sa-.

say- KRT (I) Saymak, hesaplamak (II) *mec.* Saygı göstermek.

sayıl- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de *sayılmak* anlamında verilmiş ve taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmış *sayıl-* fiili KRT’de *sayılmak* ve *hürmet edilmek* anlamlarında yaşamaktadır.

sayıl- GT Addedilmek, sayılmak.

sayıl- KRT **(I)** Addedilmek, sayılmak **(II)** *mec.* Hürmet edilmek.

sepet Etimolojik sözlüklerde anlamı verilmemiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sepet* anlamında kullanılmış, bugün KRT’de ise *sepet* ve *arı kovanı* anlamlarında yaşamaktadır.

sepet İM Sepet.

sepet KRT **(I)** Sepet **(II)** Arı kovanı, kovan.

sev- TDES’de 1. *Sevmek* 2. *Okşamak* 3. *İstemek, arzu etmek* 4. *Öpmek* 5. *Saymak, değerini bilmek, kadrine yetmek* anlamlarında, KBS’de *sevgi ile bağlılık duymak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sevmek* ve *alacaklıyı savmak* anlamlarında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *sevmek*; *okşamak* ve *kadrine yetmek* anlamlarında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçakçada kullanılmış *alacaklıyı savmak* anlamı sadece bir eserde geçtiği için müellife has olduğu sayılır. Buna göre KRT’deki anlam genişlenmiştir.

sev- **(I)** BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, KK, TA *Sevmek* *krş.* siv-, söv- **(II)** İH *Alacaklıyı savmak*.

sev- KRT **(I)** *Sevmek* **(II)** *Okşamak* **(III)** *Kadrine yetmek*.

sıkıl- TDES’de 1. *Sıkılmak* 2. *Silâh atılmak* 3. *Ağaç eğilmek* 4. *Gözler kısılmak* 5. *Kemer sıkılmak* 6. *Sıkıştırılmak* 7. *Kalp sıkılmak* anlamlarında, KBS’de 1. *Sıkmak işi yapılmak* 2. *Can sıkıntısı duymak* 3. *Utanıp çekinmek* 4. *Sıkıntıya düşmek* anlamlarında verilmiştir bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sıkılmak* anlamında kullanılmış. KRT’de kelimenin anlamı *sıkılmak* ve *utanmak* şekillerinde yaşamaktadır.

sıkıl- İM, MS *Sıkılmak*.

sıkıl- KRT **(I)** *Sıkılmak* **(II)** *Utanmak*.

sılan- TDES’de 1. *Okşanmak, sıvazlanmak* 2. *Cilâlanmak* 3. *Killenmek* 4. *Silinmek* 5. *İlân yapıştırılmak* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaplanmak*, *örtünmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise kelime *ıslanmak*; *emdirilmek*, *tahnitlenilmek* ve *keriçlenmek* anlamlarında yaşamaktadır.

sılan- İM *Kaplanmak, örtünmek*.

sılan- KRT **(I)** *Islanmak* **(II)** *Emdirilmek, tahnitlenilmek* **(III)** *Kireçlenmek*.

sırla- TDES’de 1. *Dikmek* 2. *Oymak, süslemek* 3. *Sırlamak* anlamlarda, KBS’de bazı kaplara, toprak nesnelere *sır sürmek* anlamlarında verilmiş *sırla-* fiili Tarihî

Kıpçak Türkçesinde *ağacı oymak, işlemek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de anlam *sırlamak; bezeklemek ve süslemek* anlamlarında yaşamaktadır.

sırla- CC (Ağaç) oymak, işlemek.

sırla- KRT (I) Sırlamak (II) Bezeklemek (III) Süslemek.

sırt TDES’de 1. *Sırt, bel* 2. *Kalın saç, kıl* 3. *Dağın tepesi* 4. *Arka taraf* 5. *Kuzey* 6. *Geri taraf* 7. *Dış taraf* 8. *Üst, yüz* 9. *Pulun dişleri, keskin kısmı* anlamlarında verilmiş *sırt* kelimesi KBS’de 1. *Omurgalı ve omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm* 2. *Kesici aletlerin kesmeyen kenarı* 3. *Dağların veya tepelerin üst bölümü* 4. *Bir şeyin üstü* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sırt, tepe, yükseklik* anlamında kullanılmıştır. Günümüz KRT’de isim *sırt, tepe, yükseklik* ve *kuzey* anlamlarında yaşamaktadır.

sırt BM, CC, Kİ *Sırt, tepe, yükseklik*.

sırt KRT (I) *Sırt, tepe, yükseklik* (II) *Kuzey*.

sız- Fiil TDES’de 1. *Sızmak, akmak, damlamak* 2. *İrimek* 3. *Zayıflamak* 4. *Solumak* 5. *Güneş doğmak* anlamlarında, KBS’de 1. *İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak* 2. *Gizli tutulan haber, sır gibi şeyler duyulmak, yayılmak* 3. *Düşman mevzişeri arasına gizlice girmek ve ilerlemek* 4. *Sıvışmak* 5. *Uyuyakalmak* 6. *Erimek* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sızmak, akmak* anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *çizmek* ve *sızmak, akmak* anlamlarında yaşamaktadır.

sız- CC, GT, Kİ *Sızmak, akmak*.

sız- KRT (I) *Çizmek* (II) *Sızmak, akmak*.

solak TDES’de *solak* anlamında, KBS’de *sol elini kullanan kimse* anlamında kullanılmış bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam *solak* ve *petek* şekillerinde yaşamaktadır.

solak TZ *Solak krş. solagay, solgay*.

solak KRT (I) *Solak* (II) *Petek, bal peteği*.

soluk İsim TDES’de *nefes*, KBS’de 1. *Nefes* 2. *Sigara kâğıdı* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *nefes* anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *nefes* ve *soluk, solmuş* anlamlarında yaşamaktadır.

soluk Kİ *Nefes*.

soluk KRT (I) *Soluk, solmuş* (II) *Nefes*.

som Kelimenin 1. *Tıkız* 2. *İşlenmemiş* 3. *İşlenmemiş ağaç, tahta* 4. *Öz, asıl* 5. *Altın, gümüş* 6. *Para* anlamları TDES’de, 1. *İçi dolu olan ve dışı kaplama olmayan* 2. *Katışksız* 3. *Şekil, biçim, kıyafet, suret, tasvir, resim* anlamları da KBS’de verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *altın, gümüş vb.* anlamında kullanılmıştır. KRT’de anlam aşağıdaki dört şekilde yaşamaktadır.

som İH, TZ Altın, gümüş vb.

som KRT (I) Gümüş (II) Bıyıklı balık (III) Masif, büyük olan (IV) Temiz, katkısız.

soy TDES’de 1. *Akraba* 2. *Köken, asıl* 3. *Kabile* 4. *Soy isim* 5. *İrk* 6. *Cins, soy* 7. *Soyluluk* 8. *Çeşit* 9. *İnsanın dış görünüşü* anlamlarında, KBS’de 1. *Soy* 2. *İyi cins* 3. *İrk* anlamlarında verilmiş soy kelimesi taradığımız eserlerde *bir kökten gelen evlât* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *bir kökten gelen evlât; akraba; cins* ve *çeşit, tür* anlamlarında yaşamaktadır.

soy İH Bir kökten gelen evlât.

soy KRT (I) Bir kökten gelen evlât (II) Akraba (III) (Hayvanlar için) cins (IV) Çeşit, tür.

şoy- Kelimenin 1. *Sıdırmak, çıkarmak, soymak* 2. *Soyunmak, elbiseyi çıkarmak* 3. (Hayvan, kuş) *Kesmek, öldürmek* 4. *Yaralamak* 5. *Vurmak* 6. *mec. Hırsızlık yapmak* 7. *Aşırı derecede eleştirmek* 8. *İşkence yapmak, eziyet çektirmek* anlamları TDES’de, 1. *Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar gibi şeyleri çıkarmak* 2. *Birinin giysilerini çıkarmak* 3. *Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek* anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kabuk, elbise vb. soymak* ve *derisini yüzmek* anlamlarında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *kabuk, elbise vb. soymak; derisini yüzmek* ve *hayvan kesmek* anlamlarında yaşamaktadır.

şoy- 1. BM, BV, KK, TA, TZ (Kabuk, elbise vb.) soymak, çıkarmak 2. İM Derisini yüzmek.

soy- KRT (I) Hayvan kesmek (II) 1. (Kabuk, elbise vb.) soymak, çıkarmak 2. Derisini yüzmek.

şoyul- TDES’de 1. *Soyulmak* 2. *Sıdırılmak* 3. *Kesilmek* 4. *Soyundurulmak* 5. *Yaralanmak* 6. *Vurulmak* 7. *İşkence edilmek* anlamlarında verilmiş bu fiil KBS’de *soymak işine konu olmak* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde

soyulmak, sıyrılıp çıkmak anlamında kullanılmış kelime bugün KRT’de *soyulmak; kesilmek, öldürülmek* anlamlarında yaşamaktadır.

soyul- BM Soyulmak, sıyrılıp çıkmak.

soyul- KRT **(I)** Soyulmak **(II)** Kesilmek, öldürülmek.

söndür- Bu fiil TDES’de 1. Söndürmek 2. Düşürmek 3. Soldurmak 4. Mahvetmek, öldürmek anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. (Ateş ve ışık için) Yanmasına, aydınlatmasına son vermek 2. Söndürmek, bir yana atmak, yok etmek şekillerinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *söndürmek* anlamında kullanılmış *söndür-* kelimesi günümüz KRT’de *söndürmek* ve *kapatmak* anlamlarında yaşamaktadır.

söndür- CC, GT, İM Söndürmek *krş.* seyündür-, siyündür-, sövündür-, söyündür-, söyündür- (II).

söndür- KRT **(I)** Söndürmek **(II)** Kapatmak.

söz Kelime TDES’de on anlamında verilmiştir: 1. Söz, kelime 2. Lâf, konuşma 3. Hikâye 4. Haber 5. Vaat 6. Ata sözü 7. Fikir 8. Öğreti 9. Emir 10. Saygı, hürmet. KBS’de isim *bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan düşünce dizisi, lâkırdı, kelâm* anlamında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *söz* anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime *söz* ve *vaat* anlamlarında yaşamaktadır.

söz CC, Gİ, İH, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MS, TZ Söz *krş.* seviz **söz yordamı** "sözün yorumu, izahı, maksadı" (İH)

söz KRT **(I)** Söz **(II)** Vaat.

süzül- TDES’de 1. Süzülmek 2. Temizlenmek 3. Balık tutulmak 4. Gözler kısılmak 5. (Kuşlar) Uçuşmak anlamlarında, KBS’de 1. Süzmek işine konu olmak 2. Akmak 3. Zayıflamak 4. Yırtıcı kuş pike yapmak 5. Yeni gelin ayakta durmak anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde sadece *süzülmek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *süzülmek* ve *silinmek* anlamlarında yaşamaktadır.

süzül- BV Süzülmek.

süzül- KRT **(I)** Süzülmek **(II)** Silinmek.

şiş Etimolojik sözlüğünde 1. Kabarma, şişik 2. Kebap şişi anlamlarında verilmiş *şiş* kelimesi KBS’de 1. Şişmiş, şişkin, kabarık 2. Şişmiş olan yer, şişlik 3. Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan yapılmış ince uzun çubuk 4. Örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç,

kemik vb.den yapılan uzun çubuk anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *şiş*, *şişkinlik* anlamında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise kelime *kebab şişi* ve *kabarma*, *şişik* anlamlarında yaşamaktadır.

şiş BM, BV, DM, GT, İM, Kİ, RH, TA, TZ Şiş, şişkinlik *krş.* şiş **şiş börek** "puf böreği" (BM, Kİ)

şiş KRT (I) Kebab şişi, şiş (II) Kabarma, şişik, şişkinlik.

taban KBS’de 1. *Ayağın alt yüzü* 2. *Tavan karşıtı* 3. *Deve tabanı* 4. *Tekerlek çemberi* 5. *Tarlanın çukur yeri* 6. *Tarlanın düz yere* 7. *Evlerin zemin katı* 8. *Toprağı verimli tarla* 9. *Toprak tabancı ev* 10. *Temel, asıl* anlamlarında, ETS’de *ayak veya ayakkabı tabanı* anlamında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ayak tabanı*; *topuk* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *ayak tabanı*; *topuk*; *döşeme*, *taban*, *zemin* anlamlarıyla yaşamaktadır.

taban 1. CC, DM, İM, İN, Kİ, KK, TA, TZ Taban, ayak tabanı 2. DM Topuk.

taban KRT (I) 1. Taban, ayak tabanı 2. Topuk (II) Döşeme, taban, zemin.

tamır Kelimenin anlamı ETS’de 1. *Damar* 2. *Nabız* 3. *Su yolu, kanal* şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *damar* anlamında kullanılmış *tamır* ismi günümüz KRT’de iki anlamında yaşamaktadır: *kök* ve *damar*.

tamır MG Damar *krş.* damar, tamar, tamar, tamur.

tamır KRT (I) Kök (II) Damar.

tapta- Etimolojide anlamı rastlanmayan bu fiil taradığımız eserlerde *bastırmak* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *bastırmak* ve *aşağılamak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tapta- CC Bastırmak.

tapta- KRT (I) Bastırmak (II) *mec.* Aşağılamak, küçültmek.

tartıl- Fiilin 1. *Tartılmak* 2. *Dikkatle incelenmek, değer biçilmek* 3. *Binek hayvanlarının dizginleri çekilip bırakarak sallanmak* 4. *Cezbedilmek* 5. *Uzanmak, gerilmek* 6. *Getirilmek, alınmak, çıkarılmak* anlamları KBS’de, 1. *Çekilmek* 2. *Uzanmak* 3. *Tartılmak* anlamları ETS’de gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde anlam

tartılmak şeklinde kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *tartılmak*; *çekilmek* şekillerinde yaşamaktadır.

tartıl- BV Tartılmak *krş.* dartıl-.

tartıl- KRT (I) Tartılmak, ölçülmek (II) Çekilmek.

tatlı KBS’de 1. *Şeker tadında olan* 2. *Acı olmayan, içilebilen, yenilebilen* 3. *mec. İnsanı çeken; göze, kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren* anlamlarında gösterilmiş *tatlı* kelimesi ETS’de 1. *Tatlı* 2. *Lezzetli* anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *güzel, hoş; tatlı* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise anlam *tatlı; reçel; lezzetli, tadı güzel olan; hoş, güzel* şekillerinde yaşamaktadır.

tatlı (I) İM Güzel, hoş (II) BV, CC, DM, GT, İM, RH, TZ Tatlı *krş.* datlu, tatıglı, tahtlı, tatlu.

tatlı KRT (I) Tatlı (II) Reçel (II) Lezzetli, tadı güzel olan (IV) Hoş, güzel.

tav Etimolojide 1. *Dağ* 2. *Isı, sıcaklık, parlaklık* 3. *Hızlılık, gürültü, kaçma gibi değişik eylemleri içeren kök* anlamlarında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dağ* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *dağ; keyif ve semizlik, kiloluk* anlamlarında yaşamaktadır.

tav CC, KK, TZ Dağ *krş.* dağ, tağ (I).

tav KRT (I) Keyif (II) Semizlik, kiloluk (III) Dağ.

tay KBS’de 1. *Üç yaşına kadar olan at yavrusu* 2. *Eşit, denk, yaşıtlı* 3. *Hayvanın bir yanındaki yük* 4. *Çift şeyin teki* 5. *Bir tek* 6. *Kesilmiş tahta ağaç* 7. *Babasız çocuk* 8. *Üvey çocuk* 9. *Yan, taraf* anlamlarında gösterilmiş *tay* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *at yavrusu* anlamında kullanılmıştır, KRT’de *at yavrusu; balya; deste; paket* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tay KK, TA At yavrusu *krş.* tay (I).

tay KRT (I) At yavrusu (II) 1. Balya 2. Deste 3. Paket.

tay- KBS’de anlamı *kaymak* şeklinde verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ayağı kaymak, yanılmak* şeklinde kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *paten, kayak, kıza vb. kaymak; ayağı kaymak, yanılmak; kaçmak, sıyrılmak* şekillerde yaşamaktadır.

tay- İM, MG, TZ Ayağı kaymak, yanılmak.

tay- KRT **(I)** Paten, kayak, kıza vb. kaymak **(II)** Ayağı kaymak, yanılmak **(III)** *mec.* Kaçmak, sıyrılmak.

ṭayan- KBS'de *dayan-* şeklinde ve *bir yere yaslanmak, kendini dayamak* anlamında gösterilmiş *ṭayan-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *güvenmek* ve *yaslanmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise *yaslanmak; uzanmak, yan gelmek; güvenmek* anlamlarıyla yaşamaktadır.

ṭayan- **(I)** İM Dayanmak, güvenmek **(II)** Gİ, KF, Kİ, TA, TZ Dayanmak, yaslanmak *krş.* dayan-.

tayan- KRT **(I)** Dayanmak, yaslanmak **(II)** Uzanmak, yan gelmek **(III)** Güvenmek.

tep- KBS'de 1. *Hayvan ayağıyla vurmak* 2. *Üzerine basarak sıkıştırmak* 3. *Güçlülükle, çokça yürümek* 4. *mec. Değerini anlamamak* 5. *mec. Yeniden ortaya çıkmak, tazelenmek* 6. *Vurmak, dövmek, tepmek, çifte atmak* 7. *Deliğe bir şey tıkamak* 8. *Saman ya da otu sıkıca bastırarak doldurmak* 9. *Çiğnemek* 10. *Saklamak* 11. *Sığır süt vermemek* 12. *Bel ya da kürekle kazmak* anlamlarında, ETS'de 1. *Tepmek* 2. *Başakları vurarak buğday taneleri çıkarmak* anlamlarında verilmiş *tep-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ayak tepmek, ayakla vurmak* anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise *ayak tepmek, ayakla vurmak; dans etmek; vücutta döküntü peyda* olmak anlamlarıyla yaşamaktadır.

tep- İM, Kİ, RH, TZ Ayak tepmek, ayakla vurmak *krş.* dep- (I), teb-, tip-.

tep- KRT **(I)** Ayak tepmek, ayakla vurmak **(II)** Dans etmek **qoran tepmek** "(Kırım millî oyunu) dans etmek" **(III)** Vücutta döküntü peyda olmak.

teren KBS'de kelime *derin* şeklinde ve *derin* anlamında verilmiştir. ETS'de kelime aynı *derin* anlamında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde de bu anlamında kullanılmıştır. KRT'de anlam iki şekilde yaşamaktadır: *derin* ve *siyah, koyu*.

teren TZ Derin *krş.* derin, tereñ, terin

teren KRT **(I)** Derin **(II)** Siyah, koyu.

terle- KBS ve ETS'de *ter çıkarmak, ter dökmek, terlemek* anlamında gösterilmiş *terle-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır fakat bugün KRT'de iki anlamında yaşamaktadır.

terle- CC, TZ Terlemek *krş.* derle-, tirlle- (I).

terle- KRT **(I)** Terlemek **(II)** *mec.* Herhangi bir iş üzerinde büyük çaba ve gayretle uğraşmak.

tire- KBS'de *dire-* şeklinde *diremek* anlamında, ETS'de *dayamak* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise *yenleri katlamak*; *diremek*, *dayamak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tire- MG Diremek, dayamak.

tire- KRT **(I)** Yenleri katlamak **(II)** Diremek, dayamak.

tiri KBS'de *diri* şekilde *canlı* anlamında verilmiş *tiri* kelimesi taradığımız eserlerde *canlı*, *diri*; *ten* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de *canlı*, *deri*; *pişmemiş*, *çiğ* anlamlarında yaşamaktadır. Kıpçakçada kullanılmış *deri* anlamı sadece bir eserde geçtiği için onu esas almıyoruz. Görünüyor ki KRT'de *tiri* kelimesinin anlam genişlemiş halinde yaşamaktadır.

tiri **(I)** BV, CC, GT, İM, Kİ, TA, TZ Canlı, *diri* *krş.* *diri*, *tirig* **(II)** İM Deri, *ten* *krş.* *deri*, *teri* **(I)** **tiri ton** "kürk" (İM).

tiri KRT **(I)** Canlı, *diri* **(II)** Pişmemiş, *çiğ*.

tirilik KBS'de *dirilik* şeklinde *canlılık* anlamında verilmiş *tirilik* kelimesi taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *dinçlik*; *canlılık* anlamlarında yaşamaktadır.

tirilik CC Dirilik, *canlılık* *krş.* *dirilik*.

tirilik KRT **(I)** Dinçlik **(II)** Dirilik, *canlılık*.

tul KBS'de 1. *Tül* 2. *Dul* anlamlarında, ETS'de *dul kadın* anlamda verilmiş *tul* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dul kadın* anlamında kullanılmıştır fakat bugün KRT'de *dul kadın* ve *uzunluk* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tul CC, Kİ, TA, TZ Dul, *dul kadın* *krş.* *tul*.

tul KRT **(I)** Dul, *dul kadın* **(II)** Uzunluk.

tulup Kelimenin 1. *Atılmış*, *eğrilmeye hazırlanmış*, *top biçiminde yün veya pamuk* 2. *Yanak*; *şakak* anlamları KBS'de, *atılmış*, *eğrilmeye hazırlanmış*, *top biçiminde yün veya pamuk* anlamları ise TES'de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *derin*

anlamında kullanılmış bu kelime günümüz KRT’de *koyun derisinden yapılmış ceket; deri çuval* ve *derin* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tulup İH Derin.

tulup KRT (I) Koyun derisinden yapılmış ceket (II) Deri çuval (III) Derin.

tut- KBS’de 1. *Elde bulundurmak, ele almak* 2. *Ele geçirmek* 3. *Avlamak* 4. *Anlamak, farkına varmak; alıkoymak* 5. *Tevfik etmek* 6. *Kaplamak vb.* anlamlarında gösterilmiş *tut-* fiili ETS’de 1. *Tutmak* 2. *Almak* 3. *Yakalamak* 4. *Uymak, yerine getirmek* 5. *Korumak* 6. *Elde etmek, tutmak* 7. *Bulundurmak* anlamlarında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tutmak; elde etmek; bir şeyi salıvermemek üzere tutmak; dokunmak; yakalamak; yerine getirmek; tasavvur etmek* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT’de fiil aşağıdaki anlamlarıyla yaşamaktadır.

tut- (I) 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, İN, KF, MG, RH, TZ *Tutmak* *krş.* *dut-* (I), *ıtut-*, *ıtut-* 2. GT *Elde etmek, yakalamak, saklamak* *krş.* *dut-* 2 3. İM *Bir şeyi salıvermemek üzere tutmak* 4. İM *Dokunmak, el ile tutmak* 5. İM, MG *Yakalamak* (II) İM *Yerine getirmek* **talak tut-** "boşanmak" (Gİ) (III) MG *Tasavvur etmek*.

tut- KRT (I) *Tutmak* (II) *Bulundurmak* (III) *Yakalamak* (IV) *Yerine getirmek* (V) *Bulaşmak*.

tuvar KBS’de *davar* şeklinde *sığır, mal, davar* anlamında gösterilmiş *tuvar* ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *koyun, keçi cinsinden hayvan* ve Farsçadan alınma olan *duvar* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de *tuvar* kelimesi *koyun, keçi cinsinden hayvan; çok sakın* ve *aptal* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tuvar TZ (I) *Koyun, keçi cinsinden hayvan* *krş.* *davar, tafar, tavar* (II) *Far*. (< dīvār) *Duvar* *krş.* *duvar, tuvar*.

tuvar KRT (I) *Koyun, keçi cinsinden hayvan* (II) *Çok sakın* (III) *mec. Aptal*.

tügen- KBS’de *bitmek, sona ermek* anlamında verilmiş *tügen-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise anlam aşağıdaki iki şekilde yaşamaktadır.

tügen- CC *Tükenmek, bitmek, sona ermek* *krş.* *düken-* (I), *tüken-* (I).

tügen- KRT **(I)** Tükenmek, bitmek, sona ermek **(II)** *mec.* Herhangi bir kimseyi beğenmemek.

tüp Kelimenin 1. *Alt, dip* 2. *Asıl, kök, temel* anlamları KBS’de, 1. *Dip* 2. *Kök, temel* 3. *Gövde* 4. *Soy, köken, asıl* 5. *Kuvvetlendirme ön eki tüp tüz "düp düz"* anlamları da ETS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dip, temel, kök* anlamında kullanılmış *tüp* ismi günümüz KRT’de *dip, temel, kök* ve *tane* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tüp CC, GT, İM, MG, TZ *Dip, temel, kök* *krş.* *dib, dip, tib, tip, tüb.*

tüp KRT **(I)** *Dip, temel, kök* **(II)** *Tane.*

türt- KBS’de *dürt-* şeklinde 1. *Dürtmek, hafifçe itmek* 2. *Sürmek, sıvamak, çalmak* anlamlarında verilmiş bu fiil ETS’de *ovmak, cilâlamak* anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dürtmek* anlamıyla kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *dürtmek* ve *sitem etmek* anlamlarıyla yaşamaktadır.

türt- İM *Dürtmek* *krş.* *dürt-* (I), *dürüt-* (II).

türt- KRT **(I)** *Dürtmek* **(II)** *mec.* *Sitem etmek.*

ulaş- TDES’de 1. *Ulaşmak, erişmek* 2. *Birleştirmek* 3. *Yaklaşmak* anlamlarda, KBS’de 1. *Varmak, gelmek* 2. *Elde etmek, erişmek* 3. *Yetişmek* 4. *Birbirine katılmak, dökülmek* 5. *Bitişmek* anlamlarında verilmiş *ulaş-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *erişmek, ulaşmak* anlamına kullanılmıştır ve bugün KRT’de *ulaşmak, erişmek; dağıtmak* anlamlarında yaşamaktadır.

ulaş- GT, İM, KFT *Erişmek, ulaşmak.*

ulaş- KRT **(I)** *Ulaşmak, erişmek* **(II)** *Dağıtmak.*

ur- Fiil TDES’de 1. *Vurmak* 2. *Öldürmek* 3. *Bırakmak* 4. *Koymak, yerleştirmek* 5. *Dökmek* 6. *Kurmak* 7. *Kesmek* 8. *Dürtmek* 9. *(İsim) Vermek* 10. *Kırmak* anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Vurmak* 2. *Çalmak* 3. *Kuyudan su çekmek* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *vurmak, dövmek; koymak, yerleştirmek, yere koymak* anlamlarında kullanılmış bu kelime KRT’de aşağıdaki dört anlamda yaşamaktadır.

ur- **(I)** BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TZ *Vurmak, dövmek* *krş.* *vur-* **(II)** CC *Koymak, yerleştirmek, yere koymak.*

ur- KRT **(I)** Vurmak, dövmek **(II)** (Sütü veya tereyağı) çırpmaq **(III)** Av etmek, tüfek ile atmak **(IV)** (Kalp için) vurmak.

urul- Kelimenin anlamı TDES’de 1. *Vurulmak* 2. *Öldürölmek* 3. *Bırakılmak* 4. *Koyulmak, yerleştirirmek* 5. *Dökölmek* 6. *Kurulmak* 7. *Kesilmek* 8. *Dürtölmek* 9. *(İsim) Verilmek* 10. *Kırılmak* şekillerinde, KBS’de 1. *Vurulmak* 2. *Çalınmak* 3. *Kuyudan su çekilmek* şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *vurulmak*, *dövölmek* anlamında kullanılmışken bugün KRT’de *vurulmak*, *dövölmek* ve *aşkla vurılmak*, *yenilmek* anlamlarında yaşamaktadır.

urul- İM, KK, İN, TZ *Vurulmak*, *dövölmek*.

urul- KRT **(I)** *Vurulmak*, *dövölmek* **(II)** (Aşk ile) *vurulmak*, *yenilmek*.

uslan- TDES’de 1. *Düşünölmek* 2. *Fikir edilmek* 3. *Niyet edilmek* anlamlarında verilmiş *uslan-* fiili KBS’de 1. *Yadırganan, ayıplanan davranışlardan vazgeçmek, davranışlarına düzen vermek* 2. *Herhangi bir olaydan ders almak, akılı başına gelmek* 3. *Anlamak* 4. *Büyömek, eğitilmiş olmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *akıllanmak* anlamında kullanılmış kelime bugün KRT’de *akıllanmak*; *huzurlanmak*; *yorulmak*, *bezemek* anlamlarında yaşamaktadır.

uslan- Kİ, TZ *Akıllanmak*.

uslan- KRT **(I)** *Akıllanmak* **(II)** *Huzurlanmak* **(III)** *Yorulmak*, *bezemek*.

uz TDES’de 1. *Usta* 2. *Yetenekli* 3. *Sanat* 4. *Akıllı* 5. *Kurnas* 6. *İyi kalpli* 7. *Sadık* 8. *Uygun* 9. *Güzöl* 10. *Doğru, düz* 11. *Güzöl konuşan* 12. *Bilgili* anlamlarında, KBS’de 1. *İyi, güzel* 2. *İşe yatkın, becerikli* 3. *Uygun, elverişli, muvafık* 4. *Usta, mâhir, iyi, sanatkâr* 5. *Masallarda az gitti uz gitti tekerlemesinde uzak* anlamında kullanılan kelime 6. *mec. Gerçek* anlamlarında verilmiş *uz* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *mahir*, *usta*, *akıllı* anlamında kullanılmıştır ve bugün KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

uz CC, GT, Kİ, TZ *Mahir*, *usta*, *akıllı*.

uz KRT **(I)** *Mahir*, *usta*, *akıllı* **(II)** *İyilik*, *hayır*, *nimet*.

uzan- Kelimenin 1. *Uzanmak* 2. *Büyömek* 3. *Devam etmek* 4. *Uzaklara gitmek* 5. *Yatmak* 6. *Yetişmek* anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam 1. *Boylu boyunca*

yatmak 2. Gitmek 3. Bir alana yayılmak 4. Bir şey boyunca sıralanmak 5. Yetişmek, ulaşmak 6. Vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmak şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *uzanmak* anlamında kullanılmış *uzan-* fiili bugün KRT’de *uzanmak* ve *yatmak*, *uzanmak*, *yan gelmek* anlamlarında yaşamaktadır.

uzan- BV, İM, Kİ, MG, İN, TZ Uzanmak.

uzan- KRT (I) Uzanmak (II) Yatmak, uzanmak, yan gelmek.

üzre TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de 1. *Amacı anlatır 2. Şart anlatır 3. Yakın olmayı, yakınlaşmayı anlatır 4. Gibi, (bu) yolda, (bu) biçimde* anlamlarında gösterilmiş *üzre* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *üzerine, üstüne* anlamında kullanılmıştır. KRT’de anlam aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır.

üzre BM, Kİ Üzerine, üstüne *krş.* özre, üzere, üzüre.

üzre KRT (I) Şimdi, hemen hemen, birazdan **mektepnî bitirmek** "üzre okulu birazdan bitirecek" (II) Genellikle **adeti üzre** "genellikle" (III) Göre **istegi üzre** "istegine göre".

yan- TDES’de 1. *Dönmek 2. Geride kalmak 3. Vazgeçmek 4. (Işık için) Yansımak 5. Cevap vermek 6. Yanmak 7. Susamak 8. Yakmak 9. Bilemek; çarka vermek* anlamlarında, KBS’de 1. *Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak 2. Ateş durumuna geçmek, tutuşmak 3. Isı, ışık veren veya başka amaçlar sağlayan şeyler, alev yaklaştırılarak veya özel düzenlerine dokunularak etkinliğin geçmek 4. Bütünü veya bir bölümü ateş veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür durumuna gelmek 5. ısı etkisi ile vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak 6. (Vücut veya nesneler için) Isısı artmak 7. Parlamak, parıldamak 8. Birtakım etmenlerin işe yaramaz duruma gelmek 9. Yanık acısına benzer acı duymak 10. mec. Çok üzölmek 11. mec. Çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek 12. mec. Hükümsüz kalmak, değerini yitirmek 13. mec. Zarara, kötölüğe uğramak 14. mec. Çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak 15. *Dönmek, geri gelmek* anlamlarında gösterilmiş *yan-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yanmak* ve *dönmek* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de anlam *yanmak*, *eziyet çekmek* ve *gerçekliğı kaybetmek* şekillerinde yaşamaktadır. Tarihî Kıpçakçada kelimenin *dönmek* anlam sadece bir eserde geçtiğı için*

onu esas almıyoruz, ve bundan dolayı KRT’de kelimenin anlamı taradığımız eserlere göre genişlemiş halde yaşamaktadır.

yan- (I) BM, GT, Kİ, TZ Yanmak (II) CC Dönmek.

yan- KRT (I) Yanmak (II) *mec.* Eziyet çekmek (III) Gerçekliği kaybetmek.

yanık Kelimenin 1. Yanmış 2. Ateşli 3. Yanık 4. Belâ, dert anlamları TDES’de, 1. Yanmış olan 2. Rengi koyulaşmış 3. *mec.* Duygulu, dokunaklı, acılı, etkili 4. Sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş; kavruk 5. Verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan 6. *mec.* Bıkkın, üzüntülü, dertli 7. Yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz 8. Yanmış veya yanmakta olan bir şey 9. Çok susamış 10. Yakıcı, etkin 11. Gövdede açılan yara izi anlamları KBS’de verilmiş. Tarihî Kıpçak Türkçesinde mazlum anlamında kullanılmış **yanık** kelimesi bugün KRT’de *yanmış*; *yanık*; *derin heyecan* ve *mazlum* anlamlarında yaşamaktadır.

yanık TZ Mazlum.

yanıq KRT (I) 1. Yanmış 2. Yanık (II) *mec.* Derin heyecan (III) Mazlum.

yetiş- TDES’de 1. Ulaşmak, ermek 2. Yetmek 3. Yönetmek anlamlarında, KBS’de 1. Ulaşmak, ermek, vasil olmak 2. (Vaktinde) Tamam olmak, bitmek, hazırlanmak, hazır olmak 3. Vaktinde varmak, vaktinde bulunmak 4. Bir işe başlamış olanlara veya gidenlere sonradan katılmak 5. Değmek, uzanıp dokunabilmek 6. Vakit bulmak, yapabilmek 7. Yetmek, yeter bulmak, kâfi gelmek 8. Bir zamanda yaşamış olmak, bir zamanı veya kimseyi görmüş olmak 9. Üremek, büyümek, olmak 10. Eğitim görmüş olmak, öğrenmek, gelişmek 11. İş görebilecek yaşa gelmek, büyümek 12. Yardım etmek, yardımına koşmak anlamlarında verilmiş **yetiş-** fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde erişmek, ulaşmak, yetmek, *yetişmek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır.

yetiş- Gİ, İM, KF, TZ Erişmek, ulaşmak, yetmek, yetişmek *krş.* yitiş-.

yetiş- KRT (I) Erişmek, ulaşmak, yetmek, yetişmek (II) Büyümek.

yulq- TDES ve KBS’de fiilin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yolmak*, *koparmak* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *yolmak*, *koparmak* ve *çalmak*, *soymak*, *hırsızlamak* anlamlarında yaşamaktadır.

yulq- CC Yolmak, koparmak.

yulq- KRT **(I)** Yolmak, koparmak **(II)** (Argo) Çalmak, soymak, hırsızlamak.

yuŧ- Kelimenin 1. Yutmak 2. Yemek 3. Emmek 4. (Balık hakkında) Tutulmak 5. Denemek anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam 1. Ağzda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek 2. *mec.* Haksız olarak kendine mal etmek, zorbalıkla elinden almak 3. Dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak 4. Tam ve doğru söylememek 5. İnanmak, aldanmak, kanmak 6. Türlü anlamlara gelen sözü anlayamamak 7. Söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söyleyememek 8. (Oyunda bir şey) Kazanmak 9. İyice, eksiksiz olarak öğrenmek 10. *mec.* (Işık, ses) Gücünü, parlaklığını azaltmak şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiilin anlamı yutmak olarak kullanılmıştır ve KRT’de yutmak; oyunda kazanmak, yenmek şekillerinde yaşamaktadır.

yuŧ- BM, BV, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, TA, TZ Yutmak *krş.* yovut-, yud-.

yut- KRT **(I)** Yutmak **(II)** *mec.* (Oyunda vb.) kazanmak, yenmek.

yüklü TDES’de 1. Yüklü 2. *Hâmile* 3. Görevlenmiş anlamlarında verilmiş **yüklü** kelimesi KBS’de 1. Yüğü olan 2. Yapılacak işi çok olan 3. Çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun 4. Çok fazla, pek çok 5. Bir şeyden üzerinde çok bulunan 6. Gebe, *hâmile* 7. (Argo) Çok sarhoş 8. (Argo) Paralı, varlıklı anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *hâmile* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de iki anlamında yaşamaktadır: **yüklü** ve *hâmile*.

yüklü BV, İM, KK Hamile *krş.* yükli.

yüklü KRT **(I)** Yüklü **(II)** (Örtmece) Hamile.

yürek Kelimenin 1. Kalp, yürek 2. İç, karın 3. Gönül, can, ruh 4. Cesurluk anlamları TDES’de, 1. Kalp 2. *mec.* Herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret 3. *mec.* Acıma duygus 4. Gönül 5. ‘Hiçbir gizli, art düşüncenin karışmamış olduğu duygu’ anlamında 6. Mide, karın, iç anlamları ise KBS’de gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde **yürek** kelimesi kalp anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de kalp ve cesurluk anlamlarıyla yaşamaktadır.

yürek BV, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, Kİ, MS, TA, TZ Yürek, kalp.

yürek KRT **(I)** Yürek, kalp **(II)** Cesurluk **gece dagga ketmege yürek kerek** "gece dağa gitmek için cesurluk lâzım".

yüz TDES’de kelimenin anlamı şu şekillerinde verilmiştir: 1. Yüz, çehre 2. Kılık 3. Görünüş 4. Ön yan 5. Yüzey 6. Yan, taraf 7. Bıçak ağzı 8. Kaymak 9. Yüz (sayı) 10. Oynak. KBS’de 1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 100 2. On kere on, doksandandan bir artık olan 3. Kez, kere sözcükleri ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartmalı bir biçimde anlatır 4. Çehre, surat; başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima 5. Yüzey, satıh 6. (Kesici araçlarda) Keskin kenar 7. Bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü, cephe 8. Bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü 9. Yastığa geçirilen kılıf; yorganın üst bölümüne dikilen kumaş 10. Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş 11. mec. Utanma 12. Birinin görüle gelen veya umulan hoşgörülüğüne güvenilerek gösterilen cüret 13. (Çıkma durumunda) Nedeniyle sebebiyle 14. Yan, taraf 15. Bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin tümü anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde yüz (sayı); yüz, çehre; satıh, taraf anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de anlam aşağıdaki dört şekilde yaşamaktadır.

yüz **(I)** BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, MG, MS, TA, TZ Yüz (sayı) **(II)** BV, DM, Gİ, GT, İH, İN, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Yüz, sima, çehre **yüz örtüsü** "peçe" (İH) **(III)** GT, MG Yüz, satıh, taraf *krş.* yüz (I) **(IV)** Kİ Sarı bakır.

yüz KRT **(I)** Yüz, sima, çehre **(II)** Yüz (sayı) **(III)** İyi davranma, iyilik **(IV)** Yüz, yüzey **(V)** Yüz, satıh, taraf **(VI)** Utanç.

3.1.2.1. Genelleşme (Alm. Generalisierung, Fr. Généralisation, İng. Generalisation, Rus. Обобщение)

Genelleşme de anlam daralması gibi tanımında problem olan terimlerden biridir. Genel ad, özel ad kavramlarının yaratmış olabileceği bu kavram kargaşası sebebiyle terim genellikle özel adın genel ad hâline gelişi olarak algılanmış ve yaygın olarak X ışınlarını bulan Alman fizikçi Röntgen’in aının genelleşmesi veya boykot kelimesinin Charles Boykot’tan gelişi gibi örnekler verilmiştir. Durum böyle olunca örnekler üçü beşi geçmemektedir¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 73.

Özel bir adın çeşitli toplumsal sebepler dolayısıyla genel bir ad hâline gelmesi olarak bilinen genelleşme anlam olayı kaynaklarda benzeri şekillerde tanımlanmıştır: Aksan, "*Anlam Değişimleri*" başlığı altında '*Genelleşme*' adıyla "birçok dilde bir özel adın genelleşmesi sonunda bir tür adına ya da sıfata dönüşmesi", Vardar, '*Genelleşme*' başlığı altında "anlamlı bir birimin içeriğinin daha kapsamlı duruma gelmesi ve '*Kapsamlayış*' başlığı altında "bir sözcüğü, kapsamını genişleterek ya da daraltarak, bütün parça, tekil-çoğul ilişkisi içinde bulunduğu bir başka sözcük yerine kullanma" olarak tanımlamıştır. Özünlü, genelleşmeyi söz sanatları içinde kabul eder ve '*Kapsamlayış*' başlığı altında ele almıştır. Guiraud'a göre "sözcüğün toplumsal alanının yayılması"na denir. Üçok, "*Anlam Genişlemesi*" başlığı altında verdiği "genelleşme veya umumîleşmeyi 'nevi yerine cinsi gösteren kelimenin geçmesi'" olarak tanımlamıştır. günümüzde kapsamlayış, özellikle parçanın bütünün yerine kullanılması açısından ele alınmakta, bu da söz konusu değişmecenin bir düzdeğişmece türü olarak görülmesi sonucunu vermektedir¹⁸⁵.

Genelleşmeye en güzel örnek, *gül* (< *Far.* gul) kelimesidir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde ve günümüzdeki Türk lehçelerinin çoğunda *bir çiçek* adı olarak geçen gül kelimesi, Kırım Tatar ve Kazak Türkçelerinde genel olarak bütün çeçekleri karşılamaktadır.

Sonuç olarak bir sözlükte yer alan kelimelerin anlamı, dar bir çevreden geniş bir çevreye aktarılırken genişler, geniş bir çevreden dar bir çevreye geçerken ise daralır. Bir başka deyişle genelleşir veya özelleşir¹⁸⁶.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **genelleşmiş** kelimeler şunlardır:

balқан TDES'de ismin anlamı verilmemiştir. TEL'de ve KBS'de *sarp* ve *ormanlık sıradağlar* anlamında gösterilmiş bu kelime taradığımız eserlerde *Türk dağı* anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise *orman*, *dağ* anlamında yaşamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesinde özelleşmiş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de genelleşmiş haliyle yaşamaktadır.

balқан Kİ Türk dağı.

balқан KRT Orman, dağ.

¹⁸⁵ Emine Atmaca, age., s. 1146-1147.

¹⁸⁶ Hülya Arslan Erol, age., s. 74.

çatlat- TEL’de fiilin anlamı 1. *Çat sesiyle kırıp dağıtmak* 2. *Parmaklarını çatlatmak* anlamlarında verilmiştir, KBS’de anlam *el şaklatmak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde de KBS’nin 2. maddesinde olduğu gibi kelime özelleşmiş halde, *parmaklarını çatlatmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise bu anlam genelleşmiş ve *herhangi bir şeyi çatlatmak* şeklinde yaşamaktadır.

çatlat- İM Parmaklarını çatlatmak, çık çık ses çıkarmak.

çatlat- KRT Herhangi bir şeyi çatlatmak.

kesek Sevortyan kelimenin anlamını *dilim, parça* olarak vermiştir. KBS’de kelime 1. *Kerpiç; tezek* 2. *Kesik, parça* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *sağlam toprak parçası; ekmek dilimi; parça* anlamlarında kullanılmışken bugün KRT’de genelleşmiş anlamında, *kesek, parça* olarak yaşamaktadır.

kesek (I) BV, DM, GT, İH, İM, KF, KFT, MS Kesek, sağlam toprak parçası *krş. kisek* (II) 1. DM Ekmek dilimi 2. Kİ, İM, TA Parça **kesek et** "parçalanmış et" (TA).

kesek KRT Kesek, parça.

kullan- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir, KBS’de anlam *birşeyden belli bir amaçla yararlanmak* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde özelleşmiş halde kullanılmış bu kelime bugün KRT’de genelleşmiş halde yaşamaktadır.

kullan- İM, KFT Köle olarak çalıştırmak.

kullan- KRT Kullanmak, faydalanmak.

pisle- TDES’de kelimenin anlamı gösterilmemiştir, KBS’de *pislemek* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yellemek* anlamında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *pislemek* anlamıyla yaşamaktadır.

pisle- TA Yellenmek, osurmak.

pisle- KRT Pislemek.

3.1.3. Mecazlaşma (Alm. Allegorie, Fr. Figure, İng. Metaphor, Figurative Expression, Rus. Метафоризация, Перенос)

Mecazî anlam, karşılaştırma, özdeleştirmelerin meydana gelmesiyle bir nesneyi başka bir nesneyle birleştirme olayıdır. Bloomfield, mecazlaşmayı "çeşitli dil birliklerinin farklı yer ve zamanlarda, farklı ortamlarda kullanımları dillerin anlam (language) yapısında dal anlamları, mecaz anlamları (marginal/mataphorical meaning) ortaya çıkarır" olarak açıklamıştır¹⁸⁷.

Benzetme yoluyla gerçekleşen anlam değişimleri, bir dil birliğinin belirli yer ve zamandaki asıl (central) anlamı ile dal (mecaz/ marginal/ metaphoric) anlamlarının yer değiştirmesiyle ortaya çıkar. Ancak kişi dilinden başlayan bu değişimin zaman içinde toplumun diline mal olması gerekir¹⁸⁸. Mecazlaşma, anlam olaylarından benzetmeyi/ mecazı kullanarak, bir nesnenin niteliğinin, bir fiilin özelliğinin daha iyi anlatılmasını sağlar. Yani ilgi ve benzetme yoluyla keimenin anlam alanının genişlemesini sağlayan anlam değişmesi türlerinden biridir¹⁸⁹.

Mecazlaşmalar kendi içerisinde iki gruba ayrılır: a) *Somut mecazlar*: geminin burnu, uçağın kanadı gibi b) *Soyut mecazlar*: altın kalp, cesur/taş yürek gibi

Çok anlamlılıkta, nesnenin, olayın adı başka bir nesne ve olaya geçmektedir ve bunun sonucunda kelime, aynı anda birkaç kelime ve nesnenin adı olabilmektedir. Bu noktada kelime anlam olaylarını karşılamada üç çeşit anlam mecazlaşmasıyla karşı karşıya kalır: a) *Deyim Aktarması* (metafor) b) *Ad Aktarması* (metonimi) c) *Komşuluk* (sinecdоче)¹⁹⁰.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **mecazlaşmış** kelimeler şunlardır:

ağır- Sevortyan'da fiil *hastalanmak* anlamında verilmiştir. TEL'de ve KBS'de anlam *bağırmak*, *böğürmek*, *anırmak* şeklinde gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde kelime *anırmak* ve *ağrımak* anlamlarında kullanmıştır. KRT'de mecazlaşmış *hastalanmak* ve *yavaş olmak* anlamlarında yaşamaktadır.

¹⁸⁷ Emine Atmaca, age., s. 1153-1154.

¹⁸⁸ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, DTCF Ankara Ü Yay., Ankara 1978, s. 131.

¹⁸⁹ Hülya Arslan Erol, age., s. 74.

¹⁹⁰ Emine Atmaca, age., s. 1154-1155.

ağır- (I) Kİ (eşek) Anırmak (II) BM, CC Ağrımak, acımak *krş.* ağrı-, ağırur-, avur- (II).

ağır- KRT (I) *mec.* Hastalanmak (II) Yavaş olmak, hızlı olmamak.

aqlan- Fiil *aq* ismine fiil yapım eki eklenirken yapılmıştır. Temel anlamı *aklanmak, beyazlanmak*'tır. Sonradan kelimeye *temizlenmek* anlamı da eklenmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde anlam *temizlenmek* şeklinde kullanılmıştır. KRT'de kelime üç anlamında yaşamaktadır. Bu üç anlamından ikisi mecazlaşmış anlamlardır.

aqlan- KF Temizlenmek.

aqlan- KRT (I) *mec.* Temizlenmek (II) Aklanmak, beyazlanmak (II) *mec.* Suçsuz olduğunu ispatlamak.

borç Bu ismin anlamı TDES'de 1. *Borç* 2. *İstikraz* 3. *mec. İş* olarak, TEL'de 1. *Ödenmesi gerekli para* 2. *Pancar, lahana ve et konularak yapılan çorba* olarak, KBS'de de *ödünc verilen veya alınan para* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde isim *borç* anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise *borç* ve mecazlaşmış *görev* anlamlarında yaşamaktadır.

borç BM, CC, DM, GT, İM, KF, KFT Borç *krş.* borş.

borç KRT (I) Borç (II) *mec.* Görev.

boz- Sevortyan fiilin anlamını TDES'de *bozmak, tahrip etmek* anlamında vermiştir. TEL'de kelime 1. *Yapmanın aksi, yıkmak* 2. *İşlemez hale getirmek, mahvetmek, kırmak* 3. *Parçalamak, dağıtmak* 4. *Kötü tesir etmek, dokunmak* 5. *İptal etmek, bırakmak, kesmek* 6. *(Birini, yalanını meydana çıkararak) Utandırmak* 7. *Yeniden yapmak üzere sökmek, değiştirmek* 8. *Bağın, bahçenin meyvalarını toplamak, mahsulünü kaldırmak* anlamlarında, KBS'de 1. *Bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek* 2. *Bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak* anlamlarında verilmiştir.

Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *bozmak, tahrip etmek* ve *altın vb. bozmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de ise aşağıdaki dört anlamda yaşamaktadır. Bu anlamlarından *üzmek, morali bozmak* anlamı mecazî olarak kullanılıyordur.

boz- (I) BM, MGİ, İM, KF, Kİ, KK, TZ Bozmak, tahrip etmek *krş.* buz- (I) (II) TA Altın vb. bozdurmak.

boz- KRT (I) Bozmak, tahrip etmek (II) Vurmak (III) Parayı bozmak (IV) *mec.* Üzmek, morali bozmak.

bozuk Kelimenin anlamı TDES ve KBS’de verilmemiştir. TEL’de anlam 1. *Bozulmuş* 2. *Ekini biçilip alınmış tarla* 2. *mec. Öfkeli, kızgın* 3. *Hasat, mahsulün kaldırılması* 4. *Bağlamanın bir çeşidi* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *bozuk* anlamında kullanılmış kelime KRT’de *bozuk*, *vurulmuş* ve mecazlaşmış *ahlâksız* anlamlarında yaşamaktadır.

bozuk Kİ Bozuk, bozulmuş, aslı özelliğini yitirmiş.

bozuq KRT (I) Bozuk (II) Vurulmuş (III) *mec.* Ahlâksız.

çek- Fiilin 1. *Tutup kendine doğru hareket ettirmek* 2. *Geri almak; zorla veya hile ile almak* 3. *Celbetmek; (binek atını) çekip birinin önüne getirmek* 4. *Cezbetmek, sarmak, açmak* 5. *(Islanıp da kurumuş kumaş hakkında) Daralıp kısalma* 6. *Kapalı bir yerden ortaya çıkarmak, bir kalabalık arasından seçerek almak* 7. *Söylemek, ilân etmek, ezbere okumak* 8. *Germek, uzatmak* 9. *Tartmak, içine almak, emmek* 10. *(Argo) İçmek* 11. *Tartısı veya boyu olmak* 12. *(Zaman hakkında) Sürmek* 13. *Ailesinden birine benzemek* anlamları TEL’de verilmiştir, 1. *Tutup kendine doğru hareket ettirmek* 2. *Kitap noktalamak* 3. *Çekerek bağlamak* 4. *Daralıp kısalma* anlamları KBS’de verilmiştir. Taradığımız eserlerde iki anlamında kullanılmış *çek-* fiili bugün KRT’de aşağıdaki dört anlamında yaşamaktadır. Bu anlamlar arasında mecazlaşmış *hissetmek*, *heyecanlanmak* anlamı da kullanıyordur.

çek- (I) 1. BV, Gİ, GT, İM, İN, Kİ, RH, TZ Bir şeyi bir yerden çekip almak, çıkarmak *krş.* çik- (I) 2. KF Çekmek, asılmak *krş.* çek- (I) 3. İM Bir şeyi çekip uzatmak (II) GT Katlanmak, tahammül etmek.

çek- KRT (I) Bir şeyi bir yerden çekip almak, çıkarmak (II) Hareket ettirmek (III) Su veya herhangi bir sıvıyı içine çekmek (IV) Tartmak (V) *mec.* Hissetmek, heyecanlanmak (VI) Katlanmak, tahammül etmek.

çıkış TEL’de fiil 1. *Gidiş, azimet, hareket* 2. *Sert konuşma* anlamlarda verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı 1. *Çıkmak işi veya biçimi* 2. *Bir yerden çıkmak*

için kullanılan yer 3. Yükseliş, çıkış şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *çıkış*, *çıkma* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise *çıkış*, *çıkma* ve mecazlaşmış *kınama*, *yüzüne vurma* anlamlarda yaşamaktadır.

çıkış TZ Çıkma, çıkış.

çıkış KRT (I) Çıkış, çıkma (II) *mec.* Kınama, yüzüne vurma.

ķara Sevortyan’da 1. *Kara, siyah* 2. *Kötü, mutsuz* anlamlarda, KBS’de 1. *Siyah* 2. *Kara, karanlık* 3. *Suç* 4. *İftira, leke* anlamlarında verilmiş *ķara* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise altı anlamında yaşamaktadır ve bu altı anlamından *üzüntülü* anlamı mecazlaşmıştır.

ķara (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kara, siyah (II) GT Zenci, siyahî (III) CC, İM Mürekkep (IV) DM, KK, TZ Kul, köle (V) İM Yeryüzü.

qara KRT (I) Kara, siyah (II) Esmer (III) Karanlık (IV) *mec.* Üzüntülü (V) Sürülmüş tarla (VI) Kıta, kara.

kesil- TDES’de 1. *Kesilmek* 2. *Bitmek* 3. *Belirlenmek* 4. *Çene çalınmak* anlamlarında, KBS’de *kesilmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kesilmek* ve *sona ermek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *kesilmek*; *sona ermek* ve mecazlaşmış *ekşimek* anlamlarında yaşamaktadır.

kesil- (I) BM, BV, Gİ, GT, İM, KFT, KK, MS, TZ Kesilmek *krş.* kesin-, kisil- 1 (II) KFT, MS Sona ermek.

kesil- KRT (I) Kesilmek (II) Sona ermek (III) *mec.* Ekşimek.

köçür- Kelime TDES ve KBS’de *göçürmek* anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde de bu anlamında kullanılmıştır. KRT’de fiil *taşımak*, *nakletmek*; *göçürmek*; *taşıkları hareket ettirmek* ve mecazlaşmış *kaynatmak* anlamlarında yaşamaktadır.

köçür- CC Göçürmek.

koçur- KRT (I) Taşımak, nakletmek (II) Göçürmek (III) Taşıkları hareket ettirmek (IV) *mec.* Kaynatmak.

köster- TDES’de ve KBS’de kelime *göstermek* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde de fiil bu anlamında kullanılmıştır, fakat bugün KRT’de *göstermek*; *aks etmek* ve *öğüt vermek* anlamlarında yaşamaktadır. Sonki anlam dilimizde mecazî olarak kullanılmaktadır.

köster- BM, Gİ, Kİ, MS, RH Göstermek *krş.* körset-.

köster- KRT (I) Göstermek (II) Aks etmek (III) *mec.* Öğüt vermek.

otur- Kelime TDES’de 1. Oturmak 2. Yaşamak 3. *mec.* Zor duruma düşmek 4. Çalışmak, çabalamak 5. Her hangi bir işi yerine getirmek 6. Durmak 7. Geçinmek 8. Doğum yapmak 9. Vakit geçirmek 10. Yardımcı fiil anlamlarında, KBS’de 1. *Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek* 2. Yatmak 3. Saç ve elbise kesmek anlamlarında gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde oturmak anlamında kullanılmıştır, fakat KRT’de *oturmak*; *binmek*; *yaşamak* ve mecazlaşmış *hapse düşmek* anlamlarında yaşamaktadır.

otur- GT, Gİ, İN, KF, KFT, MS, TZ Oturmak *krş.* otur-, voltur-.

otur- KRT (I) Oturmak (II) Binmek (III) Yaşamak (IV) *mec.* Hapse düşmek.

oyun TDES’de 1. Oyun 2. Dans 3. Şamanların duası 4. Yalan 5. Her hangi birşeyi bol olan yer anlamlarında, KBS’de 1. Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence 2. Kumar 3. Şaşkınlık uyandırıcı hüner 4. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi 5. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bitini 6. Piyes, temsil 7. Düzen, hile 8. Yarış anlamlarında verilmiş bu isim taradığımız eserlerde sadece *oyun* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise kelime *oyun*; *dans*; *tiyatro oyunu* ve mecazlaşmış *hile*, *oyun* anlamlarıyla yaşamaktadır.

oyun Oyun (İM, İN, MG) *krş.* oyun.

oyun KRT (I) Oyun (II) Dans (III) Tiyatro oyunu (IV) *mec.* Hile, oyun.

öp- TDES’de 1. Öpmek 2. Kucaklamak, KBS’de 1. Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye değdirmek 2. (Çorba vs.’yi) Ses çıkararak içmek, *höpürdetmek* anlamlarında verilmiş *öp-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *öpmek* ve *höpürdetmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de kelime *öpmek* ve mecazlaşmış *yemin etmek* anlamlarıyla yaşamaktadır.

öp- (I) CC, Gİ, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA, TZ Öpmek *krş.* **öb-** (II) TZ Höpürdetmek.

öp- KRT (I) Öpmek (II) *mec.* Yemin etmek **ötmek öpeyim** "ekmekle yemin ederim".

sav- TDES’de fiil *sağ-* şeklinde ve 1. Sağmak 2. *mec.* Hırsızlık yapmak 3. Emmek 4. (Meyve, yemiş) Toplamak 5. Balı peteklerden almak 6. Yumurtalamak 7. Sarılı olan şeyi açmak 8. Kerpiçi toz haline getirmek anlamlarında gösterilmiştir. KBS’de *istenmeyen birini başından uzaklaştırmak* anlamında verilmiş *sav-* fiili taradığımız eserlerde *yerini değiştirmek* ve *sağmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise aşağıdaki üç anlamında yaşamaktadır. Üçüncü anlam mecazlaşmıştır.

sav- (I) Kİ Yerini değiştirmek (II) TZ Sağmak *krş.* *sağ-*.

sav- KRT (I) Sağmak (II) Yerini değiştirmek (III) *mec.* Herhangi bir şeyden kurtulmak.

şay- Kelimenin 1. Delimek 2. Ağaç dikmek 3. Derinliği kontrol etmek 4. Dikiş yapmak 5. Demir kürek ile kazmak 6. İftira atmak 7. Yalan söylemek 8. Yün veya pamuğu tahta çubucuklarla vurmak 9. Dövmek anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de fiil 1. Saymak 2. Söylemek 3. Türkü, mani söylemek anlamlarında gösterilmiştir. Bugün KRT’de anlam saymak, hesaplamak ve saygı göstermek şekillerinde yaşamaktadır. Taradığımız eserlerde ise kelime saymak, hesaplamak ve mecazlaşmış *saygı göstermek* anlamlarında kullanılmıştır.

şay- BM, DM, Gİ, İM, KF, KK, MS, TZ Saymak, hesaplamak *krş.* *sa-*.

say- KRT (I) Saymak, hesaplamak (II) *mec.* Saygı göstermek.

sayıl- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de *sayılmak* anlamında verilmiş ve taradığımız eserlerde de aynı anlamında kullanılmış *sayıl-* fiili KRT’de *sayılmak* ve mecazlaşmış *hürmet edilmek* anlamlarında yaşamaktadır.

sayıl- GT Addedilmek, sayılmak.

sayıl- KRT (I) Addedilmek, sayılmak (II) *mec.* Hürmet edilmek.

sürün- TDES’de *sürünmek* anlamda, KBS’de *karnı üzerinde sürünerek ilerlemek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yerde sürünmek* ve *atı sürmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime *yerde sürünmek* ve mecazlaşmış *sıkıntılı durumda olmak* anlamlarında yaşamaktadır.

sürün- (I) KF, MG, TZ (Yerde) sürünmek (II) MG (Atı) sürmek.

sürün- KRT (I) (Yerde) sürünmek (II) *mec.* Sıkıntılı durumda olmak.

tap- KBS'de 1. Tanrı diye tanımak, kulluk etmek 2. Hizmet etmek, kazanmak 3. Bulmak 4. Kapmak 5. Bir şeye tutkun olmak 6. Başa kakmak 7. Yapı, köprü vb. şeyler selden çökmek anlamlarında, ETS'de 1. Bulmak 2. Kazanmak, almak 3. Hizmet etmek 4. Tapmak anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *bulmak*; *kazanmak*, *elde etmek*; *sezmek*; *hizmet etmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT'de ise *bulmak*; *kazanmak* ve mecazlaşmış *çocuk doğurmak* anlamlarında yaşamaktadır.

tap- (I) 1. BM, BV, CC, Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, Kİ, KK, MG, MS, TZ Bulmak *krş.* **tap-** 2. GT Kazanmak, elde etmek (II) BV Sezmek (III) BV, İN Hizmet etmek **hoş tap-** "iyi karşılamak" (MG)

tap- KRT (I) 1. Bulmak 2. Kazanmak, elde etmek (II) *mec.* Doğum yapmak, çocuk doğurmak.

tapta- Etimolojide anlamı rastlanmayan bu fiil taradığımız eserlerde *bastırmak* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *bastırmak* ve mecazlaşmış *aşağılamak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tapta- CC Bastırmak.

tapta- KRT (I) Bastırmak (II) *mec.* Aşağılamak, küçültmek.

tay- KBS'de anlamı *kaymak* şeklinde verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ayağı kaymak*, *yanılmak* şeklinde kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *paten*, *kayak*, *kıza vb. kaymak*; *ayağı kaymak*, *yanılmak*; *kaçmak*, *sıyılmak* şekillerinde yaşamaktadır. KRT'deki *kaçmak*, *sıyılmak* anlamı mecazlaşmış anlamıdır.

tay- İM, MG, TZ Ayağı kaymak, yanılmak.

tay- KRT (I) Paten, kayak, kıza vb. kaymak (II) Ayağı kaymak, yanılmak (III) *mec.* Kaçmak, sıyılmak.

terle- KBS ve ETS'de *ter çıkarmak*, *ter dökmek*, *terlemek* anlamında gösterilmiş *terle-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır fakat bugün KRT'de iki anlamında yaşamaktadır ve bu anlamların biri mecazlaşmıştır.

terle- CC, TZ Terlemek *krş.* *derle-*, *tirle-* (I).

terle- KRT **(I)** Terlemek **(II)** *mec.* Herhangi bir iş üzerinde büyük çaba ve gayretle uğraşmak.

ters ETS'de 1. *Ters, yanlış* 2. *Zor, ağır* anlamlarında verilmiş *ters* kelimesi KBS'de 1. *Gerekli olan duruma karşıt (olarak), düz'ün karşıtı* 2. *Yanlış* 3. *Güç olan her nesne* 4. *Hayvan pisliği* 5. *Çöplük* anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ters, aksi, zıt; bir çeşit bez* anlamlarında kullanılmıştır. Günümüz KRT'de kelime mecazlaşmış *kaba, arsız* ve *ters, aksi, zıt* anlamlarında yaşamaktadır.

ters **(I)** CC, Kİ, TZ *Ters, aksi, zıt* **(II)** CC *Bir çeşit bez.*

ters KRT **(I)** *mec.* Kaba, arsız **(II)** *Ters, aksi, zıt.*

tuvar KBS'de *davar* şeklinde *sığır, mal, davar* anlamında gösterilmiş *tuvar* ismi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *koyun, keçi cinsinden hayvan* ve Farsçadan alınma olan *duvar* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT'de *tuvar* kelimesi *koyun, keçi cinsinden hayvan; çok sakın* ve mecazlaşmış *aptal* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tuvar TZ **(I)** Koyun, keçi cinsinden hayvan *krş.* *davar, tafar, tavar* **(II)** *Far.* (< dīvār) Duvar *krş.* duvar, tuvar.

tuvar KRT **(I)** Koyun, keçi cinsinden hayvan **(II)** Çok sakın **(III)** *mec.* Aptal.

tügen- KBS'de *bitmek, sona ermek* anlamda verilmiş *tügen-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır, KRT'de ise anlam aşağıdaki iki şekilde yaşamaktadır ve bu şekillerinden birisi mecazlaşmıştır: *herhangi bir kimseyi beğenmemek.*

tügen- CC Tükenmek, bitmek, sona ermek *krş.* *düken-* (I), *tüken-* (I).

tügen- KRT **(I)** Tükenmek, bitmek, sona ermek **(II)** *mec.* Herhangi bir kimseyi beğenmemek.

türt- KBS'de *dürt-* şeklinde 1. *Dürtmek, hafifçe itmek* 2. *Sürmek, sıvamak, çalmak* anlamlarında verilmiş bu fiil ETS'de *ovmak, cilâlamak* anlamında verilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dürtmek* anlamıyla kullanılmıştır, bugün KRT'de ise *dürtmek* ve mecazlaşmış *sitem etmek* anlamlarıyla yaşamaktadır.

türt- İM Dürtmek *krş.* *dürt-* (I), *dürüt-* (II).

türt- KRT **(I)** Dürtmek **(II)** *mec.* Sitem etmek.

urun- TDES’de 1. *Vurulmak* 2. *Öldürülmek* 3. *Bırakılmak* 4. *Koyulmak, yerleştirmek* 5. *Dökülmek* 6. *Kurulmak* 7. *Kesilmek* 8. *Dürtülmek* 9. *(İsim) Verilmek* 10. *Kırılmak* anlamlarında verilmiş bu fiil KBS’de gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *zulmetmek; tepinmek, oynamak; vurulmak, dövülmek; vuruşmak, savaşmak, dövüşmek* ve *örtünmek, sarınmak* anlamlarında kullanılmış *urun-* kelimesi bugün KRT’de *vurulmak, dövülmek; bir işe başlamak* ve mecazlaşmış *gayret etmek, çabalamak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

urun- (I) BM Zulmetmek (II) BV Tepinmek, oynamak (III) 1. İN, TZ Vurulmak, dövülmek 2. CC Vuruşmak, savaşmak, dövüşmek (IV) GT Örtünmek, sarınmak.

urun- KRT (I) Vurulmak, dövülmek (II) Bir işe başlamak (III) *mec.* Gayret etmek, çabalamak.

yan- TDES’de 1. *Dönmek* 2. *Geride kalmak* 3. *Vazgeçmek* 4. *(Işık için) Yansımak* 5. *Cevap vermek* 6. *Yanmak* 7. *Susamak* 8. *Yakmak* 9. *Bilemek; çarka vermek* anlamlarında, KBS’de 1. *Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak* 2. *Ateş durumuna geçmek, tutuşmak* 3. *Isı, ışık veren veya başka amaçlar sağlayan şeyler, alev yaklaştırılarak veya özel düzenlerine dokunularak etkinliğin geçmek* 4. *Bütünü veya bir bölümü ateş veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür durumuna gelmek* 5. *ısı etkisi ile vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak* 6. *(Vücut veya nesneler için) Isısı artmak* 7. *Parlamak, parıldamak* 8. *Birtakım etmenlerin işe yaramaz duruma gelmek* 9. *Yanık acısına benzer acı duymak* 10. *mec. Çok üzülmek* 11. *mec. Çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek* 12. *mec. Hükümsüz kalmak, değerini yitirmek* 13. *mec. Zarara, kötülüğe uğramak* 14. *mec. Çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak* 15. *Dönmek, geri gelmek* anlamlarında gösterilmiş *yan-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yanmak* ve *dönmek* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de anlam *yanmak*, mecazlaşmış *eziyet çekmek* ve *gerçekliği kaybetmek* şekillerinde yaşamaktadır.

yan- (I) BM, GT, KI, TZ Yanmak (II) CC Dönmek.

yan- KRT (I) Yanmak (II) *mec.* Eziyet çekmek (III) Gerçekliği kaybetmek.

yanık Kelimenin 1. Yanmış 2. Ateşli 3. Yanık 4. Belâ, dert anlamları TDES’de, 1. Yanmış olan 2. Rengi koyulaşmış 3. mec. Duygulu, dokunaklı, acılı, etkili 4. Sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş; kavruk 5. Verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan 6. mec. Bıkkın, üzüntülü, dertli 7. Yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz 8. Yanmış veya yanmakta olan bir şey 9. Çok susamış 10. Yakıcı, etkin 11. Gövdede açılan yara izi anlamları KBS’de verilmiş. Tarihî Kıpçak Türkçesinde mazlum anlamında kullanılmış **yanık** kelimesi bugün KRT’de *yanmış*; *yanık* ve *derin heyecan* anlamlarında yaşamaktadır. *Derin heyecan* anlamı dilimizde mecazî olarak kullanılmaktadır.

yanık TZ Mazlum.

yanık KRT (I) 1. Yanmış 2. Yanık (II) mec. Derin heyecan.

yut- Kelimenin 1. Yutmak 2. Yemek 3. Emmek 4. (Balık hakkında) Tutulmak 5. Denemek anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam 1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek 2. mec. Haksız olarak kendine mal etmek, zorbalıkla elinden almak 3. Dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak 4. Tam ve doğru söylememek 5. İnanmak, aldanmak, kanmak 6. Türlü anlamlara gelen sözü anlayamamak 7. Söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söyleyememek 8. (Oyunda bir şey) Kazanmak 9. İyice, eksiksiz olarak öğrenmek 10. mec. (Işık, ses) Gücünü, parlaklığını azaltmak şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiilin anlamı yutmak olarak kullanılmıştır ve KRT’de yutmak; oyunda kazanmak, yenmek şekillerinde yaşamaktadır. Aslında anlamı genişlemiş olan bu fiilin mecazlaşmış anlamı da vardır: oyunda vb. kazanmak, yenmek.

yut- BM, BV, Gİ, GT, KF, Kİ, KK, TA, TZ Yutmak *krş.* yovut-, yud-.

yut- KRT (I) Yutmak (II) mec. (Oyunda vb.) kazanmak, yenmek.

3.1.4. Komşuluk (Alm. Synekdoche, Fr. Synecdoque, İng. Synecdoche, Rus. Смежность)

Kelimenin anlam alanını komşu kelimelerin alanlarına bulaşması olarak tanımlanan synecdoche kavramı, grekçe synecdoche ‘birlikte düşünmek’ kelimesinden gelir¹⁹¹.

¹⁹¹ Emine Atmaca, age., s. 1328.

Kapsamlayış olarak da adlandırılan bu anlam genişlemesi türü, bir kelimenin anlam alanının komşu kelimelerin alanlarına bulaşmasıdır. Günümüzde komşuluğun özellikle parçanın bütün yerine kullanılması açısından ele alınması, meydana gelen değişikliğin bir ad aktarması olarak algılanmasına sebep olmaktadır¹⁹². Bu ikisi arasındaki fark, ad aktarmalarında zaman ve mekânda yakınlığın dikkate alınması, komşulukta ise parça-bütün ilişkisinin dikkate alınmasıdır¹⁹³.

Komşuluk, ad aktarmasının (metonimi) bir türüdür. Bir bütünün parçaya göre ya da tam tersi parçayı bütüne göre adlandırmadır.

Taradığımız kaynaklarda Türkçe kökenli olan ve **komşuluk** ilişkisiyle anlam alanı değişen kelimeler bulunmamaktadır.

3.1.5. Eksiltme (Alm. Ellipse, Auslassung, Fr. Ellipse, İng. Elipse, Rus. Убавление)

Kaynaklarda bu anlam olayı birbirine benzer şekillerde tanımlanmıştır: Guiraud'a göre (1999: 73) "bir tamlamada meydana getirilen kısaltmayı ifade eden bu anlam olayı, bileşik bir deyimden öğelerinden birinin atılması"dır; Korkmaz (1992: 53), 'eksiltim' adı verdiği bu anlam olayını "anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin atılıp eksiltilerek kullanılması olayı" olarak açıklar¹⁹⁴.

Eksiltmenin bazı gramatikal sonuçları olabilir. Yani bir sıfatın, bir isim gibi kullanılmasına veya bazı dillerde sayı veya cinsin kullanımında tuhaflıklara yol açabilir¹⁹⁵.

Eksiltme ile kelime grubundaki unsurlardan bazılarının atılması anlam aktarımını aksatmaz. Eksiltme sonunda ortaya çıkan şekiller, ya durum ya da dil bilgisi açısından kolayca kavranabilecek, eksik yanı herhangi bir güçlük olmadan giderilebilecek şekillerdir¹⁹⁶.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **eksiltme** yoluyla değişen kelimeler şunlardır:

¹⁹² Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1998, s. 134.

¹⁹³ F.R. Palmer, *age.*, s.9.

¹⁹⁴ Emine Atmaca, *age.*, s. 1334.

¹⁹⁵ Stephem Ullmann, *age.*, s. 222, Hülya Arslan Erol, *age.*, 75. s. dip notundan naklen.

¹⁹⁶ Berke Vardar, *age.*, s. 95.

çiçek TEL'de ismin üç anlamı verilmiştir: 1. *Ağaç ve otların renkli ve kokulu kısmı; mevsiminde çiçek açan ot* 2. *mec. Güzel kız veya kadın* 3. *Hastanın cildinde görülen kabarcıklar; bu kabarcıkları husule getiren sari hastalık*. KBS'de anlam *çiçek* ve *çiçek hastalığı* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *çiçek* kelimesi sadece *çiçek* anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise isim *çiçek*, *çiçek hastalığı* ve *Nisan ayı* anlamlarında yaşamaktadır.

çiçek CC, DM, GT, İM, Kİ, TA, TZ Çiçek *krş.* şişek (II).

çiçek KRT (I) Çiçek (II) Çiçek hastalığı (III) Nisan ayı.

ğara Sevortyan'da 1. *Kara, siyah* 2. *Kötü, mutsuz* anlamlarda, KBS'de 1. *Siyah* 2. *Kara, karanlık* 3. *Suç* 4. *İftira, leke* anlamlarında verilmiş *ğara* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki beş anlamda kullanılmıştır, KRT'de ise yedi anlamda yaşamaktadır. Türk kültür tarihinde çok önemli bir yere sahip olan bu kavram anlam alanını pek çok şekilde genişletmiştir. Bu yollardan birisi de söz eksiltme yoludur. Temelde bir renk adı olan bu kelime, başlangıçta sıfatı olduğu bir ismi karşılar hale gelmiş, böylece renk adı dışında o nesne için de kullanılır olmuştur.

ğara (I) BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kara, siyah **ğara etmek** "bir tür peynirli börek" (BM) **ğara etmek** "siyah ekmek" (Kİ) **ğara iv** "çadır" (İM) **ğara kurut** "kara peynir, bir cins kuru peynir" (BM, Kİ) **ğara taş** "haceriesved" (İM) **ğara teyin** "gri sincap" (CC) **ğara yağı** "intikamcı, korkunç düşman" (İH) **ğara yağız** "esmer, kara yağız" (İH, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* *ğara yağuz*, *ğara yavuz* **ğara yağuz** "esmer, kara yağız" (TZ) *krş.* *ğara yağız*, *ğara yavuz* **ğara yarmak** "bakırdan yapılan siyah renkli madenî para" (BM, DM) *krş.* *ğara yarmuk* **ğara yarmuk** "bakırdan yapılan siyah renkli madenî para" (DM) *krş.* *ğara yarmak* **ğara yavuz** "esmer, kara yağız" (TZ) *krş.* *ğara yağız*, *ğara yağuz* (II) GT Zenci, siyahî (III) CC, İM Mürekkep (IV) DM, KK, TZ Kul, köle (V) İM Yeryüzü.

ğara KRT (I) Kara, siyah (II) Esmer (III) Karanlık (IV) *mec.* Üzüntülü (V) Sürülmüş tarla (VI) Kıta, kara (VI) Yeryüzü.

kızılça TDES'de ve KBS'de *kırmızıca*, *kızıla çalar* anlamlarda verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır. KRT'de ise anlam *kızıl hastalığı* olarak yaşamaktadır.

kızılça DM, Kİ Kırmızıca, kırmızıya çalar **kızılça tırnaç** "gerdanlık" (TZ) **kızılça tırnaç** "boynunda gerdanlık gibi ayrı bir renk bulunan hayvan" (TZ) **kızılça turğay** "kızıl renkli bir kuş" (BM, Kİ).

qızılça KRT Kızıl hastalığı.

3.1.6. Tabu (İng. Taboo) ve Örtmece (Alm. Verhüllung, Euphemismus, Fr. Euphémism, Rus. Табу и ефемизм)

Dil ile doğrudan ilişkili ve etnografik bir kavram olarak değerlendirilen tabuların örtmeceleri (evfemizmleri) doğurduğunu düşündüğümüz için bu iki kavramı bir başlık altında vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Söylenmesi yasak olan kelimeler, yenmemesi gereken nesneler, yapılmaması gereken hareketler olarak bilinen tabu, dünya dillerine Polinezya'nın "*tonga*" dilinden yayılmıştır¹⁹⁷.

Tabu ve örtmece, dolayısıyla da etnolingüistik üzerine ilk çalışmalar Herder ve Humboldt (18. yy.) tarafından başlatılmış, daha sonra Amerika'da Boas, Sapir ve Worf tarafından devam ettirilmiştir¹⁹⁸.

Tabu ve örtmece ile ilgili çalışmalar etnografik lingüistiğin kapsamına girer. Çünkü bunların temelinde, etnografik unsurlar, yani örf âdetler, mitler, gelenekler, görenekler, dil medeniyetiyle ilgili ahlâkî kurallar vardır. Kelimelerin leksik anlamlarının dışında bir de inançlardan kaynaklanan etnografik anlamlar söz konusudur¹⁹⁹.

Tabu, sadece söylenmesi yasak olan kelimeleri ifade etmez. Aynı zamanda, yapılmaması gereken hareketleri, belli adamları, yenmemesi gereken şeyleri, kullanılmaması gereken eşyaları da kapsar²⁰⁰.

Bir nesneyi, bir olguyu doğrudan kendi adıyla değil, başka bir sözle adlandırmanın sebebi, büsbütün başka bir şey de olabilir. Bazen bir nesnenin veya olgunun adını doğrudan söylemek, kaba veya ayıp olabileceği için, yumşak ve nazik sözlerle değiştirilerek söylenir. Bu durum örtmece (euphemizm) diye adlandırılır.

¹⁹⁷ Emine Atmaca, age., s. 1340.

¹⁹⁸ Hülya Arslan Erol, age., s. 75.

¹⁹⁹ Édil Ahmetov, *Türki Tilderindegi Tabuv Men Evfemizmder*, Gılım Baspası, Almatı 1995, s. 3-5, Emine Atmaca, age., 1340. s. dip notundan naklen.

²⁰⁰ Kaken Ahanov, age., s. 134.

Ancak örtmeceler, tabu gibi batıl inançtan dolayı değil, kaba veya ayıp kabul edilen sözleri nazik ve saygılı sözlere dönüştürme düşüncesinden doğmuştur²⁰¹.

Tabu, örtmeceyi doğrudur. Etnolingüistik tabu, anlamdaki yasağı değil, anlamın dile dökülmüş şekli olan ad, yani kelimedeki yasağı ifade eder. Örtmece, şekli değişmiş tabu veya dosdoğru söylenmesi yasak olan anlamın görüntüsüdür. Tabu olan kelimeleri doğuran sebepler dilin kendinde değil, o dille iletişimi sağlayan toplulukta, yani insanlardadır. Yani tabu ve örtmeceler, insanların topluluktaki sosyal, medenî ve ekolojik ortamla ilgili kalıplaşan inançlarının, geleneklerinin, prensiplerinin ve kurallarının dilde yer alan görünüşleridir²⁰².

Türk halklarının totemistik inançlarla birlikte Şamanistik veya başka inançlardan kaynaklanan yasakları da vardır. Frezer, tabuyu doğuran sebeplerden birinin büyü olduğu inancındadır²⁰³.

Büyü, dünyada yaygın bir inançtır. Büyü, medeniyet ve ruh gelişiminin ilk aşamalarında kalıplaşan animizm, totemizm, şamanizm gibi alelâde formlardan başlayarak bugün dünyada yayılan başlıca dinlerin hepsinin içinde yer alır. Bu inanca göre, kutsal işaret ölü tabiata da, diri tabiata da uygundur. Bu yüzden tabu (yasak) insanlara, bitkilere, hayvanlara, eşyaya, söz ve dile, iş ve hareketlere konabilir²⁰⁴. Dolayısıyla tabunun kaynaklarından birisi büyüdür.

Tabuyu sadece yasak değil, kutsal bir şeyin ayak altına alındığında zararı dokunacağı korkusundan kaynaklanan yasak olarak düşünmek gerekir²⁰⁵. Dinî inançlarda tanrının adının yasak olduğunu görüyoruz. Müslümanlıkta da tanrının adı olan "*Allah*", Arapça'daki *ilâhtan* gelir. Bu, 'Tanrı' anlamında bir ekin kelimeye eklenmesiyle yapılmış 'bu tanrı' anlamında bir kelimedir. yani "*ilâh*"ın doğrudan söylenmesi yasak olduğu için, bunun yerine kullanılan bir örtmecedir²⁰⁶.

Türk halklarının mitoloji kahramanlarının bir grubu, büyü ve animistik inançların temelinde eski Türklerden beri var olan tabiata tapmadan kaynaklanan kutsal yer-su sahipşeridir. Animistik büyü ve şaman inançlarına göre Tatar, Başkurt, Çuvaş,

²⁰¹ Berke Vardar (1998), age., s. 163.

²⁰² Hülya Arslan Erol, age., s. 76.

²⁰³ Hülya Arslan Erol, age., s. 77.

²⁰⁴ Édil Ahmetov, age., s. 54, Hülya Arslan Erol, age., 77. s. dip notundan naklen.

²⁰⁵ Hülya Arslan Erol, age., s. 77.

²⁰⁶ Emine Atmaca, age., s. 1343.

Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak, Altay, Hakas, Yakurt ve başka Türk halklarında var olan dağ-taş, dere-ova, nehir-göl, orman-çalılık, hayvanlar ve büyüyen ağacın kutsal olduğuna inanılır. Bu kutsal olan şeylerin de evliya olduğu düşünülür. Bunları kızdırınca kötülük edecekleri şeklindeki inançlardan dolayı da bazı hareketlerin yapılmasında kaçınılır²⁰⁷. Pek çok halkta mitoloji kahramanlarının adını doğrudan söylemek tabu olduğundan, bunların yerine başka kelimeler kullanılır. Dinî inançların temelinde yasaklanan hareketler, tabu sözler ve örtmeceler gibi yasaklar, tabiattan, dış güçlere inanmaktan kaynaklanan korkudan doğar²⁰⁸.

Hastalık isimlerinde de tabu ve örtmeceler vardır. Bunlar arasında *sıtma*, *çiçek*, *kızamık*, *veba* bulunur. Bu yüzden bunların yerine genellikle yabancı dillerden geçen karşılıkları kullanılır. Bazen de yerli dilden seçilmiş başka örtmece adlar kullanılır. Bu tür örtmecelerin bazıları dinî inançlardan değil, hastalığa hiçbir şekilde çare bulunamamasından, hasta kişiyi tamamen yok edip bitireceği korkusundan, tedavisi olmakla birlikte pek çok bulaşıcı hastalığın sağlıklı kişiye de, hasta kişiye de ürkütücü gelmesinden kaynaklanır. Bu yüzden Türkî dillerde yer alan tıbbî terimlerin, halk arasında örtmece görevleri vardır²⁰⁹.

Tabu ve örtmeceler, totemistik inançlar ve avcılıkla da ilgili olabilir. Totem "bir şeyin kaynağı, kökü" demektir. Bu yüzden Amerika'daki bazı kabileler kendilerinin *ayı*, *kurt*, *kaplumbağa*, *tavşan* gibi hayvanlardan türediklerine inanırlar ve kendi totemlerini gruplarının adı olarak kullanırlar. Totemizmin temelindeki yasakları, yani tabuyu sadece etnografik açıdan incelemek yetersizdir. Çünkü tabunun lingüistik özelliği de önemlidir. Totemizmle ilgili yasaklar sadece totemistik canlıları avlamamak, öldürmemek veya etini yememekle sınırlı değildir. Avcılıkla ilgili tabu ve örtmecelerin pek çoğu a) Avcının içini anlar, niyetini sezer, bu yüzden de avcıya yakalanmadan kurtulup kaçır veya ona kötülük eder, öç alır şeklindeki korkuya dayanır b) Ormandaki yabanî hayvanların sahipleri vardır, onlara rastlandığında avlanmaz, yoksa sinirlenip, yasağı bozan avcılardan avları alıp götürür, inncından kaynaklanır. Ölümle ilgili tabu ve örtmeceler de vardır. Buna Orhun abidelerinde de rastlanır. Bilge kağan abidesinde geçen *uçar bar-* ifadesi 'ölmek' anlamında kullanılmıştır. Türkmenlerde öldü yerine

²⁰⁷ Édil Ahmetov, age., s. 79, Hülya Arslan Erol, age., 79. s. dip notundan naklen.

²⁰⁸ Hülya Arslan Erol, age., s. 79.

²⁰⁹ Édil Ahmetov, age., s. 91, Hülya Arslan Erol, age., 80. s. dip notundan naklen.

aradan çıktı, ayrıldı, yok oldu, hesaplaştı gibi örtmeceleri, Kırgızlar *dünyadan kayıttı*, Özbekler, Kırım Tatar Türkleri *vefat etti, helak oldu* gibi örtmece kelime gruplarını kullanırlar. Türkiye Türkleri "*Allah sizlere ömür versin*" şeklinde örtmece anlamı olan bir dilekte bulunurlar. Azerîler de *çırag kimi söndü derler*²¹⁰.

Anatomi ve fizyoloji ile ilgili bazı kelimeler de tabu özelliği taşır. Cinsiyet ve cinsî ilişkileri ile ilgili kelimelerin söylenmesi toplumda hoş karşılanan bir şey olmadığı için bunların yerine, üzerine mecaz anlamlar yüklenmiş kelimeler, deyimler veya yabancı kaynaklı kelimeler kullanılır²¹¹.

Örtmeceler, deyim aktarmaları, ad aktarmaları, komşuluk, macazlaştırma, kinaye, paraphrase/ açıklama yoruyla deyim ve tamlamalardan, zamirlerden yapılırlar. Eksiltme yoluyla ve alıntılarla da örtmece ve tabular oluşturulur²¹².

Türk dillerinde tabu ve örtmeceler, kelime hazinesinin leksik ve semantik yönden zenginleşmesinin bir yoludur. Yani eş anlamlılar ve eş seslilerin ortaya çıkışında tabu ve örtmecelerin de payı vardır²¹³.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **tabu** ve **örtmece** ilişkisiyle değişen kelimeler şunlardır:

çal- Fiil TEL'de şu anlamlarında gösterilmiştir: 1. *Elle veya ellerle vurmak* 2. *Silâhı kaldırarak vurmak* 3. *El sürmek, sığamak* 4. *Diş geçirmek, ısırarak, sokmak* 5. *Zarar vererek dokunmak* 6. *Bir şeye vurarak ses çıkarmak* 7. *Bir çalgıyı çalmak* 8. *Geçişsiz olarak ahenk etmek* 9. *(Saat veya çalgı hakkında) Ses çıkarmak* 10. *Sirkat etmek* 11. *İlâve temek, yemek pişirirken katmak* 12. *(Bir şeyin sathına) sürmek* 13. *Yoğurt yapmak için sütü mayalamak* 14. *(Beline, boynuna, başına) Sarmak* 15. *(Kumaş, elbise) Biçmek* 16. *(Yazı hakkında) Silmek, çizmek* 17. *(İnsan dışı münasebetler için) Hafifçe andırmak, bir nüansını göstermek* 18. *Bir yere yollanmak*. KBS'de kelimenin anlamı 1. *Vurmak* 2. *Yere atmak* 3. *Def, davul gibi müzik aletlerini çalmak* 4. *Yemek, yoğurt bozuşmak* 5. *Kamçı ile vurmak* 6. *Hayvanı kesmek* 7. *Hırsızlık etmek* 8. *Isırmak, dalamak* 9. *Hafifçe andırmak* 10. *Bakır çalmak* 11. *Yoğurt çalmak* 12. *Bir şeye vurarak ses çıkartmak* şekillerinde verilmiştir.

²¹⁰ Édil Ahmetov, age., s. 115, Hülya Arslan Erol, age., 80-81. s. dip notundan naklen.

²¹¹ Hülya Arslan Erol, age., s. 81.

²¹² Édil Ahmetov, age., s. 135-159, Hülya Arslan Erol, age., 81. s. dip notundan naklen.

²¹³ Hülya Arslan Erol, age., s. 81.

Taradığımız eserlerde tek bir anlamında, *müzik aleti, düdük vb. çalmak*, kullanılmıştır. KRT’de altı anlamında yaşamaktadır. Yaşayan bu altı anlamından birisi örtmecedir: *soymak, çalmak, hırsızlık yapmak*.

çal- BV, CC, GT, İM, Kİ, TA Müzik aleti, düdük vb. çalmak *krş.* şal-.

çal- KRT **(I)** Müzik aleti çalmak **(II)** Ot biçmek **(III)** Kahve yapmak **(IV)** İpi bir defalık bağlamak **(V)** (Örtmece) Soymak, çalmak, hırsızlık yapmak **(VI)** Çelme takmak.

ilindir- Fiilin anlamı etimolojik sözlüklerde verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yapıştırmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *yapıştırmak* ve örtmece olan *hırsızlık etmek* anlamlarında yaşamaktadır.

ilindir- CC Yapıştırmak, takılı kalmak.

ilindir- KRT **(I)** Yapıştırmak **(II)** (Örtmece) Hırsızlık etmek.

kaç- TDES’de fiilin altı anlamı verilmiştir: 1. *Koşmak* 2. *Gitmek, ayrılmak* 3. (*İşten vb.*) *Kaçmak* 4. *Kaçılmak* 5. (*Uyku, hal, keyf vb.*) *Kaybolmak* 6. (*Hayvanlar için*) *cinsel birleşmede bulunmak*. KBS’de kelime *fırar etmek* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kaçmak* anlamında kullanılmış **kaç-** fiili bugün KRT’de aşağıdaki iki anlamında yaşamaktadır. Anlamlarından ikincisi örtmecedir.

kaç- BM, CC, Gİ, İM, İN, KF, KFT, Kİ, TA, TZ Kaçmak *krş.* kaç-.

qaç- KRT **(I)** Kaçmak **(II)** (Örtmece) (Hayvanlar için) cinsel birleşmede bulunmak.

kez- Kelime TDES’de 1. *Gezmek* 2. *Geçmek* anlamlarında, KBS’de 1. *Gezmek* 2. *Dönmek, dolaşmak* anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *gezmek, yürümek* anlamında kullanılmış **kez-** fiili bugün KRT’de *gezmek, yürümek* ve örtmece olan *erkekle kız görüşmek, birlikte çıkmak* anlamlarında yaşamaktadır.

kez- CC, DM, Kİ, KK, TA Gezmek, yürümek *krş.* kız-.

kez- KRT **(I)** Gezmek, yürümek **(II)** (Örtmece) Erkekle kız görüşmek, birlikte çıkmak.

kızılça TDES’de ve KBS’de *kırmızıca, kızıla çalar* anlamlarda verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde de aynı anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise anlam tabulaşmış ve *kızıl hastalığı* olarak yaşamaktadır.

kızılça DM, Kİ Kırmızıca, kırmızıya çalar **kızılça tırnak** "gerdanlık" (TZ) **kızılça tırnak** "boynunda gerdanlık gibi ayrı bir renk bulunan hayvan" (TZ) **kızılça turğay** "kızıl renkli bir kuş" (BM, Kİ).

kızılça KRT (Tabu) Kızıl hastalığı.

kutul- TDES’de 1. Kurtulmak 2. Kaçmak 3. Düşmek, ayrılmak 4. Hastalıktan iyileşmek 5. Derde deva bulmak 6. Bitmek, sona ermek 7. Mutlu olmak anlamlarında, KBS’de 1. Tehlikeli ve kötü bir durumu atlamak 2. Kurtulmak, doğurmak anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kurtulmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de kelime *kurtulmak* ve örtmece olan *doğum yapmak* anlamlarında yaşamaktadır.

kutul- CC, GT, İM, Kİ, TZ Kurtulmak *krş.* *ķurtul-*, *ķutıl-*, *ķuttul-*.

qutul- KRT (I) Kurtulmak (II) (Örtmece) Doğum yapmak, doğurmak.

tep- KBS’de 1. Hayvan ayağıyla vurmak 2. Üzerine basarak sıkıştırmak 3. Güçlülük, çokça yürümek 4. *mec.* Değerini anlamamak 5. *mec.* Yeniden ortaya çıkmak, tazelenmek 6. Vurmak, dövmek, tepmek, çifte atmak 7. Deliğe bir şey tıkamak 8. Saman ya da otu sıkıca bastırarak doldurmak 9. Çiğnemek 10. Saklamak 11. Sığır süt vermemek 12. Bel ya da kürekle kazmak anlamlarında, ETS’de 1. Tepmek 2. Başakları vurarak buğday taneleri çıkarmak anlamlarında verilmiş *tep-* fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde ayak tepmek, ayakla vurmak anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ayak tepmek*, *ayakla vurmak*; *dans etmek*; *vücutta döküntü peyda* olmak anlamlarıyla yaşamaktadır. *Vücutta döküntü peyda olmak* anlamı örtmecedir.

tep- İM, Kİ, RH, TZ Ayak tepmek, ayakla vurmak *krş.* *dep-* (I), *teb-*, *tip-*.

tep- KRT (I) Ayak tepmek, ayakla vurmak (II) Dans etmek **qoran tepmek** "(Kırım millî oyunu) dans etmek" (III) (Örtmece) Vücutta döküntü peyda olmak.

yük TDES’de 1. Yük 2. Ağırlık 3. Hâmile 4. Yüz bin piast 5. Çadırda istif edilmiş yorgan ve yastıklar 6. Araba yükü anlamlarında gösterilmiş *yük* ismi KBS’de 1. Araba, hayvan vb.’nin taşıdığı şeylerin hepsi 2. Araba, hayvan vb.’nin taşıyabildiği miktar 3. Eşya 4. *mec.* Birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev 5. Bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı, şarj 6. Yüklük 7. Doğacak bebek, cenin 8. *mec.*

Tedirginlik veren şey, engel 9. Bohça 10. Yatak anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *yük*; *ağır*; *kefillik* anlamlarda kullanılmıştır. Bugün KRT’de kelime *yük* ve *kadınların hâmile olma hâlleri* anlamlarında yaşamaktadır. Dilimizde yaşayan ikinci anlam (*kadınların hâmile olma hâlleri*) örtmecedir.

yük (I) BM, CC, GT, İM, Kİ, KK, MG **Yük (II)** MG **Ağırlık (III)** CC **Kefillik**.

yük KRT **(I)** **Yük (II)** (Örtmece) Kadınların hâmile olma hâlleri.

yüklü TDES’de 1. *Yüklü* 2. *Hâmile* 3. *Görevlenmiş* anlamlarında verilmiş *yüklü* kelimesi KBS’de 1. *Yükü olan* 2. *Yapılacak işi çok olan* 3. *Çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun* 4. *Çok fazla, pek çok* 5. *Bir şeyden üzerinde çok bulunan* 6. *Gebe, hâmile* 7. (Argo) *Çok sarhoş* 8. (Argo) *Paralı, varlıklı* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *hâmile* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de iki anlamında yaşamaktadır ve bu anlamlarından ikincisi örtmecedir: *yüklü* ve *hâmile*.

yüklü BV, İM, KK **Hamile** *krş.* **yükli**.

yüklü KRT **(I)** **Yüklü (II)** (Örtmece) **Hamile**.

yür- TDES’de kelime 1. *Yürümek* 2. *Gitmek* 3. *Hareket etmek* 4. *Davranmak* 5. *Yaşamak, oturmak* 6. *Gitmek yardımcı fiili* anlamlarında verilmiştir. KBS’de fiil *yürü-* şeklinde ve 1. *Adım atarak ilerlemek, gitmek* 2. *Karada veya suda, herhangi bir yere doğru sürekli olarak yer değiştirmek* 3. (Çocuk) *Ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek* 4. *Yayan gezmek, yayan gitmek* 5. *Yol almak* 6. *Bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak* 7. *Üzerine doğru gitmek, saldırmak, hücum etmek* 8. *mec. Gereği gibi yapılmak veya ilerlemek* 9. (Faiz için) *Hesap edilmek; işlemek* 10. *Geçmek, ilerlemek, değişmek* 11. (Argo) *Ölmek* 12. (Bir işte) *İleri gitmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *yürümek* ve *göç etmek* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *yürümek* ve örtmece olan *ahlâksızlık yapmak* anlamlarında yaşamaktadır.

yür- **(I)** CC, KK **Yürümek** *krş.* **yir-** **(I)**, **yiri-**, **yori-**, **yör-**, **yöri-**, **yörü-**, **yüri-**, **yürü-** **(I)** **(II)** CC **Göç etmek, yola koyulmak** *krş.* **yürü-** **(II)**.

yür- KRT **(I)** **Yürümek (II)** (Örtmece) Kadınların erkeklerle yakın ilişkilerde bulunmaları; ahlâksızlık yapmak.

3.1.7. Argo (Alm. Argot, Gaunersprache, Fr. Argot, İng. Argot, Slang, Rus. Apro)

Tarihî konusunda kaynaklarda fazla bir bilgiye sahip olmadığımız *argo*, Fransızca'nın *argot* kelimesinden dillere geçmiştir. Fransa'da 1960 yılına kadar insanlar için kullanılan kelime, sonraki zamanlarda toplumlarda belirli bir alt kültürü ve grubu temsil eden dilenci ve hırsızların dili için kullanılır olmuştur. kelimenin kökeni hakkında Eski Yunan efsanesinde yer alan 'argo' adlı gemiden geldiği veya İtalyanca hırsız dili anlamına 'gergo'dan geldiği biçiminde iki farklı görüş vardır (Köknel, 1999: 135). Başka bir görüşe göre argo, Fransızca'da *hargoter* 'azarlamak, paylamak' veya *harigoter* 'yarmak, parçalamak' anlamında kullanılan fiillerinden türetilmiştir ya da Eski İspanyolca'da *arigote* 'kaba saba adam' kelimesinden gelmektedir²¹⁴.

Argonun temelinde 'gizlilik' vardır. Bu gizli kelimeler, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından anlaşılmaya başlayınca 'argo kelime/ler' olmaktan çıkar²¹⁵.

Argo, bilindiği gibi deyim aktarmalarına çok yer veren, bunun dışında, kelimelere yan anlamlar yükleyerek kullanan bir dildir. Argoda kullanılan, yerleşmiş deyim aktarmaları, birçok kelimeyi çok anlamlı duruma getirmiştir²¹⁶. Tarihî devirler için yazılı kaynakları takip ederek argo yoluyla anlamı genişlemiş kelimeleri tespit etmek oldukça zordur. Argo dışında kelimelerin anlamı, anlam boşalması, abartma, meslek dili ve vurgu gibi yollarla da değişebilir. Ancak bunları da yazılı kaynaklardan tespit etmek oldukça güç bir iştir. Bu açıdan, yalnızca bunları da bir anlam değişmesi türü olarak gördüğümüzü belirtmekle yetinmek istiyoruz²¹⁷.

Taradığımız kaynaklarda **argo** ilişkisiyle anlam alanı değişen kelimeler şunlardır:

eşek Sevortyan ismi beş anlamında vermiştir: 1. Eşek 2. İki yaşlık koyun 3. Nal merdiveni 4. Koyun tüylerini kesmek için kullanılan makas 5. Üzerinde tatlı satılan üçgen tahta. TEL'de kelime 1. Mekrep 2. (Okul argosu) Dik üçgen anlamlarında, KBS'de 1. Eşek 2. Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa 3.

²¹⁴ Emine Atmaca, age., s. 1353.

²¹⁵ Emine Atmaca, age., s. 1354.

²¹⁶ Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, DTCF Ankara Ü Yay., Ankara 1978, s. 113.

²¹⁷ Hülya Arslan Erol, age., s. 82.

Kemençenin tellerinin bindiği köprü anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *eşek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de iki anlamında yaşamaktadır. *Aptal*, *ahmak* anlamı dilimizde argodur.

eşek BV, CC, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Eşek *krş.* eçek, işek (II), yeşek.

eşek KRT (I) Eşek (II) (Argo) Aptal, ahmak.

yulq- TDES ve KBS’de fiilin anlamı verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yolmak*, *koparmak* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *yolmak*, *koparmak* ve argo olan *çalmak*, *soymak*, *hırsızlamak* anlamlarında yaşamaktadır.

yulq- CC Yolmak, koparmak.

yulq- KRT (I) Yolmak, koparmak (II) (Argo) Çalmak, soymak, hırsızlamak.

3.1.8. Başka Anlama Geçiş (Alm. *Bedeutungsverschiebung*, Fr. *Déplacement Semantique*, İng. *Semantic Transfer*, Rus. *Переход в другое значение*)

Genellikle dilden dile aktarımlar sayesinde gerçekleşen başka anlama geçiş olayında görevini tamamlayan bir anlamın yerine başka bir anlamın görevi devralması alması durumu vardır. Üçok, "bu anlam olayında doğrudan doğruya bir *anlam daralması* veya *genişlemesi* bahis mevzu olmaz" diyerek anlam biliminde bu anlam olayının yerini hem tayin etmeye hem de kısmen tanımlamaya çalışmıştır. Aksan ise söz konusu anlam olayını, "göstergenin eskisinden bambaşka, yeni bir kavramı yansıtmaması durumu" olarak tanımlamıştır²¹⁸.

Bu türde, bir göstergenin bazen başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak farklı bir anlamı yansıtır duruma geldiği görülür²¹⁹.

Başka anlama geçiş türü, yakın anlama geçiş, uzak anlama geçiş ve zıt anlama geçiş olmak üzere üç gruba ayrılır²²⁰.

²¹⁸ Emine Atmaca, age., s. 1376-1377.

²¹⁹ Doğan Aksan, age., s. 167.

²²⁰ Hülya Arslan Erol, age., s. 82.

3.1.8.1. Yakın Anlama Geçiş (Alm. Das Verständnis der Übergang in der Nähe, Fr. Comprendre la fin de la Transition, İng. Understanding the Transition Close to, Rus. Переход в близкое значение)

Taradığımız kaynaklarda **yakın anlama geçmiş** kelimeler şunlardır:

abra- TDES’de kelime 1. Kurtarmak 2. Merhamet etmek 3. Yardım etmek, fayda vermek 4. Sakinlemek 5. Sevmek anlamlarında verilmiştir. TEL’de anlam 1. Becermek, üstesinden gelmek 2. Korumak 3. Yetişmek, büyümek, kendini koruyacak, idare edecek duruma gelmek 4. (Deniz taşları için) kullanmak şekillerinde verilmiştir. Becermek, üstesinden gelmek, yetişmek, büyümek anlamı KBS’de gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *abra-* fiili *korumak, savunmak* anlamında kullanılmıştır. KRT’de bu anlam saklanmamış ve kelime *her hangi ber şeyi işlemek veya tımar etmek* anlamında yaşamayı devam etmektedir.

abra- CC Korumak, savunmak.

abra- KRT Her hangi ber şeyi işlemek, tımar etmek **toprağını abra-** "toprağı, araziye işlemek, tımar etmek" **bir iş(ni) abra-** "bir işi tımar etmek"; **qoynı abra-** "koyunun derisini sıdırıp almak".

ağu TDES ve KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de kelime *zehir* anlamda gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *zehir* anlamında kullanılan kelime KRT’de *acı* anlamda yaşamaktadır.

ağu Zehir (BM, GT, KFT, RH, TA) *krş. ağı* (I), avu, uvu.

ağu(v) KRT Acı, tatlının zıddı.

aķar TDES’de kelime *akma, akış* anlamında verilmiştir. Kelimenin 1. Dere, ırmak 2. Kira ile gelir getiren mülk anlamları TEL’de gösterilmiştir. KBS’de kelime verilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ırmak, çay* anlamında kullanılan bu isim KRT’de *akan, akaçtan akan sular* anlamında yaşamaktadır.

aķar BM Irmak, çay.

aqar KRT Akan, akaçtan akan sular.

azbar TDES’de ve KBS’de ismin anlamı verilmemiştir. TEL’de isim *ahır önündeki toprak meydan* anlamında verilmiştir. Taradığımız eserlerde *at ahırı* anlamında kullanılan bu kelime KRT’de *avlu* anlamında yaşamaktadır.

azbar TA At ahır.

azbar KRT Avlu.

burma İsmi anlamı TDES’de verilmemiştir. TEL’de kelimenin anlamı 1. Kıvrılmış 2. Telleri burularak yapılan bilezik 3. Burma usulü ile enenmiş, iğdiş edilmiş 4. Musluk 5. Güney Asya’da bir devlet olarak, KBS’de *burma* olarak verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada isim *mancınık* anlamında kullanılmışken, KRT’de *börek* anlamında yaşamaktadır.

burma TZ Mancınık.

burma KRT Fırında pişirilen, *burma* usulü ile sarılan etli, kabaklı veya cevizli bir börek çeşidi.

çatla- TEL’de fiilin şu anlamları verilmiştir: 1. Çat sesiyle kırılıp dağılmak 2. Parçaları ayrılıp dağılmayacak şekilde yarılmak 3. Kayalara vurup dağılmak (dalga hakkında) 4. Yorgunluktan, bitkinlikten veya üzüntüden ölecek hale gelmek 5. Takırdamak, çatırdamak 6. Def’i hacet etmek. KBS’de anlam *şaklamak* olarak verilmiştir. Taradığımız eserlerde *çatla-* fiili *el şaklatmak* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *çatlamak* anlamında yaşamaktadır.

çatla- Kİ El şaklatmak.

çatla- KRT Çatlamak.

çelik TEL’de kelime 1. Sertleştirilmiş demir 2. Çelikten yapılmış kab 3. Kısa kesilmiş dal 4. Aşı kalemi 5. Bir boynuzu kırık (hayvan) anlamlarında verilmiştir. KBS’de anlam *kısa kesilmiş çubuk* olarak gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim *çocukların oynadıkları çelik çomak* anlamında kullanılmıştır, KRT’de *boru, çelik* anlamında yaşamaktadır.

çelik Kİ Çocukların oynadıkları çelik çomak.

çelik KRT Boru, çelik.

çıkış- Kelime *çık-* fiilin ortaklık halidir. TEL’de 1. Yetmek, kâfi gelmek 2. (Biriyle) Başa çıkmak 3. Birinin yüzüne karşı sert konuşmak anlamlarında, KBS’de de 1. Yetmek, kâfi gelmek 2. Birine sert sözler söylemek anlamlarında verilmiştir. Taradığımız eserlerde fiil *başakmak, haktan gelmek* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *ortaklaşmak* anlamında yaşamaktadır.

çıkış- GT Başakmak, haktan gelmek.

çiqış- KRT Ortaklaşmak.

dög- TDES’de kelimenin anlamı on iki şekilde verilmiştir: 1. *Dokunmak* 2. *Hedefe isabet etmek* 3. *Ulaşmak* 4. *gelmek* 5. *Uymak, uygun olmak* 6. *Değmek* 7. *Yakalamak, saldırmak* 8. *Zarar vermek (yağmur, dolu hakkında)* 9. *Düşmek* 10. *Karşılaşmak* 11. *Pişmek, yetişmek* 12. *Ait olmak*. TEL’de fiil 1. *Bir seri vuruşlara tâbi tutmak* 2. *Dövülmek (davul hakkında)* anlamlarda, KBS’de 1. *Dövmek* 2. *İnceltmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde bu kelime *dövmek, ezmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *vurmak* anlamında yaşamaktadır.

dög- RH, TA, TZ Dövmek, ezmek *krş.* tög-, töv-, töy-.

dög- KRT Vurmak.

ezik TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. 1. *Ezilmiş* 2. *Kırık, rahatsız* anlamları TEL’de, 1. *Ezilmiş veya yassılmış* 2. *Uzunlamasına çizik yarası* anlamları da KBS’de gösterilmiştir. Tarihî Kıpçakçada *ezik* kelimesi *düşkün, zavallı* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *bere* anlamında yaşamaktadır.

ezik CC Düşkün, zavallı.

ezik KRT (Çarpma sonrası) incinen yer, bere.

kaçır- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam *kaçmasını sağlamak* veya *kaçmasına imkân yaratmak* olarak gösterilmiştir. Taradığımız eserlerde *nefret ettirmek, tiksindirmek* anlamında kullanılmış *kaçır-* fiili KRT’de *kaçırmak* anlamında yaşamaktadır.

kaçır- İM Nefret ettirmek, tiksindirmek.

qaçır- KRT Kaçırmak.

kağın- TDES’de kelime 1. *Kurutulmak* 2. *Vurulmak, çalınmak* 3. *Öfkelenmek, sinirlenmek* anlamlarında verilmiştir. KBS’de fiilin anlamı *nedamet etmek, pişman olmak* şeklinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *öfkelenmek, kızmak* anlamında kullanılmış bu kelime KRT’de *sallanmak* anlamında yaşamaktadır.

kağın- KK Öfkelenmek, kızmak.

qaqın- KRT Sallanmak.

koş TDES’de 1. Çiftten birisi 2. Hakan yanındaki yedek at 3. Bir günde sürülebilecek toprak 4. Birlikte yaşayan hizmetçiler topluluğu 5. Şarapla doldurulmuş çift kadeh anlamlarında, KBS’de 1. Çift, çifte 2. Hakan yanındaki yedek at anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kıran*, *fal* ve *çift*, *mukabil*, *arkadaş* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de ise kelime *çift* ve *ağıl* anlamlarında yaşamaktadır.

koş (I) BM Kıran, fal (II) İH, Kİ Çift, mukabil, arkadaş.

qoş KRT (I) Çift (II) Ağıl.

koy- Fiilin 1. Koymak 2. Bırakmak 3. Durdurmak 4. Halletmek 5. Vurmak anlamları TDES’de, 1. Birşeyi bir yere bırakmak 2. Dökmek anlamları da KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde aşağıdaki dört anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *koymak*; *radio*, *televizyon açmak* ve *kesmek*; *bırakmak*; *durdurmak* anlamlarında yaşamaktadır. Kelimenin anlamı hem genişlemiş hem de yakın anlamlara geçmiş. Bu yüzden bu fiil hem Anlam Genişlemesi hem de yakın Anlama Geçme başlıklarının altında verilmiştir.

koy- (I) BV, CC, Gİ, GT, İN, KFT, KK, MG, RH, TA, TZ Koymak, bırakmak *krş.* **ko-** (I), **kol-** (I) (II) Kİ Hastalığı ortaya çıkmak (III) İM İzin vermek (IV) TA İndirmek.

qoy- KRT (I) Koymak (II) (Radio, televizyon) açmak (III) Kesmek (IV) Bırakmak (V) Durdurmak.

külük TDES’de 1. Ünlü, ün sahibi 2. Koşu atı 3. Büyük köpek anlamlarında, KBS’de *hindi* anlamında verilmiş bu kelime Tarihî Kıpçak Türkçesinde *köpek yavrusu*, *enik* ve *çabuk*, *hızlı* anlamlarında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *kuluçka* anlamıyla yaşamaktadır.

külük (I) BM Köpek yavrusu, enik *krş.* küçük (II) (II) GT Çabuk, hızlı.

külük KRT Kuluçka.

küs- TDES’de 1. Öfkelenmek 2. Küsmek, darılmak 3. Tiksilmek 4. Gelişmemek anlamlarında, KBS’de 1. Darılmak 2. Gelişmemek, büyüyememek anlamlarında verilmiş bu isim Tarihî Kıpçak Türkçesinde *küsmek*, *darılmak* ve *kızmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de ise fiil *sıkılmak* anlamında yaşamaktadır.

küs- 1. KK, TA, TZ Küsmek, darılmak 2. KK Kızmak.

küs- KRT Sıkılmak.

otluğ Kelime TDES’de *yiyecek ot*, KBS’de *otlu yer* anlamlarında verilmiş bu isim taradığımız eserlerde *yiyecek*; *çakmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de *otlu yer* ve *hayvan yemliği*, *yemlik* anlamlarında yaşamaktadır.

otluğ (I) CC Yiyecek (II) Kİ, TZ Çakmak.

otluğ KRT (I) Otlulu yer (II) Hayvan yemliği, yemlik.

sağındır- Kelimenin 1. *Hatırlatmak* 2. *Düşündürmek* 3. *Özlettirmek* 4. *Sanılmak* anlamları TDES’de verilmiştir. KBS’de anlam gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *hatırlatmak* anlamıyla kullanılmış *sağındır-* fiili günümüz KRT’de *özlettirmek* anlamıyla yaşamaktadır.

sağındır- CC Hatırlatmak.

sağındır- KRT Özlettirmek.

sap- Kelimenin 1. *Yoldan sapmak* 2. *Yol vermek* 3. *Değiştirmek* 4. *Doğru yolu kaybetmek* 5. *Aklı kaybetmek, delirmek* 6. *Bir şeyle saplanmak* anlamları TDES’de, 1. *Yön değiştirmek* 2. *Önceden belirlenmiş, tesbit edilmiş görüş, düşünüş, amaç veya davranıştan ayrılmak* 3. *Devam etmek* 4. *İneyi ipliğe geçirmek* anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde fiil *salına salına yürümek* ve *birinden ayrılmak* anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de ise *sapmak*, *dönmek* ve *doğru yolu kaybetmek* anlamlarında yaşamaktadır.

sap- (I) Kİ Salına salına yürümek (II) CC Birinden ayrılmak.

sap- KRT (I) Sompok, dönmek (II) Doğru yolu kaybetmek.

tamav Etimolojik sözlüklerde anlamı verilmemiş *tamav* kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *damak* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *burun deliği* anlamında yaşamaktadır.

tamav TZ Damak *krş.* damak, tamağ (II), tamak (II), *şamak*.

tamav KRT Burun deliği.

tapçan ETS’de *tapcan* şeklinde ve *üzümü toplamak için kullanılan ağaçtan yapılmış üç tekerlekli nihale*, *altlık* anlamında verilmiş *tapçan* ismi Tarihî Kıpçak

Türkçesinde *ağaç ve taş yontan alet* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *taştan veya ağaçtan yapılmış şezlong, yatak yeri* anlamında yaşamaktadır.

tapçan Kİ Ağaç ve taş yontan alet.

tapçan KRT Taştan veya ağaçtan yapılmış şezlong, yatak yeri.

tepele- KBS’de 1. *Ayakları altında ezmek* 2. *mec. Bozguna uğratmak* 3. *mec. Kiyasıya dövmek* 4. *Başına vurmak, öldürmek* anlamlarında verilmiş **tepele-** fiili Tarihî Kıpçak Türkçesinde *öldürmek, helâk etmek* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise kelime *vurmak, dövmek* anlamında yaşamaktadır.

tepele- Kİ Öldürmek, helâk etmek.

tepele- KRT Vurmak, dövmek.

tınçlık KBS’de *rahatlık* anlamında verilmiş **tınçlık** kelimesi Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dinçlik, zindelik* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *huzur, barış* anlamında yaşamaktadır.

tınçlık Kİ Dinçlik, zindelik.

tınçlıq KRT Huzur, barış.

toқта- KBS’de *durmak, kesmek* anlamında verilmiş bu fiil KRT’de de aynı anlamında yaşamaktadır, Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise *sabit olmak* anlamında kullanılmıştır.

toқта- TZ Sabit olmak.

toqta- KRT Durmak.

top Kelimenin 1. *Yemek* 2. *Kuvetlendirme ön eki* **top tolu** "dop dolu" 3. *Top, yuvarlak* anlamları ETS’de, 1. *Genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lâstikten yapılmış toparlak oyun aracı* 2. *Hepsi, bütünü* 3. *Toparlakü toplu* 4. *Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silâh* anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kerpiç; toparlak, yuvarlak* ve *tortu* anlamlarında kullanılmış **top** ismi günümüz KRT’de *toparlak, yuvarlak; grup, sürü* ve *gülle* anlamlarında yaşamaktadır.

top (I) İM Kerpiç (II) CC, TZ Toparlak, yuvarlak, top (III) TZ Tortu.

top KRT (I) Toparlak, yuvarlak, top (II) Grup, sürü (III) Gülle.

tüñül- ETS'de *töñül-* şeklinde *vazgeçmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ümitsizliğe düşmek* anlamında kullanılmıştır, günümüz KRT'de ise kelime *bezmek, usanmak* anlamında yaşamaktadır.

tüñül- TZ Ümitsizliğe düşmek.

tüñül- KRT Bezmek, usanmak.

tüzet- KBS'de *düzelt-* şeklinde *düzgün duruma getirmek* anlamında, ETS'de 1. *Saf tutmak, sıralamak* 2. *Düzeltilmek* 3. *Düzleştirmek* anlamlarında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *düzeltilmek; sıralamak; süngü yapmak* ve *barıştırmak* anlamlarında kullanılmıştır. KRT'de fiilin anlamı *düzeltilmek; tamir etmek* ve *ayarlamak* şekillerinde yaşamaktadır.

tüzet- (I) 1. BV, CC, İM, MG, TZ Düzeltilmek *krş.* düzelid-, düzet-, tüznet-, tüzüt- 2. TA Sıralamak, saf tutmak (II) MG Süngü yapmak (III) TZ Arayı bulmak, barıştırmak.

tüzet- KRT (I) Düzeltilmek (II) Tamir etmek (III) Ayarlamak.

urun- TDES'de 1. *Vurulmak* 2. *Öldürülmek* 3. *Bırakılmak* 4. *Koyulmak, yerleştirmek* 5. *Dökülmek* 6. *Kurulmak* 7. *Kesilmek* 8. *Dürtülmek* 9. *(İsim) Verilmek* 10. *Kırılmak* anlamlarında verilmiş bu fiil KBS'de *vurun-* şeklinde 1. *Kendini vurmak* 2. *Giyinmek, örtünmek, koymak* 3. *Giyinmek* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *zulmetmek; tepinmek, oynamak; vurulmak, dövülmek; vuruşmak, savaşmak, dövüşmek* ve *örtünmek, sarınmak* anlamlarında kullanılmış *urun-* kelimesi bugün KRT'de *vurulmak, dövülmek; bir işe başlamak* ve *gayret etmek, çabalamak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

urun- (I) BM Zulmetmek (II) BV Tepinmek, oynamak (III) 1. İN, TZ Vurulmak, dövülmek 2. CC Vuruşmak, savaşmak, dövüşmek (IV) GT Örtünmek, sarınmak.

urun- KRT (I) Vurulmak, dövülmek (II) Bir işe başlamak (III) *mec.* Gayret etmek, çabalamak.

yakın- Fiil TDES'de 1. *Yaklaşmak, yakınlaşmak* 2. *Uymak* 3. *Beğenilmek* 4. *(Yemek için) Faydalı olmak* 5. *Yakılmak* anlamlarında, KBS'de 1. *Sızlanmak, sızlanarak*

anlatmak, şikâyet etmek 2. Yakınlaşmak 3. (Kına, yakı vb.) Vücudun bir yerine sürmek anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *kına yakmak* anlamında kullanılmıştır, bugün KRT’de ise *yüze krem vb. sürmek* anlamıyla yaşamaktadır.

yaqın- İM Kına yakmak.

yaqın- KRT (Yüze krem vb.) Sürmek.

yarmuq TDES’de kelime *yarmak* şeklinde ve 1. Para 2. Kuruş, ufak para 3. Gümüş, altın 4. Fiyat, değer anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yarmuq* kelimesi *dirhem, gümüş para* anlamında kullanılmıştır, fakat bugün KRT’de *kırık, parça* anlamıyla yaşamaktadır.

yarmuq DM Dirhem, gümüş para *krş.* yarmak 2.

yarmuq KRT Kırık, parça.

yazıl- TDES’de 1. Yayılmak, serilmek 2. Çözülme 3. Açılmak 4. Dökülmek 5. Hamur açılmak 6. Yazılmak 7. Çizilmek anlamlarında verilmiş bu fiil KBS’de 1. Yazmak işi yapılmak 2. Kendini bir yere yazdırmak 3. Serilmek, yayılmak 4. İncir olgunluktan kabuğunu çatlatmak 5. Yüzde ferahlama, rahatlama belirtisi olmak 6. Alışmak anlamlarında gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yazılmak; açılmak, çözülme; yayılmak, serilmek* anlamlarında kullanılmıştır. Bugün KRT’de kelime *yazılmak; sıvazlanıp düzeltilmek; sakinleşmek* anlamlarında yaşamaktadır.

yazıl- (I) Gİ, GT, İM, İN, KF, KFT, MS, RH Yazılmak (II) CC Açılmak, çözülme (III) GT Yayılmak, serilmek.

yazıl- KRT (I) Yazılmak (II) Sıvazlanıp düzeltilmek (III) Sakinleşmek.

3.1.8.2. Uzak Anlama Geçiş (Alm. Das Verständnis der Übergang vom, Fr. Comprendre la Transition Entre les, İng. Understanding the Transition Away from, Rus. Переход в отдалённое значение)

Taradığımız kaynaklarda **uzak anlama geçmiş** kelimeler şunlardır:

ayar- TDES ve KBS’de kelimenin anlamı verilmemiştir. TEL’de anlam 1. Standart ölçüye, standart dereceye getirmek 2. Kalitelemek, değerlemek 3. Ayarlamak, kurmak, programlamak şekillerinde verilmiştir. Taradığımız eserlerde *ayartmak, teşvik*

etmek anlamında kullanılmış kelime KRT’de *doğru yolu kaybetmek, hata yapmak* anlamında yaşamaktadır.

ayar- TZ Ayartmak, teşvik etmek.

ayar- KRT Doğru yolu kaybetmek, hata etmek.

boldur- TDES’de, KBS’de ve TEL’de fiilin anlamı verilmemiştir. Taradığımız eserlerde *olmasını temin etmek* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *yorulmak, usanmak* anlamında yaşamaktadır.

boldur- BM, Kİ Olmasını temin etmek.

boldur- KRT Yorulmak, usanmak.

çift İsim TEL’de 1. *Bir erkek ile bir dışiden oluşan iki eş* 2. *Tarla sürme işi* 3. *İki tekten ibaret, iki misli* anlamlarında verilmiştir. KBS’de kelimenin anlamı gösterilmemiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde isim etimolojide rastlanmayan *peynir* anlamında kullanılmıştır. KRT’de *çift* anlamında yaşamaktadır.

çift Kİ, TA Peynir.

çift KRT Çift.

çomak İsmi 1. *Kalın değnek, sopa* 2. *Dayak cezası, darbe* 3. *Çıban* 4. *Veba hastalığı* anlamları TEL’de, 1. *Değnek* 2. *Ucu topuzlu sopa* anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçakçada da kelime *çomak, sopa* anlamında kullanılmıştır. KRT’de ise *öküz* anlamında yaşamaktadır.

çomak TZ Çomak, sopa *krş.* çokmar (II), çomak, şokmar, şumuk.

çomaq KRT Öküz.

ķuvuh TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de *kovuk* şeklinde ve *bir şeyi oyuk durumda bulunan iç bölümü* anlamında gösterilmiş bu isim, Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kovuk, süprüntü* anlamında kullanılmıştır, KRT’de ise *kabarcık* anlamıyla yaşamaktadır.

ķuvuh CC Kovuk, süprüntü.

quvuq KRT Kabarcık.

örken TDES’de *ip, halat* anlamda, KBS’de *urgan* anlamında verilmiş *örken* ismi taradığımız eserlerde de aynı anlamlarında kullanılmıştır, KRT’de kelime *yaprak, filiz, sürgün* anlamıyla yaşamaktadır.

örken CC Urgan, ip, halat *krş.* örger.

örken KRT Yaprak, filiz, sürgün.

tın- KBS’de fiilin anlamı 1. *Önem vermek, ilgilenmek* 2. *Ses çıkarmak* 3. *Dinlenmek, solumak, nefes almak* şekillerinde verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *dinlenmek; susmak; söylemek; alıkoymak, eğlendirmek, durdurmak; solumak, nefes almak* anlamlarında kullanılmış bu kelime bugün KRT’de *bulanık su tınmak; çocuk sakinleşmek; susmak* ve *sağırlaşmak* anlamlarıyla yaşamaktadır.

tın- (I) CC, Kİ Dinlenmek, istirahat etmek *krş.* din- tın- 1 (II) TZ Susmak (III) TZ Söylemek, ses çıkarmak *krş.* dın- (IV) TZ Alıkoymak, eğlendirmek, durdurmak (V) TZ Solumak, nefes almak.

tın- KRT (I) (Bulanık su için) tınmak (II) (Çocuk için) Sakinleşmek (III) Susmak (IV) Sağırlaşmak.

yandır- TDES’de fiilin anlamı verilmemiştir. KBS’de anlam 1. *Yanmasına sebep olmak, yakmak* 2. *Çevirmek, döndürmek* 3. *Aşırı istekle kana kana içmek* 4. *Dokunaklı sözlerle karşısındakine acı vermek, üzme* şekillerinde gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *geri vermek; yakmak, yandırmak* anlamlarında kullanılmış bu fiil günümüz KRT’de *vurmak, dövmek* anlamıyla yaşamaktadır.

yandır- (I) CC Geri vermek (II) TZ Yakmak, yandırmak *krş.* yandır- (I).

yandır- KRT Vurmak, dövmek.

3.1.8.3. Zıt Anlama Geçiş (Alm. Das Verständnis der Übergang in die entgegengesetzte, Fr. Comprendre la Transition à l’opposé, İng. Understanding the Transition to the opposite, Rus. Переход в противоположное значение)

Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatar Türkçesine kadar taradığımız kaynaklarda doğrudan zıt anlama geçmiş herhangi bir kelime bulunamamıştır, fakat taradığımız kaynaklarda *doğrudan* zıt anlama geçmiş kelimelerin yerine *dolaylı* yönden zıtlığı karşılayan kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimeler şunlardır:

ķayır- Kelime TDES’de 1. Dönmek 2. Önem vermek 3. Sapmak, inhıraf etmek anlamlarında, KBS’de *elinden tutmak, himmet etmek* anlamında verilmiş bu fiil Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kayırmak, önem vermek; zararı olmak ve kaygılanmak, endişe etmek* anlamlarında kullanılmıştır. KRT’de kelime *dışarı çıkarmak* anlamında yaşamaktadır.

ķayır- (I) BV, Gİ, KF, KFT, TZ Kayırmak, önem vermek *krş.* **ķayur- (II) (II)** İM, KF, KFT Zararı olmak **(III)** MG Kaygılanmak, endişe etmek *krş.* **ķayur- (I).**

qayır- KRT Dışarı çıkarmak.

ķura- TDES’de kelimenin anlamı 1. Biriktirmek 2. Dikiş yapmak 3. Kurmak şekillerinde verilmiştir, KBS’de ise anlam gösterilmemiştir. Taradığımız eserlerde *eksilmek, azalmak* anlamında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *eklemek, birleştirmek* anlamında yaşamaktadır.

ķura- Kİ Eksilmek, azalmak.

qura- KRT Ekmek, birleştirmek.

ķündeş TDES’de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS’de isim *aynı günde olan* anlamında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ortak* anlamıyla kullanılmış bu kelime KRT’de *rakip* anlamıyla yaşamaktadır.

ķündeş TZ Ortak.

ķündeş KRT Rakip.

3.1.9. Anlam İyileşmesi (Alm. *Bedeutungsverbesserung*, fr. *Ennolissement De Signification*, İng. *Melioration*, Rus. *Улучшение значение*)

Bu tür ve bundan sonra yer alan anlam kötüleşmesi türü de tartışmalı bölümlerdendir. Zira iyilik ve kötülük göreceli kavramlardır. Bir başka deyişle kişiden kişiye değişen çağrışım alanlarının kendisini en fazla hissettirdiği türlerdir. Bu yüzden bazı araştırmacılar bunların anlam değişmesi türleri olarak incelenmemesi gerektiği görüşündedir. Ancak bugüne kadar yapılan tasniflerde yaygın olarak yer anlamları ve pek çok kelime tartışma yaratabilecekken, toplumun büyük kesimince anlamındaki

iyileşme veya kötüleşmenin kabul edildiği kelimelerin bulunması sebebiyle tasnifimize almayı uygun bulduk²²¹.

Anlam iyileşmesi, bir kelimenin eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesi, zamanla iyi bir anlam kazanmasıdır. Anlam iyileşmesinde çeşitli sosyal faktörler etkili olabilir. Terimde anlaşma zorluğu yaratan kısım elbette ki "iyileşme" kelimesidir. Bununla kastedilen, anlamı kötü olan bir kelimenin zamanla iyi bir anlam kazanması mıdır, yoksa anlamında bir derece daha iyiye gidiş olması mıdır? Gerek terimin anlam alanı daraltmaktan kaçınmak için, gerekse "iyileşme" kelimesinin kök-ek yapısını ve bunların anlam yüklerini düşünerek ikincisinin daha doğru olduğu kanaatine varılmıştır²²².

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **iyileşmiş** kelimeler şunlardır:

çocuk TEL'de isim 1. *Domuz yavrusu* 2. *Oğlan çocuk* anlamlarda, KBS'de 1. *Domuz yavrusu, her şeyin küçüğü* 2. *Küçük yaştaki oğlan veya kız* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelime *domuz yavrusu* anlamında kullanılmıştır, KRT'de *çocuk, yavru* anlamında yaşamaktadır.

çocuk İH Domuz yavrusu *krş.* cocka, çuçka.

çocuq KRT Çocuk, yavru.

oğur TDES'de kelimenin anlamı verilmemiştir. KBS'de anlam 1. *Uğur, bereket, devlet* 2. *Karşılık, ivaz* 3. *Bir işte imkân ve fırsat* 4. *Vakit, zaman* olarak gösterilmiştir ve Tarihî Kıpçak Türkçesinde etimolojide rastlanmayan *hırsız* anlamında kullanılmıştır. KRT'de isim *mutluluk, şans, uğur* anlamıyla yaşamaktadır.

oğur CC Hırsız *krş.* oğrı, uğrı, uğur (II), uğurı, uvrı.

oğur KRT Mutluluk, şans, uğur.

²²¹ Hülya Arslan Erol, age., s. 82-83.

²²² Hülya Arslan Erol, age., s. 83.

3.1.10. Anlam Kötüleşmesi (Alm. Bedeutungverschlechterung, Pijiorativer, Bedeutungswandel, Fr. Degradation Du Sens, İng. Pejoration, Rus. Ухудшение значения)

Pejoration terimini Aksan, ‘anlam kötüleşmesi’, Korkmaz ‘anlam kötüleşmesi’ olarak vermiş ve "iyi anlamli bir kelimenin zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması, bu yönde bir zayıflamaya uğraması olayı" olarak açıklamıştır. Vardar, söz konusu bu terimi, ‘aşağılayıcı’ terimiyle karşılaşmış ‘bir kavramı kötülük, bayağılık değeri katarak belirten öğeler için kullanılan’ olarak tanımlamıştır. Anlam kötüleşmesine sebep olan faktörler arasında, çeşitli anlam ilişkileri, insanlardaki önyargılar vardır. Meselâ bazı sınıflara ve mesleklere karşı sosyal önyargılar pek çok kelimenin anlamının bozulmasına sebep olur²²³.

Anlam iyileşmesinde de belirttiğimiz gibi, bu iki tür subjektif değerlendirmelere açık olduğu için verilmiş olan veya verilecek olan örnekler de birtakım tartışmalara yol açıcı nitelik taşımaktadır²²⁴.

Anlam kötüleşmesinin zihinlerde yer etmesi için kaynaklarda sıkça örnek olarak Farsçadan Türkî dillere geçen *canavar* (< *cānāver*) kelimesi verilir. Farsçanın köken bilgisi sözlüğünü hazırlayan İonnes Augustus Vullers, "*Lexicos Persico-Latinum Etymologicum*" çalışmasında *cānver* ~ *cānāver* ~ *cān-āver* kelimesini, *cāndar* ve *hayvan*: ‘daha çok uçan hayvanlar’ için kullanıldığını, ayrıca metaforik olarak ‘akılsız insanlara’ da bu ismin veriliğini söyler. Sonradan bu kelime, Farsçada bir anlam genişlemesi yaşamış *can* + *ver* = *can* + *lı* biçiminde bütün canlıları karşılar olmuştur. Sonuç olarak, kelimeye bir anlam iyileşmesi veya kötüleşmesi hükmü koyarken, belirgin bir değişiklik bulunması gerekir. Tarihî devirleri ve toplumsal olayları kendi içinde düşünmek, dil içi faktörlerle birlikte dil dışı faktörleri de hesaba katmak, anlam gelişmelerinin öyle birden bire ve kolayca olmadığını dikkate almak gerekir²²⁵.

Taradığımız kaynaklarda anlam alanı **kötüleşmiş** kelimeler şunlardır:

sıdır- Kelimenin 1. *Sıdırmak* 2. (Yemiş vb.) *avuçla sıdırıp toplamak* 3. *Silmek* 4. *Güçle almak, harsızlık yapmak* 5. *Her tarafı iyice izleyip gitmek, yürümek* 6. *Vurmak*

²²³ Emine Atmaca, age., s. 1524.

²²⁴ Hülya Arslan Erol, age., s. 83.

²²⁵ Hülya Arslan Erol, age., s. 84.

anlamları TDES’de, 1. *Patlatmak, ezmek* 2. *Kırmak (yumurta vb. için)* anlamları KBS’de verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kurmak* anlamında kullanılmış bu fiil bugün KRT’de *sıdırmak* anlamında yaşamaktadır.

sıdır- TZ Kurmak.

sıdır- KRT Sıdırmak.

3.2. Anlam Değişmelerinin Sebepleri ve Gelişimi

Bir dildeki anlam değişmelerini inceleme art zamanlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Çünkü başlangıçta eş zamanlı olan, bir dilin belirli bir yer ve zamandaki farklılıklarının bütünü, art zamanlı farklılıkları/ değişiklikleri, yani dilin tarihindeki ses ve anlam değişikliklerini meydana getirmektedir²²⁶.

Dil, *bireyler arasında iletişim sağlayan bir kurallar ve göstergeler bütünüdür* (Saussure, 1965: 33). Doğadaki her şey gibi o da zamanla değişir. Bu değişiklik, dilin fonetik, morfolojik, sentaks ve semantik boyutunda gerçekleşir. Leksikal birimdeki anlam değişimi, doğrudan doğruya insanın düşünce yetisindeki güç tarafından oluşturulur. Dil bilimi uzmanları, bir dilin sözlük içeriğinin kaliteli hale gelebilmesi için kelimenin anlam yapısının değişikliğe uğramasının gerekliliği üzerinde durur. Yeni kelimelerin oluşumunda, kelimedeki anlam değişimini ve oluşan yeni anlamı dikkate almak gerekir. Çünkü çok eski bir geçmişe sahip olan dilimizdeki göstergelerin zaman içerisinde geçirdikleri değişimler, anlam biliminde önemli sonuçların saptanmasını sağlayabilir. Anlam değişimleri, ilk anlambilimcilerden Darmesteter ve Bréal ve daha sonraları Wundt, Heerdegen, Oertel ve Ullmann gibi bilginler tarafından çeşitli nedenlere bağlı olarak sınıflandırılmıştır²²⁷.

Bréal ve izleyicileri anlam bilimi, olguların dilsel nedenlerinden çok, *mantıksal, ruhsal, tarihsel* nedenlerine dönük görmüşlerdir. Bloomfield, uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşen anlam değişimleri genel olarak "bir kelimenin veya semantik olarak ilgili olduğu başka bir kelimenin kullanımındaki değişiklik", Baylon-Fabre, "bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesi", Guiraud’a göre kuşkusuz anlam değişmelerinin çoğunun kaynağı dildedir (*eşgösterlilik çatışmaları,*

²²⁶ Hülya Arslan Erol, age., s. 85.

²²⁷ Emine Atmaca, age., s. 1530.

bulaşma, yanlış kökenleme), ama geleneksel anlam bilimine göre bunlar birer rastlantı ve sınırsal durumdur, onun için de başlıca değişimler *eğretileme, düz değişmece*'dir diyerek Bréal ve takipçilerinden farklı düşündüklerini ifade etmişlerdir²²⁸.

Bazı dilbilimciler, kelimedeki değişiklikleri iç nedenler ve dış nedenler olmak üzere iki ana grupta ele alıp inceler. Meselâ: K. Ahanov tasnifini iki ana başlık altında toplar: 1. Dil içi sebepler, 2. Dil dışı sebepler. Ahanov, dil dışı sebepleri beş grupta incelemiştir:

1) Kavramın maddî şekli olan kelime, düşüncenin gelişmesiyle ilişkili olan kavramın gelişmesini de gösterir. Düşüncenin gelişmesine bağlı olan değişme süreçleri, meselâ somuttan soyuta, özelden genele dönüşme ve kavramın ayrımlaşması (differentiation) kelime anlamının gelişmesini mutlaka ki erkilemiştir.

2) Kelimenin kullanılma sahasının değişmesi, meselâ bir sahadan başka bir sahaya geçmesi anlamının değişmesine etki eder. Eğer kelime geniş bir sahadan, dar veya özel bir sahaya, meselâ halkın söz varlığından özel dil bilimine geçince, o kelimenin anlamı da özelleşir ve belirli bir kavramı bildiren terimlik anlama sahip olur.

3) Kelime anlamının, toplumun gelişmesi, iletişim ve üretim yönteminin gelişmesiyle bağlı olarak değişip çeşitlenmesi söz konusudur.

4) Kelime anlamının, işlevsel anlam yasasına bağlı olarak da değişmesi mümkündür. İşlevsel anlam yasası nesnelerin (araçların) görev birliğine dayanır. Bir nesne veya araç, başka bir nesne veya aracın görevini gördüğünde, ikincisi işlev birliğine göre, başlangıçtaki nesnenin veya aracın adıyla adlandırılır.

5) Toplumun gelişmesi sonucunda, yeni öğrenilen nesne ve durumları adlandırma, değişik yöntemlerle meselâ söz anlamının değişmesi, yani sözün yeni anlama sahip olması biçiminde de gerçekleşebilir. Dil içi sebeplerin çok çeşitli olduğunu söyleyen Ahanov, bunların hepsinin temelde şuna dayandığını belirtir: "Kelime tek başına değil, genellikle başka kelimelerle sürekli bir ilişki içinde yaşamını sürdürür. Dilin sözlüğü, dağınık sözlerin düzensiz topluluğu değildir. Bütün kelimeler toplanıp, birbiriyle ilişkiye girerek dilin leksiko-semantik sistemine katılır. Bu ilişki iki yönlü olabilir: dilin leksiko-semantik sistemine katılan yeni kelimeyi veya anlamı, söz

²²⁸ Emine Atmaca, age., s. 1530-1531.

varlığında bulunan kelimeler etkileyebileceği gibi, söz varlığında bulunan kelimeleri, yeni kelime veya anlam da etkileyebilir."²²⁹

P. Guiraud da anlam değişmelerinin sebeplerini temelde iki grupta toplar: "1. Bireysel, bilinçli ve kesintili bir değişmenin görüldüğü mantıksal veya anlatımsal amaçlarla bir kavrama bilinçli olarak bir adın verilmesi, yani nesnelerin adlandırılması yoluyla. 2. Toplumsal, bilinçsiz ve aşamalı bir değişmenin görüldüğü çağrışımlardan birinin ikincil olması (bağlam anlamı, anlatımsal anlam, toplumsal değer) ve yavaş yavaş temel anlama doğru kayarak onun yerini alması, yani anlamın evrim geçirmesi yoluyla." Bu tasnif de esasında dil içi ve dil dışı sebepler olarak ifade edilebilir. Çünkü araştırmacının ilk grupta işaret ettiği değişiklikler dil içi sebeplerle, ikinci grupta işaret ettiği değişiklikler ise dil dışı sebeplerle örtüşmektedir²³⁰.

P. Guiraud, bu sınıflandırmayı şöyle açıklar:

I) *Adlandırma* kendi içerisinde altı gruba ayrılır:

1) Mantıksal Adlandırma: bu adlandırma çeşidi, halk adlandırması denilen adlandırmanın değişmez biçimlerinden biri olan *eğretilemeleri* oluşturur. Mantıksal adlandırmada, nesneyi varlığı bakımından nesnel özellikleri (biçim, işlev, bağıntılar vb.) gerçekleştirerek ifade etme durumu vardır.

2) Anlatımsal Adlandırma: Bu adlandırma çeşidinin mantıksal adlandırmadanki farkı konuşucunun nesneye yüklediği duygusal, isteksel, sanatsal ve törel değerleri ifade eder.

3) Bilinç altındaki coşkusal güç: H. Sperber, bilinçaltı coşkusal gücü anlam değişmelerinin temeline oturtmuştur.

4) Tabular ve Örtmeceler

5) Konuşmada tutumluluk (En az çaba kanunu): Konuşurken gerekli olmayan kelimeleri veya tamlamaları atarız. Anlam olaylarında konuşmada tutumluluğun en yaygın *eksiltme*'dir. Tutumluluk, çoğu zaman doğrudan doğruya kelimelerde de olabilir. Buna '*güdükleme*' denir. Meselâ: Fransızcada *cinématographe* kelimesi ilkin *cinéma* şeklinde kısaltılmış, sonra günümüzde *ciné* biçiminde daha kısaltılmıştır.

²²⁹ Hülya Arslan Erol, age., s. 86.

²³⁰ Hülya Arslan Erol, age., s. 86-87.

6) Bildirişimde Açık Seçiklik, Eşgösterlilik Çatışmaları: Dilde aynı kavramın birçok adı olabileceği (eşanamlılar) ve aynı adın birçok kavramı anlatabileceği (eşgösterenliler) vardır. Bu iki anlam olayı insanlar arasındaki anlaşmayı (bildirişimi) aksatmaz. Ancak bazen ses ve anlam evriminin rastlantıya dayalı olarak aynı bağlamda kullanılmasıyla karışıklıklar ortaya çıkabilir. O zaman da anlam biliminde ‘eşgösterenliler çatışması veya çarpışması’ durumu yaşanır. Bu duruma dil, tepki gösterir ve kelimelerden birinin göstergesini değiştirir.

II) Anlamanın Evrimi Anlam Aktarma yoluyla adlandırma, bile bile ve belli amaçlarla bir kavrama bir anlam yükleyen konuşucu bireylerin bilinçli eylemini ifade eder.

1) Göndergenin Evrimi: a) Göndergenin niteliğindeki değişim b) Göndergeye ilişkin bilginizdeki değişim c) Göndergeye karşı öznel tutumumuzdaki değişim.

2) Kökensel nedenliliğin Bulanıklaşması: deyişsel değerlerin anlama dönüşmesi anlamsal evrimin en önemli kaynağıdır. Bu oluş, anlamlarını zayıflatarak kelimelerin çoğunu etkilemektedir. Meselâ: Fransızca *géhénne* (cehennem, işkence)den türetilmiş *géner* eylemi benzer bir oluşla yavaş yavaş bugünkü ‘sıkıntı vermek, rahatsız etmek’ anlamını edinmiştir. Dolayısıyla kelimenin anlamında bir iyileşme olmuştur.

3) Toplumsal Katmanlaşma: Meillet, anlam değişimleri içerisinde ‘*toplumsal katmanlaşmaları*’ ilk sıraya koyar.

4) Bulaşma (contamination): İki kelimenin cümle kuruluşunda rastlaşması sonucunda sözdizimsel kökenli: morfofonemik farklılıklarda ses kökenli, morfosemantik farklılık dolayısıyla anlam kökenli olabilir.

5) Yanlış Kökenleme: Gerçekte yanlış kökenleme de bir bulaşma çeşididir. Fazla bilgili olmayan kimselerin kelimeye gerçekte ilgisiz bir köken ve oluşum yakıştırması sonucunu veren bir karışıklıktır bu²³¹.

P. Guiraud sonuçta, A. Meillet’nin Nyrop tarafından düzeltilmiş sınıflandırmasını temel alarak, anlam değişmesine yol açan sebepleri şöyle sınıflandırır:

²³¹ Emine Atmaca, age., s. 1532-1533.

a) Tarihî sebepler veya bilim, teknik, çeşitli kurum ve törelerde görülen değişimler: Bunlar ad değişikliğine yol açmadan nesneleri değiştirir, onun için de dil dizgesini dolaylı olarak etkiler.

b) Dil içi sebepler veya seslere, biçimlere, söz dizimine bağlı olarak oluşan değişimlerdir

c) Toplumsal sebepler: Toplumsal aktarmalar ve kelimenin toplumsal alanındaki kaymalar, kelimenin anlam alanını değiştiren özelleşme veya genelleşmedir. Bu anlatımsal adlandırmayla doğru orantılıdır.

d) Ruhî sebepler: Anlatımlılığı arttırma, tabular ve örtmeceler, coşkusal güç bu grupta yer alır. Guiraud buna, hem bildirişimde açık seçiklik hem de bilinçaltındaki coşkusal güç ilkelerinde değinir²³².

Aslında bütün bu tasnifler, dil içi ve dil dışı sebepler olarak özetlenebilir. Çünkü, araştırmacılar değişme sebeplerini aşağı yukarı aynı yerlere dayandırmışlardır. Bunlardan dil içi sebepler, dilin yapısından kaynaklanan analoji, benzetme, eş seslilik, çok anlamlılık, eş anlamlılık vs. gibi sebeplerdir. Dil dışı sebepler ise, tarihî, toplumsal, ruhsal sebepler, alıntılar vs.yi kapsar. Anlam değişmesi incelemelerinde en önemli kavramlar arasında, temel anlam/ aslî anlam ve ilk/ aslî/ temel şekil kavramları vardır. Bir kelimedeki anlam değişikliğinin gerek nasıl olduğunu, gerekse sebeplerini tam olarak tespit edebilmek için temel anlam, dolayısıyla da aslî şeklini doğru tespit edebilmek gerekir. Burada ilk/ aslî/ temel anlam veya şekil kavramlarından da anlaşılması gereken elbette ki kayıtlı en eski şekil ve onun anlam alanı olmalıdır²³³.

Anlam değişimleri genellikle uzun bir sürede, çoğu kez birkaç yüzyıl içinde gerçekleşir. Ancak, bazı toplumlarda kısa bir dönemde hızla gelişmeler meydana gelebilir²³⁴.

Anlam değişimleri uzun bir süre içinde oluştukları için eski anlamlar dilde hemen kaybolmaz, lehçe ve ağızlarda yaşamaya devam edebilir²³⁵.

²³² Hülya Arslan Erol, age., s. 89.

²³³ Hülya Arslan Erol, age., s. 90.

²³⁴ Emine Atmaca, age., s. 1535.

²³⁵ Doğan Aksan, age., s. 147.

SONUÇ

Dil, insanların göstergelerle anlaşma yetisini ifade eden çift eklemli bir bildirişim sistemidir. Bu bildirişim aracını var eden asıl güç, kavram ve kavramın zihinde uyandırdığı tasarımlardır. Bu tasarımlar, milletin diliyle zihni arasındaki ilişki köprüsünün ana halatlarını oluşturur²³⁶.

Anlam biliminin kapsamına giren çalışmamızda Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatarcasına kadar olan dönemlerde, yazılı kaynaklardan takip edebildiğimiz kelime hazinemizdeki anlam değişiklikleri incelenmiştir.

Anlam biliminin en temel konusu *anlam*'dır. Çok anlamlılık dillerin uzun ömürleri boyunca aynı kalan özellik değil, sürekli değişen bir özelliktir ve dillerin belirli yer ve zamanları için geçerlidir. Anlam gibi başlıca bir yapıya, bir işleyiş temeline sahip olan dilleri, yeni bölmeler ve birleştirmeler demek olan insan bilgilenmelerine paralel olarak, anlamda bir bölünme ve birleşmeler zinciri olarak düşünmek gerekir. Çok anlamlılık, değişik yer ve zamanlara ait anlam yapılarından oluşan bu zincirin halkalarının bir süre için üst üste düşmelerinden ibarettir. Kısacası, bir dilin belirli bir yer ve zamandaki şekil ve anlamca bölünme ve birleşmeler sürecini temsil eden çok anlamlılık, haberleşmede; dilin fonksiyonunun gerçekleşmesinde yarattıkları büyük engellere rağmen dillerde hiç eksik olmaz.

Anlam değişmelerinde veya yan anlamların gelişmesinde etkili olan anlam olayları şunlardır: **benzetme** "bir nesnenin niteliğini, bir eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek, canlandırabilmek için başka bir nesne veya hareketten yararlanarak, onu anımsatma yoluyla gerçekleştirilmesidir" ("Onıñ komür kibi qara, iri kozleri, vişne tüşü kibi dudaqları, açılğan nar kibi qırmızı dülber yanaqları çoq qalplerniñ yağını iritken"). Benzetme yoluyla dilde *mecazlaşma* adı verilen anlam değişmesi türü meydana gelir; **aktarma** aktarma kendi içerisinde ikiye ayrılır: **deyim aktarması** "aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır" (*çiğ* kelimesi '*pişmemiş veya az pişmek yemek, meyve, sebze*' temel anlamındayken deyim aktarması yoluyla doğadan insana aktarılarak *herhangi bir işte olgunlaşmamış, ham, tecrübesiz* kişilerin ifadesi için kullanılmıştır); **ad aktarması** "bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle

²³⁶ Emine Atmaca, age., s. 1537.

anlatılmasıdır" (*ölmek* kavramı için 'dünyayı terk etmek'); **çok anlamlılık** "bir kelimenin temel anlamı dışında, yeni kavramları anlatır duruma gelmesidir" (**ağız** KRT (I) Ağız, dudaklar (II) Delik, açıt, boğaz **şişeniñ ağızı** "şişenin boğazı" (III) Özen, ırmak ağzı (IV) Yanardağın ağzı (V) Giriş, qoba ağızı, mağara girişi (VI) Bıçağın keskin, sivri kısmı); **eş anlamlılık** "kelimelerin sesleri arasında ilişki olmayan buna karşılık kavramların hemen hemen özdeş olduğu dil bilimi terimidir" (*üzmek* *Koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak* ~ **kesmek** *Bıçak, makas, vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak, bölmek, ayırmak*); **alt anlamlılık** "üst anlamlı sözlük birimlere oranla daha genel olan sözlük birimleridir" (*elma* 'meyve türü'; *sebil* 'ağaç'; *papadiye* 'çiçek'); **üst anlamlılık** "daha genel bir terimin daha özel terimi veya terimleri kapsamasıdır" (*köpek* hiponimi 'hayvan' hiperoniminin içerisinde); **parçalık – parça – bütün ilişkisi veya meronimi** "bir bütünün parçasını ifade eden kelimedir" (*oda* kelimesinin meronimleri: *kapı; pencere; tavan; töşeme* 'döşeme'; *duvar; perde; mebel* 'mobilya'; *halı; kilim*); **bütünlük** "iki kelime arasında anlam yönünden parça bütün ilişkisinin bulunması, bir bütünün tamamını ifade eden kelimedir" (*tırnak* elin meronimidir – *el*, tırnağın holonimidir; *el*, kolun meronimidir – *kol*, elin holonimidir; *kol* vücudun meronimidir – *vücut*, kolun holonimidir); **eşgösterlilik veya eşseslilik** "bir dilde anlam ve fonksiyonca farklı, fakat aynı ses değerine sahip şekillerdir" (**oğşa-** kelimesi KBS'de 1. *Sevgi ve şevkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak* 2. *Benzemek, andırmak* anlamlarında gösterilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde KBS'nin 2. maddesinde verilmiş anlamında kullanılmış bu kelime bugün KRT'de 1. maddede olan anlamında yaşamaktadır. Aslında iki ayrı kelime olan bu fiil eşsesli hale gelmiştir: **oğşa-** BV, GT, Gİ, İM, İN, KF, MG, MS, RH *Benzemek, bir şeye uymak* *krş. oğşa-, okşa-* (I), *oşa-, oşka-, ovşa-*. **ohşa-** KRT *Okşamak*); **zıt anlamlılık** "birbirine karşıt, ters anlam taşıyan sözcüklerin oluşturduğu terimdir" (**qız** *Dişi insan, bakire, kız çocuk* (KRT, KTS) × **oğlan** *Erkek çocuk, oğul* (KRT, KTS); **al-** *Herhangi bir şeyi almak, elde etmek* × **ber-** *Herhangi bir şeyi vermek* (KRT, KTS); **bağlam** "bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütündür" (*çaya kettiler* "çaya gittiler" cümlesinde geçen *çay* göstergesi hem bitkiyi, hem bu bitkinin kurutulmuş biçimini, hem bununla yapılan bir içeceği, hem de çay içilerek yapılan bir eğlenceyi anlatır); **bağdaştırma** "taamlama, deyim gibi söz varlığı içindeki öğeleri ve

tümce ya da sözceleri anlamlı, kabul edilebilir halde bir araya getirmedir" (BM **delik** Delik, delinmiş *krş.* telik, telük, tilük. KRT **delik-teşik** Delikli, yırtık; Gİ, İM, KF **ezel** Ar. Önceliksiz, başlangıcı olmama. KRT **evel-ezelden** Eskiden, çoktan, kadimî zamandan).

Anlam değişmesi: bir sözün gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanmasıdır. Anlamda oluşan başlıca değişmeler şunlardır: **anlam daralması** "kelimenin daha evvel karşıladığı anlamlardan bir kısmını anlatır duruma gelmesidir" (**ağrı (I)** 1. GT, KFT, TA Ağrı, acı, sancı *krş.* ağırılı, ağrılı 1, ağırılı, ağrılık, ağrın, arı (VI), avruk 2. İM Baş ağrısı **(II)** GT, İM 96 miskal tutarında bir ağırlık ölçüsü **(III)** DM Dirhem, para. **ağrı** KRT Ağrı, sancı, acı.); **özelleşme** "anlamli bir birimin içeriğinin daha dar kapsama geçmesidir" (**balala-** TZ Doğurmak, yavrulamak. **balala-** KRT (Hayvanlar için) doğurmak, yavrulamak.); **anlam genişlemesi** "çok anlamlılıktır: yani bir kelimenin birçok anlam bildirme niteliğidir" (**altın** DM, TZ Altın *krş.* altın, altun, altun. **altın** KRT **(I)** Altın **(II)** Altından yapılmış herhangi bir şey **(III)** Mükemmel, harika, çok güzel, çok iyi **(IV)** *mec.* Sevgilim anlamında **altınım** "sevgilim, altınım benim."); **genelleşme** "özel bir adın çeşitli toplumsal sebepler dolayısıyla genel bir ad hâline gelmesidir" (**balқан** Kİ Türk dağı. **balқан** KRT Orman, dağ.); **mecazlaşma** "bir nesneyi başka bir nesneyle birleştirme olayıdır" (**bozuқ** Kİ Bozuk, bozulmuş, aslı özelliğini yitirmiş. **bozuқ** KRT **(I)** Bozuk **(II)** Vurulmuş **(III)** *mec.* Ahlâksız.); **komşuluk** "kelimenin anlam alanının komşu kelimelerin alanlarına bulaşmasıdır" (taradığımız eserlerde komşuluk ilişkisiyle anlam alanı değişmiş kelimeler bulunmamaktadır); **eksiltme** "anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin bir kelime grubunun veya bir cümleinin bazı öğelerinin atılıp eksiltilerek kullanılması olayıdır" (**қара (I)** BM, BV, CC, DM, Gİ, GT, İH, İM, KF, KFT, KK, MG, MS, RH, TA, TZ Kara, siyah **қара etmek** "bir tür peynirli börek" (BM) **қара etmek** "siyah ekmek" (Kİ) **қара iv** "çadır" (İM) **қара қurut** "kara peynir, bir cins kuru peynir" (BM, Kİ) **қара таş** "haceriesved" (İM) **қара тейін** "gri sincap" (CC) **қара yağы** "intikamcı, korkunç düşman" (İH) **қара yağыз** "esmer, kara yağыз" (İH, KFT, Kİ, KK, TA) *krş.* қара yağыз, қара yavuz **қара yağыз** "esmer, kara yağыз" (TZ) *krş.* қара yağыз, қара yavuz **қара yarmak** "bakırdan yapılan siyah renkli madenî para" (BM, DM) *krş.* қара yarmuқ **қара yarmuқ** "bakırdan yapılan siyah renkli madenî para" (DM) *krş.* қара yarmak **қара yavuz** "esmer, kara yağыз" (TZ) *krş.* қара yağыз, қара yağыз **(II)** GT Zenci, siyahî **(III)**

CC, İM Mürekkep (IV) DM, KK, TZ Kul, köle (V) İM Yeryüzü. **qara** KRT (I) Kara, siyah (II) Esmer (III) Karanlık (IV) *mec.* Üzüntülü (V) Sürülmüş tarla (VI) Kıta, kara (VI) Yeryüzü.); **tabu** "söylenmesi yasak olan kelimelerdir" (**kızılça** DM, Kİ Kırmızıca, kırmızıya çalar **kızılça tırnak** "gerdanlık" (TZ) **kızılça tırnak** "boynunda gerdanlık gibi ayrı bir renk bulunan hayvan" (TZ) **kızılça turğay** "kızıl renkli bir kuş" (BM, Kİ). **qızılça** KRT (Tabu) Kızıl hastalığı.); **örtmece** "söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların, başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılmasıdır" (**kutul-** CC, GT, İM, Kİ, TZ Kurtulmak *krş.* kurtul-, kütül-, kuttul-. **qutul-** KRT (I) Kurtulmak (II) (Örtmece) Doğum yapmak, doğurmak.); **argo** "genel dilin sözcüklerine yan anlamlar kazandırarak genel dilden ayrılan, bir meslek ya da topluluk arasında kullanılan özel kelimelerdirler" (**eşek** BV, CC, KFT, Kİ, KK, TA, TZ Eşek *krş.* eçek, işek (II), yeşek. **eşek** KRT (I) Eşek (II) (Argo) Aptal, ahmak.); **yakın anlama geçiş** (**ağu** Zehir (BM, GT, KFT, RH, TA) *krş.* ağı (I), avu, uvu. **ağu(v)** KRT Accı, tatlının zıddı.); **uzak anlama geçiş** (**quvuh** CC Kovuk, süprüntü. **quvuq** KRT Kabarcık); **zıt anlama geçiş** (**kündes** TZ Ortak. **kündes** KRT Rakip.); **anlam iyileşmesi** "bir kelimenin eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesi, zamanla iyi bir anlam kazanmasıdır" (**çocuq** İH Domuz yavrusu *krş.* cocka, çuçka. **çocuq** KRT Çocuk, yavru.); **anlam kötüleşmesi** "bir kelimenin eskisine göre daha kötü bir anlam taşır duruma gelmesi, zamanla kötü bir anlam kazanmasıdır" (**sıdır-** TZ Kurmak. **sıdır-** KRT Sıdırmak.). İki ve ikiden fazla anlamı olan birçok Türkçe kökenli kelimenin bazı anlamları Tarihî Kıpçak Türkçesi'nde bazıları da günümüz Kırım Tatarcası'nda yaşadıkları için çalışmamıza **kısmî anlam daralması** adlı bir başlığı da eklemeyi uygun gördük. Örneğin **başlı** kelimesi TDES'de 1. *Başı olan* 2. *Yaralı* anlamlarında, TEL'de *yaralı* KBS'de de *başlı* anlamlarında verilmiştir. Tarihî Kıpçak Türkçesinde kelimenin *yaralı* anlamı kullanılmıştır. KRT'de ise *kafası olan* anlamı yaşamaktadır: **başlı** Kİ Yaralı. **başlı** KRT Başlı, kafası, başı olan.

Anlam değişmelerine sebep olan pek çok faktör vardır. Bunlar esas olarak dil içi ve dil dışı faktörler şeklinde iki grupta incelenebilir. Dil içi faktörler, dilin yapısından kaynaklanır. *Benzetme*, *eş seslilik*, *çok anlamlılık*, *eş anlamlılık* da bunun içindedir. Dil dışı faktörler ise tarihî, toplumsal, ruhsal değişikliklerdir. Ancak pek çok anlam değişikliğinin bir rastlantı sonucu olabileceğini de bilmek gerekir.

Anlam değişmeleri genel olarak uzun bir süre içinde meydana gelir. Sadece bazı istisnâ durumlarda değişiklik kısa zamanda gerçekleşebilir²³⁷.

Bu araştırmada, tek tek kelimeler üzerinde yapılan incelemeler göstermiştir ki, bir kelime birden fazla anlam değişmesi olayına uğrayabilir. Tarihî Kıpçak Türkçesinden günümüz Kırım Tatarcasına yaptığımız mukayeseli taramaların ve incelemelerin sonucunda toplam **667** kelimedede değişiklik yaşandığı tespit edilmiştir. Bu kelimelerin tasnifini yapacak olursak **315**'inde 'anlamın daraldığı', **40**'ında 'anlamın kısmî daraldığı', **1**'inde 'özelleştiğı', **207**'sinde 'anlamın genişlediğı', **5**'inde 'genelleştiğı', **31**'inde 'mecazlaştığı', **3**'ünde 'eksiltmeyle' değiştığı, **1**'inde 'tabu' ve **9**'unda 'örtmece ilişkisiyle' değiştığı, **2**'sinde 'argolaştığı', **31**'inde 'yakın anlama geçtiğı', **9**'unda 'uzak anlama geçtiğı', **3**'ünde 'zıt anlama geçtiğı', **2**'sinde anlamın 'iyileştiğı', **1**'inde anlamın 'kötüleştığı' tespit edilmiştir.

²³⁷ Emine Atmaca, age., s. 1541.

KAYNAKLAR

- AHANOV, Kaken, *Dil Biliminin Esasları*, Aktaran Murat Ceritoğlu, TDK Yay., Ankara 2008.
- AHMETOV, Édil, *Türki Tilderindegi Tabuv Men Evfemizmdler*, Gılım Baspası, Almatı 1995.
- AKALIN, Mehmet, *Modern Lingüistiğe Giriş*, Ege Ü Ed. Fak. Yay., İzmir 1983.
- AKALIN, Mehmet, *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:161, Seri: IV – Sayı: A. 43, Üçüncü Baskı, Ankara 1998.
- AKSAN, Doğan, "Kavram Alanı-Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine", 1989a, TDAY-Belleten 1971.
- AKSAN, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, DTCF Ankara Ü Yay., Ankara 1978.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 1990.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., 1. Cilt, 5. Baskı, Ankara 1995.
- AKSAN, Doğan, *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yay., Ankara 1996.
- AKSAN, Doğan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 1999.
- ARSLAN EROL, Hülya, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, TDK Yay., Ankara 2008.
- ATMACA, Emine, *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki değişimler ve Anlam Olayları*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Temmuz 2011.
- AYNAKULOVA, Gülnisa, "Ermeni Kıpçakları mı Gregoryen Kıpçaklar mı?", Millî Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 84, s. 114-115 <http://www.millifolklor.com> (10.02.2014)
- BLOOMFIELD, Leonard, *Language*, USA 1933.
- BOGAÇANSKAYA, Natalya, *Yeni Türkçe-Rusça, Rusça-Türkçe Sözlük*, Moskova, 2006.
- CHOMSKY, Noam, *The Logical Of Linguistic Theory*, Plenum Press, New York 1975.
- CHOMSKY, Noam, *Aspects Of The Theory Of Syntax*, The Mit Press, New York 1992.
- CRUSE, D. A., *Lexical Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- DEMİRCİ, Jale, "Cumhuriyet'in 80. Yılında Türkiye'de Memlûk-Kıpçak Türkçesi Çalışmaları" Türkoloji Dergisi, Cilt: 16 Sayı: 2, İstanbul 2003, s. 3-21.
- DURANTİ, Alessandro, *Linguistic Anthropology*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- ECKMAN, Janos, *Memlûk-Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair*, 1964, TDAYB, s. 35-41, Ankara 1965.

- ECKMANN, Janos, "Memluk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair", *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Yay. Haz. Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay., Ankara 1996.
- ERCİLİSUN, B. Ahmet, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 2004.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 20. Baskı, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul 1993.
- EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi Yay., Ankara 1999.
- FİLİZOK, Rıza, "Çok Anlamlılık (La Polysémie)", Tunca Kortantamer için, Ege Üniversitesi Basımevi, 2007, s. 439-445.
- FRAWLEY, William, *Linguistic Semantics*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale, New Jersey 1992.
- GARKAVETS, Aleksandr, *Kıpçakskoye pismennoye naslediye, Katalog i Teksti pamyatnikov Armyanskim pismom*, I.-II. Cilt, İzdatelstvo Deşt-i-Kıpçak, Almatı 2002.
- GUİRAUD, Pierre, *Anlambilim* (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yay., İstanbul 1999.
- GUMİLÖV, L.N., *Eski Türkler*, Türk. Terc. D. Ahsen Batur, Birleşik Yay., İstanbul 1999.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2007.
- KANAR, Mehmet, *Örnekli Etimolojik Farsça Türkçe Sözlük*, Bayrak Yay., İstanbul 2007.
- KARAAĞAÇ, Günay, "Dil ve Düşüncenin Aldatıcılığı", *Türkçülük Armağanı*, İzmir 1994.
- KARAAĞAÇ, Günay, "Eş Yazılılık, Eş Sessizlik ve Çok Anlamlılık", Ege Ü Ed. Fak. Türk Dili ve edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, 1996.
- KARAAĞAÇ, Günay, "Eski Türkçe’de ‘-Ş/-Ş-, -L/-L- > Y’ Nöbetleşmeli Kök Alomorfları", *Üçüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yay., Ankara 1999.
- KARAAĞAÇ, Günay, "Dilcilikte İlk Şekil ve Doğru-Yanlış Kavramı", *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yay., 2005, s. 15-24.
- KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya, *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi*, Dil Araştırmaları, Sayı 10, Bahar 2012, http://www.academia.edu/2348367/ermeni_HARFLI_KIPCAK_TURKCESI (07.02.2014)
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1992.
- KOCAKAPLAN, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Türk edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2002.
- KUN, T. Halası, *Die Mameluk-Kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul*, KCSA, III, s. 77-83, 1940.

- LEECH, Geoffrey, *Semantics, The Study of Meaning*, Penguin Books, USA 1981.
- LYONS, John, *Semantics I, II*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- LYONS, John, *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- LYONS, John, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Çeviren Ahmet Kocaman, TDK Yay., Ankara 1983.
- NADELÂYEV, D.M., NASİLOV, E.M., ŞERBAK, D.M., TENİŞEV, A.M., *Drevnetürkskiy Slovar*, İzdatelstvo Nauka, Leningrad 1969.
- ÖNER, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay.:703, Ankara 1998.
- PALMER, F. R., *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- PRİTSKAK, Omeljan, “Kıpçakça”, *Tarihî Türk Şiveleri*, (Çev: Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Üçüncü Baskı, Ankara 1998, s. 111-122.
- PRİTSKAK, Omeljan, “Ermeni Kıpçakçası”, (Çev: Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, TKAE Yay., Ankara 1998, s.123-132.
- RADLOFF, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte I*, *Опыт Словаря Тюркских Наречий*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, S.Petersburg, 1893.
- RADLOFF, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte II*, *Опыт Словаря Тюркских Наречий*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, S.Petersburg, 1899.
- RADLOFF, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte III*, *Опыт Словаря Тюркских Наречий*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, S.Petersburg, 1905.
- RADLOFF, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte IV*, *Опыт Словаря Тюркских Наречий*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, S.Petersburg, 1911.
- SALZMANN, Zdenek, *Language, Culture And Society, An Introduction to Linguistic Antropology*, Westview Press, Oxford 1993.
- SAUSSURE, Ferdinand De, *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yay., İstanbul 2001.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (glasniye)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1974.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (B)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1978.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (V, G, D)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1980.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (J, C, Y)*, İzdatelstvo Nauka, Moskva 1989.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (K, Q)*, İzdatelstvo Yazıki Russkoy Kultırı, Moskva 1997.
- SEVORTYAN, E.V., *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov (L, M, N, P, S)*, İzdatelstvo Vostochnaya literatura, Moskva 2003.

- SWART, Henriëtte De, *Introduction to Natural Language Semantics*, Cslı Publications, California 1988.
- SWEETSER, Eve E., *From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- TİETZE, Andreas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâtı*, I. Baskı, İstanbul 2002.
- TİETZE, Andreas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügâtı*, I. Baskı, İstanbul 2009.
- TOPARLI, Recep, *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*, TDK Yay., Ankara 1992.
- TOPARLI, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay.: 835, Ankara 2003.
- TOPARLI, Recep, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara, 2009.
- TUFAR, Nicolay, *Türk Dilinde Meronimi: Organ Adları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- ULLMANN, Stephen, *Semantics, An Introduction to The Science of Meaning*, Oxford Basil Blackwell, London 1972.
- USEİNOV K., GANİYEVA E.S., SEYDAMETOVA N.S., *Qırımtatar Tili Fonetika, Leksikologiya, Frazeologiya, Leksikografiya*, Qırımdevoquvpedneşir neşriyatı, Aqmescit 2008.
- USEİNOV, Seyran, *Kırım Tatarca-Rusça, Rusça-Kırım Tatarca Sözlük*, Tezis Yay., Aqmescit 2007.
- ÜÇÖK, Necip, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Multilingual Yay., İstanbul 2004.
- VARDAR, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul 2001.
- VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul 1998.
- VARDAR, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK Yay., Ankara 1982.

ÇALIŞMADA İNCELENEN KELİMELER DİZİNİ

A

abra- (Yak. Anl. Geç.)

aç (Anl. Dar.)

aç- (Anl. Dar.)

açık (Anl. Dar.)

açıl- (Anl. Dar.)

açın- (Anl. Dar.)

açlık (Anl. Gen.)

açuv (Anl. Dar.)

ad (Anl. Gen.)

ada- (Anl. Dar.)

ağ (Anl. Dar.)

ağa (Anl. Gen.)

ağaç (Anl. Gen.)

ağar- (Anl. Gen.)

ağart- (Anl. Gen.)

ağır (Anl. Dar.)

ağır- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

ağırlık (Anl. Gen.)

ağız (Anl. Gen.)

ağla- (Anl. Dar.)

ağrı (Anl. Dar.)

ağu (Yak. Anl. Geç.)

aħım (Anl. Gen.)

aķ (Anl. Gen.)

aķ- (Anl. Gen.)

aķar (Yak. Anl. Geç.)

aķın (Anl. Dar.)

aķlan- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

aķşam (Anl. Gen.)

al (Anl. Dar.)

al- (Anl. Dar.)

ala (Anl. Dar.)

alay (Anl. Gen.)

alçak (Anl. Gen.)

alçaklık (Kısmî Anl. Dar.)

algışla- (Anl. Gen.)

alış- (Anl. Dar.)

altın (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

añ (Kısmî Anl. Dar.)

ana (Anl. Gen.)

anda (Anl. Dar.)

andan (Anl. Dar.)

añlat- (Anl. Gen.)

añsız (Anl. Gen.)

ara (Anl. Gen.)

ara- (Anl. Dar.)

arık (Anl. Dar.)

arķa (Anl. Dar.)

art (Anl. Dar.)

art- (Anl. Gen.)

artır- (Anl. Dar.)

as- (Anl. Gen.)

aşıl- (Anl. Gen.)

asra- (Anl. Dar.)

asrat- (Kısmî Anl. Dar.)

aş (Anl. Dar.)

aş- (Anl. Dar.)

aşa- (Anl. Gen.)

aşık- (Anl. Dar.)

aşla- (Anl. Dar.)

aşlan- (Anl. Gen.)

at (Anl. Dar.)

at- (Anl. Gen.)

ata (Anl. Dar.)
atıl- (Anl. Dar.)
atla- (Anl. Gen.)
av (Anl. Dar.)
avla- (Anl. Gen.)
avlağ (Anl. Dar.)
ay (Anl. Dar.)
aya (Anl. Gen.)
aya- (Anl. Dar.)
ayağ (Anl. Dar.)
ayar- (Uzak Anl. Geç.)
aydın (Anl. Dar.)
ayır- (Anl. Gen.)
aylık (Anl. Gen.)
ayran (Anl. Dar.)
ayrı (Anl. Dar.)
ayrıl- (Anl. Dar.)
ayt- (Anl. Dar.)
az (Anl. Dar.)
azbar (Yak. Anl. Geç.)
azık (Anl. Dar.)

B

baba (Anl. Dar.)
bağır (Anl. Dar.)
bağışla- (Anl. Gen.)
bağışlan- (Anl. Gen.)
bağla- (Anl. Dar.)
bağlan- (Anl. Dar.)
bağlı (Anl. Gen.)
bağ- (Anl. Dar.)
bakıl- (Anl. Gen.)
bal (Anl. Gen.)
bala (Anl. Dar.)

balaban (Kısmî Anl. Dar.)
balala- (Özelleşme)
balқан (Genelleşme)
bar (Anl. Dar.)
bar- (Anl. Gen.)
bas- (Anl. Gen.)
baş (Anl. Gen.)
başak (Kısmî Anl. Dar.)
başla- (Anl. Dar.)
başlı (Kısmî Anl. Dar.)
başlık (Anl. Gen.)
bağ- (Anl. Dar.)
batır- (Anl. Dar.)
bay (Anl. Gen.)
bekle- (Anl. Dar.)
ben (Anl. Dar.)
ber- (Anl. Gen.)
betli (Anl. Dar.)
bey (Anl. Dar.)
beylik (Anl. Dar.)
bez (Anl. Dar.)
bırağ- (Anl. Dar.)
bil- (Anl. Dar.)
bilgili (Anl. Dar.)
bir (Anl. Gen.)
birer (Anl. Dar.)
birinçi (Anl. Gen.)
birlik (Anl. Gen.)
biz (Anl. Dar.)
boğ- (Anl. Gen.)
boğa (Anl. Dar.)
boğaz (Anl. Gen.)
boğazla- (Anl. Gen.)
boğul- (Anl. Gen.)

bol (Anl. Gen.)
boldur- (Uzak Anl. Geç.)
bollaş- (Anl. Gen.)
bolluk (Anl. Gen.)
bor (Anl. Dar.)
bora (Anl. Gen.)
borç (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
borla (Anl. Dar.)
bosağa (Anl. Gen.)
boş (Anl. Dar.)
boşan- (Anl. Dar.)
boşat- (Anl. Gen.)
boy (Anl. Dar.)
boz- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
bozuk (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
bölük (Anl. Gen.)
bölüş- (Anl. Dar.)
börek (Anl. Dar.)
buğa (Anl. Dar.)
buluş- (Anl. Dar.)
bur- (Anl. Dar.)
burçak (Anl. Dar.)
burğu (Anl. Gen.)
burma (Yak. Anl. Geç.)
burul- (Anl. Gen.)
burun (Anl. Dar.)
but (Anl. Gen.)
bük- (Anl. Dar.)
bürtük (Anl. Gen.)
büyük (Anl. Gen.)
Ç
çağ (Anl. Gen.)
çağır- (Anl. Gen.)

çak- (Anl. Dar.)
çakmak (Anl. Gen.)
çal- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)
çalık (Anl. Dar.)
çalış- (Anl. Gen.)
çap- (Anl. Dar.)
çarp- (Anl. Gen.)
çatla- (Yak. Anl. Geç.)
çatlat- (Genelleşme)
ceber (Anl. Dar.)
çek- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
çekiş- (Anl. Dar.)
çelik (Yak. Anl. Geç.)
çeten (Anl. Gen.)
çığır (Anl. Gen.)
çık- (Anl. Gen.)
çıkar- (Anl. Gen.)
çıkarıl- (Anl. Gen.)
çıkış (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
çıkış- (Yak. Anl. Geç.)
çi (Anl. Dar.)
çiçek (Anl. Gen.) (Eksiltme)
çift (Uzak Anl. Geç.)
çocuk (Anl. İyileş.)
çomak (Uzak Anl. Geç.)
çorlu (Anl. Gen.)
çürük (Anl. Gen.)
D
dam (Anl. Gen.)
darı (Anl. Gen.)
dayan- (Anl. Gen.)
devletli (Komşuluk)
devletsiz (Komşuluk)

direk (Anl. Gen.)

doğru (Anl. Gen.)

dolaş- (Kısmî Anl. Dar.)

dög- (Yak. Anl. Geç.)

duy- (Kısmî Anl. Dar.)

dün (Anl. Dar.)

E

e (Anl. Gen.)

eçki (Anl. Dar.)

eger (Anl. Dar.)

egiz (Anl. Gen.)

eglen- (Anl. Gen.)

ekin (Anl. Gen.)

el (Anl. Dar.)

em (Kısmî Anl. Dar.)

en (Anl. Gen.)

er- (Anl. Dar.)

eren (Kısmî Anl. Dar.)

erik (Anl. Dar.)

eriş- (Kısmî Anl. Dar.)

erte (Anl. Dar.)

es (Kısmî Anl. Dar.)

eski (Anl. Gen.)

eş (Anl. Gen.)

eş- (Anl. Dar.)

eşek (Anl. Gen.) (Argo)

et (Anl. Gen.)

ev (Anl. Gen.)

evlü (Anl. Dar.)

eyle- (Anl. Dar.)

ez- (Anl. Dar.)

ezik (Yak. Anl. Geç.)

G

gür (Anl. Gen.)

H

halka (Anl. Dar.)

İ

iç (Anl. Dar.)

iç- (Anl. Gen.)

il (Anl. Dar.)

il- (Anl. Dar.)

ileri (Anl. Gen.)

ilik (Anl. Gen.)

ilin- (Anl. Dar.)

ilindir- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)

ilk (Anl. Dar.)

im (Kısmî Anl. Dar.)

in (Anl. Dar.)

ir- (Anl. Dar.)

iri (Anl. Dar.)

irin (Anl. Dar.)

issi (Anl. Dar.)

iste- (Anl. Gen.)

iş (Anl. Dar.)

işle- (Anl. Gen.)

it (Anl. Dar.)

K

kabak (Anl. Dar.)

kabar- (Anl. Dar.)

kaç- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)

kaçan (Anl. Dar.)

kaçır- (Yak. Anl. Geç.)

kağ- (Kısmî Anl. Dar.)

kağaç (Anl. Gen.)

kağın- (Yak. Anl. Geç.)

kal- (Anl. Dar.)
kaldır- (Anl. Gen.)
kalın (Anl. Dar.)
kan (Anl. Dar.)
kanat (Anl. Gen.)
kanlı (Anl. Dar.)
kap- (Anl. Gen.)
kapak (Anl. Dar.)
kar (Anl. Dar.)
kara (Mecazlaşma) (Eksiltme)
karı (Anl. Dar.)
karıl- (Anl. Dar.)
karış (Anl. Dar.)
karış- (Anl. Dar.)
karmala- (Anl. Dar.)
kart (Anl. Gen.)
kaş (Anl. Dar.)
kaşı- (Anl. Dar.)
kaşın- (Anl. Dar.)
kaşka (Anl. Dar.)
kat (Anl. Dar.)
kat- (Anl. Dar.)
katıl- (Anl. Dar.)
katla- (Anl. Gen.)
katlan- (Anl. Gen.)
kayın (Anl. Dar.)
kayır- (Zıt. Anl. Geç.)
kaymak (Anl. Dar.)
kaysı (Anl. Gen.)
kayt- (Anl. Gen.)
kazma (Kısmî Anl. Dar.)
keç- (Anl. Dar.)
keçe (Anl. Dar.)
keli (Anl. Dar.)

kene (Anl. Dar.)
kepek (Anl. Gen.)
keri (Anl. Dar.)
kesek (Genelleşme)
kesik (Anl. Gen.)
kesil- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
ket- (Anl. Dar.)
ketir- (Anl. Dar.)
kez- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)
kılçık (Anl. Dar.)
kın (Anl. Dar.)
kır (Anl. Dar.)
kırıl- (Anl. Gen.)
kıs- (Anl. Dar.)
kış (Anl. Dar.)
kıy- (Anl. Dar.)
kız (Anl. Dar.)
kızar- (Anl. Gen.)
kızdır- (Anl. Dar.)
kızılça (Tabu ve Ört.) (Eksiltme)
kızlık (Anl. Dar.)
kim (Anl. Dar.)
kiriş (Anl. Gen.)
kişi (Anl. Dar.)
kiyiz (Anl. Dar.)
koca (Anl. Dar.)
kon- (Anl. Dar.)
konak (Anl. Dar.)
konuş- (Anl. Dar.)
kop- (Anl. Dar.)
kopar- (Anl. Dar.)
kor (Anl. Dar.)
koruk (Kısmî Anl. Dar.)
koş (Yak. Anl. Geç.)

koy- (Anl. Gen.) (Yak. Anl. Geç.)
 koyu (Anl. Gen.)
 koyul- (Anl. Dar.)
 koyun (Anl. Dar.)
 köbek (Anl. Dar.)
 köbelek (Anl. Dar.)
 köç- (Anl. Gen.)
 köçür- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
 kök (Anl. Dar.)
 kökle- (Kısmî Anl. Dar.)
 köpük (Anl. Dar.)
 kör- (Anl. Dar.)
 görüş- (Anl. Dar.)
 köster- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
 köter- (Anl. Gen.)
 köz (Anl. Gen.)
 közlü (Anl. Gen.)
 kuçak (Anl. Dar.)
 kula (Anl. Dar.)
 kulak (Anl. Gen.)
 kulan (Anl. Dar.)
 kullan- (Genelleşme)
 kum (Anl. Dar.)
 kur- (Anl. Dar.)
 kura- (Zıt. Anl. Geç.)
 kursak (Anl. Dar.)
 kurt (Anl. Dar.)
 kurul- (Anl. Dar.)
 kurum (Anl. Gen.)
 kuşak (Anl. Dar.)
 kuşluk (Anl. Dar.)
 kutul- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)
 kuvuḥ (Uzak Anl. Geç.)
 küç (Anl. Dar.)

küçük (Anl. Dar.)
 kül- (Anl. Dar.)
 külük (Yak. Anl. Geç.)
 kümüş (Anl. Gen.)
 kün (Anl. Gen.)
 kündeş (Zıt. Anl. Geç.)
 küs- (Yak. Anl. Geç.)
 küt- (Kısmî Anl. Dar.)
 küy- (Anl. Dar.)
 küye (Kısmî Anl. Dar.)
 küz (Anl. Dar.)

M

mañlay (Kısmî Anl. Dar.)
 men (Anl. Dar.)

N

ne (Anl. Dar.)

O

obur (Kısmî Anl. Dar.)
 oğlan (Anl. Dar.)
 oğul (Anl. Gen.)
 oğur (Anl. İyileş.)
 oḥsa- (Kısmî Anl. Dar.)
 oḥ (Anl. Dar.)
 oḥut- (Anl. Gen.)
 or (Anl. Dar.)
 oraḥ (Anl. Gen.)
 orta (Anl. Gen.)
 ot (Anl. Dar.)
 otluḥ (Yak. Anl. Geç.)
 otur- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)
 oturaḥ (Anl. Gen.)
 oy (Kısmî Anl. Dar.)
 oya (Anl. Gen.)

oyalan- (Kısmî Anl. Dar.)

oyuk (Anl. Dar.)

oyun (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

Ö

öğren- (Anl. Dar.)

ögüz (Anl. Dar.)

ökçe (Anl. Gen.)

öp- (Mecazlaşma)

ör- (Anl. Dar.)

örken (Uzak Anl. Geç.)

ös- (Anl. Dar.)

öt (Anl. Dar.)

öt- (Anl. Dar.)

öyle (Anl. Dar.)

öz (Anl. Dar.)

özek (Anl. Gen.)

özen (Anl. Dar.)

P

parmak (Anl. Gen.)

pisle- (Genelleşme)

pus (Anl. Dar.)

S

saban (Anl. Gen.)

saç (Anl. Gen.)

sağ (Anl. Dar.)

sağın- (Kısmî Anl. Dar.)

sağındır- (Yak. Anl. Geç.)

sağlık (Anl. Dar.)

sağallı (Anl. Gen.)

sakın- (Anl. Dar.)

san (Anl. Gen.)

sañ- (Anl. Dar.)

sap (Anl. Gen.)

sap- (Yak. Anl. Geç.)

sarı (Anl. Dar.)

sav- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

şay- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

sayıl- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

saz (Anl. Dar.)

senek (Kısmî Anl. Dar.)

sepet (Anl. Gen.)

sev- (Anl. Gen.)

sıdır- (Anl. Kötüleş.)

sığ- (Anl. Dar.)

sığın- (Anl. Dar.)

sık (Anl. Dar.)

sıkıl- (Anl. Gen.)

sıla- (Kısmî Anl. Dar.)

sılan- (Anl. Gen.)

sın (Kısmî Anl. Dar.)

sırla- (Anl. Gen.)

sırt (Anl. Gen.)

sıy (Kısmî Anl. Dar.)

sız- (Anl. Gen.)

siñ- (Anl. Dar.)

sinek (Anl. Dar.)

siñir- (Anl. Dar.)

siz (Anl. Dar.)

sol (Anl. Dar.)

solak (Anl. Gen.)

soluk (Anl. Gen.)

som (Anl. Gen.)

soñ (Anl. Dar.)

sor- (Anl. Dar.)

soy (Anl. Gen.)

şoy- (Anl. Gen.)

şoyul- (Anl. Gen.)

sögül- (Anl. Dar.)

sök- (Anl. Dar.)

sökül- (Anl. Dar.)

sön- (Anl. Dar.)

söndür- (Anl. Gen.)

söz (Anl. Gen.)

sun- (Anl. Dar.)

sus- (Kısmî Anl. Dar.)

suvlu (Anl. Dar.)

sümük (Anl. Dar.)

sür- (Anl. Dar.)

sürt- (Anl. Dar.)

sürtül- (Anl. Dar.)

sürtün- (Anl. Dar.)

sürü (Anl. Dar.)

sürül- (Anl. Dar.)

sürün- (Mecazlaşma)

süzül- (Anl. Gen.)

Ş

şaş- (Anl. Dar.)

şiş (Anl. Gen.)

şiş- (Anl. Dar.)

T

taban (Anl. Gen.)

tal (Anl. Dar.)

tal- (Anl. Dar.)

tam (Anl. Dar.)

tamağ (Anl. Dar.)

tamav (Yak. Anl. Geç.)

tamır (Anl. Gen.)

tañ (Anl. Dar.)

tap- (Anl. Dar.) (Mecazlaşma)

tapçan (Yak. Anl. Geç.)

tapta- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

tar (Anl. Dar.)

tarak (Anl. Dar.)

tart- (Anl. Dar.)

tartıl- (Anl. Gen.)

taş (Kısmî Anl. Dar.)

tat (Anl. Dar.)

tatlı (Anl. Gen.)

tav (Anl. Gen.)

tay (Anl. Gen.)

tay- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

tayağ (Anl. Dar.)

taşan- (Anl. Gen.)

tek (Anl. Dar.)

tep- (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)

tepele- (Yak. Anl. Geç.)

ter (Anl. Dar.)

terek (Anl. Dar.)

teren (Anl. Gen.)

teri (Anl. Dar.)

terle- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

ters (Mecazlaşma)

tığ- (Anl. Dar.)

tın- (Anl. Dar.) (Uzak Anl. Geç.)

tınçlık (Yak. Anl. Geç.)

tik (Anl. Dar.)

tik- (Anl. Dar.)

til- (Anl. Dar.)

tilek (Anl. Dar.)

tire- (Anl. Gen.)

tiri (Anl. Gen.)

tiril- (Anl. Dar.)

tirilik (Anl. Gen.)

toğta- (Yak. Anl. Geç.)

tol- (Anl. Dar.)

tolu (Anl. Dar.)

tonuḵ (Anl. Dar.)

top (Yak. Anl. Geç.)

toy (Anl. Dar.)

toz (Anl. Dar.)

tul (Anl. Gen.)

tulup (Anl. Gen.)

tuman (Anl. Dar.)

tur- (Anl. Dar.)

turguz- (Anl. Dar.)

tut- (Anl. Gen.)

tutuḵ (Kısmî Anl. Dar.)

tuvar (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

tuzluḵ (Anl. Dar.)

tügen- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

tüken- (Anl. Dar.)

tümen (Anl. Dar.)

tüñül- (Yak. Anl. Geç.)

tüp (Anl. Gen.)

türlü (Anl. Dar.)

türt- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

tüş (Anl. Dar.)

tüş- (Anl. Dar.)

tüzet- (Yak. Anl. Geç.)

U

ulaş- (Anl. Gen.)

ulu- (Anl. Dar.)

ur- (Anl. Gen.)

uru (Anl. Dar.)

urul- (Anl. Gen.)

urun- (Mecazlaşma) (Yak. Anl. Geç.)

us (Anl. Dar.)

uslan- (Anl. Gen.)

uyan- (Anl. Dar.)

uyut- (Anl. Dar.)

uz (Anl. Gen.)

uzan- (Anl. Gen.)

Ü

üç (Anl. Dar.)

üstün (Anl. Dar.)

üz- (Anl. Dar.)

üzre (Anl. Gen.)

Y

yağla- (Anl. Dar.)

yaḵa (Anl. Dar.)

yaḵın- (Kısmî Anl. Dar.) (Yak. Anl. Geç.)

yalan (Anl. Dar.)

yalçı (Anl. Dar.)

yan (Anl. Dar.)

yan- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

yana (Anl. Dar.)

yandır- (Uzak Anl. Geç.)

yanıḵ (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

yapıl- (Anl. Dar.)

yar- (Anl. Dar.)

yar (Anl. Dar.)

yaraş- (Anl. Dar.)

yarı (Anl. Dar.)

yarıḵ (Anl. Dar.)

yarın (Anl. Dar.)

yarmuḵ (Yak. Anl. Geç.)

yas (Anl. Dar.)

yasa- (Anl. Dar.)

yaş (Anl. Dar.)

yaşa- (Anl. Dar.)

yaşar- (Anl. Dar.)

yaşlı (Anl. Dar.)

yat (Anl. Dar.)

yavaş (Anl. Dar.)

yavlık (Anl. Dar.)

yay (Kısmî Anl. Dar.)

yay- (Anl. Dar.)

yayıl- (Anl. Dar.)

yayın (Kısmî Anl. Dar.)

yaz (Anl. Dar.)

yaz- (Anl. Dar.)

yazı (Kısmî Anl. Dar.)

yazık (Kısmî Anl. Dar.)

yazıl- (Yak. Anl. Geç.)

yelek (Kısmî Anl. Dar.)

yemek (Anl. Dar.)

yeñ (Anl. Dar.)

yer (Anl. Dar.)

yet- (Anl. Dar.)

yetiş- (Anl. Gen.)

yığ- (Anl. Dar.)

yıgıl- (Anl. Dar.)

yımşak (Anl. Dar.)

yırtıl- (Anl. Dar.)

yine (Anl. Dar.)

yoğun (Anl. Dar.)

yokla- (Kısmî Anl. Dar.)

yol (Anl. Dar.)

yor- (Kısmî Anl. Dar.)

yulğ- (Anl. Gen.) (Argo)

yum- (Anl. Dar.)

yurt (Anl. Dar.)

yuğ- (Anl. Gen.) (Mecazlaşma)

yuv- (Anl. Dar.)

yuvul- (Anl. Dar.)

yuvun- (Anl. Dar.)

yük (Anl. Dar.) (Tabu ve Ört.)

yüklü (Anl. Gen.) (Tabu ve Ört.)

yür- (Tabu ve Ört.)

yürek (Anl. Gen.)

yüz (Anl. Gen.)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Elmaz RUSTEMOVA
 Doğum Yeri ve Yılı : Bağçasaray / KIRIM 24.08.1991
 Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fak., Kırım Tatar
 ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
 Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi
 (KMPÜ), (Simferopol, Kırım) (2008-2012)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fak., Kırım Tatar
 Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırım
 Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi (KMPÜ),
 (Simferopol, Kırım) (2012-2013)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Sosyal Bilimler Enst., Türk Dili ve Edeb. ABD
 Süleyman Demirel Üniversitesi (Isparta, Türkiye)
 (2012-2014)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. Rusça

İş Denevimi:

1. Kırım Tatar dili öğretmeni, Lise №41 Simferopol, KIRIM (03.02.2012-27.02.2012)
2. Türk Dili öğretmeni, Simferopol İnternational School (SİS), Simferopol, KIRIM (03.03.2012-23.03.2012)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

1. RUSTEMOVA E.S., *Aşıq Umerniñ yaratıcılığında destan türü*, Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fak., Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü, KMPÜ (basılmamış Lisans Tezi)
2. RUSTEMOVA E.S., *Aşıq Umer yazgan destanlarının makro ve mikro poetikası*, BONUM İNİTİUM, 7. Yay., Simferopol, İAM KMPÜ, 2013, s. 215-222 (Makale)
3. RUSTEMOVA E.S., *Aşıq Umer yazgan destanlarının makro ve mikro poetikası*, Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fak., Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü, KMPÜ (basılmamış Y.Lisans Tezi)